

UNIVERSITATEA DIN CLUJ.

DACOROMANIA

BULETINUL „MUZEULUI LIMBEI ROMÂNE“

CONDUS DE

SEXTIL PUȘCARIU

Profesor la Universitatea din Cluj,
Membru al Academiei Române.

ANUL II

1921—1922.

CLUJ, 1922

INSTITUTUL DE ARTE GRAFICE „ARDEALUL”, STRADA MEMORANDULUI Nr. 22

Palatalizarea labialelor.

Notă introductivă. Materialul de față l-a adunat Vivian G. Starkey, parte din izvoare publicate și parte din graiu viu, în cursul petrecerii sale mai îndelungate în Muntenia și în Moldova; o parte i-a fost comunicată în scris. ¹⁾ În vara anului 1914 eră gata adunat și clasificat geograficește; după o temeinică prelucrare și aprofundare științifică urmă să apară în vol. 2 din *Mitteilungen des rumänischen Instituts* de la Viena. Dar războiul a zădărnicit acest plan în două direcții. Starkey a căzut, ca una din cele dintâiu jertfe ale războiului, iar *Institutul român de la Viena* fu desființat prin strămutarea mea la Bonn, încă înainte de intrarea în războiu a României. O parte a acestei lucrări, capitolul despre evoluția lui *en* după labiale s'a publicat anul trecut în *Dacoromania* sub numele autorului său, V. G. Starkey. ²⁾ Cât pentru rest, numai răspunderea materialului poate cădea în sarcina lui Starkey, pe când concluziile aparțin în întregime subsemnatului. Acest material face impresia celei mai depline autenticități. Dacă talentatului cercetător i-ar fi fost dat să-și termine lucrarea, după toată probabilitatea ar fi avut o lucrare eminentă.

Sporire de material ne-a mai venit prin comunicările din Hațeg ale d-lui O. Densusianu (Graiul din Țara Hațegului 1915).

*

Cu privirea la evoluția labialelor înainte de *ie* și *i*, limba română se împarte în două grupe mari, dintre care una prezintă un stadiu mai vechiu, menținând deplin valoarea vocalică a lui *ie* și *i* și, în consecință, nealterând labialele; a doua grupă preface pe *ie*, *ii*, în *ye*, *yi*, apoi, apropiind pe noul *y* de labială în diferite chipuri, o alterează și pe aceasta. Grupa dintâiu cuprinde Banatul, Oltenia, Transilvania apuseană și

¹⁾ Din partea următorilor domni: *M. Lupescu* din Zorleni, Jud. Tutova; *Alexandru Țiplea* din Năsăud, Jud. Bistrița-Năsăud; *Leca Morariu* din Pătrăuți pe Suceava (Bucovina); *Alexandru Vasiliu* din Tătăruș, Jud. Suceava; *Domnica Dobre Ștefănescu* din Bucu, Jud. Ialomița.

²⁾ „Dacoromania“ Anul 1920, p. 340—343

Istria. Afară de aceasta, Pușcariu a mai arătat că Românii cu cari ajunseră în contact Moravii se aflau și ei, pe timpul acestui contact, în stadiul grupului dintâiu, căci Moravii au primit pe lat. *fimbria* ca *frembia* (*Zur Rekonstruktion des Urrumän.* 36); tot el a arătat că toate numirile de localități din Bulgaria de vest până'n Serbia, Bosnia și Herțegovina nu prezintă palatale în locul labialelor (*ibid.* 55). Excepții fac istro-rom. *kl'ept* < *pectus* și *tsăptir* < *pectinem*. Despre *tsăptir* v. pag. 12; cât despre *kl'ept* e de remarcat că pe vremea când în dialectul istroromân începù, după model slav, să se schimbe, după labiale, pronunțarea *ye* în *l'e* (deci *fl'er* în loc de *fier*), *kl'ept* trebuie să fi fost încă în stadiul *piept*, pentru că *kl'ept* e dezvoltat din *pl'ept*. Disimilarea *p-p* la *k-p*, săvârșită apoi, corespunde exact lui *kyoppo* din *pioppo* în dialectele italiene din Pisa și Pistoja; s'ar putea înșiră și alte exemple din limbile romanice. În ajutorul acestei explicări ar fi de amintit și forma *piept* dată de I. Maiorescu; Densusianu în *Hist. langue roum.* I. 339 citează și o formă istroromână *pliept*, care însă nu e exclus să fi fost influențată de *pieto* din dialectul istro-italian v. *Gram. ital.* pg. 30.³⁾

Înainte de a trata marea regiune cu labialele palatalizate, mă voiu ocupa de câteva cazuri speciale, la cari palatalizarea apare mai răspândită. Avem înainte de toate cazul lui *furnică* < *formica*. Cu drept cuvânt vede Pușcariu (o. c. 38) în acesta o disimilare: labială - labială > labială-dentală; prefacerea lui *m* în *n* nu e deci condiționată de *i* următor. Apoi *miel* < *agnellus*. S'ar putea crede că în acest *miel* am avea un hiperurbanism pentru **niel* și, în consecință, ar trebui să lărgim teritoriul pentru forma palatalizată peste hotarele obișnuite. Dar o astfel de supoziție e tot atât de puțin necesară ca și prototipul **amnellu* propus cu toată rezerva de Pușcariu. La baza lui *miel* stă mai întâiu un *m̃iel* cu o grupă de consonante care cere aproape în mod imperios o simplificare. Simplificarea s'a putut săvârși prin eliminarea lui *ñ*, cu atât mai ușor, cu cât după căderea străvechiului *a*, sunetul *m* ajunge în acea poziție (direct inițială), care în toate limbile romanice e cea mai resistantă. Și pentru aceasta

³⁾ Nu e de admis că *kyept* ar fi putut deveni *kl'ept* (*Gram. rom.* I. § 419, Densusianu I. c) fiindcă în slavonă acest *l'* apare numai după labiale, nu însă după velare.

găsim în dialectele italiene un paralelism desăvârșit: forma amplă *bisogna* se reduce în toscană și emiliană la *bin'a*, care prin asimilare devine *min'a*, iar aceasta, printr-o nouă simplificare, regg. *mn'a*, tosc. *mia*, cf. *Gram. ital.* § 311.

Palatalizar a se restrânge asupra lui *-ie* < *ĕ* latin și *i* < *ī* latin. Singura restricție o avem în cazul lui *i* < lat. *ĕ* + *n* + *cons.*, care nu mai prezintă reflexe de palatalizare; deci lat. *vĕntus* trebuie să fi devenit pe vremea când palatalizarea începuse, *ventu*, cu *e* închis, dar încă nu *vintu*.⁴)

Dificultăți prezintă numai reprezentantul lui *bene*. Limba română are două forme: *bine* și *b'ine*. Dintre textele vechi constatăm că Codicele Voronețian, Psalt. Sch., Cod. Sturdz. și anumite texte din Crestom. lui Gaster au *cuvente*, *mente* etc., însă *bine*, *vine* (la perfect, *vene*), pe când Cipariu, Princ. 373, precum relevă și Tiktin Stud. I. 55, dă trei exemple de *bene*, exemple pe care n'am puțință de a le urmări mai de aproape. Astăzi forma *bine* apare nu numai în teritoriul cu labialele nepalatalizate, ci și în Hațeg, în Maramureș, într-o parte a ținutului de pe Someș și Tisa, în Telciu, Mintiul-Român, Salva (Jud. Bistrița-Năsăud), în Bucovina la punctele 650 și 688 din hărțile lui Weigand, precum și în textele publicate de Gartner in Z. R. Ph. 26, 237. Alătura însă găsim formele moldovenești *bg'ine* *g'ine*, apoi *bg'ine* în Broșteni (Jud. Suceava) și'n Bucovina (Z. R. Ph. 26, 237), *g'ine* în Țepu (Jud. Tecuciu), Socea-Cândești (Jud. Neamț) și în Pătrăuți pe Suceava (Bucovina), *d'ine* în Bucovina, *bd'ine*, *bdzine*, *bzine* în Țara-Oașului. Și formele cu ac-

⁴) Cât despre dialectele din sudul Dunării, e de mult stabilit că la Aromâni palatalizarea e generală: *sk'inare*, *k'atră*, *alg'ină*, *g'ine*, *h'il'u*, *h'er*, *yi*, *yarme*, *durn'ire*, *n'are*. Până și împrumuturile slavone mai vechi suferă evoluția aceasta, nu însă cele mai târzii. — Ar. *ayidzmare* < *vindemiore* e numai o aparentă excepție, pentrucă, precum arată celelalte forme române și cum pretinde și o lege a gramaticii latine, acest *l*, la origine lung, se scurtează înainte de *nd*. Tot astfel *yinglă*, pe care Papahagi îl derivă din *vincula*, căci acest cuvânt cu *g* în loc de *c* și cu păstrarea lui *l*, e evident un împrumut din grec ὄγγλα, care, la rândul său, e un derivat din *cingula*. Cu privire la primul cuvânt, acesta se explică în modul următor: prin disimilare a dispărut întâiu prima nasală, deci **avidemare*; apoi dispare în mod normal vocala medială, astfel că *d* se întâlnește cu *m*. Știm din alte limbi că o plozivă, venind în contact nemijlocit cu altă plozivă se prefacă în fricativă, cf. în românește *ahitare* < **actare*. Deci în cazul lui *ayid'mare* sunetul *d* nu prezintă un caz de palatalizare înainte de *l*. Cât despre *y*, el poate fi ușor explicat ca reflex al lui *yin'ă* < *vinea*.

centul pe tulpină de la *venio* și *teneo* prezintă sau prezentau aici reflexe corespunzătoare. Rezultă deci că în româneasca de est și într-o parte a graiului transilvănean se pronunță *biene* ca și *vienio, tieneo*, pe când cellalt teritoriu pronunță *bine*. De ce? Nu găesc nici azi o explicație mai bună decât cea dată acum 30 de ani, când în *Gram. rom.* I, § 150 explicam diferența aceasta prin forma accentuată și cea neaccentuată, fără să pot stabili de ce anume s'a generalizat odată una, altă dată cealaltă. Analogia toscanului *bene* alături de umbricul *biene* e interesantă, dar nu explică nimic.

Punctul de plecare pentru întreaga dezvoltare ce a urmat îl formează un sunet consonantic de tranziție, *y*, omogen cu vocala ce-i urmează. Acesta rezultă, la *ie*, în mod firesc din *i*; el apare însă, în urma unei anumite articulări a vocalelor palatale, și la *i*. Weigand atestază din Muntenia *pyičor, albyină, copyil, fyir, vyin, myilă* din regiuni pentru cari tot el ne dă forma *pyatră* (Jb 8); paralel cu acestea atestază și formele *albină, pičor*, nu numai pentru regiunile în cari *peatră* vădește o foarte lămurită sustragere de la articularea palatală, ci și alături de *piatră*, precum iarăși tot Weigand atestază paralel *peatră* și *albină*, care forme pot fi socotite ca bază a acestui teritoriu întreg. Forme de acestea atestă și Candrea pentru Țara-Oașului în graiul generațiilor mai bătrâne. Stadiul următor de evoluțiune consistă într'un proces de asimilare: după consonante afonice, *y* devine și el afonic. Forme de felul acesta atestază Candrea pentru Tirsolt: *ph'iept, ph'iersec*; încolo *h'* se întâlnește numai în poziție finală, mai ales în Banatul răsăritean, în Oltenia și Serbia, unde labialele inițiale rămân nealterate: *piatră, piept, dar ariph'*. Pentru Weigand formele acestea sânt „ultraaspirate“ (3, 213). Am avea deci un caz al atât de obișnuitei evoluări din spirantă la simplă aspirată; de fapt pentru punctele 262—264 și pentru regiunile Crișului și Mureșului ni se atestază *arip'* (4, 259). Ultima fază în direcția aceasta ne o înfățișează apoi (ibid.) formele *arip, arp* ca plural al lui *aripă, arpă*.

Dezvoltarea aceasta, care se limitează numai la poziția finală și care aparține regiunii cu labialele nealterate, continuă apoi și în poziție medială, cu deosebirea că aici cluziunea inițială se menține și în vremea când limba trece articulând la poziție

palatală, încât la deschizătura cluziunii produce o plozivă mediopalatală muiată: *pk'* și *bg'*.

Acest stadiu, care trebuie considerat ca cel mai vechiu, se întâlnește și azi în Muntenia, așa în Albești (Jud. Argeș) *pk'atră*, *pk'ic*, *pk'ilă* (slav. *pila*), *pk'ilaș* (turc. *pilaș*), *lipk'ie* (sârb. *lepinja*), *lipk'it* (plsl. *lěpiti*), *ciripk'i* (onomatopee); *bget*, *bgușag* (ung. *bőség*), *bgir* (ung. *bir*), *bgici* (plsl. *biči*), *jerebge* (plsl. *žrěbij*), *osebgit* (plsl. *osebě*) — apoi în Domnești (Jud. Muscel), în Moldova apuseană la Broșteni (Jud. Suceava): *pk'ele*, *pk'atră*, *pk'icor*, *pk'ilă*, *pripk'ici*. Alte exemple în „O seamă de cuvinte din munții Sucevii“ de I. Teodorescu și A. Gorovei, Șez. 2 ș. u. Și în Transilvania se menține stadiul acesta la Mărgineni și, ici-colo, pe aiurea.

Dar și în cazurile acestea elementul labial dispare după consonantă; de sigur că în privința aceasta se pot constata unele deosebiri, după cum consonanta precedentă este și ea precedată de o vocală care îi împrumută un caracter mai mult palatal sau mai mult labial. În cazul dintâiu — când, adecă, vocala precedentă e palatală — simplificarea grupei de consonante, pe socoteala labialei mediale, e mai obișnuită ca în cazul din urmă. Astfel cităm din Albești: *ink'edecat*, *ink'edec* și mai rar *impk'edec*, *sk'inare*, *sk'iță* (rus. *spica*), *dosk'i* (slav. *dospěti*), *susk'ini* și *suspk'ini*, *desk'ică*, *turk'ină* *tulk'ină* și *tulpk'ină*, *isk'ită*, *sk'irt*; *zg'ară*, *izg'it*, *dezg'inat*, *ing'inate*, *porung'ei*, *vorg'ind* *vorg'it* *vorg'im* și *vorg'este*, *org'it* și *orbg'it*, *alg'ină* și *albg'ină*, *invrăjg'it*, *alg'e* și *albg'e*.

Întru câțva deosebită e evoluția la *f* și *v*. Aici tendința e deocamdată numai ca, după *f*, fricativa palatală să devină afonă: *h'*. Stadiul acesta se menține în Oltenia: *fh'er*, *fh'erbinte*, *să fh'ii* și, sporadic, la Mărgineni, în punctul 119. De altfel avem peste tot numai asimilarea completă a labialei cu *h'* următor: *h'er*, *h'erbe*, *h'ară*, *h'icat*, *h'ir*, *stah'idă*, *mosăh'ir* în Orești și Domnești, de asemenea în Jud. Suceava etc. Și *v* e puțin resistant. În Albești avem alătura *yespe* și *g'espe*, *yeme*, (v)*yie g'ie*, (v)*yisat g'isat*, (v)*yiū*, (v)*yin*, mai rar *vyițel* alături de obișnuitul *yիțel* și *g'ițe*, *potrivit* și *potrig'it*, *plivyește* *pliyesc* *plig'im*, *te(v)ye*, *țeg'e* (plsl. *čěvi*), *i(v)yit ig'it*, *coliv)yie colig'ie*. Tot astfel în Oești: *yespi g'espe*, *g'ermile*, (v)*yie*, (v)*yisez*, (v)*yiū*, (v)*yitele g'ite*, (v)*yite g'ițel*, *stayilă stag'ilă*; în Domnești: *g'ezure*, *yespi g'espi*, *yermile g'ermile*, *yie*, *g'isat*, *yin*, *yիțel g'ițel*, *pliyesc*.

În sfârșit, *mi* apare ca *mî*. Astfel în Albești și Orești: *mîere*, *mînic*, *mînilă*, *mînijloc*, *nîmînic*, *primînit*; în unele regiuni ale Jud. Suceava: *mîhed* (plsl. *medû*), *mîltdui* „a bate ușor“, din germ. *mîld*, *mîerlă*, *inimînoară* ș. a. Apoi dispare labiala *m* după consoanță și aici în poziție medială: *yernî*, *ulî* (plurale dela *yerne*, *ulm*) alături de mai obișnuitele forme *yermî*, *ulmî* și *durmî* alături de *durmî*.

Evoluția continuă apoi mai departe de la articularea postpalatală la cea prepalatală: *pt'iatră abd'înă*. De odată cu ea se săvârșește și trecerea postpalatalelor *k'*, *g'* (născute din *kl*, *gl*) în *t'*, *d'*, adică urmașii lui *clave*, *genuciu*, *ungula* coincid în evoluția lor cu *petra*, *albina*, cf. *pt'atră* și *t'eie* 92—97, 129—132, 138, 144, 145, 519, 528 sau în Țara-Oașului: „*pt'i*, *pt'i*, *psi*, cele din urmă două la generațiunea mai tânără și îndeosebi la copii“ (Candrea 43) și „*k* a devenit mai pretutindenea *t'*, care trece mai departe la *ts* și apoi la *t(i)* în rostirea celor mai tineri“ (ibid 47). Acolo unde *k'* devine *č*, urmează și *pčatră*, *albğină*, astfel în Bucovina 649, 656-662, 664, 666, 670, 675, 676, 678 și în Bistrița.

Despre *vy* am amintit mai sus că tinde să se prefacă în *g'* trecând prin stadiul *y*. Acest *g'* se prefacă mai departe în *ž*, nu numai în regiunile în care *k'* devine *č*, ci și în Stolniceni, unde *k'* se mai menține cf. *žaspă*, *žin*, *žitel*.

În sfârșit *h'* devine *š* în Basarabia și într'o bună parte a Bucovinei, *s'* mai mult în părțile apusene.

O desvoltare de tot specială apare în Oltenia. În zona de atingere a regiunii *f(i)er* cu regiunea *fh'er* se iscă ceea ce în *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft* § 71 numeam „articulație prin reacțiune“ (*Reaktionsartikulation*). Se poate observa anume o rezistență față de impetuoșitatea unei rostiri nouă; atunci rostirea veche se modifică astfel ca să fie cât mai depărtată de cea nouă: în locul lui *fh'* re apare *fk'*, fiindcă cluziva palatală diferă de *i* mai mult decât fricativa palatală. Cazul acesta îl constatăm în 438—442 (Jb. 8. 258). Cum însă *fk'* se aude numai în cuvintele *fk'er*, *fk'ere*, *fk'erbe*, în graiul celor neatinși de școală, grupul *fk'* ajunge să fie înlocuit prin mai obișnuitul *sk'*: *sk'er*, *sk'ere*, *sk'erbe*. În 273 *fk'* evoluează mai departe la *ft'*, iar în punctele 274, 303—305 observăm o depalatalizare: *fter*. Această depalatalizare nu se măr-

ginește numai la grupul *ft'*, ci ea cuprinde și pe *t'*, *d'*, încât avem întocmai ca *fter* și *tei*, *dinte*, *grădină*, pe când de altfel în graiul bănățean și în parte și în cel oltean *t*, *d*, înainte de vocale deschise, progresează la *t'*, *d'*, *ts*, *dz*. Din acest *fter* etc. putem conchide deci că *tei* e numai o formă refăcută din *t'ei*, în urma unei depalatalizări, precum a observat-o Gamillscheg (Oltenische Mundarten p. 64) și 'n alte locuri. Faptul acesta elucidează și alte forme. Pentru *dinte*, Weigand atestază în punctele 303—305 forma *dint e*, care se explică mai ușor, dacă admitem că s'a dezvoltat din mai vechiul *d'int'e*. Înainte de *i*, *d'* se preface în *d*, fără urmă de palatalizare, pe când înainte de *e* apar pentru *t'e* stadiile de evoluție *tje* și *tje*. Din aceeași tendință retroactivă avem rezultatul *peatră* din *piatră*. În sfârșit amintim că în cea mai mare parte a Banatului, în Serbia și'n Oltenia, în spre apus de Jiu, e curentă pronunțarea *fer*. Aceasta nu poate fi continuarea neîntreruptă a stadiului mai vechiu *fer*, nediftongat, pentru că avem *e* închis, care presupune un stadiu premergător *ie*, cu *e* închis, din *iē* (ca în alte limbi române). *Fer* < *fier* prezintă deci și el un caz de depalatalizare, care cuprinde, adevărat, un teritoriu cu mult mai întins decât cel al evoluției *t'*, *d'* > *t*, *d*.⁵⁾

În opoziție cu aceste regiuni care mențin labialele *p*, *b*, stă întreaga parte de est cu Basarabia, Moldova, Muntenia răsăriteană, Valea Oltului în Transilvania și cursul de sus al Mureșului, unde *p*, *b* dispar, dând deci rezultatele *k'atră*, *g'et* și unde în parte, evoluarea palatalelor continuă apoi cu *t'atră*, *čatră*. Considerând că, după consonantă, *p* dispăre chiar și pe teritoriul lui *pk'atră*, ne putem întreba de nu cumva și formele *k'atră* își au punctul de plecare din întrebuițarea lor în frază într'o coherență legătură cu cuvântul premergător. Legătura cea mai strânsă a substantivului e cea cu o prepoziție, dintre care

⁵⁾ Aceeași depalatalizare (sau monoftongizare, dacă pornim de la stadiul *ie*, nu *ye*) o întâlnim și în graiul de pe Criș și Mureș, de unde Weigand (4, 260) atestă formele *fer*, *feră*, și *peatră*, *petri* (262). Faptul că găsim alături *ea* și *e*, ne îndeamnă să credem că avem o simplificare a stadiului *ie*, roate chiar al lui *ēe*. Formele cu *e* se răspândesc tot mai mult în Valea Mureșului, pe când dimpotrivă comunele mai dosite mențin stadiul *fer*, încât găsim curiosul caz, că comuna Șistaroveț, care nu e situată pe Mureș și care deci pronunță *fier*, cunoaște totuși forma *piește*, de sigur pentru că locuitorii de pe lângă râu, care furnisează peștele, pronunță *pește*, pe care locuitorii din Șistaroveț îl refac în *piește*, fiind că și lui *fer* al acelora îi corespunde, în graiul lor, *fier*.

ce-i drept, cele mai importante ca: *la, cu, după, pe, spre, cătră, fără* etc. se termină în vocale; cu consonantă se termină doar *din, drept, subț*, a căror legătură strânsă cu substantivul următor se vedește prin formele lor proconsonantice *drep, sub*.

Dar numărând într'o direcție mai extinsă combinațiile ce rezultă din fonetica sintactică, vom vedea că frecvența lor nu ne dă dreptul de a explica formele cu labiala dispărută din poziția postconsonantică în frază. Nici analogia cu următorul fapt nu contează nimic: Weigand adevărat a găsit în teritoriul ardelean care rostește *pk'atră*, formele *k'eie*, dar cu *pk'eie* (Jb. 8, 257). Dar în cazul acesta avem a face, tocmai ca și în *umbgie*, auzit în aceeași regiune, cu un sunet intermediar, introdus între labialul 'u, respectiv *m*, și velara ce urmează.

În schimb se pot face alte observații, mai importante. Am văzut că dispariția unui *p* interconsonantic poate fi împiedecată printr'un sunet palatal precedent. Dacă avem, într'o mare parte a Moldovei, în Dobrogea, Bucovina și Basarabia *copk'il* alături de *k'atră* (*t'atră, čatră*) și *aripk'* (*aripț, aripč*) atunci cauza acestui fenomen trebuie să fie vocala labială precedentă. Confirmarea ne-o dă și *opk'ins'* (opinci) 511 (9, 198) *popk'i* 571 (210), forme, care nu pot fi refăcute după singular, deoarece aici avem pluralul *arik'* dela *aripă*, dar *lupk'* dela *lup*, cf. și *robgie* 601, *stropk'it* 727. Totuși pentru 603 ni se dă între „cuvintele normale“ *kopk'il*, pe care-l găsim și în texte: *kopk'ile*, alături însă de *luk'*; iar pentru comuna Stolniceni, Starkey constată: „am avut însuși prilejul de a observa formele *copk'il, lupk'* alături de consecventa apariție a lui *k'* inițial și medial după vocală deschisă, deci *k'atră, k'ičor, a lik'i*“. În toate celelalte cuvinte, chiar și după vocale velare, sunetele *k', ĝ, ņ* se aud în Stolniceni fără labială precedentă: *tok'it, ok'inč, hulug'* „porumbel“ (din rut. *hotub*), *lurînă*. Trebuie deci să mai fie o cauză, poate un fel de disimilare: labiala împiedecă urmarea imediată a unei velare și velopalatale.

De o importanță specială e apoi faptul că continuarea evoluției lui *k' g'* e foarte răspândită în teritoriul lui *pk'*, dar în teritoriul lui *k'* ea se aține numai de alungul hotarelor cu regiunea *pk'*. Cum însă desvoltarea lui *pk'* în *pt'* coincide cu cea a lui *k'* în *t'* — și de fapt unui *t'atră* îi corespunde forma *t'eie*, pe când dimpotrivă în tot largul cuprins al lui *k'atră* se menține și

forma *k'eie* — rezultă că teritoriul lui *k'atră* a rămas sub raportul limbei mai conservativ și mai stabil, câtă vreme teritoriul lui *pk'atră* îl vedem evoluând, progresând, trăind. Și întreagă evoluarea aceasta se explică atunci în următorul chip:

Trecerea de la *pk'* la *k'* e o ușurare a pronunțării. La articularea grupei *pk'* e nevoie de un efort mai mare; pozițiile de articulare ale elementelor *p* și *k* fiind îndepărtate una de alta, pronunțarea se simplifică printr'un salt peste articularea elementului prim. Simplificări de felul acesta se întâmplă ușor, mai ales când pronunțarea nouă înlocuiește altă pronunțare mai veche. În cazul nostru rostirea *pk'* a pătruns dela nord în spre est în locul lui *pi* și'n acest nou teritoriu l-a pierdut pe *p*. Confirmarea acestei supoziții ne-o dă situația pe valea Crișului și a Mureșului. Valea Mureșului aparține pe de-a întregul teritoriului *piatră*; numai în cursul de jos, la punctele 61, 62, 65, 177 apare *k'atră* și acest stadiu mai apare și în sudul văii Crișului, pentru a fi înlocuit apoi parțial chiar și pe țărnul stâng, prin *pk'atră*, *pt'atră*, care e apoi singura formă a nordului. Deci *k'* e aici forma intermediară între *pi* și *pk'*, ceea ce nu poate fi explicat numai prin evoluția fiziologică a sunetelor. Mai contribuie apoi alt factor. După cum arată reflexele lui *picior*, călătoria aceasta o face numai *pk'a* (nu și *pk'i*), căci în chiar amintitul teritoriu al lui *k'atră* apare numai forma *pičor*, nu însă *k'ičor*. Ce-i drept însă, cuvântul acesta nu poate constitui o dovadă absolută cf. p. 12; din nefericire cuvântul *pin* e necunoscut în multe locuri și de aceea Weigand l-a înlocuit prin cuvântul „normal” *vin*, care însă nu e doveditor, fiind că desvoltarea lui *vi* nu coincide în mod desăvârșit cu a lui *pi*. Ori cum însă, dacă considerăm toate cazurile, deci și pluralele de felul lui *aripi*, avem impresia că *pk'l* călătorește mai încet decât *pk'e*, fapt care poate avea felurite cauze. Explicarea definitivă se va putea da abia când vom avea strâns materialul dialectal al tuturor cuvintelor cu *pi*. În general, mai ales dacă vor fi considerate și pluralele, formele cu *pi* sânt mai numeroase decât cele cu *pie*. Nu ne va surprinde, bine înțeles, faptul că rezultatele nu vor fi totdeauna egale și că de ex. la punctul 159 vom găsi *pt'atră* alături de *pičor*; tocmai la hotarele duor rostiri astfel de neregularități se găsesc mai des.

Și în cursul de sus al Mureșului apare *k'atră* alături de câteva rămășițe de *piatră* și de o formă *pk'atră* în părțile nor-

dice. Dar și aici sântem într'o regiune de hotar, ceea ce rezultă din următoarele. Zona de miazăzi pronunță *teiu*, cea de miază-noapte *t'eiu*; la mijlocul amândurora stă 206, 207 cu *tseiu*. Acest *ts* e rezultatul unei articulări de reacțiune care marchează mai puternic deosebirea între rostirea veche (*t* dental) și cea nouă (*t* palatal). Tot astfel apare și în Suceava un *ts* între *t'* și *t⁶⁾*.

Am tratat până aci aproape numai evoluția lui *petra*, nu însă pe cea a lui *pectus*, *pectine*. De fapt, în privința aceasta, rezultatele lui *pk'* — și mai rar ale lui *pi* — sânt și în nordul Dunării diferite, întocmai așa cum le-am constatat pentru dialectul istroromân. Putem constata anume că *pectus* și *pectine* coincid, prezentând în totdeauna un pas mai departe în evoluție față de celelalte cuvinte. Astfel în Albești și Domnești se pronunță peste tot *k'ept*, *k'epten*, însă *pk'atră*, *pk'erd* ș. a. m. I. Popovici dă pentru Munteni: *piatră*: *p'ept*, *p'epten* 42, *piatră*: *pčept*, *čepčen* 14, 15, *piatră*: *t'ept*, *t'epten* 2, 37—40.; numai 16 face abatere cu *pčatră piepčen*, dar găsind aici și forma *pčept*, e evident că în *piepčen* avem a face cu o disimilare. Pentru Țara Oașului Candrea (43) constată: „Cuvintele *piept*, *pieptene*, *pieptănă* se pronunță în cele mai multe locuri *t'ept*, *t'eptene*, *t'eptănă*, iar la Bicsad se aude și *tsept*, *tseptine*, *tseptănă*, forme rezultate prin disimilație din *p'ept* (*ptsept*) etc.“, pe când, dimpotrivă, în toate celelalte forme *p* se mentine. Tot așa întâlnim în Salașul de sus, Salașul de jos și Nucușoara: *k'ept*, *k'epten* alături de *pk'atră*; și în alte regiuni se găsesc formele acestea, precum și formele evolute mai departe *t'ept*, *t'epten*, *t'iper*, chiar *tsept*, *tsepten*, *tsiper*, alături de nealteratul *piatră* (Densusianu, Graiul din țara Hațegului 29 ș. u.) Aceeași situație e în punctele 66, 67, 72—74, 80, 81, 85 din ținutul Crișului și Mureșului, unde *pi* și *č* stau alătura, apoi *th'ept* la 119, *k'ept* la 150. Pentru 168, 169, 173, 174 Weigand atestază *pk'atră*: *čept*, *čepten*, pentru 273, 274, aproape de frontiera bulgară, *piatră*: *t'ept*, *t'epten*; apoi *piatră*: *k'ept*, *k'epten*, pentru Muntenia, în punctele 329, 360, 368, 373, 380, 384, 390, 397, 398, 405-408, 416, 417, 434, 436, 437, 443, 445. În sfârșit mai amintim forma a *țieptănă* Șez, 5, 162 alături de *pk'ei* și *pk'elcăluță* 115 în Glosarul din munții

⁶⁾ Adevărat că în sud, trecând din Muntenia în Banat, avem evoluția $t > t' > ts$, dar aceasta nu poate avea importanța unei contradovezi, pentru că acest *ts* poate să se fi dezvoltat altfel. Lucrul ar trebui lămurit printr'o cercetare temeinică a dentalo-palatalelor, ceea ce nu se poate face într'o simplă notă din subsol.

Sucevii, apoi *teptanat* Sez 2, 82 din Sabosa în Suceava, într'un text care de altfel nu alterează libialele. Pe cât de explicabilă e dispariția prin disimilare a primului *p*, în aceste două cuvinte cu *p* la începutul și la sfârșitul silabei, pe atât de neașteptată e evoluarea elementului palatal până la stadiul *č* (*piept* > *pčept*) tot din cauza acțiunii disimilatorice. Mai de grabă am putea presupune o disimilare a lui *p-p* în *t-p*, precum am admis-o mai sus și pentru dialectul istroromân și precum o cunoaștem din exemplul tipic slav *topoli* din lat *populus*, și deci că *k'* s'a născut din *t'* 7). Supoziția din urmă e mai grea de admis; dificultatea crește în fața faptului că forma *pt'ept* o găsim alături de *piatră*.

Remarcabil e faptul că deosebirea în reflexele lui *petra* și *pectus* apar peste tot în regiunile unde avem formele *piatră* alături de *k'atră* sau *pk'atră* alături de *pt'atră*, — cu singura restricțiune că această constatare privește numai partea de sud nu și cea nordică a teritorului în care forma *pt'atră* se mărginește cu *piatră*. Cred că din faptul acesta se poate conchide următoarele: Admitem că tustrele cuvintele au evoluat la început la fel. Disimilarea a pricinuit apoi o slăbire a elementului labial, care dispăre în urmă definitiv. E evoluția pe care Candrea a admis-o întocmai pentru formele corespunzătoare din Țara-Oașului. Forma nepalatalizată pătrunde, înai în urmă, de sigur și în urma prestigiului limbii din vechiul Regat, tot mai mult spre nord și înlocuște reflexele *pk'atră*, *pt'atră*, *pčatră* cu forma *piatră*, pe când, dimpotrivă, formele disimilate ca *t'ept*, deosebindu-se în mai mare măsură de corespondentele limbii din Țară, se mențin sau dau naștere formei-compromis: *pt'ept*. Acolo unde aflăm *pt'ept* alături de *pčatră*, forma învecinată *pt'atră* ne arată că expansiunea rostirii *pk'* s'a făcut pe socoteala rostirii *pt'*. Dacă I. Popovici atestază *pt'ept* alături de *piatră*, trebuie să ne fie aminte că în imediată apropiere

7) Așa pare a înțelege situația Densusianu, care, ce-i drept, consideră numele formele cu *p'* — v. H. L. R. I. și Graiul Hațegului 31. În acest din urmă loc d-s. continuă, cu tot dreptul: „De ce, cu toate acestea *p* nu este alterat în alte forme ce presintă aceleași condițiuni fonetice (ca *pipăi* ș. a.) și pentru ce se rostește *tsiper*, *tiper* chiar acolo unde nici un alt cuvânt (nici chiar *piept*, *pieptene*) nu apare cu *p* schimbat în *k' t'*, *t*, — iată alte puncte ce rămân nelămurite“. — De sigur trebuie considerat și faptul că *pipăi*, ca un cuvânt onomatopeic ce este, ne prezintă reduplicarea silabei în mod obișnuit și firesc.

avem forma *pk'atră*: *k'ept*, încât *pt'ept* poate reprezenta un stadiu mai progresat al lui *pk'ept* (cf. și punctele 37—40 și 42, unde *t'* se găsește și în *t'ag*, *int'eg*, *ot'*, etc, pentru *chiag*, *încheg*, *ochiu*). Numai în punctul 2 avem deosebirea *t'ept*: *k'ag*, *ink'eg*, *ok'* deosebire, a cărei importanță însă scade cu atât mai vârtos, cu cât aici găsim și *curel'*, *d'ață*, *und'ie*, *t'ie* ca forme corespunzătoare lui *curechiu*, *ghiață*, *unghie*, *cheie*. Constatarea că în tot cuprinsul teritoriului ce are numai forma *piatră*, nu întâlnim de loc forma *t'ept* sau o formă dezvoltată din aceasta, mă determină să cred că disimilarea a început să se producă abia dupăce, prin accentuarea tot mai pronunțată a elementului palatal, labiala începuse să slăbească.

Numai dialectul istroromân, cu *tsăptir*, ar prezenta în privința aceasta un caz refractar. Dar teritoriul istroromân e singurul în care *pectus* și *pectine* nu coincid. Oricât de diferite ar fi părerile despre formele intermediare ale acestor cuvinte (cf. de ex. Pușcariu, l. c. 34), un lucru rămâne cert: această mare deosebire nu poate fi negată și o vom înțelege numai admitând că *tsăptir* e un intrus, adevărată o formă pătrunsă în istroromână dintr'un teritoriu învecinat, cu *t'eptir*-, pe vremea când Istro-românii se aflau încă la vatra lor străveche.

Și *picior* e, în parte, un caz special. Deși *i* e în acest cuvânt secundar, el trebuie să se fi născut, sub influența palatalei următoare atât de timpuriu, încât putu să aibă asupra labialei premergătoare același efect ca și un *i* primar. Dar influența acestui *i* a fost sau curmată sau precipitată de palatală la finea silabei: deși bunăoară în Moldova și Dobrogea *petra* și *peciolus* coincid în general, dând formele paralele *pk'atră* *pk'ișor*, *pt'atră* *pt'ișor*, *k'atră* *k'ișor*, aflăm totuși în punctul 493 *čičor* alături de *k'atră*, ceea ce-i o evidentă asimilare. Si mai remarcabil e *čičor* în 522, 524, 655 alături de *(p)t'atră* 665, 667 și *k'atră* 493, 683—687, 680, apoi *tșișor* alături de *t'atră* 522, 524. Și aici vom fi având a face cu o asimilare față de sunetul medial. Dar se găsește și cazul invers, un *pi* nealterat față de *pt'atră* 91—98, 138, 139, 144, 145, 158, 159 și *pk'atră* 88, 98, 115. Ori cât de bătător la ochi ar fi acest lucru, și în cazul acesta vom admite o tendință disimilatorie.

În cele precedente n'am făcut nici o distincție între un *ie*

și un *i* următor, întocmai precum și la dentale influența acestor două vocale e socotită egală. Dacă pluralele *aripi*, *lupi* apar în mare parte cu *p* nealterat, în vreme ce *piatră* a evoluat mai departe, trebuie să le socotim influențate de forma singularului. *Pin* a dispărut în cea mai mare parte, dar în cazurile în care a putut fi constatat de Weigand, el coincide aproape totdeauna cu *piatră*, cf. mai ales *pk'in*, *pk'atră* 515, *k'in*, *k'atră* 190—196, 500—505. Reflexele *k'in*, *ptsatră* în punctul 513 prezintă ce-i drept o deosebire, dar ea privește evoluția mai departe, nu însași palatalizarea. Același caz e în Albești, unde alături de forma *yespe*, *yerme*, se aude ici-colo și *vyie* alături de *yie* (cf. alte exemple p. 5.) Evident că și aici *y* se articulează înainte de *i* cu mai puțină energie decât înainte de *e* și de aceea *v* e mai rezistent. Dacă întâlnim adesea *fh'er* ș. a. alături de *vin*, din cazurile acestea nu putem trage nici o concluzie; un adevărat criteriu ne-ar putea da numai comparația pe de o parte cu *fi*, pe de alta cu *vierme*, dar amândouă acestea cuvinte lipsesc în listele lui Weigand. Întrucât însă materialul poate fi completat din înseși textele lui Weigand, relevăm că lui *vin* 88 îi corespunde un *fi* pg. 310 și, invers, lui *yin* 93 un *h'ir* pg. 311, lui *zin* 104 un *trandasiru* 313.

Pentru *fier* și *fi* semnalează Weigand diferite reflexe în special în satele Ciangăilor din jurul Bacăului: *fie* devine *ts'ie*, *fi* devine *s'i*: *tsie*, *tserb*, *tsiară*, *tsiere* dar *s'i*, *s'ire*, *s'ică* (Jahresberich IX, 161), pe când *vișel*, *vișea* apar ca *g'itsăl*, *g'itsa*, și *vtn* ca *dzin*. Deasemenea în comunele în care *fier* devine *fter*, *sker* ș. a. m. d. (v. p. 6.) și unde *fir*, *fiică* se mențin, iar *vin*, *vitsăl*, *vitsa* păstrează pe *v*. Dar și aici situația va fi fiind aceeași: nu stadiul primordial, ci dezvoltarea mai departe e diferită.

În cursul de sus al Oltului, pentru care Pușcariu, depășind înguste limite ale „cuvintelor normale“, ne-a dat material cât se poate de complet, constatăm iarăși că coincidența e desăvârșită (Jb. V. 165).

Pentru vârsta palatalizării ne lipsesc indicii sigure. Hasdeu, Etymologicum Magnum și Pușcariu, Rekonstr. au dat atestările cele mai vechi, *hi* alături de *fi* în documentele de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul veacului al XVII-lea, *kiciorul* în loc de *piciorul* din a. 1644, dar abia Dosofteiu întrebuintează mai adese *hi*, *hier*, *herbinteală*, *hiica*, *trandahirulu*, alături

de forme cu *f* în Viața și petrecerea sfinților cf. Lacea, Rum. Jahresb. 5, 68 (tot așa, în Psaltire, întâlnim *hiu* 3, 4, *heru* 2, 42, *hiu* 2, 52 ș. a. alături de *va fi* 3, 5, *fie* 6, 3, ș. a. fără să putem da de rațiunea acestei deosebiri.) La Dasofteiu mai întâlnim și *chiepten* în loc de *piepten* V. S. Sept. 1. O formă *lupk'i*, din jumătatea a doua a sec. al XVIII-lea e atestată la Gaster, Chrest. 2, 84, 32. Că palatalizarea datează dinaintea veacului al XVI-lea o dovedesc cele câteva exemple. Faptul că nu e mai adese atestată a căutat să-l lămurească Pușcariu, I. c. Dar lămurirea definitivă a chestiunii va fi posibilă abia când în întreaga literatură veche va fi studiat raportul între limba literară și cea [dialectală.

Mai importantă pentru noi e o constatare a lui Cantemir, relevată de Hasdeu E. M. 2231. În *Descriptio Moldaviae* cetim: „mulieres quoque moldavae peculiarem a viris prononciationem habent. Mutant enim syllabas *bi* et *vi* in *gi*, ut *bine*: *gine*, *vie*: *gie*; *pi* in *ki*: *pizma*: *kizma*, *piatra*: *kiatra*. Mi initiale in *ng* litteram, vix aliis prononciabilem, ut: *mie*: *ngie* etc. Qui semel e viris etiam ei prononciationi asuetus fuerit, vix ac ne vix quidem ab ea liberari potest, et ceu sorex suo ore semper prodit se nimis diu in matris sinu moratum fuisse, qua de re etiam tales vulgo ficior de baba, filii vetulae, per contemptum dicuntur.“

Exact același lucru îl constată și Starkey în Muntenia: „Trecerea de la *pi*, *pi*, *bi*, *bi*, *mi*, *mi*, la *pk*, *pki*, *bg*, *bg*, *mn*, *mni*, există, după cât am putut constată, în Muntenia, numai în graiul femeilor, dimpotrivă *fi*, *fi* devenit *(f)h*, *(f)hi*; *vi*, *vi* devenit *(v)y*, *(v)yi* resp. *g*, *gi*, e tot una de răspândit între bărbați ca și între femei.“

Cât despre dialectele din sudul Dunării, în dialectul aromân palatalizarea e generală: *sk'inare*, *k'atră*, *alg'ină*, *g'ine*, *h'er*, *yin*, *yarme*, *durn'ire*, *n'are*.⁸⁾ Până și elemente slave mai vechi, nu însă cele mai târzii și nu cele grecești și turcești, palatalizează cf. Densusianu, Hist. I. 307 ș. u. Un stadiu mai progresat, de la *y* la *g*, e atestat de Weigand în Aromunen 2, 356 pentru Moloviște și în Olymposalachen p. 43 pentru Ochrida, apoi de Papahagi s. v. *viu*, pentru Gopeși, Moloviște și Albana, iar Mi-

⁸⁾ Aserțiunea: „Stadiul *mn* există și'n Aromână» (Rom. Gram. I. § 505) se bazează pe forma *lamn'u*, care însă e un cuvânt împrumutat din bulgărește, pătruns la Aromâni abia după ce străvechiul *mn'* românesc devenise *n'*.

hăileanu cunoaște în genere numai forma aceasta. De altfel, după câte știm până acuma, stadiul vechiu se menține; evoluția la *č*, *s*, *ts* n'a urmat.

Cu mult mai complicată e situația în dialectul megleno-român, cum au relevat Densusianu, Hist. I. 235 și Pușcariu, Rekonstruktion p. 18. Numai *f* s'a palatalizat în toate cuvintele și anume așa fel că reflexul său *h* a amuțit cu totul: *ir* < *filum*, *ic* < *ficus*, *yer* < *ferrum*, *yari* < *fel*. La fel a dispărut la Megleniți și turcescul și neogrecescul *h*, care în aromână se menține; avem totuși cazuri speciale ca *habare*, *aide*: *haide*, *al*: *hal*, *Ristos-Hristos* ș. a. m. d. Tot așa *vie* a dat *g'e*, *g'a*: *g'armi* < *vermis*, *g'ață*, precum și înainte de *io* cu valoarea încă bisilabică: *g'oară* < *viola*. La *vi* stau față în față: *g'ipt* < *victus*, *g'iu* < *vivus*, împreună cu derivatele lor, apoi *g'ață*, *g'iire* și *vorg'esc* (vorbesc) pe de o parte, iar *vihă*, *viță*, care ar putea fi forme disimilate, și *vită*, *vis*, împreună cu derivatele lor, de cealaltă.

La *m* uzul șovăe între mai vechiul *mn'* și simplificarea lui în *n'*, dar stadiul din urmă *n'* e pe cale de a învinge: (*m*)*n'ercuri*, (*m*)*n'are* < *mel*, (*m*)*n'icură* < *micula*, *căloami* cu pluralul *căloări*, dar *mic*, *mil'a*, *durmire*, cf. și *lamniă* din turc. *lamnia* sau poate dintr'o formă intermediară bulgară cf. pag. 14 nota 8.

În ce-l privește pe *b*, avem înainte de *i* numai *al'ibi* plur. de la *alb*, apoi *albiri* și *albină*, iar în legătură cu *e* numai *zber* și *bine*. Forma *al'ibi* își are analogia în *cui'ifi* de la *culc* și *mui'ifi* de la *mult*. Avem deci cazul unei palatalizări a lui *l* când e urmat de o consonantă palatală și apariția unui *i* între *l* și consonanta următoare, cf. *suval'kă* < bulg. *suvalka*.

În sfârșit *pie* apare, cu excepția unui singur caz, totdeauna ca *k'*, iar *pi* apare menținut: *k'ept*, *k'apin*, *k'edin*, *k'arsic*, *k'atră*, *prok'*, însă: *pedică*, apoi *spin*, *spic*.

Pentru această situație curioasă s'au dat până acuma două explicații. Densusianu H. I. r. 1, 335 zice: „on avait partout, à l'origine, *p*, *f*, *v* etc. et ce n'est que plus tard et par l'influence du macédo-roumain, avec lequel le megl. vint en contact, que *p*, *v*, *f* etc., furent remplacés dans certains mots par les sons palatales“. De sigur nu se poate contesta că între dialectele din dreapta Dunării există anumite relațiuni, mai ales cu privire la tezaurul lexical, relațiuni rezultate din comunicația reciprocă,

precum e neîndoios și aceea că multe inovațiuni fonetice se explică prin împrumut dintr'un dialect învecinat în altul. Acestei concepții foarte vechi și întărită prin confirmări nouă, se poate opune o observație tot atât de des confirmată prin cercetările mai nouă, că în cea mai apropiată vecinătate aceleași fenomene se pot naște pe căi diferite și că în locuri diferite se pot repetă evoluțiuni exact identice, cum e cazul coincidențelor, constatate de chiar Densusianu, între dialectul meglenit și cel istroromân. Comparând dialectul meglenit cu cel aromân, vedem că rezultatul palatalizării nu e același. În evoluția lui *f* dialectul meglenit e mai progresat, dimpotrivă în evoluția lui *m* mai conservativ. Foarte importantă e forma megl. *al'ibi* alături de ar. *alg'*. Spre a explică această deosebire ar trebui să admitem că influențarea dialectului meglenit prin cel aromân datează dintr'o vreme când Aromânii se găseau încă în stadiul *m* și *b*, dar că influența a încetat înainte de ce să atingă toate cuvintele și că mai târziu, după încetarea oricărei înrâuriri, aromânescul *m* și *b* au evoluat mai departe. O astfel de supoziție stă însă în contradicție cu afirmarea lui Densusianu, care pretinde că influența dialectului aromân asupra celui meglenit câștigă teren din ce în ce tocmai în timpurile mai recente: „cette influence semble aujourd'hui s'accentuer de plus en plus. Le temps n'est peut-être pas éloigné où le megl. s'assimilera complètement au mr. et disparaîtra dans celui-ci“ (p. 336).

Sumar de tot se pronunță Pușcariu (Rekonstr. 38): „consecvența apariției a lui *i* pentru grupul *fi* în meglenă e a se explică, probabil, prin deasa întrebuițare a verbului *a fi*“, — dar cu aceasta nu s'a dat o explicație întregi probleme. Cred că explicarea adevărată e următoarea: Meglena aparține dialectelor cari palatalizează, dar influența factorilor împiedecători a fost mai puternică și numărul lor a fost mai mare în acest dialect decât aiurea. Prin prefacerea lui *e* în *i* înainte de accent a fost restabilită coincidența latină între *videari* și *visari*, coincidența care dispăruse în regiunile care au *vedeare* în locul latinescului *videre*; a fost firesc dar ca în dialectul meglenit să se stabilească o legătură mai ales între cuvinte ca *vită* și *vițel*. Acest raport avu drept urmare o asimilare formală sau în felul pe care-l observăm la Dacoromâni și Aromâni, unde labiala inițială din *vitellus* fu alterată după *vīta*, — sau în cealaltă direcție,

la Megleniți, unde, după *vitellus* s'a modelat *vita*. În meglună e mai pronunțată decât aiurea tendința de a da o uniformitate fonetică formelor cari aparțin aceleiași categorii flexionare, cf. nu numai *ved* — *video*, ci și *veda* — *videat*, *vin* — *venio* și alte cazuri de felul acesta, care s'ar putea cită în număr mai mare, dacă am avea un tablou al flexiunei meglenite. Acest simț mai pronunțat de uniformitate formală va fi provocat poate și atașarea lui *bine* de *bun*. Mai trebuie apoi considerate cazurile de disimilare, care explică de ex. forma *vin'ă*, și la care, de sigur, aparține și *pedica*, la care velara următoare va fi împiedecat dezvoltarea unei palatale precedente, de aproape înrudită din punctul de vedere al articulării. În alt chip iarăși trebuie explicat *micu* alături de *ricură*; forma *micu* s'a modelat după *mare*: aceste două cuvinte (*micu-mare*) se întâlnesc prin opoziție atât de adese, încât se pot influența și'n privința formală.

Se pare deci că Megleniții s'au despărțit de ceilalți Români pe când palatalizarea labialelor eră la începutul evoluțiunii. Despărțirea aceasta va fi avut drept urmare o întârziere a evoluției în așa fel, că grupa grea de pronunțat *pk'* s'a simplificat în *k*, iar factorii cari stânjeneau evoluția deveniră tot mai influenți. Și mai explicabil ar fi lucrul dacă am putea dovedi că populația meglenită nu eră o masă unitară, ci aparține în parte unei regiuni cu tipul *piatră*, sau veneau dintr'o regiune marginală cu aceasta. Cercetări speciale ar putea lămurî dacă o asemenea supoziție poate fi sprijinită și pe argumente de altă natură.

Și pe Aromâni îi vom considera în același fel, ca un grup de timpuriu izolat.⁹⁾ Decât izolarea lor n'a împiedecat ca rezultatul palatalizării labialelor să ne apară unitar. Mișcarea evolutivă e încheiată și nu mai atinge împrumuturile nouă. Dar și aici grupele consonantice grele de rostit se simplifică ca în dialectul meglenit și ca în părțile de est, unde, după cum am arătat, adeseori sânt în joc și reflexe de ordin secundar.

O altă posibilitate ar fi ca palatalizarea aromână să se fi dezvoltat absolut independent de cea dacoromână și, din motive pe care nu le cunoaștem, să fi evoluat mai curând și în alt chip decât cea din româneasca de nord. Din punct de vedere principiar n'am putea obiectă nimica împotriva acestei concepții.

⁹⁾ Nu mă opresc la teoria istorică a lui Densusianu. După cele arătate de Pușcariu în Zur Rekonstruktion des Urrumänischen, ea nu mai poate fi susținută.

Înceiem cu următoarea observare. Weigand a emis de repețite ori părerea exprimată în urmă și'n Atlas 28, că „*pi* a putut deveni *k'* printr'un salt în articulare, bazat pe asimilare organică, desvoltare pe care o observăm în aromână și'n napolitană“. Că aromânescul *k'atră* s'a putut naște din *piatră* în condițiuni cu totul diferite de cele ale moldoveanului *k'atră*, e o supoziție pe care n'o putem respinge a limine, căci știm că rezultate identice din forme primordiale identice pot trece prin stadii intermediare cu totul diferite. Ce mă privește, sânt însă sceptic față de această părere. E adevărat că în întreaga Italia de sud și'n Sicilia *pl* devine *ky*, deci *kyanta* < *planta*. Textele vechi dau grafia latinizantă *pl* sau grafia *chi*, care corespunde de fapt pronunțării, cf. Ital. Gram. § 188. Stadii intermediare nu sânt atestate. În Italia de nord apare *č*, dar aici cunoaștem și stadiul premergător, care e *pč* cf. ibid. § 190 și Salvioni, Rendiconti dell' istituto lombardo II, 35, 916. Putem deci afirma cu siguranță că între gen. *čanta* și lat. *planta* a existat o formă *pčanta*, sau, mai exact, că ordinea stadiilor de evoluțiune e *pl*, *py*, *ph'*, *pk'*, *pt'*, *pč*. Ne întrebăm acum dacă pentru Italia de sud trebuie să presupunem altă evoluție, și dacă pentru stadiul *pk'* nu trebuie să admitem aceeași desvoltare care la nord a progresat până la *č*? Formei de la nord *čamar* îi corespunde la sud *kyamari* < *clamare*, adică, abia dupăce evoluția a ajuns ultimul stadiu de desvoltare a palatalei a urmat simplificarea grupelor *pk'* în *k'* și *pč* în *č*.

O dovadă pentru aceasta nu putem da, dar pe cât de firească e evoluția fiziologică presupusă de mine, pe atât de greu e de motivat un salt în evoluția palatalizării. Dacă facem abstracție de la cazuri de asimilare și disimilare, atunci cel mai cunoscut exemplu de salt fonetic e schimbul dintre *tl* și *kl*, așa cum îl avem în lat. vulg. *veclus* < *vetlus*, în surselv. *klavau* „grajd“ < *tlavau* < *tabulatum*, în lit. *egle* alături de slav. *jedli* „brad“, și invers, în grödn. *uedl* < *oculus*. Dar în toate cazurile acestea avem de a face cu combinația unui sunet dental sau velar cu *l* următor, care și el poate fi dental sau velar, și care se apropie deci sau se depărtează de sunetul omorgan sau eteroorgan, — cu un cuvânt, n'avem decât unul dintre acele procese de asimilare sau disimilare, cari sânt la baza aproape a tuturor schimbărilor în rostirea consonantelor. Dimpotrivă *p* nu stă

față de *l* într'un astfel de raport, ca să poată fi asimilat sau disimilat. Câtă vreme nu putem da o explicație fiziologică satisfăcătoare pentru evoluția lui *pl* la *kl* și câtă vreme din studiul dialectelor vii nu vom cunoaște cazuri sigure de salturi fonetice nu voi putea admite, din punct de vedere principiar, aceste explicații, ci stăruiesc a crede că *k'atră* al tuturor regiunilor românești s'a născut din *pk'atră*.

Bonn 1921.

W. Meyer-Lübke.

Din perspectiva Dicționarului.

III

Despre legile fonologice.

1. Generația noastră trece astăzi printr'o epocă de revizuire a concepțiilor fundamentale lingvistice. Aproape toți am început ca adepți convinși ai școalei »neogramatice« germane și continuăm metoda strict științifică a măiestrilor noștri. Totuși am pierdut credința în multe din principiile lor lingvistice. Conflictul acesta apare mai evident când este vorba de »legile fonologice«: pe de o parte simțim că credința în »legi fără excepții« e numai o sinamăgire, pe de altă parte însă continuăm să lucrăm cu ele, simțind că, negându-le, ni se surpă terenul de sub picioare.

Mi se pare deci că nu poate fi de prisos a încerca o conciliare a achizițiilor generației trecute cu progresele dobândite de știință în ultimele decenii. Aceasta se poate face fără multă greutate, cu condiția de a înlocui spiritul dogmatic al înaintașilor noștri cu dorința contemporanilor de a studia cu toată curiozitatea și cu tot interesul științific și acele fenomene care amenință să răstoarne dogmele curente.

Spre scopul acesta va trebui însă să facem — fără nici o pretenție de a spune lucruri nouă, ci numai cu dorința de a scoate în relief câteva momente caracteristice — per summos apices un scurt istoric al chestiunii.

Încă de pe vremea când studiile asupra limbei urmăreau scopuri aproape exclusiv practice — în stabilirea de reguli gramaticale — s'a observat că limba e supusă unor transformări

fonetice. Acestor observații nu li s'a dat însă atențiunea cuvenită și din ele nu s'au tras concluziuni științifice.

Astfel, ca să începem cu ai noștri, prea puțini vor fi știind astăzi, că cele mai multe transformări de sunete din limba noastră au fost recunoscute de Samuil Clain și arătate în Gramatica sa.¹⁾ Arătarea acestor transformări îi serveau însă lui Clain spre a stabili reguli de ortoepie: transcriind întâia oară cuvintele cu litere latine, el le-a dat o formă apropiată de etimologie și prin urmare s'a văzut nevoit să dea cetitorului reguli, cum trebuie să traducă în rostire semnele grafice prin care se latiniză cuvântul în scris.

Abia acū vre o sută de ani filologia a început a deveni știință în înțelesul adevărat al cuvântului, prin introducerea punctului de vedere istoric și comparativ în studiul ei. Prin asemănarea formelor actuale cu stadii din trecut ale limbei, sau a limbei literare cu formele dialectale, filologii au fost izbiți de regularitatea pe care o prezentau sunetele. Franz Bopp o recunoscuse. J. Grimm o formulase în unele cazuri, A. Pott a izbutit s'o arate și în altele, iar A. Schleicher o consideră chiar ca un principiu fundamental în cercetările sale.

J. Grimm a fost cel dintâiu care a izbutit, în a doua ediție a Gramaticii sale, să formuleze una din cele mai surprinzătoare coincidențe fonetice la compararea limbilor de aceeași familie: mutațiunea consonantică (*Deutsche Lautverschiebung*).²⁾ Totuși rămăneau atâtea cazuri ce păreau neregulate, în-

¹⁾ Astfel în cea dintâiu Gramatică a limbei române se vorbește despre *a* și *o* neaccentuați trecuți în *ă* și *u* (*capră, bumbac*), despre *a*, *e*, *i* (recte: lat. *i* = lat. vulg. *e*) și *o* trecuți în *â* și *u* înainte de *n* și *mb*, *mp* (*pâne, câmp, îmblu, coperemânt, împărat, munte*), despre *e* și *o* accentuați trecuți în *ea* și *oa* înaintea unui *a* și *e* a silabei următoare (*poartă, soarte*), despre *en* accentuat [după labiale] trecut în *i* înaintea unui *e* din silaba următoare (*cuvinte*), despre *c*, *g*, schimbaji în *ç*, *ğ* înainte de *e* și *i* (*cruce, geme*), despre *t*, *d*, *s* urmați de *i* [lung] și modificați în *in* *t*, *z* și *ș* (*ție, zâu, rășină*), despre *l* intervocalic trecut în *r* (*moară*), despre *l* urmat de *i* plus vocală trecut în *l* (*iepure, muiere, fiu*), despre *c* urmat de *i* plus vocală schimbat în *ț* (*ghiață, față*), despre trecerea lui *b* intervocalic în *v*, pentru ca să dispară mai târziu (*cal, laudam, boi, cântau*, excepție: *avea*), despre *t* urmat de *i* plus *o* accentuat modificat în *č* (*rugăciune, închinăciune*), despre *ct* trecut în *pt* (*lapte*), despre *cl* și *gl* trecuți în *k'* și *g* (*cheie, ghiață*), despre *gn* devenit *mn* (*pumn*) și despre *x* prefăcut în *s* (*ieși, țese*) (cf. R. Ionașcu, *Gramaticii români*, Iași 1914 p. 17—19).

²⁾ Punând alături exemple latine ca: *piscis, pellis, porcus, nepos* cu germanul *Fisch* (engl. *fish*, v.-nord. *fiskr*), *Fell* (v.-engl. *fell*), *Ferk-el* (althochdeutsch *farc*, v.-engl. *fearh*), *Neffe* (v.-engl. *neffa*, v.-nord. *nefi*): apoi pe lat. *tu, tres, toga* cu v.-nord. *thu* (v.-engl. *thū*), v.-nord. *thrir* (v.-engl. *thri*) v.-nord. *thak* (v.-engl. *thac*); în sfârșit pe lat. *caput, collum, cornu*, cu germ. *Haupt* (engl. *head*, v.-nord. *hofudh*), *Hals* (v. engl. *heals*, v.-nord. *hals*), *Horn* (engl. *horn*, v.-nord. *horn*) ne putem convinge de raportul constant ce există între plozivele afonice latine, *p*, *t*, *c* și spirantele afonice germane *f*, *th*, *h*.

cât și în scrierile învățaților acestei epoci întâlnim reguli asemănătoare celor ale gramaticilor practice formulate cu rezerve supărătoare ca «une-ori», «mai adesea», «de obicei» și întovărite de interminabile liste de «excepții».

Astfel regula stabilită de J. Grimm avea câteva neregularități desesperante. 1) Față de aceste neregularități, pe care cei mai vechi se mulțumeau să le constate, păstrând încă de la înaintașii lor un oarecare scepticism cu privire la regularitatea absolută a dezvoltărilor lingvistice, se revoltă spiritul critic al celor noi, care în investigațiile lingvistice începeau să aplice metodele naturaliştilor. Cunoscutul slavist A. Leskien, în studiul său asupra «Declinațiunii în limbile balto-slave» apărut în 1876, dă expresie noii credințe prin cuvintele: „A admite derivațiuni arbitrare, fortuite, imposibil de coordonat, ar însemna să recunoaștem că obiectul cercetărilor noastre, limba, e neaccessibil științei.» Și într'adevăr, cu un an mai târziu, în 1877, învățatul danez K. Verner dă o explicație excepțiilor la legea stabilită de J. Grimm, prin formularea unei reguli nouă. 2)

Bopp și Schleicher admiteau că limba indoeuropeană primitivă avea numai trei vocale *a*, *i*, *u*, plecând de la o concepție aprioristică, care persistă și azi la mulți lingviști, că cu cât ne apropiem mai mult, în urmărirea retrospectivă a limbilor, de stadiul primitiv, cu atât ajungem la forme mai simple. Fiindcă formei sanscrite *dāca* îi răspunde în latinește *decem*, în grecește *δέκα*, în v.-saxonă *tehan* etc., s'a crezut bine înțeles că sanscritea păstrează stadiul primitiv indoeuropean, pe când limbile cu *e* au un stadiu mai recent, dezvoltat din *a*. Pe de altă parte s'a făcut observația că unui *k*, *g* din limba lituană, în

1) Consecvența în evoluția plozivelor afonice apărea numai în poziție inițială; la mijlocul cuvintelor, pe lângă cazurile regulate, se pot observa și cuvinte refractare: alături de goticul *fadar*, *modar*, germ. *Vater*, *Mutter* — cu *d* gotic și *t* german, dezvoltați din *th* — avem got. *brothar* și germ. *Bruder* — cu *th* în gotică și cu *d* german — deși în latinește *frater* are *f* întocmai ca *pater* și *mater*. Tot astfel unui lat. *ducere* îi răspunde germ. *ziehen*, cu *h* (ca în *Haupt*, *Hals*, *Horn*), dar *gezogen* cu *g*.

2) El arată anume că lui *pater*, *mater*, *frater* latinesc îi corespunde în limba veche indică *pitār*, *matār*, *brātār*, că deci, ca și în limba veche grecească, accentul era deosebit. Într'adevăr, cercetând toate cazurile asemănătoare, Verner a constatat că regula lui Grimm trebuie completată astfel: «Orice *th* german neinițial s'a schimbat în *dh* dacă era urmat de accent» (sau mai exact, după Saussure, *Cours de linguistique* p. 207: «orice *th* medial a devenit *dh*, când accentul așezat pe silaba ce-l precedea nu împiedecă această trecere».)

sanscrită îi răspunde când *k*, *g*, *gh*, când *c*, *j*, *h*, iar în irană când *k*, *g*, când *č*, *ž*, fără să se poată găsi vre-o regularitate. În curând însă între cele două fenomene se stabilește un nex: pe la anul 1877 mai mulți savanți (Collitz, Saussure, I. Schmidt, Tegnér, Verner și Thomsen) ajung simultan la recunoașterea adevăratului raport între ele: De oare-ce palatalele și africcatele rezultă de obicei din velare înainte de vocale palatale, a fost firesc ca să se admită că grupele *ca*, *ja* în sanscrită și *ča*, *ža* în iranică s'au dezvoltat din *ke*, *ge* și deci că, dacă în cele mai multe limbi europene putem constata stadiul *ke*, *ge*, acesta e cel vechiu. Astfel teoria aprioristică despre vechimea mai mare a vocalei *a* decât a lui *e* a fost răsturnată, preponderanța limbilor indo-iranice în studiile indoeuropene a scăzut, accentuându-se necesitatea de a se întemeia comparația pe toate limbile, nu numai pe câteva, iar principiul constanței legilor fonologice fu salvat, recunoscându-se că *a* nu s'a scindat în mod arbitrar în limbile europene în *a*, *e*, *o* și că dubla evoluțiune a lui *k*, *g* în sanscrită și iranică e condiționată de cauze bine definite.

Intăriți prin asemenea rezultate surprinzătoare în convingerea lor despre regularitatea dezvoltărilor fonetice, neogramaticii germani stabilesc principiul legilor «fonetice» fără excepții. Cei doi principali reprezentanți ai acestei școli, *K. Brugmann* și *Osthoff*, dau expresie clară noii credințe în prefața primului volum de „*Morphologische Untersuchungen*» (1878): „Orice schimbare fonetică, întru cât ea se întâmplă în mod mecanic, se face după legi fără excepție, adică direcția evoluțiunilor fonetice este totdeauna aceeași la toți membrii unei comunități lingvistice — în afară de cazul separațiunii dialectale — și toate cuvintele în care se găsește sunetul supus schimbării fonetice, sânt atinse fără excepție de această direcție. Cazul le refractare, excepțiile aparente au totdeauna o cauză binedeterminată și se explică ca forme analogice“. Astfel se face distincția între legile fonetice, de ordin mecanic, și între legile analogiei, de ordin psihologic, precum o găsim cu deosebire la Hermann Paul, teoreticianul școlii neogramatice.

Școala neogramaticilor germani a avut o influență din cele mai binefăcătoare asupra studiilor lingvistice, punându-le pe o bază exactă de cercetare și îngrădindu-le împotriva oricăror

ingerențe ale fantaziei necontrolate, căreia îi opunea rigiditatea unor „legi fără excepții“. Descoperirile de amănunt, rectificările de erori și completările de lacune în cunoștințele anterioare au fost nenumărate; mai mult decât acestea a fost însă importantă încrederea absolută pe care cercetătorul limbei o câștigă în metoda sa de cercetare, sigură și ducând la rezolvirea atâtor probleme ce păreau de nedeslegat. Foarte just observă Bréal (*Sémantique* 257): «Noua doctrină n'ar fi prins atât de mult, dacă propovăduitorii ei nu i-ar fi dat și suma de paradoxuri necesare spre a izbî curiozitatea noastră. Dacă s'ar fi vorbit despre „evoluțiuni regulate“, „desvoltări constante“, nimeni nu s'ar fi oprit în fața acestor termeni. Dar „legile oarbe“, „preciziunea astronomică“ atraseră imediat asupra lor atenția generală“.

Dar munca intensă a atâtor cercetători luminați și a pleiadei lor de elevi muncitori epuizază în curând partea cea mai mare a terenului de exploatat. Pe baza legilor fonologice s'au descoperit mai ales o sumă mare de etimologii nouă, care, la rîndul lor, serveau de exemple spre ilustrarea legilor fonologice cunoscute sau spre precizarea lor din ce în ce mai exactă. Cu toate acestea rămăneau pretutindeni, pe marele ogor desțelenit de neogramatici, bucăți de pământ pietros, în care plugul lor înzădar încercă să pătrundă. Aceste „cruce philologicae“ erau lăsate de o parte, fără să li se dea o importanță prea mare: în râvna de a semăna ogorul și a-l face roditor, micile ostroave nu puteau țintui prea mult pe cercetători. Cu cât însă lanul în jurul lor creștea, cu atât locurile rămase în păragine nelinișteau mai mult și băteau la ochi mai ales celui ce părăsea pentru un moment munca de amănunt, care îi țântuise privirea la pământ, și se ridică pe înălțimile lingvistice, ca să cuprindă cu o ochire întregul teritoriu.

Incetul cu incetul se născu convingerea în foarte mulți cercetători că uneltele cu care se făcuse marea muncă de desțelenire a ogorului nu puteau să fie perfecte, căci cu ele nu puteai pătrunde pretutindeni, deci că metoda investigației trebuia desăvârșită. Într'adevăr, neogramaticii făceau în mare parte o muncă de laborator, în care își creau în mod artificial, înlăturând toate piedecile, condițiile cele mai avantajoase pentru experimentul prin care voiau să demonstreze o lege evolutivă. Experimentul reușea, el convingea și folosul lui didactic era de

netagăduit. Când însă condițiile pregătite cu grijă în laborator nu mai existau, când cercetătorul ieșea pe teren, unde atâtea elemente accesorii vin să se adauge în orice moment și în orice loc, experimentul nu mai dădea rezultatele așteptate.

Reacțiunea contra metodei neogramaticilor se ivi aproape deodată cu școala lor. Încă în anul 1886 ținea O. Jespersen în societatea filologico-istorică din Copenhaga o conferință (tipărită în 1887 în *Techmers internationale Zeitschrift für Sprachwissenschaft* și retipărită, cu un adaus, în 1904, în cartea sa *Phonetische Grundfragen* p. 142 ș. u.), remarcabilă mai ales prin faptul că un fonetist se arată sceptic față de importanța exagerată ce se dădea legii fonologice. După ce rezumază pe scurt părerile neogramaticilor, el arată cum aceste legi nu pot fi aplicate în multe cazuri; că s'a făcut prea multă speculație în camera de savant și prea puțină observație pe teren și că s'a exagerat rolul legii fonologice ca principiu metodologic. El combate însă mai ales pe cei ce vrând să explice răspândirea unei evoluțiuni fonetice se gândesc numai la transformările articulatorice și nu dau atenția cuvenită faptului că limba e un mijloc de comunicație și prin urmare modificările lente și gradate ale unui sunet se propagă numai în măsura în care ele nu stânjesc înțelegerea între vorbitor și ascultător.

În același an apare studiul lui *Hugo Schuchardt* „Ueber die Lautgesetze“ (Berlin), în care se combat cu argumente puternice „legile fără excepție“ în transformările sunetelor unei limbi. Acest studiu își păstrează și azi întregă actualitatea. Acù treizeci și cinci de ani Schuchardt scria că, după convingerea sa, legile fonologice „nu se datoresc numai jocului exclusiv al unei acțiuni inconștiente“ (p. 13). Cu deosebire se îndreaptă împotriva celor ce introduc *dogma* legilor fără excepție (p. 29) și arată că amestecul limbilor („Sprachmischung“) e un fenomen de care trebuie ținut seama totdeauna. În nenumărate rânduri, în articole mici și în recenziuni, Schuchardt a revenit asupra acestor chestiuni. Valul cel mare ce cuprinsese majoritatea lingviștilor și aproape pe toți filologii fusese însă prea puternic, încât glasul acestui protagonist al școalei nouă n'a putut prinde. Schuchardt nu ținea să-și popularizeze ideile dezvoltându-le pe înțelesul tuturor, cunoștințele lui vaste din limbi puțin familiare celor mai mulți, îl făceau să-și caute exemplele pe terenuri pe care nu putea fi urmărit decât de puțini; observațiile geniale el le aruncă cu dărnicia unui sămănător printre liste lungi de exemple încălcite și le publică în articolașe în care nu te așteptai să le găsești.

Pe la sfârșitul veacului trecut etimologia cuvântului francez *trouver* pasionă un moment pe romaniști. Plecând de la derivatul v.-fran. *troveour*, prov. *trobador*, Gaston Paris propusese etimologia **tropare* „a face poezii (tropi)“, care din punct de vedere al legilor fonologice eră impecabilă. Schuchardt, nemulțumit cu etimologia aceasta, care admitea o trecere de sens prea abstractă și care nu se potrivea pentru celelalte limbi romanice, se întoarse la etimologia lui Diez — și căută să demonstreze, că, cu toate piedecile formale aparente, cuvântul vine din lat. *turbare* și că la origine verbul acesta eră un termen de pescărie. O discuție vie să angajă între Paris și între Graz, la care afară de G. Paris luă parte mai ales elevul acestuia, A. Thomas, căruia știința îi datorează o seamă de etimologii frumoase, aflate pe baza legilor fonologice. Discuția, destul de vehementă, din care nu lipseau ironiile, vorbea de „la dame phonétique“ și „la dame sémantique“, căutând să revindică în cercetările etimologice rolul predominant al fonologiei pe de o parte, al semanticei pe de altă parte.

Cel ce a accentuat într-o formă mai clară rolul important pe care-l are semaseologia în cercetările etimologice, a fost M. Bréal, în cartea sa fundamentală *Essai de sémantique* (ed. 3. Paris, 1904), ridicându-se împotriva celor ce cred că evoluțiunile fonetice ale unei limbi le putem reduce la niște legi mecanice, fără ca mintea să aibă cel mai mic rol la schimbările ce se petrec în jurul nostru: „Les règles de la phonétique ne sauraient être entourées de trop de respect. Elles sont la garantie de tout progrès, la seule défense contre le caprice et la fantaisie, qui ont autrefois tant nui à nos études: nous devons tous travailler à les rendre de jour en jour plus détaillées et plus certaines. Mais c'est sur la nature de ces lois que j'aurais à faire des réserves... Les organes de la voix sont les serviteurs et non les maîtres du langage“ (p. 318).

Lucrarea de etnopsihologie a lui Wundt *Die Sprache*, despre care va mai fi vorba, a contribuit de asemenea la revizuirea concepțiilor neogramatice asupra legilor fonologice.

Cu mult temperament și cu multă vervă aceste concepții au fost combătute cu deosebire de *Karl Vossler* și de *M. Bartoli*. Cel dintâiu, în scrierile sale *Positivismus und Idealismus in der Sprachwissenschaft* și *Sprache als Schöpfung und Entwicklung*,

apărute în Heidelberg în 1904 și 1905, se ridică contra pozitivismului în cercetările lingvistice. El și-a dat silința să arate dependența transformărilor fonetice de accent și ritm, iar a acestora de dispoziția sufletească a vorbitorului. O transformare fonologică se naște atunci când intuiția noastră internă se realizează pe calea instrumentului nostru de articulare: „lautliche Verkörperung der Seele, das ist Lautwandel“ (*Sprache*, p. 58). Din nenumăratele transformări fonetice individuale se continuă numai acelea, dezvoltându-se în mod evolutiv, care există oarecum în aer, pentru care există, la o comunitate lingvistică, o oarecare voință sau tendință colectivă. Analogia face ca aceste transformări fonetice să se generalizeze: „wird das Aehnliche durch analogische Gruppierung zusammengefasst, so mag es dem oberflächlichen Beobachter als gesetzmässig erscheinen. So entstand jener Irrtum..., dass der Lautwandel nicht individuell, sondern generell, nicht frei, sondern gesetzmässig erfolge. Man nahm die Aehnlichkeit für Gleichheit“. (*ib.*, 119).

În studiul său intitulat *Alle fonti del neolatino*, Trieste 1910, M. Bartoli declară, chiar în motto, războiul neogramaticilor: „Legile fonologice nu sânt o descoperire științifică: sânt o invenție practică, născocită de paleogramatici și dezvoltată de neogramatici; ele sânt și vor rămâne pururi insuficiente pentru neolingviști.“ După el, fiecare cuvânt al limbii are dreptul de a fi urmărit ca un organism cu viața sa particulară; în fiecare vorbă zace o putere de viață mai mare sau mai mică, după măsura dragostei ce poate s'o stârnească omului vorbitor: „istoria reflexelor fonetice, ca și istoria limbilor, și a oricărei ființe, e o istorie a iubirii și a morții“ (pg. 904—905). După Bartoli, însași numirea de „normal“ și „anormal“ sau „excepțional“ e oșioasă și antiștiințifică; ea ar trebui înlocuită prin „vechiu“ și „nou“, întrucât alături de formele moștenite, limba noastră primește necontenit, prin cuvintele călătoare, împrumuturi de forme nouă.

Prin strălucitele sale studii de geografie lexicală, *E. Gilléron* și pleiada sa de elevi, au deschis orizonturi nouă lingvistice. O bogăție neasemănat mai mare de forme, decât o bănuiam, ne apare acum înaintea ochilor și cu ea de-odată ne convingem că multe „principii“, cărora școala neogramatică le atribuia un rol redus, au o importanță capitală în lingvistică. Urmărind cuvintele în dezvoltarea lor atât de complexă, și atât

de diferită în fiecare caz special, el cere ca știința să individualizeze cercetările și nu mai poate recunoaște ca scop al studiilor științifice tendința de subordonare, care caută cu toți dinadinsul a înghesui o sumă cât mai mare de indivizi în subimpărțiri adesea arbitrare. Ne mai atribuind legilor fonologice nici măcar valoare de control sigur la stabilirea unei etimologii, Gilliéron, în limbajul său tranșant, pune ca subtitlu al ultimului său studiu cuvintele: „la faillite de l'étymologie phonétique.“

Alți doi savanți francezi, *Ferdinand de Saussure*, în *Cours de Linguistique générale* (publicat de Ch. Bally și A. Sècheyay, Lausanne—Paris 1916) și *A. Meillet*, în *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris 1921) arată cu deosebire importanța momentului social, asupra căruia vom reveni și noi. În același timp amândoi arată că gramatica istorică nu mai poate forma singurul obiect al preocupărilor lingvistice; Saussure distinge chiar între lingvistica „diacronică“, care urmărește limba în stadiile ei succesive de dezvoltare, și cea „sincronică“, care cercetează raportul între diferitele fenomene lingvistice observate în același stadiu de limbă. Arătând mulțimea de probleme importante ale lingvisticii sincronice, el crede că cercetările viitoare vor trebui să le dea din nou atenția ce li se cuvine.

Alături de acești cercetători mai noi, nemulțumiți de concepțiile lingvistice ale generației trecute, ideile neogramatice continuă de a fi apărute și în vremile noastre. Între romaniști, în Franța, adeptul lor cel mai convins îmi pare a fi *A. Dauzat*, care în *La vie du langage* (Paris 1910) susține că legile fonologice sânt spontane și în afară de conștiința noastră (p. 27), crede că o transformare fonetică se produce de odată, la aceeași epocă, pe un teritoriu uneori foarte vast, la o populațiune lipsită adesea de o legătură politică sau economică (p. 28). O limbă sau un dialect împrumută de la vecini cuvinte, nici odată sunete (p. 30). Într'o comună — celula lingvistică — același sunet evoluează simultan la toți indivizii unei generații, fapt pe care crede că l-au dovedit observările abatelui Rousselot făcute în comuna Charente (p. 32). „Dacă în evoluția sa admirabil disciplinată, armata nenumărată de sunete similare nu cunoaște nici un „traînard“ și nici un „tireur au flanc“, ea are câțiva eclerori, care, plecați în avangardă, au ajuns

etapele“. În principiu evoluția sunetelor e independentă de frecvența cuvintelor în vorbire (p. 34).

Dintre Germani, cel care a exprimat cu mai multă tărie în vremile din urmă credința sa în legi fără excepție, este profesorul de limbi romanțe la Universitatea din Cernăuți, E. Herzog. În *Streitfragen der romanischen Philologie* (Halle, 1904 p. 5. ș. u), el aseamănă legile fonologice cu legile fizice, distingând trei categorii de „excepții“: a) excepții adevărate; în acest caz în istoria naturală „legea“ n'a fost bine formulată, și vom căuta să aflăm o formulă, în care să încapă și cazurile ce ne par excepționale; b) excepții aparente, care se explică prin faptul că simultan cu legea stabilită e activă altă lege, paralizând efectele aceleia (efectele legii gravitațiunii pot fi paralizate de un magnet; franc. *cage* a păstrat pe *c* netrecut în *ç* înainte de *a* următor, din cauza acțiunii disimilatorice a lui *ç* următor); — c) excepții pe care nu șantem încă în stare să le explicăm, lipsindu-ne mijloacele necesare ca să le recunoaștem în adevărata lor ființă.

Între cele două extreme, cei ce neagă legile fonologice și cei ce le susțin cu toată tăria, există mulți care cred că pot lua calea de mijloc, atenuând terminologia: nu mai vorbesc de „legi“, ci de „reguli“ fonologice, înlocuiesc numirea de „inconștient“ prin „subconștient“, și nu consideră transformările fonetice ca un fenomen pur mecanic al organului nostru articulator, ci admit și cauze psihologice, întrucât articularea înșasi este rezultatul unei innervațiuni pornite din creier, introduc deci termenul de fenomene „psihofizice“.

2. De sigur că termenii aceștia, mai atenuați, dar și mai palizi — căci în dosul lor nu se ascunde o convingere sau o idee clară — nu sânt în stare să dea o soluțiune problemei înșasi. De aceea este bine ca din capul locului să lămurim **terminologia** pe care o vom întrebuința în cele următoare.

Vom vorbi de *schimbări* sau *modificări de rostire* și de *legi fonologice*. Subt termenul *schimbări de rostire* înțelegem orice modificare față de pronunțarea tradițională, indiferent dacă ea apare incidental, ca „greșală de limbă“, la unul sau mai mulți indivizi, o singură dată sau de repețite ori. Subt termenul *legi fonologice* înțelegem în special acele schimbări de rostire care nu mai sânt incidentale, ci obicinuite, repețindu-se

în mod regulat și constant și cuprinzând întregul „material lingvistic“, adecă toate cazurile cu aceeași structură; ele pot fi individuale, adecă să se găsească numai în graiul unui singur om; de obicei însă sânt colective, extinzându-se asupra unui întreg grup geografic sau social de indivizi grăitori. Cuvântul *lege* nu trebuie înțeles în sens juridic, ca o prescripție, impusă limbii de vreo putere mistică, ci în sens filosofic, ca o constatare a unui raport stabil ce există între o serie de fenomene lingvistice (cf. Bréal, *Sémantique* 9).

Traducerea germanului „Lautgesetz“ prin „lege fonetică“ (loi phonétique), în loc de „lege fonologică“ mi se pare nepotrivită, pentru că poate da naștere la o interpretare greșită.

Fonetica, numită și „fiziologia sunetelor“, este știința care cercetează felul cum se articulează sunetele, *fonologia* studiază transformarea sunetelor unei limbi.¹⁾ Vorbind bunăoară despre sunetul *l*, fonetica va avea să stabilească în mod cât se poate de exact, care este rostirea lui într'un anumit loc și timp; fonologia va avea să constate, când, unde, în ce împrejurări și de ce el s'a' modificat într'o limbă oarecare sau într'o grupă de limbi. Fonetica este deci un studiu ajutor pentru fonologie, precum invers, fonetistul va avea, în cercetările sale, mult ajutor din cunoașterea evoluțiilor stabilite de fonologie.

În fiecare din aceste două discipline se pot stabili „legi“. Astfel fonetistul va constată — și va putea demonstra cu aparate foarte simple — că între pronunțarea „lenis (fortis)“ și între „fonia (lipsa de fonie)“ a unui sunet există o dependență condiționată de deschizătura coardelor vocale; studiind raportul ce există între lungimea unei vocale și între numărul silabelor ce urmează, va constată, că atunci când cuvântului *i* se adaugă silabe nouă, un sunet se scurtează în proporție cu numărul acestor silabe. Asemenea constatări se pot face în orice limbă,

¹⁾ Fr de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et A. Sècheyhay, Lausanne—Paris 1916, p. 57, întrebuințează cei doi termeni tocmai în sens invers. Termenul de *fonetică*, germ. *Phonetik*, engl. *phonetics* este prea consacrat încât să-l mai putem înlocui astăzi, iar termenul de *fonologie* (germ. „Lautlehre“) are avantajul că stă în opoziție cu *morfologia* (germ. „Formenlehre“) și cu *lexicologia*, cu care împreună formează capitolele ale *Gramaticel*, în înțelesul larg al cuvântului.

căci ele sânt în funcție de organul nostru articulator; ele se pot deci formula în „legi fonetice“.¹⁾

Dacă, dimpotrivă, gramaticul istoric constată că în cuvintele latine, păstrate în limba română, *l* simplu între vocale s'a prefăcut într'o vreme îndepărtată în *r*, această observațiune, confirmată de foarte numeroase exemple, se poate formula într'o „lege fonologică“, în care se stabilește evoluțiunea unui sunet în raport cu sunetele împrejmuitoare, într'un anumit timp și loc și de obicei numai într'o singură limbă.

Deosebirea ce o facem între „legile fonetice“ — care de astădată nu ne vor preocupa — și între „legile fonologice“, nu izvorăște dintr'un pedantism și din plăcerea de a introduce o terminologie nouă, ci ea e un fel de mărturisire de credință. „Legile fonetice“ constată raporturi constante în rostire, dictate de structura aparatului nostru articulator, în esență unu și același la toți oamenii; evoluțiunile formulate în „legile fonologice“ sânt rezultatul unui complex de cauze, numai în parte de natură fiziologică. Spre a înțelege pe cele dintâiu ajung cunoștințele de fonetică; spre a pricepe pe cele din urmă, în toată complexitatea lor, trebuie să luăm într'ajutor psihologia și sociologia, cea dintâiu spre a explica generalizarea unui fenomen izolat asupra întregului „material lingvistic“, cea de a doua spre a înțelege cum de un fenomen individual a putut deveni colectiv.

3. Neclaritatea terminologiei poate duce — și de fapt a și dus — la greșeli **metodice**.

E evident că fenomenele lingvistice pot fi studiate din mai multe puncte de vedere, după cum preocuparea momentană a celui ce le studiază este de natură fonologică, morfologică, derivativă, lexicologică, sintactică sau stilistică. Aspectul sub care le privește lingvistul poate deci varia, — obiectul studiului rămâne

¹⁾ Cf. A. Sandfeld-Jensen, *Die Sprachwissenschaft* § 39, unde găsim însă o interpretare întru câțva deosebită. S.-J. propune numirea de „Lautgesetz“ pentru schimbările de sunete care se găsesc în toate limbile, iar pentru cele ce se întâlnesc numai în câteva limbi sau într'una singură, numirea de „Lautregel“. Astfel el crede, că transformarea lui *l* în *y*, pe care o vedem ivindu-se spontan în diferite limbi, e un „Lautgesetz“; cazul invers, transformarea lui *y* în *l* nu se poate constata decât în mod excepțional.

însă în esență același, limba omenească. În cele următoare vom vedea că proiectând asupra fonologiei câteva constatări de natură principiară ce se pot face din punct de vedere morfologic sau sintactic bunăoară, și citând exemple clare din aceste capitole ale gramaticii spre a câștiga analogii, vom izbuti să vedem mai clar unele chestiuni delicate. Punctul nostru de vedere va fi să considerăm pe omul vorbitor mai întâiu ca reproducător, devenit prin exerciții neconținute și prin obicinuință un propagator mecanic și inconștient al limbajului tradițional, apoi ca gânditor, ajuns prin structura individuală a aparatului său de gândire un înnoitor de limbă, în sfârșit ca factor social, contribuind pe de o parte la răspândirea inovațiilor de limbă, iar pe de alta la unificarea graiului comun.

4. Una din greșelile metodice pe care fonologistul e aplecat s'o facă este următoarea: preocupat în mod exclusiv de forma exterioară, de complexul de sunete sub care se înfățișază atenției noastre mai întâiu cuvintele, el crede că poate face abstracție de conținutul lor. A despărți însă forma de conținutul cuvântului însemnează a despărți două lucruri indivizibile.

În lingvistică nu avem nevoie, ca în chirurgie, de o „medicină operatoare“, de exerciții pe cadavru înainte de a pune cuțitul pe corpul viu, ci putem, fără să primejduim obiectul studiului nostru — și e necesar s'o facem chiar și din punct de vedere didactic — să începem direct cu vivisecțiunea. Numai pe când toată lingvistica se reducea la studiul filologic al »limbilor moarte«, când se vorbea de litere în loc de sunete, preocupările celor ce studiau limba puteau să fie mai mult de natură anatomică decât fiziologică. În adnotația muzicală, prin faptul că putem indica cantitatea, accentul, mișcarea, legarea notelor și chiar și digitația, compoziția unui maestru de acu o sută de ani o putem executa astfel cum se cântă pe vremea lui Mozart. Grafiei noastre îi lipsesc mijloacele spre a indica toate aceste elemente; în alfabetul grecesc calitatea și accentul puteau fi notate, cel puțin în parte, și în scris; în cel latin, adoptat azi de toată lumea, nu mai putem redă nici lungimile, nici accentul; în nici o grafie nu se prescrie »tempo« (allegro, lento), legarea sunetelor unul de altul, nici organele și locul articulării lor. De aceea nici chiar cetind limba literară, noi nu mai rostim,

ca strămoșii noștri, ci modificăm mai mult chiar decât modifică țigani lautar o arie pe care o reproduc «după auz» din generație în generație, căci interpretarea individuală a unei combinații armonice de sunete muzicale nu poate fi atât de variată ca tălmăcirea individuală a unei combinații de cuvinte, fiecare cu sensul său.

În deceniile trecute, când **fonetica** era o știință tânără, care a deschis orizonturi nouă, dând o soliditate nebănuită studiului lingvistic, a fost firesc ca importanța acestei discipline să fie exagerată. S'a constatat anume că cele mai multe modificări de sunete sânt dependente de diverși factori «fonetici», precum accent, ton, cantitate, calitate, sunete învecinate (acomodare, asimilare, disimilare), poziția în cuvânt (inițial, medial, final; liber, acoperit), mișcarea (allegro, lento), ritmul, etc. Dependența de acești factori de natură fizică a fost luată drept cauză eficientă și unică a schimbărilor de sunete și s'a crezut că ajunge să cunoști fonetica pentru ca să explici evoluțiunile în rostirea unei limbi. Aceasta a fost epoca în care termenul de «legi fonetice» s'a putut încetățeni în loc de „legi fonologice“.

Cât timp cercetătorii limbei au stat sub dominațiunea metodei istorice, stăpână în cursul veacului al XIX-lea, preocupările aproape excluzive erau de a preciza cu meticulozitate filologică formele limbei în diferite timpuri și a stabili din compararea lor, desvoltarea limbei în timp și spațiu. Dacă cel ce formulă într'o lege fonologică condițiile în care apărea, la un moment dat, într'o limbă sau dialect, o rostire în locul alteia, mai arată și calea fonetică pe care s'a ajuns cu timpul de la o pronunțarea la alta, atunci „explicarea“ era dată și nu'i mai rămânea decât să clarifice excepțiile de natură analogică.

5. În manualele de lingvistică ale școalei neogramatice legea «fonetică» — cum i se spuneă — e pusă în opoziție cu **analogia**. Transformarea unui sunet în cadrele unei limbi sau dialect se întâmplă la un moment dat și în anumite condiții — precizate de «legea fonetică» — în mod spontan și în afară de conștiința noastră, cuprinzând — după expresia lui Sievers — tot «materialul lingvistic», adică toate cazurile în care sunetul se găsește în condiții similare. Cel puțin în regiunea din care pornește o astfel de inovație de rostire, în regiunea-nucleu («Kerngebiet»), ea nu cunoaște excepții; numai în ținuturile învecinate

apar cuvinte cu amândouă formele (cf. în urmă, Meyer-Lübke, *Einführung*³ § 72). Dacă ici și colo întâlnim un caz refractar, acesta, dacă nu cumva este un împrumut mai târziu din altă limbă sau din alt dialect, e un caz analogic: diferite împrejurări de natură psihică, precum e bunăoară asociațiunea de idei, opresc acest cuvânt să „alunece“ pe panta cazurilor similare, să sufere transformarea pur mecanică de rostire.

Încă în 1886 scria H. Schuchardt (*Über die Lautgesetze* p. 29): „admițând răspândirea în cercuri tot mai largi a transformărilor de sunete, nu e firesc gândul că analogia semantică împiedecă generalizarea unor legi fonologice asupra unor cazuri și că în general ea lucrează concomitent cu răspândirea aceasta?“ Într'adevăr punerea în opoziție a analogiei, ca fenomen psihic, cu legea fonologică, ca fenomen fiziologic, nu e norocoasă. Karl Vossler a arătat bunăoară că una dintre „legile“ de rostire cele mai consecvente în limba franceză, accentuarea pe silaba din urmă, se datorește analogiei. Dacă Francezul rostește azi *il fait* sau *fait-il?*, chiar și *puissé-je*, sau accentuează *Wagnér*, *piccoló*, *albúm*, însemnează că tot materialul de limbă de care dispune, fiind accentuat în același fel, Francezul are oarecum în ureche tipul cadenței fonetice a cuvintelor și potrivește toate formele nouă și împrumuturile recente acestui tip de accentuare (*Sprache als Schöpfung und Entwicklung*, p. 39—40). Analogia, după Vossler, nu este elementul care tulbură răspândirea unei evoluțiuni fonetice, ci este, dimpotrivă, condiția care îi împrumută durată și expansiune (pag. 118).

Într'adevăr, ceea ce neogramaticii numesc „analogie“ e un complex de fenomene, care se reduc la fel de fel de acțiuni psihice; acestea nu pot fi despărțite de modificările de rostire și cu atât mai puțin puse în opoziție cu ele. Atunci când, în manualele de gramatică istorică, întâlnim „explicată“ cutare excepție la legile fonologice prin vorbele „prin analogie“, se comite o greșală metodică tot atât de mare ca cea pe care o făceau vechii gramatici când „explicau“ excepțiile lor prin cuvinte ca „afe-reză“, „apocopă“ etc. Acești termeni tehnici, care cuprind în sine fenomene cu totul diferite ca origine și comune numai ca rezultat, au numai o valoare practică, fiind scurți: ei pot, în cazul cel mai bun, constată un fenomen, nu însă a-l explica.

Cred că cel ce scriind fonologia unei limbi nu vrea să sacrifice unui sistem preconcept claritatea și obiectivitatea ex-

punerii, va considera ca schimbări de rostire de o potrivă pe cele determinate de o evoluțiune fonetică ca și pe cele de natură asociativă. Mi se pare că plusul unui *b* în grupele *mr* și *ml*, precum apare în lat. *cam'ra* > franc. *chambre* sau în slav. *mlatiti* > rom. *îmblăți* este o modificare de rostire, întocmai ca și plusul unui *g* în rom. *curgu* din mai vechiul *curu* sau în istrorom. *m'ezgu* „miezul“ față de mai vechiul *m'ezu*. Rezultatul este în toate aceste cazuri o schimbare de rostire, pe care fonologistul va trebui să o înregistreze cu aceeași grijă, deși în cazul dintâiu cauza psihologică e mai depărtată, întru cât ea se manifestă numai prin funcționarea neexactă a organului nostru articulator (închiderea canalului nazal înainte de a suprima cluziunea labială și deci iscarea unui *b* între *m* și lichida următoare), iar în cazul al doilea cauza psihologică este mai evidentă: „construcția proporțională“ *curs* — *curg* după înruditul *mers* — *merg*, sau „contaminarea“ lui *m'ez* cu cuvântul *mozga* „măduvă“ (pătruns din limba croată), asemănător ca formă și înțeles.

6. Un punct asupra căruia neogramaticii apasă cu deosebită insistență (și care derivă în mod logic din despărțirea ce o fac ei între forma și înțelesul unui cuvânt) este tocmai că transformările de rostire nu țin seama — în afară de cazurile „analogice“ — de înțelesul cuvintelor: numirile de localități, bunăoară, care în mare parte nu mai au un conținut semantic, urmează tot atât de „orbește“ legile fonologice ca și cuvintele uzuale ale limbei.

Totuși observația mai atentă a limbei ne arată că adesea nu „analogia“ este cauza desvoltării neconformă cu legile constatate, ci felul însuși al unor cuvinte și conținutul lor simbolic, semantic sau sentimental.

Onomatopeele adesea nu intră în materialul lingvistic al unei legi fonologice, căci apropierea ce o facem între forma și conținutul acestor cuvinte imitative, le oprește de a-și modifica forma, din cauza vecinicii control al sunetului natural pe care-l imită (cf. *Dacoromania I*, 93).

Vedem de asemenea că unele cuvinte, întrebuițate des și într'o accepțiune care le privează de înțelesul lor pregnant, sufer niște scurtări care nu mai sânt în consonanță cu legile fonolo-

logice. Astfel când combinăm cuvintele *bună* cu *dimineața* sau *domnia* cu *ta*, spre a le întrebuiți ca formule de politeță, ele își pierd înțelesul lor autonom, devin un fel de combinații de sunete ce nu mai deșteaptă în noi, când le rostim sau le auzim, ideea originală cuprinsă în ele. Aceasta e cauza că ele pot să fie scurtate până la formele *neața* sau *mată*.

Dacă e însă adevărat că pentru ca un cuvânt să fie supus la transformări fonetice regulate, stabilite în legi fonologice, se cere ca să aibă și un înțeles autonom, atunci nu mai putem considera modificările de rostire ca simple fenomene formale, fără legătură cu conținutul cuvintelor. Iar dacă conținutul joacă și el un rol însemnător, sântem în drept să presupunem că rolul acesta nu se reduce la ideea exprimată de cuvânt, ci poate privi și ținuta subiectivă pe care vorbitorul o ia față de această idee sau însemnătatea pe care o dă el funcțiunii gramaticale a cuvântului.

Câteva exemple vor arăta ceea ce voim să exprimăm.

Una din legile fonologice cele mai consecvente și mai caracteristice ale dialectului istroromân este rostirea lui *a* accentuat cu un timbru de *o*, sunet pe care unii îl însemnează cu *o*, alții cu *ă*. În graiul lui Alois Belulovici, studiat de mine, toate elementele latine sufer această modificare și cele mai multe împrumuturi streine. Legea fonologică e încă în plină acțiune: în textele culese de mine întâlnim și neologisme ca *telegrăm*, cu pronunțarea aceasta. Dacă eliminăm cazurile cuvintelor neaccentuate în frază (care păstrează pe *a* nealterat și când sânt de origine latină), rămâne o singură excepție: e cuvântul *drac*, care nu se rostește cu *ă*. Izbindu-mă, pe când însemnam textele spuse de Belulovici, rostirea aceasta neregulată, și nevoind să-l influințez printr'o întrebare directă, m'am oprit din scris și i-am cetit propoziția din urmă, rostind însă *drăc*. El imediat mă făcu atent că trebuie să scriu *drac*. Arătându-i forma *drăc* în textele publicate de alții, el o contestă cu toată energia. Cum se explică deci această iregularitate, care nu poate fi tăgăduită, la un cuvânt vechiu (căci vechimea în limbă a acestui cuvânt comun tuturor dialectelor române e în orice caz mai mare decât începutul rostirii *ă*, caracteristică numai dialectului istroromân)?

S'a observat în unele limbi ale popoarelor primitive un

fel de „tabu“, o interdicție pentru unele cuvinte pe care credințele deșarte sau un respect exagerat față de anumite ființe le opresc de a fi rostite. Meillet (*op. cit.* 281 ș. u.) crede că urme de astfel de „tabu“ se găsesc și în limbile indoeuropene, explicând bunăoară lipsa în limbile slave a unui cuvânt corepunzător lui *ursus* latin și înlocuirea lui prin „mâncătorul de miere“ (medvědī) prin interdicția vremelnică a numelui animalului ce inspiră atâta frică oamenilor. Se pare că forma neregulată a lui *drac*, la Istroromâni, e tot un astfel de caz pe jumătate atins de „tabu“, pronunțat cu vocea jumătate, și deci lipsit de accentul care scoate în relief cuvântul și care e condiția primordială a prefacerii lui *a* în *â*.¹⁾

Și nota sentimentală cu care întovărășim anumite cuvinte poate produce modificări „neregulate“ ale formei lui. Acesta e bunăoară cazul diminutivelor dela nume proprii, care, din cauza notei pronunțat desmierdătoare, se scurtează: *Niță* (din *Ioniță*), *Mița* (din *Marița*) cf. și *nașule* (din *nănașule* = *nunașule* etc.). Din cele ce știm despre desvoltarea lui *o* în poziție nazală în limba română am așteptă ca sufixul *-oneus* latin să fi dat *-uñu* > *-uiu* (cf. *gutuiu*). Cum însă acest sufix e augmentativ, iar augmentativele românești cuprind totdeauna nota sentimentală a disprețului sau batjocurei, s'ar putea admite, poate, ca această ținută subiectivă a vorbitorului față de cuvântul rostit să fi împiedecat desvoltarea normală. Tiktin (*Elementarbuch* § 38) crede chiar că *o* s'a conservat în acest sufix „pentru-că *o* simbolizează mai bine decât alte sunete imaginea a ceva mare și puternic“.²⁾

1) În textele istroromâne culese de mine, pentru „trei draci“, întâlnim și expresia eufemistică *trei de iel'* (cf. *ielele* noastre).

2) Adevărat că acest sufix ar putea fi la noi împrumutat, căci îl găsim cu aceleași funcțiuni și pe teritoriul alban-serbo-croat (alb.-one, serb.-croat. -onja). Sau s'ar putea admite la rigoare chiar că *o* în poziție nazală, în elementele latine, n'a avut o desvoltare paralelă cu *a* și *e*. Pe când *a* și *e* se prefac în *â* și *i* înainte de *h*, întocmai ca înainte de *n*, dar se păstrează nealterate înainte de *nn*, — *o*, care devine *u* înainte de *nn* (*nonnus* > *nun*) întocmai ca înainte de *n*, s'a putut menține înainte de *h* (*-oneus* > *-oiu*). Cf. ZRPh. 27, 746. În cazul acesta *gutuiu* - despre care e a se vedea în urm. Dicționarul Academiei — ar putea fi un împrumut.

Dar tocmai multele posibilități de explicare sânt o dovadă a imperfecției mijloacelor noastre de a cunoaște adevărul, întocmai precum felurilele medicamente cu care doctorii caută să vindece aceeași boală dovedesc că medicamentul vindecător încă nu s'a aflat.

E un fapt relevat de mult că sensul unui cuvânt poate produce o modificare a accentului lui, că există un „accent semantic“, cf. Jespersen, *Phonetische Grundfragen* § 157, unde se citează exemple ca *sūbstantiv nicht ādjectiv*, *sýmpathie nicht āntipathie* din limba germană. Tot astfel a arătat Paul Passy că în limba franceză cuvintele rostite emfatic au alt accent, stabilindu-se în simțul limbei chiar o lege în privința aceasta: cele ce încep cu consoanță au accentul pe silaba primă, cele începătoare cu vocală pe silaba a doua, deci *miserable*, *stūpide*, dar *impōssible*, *cet animal-lā* ¹⁾. Cum însă accentul are o înrăurire mare asupra rostirii și este în multe cazuri condiția esențială a transformărilor fonetice, accentul emfatic sau semantic explică unele desvoltări excepționale: cuvintele romanice pentru „douăzeci“ nu pot fi explicate din lat. *vīginti*, ci numai dintr'o formă *vīginti* (accentuat astfel în opoziție cu *trīginta* etc.)

Ceva analog observăm în limba română. Vocalele $\bar{}$ și $\check{}$ au produs o perturbare radicală a sistemului consonantic, prefăcând dentalele (în dialecte și labialele) în palatale, care apoi au putut evolua până la sibilante și africcate. Condiția eră însă să fie accentuate și se presupune că mai întâiu ele s'au diftongat în *yi* și *ye*, al căror *y* a alterat apoi consoanțele precedente. Când ele nu erau accentuate, diftongarea nu s'a produs și nici alterarea consoanțelor precedente (cel puțin dentalele au rămas nemodificate). Intr'un singur caz efectul lui $\bar{}$ e același asupra consoanțelor precedente și în silabă neaccentuată, când $\bar{}$ (și $\check{}$ -es, -is cărora le corespunde un *i* în românește) eră dezinență flexionară: deci *audis* > *auzi*, ca *dīco* > *zic*. Constatarea aceasta ne duce involuntar la concluzia că și dezinențele mortologice aveau un fel de accent, care s'ar putea numi „gramatic“.

Astfel ne întoarcem iar la „silabele însemnătoare“ cu care G. Curtius voia odinioară să explice o neregularitate în desvoltarea unei dezinențe grecești. Explicarea lui a fost combătută și înlocuită prin alta, mai plauzibilă, de neogramatici, care nu puteau admite astfel de piedeci în desvoltarea inconștientă a rostirii (cf. B. Delbrück, *Einleitung in d. Studium d. idg. Sprachen*⁵ p. 144). Ideea lui Curtius merită însă a fi reluată azi. Mi se pare într'adevăr că trebuie să admitem în afară de accentul tradițional

¹⁾ Un caz analog în limba română e prefacerea afirmativului *ași* (devenit *așă*) în *ași!* când îl rostim cu neîncredere.

al cuvântului — ca să nu zicem, independent de el, — silabe în lumină și silabe în umbră în corpul unui cuvânt. Cuvintele accentuate pot ajunge în umbră când importanța lor în frază e redusă (cf. *tot*, *tăt omul* și *tustrei* din lat. *totus*) sau când din vorbe autonome, ce erau, ajung simple particule funcționale, „instrumente gramaticale“ (cf. franc. *homme* și *on*) sau din alte motive (cf. exemplul lui *drac*), și să aibă deci aceeași dezvoltare ca și când ar fi în poziție neaccentuată (sau cel puțin altă dezvoltare decât în poziție accentuată); dimpotrivă, silabele neaccentuate, pot ajunge în lumină și să aibă aceeași dezvoltare ca cele accentuate, precum văzurăm la dezinența românească *-i*. Dacă forma „regulată“ *vorbăsc*, precum o aflăm la scriitorii vechi și în graiul țăranilor din multe părți și astăzi, e înlocuită, în limba literară și a claselor culte, prin forma *vorbesc*, cauza este, adevărat «analogia» unor vorbe ca *imbătrânesc*, *vestesc* etc., cu *e* nealterat, dar pentru ca această analogie să se producă, trebuie să existe iarăși o cauză și aceasta este simțul gramatical, care cere ca să întrebuițăm aceeași expresie morfologică, care deci scoate pe *-esc* atât de mult în lumină, încât îl împiedecă de a deveni *-ăsc* împreună cu cazurile de *e* trecut la *ă* după labiale. Un alt exemplu va arăta acest lucru în mod și mai evident.

Din timpuri străvechi, înainte încă de despărțirea dialectelor române de azi, vocalele *i* și *u* la sfârșitul cuvintelor au început să se rostească șoptit. În dezvoltarea mai departe a acestui început antidialectal de schimbare de rostire, dialectele au mers pe drumuri deosebite. Astfel Aromânii păstrează încă pe *u* după anumite consonante sau grupuri consonantice, pe când la Dacoromâni el a dispărut, în limba literară totdeauna, când nu urmă după cons. + lichidă (în care caz el se pronunță plenison: *aflu*, *socru*) sau după vocală (în care caz el formează diftong cu vocala precedentă: *bou*). La *i* chestiunea e mai complicată. În afară de cazurile când s'a păstrat și *u* (*aflî*, *socri*; *boi*), el apare ca *i* șoptit mai mult sau mai puțin perceptibil pentru ureche, după natura sunetului precedent. Dar chiar și atunci când el nu se mai rostește, existența lui de odinioară se tradează, precum a observat E. Herzog, prin faptul că consonanta precedentă se articulează la un loc în gură, ca și când ar urmă un *i*: între singularul *uriaș* și pluralul *uriași*,

deși un *i* final nu se mai aude nici în cazul al doilea, există totuși o deosebire acustică, căci, la plural, ș se pronunță cu vârful limbei în regiunea *i*. Amuțirea lui *i* final n'a produs deci de fapt omonimitate, echivoc, în formele flexionare dacoromâne.

Altele sânt rezultatele în dialectul istroromân. Acest dialect nu mai are nici urmă de *i* și *u* șoptit, ci sau *i* și *u* plenison, sau zero. Echivocul eră deci posibil, cu atât mai mult, cu cât cele mai multe subdialecte nu mai fac distincția nici între *s* și *ș*, deci nu se mai deosebește nici *las* de *lași*, *pas* de *pași*. Pe când substantivele pierd cu totul pe *u* și pe *i* final, în flexiunea verbului constatăm următoarele: persoana 6 menține totdeauna pe *u* plenison (*moru*), pe când el a dispărut cu totul la persoana 4 (*murin*, dintr'un mai vechiu *murim*); la persoana 1 avem de obicei forme fără *u* (*mor*); la persoana 2 *i* e plenison la indicativ (*mori*), dar a dispărut cu totul la imperativ (*mor*); de asemenea nu mai există nici urmă de *i* la persoana 5 (*muriș*). Iată o inconsecvență care trebuie să ne pună pe gânduri. Inconsecvența aceasta are totuși un rost, pe care nu e tocmai greu să-l ghicim. Mai întâiu constatăm că evoluția regulată, adică amuțirea totală a lui *u* și *i* final — precum o întâlnim bunăoară la nume — s'a întâmplat de câte ori nu există nici o primejdie de echivoc: *murin*, *muriș* nu sânt omonime cu nici o altă formă verbală. De asemenea nici imperativul, care nu se întrebuițează la alte persoane decât la persoana a doua, nu putea da prilej de confundare cu alte persoane ale acestui mod, deci s'a putut rosti *mor*, cu amuțirea lui *i*. La indicativ, dimpotrivă, forma *mor* fiind cea „regulată” și pentru persoana 1 și pentru persoana 2, echivocul s'a evitat prin menținerea lui *i* în cazul din urmă (șoptit de sigur la început și numai mai târziu rostit iar plenison). Menținerea lui *i* la persoana 2 are deci același rost ca adaogerea obligatorie a lui *tu* înaintea formei *meurs* (pronunțat la fel cu *meurs* la persoana 1) în limba franceză și se explică ca o măsură prohibitivă, prin care se evită echivocul între mai multe omonime. Prohibiția aceasta trebuie să ne-o închipuim astfel: în limba franceză se putea întrebuița de o potrivă și se și întrebuița fără vreo deosebire remarcabilă tipul *morio*[r], alături de *ego morio*[r]. Când, în urma transformărilor fonetice **morio*, **moris*, **morit* și **moriunt* au dat același rezultat, Francezul, simțind nevoia de cele mai multe ori de a face o distincție precisă între cele patru

forme, a ales tipul *ego morior*, care în pronumele proclitic are un mijloc tot atât de sigur de a distinge persoana ca și Latinul în dezinență. Tot astfel Istororomânul, pe când ambele rostiri *mori* și *mor* existau alături, fără ca forma nouă să fi alungat încă cu desăvârșire pe cea veche, s'a hotărât pentru cea neechivocă. Formele *mori* la indicativ și *mor* la imperativ sânt rezultatul unei selecțiuni, sânt formele trainice prin neechivocitatea lor.

Că de fapt lucrurile s'au petrecut astfel ne-o arată cazul lui *ver* „vei“. Deși și aceasta e o formă a persoanei a doua din singular, totuși ea nu arată nici o urmă de *i* final. De ce? Fiind-că acest verb se conjugă: *voi, ver, va, ren, veș, vor*, deci persoana a doua neputând fi confundată cu nici o altă persoană, n'a existat nici cauza care să împiedece dispariția „regulată“ a lui *i* final.

Să mai adăogăm că avem și cazuri de înlocuiri intenționate de sunete sau forme gramaticale prin altele, atunci când această modificare servește spre înțelegerea mai ușoară? Cazul lui „doizeci“ (în loc de *douăzeci*) sau germanul *zwo* (în loc de *zwei*) la telefon, spre a nu se confundă cu „nouăzeci“ sau în nemțește cu *drei*, ne arată nu numai că astfel de inovațiuni pot pătrunde printr'o convenție tacită în cercuri tot mai largi, ci și altceva. Fără ca în „gramatica“ telefonului să fie înregistrate, aceste reguli nouă au prins rădăcini foarte repede, căci ajunge ca să auzi forma „doizeci“ odată, pentru ca să-ți dai imediat seamă de rostul ei și s'o adopți ca o inovație utilă, pentru o mai bună înțelegere prin telefon.

Toate considerațiile de mai sus ne arată că generalizarea unei modificări de rostire asupra întregului material de limbă se izbește de piedeci mari, dictate nu numai de factori de natură asociativă („analogie“), ci de o mulțime de alte considerațiuni, de natură foarte diferită, și că M. Bréal are deplină dreptate când spune „c'est le cerveau, tout autant que le larynx, qui est la cause des changements“.

7. Cum trebuie să ne închipuim însași generalizarea unei schimbări de rostire asupra materialului lingvistic? Avem să vedem în această răspândire o potrivire mecanică și inconștientă a organului nostru articulador în toate cazurile analoge? Cred că nu, și iată de ce:

Unul dintre principiile fundamentale care stă la baza fixării unei limbi în mintea noastră este de sigur tendința de a ordona în **categoriile gramaticale** materialul imens de limbă pe care îl acumulăm neconținut. Printr'o analiză neconținută ne-am deprins din copilărie să despărțim, din frazele prinse cu urechea, părțile vorbirii¹⁾, iar printr'un spirit de sinteză, care este în același timp cel mai bun mijloc mnemotehnic, aranjăm neconținut aceste părți ale vorbirii în categorii, asociindu-le între sine și unindu-le în serii. Multe din aceste încercări ale noastre eșuează; asupra unora revenim mai târziu, desbărându-ne de ele; câteva însă prind și la ascultătorii noștri și se răspândesc. De cele mai multe ori categoriile gramaticale nouă se nasc după logica specială a limbii (altă decât logica filosofică), la întâmplare, prin simplul fapt, că un număr mai mare de cazuri având un factor comun, sântem gata să împrumutăm acestuia imediat o însemnătate gramaticală. Iată câteva exemple spre ilustrarea celor spuse. Pluralele în *-uri* ar trebui să se găsească la noi numai în cuvintele care aveau în latinește *-ora*, precum pluralul în *-ete* corespunde latinescului *-ita* (capete). Din întâmplare, cele mai multe neutre latine cu pluralul în *-ora* au devenit în românește, la singular, monosilabe. De aici noua regulă morfologică — și în privința aceasta e interesant paralelismul ce-l oferă limba bulgărească, cu pluralele sale în *-ovă* -- că *-uri* este deziniența pluralului pentru monosilabele terminate în consonante, o regulă care astăzi tinde a se generaliza, ivindu-se chiar formele *câmpuri* (în loc de *câmpi*, păstrat încă în locuțiunea «a lua câmpii»), *capuri*, iar la generația mai tânără, incidental tot mai des, forme ca *sacuri*, *acuri* etc.

În Muntenia sânt dese, în graiul familiar, chiar la oameni culti, „greșeli“ de felul lui *ei zbor* (în loc de *ei zboară*, după

¹⁾ Următorul caz, observat la copilul meu, mi se pare destul de instructiv spre a-l cita la acest loc, unde nu pot să mă extind mai pe larg asupra acestei chestiuni. Fiul meu, pe când învăță să umble, avea obiceiul să strângă de pe jos tot ce-i ajungea în mână. Nevoind să-l las să se joace cu toate aceste lucruri, adesea murdare, i le ceream cu vorbele „dă-i lu tata“. În curând el înțelese, din gesturile ce le făceam, care eră rostul acestor cuvinte și într'o zi veni singur cu o așchie de lemn, aflată pe jos, pe care mi-o întinse zicându-mi: „dăilu“. În vorbele mele el izbutise să analizeze mai întâiu cuvântul „tata“, care îi eră familiar din alte construcții și al cărui înțeles îl știă; restul, rămase deocamdată în mintea lui o expresie unitară, pe care o interpretă ca „cerere“ sau „dare“. Abia mult mai târziu ajunse să recunoască în acest „dăilu“ elementele constitutive „dă“, „i“ și „lu“.

ei fug, ei merg etc.) Știm că, dictate de nevoile ritmului și ale rimei, ele au putut pătrunde, ca licențe poetice, și în poeziile unui Gr. Alexandrescu, D. Bolintineanu ș. a. Deunăzi, un poet tânăr mi-a cetit versuri de ale sale; făcându-l atent asupra greșelii de gramatică în expresia *vulturii zbor*, el n'a voit s'o recunoască, dându-mi următoarea explicație: se zice *vulturii, lăstunii zbor*, dar *rândunelele zboară*, pentru-că „vulturii“ și „lăstunii“ sânt masculine și „rândunelele“ feminine. Evident că în mintea lui s'au asociat două categorii cu totul distincte, *ei zboară*, deosebit de *ei fug* (conjugarea I distingându-se prin plusul unui *ă* final de celelalte conjugări la pers. 3 plur. ind. prez.) și *domn — doamnă, ușor — ușoară* (substantive și adjective distingându-se la feminin printr'un *ă* final de masculinenele corespunzătoare).

Astfel de interpretări individuale, de care observatorul atent poate descoperi cu sutele în jurul său, sânt instructive, nu numai pentru-că orice interpretare e o dovadă despre trebuința omului de a-și da seama despre limba ce o vorbește, ci și pentru-că ele ne dau puțința să urmărim unele inovațiuni de limbă care n'au rămas individuale, ci au devenit mai mult sau mai puțin colective.

Astfel dacă în limba română avem imperative ca *ado, vino* și *adă, vină*, neregulate din punct de vedere etimologic, ele se explică de sigur prin faptul că unul sau mai mulți indivizi grăitori au făcut o asociație între aceste imperative și între o altă categorie de vorbe (care aveă comun cu imperativele tonul poruncitor), adecă vocativele feminine *soro* și *soră*. Desigur că înainte de a să fi zis *frate vino! bărbate adă!* se va fi zis numai *soră vină!* sau *soro ado!*

La origine, între prepoziția *în* și *întru* există o deosebire de înțeles, ca și între lat. *in* și *intro*. În limba veche și în dialectul istroromân deosebirea aceasta se mai poate observa. Cu timpul însă ea s'a șters, amândouă prepozițiile devenind sinonime, și s'a născut, printr'o nouă interpretare a cazurilor auzite, uzul de a întrebuiți pe *întru* înainte de vocale (*într'un, într'insul, într'adevăr*, etc.) și pe *în* înainte de consonante (*în sat, în casă*, etc.), fără ca uzul acesta să se fi generalizat și să fi pătruns pretutindeni (*în apă, întru mulți ani*).

Verbele iotacizate (*eu auz, eu văz* etc.) erau odinioară cu mult mai răspândite decât azi. În lupta lor cu forme neiotacizate

(*eu aud, eu văd*) se poate observa la unii scriitori vechi (cf. *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 23) și putem observa și azi la unii autori moderni, cum formele iotacizate se mențin la conjunctiv spre a-1 deosebi de indicativ (deci *eu văd* dar *să văz, el aude* dar *să auză*), deși această distincție nu are nici o îndreptățire etimologică.

Între forma *acel* și *acela, acest* și *acesta* etc., există la început o deosebire semantică, întru cât *acela* (din *eccu-ille-illac* are înțelesul mai pregnant (ca francezul *celui-là*), decât *acel* (din *eccu-ille*, franc. *celui*). Această deosebire palizindu-se tot mai mult, cele două forme devin sinonime. Urmarea a fost sau pierderea uneia dintre ele, ca la Istoromâni, care cunosc numai pe *țela* (nu și pe *țel*), sau ivirea unei distincții nouă, de natură sintactică: *acel* se întrebuițează înaintea substantivului (*acel om*), iar *acela* după substantiv (*omul acela*) sau singur (*a venit acela*), o deosebire care s'a generalizat în limba literară, fără ca să fi pătruns însă în toate regiunile dacoromâne.

Astfel de tendințe de „categorizare gramaticală” nu se reduc numai la morfologie, la sintaxă și la lexicologie, unde au fost de mult recunoscute, ci trebuie admise și în fonologie. E incontestabil că în mintea noastră există formula de dependență a sunetului de împrejurimea sa și că vorbele care prezintă grupe de sunete asemănătoare se asociază în „categorii fonologice”, întocmai precum se unesc cuvintele cu înțeles similare în „categorii semantice” sau verbele cu aceleași dezințe în „categorii morfologice”.

Se susține în deobște că schimbările de pronunțare se întâmplă în mod inconștient de voința noastră. Aceasta este adevărat întrucât privește ivirea celor mai multe schimbări de rostire: experiența ne arată că omul în general nu-și dă seama de inovațiunile de limbă pe care le adoptă. Dar adevărul acesta, câștigat pe cale empirică, nu trebuie să ne înșele asupra unui lucru: omul are darul de observație lingvistică și e predispus să mediteze asupra limbei sale, el se observă neconținut pe sine și mai ales pe alții. Astfel deosebirile ce există între graiul său individual și al mediului ambiant, inconștiente în momentul ivirii lor, pot ajunge cu timpul să fie observate.

Din inconștiente, schimbările de rostire pot deveni observate prin spiritul nostru de comparație. Asemănând adecă necon-

tenit limba noastră cu a celor din jurul nostru, ajungem la conștiința unora din particularitățile noastre de pronunțare. Mediul ambiant exercită deci un control neconținut. Controlul sunetului auzit în cuvânt este în limbă ceea ce este lucrul văzut pentru imaginea ce o reținem despre el și raportul lui în spațiu: fără acest control am vorbi alandala, precum alandala sânt imaginile văzute în vis. Nu cred să existe un lingvist care să conteste importanța controlului mediului ambiant; a admite însă această importanță înseamnă a admite în mod implicit la subiectul grăitor și o meditare asupra limbei sale.

Oricine a făcut studii dialectale știe că, spre a descoperi fenomene de limbă nouă într-o regiune, cel mai bun mijloc este, înainte de a trece dintr'un loc într'altul, să te informezi de la oameni, care sânt particularitățile dialectale ale comunei învecinate. E uimitor cât de bine observă omul incult deosebirea acestor dialectale. În sud-estul Transilvaniei este un sat de coloniști din veacul al XVIII-lea, Tohanul-vechiu, în care se pronunță *barbat*, *sacără* etc. în loc de *bărbat*, *săcară* etc. Brănenii, Zărneștenii, Râșnovenii și locuitorii altor sate din împrejurime își bat joc de Tohănenii din cauza pronunțării acesteia, iar dialectologul, cu mult înainte de a ajunge în Tohanul-vechiu, e avertizat că acolo oamenii „rostesc orice *ă* ca *a*“. Generalizarea aceasta e greșită și se explică prin faptul că raportul cu Tohănenii nu este atât de intim încât în satele din împrejurime lumea să fi ajuns să-și dea seama exact în ce condiții anume apare *a* în loc de *ă*. Când însă contactul e zilnic și intim, atunci e izbitor cât de exact își dă omul seama de condițiile speciale în care apare o deosebire de rostire. Aceasta se observă mai ales când cineva „traduce“ formele dialectale în limba literară, sau invers. Bartoli, studiind limba ultimului Vegliot, a observat că ceea ce Udina Burbur îi dădea ca material de limbă vegliotă, adesea erau forme italiene (venete) adaptate însă dialectului atât de bine, încât eră nevoie de toată agerimea critică a filologului ca să le recunoască ca atare.

Dacă nu ne-am da seama de deosebirile între graiul nostru și al altora, nu s'ar explica cazurile de „inversiune fonetică“, de «hiperurbanisme», pe care le observăm atât de des în limba celor ce pun un exces de zel în lepădarea formelor dialectale din graiul lor, niși cazurile inverse de „reacțiuni față

de limba literară“, relevate pentru limba română de Gamillscheg în *Oltenische Mundarten* sau cazurile de «articulare prin reacțiune» ca cele arătate de Meyer-Lübke în *Dacoromania* II, 6. Cât de repede prinde urechea aceste deosebiri și cât de ușor își asimilează vorbitorul rostirea mediului ambiant, ne-o arată Weigand (*Aromunen* II 352.): „La servitorul meu [Român din Clisura] pe care l-am avut lângă mine un an întreg, am observat, că, fără să-și dea seama, în cursul călătoriilor noastre, își adaptă până la un oarecare grad pronunțarea și tezaurul lexical al dialectului pe care tocmai îl studiam. Adaptarea aceasta nu mergea atât de departe încât să fi încetat de a mai zice *đimt* în loc de *vimt*, sau să fi primit pe *ρ* (= r uvular) al Fărșeroșilor, dar *e* în loc de *ea*, forme sincopate și nesincopate, *va yin* în loc de *va z yin* etc. alternau după dialectul Aromânilor cu care venea în contact“.

Conștiința aceasta a raportului exact între sunetele unei limbi nu se observă numai în cazuri de bilingvitate, ci chiar în cadrele aceleeași limbi. S'a recunoscut bunăoară că dacă în dialectul dacoromân pluralul dela *față* este *fețe*, pricina acestei neregularități este analogia lui *fată* cu pluralul *fete*; tot astfel după analogia lui *vargă* — *vergi* s'a luat *livadă* — *livezi*. Analogia aceasta s'a întins apoi și asupra unor cazuri ca *fașă* — *feșe* sau *feși*, *barză* — *berze*, *spată* — *spele*, *lopătă* — *lopeți* etc. cu atâta consecvență, încât trebuie să admitem că regula „a din tulpină, după labiale, devine *e* înaintea terminațiunii *e*, *i* a pluralului“, constatată de gramatici, există și în «simțul» subiectelor vorbitoare și deci și aceea că *p*, *b*, *f*, *v*, și *m* — pe care noi, filologii, le numim „labiale“, recunoscând nota lor comună: articularea cu buzele — formează și în simțul limbei o grupă de sunete care în anumite cazuri produc anumite schimbări constante.

Trebuința de categorizare gramaticală există deci și cu privire la sunete și precum admitem un simț morfologic sau sintactic la subiectele grăitoare, trebuie să recunoaștem și un simț fonologic. *Dacă schimbările de rostire sânt în majoritatea cazurilor inconștiente, legile fonologice sânt rezultatul unei acțiuni conștiente a minții noastre, vecinic observatoare și preocupată a stabili norme gramaticale.*

8. Cu cât îmi dau mai mult seama despre principiile diriguitoare în dezvoltarea limbei, cu atât văd mai clar rolul cel

mare pe care îl are tendința aceasta de a clasă în categorii materialul brut de limbă în memoria noastră. Rezultatul ei e crearea neconținută de cadre nouă, în care acest material de limbă e rânduit; aceste tipare nouă în care poate fi turnat materialul vechiu, alcătuiesc însăși evoluțiunea limbei. Chestiunea, dacă această dezvoltare însemnează un progres sau un regres, atât de des discutată de la Schleicher până la Jespersen e pusă greșit, căci ea introduce o notă subiectivă în cercetările obiective: știința are să constate și să explice, nu să aprecieze. Tot astfel pentru lingvist e fără importanță a ști ceea ce pentru psiholog poate fi o problemă însemnată, dacă, anume, procesul de „categorizare“ a materialului de limbă se întâmplă în mod conștient sau subconștient. Cred că o graniță între inconștientă și subconștientă nici nu se poate trage. Și memoria noastră funcționează în general fără s'o putem dirigu; totuși uneori avem posibilitatea, printr'o încordare voită, să ne aducem aminte de ceva, adecă să căutăm în mod conștient a legă itele care asociază ideile noastre. Tot astfel uneori izbutim, meditând, să ne dăm seama despre raporturile constante între diferitele părți ale vorbirei sau ale unui cuvânt.

Ceea ce importă a ști, este că simțul pentru aceste raporturi constante există în mintea noastră și pentru sunetele pe care le rostim. O. Jespersen (*Phonetische Grundfragen* § 182) a observat cum unii copii, pe când încep să vorbească, își crează «legi fonologice» — false și necomplete, din cauza analizei greșite a unui material lingvistic sărac — pe care mai târziu le părăsesc sub presiunea controlului exercitat de mediul ambiant. Trebuința de a se exercită în astfel de stabiliri de raporturi constante între sunetele limbei este atât de mare la copii, încât îi vedem inventând limbi nouă spre a-și comunica lucruri neînțelese de alții, prin substituirea unor sunete ale limbei obicinuite prin altele, după o cheie stabilită de mai nainte.

Acest simț înăscut explică de ce o schimbare de rostire poate cuprinde tot «materialul lingvistic» — după expresia lui Sievers — adecă toate cuvintele cu construcție similară. Pe vremea când *l* între vocale începea să se pronunțe *r*, nu eră nevoie ca un individ să audă de la cei din jurul său toate cuvintele limbei cu *l* intervocalic schimbat în *r*, spre a le imită, ci eră de ajuns ca individul cu talent de limbă să audă câteva din ele, pentru că

să-și dea seama de raportul constant între cele două fapte lingvistice, pe care noi filologii le numim „l velar“ (cf. *Conv. lit.* 39, p. 309) și „poziție intervocalică“, spre a generaliza rostirea adoptată asupra tuturor cazurilor similare.

Dar ori cât de asemănătoare ar fi structura minții noastre, analiza și sinteza materialului brut de limbă nu pot fi absolut aceleași la toți indivizii grăitori. De aceea și «materialul lingvistic» va varia adesea de la individ la individ, și mai ales va fi deosebită conceperea legii fonologice, care pentru unii va apărea între margini mai strâmte, pentru alții între margini mai largi, după cum spiritul de observație al unuia va fi mai fin sau mai puțin dezvoltat¹⁾. «Excepțiile», cuvintele refractare unei legi fonologice, se vor explica deci în mare parte prin faptul că ele n'au fost recunoscute ca aparținând «materialului lingvistic», fiindcă condiții speciale le făceau să se asocieze în alte «serii». Dacă, bunăoară, pe vremea când *en* devenea *in* în limba română, cuvântul *gena* nu s'a prefăcut în *gină* (ca *plena* > *plină* și atâtea altele), ci a rămas *genă*, pentru ca mai târziu să se prefacă în *geană* (ca *penna* > *peană*), cauza poate fi apropierea strânsă de înțeles între aceste două cuvinte (cf. *Zeitschrift f. rom. Phil.* 28, p. 682) care le-a îmbinat într'o „serie“ atât de intimă semantică, încât n'a mai fost posibilă deslipirea lui *gena* de *penna* din seria semantică spre a fi dusă de curent singură în seria fonologică. În fond, explicația aceasta nu diferă de cea dată până acuma: *gena* e o excepție la legea fonologică despre prefacerea lui *en* în *in*, datorită analogiei lui *penna*, care l-a schimbat în **genna*. Numai cât rostirea **genna* poate n'a existat nici odată.²⁾

Un alt exemplu ar fi cel dat de Meyer-Lübke (*Mittelungen* p. 11—12) care explică, pe cât se pare, netrecerea lui *qua* în *pa* în cuvintele *qualis* > *care*, *quam* > *ca*, *quando* > *când*, *quantus* > *cât*, prin faptul că aceste pronume și adverbe au format o „serie“ intimă „gramaticală“ împreună cu alte cuvinte ca *quod*, *quid*, *quomodo* etc., care toate, având sunetul inițial *qu*, le-a constrâns și pe acestea să-l mențină.

¹⁾ Ceea ce admitea deci Sievers (*Phonetik*⁵ § 731) pentru filologii care stabilesc legile fonologice, admitem noi pentru înseși subiectele grăitoare.

²⁾ O altă explicare, de natură fonetică, a încercat să dea lui *geană* în timpul din urmă Meyer-Lübke în *Literaturblatt*, No. pe Octomvrie 1921.

Cât despre conceperea unei legi fonologice în cadre prea largi, s'ar putea cită cazul lui *e* scurt și accentuat latin. Deducțiunile ce le putem face din limbile romanice de azi ne fac a crede că diftongarea lui *ē* în *ie* se începuse în epoca preromană, dar numai când eră urmat de o singură consonantă. Dacă în românește condiția aceasta din urmă nu există și rostim de o potrivă *piezi* și *piept* (față de *piede* dar *petto* italian), aceasta se datorește, probabil, nerecunoașterii exacte, din partea Românilor, a raportului original și generalizării unei evoluțiuni asupra unui cerc mai larg de material lingvistic.¹⁾ Tot astfel se pare că legea fonologică după care *au* proton devine *a* în românește (*Conv. lit.* 44 p. 143—144 și 470) nu e decât lărgirea, peste marginile primitive, a legii fonologice latine vulgare, în urma căreia *au* urmat de *u* accentuat se prefăcea în *a* (*ausculto* > *asculto*). Deasemenea transformarea latină-vulgară a grupului *avi* înainte de consonante în *au* (*cavito* > *cauto*) s'a extins în limba română și asupra lui *evi* > *eu* (*prebiter* > *preut*) și *ovi* > *ou* (*novitatem* > *noutate*) etc. (cf. *Dacoromania* I 437).

9. Concepția neogramaticilor despre schimbările de rostire inconștiente, implică credința că subiectele vorbitoare nu pot reacționa în vreun fel sau altul împotriva legilor fonologice. Minte noastră se revoltă împotriva unei astfel de concepții, care poate fi combătută chiar pe calea speculativă, pe care ea s'a născut. „A explica transformările fonetice și flexionare ca un fenomen mecanic-acustic e imposibil, neputându-se admite pur și simplu că sunetele și formele flexionare alunecă, cum cade bunăoară un corp în urma greutateii sale spre pământ, căci atunci ele ar trebui să alunece în toate limbile de pe pământ fără excepție, în aceeași direcție, totdeauna, și am putea, în cazul acesta, prevesti de pe acuma încotro vor fi alunecat sunetele unei limbi d. ex. ale celei germane, în anul 2500“ (R. Lerch, în *Germanisch-romanische Monatsschrift* VII-1915, p. 101).

Dar studiile dialectale ne arată neconținut că cuvinte cu structură asemănătoare nu intră toate în cadrele aceleiași legi fonologice în acțiune, care în unele regiuni are cadre mai largi, iar în altele mai înguste. Dacă urmărim bunăoară reducerea lui *dz* și *dž* la *z* și *ž* — neterminată încă pe întreg teritoriul daco-

¹⁾ Posibil ar fi bunăoară ca în urma sincopării vocalei postone în vorbirea *allegro*, să se fi găsit mai multe exemple de *ē* trecut în *ie* în poziția cons. + cons., rezultată din cons. + vocală sincopată + cons.

român — vedem din studiile lui Weigand, că pe alocuri pierderea sau menținerea elementului cluziv e legată de poziția inițială sau intervocalică, de consonanta precedentă sau poate și de accent, deci că în diferite regiuni transformarea aceasta fonetică n'a ajuns să se generalizeze încă asupra tuturor cazurilor. Mai mult decât atâta, în condiții egale, vedem cum noua rostire nu cuprinde întreg materialul lingvistic și avem *june* dar *gloi*, aiurea *giune* dar *joi*, sau *joi*, *jug*, *jur* dar *giugastru* (*Jahresbericht* IV 276—277, VII 49), sau vedem că într'o regiune ca Banatul, care rostește până azi *veade*, *feate* etc., întâlnim cuvinte refractare ca *verde*, *merge* (*Jahresbericht* III 217).

Acestea și multe alte exemple de acest soi, de care abundă orice studiu dialectal conștiincios, ne întăresc în convingerea, că schimbările de rostire nu trebuie să ni le închipuim ca pe niște avalanșe, care în rostogolirea lor impetuasă îmbrățișază tot ce întâlnesc în cale, ci ca pe niște evoluțiuni lente, care se propagă anevoie, învingând neconținute piedeci, luptând oarecum cu individualitatea fiecărui caz special. Ele se generalizează nu numai prin puterea lor de expansiune (adecă prin tendința noastră instinctivă de a primi și a imita rostirea nouă ce o auzim), ci, cel puțin în măsură tot atât de mare, prin acțiunea minții noastre, care dându-și seama sau ghicind — une-ori în mod greșit — cauzele ce determină o schimbare, în năzuința neconținută de categorizare a materialului brut de limbă, generalizează o inovație fonetică, extinzând-o asupra cazurilor asemănătoare. În limba comună, cu influențele ei multiple din diferite dialecte geografice și sociale, vorbită în general de oameni mai culti și deci mai deprinși să ordoneze materialul brut de limbă cu care operează, vom întâlni o unitate mai mare decât în dialectele vorbite de o populație mai puțin cultă, care operând cu un tezaur lexical mai redus, simte mai puțin nevoia de ordonarea lui și de forme clare și nechivoce de expresie.

Ceea ce azi ni se pare unitar este adesea rezultatul unor frământări îndelungate după unitate formală.

Dacă vrem să proiectăm înaintea ochilor noștri o fază din trecut, nu trebuie deci să ne așteptăm la un tablou retușat de toate asperitățile și neregularitățile, precum îl avem azi, după munca marelui maestru, timpul. Un exemplu al acestei lupte am dat în Dacoromania I, 380 ș. u. studiind metafoia vocalelor

accentuate înainte de *e* următor și alt exemplu e studiul lui Meyer-Lübke despre labiale, publicat în fruntea acestui volum. Ele ne arată cât de anevoioasă e generalizarea unei schimbări de rostire asupra întregului material de limbă și cum adesea azi abia mai putem descoperi câteva rămășițe ce ne amintesc tendințele de generalizare de odinioară.

Într'adevăr, dacă privim cu ochii istoricului fonologia unei limbi, observăm că majoritatea schimbărilor de rostire, determinate de cauze fiziologice, nu devin legi fonologice, nu izbutesc adecă să se generalizeze asupra întregului material lingvistic. Un exemplu dintr'o sută e de ajuns.

Fiziologia sunetelor românești *ă* și *â* încă nu este cunoscută bine. Un lucru neîndoios e însă, că la rostirea acestor vocale joacă un rol important poziția buzelor. Unii dintre cei ce au încercat să descrie fonetic aceste sunete (Philippide, Sbiera), exagerând și schematizând această observare, au crezut că *ă* nu-i decât un *o* rostit cu buzele nerotunzite. Fapt este că labialele învecinate au în fonologia românească o influență hotărâtoare la schimbarea vocalelor în *ă*, *â* sau la modificarea lui *ă*, *â* în alte vocale. Cauza fiziologică a acestor modificări de rostire este dar evidentă. Cu toate acestea, generalizarea acestor schimbări de rostire asupra întregului material lingvistic nu s'a făcut în mod egal. Astfel, precum voi avea prilej să arăt cu altă ocazie, prefacerea lui *e* în *ă* (de asemenea a lui *ea* în *a* și a lui *în* în *în*) după labiale a început în vremuri străromâne; dintre toate dialectele noastre însă numai cel dacoromân o cunoaște ca lege fonologică (cu foarte puține excepții și cu tot mai puține excepții cu cât limba e mai recentă), pe când dialectul aromân și cel iștoromân abia dacă mai păstrează câteva urme de *e* trecut la *ă* după labiale. De asemenea prefacerea lui *â* în *o* după labiale, pe care o întâlnim în multe cuvinte, n'a ajuns să se generalizeze asupra întregului material de limbă, deși ea se poate constata, ca tendință generală, în cele mai deosebite regiuni și în diferite timpuri. Abia individual aflăm această modificare de rostire ca lege fonologică: astfel am un coleg din Muntenia, care rostește consecvent: *forde* „fără de“, *pomânt* „pământ“, *adevor* „adevăr“ etc., pe când noi ceilalți rostim *botez* dar *pământ* etc.¹⁾

¹⁾ Iată câteva exemple în care *ă* (*â*) a trecut în *o* (proton și *u*) în vecinătatea labialelor în diferite timpuri și locuri, unele, de sigur, facilitare și

10. Despre felul cum se cristalizează pe încetul o lege fonologică ne putem face o idee, dacă urmărim **legile fonologice în acțiune** în graiul nostru actual sau legile fonologice vechi, neîncheiate încă.

Se știe anume că cele mai multe legi fonologice se încheie la un moment dat. Când adecă modificarea de rostire prin care ele se caracterizează a cuprins întreg materialul lingvistic și o regiune întreagă, atunci rostirea aceasta modificată devine rostire obicinuită pentru generațiile următoare, face parte din patrimoniul tradițional de limbă; legea fonologică moartă nu mai contează pentru împrumuturile ulterioare. După ce toate cuvintele cu *l* intervocalic simplu s'au rostit cu *r* pe întreg teritoriul străromân (ca în lat. *mola* > *moară*), împrumuturile mai nouă n'au mai putut fi atinse de această schimbare, deci avem *boală*, *poală*, *școală* etc.

Când însă o lege fonologică are repercusiune și asupra formelor morfologice, producând în declinare și conjugare forme diferite, atunci simțul pentru raportul constant ce există între sfârșitul tulpinei și vocala inițială a dezinenței sau sufixului (pas:pași, las:lași), între vocala tulpinei și vocala dezinenței sau sufixului (frumos:frumoasă, mor:moară), între vocala tulpinei și accent (frumos:frumușel, mor:murim) etc. se menține

de influența asimilatorică a vocalei următoare sau precedente sau de analogia unor sufixe. (Formele fără citație se găsesc atestate în *Dicționarul Academiei*): animalia > *nămaie* și arom. *numa'lu*, apă-botează > *bobotează* (cf. în urmă *Dacoromania* I 437), balmos — *bâlmoși* și *bolmoși*, baptizo > **bătez* > *botez*, sârb. balvan > *bâlvan* și *bolvan*, *bâlhac* și *bulhac*, ung. barnás > *bárnaciu* și *bornaciu*, Bârsa — *bârsănesc* și *burșănesc*, *bătuș* și *botuș* (amândouă formele se găsesc și în bulgărește), cârpaciu — *cârpăci* și *cârpoci*, familia > *fâmeie* (> *femeie*) și *fomeie*, arom. *fumeal'e* (forme cu *o* se găsesc și în dialectele italiene), foras > *fără* și *for*, *fârtat* — megl. *furtat*, *fonfâni* și *fonfoni*, (vechiu și dial.) fălos > *folos*, *încovădiu* și *încovoiu*, *învălesc* și *învolesc*, *luăm* > *luom*, slav. mamiti > **mămi* > *momî*, *năpârcă* și *noșpârcă* (*Jahresbericht* III 322), palumbus > **părumb* > *porumb*, arom. *purumbu*, păpușă — *păpușoiu* și *popușoiu*, popas — *popăsi* și *poposi*, postav — *postăvar* și *Postovar* (nume de munte în Brașov), megl. *primăveară* și *primuveară*, remaneo > *rămân* și *român* (deși s'a produs omonimitate cu romanus > român; forme cu *u* și la Engadini și Provansali), repausare > *răpăsă* și *răposă*, *Sâmedru* și *Sumedru* (și aromânește), *scăfâlcî* și *scofâlcî*, tobaș — **tobășar* > *toboșar*, *văpșeă* și *vopșeă*, *măbavă* — *zăbăvi* și *zăbovi*. Cred că și *bori* al nostru presupune o formă mai veche **bâri* (căci altfel am avea **buî*) și derivă tot dintr'o tulpină *barr* — care ar putea fi identică cu albanezul *barre* «povar» (< *bârri*); trecerea semantică s'ar putea explica fie că plecăm de la starea femeilor însărcinate (alb. *mbarsem* «devin însărcinată», *barrëni* «starea femeii însărcinate») care se manifestă prin vărsături, sau — mai probabil — de la „greutate“ = „greață“.

viu în simțul limbei și poate cuprinde și împrumuturile mai nouă: aceeași metafonie a lui *o* în *oa* ca în *frumos:frumoasă* *o* avem și în *cocon:cocoană*, cuvânt împrumutat cu câteva veacuri mai târziu, și în *baron:baroană*, neologism din veacul al XIX-lea. Dar nu totdeauna și pretutindeni simțul acesta e de o potrivă de viu, nu la toți indivizii raportul constant între *o* accentuat și *ă* al dezinenței este clar, încât în rostirea unora împrumuturile nouă nu mai sânt asociate imediat cuvintelor vechi; atunci dăinuiesc alături, în limba comună, două rostiri (precum e cazul cu *aprobă* și *aproabă*), până ce una din ele se generalizează, sau până ce între cele două forme se stabilește și o nuanță de înțeles. Forma care învinge nu trebuie să fie cea nouă. Pe când simțul pentru legea fonologică e încă viu la o parte mare a populației, „excepțiile“ se înmulțesc mereu, căci primenirea limbei cu împrumuturi e necontenită. Atunci spiritul de „categorizare“ a materialului impune oarecum o revizuire a vechii legi fonologice, precizarea ei cu codicile nouă.

Un exemplu din fonologia română ne poate servi ca model.

Prefacerea lui *a* neaccentuat, când nu eră inițial, în *ă*, este una din cele mai vechi treceri fonologice — căci o găsim în toate dialectele, iar cronologia relativă ne-o arată mai veche ca multe alte evoluțiuni ale limbei noastre — și e răspândită pe întreg teritoriul român, trecând chiar peste hotarele limbei noastre (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 74). Ea se găsește în toate elementele latine (proton: *carbonem* > *cărbune*, postton: *apparo* > *apăr*, final: *ăqua* > *apă*) atât de consecvent, încât menținerea unui *a* neaccentuat în mijlocul sau la sfârșitul cuvântului (când acest *a* nu se poate dovedi a fi o dezvoltare ulterioară) face de la început neprobabilă originea latină a cuvântului.

Legea fonologică despre prefacerea lui *a* în *ă* în condițiile arătate se găsește și în cazuri ca: *calcătis* > *călcați*, *calcăre* > *călcare*, *calcăbat* > *călcă*, *calcăvi* > *călcaiu*, etc. față de *călco* > *calc*, *călcat* și *călcant* > *calcă* etc., apoi în *barbātus* > *bărbat*, **barbilia* > *bărbie* față de *bărba* > *barbă*. Din astfel de exemple, foarte numeroase, s'a stabilit simțul că unui *a* în poziție accentuată îi corespunde un *ă* în poziție neaccentuată. Mai întâiu acest raport eră valabil pentru formele flexionare și derivate cu accent schimbător, apoi, prin generalizare, pentru orice forme. De aceea vedem cuvinte de origine streină, intrate în

limbă mai târziu, tratate ca elementele latine: *hrăni*, *grădină* etc. (slave), *cărămidă* etc. (grecesc), *hălădui* etc. (unguresc). Avem însă și cuvinte streine cu *a* păstrat d. e. *blagoslovi* (slav), mai ales turcisme (*bagdadie* etc.) și neologisme (*magistrat*, *barometru* etc.). La altele uzul șovăe: *dascăl* și *dascal*, *măslină* și *maslină* etc. În dialecte șovăirea aceasta e și mai mare decât în în limba literară și aflăm pronunțări regionale precum *cășap*, *căștan* etc., apoi *înăinte*, *înăpoi* (în care *a*, odinioară inițial, se păstrează cu valoarea lui primitivă în limba literară), chiar și neologisme ca *trăduc*, *declărăm*, datorite școlii „pumnuliste“, în Bucovina. Din dicționarul lui Tiktin și mai ales din al Academiei se pot strânge cu ușurință sute de astfel de exemple.

O lucrare specială, întemeiată pe un material bogat, va putea de sigur stabili câteva reguli cu privire la aceste cuvinte streine. Chiar și cu un material mai puțin complet se pot recunoaște însă câteva tendințe generale.

Astfel, în textele vechi întâlnim adesea forme cu *ă*, pe care azi le rostim cu *a* d. e. *bălaur*, *bătjocori* etc., încât pare că există o tendință în limba literară de a restabili pe *a*. Observându-mă pe mine, am constatat că pronunțarea din copilărie *măslină*, *Bănat* am schimbat-o cu timpul în *maslină* *Banat*, care mi se pare mai literară.

Pierderea accentului, în derivate, mai ales în derivatele cu multe silabe, produce mai adesea trecerea lui *a* în *ă*, decât lipsa accentului în cuvinte împrumutate. Astfel, deși alături de *Bănat* avem și forma *Banat*, în derivate se aude numai *bănățean*; deși *balaur* e mai des decât *bălaur*, întâlnim aproape numai *bălăuraș*, *bălăurel*, *bălăuroaică*; tot astfel *basmă* — *băsmăluță*, *geamandan-geamândănaș*, *parale-părăluțe*, (cf. Philippide, *Principii* 18). Dacă alături de *bacal* (din turc. *bakkal*) întâlnim *băcan*, alături de *fasole*, formele *făsuiu*, *făsoiu*, *făsaică*, *păsulă*, *păsuică*, ele se explică prin faptul că sfârșitul acestor cuvinte a fost considerat ca sufix (*-an*, *-uiu*, *-aiu*, *-aică*, *-ulă*, *-uică*) iar cuvintele pomenite ca derivate.

Un *a* accentuat în silaba următoare pare a oprî în multe cuvinte trecerea lui *a* în *ă*, sau a reface, prin asimilare, pe *ă*, în *a*. Afară de exemplele citate (*balaur*, *Banat*), avem cu deosebire turcisme ca: *acadea*, *bagă*, *basmă*, *budală*, *cazmă*, *patlagea*,

capac (mai rar *căpac*), *cazan* (mai rar *căzan*), *iatac* (alături de *letac* din **iătăc*), *iatagan* (alături de *iătagan*, *iertagan*) etc.

Dimpotrivă, un *ă* următor accentuat sau făcând parte din sufix promovează trecerea lui *a* în *ă*: *capcană* are pluralul *capcane* sau *căpcăni*, *carafă* are pluralul *cărăfți*, *falangă* are pluralul *falange* sau *fălăngi*, *paradă* are pluralul *parade* sau *vărăzi* (Philippide, *Principii* 18), de la *cașcaval* avem derivatele *cașcavalor*, dar *cășcăvălărie*.

Se vede deci că spiritul de organizare al limbei crează încetul cu încetul o ordine în formele duble (cu *a* și cu *ă*), stabilind raporturi nouă, care, tinzând să se generalizeze, pot să izbutească să dea un tablou ordonat celui ce va căuta mai târziu să formuleze viitoarele legi fonologice.

Dialectologi ca Weigand sau Gilliéron au ajuns către sfârșitul studiilor lor la convingerea că dacă voim să înțelegem limba trebuie să urmărim fiecare cuvânt în dezvoltarea sa. Ceea ce vrea să zică, că puțința de a fi împărțit în diferite serii gramaticale, este nemărginită pentru fiecare cuvânt.

Gilliéron are dreptate când consideră legea fonologică numai ca impresia finală a unei uniformități parțiale. După el, fiecare cuvânt își are istoria sa, dictată mai ales de mediul în care ajunge, de societatea altor cuvinte cu care se întâlnește zilnic prin asociația neconținută de idei a omului. Astfel pe el nu-l izbesc excepțiile, ci tocmai dimpotrivă, el caută să explice uniformitatea parțială de dezvoltare a vorbelor care se întâlnesc în drumul lor și se silesc una pe alta, prin imitare, adaptare, asimilare sau propagare, să apuce căi comune. Mai mult decât atât. „Etimologia populară“ pe care noi eram deprinși să o considerăm ca unul din factorii ce tulbură dezvoltarea „regulată“ a unui cuvânt după legile fonologice constatate, pentru Gilliéron este o putere creatoare de la care poate porni însăși legea fonologică. „Observez comme si, à la base des évolutions, il n'y avait aucun mystère physiologique, mais simplement une oeuvre de reflexion, plus ou moins consciente, à laquelle votre raison peut atteindre. Songez que peut-être l'histoire finira par vous révéler qu'il n'a tenu qu'à un fil que les plus grandes révolutions phonétiques, séparant en compartiments la matière linguistique, se soient ou ne se soient pas produites, que ce que nous considérons comme un mouvement général de la matière

linguistique n'est peut-être qu'une propagation à l'infini, jusqu'à des bornes qui en nécessitent l'arrêt, d'un mouvement individuel". Spitzer, de la care am împrumutat citația, adugă (*Literaturblatt f. germ. u. rom Phil.* 1920 col. 385-386) „Der Phonetik, mit der unsere Wissenschaft begonnen hat, wird so bloss die Nachlese dessen aufgespart, was die Semantik (in weitestem Sinne) als Lehre von der Spiegelung des Geistes in der Sprache an lautlichen Gleichmässigkeiten, „Serien“, hergestellt hat“. Schuchardt zicea: „Ich halte es sogar nicht für unmöglich, dass aus einer einzigen durch begriffliche Analogie hervorgerufenen Lautvertauschung ein ganzes Lautgesetz erwachse“ (*Über die Lautgesetze*, 22).

11. Intocmai precum în cazul citat al pluralelor în *-uri* (§ 7), nașterea unei reguli nouă morfologice se datorește uneori sintezei „greșite“, tot astfel legile fonologice se ivesc uneori din împărecherea unor fenomene fără legătură organică, care însă întâmplător au un factor comun. Nota aceasta comună pe care o recunoaște spiritul sintetic al subiectelor grăitoare, e considerată drept cauză a schimbării de rostire.

O astfel de lege fonologică este cea formulată de gramaticii istorici în modul următor: *s* final apare, la Italiani și Români, în monosilabele de origine latină, ca *i*, de ex. la Italiani: *noi*, *voi* din *nos*, *vos*, *sei* din **ses*=*sex*; *crai* din *cras*, (în limba veche) *piui* din *plus*, *poi* din *pos*[t]; *dai* din *das*, *stai* din *stas*, *hai* din **has*=*habes* și *s-ei* din *es*; la Români, afară de *noi*, *voi*, *apoi*, *dai*, *stai*, *ai*, și *trei* din *tres*.

Cele câteva cazuri refractare se pot explica în modul următor: ital. *tre* s'a orientat după *due* (pe când în românește, având *doi*, nu există nici o piedecă pentru *trei*), românescul *șase* s'a modelat după *șapte*, ital. *tra* din *trans* e neaccentuat și proclitic și tot neaccentuați rom. *nă*, *vă*, *lă* din *nos vos [il]los*; rom. *abiă* din *vix* poate să fi fost de vreme compus cu poziția *ad* și deci să nu mai fi fost considerat ca monosilab.

Odinioară, pe când stăteam sub influența școlii neogramatice am contestat această »lege« (*Conv. lit.* XXXV 826 ș. u), căci ea presupunea o transformare fonetică pe care nu mi-o puteam explica pe cale fiziologică. Intr'adevăr, din punct de

vedere fonetic, prefacerea unui *s* în *i*, fără altă cauză decât poziția lui la sfârșitul monosilabelor, este o enigmă. Dacă căutăm în dialectele italiene vedem că multe din ele nu au pe acest *-i* în loc de *-s*.¹⁾

În schimb, în unele dialecte italiene apare un *-i* la sfârșitul monosilabelor și când nu corespunde unui *-s* latin.²⁾

Se pare deci că nu avem a face cu o schimbare de rostire pe bază fonetică, ci că *-s* latin a amuțit la sfârșitul monosilabelor, ca în polisilabe, la Italieni ca și la Români. Precum am arătat în articolul citat, urmând o idee dezvoltată de Weigand în cursurile sale, *i* în *dai*, *stai*, *ai* se datorește analogiei tuturor verbelor (române și italiene), care în persoana a doua din singular au terminațiunea *-i*. Punctul de plecare îl găsim în *vai* < *va[d]is*, care a produs întâiu pe *stai*, cu care formă o „serie semantică“, iar acesta pe *dai*, cu care stă într'un neconținut raport morfologic. În *noi*, *voi*, în ital *sei* și în românescul *trei*, s'a adăogat un *i* după analogia pluralelor cu care aveă comună ideea pluralității. Odată aceste analogii produse, majoritatea monosilabelor accentuate găsindu-se cu un *-i* final, s'a stabilit o legătură — neîndreptățită etimologiceste — între monosilabitate — factor însemnător, precum am văzut, și la nașterea pluralelor în *-uri* — și între *i* final, generalizându-se cazul și asupra celor câteva adverbe, **plu*, **cra* și **po*, dialectal și asupra lui *mo* (din modo), *o* (din *aut*) și asupra lui *e* (din *est*). Prin „inversiune onetică“, *mai* < *magis* și-a putut pierde pe *i* final, devenind în anumite împrejurări *ma*.

Vedem dar, că fără să avem a face cu o transformare fonetică, lipsind deci cu desăvârșire momentul fiziologic, prin acțiunea analogiei și din necesitatea de sinteză a indivizilor grăitori, s'a stabilit un fals raport constant între monosilabitate

¹⁾ D. ex. Lanciaio *nu, vu*, (Finamore, 11, 21) Campobasso *cra, nu vu, se, po* (*Archivio glott.* IV 167), Arpino *puo, nu, vu* (și *vuo*) (*ib.* XIII 305), Gombitelli *se, pu* (*ib.* XII 13, 318), Sillano *se* (*ib.* XIII 330), Romagna *pio* (Mussafia 666), Alatri *nua, vua, po* (*Arch. glott.* X 171), Cerignola *nug, vuc* (ca *tuc, suc*), *pou, seje, cră* și *crăje* (*ib.* XV 96), Aquila *dapó, nu, vu* dar *crat* (Rossi Casè 7, 35, 49), Bari *nu, vu* (Nitti di Vito 7), Sicilia *pua*, v-trientin *po*, etc.

²⁾ Astfel, în Lecce nu avem numai *stai, nui, ui* (din *vos*), *chiui* (din *plus*), *puscrai* (din *post cras*), ci și *moi* din *mo[d]o* (*Arch. glott.* IV 118, 130, 131, 134, 140). În vechea-siciliană *aut* nu a dat *o*, ci *oi* (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 213 n.), în Neapole apare, alături de *e* și *ei* (la persoana 3), din *es[t]*.

și existența unui *i* final, care a putut da naștere, încă înainte de despărțirea limbei române de cea italiană, legii fonologice arătate.

În *Dacoromania* I 372—373 am arătat că dispariția lui *a* inițial neaccentuat la Istroromâni și Megleniți, precum și proteza aproape regulată a unui *a* la unii Aromâni, se datoresc unui concurs de împrejurări deosebite, care produc impresia că *a* inițial neaccentuat e »caduc«. Pe când la Dacoromâni între formele cu *a* și fără *a* încă nu s'a stabilit un raport constant, celelalte dialecte și-au creat, prin generalizare, legi fonologice, care n'au o cauză fonetică.

12. Dacă majoritatea schimbărilor de rostire, determinate de cauze fonetice, nu ajunge să se generalizeze ca legi fonologice — precum am văzut în § 9 cu privire la *ă* devenit *o* după labiale — și dacă, pe de altă parte, legi fonologice, ca schimbarea lui *s* final în *i* la monosilabe, se dovedesc a nu avea o bază fonetică (§ 11), cred că sântem în drept să ne îndoim că legea fonologică rezultă dintr'o schimbare a *bazei de articulație*, care, în afară de conștiința subiectelor grăitoare, are de urmare adaptarea mecanică a întregului material lingvistic noiei obicinuite de articulare. De fapt, toate încercările făcute spre a explica însăși schimbarea bazei de articulație, deci spre a înțelege cauza mai depărtată a legii fonologice, au dat greș, începând cu cei ce credeau că o găsesc în deosebirile de climă, sau în păstrarea articulației din limba strămoșască și după învățarea unei limbi nouă, sau în continuarea adulților de a articula sunetele cu aceleași mișcări ca în copilărie și după ce prin desvoltarea corpului întreg au crescut părțile organului articulator (Bremer-Herzog), sau prin schimbarea articulațiunii ocazionale, precum o observăm în afect, în articulare obicinuită (E. Richter), — ca să nu mai cităm alte explicări, care nu-s de fapt decât o amânare a explicării, precum: tendința de a avea sunete mai armonioase, comoditatea, economia de forțe etc.

Dacă este justă părerea exprimată în cele precedente, că generalizarea unei schimbări de rostire asupra materialului de limbă rezultă din aceeași trebuință de categorizare a materialului brut, pe care o putem întâlni și la inovațiunile de ordin morfologic, sintactic, etc., atunci legea fonologică este, în ultima analiză, în funcție de **talent pentru limbă**.

De obicei spunem că cineva are talent pentru limbi, când învață ușor și bine o limbă streină. De fapt talentul nu există numai pentru limbile streine, ci și pentru limba maternă. Putem observa într'adevăr că nu toți membrii unei națiuni vorbesc limba lor maternă deopotrivă de bine; chiar făcând abstracție de cei cu defecte organice, sânt unele subiecte. grăitoare care găsesc repede pentru gândurile lor forme expresive și alții care nu au această facultate. Dar talentul pentru limbă nu se restrânge la învățarea ușoară a graiului tradițional, ci el se manifestă mai ales atunci când vorbitorul, având în măsură mare simțul limbei, o îmbogățește cu aportul său propriu, turnând neconținut în tiparele existente forme nouă, care sânt imediat înțelese de ascultător. Există dar oameni care au mai mult rolul pasiv de propagatori ai formelor de limbă tradiționale și de imitatori ai ei, și alții — talentații — care au darul de observație a limbei, simțul nuanțelor, neliniștea de a afla expresia cea mai potrivită și mai neechivocă pentru un gând, creatorii de inovațiuni lingvistice.

Talentul limbei, adică facultatea de a aduce ordine în materialul brut de limbă, grupându-l și găsind un rost varianțelor de rostire, se manifestă și în fonologie. Dacă exemplele sânt mai greu de adus, cauza e numai că până acuma nu s'au făcut observări destule în această direcție.

Ele se găsesc totuși.

În vorbirea allegro mai ales, dar și în cea lento, putem observa cum, prin fonetică sintactică, un *c* final după consonantă amuțește înainte de un cuvânt începător cu consonantă. Gamillscheg (*Oltenische Mundarten* p. 97) citează exemple ca *primes' daru, să te găses' sănătos*. Relevându-le, am spus în *Daco-romania* I 373, că astfel trebuie explicată amuțirea lui *c* în sufixul *-esc* la Megleniți și la unii Istroromâni. Din cercetările inedite ale lui Bartoli, rezultă că această formă *-es* în loc de *-esc* (relevată și de I. Maiorescu), se întâlnește în comuna Brdo, însă nu în graiul tuturor, ci consecvent se observă numai în materialul cules dela M. Tercovici. Ceeace ne arată că acest Tercovici, cu talentul limbei mai dezvoltat, a adus ordine în materialul său de limbă și dintre cele două forme: *-esc* înainte de vocale și *-es* înainte de consonante, a generalizat-o pe una.

Se pare că înainte încă de ce *u* final să înceapă a se

roști șoptit în limba română, el a dispărut în cuvântul *unu*, prin fonetică sintactică, în anumite construcții. Precum din *uscăre* s'a născut, prin sincopă, *uscăre*, tot astfel din *unu-călu* s'a putut naște *un calu* (și apoi *un cal*). Faptul că în [textele vechi *un* nu e scris niciodată cu *z* final, ci totdeauna, ca și în, *din*, e o dovadă despre aceasta. Se pare că pe vremea când *n* între vocale începea să se rotacizeze, existau încă ambele forme: *un călu* dar *unu calărăț*, căci la Istroromâni se păstrează încă forma *un* (ca în, *din*) alături de forma *ur* (ca *bur* < *bunu*). Ambele forme se întrebuițează de cei mai mulți Istroromâni promiscue (indiferent de începutul cuvântului următor, deci *ur om* și *ur bur om* sau *un om* și *un bun om*). Alois Belulovici însă distingeă consecvent între *ur* și *un*, întrebuițând pe cel dintâiu numai ca numeral, pe cel din urmă numai ca articol nehotărît.

Acest Belulovici avea un talent pronunțat pentru limbă; de aceea textele culese de la el sânt un model de consecvență de rostire. Pe când bunăoară la cei mai mulți Români (și la cei mai mulți Istroromâni, precum reiese din textele culese de alți cercetători), întrebuițarea lui *i* în hiat nu e consecventă (eu însumi rostesc când *aier*, când *aer*, une-ori *trebuie*, alte-ori *trebuie*), nevoia de a avea granițe exacte între silabele unui cuvânt, făcea ca intercalarea acestui *i* să apară cu o distincție și consecvență de tot remarcabilă la Belulovici.

Deosebiri ce există adesea între textele culese de mai mulți inși din același loc, nu se reduc numai la exactitatea mai mare sau mai mică a transcrierii, ci ele se explică și prin faptul că între oamenii de la care au fost culese aceste texte se găsesc unii cu talent mai mare sau mai mic pentru limbă, deci cu un graiu mai unitar sau mai puțin unitar, cu rostiri mai precise și mai consecvente sau mai puțin clare și mai puțin generalizate asupra întregului material lingvistic.

13. Admițând că talentul indivizilor grăitori este un factor hotărîtor în dezvoltarea unei limbi, am admis în mod implicit și aceea că subiectele grăitoare nu formează o masă omogenă, reacționând în mod egal — sau chiar lipsiți de facultatea de a reacționa — față de graiul tradițional.

Când studiile de limbă, desbrăcate de metodele vechi de cercetare, au adoptat, în veacul trecut, metode de investigație

pozitive, mai ales când lumea începuse să creadă în „legi fără excepții“, apropierea de naturaliști, i-a făcut pe unii să asemene expansiunea inovațiilor fonetice cu întinderea în cercuri tot mai largi a undelor pe fața liniștită a apei, tulburată la un moment dat de lovire.

Astăzi numai puțini credem în „teoria undulațiunii“ și asemănarea cu undele luminoase care se propagă în baza forței lor inerente de expansiune nu ni se pare tocmai potrivită. Dacă lingvistica poate adopta vreuna din teoriile naturaliștilor, mi se pare că aceasta nu poate fi alta decât **teoria adaptării la mediu și teoria selecțiunii**.

Omul, cât trăește, face eforturi neconținute de a-și perfecționa singurul mijloc prin care poate împărtăși semenilor săi gândurile și trebuințele sale, limba. Învățarea unei limbi durează cât timp dăinuiește în omul sănătos trezvia minții; e dar greșit a crede că limba se învață numai în vârsta copilăriei. E adevărat că în copilărie punem bazele pentru învățarea limbii, că la vârsta când intrăm în școală sântem stăpâni pe elementele vorbirii și am învățat în general rostirea sunetelor. Dar limba ce o vorbim atunci se aseamănă cu însuși corpul nostru: toate organele noastre există în armonica lor îmbinare, dar brațelor le lipsește încă vânjoșia, gâtuleju'ui sonoritatea, organelor genitale puțința de reproducere etc. Așa și limba copiilor are toate elementele constitutive și posibilitatea perfecționării, dar e încă nedesvoltată. Rostirea e o chestie de abilitate, și cu oarecare eforturi și-o poate însuși și un papagal; vorbirea gândită e o chestie de talent. Abia în școală, unde cunoaștem limba pusă în serviciul gândirii abstracte și științifice sau a literaturii frumoase, limba noastră se îmbogățește și primește consistență, abia în contactul pe care omul matur — cel analfabet ca și cărturarul — îl are cu oameni care vorbesc mai bine, mai curent sau mai frumos decât el, limba lui se desăvârșește. Mijloacele acestei perfecționări rămân aceleași și se pot asemăna cu însuși dezvoltarea corpului nostru: mintea noastră e capabilă să creeze — în cadrele formelor existente — forme nouă, întocmai precum în celulele corpului nostru stă puterea creațiunii de celule nouă. Pentru aceasta e însă nevoie să primim din afară hrana necesară, să înmagazinăm neconținut material nou de limbă, pe care în parte îl asimilăm, în parte îl eliminăm.

ca netrebnic. Controlul neconținut al mediului ambiant face ca să ne lepădăm înșine de multe din inovațiunile noastre individuale de limbă, pe care le recunoaștem ca încercări neizbutite sau greșeli; dar multe scapă acestui control și atunci le punem în circulație, devenind ele parte din materialul brut pe care alții îl prind cu urechea de la noi și care e supus la rândul său selecției. Din milioanele de inovațiuni individuale va pieri tot ce nu e capabil de traiu și va rămâne ceea ce oferă limbei maximum de note prielnice, precum dintre nenumăratele specii de animale s'au putut menține numai cele ce întruneau condițiile cele mai avantajoase în lupta cu mediul ambiant.

Ar fi desigur o greșală să ne închipuim că evoluțiunea unei limbi ne-o arată suma de legi fonologice, paradigme morfologice, reguli sintactice și constatări semasiologice, pe care le găsim într'un manual de gramatică istorică. Aceasta constituie numai o mică parte din evoluțiunile mai mult sau mai puțin generalizate, întrucât ele au putut fi observate de filologi în limba și dialectele actuale și au putut fi urmărite, pentru vremurile trecute, pe baza documentelor, sau reconstruite în temeiul unor speculațiuni. În acest sens are dreptate K. Vossler, când, în disprețul său pentru pedanteria filologică, aseamănă limba cu livada înflorită, iar gramatica cu cutia în care botanistul strânge plantele ce-l interesează (*Sprache als Schöpfung und Entwicklung* p. 50).

Pentru ca să putem înțelege legea fonologică, care nu este decât generalizarea unei rostiri nouă asupra materialului lingvistic și extensiunea ei asupra unei colectivități, e dar necesar să urmărim tocmai felul cum se produc inovațiunile individuale în limbă și cum ele sânt primite de alții.

Cum se nasc distincțiuni sau forme nouă din materialul de limbă vechiu putem observa în orice moment dacă sântem atenți la cei din jurul nostru.

Iată câteva exemple, care cred că nu sânt lipsite de interes.

Dintre cele două servitoare ale mele, una, cea mai bătrână și mai cu prestigiu dar și mai refractară pentru inovațiuni de limbă, e din apropierea Clujului și vorbește o limbă împistritată cu ungurisme. Pentru francezul „brosse“ ea întrebuițează cuvântul *chefe* (din ung. *kefe*, cu același sens). Cealaltă, mai tânără și cu vădită tendință de a vorbi frumos, e din părțile Brașovu-

lui, dar fusese servitoare în București, vorbește deci limba literară. Ea întrebuițează cuvântul literar *perie* (din slav. *perije*). Amestecul limbilor n'a întârziat să se producă. Pe când servitoarea mai bătrână, conservativă, a rămas la terminul *chefe*, cea mai tânără a primit noul termin, însă numai pentru peria de podini, făcută „din rădăcini“; pe cea de haine, ea continuă să o numească *perie*, „fiindcă e făcută din *păr*“. Etimologia populară a fost decizivă la diferențierea de sens a celor două cuvinte, dar acest simț etimologic e o dovadă de talent pentru limbă, căci el implică o gândire asupra materialului de limbă, o categorizare a lui după legături etimologice.

În limba literară se conjugă *eu lucrez, el lucrează, etc.*, în Ardeal se zice *eu lucru, el lucră*. Formele din urmă sânt cele obicinuite în familia mea; numai eu, sub influența limbei literare, rostesc, de câțiva ani încoace, de când mi-am dat seama de această deosebire, *lucrez*. Copila mea, auzind de la mamă-sa *lucru* și dela mine *lucrez*, face următoarea distincție: *lucru* pentru lucrul manual, cusutul, gătitul, directatul, pe care l-a văzut la mamă-sa, *lucrez* pentru lucrul la masa de scris, unde mă vede de obicei pe mine. De aceea când odată m'am dus în grădină „să lucrez“ la straturile cu legume, ea m'a corectat: „Te duci să lucrî, nu să lucrezi, căci ți-ai luat lopata“.

Pentru a exprima ziua care urmează lui *poimâne* se întrebuițează expresia *după poimâne* sau *poipoimâne* (cu accentul principal pe primul *poi*), care trebuie să fie mai veche și să dateze din vremile când *poi*, din lat. *post*, eră încă înțeles în sensul „după“. Azi însă acest cuvânt nu mai are un înțeles autonom, încât în graiul copiilor miei s'a putut naște expresia: *în anul viitor* pentru ideea „în anul care urmează după anul viitor“. N'am corectat anume această expresie a lor, pentru ca să văd la ce analogii nouă mai poate duce; de fapt în curând ea a produs și pe „în anul trecut“. S'a născut deci o nouă categorie în graiul copiilor miei, care m'a făcut să înțeleg nașterea perfectelor reduplicate latine.

Mai greu este de a arăta cum astfel de inovațiuni de limbă se selecționează, fiind primite sau respinse de cei din jur, căci pentru acest lucru trebuie observațiuni îndelungate, pe care dialectologii — preocupați ca să urmărească anume fenomene de limbă pe un teritoriu cât mai extins — de obicei nu le pot

face. Greutatea crește, când e vorba de fenomene fonologice, care ar trebui observate în curs de câteva generații și pentru urmărirea cărora textele vechi, cu ortografia lor tradițională, nu ajung.

De aceea, pentru înțelegerea fenomenelor fonologice, trebuie să recurgem la analogia altora, din alte ramuri ale gramaticii. La alt loc al acestui volum arăt de unde pornește uzul de a întrebuiți propoziția *p(r)e* la acuzativ. Ca și în cazurile citate în § 7, avem de a face cu o interpretare nouă a materialului tradițional, izvorită din nevoia de a ocoli echivocul. Anumite construcții în care *pre* avea valoare prepozițională, puteau fi interpretate astfel, încât el să devină un simplu instrument gramatical, care să deosebească acuzativul de nominativ, complementul drept de subiect. De sigur că o astfel de interpretare nu putea fi colectivă, ci numai individuală. Dacă însă ea, din individuală ce eră la început, a putut deveni colectivă, în așa măsură că azi întrebuițarea lui *pe* înaintea numelor de ființe la acuzativ e regulă generală la Dacoromâni, cauza este nevoia de a deosebi și printr'o expresie formală complementul de subiect. De ce, între cele două propoziții, *spre* și *pre*, care amândouă aveau această funcțiune, a învins, prin selecțiune, cea din urmă, nu putem spune cu hotărîre, dar ceea ce e evident din acest exemplu, este că o inovațiune individuală poate deveni colectivă fără să admitem puteri mistice, care îi dau forța de expansiune a un-delor luminoase.

14. Oricât de multe și variate sînt inovațiunile individuale, care toate „bat la poarta vieții“ cerând intrare, posibilitatea de a creă forme nouă e mărginită și condiționată de niște **tendințe generale** pe care încă nu le cunoaștem exact, dar pe care lingvistica generală începe acuma să le deslușască.

Astfel Meillet, în *Linguistique historique et linguistique générale* (Paris 1921) arată cum progresele în civilizația popoarelor indoeuropene au produs în limba lor unele inovațiuni comune. O mulțime de distincții subtile pe care le fac de obicei popoarele pe o treaptă inferioară de cultură și care au existat și în limba primitivă indoeuropeană, au dispărut la indoeuropeni; gramatica lor istorică ne permite să urmărim această dispariție treptată. Astfel au dispărut aproape cu totul formele deo-

sebite pentru numărul dual, astfel, dintre cele trei genuri, neutrul nu-l mai păstrează unele limbi (precum cele romanice), iar altele (precum limba engleză) nu mai fac distincție nici între masculine și feminine. Gradul mai înalt de civilizație a produs în sintaxă un sistem întreg de propoziții subordonate, corespunzând gândirii mai abstracte. Cultura mediterană a modificat însă mai ales felul de a înțelege lucrurile și deci înțelesul cuvintelor.

Este chiar firesc ca la membrii aceleiași neam interpretarea limbii să nu se deosebească mult. Un exemplu: De când deosebirea între *el* și *dînsul* și-a pierdut, în conștiința limbei române, röstul etimologic, cele două pronume au devenit sinonime și cereau o diferențiere din partea celor cu talent pentru limbă. În unele locuri, d. ex. prin Bucovina, am observat că diferența între cele două cuvinte a rămas sintactică, deși nu mai e cea etimologică: *dînsul* se întrebuițează după prepoziții, încolo *el*: Vine și el cu dînsul. Uzul original care leagă pe dînsul de prepozițiunea *a* (*ad-ipsum-illum* > *adînsul*, despărțit greșit în *a dînsul*) s'a generalizat pentru toate prepozițiile. În alte părți diferențierea începe să devină semantică: *el* arată o persoană pe o treaptă socială mai joasă sau egală; *dînsul* e o persoană mai sus pusă, mai bătrână etc. Această interpretare am găsit-o individual în mai multe provincii, fără ca să fi ajuns undeva să se cristalizeze în „regulă gramaticală“.

Dar nu numai în vocabular, sintaxă și morfologie putem constata cauze comune producând efecte similare, ci și în fonologie. Omul civilizât vorbește altfel decât omul incult. Prin educație el a învățat să se stăpânească, să fie mai rezervat în arătarea sentimentelor sale, să tradeze cât mai puțin din ținuta sa subiectivă față de cele exprimate; trebuința de a se înțelege cu alții din depărtare (în scris, prin telefon etc.), îl privează de ajutorul gestului și al mimicii, deci e nevoit să le înlocuiască printr'o expresivitate mai mare a dicțiunii (sau prin claritatea stilului); astfel mijloacele sale de rostire vor trebui îmbogățite prin nuanțări mai subtile, care cer o economie considerabilă cu porția de aer care produce vibrațiunile organului articulător; accentul și tonul vor deveni un factor deosebit de important în graiul omului mai cult, probabil și ritmul și silabizarea. Astfel de factori însă sânt de cea mai mare importanță pentru rostire și

modificarea sunetelor într'o anumită direcție. Ochiul nostru are puțința să se miște în lături spre a vedea lucrurile așezate mai la dreapta sau mai la stânga; cu toate acestea, când ne uităm în lături, mișcarea ochilor atrage după sine și mișcarea capului întreg. Tot astfel schimbarea tonului, deși nu trebuie să producă o schimbare a calității sunetelor rostite, de obicei are de urmare o rostire mai deschisă a vocalelor (cf. Jespersen, *Lehrbuch der Phonetik* § 232 și Herzog, *Streitfragen* p. 59). *De aici urmează că inovațiunile de rostire individuale, deși pot fi foarte diferite, vor urmă, la același neam, unele tendințe generale, care la un moment dat pot produce în diferite locuri rezultate identice.*

Atlasele lingvistice ne arată pete de aceeași culoare răspândite pe diferite puncte ale teritoriului, fără continuitate între ele. Une-ori ele se explică prin colonii de origine comună; alte-ori ele sânt relictule unor forme vechi, răspândite odinioară și prin locurile care alcătuesc puntea de trecere; sânt însă cazuri destul de dese când nu putem admite nici colonizări, nici urme vechi, ci avem de a face cu inovațiuni spontane în mai multe locuri, izvorite din aceleași tendințe generale.

Vom cercetă un asemenea caz din fonologia românească.

În lucrarea lui Gamillscheg despre dialectele oltene, în § 25, este vorba de trecerea lui *ă* în *a* înainte de accent. Observațiunile lui sânt următoarele: Mai clar se observă această trecere în comunele Dobrița și Stănești, dar ea se găsește și în Topești, de unde se citează exemplele: *ma (=mă) prin[d] fiuori și nu va (=vă) mai puneți minte[a]*. În amândouă cazurile *ă* fiind între două labiale, G. deduce că avem a face cu un fel de disimilație a lui *ă* în *a*. Același fenomen se constată, tot în vorbirea repede, înaintea unui *a* accentuat din silaba următoare: *spalăt, margarităr*. G. observă că în vorbirea respicată această transformare nu se întâmplă și localnicii nu sânt conștienți că în vorbirea repede pronunță *a* în loc de *ă*. Avem dar, după G., de a face cu o formă dublă, dictată de condiții sintactice. „În momentul când forma sintactică scurtată [=rostită repede]: *navală* și cea dinainte de labială: *ma prind* ajunge să fie rostită și în alte poziții, legea fonologică este gata. De aceea să nu ne imaginăm că șovăielile de fonetică sintactică produc un haos în desvoltarea limbei, căci după aceste șovăieli urmează uniformitatea“.

Transformarea aceasta a lui *ă* se găsește pe aproape întreg teritoriul dacoromân și este aproape generalizată la Istro-români. Iată exemplele pe care mi le-am notat din studiile dialectale ale lui Weigand (cifra romană arată volumul „Anuarului seminarului din Lipsca“, cifra arabă indică pagina):

În Banat aflăm *barbat*, *batut*, *saptamână*, *vadzut* în aceleași comune care prefac și pe *a* accentuat în *ă*, adică în Mehadica, Veredin, în Craina și Bania în Almaș III 231—232, *batrân* în Mehadica, pe când în Craina se pronunță cu stadiul intermediar *ă* III 222, tot așa *gradină* III 217; numai pronunțarea *barbat* se întinde până la Mehadia și se găsește sporadic și în nordul Banatului, d. ex. la Sacoșul-unguresc III 221 „se pare că pronunțarea curată *a* este condiționată de *a* următor“ III 222.

În părțile Crișului și Mureșului întâlnim destul de răspândită pronunțarea *săcară* „poate și *sacară*“ IV 257; *cameașă* se găsește în *Țela*, *Buteni*, *Șibot* IV 272.

În părțile Someșului și Tisei avem *barbat* în *Șomcuta-mare* IV 24.

În Oltenia întâlnim *barbat* în *Vâlcea* VII 39.

În Muntenia (și părțile mărginașe din Ardealul sudic și Moldova) avem *barbat* într'o comună din Argeș și prin județul Putna, *mas(e)ă* prin Muscel, Dâmbovița, Putna VIII 259, *cameașă* în Muscel și Bran VIII 264.

În Moldova formele *masă* IX 163, *calcăi* IX 164, *stajar* IX 167, *barbat* IX 171, apoi *lasași* (dar *lăsăm*), *îngrașați* (dar *în-grășăm*), *ma spăl*, *batrân* sânt foarte răspândite IX 182—183, tot astfel în Basarabia și Bucovina: *fanină* 30, *sacară* 31, *masă* 34, *calcăi* 36, *gradină* 37, *stajar* 38, *cameașă* 39, *barbat* 42, *batrân* 42, *sanin*, *sacure* 50. Despre rostirea aceasta în Moldova avem și probe în texte. La Varlaam (Cazania) întâlnim nu numai forme ca *sacară* ^{331/15}, *macarū* ^{76/11}, ci și *ca* (=că) *l-ați născut* 174^v/₃, în Cântecetele populare culese de Vasiliu, *ma tem* 163 etc., iar în cel mai recent volum de novele de M. Sadoveanu (*Cocostârcul albastru*), găsim *buna sara* 150, *spataru* 183, *pacat* 187 etc., alături de *supărași* 27, *legănat* 189 etc.

În toate exemplele citate, condițiunea în care apare rostirea *a* în loc de *ă* este accentul următor. În acest caz însă condițiunea nu pare a fi și cauza. Într'adevăr, ar fi cel puțin

curios, ca aceeași cauză fiziologică, care a prefăcut pe *a* în *ă*, să prefacă pe *ă* în *a*, și aceasta în timp ce legea fonologică despre prefacerea lui *a* neaccentuat în *ă* este încă, precum văzurăm în § 10, în vigoare. Accentul următor este numai o condiție aparentă, nu o cauză eficientă. Cauza imediată este un *a* următor, subț a cărui influență asimilatoare, *ă* precedent se preface în *a*, iar cauza primordială tendința Românului de a-și așeza organul articulator în poziția pe care va avea s'o ia la rostirea sunetului următor, ce-i apare înainte de vreme viu în conștiință (aceeași ca și la metafohia lui *e* și *o* în *ea*, *oa*). Cum însă în evoluțiunea sa, sunetul *a* a rămas nemodificat numai subț accent, iar neaccentuat este rostit *ă*, înțelegem de ce, în exemplele de care e vorba, *ă* este proton, iar *a* următor poartă accent. Astfel în locul cauzei adevărate (un *a* următor), a putut fi luat drept cauză accentul următor și prin urmare legea fonologică să fie interpretată în mod greșit. În cele mai multe regiuni vedem că „materialul lingvistic“ păstrează încă limitele originale: *barbat*, *sacără*, *lasași* etc.; în altele însă el cuprinde și exemple ca *batrân*, *sacure* etc., generalizându-se legea fonologică asupra altor cazuri de *ă* proton. Dacă observațiile lui Gamillscheg, citate mai sus, corespund stării faptice din jurul Târgu-Jiului, dacă adevă, în afară de *a* următor, și labialele încunjurătoare prefac, prin disimilare, pe *ă* proton în *a*, n'ar fi nici o mirare ca simțul limbei să caute factorul comun între *navală*—*năvală* și *ma prind*—*mă prind* și aflându-l tot în accentul următor, să se cristalizeze simțul că rostirea *ă* trebuie schimbată în *a* de câte ori urmează accentul.

În afară de Istria, unde legea fonologică e aproape generală și cuprinde mai toate cazurile de *ă* proton, o aflăm mai răspândită în Moldova cu Basarabia, unde rostirea *a* în loc de *ă* este pe cale de a deveni generală, cel puțin în cazurile când urmează un *a* accentuat; în celelalte regiuni ea e încă redusă pe teritorii mici și numai la o parte a materialului lingvistic, apărând uneori încă în stadiul de tranziție *a*, iar pe alocuri numai în rostirea „allegro“. La Aromâni și la Megleniți n'am observat până acum nici o urmă de o astfel de rostire.

Avem dăur de a face, după toate indiciile, cu un fenomen vechiu, al cărui început trebuie datat după ruperea Românilor de sud, dar înainte de despărțirea Dacoromânilor de Istro-

români. De ce această inovație de limbă, care de sigur avea tot timpul să se generalizeze, nu s'a fixat decât în parte și în condițiuni neegale? De ce, admitând teoria selecțiunei, unele inovații de limbă găsesc condiții mai avantajoase decât altele și care sânt acestea? Singurul răspuns pe care-l putem da deocamdată este de natură generală: Condițiile cele mai avantajoase sânt cele ce răspund mai bine trebuinței de a ne înțelege, vorbind, cu semenii noștri.

15. Limba este — după cea mai scurtă și mai precisă definiție — comunicarea gândurilor prin rostire. Dintre cele trei elemente care constituie această definiție, cele două din urmă au stăpânit cercetările lingvistice din veacul trecut și de la începutul veacului nostru. Procesul fiziologic al rostirii și procesul psihologic al gândirii au preocupat aproape exclusiv pe cercetători. Știm cu toții ce avânt a luat, cu deosebire de la Sievers încoace, fonetica. Și azi există filologi care exagerează rostul ei, crezând că ea e mai mult decât o știință ajutătoare a lingvisticei, închipuindu-și că prin ajutorul ei pot să înțeleagă tainele înseși ale graiului omenesc.

Alții au crezut că pot desluși aceste taine pe cale filosofică, urmărind limba la izvorul ei, gândirea. Dela Wilhelm von Humboldt încoace „filosofia limbei“ a devenit o disciplină înfloritoare. În locul aplicării nefirești a regulilor logice asupra gramaticii, filosofii au izbutit să explice unele fenomene lingvistice cu ajutorul psihologiei. Dar nici psihologia nu poate explica decât o parte a problemelor pe care ni le pune graiul omenesc. Exemplul lui Wilhelm Wundt ne arată cât de zădărnică e încercarea de a voi să explici orice fenomen lingvistic pe cale psihologică: monumentală sa operă de etnopsihologie, atât de bogată în amănunte, n'a putut afla aprobarea fără rezerve a lingviștilor. „Și eu recunosc în scrierea lui Wundt o operă grandioasă, pe care nici un lingvist nu are voie s'o ignoreze; ea mi se înfățișază ca un tăvălug uriaș, care înaintând cu pas egal, turtește totul în calea sa, spre a putea face un drum solid și neted.“ (Schuchardt, *Exkurs zum Sprachursprung III*, 194). „Nu există nici un fapt lingvistic, care să nu se întemeieze pe un fapt psihologic“, zice A. Meillet în *Linguistique hist. et linguist. gén.* 54 „Câțiva savanți au voit să găsească în psi-

hologie explicarea tuturor faptelor lingvistice; iată o greșală gravă care pleacă de la un punct de vedere just“. Fonetica și psihologia sânt, pentru cel ce vrea să înțeleagă limba omenească, științe auxiliare indispensabile; ele nu ajung însă pentru explicarea tuturor faptelor lingvistice. Căci nu e suficient a urmări „gândul pe buze omenești“ spre a înțelege graiul uman în toate manifestările lui. Pentru ca gândul rostit să nu fie un simplu monolog, ci graiu omenesc, se cere ca el să realizeze însuși scopul fundamental al vorbirei: înțelegerea între oameni.

La întrebarea cum se naște o schimbare de rostire, ne poate da răspunsul până la un oare care grad fonetistul; la întrebarea cum se poate ea fixă, prin generalizare, asupra materialului lingvistic, răspunde în cele mai multe cazuri psihologul; la întrebarea cum se propagă asupra comunității de indivizi grăitori, va avea să răspundă sociologul.

Sociologia, știința veacului al XX-lea, va trebui deci să devină o știință ajutătoare a lingvistului, precum îi e fonetica și psihologia. „Dacă mediul în care se dezvoltă limba este un mediu social, dacă obiectul limbei este de a permite relațiuni sociale, dacă limba nu s'a păstrat decât prin aceste relațiuni, dacă în sfârșit limitele limbilor tind să coincidă cu cele ale grupelor sociale, e evident că cauzele de care depind faptele lingvistice trebuie să fie de natură socială și că numai considerarea faptelor sociale va permite să substituim în lingvistică determinarea unui proces examenului de fapte brute“.

Considerarea momentului social în studiul limbei nu este un lucru nou. Chestiunea fusese pusă însă de H. Steinthal astfel, încât cel mai de seamă teoretician al școalei neogramatice, H. Paul, o combătù cu vehemență. Plecând de la constatarea că limba nu există ca ceva autonom, în afară de noi, ci se naște în momentul când gândul nostru se exteriorizează prin rostire și dispare în momentul când gura s'a închis, el a avut discuții aprige cu „etnopsihologul“ Steinthal. Discuții aprige — și sterile, căci în loc ca ele să îmbrățișeze problema însăși, se învârteau în jurul unor abstracțiuni filosofice. Fritz Mauthner (*Die Sprache*, 119) le caracterizează foarte nimerit prin următoarea frumoasă comparație: „Paul a văzut și a descris mai clar și

mai bine decât oricine albia și picăturile râului; râul însuși nu-l cunoaște și nu-l numește niciodată. Steinthal stă pe țărmul râului, cuprins de admirare, privește la râu și tăgăduiește existența matcei lui. Paul nu vede râul de picături; Steinthal nu vede picăturile din cauza râului. Istoric, Paul privește evoluțiunile limbei și nu observă acel sensorium commune, către care etnopsihologul Steinthal întinde amândouă mâinile. Amândoi au dreptate—și se ceartă cu cuvintele limbei ce formează obiectul cerței lor, cu cuvinte de toate zilele, care în cursul discuțiilor lor chiar, își schimbă forma și înțelesul“. Iar Meillet (*op. cit.* p. 16, cf. și 230) are următoarea foarte adevărată reflexie. „Limba este eminentemente un fapt social. S'a zis că limbile nu există în afară de subiectele care le vorbesc și deci că n'avem dreptul de a le atribui o existență autonomă, o ființă proprie. Aceasta e o constatare evidentă, dar fără importanță, ca cele mai multe propoziții evidente. Căci dacă realitatea unei limbi nu e ceva substanțial, existența ei nu e mai puțin neîndoielnică“.

Dat fiind însă că limba e vorbită de oameni, dintre care fiecare își are individualitatea sa proprie, cu felul său propriu de a gândi, cu inteligența sa particulară, este firesc ca de la om la om limba să varieze. Cât timp „gramatica istorică“ formă preocuparea de căpetenie a celor ce studiau limba, deosebirile acestea, care se vădese în mod limpede când comparăm limba strămoșilor cu a noastră, erau scoase mereu la iveală, și ideea că limba omenească e supusă unor neconținute schimbări a devenit un loc comun și o întâlnim exprimată în fruntea celor mai multe manuale de lingvistică.

Ceea ce e de mirare însă *nu este faptul că limba s'a schimbat, ci că ea s'a modificat atât de puțin*. Uimitor nu este că un Român din București vorbește altfel decât un Roman din Roma sau decât un Român din Sighetul Marmației, ci că Bucureșteanul de azi rostește — de la depărtarea de două mii de ani — *de carne*, întocmai ca răstrămoșul său roman și că el se poate înțelege fără greutate — dela distanța de 800 de kilometri — cu concetățeanul său din Sighet.

Conservatismul acesta admirabil, care a înfruntat douăzeci de veacuri; legăturile care conduc dezvoltarea limbei în același sens peste șire duble de munți și peste granițe politice despăr-

fitoare, — iată două fenomene pe care lingvistica va trebui să încerce a le explica cu mai multă stăruință de aci înainte.

16. *Desvoltarea unei limbi se caracterizează prin lupta necontentită între inovațiunile individuale și rezistența colectivă împotriva lor.* Posibilitatea de a înțelege și de a interpreta cele auzite în mai multe feluri, imperfecția organului nostru articulator în reproducerea celor auzite și mai ales trebuința de a crea forme nouă pentru îmbogățirea limbei, produc inovațiunile de limbă, care sânt totdeauna individuale; neesitatea de a se înțelege între sine, produce la membrii aceluiasi grup social o vecinică reacțiune împotriva acestor inovațiuni. „Această reacțiune n'are, de cele mai multe ori, altă sancțiune decât ridicolul la care expune pe cel ce nu vorbește ca toată lumea; dar în statele civilizate moderne ea merge mai departe, excluzând de la oficiile publice, prin examene, pe cei ce nu știu să se conforme uzului admis ca bun de un grup social oarecare“. (Meillet *op. cit.* 230). Grupări mai mici în jurul unor anumite centre administrative, culturale, religioase, comerciale etc. produc dialectele geografice; aceleași interese zilnice produc, la cei ce au același fel de traiu, dialectele sociale. Alături de acestea există însă limba comună și limba literară, care redau graiul grupului social, în înțelesul cel mai larg al cuvântului, națiunea.

Conservatismul unei limbi se explică deci prin conformarea omului la legile sociale, care-l opresc să se depărteze de făgașul tradițional; comunitatea de interese la un grup social crează nevoia unei limbi comune; tot de natură socială este **imitația**, mijlocul prin care o inovațiune de limbă devine, selecționându-se, în timpul cel mai scurt posibil, un bun comun la un grup social mai mic sau mai mare.

Trebuința de a câștiga pe calea cea mai repede experiența, pregătirea pentru lupta grea de existență, a dat viețuitoarelor instinctul imitării: puii de găină, îndată după ce au ieșit din găoace și s'au uscat, încep să ciugulească imitând pe mama lor. Când aud la un vecin o formulă fericită prin care a dat, cu mijloacele cele mai economicoase, expresie clară unui gând, pe care eu înzadar încercam să-l îmbrac în vorbe sau forme potrivite, îl voiu imita. Dar chiar când o formă nouă de exprimare

nu e nici mai utilă, nici mai frumoasă decât cea tradițională, ea are pentru sine farmecul noului, e totdeauna mai expresivă, fiindcă uzul n'a ajuns încă s'o banalizeze. Acesta e bunăoară cazul cu neologismele care pătrund în limba noastră, chiar când cuvântul strein e aproape sinonim cu vechiul cuvânt românesc: introducerea lui în limbă corespunde mai mult unei trebuințe stilistice decât semantice. Ca moda, care ne silește să îmbrăcăm haine, ce nu-s nici mai comode, nici mai practice și nici mai ieftine decât cele îmbrăcate până ieri, tot astfel imitația în limbă, chiar când apare ca o simplă maimuțarie, își are rostul ei social.

Dacă, pentru filolog, chestiunea primă este: ce imităm? pentru lingvist tot atâta însemnătate are întrebarea, pe cine imităm? E vorba de **prestigiul** cuiva în societate. Cunoaștem cu toții influența binefăcătoare sau dezastroasă pe care o exercită asupra moravurilor noastre un camarad de școală sau de regiment. Tot astfel un prieten care ne domină sau o personalitate literară care ne copleșește poate exercită o influență mare asupra limbei noastre, silindu-ne să-l imităm fără control. Subt influența lui Eminescu, pronunțarea *sălbatic*, *singuratic* a părinților miei, a devenit, subt pana mea, *sălbatec*, *singuratec*. De curând un cunoscut, la care nici odată n'am descoperit preocupări lingvistice, mi-a arătat mâhnirea sa văzând că Iorga întrebuițează expresia *a da în vileag*; în sufletul său s'a născut conflict între prestigiul pe care Iorga îl exercită asupra lui și între aversiunea firească pe care Ardelenii o au de a întrebuița cuvinte de origine ungurească. Mâhnirea provenea din faptul că se vede stânenit în tendința sa de a primi fără control o inovație lingvistică de la o personalitate cu prestigiu.

Omul dela țară imită limba orășanului, sluga limba stăpânului și noi toți ne supunem neconștient prestigiului limbei literare, desbrăcându-ne de provincialismele „urite“ ale dialectului nostru local.

Totuși foarte adesea observăm și cazul invers.

Atunci când orășanul vrea să impună săteanului, el vorbește limba literară, căutând, cu ajutorul prestigiului de care aceasta se bucură, să câștige însuși în prestigiu. Când însă orășanul are nevoie de sătean, când vrea să-i câștige încrederea și votul de alegător, va căuta să-l imite cât mai mult și în graiu. In

privința aceasta sântem dispuși adesea să exagerăm. Astfel părinții adesea vorbesc copiilor în limba schimonosită a acestora, fără să-și dea seama că copilul mic ar înțelege mai bine forma exprimată corect, pe care el o prinde cu urechea, dar pe care organul său articulator nu e încă în stare s'o reproducă exact. În Ardeal, în contactul între Români și Sași, putem adesea observa cum țăranul român își schimonosește graiul în felul cum pronunță Sașii românește.

Astfel de modificări forțate ale graiului nu au, firește, o urmare remarcabilă în dezvoltarea limbei: singura urmare e că, în graiul Sasului sau al copilului mic, rostirea neexactă va dăinui timp mai îndelungat, lipsindu-le controlul firesc al pronunțării exacte. Limba părinților și a țăranului român nu se va altera, decât doar în cazurile rare, când o formă neexactă, prin deasa ei întrebuințare, se schimbă, din ocazională ce eră, în obicinuită. Acesta e bunăoară cazul cu unele cuvinte pătrunse din graiul copiilor în limba oamenilor mari. Principiul lingvistic însă care stă la baza fenomenului relevat, este de cea mai mare importanță: *vorbind, ne orientăm după gradul în care știm că putem fi înțeleși de cel care ne ascultă.*

Din acest principiu se pot face o sumă de deducții foarte importante pentru înțelegerea limbei în dezvoltarea ei.

Oricine a putut observa că altfel vorbim în cercul restrâns al familiei sau în societatea unor prieteni vechi și intimi și altfel unui public strein, adunat să ne asculte. În cazul dintâiu obicinuința ce o avem unul cu altul și cu felul nostru de a ne exprima, ne face să ghicim cuvintele, chiar când ele sânt rostite în mod defectuos: relativitatea, raportul de relație între diferitele sunete ne face să înțelegem o vorbă, deși e pronunțată în parte greșit, precum culegătorul tipografic va recunoaște cuvântul, chiar când e scris greșit, sau când diferitele litere au altă înfățișare în anumite combinații (d. ex. litera *r*), dacă s'a deprins odată cu scrisul nostru. De aceea într'un cerc de intimi vorbim repede, cu o pronunțare mai puțin distinctă, formele morfologice „necorecte“ (precum ar fi bunăoară plurale ca *ei face* sau genitive și dative ca *lu tata*) trec neobservate, construcția sintactică e adesea atât de imperfectă încât putem lăsa afară chiar și predicatul (fiind siguri că ceilalți îl com-

plinesc singuri), tezaurul lexical e sărac și are cuvinte cu accepțiuni speciale, iar preocupările stilistice dispar aproape cu totul. Dimpotrivă, un profesor bun, care are să „explice“ elevilor săi, va vorbi rar, cu o pronunțare distinctă, gramatical corect și cu reliefări stilistice. Un actor, în sfârșit, care ține să ne dea, pe lângă înțelegerea textului, și simțirea frumuseților lui literare, va întrebuița, în afară de gesticulație și mimică, toate mijloacele dinamice și muzicale ale vocii, va declamă. Fiecare dintre noi avem dar, după împrejurări, mai multe feluri de a vorbi. Cât de mult se deosebește chiar felul de a rosti unele sunete la diferite ocazii ne-o arată observațiile făcute de Jespersen (*Grundzüge* § 162) despre înlocuirea lui *s* intervocalic prin *z* în limba daneză. Iar faptul curios că unele transformări fonetice — ca amuțirea lui *s* final — care apar în latinește din cele mai vechi timpuri, fără să se generalizeze, și apoi reapar în unele limbi romanice, îl explică Ettmayer (*Vulgärlatein* p. 266) în modul următor: „Partea cea mai mare a transformărilor fonetice latine vulgare aveau un caracter facultativ, condiționate fiind de ritmul frazei și de construcția ei; înțelegem ușor că aceste nuanțe, pe care le creează momentul, nu erau ținute, decât în cazuri excepționale, de scrierea latină. Numai tirănia exercitată de limba literară asupra tuturor este cauza că atâtea transformări fonetice latine vulgare n’au putut ajunge în curs de secole la stabilitate și liniște“.

Toți facem apel, când vorbim, și la darul de a ghici al interlocutorului nostru. Precum la operă, bunăoară, unde cântatul oprește rostirea clară a cuvintelor, textul în mare parte îl ghicim din combinația vorbelor deslușite, astfel și când ascultăm pe cineva adesea îl înțelegem, nu fiindcă el rostește cuvintele așa cum le rostim noi, ci fiindcă noi le interpretăm după felul nostru de a le rosti. Dacă n’ar fi așa, n’am înțelege bunăoară pe un om răgușit, pe un știrb sau pe unul care vorbește căscând sau mâncând (căci organul nostru de articulare nu servește numai la vorbit, ci are și alte funcțiuni care pot fi simultane cu graiul). *Controlul mediului ambiant este deci relativ și se exercită în limitele în care în vorba noastră ascultătorul recunoaște încă graiul său.*

Un exemplu va explica mai bine ceea ce voim să spunem. E cunoscut fenomenul înlocuirii, la o mare parte a popo-

rului francez, și german, al lui *r* alveolar printr'un *r* velar (uvular). Transformarea aceasta e în curs și putem urmări cum rostirea velară a lui *r* se răspândește din ce în ce mai mult. Unii (d. e. Trautmann, combătut de O. Jespersen, *Lehrbuch d. Phonetik* p. 135 n.) explică răspândirea aceasta ca o chestie de prestigiu, crezând că ea a pornit din saloanele „precioaselor“ franceze și devenind „modernă“ s'a răspândit în rostirea Parizienilor și apoi în pronunțarea „literară“ franceză, ba chiar și în Germania, unde moda franceză a pătruns mai întâiu la intelectuali. Dar rostirea aceasta se găsește și la alte popoare și se întâlnește incidental destul de des și la Români, unde ea n'a putut pătrunde, cel puțin la țară, prin influența graiului parizian.

E. Herzog (*Streitfragen* p. 53) a crezut că poate da fenomenului o explicare pur fonetică: la *r* alveolar vibrează vârful limbei; dacă rostirea se face cu mai multă energie, vibrațiunile acestea se pot transmite asupra părților superioare ale limbei, propagându-se până în dreptul vălului și dând naștere unui *r* velar. Astfel el crede că nu e nevoie să admitem „o săritură de articulație“ („Lautsprung“) din partea dinainte a limbei la dosul limbei, căci aceste substituiri ale unui loc de articulare prin altul nu se potrivesc în sistemul celor ce văd în orice schimbare de rostire o transformare lentă și gradată.

Cred că nu e nevoie să admitem această explicație forțată și neprobabilă, isvorită din credința că prin ajutorul fonetice se explică toate fenomenele în legătură cu rostirea noastră. Mai probabilă mi se pare următoarea explicație. Sunetul *r* alveolar e un sunet greu de rostit. Aceasta o observăm la copii când încep să vorbească: *r* de obicei e cel din urmă sunet pe care ei izbutesc să-l pronunțe bine. Cei mai mulți îl înlocuiesc prin *l* (unii prin *i*, prin alte sunete sau prin zero), stârnind râsul camarazilor lor mai mari pentru omonimele caraghioase care rezultă din această rostire (cf. *lac* = lac și *rac*, *iadu* = iadu și Radu etc.), până când sancțiunea ridicolului îi fac să-și însușească, prin sforțări neconținute, rostirea adevărată¹⁾. Cu mult mai ușor

¹⁾ Chiar după ce copiii izbutesc să rostească pe *r* singur, sunetul le face încă greutăți, când, în vorbire, apare combinat cu alte sunete. Astfel o nepoată a mea, deși începuse să pronunțe pe *r* alveolar, zicea tot *dagă* în loc de *dragă*; mumă-sa, repezindu-i mereu forma corectă, într'o bună zi o auziram rostind: *rrdagă*, cu un *r* foarte „rulat“. Se știe că cele mai multe cazuri de metateză se întâmplă tocmai în cuvintele cu *r*.

decât *r* alveolar e de rostit *r* velar. Aceasta o observăm când noi, cei deprinși cu *r* alveolar, cercăm, și izbutim fără greutate, să-l pronunțăm pe cel velar, pe când un German sau Evreu încearcă adesea înzadar să-și însușească pe *r* românesc. Tot din cauză că *r*-ul părinților săi e ușor de rostit, copilul german îl învață din fragedă pruncie.

În cursul încercărilor de a reproduce pe *r* alveolar al părinților, unii copii români ajung la expedientul lui *r* velar (uvular), de sigur cel mai apropiat sunet ca efect acustic. Aproximarea aceasta acustică e atât de mare, încât la controlul general pe care îl exercită mediul ambiant, cel cu rostirea aceasta primește fără greutate viza la pasaportul cu care poate intra în comunitatea celorlalți grăitori. Sancțiunea ridicolului nu are loc, pentru că în graiul comun un *r* velar neexistând, omonimitatea, ocazia cea mai prielnică de a produce echivocul, nu există. ¹⁾ Unii dintre cei ce în copilărie rosteau pe *r* velar izbutesc mai târziu să-l înlocuiască prin *r* alveolar; majoritatea însă rămâne cu el toată viața. (Cunosc însă un caz, la un copil al unui văr al meu, care în copilărie rostea *r* uvular, în școală s'a deprins cu *r* alveolar, iar acum, la vârstă de 15 ani, revine iar la *r* uvular). În Bran, unde petrec totdeauna lunile de vară și unde observ de vreo 25 de ani încoace dialectul local, indivizii care rostesc *r* uvular se înmulțesc mereu. Ceilalți abia bagă de seamă acest „defect“ în vorbirea lor: voind odată să descriu altuia pe un țăran, al cărui nume îl uitasem, am citat între semnele sale particulare rostirea lui *r* uvular, fără să izbutesc însă să-l caracterizez prin acest fapt. E neîndoios că rostirea aceasta „se moștenește“, căci ajunge ca unul din părinți s'o aibă, pentru ca s'o regăsim la majoritatea copiilor. Cauza poate fi structura organului articulator sau numai deprinderea din copilărie a rostirii părintești. Că această rostire e mai ușoară, e clar; numai cât vorbind de transformarea fonetică a lui *r* alveolar în *r* velar sau uvular, nu avem voie s'o explicăm considerând-o mai ușoară.

¹⁾ Un fost profesor al meu, fiica acestuia și fiica fiicei — deci trei generații — redau pe *r* alveolar printr'un fel de *r* labial. Cum însă buzele nu sânt destul de elastice spre a produce, fără o sforțare mai mare, vibrațiuni, *r*-ul pe care îl pronunță ei seamănă aidoma cu un *v*. Ridiculizarea lor nu lipseă și îmi aduc aminte de hazul ce l-a produs odată fiica acelui profesor, când a spus că cel mai bun mijloc de a curăți o stofă de scame este a o peria cu o perie *cuvată* (= *curată*, înțeles de noi *cu vată*).

O rostire nu ajunge să fie mai ușoară pentru ca ea să și rămână după ce s'a produs, ci se cere ca ea să nu fie supărătoare asupra interlocutorului, ca acesta să audă în ea rostirea proprie.

Dar sânt sunete care nu sânt numai grele de rostit, ci și grele de perceput cu urechea. Astfel un *f* bilabial abia se aude, ca un suflat. Impresia acustică ce o produce asupra noastră se aseamănă cu celalalt sunet „suflat“, cu *h*, care însă e cu mult mai bine perceptibil. Când deci Spaniolii sau Gasconii au ajuns să pronunțe pe *f* inițial în mod bilabial, s'a putut ușor întâmpla ca sunetul acesta să fie substituit prin *h*. Cazul invers îl întâlnim la noi, unde un *h* final slavon, în cuvinte ca *prah*, *vâr**h*, a fost substituit prin *f* bilabial, care însă, din pricina lipsei sale de sonoritate, a fost înlocuit sau prin sunetul fonic corespunzător (*praw*, *vâr**w*, în Banat *prau*) sau prin *f* labio-dental (*praf*, *vâr**f*), rostire, care după cum îmi comunică Weigand, o găsim și la Bulgari.

Astfel de „substituiri de articulație“ nu sânt admise bucuros de fonetiștii extremi, cărora nu li se potrivesc în întregul lor sistem de a explica transformările fonetice. Orice modificare de rostire fiind inconștientă, ei o pot admite numai ca o alunecare lentă și gradată de la o articulație la alta, traversând nenumărate stadii intermediare, imperceptibil de deosebite unul de altul. Pentru ei înlocuirea lui *r* alveolar prin *r* velar (uvular) său a spirantei bilabiale *f* prin spiranta coardelor vocale (sau faringală) însemnează o săritură de articulație (Lautsprung), care nu se mai potrivește cu concepția lor, ca și când această modificare a rostirii tradiționale nu s'a putut întâmpla cu ocazia auzirii limbei, ci a trebuit să se producă în graiul aceluiași subiect grăitor. De aceea vedem cum unii din ei, spre a salva sistemul, recurg la explicații complicate și neverosimile, chiar pentru cazuri atât de patente de substituiri de articulație, precum le oferă metateza. În opoziție chiar cu fonetistul Sievers, care în franc. *fromage* pentru *formage* sau în germ. *bersten* în loc de *brestan* vede un „Lautsprung“ (*Phonetik* ⁵ § 721), E. Herzog crede că formele *fromage* și *bersten* se datoresc unei disolvări greșite, în vorbirea „lento“, a formelor *frmage*, *brsten* din vorbirea „allegro“, în care *r* se pronunță deosebit, în primul conservând poziția buzelor *o*, în al doilea poziția *e* a buzelor (*Streitfragen* p. 36—37).

Meringer și Mayer au arătat în cartea lor *Versprechen und Verlesen* (studiu, continuat apoi de Meringer sub titlul *Aus dem Leben der Sprache*) cât de numeroase sânt abaterile de la uzul tradițional, »greșelile« în vorbirea și scrierea noastră. Numărul lor crește când ne aflăm în familie sau într'un cerc de prieteni, — în care cei doi autori și-au făcut mai ales observațiile — fiindcă intimitatea ne permite să fim mai lăsători și mai ales fiindcă, vorbind, avem conștiința că vom fi înțeleși chiar schițând numai oarecum fraza noastră. E un fapt constatat astăzi că chiar cele mai uzuale cuvinte ale noastre le rostim adesea „greșit“, fără să ne dăm seama. Cele mai multe greșeli se reduc la influențe asimilatorice ale sunetelor împrejmuitoare, la persistarea mai mult decât ar trebui la o articulare precedentă sau la adaptarea înainte de vreme a organului articulator la articulația care va trebui să urmeze, la eclipse momentane de memorie cu privire la ordinea în care au să urmeze sunetele în cuvânt (metateze), etc.

Un dicton german zice: „Omul e un animal care se obișnuiește ușor“. E într'adevăr uimitor ce repede își însușește omul un „vițiu“ de pronunțare, cât de ușor devine obicinuită o rostire incidentală a sa. Dacă ținem seama că și interlocutorul nostru face, în graiul său, „greșeli“, vom înțelege cum un vițiu de rostire, pe care îl aude și altul, poate deveni obicei.

Orice inovațiune față de forma tradițională, întru cât ea nu stânjenește înțelegerea, poartă în sine germenul de a se generaliza, prin obicinuiță la cel ce o introduce, prin farmecul noului la cel ce o aude și mai ales pentru că la membrii aceleiași grup social e vecinic activă tendința de a reduce la aceeași formă unitară graiul prin care comunică. Ceea ce nu știm încă — și nădărdim că vom ști când vom cunoaște mai bine legile ce stăpânesc structura noastră socială — este, de ce cutare inovațiune de limbă prinde rădăcini mai adânci, generalizându-se mai repede decât alta. De asemenea, nu știm încă de ce în anumite perioade de timp rostirea tradițională se modifică mai mult decât în altele.

Intr'adevăr, dacă cercetăm istoria limbilor romanice, vedem că cele mai importante legi fonologice datează din veacurile care au urmat imediat după căderea Imperiului roman. Unii o explică prin amestecarea de rase (A. Dauzat, *La vie du langage*

p. 45. ș. u. care, urmând pe Ascoli, crede că rostirea poporului autohton rămâne ca predispoziție și după ce a învățat limba cuceritorului). Meillet, care deosebește atât de clar momentul etnic de cel lingvistic, crede totuși că tulburările mari în sistemul morfologic indoeuropean se datoresc faptului că limba Indoeuropenilor, întinzându-se pe un teritoriu vast, a fost primită de popoare cu alte limbi, care numai cu anevoie și-au putut asimila o morfologie atât de complexă. Pe vremea când indivizii „indoeuropenizați“ vorbeau amândouă limbile, pe cea veche și (în mod imperfect încă) pe cea nouă, ei au introdus o tulburare în părțile mai delicate și mai puțin stabile ale morfologiei indoeuropene: „Orice extensiune a unei limbi are deci ca efect simplificarea sistemului și suprimarea distincțiilor mai mult sau mai puțin de prisos“ (*op. cit.* p. 210). Faptul că popoarele romanice vorbesc astăzi limbi mai deosebite una de alta decât bunăoară cele slave, despărțite nu cu mult mai târziu de trunchiul comun, este pentru că „pretutindeni, unde limba latină se vorbea în momentul când Imperiul roman s'a fărâmițit, ea eră de importanță recentă și că tradiția nu avea soliditatea unei tradiții lingvistice înrădăcinată de multe veacuri la o populație stabilă. Tulburările sociale produse de invaziunea barbarilor au produs o viață în esență rurală; consecința inevitabilă este o repeziciune foarte mare în transformările lingvistice“ (*op. cit.* p. 314).

Cred că pricina de căpetenie a marilor schimbări în graiul popoarelor romanice în întâiele veacuri ale existenței lor nu se reduce la amestecul etnic (cf. *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 45 ș. u. și *Locul limbei române* p. 18—19). În Italia de mijloc și de sud, unde în esență populația a rămas cea veche, latină, schimbările au fost tot atât de mari ca în Italia de nord, unde amestecul cu popoarele năvălitoare a fost mai mare. Că sistemul morfologic al popoarelor romanizate ar fi fost mai puțin complicat ca cel latin, nu se poate documenta: în Franța, Galii romanizați aveau același sistem morfologic, iar în Spania, Reția și Dacia, sistemul morfologic al popoarelor aborigene nu-l cunoaștem; de altminteri romanii admit în general că simplificarea sistemului morfologic în limbile neolatine este în mare parte o urmare directă a modificărilor fonologice. Ceeace însă știm pozitiv și putem constata în tot cu-

prinsul Imperiului roman, este că începutul evului mediu înseamnă o decădere mare a culturii. În aceasta vom găsi și explicarea tulburărilor mari în rostirea limbei latine.

E un fapt constatat că omul, cu cât se găsește pe o treaptă mai înaltă de civilizație, cu atât are o limbă mai îngrijită. Tocmai fiindcă ideile mai subtile pe care le exprimă cer o exteriorizare mai precisă și mai clară spre a fi înțeles exact. Cu cât omul e mai cult, cu atât va conta mai puțin cu darul de ghicire a interlocutorului său; cu cât el se găsește pe o treaptă culturală mai înapoiată, cu atât întregul său sistem de exprimare (în care intră cu rol activ și gesticulația și mimica) va fi mai mult o schițare a ideilor decât o exprimare dezvoltată a lor. Există limbi de popoare pe jumătate sălbatece, la care nuanțele sunetelor nu sânt necesare pentru înțelegerea exactă. Astfel Sievers (*Phonetik*⁵ § 733) citează cazul unei Papuan, care în cuvântul *voka* „cafeă” pronunță pe *k* uneori ca spirantă fonică, alteori ca cluzivă fonică, alteori ca cluzivă afonă, apoi ca aspirată și chiar ca africată, fără ca sensul cuvântului să se schimbe. De sigur faptul, că la Istroromâni, în unele părți, nu se mai face nici o deosebire între *s* și *ș*, ci amândouă sunetele (și prin urmare și *ț* și *č*) au dat același rezultat, pe care dialectologii îl aud unii ca *s* alții ca *ș*, e o dovadă despre stadiul inferior cultural al acestor oameni săraci și necăjiți.

Cu decăderea civilizației romane a fost sfărâmat dar și lanțul care țineă într'un mod atât de admirabil încătușată unitatea limbei latine. Câmpul deveni rodnic pentru ivirea și răspândirea de rostiri individuale din ce în ce mai depărtate de stadiul original al limbei.

17. Constatările făcute mai sus ne dau explicarea pentru un fenomen care la aparență e în contradicție cu ceea ce știm despre dezvoltarea lentă și gradată a modificărilor de rostire. Observăm anume că *cu cât o transformare fonetică cuprinde în sine deosebiri mai mici față de stadiul vechiu al limbei, cu atât ea se poate menține mai mult, fără să se generalizeze, rămâne deci ca „lege fonologică în acțiune”, pe care n'o putem formula încă.*

Intr'adevăr, dacă privim acele transformări de rostire din timpuri vechi, care au dat limbei române înfățișarea ei specială,

deosebind-o atât de mult de limba latină, precum e prefacerea lui *l* în *r*, a lui *bl* și *br* în *ur*, *ul*, amuțirea lui *b* și *v* între vocale, schimbarea dentalelor în sibilante înaintea unor sunete palatale, *â* din *a* în poziție nazală etc., vedem că ele sânt cele mai „regulate“, că apar generalizate asupra tuturor cuvintelor cu structură analoagă, și că sânt răspândite în spațiu asupra tuturor dialectelor și încheiate în timp înainte de contactul nostru cu Slavii.

Dimpotrivă, avem alte modificări, desigur vechi și ele, care însă până azi nu apar nici generalizate, nici răspândite în mod egal pe tot teritoriul, nici mai ales încheiate. Voiu cită un exemplu pe care orice Român îl poate controlă cu rostirea sa. E cazul lui *e* neaccentuat, care, dacă nu este final ¹⁾ (în care caz este considerat ca dezinență flexionară), în graiul meu apare în concurență cu *i*. Astfel, după accent, eu pronunț *dumî-necă*, *áger*, dar *áripă*, *áprig*, rostesc *piédecă*, *púrece* și le scriu astfel, deși tormeile *piedică*, *purice* sânt cele mai obicinuite în literatură, zic *galbin*, *carpin*, *pieptin*, rostesc însă și scriu *frasîn*. Înainte de accent rostesc *pricep*, *priveghez*, *rinichiu*, *mișel*, dar *nevastă*, *dumnezeu*, *beșug*, *vecin* (și tot astfel *ceți*, *veni*). Pronunțarea mea nu este și a altora. Astfel formele *duminică* (Jahresbericht IX, 174), *balegă* (Dicț. Acad.), *precep*, *preveghez*, *nivastă* (Jahresbericht IX, 172), *Dumnizeu* (ib. 173), *bîșug* (Vârcol, Graiul din Vâlcea 9), *vinî* (ib.), *frasen* (Jahresbericht VIII, 263) sânt destul de răspândite, pe când *arepă* e rar, iar *meșel* și *renichiu* nu cred să se audă undeva. În unele cazuri și în unele regiuni s'a introdus o oarecare regularitate. Astfel Gamillscheg (*Oltenische Mundarten* 59) arată că prepoziția *de* devine *di* numai înainte de alte prepoziții: *de mine*, dar *dila* (formă pe care o găsim și în *Codicele Voronețean* ^{62/10} și în țara Hațegului cf. studiul lui O. Densusianu p. 25). La Aromâni, unde prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* este în unele regiuni generală, se conjugă *dzem* dar *dzimúi* (= *gem*, *gemulu*). Instructiv e cazul următor: *e* de la sfârșitul substantivelor se preface în *i*, când îi urmează articolul *le*. Rostiri ca *soarile* (*Jahresber.* IV 273, VI 22, VIII 265 etc., Densusianu, Țara-Hațegului 25), *ușile* (*Jahresber.* VI 14 etc.), *câ(i)nile* (*Jahresber.* XI 210, VIII 255, IX 159), *dragostile* (Gamillscheg, *Ott.*

¹⁾ Se știe că în unele dialecte, chiar dacoromâne, precum e cel moldovean, și *e* final trece în *i*: *bini*, *lemni* etc.

Mund. 59), *broaștile, lemnile* (Densusianu, *Țara-Hațegului* 25) se găsesc în cele mai multe regiuni¹⁾ și asemenea de scrieri nu lipsesc nici în documente literare. Astfel în Biblia din 1688 cetim *iepurile* 136 v., la Odobescu (Scrieri III 246) *fluturile*, pe care-l are și Alexandrescu (Meditații 230). Cauza acestei prefaceri a lui *e* în *i* pare a fi accentul proparoxiton: Gamillscheg (*Olt. Mund.* 59) citează cazul lui *razămi-te* din *razăme-te* (rezultat, după asimilarea lui *ă* la *e* următor, din *razămă-te*). Cu toată răspândirea și vechimea acestei transformări fonetice, limba literară continuă a scrie și o mare parte de Români a rosti *soarele, lepurele*; numai într'un caz trecerea aceasta fonetică a devenit regulă generală: la pluralele ambigene în *-urele*, devenit pretutindeni *-urile* (de prin sec. XVIII). Mai mult decât atât, acestea au silit forma nearticulată *-ure* să prefacă în *-uri*. Deci *trupure* — *trupurele* din cele mai vechi texte, a devenit mai întâiu *trupure* — *trupurile* (stadiu pe care pare a-l fi ajuns limba lui Coresi) și apoi *trupuri* — *trupurile*.

Cazul lui *e* neaccentuat, pe care-l putem observa în zilele noastre, ne arată înainte de toate că o șovăire poate dura timp îndelungat: la *e* și *i* o putem urmări istoricește în curs de 4 veacuri. El ne mai arată încă și aceea, că la același individ pot să dăinuiască forme duble în materialul său lingvistic, fără ca simțul de categorizare gramaticală să le sistemizeze. Cauza nu poate fi alta decât aceea că în silaba neaccentuată deosebirea de rostire le observăm mai anevoie decât în silaba scoasă în relief prin accent și că ele pot rămâne nebăgate în seamă când sânt atât de mici ca cea între *i* și *e* (rostit mai mult închis în silabă neaccentuată).

Studiile dialectale conștiincioase abundă de astfel de cazuri și formează desperarea filologului vecinic preocupat să constate legi fonologice fără excepție.

18. Concluzia? Cred că din cele precedente reiese limpede mai întâiu un lucru: credința noastră în legi fonologice. Acestea nu sânt, cum le consideră Jespersen (*Phonetische Grundfragen* § 170) numai un mijloc de a ne scuti de rătăcirii etimologice și de a

¹⁾ În graiul meu — și sporadic am observat acest lucru și la alții — în vorbirea repede, rostesc *soar'le, frat'le* cu sincoparea vocalei posttone. Această formă a vorbirei „allegro” mi se pare că e pe cale să treacă în vorbirea „lento”.

da precizie și siguranță metodelor noastre de cercetare, nu sânt abstracțiuni sau invenții ale gramaticilor, ci sânt realități lingvistice, formule existente în mintea vorbitorului, întocmai precum „pluralul“ sau „condiționalul“ sau „consecutio temporum“ sânt formule gramaticale, corespunzând unui raport constant ce există sau există la un moment dat în simțul unei limbi.

Nu numai cuvintele călătoresc, ci și legile fonologice, observă Gamillscheg (*Ottenische Mnndarten* p. 67) cu dreptate. Călătoria trebuie pricepută, firește, în mod figurat și ar fi poate mai potrivit să zicem: nu împrumutăm numai cuvinte, ci și legi fonologice. Precum cuvântul auzit, care exprimă scurt și concis o idee pentru care nu aveam o expresie potrivită, ne este binevenit și-l înglobăm imediat în tezaurul nostru lexical, tot atât de binevenită, sau și mai mult chiar, este formula prin care se poate orându materialul de limbă brut și nesistemizat încă în mintea noastră. Această formulă o ghicim ușor din cuvintele pe care le auzim, rostite, unele într'un fel, altele într'altfel, după anumite condițiuni, pe care le descoperim prin abstracție. Astfel copilul, când învață o limbă, nu extrage numai „tulpina“ și „dezinența“ formelor morfologice, ci și legile fonologice care au aplicare în declinare și conjugare. Următorul fapt observat de mine arată până la ce grad ajunge, în privința aceasta, grija copilului de a vorbi bine. În Cernăuți. vânzătorii de haine vechi, Evrei cu toții, umblă pe stradă strigând „handeles“. Pe copiii miei îi interesau acești negustori și de câteori auzeau strigătul lor pe stradă, alergau la fereastră dându-mi de știre: „uite un handeles!“ Intr'o zi se nimeriră doi în același timp înaintea casei noastre. Fetita mea, de vre o cinci ani atuncea, strigă cu bucurie: „auzi, tată, doi — (pauză) cum se zice: *handelesi* sau *handeleși*?”

Schimbările de rostire se ivesc, în mod normal, inconștient; tot fără să ne dăm seama despre acest lucru, le primim și le imităm. Dar omul nu este numai o mașină inconștientă de articulat sunete, ci și un gânditor, un observator al limbei sale, vecinic preocupat — în măsură mai mare sau mai mică, după cum talentul lui pentru limbă e mai mare sau mai mic — de a rândui materialul și de a-și perfecționa limba. Prin comparație, subiectul grăitor izbutește să bage de seamă deosebirile între graiul său și ale semenilor săi și să stabilească raportul constant — legea — ce există între faptele observate. Cu cât deosebirea va fi mai mică, cu atât va fi remarcată mai greu, căci ea nu stânjenește înțelegerea cu alții, cu atât deci va trece mai multă vreme până ce simțul nostru de împărțire în categorii va izbuti să formuleze o lege fonologică. Deci: anumite legi fonetice produc schimbări de rostire, iar anumite legi psihologice pot produce, în anumite cazuri, generalizarea acestor modificări de rostire asupra întregului material lingvistic. Rezultatul e legea fonologică.

Individuală la origine, legea fonologică poate deveni, ca orice altă inovațiune de limbă, colectivă. Căci omul este în același timp și membru al societății. Această expansiune asupra unui grup social se întâmplă și ea după anumite legi sociologice, pe care nu le cunoaștem încă în deajuns, pe care însă, din cauza aceasta, nu e voie să le nesocotim. Răspândirea unei modificări de rostire nu trebuie să ne-o imaginăm ca pe o molimă ce cuprinde la un moment dat pe toți cei ce vorbesc aceeași limbă sau același dialect, fără ca ei să aibă nici puțința de a rezista infecției, nici conștiința că sânt propagatori de bacili. Mi se pare dimpotrivă că din milioanele de inovațiuni de limbă individuale, cele mai multe se pierd fără a lăsa urmă; o parte mică rămâne însă prin selecțiune; în structura noastră socială este dată posibilitatea de răspândire a acestor inovațiuni; dintr'un centru cu prestigiu legile fonologice — adecă modificările de rostire categorizate — se răspândesc printr'o „traducere“, o adaptare a formei vechi de a rosti cuvintele la forma nouă. Numai admitând acest fel de propagare a legilor fonologice ne putem explica cazurile de „regresiune fonetică“. Intr'adevăr, dacă partea cea mai mare a teritoriului dacoromân rostește azi *bine*, rostirea aceasta n'a fost totdeauna atât de generală. Cercetând „stratigrafia“ (*Dacoromania* I 386) acestui fenomen, vedem că într'o regiune mare a teritoriului dacoromân, între lat. *bene* și modernul *bine*, a existat stadiul *bire*. Dacă însă în regiunile din nordul Mureșului forma *bire* a devenit iarăși *bine*, nu este pentru că la acești Români, *r* între vocale s'a prefăcut în *n* printr'o transformare lentă și gradată (precum se prefăcuse, cu veacuri înainte, în aceleași condițiuni, *n* în *r*), ci pentru că ei, observând la vecinii lor de sud rostirea cu *n* și recunoscând condițiile în care acest *n* se deosebește de *r* al lor, au adoptat pronunțarea aceasta.

Concepția aceasta, ținând seama de noile achiziții ale științei, salvează cea mai importantă din descoperirile generației trecute, credința că limba, în evoluția sa, e diriguată de anumite legi, de care cercetătorul trebuie să țină seama. Atât, că aceste legi, când ele privesc forma exterioară a graiului, rostirea, nu sânt în esență deosebite de legile generale care diriguiesc evoluțiunea limbei și deci nu e voie să facem o distincție artificială între formă și conținut, căzând, ca neogramaticii, în greșala metodică, relevată cu drept cuvânt de Schuchardt, de a da „explicații“ — psihologice — „exceptiilor“, dar de a lăsa neexplicate înseși „cazurile normale“ (căci arătarea fazelor intermediare ale dezvoltării, din punct de vedere fonetic relevază numai o latură, și nu cea mai importantă, a problemei).

Cluj, 1921.

Sextil Pușcariu.

Strigătele animalelor.

(Studiu lexicografic¹).

Introducere.

La elaborarea acestei teze am întrebuițat în primul rând „Răspunsurile la chestionarul lui Hașdeu.“ Hașdeu, înainte de a începe cu lucrarea Etimologicului său a trimis chestionare prin satele din Regat și Ardeal cu diferite întrebări privitoare la limba și obiceiurile Românilor. La aceste chestionare a primit răspunsuri de la preoții și învățătorii din provincie. Răspunsurile acestea — foarte prețioase — sânt în posesiunea Academiei Române, care le-a legat în manuscris după județe (comunele în ordine alfabetică) în 18 volume. Acest manuscris l-am putut întrebuiță prin mijlocirea D-lui profesor S. Pușcariu. Litera H deci, care se întâlnește des în această lucrare, însemnează manuscrisul, cifra romană de lângă literă volumul iar cifra arabică foaia din manuscris. Lista comunelor se dă la sfârșitul lucrării.

Afară de aceasta am mai întrebuițat „Ornitologia“ și »Insectele« de S. Fl. Marian, apoi operele mai multor scriitori ca: Eminescu, Alecsandri, Ispirescu, Creangă, Pann, Sadoveanu, Sandu-Aldea, Ciocârlan, N. N. Beldiceanu etc., pe care i-am notat totdeauna. La stabilirea etimologiilor am întrebuițat »*Etym. Wörterbuch der rum. Sprache*« de Dr. S. Pușcariu și cele câteva fascicule apărute din »*Dicționarul Academiei*«, apoi »*Dict. d' Etymologie Daco-Romane*« de Cihac și Tikin (Rum.-deutsches Wrth.) mai puțin Hiecke (*Die Neubildung der rum. Tiernamen* în Anuarul XII-lea al lui Weigand).

Teza însași am împărțit-o, după cum eră și natural, mai întâiu în trei părți: 1). *Animalele* în înțelesul restrâns al cuvântului, 2). *Păsările* și 3). *Insectele*. Cele două părți dintâiu le-am

¹) Teză de licență prezentată Universității din Cernăuți în Octomvrie 1913.

subîmpărțit în câte două părți: 1. a) *Pasările de casă* și b) *Animalele sălbatice*; 2. a) *Pasările de casă* și b) *Pasările sălbatice și cântătoare*. Imediat după fiecare animal urmează termenii cei mai răspândiți ale strigătelor lui, fără deosebire de sinonimica lor. Am tratat apoi fiecare termen în special și după fiecare urmează exemple din diferiți autori, ca o dovadă despre existența acestor cuvinte în literatură. Am făcut apoi deosebirea între diferitele numiri, după materialul adunat și după datele adunate de mine. Am cercat după aceea, întru cât mi-a fost cu putință, să dau geografia lexicală a acestor termeni. Aceasta nu mi-a izbutit la fiecare cuvânt pe deplin, pentru că mi-au lipsit mai întâiu datele sigure din unele părți, așa bună-oară am trebuit să neglijez aproape cu totul Ardealul și Banatul din cauza puținelor date, și mi-au lipsit cu desăvârșire datele pentru Basarabia. Chiar datele pe care le-am aflat mai ales în „Răspunsurile la chestionarul lui Hașdeu“, nu le-am putut întrebuiță cu siguranță deplină, deoarece preoții și învățătorii care au dat aceste răspunsuri n'au fost totdeauna atât de conștiențioși să comunice adevăratele numiri din satele lor, ci ei, influențați adese de limba literară și de cea pe care au învățat-o în satele lor natale, s'au abătut puțin de la limba poporului din satele pe care le reprezentau. Abaterea aceasta se poate observa mai ales în comunele din care avem răspunsuri și dela preot și dela învățător. Aflăm câte odată divergență mare între răspunsurile lor. Am ales numai aceea ce mi s'a părut de tot sigur. În general, granița cea mare între diferiții termeni o formează, după cum vom vedea, județele Fălciu, Covurluiu, Tutova, Tecuci din Moldova și R.-Sărat din Muntenia. Vedem deci cum câmpul de luptă pentru existență între termenii moldoveni și cei munteni este mutat pe teritoriul moldovean: Dialectul muntean învinge, ajutat de limba literară, și aceasta nu numai în termenii privitori la strigătul animalelor, ci de sigur și în întreg dicționarul limbei. Pe lângă aceste cuvinte, cari sânt un bun comun al unui dialect, am mai tratat și altele regionale, care au o sferă mai mică de întrebuițare în mijlocul unui dialect și aparțin numai unor localități. Totdeauna când am făcut deosebirea între termenii din dialectul moldovean și cei din dialectul muntean, am considerat ca dialect moldovean și limba din Bucovina și din Dobrogea, și ca dialect muntean și limba din județele oltene. Abaterile de la această

regulă le-am remarcat îndeosebi. Se înțelege că fenomenele fonologice dialectale pentru pronunțarea cuvintelor nu încap în această cercetare lexicală și deci nici nu le-am luat în privire, ca d. e.: în loc de *zbieră* — *zghieră* sau în loc de *meună* — *n'eună* sau *mn'eună* etc. O singură observare de felul acesta ar trebui făcută la unele verbe care apar sub două forme. Acestea sânt:

bombăe — bombăne
 boncăe — boncăne
 bumbue — bumbune
 căue — căune
 chercăe — chercăne
 chicrcăe — chiorcăne
 cloncăe — cloncăne
 croncăe — croncăne
 grângăe — grângăne
 grofăe — grofăne
 grohăe — grohăne
 haue — haune
 măcăe — măcăne
 mecăe — mecăne
 miercăe — miercăne
 orăcăe — orăcăne
 pâcăe — pâcăne
 piue — piune
 tocăe (toacă) — tocăne.

Forma a doua se naște prin substituirea sufixului -ăi prin -ăni. Formele terminate în -ăi se întâlnesc în dialectul moldovean, cele în -ăni în dialectul muntean. Același lucru se observă la *piu* (Mold.) — *piuni* (Munt.). Din contră, acele verbe, care sânt proprii numai dialectului moldovean, apar numai cu sufixul -ăi, ex.: a *buhăi*, a *hăcăi*, a *hămăi*, a *ocăi*, a *râncăi*. O regulă însă nu se poate stabili, căci avem iarăși alte verbe, care sânt comune celor două dialecte și apar totuși numai cu sufixul -ăi: a *behăi*, a *cârăi*, a *cârcăi*, a *hârăi*, a *mârăi*, a *miorlăi*, a *morăi*, a *târăi*, a *zbărăi*. Fapt este, că formele cu *n* (-ăni) sânt specifice dialectului muntean (Muntenia și Banat), de tot streine însă nu sânt nici pentru Moldoveni. Formele în -ăni s'au generalizat din cazuri ca *croncăi* (= interj. *cronc* + suf. -ăi) și *croncăni* (derivat din *croncan*).

Afară de geografia lexicală a termenilor am căutat să înregistrez substantivele și adjectivele derivate din strigătele ani-

malelor. Acestea se formează aproape la toate verbele cu aceleaşi sufixe. Astfel substantivele cu sufixele:

-et (-ăt): *muget, raget, cloncăt, zbierăt*. Acest sufix derivă din latinescul *-itus* (*mugitus*). Nu trebuie confundat cu celălalt sufix *-et*, care e accentuat şi derivă din latinescul *-etum* (*pometum, pinetum* > *pomăt, pinet*).

-ură: *behăitură, lătrătură, miorlăitură, nechezătură*. Sufixul de origine latină (*-ura: natura, statura*) legându-se de forma participială, are în limba română formele: *-ătură* şi *-itură*.

-ială: *cârâială, grohăială, măcăială, mârâială*. Originea acestuia e slavă, îl aflăm şi în limba bulgară veche (*ěli*); cf. Tiktin, Rum. Elementarbuch. Cu ajutorul acestui sufix se formează substantive de la verbele de conjugarea a patra.

Adjectivele verbale au sufixul **-tor: cântător, hârâtor, urlător, zbierător**. Sufixul corespunzător latin e *-torius* (*laudatorius, notatorius*).

Pe lângă acestea există de la fiecare verb participiul substantivat: *cotcodăcit, găgăit, lătrat, urlat* etc. Apoi infinitivele substantivate, pe care nici nu le-am amintit, fiind fiecăruia bine cunoscute. Printre substantive am aflat şi câteva formaţiuni post-verbale: *fluer, şuer, nechez, rânchez*.

Cea mai mare parte din termenii referitori la strigătul animalelor sânt onomatopeici. Țăranul român are o aplecare către cuvintele onomatopeice, îi plac cuvintele expresive. Ele sânt şi o necesitate a limbei, căci nu s'a putut zice de toate animalele că *strigă, cântă, răcnesc*; eră necesară o diferenţiere, o deosebire între strigătele animalelor, iar calea cea mai uşoară la aflarea cuvintelor trebuincioase eră formarea de onomatopee; astfel s'a zis despre un animal că *găgăe*, despre altul că *măcăe, ocăe* etc. — Onomatopeele sânt de două feluri; unele le-am moştenit din alte limbi (a *baună*, a *urlă*), altele sânt formaţiuni curat româneşti (a *behăi*, a *hămăi*, a *ocăi*). Cuvintele onomatopeice s'au format din onomatopea-interjecţiune, căci cu toate că unele interjecţiuni nu se întrebunţează în limba scrisă şi vorbită, în conştiinţa omului însă interjecţiunea a fost totdeauna sâmburele din care au răsărit celelalte cuvinte, pentru că interjecţiunea e onomatopea adevărată, pe când substantivele, verbele etc. sânt derivaţiuni ale ei. Dovadă despre modul, cum îşi formează limba un cuvânt onomatopic, o avem de ex. la strigătul porumbului.

Animalul ne dă tulpina cuvântului printr'un strigăt. Dintr'aceasta își formează apoi fiecare om cuvântul, după cum prinde cu urechea strigătul. Unuia i-a sunat ca *grun* și de aici și-a format verbul a *gruni*, altuia ca *grong* și de aici și-a format a *grongoi*, altora altfel (*gugu* > a *gugui*, a *guguli*, a *guguri*; *gungu* > a *gungăi*, a *gungul*, a *gungură*, a *gunguri*; *gurgu* > a *gurguni*; *gurlu* > a *gurlui*; *guru* > a *gurai*). Aceste cuvinte intră după aceea în circulație urmând o luptă între ele. În cursul luptei cade de cele mai multe ori unul câte unul, până ce la urmă rămâne numai unul singur, care a fost mai puternic; se poate să rămâe și două sau trei, neputându-se învinge unul pe altul. Așadară cuvântul care va avea puterea cea mai mare de rezistență va rămâne în limbă. Ce privește cuvintele care exprimă strigătul porumbului, ele trebuie încă să continue lupta.

Cuvintele onomatopice din alte limbi, care exprimă aceeași noțiune, vor avea oareșicare asemănare cu cele românești din cauză, că imită aceleași sunete; în cazul nostru, tulpina *gru* (*gro*). Cred că e inadmisibil a deduce, din faptul că o asemenea tulpină se găsește și la Slavi, că *grongăe* sau *gurue* al nostru derivă dintr'un cuvânt slav. Cuvântul român seamănă cu cel slav tocmai pentru că amândouă sânt onomatopee. Imprumutul e sigur numai atuncia, când trecerea cuvântului dintr'o limbă în alta se poate dovedi cu legi fonologice. Astfel putem zice cu siguranță că rom. a *gruni* derivă din lat. *grunnire*, rom. a *urlă* din lat. *ululare* (cf. Pușcariu, Etym. Wrtb.). De aceea eu aș pune la îndoială temenicia procedurii lui A. Cihac, de a număra între elementele slave onomatopeele românești, a căror trupină se află și în limbile slavice. Pentru Cihac fiecare cuvânt român își are originea într'o limbă străină. El pare a nu adre că onomatopeele se pot forma într'o limbă independent de a limbă. Această greșală a sa e în unele locuri de tot evidentă. Așa derivă el bună-oară cuvintele a *chilălăi*, a *chelăcăi*, a *schilălăi*, (*schiolălăi*) din slavul *skomlėti*. Sau derivă un grup întreg de cuvinte (a *mârâi*, a *mârânăi*, a *morăi* a *mornăi*, a *mormăi*, a *mormăcă*, a *marmonă*) din limba slavă, pentru că există în limba cehă un cuvânt *mrūati* și altul în polonă *mormotač*; cu același drept ar fi pufut spune că și nemțescul *murren* derivă din slavă. Sau pe *hârâi* îl deduce din ungurescul *hörögni* și din alte cuvinte slave, cu toate că în latinește există un cuvânt mai apro-

piat *hirrire* (= a hârâi, a mârâi); pe a *miorlăi* şi a *meună* din sârbescul *mirmljati*, cu toate că cuvintele există şi în limba italiană (*miaulare*), apoi în cea franceză (*miauler*), în spaniola (*maulare*), în nemţească (*miauen*). De fapt această încercare a lui Cihac nu este atât de condamnată, căci deşi întitulează opul său „Elementele slave... în limba română“, totuşi el pare că face numai o comparaţie între aceste onomatopee şi între cele slave. Cu mult mai greşită este însă procedura urmaşilor, care le înşiră după dînsul între elementele slave, spunând lămurit: Atâtea cuvinte sînt de origine latină, atâtea de origine slavă, deci elementul slav precumpeneşte în limbă. Aşadară un contingent mare de cuvinte, care sînt formaţiuni româneşti, se numără la elementele slave.

O parte din onomatopee au devenit cuvinte literare. Ele s'au stabilit în urma uzului în limbă, de ex.: a *ciripi*, a *găgăi*, a *hămăi*. Acestea reprezintă stadiul ultim de luptă. Stadiul întăielea de luptă îl reprezintă acele cuvinte, care n'au prins rădăcini în limbă, ele fiind uzitate numai în unele regiuni, chiar numai de unii oameni; foarte des se întâmplă că acelaşi om are diferite cuvinte pentru aceeaşi noţiune; de ex.: acelaşi om zice odată „curca *chiorăe*“, altădată „*chiurue*“, „*chiorcăe*“ etc. Astfel de onomatopee întâlnim în terminologia porumbului (*coroe*, *durue*, *gârăe*, *grohoe*, *grongoe*, *gruneşte* *gugueşte*, *guguleşte*, *gugureşte*, *gungăneşte*, *gungură*, *gurguneşte*, *gurlueşte*, *gurneşte*, *ingurne*) a curcei, pichirei, păunului etc.

Avem apoi al treilea fel de onomatopee, care s'au stabilit numai în unele regiuni mai mari de ex. a *măcăi* în Muntenia şi Banat, a *ocăi* în Moldova şi Bucovina. Acestea sînt încă în stadiul de luptă, fără însă ca această luptă să treacă să se termine cu învingerea deplină, în limba literară, a unui termen faţă de celalalt.

Ce priveşte formaţiunea onomatopeelor în limba română mai avem de amintit următoarele: Cele mai multe dintre ele sînt de conjugarea a patra, numai foarte puţine de conjugarea întâia (a *huhură*, a *meună*), de care se ţin şi cele moştenite din limba latină (a *urlă*, a *băună*, a *rânceză*). O parte din onomatopee, şi anume cele care exprimă un sunet mai puternic şi mai înăduşit, se formează cu labiale, cu nazale şi cu vocalele *ă* şi *â* (a *bornăi*, a *mârâi*), altele, cele care exprimă un sunet deschis

și ascuțit se formează cu consonante sibilante și vocale deschise (a *țifii*, a *piscui*); cf. Hiecke, *Neubildung der rum. Tiernamen* în Anuarul XII-lea al lui Weigand, pag. 134. Nazala *n* redă mai bine sunetul înădușit și de aceea apare acest *n* în unele onomatopee, bună-oară *bârn*, *barn*, *forn*, *morn*, *zbârn*. De la acestea avem apoi forme duble: *bâr* > a *bârăi* — *bârn* > a *bârnăi*, *bor* > a *borăi* — *born* > a *bornăi*, *for* > *forăi* — *forn* > a *fornăi*, *mor* > a *morăi* — *morn* > a *mornăi*, *zbâr* > *zbârăi* — *zbârn* > a *zbârnăi*.

Dacă onomatopea se apropie de un cuvânt din limbă, atunci ea primește forma cuvântului respectiv; astfel avem expresia „pichirea zice *pacat-pacat*“.

Înrudite cu onomatopeele sânt unele verbe, care se formează din substantive, au însă și ceva onomatopic în sine: *buhă* > a *buhăi*, *buhaiu* > a *buhăi*, *cioară* > a *ciorăi*, *curcă* > a *curcăi* *pichire* > a *pichii*, a *pichiui*, a *pichiri*. Din onomatopee avem apoi derivate câteva nume de pasări: *cucoară*, *cucoveică*, *cuc*, *huhurez*.

Un număr mai mic de termeni nu sânt onomatopieci; acestora le-am arătat etimologia.

Termenii pentru strigătele animalelor îi putem împărți după sfera de sens în patru grupuri:

1. Termeni care aparțin numai unui animal sau unei familii de animale. Ex.: *gâgăi* (gâsca), a *măcăi* (rața), a *necheză* și a *rânceză* (calul), a *grohăi* și a *guiță* (porcul), a *mugi* și a *rage* (boul, vaca, vițelul, buhaiul, bivoul), a *cotcodăci* (găina, cucoșul) etc.

2. Termeni care aparțin mai multor animale. Ex.: a *zbieră* (oaia, capra, boul, vaca etc.), a *behăi* (oaia, capra), a *ciripi* (vrabia, rândunica, pițigoii etc.), a *piscui* (vrabia, curca, puilul).

3. Termeni care sânt împrumutați din sfera de acțiuni și manifestări ale omului. Ex.: a *strănută* (de la om la cal), a *cântă* (de la om la pasări), a *șueră* și a *flueră* (de la om la pasări și la șarpe), a *toarce* de la om la mătă).

4. Termeni care au trecut de la animale la om. Aceștia nu formează un grup deosebit, ci sânt un fel de figuri poetice, care se întrebuintează mai ales în sens pejorativ. Ex.: a *urlă* (de la câne și lup la om), a *mugi* (de la vite la om), a *zbieră* (de la vite la om). Mai important e termenul a *strigă* (= a face ca striga). E singurul termen despre care s'ar putea zice cu drept

că a trecut de la animal la om, însă trecerea aceasta nu s'a întâmplat în limba română. Sensul figurat al cuvântului nu se mai resimte astăzi în limbă.

Aproape la fiecare animal întâlnim termeni sinonimi, bună-oară la câne: a *lătră*, a *bate*, a *hâmăi*, a *zăpăi*. Cauza principală este că în diferite regiuni avem diferiţi termeni pentru aceeaşi noţiune; d. ex. a *lătră* în Muntenia, în o parte din Ardeal şi din Moldova, a *bate* în Moldova nordică şi în Bucovina. A doua cauză este aceea, că ţăranul iubeşte cuvintele expresive; el nu s'a mulţumit cu *lătră* sau cu *bate*, ci a voit să ilustreze mai mult noţiunea făcând-o expresivă şi deci a zis *hămăeşte*. Tot aşa la oae, pe lângă a *zbieră* există al doilea termen a *behăi*. Chiar cuvinte onomatopeice care s'au tocit în urma uzului sânt înlocuite cu altele nouă, bună-oară în loc de „vrabia ciripeşte“ avem „vrabia ţărăe“.

Mai rar întâlnim omonime în terminologia animalelor. Un astfel de omonim este a *buhăi* (buha *buhăeşte* şi buhaiul *buhăeşte*).

Alte observări de mai puţină importanţă le-am făcut în temă.

Animalele de casă.

§ 1. *Boul, vaca, bivolul, buhaiul (taurul), viţelul*: mugeşte, rage, zbiară, boncăe (boncăne, se boncăne), boncăluşte, buhăeşte, buhăluşte, râncăeşte (roncăe), râncăluşte, baune, orăcăe, se îmboroşcăe, se borişcăe, borăe, mehăe, behăeşte, răcneşte, murgeşte (amurgeşte).

Vom trata în acelaşi timp animalele acestea, fiindcă pentru strigătul lor există aceeaşi termeni. Strigătul acestor vite are numai puţine variante, de aceea, mulţi din termenii de mai sus vor fi sinonimi.

A *mugi*: văcuţele rupte de osteneală... *mugesc*... jalnic... (Cioc. Pe pl. 29). Dumana (o vacă) întindea gâtul la poartă şi *mugea*, eră așa duios *mugetul* ei... (Vlah. Cl. de lin. 77). Boul *mugeşte* (H. I 35, 99, 120, 137, 188, 206, 237, 286, 297, 328, 347, 366-367, 480; II 80, 117, 167, 207, 273, 281, 311; III 4, 17, 95, 130, 227, 245, 325, 400; IV 10, 28, 55, 85, 117, 139, 154, 196, 223, 251, 276; V 4, 16, 36, 53, 82, 89, 257, 288, 297, 320, 381, 389, 394, 417, 429, 447, 483; VI 44, 74, 133, 143, 215; VII 50, 85, 105, 133, 154, 183, 208, 245, 336, 358, 371. 441, 476, 483, 505; VIII¹ 7, 76, 109, 133, 138, 169, 190, 206. 355; VIII² 61, 160, 220, 251, 259; IX 27, 42, 154, 194, 201, 220, 231, 245, 283, 308,

340, 363, 451, 473, 496; X 31, 45, 85, 152, 188, 208, 277, 310, 316, 356, 368, 413, 423, 478, 499, 507, 509, 511, 538, 583; XI 6, 27, 46, 59, 75, 87, 131, 196, 232, 339, 350, 379, 389, 395, 437, 488, 504; XII 7, 96, 116, 139, 171, 227, 288, 374, 386, 402, 497, 551, 586, 599; XIII 234, 290, 336, 375, 390, 415, 425, 448; XIV 105, 186, 209, 224, 247, 350, 416, 436, 464, 488; XV 4, 148, 192, 278, 329, 369, 408, 425, 458, 517; XVI 30, 132, 217, 237, 259, 281, 288, 310, 329, 383, 395; XVII 16, 36, 120, 255, 310, 349, 367, 391, 413, 444; XVIII 74, 103, 268, 283, 296, 304). Vaca *mugește* (H. I 188, 347, 366; II 273, 281; III 48; VII 245; VIII 7, 21, 76, 133, 169, 190; X 310, 368, 499; XI 85, 196; XII 586; XIII 198; XIV 350, 445, 464; XV 148, 369; XVI 271, 310, 395; XVII 269, 310, 391, 444; XVIII 74, 140), Bivolul *mugește* (H I 22; IV 85; VI 172, 208; XV 148). Buhaiul (taurul) *mugește* (H III 309; XIV 284, 436; XVIII 74) ... *muget* (H III 290, 463; V 188; VII 120; XIV 161; XV 99, 264; A *rage*: De la gură luăm, că ne *rag* vitișoarele de foame. (Sad. Pov. de s. 15).

Rage-un bou într'o grădină („I. Cr.“ III 283).

Boul *rage* (H I 22, 35, 61, 99, 480; II 289; III 48, 118, 140, 152, 195, 309, 362, 400, 449, 488, 498; VI 3, 8, 30, 50, 82, 125, 143, 154, 171, 177, 200, 208, 215; VIII¹ 7, 76, 98, 120, 127, 156, 169, 190, 206, 275, 283, 298; VIII² 34, 55, 61, 73, 82, 108, 115, 119, 142, 165, 182, 193, 200, 206, 220, 227, 268, 282; IX 114; X 4, 31, 45, 76, 107, 119, 130, 141, 208, 253, 260, 289, 310, 356, 368, 388, 399, 423, 549, 465, 489, 499, 509, 518; XII 301, 315, 326, 342, 366, 386, 416, 430, 442, 476, 517, 551, 570, 586, 599, 608; XIII 67, 82, 99, 116, 198, 218, 258, 290, 347, 362, 375, 481, 508; XIV 340, 397, 421, 488; XV 61, 67, 148, 232, 278, 344, 353, 369, 400, 474, 490; XVI 47, 81, 112, 151, 160, 208, 217, 226, 232, 237, 247, 281, 288, 296, 310, 352, 402, 406, 413, 445; XVII 232, 263, 269, 425; XVIII 248). Vaca *rage* (H I 61, 237; III 4, 17, 87, 101, 108, 144, 170, 227, 245, 309, 325, 362, 429, 498; VI 16, 44, 50, 74, 125, 133, 177; VIII¹ 7, 21, 46, 76, 98, 138, 150, 169, 190, 243, 275, 283, 298, 306, 327; VIII² 16, 34, 73, 98, 142, 153, 160, 182, 193, 206, 220, 251, 259, 282; X 15, 76, 81, 85, 96, 137, 152, 188, 260, 310, 368, 413, 465, 499, 507, 511, 538, 583; XI 6, 75; XII 288, 326, 374, 402, 497, 570, 586; XIII 3, 12, 67, 126, 135, 150, 174, 310, 336, 362, 390, 438, 448, 508; XIV 397, 416, 429, 436; XV 116, 148, 192,

369, 408, 425, 458, 474, 490; XVI 112, 132, 197, 271, 310, 329; XVII 269; XVIII 19, 247). Vițelul *rage* (H VIII¹ 298; VIII² 34; XVI 112, 271; XVII 269; XVIII 19). Bivolul *rage* (H XV 148, 400). Vita *rage* (H XVI 10). Boul *rarge* (H X 277) ... *raget* (H III 290; XV 99) ... *răgit* (H XV 264) ... *ragere* (H XII 194; VIII¹ 169: bivolul).

A *zbieră*: Ici se vede un taur jumătate mâncat

Lângă el un tovarăș, ce *zbiară* și îl plânge.

(Alexandrescu, Drept. leului)

Boul *zbiară* (H I 7, 188, 269, 286, 347, 365-367, 384, 480; II 88, 99, 117, 273; III 362; IV 196; V 4, 122, 159, 293, 303, 394; VII 29, 69, 154, 226, 245, 262, 315, 389, 406, 421, 476; IX 231, 283, 406, 438, 510; X 478; XI 85, 190, 339, 389, 395, 401, 504; XII 28, 227, 261; XIII 99; XIV 59, 86, 186, 224, 235, 284, 445, 451; XVI 47, 395; XVII 65, 263, 413, 425; XVIII 4). Vaca *zbiară* (H I 7, 137, 188, 297, 327, 366; II 61, 99, 273; III 130, 362, 386, 488; IV 55, 117, 154, 196, 223, 251, 276; V 16, 53; VII 50, 85, 245, 262, 358, 389, 406, 421, 441, 505; IX 6, 27, 194, 231, 396, 406, 416, 429, 451, 496; XI 46, 87, 196, 379; XII 7, 28, 116; XIII 425; XIV 105, 235, 284, 445; XVI 372, 383, 395; XVII 250, 255, 367; XVIII 103). Bivolul *zbiară* (H IV 56, 251; XIV 209; XVII 16, 36, 120, 391). Taurul *zbiară* (H IX 451). Vițelul *zbeară* (H III 325; XIII 150; XIV 209) ... *zbieret* (H I 262; II 28; XIV 376) ... *zbierat* (H V 265, 267, 368; XV 264) ... *zbierare* (H XIV 176) ... *zbieră* (H XVII 7). Boul *zberă* (H IV 85). Vita *zbiară* (H II 299; XVI 10).

A *muși* este termenul cel mai uzitat; îl aflăm în toate provinciile românești și e uzitat și în literatură. El este termenul general pentru strigătul tuturor vitelor albe. De obicei nu se face nici o deosebire între a *muși* și între celelalte două cuvinte, a *rage* și a *zbieră*; ele sânt sinonime. Totuși în unele regiuni și în anumite cazuri se observă oareșicare deosebire. Astfel aflăm bună-oară în Bădeni-lași: *Rage* e un strigăt mai forte, pe când *mugește* mai lento (H VIII¹ 76). Așadară *raget*ul este un strigăt mai puternic, *mușet*ul însă unul mai slab. Această deosebire am observat-o și în Bucovina. Ca urmare a acestei deosebiri aflăm, că *rage* și *zbeară* se zice mai ales de vita masculină (bou, taur), *mugește* despre cea feminină, despre vacă: H XIV 445. „Vaca, când are fătul mic, *mugește*, *zbiară* ca și boul, când *răcnește*

tare“. „Boul *rage*, vaca *mugește* (H III 48; XIII 198, 218; XVII 269). Deosebirea aceasta se resimte în unele părți și în alt mod. În județul Muscel (H IX 510) se zice: boul *zbiară* și *murgește*, când *mârâe încet*. Deci spre a se face deosebire între strigătul puternic și cel slab, se numește cel puternic *zbierăt* și cel slab *murget*. *Murgește* pare să fie același termen ca și *mugește*, a primit însă *r* în trupină poate după analogia lui *murg* și *amurg*. Cuvântul l-am auzit și în Bucovina sub forma *amurgește*. Se zice despre vacă că *amurgește*, când își desmeardă sau își cheamă la sine vițelul cu un *muget* slab.

Mai rămân de explicat cuvintele a *rage* și a *zbieră*. Amândouă se întrebunțează în general despre orice strigăt al vitelor. În unele regiuni — și aceasta numai rareori — se înțelege sub aceste expresii strigătul cel puternic al vitelor, după cum am văzut mai sus; deci a *rage* este sinonim cu a *zbieră*. A *rage* este termenul uzitat în Moldova, a *zbieră* e cel uzitat în Muntenia. Cuvintele au început însă a pătrunde unul în teritoriul altuia; în câteva sate din Moldova se întâlnesc amândouă cuvintele, *rage* și *zbiară*. (H III 362; XIII 99); tot așa în câteva sate din Muntenia (H XVI 10, 47). Granița între amândoi termenii o formează județele R.-Sărat, Tecuci, Tutova, Covurlui, Fălciu. Pe tot teritoriul acesta se aude de obicei cuvântul *rage*; în câte o comună apare și cuvântul *zbiară*. Cazuri izolate pentru *rage* în Muntenia sânt: Șișești-Mehedinți (H IX 114), Gogoșiu (H V 257), Scăești (H V 408), amândouă în județul Dolj. În Dobrogea aflăm toți trei termenii (*mugește*, *rage*, *zbiară*), pentru că coloniștii au adus cu sine și dialectele lor; precumpenește însă termenul *rage*, fiindcă cei mai mulți coloniști sânt Moldoveni sau Ardeleni. — Interesant e că forma persoanei a treia din singular e în Muntenia *răgește* și din plural *răgesc*: „Boul, vaca, vițelul *răgește*“ (H XVIII 19; tot așa H V 257, 159, 280, 408; XII 96, 139; XVII 310), pe când în Moldova e *rage* și *rag*; tot așa verbul a *mugi* are mai ales în Moldova foarte des în persoana a treia singular forma *muge* (H II 289; III 38, 87, 101, 108, 140, 144, 170, 290, 386, 409, 417, 429; IV 154; V 10, 103, 280, 460; VI 16, 115; VIII¹ 120, 150, 156, 215, 243, 306, 318, 327; VIII² 46, 153, 165, 206; IX 6, 375; X 15, 137, 384, 423; XI 98, 410, 517; XII 132, 203, 315, 517; XIII 12, 67, 99, 126, 135, 150, 174, 218, 258, 310, 327, 438; XV 67, 116, 336, 353;

XVI 4, 47, 160, 321, 406; XVII 7, 65, 140, 250, 297; XVIII 19, 44, 261), în Muntenia şi în literatură însă *mugeşte*. E evident că Muntenii împrumutând verbul a *rage* de la Moldoveni, l-au conjugat ca şi pe a *mugi* după conjugarea a patra *mugeşte* — *răgeşte*, *mugesc* — *răgesc*. Tot aceea au făcut Moldovenii cu a *mugi*. Ei adecă au conjugat pe a *mugi* ca şi pe a *rage* după conjugarea a treia: *rage* — *muge*. Atât Muntenii cât şi Moldovenii au adaptat noul cuvânt verbelor existente: Moldovenii luându-se după conjugarea a patra în care se află multe verbe cu persoana a treia din singular în *-e* (fuge, măcăe, sudue), Muntenii trecând acest verb în categoria celor în *-esc* din conjugarea a patra.

A *zbieră* este termenul general pentru strigătul oilor (cf. § 4). În sens pejorativ se întrebuinţează toţi trei termenii şi despre oameni.

Originea e latină: A *mugi* din lat. *mugire*, a *rage* din lat. *ragĕre*, a *zbieră* din lat. **exverrare*.

De la verbe avem substantivele corespunzătoare: *muget*, *mugit*, *zbiĕrăt*, *zbiĕrăt*, *zbiĕrătură*. Ex.: Curtea se împlu de zgomote felurite: pocnete de bice, *muget* de buhai.. (Sandu-A, Ape m. 29) ... *mugit* (H V 368). ... *raget* (H III 290) ... *zbiĕrat* (H XV 264). Adjectivele verbale de la aceste verbe (*mugitor*, *zbiĕrător*) sânt puţin întrebuinţate.

Afară de aceşti termeni mai avem unii, pe care îi întâlnim mai rar în vorba de toate zilele. Când viţele se bat întreolaltă cu coarneau, sau când zburdă, sau văd sânge, atunci scot un muget înnăduşit şi îngrozitor care se numeşte *boncă(n)it* sau *boncăluit*: Boii *boncăesc* când zburdă (H XIII 448); tot aşa H I 7, 366-367; XII 96, 139. Boul *boncăne* (H IX 123), *boncăneşte* (H IX 283; XVIII 140). Deasemenea şi formele reflexive: Boul *se boncăe* (H XIII 67, 99), *se boncăeşte* (H VI 16), *se boncăne* (H XVII 94); Boul *boncălueşte* (H I 99; VIII¹ 133; VIII² 61, 108, 165, 220; X 356, 368, 499, 509; XII 374, 386, 551), *boncălăeşte* (H XII 599). Termenii aceştia se aplică mai ales la strigătul buhaiului (taurului): Taurul *boncăe* (H XVII 444), *se boncăeşte* (H XIII 150, 174), *boncăne* (H XVII 140), *boncăneşte* (H IX 496), *boncălueşte* (H VIII 160), *buncălueşte* (H VIII¹ 215, 355; VIII 200, 259); tot aşa despre cerb şi despre bivol: Cerbul venea *boncăluind* (Conv. Lit. XI 183; bivolul *se boncăe* (H XIII 150). — Formele

„boncăe“ și „boncăluște (buncăluște)“ se aud în Moldova și Bucovina, „boncăne“ în Muntenia și Banat. Substantivele derivate sânt: *boncă(n)it*, *boncă(n)ială*, *boncă(n)itură*, *boncăluit*, *boncăluită*, *boncăluitură*. Ex.: De departe de la imașuri veni o clipă în înserarea limpede, un *boncăluit* înnăbușit de taur. (Sad. Pov. 55). — Trupina acestor cuvinte o aflăm și în limbile slavice. (Dicț. Acad. și Cihac).

Sinonimi cu „boncăe“ și „boncăluște“ sânt termenii „râncăește“, „râncăluște“, „buhăește“ și „buhăluște.“ Toți se întâlnesc mai rar, și anume în Moldova și Bucovina. Boul *râncăește* (H X 277), *râncăluște* (H I 99), *râncăluște* (H XVII 269), râncăul *râncăluște* (H XII 288). Boul *buhăește* (H VIII¹ 61; X 518), Taurul *buhăește* (H III 108). Vaca *buhăește* (H XV 425). Și acești termeni se întrebuintează mai ales despre buhaiu (taur): Buhaiul (taurul) *râncăluște* (H X 538; XVII 269), *buhăluște* (H XII 288), *buhăește* (H III 108). În Ardeal se întâlnește expresia „taurul *roncăe*“ (H XVII 444). A *râncăi* și a *râncălui* sânt derivațiuni din *râncău* (*râncăciu*), a *buhăi* și a *buhălui* din *buhaiu* (cf. Introducere). *Rânc* (cu derivatul *râncău*) e de origine latină (v. Pușcariu, Etym. Wrth. și Löwe), *buhaiu* de origine străină; tulpina acestui cuvânt se află și în limbile slavice și în cea turcă (Dicț. Acad.) — În comuna Spineni-Olt (H XI 176) și în Cetățeni din Deal-Muscel (H IX 194; cf. și IX 283) se aude expresia „boul *baune*“ = *baună* (cf. mione = mionă), și anume când boul se luptă cu coarnele (H IX 194). Acest termen îl aflăm și în Banat (H XVIII 74: cânele *baună*). Cuvântul e o onomatopee de origine latină: **baubulare* > *baună*.

În Muntenia aflăm foarte des expresia „boul *orăcăe*“; aceasta atunci când animalul se află în primejdie. „Boul *orăcăe* când îl apucă fiara“ (H IX 194); boul *orăcăe* (H I 188, 347; VII 441), *orăcăe* (H XI 350; XII 28), *orăcăește* (H IV 85; XI 87; VII 227), *orăcăește* (H IX 231, 496), *orăcăește* (H IV 154). A *orăcăi* e onomatopee, o întâlnim des în terminologia broaștei și a raței (cf. §§ 22, 27). — În Adunați de Geormane-Dolj se aude de tot curioasa expresie „boul *se îmboroșcăe*“ (H V 4; tot așa I 7); după sens poate să fie egală cu „boul *boncăluște*.“ — O altă variantă aflăm în Ardeal: «boul *se borișcăe* când vede sânge“ (H XVII 94). — Tot în Banat și Ardeal se întâlnește expresia „boul *borăe*“; de altfel cu totul necunoscută. „Boul

borăşte când sonul este mai tare“ (H XVII 268). Boul *borăe* (H XVII 263), bivolul *borăe* (H XVIII 44); vaca *borăe* (H XVIII 103). (Cf. Dicţ. Acad.) Şi acest cuvânt pare să fie onomatopee. — În unele părţi din Muntenia se zice despre bivol că *mehăe* şi *răcneşte*: Boul *mugeşte* şi *mehăe* (H IV 85', *răcneşte* (H V 16; XIV 86, 105); tot aşa „boul *răcneşte*“ în Ardeal (H XVII 94). În Glâmbocel jud. Muscel se zice „vaca *behăeşte*“ (H IX 231', de sigur după strigătul oilor şi al caprelor.

Ş. 2. *Calul*: *nechează*, *rânchează*, *ninchează*, *mihoe*, *mihohoeşte*, *mihoteşte*, *forăeşte*, *forănăeşte*, *sforăe*, *hohoneşte*, *hohoteşte*, *horcăne*, *huhurează*, *strănută*, etc.

A *necheză* şi a *râncheză*: Calul răspunde *nechezând* cu prietenie . . . (Sad. Pov. de s. 24). Iepele cu mânzi, mai sprintene şi cu ochi de mamă, *nechează* duios . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 15). Când a ieşit calul şi-a ridicat capul . . . şi a început a *râncheză* încetinel . . . (Sad. Pov. de s. 7). Calul *nechează* (H I 7, 22, 35, 61, 170, 237, 366; II 61, 80, 99, 117, 167, 207; III 4, 17, 38, 48, 87, 95, 101, 108, 118, 140, 170, 195, 227, 245, 309, 400, 429; IV 10, 28, 85, 117, 139, 154, 223, 251, 276; V 4, 10, 16, 53, 82, 89, 103, 122, 257, 274, 280, 288, 293, 297, 381, 389, 394, 408, 417, 429, 447, 483; VI 3, 8, 16, 44, 50, 74, 115, 125, 133, 143, 154, 171, 188, 200, 215; VII 50, 120, 154, 389, 441, 476; VIII¹ 7, 21, 46, 98, 109, 120, 127, 138, 150, 156, 169, 190, 215, 243, 275, 283, 306, 318, 327; VIII² 16, 34, 55, 61, 73, 82, 98, 108, 115, 142, 160, 165, 182, 193, 200, 206, 251, 259, 269, 282; IX 27, 135, 154, 194, 201, 212, 220, 283, 308, 340, 363, 375, 396, 406, 416, 429, 438, 451, 473; X 4, 45, 76, 85, 107, 119, 141, 152, 253, 260, 310, 395, 413, 449, 489, 507, 509, 511; XI 6, 27, 46, 87, 98, 196, 232, 339, 379, 389, 401, 410, 488, 504, 517; XII 7, 116, 139, 171, 203, 219, 227, 261, 374, 416, 497, 551, 570, 599, 608; XIII 3, 12, 25, 67, 82, 99, 116, 126, 135, 174, 198, 234, 258, 290, 310, 327, 336, 362, 375, 415, 509; XIV 65, 247, 416; XV 61, 67, 116, 148, 192, 232, 264, 329, 336, 344, 353, 369, 400, 425, 458, 473, 517; XVI 4, 10, 112, 132, 151, 160, 208, 217, 226, 232, 237, 259, 271, 281, 296, 329, 352, 395, 402, 406, 445; XVII 120, 140, 297, 349, 444'. Calul *nichează* (H I 297; IV 196; VII 183, 421; X 368, 423, 499; XII 301; XIV 59, 209, *necheaze* (H III 290, 325, 449; VIII¹ 206; VIII² 119; X 137, 188, 465, 583; XII 430, 442, 478; XIII 448, 481;

XV 490; XVI 321, 413), *necheză* (H I 347; VII 226; IX 496; X 478; XIII 390; XV 408; XVI 47), *nechze* (H XI 517; XVI 81), *nechiză* (H XVII 367), *necheazie* (?) (H XII 315), *necheață* (H XVI 197), *neghează* (H XVI 310). — Calul *rânchează* (H I 137, 206, 269, 347; II 253, 273, 281; IV 85; V 188; VII 29, 69, 262; VIII 21, 46, 298; IX 114; X 68, 203, 423; XI 59, 437; XII 342, 374, 586; XIV 86, 105, 284; XVII 7, 36, 94, 232, 297, 310, 391, 413, 425, 444; XVIII 4, 44, 140, 261, 268, 283), *rinchează* (H I 188, 286; VII 245, 336, 358, 371, 406, 483; XIV 350, 397, 429; XVIII 296), *rincheză* (H II 88), *râncheză* (H II 299; XVII 263; XVIII 304), *renchează* (H VIII 120; IX 496), *râncheaze* (H IX 42; X 538), *rânchezește* (H IX 194), *rânchează* (H X 21, 388; XIV 417; XVII 65), *ranchează* (H X 96, 356, 388; XVII 16), *râncheazie* (?) (H XII 326), *reînchează* = *renchează* (H XIII 150), *râncează* = *rânchează* (H XVII 269; XVIII 74), *rânțează* = *rânchează* (H XVIII 19, 247). Așa se numește strigătul calului, când este flămând, când îi e urât etc. Termenii mai obișnuiți sânt a *necheză* și a *râncheză*; la origine aveă numai termenul întâilea sensul de astăzi, pe când *râncheză* însemnă același lucru ca *sforăi*. Astăzi însă sânt amândoi termenii sinonimi și se cunosc în toate provinciile românești; totodată sânt cuvinte literare. O graniță pentru teritoriul de întrebuintare între amândoi termenii nu se poate stabili, căci amândoi apar paralel în fiecare regiune. Atâta doar ar fi de amintit, că „necheză“ e mai uzitat decât „râncheză“. Derivatele lor sânt: *Nechez-rânchez*, *nechezat-rânchezat*, *nechezătură-rânchezătură*, etc. Ex.: *Nechezul încetează* . . . (Ciocârlan, Pe plain 16). . . și apoi un *nechezat* de groază cuprinde tot golul munților. (Ciocârlan, Pe plaiu 16) . . . *nechez* (H VIII 259). — *nechezat* (H II 28; III 463; V 368; XI 40; XIV 161; XV 99). Și veneă hreamăt mare ca de *nechezături* de cai mulți. (Dosoftciu, Oct. la Tikin, R.-d. Wrtb.). . . *nechezare* (H XII 194). Termenii a *necheză* și a *rânchiză* derivă din latinescul *hinnitulare* și din grecescul *ρονχιζειν* (*ronchizare) în urma unor contaminări reciproce. (Cf. Pușcariu, Conv. Lit. 1912 pag. 141 sqn. și Cihac, Dicț. Daco-Rom.).

A *nincheză*; Cum ajunse iapa la ușa grajdului, unde *nincheză* odată de haui văzduhul. (Isp. Leg.² 77). Calul *nincheză* (H I 480; VII 85, 105, 133, 208, 315, 371, 406, 505; X 31, 425; XIV 224; XVI 383), *nenchează* (H X 406), *nimchează* (H XIV 488),

nincează (H III 152) . . . *ninchezat* (H I 262). A *nincheză* e sinonim cu a *necheză* și a *râncheză* și pare să fie o contaminație din *necheză* + *râncheză*. Acest termen îl aflăm mai ales în Muntenia, în jud. Ialomița, dar și în Moldova, în jud. Neamț. În comuna Mereni-Olt aflăm expresia „calul *înechează*“ (H XI 85).

A *mihoi* (*mihohoi*, *mihoti*): Caii . . . *nechează* sau *mihotesc* și *râncheză* (Înv. cop. 1893, 20 la Tiktin). Calul *mihoește* (H III 290, 325; VII 371; XI 488), *mihoe* (H I 347; VI 50). Calul *mihohoește* (H VIII² 55; XV 329; XVI 226). Calul *mihotește* (H VIII¹ 120, 169; VIII² 165; X 499; XI 504; XIV 445). Mânzul *mihotește* (H VIII¹ 215). Armăsarul *mihotește* (H X 538). Calul *mihohotește* (H VIII¹ 61). Tot aici aparține și forma *meoește* (H VIII¹ 21). Toți termenii sânt sinonimi cu cei precedenți și aparțin aproape exclusiv dialectului moldovean. Ei sânt onomatopee, după interjecțiunea *mihoho!* (Tiktin, R.-deutsches Wrtb.). — Alte onomatopee sinonime sânt: Calul *hohotește* (H I 35; X 356, 423), *hohănește* sau *hohonește* (H IX 283), *horcăne* (H V 4; XVI 395), *huhurează* (H I 188, 286); cf. § 47 Huhurezul *huhurează*. Aceeași onomatopee există în limba rusească (*hohofati*). — Mai întâlnim apoi expresiile „calul *țipă*“ (H I 366; V 4; XIII 290) și „*geme*“ (H XV 369).

A *forăi* (*foruăi*, *sforăi*, *sforoi*): . . . au început calul a se încordă, a *forăi* din nări și a sări cu picioarele cele dinainte în sus. (Sbiera P. ^{93/20}) . . . începe calul a *fornăi* (Șez. II ^{52/32}). Caii dădeau semne de spaimă, *sforăind* și mușcând țabalele. (Alecs. Pr. 98). Cu capetele la centru și ridicate (iepele), privesc speriate peste trupurile lor îndărăt, *sforăesc*, *nechează* . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 16). Calul *forăe* (H XVII 94), *fornăește* (H VIII¹ 215; XII 386), *sforăe* (H I 366-367; XVIII 268), *sforăește* (H XII 599), *sforoe* (H IX 283), *sfârăe* (H V 4). Calul *forăe*, *fornăe*, *sforăe*, *sforoe*, *sfârăe*, când este atacat de o fiară, când se sperie și în semn de bucurie, când omul îi aduce hrana. Deci acești termeni au cu totul alt sens decât cei precedenți, Toți sânt onomatopee sinonime, cunoscute la toți Românii. Substantivele derivate sânt: *sforăială*, *sforăitură* *sforăit*, etc. Nu se mai aud decât *sforăeli*, (Ciocârlan, Pe plaiu 16). Înțepenit (calul) de picioarele lui puternice, scoate un *sforăit* selbatic pe nările lui de foc . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 16). Cf. Dicț. Acad.

A *strănută* este a treia nuanță a strigătului calului: (lepele) cele groase se mișcă încet, *strănutând* cu botul vârît în băță-

tura de iarbă mirositoare. (Ciocârlan, Pe plaiu 15). Calul *strănută* (H XII 599). Sunetul pe care îl scot caii pe nări la anumite intervale, când merg pe drum, când pasc pe câmp sau ronțăesc la iesle, se numește *strănutat*. Cuvântul a *strănută* aparține sferei omenești și de aici s'a împrumutat și calului pentru același fenomen. Etimologia e latină: *sternuto* > **stranuto* > *strănut*. (Cf. Pușcariu, Etym. Wrtb).

§ 3. *Măgarul*: zbiară, rage, mugește, orăcăe, nechează, răcnește.

Măgarul, deși se numără la speța cailor, are terminologia vitelor cornute.

Pe unde se zice „boul *zbiară*“, pe acolo se va zice și „măgarul *zbiară*“ și pe unde se zice „boul *rage*“, pe acolo se va zice și „măgarul *rage*“. Deci mai ales în Muntenia se zice „măgarul *zbiară*“ (H I 269, 286, 347; II 273, 299; III 95, 130; IV 85, 251, 276; V 16, 417; VII 50, 154, 209, 226, 245, 262, 336, 371, 389; IX 6, 308, 340, 406; XI 98, 196; XII 171, 219; XIV 8, 105, 209, 284, 488; XV 425; XVII 36, 310, 391; XVIII 296). Măgarul *rage* (H III 87; VIII² 259; IX 123; XV 425; XVIII 44, 261), *răgește* (H V 159, 280), *rage lung* (H XIII 150), *mugește* (H I 347; VIII¹ 327), *orăcăe* (H VII 154), *oracâe* (H I 347); cf. § 1. Măgarul *nechează* (H XV 148); cf. § 2. Măgarul *urlă* (H XVIII 74); cf. § 6. Măgarul *răcnește* (H XIV 235). În general întâlnim termenul a *zbiară* mai des și anume din cauza aceea că Muntenii prăsesc mai mult această rasă de vite: și unde se întâlnește animalul, acolo aflăm și termenul. — Aceiași termeni îi aflăm și în literatură: Un *zbiară* prelung de măgar, ca o vocaliză de bariton decăzut acopere o clipă tumultul. (Anghel-Ios. Cireșul lui Luc. 120). Măgarul din grajdul d'odată a *răcnit* într'acel ceas. (Pann, Pov. verb. 327).

§ 4. *Oaia*: zbiară, behăește (behăhăește), mehăe, mucucurează, orăcăe, se dăulește, etc.

A *zbiară*: Mumă-sa (oaia) cu durere

Începuse să *zbiară* (Gr. Alexandr. Mielul mur.)

Florea nu auzeă nici *zbiară* oilor speriate din staulul de alătura. (Grigor. Chip. și gr. 62). Turma *zbiară* la pășune. (Alecs. Demineța). Oaia *zbiară* (H I 22, 35, 61, 137, 170, 188, 237, 269, 286, 297, 347, 366-367; II 88, 99, 117, 207, 253, 273, 289; III 4, 17, 48,

101, 140, 144, 152, 170, 195, 227, 245, 290, 309, 488; IV 56, 139, 196, 251, 276; V 4, 10, 53, 82, 103, 122, 288, 293, 389, 394, 417, 429; VI 3, 8, 16, 30, 74, 82, 154, 172, 177, 188, 208, 215; VII 29, 69, 85, 105, 120, 154, 183, 245, 336, 389, 421, 441, 476, 505; VIII¹ 7, 76, 98, 120, 127, 142, 150, 156, 169, 190, 206, 283, 306, 318, 327; VIII² 16, 34, 55, 61, 73, 82, 98, 115, 119, 154, 160, 165, 182, 193, 206, 227, 251, 259, 269, 282; IX 6, 27, 212, 220, 283, 308, 340, 363, 406, 438, 473, 496; X 4, 21, 31, 45, 68, 76, 96, 107, 119, 141, 152, 188, 208, 260, 277, 310, 356, 368, 399, 413, 449, 465, 499, 507, 511, 538, 583; XI 46, 59, 85, 87, 196, 339, 389, 395; XII 28, 96, 132, 171, 203, 301, 309, 315, 326, 402, 416, 430, 442, 478, 497, 517, 552, 570, 586, 599, 608; XIII 25, 82, 116, 126, 135, 174, 198, 218, 234, 258, 290, 327, 336, 362, 438, 448, 481, 509; XIV 65, 86, 105, 186, 224, 235, 247, 350, 397, 429, 464; XV 61, 67, 148, 192, 232, 336, 353, 369, 400, 408, 425, 473; XVI 4, 47, 112, 132, 151, 208, 226, 237, 247, 259, 271, 281, 310, 321, 329, 352, 383, 402, 445; XVII 16, 36, 65, 269, 297, 310, 391, 405, 444; XVIII 44, 268, 296, 304). A *zbiară* este termenul cel mai obicnuit pentru strigătul oilor și cu sensul acesta este cunoscut tuturor Românilor. În Muntenia se zice, după cum am văzut mai sus (cf. § 1), și despre vitele albe că *zbiară*; tot așa despre fiare. *Zbiară* și urlă sălbătăciunile îngropate de vii în culcușuri de foc. (Ciocârlan, Pe plaiu 224). Substantivele derivate sânt: *zbieret* (*zbierăt*), *zbierat*, *zbierătură*, *zbierare*. Ex.: Strigătul oilor (se numește) *zbieret* (H I 262; II 28; XII 219; XIV 161, 376). Strigătul oilor (se numește) *zbierat* (H V 265, 267, 368; XV 99). Florea nu auzeă nici *zbierătul* oilor... (Grigorovița, Chip. și gr. 62). Strigătul oilor se numește *zbierare* (H XIV 176). Același termen îl avem și pentru berbece: Oaia și berbecele *zbiară* (H XIV 209). — Cuvântul derivă din latinescul *(ex)vërro*. Deci este un termen trecut de la vîer la oaie. Cf. § 5.

A *behăi*: Oile pornite în goană din urmă *behăiau* speriate... (Ciocârlan, Pe plaiu 223). Oaia *behăește* (H I 328, 366-367; III 108; IV 10, 28, 85; VI 116, 133; VII 50, 262, 315, 421; VIII¹ 243; VIII² 61; X 85, 478; XI 379; XII 116, 139, 366, 374; XIII 3, 12, 67; XIV 116; XV 517; XVI 160, 406), *behaește* (H III 325; VI 143). Oaia *behăe* (H I 347; IV 85), *behae* (H XVII 140), *behește* (H I 269; V 320; XIII 150, 375), *behee* (H VII 209). Ter-

menul acesta e mai nou și e sinonim cu a *zbiară*; cucerește teren tot mai mult. Onomatopea e *beee* (*behee*, *behehe*); cf. § 5, capra. Ici colo apare și forma a *behăhăi* sau a *behehăi*, cu silaba a doua reduplicată: Oaia *behăhăește* (H IX 437, XV 344), *behăhăe* (H XVII 232), *behehăește* (H IX 396, 416, 429), *behehește* (H XVIII 140); apoi *beește* (H IX 201), *beește* (H V 280, 408, *behohoește* (H XI 97). — Pe lângă a *zbiară* și a *behăi* se mai aude a *mehăi*: oaia *mehăește* (H III 108; VI 44; X 356; XV 264, 458), *mehăe* (H XI 6), *mehehește* (H XVIII 140). Mielul *mehae* (H XVII 140). Și a *mehăi* e onomatopee după interjecțiunea *mee* (*mehe*); cf. § 5. Ca și la vitele albe aflăm și pentru oaie în Muntenia expresia *orăcăe* (H XII 28), când animalul se află în primejdie. — Alți termeni: Oaia *blecăe* (H XVII 7), *boară* (H XVIII 283), *brehăește* (H XVII 349; cf. § 5, *se dăulește* (H X 356), *mucucurează* (H XVIII 103), *mucucurezază* (H XVII 255), cf. § 5; *zmiară* (= *zbeară*) (H VI 50), *rage* (H XII 342).

§ 5. *Capra, țapul, căprioara*: *zbiară*, *behăește*, *mehăește*, *mechecherează*, *mecăcăește*, *mucucurează*, *becăește*, *orăcăe*, *brehăește*, etc.

Deci aceiași termeni ca și la oaie.

A *zbiară*: Capra *zbiară* (H I 328; II 99, 117, 273; III 87, 152, 429; IV 56, 276; V 82, 89, 103, 293, 429; VI 116; VII 154, 245; VIII¹ 98, 169, 243, 275; IX 6, 212, 220, 231, 308, 340, 406, 438, 473; X 107, 119, 260, 289; XI 339, 395, 437; XII 96, 132, 203; XIII 67, 126, 135, 150, 198, 258, 327, 347, 362, 390; XIV 105, 209, 235, 350; XV 61, 232, 264, 344, 369, 425; XVI 47, 208, 232, 271, 310, 329, 406, 445; XVII 16, 36, 232, 269, 310, 391; XVIII 44, 140, 261, 296, 304). Căpriorul *zbiară* (H XII 430, 442). Căprioara *zbiară* (H II 299). Capra *zberă* (H IX 154) ... *zberet* (H II 28; XII 219; XIV 376) ... *zbierat* (H V 265, 267) ... *zbierare* (H XIV 176). Cf. § 4.

A *behăi*: O capră neagră *behăiă* și se da pe lângă boi. (Vlah. Cl. de liniște). *Behăiă* (țapul) așa de jalnic, că-ți eră mai mare mila de el. (Sad. Pov. din răs. 195). Capra *behăește* (H I 137, 170, 418; II 88; III 101, 108, 309; IV 10, 28, 85, 117, 251; V 188; VI 16, 30, 44, 74, 82, 172, 177, 188, 208; VII 105, 120, 183, 262, 483; VIII¹ 21, 120; IX 231, 496; X 316, 413, 423, 499, 511, 538, 583; XI 59, 131, 379; XII 28, 430, 442, 586; XIII

116, 234, 448; XIV 247; XV 353, 458; XVI 160, 226), *behăe* (H IV 85; XI 6), *behoeste* (H X 507), *behăeste* (H III 227), *behaeste* (H V 389; XIII 336), *behăeste* (H XI 196), *behae* (H XVII 140) . . . *behăit* (H XV 99). A *behăi* este onomatopee formată din interjecțiunea *beee* (*behee*): Grecul a început să zbiere ca și capra: *behee*, *behee*. (Șez. IV ⁶/₂₅). Țapul răspundeă dulce. *Bee!* . . . iar soldatul se frecă la ochi. (Sad. Pov. din răs. 196). Substantivele cele mai întrebunțate sânt: *behăit*, *behăială*, *behăitură*: *Behăitul* lui (al țapului) îi sună în urechi stâns și plin de jale. (Sad. Pov. din răs. 200). În unele locuri se face deosebire între strigătul oilor și cel al caprelor zicându-se: oaia *zbiară*, capra *behăeste* (H I 61, 170; II 88 etc.) Cf. § 4.

Ca și în terminologia oii întâlnim și aici forma reduplicată a *behăhăi* (*behehi*): Capra *behăhăeste* (H XI 401), *beheheste* (H V 53, 280; IX 363), *beheheste* (H XVI 4), *beheheste* (H XVI 383); apoi capra *mehăeste* H I 237; III 108; VI 133; X 31, 45; XII 139; XIII 3, 12, 67; XV 400, 408, 517), *mihăeste* (H III 325), *mihăeste* (H XII 608), *mehaeeste* (H XIV 186; XV 116), *mehăhăeste* (H X 499; XIII 438); *mucucurează* (H XVIII 103), *mucucurează* (H XVII 255); *orăcăe* (H XII 28), *orăcăeste* (H XII 96); cf. § 4. Capra *zmiară* (H VI 50). Iedul se *meaună* (H XVIII 304).

Afară de acești termeni, care aparțin și oilor, mai întâlnim și alții, care aparțin numai caprei. A *becăi* (*becăci*): Capra *becăeste* (H XI 46). *Becăcăeste* tu acuma aci, au zis taurul (cătră țap. (Țichindeal, Fabule). Capra *mecherează* (H X 21, 68), *micăeste* (H VI 143); *mecherezește* (H XII 366), *mecherează* (H XII 309), *michichirează* (H X 368); *brehaeste* (H VIII² 251, 259); *hoheeste* (H IX 194); *țipă* (H VI 215; VIII¹ 21, 76; XIII 327); țapul *țipă* (H I 22). În Ardeal și Banat aflăm: Capra *mechecăeste* (H XVIII 268), *mecăcăeste* (H XVII 94), *mecăcăe* (H XVII 444); *mecacaeste* (?) (XI 98), se *smeură* (H XVIII 261, 283; „*prisnește* pe nas când se spărie“ (H XVII 94). Despre căprioară se zice că *zbiară* (H II 299; . . . *zberet*: XV 4), *brăhnește* (H X 21) și *brehnește* (H X 68). Aproape toți termenii care aparțin caprei sânt onomatopee, și anume formațiuni românești; abatere face „*zbiară*“ și „*țipă*“.

§ 6. *Cânele*: latră, bate, hămăeste, zăpăeste, urlă, hârăe, mârăe, schiaună, schiolalăe etc.

A *latră*: Cânele, care *latră*, nu mușcă. (Zanne, Pr. rom. I 372. Nu-ți dau, javră, să mânânci, până când nu-i *latră*. (N. N. Beld. Taina 136). Larmă de câni ciobănești, cari se bucurau, schioniau, *lătrau*, dădeau unii peste alții . . . (S.-Aldea, A. mari 89). Cânele *latră* (H I 7, 61, 99, 120, 137, 170, 237, 269, 297, 286, 347, 366-367, 480; II 61, 88, 117, 167, 207, 273, 281, 289; III 17, 38, 101, 108, 140, 144, 227, 245, 290, 309, 325, 386, 400, 429; IV 10, 56, 85, 144, 154, 196, 251, 276; V 4, 16, 53, 82, 103, 122, 188, 257, 274, 288, 293, 297, 381, 394; VI 3, 16, 30, 44, 74, 116, 133, 177, 182, 188, 215; VII 29, 50, 69, 85, 105, 120, 133, 154, 183, 209, 226, 262, 315, 336, 358, 371, 421, 441, 476, 505; VIII¹ 21, 76, 98, 120, 127, 138, 150, 190, 215, 259, 275, 298, 327; VIII² 98, 160, 165, 200, 227, 282; IX 42, 220, 283, 308, 340, 363, 375, 473, 496, 510; X 31, 45, 81, 85, 119, 141, 253, 260, 310, 326, 345, 396, 406, 465, 489, 499, 538; XI 6, 27, 46, 59, 75, 98, 196, 232, 379, 389, 395, 410, 437, 488, 504, 517; XII 7, 28, 96, 116, 139, 171, 203, 326, 366, 478, 497, 551, 586; XIII 3, 12, 25, 67, 82, 99, 116, 126, 135, 150, 234, 249, 258, 406, 438, 448, 481, 508; XIV 59, 65, 86, 105, 209, 224, 235, 247, 350, 397, 416, 436, 445, 464; XV 4, 61, 67, 116, 148, 232, 264, 329, 336, 344, 353, 369, 400, 408, 425, 451, 458, 473, 490 517; XVI 47, 132, 151, 160, 226, 232, 247, 259, 271, 281, 310, 321, 329, 352, 372, 383, 402, 406, 413; XVII 120, 140, 232, 255, 297, 310, 343, 349, 367, 391, 405, 413, 444; XVIII 44, 74, 140, 247, 261, 268, 304) . . . *lătrat* (H II 28; III 463; V 265, 267; XIV 161; XV 99).

Acesta este termenul cunoscut în toate țările locuite de Români pentru strigătul pe care îl produc câinii când văd un strein sau când sânt întărâtați. E termenul cel mai uzitat atât în literatură cât și în limba de toate zilele. Originea cuvântului e latină: *latro* > *latru* (cf. Pușcariu, Etym. Wrtb). De la el avem derivate substantivele *lătrat* (*latraf*), *lătrătură*: Așa dacă ai o javră, îl auzi *lătrând* și din *latrat*, înțelegi îndatamare . . . (N. N. Beld. Taina 129). Cânele avu și el o *lătrătură* scurtă, mai degrabă un început de *urlet* (Sad. Pov. de s. 42). Într'un timp se aud *lătrături* întărătate. (Ciocârlan, Pe plaiu 222). — O variantă de la „*latră*“ e a „*alatră*“. Această formă o aflăm în cinci comune din regiunea Oltului: În Pârlita (H XIV 176: *alătrare*) și Vișoara (H XIV 284) din județul Teleorman, în Braniștea

(H IX 27) din județul Mehedinți, în Seaca de câmp (H V 417; cf. și Hașdeu Dicț. limb. ist. și pop. II 676) și Boureni („I. Cr.“ III 179) din Dolj. Originea cuvântului e latină: *allatro* > *alatra* (Pușcariu, Etym. Wrth.). Hașdeu crede, că acest *a-* poate să fie și o simplă proteză primită în limba română. Cf. § 9, lupul.

A *bate*: . . și să-i lași (pe câni, să *latre*, cât le place, căci ei *bat* cât *bat* și de la o vreme te părăsesc și se duc. (Cr. Op. compl. 68). Cine trece prin sat și câinii nu *bat*? (Găcit. pop.).

Auzi, mamă, câinii *bat*

Întră peștorii'n sat; (P. pop.).

Cănele *bate* (H I 22, 35, 61, 99; VI 8; VIII¹ 21, 76, 109, 120, 127, 138, 142, 169, 190, 206, 243, 259, 275, 283, 298; VIII² 98, 108, 115, 142, 154, 182, 193, 220, 251, 259, 269; X 4, 31, 45, 76, 96, 130, 208, 253, 310, 326, 345, 356, 368, 388, 478, 499, 509, 538; XII 374, 386, 416, 430, 442, 551, 570, 586, 608; XVI 288, 329, 352, 402; XVII 269; XVIII 19, 103). A *bate* este sinonim cu a *lătră* și se aude numai în Moldova de Nord (în județele Dorohoi, Botoșani, Iași, Suceava, Neamț), în Bucovina și mai rar în Ardeal și Banat. În această parte din Moldova și în Bucovina e mai uzitat decât a *lătră*, ba chiar în unele comune termenul a *lătră* e cu totul necunoscut. Se pare deci că *latru* a fost termenul comun tuturor Românilor; mai târziu însă, într'o parte, în Nord-Est, s'a introdus expresia figurată *bate*, care s'a răspândit spre Sud și Vest, înlocuind parțial sau de tot vechiul *latru* (Pușcariu). De aici se explică că pe *latru* îl aflăm astăzi și pe unele locuri din Nordul Moldovei (H VI 3 Sârbi-Dorohoi, H VIII¹ 120, Bivolarii-Iași, H XII 326, Dolhasca-Suceava), pe *bate* însă nu-l aflăm nici într'o comună din Muntenia. Verbul a *bate* are în limba română o mulțime de sensuri (Astfel: a *bate* pe cineva, a *bate* un par în pământ, a *bate* din gură etc., cf. Dicț. Acad.). E greu de știut prin ce asociație de idei a ajuns la sensul de a *lătră*. Etimologia lui e latină: *batto* > *bat* (Pușcariu, Etym. Wrth.). De remarcat e că de la acest verb nu avem nici un substantiv derivat. Totdeauna când e trebuință de substantiv se împrumută un derivat de la a *urlă* (*urlet*, *urlătură*), bine înțeles în regiunile, unde nu se cunoaște verbul a *lătră*. Acolo însă unde se cunoaște și a *lătră*, împrumutul se face de la acesta. Sinonim cu acești doi termeni este:

A *hămăi*: Când se trezeă uneori, noaptea, ascultă să vadă, nu cumva o să-l audă (pe căne) *hămăind*. (N. N. Beld. Taina

135). Cănele *hămăește* (H I 61; VI 182; VIII¹ 21, 142, 243, 259, 318; VIII² 193, 200; X 85, 107, 478; XII 366, 599; XIV 416; XV 67; XVI 217, 271, 281, 288), *hamaește* (H VIII¹ 7), *hămăe* (H IV 85), *hămuește* (H XIV 429). Termenul e uzitat mai ales la Moldoveni, dar nu e străin nici Muntenilor; e mai nou decât ceilalți doi (*lătră*, *bate*) și află primire repede în limbă, pentru că e onomatopee. Ceea ce spune Cihac, că l-am fi primit din limba slavă, îmi pare greșit, deși aflăm o astfel de onomatopee și în limbile slavice. Interjecțiunea e *ham-ham*. Substantivele corespunzătoare sânt: *hămăit*, *hămăială*, *hămăitură*: Dar Ghiță o imbrânci cât colo... ș'o tulî pe cărare la deal, într'o *hămăială* de câni asurzitoare. (Vlah. Clipe de liniște 81).

A *zăpăl* e al patrulea sinonim: Doi câni mari se repezără din întuneric la mine, *zăpăind*... (Sad. Pov. 128). Dar zăvozii, jos, începură să *zăpăiască* mânăoși.. (Sad. Pov. 175). Cănele *zăpăește* (H X 356, 538; XII 386). Cuvântul se aude foarte rar și anume numai în Moldova. Etimologia lui nu-mi este cunoscută; poate să fie onomatopee.

A *urlă*: Cănele Bursuc nu mai *urlase* în bătătură și cucuvelele nu-i mai cântaseră pe coș de câteva zile. (Sandu-Ald. Ape m. 149). Câni se împrăștiară *urlând* și dihania (lupul) fu ridicată. (Sad. Pov. 235). Când (cănele) cel mare se repezise și înșfăcase pe fiară de grumaz... apoi dăduse înapci: atunci *urlase*. (Sad. Pov. de s. 42). Cănele *urlă* (H I 99, 286, 347, 366-367, 480; II 80; III 101, 290; IV 85, 144, 154; V 4, 16, 394; VII 336-505; VIII¹ 46, 76, 98, 142, 190, 275; VIII² 259; IX 283; X 356, 368, 478; XI 27, 98, 196, 395, 488, 504; XII 28, 96, 478, 551; XIII 67; XIV 416; XV 344; 353, 425; XVI 47, 232, 271, 329; XVII 120, 140, 405, 413, 444; XVIII 19, 261, 268, 304)... *urlat* (H II 28)... *urlare* (H XIV 176). A *urlă* are cu totul alt sens decât a *lătră*. Cănele *urlă*, când simte o fiară sălbatică, mai ales pe lup, tot așa când e singur și-i este urît. Termenul acesta îl cunosc toți Românii. Formele derivate sânt: *urlat*, *urlet*, *urlătură*, *urlător*: Câni se deșteptaseră și, în întunericul adânc, prin ploaia rece, scoteau *urlete* jalnice. (Sad. Pov. 169). În Muntenia există localități (*Urlați* și *Urlătoare*), care-și deduc numele din cuvântul *urlă*. Toate formele sânt uzitate în mod figurat și despre oameni (cf. § 9 lupul) și obiecte, spre a caracteriza un strigăt sau un sunet sălbatic și îngrozitor: Gloata

scoase un *urlat* sălbatic. (Anghel-Ios. Cir. lui Luc. 37). A *urlă* derivă din latinescul *ululare*. Urlatul cânilor este un strigăt sinistru și melancolic, de aceea îl țin Românii de un semn rău: se zice că moare cineva din casa, la care urlă cănele. Din cauza aceasta „când *urlă* cănele noaptea, *urlă* a pustiu și trebuie să-l omori fie el cât de bun“ („I. Cr.“ III 82). Cf. § 9.

A *hârâi*: Dulăul din fundul curții *hârâe* în lanț. (Sad. Pov. 85). Cănele *hârâe* (H I 99; IX 510; X 356, 499; XII 288, 301, 374; XIII 438; XVI 226, 329). Cănele *hârăe* (H X 15; XVII 343). Cănele *hârâe* (H XII 139). Cănele *hârăe* (H XVII 391). *Hârâitul* este începutul lătrăturii. Cănele *hârâe* de regulă înainte de ce lătră. Aceasta se poate observa mai ales atunci, când adunându-se mai mulți la un loc se iau la ceartă. Cuvântul e uzitat la toți Românii; la origine e onomatopee. Românii l-au moștenit, probabil, din limba latină, (hirrio = a hârâi, a mârâi). Cihac îl aduce în legătură cu ungureșul *hörögni* și cu cuvinte slave. Derivatele sânt: *hârâit*, *hârâială*, *hârâitură*, *hârâitor*: *Hârâiturile* (cânilor) celor mai aprigi, cari se sfădeau de la bucățile cele mari . . . (Gane, Zile trăite, 21). Cf. § 9.

A *mârâi* (*morâi*, *mormâi*): Câinii tăcură și se traseră *mârâind* în umbră. (Sad. Pov. 129). O bătaie de copită și *mormăitul* zăvodului afară . . . cănele *mârâie* încet, prelung. (Sad. Pov. de s. 41). Cănele *mârâe* (H I 286, 366-367; III 400, 495; IV 56; VII 505; IX 201; X 356; XI 504; XII 249; XIV 416; XV 148), *mârăe* (H V 4, 394; XVI 47) *mărăe* (H XII 139), *marăe* (H XIII 67), *morăe* (H V 257), *morae* (H XVII 269), *morăește* (H XVII 391). Acești trei termeni sânt aproape sinonimi cu a *hârâi*. Cănele *mârâe*, când intră cineva în curte, sau după ce a lătrat și a ieșit stăpânul casei afară, el se retrage „*mârâind*“. Toți trei sânt onomatopee cunoscute în toate provinciile românești. După Cihac, ele sânt înrudite cu cuvântul ceh *mrněti* și cu polonul *mormotac*. De la toate avem obicinuitele derivate în *-it*, *-ială*, *-itură*. Cf. § 9 lupul: Erau *mârâituri* și urlete, ce-mi vor rămânea în minte cât voi trăi. (Sandu-Ald. Pe drum Bărag. 178).

A *schelălăi*, a *schiorlăi*, a *scheună*: Câinii *schelălăiau* pe departe . . . (Ciocârlan, Pe plaiu 223). Fugarii băteau nerăbdători din copite și câinii *schelălăiau* și lătrau. (Sad. Pov. 231). Cănele *schelălăește* (H V 293; VIII² 55, 165, 206; XII 374; XV 148, 369), *schelălăește* (H VIII¹ 7); *schilălăește* (H V 16), *schelăluește* (H I

237), *chilălăește* (H VII 421), *chelălăește* (H XV 264), *schilălăe* (H V 394), *schelăe* (H VIII² 142) *schiolalaește* (H X 356)... *schiolălăit* (H XII 194). Cânele *chelălăe* (H I 347)... *chelălăit* (H XV 99). — Cânele *schiaună* (H I 35, 99; VIII¹ 21, 76, 283; VIII² 165, 251, 259; X 356, 499; XII 301, 374, 586; XIII 448, 481; XV 67; XVI 226). Toți acești termeni sânt onomatopee sinonime și însemnează vaetul pe care îl face cânele, când îl bate cineva. Tot așa se zice, când cânele voește să se lingusească pe lângă stăpânul său: Când auzi cânele acest cuvânt, ... încep să latre, să *scheaune*... (Slavici, Nov. I 37). Griveiu a lătrat de două ori, ș'apoi a început a *schelălăi* încetinel, cum fac câinii, când se gudură. (N. N. Beld. Taina 9). Acești termeni se întâlnesc mai ales în Moldova și Bucovina; în Muntenia și Banat au variante: Cânele *chefăe* (H IV 251, Săcueni-Dâmbovița), *chelacăe* (H II 88, 117; XII 96; cf. și H I 347 în Moldova), *cherlăe* (H IX 406, Slănic-Muscel), *scălălăește*, (H V 460, Talpașin-Dolj), *schencănește* (H XII 28, Bogza-R. Sarat), *schirlăe* (H V 4, Adunați de Geormane-Dolj); în Banat: *schione* și *schilălăește*, sinonimi cu *vaetă* (H XVIII 268); cf. și în Moldova H I 347: cânele *schionește*; H VIII¹ 21, 142: cânele *schiolălăește*. Toate formele sânt onomatopee. Derivatele sânt: *schelălăit*, *schelălăială*, *schelălăitură*; *schiorlăit*, *schiorlăială*, *schiorlăitură*; *scheunat*, *scheunătură* etc.: Câinii, argații, rămaseră în urmă la larma de glasuri și *schelălăituri* (Sad. Pov. 232).

Termeni sporadici.

A *scânci*: Cânele *scâncește* (H VIII¹ 21, 98, 142; XIII 438; XV 148), *scanțește* (H VIII¹ 7; VIII² 251), *scănțește* (H VIII² 259), *câncește* (H VIII¹ 275), *schincește* (H V 394; XVI 47), *schințește* (H I 366-367). E sinonim cu a *schelălăi*. (Cf. § 3 Introd.) — Cânele *brehnește* (H I 61) și *brâhnește* (H VI 8); cf. § 5. — Cânele *fehnește* (H VIII¹ 142; X 356); termenul se întrebuințează mai ales despre copou. — Cânele *țipă* (H XIII 249), *se țâpă* (H XVIII 19); *țipare* (H XIV 176). — În Ardeal și Banat: Cânele *baună* (H XVIII 74), cf. § 1; *se căulește* (H XVII 349); *căue* (H XVII 343), cf. § 9; *hăulește* (H XVII 232; tot așa în Moldova H VIII¹ 46); *hăule* (H XVII 405), cf. § 9; *hăune* (H XVIII 103) și *hăue* (H XVII 310, 343), cf. § 9. La copou, cânele de vânătoare, se întrebuințează câțiva termeni deosebiți de ai cânelui. Despre el se zice că *făhnește* (H VI 30, 182), *făhnește* (H VIII¹ 169),

fehnește (H VIII¹ 298; XII 551), *chehnește* (H XV 4, 148), *chefnește*: *Chefnitul* (copoilor) e aproape; cât colo frunza sună... (Od. Pseudo-chin. 156). — Copoul *chefăne* (H IV 276), *chefăe* (H IV 250), *schiaună* (H III 325).

§ 7. *Mâța (pisica)*: *miaună*, *miorlăe(ște)*, *morăe*, *toarce*, *sforăe*, *scuipă (stupește)*.

A *mieună*: Duhul... s'a făcut o pisică... și au început a *mieună* (Barac, Hal. V 213 la Tiktin, R.-d. Wörthb.). Motanul *scuipă* și *mieună*... (Ciocârlan, Pe plaiu 117). *Mâța miaună* (H I 22, 35, 61, 120, 170, 237; II 253; III 101, 309; VI 3, 8, 188; VIII¹ 7, 21, 46, 98, 109, 138, 150, 190, 206, 215, 259, 275, 283, 318, 327; VIII² 55, 154, 165, 182, 193; IX 114; X 4, 31, 45, 76, 81, 141, 253, 277, 310, 356, 368, 499, 538; XII 288, 301, 430, 442, 497, 517, 552, 570, 599; XIII 3, 12, 67, 99, 150, 336, 448; XIV 416, 429, 445; XV 4, 67, 116, 148, 232, 353, 370, 408, 473, 490; XVI 112, 151, 208, 217, 226, 271, 281, 288, 329, 352, 413, 445; XVII 16, 36, 94, 232, 255, 297, 310, 349, 405, 444; XVIII 19, 44, 103, 140, 247, 261, 283), *miaune* (H I 366-367; VII 505; IX 340), *miăone(?)* (H IV 144), *mneonește* (H IX 27), *meună* (H XVI 160), *se meaună* (H XVII 120, 140, 269, 392), *se mieună* (H XVII 367), *ceaună* (H XVIII 74)... *miaunat* (H XV 99).

A *mieună* este onomatopee; însemnează strigătul subțire și jalnic, pe care îl produce mâța, când e flămândă sau când pofteste ceva. Se aude la Moldoveni regulat, mai rar însă la Munteni; la aceștia ia de multe ori alte forme: (Motanul) ori de câte ori îl netezeam, *mârâia* și *mionă* încetșor. (Șez. I 147). Motanul *mione* (H V 4, 429; XI 389), *mionește* (H IX 283, 308), *meune* (H XI 6), *mieone* (H XI 27), *mioune* (H XI 196), *mioe* (H IX 232), *miône(?)* (H XVIII 268). Onomatopeea care imită strigătul mâței e *miau (meau)*: (Pisica) prin casă începe a alergă. Și *miau! miau!* a țipă și a strigă (Pann, Pov. verb. III 46). Atât interjecțiunea cât și verbul se află și în alte limbi: germ. *miau-miauen*, ital. *miao (miau)-miaulare (miagolo)*, fr. *miauler*, sp. *maullar* (miar), rut. *miaukaty*. Derivate românești: *miăut*, *mieunat*, *mieunătură*, *mieunător*: *Miautele* lurgi și îndoite ale motanului... (Em. Conv. Lit. IV 284). (Strigătul) mâței se numește *meunat* (H XV 99). Cf. § 31 Păunul. În Banat aflăm expresia „mâțu *ceaună*“ (H XVIII 74).

A *miorlăi*: Un cârd de mâțe în podu-i toată noaptea *miorlăise*. (Sper. Anecd. I 62). Și pisica ieșea ca din pământ *miorlăind*... (Bassar. Nov. 123). O mulțime de glasuri... unele *miorlăiau* ca mâța, altele... (Cr. Op. compl. 258). Mâța *miorlăește* (H I 35; II 289; III 38, 140, 245, 362, 386, 429; V 389; VI 16, 116, 133; VIII¹ 21, 98, 259, 275; VIII² 108, 160, 165, 259, 269; IX 283; X 253, 499, 509; XI 517; XII 552, 599; XIII 25, 67, 135, 438, 509; XIV 247, 350, 436; XV 344, 451, 458; XVI 132, 217, 226, 271, 288, 321, 329, 406), *miorlăește* (H VIII² 119), *miorlaește* (H III 144; VIII¹ 142; VIII² 227; X 130, 368; XII 402; XV 67; XVI 310)... *miorlăit* (H V 265). Mâța *miorluește* (H XIV 397), *miorlăe* (H I 269, 286, 366-367; II 117, 273; III 227; IV 10, 28, 85, 117, 154; V 4, 54, 82, 274; VII 29, 154, 184, 209, 389, 421, 441; VIII¹ 120, 127; VIII² 98; IX 496; X 107; XI 131, 379, 395, 437; XII 171, 261, 586; XIII 126, 448, 481; XIV 8, 86, 105, 416, 464; XV 61, 329), *miorlăe* (H I 297; II 207; XI 504; XV 336), *miorlae* (H III 4; VII 120, 133, 271; XI 196; XIV 65, 209, 235), *miorloe* (H XVI 4), *mearlăe* (H XI 488)... *merlait* (H V 276).

Acest termen e uzitat la toți Români; în Muntenia aproape singur, în Moldova paralel cu a *mieună*. În general e sinonim cu a *mieună*, în unele părți însă se face deosebire între amândoi termenii. A *miorlăi* se zice când mâța e voioasă sau când prinde o pradă, căci atunci are un glas ceva mai înădușit, mai profund; apoi mai ales despre motan, al cărui glas e mai puternic și mai trăgănat. Cf. H XVI 406: motanul *miorlăește*. În Muntenia și în Banat se întâlnesc și alte variante: Pisica *mierloe* (H IV 196, 251, 276; V 122), *mirloae* (H I 137; VII 262), *merloe* (H IX 154, 363, 473), *merloește* (H IX 375), *mierlăe* (H XI 27; cf. și V 276: *merlait*), *mârloae* (H XVII 405). Același termen îl aflăm și în terminologia dihorului și a bursucului; cf. §§ 13, 14. Adese se vorbește și despre oameni cu glas *miorlăitor*, adecă plângător. A *miorlăi* e onomatopee ca și a *mieună*; o onomatopee înrudită aflăm în limba sârbească (*mirmlyati*, cf. Cihac Dict.). Interjecțiunea: *miorlan* (*mârlan*), se aude mai ales în graiul copiilor. Derivate: *miorlăit*, *miorlăitură*, *miorlăială*, *miorlăitor*.

A *morăi* (*mornăi*): Mâța *morăește* (H I 366-367; VIII¹ 142; X 356), *morăe* (H IV 144; XVII 194), *mornăe* (H XVII 343). Se zice „mâța morăește“, când prinde un șoarece, sau când apucă

ceva din bucătăria gospodinei și fuge afară miorlăind; deci e sinonim cu a *miorlăi*. Termenul se aude la toți Români; e onomatopee formată din interjecțiunea *morr!*: Da' diavolul de mâța, cum i-a puțit a carne proaspătă... apucă'n gură coasta și *morr.. morrr..* se pregăteă să-și ștergă acum dinții cu dânsa. („I. Cr.“ III 206). Cf. §§ 6, 11.

A *toarce*: Un motan ghemuit între ele *torceă* cu zgomot. (Sandu-Aldea, Ape m. 11)... Și pisica ieșeă... *torcând* pe nas drept mulțămire. (Bassarab. Nov. 123). Mâța *toarce* (H II 253; VIII¹ 142; XVII 94, 349, 444; XVIII 268). Când mâța este desmierdată de stăpân, atunci ea stă dârză cu capul și coada în sus și lasă un sfârăit trăgănat și vibrător pe nas; atunci se zice că „mâța *toarce*“ pentru că sunetul acesta seamănă cu sfârăitul fusului la tors. Cuvântul e la origine latin (*torquere* > *toarce*). Sinonim cu a *toarce* este a *sfârăi* și a *sforăi*: PISOIUL *sfârăe*, *sfârăe* cu zor, spulberând cenușa de lângă botul mustăcios. (Cioc. Pe plaiu 39); cf. și H VIII¹ 142: mâța *sfărae*. — Mâța *sforăe* (H II 253); cf. § 2, calul. Amândouă cuvintele sânt onomatopee. — De amintit ar mai fi aici și termenul a *scuipă* (a *stupi*) împrumutat din sfera omului: Mâța *scuipă* (H XVII 349). Motanul *scuipă* și *miăună*... (Cioc. Pe pl. 117). Cf. § 3 Intr. — Mâța *țipă* (H VIII² 165).

§ 8. *Porcul*: grohăește (grohăe, grofăește) guiță, coviță (covițae), gurlue, gârăe etc.

A *grohăi*: Scroafa, cum vede pe moșneag că vine asupra ei, îndată începe a *grohăi*, o rupe de fugă și purceii după dînsa. (Cr. Op. c. 195). Purcelul se ia după moșneag... *grohăind* și mușluind pe jos, cum e treaba porcului. (Cr: Op. c. 200). Porcul *grohăe* (H I 35; VII 50, 441; VIII¹ 138; VIII² 55; XI 6, 410, 517; XII 552; XIV 86; XVII 36(?), 444); *grohăește* (H I 61, 99, 137, 188(?), 328, 366; II 88, 117, 167, 273; III 17(?), 108, 140, 386; V 293; VI 3, 8, 16(?), 44, 116, 125, 133, 143, 177; VII 154; VIII¹ 109(?), 120, 127, 156(?), 169, 215, 283, 318; VIII² 34, 98, 160, 165, 200, 206, 251(?), 259(?), 282; X 31, 45, 85, 208, 260, 277(?), 310(?), 356, 395, 406, 413, 423, 449, 465, 499, 507, 511, 538; XI 75(?), 379, 437; XII 96, 116, 301, 342, 366, 402, 430(?), 517, 570, 586, 608; XIII 25, 82(?), 99, 116, 126, 198, 234, 336, 375, 406, 438, 448, 481; XIV 105(?), 247, 350; XV 61, 67(?), 192, 232, 264, 344, 353, 370, 458, 517; XVI 132, 208, 226, 237, 259, 271, 310, 321, 329(?), 352, 406, 445).

A *grohăi* însemnează în general orice strigăt al porcului. Câte odată se face însă deosebire între a *grohăi* și între ceilalți termeni. Se zice adecă despre porci că *grohăesc*, când stăpânul se apropie să le dea mâncare (cf. H XVII 95: porcul *grohote* când se bucură), și despre scroafă, când își apără purceii. De regulă însă nu se face această deosebire, încât „grohăește“ este sinonim cu „guiță“, „coviță“ etc. Cuvântul este un bun comun al tuturor Românilor, are însă o mulțime de variante, mai ales în Muntenia, Banat și Ardeal. La origine e onomatopee; după Cihac ar fi cuvânt slav (grohotati). Interjecțiunea e *groh!*; în limbă e puțin întrebuintată. Substantivele derivate sânt: *grohăit*, *grohăială*, *grohăitură*; adjectivul *grohăitor*. Ex.: Strigătul porcului se numește *grohăit* (H II 28; XII 194). — O variantă foarte răspândită în Muntenia, care-i face concurență acestui cuvânt, este a *grofăi*. Porcul *grofăește* (H V 16, 88; IX 438; XIV 284), *grofăe* (H V 274, 417), *grofăe* și *grofăește* (H IV 85); apoi formele cu *n*: Porcul *grohăne* (H V 188; IX 114, 135; XI 87), *grohănește* (H IV 117(?), 197; IX 363), *grofăne* (H IX 245). A *grofăi* este în fond același cuvânt onomatopeu, are însă la bază interjecțiunea *grof*.

Forme sporadice sânt: *gârtoane* (H XVIII 261), *gorăe* (H XIII 258), *goroește* (H IX 308), *grăone* (H IX 473), *grohăește* (?) (H III 429), *groește* (H V 103; XIII 12), *grohăește* (H III 227), *grohoe* (H I 286, 347; VII 209, 421; XVI 4; XVII 16, 140), *se grohoe* (H XVII 405), *grohoește* (H III 101, 144, 488; V 280; VII 184, 226, 389; X 96; XII 28, 171; XIII 67, 135, 174, 249, 347, 362; XV 329, 425, 473; XVI 151, 160, 413), *grohone* (H XVII 263), *grohonește* (H IV 53; IX 340; XI 98), *grohote* (H XVI 65, 310, 343; XVIII 44), *grohotește* (H XVII 94, 232, 391; XVIII 74, 296, 304), *grohnește* (H XVII 269), *gronește* (H V 10), *gronhănește* (H V 320), *grongănește* (H IX 283), *groocește* (?) (H XVIII 268), *grooe* (H IV 154), *groone* (H V 4; XVI 47), *groonește* (H XI 85), *gruhăe* (H IX 42), *grugune* (H IV 276), *gruhoește* (H VII 69), *gruhue* (H XVII 7), *gruhuește* (H VII 29); *hrohăește* (H VIII¹ 259). Toate se aud în Muntenia, Banat și Ardeal și sânt onomatopee sinonime.

A *guiță*; Godaci negri *guițau* de foame la uși ... (Sad. Pov. 63) ... și mai în același timp purcelul începă a *guiță*. (S. Ald. Pe dr. B. 177). ... îl apucă (pe purcel) de bot ca să nu *guițe*.

(Isp. Leg.² 129). Porcul (purcelul) *guiță* (H I 120, 188, 269, 347, 366; II 61, 88, 117, 207, 273; IV 85, 251; VI 133; VII 85, 105, 120, 133, 226, 262, 358, 389, 421; XI 46, 389, 395; XII 28, 96, 139, 171, 203; XIII 249; XIV 209; XV 353, 408, 425, 458; XVII 65, 94, 232, 255, 263, 310, 343, 349; XVIII 4); *gueți* (?) (H XIII 218); *guițe* (H XV 148); *guiță* (?) (H XVIII 44, 103), a *guiță* (H XVII 7). A *guiță* se zice despre porci, dar mai ales despre porcei (vezi și Tiktin, Rum.-deutsches Wrtb.), când sânt flămânzi sau când îi bate cineva și țipă. E un strigăt mai deschis decât grohăitul. Acest cuvânt e onomatopeu și e cunoscut tuturor Românilor. Derivatele lui sânt: *guițat* (H I 262), *guițătură*: . . . auziră o *guițătură* de porc. (Isp. Leg.² 140). — O variantă destul de răspândită în Muntenia este a *guici*: Porcul *guice* (H V 54; IX 406, 496; XI 98, 196); *guicește* (H I 7; IV 251; IX 283; XIV 236), *guicee* (H IX 353), *guicie* (H XI 85; XIV 8), *guție* (H XIII 67). Sinonim cu a *guiță* este a *coviță* (*coviți*): . . . altele *covițau* ca porcul . . . (Cr. Op. compl. 258). Porcul *coviță* (H X 4, 76, 356; XII 386, 416, 586), *covițește* (H I 22, 99; VIII¹ 259; X 538; XII 326; XVI 259). Termenul acesta exprimă, ca și a *guiță*, mai ales strigătul animalelor tinere (a porceilor) și se întâlnește numai în dialectul moldovean. Această onomatopee e înrudită cu cuvântul *guiță* (*coviță* — *goviță* — *guviță*) și cu slavul *kvičati* (ceh. *kovikati*). — Alte variante sânt: Porcul *cuviță* (H I 35; X 31, 45, 423), *cuvițește* (H VI 8), *covițiește* (H VIII¹ 120, 127; VIII² 165; XIII 150, 234; XIV 445; XVI 352), *coviție* (H VIII¹ 190, 243, 298; VIII² 206, 282; XII 315, 608; XV 400), *covițe* (H VIII¹ 283; X 152, 188; XII 430, 442), *covățaește* (H VIII² 160), *covițae* (H XVI 271), *covițaește* (H VIII² 34, 193, 269; XV 67, 370; VIII¹ 259), *covițaește* (H XVI 132), *covițeeste* (H XV 425), *coviței* sau *viței* (H XVI 112), *guviță* (H XIII 464). O formă prescurtată, pe care o aflăm iarăși numai în Moldova, e a *viții* (*vițai*): Porcul *viție* (H I 237; XI 488, 504; XIII 425), *vițae* (H XIII 25), *vițiește* (H XIV 350), *vițue* (H VIII¹ 7). — În Ardeal se aud expresiile: porcul *se scohiță* (H XVII 269), *se uică* (H XVII 232). Ceva asemănător cu „se scohiță“ aflăm și în Bucovina „porcii *scoviță*“. — Paralel cu „coviță“ în Moldova, aflăm în Muntenia și Banat forma *coicăe*, care e același cuvânt (H V 4, 394, 417, 429; IX 6; XVI 47; XVIII 140, 261: se *coicăe*, 268); *coică* (H XVIII 247, 296); *goică* (H XVIII 304).

A *gurlui*: Porcul *gurlue* (H IV 56; XIV 209; XV 329, 336). Porcul *gurluește* (H X 356). Expresia o au atât Moldovenii cât și Muntenii. În Scăești-Dolj se aude termenul *îngurlue* (H V 408). — Alte expresii: „Porcul *burue* când se spărie“ (H XVII 94, 263), *gârâe* (H VI 30), *gârie* (H VI 50), *gârâe și gârâește* (H XVIII 268), *gurne* (H IV 251; IX 155; XI 401), *garnește* (H IV 10, 28), *huește* (H X 356), *se cântă* (H XVIII 304). Când animalul se află în pericol sau când e flămând și strigă, atunci se zice că *țipă* (H III 38; V 4; VIII² 34; X 356; XII 28; XIII 12; XV 148, 451; XVI 47, 271), *țâpă* (H VIII¹ 169; XVIII 261: *se țâpue*).

Animalele sălbatice.

§ 9. *Lupul* urlă, mârâe, hârâe, latră, scheaună, baună, haule, etc.

A *urlă*: Lupii *urlă* împreună (V. Alecsandri, Noaptea sf. Andreiu). Pribeagul venea... și ținea cu dreapta fiara (lupoanca) care se zbătea urlând înspăimântată. (Sad. Pov. 238). Lupul *urlă* (H I 7, 22, 35, 61, 120, 137, 170, 237, 269, 297, 328, 347, 384, 480; II 61, 80, 167, 281, 289; III 4, 17, 38, 48, 87, 95, 108, 118, 130, 140, 170, 227, 245, 290, 309, 325, 362, 386, 400, 429, 488, 498; IV 10, 28, 56, 117, 139, 154, 196, 251, 276; V 4, 53, 103, 188, 293, 381, 417, 447; VI 3, 30, 44, 74, 82, 116, 133, 172, 182, 188, 200, 208, 215; VII 29, 50, 85, 105, 120, 133, 183, 209, 226, 245, 262, 315, 336, 358, 371, 406, 441, 476, 483, 505; VIII¹ 7, 21, 46, 138, 169, 190, 206, 243; VIII² 55, 73, 98, 108, 160, 165, 182, 220, 227, 251, 259, 269, 282; IX 27, 42, 114, 201, 220, 283, 308, 340, 363, 375, 396, 406, 416, 429, 438, 451, 496; X 4, 21, 31, 45, 68, 76, 81, 107, 119, 130, 141, 208, 253, 288, 310, 356, 368, 399, 413, 423, 465, 478, 489, 507, 511, 538; XI 6, 46, 75, 87, 98, 232, 379, 389, 395, 401, 410, 437, 517; XII 7, 28, 96, 132, 139, 171, 203, 227, 261, 288, 301, 309, 326, 366, 374, 416, 430, 442, 478, 497, 517, 551, 570, 586; XIII 3, 12, 67, 116, 126, 135, 151, 198, 234, 258, 290, 347, 375, 390, 405, 438, 448, 481, 509; XIV 8, 59, 65, 86, 105, 176, 186, 209, 247, 284, 350, 397, 436, 464; XV 4, 61, 116, 148, 232, 264, 329, 336, 344, 353, 369, 400, 408, 425, 451, 458, 473, 517; XVI 30, 47, 81, 132, 151, 160, 208, 217, 226, 247, 281, 288, 310, 352, 372, 383, 395, 402, 406, 413, 445; XVII 7, 16, 35, 120, 232, 269, 310, 349, 367, 391, 413, 425, 444; XVIII 44, 74, 140,

247, 304)... *urlet* (H II 28; XIV 161)... *urlat* (H V 265; XV 99). Fiarele *urlă* (H V 10).

A *urlă* este aproape singurul și cel mai uzitat termen pentru strigătul lupului; se cunoaște în toate țările locuite de Români. E un lătrat sinistru și monoton caracteristic lupului, de la care a trecut apoi și în terminologia cânelui. Lupul *urlă* când e flămând sau când se află în pericol. Termenul e de origine latină: ululare > urulare > urlare. Alte derivate de la verb sânt: *urlat*, *urlet*, *urlătură*, *urlător*, etc. Ex.: Și de-odată aud un *urlet* de lup. (Sandu-Aldea, Pe dr. Băr. 177). Toate formele se întrebuințează apoi în sens figurat despre orice sunet monoton, prelung și puternic (cf. § 6): Trăiți! *urlarăm* noi din răspuțeri. (N. N. Beld. Taina 93). Două mașini *urlau* de dimineață până seara (Sandu-Ald. Ape mari 217). — Sinonim cu a *urlă* avem în Banat: a *baună* (cf. § 1 Boul); apoi a *hăuli* (H XVII 444: *hăule*; XVII 391: *se hăule*), a *hăui* (H XVII 310: *hăue*), a *hauni* (H XVII 255; XVIII 103; *haune*), a *căui* (H XVII 444: *căue*). Toate sânt onomatopee, dintre care a *urlă* și a *băună* sânt de origine latină (ululare, *baubulare). — Altă nuanță a strigătului lupului este *mârâitul*, care este aproape sinonim cu *hârâitul* (cf. § 6): Ceialți lupi se înghesuiau, *mârâiau*... (Sandu-Ald. Ape mari 229). Haiticul de lupi s'a năpustit asupra lupilor căzuți... erau *mârâitui* și urlete, ce-mi vor rămâne în mine cât voi trăi. (Sandu-Ald. Pe drum. Bărăg. 178). — Ca și despre câne se mai zice apoi că latră (H I 347; XII 28; XV 148), *schiaună* (H XIII 198; XVIII 304), *scheonă* (H VIII² 259), *schencănește* (H XII 28, 96, 139), *scâncește* (H VI 50; VIII² 165), *scancește* (H X 368), *schincește* (H XVIII 304), *schionește* (H I 341), *chelacăe* (H I 347), *țipă* (H XIII 290); tot așa *bate* (în Bucovina).

§ 10. *Vulpea*: latră, bate, hămăește, chilălăește, scâncește, etc., ca și cânele.

Vulpea latră (H I 137, 170; II 61, 273, 289, 299; III 48, 87, 95, 170, 309, 325, 429; IV 56, 85, 196, 251; V 168, 293, 447; VI 208; VII 29, 154; VIII¹ 259, 318; VIII² 165; IX 42, 114, 220, 283, 375, 396, 416, 429; X 21, 68, 538; XI 87, 98, 395, 437, 517; XII 96, 132, 139, 203, 497; XIII 67, 151, 249, 390, 438, 481; XIV 65, 247, 436, 464; XV 148, 264, 278, 329, 336, 344, 369, 408, 517; XVI 47; XVII 16, 36, 310, 444; XVIII 44, 140,

247, 304). Vulpea *latră* ca câinii (H IV 276; VII 483) ... *latrat* (H XV 99). Vulpea *alatră* (H XIV 209); cf. § 6.

Vulpea *bate* (H VIII¹ 259; VIII² 73, 160, 259, 269; X 4, 368, 465, 478; XVII 255; XVIII 103). Vulpea *bate* ca câinii (H VIII¹ 169, 190, 206, 243; X 288); cf. § 6.

Vulpea *hămăește* (H VI 188); cf. § 6.

Vulpea *chilălăește* (H VII 262); cf. § 6.

Vulpea *schelălăește* (H XV 369); cf. § 6.

Deci aceiași termeni sânt uzitați pentru strigătul vulpei ca și pentru cel al cânelui; aceasta se explică din asemănarea cea mare între câne și vulpe pe de o parte, pe de altă parte din asemănarea strigătelor lor. De multe ori întâlnim chiar fraza „vulpea *bate* (*latră*) ca cânele.“ Afară de aceștia mai avem încă o mulțime de alți termeni, care cu greu se vor putea încetățeni în limbă:

V. *scânțește* (H VIII¹ 243; XII 430, 442), *scăințește* (H XIV 397); cf. § 6.

V. *brehăește* (H X 489).

V. *căone* (H V 122).

V. *chenește* (H XIII 198; XV 353); cf. § 6.

V. *chențăe* (H VII 358).

V. *chihăește* (H XVI 413).

V. *chihăinește* (H I 137).

V. *hăunește* (H VIII¹ 46), *văunește* (H V 103); cf. §§ 6, 9.

V. *țhăește* (H XII 309), *țehaește* (H XII 326).

V. *țihnește* (H XII 476); cf. § 6.

V. *țipă* (H IV 56; XIV 8); cf. §§ 12, 14, 19, 31, 32. etc.

V. *se vaetă* (H I 418).

§ 11. *Ursul*: morăe, mornăe, mormă(n)e, mormăcă, bombă(n)e, zbiară, răcnește, orăcăe, borăe, bombone, brumăe, etc.

A *morăi*: Ursul *morăe* (H I 237; III 95; IV 85; VI 44, 74, 172, 200; VII 29; VIII¹ 190; VIII² 108, 160; X 253, 423; XII 96; XIII 12, 234, 448, 481; XIV 284; XV 4, 353, 517; XVII 232, 250, 310, 425; XVIII 140), *morăe* (H I 170; X 119; XI 395; XIII 390), *morae* (H XV 451; XVII 444, XVIII 44), *morăește* (H I 35, 61; III 17, 498; VI 116, 182, 188, 215; VII 226; VIII¹ 21, 120, 127, 138; VIII² 50; X 4; XIII 249; XV 232, 458, 473; XVI 151, 226, 310, 406), *morăește* (H XI 517; XIII 126, 135), *moraește* (H XV

67, 148), *moroe* (H III 48; VI 82), *moroește* (H XVI 132), *morue* (H XII 139). Cuvântul se aude în toate țările locuite de Români, mai des însă în Moldova și Bucovina; e o onomatopee formată din interjecțiunea *morrr!* (cf. § 7). O variantă a lui *moră* e *mură* (H IX 42: n. *mură*). Aceiași noțiune o exprimă și verbul:

A *mornăi*: Și mai stă din băut (ursul) și iar începe a *mornăi*; și iar mai bea câte un răstimp și iar *mornăește* (Cr. Op. compl. 301). Ursul *mornăe* (H III 4; VI 208; VIII¹ 46, 98; X 21, 68, 76, 141, 288, 425, 465; XII 478; XVI 217, 281, 288), *mornăe* (H XII 301, 374), *mornoe* (H X 208), *mornăește* (H I 22, 35; III 309; VIII¹ 169, 206, 275, 318; VIII² 259; X 31, 45, 326, 413, 478, 507, 511, 538; XII 288, 309, 366, 442, 551; XIII 375; XIV 436; XV 264; XVI 160), *mornăește* (H III 227; X 130, 345; XII 430), *mornaește* (H III 108), *mornăște* (H X 356). Acest termen îl întâlnim numai în dialectul moldovean; e format din interjecțiunea *morn!* Nazala *n* exprimă mai bine sonul înăbușit, pe care-l produce ursul. În sens figurat se zice și despre oameni că *mornăesc*.

A *mormăi* (*mormăni*, *mormăcă*): ... și când prin dreptul podului, numai iacă îi iese și lui ursul înainte *mormăind*. (Cr. Op. comp. 289). Ursul ... ca cum ar citi din gură cântă și *mormăia* ... (Pann, Pov. verb. II 13). Ursul *mormăe* (H IV 10, 28, 56, 85; V 54; VII 50, 105, 262, 336, 358, 441; IX 154, 220, 406, 438, 510; X 107; XI 401, 410; XVI 395; XVII 413), *mormăe* (H II 80), *mormae* (H IV 139; XVII 140) ... *mormăit* (H II 28). Ursul *mormăește* (H I 137, 418; XII 171; XIII 151; XIV 350), *mormăește* (H VIII¹ 7), *mormăne* (H IV 276). A *mormăi* e uzitat mai ales în dialectul muntean; e onomatopee formată din interjecțiunea *morm!* Alte variante care se întâlnesc numai în Muntenia și Banat sânt: Ursul *mormăcă* (H IV 276), *mormoe* (H VII 371; IX 308, 340, 363, 451; XI 75), *mormoește* (H V 293; IX 283), *murmue* (H IX 396, 416, 429), *marmăește* (H XII 203), *marmone* (H XIV 209) ... *murmăit* (H III 87). Toate aceste variante sânt onomatopee înrudite.

A *bombăi* (*bombăni*) e termenul uzitat de Românii de dincolo de munți; ursul *bombăe* (H XVII 120); *bombae* (H XVII 444), *bombăește* (H XVII 269), *bombăne* (H XVIII 103), *bombănește* (H XVII 269), *bombone* (H XVII 255); cf. § 54. — Alți termeni împrumutați de la celelalte animale sânt: *zbiară* (H III 170; IV 251,

276; V 122; XII 203; XV 148)... *zbierat* (H V 265, 267), cf. §§ 1, 4, 5; *rage* (H X 356), cf. § 1; *miorlăe* (H I 120), cf. § 7. *urlă* (H XII 7), cf. §§ 6, 9; *mârâe* (H XI 437), cf. §§ 6, 9; *orăcâe* (H IX 406) și *orăcăește* (H IX 496), cf. §§ 1, 22; *borăe* (H XVIII 34), cf. § 1; *răcnește* (H VIII¹ 21) și *răcnește* (H IV 276; XIV 8, 105, 186; XV 148; XVI 413), cf. și H XVII 16, 36: *răgnește*; cf. §§ 1, 3 și § 3 Intr. — În Ardeal mai aflăm și expresiile: ursul *brumăe* (H XVII 444), *bornaște* (H XVIII 74). Termenii ce exprimă strigătul ursului sânt toți sinonimi.

§ 12. *Iepurele*: *mecăește* (*mecănește*), *măcăește*, *miercăește* (*miercănește*), *smercă(n)e*, *miorcăește*, *forcăește*, *zbiară*, *guiță*, *țipă*, *pufnește*.

Un termen stabil pentru strigătul iepurelui lipsește, cei mai cunoscuți sânt: a *mecă(n)i* și a *miercă(n)i*: În Moldova întâlnim forma a *mecăi*, în Muntenia a *mecă(n)l*, a *miercăi* și a *miercăni*. Iepurele *mecăește* (H VIII² 269, 282; XV 264, 278, 517), *mecăește* (H III 227), *mecănește* (H VIII² 259; XIV 105, 209), *mecăne* (H XI 9; XIV 86); *miercăe* (H VII 389, 421; XII 28), *mercăe* (H XII 36, 139, *mercăește* (H I 480)), *miercăne* (H IV 276), *mercănește* (H VII 245. Cuvântul a *mecă(n)i* este onomatopee formată din interjecțiunea *mec* (*meac*) (H VI 208: iepurele face *mec-mec*; H XIII 438, XVI 281: iepurele face *meac-meac*). Deoarece deosebirea fonetică între a *mecăi* și a *măcăi* (cf. § 27) este de tot mică, se confundă câteodată amândouă cuvintele; astfel aflăm în Moldova fraza: iepurele *măcăește* (H VIII¹ 206; XII 608; XVI 226, 352) și *măcăește* (H X 289; XIII 438). — A *miercă(n)i* e deasemenea onomatopee. Alți termeni: *smercăe* (H IX 220), *smercăne* (H V 16), *miorcăește* (H XII 326; XIII 67; XIV 436; XVI 445), *miorcăește* (H XVI 208), *forcăește* (H XIII 249), cf. §§ 13, 20, 21; *zbiară* (H IX 375; XII 497), cf. §§ 1, 4, 5; *guiță* (H XI 395; XVII 310)... *guicit* (H XI 40), cf. § 8; *pufnește* (H VIII² 165), cf. §§ 21 și 3 Intr.; *meaune* (H XIV 176), cf. § 7; *țipă* (H IX 42; X 4; XV 344, 353), cf. § 1 N. I.

§ 13. *Bursucul*: *forcăește*, *forcotește* *grohăește*, etc.

A *forcăi* este termenul cel mai uzitat; *bursucul* *forcăește* (H XIII 198, 406; XV 4, 264, 344) și *forcoește* (H VIII² 16), cf. §§ 12, 20, 21. Se pare că acest termen își va dobândi încetățenire generală. — *Bursucul* *forcotește* (H VIII¹ 259), cf. § 21;

grohăește (H XII 326), *grofăe* (H IX 220, cf. § 8; *guiță* (H XVII 310), cf. § 8; *guruește* (H XV 408), cf. § 8; *sforăe* (H XI 517, cf. § 2; *urlă* (H VIII¹ 259). — În opera lui Odobescu aflăm și termenii a *chițăi* (cf. §§ 14, 18, 19) și a *mierlăi* (cf. § 7): Erau unsprezece bursuci, cari se zvârcoleau, *chițăind* și *mierlăind*, sub ugerul mamei lor. (Od. Op. compl. 43).

§ 14. *Dihorul*:

Chițăe (H VII 29), cf. §§ 13, 18, 19.

Cațăește (H VIII² 282), cf. § 33.

Țipă (H XV 148, 278, 408), cf. § 1 N. I.

Un termen special lipsește.

§ 15. *Nevăstuica (helgea) latră* (H XV 148, 408), cf. § 6.

§ 16. *Veverița*:

Târăe (H IV 85), cf. § 53.

Miorlăește (H X 21, 66), cf. § 7.

§ 17. *Guzganul*:

Chitcăește (H III 140).

§ 18. *Cârțița*:

Chițăe (H XIV 209), cf. §§ 14, 19.

§ 19. *Șoarecele*: *țiție* (*tâțae*), *chițăe*, *țipă*, etc.

A *țiții* (*tâțâi*) este singurul termen cunoscut și răspândit în toate țările românești: îl aflăm în Muntenia, Moldova, Bucovina, Ardeal și Banat, de multe ori și în literatură. Șoarecele *țiție* (H I 22, 61, 237; VIII 448; XV 4; XVI 112; XVII 140, 232, 310; XVIII 304), *tâțae* (H III 140; V 54; IX 363; X 289, 538; XI 401, 488, 504; XII 171, 288; XIII 3, 67; XIV 209; XV 116, 344, 458; XVI 352), *tâție* (H III 429; XIII 12), *tâțae* (H XVIII 140), *tâtae* (?) (H IV 85, *tâtiae* (?) (H XVII 391), *tâtiăe* (?) (H XVII 444), *țițae* (H XII 301), *tâțae* (H VIII² 259), *țițiește* (H VI 182; VIII¹ 46; VIII² 165, 282), *tâțiește* (H III 362), *tâțaește* (H VI 8; VIII¹ 21, 138), *țițaește* (H XVII 269). Verbul a *țiții* e onomatopee formată pe teren românesc. Cihac îl numără, de sigur greșit, între elementele slave. Interjecțiunea e *ți-ți*, deasemenea uzitată în limbă: *Ți-ți!* șoarecele *țipă* (Bumbac, Poezii).

Alte variante sânt: *chițăe* (H VII 371), *chițăe* (H XIV 105, 284), *chităe* (?) (H VII 133, 505), *chiție* (H II 289); toate în

Muntenia. Mai rar uzitați: *chițene* (H III-309), *chițacă* (H IV 276¹), *țilțăe* (H XVII 65), *guiță* (H IV 85), *piertâne* (?) (H IV 85, 144¹), *țipă* (H XIV 436).

§ 20. *Șarpele*: șueră, flueră, forcăește, făsăe.

A *șueră*: ... Și răsuflarea îi *șueră* ca un șarpe. (N. N. Beld. Taina 50) ... Răzbubue prin brazii ce *șueră* ca șerpii. (Od. Pseudo-chin. 157). *Șarpele șueră* (H I 22, 61, 120, 137, 315; II 167, 281, 289; III 386, 429; IV 85, 117, 154, 223, 276; V 4, 460; VI 133, 182; VII 29, 69, 209, 289; VIII¹ 138, 169; VIII² 200, 260; IX 308, 340, 451; X 4; XI 401; XII 171, 366; XIII 12, 234, 290; XIV 65, 105, 209, 436, 445; XV 4, 116, 264, 329, 336; XVI 226, 281, 383; XVII 140, 232, 444). Acest termen este uzitat în toate țările locuite de Români. (cf. § 3 Intr.) E de origine latină: *sibilo* > *șuer*. — *Șarpele flueră* (H IV 85; V 4); cf. § 3 Intr. — Și încep șerpii a *sufli* și a *forcăi* unii spre alții ... (Sbiera). — *Șarpele făsăe* (H XVII 413). A *forcăi* și a *făsăi* sânt onomatopee; cuvinte înrudite se află în limbile slavice. Cf. §§ 12, 13, 21.

§ 21. *Ariciul*:

Forcăește (H VI 116; XV 329, 336; XVI 406); cf. §§ 12, 13, 20.

Forcotește (H VIII¹ 259); cf. § 13.

Guiță (H VII 389), *guicie* (H XIV 209); cf. §§ 8, 12, 13.

Gurlue (H XIV 209); cf. § 8.

Pufnește (H X 538; XIV 436); cf. § 12.

Un termen stabil lipsește.

§ 22. *Broasca*: orăcăește (orăcăne), ocăește, ocăcăește, măcăește, rocăcăește, miorcăe, face oacaca, cântă.

A *orăcăi*: Și'ntr'o baltă mii de broaște în lung cor *orocăesc* (V. Alecs. Noaptea). Dar când să ațipească, deodată se aud prin casă 'o mulțime de glasuri ... unele *orăcăiau* ca broasca, altele mormăiau ... (Cr. Op. compl. 258). Broasca *orăcăește* (H I 61, 120; III 386; V 389; VIII¹ 243; XIII 12, 234; XIV 105, 350, 436; XV 148, 329, 408), *orăcaește* (H VII 389; XII 326; XV 425), *orocăește* (H X 4), *oracăește* (H XIII 67; XIV 209). A *orăcăi* e termenul cel mai răspândit; se aude atât în Moldova cât și în Muntenia și e uzitat și în literatură. Cuvântul e onomatopee; în Muntenia îl întâlnim întrebunțat și despre strigătul vitelor cornute (cf. § 1).

Tot în Muntenia se aude și varianta „broasca *oracâne*“ (H V 4; cf. boncă(n)e, măcă(n)e, etc.

A *ocăi* (*ocăcâi*): Unde călcă

Broasca *ocăiă* (Pluguşorul, p. pop.)

Broasca *ocăește* (H I 22; III 429; VIII¹ 150, 169, 327; XVI 281), *ocăcăește* (H IV 251; VI 182; VIII¹ 46; VIII² 98, 200, 259; IX 330; X 253; XII 28, 171, 374; XVII 232, 367, *ocăcăe* (H VII 209; XVII 349, 444), *ocacaște* (H XVII 391); *ocăcăește* (H XVII 269); broaștele *ococaesc* (H IX 308); broasca *ocăcaește* (H VIII¹ 138). Amândouă cuvintele (a *ocăi* și a *ocăcâi*) sânt onomatopee. A *ocăcâi* s'a format regulat din interjecțiunea *oacaca* (Tiktin, Rum.-deutsches Wrt.: Broasca striga *oacaca*, *oacaca!*), a *ocăi* e însă o formă simplificată sub influența cuvântului din terminologia raței (cf. § 27: Rața *ocăește*). Aceasta se vede și de acolo, că expresia „broasca *ocăește*“ o aflăm numai în Moldova, unde aflăm și cealaltă expresie „rața *ocăește*“; a *ocăcâi* însă e răspândit peste toate provinciile românești. Paralel cu „broasca *ocăește*“ întâlnim regiunile cu „rața *măcăește*“ și expresia „broasca *măcăește*“ (H XIV 445) și „broasca *meăește*“ (H XV 336) sau „macăe“ (H XVII 140). În comuna Pietroasa din județul Buzău se zice „broasca *rocăcăește*“ (H II 167); deasemenea onomatopee. În Ardeal aflăm broasca *miorcăe* (H XVII 444). Câteodată auzim și expresia «broasca *face* (*s'rigă*) *oacaca*» (H VI 8; VII 29). În sens mai general se aude de multe ori fraza «broaștele *cântă*» (H V 4; XVII 269, 444; tot așa «buraticul *cân'ă*» (H IV 251; VIII² 259—260); cf. § 3 Intr. și § 2 N. I.

§ 23. Neobicinuit: *Peștele țâțae* (H IV 144) cf. § 19. De obicei se zice: «mut ca peștele».

Pasările de casă.

§ 24. *Găina*: cotcodăcește (câtcârăgește, cutcudățește, căcădăcește etc.), cârcăe, cârăe, cloncă(n)ește, câtcârăe, chiorăe, cântă etc.

Găina este cea mai cunoscută dintre toate pasările de casă la Români; ea nu lipsește nici la cea de mai pe urmă casă țărăneasă, de aceea și terminologia găinei va fi foarte dezvoltată, și strigătul ei este foarte bogat în nuanțe și fiecare

nuanță are un nume deosebit. Vom vedea însă mai la vale, că la pasările cântătoare nu stă lucrul tot astfel; acolo este terminologia relativ cu mult mai restrânsă. Vom începe cu termenii cei mai uzitați și vom căuta să facem o deosebire între dânșii.

A *cotcodăci*: Biata găină... se întoarce acasă la babă și începe de pe la poartă: cot, cot, cotcodac!!!... și după vr'un ceas de ședere, sare de pe cuiabar *cotcodăcind*... găina se ouase o mărgică! (Cr. Op. c. 218). Găina *cotcodăcește* (H I 35, 61, 137; III 109, 140, 144, 400; VI 16, 116, 143, 177, 182; VIII¹ 46, 120, 169, 190, 206, 259, 275, 348; VIII² 34, 98, 115, 154, 165, 182, 193, 200, 206; X 21, 31, 45, 85, 253, 465, 509, 538; XII 28, 356, 374, 497, 551, 586, 608; XIII 25, 198, 234, 438; XIV 416, 429; XV 61, 67, 116, 425; XVI 81, 197, 208, 217, 226, 237, 281, 289, 406). Găina deci *cotcodăcește*, după cum se vede și din exemplul de mai sus, înainte de ce ouă și după ce ouă (cf. H XVIII 141: găina *cotcozește*, când ouă). Același strigăt îl fac găinele și când se adună grămadă în jurul cocoșului, speriate de o mătă sau de uliu. Cuvântul e uzitat și în înțelesul acesta. A *cotcodăci* e o onomatopee, a cărei tulpină o aflăm și în limbile slave; a conchide însă de aici, că acest cuvânt e un element slav, după cum face Cihac, e absurd (v. Introd.). Interjecțiunea e *cotcodac* (H XVI 217: găina *cotcodăcește cot-co-dac*); se întrebuințează însă foarte rar în limbă. De la verb s'au format și substantivele *cotcod* și *cotcodăcit*: Demineața se trezeă în *cotcodăcitul* asurzitor al găinelor. (N. N. Beld, Taina 59). Cuvântul se întrebuințează supt această formă numai în dialectul moldovean. În Muntenia, Banat și în o parte a Ardealului întâlnim alte variante; și în Moldova avem unele variante. Astfel: Găina *cotcodocește* (H I 315; III 95, 101, 130; VI 82; VIII¹ 7, 142; X 68, 152, 188; *codcodocește* (H I 190; VIII¹ 156; X 107, 260, 356, 583; XI 196; XII 301, 386; XIII 12, 99, 249, 425; XIV 224, 445; XV 4, 148, 344, 353, 400, 407; XVI 112), *codcadăcește* (H VII 207), *cotcodăcește* (H III 325; VIII¹ 215; XI XI 437), *cotcodacește* (H VIII¹ 283; VIII² 61, 73, 251, 282; X 141; XVI 296, 329), *cotcodoce* (H VI 172), *codocește* (H XII 402; XV 264); *cătcădăcește* (H I 188, 347), *cătcădăcește* (H I 328, 384), *cătcădacește* (H IV 85). În Muntenia: Găina *cutcudăfește* (H I 366; IV 144), *cutcudefează* (H V 288), *cutcudefește* (H XI 46), *cutcudăcește* (H XII 171), *cutcudacește* (H XIV 209), *cutcudățază* (H XVI 47) ... *căt-*

cârâit (H II 28), care pare a fi un compromis din *câtcâdăceşte* şi *cârâe*; găina *catcâdăteşte* (?) (H IX 308), *câtcâdăteşte* (H IX 340), *câtcârâgeşte* (H II 80; VII 29, 69, 85, 336, 476; IX 406; XI 339; vezi şi H I 262: *câtcârăgit*), *câtcârigeşte* (H II 117; VII 154, 505; IX 231, 363), *câtcârăgeşte* (H VII 120). Aceşti termeni sânt formaţi din interjecţiunea (*câtcârîga* cf. H VII 389: cucoşul cântă *câtcârîga*). Găina *cutcurugeşte* (H VII 50; cf. H V 280: cucoşul cântă *cutcurîga*), *curcudăteşte* (H XVI 4), *cucurezează* (H V 257), *cutcueşte* (H VII 183), *câtcâeşte* (H VIII¹ 142) în Moldova. În Muntenia şi Ardeal: Găina *cutcurează* (H V 280, 394, 417, 429; XVI 383; XVII 425; XVIII 60, 261), *cutcureză* (H V 4), *cutcurează* (H V 16), *cutcurezează* (H V 274), În Banat şi Ardeal: Găina *cotcorează* (H XVII 65, 413, 444), *cotcorezează* (H XVII 7, 310), *cotcozeşte* (H XVIII 140, 296), *cotcorozeşte* (H XVII 36, 48, 94, 140, 232, 269, 297, 349, 367, 391, 405, 444; XVIII 4, 19, 103, 247), *cotcorezeaste* (H XVII 120), *cotcorezeşte* (H XVII 255). Toate variantele sânt onomatopee; în limba literară a aflat primire numai forma din Moldova a *cotcodăcl*.

A *cârcâi*: Găina care *cârcâe* toată ziua, demineaţa n'are ou. („I Cr.“ III 277). Găina *cârcâe* (H I 35, 61, 137, 286, 297, 367; II 88, 270; III 17, 48, 140, 227, 245, 290, 400, 488; IV 10, 28, 85, 154, 251, 276; V 122, 417; VI 3, 16, 44, 74, 82, 133, 172, 188; VII 105, 209, 226, 245, 315, 358, 371, 389, 406, 421, 441; VIII¹ 98, 138, 169, 259, 306, 318; VIII² 16, 55, 61, 73, 206; IX 375, 396, 416, 429, 473, 496; X 4, 68, 76, 81 107, 277, 316, 356, 368, 384, 395, 406, 413, 509, 511; XI 196, 232, 339, 379, 401; XII 96, 116, 171, 301, 374, 386, 402, 416, 430, 442, 586; XIII 67, 99, 151, 258, 290, 327, 362, 375, 390, 448, 508; XIV 8, 86, 247, 350, 445; XV 4, 148, 264, 336, 344, 408, 517; XVI 112, 132, 151, 160, 208, 237, 259, 281, 296, 329, 445), *cârcâe* (H III 87, 101, 386; V 280, 297, 394, 408; VIII¹ 275; VIII² 82, 269; XI 389; XII 28, 139; XIII 481; XIV 416; XVI 4, 47, 383), *cârcâe* (H III 144; VI 30; VIII¹ 215, 283; VIII² 165, 260; IX 220; X 15, 21, 538; XI 59; XIII 82, 438; XIV 59, 464; XVI 402), *cârcâeşte* (H I 7, 22; VI 8; IX 201), *cârcâe* (H XI 6; XIII 116), *cârcâeşte* (H X 507), *carcâe* (H III 4; VI 215), *cârcâe* (H I 384; V 4 188, 389; XIV 284, 464), *carcae* (H I 347; VIII¹ 156; X 208; XII 315; XVI 310), *gârcâe* (H IX 27).

Când găina e sătulă și îndestulată, umblă prin curte încoace și încolo „cârcâind“. Termenul e cunoscut la toți Români, căci îl aflăm în Moldova, Muntenia, Bucovina și Ardeal; e format din interjecțiunea *cârc*, care se obicinuește câte odată în limbă: a nu zice nici *cârc* (cf. Cihac). Derivatele lui sânt: *cârcâit*, *cârcâială*, *cârcâitură*, *cârcâitor*: Strigătul găinei se numește *cârcâit* (H V 265. Sinonim cu *cârcâe* e *cântă* (H I 347; IV 154, 223; V 4; VII 154; IX 6, 438; X 119; XII 28. . . . *cântare* (H XIV 176). Acesta e un termen uzitat atât în Moldova cât și în Muntenia (cf. § 3 Introd.). Apoi fără a se face deosebire, ce fel de strigăt e, se zice „găina strigă“, „țipă“, etc.; cf. H XIV 176: Strigătul găinei se numește *țipare* și *cântare*“.

A *cârâi*: Iar jos, cloșca *cârâia*, cu penele zborșite. (N. N. Beld. Taina 26). Găina (cloșca) *cârâe* (H I 188, 367; II 117; III 152; IV 85; VII 262, 406; VIII¹ 142, 206; VIII² 119; IX 406; X 141, 188, 260, 413, 507, 511; XI 336, 395, 437, 517; XII 28, 288, 374, 386; XIII 12, 198, 249; XV 445), *cârâe* (H IX 154; XIII 448; XVII 349; XVIII 4, 44, 261, 268), *cârâește* (H XVIII 140), *cârâește* (H V 53), *cârâe* (H VI 143), *cârâe* (H VIII² 61; XVII 444) *chârâe* (?) (H XVIII 283), *cârâe* (H II 99; XII 301; XIII 375), *cârâește* (H XIV 397). Găina *cârâe* când se află în primejdie; când adecă vede uliul, când a prins-o o sălbătăciune sau când o bate cineva. Tot așa se zice despre cioară (§ 33) și în treacăt și despre alte pasări; aceasta mai ales atunci, când pasările se ceartă între olăltă. Termenul e cunoscut la toți Dacoromâni. E onomatopee formată din interjecțiunea *câr!*, de la care avem mai multe derivate: *câr* — *cârâi* — *cârâit*, *cârâială*, *cârâitură*, *cârâitor*. Cuvinte asemănătoare se află și în limbile slavice (cf. Cihac). În sens figurat se zice și despre oameni că *cârâesc*, când sânt bolnavi: A *cârâit* cât a *cârâit* și apoi a murit. Sinonim cu a *cârâi* e a *chiorâi* (*chiorcăi*, *chiorcăni*), care se întâlnește mai rar. Găina *chiorâe* (H XI 395), *chiorcăe* (H V 257), *chiorcănește* (H IX 283). Ce privește alt sens cf. § 25. A *chiorâi* derivă din *chior!* a *chiorcăi* și *chiorcăni* din *chior!* Derivate: *chiorâit*, *chiorâială*, *chiorâitură*, *chiorâitor*; aceleași derivate le avem de la a *chiorcăi* și a *chiorcăni*. Numirile acestea le aflăm și în terminologia altor pasări (cf. §§ 28, 30). Se zice și „îmi *chiorâe* mațele de foame“.

Alți termeni: Găina *pionește* (*chionește*) (H IX 283), *țipă* (H X 356); *țipare* (H XIV 176).

A *cloncăi* (*cloncăni*): ... aproape de el o cloşcă cu puşori *cloncăneşte*: *clonc*, *clonc*. (Sad. Pov. 85). Găina cărae, şi *cloncăneşte*, când e cloşcă (H VIII² 61). Găina *cloncăneşte* (H I 347; VIII¹ 76, 190; XI 401; XII 28; XVII 232, 444; XVIII 44, 140), *cloncăne* (H IV 144, 276; V 4, 280, 417; IX 510; XIV 105; XVII 94), *cloncane* (H XVII 140), *cloncăneşte* şi *cloncăne* (H XI 374), *cloncăeşte* (H VIII² 282; XII; 386; XIII 438), *cloncaeşte* (H VIII² 165). Cloşca intră *cloncăind* (N. N. Beld, Taina 25). — Găina deci *cloncă(n)eşte*, când e cloşcă şi are pui. Prin strigătul acesta ea cheamă puii la sine. Se poate deosebi foarte uşor acest strigăt de celelalte ale găinilor. Interjecţiunea e *clonc* (H XVI 310: găina când cloceşte zice *clonc*). Derivate sânt: *cloncăt*, *cloncă(n)it*, *cloncă(n)eală*, *cloncă(n)itură* etc. În Muntenia se zice şi despre corb că *cloncăneşte* (§ 33). Termenul e cunoscut tuturor Românilor.

§ 25. *Cucoşul*: cântă, cotcodăceşte, câtcârăgeşte, câtcăeşte, cărae, chiorăe, cărcăe etc.

Pentru cucoş se întebuinţează aceiaşi termeni ca şi la găină.

A *cântă*: Cucoşul însă mergea ţanţoş... şi de pe la poartă începe a *cântă*... (Cr. Op. compl. 192). Cucoşul le *cântă* peste zi şi le sculă dimineaţa; iar peste noapte *cântă* ca oricare cucoş, anunţând ceasurile amintite în evanghelie... (Luceaf. XI 22. pg. 402). Cucoşul *cântă* (H I 22, 35, 61, 137, 297, 347, 384; II 207, 273; III 17, 87, 101, 108, 170, 152, 290, 325, 386; IV 85, 196, 251, 276; V 16, 122, 288, 381, 389, 394, 417; VI 30, 133, 172, 182; VII 154, 183, 226, 336, 358, 476, 505; VIII¹ 21, 76, 98, 109, 138, 142, 169, 206, 259, 275; VIII² 165, 200, 260; IX 4, 27, 220, 363, 438, 473; X 4, 21, 31, 45, 68, 76, 96, 107, 130, 208; XI 46, 85, 196, 379, 437; XII 28, 139, 416, 430, 442, 497, 586; XIII 12, 67, 116, 234, 258, 327, 375, 448, 508; XIV 59, 65, 209, 247, 284, 445, 464; XV 4, 148, 400, 473; XVI 47, 81, 132, 151, 197, 226, 271; 288, 296, 321, 329; XVII 65, 120, 255, 269, 297, 310, 391, 425, 444; XVIII 19). Strigătul cucoşului se numeşte *cântare* (H XIV 176).

A *cântă* este termenul cel mai uzitat şi mai răspândit pentru strigătul cucoşului; este cunoscut la toţi Românii. Acest cuvânt este luat din sfera de manifestări ale omului (cf. § 3 Intr); la origine e latin: *canto* > *cânt*. De aici avem apoi

expresiile „cântatul cucoşului“ şi „cântători“: Iar pe la *cântatul* de-al doilea al cucoşilor... (Sandu-A. Ape m. 138) În latineşte avem aceeaşi frază „galli cantus“ (Hor.). *Cântători* se numeşte timpul când *cântă* cucoşii, aproape de revărsatul zorilor: Când pe la *cântători*, vără herghelia în ocolul de la curtea împăratului... („I, Cr.“ III 266). Spre a se face deosebire între *cântatul* cucoşului şi al diferitelor pasări sau spre a ilustra mai bine *cântatul* lui, se leagă verbul a *cântă* cu onomatopea *cucurigu* (*câtcâriga*, *câcâriga*, *cucuriga*, *cutcuriga*): Cucoşul supărat de asta nu se lasă, ci se ia după trăsura *spunând* ne'ncetat: *Cucurigu!* boeri mari, Daţi punguţa cu doi bani (Cr. Op. compl. 189). Cucoşul *cântă cucurigu* (H V 429; VI 44; X 152, 188, XIV 416; XV 329; XVI 217; XVII 48), *zice cucurigu* (H XVI 310) *cântă câtcâriga* (H VII 389), *face cutcurigu* (H V 280), *face câcârigu* (H XII 116), *cântă cucuriga* (H XVII 367). — Un substantiv format din interjecţiune e *cucurigatul*; îl întâlnim însă rar şi numai în limba literară:... Răsună deodată *cucurigatul* unui cucoş. (Sandu A. Ape m. 89). Supt *cântatul* cucoşului se înţelege strigătul răsunător ca o trâmbiţă, pe care îl produce cucoşul la anumite timpuri, ziua bătând totodată din aripi, noaptea însă în linişte. Pentru această noţiune aflăm în literatura mai nouă şi termenul *trâmbiţatul* cucoşului; o metonimie, care este bine aleasă, luând în considerare strigătul puternic şi timpul anumit în care *cântă* cucoşul.

A *cotcodăci*: *cotcodăceşte* (H I 137; VIII¹ 169; VIII² 260; XII 28; XVI 132, 271), *cotcodoceşte* (H III 227; XV 148), *cotcodaceşte* (H VIII² 282), *cotcodăceşte* (H III 325). Cucoşul *cotcodăceşte*, când se adună împrejurul lui găinile speriate de ceva, sau când îl sperie cineva pe el însuşi. El dă atunci expresie iritaţiei sale prin *cotcodăcit* (cf. § 24). Alte variante ale acestui cuvânt, uzitate mai ales în Muntenia, Banat şi Ardeal, după cum am văzut mai sus, sânt: Cucoşul *câtcârăgeşte* (H V 53; IX 201), *câtcârigeşte* (H IV 85; VII 154), *câtcâeşte* (H III 325), *cârcârigeşte* (H IX 194), *cotcorezează* (H XVII 7), *cucurezeşte* (H XVIII 4).

A *cârâi*: Cucoşul *cârâe* (H VIII¹ 142; XII 8; XVI 271), *carae* (H III 101). Cucoşul *cârâe*, când îl prinde o sălbătăciune sau omul (cf. § 24). — În comuna Băeşti-Muscel (H IX 154, aflăm termenul a se *miră*: „Cucoşul se *miră*“. Se pare că e

echivalent cu a *cârîl* şi a *chiorăi*. — Cucosuş *chiorăeşte* (H VIII¹ 259 ; tot aşa în Bucovina. În comuna Sculeni-Iaşi aflăm expresia „cucosuş *cheamă*“ (H VIII² 165, cf. şi H I 347). În ce înţeles se întrebuintează acest cuvânt, nu mi-i cunoscut. Probabil se referă la strigătul, pe care-l face cucosuşul, când cheamă găinele la sine.

§ 26. *Gâsca* : *găgăeşte*, (*găgăeşte*), *gârăe*, *gârgăe*, *dârlăe*, *fâsăe*, *fifie*, etc.

A *găgăi* : Gâştele s'au trezit acum ... se saltă apoi şi toate într'un *găgăit* asurzitor ... dau asalt căsuţei (Anghel-Ios. Cireş. lui Luc. 117). *Gâsca găgăe* (H II 273 ; III 195 ; IV 196 ; V 4, 16, 122, 159, 188, 257, 288, 297, 320, 394, 408, 417, 429, 447, 460 ; VII 120, 336 ; VIII² 73 ; X 130 ; XI 410 ; XIII 448, 481 ; XIV 429 ; XVI 4, 281 ; XVII 36, 65, 120, 140, 232, 310, 349, 405 ; XVIII 44, 296 268), *găgăeşte* (H III 48 ; V 293 ; VIII¹ 355 ; X 507 ; XIV 397 ; XV 116, 408 ; XVII 269 ; XVIII 140). Strigătul găştei se numeşte *găgăit* (H V 265, 267). *Gâsca găgăe* (H VIII² 206 ; X 152, 449 ; XI 59 ; XII 326 ; XIII 290 ; XVI 288 ; XVII 297), *găgăeşte* (H I 61 ; II 289 ; III 38, 108, 290, 409, 417, 429 ; V 381 ; VI 8, 30, 44, 116, 125, 133, 172, 182, 200 ; VIII¹ 21, 46, 98, 127, 206, 259, 275, 306, 318 ; VIII² 24, 98, 165, 182, 269 ; X 4, 21, 45, 68, 76, 81, 96, 107, 141, 260, 277, 316, 356, 368, 384, 395, 406, 413, 465, 478, 509, 511, 538 ; XII 139, 288, 315, 342, 366, 374, 386, 416, 551, 586, 599 ; XIII 12, 67, 82, 198, 218, 327, 362, 390 ; XIV 464 ; XV 4, 148, 192, 264, 329, 336, 344, 353, 370, 400, 473, 517 ; XVI 112, 132, 160, 208, 226, 271, 406, 413, 445 ; XVIII 19). Strigătul găştei se numeşte *găgăit* (H XII 194). *Gâsca găgăeşte* (H I 22, 35, 170 ; III 227 ; VII 69, 183 ; VIII¹ 7, 76, 298 ; VIII² 55, 61, 119, 200 ; IX 201 ; X 423, 489 ; XI 46, 437 ; XII 28, 116, 430, 442 ; XIII 99, 126, 135, 234 ; XIV 445 ; XVI 296), *găgăe* (H I 137, 188, 206, 286, 297, 328, 347, 384 ; II 88, 99, 117, 207, 311 ; III 95, 101, 140, 170, 245, 400 ; IV 154, 276 ; V 274 ; VI 3, 215 ; VII 29, 50, 85 105, 133 154, 209, 226, 245, 262, 315, 371, 389, 406, 421, 441, 505 ; VIII¹ 169, 190, 327, 348 ; VIII² 193, 282 ; IX 114, 135, 154, 406, 473 ; X 85 ; XI 6, 395, 401, 504, 517 ; XII 96, 132, 171 ; XIII 150 ; XIV 8, 65, 86, 224, 284, 350, 416 ; XV 425 ; XVI 217 ; XVII 48). Strigătul găştei se numeşte *găgăit* (H

XI 20; XIV 161; XV 99). Strigătul găștei se numește *gâgăire* (H XIV 176'. Gâsca *gagăește* (H III 4, 325, 488; VI 74, 143; VIII¹ 142; VIII² 16, 82, 227; X 208; XII 497, 608; XIII 258; XV 61, 490; XVI 81, 151, 197, 310, 329, 402), *gagae* (H IV 103; X 108; XIV 105), *gagăe* (H III 87), *gagăește* (H X 253; XII 301; XVI 259), *gagăește* (H XIV 209), *gâgăește* (H III 152; VI 82; VIII¹ 283; XVII 361), *gâgăește* (H VIII² 115, 251), *gâgăe* (H XI 488), *gâgoe* (H XII 227; XIV 488; XVI 247; XVII 255, 391; XVIII 103, 304), *gagăește* (H VI 16); *gagatește* (H VIII¹ 156).

A *gâgăi* cu diferitele sale variante e termenul general al strigătului găștei și aparține numai acestei pasări; e uzitat la toți Dacoromânii. Cuvântul e o onomatopee derivată din interjecțiunea *ga! ga! ga!* Această onomatopee o aflăm și în alte limbi: rusește *gagotati*, cehește *gagati* și *gagotati*, rute-nește *gagate*, ung. *gâgogni*, germ. *gackern* (Vezi Dicț. Acad. și Cihac Dict. D'etym. Daco-Rom.). Derivate sânt: *gâgăit*, *gâgăială*, *gâgăitură*, *gâgăit*. Ex.: Gâștele... se saltă toate într'un *gâgăit* asurzitor... (Anghel-Ios. Cir. lui Luc. 117). E un zgomot de aripe, o năvală de *gâgăituri*... (Anghel-Ios. Cir. lui Luc. 119). O variantă întrebuițată des în unele regiuni din Muntenia cu același sens e:

A *gârâi*: Termenul acesta îl întâlnim în județele, Muscel (H V 54; IX 194, 245, 283, 363, 396, 413, 429, 438: *gârâe*, H IX 220: *gârâe* H IX 308: *garaește*), Olt (H XI 85, 87, 196, 339: *gârâe* H XI 232: *gârâește*. H XI 379: *gârâe*). Dâmbovița (H IV 251: *gârâe* și *gârâește*), Teleorman (H XIV 247: *gârâește*), Ialomița (H VII 476: *gârâește*), Vâlcea (H XVI 47: *gârae*) din Muntenia și odată în Moldova (H I 262: Strigătul găștei se numește *gârâit*). Tot așa în literatură: Par'că *gârâesc* găștele. Și zbârnăesc muștele (Pann, Prov.). O găscă ce de mult aveă, îi *gârâie* în ușe, strigare făcă (Pann, Pov. vorb. 49). Derivate: *gârâit*, *gârâ'ală*, *gârâitură*, *gârâitor*: Se deșteptă auzind o *gârâială* (Isp. Leg. 214). Cf. §§ 8, 29, 33.

Alt termen onomatopeu, care se aude mai rar, este a *gârgâi*. Gâsca *gârgăe* (H IX 375; VIII¹ 150), *gârgăește* (H IX 212, 231, 340), *gârgăește* (H IX 496; X 31; XVI 383). — Termeni sporadici: Gâsca *gorue* (H I 7), *gugăe* (H XVIII 247), *gugăe*

(H XVIII 261), *gugue* (H IX 6), *ogăgăe* (H XVII 413). — Imprumuturi din terminologia altor pasări: Gâsca *măcăește* (H XII 551; XIII 508), *măcănește* (H XII 28); cf. § 27: rața. — Gâsca *grângânește* (H III 498); cf. § 29: porumbul. — Toți termenii înșirați mai sus au același sens.

Pentru *gânsac* mai aflăm doi termeni: Gânsacul *gâsae* (H IX 6) și *dârlăește* (H III 290; cf. III 17: gâsca *dârlae*).

Un alt strigăt, pe care îl produce atât gânsacul cât și gâsca când au boboci, este *fâsăitul*. Acesta este semnul iritației, cu care pasările acestea apără bobocii, când cineva cearcă să le răpească unul: *fâsăe* (H I 188; VII 483; VIII¹ 142; XIV 284; XVI 271), *fâsie* (H X 356). — Sinonim cu a *fâsâi* e a *sâsâi* (*sâsăe*: H XVII 349). Amândouă sânt onomatopee din interjecțiunile *fâs* și *sâs* (a *fâsâi* cf. Dicț. Acad. și Cihac). — În sens mai general auzim și expresia „Gâsca *strigă*” (H VIII² 165; XVI 237).

Pentru bobocul de gâscă există un termen deosebit, e *fifăitul* (*fifiitul*): Bobocii *fifesc* (H III 325; VIII¹ 76, 142; VIII² 119), *fifăe* (H V 16), *fâfăe* (H V 417). Cuvântul e format din onomatopea *fi-fi* (*fâ-fâ*); v. H VIII¹ 76: când îi strigă la mâncare (pe boboci) le zice *fi-fi-fi-fi*; cf. și Dicț. Acad. — Bobocul *fâlfăe* (H XIII 151).

§ 27. *Rața*: măcăește (măcănește), ocăește (ocăcăește), hăcăește, răcăește, orăcăește, etc.

A *măcâl* (*măcâni*): În trestii *măcălau* și băteau din aripi rațele (Sad. Pov. 192), ... făceam o gălăgie cu alți draci ... de fugiau *măcâind* ca de ullu, toate rățele morariului. (Sadov. La noi în V. 9). Rața *măcăește* (H I 7, 120, 137, 188, 297, 315, 328, 367, 384; II 88, 273, 281, 289, 299, 311; III 48, 290, 386, 400, 409, 417; IV 10, 28, 105, 154, 196; V 54, 293, 429, 483; VI 44, 82, 116, 133, 172, 177, 182, 188, 200; VII 69, 85, 154, 183, 209, 226, 245, 336, 421, 476; VIII¹ 150, 275, 327, 318; VIII² 108, 153-154, 200, 206; IX 201, 220, 283, 308, 340, 496; X 4, 15, 31, 45, 141, 253, 260, 356, 423, 478, 509, 538; XI 59, 232, 410, 437, 504; XII 132, 139, 171, 227, 366, 386, 551; XIII 12, 25, 67, 82, 99, 116, 126, 135, 150, 198, 218, 234, 258, 290, 327, 375, 390, 448, 508; XIV 350, 397, 416, 445; XV 4, 148, 192, 264, 329, 336, 400, 473; XVI 132, 160, 271, 321, 395, 406, 413; XVII

120, 232; XVIII 44). Strigătul raței se numește *măcăit* (H I 262; III 463; XIV 161; XV 99). Rața *măcăește* (H I 170; III 195), *macăește* (H III 4, 101, 140, 325; VI 74; VII 133; VIII¹ 98; X 208, 465; XI 75; XIII 174; XIV 436, 464, 488; XV 425, 490), *macăește* (H III 87; IV 85; VII 50; XIII 425, 481; XV 116), *măcăește* (H VI 215; XVIII 304), *măcăește* (H III 245; X 85; XVI 4, 237; XV,II 140), *măchăește* (H III 152), *mecăește* (H III 38, 108; XV 517), *macăe* (H I 286; II 207), *măcăe* și *măcăește* (H IV 251), *macăe* (H I 206; II 80, 99, 117, 167; XIII 347), *măcăe* (H III 130; VII 120, 262, 358, 389, 505; IX 154, 375, 396, 416, 429; XI 339, 379, 395, 401; XII 96; XVII 310; XVIII 261), *măcăe* (H XVII 7, 36), *măcăe* (H XI 517), *macae* (H I 347; XVII 297), *măcăește* (H VII 371, 406; XVI 329; XVIII 4, *măcănește* (H III 498, IV 56, 223; V 16, 103, 280, 320, 381, 460; VI 30; VII 29, 105, 315; VIII¹ 120, 127; IX 27, 42, 135, 231, 283, 438; X 423; XI 131; XII 28, 116; XIV 86), *măcănește* (H XI 46; XVIII 247), *macănește* (H XI 196), *macănește* (H XIV 209, 224), *măcăne* (H IV 144, 276; V 4, 36, 122, 288, 303, 394, 408, 417; IX 114, 363, 406, 473, 510; XI 6; XIV 8, 59, 65, 284; XVII 94), *măcăne* (H V 257), *macăne* (H XI 87), *măcăne mac*, *mac* (H VII 483); ... *măcănît* (H V 265; XI 40) ... *măcănîre* (H XIV 176).

Verbul a *măcă(n)i* este cel mai răspândit din terminologia raței; e cunoscut în toată Muntenia, în Banat, în Ardeal și în cea mai mare parte din Moldova. Termenul aparține aproape exclusiv raței și pare să fie înrudit cu grecescul $\mu\eta\kappa\acute{\alpha}\omicron\mu\alpha\iota$ și cu *mekati* din limba cehă (cf. Cihac); mai plauzibil însă este, că e o onomatopee formată în limba română din interjecțiunea *mac-mac* (H VII 483). Substantivele derivate sânt: *măcă(n)it*, *măcă(n)eală*, *măcă(n)itură*: „Strigătul rățelor se cheamă *măcăit*“ (H XIV 161); ... *măcănît* (H XI 40). E un zgomot de aripe ... *măcăeli* și găgăituri. (Anghel-Ios. Cir. lui Luc. 119). — În comuna Sarinasut-Tulcea aflăm expresia rața *măcăcăește* (H XIV 429), cu silaba -că- reduplicată, după „rața *ocăcăește*“ (cf. și § 22); tot așa în Ardeal (H XVIII 103; și XVII 255: *macăcăește*). — În Moldova nordică, în județele Dorohoiu, Botoșani, Suceava, Iași, în o parte din județele Neamț și Vaslui, apoi în toată Bucovina este înlocuit termenul *măcă(n)ește* cu *ocăește*, *ocăcăește*, *răcăește*, *hăcăește* și *orăcăește*.

A *ocăi*: Rața *ocăește* (H I 22, 35; III 290; VI 3, 8; VIII¹ 120, 127, 142, 169, 306; VIII² 61, 115, 165, 182, 220, 269, 282;

X 356, 413, 507, 583; XII 288, 342, 374, 497, 570; XVI 208, 217, 247, 288, 445), *ocaește* (H VIII¹ 109, 156; VIII² 227; XII 315, 608; XVI 402), *ocăește* (H VIII¹ 76; VIII² 119). A *ocăi* are locul al doilea după a *măcă(n)*i. În satele din Moldova și Bucovina, pe unde se zice „rața *ocăește*“, cuvântul „*măcăește*“ e cu totul necunoscut; deasemenea în satele din Muntenia și Ardeal nu se cunoaște termenul „*ocăește*“ ci numai „*măcă(n)ește*“. În zona de trecere, la graniță, unde încetează termenul a *măcă(n)*i și apare a *ocăi*, sânt unele sate, în care se întâlnesc amândoi termenii. Astfel aflăm în Malușteni—Covurluiu (H III 290) „rața *măcăește* și *ocăește*“, tot așa în Bivolarii—Iași (H VIII¹ 119). Onomatopea e *oac-oac*. Substantivele sânt: *ocăit*, *ocăitură*, *ocăială*. A *ocăi* e formațiune românească. Cihac numără termenul acesta între elementele slave, dar desvoltarea lui din limbile slavice nu e plauzibilă: rus. și ceh. *kvákati*, rut. *kvakate*, pol. *kvakač*. Adevărat e că și limbile slavice au ca și cea română o onomatopee pentru exprimarea acestei noțiuni, precum și germ. *quacken*, neogr. *κοάξω*, lat. *coaxare*, cu deosebirea că în aceste limbi termenul aparține mai mult terminologiei broaștei (cf. § 22). — O variantă a lui *ocăi* e *ocăcăi*: Rața *ocăcăește* (H VIII¹ 190, 348; X 316; XVI 259). Forma aceasta s'a împrumutat desigur din terminologia broaștei, precum s'a împrumutat cuvântul *ocăi* din terminologia raței pentru broască (cf. § 22). Despre broască, ce poate zice cu drept că *ocăcăește*, pentru că onomatopea strigătului ei e *oacacá*, *oacacá*; deci cu silaba a doua reduplicată; și de la această onomatopee s'a putut forma un verb *ocăcăesc*; pentru rață însă forma aceasta este inadmisibilă, deoarece onomatopea strigătului ei e *oac*, de la care se poate forma numai un verb *ocăesc*. — O altă variantă e a *vacăi*; H I 35 rața *vacăește* și *ocăește*.

A *hăcăi*: Rața *hăcăește* (H VI 16, 154; VIII¹ 206; VIII² 16, 34, 55, 82, 251; XVI 112, 226, 281, 352), *hăcaește* (H VIII² 142), *hacăește* (H VIII¹ 7), *hacaeste* (H XVI 310). A *hăcăi* îl întâlnim mai ales în județele Iași și Vasluiu; e onomatopee formată din interjecțiunea *hăc-hăc* (*hăc-hăc*), care se întrebunțează și despre oameni bătrâni; se zice că *hăcăesc* (tușesc) *hăc-hăc*. Poate să fie același cuvânt ca și sârbescul *hakatî* (Cihac), care are sensul de *respir*.

A *răcăi*: Rața *răcăește* (H VI 143, 208; VIII¹ 283; VIII² 98, 206; X 130, 388, 511; XII 416, 442; XV 61; XVI 81), *racăește*

(H X 489), *răcâește* (H XII 430), *râcâește* (H XVI 296), *râcâește* (H XVIII 140), *racăe* (H X 152), *racae* (H X 188), *râcăe* (H XVIII 251), *râchăe* (H XVIII 283). Acest termen se aude ici și colo în Moldova și Banat. Cihac, care-l înșiră între elementele slave, îl confundă cu a *răcâi* (=aruncă, a da la o parte: a răcâi țărna). — În unele părți se aude expresia „rața *găgăește*“ (H I 61; XII 551; XIII 362, 415; XV 370: găgăește. VIII¹ 46; X 449; XVII 269: găgăește. VI 125: gagaeste. XII 28: găgăește. XVII 413: găgăe. X 188: gagae). Aici avem a face iarăși cu un schimb de termeni dela găscă la rață și dela rață la găscă, deoarece amândouă pasărilor se numără la aceeași familie. Unde sânt găște, acolo sânt de obicei și rațe și deci s'a putut schimbă ușor; în loc de *găgăiturile* găștelor și *măcăiturile* rațelor, s'a zis *măcăiturile* găștelor și *găgăiturile* rațelor. Schimbul acesta de termeni l-am aflat și la găscă (cf. § 26: găscă *măcăe*). În literatură și în unele sate din Moldova întâlnim și termenul a *orăcâi* (cf. § 2 în Intr. și § 22 broasca). Rața *orăcâește* (H VIII¹ 138; VIII² 193; XII 301, 586, 599), *orăcâește* (H VIII¹ 298; X 368; XII 326). Ca termeni uzitați mai des se pot privi numai a *măcă(n)i* și a *ocăi*; ceilalți sânt numai forme efemere, care n'au putere de rezistență și sânt meniți să dispară din limbă.

Toți termenii tratați mai sus sânt sinonimi.

§ 28. *Curca*: bolborosește, căune, chiorăe, chiorcăe (chiorcăne, chercăne), cheune, chiue (piue, pione, piune), chiurue, clorăește, curcăește, piscue (chiscue), turne etc.; pentru bărbătuș, pentru curcan, mai aflăm afară de acești termeni încă și următorii: colcuește, huruește, păcăe și pufnește.

Deci după cum se poate vedea din șirul cel mare de cuvinte, un termen pentru această noțiune nu este încă stabilit ca și la multe alte pasări. Nu s'a stabilit nici măcar până întru atâta un termen, încât să existe numai unul într'o localitate; de multe ori se întâmplă chiar că același om întrebuințează în diferite timpuri diferiți termeni, bună-oară odată zice „curca *chiorăe*“, altădată „*chiorcăe*“ etc. Toți termenii sânt onomatopee: Omul caută să exprime cuvântul, după cum aude strigătul curcei; fiecare însă îl prinde altfel cu urechea proprie și de aceea este divergență în exprimare. Nici un termen n'a avut încă puterea

de a pătrunde în toate regiunile locuite de Români sau cel puţin într'o regiune mai mare. Au însă ce-i drept asemănare întreolaltă, pentru că cei mai mulţi au aceleaşi grupe de consonante sau aceleaşi vocale. Cu timpul se poate ca unul din aceşti termeni să învingă prin uz pe ceilalţi şi să se stabilească în limbă. Înşir aici toţi termenii referitori la strigătul curce, pe care i-am putut afla, fără să insist mai mult asupra lor:

Curca *bolboroseşte* (H XIV 176), — *căune* (H V 280; XVI 47), — *chiorăe* (H I 170; VII 50; VIII¹ 120, 127, 306; XI 395; XIII 82, 448), — *chiorăeşte* (H V 293; VI 215; VIII² 200; X 538; XIII 67, 234; XVI 259, 329), — *chiorăe* (H I 286; III 140), — *chiorăeşte* (H III 325; VIII¹ 76; XIII 438), — *chioraeşte* (H VI 143; X 141; XVI 160), — *chiarăe* (H XI 87), — *chioroe* (H I 366-367), — *chioroeşte* (H VIII¹ 142), — *face chior* (H XVI 296, 310), — *cherăeşte* (H VI 30), — *chiorcăe* (H VII 226, 315, 389, 421), — *chiorcăeşe* (H I 188; VIII¹ 1; VIII² 34, 98, 165, 282; XII 326, 430, 442; XIII 362; XIV 488; XV 278), — *chiorcăe* (H I 347), — *chiorcăeşte* (H VIII² 16, 55, 119), — *chiorcăne* (H VII 336), — *chiorcăneşte* (H II 99, 207, 273; VII 441; XII 171), — *chercăne* (H IX 396, 416, 429), — *chercăneşte* (H I 328; IV 85; VII 154), — *cheune* (H V 460), — *piue* (H IX 406; X 413, 507; XI 6; XII 386; XIV 86), — *piueşte* (H III 386; IV 276; IX 201, 245; XI 196; XIV 247, 416; XVI 383), — *chiue* (H I 61, IV 251; V 447; VII 120; X 511), — *chiueşte* (H I 137; IV 85; V 53, 257), — *chiuneşte* (H VII 245), — *chiorăe* (H XIII 12, 151), — *chiorue* (H III 290; XIII 481), — *ciorăeşte* (H IV 85), — *cloncăneşte* (H II 400), — *chioncăneşte* (H XVIII 140), — *căoeşte* (H XI 232), *curcăeşte* (H VIII¹ 169); format sub influenţa cuvântului „curcă“ (Cf. § 1: Buhaiul buhăeşte, § 33: Cioara ciorăeşte, § 30: Pichirea, pichineşte şi pichireşte), — *cârăe* (H XI 395), — *cutcueşte* (H I 22); cf. § 25, — *flioncăneşte* (H XVIII 140), — *păcăe* (H IV 85); cf. § 30, — *pione* (H V 4, 16, 297; IX 154, 375), — *piune* (H IX 194, 363, 473; XIV 8) — *piscue* (H III 101; XII 96), — *chiscue* (H XVII 232); cf. §§ 32, 34, — *pircoe* (H IX 270), — *pircăeşte* sau *piercăeşte* (H IX 231), — *turue* (H XV 408); cf. §§ 29, 42.

Curcanul bolboroseşte (H I 347, 366-367; IV 85; V 4, 16, 280, 429; VI 30; VIII¹ 206; VIII² 260; IX 194; XI 196, 379; XII 171; XII¹ 448; XIV 176), — *bolborăseşte* (H VI 16; VII¹ 215), —

borborosește (H VIII² 142), — *colcuește* (H XVI 397), — *glugăește* (H XVIII 74), *gluglue* (H XVII 232), — *huruește* (H VIII¹ 165), — *pufnește* (H XIII 12); cf. §§ 12, 21.

Cei mai uzitați dintre acești termeni sânt: a *bolborosi*, a *chiorăi*, a *chiorcăi*, și a *piui* (*chiui*); deci au oareșicare sorți de a fi încetățeniți. Singurul termen care a prins rădăcini mai adânci în limbă este a *bolborosi*, și anume numai pentru masculinul curcan. Astfel îl aflăm în 18 sate, dintre care 10 se află în Muntenia și 8 în Moldova. A *bolborosi* e înrudit cu cuvintele ce exprimă aceeași noțiune din limbile slavice, care au aceeași tulpină. (Cf. Dicț. Acad. și Cihac). Despre un om care nu rostește cuvintele bine, se zice că *bolborosește* (cf. § 3 Intr.)

§ 29. *Porumbut* (*hulubul*): *coroește*, *durue*, *grungune*, *gungănește*, *gungură*, *gugue*, *gurgunește*, *gurlue*, *guruește*, *hurue*, *turue*, etc.

Ceea ce am spus despre *curcă*, avem de spus și despre *porumb*: un termen stabil pentru strigătul porumbului lipsește; timpul ni-l va da. Până atunci expresia pentru această noțiune variază și în limba literară. Aflăm feluriti termeni, care seamănă între oalaltă prin aceea că sânt formați din aceleași grupe de consonante sau de vocale, care caracterizează strigătul porumbului. Toți sânt onomatopeici. Urmează lista lor în ordine alfabetică:

Porumbul *brohoe* (H XVI 4); porumbelul sălbatec *cântă gogo* (H IX 123); porombul *cloncăește* (H XVI 259), cf. § 24, *corăește* (H XII 151), *coroe* (H XVII 232), *duruește* (H VII 335), *gărăește* (H XVIII 268), *grohoește* (H XI 196), *grongoește* (H III 409, 417), *grunește* (H V 53), *grungănește* (H VIII¹ 120, 127), *grungunește* (H I 365; IV 117; VI 215; VII 262; XV 264), *grungură* (H XII 171), *grungurește* (H VIII¹ 21), *gugăe* (H XVIII 140), *gugue* (H VII 441; X 538; XIV 209), *guguește* (H III 223), *gugulește* (H XVII 232), *gugurește* (H VII 183), *gungănește* (H XI 395), *gungură* (H I 347), *gungurește* (H XII 139), *gurgunește* (H V 133), *cântă gurgunind* (H IV 276), *gurlue* (H V 288), *gurluește* (H XIV 247), *gurue* (H XVII 7; XVIII 44), *guruește* (H VII 209; XII 326), *îngurue* (H XIV 8; cf. §§ 8, 42 *îngurlue*, *înturăe*), *hurue* (H I 35; III 325; VIII¹ 120, 127; VIII² 142, 206, 282), *huruește* (H I 35; VIII¹ 215; VIII² 182; XIII 415), *turue* (H II 88; VIII¹ 21; XVI 112; cf. §§ 28,

42), *turuește* (H I 61), *înturăe* (H XVI 383; cf. §§ 8, 42), *unește* (H XVI 160). Porumbeii *uruesc* (H III 48; cf. mai sus *huruește*).

Aceiași variație o aflăm și în limba scrisă: (Porumbița) *gunguni* galeș în limba ei cea păsărească (Od. Op. compl.)... Dimpotrivă mergeă vesel, dacă i se arată un porumb *gurluind* (Mar. Nunta 122)... Și în cuibul vecinilor pierduți se aude iarăși tremurând veselul *gângurit* (Cioc. Pe pl. 187).

De la toate verbele acestea se formează și felurite substantive și adjective, bună-oară de la a *hurui*, *huruit*: La zgomotul ușii un *huruit* de hulubi răspunde din podul casei. (Angh.-Ios. Cir. lui L. 115). Dintr-un termenii pare a se răspândi mai mult *hurue*, deoarece acest cuvânt e încetățenit în limbă cu sensul de a face zgomot: Căruța *hurue* (= durue, durăe), pădurea *hurue* etc.

§ 30. *Pichirea* (*bibilica*, *sichia*):

chercănește (H IV 85), cf. §§ 24, 28;

chirăe (H V 280);

chiue (*piuește*) (H XII 430, 442; XVI 132);

hirăe *hir*, *hîr* (H VII 483), cf. *chirăe*;

păcâe (H III 140); cf. § 28;

păcăește (H IV 85; V 280);

pichește (H X 538).

pichinește (H VIII² 55);

pichirește (H III 101);

tărărăește (H I 61).

Toți termenii sânt formațiuni românești din onomatopeele-interjecțiuni. *Pichește*, *pichinește* și *pichirește* par să se fi format supt influența cuvântului „pichire“, deoarece le aflăm în Moldova, unde pasărea se numește „pichire“, nici odată în Muntenia, unde se numește „bibilică“ sau „sichie“. Avem și termeni compuși dintr-un verb și interjecțiune: *Pichirea face cocleant-cocleant* (H V 429). *Pichirea zice păcat-păcat* (H III 498; VII 226; VIII² 182; XII 570; XVI 100, 296, 310). *Pichirea zice păcat* (H III 87; V 280; VIII¹ 259). Din această interjecțiune s'a format verbul a *păcâi* cu concursul celuilalt verb a *păcâi* (*păc-păc*), care-i mai vechiu în limbă (a *păcâi* din *pipă*). În sens mai neexpresiv se întrebuițează ca și la celelalte pasări, cuvintele *strigă* (H I 22) și *cântă* (H III 498; X 196).

§ 31. *Păunul*:

țipă (H III 17; VI 133; X 538) *țâpă* (H VII¹ 169); cf. § 1 N. I. *meaună* (H VIII¹ 98); cf. § 7.

cântă și *țipă* (H VIII 259); cf. §§ 1, 2 N. I.

Termenul cel mai uzitat e a *țipă*, ca o caracteristică a strigătului său ascuțit și urât.

§ 32. *Puiul*:

Despre puii tuturor pasărilor, atât de casă cât și sălbatice, se zice în general că *piscue* (*chiscue*), *piue* (*chiue*), în Muntenia *pione*, *țipă*:

Puiul *chiscue* (H III 325, 400; VIII² 55, 119; XI 437; XV 148; XVII 413): cf. §§ 28, 34. Puii de curcă *chiscue* (H VIII¹ 142). Puii *chiscuesc* (H XII 374; XIII 508). Puiul *piscue* (H III 386; XIII 151). Strigătul puiului se numește *piscuit* (H III 463). — Când văzu argintarul cloșca cloncâind și puii *piuind*... (Isp. Leg. I 46). Puii *piuesc* (H II 117; III 386; IV 276; V 417, 460; XIV 105). Puiul *chiue* (H XVIII 60). Puiul *piune* (H XVI 47). Puiul *piună* (H XVIII 247). Puii *pionesc* (H IX 438). Cf. §§ 28, 31, 34. — Puiul *țipă* (H XV 148). Cf. §§ 8, 10, 12, 14, 19, 31; 1 N. I.

Substantivele sânt *chiuit*, *piuit*, *chiscuit*, *piscuit*, *chiscuitură*, *piscuitură*, etc.: (Puișorii) cer de mâncare într'un *piuit* plângător. (Ciocârlan, Pe plaiu 80).

Pasările sălbatice.

Notă introductivă. Despre pasările cântătoare și sălbatice se zice în general, că *strigă*, *țipă*, *cântă*, *ciripesc*, *șueră*, *flueră*, *țârâesc*, *tuuesc*.

a) A *strigă* și a *țipă* sânt aproape sinonime și aparțin mai ales pasărilor sălbatice, ca uliul, vulturul etc. Deosebirea dintre a *strigă* și a *țipă* e aceea, că țipetul e un sunet mai pătrunzător și mai ascuțit decât strigătul; a *strigă* se întrebunțează apoi câte odată transitiv și are sensul de a *chemă la sine* d. ex.: (Puii) se plimbau prin prejurul mamei lor și când îi *strigă*: pit-palac! repede veneau lângă ea. (Al. Br.-Voinești, Puiul). Aceste două verbe exprimă un sunet urât, monoton, ceva ce e supărăcios pentru urechea omului, de aceea sfera lor de sens e cu mult mai mare. Ele se întrebunțează nu numai despre pasările

sălbatică, al căror strigăt este totdeauna urit și supărăcios, ci și despre celelalte pasări, cântătoare și de casă. Când pasărea se află într'o stare psihică anormală, adică dacă ea va fi speriată, bătută, dacă-i va fi foame sau frig, ea va produce atunci un sunet deosebit, pe care îl numim *strigăt* sau *țipet*: Câteodată pe pustietatea apelor neclintite treceă un *țipet* speriat de pasăre. (N. N. Beld. Taina 74). Mai depinde apoi numirea strigătului produs de pasări și de la împrejurarea, cum și când atinge el organul auditiv al omului. Dacă de ex. omul va fi adâncit în citirea unei cărți interesante și va auzi cântarea pasărilor de afară, nu va zice: Ce *cântă* pasările cele? ci va zice totdeauna: Ce *țipă* pasările cele? sau: Ce *strigă* rândunelele? Așadară altfel va numi omul strigătul pasării, când acesta îl va molesta, și altfel, când același strigăt îi va fi binevenit. În aceleași cazuri se mai întrebunțează amândouă numirile și despre celelalte animale și despre oameni. Porcii când vor fi flămânzi vor *guiță* sau vor *țipă*. A *țipă* pare să fie onomatopee (*țip-țip*). Originea mai deaproape a cuvântului nu se cunoaște. Afirmăția lui Cihac, că cuvântul se derivă din trupina slavă *pita* (*piti*), cu metateză *țipă*, e cu totul neverosimilă. — A *strigă* e cuvânt grec (στρίξ); noi l-am primit prin mijlocirea limbei latine (*strix* — *strigo — strig).

b) A *cântă*. Se zice că pasărea *cântă*, când glasul ei este plăcut și ea însăși sătulă și indestulată. Se mai zice apoi și despre o pasăre nevinovată, cu toate că glasul ei e monoton și fără întorsături; așa bună-oară strigătul cucului sau cel al pupezei n'are nimic din ceea ce s'ar putea numi cântare, dar fiindcă aceste pasări sânt simpatice omului, pentru că petrec numai timpul cel mai frumos la noi, devin drăgălașe și plăcute și din cauza aceasta se numește și strigătul lor cântec. Exemple:

*Cântă cucul, se rostește,
Ghiță calu-și potcovește (P. pop.)*

sau: *Cucule, vai, nu-mi cântă,
Că mă doare inima. (P. pop.)*

A *cântă* derivă din latinescul *cantare*.

c) Al patrulea termen general pentru strigătul pasărilor este a *ciripi* (*ciripă, ciricăi*). Acest termen eră la început propriu numai unei pasări, numai vrăbiei, cu timpul însă și-a extins sfera sa de sens și cuprinde tot mai mult teren, încât astăzi

se spune și despre rândunele că ciripesc și tot așa despre alte pasări. Ex.: Pasările își *ciripeau* rugăciunea de sară. (Angh.-Ios. Circ. lui Luc. 15). Pasările *ciripesc* (H I 61; V 408; VI 172; VIII¹ 46; VIII² 260; X 25; XI 27; XII 28; XIV 59; XV 148; XVII 310, 367, 425; XVIII 44). Rândunica *ciripește* (H IX 25). Vrabia *ciricăe* (H V 417). Pasărea *ciricăe* (H XVII 7). — Sensul lui *ciripi* se apropie deci de sensul lui *cântă*. De obicei este însă termenul stabil pentru strigătul vrabiei. La Cihac aflăm cuvântul *ciripi* pus între elementele maghiare (ciripelni, csiripelni). Aceasta însă nu se poate spune cu siguranță, căci același cuvânt îl aflăm și în limba germană (zirpeln) și în cea rutenă (circaty). Mai plauzibil este că a *ciripi* e o formațiune onomatopeică românească ca și multe altele.

d) Avem mai departe un grup de pasări, al căror strigăt face impresia unui *fluerat*. Termenul pentru acest strigăt pare să fie împrumutat de la om: a *flueră* sau a *șueră*. La origine există o deosebire între a *flueră* și a *șueră*; și anume a *flueră* înseamnă a produce un sunet pe instrumentul numit *fluer*, a *șueră* însă înseamnă a produce același sunet cu buzele. Astăzi în unele regiuni amândoi termenii sânt sinonimi. Pasările cărora aparțin acești termeni sânt: mierla, gangurul, sturzul, privighitoarea și graurul. Ex.:

Când aud cucul cântând
Și mierlița *șuerând*,
Nu mă simt om pe pământ. (P. pop.).

Gangurul și sturzul *flueră* (H X 107, Buhalnița Neamț). Etimologia verbului a *flueră* nu e cunoscută; același termen se află și în limba albaneză, neogreacă, polonă, etc. (v. S. Pușcariu, Etym. Wrtb. I.). A *șueră* e cuvânt latin: sibilo > șuer (S. Pușcariu, Etym. Wrtb. I.).

e) Alți doi termeni cari aparțin unui grup restrâns de pasări sânt a *țirâi* (*țârâi*) și a *turui*. Amândouă cuvintele sânt sinonime. Noțiunea lor are ceva comun cu cea a verbului *ciripesc* și de aceea se zice și despre vrăbii că *țârâesc*: Vrabiele *țârâesc* (H X 538, Uscății Neamț). Mai des se întrebuințează despre ciocârlan, presură, cinteț și turturică: Ciocârlanul... ciocnește cu ciocul în pământ și *strigă* sau *țirăe* ne'ncetat: țuiii, țui! țui! (Mar. Orn. I 351). Când îmblă (presurile) cu neastâmpăr încoace și încolo zburând și *țirâind*... (Mar. Orn. I 381). Turturica

turuește (H III 325, Moscu Covurluiu). Afară de pasări se mai zice și despre greer că *țirăe*:... *Țirâind* încetișor un greer... (N. N. Beld. Taina 56). Cf. § 53. Tot așa despre picurușii ploii: Aud și *țârâitul* ploii de afară și picuratul apei dintr'un uluc. (N. N. Beld. Taina, 91). De aici se poate vedea și deosebirea dintre a *țârâi* și a *picură*: *Țârâitul* este un picurat mai des și mai mărunț. A *turui* este o onomatopee formată în limba română (turr). A *țârâi* poate de asemeni să fie onomatopee (țârrr); cf. însă *țără* (o *țără*). Sensul e aproape același (*țără*=puțin, mic; deci a *țârâi*=a lăsa câte puțin să cadă, ca pic — picură).

Toți acești termeni (a *strigă*, a *țipă*, a *cântă*, a *ciripi*, a *fluera*, a *șuera*, a *țârâi*, a *turui*) sânt cunoscuți tuturor Dacoromânilor și au pătruns totodată și în limba literară. Unii dintre ei se aud mai des (a *țipă*, a *strigă*, a *cântă*, a *ciripi*, a *șuera*), alții mai rar (a *fluera*, a *țârâi*, a *turui*). De la ei s'au format felurite substantive și adjective ca: *strigăt*, *strigătură*, *strigător* (a *strigă*); *țipat*, *țipet*, *țipătură*, *țipător* (a *țipă*); *cântat*, *cântec*, *cântătură*, *cântători*, *cântător*, *cântăreț* (a *cântă*); *ciripit*, *ciripeală* (a *ciripi*); *țârâit*, *țârâială*, *țârâitură*, *țârâitor* (a *țârâi*); *turuit*, *turulală*, *turuilură*, *turuitor* (a *turui*).

Trecem acuma la fiecare pasăre în special. Vom începe cu cele mai cunoscute Românilor.

§ 33. *Corbul* și *cioara*: *croncăesc* (croncănesc), *cârâesc*, *gârâesc*, *cloncănesc*, *corăesc*.

A *croncăi* (*croncăni*): Un nor de corbi fâlfâia pe deasupra *croncăind* (Odob. Op. compl. I 570). Stoluri mari de ciori se roteau prin văzduh *croncănind*. (Sandu-Aldea, A. mari 148). Corbul sau cioara *croncăne* (H IV 85; IX 406; XVII 232, 444), *croncănește* (H III 87; VIII¹ 76; X 538), *croncănește* și *croncăește* (H VIII² 34, 251, 260), *croncăește* (H XVI 226), *croncăește* (H VIII¹ 7), *crâncănește* (H XV 4). Strigătul corbului se numește *croncănit* (H XV 99). Corbul *cronconește* (H VIII¹ 315). Corbul *crocănește* (H VIII¹ 98). Cf. Mar. Orn. II 9, 15, 30, 31.

În limba poporală se întrebuițează acest termen mai ales despre corb pe când despre cioară se întrebuițează termenul a *cârâi*: Corbul *croncăește*, cioara *cârâe* (H VIII² 34, 251, 260; X 538). În literatură însă termenul a *croncă(n)i* și-a cucerit un loc mai mare, căci se întrebuițează fără deosebire atât despre corb cât și despre cioară:

Corbă, corbe, frăţioare,
Ce tot *croncăneşti* la soare (Alecs. P. pop.).

Câteva cioare se lasă din zbor şi... *croncănesc* vesele. (Ciocârlan, Pe plaiu 29). A *croncă(n)î* este cunoscut tuturor Românilor, cu deosebirea că forma cu *n* în tulpină o întâlnim în Muntenia şi Banat, forma fără *n* în Moldova şi Bucovina. Cuvântul *croncă(n)î* e onomatopee derivată din interjecţiunea *cronc-cronc* sau *croanc-croanc*. Aceiaşi onomatopee o aflăm şi în limbile slavice (cf. Cihac, Dict.: ceh. *krakati*, *krokati*, rut. *karkate*). Derivate: *croncă(n)it*, *croncă(n)eală*, *croncă(n)itură*, *croncă(n)itor*, *croncan*: Strigătul corbului se numeşte *croncănit* (H XV 99, Căbeşti Tutova). De pe mirişti se ridicau, din când în când, stoluri de ciori, care-şi amestecau ţipetele şi *croncăniturile* în văzduh liniştit. (Sad. Pov. 229). — O altă variantă este a *crăoni* (H IX 406: cioara *crăone*).

A *cârâi*: ... văzură înaintea lor o mogâldeaţă neagră, întinsă jos în mijlocul drumului şi un stol de cioare *cârâiau* şi zburau împrejurul ei. („I. Cr.“ III 206). Cioara *cârâe* (H II 273; III 429; VI 215; VIII¹ 98; VIII² 251, 282; X 4, 208, 538; XII 301, 366; XIII 67, 116, 151; XIV 416; XV 4, 353; XVII 94), *cârâeşte* (H I 22; VIII² 34, 55, 269; XVII 232), Cioarele *cârâesc* (H I 61). Cioara *cârâe* (H VIII¹ 7; XVII 310; XVIII 304). Cioara *cârâeşte* (H VI 30; VIII² 260), *cârâie* (H VIII¹ 215, 275), *carâe* (H XVI 329). Totdeauna se zice despre cioară, niciodată însă despre corb. Cuvântul e uzitat în toată Moldova, Bucovina şi Ardeal; însemnează un strigăt mai deschis şi mai ascuţit decât al corbului, pe care îl produc cioarele când zboară în stoluri mari pe deasupra grădinelor şi țărinelor. Uzitată este şi interjecţiunea *cârri* sau *carrri* (H XII 288: cioarele zic *car*, *car!* H XIV 416: cioara face *carrri*), cu care hărăţesc țăranii noştri pe țigani, arătându-le prin aceasta că sânt negri ca cioarele. Se zice că e singura batjocură de care se supără țiganul. Acest termen îl aflăm şi la alte pasări, bună-oară la găină (§ 24), mai rar la cristel: În ierburile umede de la marginea poienii porneşte *cârâitul* înnaşit al unul cristel. (Sad. Pov. 50). Despre etimologie şi derivate vezi § 24.

A *gârâi* e uzitat numai în Muntenia şi numai despre cioară ca şi a *cârâi* în Moldova; e acelaşi cuvânt cu a *cârâi*. Ex.: Ori unde te vei afla şi dacă *gârâe* cioara, e semn că ți se va întâmpla

ceva rău. („I. Cr.“ III). Cioara *gârăe* (H XII 171), *gărăe* (H V 16; XIV 59, 204), *gărăește* (H VII 29), *gărăe* (H IX 6). Verbul e derivat din interjecțiunea *gârrr*, care e o variantă a lui *cârrr*. Cf. §§ 8, 26, 29.

A *cloncăi* (*cloncăni*): În unele părți ale Munteniei și Banatului se zice în special despre corb că *cloncăne* (H IX 123). Corbul *cloncaneste* (H X 208). Cioara și corbul *cloncănesc* (H XVIII 140). Cuvântul e luat din terminologia găinei (cloștei), fiindcă strigătul corbului seamănă întru câtva cu cel al cloștei. Etimologia § 24.

Paralel cu „corbul *croncăne*“ în Muntenia, întâlnim în Moldova și Bucovina „corbul *corăe*“: Corbul și cioara *corăesc* (H VIII¹ 76); asemenea și în o parte a Banatului: Corbii *coroesc* (H XVIII 74). În Bucovina e uzitat mai ales pentru strigătul cel cu mult mai puternic și mai înăbușit al corbului. — În unele locuri se aude și termenul a *ciorăi* (*cioroi*), care este identic cu a *cârăi* și e format din substantivul „cioară“ supt influența verbului a *ciorăi* (pârăul *ciorăe*), care este egal cu a *picură*, a *curge cu zgomot*; cioara *ciorăește* (H IV 85). Cioarele *cioroesc* (H XVIII 74). Cf. §§ 1, 28, 45: Buhaiul *buhăește*, curca *curcăește*, buha *buhăește*. — În Banat aflăm și termenul a *găi*: Cioarele și coțofanele *găesc* (H XVIII 296).

Am ajuns deci la următorul rezultat: a *croncă(n)i* se zice atât în Moldova cât și în Muntenia și despre cioară și despre corb. Paralel cu a *croncă(n)i* avem pentru corb, îndeosebi în Moldova, a *corăi*, în Muntenia a *cloncă(n)i*; pentru cioară, îndeosebi în Moldova, a *cârăi*. De multe ori nu se potrivește această regulă și se zice bună-oară „corbul și cioara *corăesc*“ (H VIII¹ 76).

De clasa cioarei se țin coțofana (țarca) și gaița: Coțofana *bate* (H VIII¹ 215, 251, 260; XII 301). Când țarca *bate*, îți vor veni musafiri. (Șez. II 65/27); cf. § 6 și Dicț. Acad. Țarca *cântă* (H XVII 310; XVIII 304), *cătae* (H IX 123), *cătaește* (H VI 215), *găește* (H XVIII 296); cf. mai sus, cioara.

Gaița *miorlăe* (cf. § 7), *nechează* (cf. § 2), *cucue* (cf. § 44), *zbiară* (cf. §§ 1, 3, 4, 5), *gâtgie* (H IV 85); gaița *strigă* (H XV 344).

Auzii *zbiărând* o gaiță

E nădejde s'avem ploaie (Mar. Orn. I 169).

§ 34. *Vrabia*: ciripește (ciricăe), țărăe etc.

A *ciripi*: O mulțime de vrăbii veniră la dânsul și zburând împrejurul lui începură a *ciripi* și a *strigă* (Mar. Orn. I. 407). *Vrabia ciripește* (H I 22, 35; II 207; III 38, 325, 386; IV 85, 144, 223, 251, 276; V 274; VII 29, 50, 262, 389, 421; VIII 76, 169, 215; X 107, 368, 413, 478; XI 395, 401; XII 171, 326, 552; XIII 67, 151, 249, 448; XV 148, 192; XVI 226; XVII 232, 391). Strigătul vrăbiei se numește *ciripit* (H XV 99). *Vrabia ciripe* (H IX 406), *ciripie* (H IX 6), *țiripește* (H XVI 329). Acest termen este singurul pentru strigătul vrăbiei, care a aflat primire pe întreg teritoriul dacoromân; îl întâlnim și în literatură. Interjecțiunea e *cirip-cirip*. Ce privește originea cuvântului și derivatele lui, cf. c.) Nota introductivă. — O variantă de la a *ciripi* e a *ciricăi*: *Vrabia ciricăe* (H V 447). Vrăbiile *ciricăesc* (H V 417; XVIII 296). De tot rar se aude forma a *ciripă* (conj. I.), de la care derivă substantivul *ciripat*.

A *țărăi*: *Vrabia țărăe* (H VIII 327; VIII 55, 269), *țărăește* (H VI 215; VIII 138), *țărăe* (H VI 30), *țărăește* (H X 208), *țărăe* (H VIII 260), *țirăe* (H VIII 7). Vrăbiile *țărăesc* (H X 538), *țirăesc* (H VIII 150; VIII 282). Termenul acesta îl aflăm în Moldova; îl întâlnim și în terminologia greerului (cf. § 53 și § 5 N. I.). Coloarea poetică a lui *ciripesc* s'a șters prin aplicarea lui și la alte pasări; din cauza aceasta cuvântul nou *țărăesc* pătrunde ușor în limbă. — Termeni mai puțin uzitați: *Vrabia țărăe* (H VIII 318; XIV 350), *piscue* (H XV 148), *piue* (H VII 505); prin aceștia se exprimă sunetul ascuțit și supărător al pasării; cf. § 32.

În sens figurat se aude, mai ales în limba artistică, „vrăbiile se *gâlcevesc*“ și „vrăbiile se *sfădesc*“, după zgomotul cel mare pe care-l fac ele, când sânt multe la un loc:

Vrăbiile se *gâlcevesc*:

Pentru meiul omenesc (Mar. Orn. I 413)

sau: Vrăbiile când se adună

Pe garduri și se *sfădesc* (Mar. Orn. I 411)

§ 35. *Rândunica*: ciripește, cântă, scârțăește.

Înlauntru (în cuibul rândunelei) se auză un *ciripit* ușurel, tainic . . . (N. N. Beld. Taina 35). *Rândunica ciripește* (H IV 251; VIII 169; XI 401; XIII 151; XV 192); cf. § 3 N. I., — *cântă* (H VIII 269; IX 406; XVII 232, 444); cf. § 2 N. I. — *scârțăește* (H XII 171).

§ 36. *Piţigoiful*: ciripeşte, cântă. (Cf. §§ 2, 3 N. 1)

Piţigoiful ciripeşte (H XII 326).

Piţigoiful cântă (H IV 251). Se zice că piţigoiful... începe a zbură împrejurul caselor, unde se află femeii lenişe şi a cântă (Mar. Orn. II 149).

§ 37. *Stigleţul cântă* (H VIII¹ 76, 169; VIII² 269; XVI 226; XVIII 44) — *Bot-grosul ciripeşte* (H XII 326); cf. § 3 N. 1.

§ 38. *Scatiul cântă* (H VIII¹ 169). În rumeneala asfinţitului, scatiul lui Mihăiţă cântă (N. N. Beld. Taina 81); cf. § 2 N. 1.

§ 39. *Presura*: ciripeşte, ţirăe. (Cf. § 3 N. 1.) *Presura ciripeşte* (H I 22; XII 326). Când îmblă (presurile) cu neastâmpăr... zburând şi *ţirând* (Mar. Orn. I 38); cf. § 5 N. 1.

§ 40. *Ciocârlia* şi *ciocârlanul*: ciripesc, cântă, ciuruesc. (Cf. §§ 2, 3 N. 1. şi 3 Introd.)

Ciocârlia ciripeşte (H I 22; VI 133; XIII 12). *Ciocârlia cântă* (H VIII¹ 76, 179). *Ciocârlia cântătoare*, Se tot urcă cătră soare (Alecs. Poezii).

Ciocârlanul cântă (H VIII² 269). *Ciocârlanul ciurueşte* (H III 325).

§ 41. *Cristeiul (cristelul)*: pârăe, cârăe. *Cristeiul pârăe* (H XV 344)... la marginea poenii porneşte *cârăitul* innăbuşit al unui cristel. (Sad. Pov. 50. Cf. §§ 24 33.

§ 42. *Turturica*: turue, înturăe, curue, gurue.

Turturica turue (H XIII 67; XIV 209), *turueşte* (H III 325; VIII¹ 120; XV 264), Cf. § 5 N. 1. şi §§ 28, 29, *turăeşte* (H VIII¹ 169), *înturăe* (H XVI 383). Cf. § 29, *curue* (H XV 344), *gurue* (H XVIII 44). Cf. §§ 8, 13, 29.

De obicei însă toate aceste pasări cântă şi ciripesc; cf. §§ 2, 3 N. 1.

§ 43. *Privighitoarea, mierla, gangurul, sturzul*: cântă, şueră, fluera. Cf. §§ 2, 4 N. 1.

A cântă:

1, Pasăre privighitoare,

Ce cântă noaptea pe răcoare? (La Mar. Orn. I 252).

Privighitoarea cântă (H II 167; III 325; VI 215; VIII¹ 76, 98, 169; XII 67; XVI 132, 226; XVIII 44).

2. *Cânt'o mierlă pe teleagă*

Și de mine se tot leagă (P. pop.)

Mierla *cântă* (H III 325; IV 251; VIII¹ 76, 169; VIII² 269; IX 406; X 368; XV 148; XVI 226; XVIII 44).

3. Gangurul *cântă* (H IV 251; VIII¹ 76).4. Sturzul *cântă* (H VIII¹ 169; XVIII 44).

A *șueră*:

1. Privighitoarea *șueră* (H III 325; XII 326; XVI 132 .

2. Când aud cucucul cântând

Și mierlița *șuerând* . . . (P. pop.)

Mierla *șueră* (H IV 85; VI 133, 215; VIII¹ 98, 275; VIII² 260; X 21, 68, 96, 119, 538; XII 326; XIII 12, 67, 390; XIV 209; XV 148, 264, 329, 336, 408; XVI 132, 329).

3. Gangurul *șueră* (H III 325; VI 30; VIII¹ 98; X 119).4. Sturzul *șueră* (H IV 85; VIII¹ 98; X 119, 368).

A *flueră*:

1). —

2. De afară din livada înflorită . . . venea, prin lumina strălucită un *fluerat* de mierlă (N. N. Beld. Taina, 24). Mierla *flueră* (H II 289; IX 406, 451; X 107; XVII 444).

3. Gangarul *flueră* (H X 107; XVIII 44).4. Sturzul *flueră* (H X 21, 68, 107; XVII 444).

În Bucovina întâlnim aceiași termeni și pentru strigatul graurului.

§ 44. *Cucul: cântă* (cf. § 2 N. 1.)

Cucul este pasărea cea mai legendară la Români: ea răscolește amintirile trecutului și este mângâierea Românilor în dureri și în nevoi. De aceea în toate doinele și cântecele populare *cântă cucul*:

Pe coarnele plugului sau: Cucule, vai, nu-mi *cântă*

Cântă piul cucului Că mă doare inima

Cucul *cântă* (H I 22, 35; III 325; IV 251; V 447; VI 30; VIII¹ 76, 169; VIII² 269; IX 406; X 31, 45; XII 552; XIV 8; XVI 81, 132; XVII 444). Când voim să precizăm mai bine cântarea cucului, atunci întrebuițăm expresiile: „Cucul *cântă cu-cu*“ (H VI 172; XII 326; XIV 209; XV 264), „Cucul *zice cu-cu*“ (H III 87), „cucul *strigă cu-cu*“ (Marian, Orn. I 6-17). — De la înțerecțiunea *cu-cu* s'a format și numele pasării, pe care l-am

moştenit din limba latină: cucu[lu]s. Ca românescul „cuc“, şi germanul *Kuckuck* e o onomatopee.

§ 45. *Buha (bufnița)*: cântă, strigă, bufăește, buhăe, buhue. Buha *cântă* (H IX 55; X 368; XI 268); cf. § 2 N. I.

Strigă buha în pădure

Că n'are unde se pune (Mar. Orn. I 212); cf. § 1 N. I.

Buha *bufăește* (H III 325, Moscu Covuruluiu; formațiune onomatopee supt influența cuvântului „bufniță“. (Cf. § 33: cioara ciorăește, § 28: curca curcăește, § 1 buhaiul buhăește).

Buha *buhăește* (H XVI 281) și *buhue* (H VII 389; XVII 232). Amândouă sânt onomatopee formate supt influența cuvântului „buhă“.

Cuvintele „buhă“ și „bufniță“ par să fie la origine onomatopee. Buha e cuvânt latin, căci îl aflăm în limbile române (vezi Pușcariu, Etym. Wörtb. I: lat. *bufo* > *buho* span., *bufo* port.); în limba turcească avem *buhâç*. Al doilea cuvânt „bufniță“ îl aflăm și în limba bulgară (*bufnitza*); cf. Hiecke, Die Neubldg. d. r. T. in Anuarul XII al lui Weigand.

§ 46. *Cucovica (cuco-deica, cucuvaia, prigoarea)*: cântă, se vaetă, țivlește.

Când *cântă* cucuvaia pe casă, se zice că se va îmbolnăvi sau va muri cineva din neam („I. Cr.“ III 309).

Cucoveica *cântă* (H VIII¹ 98, 275; VIII² 60, 165, 213; IX 6, 55; XI 268). Cf. § 2 N. I.

Cucoveica *se vaetă* (H III 325). Prigoarea *se vaetă* (H IX 6). Strigătul cucoveicii se numește *vaetat* (H XII 194). Cf. § 3 în Introd.

Cucoveaua *țivlește* (H XVI 281).

Substantivul „cucoveică“ e la origine onomatopee; trupina lui se află și la alte popoare balcanice (Greci, Bulgari, Albanezi).

§ 47. *Huhurezul (ciurezul, ciuhurezul)*: cântă, huhurează huhue.

Ciuhurezul *cântă* (H IX 6; Baja de aramă); cf. § 2 N. I.

Huhurezul *huhurează* (Mar. Orn. I 221).

Huhurezul *huhue* (H VIII² 165).

Ciurezul *ureză* (H XVIII 140).

Atât verbul „a huhură“ cât și substantivul „huhurez“ sânt derivate din interjecțiunea *hu-hu-hu*, deci sânt onomatopee. Hiecke în lucrarea sa din Anuarul XII al lui Weigand spune că forma „buhurez“ ar fi o contaminare din *buhă* + *ciuhurez* ca și *uligae* (*uliu* + *gae*). Este însă mai plauzibil că e o contaminare din *buhă* + *huhurez* sau o simplă analogie a cuvântului *huhurez* după *buhă*, ceea ce s'a putut întâmpla ușor, deoarece huhurezul și buha se numără la aceiași familie de pasări.

§ 48. *Pupăza*: cântă, pupăe, pușue, face (cântă) pu-pu-pu.

Pupăza cântă (H I 170); cf. § 2 N. I.

Pupăza pupăe (Mar. Orn. I 13).

Pupăza pupuește (H III 325, Moscu Covurluii).

A *pupăi* și a *pupu* sânt onomatopee derivate din interjecțiunea *pu pu-pu* (*hup-hup-hup*): Vine adică o pupăză și punându-se pe o rămurea de copaciu, ... începă a cântă în felul ei: *hup! hup! ... upupupu! hup!* (Mar. Orn. II 167). De aici vine apoi și expresia „pupăza cântă (face) pu-pu-pu... și cum îmi spuneau ei îngrijiți, numai ce și auzim (pupăza) cântând întâiu pu-pu-pu... (Cr. Op. compl. 47). *Pupăza cântă up-up* (H XIV 209). *Pupăza face pu-pu-pu* (H VII 29; XIV 416). Strigătul pupzei se deosebește de cel al cucului printr'aceea, că ea rostește de trei ori silaba, pe când cucul numai de două ori și cu mult mai trăgănat decât pupăza. — Cuvântul „pupăză“ pare să fie la origine o onomatopee.

§ 49. *Prepelița*: cântă, strigă, (face, cântă) pitpalac, pătpăduchește, zice „prind păduchi“.

Prepelița cântă (H I 170, Cotulung Brăila); cf. § 2 N. I. *Strigătul* înăbușit (al prepeliței): *pitpalac! pitpalac!* abea se auză (Sad. La noi în Viișoară 19). *Prepelița pătpăduchește* (H XV 344, Ibănești Tutova). A *pătpăduchi* e onomatopee. În Bucovina se spune că ea strigă «prind păduchi». Este cunoscut că prepelița are două strigăte; strigătul al doilea, care e ceva mai închis și mai încet decât cel dintăiu, îl aud Români ca „*mă lau, mă lau*“. Deci prepelița strigă mai întâi „*prind păduchi, prind păduchi*“, apoi «*mă lau, mă lau*». Acesta e un exemplu despre modul, cât de tare diferă uneori onomatopea de strigătul adevărat, prădus de pasăre; dacă strigătul se apropie de un cuvânt existent în limbă atunci onomatopea ia forma cuvântului

respectiv. Prepeliţa se mai numeşte după strigătul ei şi *pitpalac*. Hiecke în lucrarea sa din Anuarul XII al lui Weigand, pg. 133 crede că noi am primit acest cuvânt din limba bulgară sau din cea ungurească (*pitty-pallaty*). Îmi pare însă prea riscat a căuta originea unei astfel de onomatopei în limbi străine, ca şi când limba română nu şi-ar putea forma nici un cuvânt, nici chiar o onomatopee, fără ajutorul altei limbi.

§ 50. *Cocostârcul* se numeşte în Muntenia *barză*. La cocostârc nu avem propriu zis de a face cu un strigăt produs cu organele de respiraţie ci cu un sunet, pe care îl face cu elitrele clonţului. Acesta se aude ca un fel de *tocănit* sau *clămpănit*, de aceea se şi zice: *tocăneşte, toacă, clămpă(n)eşte, clepăeşte, păcăneşte*.

Cocostârcii infipţi într'un picior,

Dau gâtul peste aripi, *tocând* din ciocul lor. (Alecs. Pastele).

Cocostârcul *toacă* (H III 17; V 447; VI 30; VII 336, 389, 421; VIII¹ 21; VIII² 260; XIII 67; XIV 8, 105).

Cocostârcul *tocăne* (H V 417; VII 29; XVI 383), *tocăneşte* (H VI 177; VII 441).

Cocostârcul *tăcăneşte* (H VII 389, 421; XIV 350).

Cocostârcul *clămpăeşte* (H I 22), *clămpăneşte* (H XIII 406), *clampaneşte* (H XIII 249).

Cocostârcul *clăpăneşte* (H I 120; XIII 12; XV 148, 353, 408).

Cocostârcul *clepăeşte* (H VIII¹ 21).

Cocostârcul *păcăneşte* (H VII 50; XII 171).

Toţi termenii sânt onomatopee formate din interjecţiunile corespunzătoare.

§ 51. *Cucorul (cucoara) curueşte* (H VII 29, Borăneşti Ialomiţa; cf. § 42).

Cucoarele *coraesc* (H XIII 67, Corodu Tecuci); cf. §§ 24, 33.

A *cloncăi* (cf. S. Nădejde I 29: cucoarele cu *cloncăţul* lor jalnic); cf. §§ 24, 33.

Toţi termenii sânt onomatopee şi se pare că şi însuşi numele pasărei e tot onomatopee.

§ 52. *Liliacul ţipă* şi *scârţâe* (H VII 441, Reviga Ialomiţa).

Insectele.

§ 53. *Greerul (grierele)*: cântă, ţârâe, ţârâe. Cf. §§ 2, 5, N. I.

S'au shimbat în greeruş *cântând* şi până în ziua de azi pe la vatra focului, batjocurind şi acum copiii oamenilor cu *gri*,

gri, gri, gri... — (Mar. Ins. 529). Greerul *cântă* (H III 429; IV 251; XV 344; XVII 444). — Grierii *țârăe* monoton (Sad. Pov, 52). Undeva prin întuneric prinde a *țârâi* un greer (N. N. Beld. Taina 172). Greerul *țârăe* (H XIII 12; XV 148, 408). — Greerul *târăe* (H XV 116, 344); *târae* (H XIV 209). — A *cântă* este luat din sfera de acțiuni a omului (cf. § 2 N. I.); a *țârâi* și a *târâi* sânt onomatopee (cf. § 5 N. I.) din interecțiunile *țârrr* și *târrr*. Sânt sunete vibratoare cunoscute foarte bine în literatura mai nouă. Sfera lor de întrebuintare e cu mult mai mare (cf. § 5 N. I. și § 34: vrabia țârăe. Amândouă cuvintele sânt de natură cu totul nouă și nu stau în legătură cu omonimele a *țârâi* (țârăesc făină, pulbere, etc.) și a *târâi* (târăesc ceva după mine), a căror tulpină se află și în limbile slave (cf. Cihac, D. d.-rom.). Înrudirea poate să constea numai într'atâta, că onomatopeele să se fi format supt influența acestor din urmă.

§ 54. *Albina, musca, bondarul, țânțarul, cosașul*: *bâzâe*, *zbârâe*, *bânâe*, *bornâe*, *ninie*, *sfârâe*, etc.

A *bâzâi* (*bânzâi*) se zice mai ales despre albină și muscă (gâză), apoi despre bondar și în general despre orice insectă, care produce un sunet cu aripele. Ex.: Albina făcû așa... și se ridică *bâzâind* de unde s'a fost pus (Mar. Ins. 142). Albina *bâzâe* (H VI 44; VII 421; IX 401; XIII 12, 67; XIV 209; XV 425). Albinele *bâzâe* (H I 61). Albina *bâzie* (H VI 133; XII 552; XV 116). — Gâzele... o *bâzâit* (Mar. Desc. pop. rom. 196). Musca *bâzâe* (H I 137; IV 144; VI 44; XII 301, 309; XIII 67; XV 248), *bâzâe* (H III 227) *bâzie* (H X 4; XII 552; XV 425). Acest termen e o onomatopee și s'a format din interjecțiunea *bzz* (*bz*, *bâz*, *bâzzz*), care deasemenea e uzitată în limbă: *Bâz* în sus, *bâz* în jos (Pamf. Joc. de c. II 15). Țânțariul: *bâzzz! bâzzz!* pe lângă Sf. Petru (Mar. Ins. 316); cf. Dicț. Acad. Interjecțiunea se întrebuintează ca și verbul despre sunetul muștelor și se găsește mai ales în graiul copiilor. De la acest prototip (de la interjecțiune) s'au format apoi prin verb substantivele și adjectivele corespunzătoare: *bâzâit* (*bâziit*), *bâzâială*, *bâzâitură*, *bâzâitor* *bâzâitoare*, etc. Ex.: Auzind unul dintre farisei *bâzâitul* albinei... (Mar. Ins. 143). *Bâziit* ca de albine (Emin. P. 195). Numai iată că aud: o *bâzâitură* înnađușită... Un roi de albine se învârteau în zbor pe deasupra capului său. (Cr. Pov. 238). Cf. și Mar-

Ins. 370. Tot din interjecţiune s'a format şi numele insectei, *bâză* sau *biză*, cum se numeşte ea în Moldova şi în Banat; tot aşa forma *bânzar* (=bondar), care e derivată din *bânzâi* cu sufixul *-ar*. Cf. Dicţ. Acad. În sens figurat se întrebuinţează toate aceste cuvinte despre oameni şi despre obiecte: Dumjinecile *bâzâiam* la strană (Cr. Op. compl. 9). Interesantă pentru trecerea de sens e următoarea propoziţie: Şi *bâzâitul* goarnei mi se părea glasul unui bondar (N N. Beld, Taina 96). Un sunet înnăbuşit şi tremurător se numeşte aşadară *bâzâit*. Mai bine scoate la iveală sunetul înnăbuşit nazală *n*, de aceea avem şi dublete cu *n*: *bânzâi* şi *zbârâi* pe lângă *bâzâi* şi *zbârâi*. — Aceiaşi tulpină onomatopee o aflăm şi în alte limbi romanice şi slave. (Cf. Dicţ. Acad. şi Cihac, Dicţ. d.-rom.). A *zbârâi* (*zbârâi*) aparţine iarăşi albinei şi tuturor insectelor zburătoare (v. H XVII 140, 394: *zbârnae*). A *zbârâi* se zice însă şi despre sunetul pe care îl produc pasările cu aripele. Ex.: Albina i-a zburat de pe cap şi a început a *zbârâi* încolo şi înapoi prin casă. (Mar. Ins. 142). Zburând acuma albina ca să ducă D-lui răspunsul acesta şi prinzând a *zbârâi*, stăpânul nopţii cunoscă că ea şeză pe capul lui... (Mar. Ins. 131).

Par'că gârâesc găştele

Şi *zbârâesc* muştele (Pann, Pov. verb.)

Albina *zbârâe* (H XIV 59). Bondarul *zbârâe* (H I 137). Musca *zbârâe* (H VII 421; XI 504; XV 425). Muştele *zbârâe* (H I 61). Muştele *zbârâesc* (H IV 276). Musca *zbârâe* (H VII 389). — Interjecţiunea corespunzătoare de la a *zbârâi* e *zbrn* (*zbârâ*) şi de la a *zbârâi* e *zbrn* (*zbâr*): Albina cum auzi ceea ce spuse el nevestei sale, *zbârânn* de unde eră ascunsă, şi zboară ţintă la D-zeu... (Mar. Ins. 125). *Zbârâ*, se făcu o albină după ce ajunse acolo, *zbârâ!* în sus, *zbârâ!* în jos (Isp. Leg. rom.) Albina cum auzi aceasta, făcu odată *zbârârr* şi zbură cătră D-zeu... (Mar. Ins. 126). — Interjecţiunea se întrebuinţează adese în locul verbului spre a arăta iuţea cu care a zburat insecta (pasărea), în istorisire de multe ori spre a redă o acţiune mai vie. Ex.: Pupăza *zbrn* pe o dugheană, şi după ce se mai odihneşte puţin... (Cr. Op. compl. 46. Derivate de la această interjecţiune (sau de la verb) avem substantivele: *zbârâit*, *zbârâială*, *zbârâitură*, *zbârâitoare*, etc.: Din când în când se desluşeă şi un glas de bărbat, ce părea ca un *zbârâit* de bondar într'un zumzet de

albine (Sandu-Ald. A. mari 138). . . ci să poate face și morișcă sau *zbârnăitoare* din ei . . . (Mar. Ins. 23). Atât interjecțiunea cât și toate derivatele se întrebuițează apoi despre orice sunet tremurător și închis, bună-oară sunetul pe care îl produce o piatră sau o săgeată aruncată: *Zbârnăe* săgeată'n vânt (N. Alecs. Alt. măn. Putna). Automobilul zbură *zbârnâind* pe dinaintea lui (Sandu-Ald. Ape mari, 166). — A *zbârnâi* și a *zbârâi* sânt formațiuni onomatopice românești.

Pe lângă aceste două numiri generale ale sunetelor insectelor întâlnim mai rar și altele; căci fiecare om își formează cuvântul, după cum percepe sunetul cu urechea proprie. Cele mai uzitate dintre acestea, care se întrebuițează pentru sunetul mai multor insecte, sânt: a *bînăi*, a *bârănăi*, a *bonzăi*, a *bornăi*, a *zâzâi* și a *zuzăi* cu toate derivatele lor, ca *bândit*, *bârănăt*, *bonzăt*, *bornăt*, *bonzar*, *zumzet*, *zuzăt*, etc.: . . . mornăește tare, adecă *bânăe*, produce un fel de sunet *bânnn!* (Mar. Ins. 313). Insectele *bonzăesc* (H X 368). Românii . . . când aud pe timpul adunării fânului *bânăind* mornățele . . . (Mar. Ins. 318). . . zboară o țobacă pe deasupra capului său și zărindu-l prinde a *bânăi* și a i se pune pe nas (Mar. Ins. 322). *Bonzarii* . . . când zboară, *bonzăesc*, adecă produc un sunet răsunător, care se aude ca *bânzz* sau *bonzz*. (Mar. Ins. 351). Musca *bornăe* (H XVII 232, 444). Insectele *zâzăesc* (H XVI 391). Albina *zuzae* (H XVII 444). Pe când hangul moale al cobzei străbatea ca un *zumzet* somnoros de albină (N. N. Beld. Taina 31). Cf. și Dicț. Acad. Mulți însă din acești termeni nu sânt sinonimi cu a *bâzâi* și a *zbârnâi*, ci exprimă felurite nuanțări ale sunetelor; așa bună-oară a *bornăi* se zice despre o insectă care produce un sunet cu mult mai puternic și mai înăbușit decât *bâzâitul*. (cf. și Mar. Ins. 367).

Sânt apoi mulți termeni, care aparțin numai unor insecte. Așa de ex. a *nini* se zice numai despre țânțar: Țânțarul *ninie* (H IV 144); țânțarul *niniește* (H I 137). Cuvântul e format din interjecțiunea *ni-ni* caracteristică sonului țânțarului, sau *zi-zi*, cum o aflăm la Marian, Ins. 314 (Țânțarii nu umblă decât numai noaptea, când nu-i vede soarele, cântând și acuma pe deasupra fântânelor: *zi, zi, zi*). Termenul a *ninii* e cu totul nou și puțin întrebuițat. De altfel se zice „țânțarul *bâzâe*“ (H VI 44). — Despre coșași se zice că *sfârâesc*: Coșașii *sfârâiau* uscat în

verdeață (Sad. Pov. 88); sau și despre insectele cele de tot mici: Musculițele ce *sfârâiau* ca o apă în fierbere (Sandu-Ald. A. mari, 158). — Despre bondar se zice că *bombâne, bombăe, bumbune* (vezi Mar. Ins 367); tot așa despre albină mai ales în Ardeal și Banat: Albina *bombănește* (H XVII 232, Orlatu lângă Sibiiu; tot acolo: *bombăește*). Albina *bombonează* (H XVII 413, în jurul Deveii, Făgăraș). Cf. Dicț. Acad. — Ce privește deosebirea cea mare în terminologia sunetelor produse de insecte este de remarcat, că la insecte nu avem a face cu o voce sau cu un strigăt produs cu aparatul de respirație, ci cu sunetul aripelor, când se află în vibrație. Sunetul acesta este mai greu de prins cu urechea decât strigătul puternic și clar al celorlalte animale; unuia i se prezintă același sunet într'un fel, altuia în alt fel. De aceea și onomatopeele acestea diferă nu numai în diferite regiuni, ci și la diferiți indivizi. Ele se vor stabili numai prin uz. Interesant e că toți termenii care exprimă sunetele insectelor sânt onomatopee și formațiuni nouă, proprii ale limbii române.

Lista comunelor în Chestionarul lui Hasdeu

Vol. I. Argeș

2. Curtea-de-Argeș — 3-4. Grăblești — 5-11. Słobozia.

Botoșani

13-14. Brăteni — 15-30. Brihuești — 31-40. Călinești — 41-49. Cocorăni — 50-81. Cristești — 82-89. Poiana-lungă — 90-93. Fântânele — 94-113. Rânghilești.

Brăila

115-124. Cazasu — 125-164. Ceacâru — 165-184. Cotu-lung — 185-198. Filipești — 199-230. Lacul-Rezi — 231-250. Latinu, plasa Vădeni — 251-257. Naziru, plasa Vădeni — 258-265. Rușețu, plasa Balta — 266-281. Slujitorii-Albotești, plasa Balta 282-292. Slugitorii-Albotești, plasa Balta — 292-311. Stăncuța-Stanca, plasa Balta — 312-321. Surdila-Greci — 322-337. Suțești, plasa Vădeni — 338-357. Tătaru, plasa Balta — 358-377. Tichilești, plasa Vădeni — 378-399. Viziru, plasa Balta — 400-409. Învățătorul N. Călinescu — 410-445. (Din spre baltă).

Vol II. Buzău.

2-7. Beceni — 8-19. Blăjani, plaiul Slănic — 20-23. Boldești — 24-47. Chiojdu-Bâasca, plaiul Buzău — 48-53. Cilibia, plasa Câmpul — 54-75. Fundeni, plaiul Slănic — 76-85. Găvănești, plasa Câmpul — 86-95. Găvănești, plasa Câmpul — 96-113. Gherăseni, plasa Câmpul — 114-123. Glodeanu-Siliștea, plasa Tohani — 124-129. Lipia — 130-137. Macsenu, plasa Câmpul — 138-163. Mărăcineni — 164-173. Pietroasa, plasa Tohani — 174-183. Pagoane — 184-187. Săgeata — 188-201. Sărulești — 202-205. — Scurtești — 206-211. Stâlpu, plasa Sărata — 212-215. Tăbărăști — 216-237. Zărnești-Câlnău, plaiul Slănic.

Constanța.

238-240. Aliman, plasa Silistra-nouă — 241-248. Beilicu, plasa Silistra-nouă — 249-260. Ciobanul, plasa Hârșova — 261-268. Dăeni, plasa Hârșova — 269-278. Gârliciu, plasa Hârșova — 279-284. Mârleanu, plasa Silistra-nouă — 285-286. Oltina — 287-294. Parachioi, plasa Silistra-nouă — 295-306. Rasova, plasa Megidia — 307-318. Satu-nou, plasa Silistra-nouă — 319-320. Topal, plasa Hârșova — 321-326. Urum-bei, plasa Hârșova.

Vol. III. Covurlui.

2-7. Băleni, plasa Siret — 8-27. Bălințești — 28-35. Băneasa — 36-41. Băneasa, plasa Horincea — 42-60. Berești, plasa Horincea — 61-82. Braniștea — 83-92. Cuca, plasa Siret — 93-99. Cuca (Oasele), plasa Siret — 100-105. Cudalbi, plasa Siret — 106-113. Cavadinești, plasa Horincea — 114-125. Rogojeni (Chirilești), plasa Horincea — 126-137. Rogojeni (Chirilești), plasa Horincea — 138-141. Deocheți-Drăgușeni, plasa Horincea — 142-147. Fârțânești, plasa Prut — 148-161. Foltești, plasa Prut — 162-189. Foltești plasa Prut — 190-203. Frumușița, plasa Prut — 204-223. Galați — 224-237. Gănești — 238-253. Jorăști, plasa Horincea — 254-277. Lupești, plasa Horincea — 278-283. Măcișeni, plasa Siret — 284-297. Mălușteni — 298-301. Mânjina — 302-321. Mastacani, plasa Prut — 322-339. Moscu, plasa Prut — 340-355. Oancea, plasa Prut — 356-375. Piscu, plasa Siret — 376-381. Prodănești — 382-395. Șivița, plasa Prut — 396-405. Slobozia-Conache — 406-435. Smulți, plasa

Siret — 436-445. Târgul-Berești — 446-459. Târgul-Bujor — 460-467. Tulucești (Odaia) — 468-483. Tuțcani, plasa Horincea — 484-493. Vârlezi — 494-509. Vlădești, plasa Prut.

Vol. IV. Dâmbovița.

2-19. Bălenii-sârbi, plasa Ialomița — 20-41. Bălenii-români, plasa Ialomița — 42-49. Bela, plaiul Ialomița — 50-71. Bilciurești, plasa Ialomița — 72-79. Bogați, plasa Dâmbovița — 80-95. Cobia, plasa Cobia — 96-101. Corbișori, plaiurile unite Nucșoara-Dâmbovița — 102-111. Cucuteni, plaiul Dâmbovița — 112-129. Finta, plasa Ialomița — 130-137. Izvoarele, plaiul Dâmbovița-Ialomița — 138-141. Mănești, plasa Dâmbovița — 142-147. Petroaia, plasa Cobia — 148-171. Pietroșița, plaiul Ialomița — 172-187. Poiana-de-sus, (dă vorbirea din Banat-Comloș) — 188-215. Răciu, plasa Dealul — 216-237. Runcul, plaiul Ialomița 238-261. Săcuieni plasa Dealul — 262-309. Sărdanu, plasa Bolintin — 310-315. Slobozia-Moara — 316-331. Titu, plasa Bolintin.

Vol. V. Dolj.

2-7. Adunații-de-Geormane, plasa Jiul-de-jos (și Leul, jud. Romanați) — 8-13. Argetoaia, plasa Jiul-de-sus — 14-26. Băilești, plasa Balta — 27-30. Bârca, plasa Balta — 31-44. Bodăești, plasa Amaradia — 45-68. Boteni, plasa Râuri-Argeșelu, (din jud. Muscel) — 69-78. Breasta, plasa Ocolu — 79-86. Bucovăț — 87-96. Bulzești, plasa Amaradia — 97-98. Calopăru — 99-110. Căpreni, plasa Amaradia — 111-114. Catanele, plasa Balta — 115-118. Cetatea, plasa Câmpul — 119-128. Cioroiașu, plasa Balta — 129-130. Ciuperțeni, plasa Câmpul — 131-132. Ciutura — 133-136. Comoșteni, plasa Jiul-de-jos — 137-138. Coțofenii-din-dos, plasa Jiul-de-sus — 139-140. Coțofenii-din-față, plasa Jiul-de-sus — 141-142. Craiova — 143-156. Secuiul, plasa Ocolul-Amaradia — 157-162. Dobridorul, plasa Câmpul — 163-168. Drănicu, plasa Jiul-de-jos — 169-172. Fântâna-Banului și cătunul Moreni, plasa Câmpul — 173-178. Filași, plasa Jiul-de-sus — 179-204. Florești, plasa Jiul-de-jos — 205-218. Gali-ciuca, plasa Câmpul — 219-232. Gânglova, plasa Jiul-de-jos — 233-244. Ghercești, plasa Ocolul — 245-254. Goești, plasa Amaradia — 255-264. Gogoșul, plasa Dumbrava — 265-266. Goicea-mare, plasa Balta — 267-270. Goicea-mică, plasa Balta

— 271-276. Grindeni — 277-283. Gubancea, plasa Jiul-de-sus — 285-292. Ișalnița, plasa Ocolul — 293-294. Locușteni, plasa Jiul-de-jos — 295-300. Măceșul-de-jos, plasa Balta — 301-310. Maglaviț — 311-316. Mălăești, plasa Amaradia — 317-322. Melinești — 323-328. Murgășu, plasa Amaradia — 329-348. Negoești, plasa Amaradia — 349-364. Pelești, plasa Ocolul — 365-372. Piscu, plasa Câmpul — 373-378. Plenița, plasa Câmpul — 379-384. Plosca, plasa Balta — 385-388. Poiana-de-sus — 389-390. Poiana, plasa Câmpul — 391-400. Rîșipiți, plasa Câmpul — 401-402. Salcia, plasa Jiul-de-sus — 403-405, Sălcuța — 406-411. Scăești, plasa Jiul-de-sus — 412-426. Seaca-de-câmp, plasa Balta — 427-432. Seaca-de-pădure, plasa Dumbrava — 433-440. Secuiul — 441-444. Seliște-Crucii, plasa Balta — 445-452. Simnicu, plasa Ocolul — 453-470. Tălpășul, Mierea, Amărăști și Zăicoiu, plasa Amaradia — 471-476. Tencăneu, plasa Dumbrava — 477-480. Țânțăreni, plasa Jiul-de-sus — 481-486. Vela, plasa Dumbrava.

Vol. VI. Dorohoiu.

2-5. Sârbi, plasa Bașeu — 6-13. Târnauca, parohia Proboțești.

Fă'ciiu.

15-18. Albești — 19-42. Băsești, plasa Mijlocul-Prutul — 43-46. Bohotin, plasa Podoleni — 47-54. Boțești, plasa Crasna — 55-58. Bunești, plasa Crasna — 59-72. Covasna — 73-76. Cosmești, plasa Podoleni — 77-88. Deleni, plasa Mijlocul — 89-108. Dodești, plasa Mijlocul-Prutul — 109-110. Dolhești — 111-122. Iepureni, plasa Prutul-Mijlocul — 123-127. Găgești, plasa Prutul-Mijlocul — 128-139. Grumezoaia, plasa Prutul-Mijlocul — 140-147. Hurduci, plasa Mijlocul — 148-169. Ivănești — 170-175. Mălăești, plasa Mijlocul-Prutul — 176-179. Moșna, plasa Podoleni — 180-185. Oltenești, plasa Crasna — 186-195. Păhuești, plasa Podoleni — 196-203. Roșiești, plasa Crasna — 204-213. Șișcani, plasa Mijlocul — 214-218. Stălinești, plasa Prutul — 218-225. Stoeșești, plasa Mijlocul-Prutul — 226-229. Zberoaia, plasa Podoleni.

Gorj.

231-232. Bălta, plaiul Vulcan — 233-234. Părău, plaiul Vulcan — 235-238. Mănăstirea Polovragi.

Vol. VII. Ialomița.

2-21. Alexeni, plasa Câmpul — 22-45. Borânești, plasa Câmpul — 46-65. Brôștenii-noi, plasa Câmpul — 66-73. Caco-meanca (Mănucu), plasa Borcea — 74-79. Ceacu, plasa Borcea — 80-93. Cegani, plasa Balta — 94-101. Chioara, plasa Balta — 102-109. Ciochina, plasa Ialomița — 110-117. Cocargea, plasa Borcea — 118-125. Copuzu, plasa Ialomița — 126-141. Cosâmbești, plasa Ialomița — 142-167. Coșereni, plasa Câmpul — 168-179. Dudești, plasa Balta — 180-201. Gârbovi — 202-217. Grindu, plasa Câmpul — 218-241. Iazu — 242-249. Larga, plasa Ialomița — 250-301. Lupșanu, plasa Borcea — 302-309. Malu — 310-323. Mărculești, plasa Balta — 324-331. Ograda, plasa Balta — 332-351. Perieți, plasa Ialomița — 352-366. Petroiu, plasa Borcea — 367-378. Piua-Petrii, plasa Balta — 379-402. Poiana, plasa Ialomița — 403-410. Poiana, plasa Ialomița — 411-432. Pribegi, plasa Ialomița — 433-474. Răviga, plasa Ialomița — 475-478. Slobozia, plasa Ialomița — 479-500. Șocariciu, plasa Borcea — 501-517. Țândărei, plasa Balta.

Vol. VIII (1). Iași.

2-3. Andrieșeni-Iepureni, com. Iepureni, plasa Turia — 4-13. Aroneanu, com. Copou — 14-31. Aroneanu, com. Copou — 32-65. Bădeni, plasa Bahluiu — 66-93. Bădeni — 94-105. Băiceni, plasa Bahluiu — 106-115. Belcești, plasa Bahluiu — 116-123. Bivolari, plasa Turia — 124-131. Bivolari, plasa Turia — 132-135. Cătunele Blândeștii-Raiu, Căminărești și Târgu-Țigănești, com. Cârniceni, plasa Turia — 136-139. Bosia, plasa Braniște — 140-147. Buciumi, plasa Codru — 148-149. Cătunele Bârlești, Ierbiceni, Spinoasa, com. Bârlești, plasa Bahluiu — 150-153. Bulbucani, com. Gropnița — 154-161. Biserica Bârnova, com. Buciumi, plasa Codru — 162-179. Cârjoaia, plasa Bahluiu — 180-198. Chișcăreni, com. Șipotele, plasa Bahluiu — 199-202. Ciurea, plasa Codru — 203-210. Comarna-de-sus și -de-jos, com. Poieni, plasa Codru — 211-222. Copou, plasa Copou-Turia — 223-230. Cornești, com. Miroslava — 231-234. Costuleni, plasa Braniște — 235-240. Crucea, com. Sirca, plasa Cărligătura — 241-248. Cucuteni, plasa Stavnicu — 249-250. Cucuteni, com. Băiceni, plasa Bahluiu — 251-270. Cucuteni, plasa Stavnicu — 271-280. Cucuteni, com. Băiceni, plasa Bahluiu

— 281-285. Dădești, com. Băiceni, plasa Bahluiu — 286-292. Galata, plasa Codru — 293-304. Găureni, com. Miroslava, plasa Stavnicu — 305-308. Golăești, plasa Braniște — 309-312. Golăești, plasa Braniște — 313-316. Goroni, com. Tomești — 317-324. Gropnița, plasa Copou — 325-336. Gropnița, plasa Copou — 337-346. Gropnița, plasa Copou — 347-352. Hodora, com. Cotnari, plasa Bahluiu — 353-362. Horlești, com. Cucuteni, plasa Stavnicu.

Vol. VIII (2). Iași

2-5. Icușeni, com. Stânca, plasa Braniște — 6-9. Lungani, com. Sârca, plasa Cârligătura — 10-13. Măcărești, com. Costuleni, plasa Braniște — 14-19. Macărești, com. Costuleni, plasa Braniște — 20-23. Mânjești, com. Mogoșești, plasa Stavnicu. — 24-49. Miroslava, plasa Stavnicu — 50-53. Mogoșești, plasa Stavnicu — 54-57. Moreni, com. Prisacani, plasa Braniște — 58-63. Movileni, plasa Copou-Turia — 64-71. Cătuna Osoiu, com. Tomești, plasa Codru — 72-77. Perieni, com. Cărnicieni, plasa Turia — 78-88. Podul-Iloaei — 89-94. Poieni, plasa Codru, 95-106. Popești, plasa Cârligătura — 107-112. Popești, plasa Cârligătura — 113-116. Podul-Iloaei — 117-118. Prisacani, plasa Braniște — 119-120. Prisacani, plasa Braniște — 121-136. Rediul-lui-Tatar, com. Tăutești — 137-138. Rediul-lui-Tatar, plasa Copou — 139-148. Românești, com. Movileni, plasa Copou — 149-158. Rădeni, com. Roșcani, plasa Turia-Copou — 159-162. Roșcani, plasa Turia — 163-170. Sculeni — 171-174. Sinești, plasa Cârligătura — 175-176. Sinești, plasa Cârligătura — 177-198. Șipote, plasa Bahluiu — 199-202. Sârca, plasa Cârligătura — 203-210. Stânca, plasa Braniște — 212-216. Stornești, com. Sinești, plasa Cârligătura — 217-232. Târgul-Frumos — 233-242. Tomești, plasa Codru — 243-246. Țuțora — 247-248. Valea-adâncă, com. Galata, plasa Codru — 249-262. Voinești plasa Stavnicu — 263-272. Vorovești, com. Miroslava, plasa Stavnicu — 273-294. Zaboloteni, comuna Hermezeu, plasa Turia — 295-299. Zahorna și Horlești, com. Tăutești — 299-304. Zahorna, com. Tăutești, plasa Copou.

Vol. IX. Mehedinți

2-15. Baia-de-aramă, Tismana — 16-21. Bistrița, plasa Ocolul — 22-33. Braniște, plasa Câmpul — 34-37. Cătunele,

plasa Motru-de-sus — 38-47. Cleşneşti, com. Glogova, plasa Motru-de-sus — 48-53. Comăneşti, plaiul Cloşani — 54-57. Cosoveţu, plasa Dumbrava — 58-65. Isverna, plaiul Cloşani — 66-79. Prunişor, plasa Ocolul — 80-111. Rudina, plaiul Cloşani — 112-119. Şişeştii-de-jos, plasa Ocolul — 120-134. Vânjul-mare, plasa Blahniţa — 135-136. Plasa Dumbrava.

Muşcel

138-149. Albeşti — 150-161. Băieşti, plasa Râuri-Argeşel. 164-185. Bălileşti, plasa Râurile — 186-191. Bălileşti, plasa Râurile — 192-197. Cetăţenii-din-deal, plaiul Dâmboviţa — 198-209. Ciumeşti, plasa Râuri-Argeşel — 210-217. Coteşti, plaiul Nucşoara — 218-227. Davideşti, plasa Râuri-Argeşel — 228-239. Glâmbocel, plasa Podgoria — 240-261. Godeni, plaiul Nucşoara — 262-275. Hârtieşti, plasa Râuri-Argeşel — 276-300. Măţau, plasa Dâmboviţa-Nucşoara — 301-358. Micloşani, plaiul Dâmboviţa — 359-370. Mihăeşti, plasa Râuri-Argeşel — 371-380. Schitul-Goleşti, plaiul Nucşoara — 381-392. Poienari, plasa Râuri-Argeşel — 393-402. Rădeşti, plasa Râuri-Argeşel — 403-412. Slânic, plaiul Nucşoara-Dâmboviţa — 413-426. Stâlpeni, plaiul Râuri — 427-432. Ţiţeşti, plasa Râuri — 433-444. Valea-mare, plaiul Dâmboviţa — 445-463. Valea-mare, plasa Podgoria — 464-469. Văleni, plaiul Dâmboviţa — 470-479. Văleni, plasa Podgoria — 480-489. Vlădeşti, plasa Râuri-Argeşel — 490-505. Voineşti, plaiul Dâmboviţa — 506-507. Vultureşti, plasa Argeşel-Râurile.

Vol. X. Neamţu

2-13. Bălţateşti, plasa De-sus-Mijlocul, — 14-17. Bărgăoani, plasa Mijlocul, — 18-27. Bistricioara-Grinţieş, plasa Piatra-Muntele, — 28-41. Bistricioara, plasa Piatra-Muntele, — 42-63. Gura-Bistricioarei, plasa Piatra-Muntele, — 64-75. Bistricioara-Grinţieş, plasa Piatra-Muntele, — 76-79. Bodeştii-Precistei, — 80-83. Petricani-Boiştea, — 84-89. Bozieni, plasa De-sus-Mijlocul — 90-93. Budeşti-Ghicăi, plasa Mijlocul, — 94-101. Buhalniţa, — 102-127. Buhuş, — 128-139. Cârlişi, plasa Piatra-Muntele — 140-145. Costişa, plasa Bistriţa — 146-196. Cracaoani, plasa Piatra-Muntele — 197-200. Davideşti, com. Păstrăveni — 201-242. Doamna-Mănăstirea Bistriţa, plasa Piatra-Muntele — 243-250.

Dragomirești — 251-256. Filioara — 257-272. Frumoasa și Bălcani, comuna Tazlău, plasa Bistrița, 273-286. Galu, plasa Piatra-Muntele — 287-302. Gărcina, plasa Piatra-Muntele — 303-312. Grumăzești, plasa De-sus-Mijlocul — 313-322. Hangu — 323-328. Humulești — 329-330. Lunca, com. Vânătorii-Neamțului — 331-344. Margine — 345-348. Târgul-Neamțu — 349-364. Negrești, com. Dobreni — 365-370. Pângărați, plasa Piatra-Muntele — 371-381. Petricani, plasa De-sus-Mijlocul — 382-385. Grași, comuna Petricani — 386-393. Târpești, comuna Petricani — 394-397. Boiște, comuna Petricani — 398-408. Petricani — 409-414. Preutești, com. Timișești — 415-434. Schitul Răpciune, com. Hangu, plasa Piatra-Muntele — 435-438. Roznov — 339-462. Ghigoești, com. Șerbești, plasa Piatra — 463-488. Siliște, plasa Bistrița — 489-492. Talpa, plasa De-sus-Mijlocul — 493-504. Tazlău, plasa Bistrița — 505-508. Timișești, plasa De-sus-Mijlocul — 509-510. Topolița, com. Humulești — 511-514. Urecheni, plasa De-sus — 515-530. Uscați, plasa Mijlocul — 531-552. Uscați, plasa Mijlocul — 553-564. Valea-albă, comuna Uscați, plasa De-sus-Mijlocul — 565-575. Vânători-Dumbrava-roșie, plasa Piatra — 576-577. Vânătorii-Neamțului — 578-593. Zenești, plasa Bistrița.

Vol. XI. Olt

2-13. Alimănești-Isvoarele — 14-23. Bălănești — 24-35. Chilia, plasa Oltul — 36-43. Constantinești — 44-49. Crăciuneii-de-sus, plasa Șerbănești — 50-53. Cucuieți, plasa Vedea — 54-69. Gura-Boului, plasa Oltul — 70-83. Ibănești, plasa Vedea 84-85. Mereni, plasa Vedea — 86-91. Mogoșești, plasa Vedea 92-105. Negrești, plasa Vedea — 106-111. Oțeștii-de-sus, plasa Oltul — 112-123. Potcova — 124-127. Rădești, plasa Vedea — 128-141. Râjlețul-Govora, plasa Oltul — 142-162. Râjlețul-Vieroșu, plasa Vedea — 163-173. Scornicești, plasa Vedea — 174-185. Segarcea-din-vale — 186-209. Spineni, plasa Vedea — 210-213. Tempeni, plasa Mijlocul — 214-217. Urluiasca, plasa Oltul 218-225. Valea-Merilor, plasa Mijlocul — 226-243. Vața, plasa Oltul — 244-257. Viișoara-Mărunței, plasa Șerbănești — 258-263. Vlaicu, plasa Vedea.

Prahova

265-270. Băicoiu, plasa Filipești — 271-309. Brebu, plaiul Prahova — 310-315. Călinești, plasa Filipești — 316-331. Drajna-

de-sus, plasa Teleajen — 332-348. Măgureni, plasa Filipeşti — 349-354. Mălăeşti, plasa Podgoria-Cricov — 355-358. Măneşti, plasa Filipeşti — 359-370. Mărginenii-de-sus, plasa Filipeşti — 371-376. Nedelea, plasa Filipeşti — 377-386. Ploeştiori, plasa Târgşor — 387-392. Proviţa de jos — 393-398. Râncezi, plasa Teleajen — 399-406. Scăeni, Plasa Podgoria — 407-414. Sinaia, plaiul Prahova — 415-224. Stari-Chiojd, plaiul Teleajen

Putna

426-431. Făurei, plasa Gârlele-Bilieşti — 432-465. Găuri, plasa Vrancea — 466-481. Ireşti, plasa Gârlele — 482-497. Năruja, plasa Vrancea — 498-514. Palteş, plasa Vrancea — 515-520. Răcoasa, plasa Zăbrăuţi.

Vol. XII. Râmnicul-Sărat.

2-11. Bălăceanu, plasa Râmnicul-de-sus — 12-89. Bogza, plasa Marginea de-sus — 90-103. Buda, plaiul Râmnicul — 104-107. Budeşti — 108-131. Corbu, plasa Marginea-de-jos — 132-146. Dediuleşti, plasa Râmnicul-de-sus — 147-152. Domniţa, plasa Grădiştea — 153-164. Jirîău, plasa Grădiştea — 165-190. Obileşti, plasa Marginea-de-jos — 191-199. Răcoasa şi Pădureni, plasa Răcăciuni (jud. Putna) — 200-211. Sgârciţi, plasa Râmnicul-de-sus — 212-222. Slobozia, cătunul Coroteni — 223-232. Tâmboeşti, plasa Marginea-de-sus — 233-252. Vişani, plasa Grădiştea.

Romanaţi

254-256. Cilieni — 257-267. Rusăneştii-de-jos — 268-269. Gostavăţul, plasa Ocolul — 270-271. Leu, plasa Ocolul.

Suceava

273-280. Baia, plasa Moldova — 281-283. Bogdăneşti — 284-297. Borca — 298-314. Broşteni, plasa Muntele — 315-318. Brusturi, com. Drăgăneşti — 319-338. Dolhasca, plasa Siret — 339-348. Dolheşti — 349-352. Dorna-Gura-Negrui, plasa Muntele — 353-360. Farcaşa, plasa Muntele — 361-362. Forăşti, plasa Moldova-Şomuz — 363-369. Găineşti, com. Mălini — 370-383. Giurgeşti — 384-389. Horodniceni şi Rotopăneşti, plasa Şomuz-Moldova — 390-397. Lămăşeni, plasa Şomuz — 398-399

Lămășeni — 400-407. Lespezi — 408-425. Liteni — 426-449. Mălini, plasa Muntele — 450-460. Miroslăvești, plasa Siret — 461-470. Pașcani-Stolniceni — 471-494. Preuteștii-uniți, plasa Șomuzul — 495-502. Mănăstirea Probota, com. Dolhasca — 503-544. Rădășeni — 545-566. Ruginoasa și Vascani — 567-575. Ruginoasa, plasa Siret — 576-581. Șaru-Dornei, plasa Muntele 582-595. Tătărăuși, plasa Șomuz-Moldova — 596-605. Țolești, plasa Șomuz-Moldova — 606-613. Valea-Gloduului.

Vol. XIII. Tecuciu

2-5. Barcea, plasa Bârlad — 6-19. Boghești, plasa Zeletin — 20-21. Orașul Bârlad — 22-31. Brăhășești — 32-39. Buda, plasa Zeletin — 40-45. Corbasca — 46-58. Matca, plasa Bârlad, și Corbița, plasa Zeletin — 59-94. Corodu, plasa Bârlad — 95-110. Cosmești, plasa Nicorești-Bârlad — 111-122. Crăești, plasa Zeletin — 123-140. Fundeni, plasa Bârlad — 141-186. Găiceana, plasa Berheciu — 187-190. Giurgiana — 191-194. Glăvănești, com. Muncelu — 195-203. Godinești, plasa Berheciu — 204-212. Homocea, plasa Nicorești — 213-224. Huruești, plasa Berheciu — 225-241. Ionășești, plasa Nicorești-Bârlad 242-245. Ivești — 246-253, Lespezi, com. Homocea — 254-261. Motoșeni, plasa Zeletin — 262-283. Movileni, plasa Nicorești-Bârlad — 284-285. Muncelu, plasa Zeletin — 286-299. Nărtești, plasa Zeletin — 300-321. Negulești — 522-341. Nicorești — 342-357. Ocheni, com. Condrăchești, plasa Berheciu — 358-367. Onceștii-noi, plasa Berheciu — 368-385. Onceștii-vechi 386-397. Poiana, plasa Nicorești-Bârlad — 398-413. Răchitoasa, plasa Zeletin — 414-419. Șendrești, plasa Pereschivu — 420-433. Șerbănești, comuna Liești — 434-441. Miesta, comuna Spriea, plasa Zeletin — 442-459. Stănișești, plasa Zeletin — 460-465. Puțeni, plasa Bârlad — 466-477. Țepu, plasa Nicorești-Bârlad — 478-485. Țigănești, plasa Bârlad — 486-488. Torcești, plasa Bârlad — 489-493. Tudor-Vladimirescu, plasa Bârlad — 494-499. Umbrărești, plasa Bârlad — 500-505. Valea-rea, plasa Zeletin — 506-511. Vizurești-Hânțești, plasa Nicorești — 512-517. Vulturenii, plasa Bârlad.

• *Vol. XIV. Teleorman.*

2-15. Bălțați, plasa Târgul — 16-19. Băneasa, plasa Călmațuiu — 20-25. Brânceni, plasa Marginea — 26-57. Cafavanețu,

plasa Călmățuiu — 58-61. Ciocești-Mândra, plasa Teleorman — 62-70. Cioara, plasa Călmățuiu-Marginea — 71-74. Crângeni, plasa Călmățuiu — 75-78. Cucueți, plasa Târgul — 79-92. Dracea, plasa Călmățuiu — 93-98. Malu, plasa Teleorman — 99-144. Odaia, plasa Călmățuiu — 145-155. Papa — 156-169. Pielea, plasa Marginea — 170-182. Pârlita, plasa Târgul — 183-192. Râioasa, plasa Călmățuiu-Marginea — 193-205. Scioștea, plasa Târgul — 206-218. Socetu, plasa Târgului — 219-232. Spătaru, plasa Marginea — 233-238. Traian, plasa Marginea — 239-278. Tufeni, plasa Teleorman — 279-280. Urlueni, plasa Teleorman — 281-292. Viișoara — 293-332. Voivoda, plasa Marginea.

Tulcea

334-337. Caraman-chioi, plasa Babadag — 338-339. Cârjelari — 340-341. Enisala, plasa Babadag — 342-351. Garvănu — 352-357. Greci — 358-361. Hagi-ghiol — 362-369. Isaccea — 370-389. Luncavița — 390-391. Moru-ghiol, plasa Tulcea — 392-412. Niculițel, plasa Tulcea — 413-424. — Peceneaga — 425-428. Sari-ghiol, plasa Tulcea — 429-431. Sari-nasuf — 432-441. Satu-nou, plasa Sulina — 442-451. Somova, plasa Tulcea — 452-459. Turcoaia plasa Măcin — 460-470. Văcăreni, plasa Măcin — 471-504. (Lângă comuna Congazu).

Vol. XV. Tutova.

2-7. Avrămești, plasa Tutova — 8-13. Bacani, plasa Simila-Târgu — 14-21. Bălăbănești, plasa Corodu — 22-47. Orașul Bârlad — 48-59. Blăgești, plasa Târgu — 60-62. Bogdana, plasa Simila — 63-78. Bogdănița, plasa Simila — 79-86. Bogești, plasa Tutova — 87-96. Brădești — 97-104. Căbești, plasa Pereschivu — 105-126. Lălești-Călimănești, plasa Tutova — 127-134. Cărpcești, plasa Corodu — 135-190. Cârjăoani, plasa Tutova — 191-196. Cărlomănești, plasa Corodu — 197-210. Chilieni, plasa Pereschivu — 211-228. Corodești, plasa Tutova — 229-238. Costești, plasa Simila-Târgu — 239-260. Docani, plasa Târgu — 261-270. Dragomirești, plasa Tutova — 271-294. Iepureni, plasa Târgu — 295-302. Florești, plasa Simila-Târgu — 303-312. Frunțișeni, plasa Târgul — 313-324. Gâlțești, com. târgul Puești, plasa Tutova — 325-340. Grăjdeni, com. Frunțișeni, plasa Târgu

— 341-350: Ibănești, plasa Simila — 351-356. Ivești, plasa Pereschivu — 357-366. Lungești, plasa Corodu — 367-374. Mânzați, plasa Simila-Târgu — 375-388. Micești, plasa Tutova — 389-396. Obârșeni, plasa Târgul — 397-404. Odaia-Bursucani — 405-422. Perieni, com. Bogești, plasa Tutova — 423-431. Plopana, plasa Tutova — 432-449. Pogonești, plasa Corodu-Pereschivu — 450-453. Prisecani, plasa Pereschivu — 454-469. Puești, plasa Tutova — 470-479. Punișeni, plasa Simila-Târgu 480-488. Rădăești — 489-494. Șendrești — 495-500. Stâncășeni, com. Corodești — 501-504. Stănuești, plasa Pereschivu 505-510. Bogdănești, plasa Târgu-Simila — 511-530. Vinderei, plasa Târgu.

Vol. XVI. Vâlcea.

2-7. Crăpăturile, plasa Oltețului — 8-27. Recea, plaiul Horezu — 20-27 Văideni, Slătioara, Fometești și Racovița — 28-33. Suțești, plasa Oltul — 34-61. Zăvoieni, plasa Otăsău.

Vasluiu

63-72. Bârzești — 73-92. Bereasa, plasa Mijlocul — 93-100. Bodești, plasa Mijlocul — 101-110. Borești — 111-114. Buda-Rafaila — 115-122. Buhăești, plasa Stemnicul — 123-126. Ciorțești, plasa Crasna — 127-140. Codăești, plasa Mijlocul — 141-144. Cosmești, plasa Stemnicul — 145-148. Dănești, plasa Mijlocul — 149-156. Deleni, plasa Crasna — 157-166. Doagele, plasa Racova — 167-186. Dumeștei, plasa Fundurile — 187-192. Ferești, plasa Mijlocul — 193-204. Gărceni, plasa Racova — 205-214. Gărceni, plasa Racova — 215-220. Ipatele, plasa Fundurile — 221-230. Ivănești, plasa Racova — 231-234. Laza, plasa Racova — 235-244. Lipova, plasa Racova — 245-254. Lipovățu — 255-264. Mânjești, plasa Crasna — 265-268. Miclești, plasa Crasna-Mijlocul — 269-276. Mîrcești, plasa Mijlocul — 277-284. Muntenii-de-jos, plasa Crasna — 285-292. Negrești, plasa Fundurile — 293-298. Poienești plasa Racova — 299-302. Șcheia, plasa Fundurile -- 303-306. Știoborâni — 307-318. Tangujei, plasa Fundurile — 319-324. Telejna, plasa Mijlocu — 325-334. Țibănești, plasa Fundurile — 335-342. Valea-Rea, plasa Mijlocul — 343-366. Zăpodeni, plasa Mijlocul.

Localităţi fără indicaţii precise

368-369. — 370-377. — 378-393. Gogoşul, (jud. Dolj) — 394-399. Dirmăneşti — 400-401. Vânu-Mare, jud. Mehedinţi — 402-403. (Moldova) — 404-409. (Din Moldova) — 410-417. (Din Moldova) 418-441. Din Muntenia) — 442-449. (Din Moldova).

Vol. XVII. Ardeal

2-5. Blaj (şi alte regiuni) — 6-11. Clopotiva, cercul Haţeg 12-45. Copăcelu, comitatul Făgăraşului — 46-53. Cugieru — 54-113. Haţeg — 114-131. Lisa (şi alte sate), comitatul Făgăraşului — 132-137. Lodroman — 138-147. Mărgineni, comitatul Făgăraşului — 148-161. Ohaba, comitatul Făgăraşului — 162-248. Orlat, comitatul Sibiiului — 249-252. Ostvorul-maré, comitatul Huniedoarei — 253-260. Păuceneşti, comitatul Huniedoarei — 261-265. Râu-de-mori-Suseni, Ostrovel-Gureni, Valea-Dilsii-Sibişel — 266-267. Sâncel — 268-295. Năsăud-Sângeorgiu — 296-301. Scorei, comitatul Făgăraşului — 302-326. Cugieru — 327-342. Jina (scris Sina), comitatul Sibiiului — 243-246. Spini, comitatul Huniedoarei — 347-356. Ţânţari, comitatul Făgăraşului — 357-384. Tohanul-vechiu, com. Făgăraşului — 385-404. Vaidarecea, com. Făgăraşului — 405-408. Veştem, comitatul Sibiiului — 409-420. Veţelu, Herepea, Vulcez şi Caoniu, comitatul Huniedoarei — 421-430. Vistea-de-jos, com. Făgăraşului 431-464. Voila com. Făgăraşului.

Vol. XVIII. Banat, Crişana şi Maramureş.

2-9. Bănat-Comloş, comitatul Torontal — 10-23. Bărseul-de-jos Sălagiu — 24-31. Borlova, lângă Caransebeş — 32-37. Bouţariul-de-jos şi de-sus — 38-57. Bucova — 58-64. (Mai ales) Orăştie — 65-84. Făget — 85-101. Gârceiu, comitatul Sălagiu — 102-107. Grădişte, cercul Haţeg — 108-133. Lipova, Banat — 134-221. Maidan, comit. Caraş-Severin — 222-237. Şugatag, comitatul Maramurăş — 238-255. Nevrincea, comitatul Caraş-Severin — 256-257. Oraviţa — 258-265. Orşova şi Mehadia — 266-273. Srediştea-mică, lângă Vârşeţ, Banat — 274-281. Timişoara — 282-286. Teregova, Comitatul Caraş-Severin — 287-292. Tincova, com. Caraş-Severin — 293-296. Vermeş, comit. Caraş-Severin — 297-318. Vişagu, comitatul Caraş-Severin, Bobâlna şi Baia-de-Criş, amândouă în comit. Huniedoarei.

Indice:

Alatră: cânele, vulpea

Bânâe: *albina*, bondarul, cosașul, *musca*, țânțarul

bânzâe: *albina*, bondarul, cosașul, *musca*, țânțarul

bârâe: *albina*, bondarul, cosașul, *musca*, țânțarul

bate: cânele, coțofana, lupul, vulpea

baună(-e): bou, cânele, lupul

bâzâe (bâzâe, bazie): *albina*, bondarul, cosașul, *musca*, țânțarul

becăcăe(-ște): capra, țapul

becăe(-ște): capra, țapul

beește: capra, oaie

behăe(-ște) (behăește, behaește): *capra*, *oaia*

behee(-ște): oaia

behăhăe(-ște): capra, oaia

behehăește: capra, oaia

behehește (behoește, behohoește): capra, oaia

blecăe: oaia

boară: oaia

bolborosește (bolborăsește, borborosește): curca, *curcanul*

bombă(n)e, bombă(n)ește: *albina*, bondarul, *musca*, ursul

bombone: ursul

boncă(n)e: *bivolul*, bou, buhaiul, vaca

boncăluește (buncăluește): *bivolul*, bou, buhaiul, vaca

bonzâe: *albina*, bondarul, cosașul, *musca*, țânțarul

borăe(-ște): *bivolul*, bou, buhaiul, ursul, vaca

borișcăese: *bivolul*, bou, buhaiul

bornăe(-ște): *albina*, bondarul, cosașul, *musca*, țânțarul, ursul

brăhnește (brăhnește): cânele, căprioara

brehăește: capra, oaia, vulpea

brehnește: cânele, căprioara

brohoe: porumbul

brumăe: ursul

bufăește: buha

buhăeşte (buhaeşte): bivolul, boul, buha, *buhaiul*, vaca
 buhăluşeşte: bivolul, boul, *buhaiul*, vaca
 buhue: buha
 bumbu'n e: albina, bõndarul, ursul
 buncăluşeşte: boul, buhaiul, vaca
 burue: porcul.

Cântă: broasca, buraticul, *cucoşul*, *găina*, greerul, etc. toate pa-
 [sările cântătoare; cf. § 2 N. I.

căoe-şte): curca

căone: vulpea

cârâe (cârâe, carâe, cărâe, carae, cărie)-şte: cioara, cristelul, cu-
 [coşul, curca, găina

cârcâe (cârcâe, cărcâe, cărcâe, carcae)-şte: găina

cârcârăgeşte: găina

cârcârigeşte: cucoşul

căţăe(-şte): coţofana, dihorul

câtcădăceşte (câtcădăţeşte): găina

câtcăeşte: cucoşul, găina

câtcârâe: cucoşul, găina

câtcârăgeşte (câtcârăşeşte): cucoşul, găina

câtcârigeşte: cucoşul

căuleşte se: cânele

cău(n)e: cânele, curca, lupul

caută se: porcul

ceaună: mâţa

cheamă: cucoşul, găina

chefă(n)e: cânele, copoul

chefneşte: copoul

cheneşte: copoul, vulpea

chelacăe: cânele

chelălăe: *cânele*

chenţăe: vulpea

chercă(n)e -şte: cucoşul, curca, găina, pichirea

cherlăe: cânele

cheune: curca

chiarăe: curca

chihăeşte (chihăineşte): vulpea

chilălăe(-şte): *cânele*, vulpea

chioncânește: curca
 chiorăe (chiorăe, chiorae)-ște: *cucoșul, curca, găina*
 chiorcă(n)e (chiorcăe)-ște: *cucoșul, curca, găina*, pichirea
 chirăe (cherăe): pichirea
 chiscue(-ește): curca, *puiul*, vrabia
 chițacă: șoarecele
 chițae (chițae)-ște: cârțița, dihorul, șoarecele, bursucul
 chitcăește: guzganul
 chițene: șoarecele
 chiție: șoarecele
 chiue(-ște): curca, pichirea, *puiul*, vrabia
 chiunește: curca
 chiurăe: curca
 chiurue: curca
 ciorăe(-ște); cioara, curca
 cirică,-ște): vrabia și pasările cântătoare, cf. § 3 N. I.
 ciripește (-pe, -pie): *vrabia* și pasările cântătoare, cf. § 3 N. I.
 ciuruește: ciocârlanul
 clămpă(n)ește (clămpănește, clampanește): cocostârcul
 clăpănește: cocostârcul
 clepăește: cocostârcul
 cloncă(n)e (cloncane)-ște: *corbul, cucoara, curca, găina*, porumbul
 clorăește: curca
 codocește: găina
 coică (coicăe) se: porcul
 colcuește: curcanul
 corăe(-ște): corbul, cucoara, porumbul
 cotcodăcește (cotcodăcește, cotcodocește): *cucoșul, găina*
 cotcorează: *cucoșul, găina*
 cotcorozește (cotcorezește, cotcorezează): *cucoșul, găina*
 cotcozește: *găina*
 covățaește: porcul
 coviță(-țe, -ție): *porcul, purcelul*
 covițae (covițae, covițee)-ște: *porcul, purcelul*
 crăncânește: cioara, corbul
 crăone: cioara, corbul
 croncă(n)e-ște): *cioara, cocostârcul, corbul*
 cronconeste: cioara, corbul
 cucue: gaița

cucurezeşte (cucurezează): cucoşul, găina
 cudcurugeşte: găina
 curcăeşte: curca
 curcudăteşte: găina
 curue(-şte): cucoara, turturica
 cutcudăceşte (cutcudăteşte: găina
 cutcudătează (cutcudeţează, cutcudeţeste): găina
 cutcueşte: curca, găina
 cutcure(a)ză (cutcurezează): găina
 cutcurugeşte: găina
 cuviţă: porcul, purcelul
 cuviţ(i)eşte: porcul, purcelul

Dârlăe(-şte): gânsacul
 dăuleşte se: oaia
 durueşte: porumbul

Fâsăe (fâsie): gânsacul, gâsca, şarpele
 fifie (fifăe, fâfăe): bobocul
 flioncăneşte: curca
 flueră: gangurul, graurul, privighitoarea, şarpele, sturzul
 forăe(-şte): calul
 forcăe (forcoe)-şte: ariciul, bursucul, iepurele, şarpele
 forcoteşte: ariciul, bursucul
 fornăe(-şte): calul

Găeşte: cioara, coţofana
 găgăe (găgăe, găgăe, găgăe, găgae, găgae)-şte: gâsca, raţa
 gagateşte (gageşte, găgoe): gâsca
 gălcevesc se: vrăbiile
 gălgăe: gaiţa
 găngureşte: porumbul
 gărăe (gărăe, gărăe, gărae, gărie)-şte: cioara, gâsca, porcul, po-
 [rumbu]

gărgăe (gărgăe)-şte; gâsca
 gărtoane: porcul
 garueşte: porcul
 găsăe: gânsacul
 glugăeşte: curcanul
 gluglue: curcanul

goică: porcul
 gorăe (goroe, gorue)-ște: porcul, găasca
 grângâne(-ște): găasca
 grăone: porcul
 groește: porcul
 grofă(n,e (-ște): *porcul*, bursucul
 grohă(n)e (-ște): *porcul*, bursucul
 grohăește: porcul
 grohoe (-ște): *porcul*, porumbul
 grohone (-ște): porcul
 grohote (-ște): *porcul*
 grohuește; porcul
 gronește: porcul
 grongă(n)ește: porcul
 grongoește: porumbul
 gronhănește: porcul
 groocește: porcul
 grooe (-ște): porcul
 groone (-ște): porcul
 grugune: porcul
 gruhăe: porcul
 gruhoește: porcul
 gruhue (-ște): porcul
 grunește: porumbul
 grungă(n)ește: porumbul, porcul
 grungune (-ște): porumbul, porcul
 grungură: porumbul
 grungurește: porumbul
 gugăe (gugăe): găasca, porumbul
 gugue (-ște): găasca, porumbul
 gugulește: porumbul
 gugurește: porumbul
 guice (guicie)-ște: porcul
 guiță: ariciul, bursucul, iepurele, *porcul*, șoarecele
 gungănește: porumbul
 gungură (gungurește): porumbul
 gurgunește: porumbul
 gurlue (-ște): ariciul, *porcul*, porumbul
 gurue (-ște): bursucul, porcul, porumbul, turturica
 guviță: porcul.

Hăcăeşte (hăcaeşte, hacăeşte, hacaeşte): *raţa*
 hămăe (-şte): *cânele*; vulpea
 hămueşte: *cânele*
 hârăe (hârăe, hârae, harăe)-şte: *cânele*, lupul
 hăule (-şte) (se hăule): *cânele*, lupul
 hăune (-şte): *cânele*, lupul, vulpea
 hirăe: pichirea
 hohăneşte (hohoneşte): calul
 hoheeşte: capra
 hohoteşte: calul
 horcăne: calul
 hrohăeşte: porcul
 hueşte: porcul
 huhue: huhurezul
 huhurează: huhurezul
 hurue (-şte): curcanul, porumbul

Îmboroşcăe se: bivolul, boul, buhaiul, vaca
 înechează: calul
 îngurlue: porcul
 îngurue: porumbul
 înturăe: porumbul, turturica

Latră: *cânele*, lupul, nevăstuica, vulpea

Măcăcăeşte (macăcaeşte): *raţa*
 măcă(n)e (măcă(n)e, macă(n)eşte, măca(n)eşte, macă(n)eşte)
 [broasca, găasca, iepurele, *raţa*]
 mârăe (mărăe, mârăe) -şte: *cânele*, lupul, ursul
 marmăeşte: ursul
 marmone: ursul
 mearlăe: mîţa
 meaună(e), se meaună: *mîţa*, păunul, iedul
 mecăcăe (-şte): capra
 mecă(n)e, mecă(n)eşte: broasca, iepurele
 mechecăeşte: capra
 mechecherează: capra
 mecherează (mecherezeşte): capra
 mehăe (-şte): bivolul, boul, *capra*, *oaia*, vaca
 mehăhăeşte: capra, *oaia*
 meheheşte: capra, *oaia*

meune : mîța
 micăește : capra
 michichirează : capra
 mieună (mieone, mioe) : mîța
 miercă(n)e (-ște) : iepurele
 mierlăe (mierloe) : mîța, bursucul
 mihoe (-ște) : *calul*
 mihohoe (-ște) : *calul*
 mihohotește : calul
 mihotește : calul
 mionă : mîța
 mione (-ște) : mîța
 miorcăe (-ște) : broasca, iepurele
 miorlăe (miorlăe, miorlae, miorloe) -ște : gaița, *mîța, motanul*,
 [ursul, veverița]

miorluește : mîța
 miră se : cucoșul
 mirloae (mârloae) : mîța, motanul
 morăe (morăe, morae) -ște : *cânele, mîța, ursul*
 mormăcă : ursul
 mormăe (mormăe, mormae, mormăne, -ște : *cânele, ursul*
 mormoe (-ște) : ursul
 mornăe (mornăe, mornae) -ște : *cânele, mîța, ursul*
 morue (moroe) : ursul
 mucucurează : capra, oaia
 mugește : *bivolul, bou, buhaiul, măgarul, vaca, vițelul*
 murăe : ursul
 murgește : vaca
 murmăe : ursul
 murmue : ursul

Nechează (-e) : calul, gaița, măgarul
 necheză (nechiză) : calul
 necheață (neghheață) : calul
 nenchează : calul
 nichează : calul
 nimchează : calul
 ninchează : calul
 ninie (-ște) : țânțarul

Ocăcăe (ocăcae, ocăcâe, ocacae) -şte: *broasca*, *raţa*

ocăeşte (ocăeşte, ocaeşte): *broasca*, *raţa*

ogăgăe: *gâsca*

orăcăe (-şte): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*, *broasca*, *capra*, *măgarul*, *vaca*,
[*ursul*, *oaia*, *raţa*]

orăcaeşte (oracăeşte): *broasca*

orocăeşte: *broasca*.

Păcâe (*păcăe*): *cocostârcul*, *curca*, *pichirea*

păcâne (-şte): *cocostârcul*, *curca*, *pichirea*

pârâe: *cristeiul*

pătpăducheşte: *prepeşiţa*

picheşte: *pichirea*

pichineşte: *pichirea*

pichireşte: *pichirea*

piertăne: *şoarecele*

piercăneşte: *curca*

pione (-şte): *curca*, *găina*; *păunul*

pircăeşte: *curca*

pircoe: *curca*

piscue (-şte) v. *chiscue*

piună (-e): *puiul*, *curca*

piue (-şte) v. *chiue*

prisneşte: *capra*

pufneşte: *ariciul*, *curcanul*, *iepurele*

pupăe (*pupue*): *pupăza*.

Răcăe (*răcâe* *răcăe*, *răcâe*), -şte: *raţa*

răcneşte (*răcneşte*, *răgneşte*): *bivolul*, *boul*, *măgarul*, *ursul*

rage (*răgeşte*): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*, *măgarul*, *oaia*, *ursul*, *vaca*,
[*viţelul*]

râncăe (-şte): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*

râncăluşeşte (*râncăluşeşte*): *bivolul*, *boul*, *buhaiul*

râncează (*râncează*, *râncează*, *râncează*): *calul*

renchează (*râncezeşte*, *rinchează*, *rincheză*): *calul*

rocăcăeşte: *broasca*

roncăe: *bivolul*, *buhaiul*

Săsâe: *gâsca*, *gânsacul*

scălălăe (-şte): *cânele*

scânceşte (*scânceşte*, *scânceşte*): *cânele*, *lupul*, *vulpea*

scârțae (ște): liliacul, rândunica
 schelăe (schelălăe) -ște: *cânele*, vulpea
 schelăluește: *cânele*
 schercănește: *cânele*, lupul
 schiaună: *cânele*, lupul
 schilălăe (schilălăe) -ște: *cânele*
 schințește (schincește): *cânele*
 schionă (-e): *cânele*
 schiorlăe: *cânele*
 schirlăe: *cânele*
 scohiță (scoviță) se: porcul
 scuipă (stupește): mâța
 sfădesc se: vrăbiile
 sfârăe: *cosașii*, mâța, musca, musculițele
 sfôrăe (sfrooe) -ște: bursucul, calul, mâța
 smercă(n)e: iepurele
 strănută: calul
 strigă: porcul, mâța, pasărele
 șueră: *gangurul*, *graurul*, *mierla*, *privighitoarea*, *șarpele*, *sturzul*
 suflă: șarpele
 suspină: vulpea

Tăcăneste: cocostârcul

țahăește: vulpea

țâlțae: șoarecele

târăe: greerul, veverița

țârăe (țârăe, țărăe) -ște: *greerul*, *presura*, *vrabia*

tărărăește: pichirea

țârțae: *vrabia*

țâțae (țâțae, țățae, țâție) -ște: peștele, *șoarecele*

țehaește: vulpea

țehuește (țihuește, țăhuește, țăhuește): *cânele*, copoul, vulpea

țilțae: șoarecele

țipă (țâpă, țâpue, se țâpă): calul, *cânele*, capra, dihorul, găina,

[iepurele, pănul, porcul, șoarecele, vulpea etc. cf. § 1 N. I.

țirăe: *vrabia*

țiripește: *vrabia*

țiție (țițae = țâțae): *șoarecele*

țivlește: cucoveica

toacă: cocostârcul

toarce: mîța

tocăne (-ște): cocostârcul

turăește: turturica

turue (-ște): curca, porumbul, turturica

Uică se: porcul

unește: porumbul

urlă: bursucul, *cânele*, *lupul*, măgarul, ursul

uruește: porumbul

Vacăe: rața

vaetă se: cucoveica, vulpea

văunește: vulpea

ițae (viție, vițue) -ște: porcul

Zâzae: albina, musca

zâpăește: *cânele*

zbârăe (zbârăe): *albina*, *bondarul*, *cosașul*, *musca*, *țânțarul*, vrabia

zbârănăe (zbârănăe): *albina*, *bondarul*, *cosașul*, *musca*, *țânțarul*

zbiară: bivolul, boul, buhaiul, capra, căprioara, gaița, iepurele
[măgarul, oaia, ursul, vaca, vițelul]

zmiară: oaia, capra

zmeură se: capra

zuzăe: albina, bondarul, cosașul, musca, țânțarul.

Serghe Șutu

Probleme vechi și nouă.

(Iarăși *mente* și *minte* — legi fonetice — *e* neaccentuat > *i* — *frasin*, *buvons*, *dumică* — *-as*, *-es* > *-i* — evoluții acustice etc.)

S'a făcut până acuma tot felul de încercări de a explica dubletele atât de frecvente în textele noastre vechi ca *mente* — *minte*, *me-Ńre* — *mî-Ńre* etc. Chestiunea lui *e* accentuat în poziție nazală a fost reluată în Dacoromania I, 340—343 de Vivian G. Starkey în articolul *Evoluția lui en în in după labiale* și de dl Pușcariu în recensia făcută lucrării dlui Jordan, *Diftongarea lui e și o accentuați în pozițiile ă*, e. Autorii aceștia înformându-ne și asupra principalelor lucrări în legătură cu problema aceasta, cred că mă pot dispensa de a-i face întreg istoricul.

Rezumând studiul său excelent *Die Entwicklung von e vor Nasalen in den lateinischen Elementen des Rumänischen* (Weigand, Jahrb. III, 1—70) dl A. Byhan ajunge între altele la următoarele concluziuni: 1.) *e* accentuat în poziție nazală se prefacă în *i*. Aceeași soartă a avut-o și *e* neaccentuat înainte de *n + cons.* Dar 2.) *e* neaccentuat înainte de *n voc* pare că s'a păstrat în limba română. În dialectul dacoromân s'a prefăcut apoi în poziție tare după *r, lab.* și *sibilante* (Zischlauten) în *ă*, în poziție moale după alte consonante în *i*. În dialectele istrorom. și megl. apare pretutindeni *i* și *e*; în dialectul arom. sânt mai obișnuite formele cu *i* deschis (ib. pag. 61).

Merită să fie relevată în special deosebirea care se face aci între *e* accentuat și *e* neaccentuat în poziție nazală, căci ea nu este nemotivată. Studiind-o și precizând mai bine faptele, vom da de material foarte folositor pentru lămurirea fenomenelor de cari ne vom ocupa.

Încolo, pentru dl Byhan, între forme ca *mente* și *minte* nu există decât o deosebire grafică, uzul ortografic șovăitor explicându-se din faptul că *i < e* în poziție nazală n'ar fi fost încă identic cu *i < ȳ*, ci un *i* deschis (ib. pag. 18—19.). Acest *i*; o vocală intermediară între *i* și *e* închis, ar fi putut deci să fie scris când *e*, când *i*.

Cercetând materialul privitor la *e* neaccentuat înainte de *n + voc.*, dl Byhan îl desparte pe *e* protonic de *e* posttonic și încheierile sale sânt la acest loc, precum vom vedea, ceva mai precise și mai aproape de adevăr, decât în forma în care au fost rezumate la sfârșitul lucrării. Astfel spune despre *e* protonic: «Este cu puțință deci ca *e* neaccentuat înainte de *n voc*, după dentale, velare, *l* și *n* să se fi păstrat în limba străromână» (ib. pg. 25), iar despre *e* posttonic: «Tendința de a-l schimba pe *e* în *i* va fi existat însă chiar încă înainte de diferențierea dialectelor; ea s'a manifestat apoi cu mai multă putere» (ib. pag. 28).

A atras atențiunea îndeosebi împrejurarea — relevată mai întâiu de dl Tiktin — că se scrie *e* în loc de *i* în poziție nazală mai ales după labiale. Plecând de la constatarea aceasta, dl Pușcariu și-a formulat părerea în modul următor în *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, lucrare în care a distrus legenda despre uniformitatea limbii străromâne: Prefacerea lui *e*

în *i* înainte de *n* sau *m* + *cons.* aparține desigur epocii străromâne, căci se găsește în toate dialectele. Dacă se scrie însă încă în mod destul de consecvent *e* după labiale în limba veche românească, atunci nu prea putem descoperi aci decât rămășița unei deosebiri dialectale în chiar limba străromână (cu toată contrazicerea expunerilor dlui Byhan în *Jahresbericht III*, 14—19). Când s'au depărțit dialectele, au existat regiuni în cari vechiul *e* s'a păstrat cel puțin după labiale, pe când celelalte regiuni l-au schimbat în *i*. Acest *e* s'a păstrat totuși ca fenomen dialectal în dacoromână până în sec. al XVII-lea și își continuă poate existența până în zilele noastre (cf. *Jahresbericht IV*, 284), dar a fost sau este înlocuit tot mai mult de *i* al celorlalte regiuni.» (ib. pag. 32—33).

Cele susținute astfel de dl Pușcariu formează baza de operațiune pentru Starkey. Crezând labiala precedentă hotărâtoare pentru menținerea nealterată a lui *e*, dînsul îl explică pe *cene*, *sene*, *tene*, trimițându-ne la Tiktin, *Stud.* I, 56, prin analogie cu *mene*, iar «cazuri izolate ca ДЕНУІЕ Cuv. d. Bătr. II. 57, le putem desigur considera ca simple grafii sau greșeli de ortografie». Adaosul din urmă îl apropie cel puțin în parte de dl Byhan. Dar Starkey crede că poate duce cercetările cu un pas înainte și explică dubletele dacoromânești cu *e* și *i* ca forme cari aparțin unor regiuni deosebite. Întâmpinând în cadrele materialului său destul de redus formele cu *e* mai ales în textele rotacizante și urmărindu-le prin texte transilvănene până pe la sfârșitul secolului al XVIII-lea, le crede ardelenesti, admițând însă că o localizare mai precisă nu este cu putință. Prin urmare, zice Starkey, Coresi scrie numai *i*, pentru că este originar din Muntenia, iar apariția pe ici-colo a lui *e* în textele lui este o influență ardeleană.

Starkey ne reamintește foarte mult părerile dlui O. Densusianu din *Hist. d. langue roum.* II. pag. 66—68, pe cari n'a apucat însă să le cunoască¹⁾. Dl Densusianu aduce numai ușoare modificări opiniunii formulate de dl A. Byhan, admite însă ideea unei diferențieri dialectale pe care dl Pușcariu i-a sugerat-o lui V. Starkey. D-sa crede că unele dintre textele vechi reproduc probabil vechea pronunțare, păstrată încă în anumite regiuni, pe când altele continuă să aibă când *e* când *i*

¹⁾ Dînsul ne trimite numai la vol. I, pag. 312 al operei citate.

numai în baza unei tradiții grafice. Vechea pronunțare ar fi *i* deschis, care s'ar fi prefăcut de cu vreme în unele cazuri (foarte probabil mai întâiu înainte unui *i*) în *i*, pe când altă dată, și mai ales înainte unui *e*, își păstră până relativ destul de târziu valoarea fonetică „mixtă“ de sunet intermediar între *e* și *i*. Polemizând cu dl Tiktin, dl Densusianu nu admite, în opoziție cu Starkey, că labialele precedente ar fi avut o influență hotărâtoare pentru conservarea mai îndelungată a vechii pronunțări a lui *e* în poziție nazală. Interesant este însă faptul relevat de d-sa că dl *Psaltirea Scheiană* (exemplele citate de dl Densusianu nu sânt decât din partea scrisă de copistul al treilea) și în *Psaltirea Hurmuzachi* se găsesc forme ca *mene*, *tenre*, *centre* cu *e* corectat în *i*. Este o dovadă că formele cu *e* nu mai existau în graiul acelor copști din secolul al XVI-lea sau că erau cel puțin pe dispărute.

Lui Starkey, care crede că formele cu *e* și *i* aparțin duor regiuni deosebite, i-a scăpat din vedere, ca și celorlalți cercetători, că în anumite cazuri, cari nu pot fi despărțite de exemple ca *mente-minte* etc., uzul mai șovăe și astăzi între *e* și *i* în întreg cuprinsul celor patru dialecte românești. Văzând că formele cu *e*, care a lăsat urme scrise pe întreg teritoriul dacoromânesc, devin tot mai rare în cursul veacurilor, ar fi trebuit să-și spună că este foarte firesc ca ele să fie mai caracteristice pentru textele rotacizante, căci aceste sânt cele mai vechi texte românești. În chipul acesta dovada n'a fost făcută că uzul șovăitor între *e* și *i* n'a fost un fenomen general, dar se prea poate că Ardealul sau nordul Ardealului să fi fost mai conservator.

Dl Pușcariu consideră pozițiile nouă ale lui V. Starkey ca definitiv cucerite,¹⁾ dar îi distrage baza de operațiune, revenind asupra părerilor din *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* și ne mai admițând că formele cu *e* ar fi rămășițe străromâne: „Cauza care a prefăcut pe *mine* în *mene* este influența asimilatoare a lui *e* din silaba următoare. Într'adevăr, precum a arătat

¹⁾ „Nu putem considera însă ca Byhan și Weigand formele *mene*, *cuvente* etc. ca simple grafii stângace pentru a redă un *i* deschis. V. Starkey a arătat aceasta în articolul publicat în acest volum din *Dacoromania*“ (mai înainte a susținut lucrul acesta dl Tiktin în *Studien zur rumänischen Philologie* I 54—57 și chiar dl Pușcariu în *Zur Rekonstr. des Urrum.*) „observând în același timp că aceste forme aparțin mai ales regiunilor rotacizante“ (*Dacoromania* I 389).

Jordan și Densusianu (op. cit. 65) acest *en* în loc de *in* nu apare decât când eră urmat de *e*. Am avut deci mai întâiu *mine*, *cuvinte* în epoca străromână; apoi, mult mai târziu, în regiunea de nord a teritoriului dacoromân, s'au născut dialectal formele asimilate *mene*, *cuvente*, care se reflectează în textele noastre vechi, fără să fi ajuns însă să cuprindă toate cuvintele construite la fel. Cu timpul a urmat regresiuinea, și formele *mine*, *cuvinte* au pătruns din nou dela sud și în aceste regiuni nordice (*Dacoromania* I, 389—390).

* * *

Să supunem acum problema unei noi cercetări, fără ca s'o izolăm însă, și fără s'o scoatem din întreg complexul de chestiuni cari privesc istoria evoluțiunii limbii românești.

Cercetările științifice impun clasificări, împărțiri și subîmpărțiri, dar pe calea aceasta rupem sau uităm adese sau nu mai apucăm să observăm legăturile organice între diferitele fenomene cari sânt doară efectele unei singure puteri unitare, ca toate manifestările unui singur organism, căci fiecare dintre limbi se infățișează ca un tot organic. Ori de câte ori facem istoria unei limbi, voind nu numai să înregistrăm, dar să și explicăm fenomenele, sântem în căutarea acestei puteri, analizând felul ei de a lucra și felul ei de a reacționa față de influențe din afară. Din puterea aceasta izvorăsc anumite direcții în evoluțiunile limbii și evoluțiunile acestea se prezintă de fapt la început, am putea să zicem, ca un fel de molimă, sau ca niște avalanșe în formațiune, ca să păstrăm și reintegrăm comparația pe care dl Pușcariu o respinge (cfr. *Dacoromania* I pag. 386). Totuși sântem de perfect acord cu d-sa și am putea să transcriem continuând această idee aproape din cuvânt în cuvânt ceea ce mai spune în alineatul pe care îl cităm aici. Avalanșele acestea întâlnesc totdeauna obstacole în calea lor și adesea se zdrobesc de ele, încât urmele rămase din spulberarea lor nu se mai pot recunoaște de loc sau numai foarte cu greu. Obstacolele sânt condițiunile speciale cari rezultă din structura specifică a fiecărui cuvânt, din istoria lui anterioară, din situația pe care o are în cadrele limbii întregi. De aceea „fiecare cuvânt își are istoria lui“, „suprafețele fonetice ale cuvintelor construite la fel nu se acopăr“ etc. (cfr. *ib.*). S'ar putea, pe de altă parte, ca o nouă evoluție să fie produsul chiar al condițiunilor speciale în

cari se găsește un cuvânt, dar materialul unei limbi este atât de vast, încât inaginațiunea noastră nu admite ca să ne închipuim că aceleași condițiuni nu s'ar mai găsi și în vreun alt caz sau alt cuvânt, și iată dată explicarea pentru ce ne-am obișnuit să vorbim de o lege sau cel puțin de o regulă fonologică. Firește că aceleași considerațiuni se potrivesc și cu privire la problemele morfologice, sintactice etc.

Orice inovațiune lingvistică trebuie considerată ca produsul acelei puteri organice, pe care nu o putem defini încă, dar căreia îi este supus de o potrivă întreg domeniul limbii. Ori de câte ori acțiunea acelei puteri pururea vii creează, în anumite condițiuni, d. p. un nou fenomen fonetic, trebuie să existe în mod spontan tendința de dezvoltare a aceluiași fenomen, oriunde sânt date aceleași condițiuni (cuvinte construite la fel, rostite de același individ sau de indivizi ale căror organe de vorbire articulează la fel, etc. ¹⁾). Măsura în care se vor produce efectele acestei tendințe generale depinde de obstacolele cari i se opun. Așa numitele legi sau reguli fonetice nu rezultă prin urmare prin categorizare și abstracțiune din istoria cuvintelor izolate, dintre cari și-ar duce fiecare viața sa aparte, ci înseamnă anumite direcții de evoluare în viața comună a tuturor cuvintelor. Dacă se poate spune că o inovațiune n'a ajuns să se prezinte ca un fenomen general, pentrucă fiecare cuvânt își are istoria lui, este cu atât mai adevărată formula inversă: fiecare cuvânt își are istoria lui a parte, pentrucă nu toate inovațiunile se generalizează.

Dintr'o tufă, zorită de adierea primăverii, o crenguță înflorește întâiu, pentrucă a fost mai expusă razelor de soare, mai ferită de bătaia vântului etc. În clipa aceea toată tufa stă să se acopere cu flori și celelalte crenguțe nu mai pot să zăbovească mult, dacă nu cumva le amorțește vlaga vreun ger întârziat, le frânge, vreo furtună năprasnică sau le aduce scădere puterilor vreo insectă dușmană. Da, fiecare crenguță își are istoria ei, dar pentru toate izvorăște seva vieții din aceeași rădăcină, care nu-și repartizează totuși câteodată hrana în aceeași măsură asupra tuturor ramurilor.

* *

¹⁾ Despre rolul deosebirilor de limbă de la individ la individ și alte asemenea chestiuni cari privesc probleme tratate aici de noi, cf. Eugen Herzog, *Streitfragen der romanischen Philologie*, §§ 7—20 mai ales. Din luminoasele expuneri ale dlui Herzog se vor putea culege multe elemente cari completează sau motivează și mai bine cele susținute de mine.

Dar să lămurim chestiunea în lumina unor fapte concrete. Unul din fenomenele cari caracterizează limba românească și care se găsește și de altfel în România — se pare că în limba retoromană cu aceeași consecvență — a fost prins în următoarea formulă generală: orice *o* neaccentuat se preface în *u*. Facem responsabilă pentru această evoluție a lui *o* > *u* lipsa accentului și *o* considerăm ca o inovațiune romanică, admitând doar că începuturile ei sânt din epoca preromanică. Dar dacă ne reamintim că în limba preromanică toate vocalele neaccentuate au devenit închise, s'ar putea — și așa este de fapt — ca prefacerea lui *o* neaccentuat în *u* să nu se prezinte decât ca o continuare a unei vechi tendințe care s'a manifestat deopotrivă în cuprinsul tuturor vocalelor neaccentuate. Atunci ne întrebăm de ce nu s'a prefăcut în același timp și *e* neaccentuat în *i*? Dar avem atâtea exemple de *e* neaccentuat trecut în *i* în toate dialectele românești, încât trebuie să constatăm că *e* neaccentuat a fost supus aceluiași regim ca și *o* neaccentuat, numai că anumite obstacole au împiedicat, precum vom vedea, ca această evoluție a lui *e* să devie generală, ca în limba italiană (Lat. *fenestram*, *fraxinum*, *homines* > it. *finestra*, *frassino*, *uomini* etc.). Prin urmare, între prefacerea lui *o* neaccentuat în *u* și a lui *e* neaccentuat în *i*, despre care vom vorbi mai jos, este o legătură organică, care își are motivarea în viața limbii întregi, în viața comună a tuturor cuvintelor și nu în istoria deosebită a fiecăreia dintre ele, care ne ajută în cazul acesta doară ca să explicăm „abaterile”. Dacă este așa, atunci sântem nevoiți să considerăm și evoluția lui *a* neaccentuat în *ă* ca un rezultat al aceleiași tendințe. De fapt îl articulăm pe *ă* cu un unghiu maxilar mai mic decât pe *a*.¹⁾ Prin urmare, oricât am despărți în fonologie vocalele una de alta, tratând pe fiecare într'un capitol deosebit, prefacerea lui *a*, *e*, *o* neaccentuați în *ă*, *i*, *u* constituie un singur fenomen (cf. mai jos despre *o* și *e* neaccentuați în bulgărește). Numai *i* și *u* nu s'au schimbat când au fost neaccentuați, pentru că se găsesc la limitele extreme ale vocalismului nostru, fiind vocalele cele mai închise. Dar s'ar putea în sfârșit ca și aceste vocale să fi fost mai deschise altădată decât astăzi.

¹⁾ Aceasta este fără îndoială una din particularitățile care trebuie adăugată definiției date lui *ă* în Pușcariu—Herzog *Lehrbuch der rum. Sprache* I, ed. a 2^a, Cernăuți, Glasul Bucovinei, 1920 pg. 5.

Dacă admitem că prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* este străromână și că obstacolele cari au făcut cu neputință generalizarea fenomenului au produs o continuă șovăire între *e* și *i* neaccentuat, atunci se impune întrebarea, dacă acest uz șovăitor n'a putut să cuprindă prin analogie și cellalt caz, când *e* se preface în *i*, deci când *e* eră accentuat și în poziție nazală, în cazuri ca *mente-minte* etc. Răspunsul va fi afirmativ, Astfel nici labiala precedentă și nici *e* următor n'ar mai fi cauzele adevărate pentru apariția lui *e*. De lucrul acesta ar trebui să fim convingși, chiar dacă n'am putea arăta de ce s'a păstrat vechiul *e* mai ales după labiale și înainte de *e* și dacă n'am putea cită exemple, destul de numeroase de altfel, în cari *e* nu e precedat de labială și nici urmat de *e*.

*
* *

Ca și dl Byhan, și dl Densusianu deosebește pe *e* neaccentuat de *e* accentuat în poziție nazală, făcând distincție totodată între *e* protonic și *e* posttonic. Rezum astfel rezultatele pe cari le înregistrează și pe cari crede că le poate preciza mai bine: a) *e* neaccentuat se preface în *i* 1) dacă urmează *m cons*: *temporivum* > *timpuriu*; 2) dacă urmează *n + cons*: **allen(i)tare* > *alintă*, *calendarium* > *cărindar*, *gīngivam* > *gingie*, *sentire* > *simți*, *tendiculum* > *tindechie*, *mentire* > *minți*, *vindicare* > *vindecă*; 3) în silaba posttonică după *c*, *g*, *d* în mod regulat, iar după *s* numai dacă silaba următoare conține un *i*: *sarcinam* > *sarcină*, *fuliginem* > *funingine*, *marginem* > *marginine*, *petiginem* > *pecingine*, *grandinem* > *grindină*, *lendinem* > *lindină*, *ordino* > *urdin*, *pedinum* > *pieđin*, *asini* > *asini*, *fraxini* > *frasini*; b) *e* neaccentuat rămâne nealterat înainte de *n*; 4) în silaba posttonică în afară de cazurile arătate sub 3: *nemīnem* > *nimeni*, *annotinum* > *noaten*, *homīnes* > *oameni*, **pepinem* > *pepene*, *pectīnem* > *pieptene*; 5) ori de câte ori se găsește în silabă protonică: **cīnusiam* > *cenușe*, *genuculum* > *genunchiu*, *venire* > *veni*, *venenum* > *venin*, (*cumīnecă*, *măcīnă* fiind refăcute după *cumīnec*, *macin*); c) *en* în poziție tare s'a prefăcut în *in*; 6) dacă precede o labială în cazurile corespunzătoare celor de supt 2 și 5: **suspendiolare* > *spânzură*, **exventure* > *zvântă*, la cari îl putem adăuga pe [*ex*]-*ventulare* > *zvântură*, apoi **fenacium* > *fânaț*, *venare* > *vână*, *mīnare* >

mână, pe când *scărmână* < **excarminare* l-ar datoră pe *ă* lui *scarmân*, iar *mînutum* ar fi dat *mărunt*, trecând prin etapele intermediare **menut* > **menunt* > *merunt* > *mărunt*, *e* prefăcându-se în *ă* după ce *n* a cedat locul lui *r* (Hist. de la langue roum., II, 23).

Explicările acestea sânt cu mult prea complicate, spre a nu fi supuse unui minuțios control. Nu prea pricepem de ce pe *e* accentuat l-ar preface în *i* orice poziție nazală, iar pe *e* neaccentuat numai anumite poziții nazale. Ar fi destul de plauzibil ca *e* protonic și *e* posttonic s'o apuce pe căi diferite, ar fi însă de asemenea greu de înțeles, de ce în cazul lui *e* posttonic poziția nazală și-ar avea efectul numai dacă *e* este precedat de *c*, *g*, *d* sau *s*, iar înainte de *s* numai când în silaba următoare este un *i*. De altfel n'ar ajunge pentru explicarea trecerii lui *e* posttonic în *i* nici poziția nazală singură, precum dovedesc cazurile de supt 4, și nici numai faptul că precede *c*, *g*, *d* sau *s*, cari în alte cazuri n'au această influență: *agilem* / *ager*, *digitum* > *deget*,¹⁾ *duxerunt* > *duseră*.²⁾ Apoi diferența fonetică între *č* și *ğ* pe de o parte și *d* și *s* pe de altă parte este destul de mare, încât nu ni se pare probabil că ele ar fi influențat în mod identic asupra vocalei următoare. De ce l-ar preface în sfârșit *č* și *ğ* combinat cu poziția nazală pe *e* în *i* numai în silaba posttonică (*sarcină*, *margină*), dar nu și în silaba protonică (*cenușă*, *genunche*)?

Cât despre exemplele de supt 6, evident că avem aici un *e* păstrat până în timpuri foarte recente, care s'a prefăcut în dacoromânește în *ca* orice *e* neaccentuat în poziție tare precedat de labiale și care a devenit apoi *â*, întocmai precum și *ăn* < *an* se schimbă de obicei în *ân*: *lanarium* > *lânar*, *granarium* > *grânar*, *sanctum Petrum* > *Sâmpietru*, *manicare* > *mânecă*, *remanere* > *rămâneă*, *demântreața* (ΔΕΜΑΝΤΡΕΑΤΑ Cod, Vor.^{17/10-11}) sau *demâneța* (ΔΕΜΑΝΤΕΑΤΑ Ps. Sch.^{10/11}) dela *demane*. Desigur că *â* poate — și trebuie — explicat în cazurile acestea

1) Nu-l putem așeza printre exemplele acestea pe *fecesi*, pe care d. p. glosarul dlui Căndrea, *Psaltirea Scheiană* II, pg. 388-389 îl citează numai ca *feceși*, resp. *feceșu* sau *feceș*, (de 33 de ori), neavând de altfel pe lângă persoana primă *feciu* decât forme ca *feace*, *feacemu*, *feaceră*. Lipsa metafoniei dovedește că se accentuă *fecesi* nu *féceși*. De fapt *fecesi* îi corespunde lui *fecisti*. Și astăzi se spune încă *spuseși* ne lângă *spuseși*.

2) Adevărat că în cazul acesta urmează *ă* nu *i*, dar dacă un *s* e cauza prefacerii lui *e* în *i* din *frasini*, atunci am avea de a face cel mult cu o armonie vocalică și *frasini* n'ar mai putea fi citat ca un exemplu cu *en* trecut în *in*.

prin analogie cu *lână*, *grâne*, *sânt*, *mâne*, *râmân*, *mâne*. Vedem însă uzul șovăind chiar și în elemente streine: se zice *mănie* și *mânie* < grec. $\mu\alpha\nu\lambda\alpha$ și probabil că *â* a apărut mai întâiu în forma *mâniu* a derivatului *a mânia*, analogia înlocuind pe *â* accentuat în poziție nazală prin *â*, pentru că și altădată alternă în poziție nazală un *â* accentuat cu un *ă* neaccentuat (*râmân* — *rămăneă*). Astfel de analogii trebuie admise și pentru exemplele citate de dl Densusianu supt 6. Aceeași cale duce la *mânia*, (după *mâniu*) ca și la *spânzură*, *zvântă*, *vână*, *mână*, pe lângă că s'ar putea admite și analogii ca între *zvântă* și *vânt*, și că *mân* s'ar fi putut desvoltă și fără de asemenea analogii chiar din *mino* (cfr. mai jos *fân*).

Trebuie să insistăm asupra faptului că poziția nazală n'a avut nici o importanță pentru *a* neaccentuat. În poziție nazală, *a* accentuat devine *â*, dar *a* neaccentuat se preface în *ă* ca în oricare altă poziție. Astfel în *mănunchiu* < *manuculum* și în diminutivul *mănușă* s'a păstrat *ă*, pentru că nu s'a mai simțit legătura cu *mână* < *manum*, întocmai precum *zănatec* < *dianaticum* n'a mai fost influențat de *zână* < *Dianam*. La fel și *sanitate*, *sanitosum* au dat *sănătate*, *sănătos*, dar în aromânește nu se spune numai *sănătate* și *sănătos* (Cavalioti, Weigand v. P. Papahagi, *Scrittori aromâni în sec. al XVIII-lea*, pg. 243; S. Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.* nr. 1909 și 1510), ci și *sânătate* și *sănătos*. În *Basmele Aromâne* publicate de dl Papahagi formele din urmă sânt chiar cele mai obișnuite, deși în acele basme, ca în genere în dialectul aromânesc, sânt foarte frecvente de altfel tot felul de forme cu *ă* în loc de *â*. Arom. *sânătate* (cfr. mgl. *sânitati*) și *sănătos* se datoresc analogiei cu *sân* < *sanum*, care trebuie să fi existat cândva și în dialectul nostru, căci Istroromânii zic *săr*.

Dacă ne-am convins că în poziție nazală soarta lui *a* neaccentuat nu a fost aceeași ca a lui *a* accentuat, cu toate că atât de adese avem *â* și într'un caz și într'altul, atunci este cu atât mai verosimil că poziția nazală nu va fi influențat nici pe *e* neaccentuat ca pe *e* accentuat, deși cel dintâiu este reprezentat într'un număr considerabil de exemple prin *i*, întocmai ca și supt accent.

Să mai notăm că *â* se articulează în de obște cu un unghiu maxilar mai mic decât *ă* și că același raport va fi fost, proba-

bil, mai întâiu și între *i* din *e* accertuat în poziția nazală și *i* din *e* neaccentuat. Constatarea aceasta ne trebuie pentru mai târziu. Adăugăm aici că, după observările de până acum, *ă* se prezintă oarecum ca un sunet intermediar între *a* și *â*. Astfel se pare că au cu atât mai multă dreptate cei ce susțin că *a* în poziție nazală s'a prefăcut mai întâiu în *ă* înainte de a deveni *â*, și șovăirea dialectală, dar mai ales aromânească, între *ă* și *â* s'ar datorii acestei evoluții care n'a ajuns încă peste tot la *â*.

Dar nu numai considerații de ordin general sânt potrivnice opiniilor susținute de dl. Densusianu. Și de astă dată aparatul critic al d-sale nu este destul de bine întocmit. Făcând această observare, nu voiesc să scad nimic din valoarea savantei d-sale opere. Dintr'insa nu se degajează numai o spuză de lumină aruncată cu elegantă abilitate asupra istoriei limbii românești, ci și o atmosferă de aristocratism științific, în care însă munca nu poate fi destul de răbdurie și de meticuloasă. Și de data asta se pot adăoga la exemplele citate de autor variante sau alte exemple în contrazicere cu concluziunile lui. Apoi mai este o mare scădere pentru cei cari putem culege atâtea lucruri folositoare și atâtea îndemnuri din opera aceasta, că în secolul al XVI-lea n'au existat încă texte în celelalte dialecte românești. Astfel expunerile asupra limbii din acea epocă nu se bazează decât pe material dacoromânesc și sânt lipsite de controlul făcut cu ajutorul materialului dialectal corespunzător, a cărui consultare impune un șir de rectificări de tot felul.

Constatăm mai întâiu că între *e* neaccentuat protonic și *e* neaccentuat posttonic nu există o deosebire de felul celei făcute de dl Densusianu. Nu vom cită decât vreo câteva exemple notate incidental, convingși că numărul lor ar spori în mod extraordinar, dacă le-am căută din adins. Astfel găsim în poziție protonică *i* în *viinreadză* (*Ps. Hurmuzachi* v. *Candrea, Ps. Sch.* II, 197/34) în loc de *vânează*, ca variantă a formei *vereadză* (*Ps. Sch.* 309/16) pe care dl Candrea crede că trebuie s'o îndrepte în ediția sa în *vărează*. Forma *viinreadză* o citează de altfel și dl. Densusianu (op. cit. II, 84), adăugând și pe *vineze* din *Evanghelia cu învățatură* a lui Coresi și dând de astă dată explicații cari se contrazic cu ceea ce a spus altă dată: *e* în forme ca *vereadză* și *venreadză*, citate din diferite psaltiri ale secolului al XVI-lea, se explică acum ca și *e* accentuat înainte de *n*

(s'explique par ce que nous avons dit plus haut — am rezumat această părere în introducere — au sujet de *e* accentué devant *n*, la graphie avec *en* étant fréquente aussi aux mots contenant *e* atone; comp. *asenului* T. B. 470; *grindene* C. P. XVII 13; P. O. Ex. 10; *necredencioasă* C. T. Marc. 40., pe când la pg. 23 *e + n* în silabă protonică se conservă, spre a se schimba doar în *â* după labiale în poziție tare (*e + n* en syllabe protonique s'est conservé... après une labiale, *en* a été changé en *in* si la syllabe suivante ne contenait pas *e* ou *i*). Este o deosebire între cele două păreri, pe care n'o poate indeajuns motivă împrejurarea că explicarea întâia privește evoluția limbii până în secolul al XVI-lea, cea de a doua limba din acel secol¹⁾.

În poziția posttonică, când după dl. Densusianu *e* rămâne nealterat, dăm alături de *nimeni*, forma citată de d-sa, de *nimi-trile* (Cod. Vor. 112/9), alătura de *noaten*, de forma *noatin* (Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr. pg. 103*; aici evident că *i* este mai recent decât metafonia), alături de *oameni* de *oamini* chiar *oamînri*, forme foarte răspândite în textele vechi, precum rezultă din citațiile dlui Densusianu (op. cit. pg 84)²⁾, alături de *pepene* și de *pepine* (Pușcariu, *Etym. Wb. d. rum. Sprache*, pg 113), alături de *pieptene* de *pieptine* (ib. pg. 115). Iar când după dl. Densusianu *e* ar trebui să devie *i*, dăm, alături de *grindină*, de *grindenă* și *grindene*, forme citate de *Dicționarul Academiei*, cea de a doua din Coreși și *Palia* din 1582 și relevată și de dl. Densusianu în pasajul reprodus de noi mai sus, iar cea dintâi întrebuițată și astăzi în Ardeal, prezența lui *e* ne mai putând fi explicată deci numai dintr'un capriciu ortografic sau ca un reflex al unui sunet „mixt“ intermediar între *e* și *i*.

Dar dl Densusianu (op. cit. 85) ne dă exemple cu *e* în loc de *i* și înainte de *n + cons*: *pămentești*, *ventișoru*, *menți*, *menciună*, *menciuros*, *vendecă*. Adevărat că dsa consideră în cazurile

1) Încă o observare. Nu se poate pune fără de nici o rezervă pe seama secolului al XVI-lea totul ce se găsește în textele rotacizante, câtă vreme chiar părerea dlui Densusianu nu exclude cu desăvârșire posibilitatea ca ele să reproducă texte mai vechi decât secolul al XVI-lea (... mais ces textes pouvaient bien être de la première moitié du XVI-e siècle, ... La théorie de l'orga reste cependant une simple hypothèse... op. cit. II. pg 8.)

2) Dsa citează din trei locuri ale *Psaltirii Hurmuzachi* și forma *oamienri* care reoglindește șovăirea uzului.

acestea fonetismul de foarte regulat [le phonétisme très régulier $e > i$ (e)], ceea ce ar însemna sau că trebuie să citim în toate cazurile acestea i (cfr. ib. 23. $e + n + cons > in$), și de fapt d-sa pune alături de *ventișoru* pe *vintișor* din alt text, fără de a face vreo distincție, sau că trebuie admisă și aici aceeași explicare ca și pentru e accentuat, pe care a aplicat-o și pentru *vereadză* (v. mai sus), explicare în baza căreia e ar mai putea avea și valoare de i deschis.

* * *

Nu este o simplă întâmplare, după cum vom vedea, că în poziția protonică n'am putut citi ca abatere de la regula dată de dl Densusianu decât un singur exemplu cu i în loc de e , dar mai multe cazuri cu $e + n + cons$ în loc de $i + n + cons$, pe când în poziție posttonică, în cazurile cari după dl Densusianu ar trebui să păstreze pe vechiul e , n'a rămas nici unul din exemplele d-sale fără de o variantă cu i ; tot astfel explică anumite motive (v. mai jos) că atunci când după d-sa trebuie să apară i , alătura de *grindenă* și *grindene* n'a mai putut fi pus nici un singur caz cu e în loc de i după \check{c} și \check{g} .

În afară de exemplele citate de dl Densusianu dăm însă, pe lângă *gingină* (din Dosoftciu, C. Negruzzi, *Lexiconul de Buda*, din V. Vaida, *Material jargon de dialect sălăgean* în „Tribuna“ 1890 etc.) și de *gingenă* în poeziile lui Alecsandri și în Dr. N. Leon, *Istoria naturală medicală a poporului român*, Buc. 1903 (v. Dicționarul Academiei supt *gingie*).

Ar fi să mai adăugăm poate, după aceste observări despre e neaccentuat $+ n$, că în exemplele citate pentru e neaccentuat urmat de m (n) $+ cons.$, în *timpuriu*, *alintă*, *cărindar*, *gingie*, *simți*, *tindechie*, *minți* și *vindecă*, vocala i s'ar putea explica și pe calea analogiei cu *timp*, *alint*, **cărinde* (< *calendae*, păstrat în ital., prov., retorom., și care poate să fi existat și la noi), *gingină* (în *gingie* s'ar putea admite și armonie vocalică), *simt*, *întind* (*tindechi* i se mai opune și „zâmți, *întinzori* sau *tindeică*“ v. T. Pamfile, *Industria casnică*, Buc. 1910. pg 277-288), *mint* și *vindec*, analogie care desigur că a apăsat cumpăna uzului șovăitor între e și i în spre cel din urmă.

Va fi interesant ca să consultăm, întru cât sânt atestate, și din celelalte dialecte formele corespunzătoare exemplelor citate

de noi. Dialectele aromân și meglenit au astăzi peste tot *i*, încât în afară de scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea se mai pot cită doar în mod excepțional forme aromânești cu *e*, căci în mgl. *zenucl'u* (v. mai jos) probabil că avem de a face cu o greșală de transcriere: arom. *țimpuriu*; arom. *dzindzie*; arom. *simtsà* (= *sentiebant*), mgl. *sintsq̄ri* (= *sentire*); mgl. (*s*)*tin-decl'ă*; mgl: *mitsq̄ri* (= *mentire*); arom. *vindicare*; arom. *sartsină*; arom. *furi:n)dzine*; arom. *mardzine*, mgl. *mardzini*; arom. *grindine*, mgl. *grindini*; arom. *lindină*; arom. megl. *urdl:n*; arom. *k'adin*, mgl. *k'edin*; arom. *frapsin*, mgl. *frasim*; mgl. *nimini*, arom. *noaten* (cuvântul citat supt forma aceasta în Pușcariu *Et. Wb. d. r. Spr.*, pg. 103, nu se găsește nici în vocabularul aromân din *Scriitorii aromâni în secolul al XVIII-lea* și nici în glosarul *Basmeleor Aromâne* ale d-lui Per. Papahagi, iar I. Dalametra, *Dicționar macedo-român* cunoaște numai forma cu *i* în loc de *e*; în fața consecvenței cu care apare de altfel *i* după accent, *noaten* cu *e* ar putea să fie o greșală de scris sau de tipar, *noatin* (Dalametra); arom. *oamin'*, mgl. *oamini*; arom. *peapine*; arom. *k'aptine*, mgl. *k'aptin*; arom. *tsinușă* (Weigand, Dalametra), *țșinușe* (Papahagi), mgl. *țșinușă* (Weigand), *țșanușă* (Papahagi; nu știu să explic pe *a*, dacă forma aceasta există de fapt); arom. *dzenucl'u* (Pușcariu, *Et. Wb. der rum. Sprache*, pg. 61; Weigand, *Die Aromunen* II, 301; e forma mai veche citată din Cavalioti de G. Meyer, *Alb. Stud.* IV, pe când Daniil din Moscopole are *i*, v. Papahagi, *Scriitorii aromâni în sec. XVIII-lea*, pg. 210), *zinucl'u* (Papahagi, Dalametra), mgl. *zenucl'u* (Pușcariu, loc. cit.), *zinucl'u* (Papahagi); arom. *vinire*; arom. *virin*; arom. *spindzurare*; mgl. *izvintară* (= zvântară); cfr. arom. mgl. *vintur*, mgl. *vinturiță* (= vijelie, furtună); arom. *avinare*; arom. *minare*; arom. *scărminare*, cfr. mgl. *rascarmîn*; arom. mgl. *minut*.¹⁾

Am dat prin urmare de trei ori de *e* (arom. *noaten*, *dzenucl'u*, mgl. *zenucl'u*), în două din cazurile acestea existența lui nefiind mai presus de orice îndoială, iar tustrele având și corespondente cu *i*. Dar înainte de vreo 100 de ani și mai bine, cel puțin în aromânește, formele cu *e* au fost încă destul de frecvente.

¹⁾ Am citat după Pușcariu, *Et. Wb. d. r. Spr.*; G. Weigand, *Die Aromunen II*; P. Papahagi, *Basme aromâne și Scriitorii aromâni în sec. al XVIII-lea*; idem, *Românii din Meglenia*; I. Dalametra, *Dicționar macedo-român* (Buc. 1906).

Dl Papahagi face în *Scritorii aromâni din secolul al XVIII-lea*, pag. 323, următoarea constatare: „Una din particularitățile cele mai însemnate la Ucuta este și șovăirea vocalei neîntonate *e*, redată când prin *e*: *dzenuc'l'u* (azi *dzinuc'l'u*), *dzeamenü* (azi *dzeaminü*), *oasele* (azi *oasile*), etc., și când prin *i*: *nimalo* (Cav. *ne-malo*), *ndziminâm*, *ndzimate*, *nğumitate* etc., această șovăire a lui *e* se găsește și la Daniil, Cavalioti, deși la primul este redată mai mult prin *i*: *dzédzitate* Daniil, (*dzédzitu* Ucuta), dar *nğumetat* Daniil, *mațenu* Cavalioti, *maținã* Daniil, *sãndzile* Daniil, *ndereaptã* Cavalioti, *ndireptu* Ucuta. Tendința astăzi la Aromâni este ca orice *e* neîntonat, afară dacă-i la sfârșit, să devie *i*: *nidas*, *nifaptu*: însă *nefãnerusitu*, *neștire* la Ucuta; azi *si* (=sã), pe când la Ucuta, Daniil *se*“.

Dar am anticipat, ne mai făcând nici o deosebire între *e* neaccentuat în poziție nazală și orice altă poziție. Cred de altfel că și din expunerile de până acuma rezultă că distincția aceasta nu trebuie făcută.

Să vedem deocamdată cum se prezintă dialectul istroromân, adunând, ca și pentru dialectele aromânesc și meglenit, formele corespunzătoare exemplurilor citate de dl Densusianu: istrorom: *sãrtșire*, *lindire*, *ãsir*, *frãsir*, *notir*, *omir*, *tsãptir* (pieptene); *tșerușe*, *žeruc'l'u verit* (Pușcariu, *Studii istroromâne*, pag. 4,1/9) *verir*, *matsirã* (aici *i* se explică prin analogie cu *mãtsiru* etc. când *i* este posttonic); *spãndzurã* (A. Byhan, *Istrorum. Glosar în Jahresber.* VI 349; forma aceasta adecă n'ar trebui citată, căci e evident greșită, dialectul istroromân necunoscând trecerea *e* > *ã* după labiale. Existența ei a fost contestată cu tot dreptul în Pușcariu, *Et. Wb. der rum. Sprache* pag. 148), *vinturã*; *mirã* (= mână; în cele două cazuri din urmă *i* se explică prin analogie cu formele în cari *e* fiind accentuat și în poziție nazală a trecut în *i*)¹⁾

Dialectul istriian nu cunoaște prin urmare șovăirile celorlalte dialecte, inclusiv dialectul daco-românesc. El are în toate cazurile acestea — uzul nu este chiar de aceeași consecvență în altă poziție decât cea nazală (v. mai jos) — *e* în poziție pro-tonică și *i* în poziția posttonică. Constatarea aceasta este deosebit de prețioasă pentru cele ce urmează.

¹⁾ Am citat după cele trei opere indicate în parantezele acestui alineat.

Vorbind despre *e* neaccentuat în secolul al XVI-lea, dl Densusianu (*Hist. de la langue roum.* II pag. 84) arată că „indiferent de consonanța care precede, *e* s'a schimbat în *i* în mai multe texte (mai ales în cele scrise în dialectul moldovenesc)”. Reținem constatarea din parentez, căci ea se potrivește foarte bine cu constatarea făcută în alt loc, că Ardealul ar fi fost mai conservator în ce privește soarta lui *e* neaccentuat. Încolo, consonanța precedentă nu importă, ci accentul. De fapt în majoritatea covârșitoare a exemplelor date de dl Densusianu, *i* în loc de *e* apare în poziție posttonică, mai ales imediat după accent, numărul cuvintelor cu *e* > *i* protonic fiind de tot redus. Oricât am îmbogăți materialul dlui Densusianu, proporția se vede că va rămâne aceeași, culegerea aceasta de exemple fiind făcută fără de vreo preocupare care ar fi putut să dea preferință cazurilor cu *i* posttonic. Citez toate exemplele acestea, fără de a mai indica izvorul, spre a nu îngreuiă lectura, căci controlul se poate face cu ajutorul operei dlui Densusianu: a) după accent: *aflî, ari, aseminea, aseminilea, blastimi, carți, ceni, ceri, câți, jaci, facirile, forti, iasti, iconiți, înțelegim, laturi, mari, mini, menri, oamini, oaminri* (chiar cazuri când *oamenii* a fost corectat în *oaminii* sau *oamienri*), *păduri, sănătăți, sânșile, sântim, sorite, tinri*, (odată corectat în *tinre*), *trimitiți, voastri, zeci, zili*; b) înainte de accent: *adivără, Dumnidzău, întribă, ominesc, șideă, șidzuiu, șidzându, videă*, apoi cuvinte neaccentuate în frază (prepozițiuni și conjuncțiuni): *di, dila, pri, si*. Deci 31 de cazuri posttonice față de 12 protonice, disproporția devenind cu mult mai mare, dacă ținem cont și de frecvența lor.

Constatăm deasemenea în baza materialului adunat de dl. Densusianu (*op. cit.* 85—86) că elementele streine sânt supuse aceluiași regim. În aceste cuvinte nelatine *e* este mai rezistent în poziție protonică, mai labil în poziție posttonică. În chipul acesta se produce o diferență între *e* protonic și *e* posttonic, care scoasă din ansamblul preocupărilor acestui studiu, ar putea să pară foarte curioasă. În comparație cu uzul de azi, adese evoluția lui *e* neaccentuat a rămas în cazul dintâiu, cu *e* în loc de *i*, cu mult în urma zilelor noastre, pe când în cazul al doilea, cu *i* în loc de *e*, este mult mai progresată decât astăzi. Iată exemplele: a) *e* protonic: *sprejeni, sprejenitoriu* (aceeași Psaltire

scrie și *sprejînră, sprejînitoriul*), *bezaconie* (n'avem nici un motiv ca să credem împreună cu dl. Densusianu că s'ar fi pronunțat probabil *bazaconie*, deci cu *a*, cu toate că se scriă *e*), *secriniul, tepsie, sfentirea, smentî, smenteală* pe de o parte, însă numai *ivanghelie, nemișoai, tribuî* pe de altă parte; b.) *e* post-tonic: *aleaniș* (dar și *aleaneș*), *iuti, leaniș, neamiș* (dar și *neameș*) pe de o parte, însă numai *calugherilor* (cu un *e* care a avut cu totul altă evoluție, azi: *călugărilor*).

* *

Rezumând rezultatele obținute până acuma și având în vedere uzul zilelor noastre, facem următoarele constatări:

1) E neaccentuat, indiferent de poziția în care se găsește și de sunetele împrejmuitoare, se preface în *i*, fenomenul nefiind în toate vremurile deopotrivă de răspândit și de progresat: drom., arom. *țimpuriu*, drom. *simfl*, arom. *simtsă*, mgl. *simtsori*; drom. † *vinreadză* (*Ps. Hurmuzachi*, 93/21); arom. mgl. *țșinușă*; arom. *spindzurare*; mgl. *izvintară*; arom. mgl. *minut*; drom. † *Dumnidzău* (*Doc. Hurmuzachi* XI, 490), arom. *Dumnidzău*, mgl. *dumnizesc*; drom. *videa* (*Ps. Hurmuzachi*, ps. 127/6); drom. *sarcină*, arom. *sartsină*, istrorom. *sărtsire*; drom. *frasin*, arom. *frapsin*, mgl. *frasim*, istrorom. *frāsir*; drom. arom. *noatin*, istrorom. *notir*; drom. *aflî* (*Doc. Hurmuzachi*, XI, 490), *ari* (*ib.* 398), *blastimi* (*Paliă din Orăștie* Ex. 22), *câti* (*Doc. Hurmuzachi* XI, 490), *forti* (*ib.* 490), *tinri* (*Ps. Hurmuzachi*, ps. 67/17), mgl. (v. *Për. Papahagi, România din Meglenia*, pg. 14) *feți, mari, ari, si dusi, spusi, tini, buni, du ti, muntili, iundi*, însă drom. *cenușă*, istrorom. *țșerușe*; drom. *genunche*, arom. *dzenuc'l'u* mgl. *zenuc'l'u*, istrorom. *žerunc'l'u*; istrorom. *verit*; drom. *Dumnezeu*; drom. *vedea*; drom. † *frasenul* (*M. Gaster, Chrestomatie română* I 356/23); drom. (poate și arom.) *noaten*; drom. arom. *are, căte, tine, bune, munte*, etc. etc. (cfr. arom. *aștîrnăt, avinător, nidiscălicată, dizligare, fireastră, plicare, șidzut, țiritor* (dela *țer=cer*), *vinire*, apoi *batire, dzinire, fațire, fearică, peatic, pulbire, tindire* etc. etc.).

2) Trecerea lui *e* neaccentuat în *i* fiind comună tuturor dialectelor, este antedialectală. Originile ei sânt mult mai vechi, căci ea se prezintă ca o continuare a evoluției latinești, în urma căreia toate voca-

lele neaccentuate au devenit închise în limba pre-romană. Întrucât și dezvoltarea lui *ă* și *u* din *a* și *o* neaccentuați se datorește aceleiași tendințe în evoluția limbii, $a > \check{a}$, $o > u$ și $e > i$ constituie un singur fenomen fonetic.

Evoluția lui *e* neaccentuat în *i*, care ne interesează aici în special, este un fenomen foarte caracteristic și pentru limba italiană, iar faptul că este comună limbii italiene și limbii românești este o probă pentru vechimea ei. Ea pare să fi lăsat urme și de altfel în România. Astfel, cred, că își găsește explicarea un caz foarte interesant în limba franceză. E unul dintre acele exemple cari par a desminți, în izolarea lor, pe cei cari cred în regularitatea evoluției unei limbi și cari servesc ca argument acelora cari tăgăduesc existența unor legi fonetice, pentru că atât de adese nu reușim să le descoperim sau să le formulăm destul de precis, precum observă foarte bine dl. E. Herzog (v. mai jos.)

În limba neo-franceză, *e* neaccentuat rămâne de obicei în silabă deschisă, se labializează însă înainte și după o consonantă labială devenind *ö*, iar în locul acestui *ö* apare *ü*, când este precedat și în același timp și urmat de câte o labială sau înaintea unui *m*: *devoir*, *besogne*, însă *buvons*, *fumier*, *jumeau*, *chalance* etc. Întocmai precum *ö* este un *e* labializat, *ü* nu este decât un *i* labializat. Dacă admitem că trecerea lui *e* neaccentuat în *i* a fost cândva un fenomen cunoscut și în ținuturile limbii franceze, atunci forme ca *buvons* nu mai fac nici o greutate. Presupunem deci că și în Franța a început cândva uzul să șovăe între *e* și *i*, dar că evoluția înspre *i* a dat de obstacole cari au produs regresivitatea, noul *i*, ori care ar fi fost nuanța lui, dar în sfârșit *i*, fiind înlocuit de vechiul *e*, încât astăzi de abia se mai pot cunoaște „urmele din spulberarea avalanșei”. S'a format astfel atunci o corespondență oarecare între *e* și *i*, întrucât toată evoluția și regresivitatea aceasta s'a dezvoltat pe distanța dintre aceste două vocale. Devenind însă *i* prin labializare *ü*, a ajuns în afară de direcția de la *i* la *e* și a putut să rămâie neatins de mișcarea regresivă, pentru că între *ü* și *e* n'a existat aceeași corespondență ca între *i* și *e*. Acum înțelegem de ce apare *ü* numai în vecinătatea labialelor, deci numai în cazuri când a fost cu puțință labializarea, un obstacol al regresivității.

Cu puțință ar fi să ni-l explicăm pe *ü* și din *ö*, evoluția *ö* > *ü* mergând însă paralel și simultan cu *e* > *i*, căci nu ne-am prea putea închipui ca *ö* să se fi prefăcut în *ü* numai mai târziu, pe când noul *i* făcea sau a făcut calea inversă, redevinând *e*, și n'am prea putea înțelege motivele pentru cari *ö* ar fi devenit o vocală tot mai închisă, până a se preface în *ü*, dacă n'ar mai fi fost prins de vechea evoluție a închiderii progresive a vocalelor neaccentuate. În felul acesta i-am atribui poate o vechime prea mare lui *ü* în limba franceză. Mai probabil este că fenomenul s'a petrecut în epoca începătoare a limbii¹⁾.

Această scurtă excursie în Franța nu rămâne fără de roade nici pentru limba românească. De la franc. *buvons*, *fumier* etc. ajungem la rom. *după*, *dumic* etc. Dăm în cazurile acestea de un *e* trecut în *u*, evoluție neobișnuită, pe care n'am putut-o explica până acuma, dar pe care o simțeam totuși legată de labialele cari se găsesc totdeauna pe lângă acest *u* < *e*.

În cuprinsul Galiei, în care *ü* a fost odată un sunet foarte obișnuit, vocala aceasta a putut să ia din nou ființă, poporul francez având moștenite anumite predispoziții și de la *străbunii gali*²⁾, dar organele noastre de vorbire s'au împotrivit totdeauna articulării lui *ü*, deși în vecinătatea noastră (la Albaneji și Veglioti), sunetul n'a fost necunoscut. Și în limba latină grecescul

¹⁾ cfr. W. Meyer-Lübke, *Hist. Gramm. d. franz. Sprache*, I *Laut- und Flexionslehre*, Heidelberg 1908, pg. 110 și Eugen Herzog, *Streitfragen der romanischen Philologie*, Halle a. d. S. 1904, pg. 16—17. Reproduc textual următorul pasaj din aceste expuneri ale dlui Herzog, pentru că adevărul formulat atât de clar într'insul, privește de aproape una dintre chestiunile esențiale atinse în acest studiu: „Vor allem ist aber zu beachten, dass manchmal auch das Lautgesetz nicht genau und richtig festgesetzt wurde, dass der Laut speziell in der Umgebung, in der er sich befindet, sich nicht nach diesem entwickelt hat, sondern nach einem anderen, das wir aber nicht formulieren können, weil wir eben keinen anderen Beleg haben. Unbetontes freies *e* bleibt im heutigen Französischen und wird *ö* gesprochen vor *v*: *devoir*, nach *b*: *besogne*, treffen aber beide Bedingungen zugleich ein, so wird *ü* daraus, *buvons*; und so kann die spezielle Umgebung auf den Laut auch einwirken, wo wir es nicht so leicht kontrollieren und verstehen können wie hier.“

²⁾ Firește că nu vreau să zic că franc. *ü* ar fi un sunet primit de-a dreptul din limba galică, precum n'aș susține că dispariția pe o scară foarte întinsă a lui *f* în limba spaniolă s'ar datoră unei influențe directe a limbii iberice, în care n'a existat acest sunet. Totuși mă simt ademenit să cred că *f* a dispărut chiar în limba spaniolă și numai în acea parte a României, pentru că numai în vinele poporului spaniol curge din belșug și sânge iberic. Despre franc. *ü* supt acest raport și despre span. *f* > *h* cfr. W. Meyer-Lübke, *Einführung in d. Stud. d. rom. Sprachen*, ed. III, pg. 227—238 și 237—238.

y a fost redat prin *u*, chiar și în vremuri mai recente, când *y* nu mai avea acest timbru, ci devenise *ü* și Romanii îl înlocuiau și prin *i*: *pixidem, quam nos corrupte buxidem dicimus* d. p. este reflexul acestui uz șovăitor, cuprins într'o glosă (cfr. Meyer-Lübke, *op. cit.* pg 135). În consecință avem și noi *u* într'un cuvânt ca d. p. *martur* < *marturem* de la gr. μάρτυς gen: μάρτυρος, pe când altă dată *iu* este reflexul românesc al lui *y*, a cărui articulare are particularități comune și cu *i* și cu *u*: γυρος > lat. *gyrus*, rom. *giur* > *jur*. Împrumuturile noastre medio- și neogrecești au toate *i*: *chiparos* < κηπαρίοσι, *mir* < μύρον, *polican-dru* < πολυκάνδηλον etc.

Lat. *demicare* s'a păstrat supt întreita formă de *demică*, *dimică* și *dumică*. Nu ne mai face nici o dificultate *demică* și *dimică*, iar *dumică* este de sigur o variantă a celui din urmă. Când, din cauza lui *m* următor, s'a produs tendința de labializare, *i* ar fi trebuit să devie *ü*, dacă în calea lui nu s'ar fi ridicat un obstacol care trebuia să abată sunetul în altă parte: articularea lui *ü* a fost prea dificilă pentru organele noastre de vorbire. Atunci în măsura în care *i* s'a labializat, s'a desființat și articularea lui palatală. În cele din urmă nu se mai apropie de cerul gurii partea de dinainte ci partea de dinapoi a limbii. Astfel am ajuns pe calea labializării de la palatalul *i* la velarul *u*.

Forma aromânească corespunzătoare lui *dimic* este *din'ic*. Ca și în *dumică* se explică *u* în formele corespunzătoare ale lui *de post* > *dăpă* (Jipescu, *Opincaru* 150, citat după Tiktin, *Rum.-deutsches Wörterbuch*, pg 587; forma aceasta presupune un mai vechiu *depă* al cărui *e* neaccentuat a trecut în *ă*, ca și de altfel după dentale), *dipe* (Marian, *Nunta* pg 839; în Bucovina și *dipi*), *după* (munt. *dupe*, † *dupu*, Pușcariu, *Et. Wb. d. r. Spr*), istrorom. *dupe*, arom. mgl. *dipu*, *după*, *dupu*; *de per* > *depe* munt. *dupe*, arom. *dipi* (în mod fatal a trebuit să se producă o confuziune între formele cari s'au desvoltat din *de post* și *de per*; o nouă revizuire a materialului de prin diferite glosare, probabil ar arăta că unele citații date la *de post* trebuie trecute la *de per* și invers); **demane+icia* > *demineafă*, *dimineafă*, istrorom. *demarețse*, *domarețse*, arom. *dim(i)neatsă*, *dumneatsă*, megl. *dim-neatsă*; *animală* > *nămaie*, arom. *nămal'u* (cu *ă* ca și în drom. *dăpă*), *nimal'u*, *numal'u* (v. mai jos), megl. *nămal'u*.

Ne atrag în special atențiunea formele istroromânești *dupe* și *domarețse*. În *dupe* se cuprinde unul din resturile istroromânești

de *e* protonic trecut în *i*, păstrat de altfel nealterat în acest dialect (cfr. însă mai jos *birbețse*, *pițsor*, *pire*). În *domarețse*, *e* s'a prefăcut, labializându-se, în *o*, întocmai ca și *i* în *u* în *dupe*. Între istrorom. *domarețse* și *dupe* este același raport ca și între franc. *devoir* și *buvons*.

DI. Byhan (*Jahresbericht VI, 203—204*) crede că forma *domarețse* se explică astfel: **demanție* > *demărețsă* > *dă mărețsă* (*e* > *ă* supt influența lui *m* și prin armonie vocalică!) > *damarețse* (în dialectul istriian orice *ă* protonic devine *a*) > *domarețse* (prin influența lui *m* și poate și a ital. *domani*). În explicarea aceasta este interesantă doară apropierea lui *domarețse* de ital. *domani*, cari și dacă nu s'au influențat reciproc, au prefăcut la fel pe *e* în *o*.

Întâiul copist al *Psaltirii Șcheiane* scrie odată *dopă* (ДОНА) 17/5. DI. Candrea mai citează aceeași formă de două ori pentru *Ps. Hurmuzachi* și odată pentru *Ps. Voronețeană*. (v. *Psaltirea Șcheiană II*, glosar). Dacă am văzut că în asemenea poziții se poate desvoltă lesne *o* din *e*, nu ne vom prea grăbi, ca dl Candrea, de a corectă astfel de forme în *după*. Poate că astfel de cazuri au prilejit sau sporit cel puțin șovăirea ortografică între *o* și *u* a textelor noastre vechi.

Ar fi de neînțeles de ce au fost labializate numai *e* neaccentuat și *i* desvoltat din acest *e*. Și labializarea a fost, ca orice inovațiune în viața unei limbi — precum spunem mai sus — un fenomen cu tendințe de generalizare. Un *a* labializat, articulat cu buzele rotunjite, primește coloritul lui *o*, prefăcându-se în vocala pe care o avem d. p. în istrorom. *că* (= *cal*). Dela *ă* nu mai este departe până la *oa* și astfel se prefăce *fames* > drom. arom. *foame* > istrorom. *fome*, cf. vgl. *fum*, port. *fome*. Și *ă* devine prin labializare *o* (în definiția lui *ă* pe care am mai citat-o, se arată ca particularități caracteristice ale acestui sunet poziția buzelor ca la *e* și poziția limbii ca la *o*). Astfel *familiar* > *fămeie* > *fomeie* > *fumeie* (*o* fiind neaccentat *dă u*, ceea ce nu înseamnă că labializarea trebuie să fie anterioară fenomenului *o* neaccentuat > *u*; fiind ulterioară, *o* a putut, dar n'a trebuit să se prefacă în *u*, prefăcere pe care o cunosc și împrumuturile streine. Prin armonie vocalică și pentrucă *e* după labiale nu se schimbă în *ă* în poziție moale, *fămeie* s'a prefăcut în *femeie* și în Moldova s'a ajuns chiar până la *fimeie*.

După explicările date mai sus și *femeie* ar fi putut să devie *fomeie*, și *fimeie* > *fumeie*. Nu este probabil însă că acolo unde a existat tendința labializării și puțința prefacerii lui *ă* în *o*, *ă* să fi devenit mai întâiu *e* sau chiar *i*, spre a se labializa numai apoi, pe lângă că pentru dialectele din sudul Dunării (arom. *fumeal'e*, mgl. *fămeĭ'ă*, *fumel'ă*) nici nu sânt atestate forme cu *ę* sau *i*. În sudul Dunării nu se schimbă *e* în *ă* după labiale în poziție tare și a lipsit deci unul — și se pare cel mai tare — dintre motivele pentru prefacerea lui *fămeĭ'ă* în **femeĭ'ă*.

Alte cazuri de labializarea lui *ă* sânt d. p. *baptizo* > dr. și ir. *botez*, cf. arom. *pătedz*, mgl. *bates*; *palumbum* > *porumb* arom. *purumbu* (ar putea fi și armonie vocalică; oricum a intervenit și ea); cf. *părumbu*; *primaveram* > arom. *primuveară*, *primumveară* (cfr. *gyrum* > dr. *giur*; nu este nevoie prin urmare ca să reconstruim un prototip **giurus*, v. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb* pg 293), *prumuveară*, cf. drom. *primăvară*, istrorom. *primaverę*, arom. *primăveară*, mgl. *primăveră*. O variantă a lui *fârtat*, derivat al lui *frate*, este drom. (Banat, Muscel,) mgl. *furtat* (v. Dicț. Acad., Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr*), cf. drom. *fărtat*, *fârtat*, arom. *frătat* (Papa hagi; prin urmare *frătat* cu *fr* din textele noastre vechi nu trebuie să fie numai o variantă grafică, cfr. *Dicț. Acad*), mgl. *fărtat*.

Arom. *numal'u* ar putea să fie deci și din *nămal'u*, nu numai din *nimal'u*, precum arătam mai sus. Merită să fie relevat faptul că dintre consonantele cari îl prefac în dacoromânește pe un *e* următor neaccentuat în *ă*, în dialectele din sudul Dunării numai dentalele — pentru *n* exemplele sânt mai numeroase — au pe o scară mai întinsă această influență, încolo apare peste tot *i*: *minutum* > *mărunt*, arom. mgl. *minut*, *peccatum* > *păcat*, istrorom. *pecăt*, arom. mgl. *picat*; *veteranum* > *bătrân* istrorom. *betâr*, arom. *bitârnu*, mgl. *bitârnu*; *humerum* > *umăr*, istrorom. *(r)umer*, *rumen*, arom. *(a)numir*, mgl. *numir*; **fetiolum* > *fecior*, *ficior*, istrorom. *feșor*, arom. mgl. *fișor*; *radicinam* > *rădăcină*, arom. *arădăsină*; *secalem* > *săcară*, *secară*, istrorom. *secăre*, arom. *sicară*; însă *animalia* > *nămatē*, arom. *nămal'u*, *nimal'u*, *numal'u*, mgl. *nămal'u*; *sanitatem* > *sănătate*, ar. *sănătate*, *sănătate*, mgl. *sănitati*; *bonitatem* > drom. arom. *bunătate*, mgl. *bunătăti* (Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.*), *bunităti* (Papa hagi),

venetum > *vânăt*, istrorom. *viret*, arom. *vinet* (Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Sprache*) *vinit* (Papahagi), mgl. *vinăt*; *tenerum* > *tânăr*, † *tirerii* (*Ps. Vor.*, vezi Candrea, *Ps. Scheiană*, 263/22), *tinerii* (Coresi *Ps. slavorom.*, v. ibid.), istrorom. *tirer*, arom. mgl. *tinir*; apoi *septimanam* > *săptămână*, arom. *siptămână*, mgl. *săptămo nă*; *radicinam* > *rădăcină*, arom. *ar(ă)dătsină*.

Ca să-i explicăm pe drom. arom. mgl. *mumă* (cu *u* nu *o* resp. *oa* accentuat), trebuie să plecăm de la dativul †*mumâniei* (v. d. p. Candrea, *Ps. Scheiană*, II 36/25,28 ș. a.) < **momâniei* < **mămâniei* < lat. *mamani illaei*, cf. arom. pl. *mumăn'i*, *a mumân'lor* (cu accentul pe silaba a doua) și cu schimb de accent, analog *mume*, dat. *a mŭmăl'ei*, *a mŭmil'ei*, *a mŭmilor*, mgl. pl. *mumon'*.

Dacă aruncăm o ochire asupra exemplelor pe cari le-am înșirat, observăm că dintre labiale mai ales *m* a influențat vocalele, ca și în limba franceză în cazurile în cari avem *ü* în loc de *e*. Pentru limba franceză regula a putut fi formulată astfel: apare *ü* în loc de *e*, resp. *ö*, între două consonante labiale și înainte de *m*. Care va să zică, *m* a valorat în cazul acesta cât două labiale. Dacă admitem că *m* a labializat vocalele mai intensiv și poate și mai din vreme, că în cazul acesta labializarea a progresat mai repede, atunci înțelegem, de ce s'a păstrat *ü* mai ales înainte de *m*, de ce mai ales înainte de această labială a putut să se labializeze *i* < *e*, înainte de a se fi restabilit peste tot vechiul *e* în limba franceză, lucru care trebuie să se fi întâmplat foarte de cu vreme.

Tendința labializării a existat în toate vremurile căci, își arată efectele și în elemente streine: paleosl. *mamiti* > **mănesc*, *momesc*; paleosl. *zabava* > *zăbavă* se zice însă *zăbăvesc* și *zăbovesc*, iar în Banat și Bucovina (județul Gura-Humorului) și *nopârcă* pentru *năpârcă*. În unele regiuni, mai ales unde influența maghiară a fost mai puternică, labializarea a fost deosebit de intensivă. Astfel sânt în *Evanghelia slavo-română de la Petrograd* de pe la 1580, deosebit de frecvente forme ca *vo*, *fore*, *dupo*, *fo*, *forime*, pentru *vă*, *fără*, *după*, *fărâme* etc., *nu vo grijiți*, *că vo lipsescă ceste toate*, *ducăți vo facatorii fore de leage* (cfr. Pascu *Ist. lit. și limbii rom. din sec. XVI*, Buc. 1921, pg. 201).

Avem de a face cu o deslabializare ori de câteori întâlnim *ă* în loc de *o* în cazuri ca: *ad post* > *apoi* > *apăi*, istr. arom.

apoi, cf. megl. *năpoi*, *napoi*; *foras* > *fără*, istrorom. *fâr*, arom. *fără*, mgl. *fară*, *fâr*, *for*; *ad foras* > **afoara*, > **afăară* > *afară*, istrorom. (*a*)*fore*, arom. *afoară*, cf. mgl. *năfară*, *nafară*; **toum* > *tău*, arom. *tău*, mgl. *tou*; **soum* > *său*; *nos* > *ñă*, arom. mgl. *nă*; *vos* > drom. arom. mgl. *vă*; *quod* > drom. arom. *că*; *contra* > drom. arom. *cătră*, *câtră*, istrorom. *cătr*, mgl. *cotru*, *cutru*; *totum* > drom. istrorom. arom. mgl. *tot*, drom. *tăt*; *longum* > *lângă* cu variantele arom. *ningă*, mgl. *angă*. Sânt tot cuvinte neaccentuate în frază (și *afară* poate fi neaccentuat), dar cauza, sau cauzele acestor deslabializări nu se pot încă întrevedea.

3.) Tendința de a-l preface pe *e* neaccentuat în *i* a fost mai intensivă și *e* a devenit mai întâiu *i* când a fost posttonic.

Am văzut că în poziție nazală între exemplele citate de dl Densusianu *e* protonic se ține mult mai bine decât *e* posttonic. Când șovăirea dintre *e* și *i* apare mai intensă în textele noastre vechi, în majoritatea covârșitoare a cazurilor cu *i*, acesta apare după accent. În dialectele din sudul Dunării, pe cât se pare chiar și la scriitorii aromâni din secolul al XVIII-lea, fenomenul prefacerii lui *e* neaccentuat în *i* este cu mult prea progresat, ca să mai putem face distincții de felul acesta. În istroromânește însă se găsește în mod aproape consecvent *e* în silaba protonică, *i* în silaba posttonică, căci cele câteva abateri nu prea modifică tabloul general al formelor acestora.

Între exemplele istroromânești pe cari le-am citat mai sus. nu se găseă în poziție nazală nici un *i* < *e* proton, nici un *e* păstrat în poziție posttonică. Deși din materialul meu, care nu poate avea pretenția de a fi complet, nu mai pot adăuga decât exemple ca *rumer* ș. *rumen* (=umăr), *lumer* (=numer), *tirer* (=tânăr), *vîret* (=vânăt) și *dumîreke*, deci numai exemple cu *e* posttonic, când nu urmă poziție nazală, cred că nu trebuie exagerată importanța acestei poziții pentru *e* neaccentuat. Cum poziția nazală l-a prefăcut pe orice *e* accentuat în *i*, unde uzul trebuie să fi șovăit deasemenea o bucată de vreme, ea poate să fi ajutat prin analogie și biruința lui *i* neaccentuat, fără ca să fie cauza apariției lui, acolo unde *i* a fost mai progresat, deci în poziție posttonică. Cred cu atât mai mult că este așa, pen-

trucă în fața consecvenței cu care se menține de altfel *e* proto-nic în poziție nazală, dintre singurele patru exemple cu *i* protonic < *e* pe cari le pot cită, *dupe* pe care l-am explicat mai sus, *birbețe* (= berbece), *pișor* (= picior) și prepoziția *pire* (cfr. drom. *pân(ă)*, *păr(ă)*, arom. *pân(ă)* *păn ă*), mgl. *pon*), în trei, *e* n'a fost urmat de nici o nazală. Dincolo de aceste „abateri“ apare *e* protonic în mod regulat în orice poziție. Astfel poziția nazală se arată a nu avea un rol deosebit și în special a nu fi motorul evoluției *e* > *i* în poziție neaccentuată: *mesurē* (= măsură), *peduc' u* (= păduche), *pecăt*, (= păcat) *pecurâr* (= păcurar), *betâr* (= bătrân), *ănmetsû* (= învăță), *fetșor* (= fecior, ficior), *secăre* (= secară), *securē* (= secure).

În fața istrorom. *pire* trebuie să ne întrebăm, dacă nu sântem nevoiți să ne întoarcem la vechea etimologie *paene* + *ad*. Împotriva etimologiei *porro* + *ad* (Pușcariu, *Et. Wb. d. rum. Spr.*, Meyer-Lübke, *Rom. Et. Wb.*) se ridică, pe lângă istroromânescul *i*, faptul că *r* din *pire* și drom. *pără* își datorește existența în mod neîndoielnic rotacismului, precum dovedește faptul că în *Codicele Voronețean* se scrie aproape numai *pătră*, excepțional *pără*.

Când Românii din Istria s'au desfăcut de noi, uzul șovăia între *e* și *i* neaccentuat, în silaba protonică fiind mai obișnuite, în cea posttonică fiind mai obișnuit *i*. Ne mai continuând la ei pentru motive pe cari nu le putem ști încă, tendința de a-l preface pe *e* neaccentuat în *i*, a început să înceteze și șovăirea între *e* și *i*. În silaba protonică s'a refăcut peste tot, cu excepția unui număr foarte mic de cazuri, vechiul *e*, și regresivitatea a pornit și în silaba posttonică, dar aici *i* fiind mai obișnuit, acesta s'a putut menține cel puțin ori de câte ori se găseă în poziție nazală. În istroromânește nici un cuvânt n'are variante când cu *e*, când cu *i*, ci s'a stabilit un perfect echilibru între aceste două vocale.

Dacă admitem că tendința de a-l preface pe *e* neaccentuat în *i* a progresat mai repede în poziția posttonică, atunci se explică ușor cele vreo câteva cazuri în cari se pareă că nu sântem destul de lămurii asupra prezenței lui *i* în locul lui *e*, cazuri în cari *i* s'a generalizat în așa fel, încât a pătruns și în limba noastră literară, spre deosebire de alte cazuri, când *i* are

un pronunțat caracter dialectal: *fraxinum* > *frasin*, ir.: *frăsir*, arom. *frapsin*, mgl. *frasim*; *carpinum* > drom. arom. mgl. *cărpîn*; **alimum* > **ainin* > *ainine* (cfr. Dacoromania I. 381. Firește că se poate admite și o formă **arin*, mai ales acum după ce știm cât de veche este trecerea *e* > *i*, căci **anen* ar fi trebuit să dea **inen*, cfr. *animam* > † *†rema Cod. Vor. passim*, † *†nimă*, *Analele Acad. XXVIII*, Sect. lit. pg. 101—102; dacă chiar **arin* a devenit **airin*, înțelegem de ce *a* a rămas nealterat); *asinum* > *asin*, ir. *āsir*; *sarcinam* > *sarcină*, ir. *sârtsire*, arom. *sartsină*; *animam* > *inimă*, *irimă*, istrorom: *îirime*, arom. megl. *inimă*; *annotinum* > *noatin*, ir. *notir*, arom. mgl. *noatin*; *lendinem* > drom. arom. mgl. *lindină*, istrorom. *lindirē*.

Dialectal, poate chiar și în aromânește (cfr. mai sus *noaten*), dar mai ales în textele noastre vechi, se mai găsesc variante ale cuvintelor acestora cu *e*. Aceasta dovedește cât de mult s'a prelungit lupta dintre *e* și *i*. După anumite consonante, care îl prefac și de altfel pe *e* în *ă*, poate să apară și *ă*. De aceea dăm de câte trei variante în cazuri ca: *asen*, *asăn*, *asin*; † *frasen*, ban. *frapsăn*, (cfr. *frasân* Panțu, *Plantele cunoscute de poporul român*, Buc. 1906) și *frapsin*; *galben*, *galbăn* și *galbân*, *galbin* (vezi pentru aceste forme *Dicț. Acad.*); *carpen*, *carpăn*, *carpin*, etc. etc. Aceleași variațiuni sânt cu puțință și în poziție proto-nică: *pe*, munt. *pă*, mold. *pi*; în *Codicele Todorescu*, prepoziția *din* are formele *de†*, *dă†* și *dî†* (v. Dr. N. Drăganu, *Codicele Todorescu* și *Codicele Marțian*, pg. 28).

Între drom. *frasen*, *frasăn*, și *frasin* etc. este același raport ca între ir. *pecăt*, drom. *păcat* și arom. mgl. *picat*.

Ar fi foarte interesant, și rezultatele ar răsplăti munca din belșug, să adunăm tot materialul vast de exemple cu *e* neaccentuat, înfățișând raportul dintre *e* și *i* din punct de vedere geografic și cronologic în același timp. În cadrele acestui studiu nu pot face lucrul acesta. Făcând critica materialului adunat de dl Densusianu pentru *e* neaccentuat în poziție nazală, am putut da numai un singur exemplu cu *i* protonic, dar am putut să pun alături de toate formele dsale cu *e* posttonic câte o variantă cu *i*. Am înaintea mea un material bogat de exemple de tot felul și constat că uzul nostru literar, deși destul de șovăitor câteodată, prezintă totuși în liniamente generale aceeași situație ca în istroromânește, cu deosebirea că dialectul daco-

românesc il preface pe *e* în *ă*: *respondeo* > *răspund*, istorom. *respund*; *mensuram* > *măsură*, istorom. *mesure*; *securim* > *secure*, *săcure*, istorom. *secure*; *cinusiam* > *cenușă*, istorom. *țenușe*; *venenum* > *venin*, istorom. *verir*; apoi *numerus* > *număr*, istorom. *lumer*; *venetum* > *vânat*, istorom. *viret*; *pectinem* > *pieptine* (și *pieptene*), istorom. *tsăptir* (cfr. *homines* > literar numai *oameni*, istorom. *omir*), *sarcinam* > *sarcină*, istorom. *sărtsire*; *lendinem* > *lindină*, istorom. *lindire*; *fraxinum* > *frasin*, istorom. *frăsir* etc.

Deci: și în dacoromânește *e* (adese prefăcut în *ă*) în silaba protonică și, dacă nu urmează poziție nazală, și în silaba posttonică, dar uz șovăitor în silaba posttonică cu poziție nazală. Totuși în cazul din urmă *i* este câte odată de rigoare și *i* se dă preferință după *č* și *ğ*, dar nu pentru că *e* posttonic s'ar fi prefăcut în *i* numai între *č* și *ğ* și poziție nazală, ci pentru că este firesc ca după palatalele *č* și *ğ* să se prefere *i*, pentru că este mai palatal decât *e*, limba apropiindu-se mai mult de palat la articularea lui.

Numai împrejurarea că *e* a pornit spre *i* și a devenit *i* mai întâiu în poziție posttonică, nu ajunge pentru explicarea faptului că prefacerea lui *e* neaccentuat n'a devenit un fenomen general, ca și *a* > *ă* și *o* > *u* în silaba neaccentuată. Ea poate motivă cel mult deosebiri ca cele discutate în acest paragraf, dar oricât de tardivă ar fi fost evoluția în silaba protonică, în cursul celor optsprezece veacuri ea ar fi avut destulă vreme ca să cucerească întreg terenul, ca și *ă* și *u*.

Cauzele că *e* neaccentuat n'a ținut pas cu *a* și *o* în silaba neaccentuată sânt multiple. Înainte de toate *e* și *i* neaccentuați au avut o mare importanță ca terminațiune flexionară, pe când *o* avea un asemenea rol doar în dative ca *lupo*, și știm că nu s'a prea simțit nevoia de a se distinge forma dativului de a celorlalte cazuri, iar *a* nu putea să intre în concurență cu *ă* care n'a existat încă sau se desvoltă de obicei dintr'însul. În fața lui *vulpe* < *vulpem*, *lupe* < *lupe*, *laude* < *laudet*, *vede* < *videt*, *merge* < *mergit*, *aude* < *audit*, se găseau *lupi* < *lupi*, *auzi* < *audis*. Câtă vreme de *-e* și *-i* se legau anumite funcțiuni sintactice și câtă vreme pe urma prefacerii lui *-e* > *-i* puteau să se nască confuziuni, trebuia să se producă o continuă regresione, deși pe de altă parte uzul alunecă mereu spre *i*, precum dove-

desc forme ca *aflī, ari, carti* etc. pe cari le-am citat mai sus, din izvoare destul de recente, cari s'au generalizat în dialectul meglenit și cari sânt o probă a energiei și persistenței acestui fenomen. A trebuit deci ca *e* să se menție pe o scară foarte întinsă și nu este o întâmplare oarbă că în privința aceasta au fost mai conservative dialectul istrian — unde evoluția lui *e* neaccentuat a fost întreruptă din vreme — și dialectul dacoromânesc — unde viața cărturărească a început mai întâiu și unde s'a simțit mai mult nevoia precizunii în uzul limbii. S'a menținut *-e*, întocmai precum *-a* n'a devenit *-ă* — la început având de sigur în influența sa și accentul secundar — în *acela < eccum illum illac* și *casa < casam illam*, pentru că a avut în cazurile acestea anumite funcțiuni semantice (cf. însă *Dacoromania* I pg. 182—183, nota d-lui Pușcariu).

Pe calea considerațiilor acestora am ajuns în situația de a putea explica una din marile noastre enigme morfologice. Dacă ne-am convins că prefacerea lui *e* neaccentuat în *i* este străveche, atunci și *-es* resp. *-īs* a trebuit să dea *-i*. În cazul acesta menținerea vechiului *-e* n'ar fi însemnat „evitarea” unui echivoc, ci din contra, cu *-i* se puteau face distincții mai precise. Astfel *montem* și *montes* trebuiau să dea deopotrivă *munte* și *munți* resp. *munți*. Când uzul șovăia între *-e* și *-i*, eră firesc ca în tendința de a se diferenția pluralul de singular, să se aleagă *-i* pentru plural, căci *-i* mai aveă într'o măsură largă această funcțiune la declinarea a doua. Mai intervine și altă împrejurare. Dativul *mortī* cu *i* lung, a trebuit să dea *morți*, și cum femininele de declinarea I-a au la dativul singular și la plural forme egale, eră firesc ca să se stabilească această egalitate și pentru femininele de declinarea III-a, generalizându-se deci la plural forma cu *-i* (*morți*). Astfel ieșeam din impasul de a nu mai putea deosebi pluralul de singular. Și *casae* trebuia să devie în cele din urmă *casi* resp. *cași* (cfr. modernul *căsi* și *căși*), dar cum în *casae* *e* pornea de la distanță mai mare, căci *ae* eră deschis, probabil că numai mai târziu decât *e* din *vulpes* el a putut să ajungă până la *i*. De aceea, și pentru că aici nu se puteau produce confuziuni pe calea aceasta, terminațiunea singularului fiind *-ă*, a putut să reziste și să se mențină la pluralul declinării I terminațiunea *-e*. Totuși *-i* a câștigat și aici

un teren destul de mare, mai ales că a fost ajutat și de cuvinte ca *ghindă* (< **glandam*, atestat pe tot teritoriul romanic), † *ghinde* (< *glandem*; cfr. *Dicț. Acad. Rom.*), pl. *ghinzi* (< **glandoe* ev. și *glandes*), și (învechit) *ghinde* (< **glandae* ev. și *glandes*), analog *ghindă* — *ghinzi* putându-se declina apoi cu atât mai mult *măsură* — *măsurî* etc. (cfr. Sextil Pușcariu în *Conv. Lit.* XXXIX pg. 62). Iar dacă ne reamintim cele spuse mai sus despre *i* < *e* neaccentuat după *č* și *ğ*, înțelegem de ce gramaticile practice și cercetările istorice constată că *-i* se arată mai statornic în pluralul substantivelor în *-că* și *-gă* (*biserică* — *biserici*, *rugă* — *rugi*; cfr. Candrea, *Psaltirea Șcheiană* I pg. 179—181).

La fel trebuiau să dea *cantas* și *cantat* > *cântă*; *vides* și *videt* > *veade* resp. *vedi* > *vedzi*, *credis* și *credit* > *creude* resp. *credi* > *credzi*, *cantes* și *cantet* > *cânte* resp. *cânti* > *cânți*, *videas* și *videat* > *veadză*, *credas* și *credat* > *creadă*. Prin urmare persoana a 2-a și persoana a 3-a ar fi trebuit să aibă deopotrivă, la indicativul de conjugarea I-a și la conjunctivul de conjugările a II-a și III-a, terminațiunea *-ă*, iar la conjunctivul de conjugarea I-a și la indicativul de conjugările a II-a și a III-a când terminațiunea *-e*, când terminațiunea *-i*. La conjugarea a IV-a însă, la indicativ, persoana a 2-a nu putea să aibă de cât terminațiunea *-i*, în schimb persoana a 3-a și *-i* și *-e*: *audis* > *auzi*, *audit* > *aude* resp. *audi* > *audzi*. Este lucru firesc deci că pentru persoana a 3-a a indicativului de conjugarea a IV-a să se fi dat preferință formei cu *-e*, care nu admite nici o confuziune cu persoana a 2-a. Astfel *-i* a devenit, pentru conjugarea aceasta, terminațiunea caracteristică persoanei a 2-a, iar *-e* terminațiunea caracteristică persoanei a 3-a. Pe calea analogiei s'a făcut apoi aceeași distincție între dubletele în *-e* și *-i* la indicativul conjugărilor a II-a și a III-a, și la fel s'a procedat și cu condiționalul *cantaveris*, *cantaverit* etc. În toată mișcarea aceasta punctul fix din capul locului a fost *-i* al persoanei a 2-a la conjugarea a IV-a. Acest *i* s'a generalizat pentru persoana a 2-a și I-a înlocuit la acea persoană și pe *-ă* la indicativul conjugării I și la conjunctivul celorlalte conjugări, incluziv conjugarea a IV-a (*audias* și *audiat* > **audză*).

Prefacerea lui *e* neaccentuat în *i*, amușirea lui *s* final și apariția lui *-i* în locul terminațiunilor *-es* și *-as* în flexiune (cf.

însă *ad foras* > *afară*!) fac parte din particularitățile cele mai caracteristice, comune limbii românești și celei italiene. Coincidența aceasta ar trebui să ajungă ca să admitem că împrejurările în cari *-i* în locul lui *-es* și *-as* a apărut și în italienește, au fost în liniamente generale aceleași ca și în românește. Și în italienește a fost preferită forma *monte* cu *-e* la singular, forma *monti* cu *-i* pentru plural, iar *-i* se generalizează și ca terminațiune a persoanei a doua pe calea aceluiași analogii ca la noi, cari duc de la conjugarea a IV-a prin conjugările a II-a și a III-a până la conjugarea I-a.

În ambele limbi poate să fi intervenit și alt factor, contribuind și el la stabilirea raporturilor cari se dezvoltă în cele din urmă între terminațiunile *-e* și *-i*. În *montem* *e* fusese deschis și poate să fi rămas mai apropiat de *e* decât *e* din *montes*, care din capul locului a fost închis. Ceva asemănător am spus cu câteva rânduri mai sus despre raportul dintre *-ae* al declinării I și *e* din *-es* al declinării a III-a. Atunci ar fi cu atât mai explicabilă biruința lui *-e* la singularul și a lui *-i* la pluralul declinării a III-a. ¹⁾

De altfel în monumentele vechi ale limbii italiene se mai găsesc urme ale uzului șovăitor între *e* și *i*; *-e* pătrunde chiar și la indicativul conjugării I, iar *-a* de la conjugarea aceasta și la conjugările a II-a și III-a. ²⁾

Revenirea la *-e* a fost necesară și în forme adverbiale ca

¹⁾ După reflexele de astăzi s'ar părea chiar că limba italiană a Jeosebit pe *-ë* și *-î* de *-ē*, *-ë* și *-î* dând *e*, iar *ē* dând *i*. Nu cred că *-ë* și *-î* pe de o parte și *-ē* pe de altă parte au apucat-o chiar dela început pe drumuri diferite, precum arată și abaterile de la această regulă. Evoluția terminațiunilor flexionare a contribuit și ea ca rezultatele finale la cari au ajuns *-ē*, *-ē* și *-î* să facă impresia că distincția care a fost făcută între *-ë* și *-î* și *ē* corespunde unei realități istorice.

²⁾ Cfr. Meyer-Lübke, *Gramm. d. rom. Sprachen* II pg. 167. — Vezi O. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine* I pg. 55-56 și 216. — Alte explicații date lui *-as* și *-es* > *-i*, foarte ingenioase câte odată, cari presupun că *-s* ar fi primit un timbru palatal înainte de a dispărea și că l-ar fi prefăcut apoi, palatalizându-l, pe *a* > *e* > *i* și pe *e* > *i* (cfr. Karl R. v. Etymayer, *Vademecum der rom. Philologie*, Heidelberg 1919, pg. 90-91) n'au darul de a ne convinge. Că *-s* care se găsește pe calea amușirii ar fi putut să aibă această influență și că s'a menținut destul de mult ca s'o poată avea, fie chiar numai în italienește, nu este deloc probabil. În *tres* > *trei*, *das* > *dai* *-s* n'a avut această influență. În monumente vechi italienești se găsesc terminațiunile verbale *-a*, *-e*, *-i*, fără ca *-s* să mai existe. Că *-s* s'ar fi palatalizat înainte de a amuși, este o ipoteză prea puțin plauzibilă.

d. p. *firește, omeneste* și în vocative ca *lupe*, căci de altfel acestea ar fi devenit identice cu pluralele *firești, omenești și lupi*.

Îndată ce s'a produs regresivitatea în cazul lui *-e* final, s'a putut reveni foarte ușor la *-e*, pe calea analogiei, și în interiorul cuvântului, câtă vreme uzul mai șovăia. Ar fi pe de altă parte foarte explicabil ca această influență a lui *-e* final să fi fost mai puternică în silaba pro tonică, unde fenomenul prefacerii lui *e* în *i* a fost mai puțin progresat, decât în silaba post tonică. Astfel analogia cu finalul *e*, a cărui menținere a fost în anumite cazuri o necesitate, ar fi fost obstacolul în calea generalizării prefacerii lui *e* neaccentuat în *i* în interiorul cuvintelor, de unde nu putea să se producă, nici prin *e* și nici prin *i*, nici o știrbire pentru claritatea limbii. Fără ca să tăgăduiesc orice repercusiune a refacerii lui *-e* asupra silabelor neaccentuate din interiorul cuvintelor, cred că argumentarea aceasta este insuficientă. Mai puternică ar fi trebuit să fie poate influența cazurilor când *-e* a devenit *-i* (*montes* > *munți*, *vides* > *vezi* etc.), căci ea cadră cu direcția în care evolua limba. Apoi s'a făcut o foarte exactă distincțiune între terminațiunile *-e* și *-i*, uzul șovăind însă chiar în aceeași silabă între *-e*- și *-i*- când nu au nici o importanță pentru funcțiunea cuvântului și când nu mai prea puteau fi puse în legătură cu *-e* și *-i*, vocale finale cu anumite rosturi flexionare. Cred că regresivitatea produsă în terminațiunile flexionare ar fi putut să oprească doar pentru o clipă evoluțiunea în interiorul cuvântului. Trebuie să fi intervenit deci și alte motive.

Vorbind despre *e* neaccentuat în aromânește, dl Weigand ne face următoarele indicații: „În silaba neaccentuată, mai ales dacă este pro tonic, devine aproape *i*. În regiunea de la Monastir se deosebește *ti duts* de *du-te*, etc. În sud are și *e* post tonic mai mult timbrul lui *i*, deosebindu-se însă de *i* veritabil.“ (*Die Aromunen* II, pg. XIV.)

După explicarea aceasta, raportul dintre *e* pro tonic și *e* post tonic ar fi chiar invers de cum l-am așteptat. Dar în *du-te* față de *ti duts*, *e* s'a menținut pentru că este final, nu pentru că este post tonic, și bănuiesc că ceea ce spune dl Weigand despre *e* post tonic în regiunile de sud, privește deasemenea numai pe *-e* final. Ceea ce putem reține din comunicarea dlui Weigand, este că în aromânește *i* < *e* are nuanțe diferite.

Considerații de ordin pur teoretic ne arată că în general nu există două sunete identice. Timbrul sunetului depinde de sunetele împrejmuitoare, este altul dacă vorbim mai repede sau mai pe îndelete, în afect sau liniștiți, dacă sântem oboșiți sau bă, se modifică în măsura în care se dezvoltă organele noastre de vorbire, el depinde și de constituția organică a individului, căci altfel n'am putea deosebi oamenii chiar numai după voce, etc. Urechea nu înregistrează aceste variațiuni infinite, de obicei nici chiar atunci când pentru observatorul atent și exercitat deosebirea sânt perceptibile. Pe calea abstracțiunii, noi ne construim câte un sunet tip pentru toate variațiunile lui. Dacă îl întrebăm pe cineva ce sunet se găsește înainte de *t* în *dinte* și înainte de *g* în *lângă*, el ne va răspunde deopotrivă: *n*. Elevii noștri începători sânt foarte surprinși, când li se arată că avem de a face aici cu două sunete deosebite, cu *n* dental și *n* velar. În cazul acesta a intervenit desigur și sugestia imaginii grafice. Dar și gama variată a lui *a* sau *p* d. p. e reprezentată în conștiința noastră de același tip *a* sau tip *p*, cu toate că d. p. deosebirea dintre consonantele inițiale în *pin* și *par* este destul de mare. Se poate întâmpla însă că diferitele variațiuni ale unui sunet să nu mai poată fi subsumate supt același sunet tip, dacă acel sunet se diferențiază în cursul evoluției sale, anumite nuanțe destul de îndepărtate unele de altele accentuându-se mai mult. Una din nuanțele acestea poate să pară într'un anumit moment mai apropiată de alt sunet tip decât acela căruia i-a aparținut mai întâiu și să fie săltată astfel dintr'odată în altă categorie de sunete.

Spuneam undeva mai sus că *â* este o vocală mai închisă decât *ă*. Cam aceeași distanță trebuie să fi fost la început între *i* din *e* accentuat în poziție nazală și *i* din *e* neaccentuat. Dar și acest *i* neaccentuat nu va fi avut totdeauna aceeași nuanță. În silaba posttonică, unde evoluția a fost mai progresată, va fi fost mai închis decât în silaba protonică. Astfel începeau a se distinge trei feluri de *i*, dacă nu cumva și *i* < \bar{i} avea o poziție deosebită: *i* accentuat < *e* în poziție nazală, *i* posttonic < *e* și *i* protonic < *e*. Ivindu-se trebuința de a deosebi pe cât se poate de bine aceste nuanțe, se va fi produs tendința de a nu face unghiul maxilar prea mic la articularea lui *i* protonic < *e* și de a nu-l face prea mare la articularea lui *i* accentuat < *e*

în poziție nazală, ținând cumpănă dreaptă la $i < e$ posttonic. În urma tendinții acesteia putea să se dea ușor în cellalt extrem. Pe când $i < e$ accentuat în poziție nazală continuă să se închiză, $i < e$ protonic, care se găseă în regiunea în care se întâlnesc e și i , a devenit mai deschis și s'a prefăcut iar în e . În silaba posttonică $i < e$ a fost apropiat mai mult de i accentuat în poziție nazală, când se găseă și el în asemenea poziție, de altfel de i resp. e în poziție protonică. Astfel cred că se explică mai ales deosebiri pe cari le-am constatat în acest studiu între diferenții e neaccentuați, deosebiri cari nu sânt numai rezultatul unor evoluții articulatorice, ci și al unor evoluții acustice, întrucât și urechea are un rol important pentru dezvoltarea lor. Cum tendința prefacerii lui e neaccentuat în i își continuă acțiunea în cursul veacurilor, se produc mereu tulburări, cari se reoglinesc în șovăirile mari ale uzului limbii.

Ceea ce am numit evoluție acustică se poate observa și de altfel în dezvoltarea limbilor. Rolul pe care urechea îl are câteodată la prefacerea cuvintelor, l-a subliniat îndeosebi dl Herzog (*Streitfragen der rom. Philologie*, pg. 49) explicând astfel pe e din *vicinus* > *vecinus*, *sorore* > *serore*. Vocalele neaccentuate, zice dsa, se articulează mai puțin precis. Urechea prinde deosebirea care se redă apoi în mod exagerat, vocala neaccentuată neutralizându-se.¹⁾

4. Evoluția lui e neaccentuat în i a fost întreprinsă în dialectul istroromânesc, a continuat să se desvolte în dacoromânește, unde produce și

¹⁾ „Diese [Die Dissimilationen] scheinen mir im wesentlichen auf einem anerkannten psychologischen oder besser psychophysischen Gesetz zu beruhen; nämlich auf dem, dass Differenzen zwischen zwei ähnlichen Reizen grösser empfunden werden, als sie sind, wenn diese sich in zeitlicher oder örtlicher Nähe zu einander befinden. Eine Wandlung z. B. wie vulgt. *vicinus* > *vecinus*, *sorore* > *serore* gegenüber *riparia*, *morire*, die bleiben, dürfte auf folgende Weise entstanden sein: In unbetonter Stellung werden die Vokale weniger scharf artikuliert als in betonter. Der Unterschied fällt dem Hörenden besonders auf, wo ein Wort in benachbarten Silben die verschiedenen Laute vereinigt. Man gibt deshalb den Unterschied übertrieben wieder, und gelangt so schliesslich dazu, den unbetonten Vokal zum neutralen des Artikulationssystems herabsinken zu lassen“. Sper să pot insisă în curând asupra altui caz de evoluție acustică. Țin să observ deocamdată că „evoluția acustică“ nu se găsește într'o prea pronunțată opoziție cu „evoluția articulatorică“, întrucât una fără de alta nu se prea poate. În cazul dintăiu prevalează momentul acustic, evoluția fiind mai mult de ordin psihologic sau psihofizic, în cazul al doilea prevalează momentul articulatoric, evoluția fiind mai mult mecanică.

astăzi, ca în alte vremuri, tot felul de șovăiri, este mai progresată în aromânește, unde doar *e* final se mai ține, și a cucerit întreg terenul în dialectul meglenit.

Nu putem căuta firește originile acestei prefaceri — cunoscute și limbii italiene, și ale cărei urme se pot descoperi și aiurea în România — într'o anumită regiune locuită de Români. Fenomenul este străvechiu, iar la noi împrejurările din Balcani și în special din estul Balcanului au fost deosebit de favorabile dezvoltării lui. El apare și în limba bulgară de est, unde se datorește probabil influenței noastre, și se găsește și în vechi documente slavonești scrise la noi. I. Bogdan arată, citându-l pe Dr L. Miletič, *Novi vlaho-bălgarski gramoti* XIII Sofia 1896 pag. 106, că reducerea lui *o* și *e* neaccentuați la *u* și *i* este o trăsătură caracteristică dialectelor bulgare de est și subliniază apoi faptul că apare și în documentele brașovene din sec. XV—XVI-lea cari „formează tranșițiunea de la povestea despre războiul troian sau așa numita „trojanska piča“, unicul monument literar bulgăresc din sec. XIV cu elemente populare, la producțiunile sec. XVII, când particularitățile de astăzi ale dialectelor bulgare erau definitiv stabilite“ (I. Bogdan, *Doc. priv la relațiile Țării-rom. cu Brașovul și Țara-ung. în sec. XV și XVI, pag. XXXI*). Relevăm în special paralelismul dintre *o* și *e* neaccentuați și în bulgărește, ceea ce ne întărește și mai mult de a crede în legătura organică pe care am constatat-o între $a > \grave{a}$; $o > u$ și $e > i$ în silabă neaccentuată.

Dintre Dacoromâni, mai ales Moldovenii înclină înspre *i*. În satele din preajma Cernăușilor, ca de altfel și aiurea în Moldova, am atins linita meglenită. Aici țăranii spun *pēstili, carli, audi* etc. Uzul a șovăit la noi în toate vremurile, iar această șovăire n'a împetriștat numai textele noastre vechi, ci și limba literară a zilelor noastre. Astfel distinsul academician, dl Dr Gr. Antippa scrie în opera sa *Dunărea și problemele ei științifice, economice și politice*, Buc. 1921, când asemenea, când asemenea (asemene pag. 96, de asemeni pe pag. 129, de două ori asemenea, odată asemenea pe pag. 136—137, cf. asemănătoare pag. 66, 83, asămănătoare pag. 90), singurile locuri (pag. 86) și, pe cât se pare, numai *adică* (pag. 36, 60), citat de *Dicț. Acad.* supt forma *adecă*. Între citațiile acestui dicționar, scoase

din Creangă, îl găsim pe *biserică* odată supt forma aceasta, altă dată supt forma *beserică* și se pare că-l preferim pe *dimineala* lui *demineala*, dar n'aș putea spune dacă mai literară este forma *pedecă* sau *pedică*. Dl Papahagi, din ale cărui opere am putut culege un bogat material informativ și pentru acest studiu, traduce în glosarul său (*Basme Aromâne*, pag. 581) pe arom. *nidiscălicată* prin: *nici n'a descălecat*, abia *descălicând*. În definitiv nu facem astfel decât aceeași greșală pe care o făcea Petru Schiopul, când în exilul său scria pe procura dată la 28 Mai 1593 lui Antonio Bruno (v. Hurmuzachi, *Documente XI*, 342—343) *Poțin* (e posttonic în poziție nazală!) în loc de *Bozen*. Desigur, nesiguranța care ne încearcă câteodată nu mai poate să dea scrisului nostru literar înfățișări de altă dată, dar care dintre formele următoare, adunate dintr'o colecție de documente moldovenești din întâiul sfert al secolului trecut, publicată de dl Iorga (*Analele Acad. XXXIV*, secția ist.), n'ar fi cu putință într'o scrisoare scrisă astăzi, după o sută de ani, de un țaran moldovean: (ib. pag. 13) *cerirea, creștinească, biserică, curgire, să dei*, (pag. 14) *după vremi, cerire*, (pag. 23) *besericii, bisăricii, bisărică*, (pag. 26) *să nu să înstrăinezi, mai bine di câtă alții?* Iar într'un catastih din Botoșani, din 1783, citat tot acolo, cetim *pi gămătati* și dăm de nume de botez ca *Alixandru, Vasili, Gheorghii*.

Evoluția lui *e* neaccentuat în *i* fiind mereu activă, ne-a prefăcut și terminațiunea pluralului *-ure* < *ora* în *-uri*, pe care l-a generalizat analogia cu celelalte plurale în *-i*. Desigur că a fost hotărâtoare în cazul acesta mai ales împrejurarea că și în epoca primei lupte dintre *-e* și *-i* a fost preferit *-i* după *-r*: *călduri, seri, veri, măsurii, țării, legături* etc. ca și *cereri, creșteri* ș. a., introducându-se însă *-e* la plur. decl. III, când forma feminină în *-i* nu s'ar deosebi de forma corespunzătoare masculină: *o învățătoare, două învățătoare*. În *Codicele Todorescu* d. p. alternează forme ca *darure* și *daruri, lucrure* și *lucrurile* etc., întocmai ca și *eleonului* și *ilionului, oamenilor* și *oaminilor, îngerii* și *îngirii, nece* și *nice* (cred că evoluția *neque* > *nece* > *nice* și *neci* > *nici* nu mai întâmpină nici o dificultate și că nu mai trebuie să recurgem nici la influențe bulgărești și nici la cea a lui *nimica*, cf. Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*

I pag. 243), *dzise* și *dzis*, *dzice* și *dzici* etc. (cf. Dr N. Drăganu, *op. cit.* pag. 23).

Pluralele în *-uri* înlocuind peste tot pe cele în *-ure*, arată și ele că n'a fost colț pe întreg terenul dacoromânesc în care fenomenul trecerii lui *e* neaccentuat în *i* să nu fi fost în continuă dezvoltare. Aceste plurale în *-uri*, necunoscute *Codicelui Voroneșean*, încep să apară de prin secolul al XVI-lea. În *Psaltirea Șcheiană* dăm de forme ca *ținuturile* ⁴/₁₆, *deșerturile* ⁸/₁₁, *straturile* ⁹/₃₋₄, *riurile* ³⁰⁵/₁₆ (chiar în același verset și *riurele*), *riuri* ⁵⁰³/₁₀, deci numai la copistul întâiu și la al treilea copist al textului acestuia, dar formele acestea se pierd încă în mulțimea de plurale ca *riure(le)* ²⁴⁵/₁₆, ³⁰⁵/₁₋₁₅₋₁₆, etc., *darure* ²⁰⁴/₇, *trupurele* ²⁵⁷/₉₋₁₀, *cerure* ⁵⁰⁵/₁₃, etc. etc. și odată dăm chiar de *fărăfundurile* ²⁴¹/₁₄ (cf. *făre fundurele* ²¹⁸/₁₆, ²¹⁹/₁₇₁), care ar putea să fie eventual un ultim rest de plural în *-ură* < *-ora*. Oricum, dacă acest *-ră* nu este greșală de scris, ar putea să se datoreze și faptului că la acest copist uzul șovăe și de altfel între *-ră* și *-re*: *către* ²⁰⁴/₁₆, ²³⁰/₁₆, *doare* (= *doară*) ²⁴⁰/₆, *făre* (= *fără*) ²⁰⁶/₁₄, ²⁵⁰/₁₄ etc. Dintre celelalte psaltiri rotacizante, cea *Voroneșeană* îl are pe *-uri* numai o singură dată, iar în *Psaltirea Hurmuzachi*, *-uri* l-a înlocuit pe *-ure* în majoritatea covârșitoare a cazurilor (cf. Candrea, *Psaltirea Șcheiană* I pag. 32, 36, 38, 183).

* * *

Să ne întoarcem acum de unde am pornit, la *mente-minte*. Întocmai precum se spune astăzi încă *vin* însă a *veni*, trebuie să se zică odată, pentru că *i* n'a reușit — în condițiunile pe cari le-am arătat — să-l înlocuească peste tot pe *e* neaccentuat, *mințu*, *vindecu*, *credință*, *neputință* etc. însă a *menți*, a *vendecă*, *credenciosu*, *neputenciosu* etc. Nu putem ști dacă s'a distins cândva în mod atât de precis între *i* < *e* accentuat în poziție nazală și *e* neaccentuat (cu deosebire *e* protonic) în poziție nazală, dar acesta trebuie să fie rezultatul în urma aceluia concurs de împrejurări pe care l-am analizat în acest studiu. Oricum, *i* accentuat și *e* neaccentuat în poziție nazală este formula care cuprinde tendința dominantă în evoluția limbii și care dă expresie raporturilor cari trebuie să fi existat odinioară de fapt în majoritatea zdrobitoare a cazurilor. Întocmai precum s'a ajuns de la *dorm*, *dormi*, *doarme*, *durmim*, *durmiți*, *dorm* sau *lână*, **lănar*, la *dorm*,

dormi, doarme, dormim, dormiți, dorm, sau *lână, lânar*, eră firesc ca analogia să creeze pe de o parte seria *mențu, vendem, credență, neputență, a menți, a vendecă, credenciósu, neputenciósu*. etc., pe de altă parte seria *mințu, vindecu, credință, neputință, a minți, a vindecă, credinciosu, neputinciosu* etc. Uzul șovăitor între *mințu* și *ménțu, vindecu* și *véndecu, credință* și *credénță, neputință* și *neputénță* etc. a contaminat ca o molimă și pe *împinge, minte, cine, mine, tine* etc., așezând alătura de aceste forme pe *împénge, ménte, céne, méne, téne* etc. Mișcarea aceasta trebuie să aparțină unei vremi în care $i < e$ mai aveă o nuanță deosebită de $i < \bar{i}$, căci de altfel ar trebui să dăm și de exemple ca *penu, venu* pentru *pinu, vinu* < *pinum, vinum* etc., și s'a întins asupra tuturor cazurilor, nu numai aceloră în cari $i < e$ a fost precedat de o labială și se găseă înaintea unui *e* următor. Lucrul acesta îl dovedesc forme ca *argentulu, credență, neputență, predeți, prensără, vecenru, denți*, citate de dl Densusianu (*Hist. de la langue roum.* II 57, 65, 67-68) din *Psaltirea Voronețeană, Psaltirea Hurmuzachi, Textele Măhăcene, Coresi și Documentele românești*, publicate de dl I. Bîanu, ed. Acad. Rom. 1907. Numărul exemplurilor acestora desigur că ar putea fi sporit în mod considerabil chiar numai în urma unei atente consultări a diferitelor glosare. Pentru scopurile noastre ajung cele citate aici.

Totuși nu poate fi lipsită de anumite cauze împrejurarea că *e* în loc de *i* în poziție nazală apare mai ales după labiale și înainte de *e*. Rolul lui *e* este evident. Intervenind principiul care produce armoniile vocalice, înaintea lui a fost preferit *e* când au fost cu puțință și *e* și *i*. Cât despre labiale, trebuie să ne reamintim că timbrul lor variază după vocala care urmează. Oricine își poate da ușor seama d. p. de deosebirea dintre *m* în *mare* și *mîr*. Când spunem *mîr* observăm o destul de accentuată contracțiune a mușchilor în colțul buzelor, limba ridicându-se în același timp spre palat, particularități pe cari nu le are *m* în *mare*, și cari anunță oarecum vocala palatală următoare *i*, articulată cu deschizătura orizontală a buzelor și cu partea de dinainte a limbii apropiată de palat. Particularitățile acestea, în cari se cuprind începuturile palatalizării labialelor (*mîr*, dial. arom. *n'ir*, mgl. *mîir*), sânt mai puțin accentuate înaintea celeilalte vocale palatale mai deschise, *e*, înaintea căreia labialele nici nu se alterează. Trebuie să distingem prin urmare

între m urmat de i , în evoluție spre n' , și m urmat de e . Când acest e se preface în i , fără ca și m să se fi modificat în același timp, se produce o combinație de sunete cu atât mai neobișnuită, cu cât s'a apropiat mai mult e de i . Limba alege însă de preferință ceea ce este în vechile ei obișnuințe și astfel este firesc ca în lupta care s'a declarat între i și e , cel din urmă să fi avut un puternic aliat în consonantele labiale, întocmai precum palatele \check{c} și \check{g} , lucru relevat mai sus, l-au ajutat pe i . Mi se pare deci că forme ca *mente*, *mește* etc. sânt chiar o dovadă că evoluția $e > i$ a fost destul de progresată, cu toate că nu-l ajunsese încă pe $i < \bar{i}$.

Cele dintâiu începuturi ale palatalizării labialelor sânt antedialectale și consistă în acele particularități speciale cari și astăzi îl deosebesc d. p., precum am spus mai sus, pe m din *mir* de m din *mare*. Înainte de $i < e$ însă labialele și-au păstrat caracterul lor nealterat, făcând chiar de aceea, cum am văzut, ca după ele vechiul e se fie preferit lui i până într'o epocă anumită. Astfel $lab + i < \bar{i}$ și $lab + i < e$ au intrat în vădita opoziție. Tendința de a deosebi aceste două serii de labiale, faptul că $i < e$ a fost, cel puțin la început, mai deschis decât $i < \bar{i}$ și mai ales împrejurarea că palatalizarea trebuie să fi fost destul de avansată când $i < e$ și-a luat locul supt vocala tip i , explică de ce labialele înainte de $i < e$ n'au avut aceeași soartă ca înainte de $i < \bar{i}$. Pe cel din urmă din argumentele noastre nu-l invalidează împrejurarea că și împrumuturi streine cunosc câteodată palatalizarea. Aceste împrumuturi desigur că n'au trecut prin întreaga evoluție care duce de la consonanta labială la consonanta palatală, evoluție care începe în epoca străromână, ci s'au adaptat pe calea analogiei în flexiunea și derivațiunea uzului limbii românești, fiind cuprinse poate altă dată și de uzul șovăitor între labiale și palate în unele regiuni. Cum între aceste elemente streine nu există o uniformitate, unele fiind supuse palatalizării, iar altele nu, forma pe care au primit-o va fi fost poate determinată și de drumul pe care au intrat și s'au generalizat în limba noastră, de „rudele“ de cari a dat prin gările în cari au descins mai întâiu, precum spune dl Pușcariu într'o imagine pe câmb de plastică, pe atât de sugestivă (*Dacoromania* I, pg. 392), rezultatele palatalizării fiind diferite în diferite regiuni. Elementele vechi latine cu $lab + e < i$ își aveau însă forma

fixată mai de dinainte, mai presus de mozaicul atât de variat al rezultatelor pe cari le-au dat *lab + \bar{v}* , *ě* sau *i*, și chiar faptul că forma aceasta a fost pretutindenea aceeași și se reliefa astfel prin omogenitatea ei de pe acel mozaic, trebuia să-i dea mai multă stabilitate. Unde între două regiuni vecine există o deosebire în cazurile cu *lab + \bar{v}* , *ě*, *i*, există totuși conștiința omogenității în cazurile cu *lab + e* în poziție nazală. (Cf. despre palatalizarea labialelor A. Byhan în *Jahresber.* III. pg. 17—18; O. Densușianu, *Hist. de la langue roumaine* I pg. 307—316; S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, pg. 33—38).

Fac chiar acuma o mică experiență și mi se pare că și eu mai am alt *m* când spun *mir* < *miro* și alt *m* când spun *minte* < *mentem*. În cazul întâiu *m* este întocmai precum l-am descris mai sus, în cazul al doilea îi lipsesc acele particularități provenite dintr'o mișcare începătoare în direcția palatalizării. În *minte*, *m* mi se pare același ca în *mir* (=mie) din limba germană, care nu cunoaște palatalizarea. Dar s'ar putea ca în momentul acesta să fiu sugestionat de propriile mele expuneri de mai sus. Experiența mea trebuie verificată deci.

Cei ce susținem că *mente*, *mește*, *cuvente* etc. din textele noastre vechi trebuie cetit de fapt cu *e*, am pierdut până acuma din vedere pe cel mai puternic și mai convingător dintre argumentele în favorul ipotezei acesteia: în *Codicele Todorescu*, scris cu litere latine și ortografie ungurească, ortografie care nu cunoaște șovăirea între *e* și *i* în poziție nazală, nu s'ar putea explica de altfel *e* în forme ca *kredentza* (Dr. Sztripszky Hia dor és Dr. Alexics György, *Szegedi Gergely énekes könyve XVI század beli román fordításban*, Budapest 1911 pg. 150), *kredentze* (pg. 148), *kuente* (pg. 152, 156), *kuentelor* (pg. 152), *ssvente* (pg. 152, 154), *den* (passim). Observ că alătura de aceste forme se găsesc și *kredintza* (pg. 146, 152), *credintza* (pg. 154, 156, 158), *credinze* (pg. 154), numai *ssine* (pg. 146), *tyne* și *tine* (cf. pg. 152) și *czine* (cf. 152, 154) și că scriitorul acestui codice știe să distingă de altfel bine între *i* și *e* românesc, cf. *binele*, *portzile*, *enkiddecy* (citește: închideți) și *vreme* (pg. 146), *inima inyma*, *inimile* și *lumina* (pg. 152), *kinul* și *sspele* (pg. 160) etc.

Că acest *e* este străvechiu, cred că nu mai încapă nici o îndoială. La început uzul trebuie să fi fost mult mai șovăitor, până ce din învălmășala aceasta a ieșit un echilibru oarecare,

cu *e* mai ales după labiale, cu *i* mai ales după palatale, cu *e* și *i* după celelalte consonante; dar *i* mereu gonit de la locurile pe cari le-a cucerit, s'a putut menține în cele din urmă peste tot. În epoca și în regiunea în care au fost scrise textele husite, *e* rezistă numai dacă este ajutat de ambii aliați, de labiala precedentă și *e* următor, încolo se găsește în plină retragere de pe terenul care îi mai rămăsese. Forme ca *cene*, *tene*, se păstrează mai multă vreme, pentru că se găsesc în societatea lui *mene*, forme ca *credență* etc. au devenit excepționale.

Formele *mene*, *mente* etc. n'au devenit *meane*, *meante* etc. pentru că al lor *e* se găsește în corelațiune pe de o parte cu acel *e* neaccentuat în poziție nazală, care îi dădea mereu nouă viață, când alunecă sau sta să alunece din nou spre *i*, iar pe de altă parte în corelațiune cu *i* din variantele *minte*, *mine* etc. În *lege* > *leoge*, *e* a putut să devie *ea*, dar nu în *vendecu*, unde *e* a fost așa zicând transplantat din silaba întâia a lui *vendecă* și câtă vreme mai există și forma *vindecu*; s'a stabilit deci oarecum regula, că pe *i* îl poate înlocui *e* dar nu *ea*. Înainte de toate însă, pe când în cuvinte ca *lege*, *e* se deschide tot mai mult, în cuvinte ca *mente* tendința închiderii lui *e* a fost permanentă și a continuat până dincolo de epoca metafoniei.

Încheiu cercetările mele cu o ultimă constatare. Ea privește soarta lui *e* accentuat în poziție nazală după labiale în dialectul dacoromânesc, care are în cazul acesta *â* în loc de *i*, dacă urmează poziție tare. Acel *â* s'a dezvoltat din *e* și nu din *i*. Cum *fenum* d. p. a dat în dacoromânește *fân* și trecerea lui *e* > *i* în poziție nazală este comună tuturor dialectelor, s'ar părea că avem de a face aici cu un *i* trecut în *â*. Deosebirea față de *filum* > *fir* s'ar putea explica prin faptul că *i* din **fin* (< *fenum*) a fost deschis. Totuși **fin* ar fi trebuit să se prefacă în *fân* într'o epocă destul de târzie (oricum după ce Istroromânii s'au despărțit de noi, cfr. *fenum* > istrorom. *fir*), când evoluția lui *e* > *i* în poziție nazală trebuie să fi fost destul de progresată și când *i* < *e* trebuie să fi avut cel puțin mai multă afinitate cu *i* decât cu *e*, pe care aceleași labiale îl prefac la noi în *â*. Am arătat de altfel mai sus că între diferenții *i* < *e*, cel din *e* accentuat în poziție nazală trebuie să fi fost cel mai închis, între el și *i* < *e* neaccentuat fiind cam aceeași distanță ca între *â* și *ă*. Dacă ne-am convins însă că formele cu *e* au

existat în dacoromânește până dincolo de epoca în care labialele l-au prefăcut pe *e* în *ă* (*pilum* > *Cod. Vor.* 12/13 *păru* cf. 151/10 *părului*, însă istrorom. arom. mgl. *per*), atunci trebuie să admitem evoluția *fenum* > **finu* (> istrorom. *fir*) și *fenu* > *făn* > *fân* (v. mai sus despre *ă* în poziție nazală). În *Psaltirea Hurmuzachi* dăm, pentru pers. a 3-a a indicativului plural, de *mentu* și *mântu* alătura de *mânțu* pentru persoana 1-a sing., verbul acesta neavând nici o singură variantă cu *i* (v. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, glosar). În textul acesta se desfășură deci înaintea ochilor noștri procesul prefacerii lui *lab.* + *e* + *naz.* > *lab.* + *ă* + *naz.* fără ca să se poată admite un *i* intermediar între *e* și *ă* (resp. *â*).

Când Istroromânii au plecat de la noi, nazalizarea, care se mai găsește în textele noastre rotacizante, nu dispăruse încă. Numai în chipul acesta *e* + *n* (> ↑ *r* > *r*) a putut să aibă și în acel dialect aceeași soartă ca și *e* + *n* + *cons.* În lupta dintre formele cu *e* și *i* în silabă accentuată au învins cele din urmă.

Numai în dacoromânește *i* n'a putut să-și recapete locul în cazurile în cari *e* după labiale a devenit *ă* resp. *â*. Formele cu *ă* (*â*) rămânând în afară de jocul dintre *e* și *i*, au trebuit să se menție întocmai ca și franc. *buvons*, *fumier* etc. sau rom. *dumică*, *după*, ș. a. Unde a apărut *ă* (*â*), variantele mai vechi cu *i* au căzut în desuetudine. Pe de o parte acest *i* n'a fost obișnuit în corelațiune cu *ă* (*â*), pe de altă parte în locul acestui *i* tot mai putea să apară *e*, ca și în *minte* — *mente*, și acest *e* trebuie să se prefacă din nou în *ă*, terenul lui reducându-se și pe calea aceasta tot mai mult.

Cernăuți, Mai 1922.

Al. Procopovici

Originea jocului de călușari.

Jocul călușarilor, atât prin înfățișarea impunătoare a jucătorilor, cât și prin arta neîntrecută a dansurilor, a atras asupra sa atențiunea celor mai însemnați cercetători ai vieții poporului nostru și a stârnit în totdeauna admirația streinilor.

Explicații asupra originii acestui joc s'au dat în mai multe rânduri, fără să se ajungă la un rezultat satisfăcător și fără să se poată arăta, ceea ce este tot atât de important, locul pe care-l ocupă acest joc în obiceiurile similare ale altor popoare ¹⁾. În

¹⁾ Neobositul cercetător al folklorului nostru, T. Pamfile, care a adunat la un loc aproape toate mărturiile împrăștiate, referitoare la acest obicei, termină astfel: „Asupra originii acestei datine trecem, căci nu se poate stabili, cu toate încercările ce s'au făcut.“ (*Sărbătorile de vară la Români*, București 1910: p. 54—75). Completând materialul publicat de dînsul cu cel dat de T. Burada (în *Istoria teatrului în Moldova*, Iași, 1915 p. 62—70) avem aproape întreg materialul publicat asupra jocului de călușari.

Cercetări mai nouă, documentate, lipsesc în această direcție. Cele vechi poartă în sine pecetea vremii, în care se căută a se dovedi pe toate căile originea romană a neamului și deci a tuturor obiceiurilor noastre. Astfel o parte dintre cercetătorii cei vechi au fost de părere că acest joc își trage originea dela Coli-Salii romani. Această părere citată și de D. C. Ollănescu (*Teatru la Români*. An. Acad. Rom. Seria II. T. XVIII. Mem. Secț. Lit. p. 123-126) după D. Bojinca (*Anticele Romanilor*, Buda, 1832, I. p. 179), își are izvorul în cartea lui F. I. Sulzer (*Geschichte des transalpinischen Daciens*. Viena 1781. Tom. II. p. 405 - 414), care și el a împrumutat-o, după cum mărturisește însuși (Tom. II. p. 411) de la un „învățat român“, pe care îl pomenește des, dar nu-l numește. Această persoană nu poate fi alta decât P. Maior, cu care Sulzer a avut relații pe timpul când eră cu rașmentul său la Reghin „unde vorbeau adeseori despre lucruri cari îi interesau pe amândoi, din motive ce nu erau totdeauna aceleași“ (Cf. N. Iorga, *Istoria lit. rom. în sec. al XVIII*, vol. II. 238).

O altă ipoteză ar fi că jocul călușarilor reprezintă răpirea Sabinelor de către Romani. Această părere, reprodușă des și de alți autori, își are originea în studiul lui I. Eliade (*Curierul Românesc*, 1843, nr. 41). Ea este împărtășită și de G. Dem. Teodorescu (*Încercări critice* p. 5).

Th. Speranță (*Noua Rev. Rom.* 1900 nr. 11. p. 504) crede că numele călușarilor derivă de la un căluș pe care îl purtau odioasă în gură și care azi a dispărut. Într'o lucrare a sa mai recentă (*Miorița și calușarii*, București, C. Sfetea, 1915) dă o altă interpretare, fantastică și lipsită de orice temei.

P. Papahagi în revista *Graiu bun* I. nr. 4—5, p. 83—88, explică obiceiul călușarilor și identitatea acestuia cu jocul similar la Aromâni, numit *aruguciar* ori *aluquciar*. Dînsul crede, că obiceiul acesta a izvorit din serbările calendelor la Romani. Aici și în *Note etimologice* (An. Acad. Rom. Secț. Lit. S. II. T. XXIX. p. 42) derivă numele de călușari de la un cuvânt *căluș*, deminutivul lui *cal*. Cercetările noastre confirmă această părere.

E. N. Voronca (*Studii în folklor*, 1912—1913, II, 62 - 69: *Sărbătoarea Moșilor*, 1915, p. 14—22) se întoarce iarăși la vechea ipoteză, după care călușarii reprezintă pe *salii* romani.

lucrarea de față sperăm să dăm contribuțiuni însemnate privitoare la originea lui și la înrudirea cu unele obiceiuri la alte popoare.

Din materialul publicat reiese că jocul călușarilor este strâns legat de sărbătorile Rusaliilor și că acest obicei este, sau cel puțin a fost, răspândit pretutindeni la Români, cu excepția Bucovinei, conservându-se astăzi în vechiul Regat, mai mult în Oltenia și județele Teleorman, Vlașca, Ilfov și Mușcel, iar în Ardeal în regiunea centrală a Murășului și pe valea Târnavelor. Cele mai importante mărturii sânt păstrate la Cantemir ¹⁾ pentru Moldova, la Sulzer ²⁾ pentru Ardeal, și la Liuba ³⁾ pentru Banat.

Spre a putea urmări și controla mai ușor cercetările noastre, rezumăm elementele caracteristice ale acestui obicei și le grupăm așa cum rezultă din materialul cunoscut: ⁴⁾

1. Călușarii sânt o ceată de dansatori, formată numai din bărbați, cari în timpul Rusaliilor cutreieră satele supt conducerea unui vătaf, jucând, săltând și primind daruri. Se mai numesc și *căluceți* (Cantemir, Liuba), *călușei*, sing. *călușub* (Muscel ⁵⁾; Dolj⁶⁾, *călăuzi* și *boriciani* (Sulzer, Ardeal). Jucătorii trebuie să fie fără soț.

2. Poartă costum bărbătesc de sărbătoare; numai la Cantemir „se îmbracă în vestminte cam ca femeile, pe eap își pun cunună de flori, vorbesc în ton femeiesc și, ca să nu se cunoască, își acoper fața cu un văl alb. Toți poartă în mâni o sabie goală.”

Astăzi numai vătaful ori mutul mai poartă sabie, afară de județul Muscel, unde avem știrea că și ceilalți călușei purtau o sabie de lemn. ⁷⁾ Peste cămașă, pe umeri, se pun crucișdouă cingători sau o cărpă colorată împodobită cu flori. La picioare au pinteni și clopoței zornăitori.

3. Persoanele principale, în afară de vătaf, care se mai numește și voivod (Liuba) ori stariț (Cantemir), sânt:

¹⁾ *Operele principelui D. Cantemir, I, Descriptio Moldaviae*. București, 1872, pp. 129—130.

²⁾ *L. c.* II. 405—414.

³⁾ S. Liuba, *Material folklorist c*, Rev. „Tinerimea Română“ 1898, I. 128—149.

⁴⁾ La alcătuirea acestui rezumat a fost utilizat îndeosebi materialul publicat de T. Pamfile *op. cit.* pp. 54—75.

⁵⁾ C. Rădulescu-Codin și Mihălașche, *Sărbătorile pororului*, București, 1910, 69—73; T. Pamfile, *l. c.* 63—67.

⁶⁾ T. Pamfile, *l. c.* 70—75.

⁷⁾ Comunicarea d-lui prof. G. Oprescu.

b) primul călușean, care are în mână un chip de cal sculptat și pus într'un mâner (Liuba);

c) stegarul, purtătorul steagului călușarilor, format dintr'un băț ori prăjină de al cărei capăt atârână de obicei o cărpă (Oltenia,¹⁾ Muscel);

d) mutul, numit și primicerul (Cantemir), blojul (Liuba), zbicer (Bojinca, Ardeal).²⁾ El este persoana comică a călușarilor și este adesea mascat și îmbrăcat caraghios. În mână poartă sabie sau biciu, cu care lovește în jurul călușarilor, ca să alunge duhurile rele. El se numește „mut“, pentru că nu are voie să vorbească decât la anumite ocaziuni. Uneori nici chiar călușarii nu vorbesc timp de o săptămână, cât ține jocul, sau numai pe timpul jocului. Mutul călușarilor din Vlașca și Ialomița își permite să facă obscenități cu călușarii.³⁾

e) După cum reiese din mărturiile pe care le avem, în societatea călușarilor eră și o figură reprezentând un animal oarecare, pe care însă nu-l putem preciza, căci resturile tradiționale care ni s'au transmis sânt foarte rudimentare.

Astfel Sulzer⁴⁾ spune că mutul călușarilor poartă o mască în forma unui cap de barză al cărui cioc este pus în mișcare cu ajutorul unei sfiori. Urmele acestei figuri se găsesc și în jocurile din Oltenia, unde îi zic „cioc“ sau „iepure“, căci în realitate nici nu-i altceva decât o piele de iepure așezată pe vârful unui băț și purtată de unul dintre cei mai distinși călușari, sau chiar de mutul călușarilor⁵⁾ Această piele de iepure păstrează cu siguranță amintirea unei figuri, care reprezintă un animal oarecare; bănuim că această figură a putut fi ori brezaia (turca, cerbul), care umblă astăzi numai la Crăciun și Anul nou, ori, ceea ce e foarte probabil, o figură de cal, cum se vede din descrierea lui Liuba și cum există în obiceiurile similare ale altor popoare. Ne face să bănuim aceasta și un pasaj dintr'o descriere a jocului din Teleorman: „Călușul sare Sâmbătă seara înaintea Duminecii de Rusalii și se sparge după opt zile.“⁶⁾

1) St. Tuțescu-P. Danilescu, *Monografia satului Cătanele Doj, Craiova* 1908, 127—128; T. Pamfile, *l. c.* 69—75.

2) *L. c.* I, 179.

3) E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moșilor*, p. 91.

4) *L. c.* II, 408.

5) Steagul și iepurele se înfig în pământ sau se țin în mână în timpul jocului.

6) Fl. Cristescu, *În mijlocul horelor*, Craiova, 1910 p. 39, și T. Pamfile, *op. cit.* 69.

4) În jocurile lor se conduc după răsăritul și apusul soarelui. Înainte de răsăritul și după apusul soarelui nu dansează. În Banat au chiar două jocuri foarte semnificative, unul numit jocul soarelui la răsărit, iar altul jocul soarelui la apus. Alte jocuri mai însemnate poartă numiri de *călușul*, *călușeanul* (Banat), *călușul*, *floricica* sau *floricica călușului* (Muscel), *boricean* (Sulzer, Ardeal.) Jocurile se continuă adesea până la extaz, iar vătaful are uneori putere magică asupra călușarilor.

5) În toate descrierile acestui obicei se accentuează strânsul raport ce există între anumite zâne și călușari. Ei sânt pândiți și urmăriți de zâne, numite *lelele*, *Dînsele*, *Frumoasele* sau chiar *Rusaliile*. Acestea sânt tocmai pe timpul Rusaliilor mai periculoase. În mersul și jocurile lor, călușarii trebuie să observe anumite reguli, spre a nu fi „pociți“ de zâne, care îi pândesc la tot pasul, dar mai ales la movile și ape. Astfel ceașul din descrierea lui Liuba din Banat, poartă după cap o traistă în care ține nouă buruieni, după câte zâne sânt. Cu un ciocan rupe din aceste buruieni câte puțin și aruncă asupra călușarilor, în timp ce blojul (mutul) îi atinge din când în când cu biciul, spre a nu lăsa duhurile necurate să se apropie de ei. Iar după ce călușarii s'au legat frați jurați, cîmpoierii cîntă „marșul zanelor.“ Când dorm, se culcă tot câte doi, căci dacă s'ar culcă câte unul singur, l-ar poci zânele și ar muri. Tot la fel ne spune și Cantemir despre călușari, că ei nu dorm decât supt coperișul bisericilor, căci dacă s'ar culcă într'alt loc, i-ar munci Frumoasele; iar cine a intrat în ceata călușarilor, trebuie să rămână nouă ani într'însa, căci dacă nu, se zice despre el că are boală rea și-l muncesc Frumoasele.

Călușarii trebuie să fie primiți în toate casele deoarece se crede, că de dînșii fug Dînsele și lelele, care fac rău gospodarilor, pocesc și fură copiii. După terminarea jocurilor, sfarmă obiectele sau insigniile lor (iepurele, bețele și biciul), le îngroapă și fug fără să se uite înapoi, ca să nu-i pocească Rusaliile.¹⁾

6) Despre jocul lor se crede, că are putere vindecătoare, mai ales dacă joacă peste cei pociți de zâne. Fetele și nevestele joacă cu mare drag lângă călușari, în credința că vor fi totdeauna sănătoase și drăgostoase flăcăilor. Mamele își dau copiii în brațele călușarilor, ca să se facă și ei voinici și jucători, ca

¹⁾ S. Neculcea, *Gazeta săteanului*, XIII, 368; T. Pamfile 4, c. 69..

și călușarii (Oltenia). Sătenii se întrec să cheme pe călușari în curte spre a jucă, căci se crede că cel ce primește «călușul» va avea noroc și va fi ferit de boale (Muscel). Cei vechi credeau despre jocul lor, că ar imita învârtirea stelelor în jurul soarelui sau lunei.¹⁾

7) Se observă o deosebită atitudine din partea călușarilor față de anumite locuri ca: movile, râuri, păduri, dealuri și răscruci.

Astfel în Banat (Liuba) se adună la o movilă, care desparte mai multe hotare. Călătorind în alte sate, când trec pe lângă o movilă, o ocolesc în joc de trei ori, slobozind câte un foc de pistol și fugind apoi de la acel loc. Când trec peste o punte, se rotesc împrejur în călcăie ca să vadă dacă nu-i urmărește cineva.

Legarea călușarilor, adică primirea în ceata lor, se face în Ardeal²⁾ astfel: vâtavul adună feciorii, cari vreau „să între în călușerie“ și pleacă cu dânșii în nouă hotare. Într'o sticlă iau apă din nouă izvoare și se duc la alte trei hotare. Oprindu-se la răscruci, vâtaful îl leagă pe fiecare peste fluierul piciorului în jos de genunchi cu câte două curele, pe care sânt înșirați clopoței. De asemenea îi mai leagă și peste brațe, pe din sus de coate, cu câte două rânduri de panglici. După terminarea acestei ceremonii, feciorii formează un cerc și rugând pe Irodeasa, patroana călușarilor, ca să le ajute, vâtaful îi stropește cu apa luată din nouă izvoare, după care ciocnesc bătele lor de trei ori privind mai întâiu spre apus și apoi spre răsărit. Într'o descriere, în care locul nu este dat, dar referindu-se probabil la Țara-Românească,³⁾ tineri, buni jucători, se strâng cu o săptămână înaintea Rusaliilor într'un loc ales mai nainte la o vale, deal sau pădure, unde fac exerciții în tot cursul acelei săptămâni. În unele locuri steagul se aruncă pe apă.

În comuna Călugăreni, jud. Vlașca, jurământul călușarilor se face astfel: Sâmbătă, în ajunul Duminicii Rusaliilor, se adună, și pe la ora patru după amiază cu toții pornesc la pădure, unde leagă la o prăjină înaltă steagul tricolor și o panglică iarăși tricoloră. În urmă se ia de la toți câte o căpățână de usturoiu și câte un fir de grâu, care de asemenea se leagă, ca

¹⁾ W. Schmidt, *Das Jahr und seine Tage in Meinung und Brauch der Rumänen Siebenbürgens*. Hermannstadt 1866. p. 13.

²⁾ T. Frâncu și G. Candrea, *Românii din Munții opusenii*. București 1888 p. 130—133; Pamfile I. c. 59.

³⁾ D. Popescu—Sângeriu, *Albina* II. 1042—4; T. Pamfile I. c. 61—63

și panglica, tot în vârful steagului. După ce steagul s'a legat, mutul înfige sabia lui de metal în prăjina steagului și toți ceilalți trec pe supt sabie și se leagă astfel: jură cu toții în frica lui Dumnezeu că vor ascultă ordinele vătafului, că se vor purta cinstit cu lumea și nu vor ascunde nimic unul de altul, iar mutul să nu vorbească în timpul jocului.¹⁾

Chiar din acest rezumat al elementelor caracteristice, fără să mai fac comparații cu obiceiurile similare la alte popoare, caracterul mitic al călușarilor este evident. El cuprinde două elemente mitice bine pronunțate: a) raportul între călușari și soare de o parte (raportul jocurilor de la răsăritul și de la apusul soarelui etc.) b) legătura între călușari și zâne. Luând în considerație și data jocurilor, adică Rusaliile, acest caracter este și mai evident.

Tot astfel, nu se poate să nu fie remarcată importanța figurei căluțului din descrierea lui Liuba. Cu toate că această figură este menționată numai în acest loc, și chiar aici apare ca ceva rudimentar, fără un rol mai însemnat, noi totuși îi atribuim o deosebită importanță. Terminologia călușarului ne-a păstrat cea mai variată întrebuintare a cuvântului căluț,²⁾ dovadă că această figură eră cândva cunoscută pretutindeni și avea un rol însemnat, de la care și jocul a câștigat numele său, cum vom arăta mai la vale.

De mare importanță este pentru cercetările noastre și data acestui obicei.

Alternarea anotimpurilor calde și favorabile vegetației cu cele reci și dușmănoase vieții, cu contrastele lor de lumină și viață în anotimpurile plăcute, cu frig și moarte în timpul iernii, au influențat în mod covârșitor asupra dispozițiunii sufletești și a fantaziei popoarelor primitive, care trăiau în mijlocul naturii, și le-au condus la concepția unei lupte între natură și iarnă. Această concepție și-a găsit expresia în diferitele serbări populare practicate la momentele principale ale schimbării anotim-

¹⁾ Th. D. Speranța, *Miorița și călușarii*, 1915, p. 37—39.

²⁾ Ca de pildă numirile de jocuri: „călușeana“, „căluțul“, „plimbarea călușului“; cel pocit de zâne este „luat din căluș“; expresia „a primi călușul“, adică a primi pe călușari, „spartul călușului“, adică terminarea jocurilor, precum și însuși numele de călușari etc.

purilor. În deosebi eră sărbătorită reîntoarcerea primăverii și a verii. Cele mai multe dintre obiceiurile de primăvară și de vară de astăzi își au originea lor în această sărbătorire a reînvierii naturii. Aceste obiceiuri sânt deci acte — la diferite anotimpuri — ale aceleiași reprezentări dramatice: reînvierea naturii. De aci vine înrudirea unor anumite obiceiuri de Crăciun, Carnaval, Maiu, Rusalii, care toate fac parte din aceeași serie a serbărilor de primăvară și vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, cerbul) sânt deci preludiul înfățișării dramatice a reînvierii naturii.

Cu introducerea creștinismului, resturile cultului vechiu păgânesc s'au grupat în jurul sărbătorilor creștinești¹⁾ formându-se două cicluri: unul timpuriu, având ca puncte de concentrare sărbătorile Crăciunului și ale Anului nou; și unul mai târziu, grupându-se în jurul sărbătorilor de la Paști până la Rusalii și Sf. Ioan de vară. Jocul călușarilor aparține acestui grup din urmă, în mijlocul căruia va trebui să căutăm obiceiurile înrudite.

Calea, pe care va trebui să o urmăm în cercetările noastre, este indicată deci de dată (Rusaliile), de nume (călușari) și de caracterul acestui obicei (mitic-solar).

Numele Rusaliilor păstrează amintirea uneia dintre cele mai grandioase sărbătoriri ale naturei. Pe plaiurile Thraciei și Phrygiei, patria rozelor și a vinului, unde contrastele între anotimpuri erau atât de izbitoare, reîntoarcerea verii a fost celebrată cu un fast deosebit de populația tracă. Mulțimea cuprinsă de o adevărată nebunie a dansului, cu capetele împodobite cu flori, inundă grădinile și dumbrăvile înflorite și, în sunetele muzicelor și cântecelor, se învârtteau hore și alte dansuri bacchice, care se transformau în adevărate orgii. Timpul cel mai potrivit pentru această serbare au fost zilele înfloririi rozelor în Maiu sau Iunie, când vegetația exuberantă atinge culmea dezvoltării sale, în pragul zilelor calde ale verii, când această pompă de flori va fi shimbată în curând în belșugul, dătător de fructe. De la acest cult al rozelor a primit această serbare numirea de Rosalia.²⁾

1) În realitate procesul s'a produs invers.

2) Cf. F. Miklosich, *Die Rusalien*. Sitzungsberichte der k. Akad. der Wissenschaften, Phil.-Hist. Cl. XLVI, 386-405; W. Tomaschek, *Über Brummalia und Rosalia*, ibid., LX, 351-404.

Paralel cu această serbare a reînvierii naturii s'a dezvoltat și un important cult al morților. Cei vii nu uitau, la celebrarea Rusaliilor, nici chiar în excesul lor de bucurie, pe cei morți, ale căror suflete, după credința celor mai multe popoare antice și moderne ¹⁾, reînviuau cu renașterea naturii și ele, căutând să ia parte la această serbare a naturii triumfătoare. Cu această ocaziune, la mormintele împodobite cu flori, se făceau ospete, iar între cei prezenți se împărțeau roze. Acest cult al morților aproape cu același fond și formă s'a păstrat la cele mai multe popoare slave ²⁾ și la Români ³⁾.

Reminșcența acestei serbări a rozelor a fost păstrată și în țările din apus, chiar în însuși cultul bisericeii catolice. Coborîrea Duhului sfânt a fost reprezentată simbolic în biserică prin aruncarea unei roze din înălțime (de aici vine numirea de pascha rosata, dominica de rosa etc.) Cu roze, petreceri și diferite jocuri, reprezentând lupta naturii cu iarna, se sărbătorează și în Germania intrarea verii în așa numitele grădini de roze (Rosengarten) ⁴⁾. Sărbători ale rozelor, cu nume streine, sânt și ružičalo sau družičalo la Serbi și radunica la Ruși, celebrate în Lunea a doua după Paști ⁵⁾.

De altă parte, amintirea anticelor serbări ale rozelor s'a păstrat și în unele obiceiuri practicate chiar la sărbătoarea Rusaliilor, la care dansul și aruncarea florilor joacă un însemnat rol.

Important este pentru noi faptul că existența acestei serbări se atestă încă în veacul al XIII-lea la populația romanică pe același teritoriu al vechilor serbări antice, în sudul Macedoniei. Sărbătoarea a fost transpusă după Rusalii și are multă asemănare cu unele obiceiuri de Rusalii de astăzi și chiar cu a călușarilor. Tinerii cutreierau satele jucând și săltând ca să adune daruri. Intre ei erau și figuri mascate. ⁶⁾ Aceste obiceiuri

¹⁾ Pentru Români, cf. *Rev. Ion Creangă*, XIV, 98.

²⁾ Cf. M. Murko, *Das Grab als Tisch*. «Wörter und Sachen» II (1910), 79—160.

³⁾ G. Popa-Lisescu, *Urme de sărbători păgânești*, „Conv. Lit.” XLI (1907), 596—606 și 673—686.

⁴⁾ Miklosich *l. c.* p. 369 și 387.

⁵⁾ Murko, *l. c.* 145—147.

⁶⁾ Având în vedere importanța acestei mărturii pentru cercetările noastre, dăm alături, în traducere, întregul pasaj după originalul grecesc din scrierile lui Demetrios Chomatianos, arhiepiscopul de Ochrida (Cf. Miklosich *l. c.* 388; Tomaschek *l. c.* 370, 372, 373): „Cei din thema Moliscos poroind cutare și cutare dând fuga la preasfânta biserică a lui Dumnezeu și înfașșându-se preasfințitului nostru stăpân Arhiepiscopului întregii

au fost transmise și populației slavo-bulgare din acel teritoriu și, după cum vom vedea, ele s'au păstrat până în zilele noastre supt o formă mai mult sau mai puțin schimbată.

De sărbătoarea Rusaliilor este legată la noi și la Slavi o foarte răspândită credință despre unele ființe femeiești mitice, care poartă numirea omonimă de *Rusalii* sau, cu un termen eufemistic la noi, *Frumoasele, Ielele, Dînsele*¹⁾ etc. Având în vedere rolul însemnat ce au aceste ființe tocmai la sărbătorile Rusaliilor și raportul lor strâns cu călușarii, credem necesar de a releva anume credințe ale poporului asupra zânelor, care credințe, după părerea noastră, ne pot lămuri asupra multor momente din jocul călușarilor. Extragem din credințele populare trăsăturile caracteristice ale Ielelor.²⁾

Sânt spirite femeiești, uneori închipuite ca frumoase, albe și luciu îmbrăcate, altădată ca niște babe urite. Locuesc pe lângă dumbrăvi, izvoare, fântâni și lacuri. Ziua aleargă prin nori; mulți aud muzica lor. Când se strâng, joacă ca niște nebune, se prind în horă neîncheiată și joacă pe verdeață. Rotocoalele de iarbă mai închisă, ce se găesc pe câmpuri, sânt urma danțului lor. Locul, pe care au jucat, este primejdios; cel ce calcă într'însul se va îmbolnăvi de picioare, zicându-i-se că este „luat din Iele“. Cine le-a văzut jucând, și tradează acest lucru, amuțește. La fel se întâmplă și cu cel chemat de Iele, dacă le răspunde. Au putere magică, pot face pe cineva olog, surd sau

Bulgarii, îi destăinuie următorul păcat, spunându-i, că în ținutul lor e un vechiu obicei, care se chiamă *Rusaliele*, că în săptămâna după a cincizecea zi de la Pași (după *Rusalii*) se adună cei mai tineri și cutreieră satele din ținut și cu niște recitări și danțuri și sărituri agitate și cu obscenități de teatru cer în folosul lor daruri de la locuitori. Și au pornit și aceștia în vara de acum întocmindu-se și pregătindu-se ca să joace astfel teatru prin țară; în timp ce se înfățișau însă, doi dintre dînșii s'au depărtat la o stână de oi, din față, unde ajungând cerură de la baciul acelei stâni brânză. Dar acela scumpindu-se la dărnicie, ei încercară a lua cu sila, și s'a iscat ceartă între dînșii, ajungând până la bice, căci unul dintre cei doi comediași, cu numele *Chryselos*, izbind cu un lemn pe păstor, acela îndată trase cuțitul și-l împlântă în pânțelele agresorului, încât nici o clipă nu mai fu între moarte și cuțit, căci omul muri la moment“.

¹⁾ Contrar părerii lui Șăineanu, noi identificăm *Rusaliele* cu *Ielele*, pentru că și poporul le identifică. Cf. L. Șăineanu, *Studii în folklor*, București 1896 p. 68-173.

²⁾ După Șăineanu *l. c.* și Pamfile, *Sărbătorile de vară*, București 1910, p. 18-54.

orb. Ele iau puterea oamenilor cari dorm pe lângă izvoare, păduri sau prin locuri umede și reci.

În săptămâna Rusaliilor, de frica lor, nu lucrează nimeni. Deosebit de puternice sânt în ziua de Rusalii. Sânt înarmate cu tot felul de unelte tăioase, spre a pedepsi pe cei cari lucrează în ziua aceasta.

Ielele cunosc plantele vindecătoare și se plâng că aceste ierburi lecuitoare le-au răpit împărăția din lume.

Se mai numesc și *Vântoase*, dând naștere vârtejelor, a căror personificare sânt, sau, mai bine zis, vârtejul și vântul fiind numai manifestări ale lor, pricinuind și supt această formă boale, de aceea se și zice, „luat din vânt“ ca și „luat din Iele“.

În folklorul popoarelor slave, *Vitele*, *Rusaliile* (Rusalky la Ruși, Rusalki la Bulgari) joacă același rol ca și Rusaliile și Ielele noastre. După concepția mitologiștilor slavi, ele sânt zânele apelor, pădurilor și câmpurilor și trăesc în apropierea acestor locuri. Se crede că ele ar fi duhurile fetelor moarte înainte de logodnă. Locuesc în palate, în fundul apelor și trag pe cei imprudenți în apă, silindu-i să trăiască cu ele.¹⁾

Strâns înrudite cu Ielele noastre sânt și *Neraidele* la Grecii moderni,²⁾ *Elbele* sau *Elfele* la popoarele germane.³⁾ Ca și Ielele noastre, locuesc în apropierea apelor, arborilor și călătoresc neobservate prin aer. Cercurile de iarbă verde mai întunecată și aci sânt urmele dansului lor (Elfdans). Există aceeași credință, că cine calcă în urma lor se îmbolnăvește. Și ele sânt spirite, care pricinuesc boale, dar le și pot vindeca, cunoscând plantele lecuitoare pe care le fac cunoscute și oamenilor. Una din formele multiple în care ele apar este și aici vârtejul. La Greci în Zakyntos, de pildă, se zice, când este vârtej, că „dânsează neraidele“.

Ca și la Români, popoarele slave se tem de aceste ființe, îndeosebi în săptămâna Rusaliilor,⁴⁾ care săptămână poartă și

¹⁾ Leger, *Slovenska Mitologija*, Belgrad, 1901, p. 18-182.

²⁾ B. Schmidt, *Das Volksleben der Neugriechen*, Leipzig, 1871, pp. 119-128.

³⁾ W. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte*, Berlin, 1901, I 62-67; cf. Șăineanu l. c. 162-164.

⁴⁾ La Români, Rusaliile mai au o zi, când, după credința poporului, pot fi periculoase, adică Miercuri în a patra săptămână după Paști; în Moldova i se zice *Sfredelul Rusaliilor*, în Țara Românească *Strat de Rusalii*, în Bucovina numai *Rusalii* (Pamfilie l. c. p. 16. 34).

la Ruși¹⁾ numirea *rusal'naja*, *rusalja nedělja*, *rusalka*; la Bulgari²⁾ *rusalska nedelija* și la Sârbi³⁾ *rusalna nedelja*.

În legătură cu aceste credințe despre Rusalii, s'au dezvoltat o seamă de obiceiuri, de o parte în strânsă legătură cu cultul acestor ființe, pe de altă, cu serbările de primăvară și de vară. Dublul caracter al acestor obiceiuri ne face să presupunem un strâns raport între sărbătorile de primăvară și cultul acestor ființe. În seria acestor obiceiuri intră în primul rând și jocul călușarilor noștri.

Unele obiceiuri practicate la Ruteni și Ruși în legătură cu cultul apelor tocmai la Rusalii, se pot aduce în legătură cu credințele despre Rusalii, considerate ca zâne ale apelor.⁴⁾ Astfel la Rutenii din Galiția, în seara de Dumineca Rusaliilor, fetele aruncă roze în râuri.⁵⁾ La Rușii albi, tot la Rusalii, fetele tinere pleacă în pădure, își împletesc cununi pe cap, apoi se duc la râul cel mai apropiat și aruncă cununile pe apă.⁶⁾

Dacă am scos în evidență aceste obiceiuri, în legătură cu cultul apelor, am făcut-o pentru a releva importanța actului foarte semnificativ din obiceiul călușarilor, în unele locuri din Oltenia, de a aruncă în apă steagul, după terminarea jocului.⁷⁾ Tot astfel cunoscând relația ce este între aceste zâne și ape, vom putea înțelege pentru ce călușarii, după descrierea lui Liuba, când trec peste râuri, se învârtesc în călcăie și privesc împrejur, ca să vadă dacă nu-i urmărește cineva.

1) Murko *l. c.* 142.

2) Sișmanov, *Sbornik na Min. kn.*, IX 5:7.

3) Miličević, *Život srba seljaka*, Belgrad, 1894, p. 126.

4) Că numele *rusalky* al zânelor slave derivă din *Rosalia* latin, numele sărbătorii, a fost dovedit de Miklosich *l. c.* contra celor cari susțineau originea slavă. Miklosich nu neagă prin această deducție o iginea slavă a acestui cult, ci dovedește numai înlocuirea numelui vechiu slav cu unul nou, de origine latină. În ce privește originea numelui acestor ființe și a credințelor despre ele, îndeosebi în domeniul mitologiei slave, vezi bogata literatură dată de G. Krek, *Einleitung in die slavische Literaturgeschichte*, Graz, 1887. Zweite Aufl. 407-8; precum și Sișmanov *l. c.* și Murko *l. c.* 142-154.

5) Miklosich *l. c.* p. 392.

6) Tomaschek *l. c.* 371.

7) Mannhardt (*W.- und Feldk.* I, 159) crede, că arborele din obiceiul de la Rusalii la Ruși se aruncă pe apă spre a vrăji ploaie (Regenzauber), arborele reprezentând vegetația.

Dacă vom face o comparație între ceea ce știm despre credințele asupra acestor ființe la noi și la alte popoare și îndeosebi la Slavi, cu datele expuse la începutul acestei lucrări, asupra jocului de călușari, vom putea face unele constatări însemnate:

a) jocul călușarilor coincide cu timpul când lelele sânt mai periculoase pentru oameni;

b) atitudinea călușarilor față de anumite locuri, ca ape, păduri, movile, răscruci etc. se explică prin faptul că lelele sânt zânele apelor, pădurilor și ale dealurilor și deci acestea sânt locurile lor de petrecere;

c) faptul că zânele au putere chiar la sărbătoarea Rusaliilor, se poate explica prin credința că la această sărbătoare a reînvierii naturii, reînvie și spiritele celor morți. După cum am văzut, la Slavi există credința că Rusaliile sânt sufletele fetelor moarte înainte de logodnă. Astfel ne putem explica și faptul pentru ce călușarii sânt urmăriți de lele și teama lor de a nu fi pociți.

Aceste împrejurări, precum și altele, pe cari le vom desvoldă mai târziu, ne fac să enunțăm părerea, că călușarii sânt însuși personificarea lelelor. Acesta este primul fapt însemnat din constatările pe care le vom face în cursul cercetărilor noastre.

Motivele care ne-au îndemnat să afirmăm acest lucru sânt următoarele;

a) Infățișarea lor. După cum am văzut în descrierea lui Cantemir, ei apar în haine femeiești, imitând chiar glasul femeilor, iar fața lor este acoperită cu un văl alb („alba tela faciem contegunt“ p. 129). Cum știm după credința populară, lelele sânt niște ființe femeiești de o albeață strălucitoare¹⁾. La Macedo-români se numesc chiar *Albele*²⁾. La fel e și numele lor la popoarele germane; *Elfen* sau *Elben* este înrudit cu latinescul *albus*.³⁾

b) Numărul călușarilor este fără soț, adesea nouă, întocmai ca și al lelelor.⁴⁾ După descrierea lui Liuba „zânele au nouă

¹⁾ Săineanu, *l. c.* p. 75.

²⁾ P. Papahagi, *Din literatura populară a Aromânilor*, București, 1900, p. 231—237.

³⁾ Cf. Grimm, *Deutsche Mythologie*, p. 413.

⁴⁾ Pamfile, *l. c.* 20; Săineanu *l. c.* 169.

nume ca și a călucenilor“. Deci după obiceiul din Banat, fiecare călușar poartă numele zânei pe care o reprezintă.¹⁾

c) Călușarii apar chiar pe timpul în care, după credințele populare, lelele au influența cea mai mare.

d) Dansul călușarilor pare a imita jocul nebunatic al lelelor, care se învârtesc în hore neîncheiate, fără să atingă pământul, asemănătoare vârtejului, considerat adesea ca o manifestare a lor.²⁾ După cum vom vedea la jocurile înrudite cu călușarii, și ei dansează fără să se prindă de mână.

e) Credința, că cine pășește în urma lelelor se îmbolnăvește. După cum știm din obiceiul călușarilor, ei se feresc să calce unul în urma celuilalt. Această teamă ne-o putem explica numai în cazul când călușarii se consideră ei înșiși ca personificarea lelelor.

f) Călușarii cunosc plantele lecuitoare, secret care aparține numai lelelor. Zânele până astăzi plâng că împărăția din lume le-a răpit acest secret.

g) Astfel se explică pentru ce în Ardeal se consideră Irodeasa ca patroana călușarilor, ea fiind, după credința populară, împărăteasa zânelor.³⁾

h) Și în cele din urmă, dovada principală este chiar însuși numele călușarilor la Megleno-Români și la Bulgari, la cari după cum vom vedea, se numesc *Rusalii*.

Impotriva acestei păreri s'ar putea face mai multe obiecțiuni. Așa de pildă: pentru ce urmăresc Rusaliile pe călușari, dacă ei le reprezintă și pentru ce ei au putere ocrotitoare în timpul săptămânei Rusaliilor, tocmai când zânele exercită numai influențe păgubitoare oamenilor? Asupra acestui punct însemnat al cercetărilor noastre vom reveni mai târziu, când vom răspunde și la aceste obiecțiuni.

Aceste credințe și obiceiuri aruncă lumină numai asupra raportului dintre călușari și zâne; nu ne lămuresc însă asupra originii acestui obicei și a raportului său cu obiceiuri similare ale altor popoare. În partea care urmează ne vom ocupa

¹⁾ Liuba, l. c. 144.

²⁾ Cf. la Cantemir, *loc. cit.* „ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi in aere volare videantur“.

³⁾ Cf. Șăineanu, *op. cit.* p. 166—171. Intr'un descântec de Rusalii (Gr. Tocilescu, *Mat. folk.* p. 1539) Erodia este „doamna zânelor“.

deci cu obiceiurile înrudite cu călușarii noștri la alte popoare, spre a putea explica și originea acestui obicei.

Punctul nostru de plecare va fi același: cercul de obiceiuri legate de sărbătoarea Rusaliilor la alte popoare vecine sau îndepărtate. Vom grupa toate obiceiurile, care stau într'un raport mai mult sau mai puțin apropiat sau conțin elemente comune cu jocul călușarilor. Din bogatul material vom reproduce în rezumat numai pe acela, care conține elemente importante spre lămurirea originii acestui obicei. Trebuie însă să ținem seama de următoarele împrejurări:

a) Multe dintre obiceiurile legate de anumite sărbători s'au deplasat, așa încât astăzi același obicei să găsește în diferite regiuni, la date diferite ale anului.

b) Obiceiurile, îndeosebi în epoca când adevăratul lor sens nu mai este cunoscut de popor, ci se practică numai „din obicei“ sufăr, însemnate schimbări. Unele dintre părți dispar sau se înlocuiesc cu altele. Prin înrăurirea altor datine se formează asocieri nouă, cu o formă sau sens diferit de cel original, astfel că numai printr'o analiză și comparare continuă putem afla elementele comune și documenta legătura dintre ele.

Primul și cel mai apropiat grup cuprinde obiceiurile conform cărora tovarășii de persoane tinere, feciori sau fete, supt conducerea unui vătaf, cutreieră satul, jucând și adunând daruri.

Începem cu jocul călușarilor din nordul Bulgariei, care seamănă mult cu cel din regiunile învecinate ale Olteniei și mai ales din Dolj. Această împrejurare și terminologia arată o puternică influență românească venită sau din nordul Dunării, sau mai probabil, moștenite de a dreptul de la populația românească din dreapta Dunării. Ei se numesc: *rusalci* (sing. *rusalec*) sau *călușari*, și umblă în săptămâna înainte de Rusalii, numită săptămâna Rusaliilor (*rusalska nedelja*). În fruntea lor au un „vătaf“ care poartă un steag ca și în Oltenia. Numărul lor este și aici fără păreche. Când dansează, poartă în cap, întocmai ca și călușarii din descrierea lui Cantemir, cununi din plante vindecătoare, iar la picioare clopoței. Au două jocuri: unul pentru evocarea fertilității, element pe care-l vom întâlni și la alte obiceiuri din nord-vestul Europei, altul numit ca și în Oltenia *floricica*, servind la vindecarea celor bolnavi din lele. Ca și în Oltenia, bolnavul este așezat pe un covor și apoi

ridicat de mai multe ori, cu covor cu tot, zicându-i-se „du-te la căluș“. ¹⁾ Cum trebuie interpretată această expresie, vom vedea în partea de la sfârșitul cercetărilor noastre, când vom vorbi despre rolul călușului.

În sudul Macedoniei, la populația slavo-bulgară dintre lenidje și Vardar și la Megleno-Români, se găsește una dintre cele mai importante variante ale acestui joc. Deosebirea principală este în data jocului, căci acolo, spre deosebire de călușarii noștri, se umblă de la Crăciun până la 6 Ianuarie, epocă purtând numirea de „Sărbătorile Rusaliilor“. Ei umblă în societate mai mare, compusă din 20—60 tineri, care formează tovărășia Rusaliilor „rusalski družini“. Imbrăcați în haine de sărbătoare, poartă săbii, cu excepția unui conducător, care are un mic toporaș (baltadži). În timpul celor 12 zile cât umblă, numai două persoane numite „ceauși“ vorbesc, ceilalți nu. De asemenea ei se păzesc să pășească unul în urma celuilalt, întocmai ca și călușarii la noi. Când trec prin sate, trimit înainte două „călăuze“.

Când joacă, nu se prind unul de altul, ci dansează singuri cu sabia ridicată, iar după terminarea fiecărui joc, așează tot câte doi săbiile cruciș, proptindu-se de ele și strigând: „ehee!“ Ei nu permit nimărui să străbată prin rândurile lor, câtă vreme dansează, cu excepția bolnavilor, care vreau să se însănătoșască. În vreme ce ei dansează pe un loc mai larg al comunei, ceaușii umblă din casă în casă făcând cu sabia lor semnul crucii pe fruntea fiecăruia pe care-l întâlnesc în drumul lor, pentru a fi sănătoși. Deci caracterul vindecător al dansului nu lipsește nici aici. Ei primesc bani și alte daruri pentru biserica în care, după terminarea jocurilor, li se va ceti o rugăciune din partea preotului, pentru a fi scutiți de eventuale urmări ale jocului. Semnificativ este faptul, că la această ceremonie din biserică, mai întâiu intră cu săbii și cu pălăriile în cap, iar după ce s'a cetit rugăciunea și au fost stropiți cu aghiasmă, ies din biserică și intră din nou, dar de data aceasta fără săbii, cu capetele descoperite și cu lumini aprinse în mâni; apoi făcându-și cruce, fiecare sărută icoanele sfinte. ²⁾

În această ultimă ceremonie este fixat un important moment din epoca de tranziție de la păgânism la creștinism, când

¹⁾ Marinov, *Živa Starina* I 163—175; Arnaudoff, *Die bulgarischen Festbräuche*, Leipzig 1917 p. 59—64.

²⁾ Arnaudoff *l. c.* 31—32.

biserica creștină n'a fost încă destul de puternică ca să suprimе obiceiul păgân, dar a putut influența destul pe noii adepți, ca să ceară intervenția bisericii, spre a scăpa de urmările suflutești ale acestei erezii păgânești temporare.

Tot astfel, nu putem lăsa neobservată marea asemănare în ce privește unele momente între datina aceasta și jocul călușarilor din Banat, așa cum îl cunoaștem din descrierea lui Liuba, cu toată depărtarea în timp și spațiu ce există între aceste obiceiuri. Astfel ceaușul se găsește exact cu aceeași numire și în descrierea lui Liuba și, ceea ce este de remarcat, poartă un mic toporaș „negeac“, întocmai ca și unul dintre conducătorii Rusaliilor din Macedonia (baltadži). De asemenea păstrează și ei aceeași atitudine față de anumite locuri, ca răscruci, fântâni, cimitire și biserici, pe care le ocolesc, jucând de trei ori, întocmai cum se făcea și în Banat. În partea în care ne-am ocupat cu raportul dintre călușari și zâne, am explicat motivul acestei atitudini.

Nu putem trece cu vederea nici un alt moment, care nu poate fi nici el incidental. Rusaliile din Macedonia, când trec prin sate, trimet înainte două persoane numite „călăuze“. Cum aflăm din datele lui Sulzer, călușarii din Transilvania pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea purtau și numirea de *călăuze*.¹⁾

Tot astfel vedem cum aceste Rusalii poartă săbii, întocmai ca și călușarii din Moldova la începutul veacului al XVIII-lea. Deci cu cât avem date mai vechi asupra călușarilor la noi, cu atât găsim mai multe elemente comune între jocul călușarilor de la noi cu cel din Macedonia.

Același joc se găsește și la Megleno-români. Ca și la vecinii lor slavi, acești dansatori se numesc *Rusalii* și umblă tot de la Crăciun până la Bobotează, cercetând și satele vecine. Sânt îmbrăcați în haine de sărbătoare, iar în mâni poartă paloșe de lemn. Când dansează, nu se prind nici ei unul de altul, ci joacă mai mult răzemați fiecare pe paloșul său; la sfârșit strigă: „O“! Și în societatea lor se află o figură caraghioasă, echivalentul mutului călușarilor. Câștigul întreprinderii este dat și aici în foloșul unei biserici sau școli.²⁾

¹⁾ Sulzer, l. c. II 411.

²⁾ P. Papahagi, *Megleno-Românii*. An. Acad. Rom. Mem. Sect. Lit. XXV p. 114. Prima știre despre călușari la Macedo-români o avem de la Cantemir. (Cf. Murko l. c. 143).

Deosebit de important este faptul că aceste obiceiuri au păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rosaliilor antice, unde, cum am văzut mai sus, sânt atestate încă din veacul al XIII-lea.

Tot din această parte, dar ceva mai spre sud, putem semnală alte două variante, paralele româno-bulgare, formând un grup a parte. Este vorba de jocul numit *eška* la Bulgarii din jurul Vodenii și Castoriei și *aruguciar* sau *aluguciar* la Aromâni. În ambele părți umblă în ziua de Anul nou. Caracterul lor de joc de călușari este mai șters și reamintesc în unele privințe alte obiceiuri de la Crăciun și Carnaval.¹⁾ Probabil că avem de a face cu un caz de contaminație. La Bulgari umblă mai întâiu copiii în preziua Anului nou. Jocul lor se numește „*eška mică*“, spre deosebire de „*eška mare*“ a adulților, care umblă în ziua următoare. Ei umblă în grupuri de 15—20 persoane, îmbrăcându-se în mod bizar, în diferite haine bărbătești și femeiești, înarmați cu săbii, iatagane și pumnale. O parte din ei sânt mascați; aceștia își fac cai din lemn, iar alții atârnându-și clopote, se vopsesc, numindu-se „arapi“. Umblă însoțiți de un cimpoier sau toboșar din casă în casă, dansând și adunând parale. După terminarea jocurilor, depun costumul lor, se culcă la aceeași gazdă, ca apoi în ziua următoare se plece iarăși pe la case, dorind An nou fericit. În această zi umblă numai cei mari, numiți „*eškari*“. Ei se îmbracă și umblă la fel ca și copiii²⁾.

Mai de mult se întâmplau des ciocniri sângeroase între diferitele cete de *eškari*. În caz de moarte, cel mort eră înmormântat fără preot, la fața locului, iar ucigașul scăpă nepedepsit, întocmai cum se întâmplă și la călușarii din Moldova pe vremea lui Cantemir. Aceeași atitudine este relatată de Papahagi și în jocul aruguciarilor la Aromâni. De altă parte este de remarcat faptul, că și aici se întâlnesc cai de lemn, ca și în descrierea lui Liuba din Banat.

Jocul aruguciarilor la Aromâni este identic. Spre deosebire de *eškari*, — și în această privință seamănă cu călușarii —

¹⁾ Cu care sânt înrudite, după cum a fost relevat mai înainte, făcând parte toate din aceeași serie de sărbători, ale reintrării primăverii și a verii.

²⁾ Arnaudoff, l. c. 29, 30.

umblă fără soț. Se travestesc în mod felurit, după localitate. Unii se fac căpitani, ceilalți arapi, după cum am văzut și la eškari, uneori se travestesc în animale. În Tesalia-Epir se travestesc numai câțiva, iar ceilalți poartă o mască și ajută la purtatul darurilor. Toți sânt înarmați cu măciuci și săbii de lemn, în afară de căpitan și *bubușarul*, cari poartă săbii adevărate. *Bubușarul* poartă și el clopote, ca și arapii eșkarilor. Astfel de figuri apar uneori în cete mai mari, întocmai cum vom vedea la „cucii“ de la noi și din Bulgaria. Probabil să se fi purtat mai de mult și aici cai de lemn, ca și la vecinii lor Bulgari, cel puțin numele lor (după etimologia dată de dl P. Papahagi: ngr. *alogo*=cal + sufixele-*uciu* și-*ar*) ne face să presupunem acest lucru.¹⁾

O variantă a parte, dar interesantă, se găsește chiar în miezul teritoriului locuit de Români, la Ciangăii din Țara Bârsei. Jocul poartă numirea de origină slavă: *borița* ²⁾. Nici aici nu se joacă la sărbătorile Rusaliilor, ci în luna lui Decemvrie. Seamănă deci în privința timpului cu jocurile din Macedonia. Acest joc ne oferă deci un bun prilej spre a demonstra, cum un obicei se poate deplasa în timp de la o sărbătoare la alta. Mai de mult, se jucă pe întreaga durată a Carnavalului; astăzi numai la 28 Decemvrie. Numărul jucătorilor este păreche, costumul seamănă cu al călușarilor. Peste cămașă, pe umeri, poartă două cingători de piele, așezate cruciș, împodobite cu nasturi; în picioare au opinci (Ciangăii umblă de altfel încălțați cu cizme), la glezne clopoței, iar la călcăie poartă „pintin“. Mai de mult purtau ciocane (toporașe) în mână, astăzi o lopățică de forma și mărimea maiului. În fruntea lor au un „vataf“. Au și ei două persoane caraghioase, îmbrăcate la fel cu „blojul“ sau „mutul“ călușarilor, mute ca și acesta. Numele lor este *cuca*, și mai de mult purtau săbii de lemn. Astăzi au și ei un biciu. Într'o descriere veche a *boriței* ³⁾ găsim un joc pantomimic al cucilor, al cărui subiect este că unul dintre ei

¹⁾ Per. Papahagi, *Călușarii sau Aruguciarii*. Graiu bun, I No. 45, p. 83—88.

²⁾ Horger Antal, *A hétfalusi csángok boricatánca*. Ethnographia X (1899) 106—114 și Feutsch I. *Der Boritzatanz der Csángómagyaren in den Siebendörfern bei Kronstadt*. Jahrb. der Siebenbürg. Karp. Ver. XXIII. Nagyszeben.

³⁾ Zajzoni Rab Istváu „Ország Tükre“, 1862 no. 6.

moare, iar ceilalți îl învie, exact cum se face și la jocul călușarilor din Muscel ¹⁾. În loc de steag, purtau cu ei mai de mult un brad, numit „tebe“, împodobit ca pomul de Crăciun, cu hârtii colorate, primuri (panglici), nuci aurite, mere etc. Probabil că de la acest brad a primit jocul numirea de „borița“, ceea ce tradează o origină slavă. De altă parte găsim și influențe românești, ca de pildă numirea de „vătaf“ și „pinten“. Această presupunere pare a fi întărită și de o mărturie a lui Sulzer ²⁾, care spune că Românii din Transilvania mai numesc jocul călușarilor, sau mai de grabă o melodie a acestuia, *boricean*, ceea ce dovedește că jocul cu bradul nu era necunoscut nici la Români în vremea lui Sulzer, sau cel puțin i s'a păstrat amintirea.

Rămâne să ne ocupăm și cu un obicei analog la Serbo-Croați, care aparține tot ciclului de jocuri de Rusalii, având un caracter distinct mult mai pronunțat. Nota cea mai distinctivă a acestui joc este, că, în loc de feciori, iau parte fete mari. Obiceiul poartă numirea de *kraličari*, *kralice*. Pe cea mai frumoasă față o aleg de regină, „kraljica“, a doua de rege, „kralj“. Regele poartă pălărie bărbătească și are sabie în mână. Ele merg cântând și jucând de la casă la casă, urmate de un cimpoier și primesc daruri. La sfârșit își petrec dansând jocul național „kolo“ ³⁾. În unele regiuni aleg mai multe regine, zece la număr, și toate poartă în mână o sabie goală, în cap pălărie de bărbat. ⁴⁾ La Sârbi fața reginei este acoperită cu un ștergar alb; au și un stegar, numit *barjaktar* ⁵⁾, ca și călușarii din Oltenia.

Aceste obiceiuri la prima vedere ne oferă puține puncte de comparație cu jocul călușarilor noștri. Aproape numai caracterul și data lor ne permit să căutăm o înrudire între ele. Deosebirea cea mai mare este în faptul, că în timp ce la noi numai feciorii iau parte, aici uneori exclusiv numai fetele. Dacă însă ne gândim la călușarii din Moldova din timpurile lui Can-

¹⁾ T. Pamfile, *op. cit.* p. 66.

²⁾ *Op. cit.* p. 413.

³⁾ Josef Stare, *Die Kroaten im königlichen Kroatien und Slavonien* Wien u. Teschen. 1882, 123—124.

⁴⁾ I. Loretić, *Otok, Narodni život i običaji*, Zbornik za narodni život i običaji, Zagreb 1897 II. 408—411.

⁵⁾ Vuk Karadžić, *Rječnik*, cuvântul kraljice: Miličević, *Životi sroa seljaka*, Belgrad 1894 p. 176.

temir, cari umblau îmbrăcați în haine femeiești, ba chiar imitau glasul subțiratec al femeilor și la faptul că în ambele locuri purtau săbii goale în mână, înrudirea între aceste jocuri nu mai pare a fi îndoielnică.

Urme de jocuri similare se mai găsesc și la Rutenii din Galiția.¹⁾

Aceste jocuri ne conduc însă la un grup de obiceiuri de Rusalii și Maiu foarte răspândite și la alte popoare din vestul Europei. Ideea fundamentală a acestor obiceiuri este după cum am văzut și la Serbo-Croați, că tovarășii de jucători sau mai bine zis de jucătoare, căci de obicei iau parte fete mari, își aleg rege sau regină, care în ziua de Rusalii, însoțită de tovarășele ei, cutreieră satul cântând și jucând.

Uneori aceste regine au fața lor acoperită cu un văl alb, întocmai cum am văzut la călușarii lui Cantemir.²⁾ La fel s'a păstrat în unele locuri în legătură cu acest joc și obiceiul aruncării rozelor.³⁾

Astfel de obiceiuri sânt *pünkösdi királyné* la Maghiari⁴⁾, *kralovna* la Bohemi, *Pfingstkönig*, *Maikönig* la Germani, *reine de mai* la Francezi, *Maylady*, *Queen of May* la Englezi și *Maja* la Spanioli⁵⁾. Pe linia de contact între aceste două obiceiuri și jocurile strâns înrudite cu jocul călușarilor (la Sârbi și Maghiari), ca rezultat al unui proces de contaminație, se găsesc forme de tranziție. Transiția între formele acestea se face aproape pe nesimțite, încât nici nu putem trage limita precisă. Noi totuși vom considera obiceiul la Serbo-Croați ca aparținător obiceiurilor strâns înrudite cu jocul călușarilor, făcând puntea de trecere spre celalalt grup însemnat al obiceiurilor de vară, grupul regiunilor de Rusalii și Maiu.

Vedem, cum obiceiurile strâns înrudite cu jocul călușarilor se restrâng mai mult la popoarele din Peninsula balcanică,

¹⁾ Dr. Josef Szujski, *Die Polen u. Ruthenen in Galitzien*. Wien u. Teschen, 1882 p. 42. Cfr. și Zelechowski-Niedzielki, *Ruthenisch-deutsches Wörterbuch* II. Bd. 1886. Lemberg, cuvântul „rusali“.

²⁾ Pentru Sârbi, vezi Karadžić, *l. c.*, pentru Maghiari, Sebestyén Gyula, *A pünkösdi király és királyné*, *Ethnographia*, XVII (1900), p. 35.

³⁾ Sebestyén *l. c.*

⁴⁾ Sebestyén, *l. c.* pp. 32—43.

⁵⁾ Cf. Mannhardt, *Wald- und Feldkulte* I. Capitolul: Maikönig, Pfingstkönig, Maikönigin p. 341—347.

formând două zone, una sud-estică, căreia aparțin jocurile la care participă bărbați, și una nord-vestică, la care participă mai mult femeile. Călușarii din zona estică, la Români și Bulgari, se deosebesc și prin caracterul lor vindecător. La sud s'au grupat în jurul zilelor de la Crăciun până la Bobotează, iar la nord în jurul Rusaliilor, cu excepția jocului borița la Ciangăi. Figura mutului în zona sud-vestică pare a fi generală. Aceste obiceiuri, cu toate deosebirile între ele, cuprind elemente comune, care devin cu atât mai numeroase, cu cât posedăm mai multe mărturii din trecut. Se pare că în timpuri mai vechi în loc de ciomege se purtau pretutindeni săbii goale. Dovadă sânt călușarii din descrierea lui Cantemir, Rusaliile la Macedo-români și Slavo-bulgarii din Macedonia, kralice la Sârbi, precum și unele mărturii la noi, după care călușarii purtau săbii de lemn.

Această constatare nu este fără importanță. Ea ne îndeamnă să facem comparații cu alt grup de obiceiuri de primăvară, la care dansul și purtarea săbiilor goale joacă un însemnat rol. Pentru aceste obiceiuri, exemple bogate se găsesc în monografia lui K. Müllenhoff asupra jocurilor cu săbii.¹⁾ Între exemplele adunate de dînsul se găsesc unele, care cuprind amănunte surprinzătoare în comparație cu jocul călușarilor. Astfel, dansatorii cu săbii goale din Hessen, Ditmar, Silezia și Svedia purtau clopoței la picioare, întocmai ca și călușarii noștri²⁾. Purtători de săbii goale se găsesc și între participanții altor obiceiuri de Rusalii³⁾.

Putem semnală un obicei similar și din Franța. În comuna Pont de Cervières, aproape de Briançon (Hautes Alpes), în fiecare an la 16 Aug., ziua Sfântului Roch, patronul celor molipsiți de ciumă, are loc un dans în amintirea unei mari epidemii (ciumă) care a bătuit în acele regiuni în evul mediu. Dansatorii, în număr de 9, 11 sau 13, deci fără păreche, întocmai ca și călușarii, poartă și ei săbii. Jocul are 45 figuri.⁴⁾

Din grupul acestor obiceiuri, cităm un exemplu din comuna Huy din Belgia, datând de la Rusaliile anului 1224, deci o măr-

1) *Über den Schwerttanz*, Gaben für Homeyer, Berlin, 1871.

2) *Ibidem* p. 13, 14, 16, 21.

3) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. 320, 343, 349.

4) R. Blanchard, *Le Ba'cubert*, Paris. 1914. Vezi și revista *La Nature*, nr. 23 oct. și 13 nov. 1886

turie veche, având pentru acest grup aceeași valoare ca și descrierea lui Cantemir pentru jocul călușarilor la noi. Asemănarea în unele puncte între aceste mărturii este surprinzătoare. Având în vedere importanța lor le reproducem în texte paralele.

Descrierea călușarilor din Moldova, după Cantemir¹⁾.

Praeter ista saltus genera, quae in festiuitatibus locum habent, aliud est superstitiosius, quod ex impari saltatorum numero, septem, novem et undecim, debet componi. Caluczenii isti vocantur, et semel in anno congregantur, *vestibus muliebribus induti*: caput corona cingunt, e foliis absinthii plexa, et aliis interstineta floribus, vocem mentiuntur femineam, et ne dignosci possint, alba tela faciem contegunt. Cuncti *nudos in manibus gestant gladios*, quibus illico transfoderetur, quisquis plebejus faciei ipsorum tegmen detrahere auderet. Id enim ipsis privilegium antiqua consuetudo concessit, adeo, ut neque in iudicio homicidii ea de causa accusari possint. Dux coetus vocatur staricza, secundus primicerius, cuius officium est, ut quod saltus genus staricza exerceri velit, exquirat, sociisque clam indicet, ne populus saltus nomen prius audiat, quam conspiciat oculis. Habent enim plus quam centum diversa metra, et ad ea compositos choros, nonnullos adeo artificiosos, ut qui saltant, vix terram tangere, sed quasi, in aëre volare videantur. Ita per decem dies qui Assumptionis Iesu Christi et Pentecostes ferias intercedunt, continuis laboribus exercentur, cuncta que *oppida et pagos saltando currendove peragrant*. Etc.

Descrierea jocului cu săbii din Huy, după Albericus²⁾.

Universitas Hoyensium tam senes quam juvenes masculini sexus antiquos ludos *vestibus mulierum induti* barbis rasis reducunt ad memoriam: habebant enim praecellentes personas secundum diversitates locorum Imperatorem videlicet, Regem, Ducem, comitem et abbatem. Quidam eorum erant armati loricis et galeis fulgentibus, *gladiosque nudos portantes in manibus suis* pellifices habebant pellicea grisea et vulpina deforis pilos habentia et omnes alii prout poterant ad modum mulierum erant adornati, qui quolibet die festi pentecostes nullo domi remanente *ibant processionaliter* bini et bini *per vicos et plateas cantando*.

¹⁾ *Descriptio Moldaviae* ed. Acad. Rom. 1872, I 129.

²⁾ *Trium fontium* II 513; Mannhardt, *W.- u. Feldk.* I 377.

Müllenhoff, în lucrarea sa mai sus amintită, a arătat că dansuri de săbii, cu caracter războinic se găseau la cele mai multe dintre popoarele indo-europene și că erau în strâns raport cu cultul solar ¹⁾. În epoca greco-romană ele se practicau pentru a obține protecția divinităților solare Apollon, Hercule, Iupiter și Mars. Acestui grup de obiceiuri aparțin și jocul *saliilor* la Romani ²⁾. Astfel se explică și părerea folkloriștilor noștri, cari comparând jocul călușarilor numai cu dansul saliilor, fără a face comparații cu obiceiurile înrudite la celelalte popoare europene, au trebuit să ajungă la constatarea cunoscută, că obiceiul călușarilor își trage originea direct dela salii romani. Adevărul este că ele sânt obiceiuri înrudite, aparținând ambele aceleiași grup de obiceiuri aflătoare aproape la toate popoarele indo-europene. Înrudirea călușarilor cu acest grup de obiceiuri este incontestabilă. Dovadă e nu numai purtarea săbiilor, ci și raportul strâns ce există între jocul călușarilor și cultul solar (jocul soarelui la răsărit și apus din descrierea lui Liuba). Zeul solar la popoarele vechi eră totodată și zeul războiului ³⁾. Astfel se explică caracterul solar și războinic al călușarilor. Jocul călușarilor este însă, după cum vom vedea în cele următoare, în strânsă legătură și cu alt cult însemnat din antichitate.

Ambele obiceiuri, atât cel de la Cantemir, cât și cel de la Albericus, ne atrag atenția și asupra altor obiceiuri, la care bărbați travestiți în haine femeiești au un rol însemnat, și pe care le considerăm iarăși înrudite cu jocul călușarilor, chiar în cazul când dansatorii nu mai poartă săbii goale.

Astfel, în provincia Altmark (Prusia centrală), în ziua a treia de Rusale, umblă prin comună dansatori și dansatoare, între care se găsesc mai mulți feciori, travestiți în haine femeiești. Ei se opresc la fiecare casă și, după ce au dansat, primesc daruri de la gospodina casei ⁴⁾. Și ce este mai important pentru cercetările noastre, în regiunea Ruppın (tot în Altmark), în săptămâna înainte de Crăciun umblă „die Feien“, deci zânele, în număr de trei, ca și numărul zânelor noastre, ⁵⁾ și fără soț,

¹⁾ *Op. cit.* p. 6 și urm.

²⁾ Cf. Darenberg-Saglio, cuvântul Salii.

³⁾ Mars eră la popoarele vechi italice nu numai zeul războiului, ci și un zeu solar. (Cf. Roscher, *Lexikon*, pp. 435-438).

⁴⁾ A. Kuhn, *Märkische Sagen*, 327; Mannhardt, *W. u. Feldk* I 441.

⁵⁾ Pamfile *l. c.* p. 21. „Ielele sânt trei femei sau fete nevăzute cari joacă noaptea pe câmpuri“. În Banat se crede că numărul zânelor este nouă. Cf. Liuba *l. c.* 144.

ca și călușarii. Zânele sânt reprezentate și aici prin feciori îmbrăcați în haine femeiești ca și călușarii lui Cantemir¹⁾. Și, ca să fie completă comparația, găsim și în societatea lor o persoană cu un cal artificial (Schimmelreiter), corespunzător calului din descrierea lui Liuba. Avem deci încă o dovadă însemnată dintr'un teritoriu mai îndepărtat pentru confirmarea părerii noastre enunțată la începutul acestor cecetări, că călușarii sânt reprezentanți ai zânelor.

Acum, după ce am arătat înrudirea dintre călușari și obiceiurile similare la alte popoare, putem face o nouă constatare însemnată ca urmare a cercetărilor noastre. Deosebit de important este faptul, că obiceiul amintit mai sus la Megleno-români și vecinii lor Bulgari a păstrat numirea de *Rusalii* a jucătorilor pe vechiul teritoriu al Rusaliilor antice. Acest obicei, după cum am văzut mai sus, este atestat pe același teritoriu, cu aceeași numire, până în veacul al XIII-lea²⁾. Căci acea thema Moliscos, de unde venira oamenii cu pricina la arhiepiscopul din Ochrida, era situată în regiunea râului Erigon (Cerna), pe versantul nordic al muntelui Bermios (Vermios, aproape de Verra și Vodena), ținuturi celebre în antichitate prin cultul lui Dionysos³⁾. Nu este deci de mirare, dacă amintirea Rusaliilor antice s'a păstrat într'o formă oarecare în acel ținut până în zilele noastre. De aci, din patria veche a acestor serbări, a trebuit să se răspândească obiceiul și la alte popoare. Iar acea populație romanică, care a transmis aceste obiceiuri populației slavo-bulgare, nu a putut fi alta, decât cea românească, care trăiește pe acele plaiuri, cu această ocupație din timpuri străvechi.

Urmărind lucrurile în ordinea ideii relatată mai sus, când am vorbit despre raportul cu zânele, o comparație a zânelor Rusalii cu vechii satiri și menade, însoțitoarele lui Dionysos în procesiunea sa triumfală, se impune de la sine⁴⁾. De data aceasta

¹⁾ Kuhn, *l. c.* 346. Mannhardt, *l. c.* 442.

²⁾ Tot din amintita mărturie reiese, că obiceiul Rusaliilor în veacul al XIII-lea se practică după sărbătorile Rusaliilor (după a 50 zi de la Paști), iar nu în timpul de după Crăciun, cum se obicinuește astăzi. Din care motiv trebuie să deducem, că aceste serbări s'au deplasat în timpul mai nou, și că adevăratul lor timp era aici, ca la Daco-Români, pe timpul sărbătorii Rusaliilor.

³⁾ Tomaschek *l. c.* 372.

⁴⁾ Popa-Lisceanu *l. c.* p. 686.; E. N. Voronca, *Sărbătoarea Moșilor*, 1915, p. 91.

nu vom urmări mai departe această problemă, socotim însă necesar să constatăm următoarele: credințe despre zâne asemănătoare lelelor noastre au existat și există la cele mai multe popoare europene, fără să le fi împrumutat unul de la altul, bine înțeles, în afară de unele cazuri speciale. Aceste credințe aparțin vechiului patrimoniu de credințe moștenit în comun. În legătură cu aceste credințe și cu cultul primăverii, existau cu siguranță anumite obiceiuri, poate chiar înrudite, dar proprii fiecărui popor. Ceea ce însă a influențat în mod covârșitor asupra acestor obiceiuri, îndeosebi la popoarele din Peninsula Balcanică și din preajma ei, au fost fără îndoială anticele Rosalia.

Rămâne să ne ocupăm de aci înainte cu ultimul punct însemnat al cercetărilor noastre, anume de a explica figura calului și rolul său în cadrul diferitelor obiceiuri, spre a lămuri însemnătatea lui în genere și în special pentru jocul călușarilor, căci precum am mai afirmat în repetite rânduri, numele călușarilor se derivă de la această figură.

Am văzut încă la analiza jocului de călușari, cum această figură la noi este atestată numai în Banat, în descrierea lui Liuba. Dar tot la acel loc am demonstrat cu o mulțime de citate, numiri și expresii întrebuințate, că aceasta figură a trebuit să aibă odinioară un rol mult mai însemnat și mai general decât îl are azi, căci numai astfel ne putem explica și faptul că jocul însuși a primit numele său dela acest „căluș“.

O caracteristică a sărbătorilor de primăvară au fost și întrecerile, supt diferite forme, ca alergări pedestre, călări, lupte etc. Folklorul diferitelor popoare ne oferă un bogat material în această privință și ele sânt atestate din timpuri străvechi. Bine înțeles că nu ne putem ocupa aici pe larg cu aceste obiceiuri; ne vom referi numai la cele necesare scopului nostru.

Astfel de jocuri sânt, de pildă, cursele între călăreți, sau cum le-am zice, cu un termen adevărat românesc, *încurarea cailor*. Incurarea cailor se face la noi la Sân-Toader.¹⁾ Acest obicei este răspândit supt diferite forme și la alte popoare vest-europene și au loc îndeosebi în ziua de Rusale.²⁾

¹⁾ S. F. Marian, *Sărbătorile la Români*, 1898, 77—84.

²⁾ Mannhardt, *op. cit.* pp. 382—396.

Nu putem să nu relevăm aici strânsul raport ce credem că există între încurarea cailor și jocul călușarilor. Călușarii poartă și astăzi în multe locuri pintoni. 1) Purtarea pintonilor ne-o putem explica numai ca un rest al unui obicei la care participanții călăreau și care obicei credem, nu a putut fi altul decât încurarea cailor. Avem chiar dovezi, cum la Sân-Toader jucau și călușarii 2). Ne întărește în această convingere și faptul, că la alte popoare încurarea cailor se face chiar la Rusale, când la noi se joacă călușarii. Ne putem chiar întrebă, dacă nu cumva de aici vine numirea de călușari? Aceste împrejurări ne fac să presupunem o legătură între aceste obiceiuri și „Caii lui Sân-Toader“, cari după credințele poporului umblă tocmai la Sân-Toader, fiind foarte temuți de femei, care se păzesc să lucreze în ziua aceasta, întocmai ca și în ziua de Rusale.

Deci, dacă am voi să reconstruim seria de obiceiuri aparținătoare sărbătorilor reîntrării verii la noi, trebuie să presupunem, că mai întâiu s'a făcut încurarea cailor, după care apoi ar fi urmat jocul călușarilor. Și chiar acest raport între jocul călușarilor și încurările cailor a făcut pe unii dintre folkloriștii noștri să creadă și mai mult în originea romană a călușarilor, comparând încurările noastre cu „equiria“, cursele de cai ce se făceau la Romani în legătură cu jocul saliiilor 3).

Incurarea cailor, precum și tot soiul de întreceri pedestre, sânt obiceiuri generale, care se găsesc la cele mai multe dintre popoarele europene și sânt în legătură cu serbările de primăvară, simbolizând intrarea grăbită a geniului vegetației 4).

Strâns înrudite cu aceste întreceri sânt acele procesiuni călări ori pedestre, uneori împreunate cu jocuri făcute în țarina comunei, cu scopul de a obține fertilitatea. Vedem, cum un nou element se introduce în cadrul jocurilor de vară, care element este în raport strâns cu ideea reînvierii naturii. Acest element până aci a fost întâlnit numai în jocul călușarilor din nordul Bulgariei, cari, cum am văzut, au un joc pentru evo-

1) Cf. de pildă Sulzer, *op. cit.* p. 410 «an den Füßen grossmächtige Spornen tragen».

2) Cf. E. N. Voronca. *op. cit.* pp. 66, 67.

3) E. N. Voronca, *l. c.* pp. 66, 67.

4) Cf. Mannhardt, *op. cit.* I p. 392; Mith. Forsch. p. 171.

carea fertilității.¹⁾ În aceste obiceiuri, după cum vom vedea, calul joacă un însemnat rol.

Și aceste obiceiuri le găsim răspândite la mai multe popoare europene. Ele se țin la diferite sărbători ale anului, precum la Paști, Înălțarea Domnului, întâiu Maiu, Rusale și Crăciun. Ceeace însă ne interesează mai mult, este scopul pentru care se țin aceste procesiuni. Astfel în Arhiducatul Austriei, ca să apere sămănăturile împotriva tăciunelui și să asigure prosperarea cailor²⁾; în Turingia pentru bunul mers al sămănăturilor; în Suabia, ca timpul să fie favorabil sămănăturilor; în Cantonul Lucerna, să apere vitele împotriva epidemiilor, sămănăturile împotriva recoltei rele și a grindinei; în Suedia ca să ferească caii de primejdii. În unele regiuni ale Germaniei, după procesiune se duc cu caii la fierar, pentru lăsare de sânge, ca să rămâie sănătoși peste un an; sângele se păstrează spre a fi întrebuințat ca medicament împotriva diferitelor boli.³⁾

Spre ilustrare prezentăm și din grupul acesta un obicei din fosta Silezie austriacă. În Lunea Rusaliilor, țăranii călărind încunjoară arăturile rugându-se, în credința că astfel vor fi mai roditoare. Țăranul care are calul cel mai frumos, este ales de rege. Acesta trebuie să frigă o oaie neagră. Fiecare țăran ia un os din oaia aceasta și-l ascunde, în ziua următoare, la răsăritul soarelui, în sămănături, ca să crească mai bine.⁴⁾

Nu putem să nu relevăm unele momente, care ni se par importante în legătură cu acest obicei. Astfel, calul este adus în legătură cu ideea fertilității, și importanța lui este subliniată și prin faptul că tocmai proprietarul celui mai frumos cal este ales de rege. Jertfa oii negre pare că înlocuiește astăzi însași jertfa calului. Ooasele de oaie (mai demult ale calului) se ascund în sămănături, spre a transmite fecunditatea simbolizată prin cal și sămănăturilor.⁵⁾ Alt moment vrednic de remarcat, ascunderea oaselor în sămănătură, este pusă în legătură cu răsăritul soarelui.

¹⁾ Arnaudoff *op. cit.* 61.

²⁾ Același scop îl are și la Românii din jud. Romanați încurarea cailor. (Cf. Ollănessu *op. cit.* 155).

³⁾ Mannhardt, *op. cit.* I. pp. 397—406.

⁴⁾ Vernakken, *Mithen und Bräuche des Volkes in Österreich*, 306.

⁵⁾ Cf. Mannhardt, I. 363.

Din toate aceste obiceiuri rezultă, că calul este privit ca geniu protector al vegetației, al animalelor și chiar al oamenilor. El influențează creșterea semănturilor și apără vegetația, animalele și chiar oamenii împotriva bolilor și le dă sănătate.

Aceeași putere i se atribue și focului aprins la diferite obiceiuri de primăvară și vară, care reprezintă soarele. Mai departe vom vedea, că această coincidență nu este întâmplătoare, ci un rezultat al raportului intim ce există între cal și cultul solar.

În cele următoare ne vom ocupa cu alte obiceiuri, în care figura calului joacă iarăși un însemnat rol, calul viu fiind înlocuit cu unul artificial. Incepem cu descrierea unui obicei foarte instructiv în aceasta privință.¹⁾

Într'un sat din Turingia de mijloc, având două comune bisericești, în ziua de Rusale, formează fiecare separat o procesiune, la care iau parte flăcăi și băieți. Fiecare grup îmbracă câte o persoană în frunze de teiu, (*Schossmeier*), pe cap îi așează o coroană de flori; apoi mai iau cu ei, doi stegari și două persoane cu bice. Cu mare alaiu și muzici cutreieră comuna, așezând pe cele patru persoane îmbrăcate în frunze de teiu pe caii cei mai frumoși. Flăcării cari însoțesc acest conduct, merg și ei călări, iar băieții pe călușei din lemn (*Steckenpferd*). Când se întâlnesc cetele celor două comune bisericești, se naște între ele o luptă aprigă pentru răpirea steagului cetei vrăjmașe.

În Marțea Rusaliilor se repetă această procesiune, dar aci persoanele, care fuseseră îmbrăcate în frunze de teiu, se maschează și se îmbracă în haine femeiești, umblând din casă în casă după daruri, de obicei de-ale mâncării. În ziua de Sf. Treime, procesiunea iese la câmp, stegarii intră în semănături, agitându-și steagurile deasupra lor, în vreme ce ceilalți cântă o cântare bisericască.²⁾

Am reprodus acest obicei, pentru că este unul dintre cele mai prețioase și caracteristice obiceiuri de Rusalii la Germani. În el întâlnim asociate aproape toate elementele obiceiurilor de Rusalii practicate în nord-vestul Europei și el reamintește în unele

¹⁾ Mannhardt, *op. cit.* I. 521.

²⁾ R. Reichardt, *Thüringer Pfingstvolksfeste*, Zeitschrift des Vereins f. Volkskunde, Berlin, 1904 p. 419.

privințe, momente din obiceiurile noastre. În ce privește rolul calului, vedem cum persoanele îmbrăcate în frunze de teiu, simbolizând vegetația, călăresc (ca și în obiceiul din Silezia persoana aleasă de rege) pe caii cei mai frumoși, care trebuie considerați și aici ca simboluri ale fecundității. Tot astfel, vedem cum alături de cai adevărați ai flăcăilor, figurează călușeii de lemn ai băieților, arătându-ne un bun exemplu, cum caii adevărați pot fi înlocuiți cu cei artificiali.

O comparare a acestor obiceiuri cu jocul călușarilor ne poate da indicațiuni prețioase. În afară de caracterul general al acestui obicei (alaiu, muzici, cutreierarea comunei în ziua de Rusalii) și alte note comune, se găsesc aceleași persoane, ca stegari, persoanele cu biciu și călușeii de lemn.¹⁾ Nu putem să nu remarcăm și importanța transformării persoanelor îmbrăcate în frunze de teiu în haine femeiești. Aceste persoane reprezintă doar vegetația, și cunoscând strânsul raport între zâne (Frumoase, Rusalii, Nympe, Elfe etc.) și vegetație, ne putem întreba, dacă acest act nu reprezintă în mod simbolic acest raport.²⁾

Dacă aceste comparații par a fi chiar îndrăznețe, neîncrederea noastră va dispărea, dacă comparăm scena răpirii steagului din obiceiul acesta cu răpirea steagului din jocul călușarilor.³⁾

Lupta călușarilor, în care folkloriștii noștri vedeau răpirea Sabinelor, nu este altceva, decât aceeași manifestație de luptă

1) Cf. acest obicei cu jocul numit eška la Bulgarii din Macedonia de sud, la cari, după cum am văzut, o parte din băieți își fac călușei din lemn.

2) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* I. p. 443.

3) Pasajul din textul german al obiceiului din Turingia: „Begegnet sich die Burschen beider Kirchspiele, so kommt es an einem Kampf, bei welchem es darauf abgesehen ist, der anderen Partei *die Fahne zu rauben.*“

Pasajele românești referindu-se la acest act: „Sfârșitul jocului se împlinșă prin răpirea Sabinelor; semnalul răpirii eră: pe ea! adică pe fată n'o lășă! de a da! și altele. Călușarii nu încetează acest semnal și sfârșesc jocul cu răpirea steagului după ce l-a curtenit, și cu o fugă și larmă mare. După aceasta începe un fel de serbare de triumf, în care se săvârșesc jocuri gimnastice“ (I Eliade, *Curierul Românesc* 1843 no. 41.)

„Vătaful dă ordin să se adune toți călușarii. Stegarul înfige steagul în pământ. Patru călușarii țin cu putere prăjina și alți patru se suie pe cei ce țin steagul și strigă: Războiu lele, războiu dragă!“ (Th. D. Speranța, *Miorița și călușarii* p. 45.)

„Se mai obicinuește în unele părți a simulă o luptă ștrasnică, un fel de duel cu toiegele“ (Popescu Sângeriu, *Albina* II. p. 1044).

„Acesta este steagul călușarilor, care este păzit cu multă grijă de ei, căci se crede că, dacă cineva ar fură din acel usturoiu, innebunesc călușarii“ (C. R. Codin și D. Mihalache, *op. cit.* p. 69).

închipuită, ce se întâlnește și în obiceiurile de primăvară ale altor popoare, simbolizând probabil lupta între natură și iarnă. În unele paralele apusene scopul acestor lupte fictive pare a fi de a promova creșterea semănăturilor.¹⁾

Alt grup de obiceiuri aparținător tot ciclului Maiu-Rusale, se deosebește prin faptul, că aceste obiceiuri sânt legate de ridicarea *armindenului* (Maibaum), la care ocaziune (tot la Rusalii) se aranjază iarăși întreceri pedestre sau călări. Obiceiurile acestea sânt răspândite în nordvestul Europei: în Germania, Franța și Anglia. Important este pentru noi, că și aici apare un cal anume construit din lemn și acoperit cu pânză, care este purtat de un om, numit la Germani *Schimmelreiter*, la Francezi *Cheval Mallet*, iar la Englezi *Hobby horse*. Căluțul joacă în jurul pomului de Maiu în timpul alergărilor.²⁾

Aici credem potrivit să facem o observație și asupra steagului călușarilor pe cari îl socotim ca un fel de înlocuitor sau un rudiment al pomului de Maiu în jurul căreia se petrec în apus aceste obiceiuri și care este uneori înlocuit cu un steag împodobit, asemănător steagului călușarilor.³⁾

La Englezi, călușul „Hobbyhorse“ apare și în societatea unor dansatori care purtau clopoței la picioare și se numeau *Morris-dancers*. Ei umblau la Paști, întâiu Maiu, Înălțarea Domnului, Rusale și chiar la ospețe, în societatea călușului întocmai ca și echivalentul său german *Schimmelreiter*. În epoca lui Shakespeare se produceau și în teatru, după terminarea piesei, spre a împrăști impresia deprimantă exercitată de tragedii asupra publicului.⁴⁾ Nu trebuie să insistăm, cred asupra faptului că *Morris-dancers* sânt o variantă englezească, însă îndepărtată a jocului călușarilor.

Căluțul artificial *Schimmelreiter*, apare în Germania pe alocuri și la Crăciun, ori pe la ospețe și Carnaval⁵⁾. În regiunea Ruppin (Germania), în săptămâna înainte de Crăciun, după cum am văzut, apar în societatea călușului și zâne, care sânt feciori travestiți în haine femeiești.⁶⁾ În unele obiceiuri din nordul Ger-

1) Mannhardt, *op. c.t.* I. p. 548.

2) Mannhardt, *Mythologische Forschungen*, Strassburg 1884 p. 171.

3) Cf. Mannhardt, *Wald u. Feldkutte* I. p. 387.

4) Cf. Douce, *Illustrations of Shakespeare* II. 446; R. Wülker, *Geschichte der englischen Literatur* I. 326.

5) *Landeskunde der Provinz Brandenburg*, Berlin 1912 III. 240, 242, 257.

6) Kuhn, *Märkische Sagen* 346; Mannhardt, *Wald u. Feldk.* I. 442.

maniei, raportul calului cu vegetația este și mai pronunțat. Obiceiul devine o sărbătoare a însăși recoltei. Țăranii construiesc, din cercuri de sită și pânză, un cal alb mare, în care intră un țăran reprezentând un călăreț, numit *Schimmel* sau *Herbstpferd*. Feciorii cutreieră satul însoțiți de muzicanți, colectând pe la case diferite daruri pentru masa comună. Figura principală din această ceată este un fecior, care pe o prăjină lungă poartă o căpățână de cal, de capătul căreia atârnă o pânză, care acoperă prăjina și pe purtătorul ei. Al doilea fecior îl conduce legat de o sfoară. În societatea lor mai apar și alte figuri mascate, ca urși etc. ¹⁾

În seria acestor obiceiuri, care arată evoluția rolului calului, se potrivește de minune un foarte semnificativ obicei tot din Germania (Lehrte). După terminarea secerișului, legătorul ultimului snop formează din el o păpușe în formă de cap de cal. ²⁾

Intorcându-ne privirile iarăși către popoarele mai apropiate, acest obicei arată o formă de tranziție, între obiceiurile similare ale popoarelor din apus și cele din răsărit.

La Polonia din Galiția, în Marțea ultimă a Carnavalului, apare iarăși o figură de cal, alcătuită la fel ca și cea din Germania, acoperită cu o pânză albă. Căluțul poartă numele polon *konik* (căluț), iar feciorii cari îl însoțesc cântă o melodie al cărei cuprins în traducere este următorul:

Sai, sai, căluțul nostru,
Sai peste brazdă!
Pe unde sare căluțul nostru,
Va rodi din belșug;
Pe unde nu va sări,
Acolo nici nu va rodi. ³⁾

Acest obicei este important prin faptul, că ne prezintă o formă slavă a numelui călușului (*konik*), iar textul său ne dă cheia pentru a explica rolul calului din obiceiurile înșirate până aci. Din acest mic text reiese lămurit că figura calului este privită ca geniu al fecundității. ⁴⁾

¹⁾ Mannhardt, *Myth. Forschungen*, 165, 166.

²⁾ Ibidem 165.

³⁾ I. Matysiak, *Viața poporului polon în Monarhia Austro-Ungară* (Österreichisch-Ung. Monarchie im Wort u. Bild.) tom. Galiția p. 312.

⁴⁾ Cf. și alte paralele vest-europene supt numirea «Fastnachtsrösslein», la Mannhardt *op. cit.* p. 541.

Astfel conceput rostul acestei figuri, vom înțelege rolul său în cadrul sărbătorilor de primăvară, precum și în toate obiceiurile în legătură cu desvoltarea vegetației, începând cu procesiunile în jurul semănăturilor fragede (în care se evoacă fertilitatea), cu jocul său în jurul pomului de Maiu (ca simbol al vegetației în plina sa putere), până la obiceiurile de recoltă, când cu legarea ultimului snop, și-a terminat rolul.

Iar, ca cercul cercetărilor noastre să fie complet, cităm un exemplu și din Bucovina. În ziua de Anul nou, în societatea mai multor persoane travestite, de obicei în animale (capră și urs) apare și un băiat călare pe un căluț de lemn. Și ceea ce este mai important, acest căluț poartă acățat de grumaz un cerc de hârtie, pe care sânt zugrăvite soarele, luna și stelele.¹⁾

E de remarcat faptul, că și în Germania călușul apare adesea în societatea altor figuri, reprezentând diferite animale: capre, urși etc.

Deosebit de obiceiurile de mai înainte, călușul din obiceiul din Bucovina arată un strâns raport cu cultul solar. În cele următoare, vorbind despre rolul calului în mitologia popoarelor din antichitate, vom explica și acest raport.

Nu trebuie să ne mire de fel faptul, că el se întâlnește aici la Crăciun, iar nu la Rusale. La începutul studiului nostru, am arătat raportul strâns între diferitele obiceiuri de primăvară și vară. Obiceiurile de la Crăciun (capra, brezaia, colindul etc.) inaugurează acest ciclu de sărbători.

Am ales seria aceasta de obiceiuri dintr'un material relativ bogat, spre a demonstra ce rol însemnat și variat are calul în obiceiurile diferitelor popoare și cât sânt aceste obiceiuri de răspândite. Uneori apare numai ca rudiment, iar altădată, ca de pildă la Poloni, rolul său pare a fi atât de clar, încât nu se mai simte nevoia unei explicări.

Să vedem acum ce interpretare îi putem da acestei figuri cu ajutorul cunoștințelor noastre despre cultul și mitologia popoarelor, căci este evident că aceste obiceiuri păstrează resturile unui cult străvechiu.

Pentru rolul calului în antichitate găsim o mărturie prețioasă în obiceiul numit *october equus* la Romani. Calul de

¹⁾ L. Bodnărescu, *Weinachts- u. Neujahrs-Bräuche der Rumänen*, 6.

Octomvrie eră, în Roma, numele victimei unui sacrificiu solemn, oferit în fiecare an, la idele lui Octomvrie zeului Mars¹⁾.

În această zi aveă loc pe câmpul lui Marte o întrecere de cai. Calul drept din biga învingătoare eră declarat ca sfânt și jertfit pe altarul lui Mars de pe același câmp pentru recolta bogată (ob frugum eventum). Pentru posesiunea capului se nășteă o luptă între locuitorii celor două suburbii, Sacra via și Suburra. În cazul când Sacraviensii ieșeau învingători, fixau capul de cal pe părății vechiului palat regal, în cazul contrar eră purtat de Suburrani și dus în turnul mamilin din suburbia lor. Coada calului eră deasemenea tăiată și dusă în fugă mare la Regia, ca să picure câțiva stropi pe focul altarului.

Acest cult cuprinde în sine multe elemente comune cu obiceiurile din seria dată de noi mai înainte, astfel: a) întrecerea de cai, b) jertfa calului pentru recolta bogată, c) lupta pentru capul de cal, d) capul de cal fixat.

După cum am mai remarcat, Mars nu a fost numai zeul războiului; acest caracter și l-a câștigat mai târziu. La popoarele vechi italice, eră un zeu solar, și chiar zeul agriculturii și al fecundității²⁾.

Din toate obiceiurile citate mai sus, precum și din credințele și mitologia popoarelor despre care vom vorbi mai jos, se remarcă acest dublu caracter și în rolul calului, adică de a pastră pe de o parte un strâns raport cu cultul solar, iar pe de altă parte cu vegetațiunea sau cultele agrare³⁾.

Revenind încă odată asupra ipotezei folkloriștilor noștri, cari au căutat originea jocului de călușari în dansul saliiilor Romani, vedem că această ipoteză nu a fost lipsită de orice temei. Înrudirea jocului călușarilor cu dansul saliiilor a fost relevată chiar și de noi, când am vorbit despre dansurile cu arme. Această înrudire este întărită și prin rolul calului în cultul lui Marte și în jocul călușarilor. Este de remarcat și faptul că acel cal de Octomvrie eră jertfit pe un altar străvechiu, în jurul căruia salii dansau în luna lui Marte dansul de arme. Repetăm

1) Darenberg-Saglio, October equus.

2) W. H. Roscher, *Studien zur vergl. Myth. der Griechen und Römer*, I. Apollon und Mars, Leipzig, 1873.

3) Lucrărea pământului este legată de anotimpuri, iar anotimpurile de factori cosmici. Raportul între aceste fapte ne permite să înțelegem strânsul raport dintre culturile cosmice și unele obiceiuri agrare.

și cu această ocaziune, că între jocul călușarilor și dansul saliiilor poate fi vorba numai de o înrudire în sensul că ambele aparțin aceluiași grup de obiceiuri, al dansurilor cu arme.

Am văzut cum Müllenhoff, în studiul său asupra dansurilor cu arme, a arătat că aceste obiceiuri, în legătură cu cultul solar, au fost răspândite aproape la toate popoarele indo-europene. Același fapt s'a dovedit și despre jertfa calului de Octomvrie. Grimm i-a găsit urma la vechii Germani¹⁾, iar Mannhardt, care s'a ocupat mai temeinic cu aceste culturi, la mai multe popoare europene în legătură cu culturile agrare.²⁾

În ce privește raportul între cal și cultul solar, putem cită exemple și din credințele populare. Astfel, după credința Slavilor păgâni, soarele pleacă la 21 Decembrie pe drumul său, călare pe un cal alb. Chiar și la Români există credința că soarele își urmează drumul său călare.³⁾

Mitologia popoarelor culte din antichitate ne ofere în această privință exemple atât de multiple și bogate, încât a le trata mai pe larg, ar însemna a ne ocupa aproape cu întreaga lor mitologie. Ne vom mulțumi deci să atingem numai chëstiunea și să relevăm pe scurt numai pe cele mai însemnate.

În imnurile vedice, soarele este des asemănat cu un cal alb strălucitor. Pe monumentele cele mai vechi ale popoarelor din Orient și din Grecia (în epoca premykeniană) soarele eră reprezentat prin un disc tras de un cal pe drumul său ceresc. Asemenea mărturie s'a găsit și în epoca de bronz la popoarele din nordul Europei (monumentul dela Trundholm).

În epoca clasică, era zeilor personali, discul solar este înlocuit cu soarele personificat. Astfel Helios, în epoca posthomerică este reprezentat cu aureolă, pe o trăsura trasă de șase cai. Aceeași concepție se întâlnește și în cântecele vedice, unde soarele personificat este des amintit cu trăsura și caii săi. Această concepție nu lipsește nici din mitologia popoarelor germane. În Edda se vorbește despre zeul care conduce trăsura soarelui pe cer, întocmai ca și echivalentul său greco-roman Helios.

1) E. H. Meyer, *Deutsche Mithologie*, II, p. 614 și 877.

2) Cf. *Mith. Forschungen*, pp. 156-201. Cf. obiceiul Herbstpferd în nordul Germaniei citat și de noi.

3) N. L. Kostake, *Soarele*, Convorbiri Lit. XLII, 488.

De altă parte calul este animalul jertfit zeului solar. Jertfa de cai este atestată pentru Indieni, vedici, popoarele iranice (indeosebi la Persi), Prusieni, Slavi, Germani, Greci, Romani și Illyri. Deci legătura între cal și soare este o concepție străveche și universală la popoarele indo-europene¹⁾.

Este important să știm ce interpretare i-au dat calului în cercul obiceiurilor țării lor, cercetătorii germani. O parte dintre mitologiiștii lor (Grimm, Kuhn, Wütke și E. H. Meyer) susțin, că Schimmelreiter se referă la cultul lui Wodan, ba chiar, că este reprezentarea marelui zeu. Mai temeinic s'a ocupat cu această problemă Mannhardt, care în mai multe studii foarte documentate a arătat că figura calului este un demon al vegetației sau un demon al cerealelor (Getreidedämon). Poporul crede că acest demon trăește în vegetație, sau că este însuși reprezentantul acesteia, de la care depinde soarta rodului²⁾. Părerea aceasta es'e acceptată și de Wundt în monumentală sa lucrare asupra psihologiei popoarelor³⁾. Acest rol al calului în legătură cu vegetația și fertilitatea a fost relevat și de noi. Am mai remarcat și faptul, că acest caracter îl are mai ales în obiceiurile popoarelor din nord-vestul Europei.

În obiceiurile noastre, calul și-a pierdut acest raport cu vegetația și a luat atributele unui demon al sănătății.⁴⁾ Prin caracterul său vindecător, jocul călușarilor diferă de obiceiurile similare. Acest fapt constituie nu numai nota sa distinctivă, dar și pe cea mai caracteristică. În această privință nu se deosebește întru nimic de ceremoniile popoarelor primitive, întrebuițate la vindecarea bolnavilor, la cari dansul urmat până la extaz joacă de asemenea un însemnat rol.

¹⁾ Cf. Darenberg-Saglio, *Dictionnaire etc.* Sol.; Pauly-Wissowa, *Real-Encyclopädie etc.*, Helios; Schrader, *Reallexicon*, etc., Pferd.

²⁾ Cf. Mannhardt, *Die Korndämonen*, Berlin 1867; *Myth. Forschungen*, 165, 167, 171; *Wald u. Feldkulte*, 172, 202, 318, II. 184, 200.

³⁾ Wundt, *Völkerpsychologie* II. Mythos und Religion II. T. Die Vegetationsdämonen, 410—459.

⁴⁾ Cf. obiceiul dela Bulgari, cari au un joc pentru evocarea fecundității, deci sânt urme, care arată că și în legătură cu jocul călușarilor și-a păstrat caracterul de demon al fecundității.

În cadrul obiceiurilor și al miturilor rolul calului variază:

a) în legătură cu cultul solar, el este însoțitorul zeului, sau este jertfit lui;

b) în legătură cu culturi agrare, este considerat ca demon al fecundității, de care depinde soarta recoltei și sănătatea animalelor;

c) în legătură cu credința despre zâne, el apare ca demon al sănătății, de care depinde sănătatea omului.

Toate acestea sânt însă manifestări ale unei și aceleiași ființe mitice, ale demonului sănătății și fecundității, reprezentat prin figura calului, al cărui caracter se explică ușor prin originea sa solară.

Deci calul, ca demon al sănătății, este ființa, care pricinuește boala, dar tot prin mijlocirea lui se și vindecă. Atât numai că rolul său a devenit cu totul rudimentar. De aici vine expresiunea „luat din căluș“, adică îmbolnăvit de căluș, ca și expresiunea paralelă »luat din lele«, adică îmbolnăvit de lele, sau cum am mai zice altfel, „pătimizește de Dânsule“. Tot astfel trebuie interpretată și expresia „du-te la căluș“, întrebuințată în nordul Bulgariei, după terminarea ceremoniei făcută cu bolnavul luat din lele ¹⁾. „Du-te la căluș“ ar însemna deci, ca boala să se întoarcă de unde a venit, adică la căluș. Și de aceea, conform concepției generale a popoarelor primitive, boala trebuie vindecată tot prin vraja aceluiași demon (Gegenzauber). Astfel se explică credința, că fetele și nevestele care joacă lângă călușari, vor fi sănătoase, și că copiii, pe cari îi țin călușarii în brațe, se vor face și ei voinici și jucători. Precum și expresia foarte semnificativă, că cine primește „călușul“ va avea noroc și va fi ferit de boale.

Deci calul are un dublu caracter în obiceiul nostru. după cum am văzut că-l are și ca demon al vegetației, care dă rodul, dar îl poate și lua. Și chiar acest dublu caracter al demonilor ne întărește și mai mult în credința mărturisită la începutul acestor cercetări, că călușarii sânt reprezentanți ai lelelor. Ideea fundamentală a obiceiului conform concepției relevată mai sus este: boala a fost cauzată de lele, deci trebuie vindecată tot prin lele. ²⁾

¹⁾ Arnaudoff, l. c. 62.

²⁾ Universalitatea acestei concepții în cadrul obiceiurilor popoarelor primitive a fost dovedită și demonstrată cu prisosință de Wundt în lucrarea sa citată mai sus. Cf. capitolul Krankheitsdämonen und Hexen-

Nu poate fi trecut cu vederea alt punct cam obscur, anume raportul între lele și cal. Vorbind despre trăsăturile caracteristice ale lelelor, am relevat faptul, ca ele sânt adesea considerate ca personificația vântului sau vârtejului.¹⁾ Nu numai lelele, ci și calul este adus în raport foarte intim cu vârtejul și vântul. În afară de exemplele cunoscute din mitologia clasică (caii lui Achille, centaurii etc.), se întâlnesc asemenea identifi- cări și în credințele populare. Se găsesc chiar exemple, când ființe demonice înrudite cu lelele noastre pot lua înfățișarea unui cal.²⁾ Această împrejurare, precum și faptul că atât lelele cât și calul artificial din obiceiurile amintite mai sus, este de obicei alb, ne îndeamnă să punem întrebarea, dacă nu cumva calul din jocul călușarilor este o reprezentare theriomorphă a lelelor, cu atât mai vărtos, cu cât înfățișarea paralelă ca om și animal a acestor ființe este cunoscută.³⁾

În sfârșit, ar rămâne să ne ocupăm pe scurt și cu o altă figură însemnată din acest joc, cu *mutul călușarilor*. Această persoană apare la noi și în societatea cerbașilor (bre- zaei) la Crăciun. Ea nu este legată numai de jocul călușarilor, ci este una din cele mai răspândite figuri, pe care o întâlnim foarte des și la alte popoare, supt cele mai variate forme și asocieri. Uneori apare independent, în număr mai mare, ca de pildă în partea orientală a Peninsulei Balcanice, la Bulgari și în regiunile limitrofe, la Români. La populația bulgară poartă nu-

glaube, 386-410, din care cităm următoarele pasaje: „Anderseits leidet es jedoch keinen Zweifel, dass auch diese spezifischen Krankheitsdämonen innerhalb der höheren Kulturen wieder verschwinden, indem nun an ihre Stelle die Götter treten, die ebenso Krankheit und Tod wie Glück und Gesundheit dem Menschen bringen, und von denen einzelne in besonderer Weise nicht bloss die Rolle der einstigen Krankheitsdämonen, sondern auch die der zauberkundigen Helfer gegen diese übernehmen“ (p. 398).

„Der Grundsatz der magischen Medizin von ihren Anfängen an bis zu ihren späten Ausläufern ist aber, entsprechend der Wesensgleichheit von Zauber und Gegenzauber, das *Similia similibus* und hierbei nähert sich im allgemeinen wieder die Ähnlichkeit um so mehr der Gleichheit, auf einer je primitiveren Stufe der Krankheitszauber steht. So gelten die Masken, die bei den Naturvölkern als Darstellungen der Gesichter von Krankheitsdämonen vorkommen, *gleichzeitig als Gegenzauber gegen diese*, und der Mediziner, der einen Dämon vertreiben will stellt in Maske und Gewandung selber den Dämon dar“ (p. 403).

1) Cf. capitolul despre Vântoase în studiul lui Șăineanu despre *Iele*. *Op. cit.* p. 96.

2) Cf. Mannhardt, *W. u. Feldk.* II pp. 89-102.

3) Cf. *Ibidem* II p. 32.

mirea de *kukovi*, *kukeri* și umblă în Lunea Rusaliilor sau cu o săptămână mai târziu.¹⁾ La noi sânt cunoscuți în Dobrogea și pe malul Dunării. Și aci au aceeași numire: *cuci* ca și la Bulgari.²⁾ Precum am văzut la jocul borița al Ciangăilor din Țara Bârsei, mutul lor se numește iarăși *kuka*.³⁾ Și la Ciangăii din Moldova apar în grupuri mai mari și se numesc *matahale*.⁴⁾ Am întâlnit această figură și în jocul aruguciarilor la Aromâni (*bubuşarul*) și în jocul numit *eška* la Bulgari (*arapii*).

Nu lipsește nici în obiceiurile de primăvară la alte popoare europene. De pildă *Knecht Ruprecht* (Klas, — Ruklas) la Germani seamănă mult cu blojii, cucii dela noi. El apare adesea și în societatea căluțului (Schimmelreiter).⁵⁾

Caracteristica generală a acestei persoane este, cum am mai relevat și la jocul călușarilor, înfățișarea ciudată, îmbrăcăminte caraghioasă, cu fel de fel de haine și blăni, chiar și cu clopote. În mână are o vergeă, biciu sau altă unealtă, cu care lovește pe cei din jurul lui.⁶⁾ Loviturii primite de la ei i se atribue adesea o putere deosebită, ca de pildă: de a alungă duhurile rele, sau de a face mai sănătoși pe acei loviți, a-i scuti de boale etc. El este de obicei mut și își permite să facă multe glume chiar pe socoteala publicului, lucruri care sânt de altfel caracteristice tuturor figurilor mascate. Uneori, cum a fost observat de noi în Țara Hațegului, unde l-am întâlnit la Crăciun în societatea cerbului, poartă phallus făcând obscenități. Tot astfel, avem știri și despre mutul călușarilor din județele Vlașca și Ialomița, care își permite să facă unele necuviințe pe socoteala călușarilor.⁷⁾ Obscenități au fost remarcate și de arhiepiscopul din Ochrida în pasajul citat despre obiceiul Rusaliilor din veacul al XIII-lea. Evident că acest caracter phallic al mutului este o influență provenită din cultul lui Dionysos și credem că nu greșim când privim și în această figură un reprezentant al

1) Marinov, *Sbornik*, Sofia I. 1907. Arnaudoff, *Sbornik* IV. 273, XVI—XVII. 10. De același în limba germană: *Die bulg. Festbräuche* 26—33.

2) S. Fl. Marian, *Sărbătorile la Români* I. 282; S. Popescu, *Cucii, Șezătoarea*, I, no. 2. p. 40.

3) Horger, *l. c.*, 110.

4) Wichmann Györgyné, *A moldvai csángok szokásairól*. Etnogr. XVIII. 288.

5) *Landeskunde der Provinz Brandenburg* III., 240.

6) Mannhardt consideră această vergeă ca simbol al vieții (Lebensrute), care provoacă creșterea și alungă din corp pe demonii boalelor. (*Wald und Feldkulte*, I 278—281).

7) Veronca, *Sărbătoarea Moșilor*, p. 91.

demonului fecundității, ca purtător al phallusului, simbolul forței productive.¹⁾

Cauza muțeniei sale mi se pare a fi mai mult psihologică decât de altă natură. El este mut probabil pentrucă acesta este obiceiul tuturor figurilor mascate, spre a nu se trădă și spre a câștiga o aparență și mai misterioasă. Nu-i exclus însă să aibă și altă origine, probabil în legătură cu credințele despre lele. Astfel ne putem gândi și la credința poporală, după care persoana care vede lelele și spune acest lucru, amuțește. Într'a-devăr după cum am văzut din rolul său în jurul călușarilor, el este un fel de persoană protectoare a lor, apărându-i împotriva lelelor cu lovituri de biciu.

Vedem cum din toate resturile tradiționale mai mult sau mai puțin conservate, dar foarte des alterate, se poate reconstrui un substrat de obiceiuri de primăvară și vară, comune la cele mai multe popoare europene. Comparând aceste obiceiuri la popoarele din apus cu acelea din răsăritul Europei, vedem, cum la cele dintâiu predomină elementul vegetației, în timp ce la celelalte dansul constituie elementul principal și raportul cu vegetația lipsește uneori total.

Dacă ne-am extins și asupra unor obiceiuri care nu sânt strâns înrudite cu jocul călușarilor, am făcut-o, pentrucă avem convingerea, că obiceiurile ca și alte fenomene nu se pot studia izolat, ci împreună cu tot complexul de obiceiuri aparținătoare aceluiași ciclu. Iată motivul pentru care ocupându-ne cu jocul călușarilor, am atins aproape întreaga sferă de obiceiuri de primăvară și vară și îndeosebi pe cele de la Rusalii.

Credem că putem constată următoarele, ca rezultate ale acestor cercetări:

a) Jocul călușarilor este un obicei misterios de asociație, de o parte cu cultul solar (dansurile cu arme), iar de alta cu cultul zânelor.

b) Un strâns raport între călușari și Iele și călușarii apărând ca reprezentanții lelelor. Nici una din rezultatele cercetărilor noastre nu este atât de sigură ca această constatare.

c) Călușarul în forma sa originală a fost un dans cu arme, al cărui scop eră de a alunga pe demonii păgubitori sănătății.

¹⁾ Mannhardt consideră această persoană, ca și figura calului, un demon al cerealelor (Korndämon). *Myth. Forschungen*, 167.

d) Înrudirea sa cu obiceiurile similare la alte popoare europene, îndeosebi cu cele indicate de noi la popoarele din Peninsula Balcanică.

e) Călușarii și-au luat numele de la figura de cal (călușul), care este un demon al sănătății și al fecundității.

f) Data la cari se țin aceste jocuri, păstrarea numelui de Rusalii pentru dansatori în Macedonia, precum și atestarea acestui obicei pe același teritoriu încă în veacul al XIII-lea, ne îndeamnă să căutăm o legătură directă între jocurile călușarilor și serbările practicate în legătură cu anticele Rosalia, sau cel puțin o puternică influență venită din această parte.¹⁾

Romul Vuia.

UN FRAGMENT DIN CEL MAI VECHIU MOLITVENIC ROMÂNESC.

I. Introducere.

În o notă a unei lucrări anterioare²⁾ aminteam că în momentul când ea s'a pus supt teasc, mi-a ajuns în mână, într'un manuscris pe care, la cea dintâiu vedere, îl credeam de pe la sfârșitul veacului XVII, un fragment din „molitva“ sau „pogrebania“ morților copiat după un *Molitvenic* ortodox, sau cel puțin după o „slujbă a îngropării“ (partea cea mai populară a molitvenicului), care a trebuit să se traducă în românește înainte de 1580, căci părți din el au fost reproduse întocmai în *Cugetări în ora morții*.³⁾

¹⁾ Acestea sânt rezultatele pe care le-am putut obține cu mijloacele ce ne stau la dispoziție în Cluj. Lipsa unei biblioteci mai bogate în materie de folklor, nu ne-a permis să urmărim această problemă după dorințele noastre. Un exemplu. Pentru obiceiurile popoarelor apusene am avut la îndemână aproape numai operele lui Mannhardt. Am fost nevoit a mă lipsi de izvoare atât de importante ca *The golden Bough de Frazer*, și minunata operă a lui Anișkoff asupra cultului primăverii la popoarele din apus și la Slavi. Mai multe dintre datele noastre au fost culese încă înainte de războiu, din opere care astăzi nu ne mai stau la dispoziție și deci nu au putut fi controlate din nou cu ocaziunea redactării. Am ținut de cuviință a releva acestea pentru explicarea unor lipsuri ale studiului nostru îndeosebi ce privește întrebuintarea izvoarelor.

²⁾ Două manuscripte vechi: *Codicele Todorescu și Codicele Marțian*. Studiu și transcriere. Ed. Acad. Române. București 1914, p. 88.

³⁾ *Codex Sturdzanus*, p. 73—113, la Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 449—471; *Codicele Todorescu*, ff. 69 r° — 96 r°, la Drăganu, o. c. p. 212—222).

De-atunci, studiind însuși textul și raportul lui față de alte texte, limba textului și filigranele hârtiei pe care s'a scris el, de o parte mi s'a modificat întru câtva părerea despre vechimea lui, izbutindu-mi să stabilesc o dată ceva mai largă, în marginile căreia a putut să se copieze, iar această lărgire s'a făcut spre trecut, nu spre prezent; de altă parte mi s'a întărit credința că originalul de pe care s'a copiat a trebuit să existe înainte de 1580, aparținând din punctul de vedere al limbii întru toate „întorsurii de de mult.“

Astfel textul merită să fie cunoscut de toți acei care se interesează de vechea noastră literatură și limbă. Mi-am luat deci voia să-l descriu și studiez în cele următoare.

II. Descrierea manuscrisului. Când a fost scris?

Manuscrisul aparține acum D-lui I. Marțian, maior în retragere, din Năsăud, căruia trebuie să-i mulțămim atâtea descoperiri prețioase din vechea noastră literatură. La 1885, cum apare din o notiță de pe f. 24 v°, se găseă, în Rapoltul-mare, j. Hunedoara (pl. Geoagiu). Acum cuprinde 41 foi format 4° de 19 cm. înălțime și 14 cm., 2 mm. lățime, dar a trebuit să fie mult mai voluminos. Foi s'au pierdut atât de la început, cât și de la capăt. Cele de la început au trebuit să se piardă mai întâiu, și încă destul de demult, căci pagina întâie de acum e înnegrită în urma întrebunțării îndelungate ca foaie inițială. Foile câte au mai rămas, sânt împăturite în caiete de câte 2, 6 ori 8 foi în felul următor: I, 6; II, 8; III, 8; IV, 8; V, 2. Restul foilor nu se mai ține de olaltă, astfel că gruparea lor e cu neputință de stabilit.

Caietele nu sânt numerotate. Legătura dintre pagini e indicată prin scrierea în josul paginii a începutului cuvântului celui dintâiu de pe pagina următoare.

Pe fiecare pagină se găsesc câte 14 rânduri scrise între linii oarbe, deci cu destulă grijă. Scrisoarea textului peste tot e chirilică de un negru pronunțat. Inițialele și tipicul slavonesc și românesc sânt scrise cu roșu.

Filigrana hârtiei reprezintă o coroană deasupra căreia se vede o stea cu șase raze, iar deasupra acesteia o semilună.

Coroana e ceva mai complicată în foile de la început, având trei ramificații cu câte cinci vârfuri grupate în formă de

frunză, iar în alte două ramificații de la margini se văd numai câte două vârfuri (cf. ff. 2 și 5; 7 și 14; 10 și 11; 18 și 19, unde coroana aproape nu se observă; 24 și 29, asemenea; 25 și 28, tot așa).

În foile din urmă coroana e ceva mai simplă având trei ramificații cu câte trei vârfuri așezate unul lângă altul în poziție verticală (cf. ff. 31 și 32; 39 și 40. Numai steaua și semiluna se vede în f. 35).

Felului dintâiu al coroanei îi corespund literele **S S**, inițialele numelui fabricantului de hârtie, între care se lasă perpendicular în jos o linie la capătul căreia se găsește un trifoiu (cf. ff. 4, 6, 9, 13, 20, 27, 30, dintre care pe ff. 6, 20, 27 și 30 literele se văd bine, trifoiul însă nu se observă în urma umezelii).

Felului al doilea al coroanei îi corespund literele **S B** cu linia verticală și trifoiul în sus (cf. ff. 34, 37 și 38).

Hârtia, după cum arată trifoiul și steaua cu șase raze, e de fabricație italiană, probabil venețiană¹⁾, făcută anume pentru imperiul turcesc și țările supuse lui, căci o găsim, începând de la 1596, mai bine de 100 de ani pe întreg teritoriul de la Constantinopol până la Oradea-mare. În volumul I al *Cuv. den bătrâni* publicate de Hasdeu găsim coroana, steaua cu șase raze și semiluna aproape întocmai ca cele descrise mai sus în: un document din Glodeni, jud. Prahova, de la 1596 (p. 71), în actul lui Ioan din Brești, Beleți (j. Muscel) circa 1600 (p. 97), în un act de la 28 Iulie 1605 sau 1608 (p. 139). Se mai găsește în hârtia unui act din 18 Maiu 1607, în care Radu Vodă permite lui Petru Armașul ca să strângă țiganii lui fugiți ori unde îi va găsi, cum și alți țigani ai săi anume arătați, publicat în *Rev. pentru ist., arh. și fil.* a lui Tocilescu, III (1884), p. 217.

O găsim reprodușă după o întreagă serie de documente în colecția lui Ios. Kemény, *Signa interna chartarum saeculo XIV. XV. XVI. XVII. et XVIII. in Transilvania olim obviarum* vol. I, care se află în biblioteca universității din Cluj: mai întâiu în un document datat din București, 29 Septemvrie 1629, al voevodului muntean („Vojvodae Transalpini“) către Gavriil Bethlen (p. 125), apoi la 1661-62 în două scrisori din Constantinopol trimise

¹⁾ Cf. C. M. Briquet, *Les filigranes*. Dictionnaire historique des marques de papier. II Paris, 1907, p. 294.

de Valentin Szilvássy lui Mihail Apaffy (p. 232 și 249) și în altă scrisă tot atunci de Apaffy soției sale Anna Bornemissa „ex castris ad Désfalva“ (p. 232). Din aceiași ani se mai găsește și în alte documente. Astfel: 1661 (p. 236), 1662 (p. 246). În anul anul 1664 pe aceeași hârtie scrie din Oradea-mare Kuczuk Mehmed lui Apaffy (p. 262) și lui Martin Budai, căpitan în Székelyhid (p. 263), iar în cel următor tot el, pașa Timișorii, lui Șt. Naláczy, în sfârșit în 1668 pașa Ali de Buda lui M. Apaffy (p. 308). În nici unul din documentele citate n'am întâlnit trifoiful împreună cu literele din hârtia cărții despre care vorbim, ci ori lipsesc, cum e și natural, fiind scrise de obicei pe o singură foaie, ori găsim alte litere. Nu le-am întâlnit nici singure în tot răstâmpul de la 1591—1700. Am întâlnit însă literele **S S** și trifoiful alături de altă marcă foarte obișnuită în documentele ardelenene din întreg veacul XVIII (v. tab. III, fig. 1 și 2) în o scrisoare trimisă din Sibiu la 24 Maiu 1688 de către Antoniu Caraffa principelui Apaffy.¹⁾ Deși în unul din aceste două cazuri, nu e exclusă posibilitatea legării de hârtie adusă din două fabrici deosebite, totuși e greu de afirmat că **S S** ar fi inițialele aceluiași fabricant.

Afară de documente, hârtie cu marca alcătuită din o coroană, o stea cu șase raze și o semilună așezate una deasupra celeilalte mai întâlnim și în deosebite cărți din veacul XVII. Astfel se găsește în manuscrisul românesc de la 1621 al lui Eustratie logofătul, descris de I. Bianu în *Columna lui Traian*, 1882, p. 210—217. Din cele patru tipuri de mărci cel dintâiu are trei semilune cu coarnele în sus puse una deasupra celeilalte întocmai ca în documentul de la 1604 publicat de Hasdeu în *Cuv. d. bătr.*, v. I, p. 134, al doilea cuprinde trifoiful și literele din documentul de la 28 Iulie 1605 sau 1608,²⁾ al treilea coroana, steaua și semiluna în forma din același document,³⁾ iar al patrulea în aceea din documentele de la 1596 și 1600.⁴⁾

Coroana lucrată ceva mai artistic, împreună cu steaua cu șase raze și semiluna, se mai găsește și în *Lexiconul Slavoromânesc și tâlcuirea numelor din 1649* a lui Mardarie Cozianu,⁵⁾ unde găsim și cele trei semilune,⁶⁾ dar alte litere⁷⁾.

1) V. Kemény, o. c. t. II, p. 177.

2) v. Hasdeu o. c., p. 140.

3) *Ibid.*, p. 13.

4) *Ibid.* p. 71 și 79; cf. I. Bianu, l. c., p. 210 și 211.

5) v. ed. Gr. Crețu, București 1900, tabela I, fig. 2.

6) v. *ibid.*, tabela II, fig. 1 și 2.

7) v. *ibid.*, tabela III, fig. 1, 2 și 3.

În sfârșit ea se mai găsește și în Codicele G. Lazar alături de o coroană mai mare și mai răsfirată și de trifoiul cu literele V I.¹⁾ Codicele este astăzi proprietatea Academiei Române și în I. Bianu și R. Caracaș, *Catalogul manuscriptelor românești*, t. II, fasc 2 (No. 559), București 1909, p. 310 este datat, nu ni se spune pentru ce motive, de la începutul sec. XVIII.²⁾ Deoarece după 1699, când s'a încheiat pacea de la Carlovăț, nu e probabil să se mai fi comandat hârtie de proveniență turcească pentru Ardeal, în cazul că datarea aceasta e întemeiată și pe alte dovezi afară de filigrană, trebuie să presupunem că manuscrisul G. Lazar s'a scris în cei dintâi ani ai sec. XVIII pe o hârtie rămasă din un stoc mai vechiu.

Judecând așa dar din cele expuse mai sus despre filigrana hârtiei manuscrisului despre care vorbim, el nu poate fi mai vechiu decât deceniul din urmă al veacului XVI și mai nou decât veacul XVII.

III. Manuscrisul e copie de pe un original mai vechiu.

Textul nostru e copie de pe un original mai vechiu. Avem o întreagă serie de dovezi pentru aceasta.

Pe f. 1 r⁰, r. 10—11 găsim scris *înfrămsășată*. Copistul a început să scrie cum vorbiă el: *înfrămsățată*, dar observând că în text eră *înfrămsată*, a îndreptat partea din urmă a cuvântului, uitând însă să șteargă pe *să*.

Pe f. 2 r⁰, r. 5 după *Unde-s* s'a șters *amu* și s'a continuat *a lumii*. Evident copistul n'a putut ceti, a început să scrie *amu* în loc de *a lumii*; observând apoi, a îndreptat.

Din neputința de a ceti s'a născut și *Sf[ă]ntului* în loc de *Sf[ă]ntul* pe f. 5 r⁰, r. 5.

Dovadă de copiere e și *învațatū* de pe f. 5 v⁰ 13. Greșala s'a născut din împrejurarea că s'a uitat silaba *ta*, scriindu-se mai întâiu *învatū*, iar când s'a adus silaba uitată deasupra rândului, nu s'a îndreptat *a* din *învatū* în *ă*.

Pe f. 7 v⁰, r. 13 copistul, neputând ceti, a început să scrie după *să* un cuvânt care se începea cu *m*, dar revenind a șters pe *m* și a continuat cu *viedzu*.

¹⁾ v. Dr. Il. Pușcariu, *Documente pentru limbă și istorie*, tom. I, Sibiu, 1889, p. 3 și 397—8.

²⁾ Dacă manuscrisul e identic cu Cod. No. 210 de la Muzeul național (a. 1710) citat de M. Gaster în *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 422, datarea e făcută probabil după Gaster.

Din pricina că se copia, s'a scris de două ori *morții* în: *Morții tăi d[oa]mne. cu d[Ńu]mnedzăiască începută putere, și morții despu* 10 r° 8—11. În locul celui de-al doilea *morții* am așteptă *viii*. Copistul a crezut că a început cu *viii* și a continuat cu *morții*.

O dovadă sigură avem pentru copiarea evangheliei. Pe f. 21 r°, r. 2—3 se scrisese întâiu: *Dzisă d[o]mnul cătră elū jidovii*. Pe urmă s'au interpolat cuvintele *ceia ce miar'sără cătră* care se uitaseră. Pricina acestei uitări a fost *cătră* pe care copistul a crezut că l-a scris a doua oară când îl scrisese întâiu.

Afară de aceste dovezi sigure, mai avem o serie mai puțin sigure. Ele pot fi considerate și numai ca simple greșeli de pană, obișnuite și la cel care redactează. E vorba de o serie de repetări ori omiteri de silabe și singuraticе cuvinte.

De cele dintăiu sânt: *mămăriei* (= „măriei“) 13 v° 14, *pănănă* (= „până“) 20 v° 12--13, *și și* (= „și“) 25 r° 14—25 v° 1, unde deși se indică în josul paginii că are să urmeze după *și* un cuvânt care începe cu *măn*, totuși se continuă pe pagina următoare: *și măncatū*. Tot aici poate ar trebui să înșirăm și o parte din repețirile amintite la tratarea particularităților sintactice.

În categoria celor din urmă intră: *poal[a]* 6 r° 14; *ce am [gândit, cugetat?] sau lucratū greșitū* 7 r° 5; *cu dulceață acela roagă sufletele să te vadză maica d[o]mnului să te facă în cartē vieției. ca cu cea ce înblă într-ascunsu-ți să te m[ă]ntuiască* 7 r° 13—7 v° 5 (= „roagă-[e pe] acela cu dulceață, maica domnului, să ne vadză, să ne facă în cartea vieției, ca să ne mântuiască cu cea ce înblă într-ascunsu-ți“); *lu[m]ină* 11 v° 9-10; *să mă tor'nu și să-[mī] ceiu* 12 v° 14; *lumin[ă] din [lu]mină* 15 r° 1; *cere [cu] rugăciune acestuā* 26 r° 7-8; *să nu [mă] facă după păcatele mele în loc de muncā* 27 v° 12 (cf. *ce să m[ă] facă...*, *ibid.*, r. 14) *de pre căstā [lume, de] puținē vrēme slobod* 6 v° 14; și probabil: *izvorū nedeșer'tat. dumnedzăști[i] dulce[fi] în multū m[i]lostivu. acesta [ce] cătră tine au venit în pământ sălășluește-lu* 9 r° 9-14 (= „izvor nedeșertat al bunătății celei dumnezești, înmultū-milostivu[le], [pe] acesta [ce] au venit cătră tine, sălășluește-lū în pământ“), care însă poate fi considerată și de o dovadă de primitivitatea traducerii, deoarece întreg pasajul e tradus greșit, ceea ce vom arăta în alt loc.

Fără îndoială dovadă de copiare este împrejurarea că alătura de rostiri și forme vechi, proprii trăducătorului, găsim

și altele mai nouă venite de la copist, căci: „Multe greșeli și schimbări de tot felul se nasc când un copist în loc să copieze textul întocmai îl transpune în dialectul său, fie cu intenție, fie inconștient, fiindcă cuvintele și formele dialectului său matern îi revin sub condei fără voia lui“. ¹⁾ Ele se pot vedea în partea unde ne ocupăm de limba textului.

IV. Când s'a scris originalul?

În secolul XVII curentul stăpânitor în biserică cerea încă tipărirea cărților de slujbă în slavonește. Pentru ca să nu mai pomenim de *Molitvenicul* slavonesc de la Târgoviște tipărit în 1545, ²⁾ căci aparține secolului XVI, slavonesc e cel tipărit în Câmpulung la 1635. ³⁾

Textul rugăciunilor este slavonesc și numai explicația slujbei este făcută românește, deci tocmai invers decât cum e în textul nostru, în *Carte ce să chemă pogribania preoților mireni*, și a diaconilor tipărită în Târgoviște la 1650. ³⁾

Cel dintâiu *Molitvenic* tipărit românește în secolul XVII este acel al Mitropolitului Dosofteiu apărut în Iași la 1681 ⁵⁾, în care la sfârșit s'a adus și „Provodnicul rumâniște; creștinesc, pentru mireani“ ⁶⁾. Apoi urmează *Molitvenicul* popii Ioan Zoba din Vinț, scos la lumină, supt influență carvină, în Bălgrad la 1689 ⁷⁾, care cuprinde și »Rânduiala îngropării ⁸⁾. Pe când *Molitvenicul* lui Dosofteiu, care are o formă particulară, a rămas neîntrebuințat, izolat chiar, acel al lui Ioan din Vinț, care încă a fost tradus din slavonește într'o limbă destul de bună și ținând socoteală de tradiția literară, a fost foarte căutat și toate edițiile care urmează imediat după el, d. p. cea slavo-română scoasă în Buzău la 1699 ⁹⁾ și 1701 ¹⁰⁾, ba chiar și aceea din Râmnic de la 1706 ¹¹⁾, despre care se afirmă că e tradusă din grecește, sânt prelucrate cu oarecare schimbări după el ¹²⁾.

¹⁾ D. Rouso, *Critica textelor și tehnica edițiilor în Buletinul Comisiei istorice a României*, vol. I, p. 24.

²⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, p. 23—29.

³⁾ *Ibid.*, p. 103 și 529.

⁴⁾ *Ibid.*, 175—7.

⁵⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, p. 237—240; D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosofteiu*, București 1914, p. 1.

⁶⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *o. c.*, p. 239; Pușchilă, *l. c.* observă: „Între foile 132 și 133 se află adăugată *Cazania Pogrebaniei*, tipărită și mai înainte, însă cu oarecare schimbări ocupă 4 foi.“

⁷⁾ I. Bianu și N. Hodoș, *o. c.*, p. 291—296.

⁸⁾ *Ibid.*, p. 295.

⁹⁾ *Ibid.*, p. 377—378.

¹⁰⁾ *Ibid.*, p. 411—412.

¹¹⁾ *Ibid.*, p. 541.

¹²⁾ M. Gaster, *Geschichte der rumänischen Litteratur* în Gröber, *Grundriss der romanischen Philologie*, II. Band, 3. Abteilung, p. 278,

În textele reproduse de Cipariu, *Chrest.* p. 134—140, nu găsim nimic din „pogrebania morților“, dar din însăși limba, din împrejurarea că Popa Ioan Zoba a trebuit să aibă în vedere pentru evanghelie și apostol *Noul Testament*, tipărit tot în Bălgrad la 1648, în vreme ce în textul nostru ele sânt date după textele tipărite de Coresi, putem să afirmăm cu absolută certitudine că între acesta și *Molitvnicul* de la 1689 nu e nici o legătură.

Dar să urmărim și *Molitvenicele* manuscrise.

Deși *Molitvenice* slavone găsim și între manuscrisele din secolul XVII, totuși aici situația e mai bună, întru cât alături de textele slavonești, ori chiar și singure, se găsesc de la început și molitve românești.

Încă în jumătatea I a secolului XVII găsim un *Molitvenic* românesc (ante 1633) cu explicații slavonești, care însă cuprinde cazanii, deci nu pare a fi de cele întrebuițate în biserică cum este fragmentul nostru¹⁾.

Cipariu în *Principii de limbă și de scriptură* Blaș 1856, p. 114, Rr amintește un manuscris care cuprindea pe f. 14—18 „Cântări bisericești“, fără însă a preciza timpul când s'a scris manuscrisul și despre ce fel de cântări bisericești este vorba. Tot el, și în același loc, mai pomenește un manuscris de pe la capătul secolului XVII care între altele cuprinde niște „molitve“ (f. 38—49) și «slujba îngropării» (f. 58—77).

Deoarece Cipariu nu dă nicăieri specimene din „slujba îngropării“, n'avem puțința să stabilim raportul dintre ea și manuscrisul despre care vorbim.

În manuscrisul No. 275 al Academiei Române (sec. XVII și XVI) găsim un *Molitvelnic* în două limbi: românește de la foaia 1 la 124 și slavonește dela foaia 124 la 340. ¹⁾

Numărul 418, deci deosebit, al foilor ne face să credem că Gaster în *Chrest. rom.* I, p. 228—239, dă extrase de pe un alt *Molitvelnic* manuscris în posesiunea Academiei, pe care-l datează dintre 1650—1675. Din ceea ce ne dă Gaster, acesta nu pare a fi un molitvenic în adevăratul înțeles al cuvântului.

Dar molitvenicele slavone nu sânt mai puțin numeroase. Un *Molitvenic* slavon se găsește în un manuscris de pe la mij-

1) M. Gaster, *Chrestomatie română*, v. I, XLII și 83 ș. u.

2) v. I. Bianu, *Catalogul manuscriptelor românești* (din biblioteca Academiei Române), t. I, București 1907, p. 623.

locul secolului XVII al Academiei Române (No. 167), la începutul căruia, pe întâiele 5 foi, se află scris românește „Cuvântul la înmormântarea Sofroniei Ciogolea scris de Toader Dascalul de la Calafendestii.“¹⁾

Slavonesc e — afară de „Pogrebania morților“ care, cu excepția unei mici părți despre care va fi vorba mai târziu, are cu totul altă redacție decât a noastră, — și *Molitvenicul* păstrat în manuscrisul de la 1669 al lui Gaster.²⁾

În sfârșit un *Molitvenic* slavonesc pe de-a'ntregul (numai cetirile sânt date românește după *Noul Testament* de la 1648), copiază un oarecare Oprea la 1698.³⁾

O singură privire asupra molitvenicelor românești manuscrise din secolul XVII este de-ajuns ca să ne convingem că nici unul (afară poate de „slujba îngropării“ lui Cipariu, pe care însă n'o cunoaștem) nu se poate compara în privința vechimii textului cu manuscrisul nostru. Ele ori nu sânt adevărate molitvenice menite pentru slujbă, ori, întrucât sânt de acestea, dau cetirile pe urma cărților tipărite în secolul XVII. În textul manuscrisului nostru însă se utilizează pentru cetiri cel mai vechiu text românesc, căci Apostolul e identic, afară de câteva schimbări inerente copierii, cu acel din *Praxiul* de la 1563 al lui Coresi,⁴⁾ iar evanghelia cu aceea care-i corespunde în *Evangheliarul* acestuia.⁵⁾

Pentru ca cetitorul să se convingă singur despre această afirmație, am reprodus amândouă textele citate ale lui Coresi în josul celui corespunzător din transcrierea textului nostru.

Chiar și pentru „fericiri“ pare a se fi utilizat în parte, dacă nu altfel, din memorie textul „întorsurii de demult“. O reproducere din vorbă în vorbă însă nu se putea face în *Molitvenic* în care între „fericiri“ intră și alte părți de prohod.⁶⁾

¹⁾ v. I. Bianu, *o. c.*, p. 375. — Cuvântul lui *Toader Dascalul* a fost publicat de V. Pârvan sub titlul *Un vechiu monument de limbă literară românească*, București, Sococ, 1904, utilizându-se amândouă redacțiile în care s'a păstrat.

²⁾ M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. XLII și 183 ș. u. și *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 277-278

³⁾ M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. 315 ș. u.; *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 278.

⁴⁾ v. exemplarul Academiei Române catalogat sub Nr. 12, p. 321.

⁵⁾ v. *Tetraevangheliul d'acônului Coresi reimprimat după ediția primă din 1560—61* de Arhiereul Dr. Gerasim Timuș Piteșteanu cu o prefață de Constantin Erbiceanu, București 1889, p. 193—194.

⁶⁾ Cf. „fericirile“ de la Mateu în *Tetraevangheliul* lui Coresi, *l. c.*, p. 7, iar pe cele mai scurte ale lui Luca la p. 128 și la M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. *8—9 și 19).

Nu putem spune anume care text vechiu s'a utilizat pentru v. 9 al psalmului L: „*Stropiși-mă cu isop. și curățiu-mă. spala-mă-veri. și mai vrătos de zăpada înălbi-mă-voiu*“ (f. 28 r⁰, r. 12—14). *Ps. Sch.* are: „*Stropiși-me cu săpunu și curățescu-me, la-me-veri și mai vrătos de néoa irăl'bi-me-voiu.*“ În *Ps.* lui Coresi de la 1577 și 1580 găsim „*de zăpada*“ în loc de „*de néoa*“; în *Ps. Hurmuzachi* în loc de „*cu săpunu*“ aflăm „*cu isopu*“; iar în cea slavo-română de la 1680 a lui Dosofteiu „*cu izopu*“. ¹⁾

Afară de acestea, și alte dovezi „interne“ ne îndeamnă să căutăm originalul copiei noastre într'un text mai vechiu decât secolul XVII.

D-I D. Rouso în *Studii bizantino-române*, București, 1906, p. 6—7 arată, așezând pe două coloane textele corespunzătoare ²⁾, că partea „*Vedeți-mă fără glas... luminată viața de vecu*“ din *Cugetări în ora morții*, care se mai găsește și în „*Rugăciunea lui Neagoe Basarab*, care a făcut la eșirea sufletului său“, nu e decât un fragment al celei mai vechi traduceri din Evhologiu sau Molitvenic.

La rândul nostru constatăm că manuscrisul pe care-l studiem păstrează o copie tocmai de pe această traducere.

În adevăr, „*Vedeți-mă fără glas... luminată viața de vecu*“ din *Cugetări în ora morții* ale codicelui Sturdzan ³⁾, și ale Codicelui Todorescu ⁴⁾, din care două rânduri s'au copiat și în Codicele Marțian ⁵⁾, și pe care încă o reproducem în josul transcrierii, redă atât de fidel partea „*Vedeți-mă fără glas... Iaste lumina și viața*“ de pe f. 27 r⁰, r. 3 — f. 28 r⁰, r. 1 ale acestui manuscris, încât orice îndoială în această privință este exclusă.

Deosebiriile sânt foarte neînsemnate: se reduc numai la cuvinte și ortografie. Și e de observat că înnoiri a trebuit să facă și copistul manuscrisului nostru. Este evident, de pildă, că *acumu* de la f. 27v⁰, r. 1, față de *acmù* din *Codicele Sturdzan* și *Todorescu*, este o înnoire făcută de el. Altele s'au făcut de autorul *Cugetărilor în ora morții* ori de copiatorii acestora. Sânt și cazuri când nu se poate spune care este înnoirea. Iată

¹⁾ Cf. I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI și XVII*. II. Textele și glosarele, București 1916, p. 99.

²⁾ Hasdeu, *Cuvențe den bătrâni*, v. II, p. 449 și *Evhologiu, Rânduiala înmormântării*. Ediț. Sinodului, 1888, p. 233.

³⁾ p. 73-4; ap. Hasdeu, *l. c.*

⁴⁾ f. 69 r⁰, r. 9-f. 70 r⁰, r. 13; ap. Drăganu, *o. c.*, p. 212-213.

⁵⁾ f. 49 v⁰ jos; cf. Drăganu, *o. c.*, p. 172.

câteva exemple: se înlocuește odată *dereptu* cu *după* (C. S. și C. T.), *rodurile* cu *gintul* (C. S.) ori *rudenîia* (C. T.), *cunoștințî* cu *cunoscuții* (C. S. și C. T.), *ce veniți toți carii m-af[i]* iubit se schimbă în *veniți să ne ertămu că dzacu înainté voastră* (C. S.) ori *veniți să ne erutăm câ eu acmù dzacu înainté voastră* (C. T.), *mergu în mâ ducu* (C. S.), *mă duc* (C. T.), *unde nu iaste fățarie în unde acolo nu iaste fățerie* (C. S.) ori *eu acolo unde fățarie nu iaste* (C. T.), *depreună în împreună* (C. S., C. T.), *méserii* se găsește în loc de *mișeii* care începea să aibă înțeles pejorativ (C. S., C. T.), *careleși* în loc de *cineși* (C. S., C. T.) ș. a. m. d.

Dar prelucrarea *Pogrebaniei morților* în *Cugetări în ora morții* nu se mărginește numai la atât. Din „de acum [mortul] nu să va griji. de lumia. ačasta deșar'tă. de mul'tă străn'sura trupului. unde-s acum rodurile și soțîia“ (23 r° 7—12), „Unde-i aurulù, și ar'gintul. unde-s robii celi mulți și țocurile. toate-s putrede. și toate-s prah. și toate-sù umbră și somnu“ (2 r° 8—12), „un'de iaste bunătatia trupului. un'de-s tinerétele. un'de-s ochii și frămseția trupului. toate au secat ca iar'ba. și toate au perit“ (24 r° 4—9) și „acesta ca fumul tréce de pre pămân'tù. și ca o floate ce desfioare. și ca iar'ba ce ar'de“ (24 v° 13—25 r° 3) cu încă câteva reminiscențe din Dioptra, ca:

ὡς ὄναρ παρελήλυθεν
ὡς καπνός διελύθη.
ὡς κόνις ὑπὸ λαίλαπος
ἄθρόως ἐσεδάσθη etc.

din „cuvântul de eșirea sufletului din trup“ al Sf. Chiril de Alexandria¹⁾ ori slujbe ce se fac la despărțirea sufletelor“²⁾ s'a alcătuit chestionarul:

„Suflete atunci nu veri griji nici de feçori nici de muere... unde-ți ia atunci avuția și bogăția. și scumpiia. unde-ți ia gintul tău și frații tăi și părinții tăi. și soții tăi. Suflete ome nimé de cea nu-ți potu ațutá. unde ți-sù mesialé cu béuturile și cu mánçările. și iuboste ta. și dulçața ta și iubire trupului tău.

¹⁾ Cf. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, p. 437-9.

²⁾ Cf. în *Molitvenicul slavonesc* tipărit în Târgoviște la 1545, cap. 5 și 11; ap. Bianu-Hodoș, o. c., v. I, p. 27.

acele toate spurcate sintu. ca ubra au trecutu. ca fumul séu spartu. ca prahul de vântu au perit¹⁾

„Fericirile“ din c. VIII al *Cugetărilor în ora morții* din *Cod. Sturdzan*, p. 102—109²⁾ și *Cod. Todorescu*, ff. 90 v⁰—94r⁰ ³⁾, însă sânt mai curând reproduse după *Evangheliar*⁴⁾ decât din *Molitvenic* în care sânt întreșute și părțile corespunzătoare ale prohodului. Totuși, ideea de a le vâri între celelalte texte ale *Cugetărilor în ora morții* își are originea de bună seamă în *Molitvenic*.

Rămâne acum să stabilim timpul când s'a scris originalul care a fost utilizat, direct ori în vreo copie, atât de autorul *Cugetărilor în ora morții*, cât și de copistul nostru. Dacă este exactă data fixată de Hasdeu pentru alcătuirea *Cugetărilor în ora morții* despre care afirmă că „în totalitatea sa, nu este o copie după o operă anterioară a unui alt autor, și nu este iarăși o traducere dintr'o limbă străină, ci trebuie considerat ca o lucrare proprie a necunoscutului cărturar român de pe la 1550, căruia îi datorim interesanta colecțiune de apocrifuri bogomilice din volumul lui popa Grigore“⁵⁾, în realitate însă, cum am arătat altădată⁶⁾, este totuși copie, — ar trebui să admitem că originalul *Molitvenicului* nostru s'a tradus în românește înainte de această dată.

1) *Cod. Sturdz.*, p. 76—77, ap. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II p. 451; același text în *Cod. Todorescu*, f. 71 v⁰, r. 8—12 r⁰, r. 16. ap. Drăganu, *o. c.*, p. 213, cu următoarele schimbări de cuvinte: *i* în loc de *ia*, *rodul* în loc de *gintul*, *aceaia* în loc de *cei* 7, numai *mâncările* în loc de *cu mâncările*, *ibosté* în loc de *iubosté* și *s-au spartu* în loc de *au perit*. — Același pasaj par a fi inspirat și partea următoare din *Tâlcovania evangheliei de la giudefii*: „atuncea va prinde a țipă sufletulū. din muncă pre trupulū seuși și va zice cătră elū. iani amū astăzi iuo-ți sântu ție mândriile tale. și dez-mierziile tale. iani amū iuo ție-lăcomiia. și scumpiia. cu mâncările cēlia între cēlia. cu bucuriil[le]. și veseliiile. cēlia marile. și toate podoabele tale. și comorile-[t]i. și soția ta cēia iubită de acēsta lume. cēia ce tu cu nușii. foarte te dezmierdai de pre zeu te părăsiră fine toți și trecură ca umbra și adecă amū acmu aceia de sineși stau e tine părăsiră toți“ (*Cod. Sturdzan*, p. 227 ap. Hasdeu, *l. c.*, 228; același text cu câteva mici modificări: *cătră trupū dizmirūdăcunile, foarte iubiiai* etc. în *Cod. Todorescu*, f. 102 r⁰, r. 9—102 v⁰, r. 15, ap. Drăganu, *o. c.*, p. 224; cf. și f. 110 r⁰, r. 9 — f. 110 v⁰, r. 111 ap. Drăganu, *o. c.*, p. 226—227, unde găsim același pasaj în variana, Așia grăiaște *du[s]m[n]e[ș]dăzū botedzașilor*).

2) ap. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, v. II, pp. 465—469.

3) ap. Drăganu, *o. c.*, pp. 219—221.

4) Cf. „fericirile“ de la Mateiu în *Tetraevanghelul lui Coresi reimprimat după ediția primă din 1560—61* de Dr. G. Timuș Piteșteanu, p. 7, iar pe cele mai scurte ale lui Luca la p. 128, precum și la M. Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, *8 9 și 19.

5) *Cuvente d. bătr.*, v. II, p. 436; cf. aceeași datare și la p. 440.

6) *Două manuscripte vechi*, p. 80—85 și 88—89.

În secolul XVI însă, atât între manuscrise, cât și între tipărituri, nu găsim decât un singur *Molítvenic*, pe acel al lui Coresi, tipărit împreună cu *Tâlcul Evangheliilor*, în Brașov la 1564.¹⁾

Încă la 1885 bănuia regretatul Gr. Crețu (ajutat de profesorul Șt. Pop) că traducerea *Tâlcului Evangheliilor* de la 1564, judecând din anumite construcțiuni ungurești ale specimenelor publicate de Cipariu²⁾ s'a făcut din limba unguerească.³⁾ Aceeași bănuială o susține N. Hodoș și pentru *Molítevnic*, bazându-se de asemenea pe câteva unguurisme și construcțiuni care sânt evidente traduceri din ungurește. Coresi, care nu știa ungurește, așa dar nu putea să fie traducătorul ei, dar „că Coresi a revăzut această carte, cel puțin în timpul tipăririi sale, se poate vedea din formele unor cuvinte ca *mânâncă*, *pâiné*, etc., care nu se pronunță nicăiri în Ardeal așa“.⁴⁾

Ceea ce numai bănuia N. Hodoș, a dovedit cu citate puse pe două coloane părintele Dr. Ilie Dăianu, protopopul gr. cat. al Clujului.⁵⁾ El a descoperit originalul de pe care s'a tradus *Molítvenicul* în *Agenda azaz Szentegyházi chelekedetec, Mellyeket követnek közönségesképpen a keresztyéni Ministerec és Lelkipásztoroc* care, în ediția a doua, s'a tipărit de Heltai Gáspár în Cluj la 1559. Pagini întregi sânt traduse cuvânt de cuvânt din această carte. Uneori textul românesc e mai scurt. Aceste părți e probabil să fi fost luate din ediția întâie dela 1551, astăzi necunoscută,

1) Cipariu, *Principii de limbă și scriptură*, Blăș 1866, p. 104 și 116 și specimene în *Chestromatie sau Analecte literare*, p. 16—29; Dr. I. G. Sbierea, *Mișcări culturale și literare la Români din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504—1714*, Cernăuț, 1897, p. 84—85; M. Gaster, *Geschichte der rum. Literatur* în *Grundriss*-ul lui Gröber, II, p. 278, care însă încă n'avea destule date în privința datării și provenienței textului; N. Iorga, *Istoria literaturii religioase a Românilor până la 1688*, București, 1904, p. 73 ș. u.; I. Bianu, *Despre introducerea limbii românești în biserica Românilor*, București 1904, p. 11; N. Hodoș, *Molítvenicul Diaconului Coresi* în *Prinos* lui D. A. Sturdza, București 1903, p. 249—276; I. Bianu și N. Hodoș, *Bibliografia românească veche*, t. I, p. 51—2 și 524—5; Dr. E. Dăianu, *Un molítvenic calvinesc pentru Români în Răvașul, VI* (1908), pp. 168—181; Dr. Veress Endre, *Erdély- és magyarországi régi oláh könyvek és nyomtatványok* (1544—1803), Kolozsvár, 1910, p. 10—12.

2) I. c.

3) *Întăiul Praxiu sau Apostol românesc tipărit pe la 1570* în *Revista pentru istorie, arheologie și filologie* publicată Gr. G. Tocilescu, An. III, vol. V, București 1889, p. 44—45. — Cf. și Dr. I. Bălan, *Limba cărților bisericesti*, Blaj 1914, p. 1'4—5, care găsește în el rugăciuni uzitate numai în biserica apuseană.

4) p. 246.

5) I. c.

a cărții amintite. De altăparte traducerea, „este o traducere bine calculată“.¹⁾

Autorul ei „nu vrea să rupă de tot cu tradițiunea“ »până vor mai învăța» preoții, ca să nu-i înstrăineze astfel de la scopul său. De aceea ici colea el mai păstrează lucruri din vechiul molitvenic, deși „mai toate le preface“.²⁾

Cartea s'a tipărit cu „chelciugul și banii“ lui Förró Miklăuș, ba după Dr. Veress Endre probabil acesta a fost și traducătorul ei, deoarece cuvintele de origine ungurească sânt turnate în o forma românească atât de silită, încât se pare că nu pot să vie decât de la un Ungur care, trăind între Români, a învățat bine românește, dar *copia verborum* îi lipsiă.

Din nefericire *Molitvenicul* lui Coresi nu ni s'a păstrat în întregime. „Din cele două exemplare cunoscute până acuma, unul fost al lui Cipariu și altul din biblioteca particulară a canonicului I. M. Moldovan, care l-a primit în 1864 de la dl Dănilă din Sabad, — acesta al doilea este mai complet și se compune din 14 foi, cuprinzând prefața (polojenia), trei rugăciuni, botezul, cununia și o parte din capitolul cuminecăturii“³⁾. Dar el a cuprins mai multe lucruri, între altele și „petrecătura morților“, ceace ne arată lămurit titlul lui „Molitvenicū Rumânescū. *Polojenie, Molitvele, Botezulū. Cununia. Cuminecătura. Tipiculū Leturghieei. Vecernie. Slujba de dămânêțâ. Cânteccele den psalom și den evanghelie. Petrecătura morților*“⁴⁾. E greu de spus dacă această „petrecătură a morților“ eră făcută după modelul de pe care se traduceă, în care ea se reduce la o parte introductivă, o predică, o rugăciune, și apoi iarăși mai multe predici, ori păstră vechile obiceiuri. Nici din cele ce se spun despre ea în „Polojenie“ nu ne lămurim prea mult: „Petrecătura morților scris-amū cumū cu cinste să-lū ingrupămū celū dusū de lume; iară oameni carii petrecū să învățămū, dojenimū, și la preveghetura cfasului morției să deșteptămū. Că, cumū aflămū în Scriptura sf[ă]ntă, după moarte morților nu putemū folosi nemică, cumū poți vedé la Luca, 83; Mathei, 104,

1) o. c., p. 181.

2) o. c., p. 173.

3) v. l. c.

4) N. Hodoș, o. c., p. 245; cf. și I. Bianu și N. Hodoș, o. c., p. 524.

5) N. Hodoș, o. c., p. 249; I. Bianu și N. Hodoș, o. c., p. 524.

69; M[a]r[cu], 71: Luca, 111; Io[anū], 16; Ia Corinthū, 179; Galathū, 214¹⁾. Totuși din împrejurarea că ea eră întocmită așa încât mortul să fie îngropat „cu cinste“, se poate concluda la o îngropare după ritul oriental. Sfârșitul vieții omenești, cu necunoscutul care urmează după el, este ceea ce impresionează mai mult tocmai pe oamenii simpli, cum erau țărani și preoții noștri cărora li se adresa cartea. Poporul român ține morțiș la petrecerea în mod vrednic a celui plecat pe drumul cel din urmă. El nu părăsește obiceiuri străvechi, reminiscențe păgâne. Cel ce a făcut traducerea *Molitvenicului*, dându-și seama de spiritul poporului românesc, poate să fi încunjurat rănirea în partea cea mai susceptibilă a sentimentului religios și să fi păstrat aici tradiția, dând „pogrebania morților“ după ritul oriental.

Firește în acest caz „Petrecătura morților“ nu s'a mai putut traduce din ungurește, ci din slavonește, cum, în adevăr, e și tradus textul manuscrisului nostru. Autorul, deși strigă împotriva preoților care grăesc „în limbă striină, Rumânilor sârbește de nu înțeleg“, admite în parte, pentruca să-și câștige proseliți, nu numai păstrarea unor părți din vechile obiceiuri, ci chiar și a indicațiilor tipiconale slave cu care erau obișnuiți preoții români. Le găsim chiar și în indicele alfabetic al *Tâlcului Evangheliilor*, și cu atât mai puțin îl vor fi supărat în „petrecătura morților“ care rămâneă orientală. Judecând din limbă care e aceeași cu a celor mai vechi manuscrise ale noastre, nu numai în evanghelie și apostol, ceea ce e firesc după cele constatate mai sus, ci și în celelalte părți, se pare chiar că traducătorul *Molitvenicului* n'a făcut decât să pună la sfârșitul traducerii sale o redacție a „petrecăturii morților“ care circulă tradusă mai de mult, cum circulă, de pildă, și „*Invățătura întru sfânta și marea Duminecă a Paștilor*“ atribuită Sf. Ioan Zlatoust²⁾. Mai ales partea

1) v. N. Hodoș, o. c., p. 252—3; I. Bianu și N. Hodoș, o. c., p. 525.

2) Afară de cele 4 variante amintite în *Două manuscripte vechi*, p. 17-19, și de cele spuse relativ la împrejurarea că, după cum se vede din „*Rugăciunea lui Ioan Neagoe Basarab care a făcut la ieșirea sufletului său*“ din „*Invățăturile*“ sale „*către fiul său Teodosie*“, această cazanie — în redacție slavonă — eră gunoscută și prețuită printre Români și pe la începutul sec. al XVI-lea (*ibid.*, p. 17, Nota 3), în vara anului 1921 s'a găsit în Sighetul Marmației, ca nouă dovadă, o a 5-a variantă cu rotacism, tot atât de veche (v. cele relatate de dl A. Bârseanu în *Transilvania*, LII-1921, No. 10-12, p. 901).

„Vedeți-mă... fără glas... luminată viață de veac“ trebuie să fi fost foarte populară pentru că eră firesc ca mortul, la despărțire, să se adreseze rudeniilor și cunoscuților în o limbă înțeleasă de ei. Popularitatea acestei părți o dovedește, afară de împrejurarea că a fost reprodusă în *Cugetări în ora morții*, și aceea că reminiscențe din ea sânt evidente chiar și în *Molitvenicul* dela 1669 al lui Stoica, cu toate că acesta e cu totul deosebit de al nostru¹⁾.

Circularea unei vechi traduceri a „pogrebaniei morților“ o crede posibilă și Gaster: „Chestiunile despre viața după moarte, cererea de iertăciune etc. sânt menite de a atinge mai de aproape pe orice om, și de aceea ne putem ușor explica cum s'a făcut că tocmai această parte să fie cea dintâia care a fost tradusă în limba poporului.“²⁾ Am văzut că și în manuscrisele din secolul următor aceasta este partea tradusă mai mult românește.

Raportul între originalul de pe care s'a copiat manuscrisul nostru și „Petrecătura morților“ din *Molitvenicul* lui Coresi s'ar putea stabili definitiv dacă ar fi fixat cu absolută certitudine acel dintre *Apostolul* lui Coresi și cel voronețean. Partea din faptele apostolilor reprodusă în textul nostru este evident identică cu textul corespunzător din cel dintâiu. Din cel din urmă nu ni s'a păstrat, cum nu ni s'a păstrat nici din alt manuscris vechiu în reproducerea încă inedită a lui M. Gaster făcută împreună cu aceea a Evangheliarului din 1574 scris de Radu din Mănăcești pentru Petru Cercel. Dacă am putea constata că această parte n'are nimic comun cu *Apostolul de la Voroneț*, dar se aseamănă atât de mult cu al lui Coresi, originalul textului nostru ar fi trebuit să se traducă după 1563, data tipăririi acestuia, nu pe la 1550 sau chiar înainte de acest an. Dacă însă textul

¹⁾ Vezi această parte la Gaster, *Chrest. rom.*, v. I, p. 185: „Vedeți-mă fără de glas, și fără de sufletu zăcându denainte-vă. plângeți după mene, fraților și priiatinilor, rudeniilor și cunoscuților, că eri și al'ta-eri cu voi amă grăitū. și din năprasnă-m veni časulū mor'teei celū înfricoșat ce veniți depreună, că vă zacū denainūte, de mă sārutați, sārutaria ča mai de apoi că de acumū nu mă voiū mai întoarce, nice voiū mai vorovi cu voi. că mă ducū cătră celū județ, unde nu iaste fătărie. că acolo vorū sta toți asemenē, robii și despuitorii, bogații și mēserii, împărații și voinici, fieși-cărele cu ale sale lucrure; deci ore să vorū proslăvi, sau să vorū rușină ce vă rogū pre voi fraților, să vă rugați pen'tru [mine] lui h[risto]s. d[u]m[ne]zeu, ca să nu mă toc'mescă pre mene suptū păcatele mēle, în celū locū întunecatū; ce ca să mă toc'mescă unde iaste lumina și viața ča de vecie“.

²⁾ *Chrestom. rom.* v. I, p. XLII; cf. și *Geschichte der rumänischen Litteratur*, p. 277. Părerea lui Gaster o admite și D. Rousso, o. c. p. 8.

Apostolului lui Coresi este identic cu al celui voronețean, datarea lui Hasdeu pentru alcătuirea *Cugetărilor în ora morții* și implicit pentru traducerea „petrecăturii morților“ poate să rămână neschimbată.

Singurul care s'a ocupat de raportul dintre aceste două vechi texte ale noastre este regretatul Gr. Crețu. Vorbind despre cel dintâiu, constată: „Apostolul în chestiune n'are raporturi cu nici unul din manuscriptele anterioare, din câte cunosc, nici cu tipăriturile ce i-au urmat. De acest fapt se poate cineva încredința chiar și numai din fragmentul ce comparăm la § X cu locul respectiv din alte 5 redacțiuni române anterioare anului 1700.“¹⁾ Dar cunoscând obiceiul de a schimba, chiar a corupe al copiștilor și însuși al lui Coresi, numai comparația unui scurt pasaj, ca cel utilizat de Crețu, nu este de ajuns pentru a riscă o astfel de afirmație. Pentru aceasta ne-ar trebui un studiu comparativ complet între *Apostolul de la Voroneț*, manuscrisul amintit, reprodus de Gaster, și cel al lui Coresi tipărit în Brașov la 1563, care acum se găsește la Academie într'un exemplar fără lacune. Crețu a avut înainte numai un exemplar defectuos, deci n'avea puțința să-l facă. Să așteptăm așa dar acest studiu pentru a putea spune în această privință cuvântul din urmă.

V. Limba textului.

Cum am amintit și altă dată²⁾ este foarte greu să stabilim particularitățile de limbă în adevăr vechi și să le deosebim de anumite provincialisme cu caracter arhaic care trăesc și astăzi, căci „bei einer genauer Durchforschung der Dialekte... ziemlich Alles was das Altrumänische und auch das Aromunische vom heutigen Rumänisch unterscheidet, noch in dem einen oder andern Gebirgswinkel sein Dasein fristet.“³⁾ În adevăr, cum s'a relevat și din partea altora, numirea de limbă „veche românească“ nu e tocmai proprie, căci limba celor mai vechi texte ale noastre arată o fază aproape actuală sau foarte apropiată de cea actuală a unei părți a limbii românești. Cu toate acestea vom căuta să despărțim ceea ce ni se pare arhaic de ce e dialectal în textul nostru.

¹⁾ *l. c.*, p. 47.

²⁾ *Doă manuscripte vechi*, p. 90-91.

³⁾ Dr. G. Weigand, *Körösch- und Marosch-Dialekte*, p. 48.

A. Fonetismul.

Fonetism cu caracter arhaic.

Vocale a) E α) \bar{E} tonic latin e redat prin *ie* în *mieu*, *miet* etc., cel aton însă prin *e*: *perl*, *perit*. Cu *ie* trebuie cetit și ϵ inițial: *eu* (= „*ieu*“), *e* (= „*ie*“) etc., cum vom arăta mai departe.

β) \bar{E} aton din prototipele latinești nu este schimbat totdeauna în *i* ca astăzi.

Cuvântul aton *nici* apare numai în forma mijlocie nice 25 v⁰ 12, născută prin disimilație din *nece*.

Conjuncțiunea *ci* are în tot locul forma mai veche *ce* < quid, din care s'a născut cea dintâiu prin asimilarea lui *e* la *i* în asocierea în frază a lui *ce* cu alte cuvinte (*ce* și > *ci* și, *ce-i* > *ci-i* etc.)

b) U și \bar{u} final. Deși în timpul când s'a copiat manuscrisul nu se mai rostiă astfel, *u* final întreg s'a păstrat în foarte numeroase cazuri ca o tradiție ortografică și ca o dovadă că în original există: *adevăru*, *aducu*, *ascunsu*, *cându*, *cautu*, *cumu*, *dereptu*, *derepților*, *dormu*, *destoinicu*, *dumnedzăescu*, *dzișu*, *facu*, *fiindu*, *focu*, *grăescu*, *gudețu*, *hrănescu*, *înălțate-su*, *înpăratu*, *izvoru*, *lăcuescu*, *luatu*, *mergu*, *m[i]l[o]stivu*, *multu*, *nemenčunosu*, *odihnêște-lu*, *păm ntu*, *plângu*, *pohtescu*, *rogu*, *somnu*, *suptu*, *tatălu*, *trupu*, *verguriloru*, *vêcu*.

γ) $E + n$ și $e + n +$ cons. în cuvintele de origine latină în timpul când s'a copiat manuscrisul nostru trecuse la *i*: *mine*, *tine*, *amin'te*, *morminte*, *cuvinte*, *păminte*, *asemenință*, *sëmenință*, *credință*, *min'țit[i]*, *din*, etc. Grafiile *mene* 5 v⁰ 12, 19 r⁰ 11 și 22 v⁰ 6 și *nemenčunosu* 5 r⁰ 10 sânt reminiscențe din originalul care, ca și textele rotacizante, pentru cel dintâiu aveă în vedere pe slavonul *МЕНЕ*, după analogia căruia apoi s'au scris și alte cuvinte.

Nu sânt destul de clare formele *sintă* 29 r⁰ 11, *simtă* 5 r⁰ 14, în care \bar{a} (cf. *sămtu* 2 v⁰ 10, *sămtă* 21 r⁰ 6) a putut fi înlocuit prin *i* și supt influența lui *s*.

Moștini 18 r⁰ 5 (alături de care cf. *Pomeniū* 5 r⁰ 13, *pomenêște* 17 v⁰ 12, *pomeniăște* 18 r⁰ 11, *ai pomenit* 18 r⁰ 13) și *proslă-vêști-i* 19 v⁰ 9—10, redau rostirea provincială a copistului.

d) Diftongi. α) În *fiū*, *fiūl*, *hiūl* s'a păstrat diftongul, deci fonetismul mai vechiu corespunzător lat. *fīliu*s, — *u* m > *fiū*. Modernul *fiu* e un singular refăcut din pluralul *fii*.

β) Înainte de vocala *a*, *ă* în hiat s'a intercalat *u* care e redat, ca și în textele rotacizante cu *o*: *luoatū*. Adesea însă *u* se contrage cu *ă* următor dupăce, asimilându-l, îl schimbă pe acesta în *o*: *doao*, *noao*, *luom*, *roao*, *voao*, *dzuo*, cf. însă și: *fuū luatū* 12 v⁰ 12.

γ) În *răpăusédză* 30 r⁰ 1, în locul căruia am așteptă *răpo-sédză*, s'a păstrat *u* din diftong supt influența lui *răpaus*.

δ) Adjectivele verbale se termină totdeauna în *-orū*, nu în *-or*, iar adjectivul *roș* are forma *roșiu* 15 v⁰ 13.

e) Accidente generale. α) *Afereză*: *častă* = «această» < eccu[m]-ista, -am 6 v⁰ 14. Verbui *amistui-* < ung. *emészteni* nu și-a aferezat pe *a* inițial ca astăzi.

În *să mă tor'nu* 12 v⁰ 13, *să toar'nă* 28 r⁰ 5, probabil avem de a face cu afereza lui *în-* de la început, nu cu un verb simplu.

β) *Proteză*. Proteza lui *î* la enclitice nu s'a făcut decât în trei cazuri: *îmi* 27 r⁰ 10 și *îi* 12 r⁰ 9, 28 r⁰ 4, deși sânt legături sintactice în care am aștepta-o, d. p.: *căn'dū mi veți vedē groapa* 29 r⁰ 4. Cele trei cazuri citate probabil sânt iarăși înnoiri de-ale copistului.

γ) *Asimilația*. *Ă-e* > *e-e*: *beséreca* 14 v⁰ 9, scris și *béséreca* 1 v⁰ 10—11, din un mai vechiu *băsérecă* < *basilica*; *tremes* (participiul lui *trămet* < **trămet* < tra(ns)mitto), *nedéjde* < *надежда*, dar cf. *să nădăjduescū* 26 r⁰ 4—5.

I-e > *e-e*: *demență* 24 r⁰ 2, întru cât n'ar fi numai o grafie cu *e* în loc de *i* a lui *demință* (cf. *oamene* = „oameni“ 10 r⁰ 7).

Despre asimilarea *u* intercalat în hiat înainte de vocala *a*, *ă* din *doao*, *noao*, *luom*, *luoatū* alături de *luatū*, *roao*, *voao*, *dzuo* a fost vorba în alt loc.

Asimilație vocalică reciprocă, adecă atât regresivă, cât și progresivă, avem în *dzuo* 28 r⁰ 8: **dzia* > *dzioa* sau *ziua* (pentru a se încunjură hiatul), de-aici *dziuă* > *dziuo* > *dzâuo* > *dzuo*.

Asimilația încă nu s'a produs în: *rădica-* < *eradico*, -are și *răsiți-* < *paczinați*.

δ) *Disimilație*. *E-e* s'a disimilat în *i-e* în: *direptatia*, *fericat-*, part. lui *ferică* = „ferecă“, „încătușă“ și *nice*.

Formele nedisimilate însă sânt mult mai numeroase: *derept-*, *dereptate*, *îndereptédză*, *îndereptat*, *acoperemântulū*, *beséreca*, *tremesū* (*tremes*), part. perf. al lui *tremet*.

e) *Sincopă*. *U* a căzut din *frumsețe*, care se prezintă în tot locul în forma alterată de *m + cons.*, *frâmsețe* scrisă cu *z*. Tot așa și în *înfrâmșată* scris *înfrâmsășală* 1 r° 10—11.

E născut din *ī* aton din *derept* (< *dīrectus*, *-um*), din derivatul acestuia *îndereptedz*, part. perf. *îndereptat* și *dereptate*, care se prezintă și în forma disimilată *direptate*, încă nu s'a sincopat. *Der'pțilorū* de pe f. 26 r°, r. 12 se va ceti *dereptilorū*.

Față de *acmū* < *eccum-modo* al vechilor texte, în textul nostru adverbul acesta are numai forma mai nouă *acum*. În schimb prepoziția *pe* se prezintă în tot locul numai în forma mai veche *pre*.

Consonante: a) Verbul *deschide* ni se înfățișează în forma mai veche: *deșchide*.

b) *R* a căzut la pers. 1-a sg. conj. a verbului *a cêre*: și *[să]-mi cêiu*, dar s'a păstrat în forma *veri* < **velis* a verbului auxiliar *voiu* ca și în textele rotacizante.

Fonetism strein.

a) Fonetismul strein ni s'a conservat în: *priimi-* 28 r° 2—3, 4, 8 și 29 v° 4 < p.-sl. *примати, примлж, razboinic-* 18 r° 14 < *разбонникж, pohti-* 6 r° 13 < p.-sl. *похотѣти*, cf. însă și *pofti-* 9 v° 1, *prah* 2 r° 11 < *прахж*.

b) Ea s'a menținut după labială în *poménă* 26 r° 1 și *po-ména* 26 v° 1—2 probabil supt influența grafiei slavone.

c) Despre fonetismul strein din *scrăbă* 12 r° 3, 29 v° 6 și *mă scrăbiă*, 4 v° 10, *săvrășiaste* 8 r° 1, *ai săvrășit* 29 r° 12, (cf. *săvrășiți-mi* 26 v° 1), *sfrășirea* 20 v° 6, după care s'a luat și *vrătos* din *mai vrătos* 28 r° 14, deși e de origine latină, vom vorbi la particularitățile ortografice.

d) În adverbul *aiave* 21 r° 7 < p.-sl. *авѣ* diftongul original n'a trecut la *ie*, iar la sfârșit nu i-s'a adaus încă *a*.

e) Adjectivul *viclean* se prezintă în o formă mai apropiată din punct de vedere fonetic de etymonul unguresc *hitten*: *hiclénă* 4 v° 14, iar verbul *lăcui-* < ung. *lakni* încă nu și-a schimbat pe *ă* în *o* după analogia lui *loc*: *lăcuescu* 6 v° 5—6, *lăcuiră* 19 r° 4.

Fonetism cu caracter dialectal.

Vocalele *a*, *A* cu toate că influența lui *alb* și a derivatelor sale ar fi putut produce păstrarea lui *a* aton, el a trecut la *ă* în: *înălbi-mă-voiu* 28 r° 14.

b) E α) *E* tonic precedat de *r* se schimbă în *ă*: *izvorăscu* 16 v⁰ 2, iar *i* în *î* (scris *ж* și *з*): *borî* 11 r⁰ 1, *oboră* 11 r⁰ 6, *omorătû* 28 v⁰ 5, *pogorăt* 30 r⁰ 3, *urătii* 8 r⁰ 1; cf. și *mohorătît* 16 r⁰ 1, participiul perfect al lui *mohorăți* < *mohorăt*.

β) *E* rezultat din *i* aton a trecut la *ă* după cons. + *r* în *lacrămi* 12 r⁰ 3, 24 r⁰ 10.

γ) *E* final aton > *ă* după *rr*: *izvoarele* 6 v⁰ 4, *curră* 16 v⁰ 1-2.

δ) Un *e* (*e* deschis) se pare că redau: *voia* în *cuvintédză a ta ținere cu dulce vo'a* (= „voie“) 6 v⁰ 13; *spăsenie* în: *că toți cântăm numele tău hr[i]stoase și sp[ă]senie slăvim* 10 r⁰ 7; *moarte* (= „moartea“) *ta* 15 v⁰ 5; *nedéjde cu nedéjde cé frumoașă* 19 v⁰ 6-7; *frămșeția* 24 r⁰ 7, dar cf. *frămsiate-* 13 v⁰ 5, 15 r⁰ 9, 16 v⁰ 10 și 11, 24 v⁰ 2, 25 r⁰ 12, *frămsété* 25 r⁰ 4-5; *prîmește* 28 r⁰ 8, pe care-l găsim alături de *prîmește* 28 r⁰ 2-3, 29 v⁰ 4. Tot așa sânt: *lege* 14 r⁰ 8, *mele* 14 v⁰ 3, *vreme* 12 v⁰ 4, 23 v⁰ 9, *să ver'se* 28 r⁰ 10; cf. *folosiaște* 1 v⁰ 7, *ținiaria* 3 v⁰ 6, *ținere-* 6 v⁰ 12, 12 r⁰ 11, *greșialelorû* 4 v⁰ 4, 6 r⁰ 3, *laste* (passim) etc.

ε) Tot astfel o dovadă de existența unui *o* (*o* deschis) în rostirea copistului pare a fi: *morte-* 13 r⁰ 4-5, 28 v⁰ 4-5, alături de *moarte-* 2 v⁰ 5 și 15 v⁰ 5.

ζ) Ca și *i*, vocala *e* (rezultată din *ę* sau *ę*) precedată de *s*, *ș*, *j*, *z*, *dz*, *t*, a rămas de obicei intactă: *aduseș[i]*, *asemenință*, *semenință*, *seceraiu*, *ves[e]lie*, *veseli-*, *fuseși*, *ia-se*, *stînse-se*, *frămșeția*, *fuseși*, *seca*, *seceraiu*, *mișelu*, *deșer'tu*, *deșer'tă*, *cenușe*, *jelanie*, *înțelėsă*, *înțelesul*, *tinerétele*, *fețeei*, *luminédze*, *dumnezeiăscă*, etc. Formele provinciale cu *ă* sânt introduse ulterior de copist: *dzisă*, *învisă*, *mîar'sără*, *pusără*, *sămănaiu*, *sămăntă*, *să* (pron. refl.: *arată-să*, *cade-să*, *ivește-să*, *rădică-să*, *rușina-să-vor*, *vădu-să*, *vîrsă-să*, *veseli-să-vorû*, *ves[e]lescu-să*, *v.selindu-să*, *să astupară*, *să vor deșer'tă*, *să gată*, *să va grijî*, *să închisă*, *să laudă*, *să va lumină*, *să odihnescû*, *să temû*, *să toar'nă*, *să veselescû*, *dumnedzău*, *dumnedzăesc*, *d[ŭ]mnedzăiăscă*, *d[ŭ]mnedzăești*, *dumnedzăire*, *deșăr'tu*, *deșăr'tat*, *înșălăciune*, pluralul *asemenință* în loc de *asemenințe*.

η) Forma cu *ă* în loc de *e* a lui *neputrăddă* 11v⁰ 9, *deșăr'tat* 3 v⁰ 7 și *deșăr'tu* 23 v⁰ 11, alături de care găsim numai formele cu *e* amintite în alt loc, ca și *lăpădăm* 26 v⁰ 10, a cărui formă mai veche are *e* în silaba antepenultimă, sânt înnoiri de ale copistului.

c) Diftongi: *Ea* foarte adesea > *a* după *č* și *ș*: *ačasta*, *čustă*, *čas-*, *č-au*, *dulčață*, *deșar'tă*, *cuvioșoadză*, *cuvioșază* (Cf. altfel și felul de scriere al cuvintelor *credinčos-*, *fečoară*, *pičoarele*).

Consonante: a) Întocmai ca și în textele rotacizante, consonantele labiale înainte de *i* rămân nealterate. *Hiiul* pe care îl întâlnim odată alături de *fiiu-*, și *hiri*, care se găsește de două ori alături de *fire*, *fi* etc., evident, reproduc rostirea copistului.

b) Ca și în textele rotacizante, în substantivul *putredire'* *putredireei*, *d* n'a trecut la *dz* supt influența lui *putred*, din care s'a derivat verbul *putredi* în o epocă relativ târzie. *Putrez[i]* de pe f. 17r^o, r. 13 pare a fi o înnoire a copistului.

c) În loc de *j* inițial și intervocalic în cuvintele de origine latină găsim în tot locul *ğ*, ca și în textele rotacizante: *ğocurille*, *ğudecū*, *ğudeș-*; *ğunghe*, *ağun'să*.

d) *Z* de origine latină, precum și cel derivat din un *d*, se prezintă de obicei ca *dz* (**S**), deci ca și în textele rotacizante: *as'odzi*, *audzi*, *audz'te*, *audzulū*, *cuvioșadză*, *dzacu*, *dzăcândū*, *dzuo*, *dumnedzău*, *dumnedzăesc*, *d[ŷ]mnedzăiască*, *dumnedzeiască*, *d[ŷ]mnedzăești*, *dumnedzăire*, *îndereptédză-mă*, *dzică*, *dzis*, *dzisa*, *dzisă*, *dzișu*, *luminédză*, *slobodzitu-néi*, *slobodzire*, *vadză*, *vădzuiu*, *vădzutele*, *nev'îdzutele*, *veștedziră*.

Exemplele cu *z* sânt mult mai puțin numeroase: *blân'zi*; *cuv'oașază*, *dumnezeu*, *dumnezăiască*, *văzuiu*, *nevăzute*.

Accidente generale. α) *Analogie*. Cuvintele care se încep cu *im-* au schimbat pe *-m-* în *-n-* după analogia celor ce se încep cu *in-* atât când corespundeă unui *-m-* latin: *înpărat-* (< *imperator*), *înpărăția*, *înpărăți*, *înbla-* (< *ambulare*), cât și când eră născut din *n* în urma influenței labialei următoare: *înbrăcatū*, *înpreatū*, *înpelițatū*, *îpută* etc.

β) *Asimilație*. Asimilația lui *dz-č* la *ğ-č*, cunoscută tuturor textelor rotacizante și dialectal în Țara Oașului și Maramureș, apare de două ori: *va gice*, *vor gič[e]*.

Nt a devenit prin asimilație *mt* în: *sămtu* 2 v° 10, *sămtū* 21 r° 6, *simtū* 5 r° 14, dar cf. și *sintū* 29 r° 11.

Bt a devenit prin asimilație *pt* în: *supt* < *subtus*: *suptu* 20 v° 14, *suptū* 3 r° 13, 30 v° 6.

Fonetică sintactică.

Dintre fenomenele de fonetică sintactică ne vom opri numai asupra a două neobișnuite astăzi.

Și în textul nostru se întâlnește de câteva ori cunoscuta cădere a lui *în-* după un cuvânt care se termină în *n*, atât de obișnuită în textele noastre vechi: *În părăție-ți* 17 v⁰ 11, *în părăția* 18 r⁰ 14, 18 v⁰ 6 și 12, 20 r⁰ 1.

Pentru a încunjură hiatalul sintactic, rezultat din întâlnirea unui cuvânt terminat în vocală cu altul care începe cu vocală, afară de eliziune, se întrebuițează mijlocul de a împreună, și grafic, vocala finală a celui dintâiu cuvânt cu vocala inițială a cuvântului următor: *iau deșertat* 3 v⁰ 7, *miai dzis* 5 v⁰ 13, *slobodzitu-néi* 7 r⁰ 6, *Începutu-miai* 8 r⁰ 10, *mi iau făcută* 8 v⁰ 14—9 r⁰ 1, *vărsatu-téi* 9 v⁰ 3, *luméi descum'parat* 9 v⁰ 5, *Ivitu-téi* 11 r⁰ 12, *întorsu-iai* 11 v⁰ 13, *izbăvitu-iai* 13 r⁰ 5, *neu* (în loc de *néu*) *îndereptat* 14 r⁰ 9, *ném dată* 15 r⁰ 13, *léu mohorățit* 15 v⁰ 14, *scosu-iai* 16 r⁰ 10, *décăia* 17 r⁰ 10, *decie* (= „*décié*“) 17 v⁰ 8, *téu proslăvit* 19 r⁰ 13, *iau dat* 22 r⁰ 8, *mortéi omorătă* 28 v⁰ 4—5, *învisu-iai* 28 v⁰ 7—8.

B. Morfologia.

a) Articolul enclitic. α) Articolul enclitic *l* n'a căzut decât în *robu* 9 v⁰ 11, unde redă rostirea copistului; dar cf. *robul* 10 r⁰ 14. *Tată* primește pe *l*, nu pe *a*: *tătălu* 4 r⁰ 2, *tătătă* 16 v⁰ 3, 20 v⁰ 8, *tătăl* 15 r⁰ 2, 22 r⁰ 4; cf. și *tătălui* 16 r⁰ 9.

β) Găsim câteva forme de gen-dat. singular în care articolul încă nu s'a contopit cu terminația cuvintelor. Cuvintele care au pluralul nearticulat în *-e* prezintă la gen-dat. sg. *-eei*, iar cele care au pluralul în *-i* prezintă *-iei*: *cruceei*, *féteei*, *mar'theei*, *putredireei*; *învieriei*, *legiei*, *morției*, *vieției*. Formele *précuratei* 30 v⁰ 2, *măriei* (scris: *mămăriet*) 13 v⁰ 14, *dulceții* 13 v⁰ 13—14, *lumii* 2 r⁰ 5, 18 r⁰ 13 ș. a, redau graiul copistului.

b) Numele. α) Cuvântul *mână* are de două ori pluralul articulat *mănule*, deci pentru autorul vechiului Molitvenic pluralul nearticulat al acestui cuvânt eră *mănu* < *mannus*.

β) Ni se păstrează de trei ori forma de plural în *-ure* (< *-ōra*) a substantivului *ceriu*: *ceriure*. Formele în *-uri*: *chinuri-*, *roduri-*, *glasuri* sânt înnoiri de-ale copistului.

γ Vocativul în *-le* nu apare în acest fragment altfel plin de vocative masculine în *-e* (*hr/i/stoase* 1 r⁰ 4, 10 r⁰ 6 și 12, 18 r⁰ 12, 19 r⁰ 13, *doamne* 12 v⁰ 1, *d[oa]mne* 1 r⁰ 3, 2 r⁰ 14, 2 v⁰ 13, 5 v⁰ 11, 10 r⁰ 9, 15 v⁰ 5, 17 v⁰ 13, 28 v⁰ 10, 29 v⁰ 11 și 14, 30 r⁰ 3, *domne* 5 v⁰ 6—7, 26 v⁰ 8 și 13—14, 29 r⁰ 10, *despuitoare* 13 v⁰ 5, 15 v⁰ 14, *cuvinte* 16 v⁰ 3, *cuvântătoare* 7 v⁰ 12—13, 8 r⁰ 3, *înpărate* 4 r⁰ 5, *m[ă]ntuitoare* 18 v⁰ 4—5, 19 r⁰ 6, 19 v⁰ 10, 36 r⁰ 6, *Pămînte* 28 r⁰ 2) și de nominative nearticulate întrebunțate ca vocative (*dulce dătătoriu de viață și la oameni iubitoriu* 3 r⁰ 14—3 v⁰ 2, 4 r⁰ 9—11, *la oameni iubitoriu* 29 v⁰ 1—2, *iubitoriu la oameni* 10 v⁰ 4—5, *m[ă]ntuitoriu nostru, dătătoriu de viață* 12 r⁰ 12—13, *începătoriu vieții* 16 v⁰ 13).

Pentru vocativul plural nu avem încă forma în *-lor* dezvoltată din dativ, ci numai pe cea în *-i*: *Frați* 20 r⁰ 10, artikulat *frații (frații miei cei sufletești și postitorii nu uitareți* 29 r⁰ 1—2).

c) Verbul. α) Verbul *a putea* are la pers. I sg. forma *počū* 22 v⁰ 6 < lat. **poteo* > *poț* urmat de *io=eu* accentuat.¹⁾

β) Persoana 1-a sg. a imperfectului indicativ apare fără *m*: *mă scrăbilă, plângiă, suspină, gândiă*.

γ) Perfectele simple ale verbelor *a zice*, *a da* și *a învie* (< lat. in+*v̄*v̄ere, = mod. *a învia*) reproduc formele de conjugare latină: *dzișu, dederă-se* (scris: *dederă-să*) *învisă* (scris: *învisă*).

δ) Verbul *a începe* are pentru p. 2-a pl. a perfectului simplu forma veche *începum* 16 r⁰ 7, unde însă poate să fie și numai o greșală de copiere sau de traducere în locul lui *începuși*.

ε) Perfectul compus se construiește cu verbul auxiliar *am* care de obicei se postpune participiului trecut al verbului. Găsim însă și forme cu verbul auxiliar pus înainte. La persoana a 3-a sg. verbul auxiliar are forma *au*: *pus-au, spart-au, iau deșăr'tat, au izbăvit* etc.

ζ) Viitorul se construiește cu formele *voiu, veri, va* și *vorū* ale verbului auxiliar. Pentru p. 1-a și a 2-a pl. nu avem exemple. Formele auxiliarului de cele mai multe ori sânt postpuse verbului. Forma *o moștini* (f. 18 r⁰ 5) aparține copistului.

η) Verbele *a da* și *a lua* au conjunctivul: *să de* și *să ia*, nu *să deie* și *să ieie*, iar *a veni* forma regulată *să vie* 16 r⁰ 5.

1) v. Ov. Densusianu, *H. I. r.*, vol. II, fasc. 1, p. 35.

ð) Condiționalul trecut prezintă forma cu perfectul compus al verbului *a vrea* urmat de infinitivul fără *a*: *n'am vrut fi* 2 v⁰ 8, *n'ai vrut raiul deschide* 15 v⁰ 7—8. Infinitivul verbului *a fi* e combinat cu participiul trecut al verbului: *n-'a vrut fi pus* 15 v⁰ 7.

c) Imperativul negativ se termină la pers. a 2-a pl. în *-reți*: *n-vă mirareș[i], nu uitareș[ă]*.

κ) E foarte obișnuită o conjugare perifrastică alcătuită din adjective verbale în *-orîu* și verbul auxiliar *a fi* în diferite timpuri: *și învățăturilor tale călcătorîu fu* 12 v⁰ 10, *începătorîu, morșilor fu* 20 r⁰ 11, *începătorîu e h[risto]s* 20 v⁰ 4, *ești îndrăznitoare* 17 r⁰ 2—3, *șitorîu ăaste de troiță* 5 r⁰ 8—9, *voitorîu de milă ești* 10 v⁰ 7 etc.

λ) Forma participiului prezent latin în *-inte* < e n s. -*entem*, care ne-a mai rămas în graiul viu în substantivele *părinte* < *parens*, *-entem* (în textul nostru la 27 v⁰ 12), *plointe* (Muscel) „*temps pluvieux*“ < *plovens*, *-entem* (= clas. *pluens*) — cu păstrarea lui *-o-* aton supt influența lui *ploaie* — și adjectivul *fierbinte* < *fervens*, *-entem*; s'a mai păstrat în manuscrisul nostru de două ori forma *cunoștinte* = „*cunoscut*“ < *cognoscens*, *-entem* (25 v⁰ 8—9 și 27 r⁰ 7—8). Cuvântul *a* a fost relevat altfel încă de Cipariu, *Chrest.* (Blaj. 1858), p. 125, care îl găsisse în *Sicriiul de aur* (1683), v. *Chrest.*, p. 118. El mai dă și alte exemple în *Principii de limbă și scriptură*, Blaj, 1866, p. 198. L-a întâlnit și Silași în ps. XXXI, 9 din Psaltirea lui Viski scrisă la 1697 (cf. *Psaltirea calviniano-română versificată în Transilvania*, VIII—1875, p. 143 și 152, în care se găsește și *neștiinte* < *nesciens*, *-entem* în ps. CXIX, 65).¹⁾

μ) Participiul perfect al lui *fac* are odată forma veche *fapt*, fem. *faptă*. Se găsește și forma analogică *făcut* care probabil vine de la copist.

ν) Verbul *a nădăjdui*, care astăzi are numai forma activă transitivă sau intransitivă, se găsește în forma reflexivă: *mă nădăjduescu*, iar modernul *a se naște* are forma activă intransitivă: *au născutū* (= „s'au născut“). Transitiv e și verbul *a lupta* în: *multu mă luptară chinurile* 1 v⁰ 6—7. În schimb *a căscă* = „a se desface“, „a se deschide“: *Păminte cască* 28 r⁰ 1, *a naște* = „a se naște“, *a răposă* = „a odihni“, „a se odihni“, *a veștedzi* = „a se veștedzi“.

¹⁾ v. mai amănunțit *Dacoromania*, I, Cluj, 1921, p. 295—7.

ξ) Din *adevăr* s'au derivat verbele *adevără* și *adeveri*, care, împreună cu participiile lor trecute, *adevărât* și *adeverit*, se întrebunțau în vechime în concurență. În textul nostru încă s'a păstrat odată *adeverit*. Din *ferice* s'au derivat *ferici* și *ferică*, despre care putem spune același lucru și pentru participiile trecute din care avem câteva exemple. Despre acestea va fi vorba și în alt loc.

C. Sintaxa.

Dintre particularitățile sintactice relevăm câteva care ni se par mai caracteristice pentru primitivitatea și vechimea traducerii de pe care s'a copiat textul nostru.

a) Substantivul. α) Ca o rămășiță a genetivului cu *de* este a se considera: *de fiul tău cel iubit, izbăvire să aflăm* 7 v⁰ 6 (= „a fiului tău...“, dar se poate interpreta și „de“ = „de la“, „de cătră“); *prețu de viață* 9 v⁰ 4—5.

Tot un genitiv se pare că traduce *de* și substantivul în acuzativ în: *însuși amu fiitoriu iaste de troiță* 5 r⁰ 8—9 (= „însuși amu iaste fiitoriu“, adică „stăpânitor“, „oblăduitor“, fiind unul „din troiță“ sau membru „al troiței“).

β) Acuzativul numelor sau pronumelor de obicei nu se construște cu prepoziția *pre*: *rugăm tine* 1 r⁰ 4, *Lumină înțelșă aceia* (= „Cu lumină înțelegătoare pre aceia“) *purtat-ai luminată d[um]nedzăire* 1 r⁰ 8—9, *toți né știți* 1 r⁰ 13, *al tău fiu roagă și domnul* 1 r⁰ 13—14, *tine pus-au în groapă* 3 v⁰ 4, *dumnedzău. ai născut împelițatū* 4 v⁰ 1—2, *cela č-au izbăvit noi* 4 v⁰ 3, *acela roagă* 4 v⁰ 5, 7 r⁰ 13, 11 v⁰ 5, 30 r⁰ 9, *ai născut împăratul datătoriu legei* 7 r⁰ 8—10, *M[i]luiăște noi urății* 7 v⁰ 14—8 r⁰ 1, *Mor'ții tăi... și mor'ții* (sic, = „viii“) *despuți* 10 r⁰ 8—11, *tine hr[i]stoase cunoaștemu și rugăm* 10 r⁰ 11—12, *acesta ce ai luat cu sfi[î]nții tăi odihnește-l* 11 r⁰ 10—11, *și mine m[ă]ntuioare învie-mă* 11 v⁰ 13—14, *slăvimū tine* 12 v⁰ 2, *luminédză acesta ce cătră tine pristăvitu-s'au* 13 r⁰ 13—14, *Dătătoriu legiei născut-ai* 14 r⁰ 4—5, *roagă hiul tău* 14 r⁰ 12, *să căutăm elū* 15 r⁰ 2, *ğunghe sine* 16 r⁰ 7—8, *acesta luminédză-l* 16 v⁰ 12—13, *pomenēște noi* 17 v⁰ 12, 18 r⁰ 11, *cum ai pomenit razboinicul* 18 r⁰ 13—14, *ceia ce d[um]nedzău fără sământă l-ai născutū* 20 r⁰ 3—4, *dereptū el d[um]nedzău să rugămū* 23 r⁰ 13—14, *chip să luom acesta* 24 v⁰ 12, *Mântuiaște cea ce să nădăjduescū* 26 r⁰ 4, *acesta ce ai luatū domne odihnește-lū* 26 v⁰ 13—14, *vă chem toți* 27 v⁰ 10, *rugăți d[o]mnul* 27 v⁰ 12, *prîmēște*

cela ce din tine îi zidit 28 r⁰ 2—3, *nu uitarești mine* 29 r⁰ 3, *aș chemat lazară* 29 r⁰ 13, *izbăvește noi* 29 v⁰ 5, *socotește elu în fericita a ta viața* 29 v⁰ 11, *născut-ai d[fo]mnul*.

Mai avem o seamă de cazuri în care s'ar putea întrebuința acuzativul fără *pre* și astăzi: *Pomeniū prorocuf* 5 r⁰ 13, *să mănânce omul* 11 r⁰ 4, *Robii sionului din rău întor'su-iai* 11 v⁰ 12—13, *zidit-au... omul* 12 v⁰ 4—5, *morții din putredire și din moarte izbăvitu-iai* 13 r⁰ 3—5, *oamenii... scosui-ai* 16 r⁰ 9—10, *lumé lăsară* 19 r⁰ 2—3, *și toate va plecà suptu piçoarele sale* 21 r⁰ 3—5, *Căndu va pune tofi vrăjmașii săi, suptu piçoarele sale* 21 r⁰ 13—14, *va ascultă cuvintele mele* 21 v⁰ 5—6, *avé-va viața de vécu, Că'n dū veși vedé frați mor'tulū* 24 v⁰ 10—11, *nu voiu vedé sofiū miei* 25 v⁰ 11—12, *și mor'tii cei de demultū invisu-iai* 28 v⁰ 6—8, *robul tău din iad rădică-l* 29 r⁰ 14—29 v⁰ 1, *cela ce toate biruești* 3 v⁰ 5, *Sf[â]ntulū d[u]hū toate spăsește pururé* 8 r⁰ 4—5, *pristăvitul... odihnēște-l* 1 r⁰ 5—6, 1 v⁰ 1—2, 3 r⁰ 12, 3 v⁰ 9—10, 4 r⁰ 6—7, 20 v⁰ 11—12, 30 r⁰ 1—2, *odihnēște... acestū pristăvit fratele nostru* 12 r⁰ 12—14, *să odihnēscă acumū pristăvitul* 26 r⁰ 10—11, *cuvioșadză pristăvitul dela noi* 2 v⁰ 1—2, 2 v⁰ 14—3 r⁰ 1, *Lumina = „cu lumina”) fēței tale hr[i]stoase. pristăvitul ca un ef'tin' luminédză-l* 6 r⁰ 8—9, *Ce odihnēște domne cu derep'tii robul tău* 5 v⁰ 7—8, *robul tău... odihnēște-l* 7 r⁰ 1—2, 30 r⁰ 5—6, *fă... robul tău* 6 v⁰ 8, 9 v⁰ 12, 18 v⁰ 4, 26 r⁰ 4, *să facă robul tău* 17 r⁰ 3—4, *să facă sufletul mieu* 29 r⁰ 8—9, *sufletul fă-lū... 30 v⁰ 3—7*.

Intru cât conjectura făcută de noi ar fi corectă, acuzativ fără *pre* avem și în: *acesta [ce] cătră tine despuitoare au venit. în pământ sălășluiaște lu* 9 r⁰ 12—14.

Acuzativul cu *pre* se întrebuințează numai de câteva ori: *Să biruești pre elū* 14 v⁰ 7, *vorū vedé pre d[u]mnedzău* 18 r⁰ 3, *să dăruimū mor'tului pre d[u]mnedz u lăudăn'dū* 23 r⁰ 3—4, *rugați pre d[u]mnedzău* 29 r⁰ 7—8, *pre noi m[i]luiaște* 30 v⁰ 8. Această împrejurare ne face să credem că în original nu se găsea de loc *pre* la acuzativ. Cele câteva cazuri citate au fost introduse ulterior de copist, sau de copiiști.

γ) *Acordul apoziției*. Apoziția stă în același caz cu substantivul determinat: *în poal[a] părintelui patriiarhului lui avramū* 6 v⁰ 1—2, *în sălașul tău. ai născu. împăratul dătătorul legiei*

7 r° 8—9. *acestū pristinū fratele nostru* 12 r° 14— 12 v° 1, *ce voia celuia ce m-au tremes. a părintelui* 22 v° 11—12.

Lângă forma de vocativ în *-e* se pune ca apozitie forma de nominativ-acuzativ întrebuițată ca vocativ: *despuitoare înpărat slăvit d[u]mnedzău* 13 v° 5—6. După forma de nom.-ac. articulată întrebuițată ca vocativ avem apozitie nearticulată în: *odihnește m[ă]ntuitoriu-lu nostru. dătătoriu de viață* 12 r° 12—14, dar aici *dătătoriu de viață* poate fi interpretat și ca adjectiv.

δ) *Atribut la dativ*. Intru cât conjectura ar fi corectă, atribut la dativ avem în: *izvoră nedeșer'tat. dumnezăești[i] dulce[fi]* 9 r° 9—10. — Pentru modul cum trebuie să se explice nașterea acestui fel de attribute, cf. construcția: *fii lui dumnedzău chema-să-vorū* 18 v° 8—9.

b) Adjectivul. α) *Acordul substantivului cu atributul adjectival*. Dacă adjectivul sau prepoziționalul e precedat de articolul *cel*, acesta primește terminațiunea cazului în care se află substantivul determinat: *înpăratului celui fără de moarte* 2 v° 12. Dar avem și un exemplu în care nu se acordă cu cazul substantivului: *înaintē ġudefului tău cel (=„celui“) fără de mită* 26 v° 6.

β) *Comparațiunea adjectivelor*. Adjectivul sau adverbul la gradul comparativ se leagă de cellalt termen de comparație cu *de* (=„decât“): *mai vârtos de zăpada* 28 r° 14.

c) *Pronumele*. α) *Pronumele personale*. Uneori se întrebuițează formele tonice ale pronumelor în locul celor atone: *netăcute căntări fie aducu* 1 r° 2—3, și *înviiare noao dăru* 11 r° 6—7, *scrise mie slobodzire* 15 v° 11—12, *au lucrat fie* 19 r° 12—13, *cade-să lui* 20 v° 11—12 că *plecate-s lui toate facerile* 21 r° 11 *strigămū fie* 28 v° 9—10, *pre noi m[i]luiuiaște* 30 v° 8 ș. a.

Pronumele personal aton lipsește în aceste cazuri, precum și în altele în care astăzi îl întrebuițăm în mod expletiv: *cela ce șoate biruești* 3 v° 5, *chip să luom acesta* 24 v° 11—12, *să de acestuia* 25 r° 6, 25 v° 3—4, *curată cere rugăciune acestuia* 26 r° 7—8, *doară cumva va odihni domnul sufletul mieu* 26 r° 2—3, *acesta ce ai luat domne odihnește-lū* 26 v° 13, *iadul ai deșer'tat* 28 v° 6, ș. a.

Găsim însă și uzul expletiv: *vă vorū impută voao* 19 r° 8, *iau dat lui* 22 r° 8 ș. a.

Pronumele personal la dativ se întrebuițează adeseori în locul pronumelui posesiv: *într'ascunsu-ți* 7 v° 3—4, din *dumnezăescū și viață făcătoriu-ți sufletū* 8 v° 3—4, *părăție-ți* 17 v° 11, *précuratei-ți maice* 30 v° 2.

Uneori găsim alături amândouă felurile de expresiune: *vărsatu-ți săn'gele tău* 9 v⁰ 3—4, *luminată-ți iviria ta* 13 v⁰ 3.

β) *Pronumele relativ*. În propoziții unde astăzi sântem obișnuiți să întrebuițăm pe *cel ce*, *ceea ce*, în care pronumele demonstrativ e expletiv, găsim de cele niai multeori relativul *care*, plural *carii*: *și carii în morminte dormu netăcute căntări fie aducu* 1 r⁰ 1; *Carii nu iubescă bésereca. rușina-să-vor* 1 v⁰ 10; *de carii-să după chipul d[fo]mnului zidiți* 15 r⁰ 7—8; *Carii lumé lăsară... proslăvește m[ă]ntuitoare* 19 r⁰ 2; *Carii cu postu au lucrat fie... proslăvește-i m[ă]ntuitoare* 19 r⁰ 12; *Carii cu credin'fă și cu nedějde cé frumoasă a lui d[u]mnedzău. și carii cu dragoste viăat-au pre pământu proslăvești-i m[ă]ntuitoare* 19 v⁰ 5 și 8; *să nu rușinedzi domne. carii cred în tine* 26 v⁰ 8; *veniți toți carii m-a[fi]i iubit* 27 r⁰ 12. Dar cf. și: *cela ce toate biruești* 3 v⁰ 5; *cela č-au izbăvit noi* 4 v⁰ 2—3; *Ferice de cei sau ceia...* (passim) etc.

Și *ce* se întrebuițează la fel cu *care*, *carii*: *ce* (= „pe cela ce“) *acum ai luatū fă-l credinčos în părăția ceriului* 19 v⁰ 13, *ce* („celea ce“) *main'te pușinelū audzite [erau] moarté (sic) neclătite [sânt]* 23 v⁰ 2, *iară să toar'nă cătră tine ce* (= „cela ce“) *după chip au luat ziditorū* 28 r⁰ 7, *să cânte. ce* (= „ceea ce“) *iaște aici* 28 v⁰ 2. Dar cf. și: *ca o floare ce* (= «care») *desfloare și ca iar'ba ce* (= «care») *ar'de* 25 r⁰ 1 și 2, *acesta ce* (= „pe care“) *ai lătu* 26 v⁰ 13, *în fericita a ta viăată ce* (= «care») *iaște la tine* 29 v⁰ 13 etc.

d) *Articolul enclitic*. α) *Domnul* = «dumnezeu» se articulează totdeauna, și când nu urmează după el un atribut: *și m[ă]ntuești ca d[fo]mnul* 10 v⁰ 9 - 10, *ca d[fo]mnul sălășluiaște-i* 13 v⁰ 11; dar cf. *ca un răpitorū* 2 v⁰ 5, *ca un e[fi]n* 6 r⁰ 9, *ca o maică* 14 r⁰ 11, *ca un iubitorū la oameni* 5 v⁰ 9—10, 16 r⁰ 11—12. Pricina acestei articulări (cf. și *Domnul a dat*, *Domnul a luat* etc.) este, evident, de origine sintactică. După *domnul* a trebuit să-se întrebuițeze la început ca apozitie *zeu* sau *dumnezeu*, determinând mai de aproape, individualizând pe *domnul* care, altfel, e apelativ (cf. *Și zise Domnul Dumnezeu, nu este bine a fi omul singur*, *Biblia* de la 1688, Gen. 19; *Eu sânt Domnul Dumnezeuul tău* etc.) Cu timpul *dōmnul* s'a izolat fără apozitie pentru a numi pe „dumnezeu.“

Izolarea a fost ajutată de dispariția din limbă a celei din-tăiu forme a apozitiei, a lui *zeu*, iar la păstrarea articolului a

contribuit în mare măsură necesitatea de a deosebi pe *domnul* = «dumnezeu» de apelativul *domn*. Aceeași necesitate a făcut să avem pentru *domn* = „dumnezeu“ vocativul nearticulat *Doamne*, iar pentru apelativul *domn* vocativul *domnule*, deci o situație tocmai inversă de cum e aceea întâlnită la forma de nom.-ac.

E interesant de observat la acest loc că *dumnezeu*, când nu este urmat de un atribut, se articulează chiar invers decât cum se articulează *domnul*. Explicarea este că el, la originea sa, este un vocativ (< domine-deus), iar vocativele în limba noastră cea mai veche nu se articulau. Forma nearticulată la origine s'a păstrat așa, ne mai fiind nevoie de precizare sau determinare, deoarece *dumnezeu* nu înseamnă decât d. p. germ. „Gott.“ În schimb în graiul de astăzi *dumnexeu* n'are decât vocativul articulat: *Dumnezeule!*

β) Este de relevanță articularea, altfel firească și normală, a numeralului *unul*, *una* (= „singur“, „singurul“, „singură“, „singura“) față de articolul nedefinit care în aceleași împrejurări rămâne nearticulat: *unul iaste nemenčunosu* 5 r⁰ 9, *că ești unul fără păcate unulă dulce și de oameni iubito:riu* 10 r⁰ 2 și 3, *unu multū-m[i]l[o]stivū* 10 v⁰ 10, *unulū ce-i născutū și întâi* 11 v⁰ 5, *Tu ești unul fără de moarte* 17 r⁰ 11, *că ești unul fără greșiale*, 27 r⁰ 1, *una maică. și fečoara* 7 r⁰ 10, *Una curată. și nevinovată fečoară* 30 r⁰ 7.

γ) În urma neglijenței traducătorului, care s'a lăsat prea mult influențat de textul slavon, lipsește articolul în cazuri în care astăzi l-am pune: *până în dzuo eri* 27 r⁰ 8 (= până în dzua [de] ieri“), *primește trupū* (= „trupul“) *că al tău-i* 28 r⁰ 8. Altădată neglijența provine de la copist care-și redă involuntar propria sa rostire (cu *l* dispărut, dar cu păstrarea vocalei): *cu ei fă credinčosulū robu* (= „robul“) *tău adur'mitulū* 9 v⁰ 11—13 (cf. însă: *credinčosul robul tău... odihnēște-tū* 10 r⁰ 13—14).

Dimpotrivă e pus în: *și unde lăcuescu pururé veselindū-să ciatele dereptilor cu dulčăța* 6 v⁰ 8 (= „cu dulčăța“).

δ) Lipsește *a* < *h a c*, care îndeplinește un rol identic cu al articolului, la pronumele demonstrativ de genul feminin, cu toate că e postpus cuvântului determinat, dacă după el mai urmează un atribut: *nu să va griji de lumia ačastă deșar'tă* 23 r⁰ 8—9.

ε) În loc să se pună la atributul adjectival care precedă, articolul enclitic s'a pus la substantivul postpus din pricina că

acesta a luat articolul enclitic în locul lui *al* din atributul posesiv sau genitival următor: *îndereptédză-mă pre deréptă calé ta* 6 r° 1—2 (= „îndereptédză-mă pre derépta calea ta“), *luminatã-ți iviria ta* 13 r° 2—3 (= «luminata-ți ivire a ta» sau «luminata ta ivire»), *de multă strân'sura trupului* 23 r° 10 (= «de multa strân-sură a trupului»).

ç) Cum am arătat în altă parte, e greu de spus dacă avem de a face cu lipsa articolului feminin, ori numai cu redarea grafică a rostirii provinciale a lui *ę* (*e* deschis) în: *că toți căn'tăm numele tău hr[i]stoase și sp[ă]senie slăvim* 10 r° 7 (= „că toți cântăm numele tău și slăvim spăsenia ta hristoase“), unde lipsa articolului s'ar putea explica în urma brachilogiei care încunjură repetarea posesivului pus numai după cel dintâiu cuvânt determinat (cf. *În neputredă bunătate și dulceață frumoasă* 13 r° 10—12), *cuvintédză a ta finere cu dulce voia* (= „voie“) 6 v° 13, *moarte* (= „moartea“) *ta* 15 v° 5, *cu nedéjde cé frumoasă* 19 v° 6—7.

e) Articolul prepozitiv *al*. Articolul *al*, *a*, *ai*, *ale* în genere se întrebunțează ca și astăzi. Găsim însă și numai *a* pentru formele de plural: *a lumiî, chinuri* 2 r° 5.

Înainte posesivului se omite, fiind înlocuit cu articolul enclitic pus în urma substantivului precedent: *calé ta* 6 r° 1—2, *credinčosul robul tău... odihnéște-lă* 10 r° 13—14 (cf. și: *cu ei fă credinčosulă robu tău adur'mitulă* 9 v° 11—13), *iviria ta* 13 v° 2—3, *strân'sura trupului* 23 r° 10, *mortul robul tău* 30 r° 5.

Avem însă și cazuri în care se păstrează: în *fericita a ta vîiață* 29 v° 12—13. Uneori înlocuește encliticul cuvântului precedent, care lipsește: *în neputredă a ta bunătate* 13 r° 10—11 (= „în neputreda ta bunătate“), *cu dumnezeiasca frâmsețe a ta* 16 v° 9—10 (= „cu dumnezeiasca ta frâmsețe“ sau „cu dumnezeiască frâmsețea ta“).

f) Articolul prepozitiv *cel*. Articolul *cel*, *cea*, *cei*, *cele* (care înaintea unei propozițiuni relative, unde caracterul demonstrativ îi e mai pronunțat, are și forma *cela*, *ceea*, *ceia*, *celea*) se întrebunțează ca în limba de astăzi:

α) Dinaintea unui adjectiv luat ca substantiv ori a unui atribut prepozițional: *cei mișei* 17 v° 13, *cei blăn'zi* 18 r° 4, *cei flămânzi* 18 r° 6; *cei mi]l[o]stivi* 18 r° 9, *cei goniți* 18 v° 13; *cel Jără de mită* 26 v° 6—7, *cé de apoi* 27 r° 14 etc.

Foarte des se întrebunțează însă adjectivul cu articolul

enclitic neprecedat de *cel*: *cuvioşadză pristăvitul de la noi şi-l odihneşte* 3 r⁰ 1, *pristăvitul odihneşte-lu* 3 r⁰ 12, 4 r⁰ 6—7, *acoperemăn'tulă derepţilor* 3 r⁰ 13—14, 30 v⁰ 5, *credincoşiloru* 3 v⁰ 3, 9 v⁰ 10—11, *mai apoi grăitorii prorocii* 4 r⁰ 12—13, *ține toate vădzuțele şi nevădzuțele* 5 r⁰ 6—7, *ciatele derepţilor* 6 v⁰ 7, *în sălaşul derepţilor* 8 v⁰ 8, *în laturé viiloru* 9 r⁰ 5, *morţii... izbăvitu-iai* 13 r⁰ 3, *cătră tine pristăvitul... sălăşluiaşte-l* 13 v⁰ 11—12, *în laturia aleşilor tăi* 13 v⁰ 12—13, *dăruiaşte pristăvitului odihnělă* 15 v⁰ 3—4, *pristăvitul de la noi odihneşte-l* 15 v⁰ 9—10 *pristăvitul... fă-l* 10 r⁰ 11, *lumina sf[i]nţilor* 17 r⁰ 6, *în laturé aleşiloru* 19 v⁰ 5, *incepătōriu, morţilor fu* 20 r⁰ 13, *sălaşul derepţilor* 20 v⁰ 12, *cândū morţii vorū audzi* 21 v⁰ 14—22 r⁰ 1, *să dăruimū mor'tului* 23 r⁰ 2—3, *de iubiţii amū despar'te-să* 24 r⁰ 14, *cāndū veşi vedé fraţi mor'tulū* 24 v⁰ 10—12, *iubiţii* 25 v⁰ 8, *să odihnescă acumū pristăvitul* 26 r⁰ 11, *sufletele der'pţilor* 26 v⁰ 1, *îngropāndū mor'tulū* 27 r⁰ 2, *bogaţii şi mēserii* 27 v⁰ 6, *şi morţiiil cei de multū învisu-iai* 28 v⁰ 6—7, *pristăvitul de la noi odihneşte-* 28 v⁰ 11, 30 r⁰ 1—2, *cu derep'tii* 29 r⁰ 9, *toţi derep'tii răpăusédzā* 30 r⁰ 1, *legăturile fericăţilor* 30 r⁰ 4—5.

Lipsa articolului în *puţrezi din pământū* 17 r⁰ 13—14 în loc de *putrezii* sau *cei putrezi* se poate explica prin o greşală de copiare.

Lipseşte *cel* înaintea prepoziţionalului: *să vedem în pământū dzăcān'dū, după chipul nostru* 25 r⁰ 11 (= „pe cel după chipul nostru“), *sufletul odihneşte-l. cu dulce cinste de la noi pristăvitū. întru toate cântat* 14 r⁰ 13—14 v⁰ 1 (= „... cel cu dulce cinste de la noi pristăvitū, ...“).

β. Între un substantiv şi între adjectivul sau atributul prepoziţional, ori între un substantiv şi locuţiunea adverbială luată ca substantiv care-l determină: *robii cei mulţi* 2 r⁰ 9, *lângă apele ta'e céle curate şi d[uj]mnedzăeşti* 6 r⁰ 11—12, *lumina ta cé curată* 6 v⁰ 2—3, *izvoarēle tale céle dulci* 6 v⁰ 4—5, *de fiul tău cel iubit, izbăvire să aflăm* 7 v⁰ 6, *cu nedéjde cé frumoasă* 19 v⁰ 6—7; *împăratului celui fără de moarte* 2 v⁰ 12, *dulcaţa ta cé de vecie* 2 v⁰ 14, *gudeşului tău cel fără de mită* 26 v⁰ 6: *sărutaré cia de apoi* 23 r⁰ 1—2, 27 r⁰ 14, *cunoscuţii tăi cei din întâi* 18 r⁰ 3—4, *mor'tii cei de demultū* 28 v⁰ 6—7.

În locul acestei construcţii întâlnim foarte des substantivul precedat de adjectivul articulat: *nebătrānita-ţi fericită* 3 r⁰ 2—3,

credinčosul robul tău 10 r° 13—14, *nebeutul izvor dul'ce* 13 r° 6—7, *nevechita-ți lumină* 13 v° 2, *cu dumnezeiasca frămsețe a ta* 16 v° 9—10, *în d[um]nedzâiasca dulc[ă]ț[ă]* 26 r° 13, *fricosul[ă] ășă de moar'te* 27 r° 10—11, etc.; mai rar se întâlnește substantivul articulat urmat de atributul adjectival sau prepozițional fără articol: *din fâptura și din firé împreunată cu legătura* 3 r° 7—8, *în bucuria luminată* 4 r° 7—8, *jiul omenescă* 22 r° 9—10 (= „fiul omului“); *înpăratului fără de moar'te* 2 r° 14 etc.

Nu întâlnim însă întrebuintărea pleonastică a articolului enclitic în cazul când atributul adjectival are înaintea sa articolul *cel*, semn că ea nu eră obișnuită în graiul copistului.

γ) Lipsește articolul *cel* sau cel enclitic de la adjectivul pus înaintea substantivului determinat: *unde iaste puținé vréme trecută* 2 r° 6—7 (= «cea puțină» sau «puțineaua vréme trecută»).

δ) Articolul *cel* lipsește de la adjectiv și, în același timp, lipsește și cel enclitic de la substantivul determinat de el și precedat de o propoziție în: *veniți amă să vedem în mor'mântu mare* (= „în mormântul cel mare“) *unde iaste bunătatea trupului* 24 r° 4, *din d[um]nedzăescă și viață-făcătoriu-ți sufletu* 8 v° 3—4.

g) Verbul. α) Se întrebuintează adeseori verbul *a fi* cu dativul în locul formelor corespunzătoare ale verbului *a avea*: *unde tuturora iaste ves[est]ie* 1 r° 6—7, 1 v° 2—3, *că amă ni-i îndrăznire* 14 r° 10—11, *fără moarte fu ingeriloră* 15 v° 6—7, *acelora iaste înpărăția ceriului* 18 r° 1, 19 r° 1, *că-i oameniloră moar'ta și-i oamenilor inv[er]săria din moarte* 20 r° 12—14. Despre construcțiile: *și învățăturilor tale. călcătoru fu* 12 v° 9—10 și *incepătoriu morților fu* 20 r° 11 am vorbit în altă parte.

β) Despre conjugarea perifrastică alcătuită din adjectivele verbale în *-oriu* și verbul auxiliar *a fi* a fost vorba la Morfologie (c, k).

γ) Relevăm construcțiunea unor verbe cu alte prepoziții decât cu care se obișnuște azi: *a cădea la* √: *să cădemă la* (= „înaintea lui“) *h[risto]s* 24 r° 10; *a gândi de* √: *gândia de* (= „la“) *moarte* 15 r° 6; *înșeoșă pentru* √: *însătoșiati pentru* (= „de“) *dereptate* 18 r° 7; *a se nădăjdui pre* √: *mă nădăjduescu pre* (= „în“) *tine* 14 v° 6, *să mă nădăjduescă pre* (= „în“) *tine* 26 r° 4—5, unde altfel *pre* înlocuește pe *spre*, etc.

În schimb găsim: *rușina-să-vor de dumnedzău* 1 v° 11; *la prădulcele domnu rogă-te* 26 r° 9—10 etc.

h) Conjuncția. Propozițiile cauzale sânt precedate mai adesea de conjuncția *că* (= „căci“, „fiindcă“): 9 v⁰ 2, 17 v⁰ 14, 18 r⁰ 2, 4, 8 și 10, 18 v⁰ 2, 8 și 14, 22 r⁰ 4, 27 r⁰ 14, 28 r⁰ 8.

i) Prepoziția. Merită să fie relevată locuțiunea *de mene* = „singur“, «de la mine», obișnuită și aztăzi: *nu počî face de de mene nimica* 22 v⁰ 6, precum și construcțiunea cu *de a lui ferice*: 17 v⁰ 13, 18 r⁰ 2, 4, 6 și 9, 18 v⁰ 1, 7 și 13.

j) Asperități sintactice și anacolutii.

α) Se schimbă subiectul: *După chipul său și după cuvîntă zidit-au* (sc. „Dumnezeu“) *din 'nceputū omul și în raū l-au pusū. să biruiască a lui toate faceri. cu zavistiūa diavolului prilăstit fu* (sc. „omul“). *și învățături/or tale. călcătorū fu. dereptu acēia iară în acela pământū de unde fuū luatū* (sc. „eu“ = „omul“). *osândiū-mă să mă tor'nu. și [sō]-mi ceū odihnēlă* 12 v⁰ 3—14, *și mor'tii cei de demultū învisu-iai* (sc. „tu“). *și cān'tări aducu-ți* (sc. „mor'tii“) 28 v⁰ 6—9.

β) Idei subordonate se supraordonează: *Ferice de cei curați cu inima* 18 v⁰ 2 (= „cu inima curată“), pentru a nu mai pomeni coordonările de idei subordonate care sânt foarte dese.

γ) Se coordonează două atribute construite în chip deosebit: *toate sufletele vii și în curăție înălțate-su* 2 r⁰ 1—2.

δ) În urma împrejurării că este așezat prea departe de cuvântul determinat, atributul n'a luat forma genitivului în: *sufletul odihnēște-l cu dulce cinste de la noi pristăvitū. întru toate cântat* 14 r⁰ 13—14 v⁰ 1 (= „odihnēște sufletul celui pristăvitū de la noi cu cinste dulce, întru toate cântat“). Pe lângă topică a contribuit și atracția la punerea formei de nominativ în locul celei genitivale: *sufletul celuia ce de la noi pristăvitū-s-au robul d[o]mnului* 30 v⁰ 5 (= „sufletul robului domnului celuia ce s'au pristăvit de la noi“).

ε) Se alternează un cuvânt nearticulat cu altul articulat: *plān'g'eți dereptū mine frați soții și rodurile și cunoștinții* 27 r⁰ 6—8.

ζ) Se coordonează prezentul acțiunii sfârșite (actio perfecta) cu cel al acțiunii încă nesfârșite (actio imperfecta): *Veni moartē ca un răpitoriu și mă răsipi. sosi și fiindu mă arătū. și fuū cum n-am vrut fi* 2 v⁰ 7—8, *toată vrémē amū lăsaū-o și mă duc* 25 v⁰ 10—11; *și mor'tii cei de demultū învisu-iai. și cān'tări aducu-ți* 28 v⁰ 6—9.

η) Se alternează două forme deosebite ale aceluiași timp: *Împăratul dedesuptū. scrise mie slobodzire. cu șarū roșiu degetele sale încrun'tă despuitoare și léu mohorațit* 15^v 13, 16^r 1.

θ) Se schimbă persoana pe bază de constructio ad syne-sim trecându-se din *oratio obliqua* în *recta*, sau invers: *cu zavistūa diavolului prilăstīt fu [omul]. și învățăturilor tale. călcătoriu fu. dereptū acēia iară în acela pământū de unde fu lu luatū. osân'diū-mă să mă tor'nu. și [să]-mi ceiu odihnēlā* 12^v 7—14; *Cēia ce urăscū beséreca să fie amū mainte, rup'ti ca iarba. că vā va tăia h[risto]s cer'bicia lorū* 14^v 11—12, unde, în cazul că n'avem a face cu o greșală de copiere sau scrisoare, chiar și dacă s'ar raportă *vā* la ascultători, totuși construcția e curioasă; *putrezifi] din pământū în acela iară vomū mēрге cum ai învățat când m'ai ziditū și mi-ai zisū* 17^r 13—17^v 2; *Tu ești d[foa]mne cela č-au pogorāt în iad. și l găturile fericaiților ai dezlegat* 30^r 3—5.

ι) Expresioni brachilogie sânt: *că toți cān'tām numele tău hr[i]stoase și sp[ā]senie slāvim* 10^r 5—6 (= „că toți cântăm numele tău și slāvim spāsēnia ta, Hristoase“); *din el prēntelep-cūné* 12^r 8 (= „din el este prēntelepciūné“); *ferice de cei* sau *ceia* ∼ 17^v 13, 18^r 2, 4, 6 și 9, 18^v 1, 7 și 13 (= „ferice este de cei sau ceia ∼“); *ferice în ce cale mergi* 20^r 6 (= „ferice este sau ești...“, în locul formei de exprimare moderne: „fericită este calea în care mergi...“), *că toate sântū plecate lui aīave. că fără plecarē lui, toate facerile* 21^r 6—9 („...toate facerile sânt plecate“), *ce main'te puținelū audzite moartē (sic) neclātite* 23^v 2—4 (= „ce main'te puținelū audzite erā, moarte, neclātite sânt“), *Veniți câți dinn' (sic) sāmānța lui adamū* 25^r 8—9 (= „...lui adamū ne tragem sau vă trageți“), *ce după chip au luat ziditorūl* 28^r 7 (= „ce după chip iaste, au luat ziditorūl“).

κ) Ses schimbă prepozițiile: *În troi'tă într'una dumnezeiască* 19^v 12 (Pentru *întru* cf. 1^r 10, 2^r 3, 7^v 5, 11^v 4, 14^r 8, 14^v 1, 21^v 11, 22^r 5, 23^v 11, 26^v 2—3), *cum amū de la adam au muritū. așia și din h[risto]s toți vor înviā* 20^v 1—3.

λ) Se schimbă conjuncțiile: *înpāratu au mișelu-i sau-i dereptū sau-i greșitū* 5^v 5—6.

μ) Din pricina ținării prea stricte de original, a neînțelegerii acestuia ori a confundării deosebitelor forme gramaticale ase-

mânătoare, adeseori întâlnim propoziții care nu se pot înțelege. Astfel:

S'a pus nominativul în locul altui caz, mai ales în locul prepoziționalului: *Lumină înțelēsă acéia purtat-ai luminată d[u]mnedzătire* 1 r⁰ 8—10 (= „Cu lumină...“); *Lumina fetei tale hr[i]stoase. pristăvitul ca ef'tin' luminédzâ-l* 6 r⁰ 7 (= „Cu lumina...“); *sufletul s-o odihnéscó. în credinã pristăvitul l. minatũ în reputerã lu[m]inã și fericăciune* 11 v⁰ 7—10 (= „să odihnească sufletul luminatului pristăvit în credință în lumină neputredă și fericăciune“); *când va da împărăția dumnedzâu. și tatălũ* 20 v⁰ 7—8 (= „...lui dumnedzâu și tatălui“); *sa luom acesta. çasul de apoi* 24 v⁰ 12—13 (= „...la s. în çasul de apoi“); *curatũ cêre rugăciune acestuã* 26 r⁰ 7—8 (= „cêre acestuã cu rugăciune curată“); *chipul crucei tale iubituriu la oameni. mor'tei omorâtũ* 28 v⁰ 3 (= „Cu chipul...“); dativul în locul nominativului: *sf[ântul] d[u]hũ depreunã ține toate* 5 r⁰ 6 (= „sfântul duhũ...“); *apoi vrăjmașul lui să va răsipi moar'te* 21 r⁰ 1—3 (= „apoi vrăjmașul se va răsipi, moartea“); acuzativul în locul nominativului, și invers. *Tine așun'sũ câtrã noi dulce iubire de trupu. izvorũ nedeșer'tat. dumnedzăești[i] dulce[ți] în multũ m[i]lostivu acesta [ce] câtrã tine despuitoare au venit în pământ sălaşluiaște-lã* 9 r⁰ 7—14 (= „tu dulce-iubire așunsã câtrã noi, izvorũ nedeșer'tat dumnedzăești[i] dulce[ți] în-multũ-milostivu[le], [pe] acesta [ce] au venit câtrã tine sălaş-luiaște-lũ în pământ“); un prepozițional în locul altuia: *în darũ cu dulce fă acela roagã* 7 r⁰ 12 (= „prin dar...“); *săvrășiaște cu dulce trebã vasele tale* 8 r⁰ 2 (= „...vasele tale de treabã dulce“); *dela tine îndreptãmu-né* 7 r⁰ 11—12 (= prin sau de câtrã tine ne îndereptãmũ“); *În* (= „la“) *ceriũ ochi-mi rădicãu* 7 v⁰ 11; *Tine așun'sũ câtrã* (= „la“) *noi* 9 r⁰ 7; *acesta câtrã* (= „la“) *tine despuitoare au ven* 19 r⁰ 12—13; *sã afle și să vie câtrã* (= „la“) *tine milosr'die* 16 r⁰ 5; *cum amũ dela* (= „din pricina lui“, „pentru“, „prin“) *adam au muritũ. așa și dia* (= „din pricina lui“, „pentru“, „prin“) *h[risto]s toți vor învãa* 20 v⁰ 1—3; *vor eși făcătorii de bine spre* (= „pentru“, „întru“) *înviaré v eției. iarã făcătorii de rrâu spre* (= „pentru“, „întru“) *înviaré ădușului* 22 v⁰ 2—4 ș. a. m. d.

v) Altădată traducerea greșită, și în parte poate și copiarea, dă naștere la asperități de altă natură: *Sf[i]nții începum ca un-*

om ȕunghe sine și aducere aduseș[i] tatălui 16 r⁰ 7—8 (= „Sfânt început, ca un om te ȕunghiași și aduseși aducere); *cu d[u]mnedzeiască începută putere... despui* 10 r⁰ 10 (= despui... cu putere stăpânitoare dumnedzeiască“), unde *începută* redă verbal un cuvânt slav care traducea greșit o formă core-spunzătoare a grecescului *ἀρχω* care înseamnă în același timp „încep“ și „stăpânesc“; *Până în dzuo eri cu voi amü grăit* 27 r⁰ 8 (= „Până în dzua de ieri cu voi amü grăit“), ș. a.

ξ) Atât conjuncțiunile coordonatoare, cât și cele subordonatoare, foarte adeseori nu se pun, iar din această cauză textul se înțelege cu greu: *vrut-ai amu din nevădzută. văzută viu să rădič[i] cu fire din pământü trupu să rădici* 8 r⁰ 13—8 v⁰ 1 (= „vrut-ai amu din nevădzută [și] din vădzută, din pământü, să rădici trupü viu cu fire“); *prümeste cela ce din tine îi zidit iară să toar'nă cătră tine. de un'de au născutü* 28 r⁰ 2—6 (= „... îi zidit [și] iară să toarnă...“) ș. a. m. d.

o) Găsim repețiri ale aceluiași cuvinte rezultate din nebagare de seamă fie la copiere, fie la traducere: *vrut-ai amu din nevădzută. vădzută viu să rădič[i]. cu fire din pământü trupu să rădici* 8 r⁰ 13—8 v⁰ 1, *acestü trecut de pre lume. cu dumnedzeiasca frămsiafe a ta și cu frămsiafé bunătăților tale acesta luminédzä-l* 16 v⁰ 8—13, că-i *oameniloră moartü și-i oamenilor înviaria din moarte* 20 r⁰ 12—14, *că să vor deșer'tă, toată putéria. și toată despuetura. și putéria* 20 v⁰ 8—11. *Căn'tă toate făpturile cu cuvinte. cuvintédzä a ta finere* 6 v⁰ 10—12.

k) Topica. α) Cum s'a putut vedea la tratarea articolului, atributul adjectival se pune foarte des înaintea substantivului determinat, pe când astăzi de obicei se postpune: *netăcute căntări* 1 r⁰ 2, *luminată d[u]mnedzäire* 1 r⁰ 9—10, *sf[â]ntului d[u]hü* 1 v⁰ 14, *luminată troiță* 2 r⁰ 2—3, *nebătrânita-ți fericită* 3 r⁰ 2—3, *d[u]mnedzäiască jelanie* 5 r⁰ 3, *pre deréptă calé ta* 6 r⁰ 1—2, *toate făpturile* 6 v⁰ 10—11, *mare milă* 7 r⁰ 2—3, *cu dulce trébä* 8 r⁰ 2, *din d[u]mnedzäescü. și viață-făcătoriu și sufletü* 8 v⁰ 3—4, *cu d[u]mnedzäiască începută putere* 10 r⁰ 10, *credinčosul robul tău* 10 r⁰ 13, *credinčosul robu tău* 9 v⁰ 11—12, *frumoasă précurată* 11 r⁰ 13—14, *în neputrädä lu[m]inä* 11 v⁰ 9—10, *de dulce bogătate* 12 v⁰ 9—10, *nevechita-ți luminä* 13 v⁰ 2, *luminată-ți iviria ta* 13 v⁰ 2—3, *cu dulce cînste* 14 r⁰ 13—14,

cu dunnedzâiasca frâmsețe a ta 16 v° 9—10, cu curată viață 19 r° 3—4, toată puteria și toată despuetura 20 v° 9—10, toate facerile 21 r° 8—9, de multă strân'sura trupului 23 r° 10, în d[u]mnedzâiasca dulcăț[ă] 26 r° 3, neapusului soare 26 r° 6, prédilcele domn 26 r° 9, fricosulă časă de moar'te 28 r° 10—11, în fericita a ta viață 29 v° 11.

β) Și pronumele posesiv se pune mai adesea înaintea cuvântului determinat: *al tău fiu roagă și domnul* 1 r° 13—14, *a noastră datorie* 4 r° 4—5, *cu a sa lumină să luminédze* 4 v° 6—7, *a ta finere* 6 v° 12, *dereptă al său lucru* 27 v° 8, *să slăvéscă a ta dunnedzâire* 28 v° 14, *în fericita a ta viață* 29 v° 12—13.

γ) Chiar și atributul genitival și prepozițional se prepune uneori: *a lumii chinuri* 2 r° 5—6, *să biruiască a lui toate faceri* 12 v° 6—7, *a pământului înșălăciune* 24 r° 12—13, *săvrôșiaște cu aulce trebă vasele tale* 8 r° 2 (= „săvârșește vasele tale de treabă dulce“). Poate tot aici trebuie considerat: *de fiul tău cel iubit* (= „a fiului tău celui iubit“), *izbăvire să aflăm* 7 v° 6—7, dar cf. *prețu de viață* (= „al vieții“) 9 v° 4—5.

δ) Lângă același cuvânt un atribut e prepus, altul e postpus: *puținé vréme trecută* 2 r° 6—7, *nebeutul Izvor dulce* 13 r° 6—7, *cu dumnezeiasca frâmsiațe a ta* 16 r° 9—10 (= cu dumnezeiasca ta frâmsețe“), *toți vrăj'mașii săi* 20 v° 13, *ca un dulce d[o]mnă și la oameni iubitoriu* 30 v° 8—9.

Un fel de chiasm în așezarea atributelor găsim în: *unde-i lumina sf[i]nțiloră și dulc glasuri prăznuescă* 17 r° 6—7. Chiasmul și cazul amintit mai nainte împreună se găsesc în: *În neputredă a ta bunătate și dulcăță frumoasă, și dunnedzâiască lumină strălucită luminédză acesta* 13 r° 10—14.

ε) Atributul e despărțit de substantivul său prin predicat: *curată cere rugăciune acestuia* 26 r° 7—8 (= „cere acestuia cu rugăciune curată“); ori prin felurite determinări: *pristăvitulă de pre căstă [lume de] puținé vréme slobod, dereptă acéia robul tău odihnêște-l și-i dă mare milă* 6 v° 12—7 r° 3 (= „dereptă acéia odihnêște robul tău pristăvit de pre căstă [lume], slobod [de] puținé vréme“), *vin cu untă de lemnă mestecat* 28 r° 9—10 (= „vin mestecat cu untă de lemnă“); prin predicat și determinări: *sufletul odihnêște-l cu dulce cinste dela noi pristăvită, întru toate cântat* 14 r° 13—14 v° 1 (= „odihnêște sufletul celui pristăvită de la noi cu cinste dulce, întru toate cântat“).

ς) Regula, proprie limbii noastre vechi, că o propoziție nu se poate începe cu un pronume aton și cu o formă verbală atonă, se observă strict și în textul nostru. Urmarea e că ele se postpun verbului finit. Postpunerea se face adeseori și la mijlocul propoziției: *furtat-ai* 1 r° 9, *rușina-să-vor* 1 v° 11, *fi-vor uscați* 1 v° 13, *despar'te-să* 3 r° 7 și 10, 23 r° 12, 24 v° 1, *arată-să* 3 v° 3, *pus-au* 3 v° 4, *spart-au* 3 v° 6, *adus-ai* 4 r° 2, *rugămu-te* 4 r° 6, *răuică-să* 5 r° 3—4, *mér'ge-rivz* 5 v° 14—6 r° 1, *îndereptédză-mă* 6 r° 1, *măn'tu-iaște-mă rogu-te* 6 r° 4, *ivêște-să* 6 v° 3, *îndereptămu-né* 7 r° 11—12, *m[fi]luiast[fe]-mă* 7 v° 13, *Începutu-miai* 8 r° 10, *vrut-ai* 8 r° 12, *sălăștuiaste-lū* 9 r° 14, *răbdat-ai* 9 v° 6, *făcut-ai* 9 v° 7—8, *izvorăt-ai* 9 v° 9, *dat-ai* 9 v° 11, *odihnește-l* 11 r° 11, 13 r° 9. 14 r° 13, 15 v° 10, 26 v° 14, 28 v° 11—12, 30 r° 1 și 6, 30 v° 7—8, *învie-mă* 11 v° 14, *zidit-au* 12 v° 4, *osân'diiu-mă* 12 v° 13, *pusără-te* 13 r° 3, *izbăvitu-iai* 13 r° 5 *pristăvitu-s'au* 13 v° 1, *ayut-ai* 13 v° 7, *născut-ai* 14 r° 4—5, 30 r° 8, *fost-au* 14 r° 6, *ar'su-m'-au* 14 v° 5, *iviși-te* 16 v° 6, *mérge-veri* 17 v° 4, *măngăiați vorū fi* 18 r° 3, *sătura-să-vorū* 18 r° 8—9, *miluiți vor fi* 18 r° 10—11, *chema-să-vorū* 18 v° 9, *veseli-să-vorū* 18 v° 11, *Bucurați-vă* 19 v° 2, *veseliți-vă* 19 v° 3, *vițat-au* 19 v° 9, *cade-să* 20 v° 11—12, *pleca-se-va* 21 r° 10, *avé-va* 21 v° 8, *audzi-vorū* 22 r° 13—14, *vădu-să* 23 v° 2, *închiisu-s'au* 23 v° 5, *legatu-s'au* 23 v° 6—7, *tăcut-au* 23 v° 7, *încheiatu-s'au* 23 v° 9, *mormântului datu-s'au* 23 v° 10, *deșartă-i* 24 r° 11, *stînse-se, dederă-să* 24 v° 7—8, *deșer'tu-i* 24 v° 8—9, *lăsaiu-o* 25 v° 10, *faceți-mi* 25 v° 14, 26 r° 1, *roagă-te* 26 r° 9—10, *arată-l* 26 r° 14, *vedeți-mă* 27 r° 3, *stropiși-ma* 28 r° 12—13, *curățiu-mă* 28 r° 13, *spăla-mă-veri* 28 r° 13—14, *înlbi-mă-voiu* 28 r° 14, *aduc-ți* 28 r° 8—9, *aduceți-vă* 29 r° 5—6, *pristăvitu-s'au* 30 v° 4—5.

Între împrejurări normale, la mijlocul propoziției, însă de obicei nu se face postpunerea: *Fericiți veș[i] fi cândū vă vorū înpută voao și vorū scoate-vă și vor gič[e] tot cuvinte réle că min'tiș[i] pentru mene* 19 r° 7—11, unde merită atenție *vorū scoate-vă* în care întâlnim atât postpunerea, cât și pre-punerea; *mor'tei omorătū și iadul ai deșer'tat*, dar se continuă: *și mor'ții cei de multū învisu-iai* 28 v° 4—8, ș. a. m. d.

Din regula amintită mai sus se explică chiasmul în următoarele propoziții: *îndereptédză-mă pre deréptă caté ta și-mi iartă greșiialele* 6 r° 1—3, *luminédză-l. și-l sălăștuiaste* 6 r° 9—10,

lumina... ivêște-să. și să. varsă... 6 v° 3—4 odihnește-l și-i dă mare milă 7 r° 2-3, ține-lă și-l dăruiaște 9 v° 1-2, învie-mă și mă ia din lucrul chinului 11 v° 14—12 r° 1, Zidit-au din 'nceputū omulū și în raiu l-au pusū 12 v° 4—5, unde ciatele ves[e]lescu-să. și să laudă 17 r° 4—5, audzi-l-vorū și vorū înviia 22 r° 3, toată vrémé amū lăsaū-o și m i duc 25 v° 10—11. Deși-l așteptăm, chiasmul nu s'a făcut în: făcut-ai și zidit-ai omul 17 r° 11—12. Este invers în parte în: vă vorū inpută voao și vorū scoate-vă 19 r° 8-9, cuv oșadză pristăvitul de la noi și-l odihnește 3 r° 1—2.

Chiasmul e de altă natură și probabil reproduce graiul țaranului în: *și oboră șiar'pele. și înviare noao dăruī 11 r° 6—7; În neputredă a ta bunătate și dulceață frumoasă 13 r° 10—12, unde-i lumina sf[î]nțilorū. și dulci glosuri prăznuescū 17 r° 6—7.*

η) Se observă o tendență foarte pronunțată de a așeza predicatul la sfârșitul propoziției: *cum sufleteiul din trupu. cu nevoe despar'ie-să 3 r° 5—7, și ținiaria morției spart-au 3 v° 6, în darū cu dulceață acela roogă. sufletele să te vadză 7 r° 12—14, de fiul tău cel iubit izbăvire să aflăm 7 v° 6—7, viu să rădičfi 8 r° 13—14, în laturé vieției fă-lū 8 v° 6—7, robul tău. în laturé viilorū. și în casa derep'ților odih'nește-lu 9 r° 4—7, Moar'te răbdat-ai pre cruce. viață făcut-ai cu voia. și viață izvorât-ai și mân'caré de véci. credinčoșilor dat-ai 9 v° 6—10, și spăsenie slăvim 10 r° 6—7, Mor'ții... despui 10 r° 8—11, ce cătră tine dătătoriu dulce au venit 10 r° 14-10 v° 1, că voitoriu de milă ești 10 v° 7, Cândū șiarpele venin borī 10 v° 14—11 r° 1, așia cu bucurie seceraiū mănunchéle. pururia viu să mă hrănescu 12 r° 4-6, ce de la noi s-au pristăvit 13 r° 8—9, în laturé vieției fă-l 16 r° 12—13, Cari lumé lăsară și toți cu curată viață lăcuiră pre pământū 19 r° 2—4, cēia ce d[us]mnedzāu fără sāmāntă l-ai născutū 20 r° 3—4, ȝau dat lui ġudeșū să facă 22 r° 8—9, și mai vrătos de zăpada înalbi-mă-voiu 28 r° 14, sup'tū acoperemântul derep'torū fă-lū 30 v° 6—7, unde derep'tii rāpāusédzā 30 r° 1, etc.*

θ) În genere se poate spune că topica e nefirească și contrară spiritului limbii românești. Iată câteva exemple tipice: *pristăvitulū de pre častā [lume, de] puținé vrémé. slobod dereptū acēia robul tău odihnește-l. și-i dă mare milă 6 v° 12—7 r° 3 (= „dereptū čēia odihnește robul tău pristăvit de pre častā [lume], slobod [de] puținé vrémé...“), spre cineva destoinicu, suflă de strigă. ȝa-se de pre pământū rădicat. și făcut sus 8 r° 5—9*

(= „de suflă spre cineva destoinicu, se ia rădicat de pe pământ și făcut sus“), *vrut-ai amu din nevădzută, vădzută viu să rădič[i]*. *cu fire din pământu trupu să rădici* 8 r⁰ 13—8 v⁰ 1 (= „să rădici trup viu cu fire...“), *viu ai scris în chipul vechiu cu înțelesul tău cuvîință* 8 v⁰ 11—13 (= „...ai scris cuvîință...“), *Mor'ții tăi d[fo]amne. cu d[fo]mnedzăiască începută putere și mor'ții* (în loc de „viii“), *despui* 10 r⁰ 8—11 (= „Cu putere stăpânitoare dumnedzăiască despui, doamne, morții și viii“), *acela roagă. unul ce-i născut și întâi* 11 v⁰ 5—6 (= „roagă-[l] pe] acela ce-i născut și unul și întâi“), *roagă hiul tău dulce de trup sufletul odihnește* 14 r⁰ 12—13 (= „roagă hiul tău dulce, odihnește sufletul de trup“), *să afle și să vie cătră tine milosr'die* 16 r⁰ 5—6 (= „să afle milosârdie și să vie. cătră tine“) *Dzisă d[fo]mnu* *cătră ceia ce miar'sără cătră elu jidovii* 21 v⁰ 2—3 (= „cătră jidovii ceia ce miar'sără cătră elu“), *că cumu amu tatăl are viață întru sine. așa au dat și fiului viaț'* (= „viață“) *să aibă întru sine* 22 r⁰ 4—7 (= „că cumu amu are tatăl viață întru sine, așa au dat și fiului să aibă viață întru sine“), *toată frâmsiațé dzace răsipită. în pământu mucedă. vier'milor' dată și mâncată* 25 r⁰ 13—25 v⁰ 1 (= „dată vier'milor' și mâncată de ei“), ș. a. m. d.

D. Lexicul.

a) Elemente latine. Cităm câteva elemente latine dispărute astăzi cu totul, altele întrebuițate rar:

α) *Substantive*: *celariu* < cellarium, *șudet-* = 1. „judecată“; 2. „judecător“ < iudicium, înțelesul 2 fiind datorit probabil încrucișării lui iudicium ori chiar a lui iudex cu *сѣдѣцѣ*, *ver'gură* (= „fecioară“) < *vīrgulam (< vīrgo). Aici intră și *ferice* = „fericire“, desvoltat din adjectivul *ferice* < felix, -īcem.

β) *Adjectiv*: *mésér-* < mīserum.

Verbe: *despune-* < disponere, *ferica-* (= „ferecă“, „încătușă“) < fabricare (mai curând decât din neatestatul *fērricare), *înfrâmsa-* < *înfrumușă din *frumos* < formōsus ori chiar *informōsiare, *învie-* < [in]-vīvere, dar cf. și *vīia-* și *înviia-*, *păsa-* < passare.

γ) *Pronume*: *cest-*, pentru care v. Fonologia. — Finalul *-și* < *issi = ipsi, nu sībi, sīc¹⁾, îl găsim în *careleș[i]*

¹⁾ I. — A. Candrea, *o. c.*, v. I, p. CCXXIX—CCXXX.

(= „fiecare“) 27 v⁰ 8; lipsește însă în *iară* (= „iarăși“) 5 v⁰ 1, 12 v⁰ 11, 17 r⁰ 14, 17 v⁰ 4, 28 r⁰ 5.

δ) *Adverbe*, v. Compunerea propriu zisă.

ε) *Prepoziții*: *a*, numai în compusele: *amiuzăzi*, *a-tot-făcătoriu* etc. Pentru *pre* cf. Fonologia.

ζ) *Conjunțiuni*: *au* < *aut*, *să* (= „dacă“) < se în loc de *si*. Pentru *ce* (= „ci“) < *quid* v. Fonologia.

b) Elemente slave. Dintre slavismele mai puțin obișnuite înregistrăm următoarele: *blajene-* sau *blajenie-* = „fericire“ < блаженіе, *condac* = „cântare scurtă recitată zilnic în onoarea unui sfânt“ < кондакъ (= gr. κοντάκιον), *imr[ec]* = „cutare“ < имарекъ „spune numele“, *isop* = „plantă aromatică din familia labiatelor“ < исопъ (= gr. ὄσσηπον), *jelanie* = „dorință“ < желаніе, *milă* < мѣлъ „barmherzig“, *milos'die*, cet. *milosârdie* = „îndurare“, „milă“ < милосрдіе, *mită* < мѣто, *poală-* = „sân“ < пола, *razboinic* = < разбойникъ, *șarū* = „vârsea“ < шаръ, *troiță* = „treime“, „trei fețe“ < тронца, *vistițarū* = „tezaur“, „somoară“ < вѣстиярь, *voinic* = „ostaș“, „soldat“, „militar“ < воиникъ, *zavistie* = „invidie“ < зависть, *zlac* = „iarbă“ < злакъ; *goni-* = „a persecută“, „a prigonii“ < гонити, *ispiti-* = „a pune la încercare“ < испитати, *izbăvi-* = „a mântui“ < избавити, *m[i]lui-* < милувати, милосъ, de-aici *m[i]luito*r, *oboră*, cet. *oborî* < оборити, *prăznuî* = „a serbă“ < празновати, *prilăsti-* = „a amăgi“ < прѣлѣстити, *pristăvi-* (*a se*) = „a muri“ < прѣставити сѧ, *proslăvi-* = „a mări“, „a glorifica“ < прославити, *săvrăși-* = „a face“ < съврѣшити, *slăvi-* = „a mări“ < славити; *destoinic-* = „vrednic“ < достоинъ apropiat de compusele cu *des-*, *milostiv-* < милостивъ; *de năprasnă* < напраснъ = „severus“, „praeceps“, ș. a.

Poate tot de origine slavă e și verbul *a borî* = „a vărsă“, „a aruncă afară“ pentru care încă nu s'a propus o etimologie acceptabilă.

c) Elemente ungurești. Ca și în textele rotacizante, și în fragmentul nostru se găsesc numeroase elemente ungurești: *chin-* < *kín*, *chip-* < *kép* (cf. și sl. кѣпъ), *sălaș-* < *szállás*; *hiclén-* < *hitlen*; *a amistui-* < *emészteni*, *a birui* < *birni*, *a lăcui-* < *lakni*, *a îngădui-* < *engedni*, de-aici compusul *neîngădui*tă, *a mântui-* < *menteni*, de-aici *măntuitoriu-*, *a sălășlăi-* < *szál-lásolni*.

e) Înțelesuri deosebite de cele de astăzi. O mare parte din cuvintele păstrate în limbă, fie ele de origine latină, slavă ori din alte limbi, se prezintă în textul nostru cu un înțeles deosebit de cel actual, ori din pricina că ne păstrează înțelesul mai vechiu, ori fiindcă redau înțelesul cuvintelor slave pe care le traduc. Dăm aici numai o seamă din radicale, deoarece despre derivate și compuse vorbim în alt loc, arătând și înțelesul lor:

α) Substantive: *chip* = 1. „chip“, „icoană“, 2. „figură“, „înfățișare“, „făptură“, 3. «pildă»; *curte-* = „lăcaș“, «locuință»; *domn-* = „dumnezeu“; *glas* = 1. „glas“, 2. „gamă“, „melodie“ în muzica orientală; *gudeț-* = 1. „judecată“, 2. „judecător“; *lature-* = „parte“, „loc“; *lemn-* = „pom“; *lucru* = „muncă“, „robie“; *lumină* = 1. „făclie“, „lumânare“; 2. „lumină“; *poală* = «sân» (*poala... lui Avram*: 6 r⁰ 14, 30 v⁰ 7), *pomână* = „pomenire“, „amintire“; *rod-* = „rudenie“, „rudă“, «neam»; *scrăbă*, cet. *scârbă* = «necaz», «supărare»; *somn-* = 1. «somn», 2. „vis“; *voinic* = „ostaș“, „soldat“, „militar“, ș. a.

β) Adjective: *destoinicu* = „vrednic“, *dulce* = „bun“, «milostiv», „îndurat“; *ef'tin* = „îndurător“, „îndurat“; *mișel-* = «sărac»; participiile întrebuintate ca adjective: *greșitū* = „păcătoș“; *înfeles-* = „înțelegător“; *putred-* = «stricat»; *urăt-* = „urgisit“ ș. a. m. d.

γ) Numerale: *unul, una* = „singur“, „singură“.

δ) Verbe: *birui* = „a învinge“ și „a stăpâni“; *cădea-* = „a se închină“, „a lăuda“, «a mări»; *deșăr'ta-* = 1. „a goli“, 2. „a zădărnici“, „a surpă“ < *dēsērtare; *face-* = 1. «a face» (cf. și *face cântece* = „cântă“, «se tânguește“, 17 v⁰ 7); 2. „a așeză“, „a pune“, „a sălășlui“; *folosi* = „ajută“; *goni-* = „a urmări“, „a prigoni“, „a persecută“; *mândri-* = „a mări“, „a slăvi“; *rôpăusa-* = „a odihni“, «a se odihni»; *sparge-* = „a împrăștiă“, «a risipi», «a nimici», *țineă* = „a stăpâni“; *trece-* = 1. „a iertă“, 2. «a muri»; *zidi-* = „a creia“, ș. a. m. d.

ε) A dverbe, prepoziții, conjuncțiuni: *amū* = 1. „decă“, 2. „adecă“; 3. „iar“, „și“; *fără* = „afară de“; *adecă* = „iată“. Înțelesul „iată“ al lui *adecă*, deși vechiu, pare a fi secundar. Înțelesul primitiv e acel de „(la) drept(ul) vorbind“ și „anume“, „id-est“, „c'est-à-dire“. Din această cauză etimologia

cea mai probabilă a acestui cuvânt pare a fi **ad-aequa*, care a putut înlocui pe clasicul *ad-aequē* care are același rol sintactic și aceleași înțelesuri ca și cuvântul nostru (v. *Thesaurus l. lat.*, sub voce). Celelalte etimologii (*adde... quod*, *a + dică*, *ad-dicat* < *addicere*, *id + est + quod*, *idem + quod*, *ad + id + quod*) date de deosebiți savanți, ori nu explică toate înțelesurile, ori nu corespund ca formă.

f) Derivațiune și compunere. Derivațiunea improprie, adică fără ajutorul sufixelor, numai prin schimbarea funcțiunii gramaticale:

α) Substantive, din verbe: de la forma netrunchiată a infinitivului: *aducere* (= „jertfă“), *facere* (= „făptură“, „creatură“), *fire* (= „existență“, „viață“), *începere* (= „început“), *iubire*, *măncare* (= „desfătare“), *mărire* (= „slavă“), *naștere* (= „rudenie“, „rude“), *sfârșire*, *slobodzire* (= „eliberare“, «mântuire»), *tăcere*, *finere* (= «stăpânire»), *vedere*, *venire*, *vrere* (= „voe“, „voință“); de la participiul trecut, substantive ambigene: *ascuns* (= „taină“); ori feminine: *dzisă* (= „poruncă“), *pusă* («ceea ce s'a pus», «sămânță»), *fericită* (= „fericire“), *nevădzută* (= „ceea ce nu se vede“), *vădzută* (= „ceea ce se vede“); de la adjectivul verbal, substantive masculine, feminine ori ambigene: *căl-cătoriu*, *cuvântător-* (= „cuvânt“), *dătătoriu*, *despuitor-* («stăpânitor», „oblăduitor“), *făcătoriu* (*a-tot-făcătoriu*, *viață-făcătoriu*), *grăitor-* în *mai-apoi-grăitor-*, *începător-*, *îndrăznitoare*, *iubitoriu*, (*de-oameni-iubitoriu*, *la-oameni-iubitoriu*, *iubitoriu-la-oameni*), *mântuitor-*, *m[î]luitar-*, *postitor-* (= „pustnic“), *răpitoriu* (= „tălhar“, „hoț“, „fur“), *roditoare* (= „născătoare“, „maică“), *sp[ă]sitor-*, *șitoriu* (= „stăpânitor“), *următoriu* (= „moștean“), *voitoriu*, *ziditoriu*; cf. însă și *hrănitore*, care își păstrează înțelesul adjectival în, *apele hrănitore*, etc. Postverbal e: *rugă-* 29 v⁰ 4, 30 v⁰ 2, *audz-* 23 v⁰ 8.

β) Adjective, din verbe: *greșitū* (= „păcătos“), contrarul lui *dereptū* (= „drept“, „fără păcate“), apoi *urăt-* etc.

γ) Adverbe, din nume: *adevăr* („într'adevăr“, „cu adevărat“), *tot* = „numai“.

δ) Prepoziții, din adjective: *dereptū* (= „pentru“).

g) Derivațiunea cu sufixe: α) Substantive: *-ătate*: *bogătate* (= „bogăție“); *-eață*: *dulceață* (= „bunătațe“, „desfătare“, „ușurare“); *-ciune*: *fericăciune* (= „fericire“), *înșălăciune*;

-eală: *odihneală* (= „odihnă“, „odihnire“); -anie: *jelanie* „dor“; enie: *blajene* sau *blajente*, *sp[ă]senie* primite, ca și cel de mai nainte în aceasta formă din slavonește, -et: *suflet* (= 1. „sufare“; 2. „duh“, „suflet“); -ie: *mărie* (= „mărire“), *sf[î]nție* (= „sfințire“); -ință: *asemenință*, alături de *semenință* (= „asemănare“); *cuviință* (= „asemănare“), *făgăduință*, *nevoință* (= „osteneală“); -mânt: *acoperemânt* (= „cort“); -ură, -tură, -sură: *despuetură* (= „biruință“, „stăpânire“), *făptură* (= 1. „facere“, „creare“; 2. „fire“, „înfățișare“, „ținută“, „statură“; 3. „ființă“, „creatură“; 4. „organ“, „membru“), *legătură* (= 1. „încheetură“; 2. „lanț“), *robitoră* (= „robire“, „robie“), *strănsură* (= „chin“, „patimă“, „suferință“), *ziditură* (= „zidire“, „creare“).

β) Adjective: -el, -eă: *puținé*; -os: *fricos* (= „înfricoșat“), *luminos* (= „luminat“), etc.

γ) Verbe: *a slobodzi* din *slobod*, *a socoti* = „a număra“ < *сортъ* „vită“ și „bani“, vitele fiind obiectul principal de tranșacțiune la popoarele pastorale; *a gloti* (*a se* √) = „a se adună în gloate“ din *gloată* < *глата*, *a nădăjdui* (*a se* √) = „a nădăjdui din nădejde“ < *надежда*.

Se observă predilecție pentru întrebuintărea lui -ez la prezentul indicativ și conjunctivul derivatelor de conjugarea I: *cuvintédză* 6 v⁰ 11—12; *cuvioșadză* 2 v⁰ 1—2, 2 v⁰ 14, 3 r⁰ 1, 13 v⁰ 1-2, *cuvioșază* 16 r⁰ 4—5; *luminédză* 6 r⁰ 9, 13 r⁰ 13—14, 16 v⁰ 12—13, *să luminédze* 4 v⁰ 7; *răpăusedză* 30 r⁰ 1, *să nu rușinedzi* 26 v⁰ 7.

h) Compunerea cu prefixe: A-: *acoperemânt-*, derivat din *acoperi*. — *Amistui-* < ung. *emészteni* încă n'a fost confundat cu compusele cu acest prefix, deci își păstrează pe a inițial neaferezat.

Des-: *descumpăra-*, *desflori-*. — *Destoinic* < *достойник* încă a fost apropiat de compusele cu acest prefix.

În-: *înălbi-* (*a se* √), *înderepta-*, *învie-*, *înviia-*; participiile *înfrâmșat-*, scris *înfrâmsășat-* din *a înfrâmșă*, *împelițatū* < *a împeliță*, *însătoșat-* < *a însătoșă*, etc. — Găsim și câteva verbe fără acest prefix, care însă în limba de astăzi îl au: *a turna-*, *a viia-*, *a gloti-* (*a se* √), *a griji-* (*a să* ∞).

Ne-: *nebătrânit-*, *nebeut-*, *neclătit-*, *nedeșer'tat-*, *neîngăduit-*, *nescăzut-*, *netăcut-*, *nevechit-*; *nemenčunosu*, *neputred-* sau *nepu-trăd-* etc.

Pré-, după modelul cuvintelor slave compuse cu *np̃ti*: *préînțelepciune-*, *précurată-*, *prédulce*.

i) Compunerea propriu zisă: Dintre substantivele și adjectivele compuse relevăm pe acelea care sânt rezultatul trădărierii compuselor slave corespunzătoare.

Astfel avem substantive compuse:

α) Din două nume dintre care adjectivul verbal întrebuințat ca substantiv își păstrează înțelesul verbal: *viață-făcătoriu* (= „de viață-făcător u“). Altădată determinantul stă în genitiv ori în un caz prepozițional: *de-oameni-iubitoriu*, *la-oameni-îubitoriu*, *îubitoriu-la-oameni*, *la-oameni-îubire*, *făcătoriu-de-bine*, *făcătoriu-de-rrău*, *voitoriu de milă*, *a-tot-făcătoriu*.

Dintr'un adjectiv și un substantiv: *dulce-îubire*, *dătătoriu-dulce* (= dulce-dătătoriu“, „binefăcător“).

β) Dintr'un adverb, expresiune adverbială sau prepoziție și un substantiv ori adjectiv avem substantive și adjective compuse ca: *mai-apoi-grăitor*, *în-multu-m[i]lostivu* (dar cf. și *multu-m[i]l[o]stivu*), *făr'chipu*, *fără-de-începere*, *fără-moarte* (= „nemurire“), *făr moarte*, *fără-de moarte* (= „nemuritor“), *fără-vedere*, *fără-veste*, *de vecie* (= „vecinic).

Înregistrăm și câteva adverbe din pricina că astăzi sânt dispărute ori se întrebuințează în altă formă: *déciia*, *decie* < *de + aciia*, *de + acie* (= „apoi“, „după aceea“), *depreună* (= „împreună“), *maine* (= „mai nainte“), *din întâi* (= „din-tâiu“), *de apoi* (= „cel s. cea din urmă“), *într'una* (= „cu totul“), *întru tot* (= „cu totul“), *de năprasnă* (= „fără de veste“, „de-o dată“).

O ochire asupra particularităților de limbă schițate mai sus, este de-ajuns ca să ne convingem că avem de a face cu limba pe care o întâlnim și în textele rotacizante și în ale lui Coresi. Aceasta se poate spune nu numai pentru părțile reproduse din acelea (Apostolul și Evanghelia), ci pentru întregul text, dovadă că ele trebuie să se fi scris în același loc și poate de aceeași persoană.

Lipsește însă rotacismul, ceea ce de o parte ne lasă să bănuim că în textul nostru poate să se fi păstrat o copie de pe „Petrecătura morților“ tipărită de Coresi, deci de pe un text nerotacizant, de altă parte arată că și copistul vorbiă un dialect

nerotacizant sau că în timpul când copia textul, fenomenul rotacismului dispăruse din limbă.

VI. Grafia și transcrierea.

E (ε) inițial are valoare de *ie*: *e* (= „ie“) 23 v⁰ 10, *eu* 22 v⁰ 6, 27 v⁰ 3 și 10, *eri* 27 v⁰ 8, *eși* 22 v⁰ 1, *ef'tin* 6 r⁰ 9. Uneori chiar și la mijlocul cuvântului redă pe *ie*: *vă chem* 27 v⁰ 10, *chemasă-vorū* 18 v⁰ 9, *ai chemat* 29 r⁰ 3. *I* și *ī* este scris foarte des cu *κ*: *cântărκ* 1 r⁰ 2, *chκpul* 2 v⁰ 10, *bκruești* 3 v⁰ 5, *davκd* 4 v⁰ 11, *īubκtorū* 5 v⁰ 9, *zκditu-m'-ai* 5 v⁰ 10, *zκditura* 8 r⁰ 11, *zκdești* 8 v⁰ 11, *ai zκditū* 10 v⁰ 9, *zκdit-au* 12 v⁰ 4, *chκp* 24 v⁰ 11.

Semnul *κ* se întrebuițează atât pentru *ă*, cât și pentru *â* și *ū*: *cκntări* 1 r⁰ 2, *mκntuīaște* 1 v⁰ 9, *nebătrκnita-ți* 2 v⁰ 3—4, *sκmtu* 2 v⁰ 10, *cuvκn'tul* 4 r⁰ 12, *mκndriīa* 4 r⁰ 14, *cκndu* 4 v⁰ 10, *cκntați* 4 v⁰ 11, *mκna* 5 v⁰ 12, *pāmκntu* 5 v⁰ 14 etc.; *suptκ* 3 r⁰ 13 (= „suptū“), *derep'tκ* 3 v⁰ 8, 7 r⁰ 1, *īmpelițatκ* 4 v⁰ 1—2 etc.

Tot așa, semnul *κ* se întrebuițează fără nici o normă și pentru *ă*, nu numai pentru *â*: *luminκ* 1 r⁰ 8, *luminatκ* 1 r⁰ 9, *sf/ī)nțitκ* 2 r⁰ 3, *fericitκ* 2 v⁰ 4, *rκsipi* 2 v⁰ 6, *strigκm* 2 v⁰ 11, *fκptura* 3 r⁰ 7—8, *legκtura* 3 r⁰ 9, *rugκm* 3 r⁰ 11, *noastrκ* 4 r⁰ 4, *rugκmu-te* 4 r⁰ 6, *neīngκduītā* 4 v⁰ 2, *hiclénκ* 4 v⁰ 14, *fericitκ* 5 r⁰ 2, *depreunκ* 5 r⁰ 5—6, *īarκ* 5 v⁰ 14, *īnchinκmū* 7 v⁰ 8 etc.

Semnul *κ* se întrebuițează pentru *ū*, *ă* sau *â* și *ī*: *dereptκ* 1 r⁰ 3 (= „dereptū“), *oamenilorκ* 1 r⁰ 11 (= „oamenilorū“) etc.; *īnfrκmsκșatκ* (sic) 1 r⁰ 10—11 (= „īnfrāmsășatū“), *nebătrκnita-ți* 3 r⁰ 2—3 (= „nebătrānita-ți“), *roagκ* 4 v⁰ 5 (= „roagă“), *luminκ* 4 v⁰ 6—7 (= „lumină“), *prēcuratκ* 4 v⁰ 7—8 (= „prēcurată“), *d/fu]mnedzāīascκ* 5 r⁰ 3 (= „dumnedzāīască“) etc. Sânt scrise dublu vocalele *a*, *i* și *o* în: *aani* 3 v⁰ 8¹⁾, *īnchiīsu-s-au* 23 v⁰ 5 și *fi-voor* 1 v⁰ 13.

Ca o trăsătură grafică caracteristică amintim împrejurarea că *r* în câteva cuvinte, mai ales în poziție, este aruncat orizontal de-asupra lor, întocmai ca și în manuscrisele noastre cele mai vechi. Astfel găsim: *moṛminte* 1 r⁰ 1, *puṛtat-ai* 1 r⁰ 9, *moarṫé* 2 v⁰ 5, *despaṫte-să* 3 r⁰ 10, *spaṫt-au* 3 v⁰ 6, *să vaṫsă* 6 v⁰ 4, *moṫte* 13 r⁰ 4—5, *izvoṫ dul'ce* 13 r⁰ 7, *caṫ[e]leși* 20 v⁰ 3.

¹⁾ *aacelora* 18 v⁰ 1⁴—19 r⁰ 1 e greșală de pană.

De câte două ori găsim *r* și *n* dublu: *curră* 16 v⁰ 1—2 și *rrău* 22 v⁰ 4, *dinn* (scris ДИИИ) 20 r⁰ 14 și *din'n* (scris ДИИИ') 25 r⁰ 8; în celelalte locuri e scris *din* ori *di*.

Două puncte în litera *w* din cuvântul *ochii* (7 v⁰ 11, 23 v⁰ 5 și 24 r⁰ 6) e o particularitate grafică care arată că acest cuvânt e la plural (cf. și slavonescul ѡчи 7 v⁰ 10, scris în același chip).

Nu se face nici o deosebire între *oy* și *o*, *n* și *i*. Î se scrie când *ñ* (deci însemnându-se scurtarea), când fără acest semn, *u*, *w* și *h*.

Î din diftongul *ia* după un *i* uneori e redat grafic (*înpără-țiu* etc.), altă dată nu (*viața* etc.).

În privința valorii, *u*, *h* = *ia* și *ie*; *h* = *â* și *ă*; *†* = *în*, *n* și *i*; *ε* = *e*, *ea*, *e* și *i* (*oamene*, *mene*); *h* = *ea*, *e* și *e*; *o* = *o* și rar, *oa* și *u*.

Numai *o* chestiune ortografică pare a fi păstrarea fonetismului strein în: *scrăbă* 12 r⁰ 3, 29 v⁰ 6, *mă scrăbița* 4 v⁰ 10, *săvrășiaște* 8 r⁰ 1, *ai săvrășit* 29 r⁰ 12 (cf. *săvrăși-ți-mi* 26 r⁰ 1), *sfrășiria* 20 v⁰ 6, după care s'a luat și *vratos*, din *mai vratos* 28 r⁰ 14, deși e de origine latină. Paiericul uneori s'a pus, altădată nu, adeseori e înlocuit cu *z*. Sânt cazuri în care el s'a pus în locul lui *ă*, iar odată în al lui *e* (*der'pților* 26 r⁰ 12—13).

În transcriere am redat fidel toate slovele pentru care avem semne speciale în alfabetul nostru, fără considerare la valoarea lor fonetică pe care am fixat-o în cele de mai sus. În deosebi observăm că: *h* = *é*; *u* = *č*; *h* = *ğ*; *z* = *dz*. Pe acelea, pentru care nu avem semne speciale, le-am redat cu semnul corespunzător valorii lor fonetice (*†* = *în*, *n* și *i*, etc.).

Indicațiile tipiconale slavone le-am reprodus cu chirilice întocmai cum se găsesc în original. Interpuncțiunea originalului, cu excepțiunea accentelor și a spiritelor, am păstrat-o. Paiericul l-am însemnat cu '. Între parantezele [] am făcut întregirile scurtărilor și conjecturile pe care le-am găsit necesare. Sfârșitul rândurilor l-am indicat prin o linioară verticală, al paginilor prin două, iar pe margine am însemnat numărul foilor.

Textul

- f. 1ro și carii în mōminte dor|mu netăcute căntări | ție aducu. dreptū
acéia | rugăm tine. hr[i]stoase d[oa]mne. | pristăvitul dela noi
o|dihnéște-l. unde tuturora | iaste ves[e]lie în sălașul tău. | Lu-
minâ înțelēsă acéia | pūtat-ai luminatâ | d[u]mnedzăire. într'-una
înfrămsășată (*sic*) oamenilor | faptâ. roditoar. a dom|nului. toți
- f. 1vo né știi al | tău fiu roagă și domnul. || pristăvitul dela noi odih-
néște-l. unde tuturora ia|ste ves[e]lie în viața sa. | $\alpha\eta\mu\iota\phi\sigma.$ $\rho\lambda\alpha.$
T T W $\mu\epsilon\sigma\sigma\iota\iota.$ | Din tineréțele méle | multu mă luptară chinu|
rile. ce însuți-mi folosiaște m[ă]ntuitoare. și | mă mântu-
iaște. $\kappa\lambda\alpha\beta\alpha.$ | Carii nu iubescū bēsereica. rușina-să-voī de
dumne|dzău. și ca iarba de focu | fi-voor (*sic*) uscați $\mu\eta\eta\iota.$ |
- f. 2ro Sf[ă]ntului d[u]hū toate || sufletele vii. și în curăție | înălțate-su
luminatâ troiță. într'-una sfi|nțită | în taină. $\Sigma\mu\eta\iota\ \mu\epsilon\sigma\sigma\iota\iota\ \mu\eta\eta\iota.$ $\alpha.$ |
Unde-s¹⁾ a lumii, chi|nuri unde iaste puți|né vrēme trecută. unde-i |
aurulū, și ar'gintul. unde-s | robii cei mulți și ġocu|rile. toate-s
putrede. și | toate-s prah. și toate-sū | umbră și somdu. ce ve-
niți | să strigām împăratului | fără de moar'te d[oa]mne cu dul- ||
- f. 2vo căța ta cé de vecie cuvio|șadză pristăvitul dela noi. | odihnéștel
în nebătrâni|ta-ți fericită. — | Veni moārtē ca un răpito|riu. și mă
râsipi. | sosī și fiindu mă ară|tū. și fuū cum n-am vrut fi. |
adevărū somnu. adevărū | chipul zlacului eu sāmtu. | ce veniți
să strigām împă|ratului celui fără de | moarte. d[oa]mne cu dul-
- f. 3ro căța ta cé de vecie. cuvio|șadză pristăvitul dela noi | și-l odih-
néște. în nebătrâni|ta-ți fericită. | În adevărū. fricoasă-i în|tr-
ascunsu moar'tia. cum | sufletul din trupu. cu | nevoie despar'-
te-să. din fă|ptura și din firé înpreu|nată cu legătura. cu
vrēria lui d[u]mnedzău despāte-să. | dreptu acéia ție ne ru-
gām. | pristăvitul odihnéște-lu | suptū acoperemān'tulū derepti-
lorū. dulce dātătoriu || de viață și la oameni iub|toriu. Somnū |
- f. 3vo arată-să credinčoșilor moar'tia. tine pus-au în groapă | cela ce
toate biruești. | și ținiaria morției spāt-au. | și iau deșăr'tat pu-

¹⁾ După *unde-s* se scrisese mai întâiu *amu* care s'a șters.

téré ei | de mulți aani (*sic*). derep'tu | acéfa te rugâm. pristăvitul | odihnește-l. în sf[ă]nta sf[i]n[ț]ilor. și în direptat[ia] luminoasă. — **слага**. — | Tu derep'tate și sf[i]n[ț]ie fuseși noao. || și sufletelor^{f. 4 r°} iz'băvire. | dela tatălu adus-ai. de[re]ptate, și izbăvire. | și ai luat[ă] a noastră | datorie înpărate. și a[lc]um rugămu-te. pristăvitul odihnește-l. în bucuri[ia] | luminată, a sf[i]n[ț]ilor | tăi. dulce datătoriu de viață și la oam[en]i iu[bi]toriu. — **иуди** — | Cu cuvân'tul mai apoi | grăitorii prorocii, rodi[tor]e d[om]nului. te mândri[ta] || *f. 4 v°* dumnedzău. ai născut înpel[ă]tat[ă]. neingăduit[ă]. cela | č-au izbăvit noi, din ro[bi]tura greșialelor. | acela roagă pristăvitul robul tău cu a sa lumina să luminédze pre[cl]urată. — **иуди** ^N | **гласъ**. *f. 4 v°*

Визнегда ^B **скръ:** — | Căndu mă scrăbi a ca | david cântăți m[ă]ntuitoriu[m] meu. izbăvește sufletul[ă] meu de | limbă hielnă. — **слаг**. — || *f. 5 r°* Viața ¹⁾ postitorilor | fericită iaste. cu | d[u]mnedzăiască jelanie rădică-să. — **иуди** — | Sf[ă]ntului (*sic*, = „sfântul“) | d[u]h[ul] depreu[n]ă ține toate. vâdzulete. și nevâdzutele. | însuși am[ă] iitoriu | iaste de troiță. unu | iaste nemenčunosu. — **спры покоины**. ^C **гласъ**. *f. 5 v°* | **помени пррка**. — | Pomeni[ul]u prorocul strigând[ă]. eu simt[ă] pământ[ul]. || și cenușe. și iară cău[st]aiu în groapă. și vâdzui[ă] oasele goale. și dzișu, | am[ă] cine iaste acesta. | înpăratu au mișelu-i | sau-i derept[ă]. sau-i greșit[ă]. ce odihnește dom[ne] cu dereptii robul tău, | ca un iu[bi]toriu la oame[n]i. — Tu ziditu[m]-m-ai d[oa]mne, și pus-ai pre | mene mâna ta, și m-ai | învațat[ă] (*sic*) ²⁾ și m[ă]i dzis. în | pământu iară mér'ge-ve[ri]. îndereptédză-mă pre de[re]ptă calé ta. și-mi | *f. 6 r°* ar'tă greșialele. și | m[ă]n'tu[ie]ște-mă rogu-te. | ca un iu[bi]toriu la oam[en]i. — | **Свѣто** ^M **лица** **пиво** **го** **че**. — Lumina fetei tale hr[i]stoase. pristăvitul | ca un ef'tin' luminédză-l. | și-l sălășluiaște în loc | aurit. lângă apele tale | céle curate și d[u]mnedzăești unde pohtescu | sufletele în poal[a] părin[te]lui patriarhului lui | avram[ă]. *f. 6 v°* unde lumina ta | cé curată ivéște-să. și | să va[rs]ă izvoar[ă]le tale | céle dulci. și un'de lăcuescu pururé veselindu-să. ciatele dereptilor | cu dulçața. cu ei fă ro[bi]bul[ă] tău și-i dá mare milă. — | Căntă toate făptu[ri]le cu cuvinte. cuvin[tédză] a ta ținere cu dulce vo[ie].

1) Scris mai întâiu *viață*, apoi îndreptat în *viața* prin ștergerea lui *ă* și întregirea lui *a*.

2) Se scrisese mai întâiu *învațu*, apoi, observându-se greșala, s'a întregit silaba *ta* în loc de *ăf*.

(sic) | Iubiră ta. — Mor'tii | tăi d[oa]mne. cu d[u]mnedză[ască
 începută putere. | și mor'tii ¹⁾ despui. ti[ne] hr[i]stoase cunoaștemu |
 și rugăm. credinșosul | robul tău. ce cătră || tine dătătoriu dulce | f. 10 v°
 au venit. însuși amă odihnește-lă cu aleșii | tăi. iubitoriu la |
 oameni în loc călduros. | în sf[i]nț[i]a sf[i]nțiloră. | că voitoriu de
 milă ești. | și m[ă]ntuești ca d[o]m[n]ul. ce ai zidit după chipul
 tău. unul multă | m[i] | o]stivă. — **СЛАВА.** — | Durăria lui adamă |
 fu lemnul. cându gustă | de multă în edem'. cândă || șiar'pele f. 11 r°
 venin borî. de dreptă acăia întră mojar'-tē în toate rodu[r]ile.
 să mănănce omul. | ce veni despuitoriu. | și oboră
 șiar'pele. | și înviare noao dărui. | cătră elă să stri-
 găm. | îngăduiaște. m[ă]ntuitoare. | acesta ce ai luat. cu | sf[i]nții
 tăi odihnește-l. — ^H**I.** — | Ivitu-tēi sălașu dum[nedzăescu. fru-
 moasă | précurată. și d[u]mnedzău (sic) || ai amistuit, și h[risto]s f. 11 v°
 ai | născut. maică ver'gură. în | doao hiri. și în doao | aseme-
 nință. într'-una făp'tură. acela roagă. unulă | ce-i născută și în-
 tăi. | sufletul să odihnescă. | în credință pristăvitul lum[inat]. în
 neputrădă lu[m]ină (sic) și fericăctune. — | **ΠΝΗΦΟΝ ΓΛΑ. 3. ΠΑ'Ε**
^H**ΓΩ.** | Robii sionului din rău | întor'su-iai. și mine m[ă]n[tuitoare
 învie-mă. || și mă ia din lucrul chinului. — **СЛА.** — | La amiazădzi f. 12 r°
 sămăna-u | scrăbă post cu lacrimi. | așa cu bucurie secerău
 mănunchéle. pururia viu să mă hrănescu. — **ι.** — Sf[ă]ntul d[u]hă.
 izvor[ru] d[u]mnedzăescu vistițaru. | din el préințelepciune. și |
 min'te cu frică aceluia îi | lauda și măriră. cinstē | și țineră.
 — **ΠΟΚΟΝΗ. ΓΛΑ. 3.** | Odihnește m[ă]ntuitoriu | nostru dătătoriu
 de viață. | acestă pristăvit fratele || nostru. o de vreme doamne | f. 12 v°
 slăvimă tine. — | După chipul său și după cuviință zidit-au
 din'ncepută omul și în rașu l-au | pusă. să biruască a lui |
 toate faceri. cu zavistița diavolului prilăstit | fu. și învățaturi-
 lor tale. | călcătoriu fu. dreptu | acăia iară în acela pă-
 mănță de unde fuă luată. | osân'diū-mă să mă tor'nu. | și
 [să]-mi ceū odihnelă. — || Mor'tă pre cruce unul făr' | moar'te f. 13 r°
 și în groapă ca un | mor'tă pusără-te. mor'tii | din putredire și
 din' mo[r]te izbăvitu-iai ce cu adăncul dulce de trupă. nebeu[ț]ul
 izvor' dul'ce. sufletul | robului acestuia ce de la | noi s'-au prjstă-
 vit odihnește-l. — | În neputredă a ta bunăitate și dulcăța fru-
 moasă. și d[u]mnedză[ască] lum[ină strălucită. luminédză acesta

¹⁾ In loc de *viii*.

văile pururé curră (*sic*) și izvorăscu. — | Cuvinte nevăzute, în|tro
 semenință tatălū | și d[u]hul de pre scaun derept | mine om în
 trup iviși-te. | ca un m[i]l[o]stiv amū și iubi|toriu la oameni.
 acestū | trecut de pre lume. cu dum|nedzeiasca frâmsiațe a ta. |
 și cu frâmsiațe bunătă|ților tale acesta lumi|nedză-l. începătoriu
 vieției. — ^N i. — | Că ai început fără de || începere cuvântul lui *f. 17 r°*
 dumnedzău. maică ești îndrăzni|toare cu nevoiță roagă să | facă
 robul tău. unde ciatele ves[e]lescu-să. și să laudă. | unde-i
 lumina sf[i]n|ților. și | dulci glasuri prăznuescū. | roditoare
 d[o]mnului. — aici | să zică popa ^I ^C *помнил на.* — | *décia să cânte*
condacul. cz cиним поком. — | Tu ești unul fără de moa|te fă-
 cut-ai și zidit-ai | omul. putrezi[i] din pământū în acela iară
 vomū || merge cum ai învățat când | m-ai ziditū și mi-ai zisū. *f. 17 v°*
 că din' pământū ești. în | pământu iară mē'ge-veri | unde toți
 de pre pământū | mer'gū. la mor'mântū | făcândū cântece înge-
 reșt[i] al[i]l[u]ia. ^{II} ^A ^{III} *decie să cânte | blajenile pré glas. 2.*
cz цривиси ега прїада. — În părăție-ți cân'dū veri | mē'ge
 pomenēște noi | d[oa]mne. Ferice de cei mișei cu sufletul
 c-acelora || iaste împără|ția ceriului. | Ferice de ceia ce plāngu *f. 18 r°*
 că | că (*sic*) aceia mângăiați vorū fi. — | Ferice de cei blān'zi
 că | aceia o moștini pământul'. — | Ferice de cei flământzi și |
 însătoșiați. pentru derep|tate. că aceia sātura-să-vorū. — Ferice
 de cei m[i]l[o]stivi că aceia miluiți | vor fi. Pomeniaște noi |
 hr[i]stoase m[ă]ntuitorilū | lumii. cum ai pomenit | razboinicul.
 în pără|ția | ceriului. — Ferice de cei | curați cu inima că aceia *f. 18 v°*
 vorū vedé pre d[u]mnedzău. — | Fă robul tău m[ă]ntuitoare cu
 sf[i]n|ții ca un dulce în pără|ția ceriului. | Ferice de ceia ce facu
 pa|cia că aceia fii lui dum|nedzău chema-să-vorū. | Câți să temū de
 dumnedzău. acolo veseli-să-vorū | în pără|ția ceriului. | Ferice
 de cei gonii pen|tru dereptate. că a|celora (*sic*) iaste împără- *f. 19 r°*
 |ția | ceriului. — Cari lumé | lăsară și toți cu cu|rată viață lăcuiră
 pre | pământū proslăvéște | m[ă]ntuitoare în ceriurē. — | Fericiți
 ve|[i] fi. cândū | vă vorū inpută voao și | vorū scoate-vă. și vor
 gi|c[e] | tot cuvinte réle că min'|t[i] | pentru mene. — | Cari cu
 postū au lucrat | ție hr[i]stoase. și téu proslăvit pre pământū.
 proslăvéște-i m[ă]ntuitoarē în cerū. — Bucurați-vă | și veseliți- *f. 19 v°*
 vă că plata | voastră mul'tă iaste | în ceriure. — Cari cu | cre-
 din'ță și cu nedéjde | cé frumoasă a lui d[u]mnedzău. și carii

- cu dragoste | viiat-au pre pământü proslăvești-i m'ajntuitoare |
 în ceriure. — **слѡва.** — | În troiță într-una dum|nezăiască. ce
 f. 20 r° acum | ai luoațü. fă-l credinços || în părățiia ceriului. — **инѡт.** — |
 Despuitoare feçoară. | ceia ce d[u]mnedzäu fără sãmân|tă l-ai
 născutü fă robul'tău în laturé aleșilorü. — | **тѡ. прокумѡе.** —
 Ferice în ce ca|le mer'gi suflete că țî să | gată loc de odihnélă. —
апаъ оуѡсѡи кѡ Фѡази: гаа. с. м. | Frați h[risto]s din morți s-au
 scu|latü. începătorü, morți|lor fu. că-i oamenilor | înviaria dinn
 f. 20 v° (scris: **ДННѲ**) moar'te cum || amü dela adam au muritü, | așia |
 și din h[risto]s toți vor | înviă. ca r̄e|leși în lucrul său. | înce-
 pătorü e h[risto]s, după acéia va fi veniria lui h[risto]s. | déciia
 va fi sfrășiria, | când va da împărățiia dumne|dzäu. și tatălü. că
 să vor | deșer'tă. toată puté|ria. și toată despue|tura. și putéria.
 cadje-să lui a împărăți. pân|ănă (*sic*) cândü va pune toți | vrăj'-
 f. 21 r° mașii săi. suptu || piçoarele sale. apoi | vrăjmașului să va răsip|pi
 moar'té. și toate | va plecä suptü piçoar|ele sale. când va gice |
 că toate sãmtü pleca|te lui aïave. că fără | plecaré lui, toate
 falcerile. atunci însuși | fiil pleca-se-va. că plecate-s lui toate
 facerile. că Iaste d[o]mnü. atot|făcătorül în toate.¹⁾ — **ма |**
 f. 21 v° **а мѡіа рѡ мрѡвнѡм: ѡвѡіе || мрѡвнѡ іѡ. гаа. с. м.** **Сѡ.** — | Dzisă
 d[o]mnul cătră ceia ce mïar'sără cătră²⁾ | elü jidovii. adevărü |
 adevărü grăescü voao. | că cela ce va ascultă | cuvintele mele.
 și va | crede celuia ce m-au tremesü. | avé-va viața de vécu.
 și | la ġudețü nu va mér'ge. | ce va tréce din moar'te | întru
 viață. adevărü | adevărü grăescu voao | că va veni časul și a|cum
 f. 22 r° Iaste. cândü morți|ii vorü audzi glasulü | fiilului lui d[u]mnedzäu. |
 audzi-l-vorü și vorü înviă. | că cumü amü tatäl are | viață întru

¹⁾ În exemplarul Academiei catalogat supt Nr. 12, p. 321 (pusă în urmă cu creionul): «E acn ü H[risto]s séu scu|latü den moarte începătorü morți|lor fu. după omü pentru unulü omü vine moarte și pentru altul vine înviere morți|lor. com amü dela adamü toțeu muritü, așa și H[risto]s toți vor învie. toțü omulü ce e în rândul lui, ce întâiu| H[risto]s. după acéia carei înblă după H[risto]s, cândü elü va veni după acéia sfrășenie. cândü elü împărăți domnului părinte. cândü elü va deșteptă toată putéré și toate împărățiile și țării. cade-se lui a împărăți, până toți vrăjmașii lui suptü piçoarele lui va pune. mai de apoile vrăjmașii sparge-se vor aceia moarte. toate amü pune-va suptü picioarele lui. când el va grăi când va vedé toțü suptü picioarele lui și se va adevără că numai să se supue lui toți oamenii, cândü se vor supune lui toți oamenii. atunci și fiul va fi ascultători. că lui toate éu Dumnezeu datü suptü putéré lui.»

²⁾ Cuvintele *ceia ce mïar'sără cătră* sânt adause de copist ulterior printre rânduri.

sine. așa | au dat^u și fiului viaț' (*sic*, = «viață») să aibă întru sine, și putere ȱau dat lui ȱudețu | să facă. că fiul omeșnescu ȱaste. ce nu vă mira[re]ȱi de acăsta. că va veni | ȱasul. cān'du toȱi căȱi | voru fi în groapă. audzi-vorū glasul fiului || lui d[u]mnedzāu. și *f. 22 v°*
 vor eȱi făcătorii de bine spre | înviare vieȱiei. ȱarā | făcătorii de rău (*sic*) spre | înviare ȱudețului. | nu poču face eu de mene | nimica. ce cum audzi ȱudecū. și ȱudețulu | mieu, dreptū ȱaste. | că nu cautu voia mīa. | ce voia celuia ce m-au

tre[m]es. părintelui.¹⁾ — | *спры на члловани. оу' | мep'шаго.*
 ПОД. ГРА W ДРВК. || Veniȱi la sārutarē | cīa de apoi. să dā- *f. 23 r°*
 raȱimū mor'tului pre | d[u]mnedzāu lāudān'dū. că aȱdecā ȱa-se |

dela nașterē sa. | și cătrā groapă mē[l]ge. de acum nu să va gr[l]i. de lumīa acăstā | deșar'tā. de mul'tā | strān'sura trupului, unȱde-s acum rodurile și soȱiia. aȱdecā despar'te-sā. | dreptū eȱ d[u]mnezāu să | rugāmū. — Toate || făpturile trupului acum. | *f. 23 v°*
 neclātite vādu-sā. ce | main'te puȱinelū audziȱte moartē (*sic*), | ne-

clātite. | ochii amū închiisu-s-au (*sic*). | mānule și piçoarele leȱga-
 tu-s-au. tăcut-au și | audzulū cu elū. și limba | cu tăcēria înche-
 iatu-s-au. | mormān'tului datu-s-au. | aȱdevārū întru deșārtu-s *f. 24 r°*
 oamenii. — | Cum e viaȱa noastră. | aȱdevārū ȱaste floare. || și parā

1) În *Tetraevanghelul diaconului Coresi reimprimat după ediȱia primā din 1560—61* de arhierul Dr. Gerasim Timuș Piteșteanu cu o prefaȱă de Constantin Erbiceanu, Bucureȱi 1889, p. 193—194: „Zise Domnul cătrā ceea ce mēserā cătrā el ludeilor. pārintele mieū de acmū lucra-va. și eū voi. drept acēea mā vrātos căuta el sā-l ucigā, că nu numai spārgea Sāmbāta. ce și pārintele lui grāea Dumnezeū. tocma se făcea cu Dumnezeu. rāspunse Is. și zise lor. aȱdevār aȱdevār grāesc voao. nu poate fiul face de eluȱi nemicā. de nu va vedea pārintele făcānd, ce amu acela face, aceasta și fiul aȱȱiderea face. pārintele amu ȱubēște fiul. și toate aū arātat lui. ce inuȱi face. și māi māri de acēstea arāta-va lui lucrure. ca voi sā vă miraȱi. cum amu pārintele înviezā morȱii și viii, așa și fiul cine va vrea sā învie. pārintele amu ru judecā nimea. ce judecata toatā aū dat fiului. toȱi cine va ceti fiul, ca și cānd arā căti pārintele. cine nu va ceti fiu, nu va ceti pārintele ce l-aū trimes el. (*Cetoc. 2 nedēlea sefe imrātviū*). Zac. 16. Zise Domnul cătrā ceea ce mēserā cătrā el ludeilor, aȱdevār aȱdevār grāesc voao. că cine va asculta cuvinte/e mēle. și vor crēde cela ce m-aū trimes, avea-vor vieatā în vēci și la judecatā nu vor veni. ce vor trēce den moarte în vieatā *conēf srēdea*. aȱdevār aȱdevār grāesc voao. că vine ceasul și acmū easte: cānd morȱii auzi-vor glasul fiului lu Dumnezeū. și vor auzi învie-vor. cum amu pārintele vieatā are întru el, așa dēde și fiului viaȱă sā aibā întru el și putere dēde lui și judecatā sā facā. că fiul omenesc easte. nu vă miraȱeȱi de acēsta. că vine ceasul toȱi cine-aū fost înlāuntru morminte auzi-vor glasul lui. și eȱi-vor cine-aū făcut bine întru învierea vieȱei. ȱarā cine-aū lucrat rău, întru învierea județului. nu poči fi eū de mineȱi sā fac nemicā. (*Pētoc. 2 nedēlea*). Zac. 17. Zise Domnul cătrā ceea ce mēserā cătrā el ludeilor. cum auziȱi că jude. și judecata mea derēptā easte. că nu caut voea mea. ce voea celuia ce m-au trimes pārintele. *conēf cetoc, i martvim*.

și roao. de | demen^éță. veniți am^u să | vedem în mor'mănt^u mare. | un'de iaste bunăt^ăția | trupului, un'de-s ti|ner^éțele. un'de-s ochii | și frămseț^ăia trupului. | toate au secat ca iar'ba. | și toate au perit. veniți[i] | să cădem^u la h[risto]s cu lacrămi. — | Astădzi deșartă-i ned^ejd^ă. și a pămănt^ului | înșălăciune. și mărir'a |

f. 24 v° stin'se-se. de iubiții am^u || despar'te-să sufletul^u. | și frămsiăț^ăia trupului | peri. și-i întunecă faț^ă. și urechile să astu|pară. și gura să închisă. | piçoarele și mânule veștedziră. mor'mănt^ului | dederă-să. adevăr^u deșe|r'tu-i tot^u de pre pămănt^u. — Cănd^u veți ve|d^e frați mor'tul^u. chip | să luom acesta. časul de | apoi.

f. 25 r° acesta ca fumul | tr^éce de pre pămănt^u. || și ca o floare ce desfi|oare. și ca iar'ba ce ar'de. cu cărp^e înbrăcat^u | și zdrobit. toată frăms^eț^é au trecut. d[u]mnedzău să | rugăm. să dé acestu^ăia în | véci odihn^élă. — | Veniți căti din'n (scris: ДИИ'Т) să|mănt^ă lui adam^u. | să vedem în pămănt^u dzăcăn|d^u. după chipul nostru. | toată frămsiăț^é dzace ră|sipit^ă. în pămănt^u mu|cedă. vier'milor'

f. 25 v° dată și || și (sic) măncat^ă. ce el^u fără | véste-i lăsa. d[u]mnedzău să | rugăm. să dé acestu^ăia | în véčji odihn^élă. — | Toți căti mă veți ve|d^e mor't^u. cu dragoste | sărutați-mă soții miei | acum. iubiții și cunoștinții miei. toată vr^ém^e am^u lăsa|u-o și mă | duc. de acum nu vo^u ved^e soții miei. nice alții de pre | pămănt^u.

f. 26 r° drept^u ac^éia | rugăciune faceți-mi și || pom^enă săvăr'și-ți-mi. | doară cumva va odihni domnul | sufletul meu. — сла вниѣ, гла. ѿ. — | Măntu'aste ceia ce să nădă|duesc^u pre tine mai|ca neapusului soare rodi|toar^e d[o]mnului curat^ă | cére [cu] rugăciune acestu^ă. | la prédulcele domnu roa|gă-te să odihn^ésă acum^u | pristăvitul. unde să odihnesc^u sufletele der'pți|lor^u (sic) în d[u]mnedză|asca

f. 26 v° dulc^ăț^ă. | ur'mător^u arat^ă. | în cur|țile sf[i]nților și în po|m^enă de vecie că ești în|tru tot^u précurat^ă. — | Cănd^u cu cuvăn'tul^u | vom stă înainte g^udețului tău cel fără de | mită să nu rușinedzi | domne (sic). carii cred în ti|ne că toți am^u greșit | ce de tine nu ne lăpădăm. | drept^u ac^éia ne rugăm. | în sălașul

f. 27 r° dreptilor^u. | acesta ce ai luatu dom|ne (sic) odihn^éște-l^u că ești || unul fără greșiale. — | aice îngropănd^u mor'tul^u să căn|te| Vedeți-mă fără | glas și fără suflet^u | dzăcând^u. plăn'geți drept^u mine frați soții. | și rodurile și cunoștinții. până în dzuo eri cu | voi am^u grăit. și de ne|prasnă imi veni frico|sul^u čas^u de moar'te ce | veniți toți carii m-aț|ii | iubit de mă sărutați. | sărutar^e cé de

f. 27 v° apoi că de || acum^u nu vo^u mai înblă | [cu] voi cătră g^udeț^u

mergu | eu, unde nu ăaste fățarie | robii și domnii depreună
 vor'stă. împărății și voiñicii. bogații și méserii. | toți asémené vorű
 stă. | careleș[i] dereptű al său lucru. | au să va lumină au să
 va rușină. ce eu vă chem. toți | și vă rogu dereptű mine | ru-
 gați d[o]mnu să nu [mă] facă | după păcatele méle în loc | de
 muncă. ce se m[ă] facă unde || ăaste lumina și viața. ¹⁾ — | Păminte *f. 28 r°*
 cască. și prii[m]ește. cela ce din tine | îi zidit cu mâna lui
 dumnezău. Iară să toar'nă cătră | tine. de un'de au născutű. | ce
 după chip au luat ziditoriul. | priimește trupű că al tău-i. — |
aicé să ăa popa vin cu untű | de lemnű mestecat să ver'se | cru-
ciș. desupra (sic) mormăntu[ui] și să dzică: stropiși-|mă cu isop.
 și curățiiu-mă. spăla- | mă-veri. și mai vrătos de zăpada înălbii-
 mă-voiu. — || și așa să astupe gro[apa] și cante. ce ăaste aici. *f. 28 v°*
 Chipul crucei tale iubi[tor]ii la oameni. mor'tei omorătű. și
 ăadu ai deșer'tat. și mor'tii cei de demultű învi[su]ăi. și căn'tari
 adu[cu]ți. derep't aciăia strigămű ție hr[i]stoase d[oa]mne. |
 pristăvitul de la noi odihnește-l. unde toți să veșelescű în viața
 ta să slăvESCă a ta dumnezăire. — || Frații miei cei sufletești *f. 29 r°*
 și postitorii. | nu uitareți mine căn'dű | vă veți rugă. ce căn'dű
 mi veți vedé groapa. adu[ceți]-vă amin'te de drago[ste] noastră.
 și rugați | pre d[um]nezău. să facă sufletulű meu cu dereptii.
 — ^Ā C. — Cum ai dzis domne (sic) mar'theiei. eu sintű înviăre.
 cu | cuvântul lucrul ai săvrășit. | din ăad ai chemat lazaru. | așa

¹⁾ *Cugetări în ora morții*, începutul părții I în *Cod. Sturdz.*, p. 73—74 (ap. Hasdeu, *Cuvente den bătrani*, II, p. 449): *Vedeți-mă fără glas și fără sufletu dzăcându. plângeți după mine fraților și soții miei și gintul și cunoscuții mei. că până aseră alalta séră. cu voi grăția și de năprasnă-mi vine și-mi sosi căsul de mortia. ce veniți se ne ertămu. Că dzacu înainte voastră. sărutăți-mă sărutare de apoi. că cu voi de acmű nu voiu mai înblă. că mă ducu eu unde acolo fățerie nu este. slugile acmű și cu domnii înpreună stau împărății cu voiñicii. mișei cu bogații. bătrânii cu tinerii. și toți asemene vor sta cineși cu ale sale păcate vor sta. unii se vor preslăvi. alții se vor rușină. ce vă rugați dereptu mine. rugați-vă cătră domnul dumnezeu. să nu mă judece înprotiva lucrului meu în locul cela de muncă. ce se mă ducă unde este luminată viața de vecű. Relativ la „fără sufletu“, Hasdeu are următoarea notă interesantă: „Întăiu eră scris: $\Phi\lambda\eta\rho\varsigma$ c8... , apoi s'a șters. Se vede că autorul se oprise, căutând pentru ideea de „respirațiune“ un alt cuvânt decât *suflet*, care este ambiguu; dar negăsindu-l, a scris iarăși: $\Phi\lambda\eta\rho\varsigma$ c8 $\Phi\lambda\eta\rho\varsigma$ “.*

Același text, cu neînsemnate schimbări ortografice și înlocuirea câtorva cuvinte (*rudenția*, *vin*) în loc de *gintul*, *vine* ale *Codicelui Sturdzan* și *rodurile*. *vin* ale textului nostru, între *că* și *dzacu* s'a adaus eu *acmű*) se găsește și în *Codicile Todorescu*, f. 69 r°, r. 9— f. 70 r°, r. 12 (ap. Drăganu, o. c. p. 212—213), iar două rânduri de la început și în *Codicile Marțian* f. 46 v° jos (cf. Drăganu, o. c., p. 72).

- f. 29 v° și robul tău din iad || rădică-l. la oameni iubitoriu. — *ишѣ.* —
 Despuitolare feçoară roditoare domnului. primеște rуга robilor
 și izbăvește noi. | de toată nevoia și scrăba. — | *ВѢРОМЪ
 ВЪ ЕДИНО БѢ: СМН БѢ. | По ѡ на. тро. съ дхм правннм. |*
 Cu sufletele derepților'. | sufletul robului tău | d[oa]mne odihnește-l
 socotește | elū. în fericiata a ta viștață ce iaste la tine. — | În
 f. 30 r° odihnéla ta d[oa]mne unde || derepții răpăusedză pristăvițul robul
 tău odihnește-l. *с[лава]*. — | Tu ești d[oa]mne cela ă-au pogorât
 în iad. și legăturile fericiților ai dezlegat. mor'tul robul | tău
 m[ă]ntuitoare odihnește-l. — | Una curată. și nevinovată | feçoară
 născut-ai d[oa]mnul fără | sămănță. acela roagă să m[ă]ntuiască
 sufletele noastre. — | *ТѢ ПОМЛШ НА. БѢ ДХОНО. БУГЛА КВОТИ
 ЕСИ ВЪСКРИТЕ | ЖИВО СМРЕННѢА ХРѢВИ: | — и ѡ нѣ.* Învisă din
 f. 30 v° moar'te || h[ri]sto's adevărit domnul nostru. | derepțu rуга précuratei-
 țî | maice. și a tuturor sfinților sufletul celuia ce dela noi pristă-
 vitu-s-au robul d[oa]mnului. imr[ec]. | sup'tū acoperemântul derep-
 țilorū | fă-lū și în poala lui avram odihnește-l pre noi m[i]luiaște.
 ca un dulce d[oa]mnū și la oameni iubitoriu amin. | *БѢАН ПѢМѢ.*
 D[u]mnedzău-l țarie. | Și pas[ă] la masă. ||

Indice și glosar.

A.

- aani*, pl. lui *an*, : 3 v⁰ 8.
acoperemânt-, s. a., = „cort“ : 3 r⁰ 13, 30 v⁰ 6.
acum și *acum*, adv., : 4 r⁰ 5-6, 16 r⁰ 2, 19 v⁰ 13, 21 v⁰ 13-14, 23 r⁰ 7 și 11, 23 v⁰ 1, 25 v⁰ 8 și 11, 26 r⁰ 10, 27 v⁰ 1.
ačasta, v. *cest*.
adecă, adv., = „iată“ : *Că adecă* *ya-se de la naștere sa* 23 r⁰ 4-5, *adecă des-par'te-să* 23 r⁰ 12.
adevăr = 1. s. a. : 21 v⁰ 3, 4, 11 și 12; 2. = adv. „într'adevăr“, „cu adevărat“ : 2 v⁰ 9, 15 v⁰ 1, 23 v⁰ 11 și 14, 24 v⁰ 8; cf. și *în adevăr* : 3 r⁰ 4.
adeverit, part. lui *adeveri* într. ca adj., = „adevărat“ : 30 v⁰ 1.
aduci, pers. I sg. a prez. verbului *aduce*, : 1 r⁰ 3; pers. II sg. perf. ind. *aduseși* 16 r⁰ 8-9.
aducere, s. f., = „jertfă“ : 16 r⁰ 8.
ağuns, part. lui *ağunge*, : *ağun'să* 9 r⁰ 8.
ăive, adv., = „ăiveva“ : 21 r⁰ 7.
aibă (*să* √), pers. III sg conj. prez. de la *avea*, : 22 r⁰ 7.
aici, adv., : 17 r⁰ 9, 28 v⁰ 2; *aicé* 28 r⁰ 9; *acîa* în compusul *décîa* = „apoi“, „după aceea“ : 17 r⁰ 10, 20 v⁰ 5, *decie* : 17 v⁰ 8.
al[i]/[u]ia, interj., = „Lăudați pre Domnul“, : 17 v⁰ 8.
amîadzădzi, adv., : *La amîadzădzi* 12 r⁰ 2.
amin'te, adv., : 29 r⁰ 6.
amistui-, vb., : 11 v⁰ 1.
apoi, adv., în compoziția *de apoi* = „cel s. cea din urmă“ : *sărutaré cia de apoi* 23 r⁰ 2, 27 r⁰ 14.
ascunsu, s. a., = „taină“ : 15 r⁰ 12; *într'ascunsu* : 3 r⁰ 4-5, 7 v⁰ 3-4.
asemenință, pl. lui *asemenință*, s. f., = „asemănare“ : 11 v⁰ 4; cf. și *semenință*.
amû, adv., conj., = 1. „deci“ : 10 v⁰ 2, 14 v⁰ 10, 16 r⁰ 11, 16 v⁰ 7, 20 v⁰ 1, 22 r⁰ 4, 24 r⁰ 2, 25 v⁰ 10; 2. = „adecă“, „iată“ : 14 r⁰ 10; 3. = «iar», «și» : 5 r⁰ 8, 5 v⁰ 4, 8 r⁰ 12, 23 v⁰ 5, 24 r⁰ 14.
astădzi, adv., = «astăzi» : 24 r⁰ 11.
a-tot-făcătoriu, v. *făcătoriu*.
au, pers. III sg. a verbului aux. *am*, : 3 v⁰ 6, 13 r⁰ 9, 28 r⁰ 6 și 8.
au, conj., = «ori» : 5 v⁰ 5, 27 v⁰ 9 (bis).
audz-, s. a., = «auz» : 23 v⁰ 8.
audzi-, vb., = „auzi“ : 22 r⁰ 1, 3 și 13-14, 22 v⁰ 7, *audzite* 22 v⁰ 3-4.

B.

- beserecă-*, s. f., = „biserică“ : (*bésereca*) 1 v⁰ 10-11, (*besereca*) 14 v⁰ 9.
birui-, vb., = „îvinge“, „stăpâni“ 3 v⁰ 5, 9 r⁰ 2, 12 v⁰ 6, 14 v⁰ 7.
blajenie-, s. f., = „fericire“ : 17 v⁰ 9.
blân'zi, pl. lui *blând*, adj. : 18 r⁰ 4.
bogățate, s. f., = „bogăție“ : 13 v⁰ 10.
borî, vb., = „a vărsa“, „a aruncă afară“ : 11 r⁰ 1.

C.

- că*, conj., = „căci“, „fiindcă“ : 9 v⁰ 2, 17 v⁰ 14, 18 r⁰ 2, 4, 8 și 10, 18 v⁰ 2, 8 și 14, 22 r⁰ 4, 27 r⁰ 14, 28 r⁰ 8.
cădea- (*la* √), vb., = „a se închina cuiva“ s. „înaintea cuiva“ : 24 r⁰ 10.
călcătoriu, adj. vb. al lui *călca* = „a nu

respectă“, „a violă“: 12 v⁰ 10.
cându, adv., = „când“: 4 v⁰ 10, 10 v⁰ 13, 22 r⁰ 12.
cânta-, vb., = „lăuda“, „mări“: 15 r⁰ 2.
care pron. rel., = „cel ce“, „ceea ce“: 1 r⁰ 1, 1 v⁰ 10, 15 r⁰ 7-8, 19 r⁰ 2 și 12, 19 v⁰ 5 și 8, 26 v⁰ 8, 27 r⁰ 12; dar cf. și „cela ce“, „ceia ce“: 3 v⁰ 5, 4 v⁰ 2-3 etc.
careleș[i], pr., = „fiecare“: 20 v⁰ 3, 27 v⁰ 8.
cârpă-, s. f., = „pânză“: 25 r⁰ 3.
cască-, vb., = „a se desface“, „a se deschide“: *Pămîntească* 28 r⁰ 1.
cătră, prep., = „la“: 9 r⁰ 8, 16 r⁰ 5.
cautu, pers. I sg. prez. ind. a lui *căută*, = „caut“: 22 v⁰ 10.
chema-, vb., = „chiema“: 18 v⁰ 9, 27 v⁰ 10, 29 r⁰ 13.
chin, s. a.,: 12 r⁰ 1, (*chinurile*) 1 v⁰ 6-7, (*chinuri*) 2 r⁰ 5-6.
chip-, s. a., 1. = „chip“, „icoană“ 28 v⁰ 3; 2. = „figură“, „înfățișare“, „făptură“: 8 v⁰ 9-10 și 12, 10 v⁰ 9-10, 15 r⁰ 10, 25 r⁰ 11, 28 r⁰ 7; 3. = „pildă“: 2 v⁰ 10, 24 v⁰ 11.

condac-, s. a., = „cântare scurtă recitată zilnic în onoarea unui sfânt“: 17 r⁰ 10.
credinșos-, adj.,: 10 r⁰ 13, 19 v⁰ 14.
cruceei, gen. sg. a lui *cruce*. s. f.,: 28 v⁰ 3.
cu, prep., = „de“: 8 r⁰ 2.
cumu, adv., = „cum“: 15 r⁰ 13, 23 v⁰ 13 altundeva *cum*.
cunoștinte-, s. m., = „cunoștință“: 25 v, 8-9, 27 r⁰ 7-8; cf. *cunoscut-*: 16 r⁰ 3;
curră, pers. III pl. prez. ind. a verbului *cură*, = „curge“: 16 v⁰ 1-2
curte-, s. f., = „lăcaș“, „locuință“: 26 r⁰ 14-26 v⁰ 1.
cuvânta-, vb., = „slăvi“, „mări“: *cuvîntedză*: 6 v⁰ 11-12.
cuvîntător-, adj. vb. al lui *cuvînta*, = „cuvînt“, *λόγος*, „verbum“: 7 v⁰ 12-13, 8 r⁰ 3.
cuvîntă, s. f., = „asemănare“: 8 v⁰ 13, 12 v⁰ 3-4.
cuvînte, voc. sg. de la *cuvînt*, s. a.,: 16 v⁰ 3.
cuvioșă-, vb., = „învrednici“: *cuvioșadză* 2 v⁰ 1-2, 2 v⁰ 14-3 r⁰ 1, 13 v⁰ 1-2, *cuvioșază* 16 r⁰ 4-5.

Ç.

čas-, s. a., = „ceas“: 21 v⁰ 13, 22 r⁰ 12, 24 v⁰ 12-13, 27 r⁰ 11.
astă, fem. lui *cest*, pr., = „acest“: 6 v⁰ 14; cf. și *ačasta* 22 r⁰ 11, 23 r⁰ 8.
č-au = „ce au“: *cela č-au izbăvit noi* 4 v⁰ 3, *cela č-au pogorât* 30 r⁰ 3.
ce, pron. rel., = „cela ce“: 19 v⁰ 13, 23 v⁰ 2, 28 r⁰ 7, 28 v⁰ 2; dar cf. și *ce* = „care“, „ce“: 25 r⁰ 1 și 2, 26 v⁰ 13, 29 v⁰ 13 etc.

ce, conj., = „ci“: 1 v⁰ 7, 2 r⁰ 12, 2 v⁰ 11, 5 v⁰ 7, 11 r⁰ 5, 13 r⁰ 5, 14 v⁰ 5, 21 v⁰ 10, 22 r⁰ 10, 22 v⁰ 11, 25 v⁰ 1, 26 v⁰ 10, 27 r⁰ 11, 27 v⁰ 10 și 14, 29 r⁰ 4.
ceiu (să ~), conj. prez. al verbului *a cere*,: 12 v⁰ 14.
celariu-, s. a., = „cămară“: 14 r⁰ 2.
cenușe, s. f.,: 5 v⁰ 1.
ceriure, pl. lui *ceriu*, s. a., = „ceriuri“: 19 v⁰ 5 și 11, *ceriure* 19 r⁰ 6.

D.

da-, vb., passim; *dederă-să*, pers. III pl. perf. ind. a reflexivului *a se da*, = „se dădură“, „se deteră“: 24 v⁰ 8; pers. III sg. prez. conj. *să de* 25 r⁰ 6, 25 v⁰ 3.
dătătoriu, adj. vb. într. ca s. ori adj.,: *dătătoriu legiei*: 7 r⁰ 9-10, 14 r⁰ 4; *dătătoriu de viață*: 3 r⁰ 14-3 v⁰ 1, 4 r⁰ 9-10, 12 r⁰ 13; *dătătoriu dulce* = „bine-făcător“, „dătătoriu de bi-

ne“: 10 v⁰ 1.
de, conj., = 1. „dacă“: 10 r⁰ 7; 2. = „ca să“: 27 r⁰ 13; 3. (la comparativ) = „decât“: 28 r⁰ 14.
de ~ = gen. sg.: *de fiul* (= „a fiului“) *tău cel iubit izbăvire să aflăm* 7 v⁰ 6, *prețu de viață* 9 v⁰ 4-5. Cf. și 5 r⁰ 9. — *De mene* = „de capul meu“, „singur“, „dela mine“: *nu poču face de mene nimica* 22 v⁰ 6.

décîna, decie, v. aici.

dé (să ø), v. da

déderă, v. da.

dela, prep., = „prin“, „de cătră“:
7 r⁰ 11

demenetă, s. f.,: de demenetă 24 r⁰ 2.

de-oameni-îubitoriu, adj.; 10 r⁰ 4-5.

depreună, adv., = „împreună“: 5 r⁰ 5-6,
27 v⁰ 4

*derept-, adj., = 1. „drept“: deréptă
calé ta* 6 r⁰ 1-2; 2. adj. și s. m. =
„drept“, „fără păcate“: *deréptü* 5 v⁰
6, 22 v⁰ 9, *deréptii* 5 v⁰ 8, 29 r⁰ 9,
30 r⁰ 1, *deréptii* 8 v⁰ 5, *deréptiloru*
26 v⁰ 12, *deréptilorü* 3 r⁰ 13-14, 8 v⁰ 8,
30 v⁰ 6, *deréptilor'* 29 v⁰ 9, *derépti-*
loru 6 v⁰ 7, *deréptilor* 9 r⁰ 6, *derépti-*
lorü 26 r⁰ 14.

dereptü, prep., = „pentru“: 9 v⁰ 2,
14 r⁰ 8, 16 v⁰ 5, 23 r⁰ 13, 27 r⁰ 5-6,
27 v⁰ 8 și 11, 30 v⁰ 2; *deréptü zecéia*:
1 r⁰ 3, 3 v⁰ 8-9, / r⁰ 1, 8 v⁰ 5, 9 r⁰
3-4, 11 r⁰ 1-2, 15 v⁰ 8-9, 16 r⁰ 2, 25 v⁰
13, 28 v⁰ 9, — *dereptu acéia* 3 r⁰ 11, 9
r⁰ 3, 12 v⁰ 10.

dereptate, s. f., = „dreptate“: 3 v⁰ 13,
4 r⁰ 2-3, 14 r⁰ 7, 18 r⁰ 7-8, 18 v⁰ 14,
direptatâ 3 v⁰ 11.

descumpăra-, vb., = „răscumpără“:
9 v⁰ 5-6.

desflori-, vb.,; ca o floare ce desfloare
25 r⁰ 1-2.

despuetură-, s. f., = „biruință“, „stă-
pănire“: 20 v⁰ 10-11.

despuitor-, v. despune.

despune-, vb., = „oblădui“, „stăpân“:
10 r⁰ 11; de-aici *despuitor-, adj. v.*
într. ca s. m. = „stăpân“: 7 r⁰ 7,
9 r⁰ 12-13, 11 r⁰ 5, 13 v⁰ 5, 15 v⁰ 14;
despuitoare = „stăpână“: 20 r⁰ 4,
29 v⁰ 2-3.

desupra, prep., = „de-asupra“: 28 r⁰ 11.

destoinicu, adj., = „vrednic“: 8 r⁰ 6.

deşer'ta-, vb., = 1. „goli“: 20 v⁰ 9, 28 v⁰
6, *deşăr'ta = „zadărnic“, „surpă“:*
3 v⁰ 7.

deşer't-, adj.: 24 v⁰ 8-9; fem. *de-*
șăr'tă: 23 r⁰ 9, 24 r⁰ 11; *deşăr'tu în*
expr. întru deșăr'tu. 23 v⁰ 11.

deșchide, vb., = „deschide“ in cond.
trecut n-ai avut raiul deșchide 15 v⁰
7-8.

diavol-, s. m.,: 12 v⁰ 8.

din întâi (cei ø) = „cei dintăiu“: cu-
noscuși tăi cei din întâi 16 r⁰ 3-4.

doao, num., gen. fem.,: 11 v⁰ 3.

domn-, s. m., = „dumnezeu“: 1 r⁰ 14,
3 v⁰ 9, 4 r⁰ 14, 7 v⁰ 1, 10 v⁰ 8-9, 15 r⁰
8, 17 r⁰ 8, 21 r⁰ 12, 21 v⁰ 2, 26 r⁰ 2
și 7, 26 v⁰ 4 și 12, 30 r⁰ 8, 30 v⁰ 1
și 5, *domnu* 26 r⁰ 9, *doamne* 12 v⁰ 1,
d[oa]mne 1 r⁰ 3, 2 r⁰ 14, 2 v⁰ 13,
5 v⁰ 11, 10 r⁰ 9, 15 v⁰ 5, 17 v⁰ 13,
28 v⁰ 10, 29 v⁰ 11 și 14, 30 r⁰ 3,
domne 5 v⁰ 6-7, 26 v⁰ 8 și 13-14,
29 r⁰ 10.

dormu, pers. III pl. prez. ind. a lui
dormi, 1 r⁰ 1-2.

dulce, adj., = „bun“, „milostiv“, „în-
durată“: 3 r⁰ 14, 4 r⁰ 9, 6 v⁰ 5 și 12-
13, 8 r⁰ 2, 9 r⁰ 11, 10 r⁰ 3-4, 12 r⁰ 7,
13 r⁰ 6, 13 v⁰ 9, 14 r⁰ 12 și 13-14,
18 v⁰ 5-6, 30 v⁰ 8-9.

dulcăjă-, s. f., = „bunătate“, „desfă-
tate“, „ușurare“: 2 r⁰ 14-2 v⁰ 1
și 13-14, 6 v⁰ 8, 7 r⁰ 13, 10 r⁰ 2, 13 r⁰
11, 14 v⁰ 5, 26 r⁰ 13, *dulceții* 13 v⁰
13-14.

dulce-îubire, s. f., = „milostivire“,
„milă“: 9 r⁰ 8.

dumnezău, s. m., = „dumnezeu“:
1 v⁰ 11-12, 3 r⁰ 10, 4 v⁰ 1, 11 r⁰ 14,
15 r⁰ 1, 15 v⁰ 2, 17 r⁰ 1-2, 18 v⁰ 3 și
8-9, 19 v⁰ 7-8, 20 r⁰ 3, 20 v⁰ 7-8,
22 r⁰ 2, 22 v⁰ 1, 23 r⁰ 13, 25 r⁰ 5,
25 v⁰ 2, 29 r⁰ 8, 30 v⁰ 10, dar cf. și
dumnezău: 13 v⁰ 6, 18 v⁰ 10-11,
28 r⁰ 4-5.

dumnezăesc-, adj., = „dumnezeesc“:
6 r⁰ 12-13, 8 v⁰ 3, 9 r⁰ 10, *dumne-*
dzăescu 11 r⁰ 12-13, 12 r⁰ 7, *dum-*
nezzeiască 5 r⁰ 3, 13 r⁰ 12, *dum-*
nezzeiasca 16 v⁰ 9-10, *d[u]mne-*
dzăiasca 26 r⁰ 13, *dumnezăiască* 19
v⁰ 12-13.

dumnezăire, s. f., = „dumnezăire“:
1 r⁰ 10, 28 v⁰ 14.

E.

e, v. fi.

eftin, adj. (cet. „ieftin“) = „îndurător“, „îndurat“, „bun“: 6 r⁰ 9.

eri, ad, = „ierii“: 27 r⁰ 8.

eșl, vb., = „ieși“: 22 v⁰ 1.

eu, pron. pers. = „ieu“: 22 v⁰ 6, 27 v⁰ 3 și 10.

F.

făcătoriu, adj. vb. într. ca s. și adj.: *făcătorii de bine* 22 v⁰ 2; *făcătorii de rău* (sic) 22 v⁰ 4; *atofăcătorii* 21 r⁰ 12–13; *viață-făcătoriu* (= „de viață făcătoriu“) 8 v⁰ 3–4.

face, vb., = 1. „face“: *facu* 18 v⁰ 7; *face cântece* = „cântă“, „se tânguește“ 17 v⁰ 7. part. perf. *fapt-* (= „făcut“): *oameniloru faptă* 1 r⁰ 12; 2. „așeză“, „pune“, „sălășlui“: 6 v⁰ 8, 7 v⁰ 1–2, 8 v⁰ 7, 9 v⁰ 12, 16 r⁰ 13, 17 r⁰ 3–4, 18 v⁰ 4, 20 r⁰ 4, 27 v⁰ 12, 27 v⁰ 14, 29 r⁰ 2, 31 v⁰ 7, poate și 19 v⁰ 14, unde însă poate fi interpretat și ca „face“.

facere, s. f., = „făptură“, „creatură“: 12 v⁰ 7, 21 r⁰ 3–9 și 11–12.

făgăduință, s. f., : 8 v⁰ 14.

fapt-, v. *face*.

făptură-, s. f., = 1. „facere“, „creare“: 3 r⁰ 7 –; 2. = „fire“, „înfățișare“, „ținută“, „statură“: 8 r⁰ 10–11; 3. = „ființă“, „creatură“: 6 v⁰ 10–11; 4. „organ“, „membru“: *făpturile trupului* 23 v⁰ 1.

fără, prep., = 1. „afară de: *că fără plecare lui, toate facerile* [sânt plecate] 21 r⁰ 7. 2. „fără“: *făr'chipu* = „neînchipuit“, „care nu se poate închipui“: 15 r⁰ 9 10; *fără greșiale* 27 r⁰ 1, *fără glas* 27 r⁰ 3–4; *fără sufletu*: 27 r⁰ 4, *fără de mită* 26 v⁰ 6–7; *fără sămânță* 30 r⁰ 8–9 etc.

fără-de-începere s. = „cel fără de început“: *Că ai început fără de început* 16 v⁰ 14–17 r⁰ 1.

fără-mărire = „neasemănat de mare“: 15 r⁰ 10.

fără-moarte, s. = „nemurire“; dar cf. și *făr'-moarte*, = „nemuritor“: 13 r⁰ 1–2; *fără-de-moarte*: 2 r⁰ 14, 2 v⁰ 12–13, 17 r⁰ 11–12.

fără-vedere = „nevăzută“, „care nu se poate vedea“: 15 r⁰ 11.

fără-veste = „pe neașteptate“, „subit“: 25 v⁰ 1–2.

feçoară, s. f., : 7 r⁰ 6 și 11, 27 r⁰ 2, 29 v⁰ 3.

fericăciune, s. f., = „fericire“: 11 v⁰ 10.

fericat-, part. lui *ferică* = „ferecă“, „încătușă“: (*legăturile fericaților*) 30 r⁰ 4–5.

ferice, s. și adj. nevariabil: *ferice de cei s. ceia* = „fericire“ și „fericit“: 17 v⁰ 13, 15 r⁰ 2, 4, 6 și 9, 18 v⁰ 1, 7 și 13; *ferice în ce cale mergi* 20 r⁰ 6, dar cf. *fericiți veșii* fi 19 r⁰ 7.

fericită, s. f., = „fericire“: 2 v⁰ 4, 3 r⁰ 3.

fetei, gen. sg. a lui *fajă*, s. f., : 6 r⁰ 7.

fi, vb. aux., passim; *e* 23 v⁰ 13 (dar cf. și *iasțe* și *i*, passim); pers. III pl. prez. ind. *su*: *înălțate-su* 2 r⁰ 2 (altundeva s: *unde-s* 2 r⁰ 5, 23 r⁰ 11, 24 r⁰ 5 și 6, *toate-s* 2 r⁰ 10 și 11, *toate-să* 2 r⁰ 11 etc.); perf. *fiiu* 2 v⁰ 8, *fuseși* 3 v⁰ 14; viit. *fi-voor* 1 v⁰ 13; cond. trecut: *n-am vrut fi* 2 v⁰ 8, cf. și *n-ai vrut fi pus* 15 v⁰ 7; ger. *fiiindu* 2 v⁰ 1.

fiiu-, s. m., = „fiu“: 1 r⁰ 14, 7 v⁰ 6, 15 r⁰ 3, 21 r⁰ 10, 22 r⁰ 2 și 6, *hiul* 14 r⁰ 12.

fire, s. f., = „existență“, „viață“, „natură“: 8 r⁰ 14, *hiri* 11 v⁰ 3.

flămândzi, pl. lui *flămând*, adj.: 18 r⁰ 6.

focu, s. m., = „foc“: 1 v⁰ 12.

folosi-, vb., = „ajută“: 1 v⁰ 7.

frămsiațe-, s. f., = „frumusețe“: 13 v⁰ 5, 15 r⁰ 9, 16 v⁰ 10 și 11, 24 v⁰ 2, 25 r⁰ 12, *frămséțe* 25 r⁰ 4–5, *frămsefia* 24 r⁰ 7.

fricos-, adj., = „înfricoșat“: 3 r⁰ 4, 27 r⁰ 10–11.

G.

- gândiia*, pers. I sg. impf.; *gândiia de moarte* (= „gândeam la moarte): 15 r⁰ 6.
- glas*, s. a., = 1. „glas”: 22 r⁰ 14, *glasuri* 17 r⁰ 7; 2. = „gamă”, apoi „melodie” în muzica orientală: 17 v⁰ 9.
- gloti-* (a se-), vb., = „a se aduna în gloate”: 13 v⁰ 4.
- goni-*, vb. = „urmări”, prigeni”, „persecută”: 18 v⁰ 12.
- grăi-*, vb.,: *grăescu* 21 v⁰ 12; adj. vb. *grăitor-*, v. *mai-apoi-grăitor*.
- greșitū*, part. lui *greși* într. ca adj., = „păcătos”: 5 v⁰ 5-6.
- griji* (a să-), = „a se îngriji”: *nu să va griji de lumia ačasta deșar'tă* 23 r⁰ 7-8.
- groapă*, s. f., = „mormânt”: 15 r⁰ 7, 15 v⁰ 6-7.

H.

- hiclén-*, adj., = „viclean”: 4 v⁰ 14.
- hiul*, v. *fiiu-*.
- hire-*, v. *fire*.
- hrăni-*, vb., *hrănescu* 12 r⁰ 5-6; adj. vb. *hrănitōr-*, *apele hrănitōare* = „răurile desfătării s. desfătătoare”: 16 r⁰ 14.

I.

- a* (să ∞), v. *lua-*.
- iară*, conj., = „iarăși”: 5 v⁰ 1, 12 v⁰ 11, 17 r⁰ 14, 17 v⁰ 4, 28 r⁰ 5, dar cf. și *iară* = „iar” (*passim*).
- imr[ee]*, s. m., = „spune numele”, „cutare”: 30 v⁰ 5.
- isop*, s. = „plantă aromatică din familia labiatelor”: 28 r⁰ 13.
- ispiti*, vb., = „a pune la încercare”: 14 v⁰ 4.
- iubitoriu-la-oameni*, v. *la-oameni-iubi-*
- toriu*.
- iviriă*, s. f.: 13 v⁰ 3.
- izbăvi-* vb. = „mântui”: 4 v⁰ 3 și 12-13, 29 v⁰ 5; *de-aici izbăvire* = „mântuire”: 4 r⁰ 1 și 3, 7 v⁰ 7; *izbăvitoriu-* = „mântuitor”: 14 r⁰ 5.
- izbăvitor-*, v. *izbăvi*.
- izvoru*, s. a.: 12 r⁰ 6-7; pl. *izvoarele* 6 v⁰ 4.
- izvorăscu*, pers. III pl. prez. ind. a verbului *izvorî*: 16 v⁰ 2.

Î.

- ii*, dat. sg. pr. pers. III.: 12 r⁰ 9, 28 r⁰ 4; altundeva *i*.
- imi*, dat. sg. pr. pers. I.: 27 r⁰ 10; altundeva *mi*. Cf. *cân'dū mi veți vedē groap?* 29 r⁰ 4, etc.
- în*, prep., = 1. „prin”: *în darū cu dulcață acela roagă* (= „prin dar”) *acela roagă* 7 r⁰ 12; 2. = „la”: *În ceriū* 7 v⁰ 11.
- înălbî-* (a se ∞), vb.,: 28 r⁰ 14.
- înbrăcățū*, part. lui *înbrăcă*, vb.,: 25 r⁰ 3.
- începe*, vb.,: 8 v⁰ 9, 16 v⁰ 14; *începum* = „începurăm” în loc de „începuși”: 16 r⁰ 7; *începere*, s. f., = „început”: 17 r⁰ 1, *începătoriu-*: *începătoriu* *vieției* 16 v⁰ 13, *începătoriu*, *morșilor fu* 20 r⁰ 11, *începătoriu e hristojs* 20 v⁰ 4;
- început*, s. a.: *din'nceputū* 12 v⁰ 4-5. Înțelesul e cu totul deosebit în: *cu dfujmnedzăiască începută* (= „stăpânitoare”) *putere... despii* 10 r⁰ 10.
- începătoriu-*, v. *începe*.
- începere*, s. f., v. *începe*.
- începere*, v. *începe*.
- începum*, pers. I pl. perf. ind. a¹ lui *începe*, v. *începe*.
- început-*, v. *începe*.
- închiisu-s'au*, perf. lui *închide*, = „închisu-s'au”, *încheiatu-s'au*: 23 v⁰ 5; *să închisă* = „se închise”: 24 v⁰ 5.
- înderepta-*, vb., = „îndreptă”: *îndereptădză-mă* 6 r⁰ 1, *neu îndereptat* 14 r⁰ 9-10, *îndereptămu-né* 7 r⁰ 11-12.

îndrăznitoare, adj. vb. al lui *îndrăzni*:
ești *îndrăznitoare* = „îndrăznești“
17^r 2-3.

înfrământată (sic) în loc de *înfrământată*,
fem. lui *înfrământat*, adj., = „înfrumse-
țat“: 1^r 10-11.

îngădui, vb., = „iertă“: 11^r 9, de-aici
compusul *neîngăduit* = „necuprins
cu mintea“: 4^v 2.

în-mulțu-mîi/lostivu, adj., v. *milostiv*.

înpărat, s. m.: 2^r 13, 2^v 11-12, 7^r
8-9, 13^v 5-6, 15^v 11, 27^v 5, *în-
păratu* 5^v 5, voc. *înpărate* 4^r 5.

înpărăși, vb.: 20^v 12.

înbla-, vb.: 7^v 3, 27^v 1.

înpărășie, s. f.: *înpărășia* 18^r 1, 19^r
1, 20^v 7; *părășie*: *în părășie-ți*
17^v 11, *în părășia* 18^r 14, 18^v 6 și
12, 20^r 1.

înpelișat, part. lui *înpelișă*, vb. = „în-
trupă“: 4^v 1-2.

înpreatu, part. lui *înpreată*, vb.:
3^r 8-9.

înpuță, vb.: 19^v 8.

însătoșiat, part. lui *însătoșă*, vb. con-
struit cu *pentru* (= „de“): *însătoșiași*.
pentru dereptate 8^r 7.

înșălăciune, s. f., = „înșelăciune“, „în-
șelare“: 24^r 13.

întru, prep., = „în“, „întru“: *întru una*
făp'tură 11^v 4, *întru lege* 14^r 8,
întru semenință 16^v 3-4, *întru*
viață 21^v 11, *întru sine* 22^r 5,
întru deșăr'tu 23^v 11; cf. și 1^r 10.

Întru tot, = cu totul, „prea“: *întru*
tot nevinovată 7^v 5, *întru tot* *pre-
curată* 26^v 2-3, *întru toate cântat*
(= „prea lăudat“) 14^v 1;

întru-una, = „cu totul“, „mereu“:
întru-una înfrământată (sic) 1^r 10,
întru-una sffijnțită în taină 2^r 3-4,
întru-una dumnezăiască 19^v 12.

înfeles-, 1. part. lui *înfelege*; *Lumină*
înfelesă (= „facție înțelegătoare“)
1^r 8, 2. s. a. = „înțelepciune“:
8^v 13.

învieriei, gen. sg. al lui *înviere*, s. f.:
9^v 14.

învie, vb., = „înviiă“: *învieșă* (= „în-
vise“) 30^r 14, *învieșu-iai* 28^r 7-8.

înviiă, vb.: *vor înviiă* 20^v 2-3, *vor*
înviiă 22^r 3; de-aici *înviiare* s. f.:
înviiaria 20^r 14, *înviiare* 22^v 3 și
5, 29^r 11.

învieșă, v. *învie*.

Ğ.

gice, v. *dzice*.

ğoc, s. a., = „joc“: *ğocurile* 2^r 9-10.

ğudeca, vb., = „judecă“: *ğudecu* 22^v 7-8.

ğudeș, s. a., = „judecată“: 21^v 9, 22^r 8,

22, ^v 5 și 8.

ğudeș, s. m. = „judecător“: 26^v 5-6

ğudeșu 27^v 2.

ğunghia, vb., = „junghia“: 16^r 7-8.

J.

jelanie s. f., = „dor“: 5^r 3.

L.

lacrămi, pl. lui *lacrămă*, s. f.: 12^r 3,
24^r 10.

lăcui, vb., = „locui“: 19^r 4, *lăcuescu*
6^v 5-6.

la-oameni-îubire, s. f.: *la-oamene-îubi-
ria* (sic) ta (= „îubirea ta de oameni“):
10^r 7-8.

la-oameni-îubitoriu adj., = „de-oameni-
îubitoriu“: 3^v 1-2, 4^r 10-11, (vo-
cativ) 29^v 1-2, 30^v 9; *îubitoriu-la*

oameni: 5^v 9-10, 6^r 5, 10^v 4-5,
16^r 12, 16^v 7-8, 28^r 3-4; cf. și
de-oameni-îubitoriu.

lăpădăm, pers. I pl. prez. ind. a ver-
bului *lăpădă*; 26^v 10.

lature, s. f., = „parte“, „loc“: *laturé*
vieșiei 8^v 6-7, 16^r 12-13, *în laturé*
aleșilor 13^v 12, 20^r 5.

legătură, s. f., = 1. „încheetură“: 3^r 9;
2. — „lanț“ 30^r 4.

lege, s. f., = 14 r⁰ 8; gen. sg. *legiei*: 7 r⁰ 9-10, 14 r⁰ 4.

lemn-, s. a., = „pom“: 10 v⁰ 13.

lu, ac. pron. pers. de pers. III sg., = „l“: *odihnește-lu* 3 r⁰ 12; altundeva l.

lucru-, s. a., = „muncă“, „robie“: 12 r⁰ 1.

lumină, s. f., = 1 „făclie“, „lumânare“: 1 r⁰ 8; 2. = „lumină“: *nevechita-ți lumină*“: 13 v⁰ 2.

lumina- vb.: *să luminédze* 4 v⁰ 7, *luminédză* 6 r⁰ 9, 13 r⁰ 13-14, 16 v⁰ 12-

13; part. *luminat*-: 4 r⁰ 7-8, 11 v⁰ 8-9. *luminos*-, adj., = „luminat“: 3 v⁰ 11-12; cf. *luminat*- 4 r⁰ 7-8.

luoa-, vb., = „luă“: *ia-se* 23 r⁰ 5, *ai luoa*tă 19 v⁰ 14, *să luom* 24 v⁰ 12; dar cf. și *fiu luoa*tă 12 v⁰ 12, *ai luoa*tu 26 v⁰ 13; pers. III sg. conj. prez. *să ia* 28 r⁰ 9.

lupta-, vb. trans., „hărțui“, „necăji“, „tortură“: *multu mă luptară chinurile* 1 v⁰ 6-7.

M.

mai-apoi-grăitor-, adj. vb., = „cel ce spune cele de pe urmă“: *mai apoi grăitorii prorocii* 4 r⁰ 13.

mainte, adv., = „mai nainte“: 14 r⁰ 7, 14 v⁰ 10, 23 v⁰ 3.

măncară, s. f., = „desfătare“: (*în măncară răului*) 14 r⁰ 1.

mândri-, vb., = „mări“, „slăvi“: 4 r⁰ 14.

mântui-, vb., : 1 v⁰ 9, 6 r⁰ 4, 7 v⁰ 4-5, 10 v⁰ 8, 26 r⁰ 4, 30 r⁰ 9-10; *mântuitoriu*-: 1 v⁰ 8, 4 v⁰ 11-12, 9 r⁰ 4, 11 r⁰ 9, 11 v⁰ 13-14, 12 r⁰ 12, 18 r⁰ 12, 18 v⁰ 4-5, 19 r⁰ 6, 19 v⁰ 1-2 și 10, 30 r⁰ 6.

mântuitor-, v. *mântul*.

mână, nom. pl. al lui *mână*, s. f.: 23 v⁰ 6, 24 v⁰ 6.

mărie-, s. f., = „mărire“: 13 v⁰ 14.

mărire-, s. f., = «slavă»: 24 r⁰ 14.

Martheei, gen. de la *Martha*, n. pr.: 29 r⁰ 10-11.

mene, ac. sg. al pron. pers. de pers. I, = „mine“: 5 v⁰ 12, 19 r⁰ 11, 22 v⁰ 6; dar cf. și *mine*: 27 r⁰ 6, 27 v⁰ 11, 29 r⁰ 3, apoi *tine* 1 r⁰ 4, 3 v⁰ 4, 26 r⁰ 5, 26 v⁰ 8-9, și 10, 28 r⁰ 3 și 6, 29 v⁰ 13, *din* (passim), ș. a.

mérge-, vb., passim; *mergu* 27 v⁰ 2; *mărsără* (= „merseră“) 21 v⁰ 2.

mésér-, adj., = „sărac“, „sărman“: 27 v⁰ 6.

mieu, pron. pos., : 4 v⁰ 12, 22 v⁰ 9, 26 r⁰ 3, 29 r⁰ 9, *miei* 25 v⁰ 9 și 12, 29 r⁰ 1, *mele* 14 v⁰ 3.

milă, s. f.: 7 r⁰ 3, 7 v⁰ 9,

milos'die s. f., = «îndurare», „milă“: 16 r⁰ 6.

milostiv-, 16 v⁰ 7, 18 r⁰ 9-10, *m[i]l[ostiv]u* 14 r⁰ 2; cf. și *în-multă-m[i]l[ostiv]u* 9 r⁰ 11 și *multă-m[i]l[ostiv]u* 10 v⁰ 10-11.

m[i]lui-, vb., : 7 v⁰ 14, 18 r⁰ 10; de-aici *m[i]l[uitor]*-: 8 v⁰ 5-6.

m[i]l[uitor]-, v. *milui*.

mirareți (*nu vă* √), p. II pl. imper. prez. de la *a se miră*, = „nu vă mirați“: 22 r⁰ 10-11.

mișel-, adj., = „sărac“: 5 v⁰ 5, (*mișei cu sufletul*) 17 v⁰ 13-14.

mită, s. f., : 26 v⁰ 7.

moarte-, s. f., : 2 v⁰ 5, *moarte ta* 15 v⁰ 5, *morte*- 13 r⁰ 4-5, 28 v⁰ 4-5; gen. sg. *morției* 3 v⁰ 6.

mohorățit (*léu* √), pers. III sg. perf. ind. a lui *mohorățit*, : 15 v⁰ 14—16 r⁰ 1.

moșteni-, vb., = „moșteni“: 18 r⁰ 5.

multu, adj., = «mult»: 1 v⁰ 6.

multă-m[i]l[ostiv]u, v. *milostiv*-.

muncă, s. f., : 27 v⁰ 14.

muced-, adj., : 25 r⁰ 13-14.

N.

nădăjdui- (*a se* √) *pre cineva*, vb., = „nădăjdui în cineva“: 14 v⁰ 6, 26 r⁰ 4-5.

năprasnă (*de* √), expr. adv., = „fără veste“, „de-odată“: 27 r⁰ 9-10.

naște, vb., = „a se naște“: *au născut* 28 r⁰ 6; cf. *unulă ce-i născut* 11 v⁰ 5.

naștere, s. f., = „rudenie“, „rude“: 23 r⁰ 5.

neapus-, adj., = „care nu apune“: 26 r⁰ 6.

nebătrănit-, adj.: *nebătrănita-ți fericită* 2 v° 3-4, 3 r° 2-3.
nebeut-, adj. = „care nu se poate bea“: *nebeutul izvor* 13 r° 6-7.
neclătit-, adj. = „nemișcat“: 23 v° 2 și 4.
nedějde-, s. f. = «nădejde»: 24 r° 11-12, *nedějde că frumoasă* 19 v° 6.
nedeșertat, adj. = „care nu se poate deșertă sau goli“: *izvoru nedeșertat* 9 r° 9-10.
neîngăduită, adj., v. *îngădii-*
nemenčunosu, adj. = „nemincinos“: 5 r° 10; dar cf. *amin'te* 29 r° 6, *mor-minte* 1 r° 1, *cuvinte* 16 v° 3, ș. a.
neputred-, *neputrăd-*, v. *putred*.
nescăzut, adj. = „care nu scade“:

vistăriu nescăzut 13 v° 9.
netăcut-, adj. = „fără tăcere“, „fără întrerupere“, „neincetat“: *netăcută cântări* 1 r° 2.
nevăzut-, 1. adj. = „ceea ce nu se vede“: 16 v° 3; 2. *nevăzută* s. f. pl. *nevăzute* 5 r° 7, 8 r° 13; cf. *vădzutu* 8 r° 12, *vădzutele* 5 r° 6-7.
nevechit-, adj. = „care nu se învechește“, „neînvechit“: *nevechita-ți lumină* 13 v° 2.
nevoe, s. f.; 3 r° 7. (*nevoia*) 29 v° 6; cu *nevoe* (= „cu greu“): 3 r° 6-7.
nevointă, s. f. = «osteneală»: 17 r° 3.
nice, conj. = „nici“: 25 v° 12.
noao, dat. pl. al pr. pers., 3 v° 14, 11 r° 7.

O.

o, pers. III sg. a verbului aux., *voiu*.
oamene, pl. lui *om*, = „oameni“: 10 r° 7.
oboră, cet. *obori*: vb., = „a doborî“, „a surpă“: 11 r° 6.
odihnelă, s. f., = „odihnă“, „odihnire“:

12 v° 14, 15 v° 4, 20 r° 8, 25 r° 7, 25 v° 4, 29 v° 14.

omorău (*ai* ✓), pers. II sg. perf. ind. a lui *omorî*: 28 v° 5.

P.

pământ-, s. a.: 8 r° 14-8 v° 1, 15 r° 13, 19 v° 9, 24 r° 12, 24 v° 9-10, *pământu* 5 v° 14, 25 r° 13, voc. *păminte* 28 r° 2.
părăție, v. *înpărăție*.
părinte-, s. m., = „tată“: 22 v° 12.
pas[ă], pers. II sg. imp. prez. a lui *păsa* = „păși“, „merge“: 30 v° 11.
patriarh-, s. m.: 6 v° 1.
peri-, vb.: 24 r° 9, 24 v° 3.
piçoarele, pl. lui *picior*, s. a.: 21 r° 5, 23 v° 6.
plănge-, vb., = „plânge“: *plângu* 18 r° 2; *plângiă*, pers. I sg. impf., = „plângeam“: 15 r° 5.
poală, s. f., = „sân“: *poala ... lui Avram*: 6 r° 14, 30 v° 7.
počă, pers. I sg. prez. ind. a verbului *putea*, = «pot»: 22 v° 6.
pogorăt (*ě-au* ✓), pers. III sg. perf. ind. a lui *pogorî*: 30 r° 3.
pohti-, vb., = „potî“: *pohtescu* 6 r° 13; cf. însă și *pofti-* 9 v° 1.
pomână-, s. f., = «pomână», „pomenire“, „amintire“ 26 r° 1, 26 v° 1-2.

pomeni-, vb.: 5 r° 13, 17 v° 12, 18 r° 11 și 13.
postitor-, adj. vb. al lui *posti* într. ca s. m., = „pustnic“: 5 r° 1, 29 r° 2.
prăh, s. a., = „praf“: 2 r° 11.
prăznui-, vb., = „serbă“: 17 r° 7.
pre, prep., = „pe“: 6 v° 14, 8 r° 7, 9 v° 7, 13 r° 1, 16 v° 5 și 9, 17 v° 5 și 9, 19 r° 4 și 14, 19 v° 9, 24 v° 9 și 14, 25 v° 12, 26 r° 5.
prăcurată-, fem. lui *prăcurat*, adj.: 4 v° 7-8, 11 r° 14, 26 v° 3, 30 v° 2.
prădulce, adj., = „prea bun“: 26 r° 9.
preț de viață, gen. sg., = «prețului vieții»: 9 v° 4-5.
prăînțelepciune, s. f.: 12 r° 8.
primii-, vb., = „primi“: *primiște* 28 r° 2-3, 29 v° 4; *primiște* 28 r° 8.
prilăsti-, vb., = „amăgi“: 12 v° 8.
pristăvi- (*a se* ✓) vb. = „a muri“ 1 r° 5, 1 v° 1, 2 v° 2, 3 r° 1, 3 r° 12, 3 v° 9, 4 r° 6-7, 4 v° 5-6, 6 r° 8, 6 v° 13, 1 v° 9, 12 r° 14, 13 r° 9, 13 v° 11, 14 r° 14-14 v° 1, 15 v° 3-4 și 9, 16 r° 11,

26ro 11, 30ro 1-2, 30vo 4-5.
proslăvi- vb. = „mări“, „glorifică“:
 19ro 5, *proslăvești-i* (= „proslăveș-
 te-i“) 19vo 9-10.
pururé, adv.,: 8ro 5, 14vo 14, 16vo 1,
 (*pururia*) 12ro 5.
pusă-, s. f., = ceea ce s'a pus“, „să-
 mântă“: *pusă în pământ* 9ro 1.
pusără, pers. III pl. perf. ind. a lui

pune, = „puseră“: 13ro 3.
putred-, adj., = „stricat“: 2ro 10
 comp.: *neputred-* 13ro 10, *nepu-
 trădă* 11vo 9, pl. *putrezi-* 17ro 13.
putredire, s. f. = „stricăciune“: 13ro 4,
 16ro 10, gen. sg. *putredireei* 15ro 4.
puțineliu, adj.,: 23vo 3; *puține vreme*
 6vo 14.

R.

rădica-, vb., = „ridică“: 7vo 11, 8vo 1.
raiu, s. a.,: 14ro 1, 15vo 8.
răpăusa-, vb., = „odihni“, „a se odih-
 ni“: *răpăusedză* 30ro 1.
răpitoriu, adj. v. al lui *răpi*, într. ca
 s. m. = „fâlhar“, „hoj“, „fur“: 2vo
 5-6.
răsipi, vb. tr., = „risipi“: 2vo 6; refl.
 21ro 2-3; *răsipită* 25ro 12-13.
răstigni, (*a se* ∞), vb.,: 14ro 9.
rrău, adj. într. ca s. a., = „rău“: 22vo
 4; altunde va *rău*.
razboinic-, s. m.: 18ro 14.
roao, s. f., = „rouă“: 24ro 1.
rob-, s. m., = „șerb“: 4vo 6, 5vo 8,
 6vo 8-9, 7ro 1, 8vo 6, 9ro 4,
 (*robu* = „robul“) 9vo 11, 10ro 14,
 13ro 8, 17ro 4, 18vo 4, 20ro 4,

27vo 4, 29ro 14, 29vo 4-5, 29vo 10,
 30ro 5, 30vo 5.
robitură-, s. f., = „robire“, „robie“:
 4vo 3-4.
rod-, s. a., = „rudenie“, „rudă“, „neam“:
rodurile 11ro 3-4, 23ro 11, 27ro 7.
roditoare, adj. vb. al lui *rodi*, într. ca
 s. f. = „născătoare“, „maică“: 1ro
 12, 4ro 13-14, 17ro 8, 26ro 6-7,
 29vo 3.
ro;iu, adj.,: 15vo 13.
rugă-, s. f.,: 29vo 4, 30vo 2.
ruga-, vb. trans.,: *vă rogu* 27vo 11;
 refl. *a se ruga (la cineva): la pré-
 dulcele domnu roagă-te* 26ro 9-10.
rușina-, vb.,: *să nu rușinedzi* 26vo 7,
rușina- (a se ∞ de cineva), vb. refl.
 1vo 11.

S.

să, conj., = «dacă»: 15vo 6.
să, pr. refl., = „se“: 1vo 11, 3ro 10,
 3vo 3, 5ro 3-4, 6vo 3 și 7, 16ro 14,
 17ro 5 (*bis*), 18vo 9, 10 și 11, 20ro 7,
 20vo 8 și 12, 23ro 7 și 12, 23vo 2,
 24vo 1 și 4, 5 și 8, 26ro 11-12,
 27vo 9 (*bis*), 28ro 5 și 13, 28vo 12;
 dar cf. și *se*: 23ro 5, 24ro 14.
sălaș- s. a. = „locuință“, „lăcaș“:
 1ro 7, 7ro 7-8, 8vo 7-8, 9ro 14,
 26vo 12, (*sălașu*) 1ro 12.
sălășlui-, vb., = „așeză“: 6ro 10,
 9ro 14, 13vo 11-12.
sămăna-, vb., 12ro 2.
sămăntă, s. f.,: 25ro 8-9, 30ro 9.
sămt, pers. III sg. prez. verbului *a fi*:
sămtu 2vo 10, *sămtu* 21ro 6, *simtū*
 5ro 14, *sim:ū* 29ro 11.

săvrăși-, vb., = „săvârși“, „face“:
 8ro 1, 29ro 12; cf. însă și *săvârși-*:
 26ro 1.
scrăbă, s. f., = „scărbă“, „necaz“,
 „supărare“: 12ro 3, 29vo 6.
scrăbiă(mă ∞), pers. I sg. impf., =
 „mă scărbeam“: 4vo 10.
seca-, vb.,: 2ro 8.
secera-, vb.,: 12ro 4.
semenință, s. f., = „semănare“, „ase-
 mănare“; 16vo 4.
sf[i]nție, s. f., = „sfințire“: 3vo 14,
sf[i]nția sf[i]nților 10vo 6.
sfrășire-, s. f., = „sfârșire“: 20vo 6.
simtū, v. *sămt*.
sintū, v. *sămt*.
Sion, n. pr. fig. = „biserica“: 11vo 12.

slăvi-, vb., = „mări“: 28 v⁰ 13—14.
slobod, adj.,: 7 r⁰ 1.
slobodzi-, vb., = „slobozi“: 7 r⁰ 6.
slobodzire, s. f. = „slobozire“, „eliberare“, „mântuire“: 15 v⁰ 12.
socoti-, vb., = „numără“: 29 v⁰ 11-12.
somn-, s. a., 1. = „somin“: 3 v⁰ 2; 2. = „vis: somnu 2 r⁰ 12, 2 v⁰ 9.
sparge-, vb. = „împrăștiă“, „risipi“, „nimici“, „strică“: 3 v⁰ 6.
spăsenie, s. f., = „mântuire“: și *sp[ă]senie slăvim* 10 r⁰ 7.
sp[ă]sitor, adj. vb. al lui *spăsi*, = „mântuitor“: 8 v⁰ 10—11.
spre, prep., = „pentru“, „întru“: vor

eși făcătorii de bine spre învățarea vieții. Iară făcătorii de rău. spre (= „pentru“, „întru“) învățare aude țului 22 v⁰ 2 și 4.

strân'sură, s. f., = „chin“, „patimă“, „suferință“: *strân'sura trupului* 23 r⁰ 10.

striga-, vb.,: 2 v⁰ 11.

su, sū, s, v. fi.

sufletū, s. a., 1. = „suflare“: *fără sufletū* 27 r⁰ 4. 2. = „duh“, „suflet (passim).

supt, prep.,: *suptu* 20 v⁰ 14, *suptū* 3 r⁰ 13, 30 v⁰ 6.

suspina, pers. I sg. impf., = „suspinam“: 15 r⁰ 5.

Ș.

șarū s. a. = „văpsea“: 15 v⁰ 12.

T.

tată, s., m.,: *tatălu* 4 r⁰ 2, *tatălū* 16 v⁰ 3, 20 v⁰ 8, *tatăl* 15 r⁰ 2, 21 r⁰ 4; cf. și *tatălui* 16 r⁰ 9.
tinerete-, s. f.,: 24 r⁰ 5-6.
tot, adv. = „mereu“, „în continuu“: 19 v⁰ 10.
trece, vb., - 1. „iertă“: 10 r⁰ 1; 2. = „a muri“: *trecut de pre lume* 16 v⁰ 9.
trecut, v. *trece*.

tremesū, part. perf. al verbului *tremes* = „trimit“: *m-au tremesū* 21 v⁰ 7, *m-au tremes* 22 v⁰ 11-12.

troiță s. f. = „treime“, „trei fețe“: 2 r⁰ 2-3, 5 r⁰ 9, 19 v⁰ 12.

trupu, s. a.,: 3 r⁰ 6, 8 v⁰ 1, 9 r⁰ 6.

turna- (a se ✓), vb. refl., = „a se întoarce“, „a se înturna“: *să mă tornu* 12 v⁰ 13, *să toar'nă* 28 r⁰ 5.

Ț.

țineă, vb., = „stăpâni“: 5 r⁰ 6; de-aici *ținere-*, s. f., = „stăpânire“: 6 v⁰ 12, 12 r⁰ 11, *ținariă* 3 v⁰ 6; *țitoriu* = „stăpânitor“: *țitoriu iaste de troiță*

5 r⁰ 8-9.

ținere-, s. f., v. *ține*.

țitoriu, v. *țineă*.

U.

uitarefi (nu ∅), pers. II pl. imper. prez. dela *uită*, = „nu uitaji“: 29 r⁰ 3.

17 r⁰ 11, 27 r⁰ 1, 30 r⁰ 7.

urăț-, adj., = „urgisit“: 8 r⁰ 1.

unul, *una*, num., = „singur“, „singur“: 5 r⁰ 9, 7 r⁰ 10, 10 r⁰ 2 și 3, 10 v⁰ 10, 11 v⁰ 4 și 5, 13 r⁰ 1,

următoriu, adj. vb. într. ca s. m. = „urmaș“, „moștean“, *ur'mătoriu arată-l în curțile sf[i]nților* 26 r⁰ 14.

V.

- vădzuu*, pers. I sg. perf. lui *vedea*: 5 v⁰ 2, *văzuu* 15 r⁰ 6; conj. prez. *să vadză* 7 r⁰ 14.
- văzută*, s. f., v. *nevăzut-*.
- vécu*, s. a., = „veac“: 21 v⁰ 8.
- vecie*, s. f., în compoziția de *vecie* = „vecinic“: *dulчаța cê de vecie* 2 v⁰ 1, *poména de vecie* 26 v⁰ 2.
- venire-*, s. f.: 20 v⁰ 5.
- ver'gură*, s. f., = «fecioară»: 11 v⁰ 2, *ver'guriloru* 14 r⁰ 2.
- ver'se* (să *∫*), pers. III. conj. prez. de la *vărsă*, vb.: 28 r⁰ 10.
- veștedzi-*, = „a se veștezi“: 24 v⁰ 6-7.
- viață*, s. f.: 3 v⁰ 1, 4 r⁰ 10, 8 v⁰ 3, 9 v⁰ 5, *viaț'* 22 r⁰ 6; articulat: *viața* 1 v⁰ 3, și *viația* 5 r⁰ 1; gen. sg. *vieției* 7 r⁰ 2, 8 v⁰ 6-7, 16 v⁰ 13, 16 v⁰ 13, 23 v⁰ 3.
- viață-făcătoriu*, v. *făcătoriu*.
- vie* (să *∫*), conj. lui *veni*: 16 r⁰ 5.
- vîia-*, vb. = «trăi», «a fi viu»: *să viedzu*: 7 v⁰ 13-14, *vîiat-au* 19 v⁰ 9.
- vier'mitor'*, dat. plur. al lui *vierme*: 25 r⁰ 14.
- vistiariu-* s. a = „tezaur“, „comoară“: 12 r⁰ 7, 13 v⁰ 8-9.
- voao*, dat. pl. al pr. pers.: 19 r⁰ 8, 21 v⁰ 4 și 12.
- voinic*, s. m. = „ostaș“, „soldat“, „militar“: 27 v⁰ 5-6.
- voitoriu*, adj. vb. al lui *voi*: *voitoriu de milă ești* 10 v⁰ 7.
- voiu*, vb. aux., pers. II sg. *veri* = „vei“: 17 v⁰ 11-12, 28 r⁰ 13-14, pers. III sg. într. în locul pluralului, o „vor“. „or“ 18 r⁰ 5.
- vrajmaș-*, s. m., = 21 r⁰ 2.
- vrătos*, adj. într. ca adv. = „vârtos“ *mai vrătos de zăpada* 28 r⁰ 14.
- vreme*, s. f.: 12 v⁰ 1.
- vrere-*, s. f., = „voe“, „voință“: 3 r⁰ 9 - 10.

Dz.

- dzăcea-*, vb., = „zăcea“: 15 r⁰ 7, 25 r⁰ 10 -11 și 12, 27 r⁰ 5.
- dzice-*, vb., = „zice“: 5 v⁰ 13, 28 r⁰ 12, 29 r⁰ 10; *va gice* 21 r⁰ 5, *vor gič[e]* 19 r⁰ 9; *dzișu*, pers. I pf. sg. ind., = „zisei“: 5 v⁰ 3; *dzisă* = „dzise“: 21 v⁰ 2.
- dzisă-*, s. f., = »poruncă«: 8 r⁰ 11, 15 v⁰ 2.
- dzuo*, s. f., = „ziuă“: 27 r⁰ 8.

Z.

- zavistie-*, s. f.: 12 v⁰ 7-8.
- zdrobi-*, vb.: 25 r⁰ 4.
- zidi-*, vb., = „crea“: 5 v⁰ 10, 8 v⁰ 11, 10 v⁰ 9, 12 v⁰ 4, 15 r⁰ 8-9, 17 v⁰ 2, 28 r⁰ 4; de-aici *ziditoriu* = „creator“: 28 r⁰ 7.
- ziditoriu*, adj. vb., într. ca s. m. v. *zidî*.
- ziditură-*, s. f., = „zidire“, „creare“: 8 r⁰ 11.
- zlac-*, s. a. = „iarbă“: 2 v⁰ 10.

Tabela I.

Fig. 1.

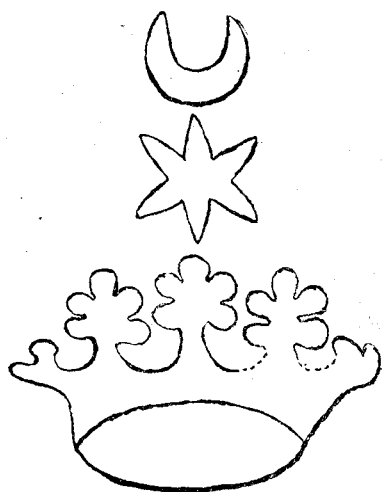

Fig. 2.

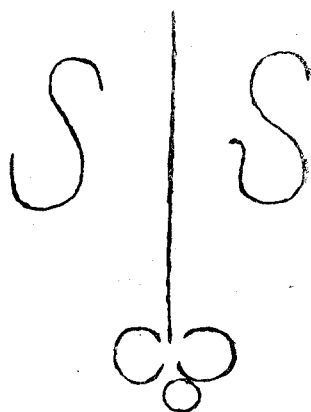

Tabela II.

Fig. 1.

Fig. 2.

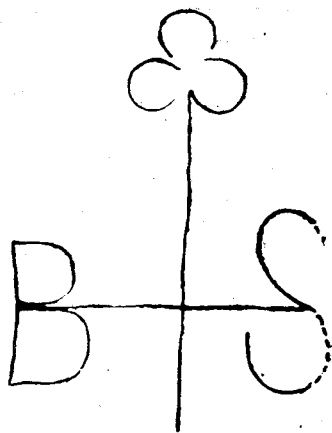

Tabela III.

Fig. 1.

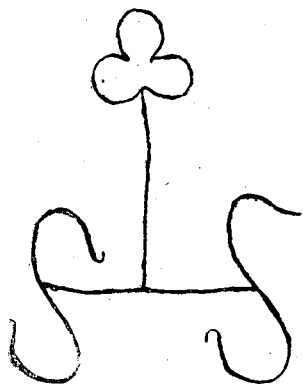
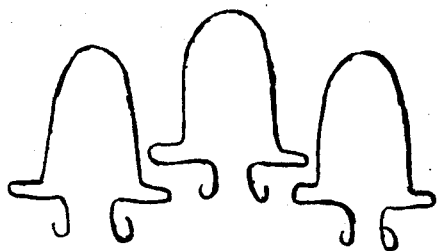

Fig. 2.

Cuvinte și lucruri.

Elemente vechi germane în orientul romanic.

În lucrarea de față vom studia istoria câtorva termeni românești și romanici în legătură cu lucrurile la cari se referă. Vom încerca să întrebuițăm toate mijloacele pe care trebuie să le pretindă astăzi lingvistica, ținând seamă adică în chip armonios de punctul de vedere istoric, geografic, etnografic și semantic, căci numai în acest fel se poate ajunge la lămurirea completă a vieții unui cuvânt în genere, și în special a aceluia, al căror sens nu se poate pricepe bine fără a cunoaște și lucrul de care se leagă.

I. Două inovațiuni de lucruri cu termenii lor:

In Romania de răsărit: Strungă; în cea de apus: Barr—.

Cu originea lui *strungă* și a corespondentelor sale din limbile vecine cu româneasca, s'au ocupat mai mulți filologi romanici, slaviști și indo-germaniști fără să se poată, în decurs de aproape o jumătate de veac, de la Miklosich încoace, ajunge la o lămurire satisfăcătoare. Cauza, cum vom vedea, a fost neglijarea semanticii în legătură cu lucrurile la care se referă cuvintele, explicabilă de altfel într-o vreme când nu i se cunoștea ca azi marea importanță în lingvistică. În cercetările din urmă însă găsim aceeași greșală, supt o altă latură. Deși principiul cuprins în germ. „Wort und Sache“ a convins pe toată lumea, totuși se mai încearcă scotocirea istoriei cuvintelor pornindu-se numai de la lapidarele definiții ale unor dicționare. Și mai ales când e vorba de cuvinte cari se îndărătnicesc a nu-și da pe față secretul originii lor, trebuie să se lase la o parte maltratarea hainei fonetice, pentru a căuta misterul în lumea internă a cuvântului, care de obicei oferă elemente și puncte de sprijin mult mai numeroase decât cele câteva nevinovate sunete ale unei vorbe.

În toate explicările date de alții până acum și pe cari le vom vedea mai departe, sensul de la care s'a pornit pentru *strungă* e mai mult decât vag. *Strunga* este însă un lucru, o construcție mai bine zis, din sfera ocupațiunilor etnografice, care nu e tocmai simplă. De aceea, pentru a avea o imagine clară a ei, trebuie să-i cunoaștem și forma, părțile din cari se construiește și mai ales serviciul ce îndeplinește în viața păstorească.

Putem spune de la început că este mijlocul cel mai important născocit de păstori pentru a strânge și exploata laptele, principalul venit al oilor și caprelor.

Vom da deci descrierea și funcțiunea acestui „mijloc” observat de mine în mai mulți ani de-arândul și în mai multe regiuni ale României.

În regiunea Carpaților, pe ambele versante, păstoritul, până la războiul cel mare european, eră o ocupațiune de căpetenie a Românilor. Același lucru eră și în toată întinderea dintre Carpați, Dunăre și Nistru, pe marile proprietăți în special. În aceste zone păstoritul se practică în mare, se creșteau turme numeroase¹⁾ și de acest fel de exploatare a oilor și caprelor este legată necesitatea strungii. Ea nu lipsește nici la crescătoriile mai mici, din preajma satelor, dar acolo unde sunt oi puține lipsește adeseori.

Strunga e absolut necesară în practică pentru mulgerea cu înlesnire a unei turme ce trece de 200 de capete — la marile târle mânăzările ajung chiar până la circa 1000 de capete. E de la sine înțeles că pentru a mulge un număr așa de mare de oi ori capre, trebuie un mijloc prin care să se poată lua una câte una până la cea din urmă și să fie trecute prin mâinile păstorilor mulgători („mânăzări”, „mulgari” etc.). Când e de muls un număr mic de vite păstorul le poate prinde pe rând, mulge și dă drumul, fără să-i rămâe nici una care să nu-i fi trecut prin mâni, fiindcă le cunoaște „pe de-asupra” și le poate ține la rigoare și socoteala în cap. Dar, când sânt sute de capete, operațiunea devine imposibilă, chiar dacă turma ar fi închisă într'un ocđl. În unele părți, înăuntrul acestuia păstorii prind — e adevărat — una câte una, le mulg, cum se mulg vacile de ex., așezându-se la ugerul lor și apoi le dau afară din închisoare. Acest lucru se întâmplă, cum am spus, unde e vorba de un număr mic de vite, fiindcă procedeul în acest caz nu e prea obositor.

Sistemul de-a prinde oaie cu oaie e totuși primitiv și se mai practică și în alte țări romanice, cum este Sardinia cea păstrătoare de atâtea forme vechi de limbă și civilizație romană și autohtonă. Despre acest fel de-a mulge vorbește cunoscătorul acestei regiuni, romanistul Wagner²⁾, fără însă să ne dea o de-

¹⁾ Astăzi prin expropriere moșiile micșorându-se nu mai pot cu-prinde turme mari; pe de altă parte războiul a distrus sute de mii de oi.

²⁾ *Das Ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, Heidelberg 1921, p. 112 și v. și p. 118 o «Schafhürde, făcută din ramuri îngrămădite în formă de gard, dar neîmpietite. (cf. mai departe la *barr — sisteme primitive de închisori, garduri etc.)

scriere amănunțită a locului în care sânt închise oile pentru această operație.

Sistemul mulsului prin „strungă“ al păstorilor români, transmis și popoarelor vecine din cele mai vechi timpuri, înălătură greutățile amintite, cum vom arată mai la vale.

Strunga și operațiunile în legătură cu ea dinainte și după muls.

Păstorii aduc turma la muls de trei ori pe zi vara și numai de două ori spre toamnă. Bagă oile, pentru acest scop, strigând continuu „hăi la ușe“, „hăi la strungă“ ori și alte strigături, după regiuni, într'o închisoare care are forma de la fig. 1. în zona păstoritului în mare, amintită mai sus.

Aceasta închisoare e construită astfel¹⁾:

Vedem o împrejmuire A, cu patru laturi, ori cu mai multe (cf. fig. 2), în care caz e făcută din „scânduri“ sau „bârne“ subțiri ori „lați“ ciopliți, ale căror numiri după regiuni nu ne preocupă aici. Alteori e făcută din gard de nuele ori crengi, după cum e regiunea respectivă de bogată în material de îngărdit. La munte se face din prăjini, bare necioplite de brad. În acest caz, fiindcă se și pretează la o asemenea formă, este de obicei mai mult rotundă, cum se poate vedea un tip, foarte primitiv însă și mic, la dl O. Densusianu (*Gratul din Țara Hațegului*, fig. XIII, p. 308), care arată — lămuriri nu se dau — o creștere de oi foarte redusă, fiindcă nu se vede adausul necesar pentru muls (C la fig. 1).

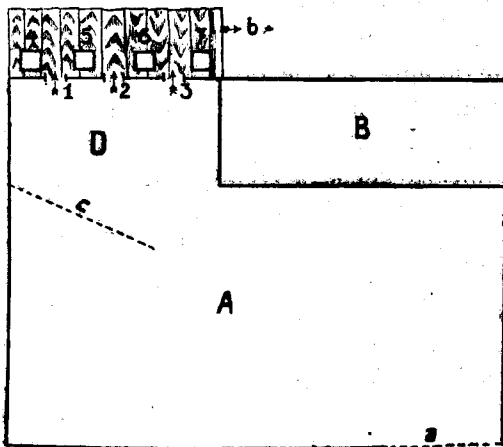

Fig. 1.

¹⁾ Reprezentăm construcția printr'un desen simplu de linii, suficient pentru a-i înțelege forma și felul de funcționare. La sfârșit vom da și fotografiile.

Dacă turma e prea mare nu se bagă toată odată, ci numai o parte, ca să nu stea oile îngrămădite, și, după ce se mulge partea aceea, se mai aduc și celelalte, ce rămăseseră afară.

Oile se introduc pe la „coada strungii“, pe „ușa“ (poarta) cea mare (a), care se închide apoi, evident, ca să nu iasă cele dinnăuntru afară.

Înăuntrul strungii (A) stă „mânătorul“¹⁾ sau „strungarul“, de obicei un băiat între 10—16 ani care „dă oile la ușe“ sau „la strungă“, cu aceleași strigăte amintite mai sus (pag. 329) și cari arată direcția unde trebuie să meargă vitele.

Ele se mână în spațiul D, numit, după date din Muntenia, Țara Bârsii și Bran, „coteț“, care se și închide uneori cu ușa c, cuprinzând și reținându-le până la mulgerea lor, un număr de circa 20—30 capete. Mânătorul, sau cel ce le „dă la ușe“, căci aici este propriu zis datul „la ușe“, de aceea și strigă mereu „hăi la ușe“, face să intre una câte una prin una, două sau chiar trei²⁾ „uși“ mici (1, 2, 3) cât să poată încăpea o oaie sau capră.

Pătrunzând prin porțile acestea, în direcția săgeților, sânt prinse de mânăzări, care stau pe scaune (4, 5, 6) fixe (cf și O. Densusianu, o. c.)³⁾ și, așezându-le cu ugerul deasupra găleții ținute între picioare, le mulg.

Pe scaunele 5, 6, din mijloc stau câte doi ciobani, iar pe cellalt (7) din dreapta stă de obicei baciul. Dacă sânt oi mai puține, se fac în păretele C numai una sau două uși.

Păretele C este făcut din scânduri, bârne subțiri ori alt material și formează cheia, secretul strungii am zice mai bine. În adevăr aici, la acest părete, e concentrată toată acțiunea mulsului. Prin porțile lui trec oile îndemnate de mânători, dar nu trec decât cele silite și nu pot ieși, deși au loc suficient, decât dacă sânt lăsate să iasă de către mulgatori, cari, îndată ce oile dau să iasă, le apucă să le mulgă, în chipul cum am spus. Evident, lăsate libere, oile ar ieși pe strungă în șir, repede, una după alta, după cunoscutul lor obicei, descris atât de frumos de Dante:

¹⁾ În jud. Cojocna și împrejur, pe o zonă ce n'o pot determina, se cheamă și *ciorúng*.

²⁾ În Țara Hațegului (v. fotografiile) sânt patru și cinci uși.

³⁾ Descrierea mulsului, deși pe scurt, din textul XLIV corespunde cu ce spunem noi.

„Come le pecorelle escon dal chiuso
 A una, a due, a tre, e l'altre stanno
 Timidette atterando l'occhio e'l muso;
 E ciò che fa la prima, e l'altre fanno,
 Addossandosi a lei s'ella s'arresta,

Semplici e quete, e lo'mperchè non sanno“ (*Purg.* III. 79),
 și tot așa (în *Convito*, I. 11) „se una pecora per alcuna cagionè,
 al passare di una strada, salta,, tutte le altre saltano, eziandio
 nulla veggendo da saltare“.

Nu pentru admirabila descriere a unui adevăr din viața
 câmpenească am citat acestea, ci pentru a accentua principiul,
 desconsiderat uneori de lingvistică, al pătrunderii vieții popo-
 rului, fără de care cercetările noastre ies, cum se întâmplă adese-
 ori, lapidare și seci. Profunzimile nevăzute și elementele depăr-
 tate, în timp, ale unei limbi, apar mai clare dacă putem adânci,
 studiind, viața omului și a naturii înconjurătoare.

Ei bine, pentru a împiedeca acest nărav năvalnic al nevinov-
 atului animal, mintea păstorilor a născocit o *barieră*, un părete de
 lemn, prin care a săpat ușițile pentru trecerea spre muls a oilor.

Aci stă ideea, secretul, simplu de altfel, al etnograficeii in-
 vențiunii. Neobservându-l, ceace de bună seamă din o seacă
 definiție de dicționar cu greu s'ar putea închipui, filologii s'au
 pierdut în artificiale combinațiuni etimologice.

*
 * *

Unele alcătuirii de strungi sânt mai complicate, cu adaosuri
 și accesorii cari dovedesc o practică de secole a Românilor în
 păstorit. Am văzut la multe târle mari din vechea Țară-Româ-
 nească, aplicate și porțițe mobile, în partea din afară a „ușilor“,
 între mânăzărarii vecini, tovarăși la câte o ușe. Aceste „apă-
 rători“ cu țâțâni ca ușile caselor le împinge cel din partea că-
 ruia se închid și barează astfel ieșirea oii următoare înainte
 de-a-o fi muls pe cea care o are mulgătorul atunci în mâni.
 De obicei însă oprirea o face cei doi vecini de ușe, alātu-
 rându-și genunchii, unul pe stângul, altul pe cel drept, în
 formă de unghiu.

O altă parte de perfecțiune este acoperirea acestei bariere
 cu o boltă rufimă în unele părți *comarnic* (C. fig. 2) și servește
 contra ploilor și pentru a face umbră mulgătorilor, în zilele calde de
 vară. Terminul de bază *camara* îl au și Slavii. E un împrumut,

de sigur, de la o populație romanică (cf. Bernecker, Slav. Et. Wb. p. 556.), dar e din acele cuvinte care au devenit patrimoniu comun la ei și la noi, retrecând la noi de la ei, sau numai influențat de de ei. *Comarnic* se poate explica și după regulile foneticei românești. Din un *camara* + suf. *nic* slav, dar productiv și la noi, merge ușor un **cămarnic* > *comarnic* (cu a > o, supt influența labialei).

Jos, comarnicul este podit cu „podele“ de scânduri, pentru că altfel, de-ar fi pământ gol, s'ar face noroiu din cauza urinii oilor și a baligilor. De pe scânduri însă gunoiul se poate curăți mai ușor. La strungile marilor crescători și „cofețul“ este podit, cum se vede la fig. 2. (B).

Aceasta reprezintă o stână, cu strunga împreună, a unuia din cei mai mari stăpâni de oi, din unul din centrele clasice ale păstoritului nostru, *Săcelele*, de lângă munții din Țara Bârsii¹⁾. Este un un tip caracteristic, pe o întindere mare, în părțile acelea, pe ambele versante ale Carpaților. Evident, ar fi important și pentru limbă să avem date amănunțite și fotografiile de așezările Românilor de pe toată întinderea României. Etnografia de care se ține această preocupare în special, este la noi abia la început și din necunoașterea exactă a lucrurilor și răspândirii lor se resimte și studiul limbii române — dar nici cele române nu sânt mult mai înaintate în privința aceasta.

La fig. 2, strunga formează una cu stâna, ca și la fig. 1 (B), însă acolo stâna, o singură construcție, cuprinde colțul din dreapta al strungii (B). Dincoace sânt două aripi, două stâni: *fierbătoarea* (D) (locul unde se prepară brânza și se fierbe zărul) și în stânga „stâna brânzii“, unde se țin produsele oilor. (Se mai cheamă și stâna „foilor“, plur. dela *foale* < lat. *follem*). La acest tip, cel mai perfecționat, păretele-barieră (G), cu uși de trecere (I, II, III), dar și cu mijloace de-a oprî oile să treacă cum am spus, libere afară spre *bătătură* (F), unde se odihnesc după muls, este așezat între cele două stâni (E, D), în aceeași linie cu păreții acestora dinspre interiorul strungii. Are înălțimea necesară de 1 metru. iar „ușile“ de trecere sânt înalte atât cât să poată încăpea o oaie. *Comarnicul*, acoperit numai de-asupra și cu păretele-barieră din spate (G), formează un fel de coridor, tindă, între cele două stâni, pe unde trec, pe podele (partea cu

¹⁾ A lui G. Gologan, cu detalii date de fiul său Ion Gologan, student.

tuș) oile spre „bătătură“. Părțile dinăuntru comarnicului din spatele scaunelor (1, 2, 3, 4) se numesc și *spătări*, nu fiindcă se reazămă ciobanii cu spatele, ci fiindcă formează ca niște *spate* de scaune, căci mulgătorii stau plecați spre oi. Cum se întâmplă de obicei cu asemenea numiri date la părți dintr'un întreg, adeseori se spune în genere „*spătările*“ strungii pentru tot părătele. Acesta se mai numește uneori și *fruntar(iu)*¹⁾,

A = strunga (interior)

a = intrarea în interiorul strungii.

B = „Cotejul“, podit cu podele.

b = intrarea în cotej.

C = „Comarnic“. Tot spațiul de aci e acoperit cu șindilă pe lași și jos podit.

c = ieșirea din comarnic

D = „Fierbătoarea“

E = „Stâna brânzii“ (Stână se chiamă și toată construcția, cu strunga la un loc).

d...e are deasupra un lemn curb, ca bolta unei porți.

F. = „Bătătura“ unde stau oile după muls.

G. = „Vândor“, bârna așezată deasupra „ușilor“ și păretelui ce desparte cotejul de comarnic.

Z. Z se cheamă tot «vândor» (sau vandăr) și e prelungirea bârnii de deasupra «ușilor».

Y = «Hățișul», cărarea pe care vin oile la strungă.

n, n = intrări în cele două aripi (odăi) ale stâni.

I, II, III = «Ușile» prin cari ies oile.

1, 2, 3, 4 = scaunele, făcute din butuci.

x... x = corlățiile, (gardul strungii).

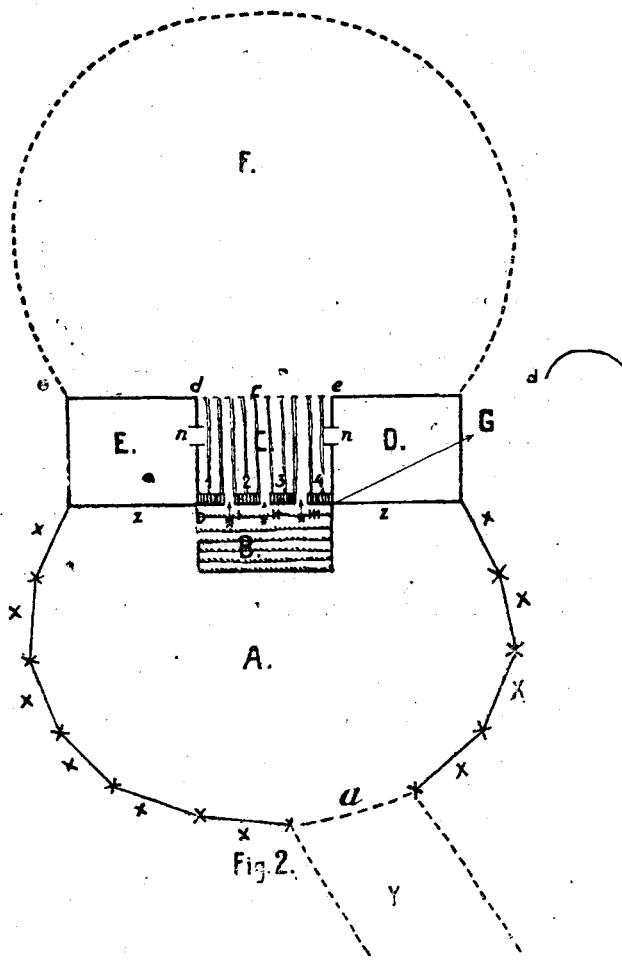

Fig. 2.

¹⁾ CDDE. *Fruntar* sb n. „fronteau, plancher des meubles du moulin; frontispice, façade“ etc. Se dau și formele romanice, cu sensuri analoge cf. și REW 3534 *frontale*.

fiindcă e partea dinainte (fațada) din capul strungii, în opoziție cu „coada strungii“, la ușa din urmă (a fig. 1 și 2). *Fruntar(iu)* se numesc și părți, în care intră aceeași idee etimologică, din alte obiecte (lat. *frontale* sau **frontarium*) cum arată și celelalte limbi romanice.

Imprejmuirea strungii (x x) este făcută din *corlăți* (sing. *corlată*), blăni, scânduri sau simple prăjini (bare) de brad, așezate în mai mulți părți (laturi), cam de lungimea unei scânduri la dușumea, iar de înaltă închisoarea e atât cât să nu poată sări oile peste ea. În felul acesta gardul strungii are forma unui poligon ciuntit, cu o latură la colțul stâniei E și cu alta legată de colțul „fierbătorii“.

Terminul *corlată* nu este specific aici ci intră în sfera numirilor materialului de construcție în genere. După întinderea lui, care nu trece dincolo de versantul munților cu tipul II de strungă, mai ales în Ardeal, trebuie pus în legătură cu ung. *korlát*, dar în partea a doua a cuvântului ar putea fi și germ. *Latte*, care duce ca sens tocmai la asemenea lucru.

La partea dela coada strungii duce drumul (y) pe care vin oile la muls, *hățișul* (y) care înseamnă de obicei cărare prin păduri, prin desišuri.

Acest cuvânt e dus de păstori până'n șesul Dunării¹⁾ dar răspândit mai mult în Moldova și Ardeal. (cf. Tiktin, Dicț. ad. v.). Originea lui trebuie căutată într'acolo (cf. Mold. *hat*). Legătura cu strunga e numai secundară, dar ne aduce aminte de sensul lui *rüva* piem. („calea vitelor“), de care se va vorbi.

Celelalte părți ale obiectului nostru (cotețul B etc.) sânt ca și cele arătate la fig. 1, numai cu deosebiri în poziția lor.

Același sistem de muls, prin același fel de strungă, care este după informațiunile noastre în tot lungul Carpaților, se vede și în Monografia lui V. Păcală (Rășinari, p. 295) unde se dă fotografia unei strungi, din față. Se pot distinge acolo patru mânăzărari la două uși. De altfel viața păstorească din zona Sibiului (unde sânt Rășinari) a fost și mai este încă tot așa de importantă și intensă ca și a Săcelelor. Caracterile păstoritului sânt în genere identice în ambele regiuni, deosebiri sânt numai în detalii.

Strungile se mai așează și singure, neîmpreunate cu stâna, chiar în aceleași regiuni de care a fost vorba până aici.

¹⁾ Se întrebuițează în Ialomița pentru cărarea, drumul ce și-l fac oile prin stușișuri și burueni înalte.

În restul Ardealului, de la Hațeg și până în Bihor, cât am putut urmări, strunga e legată de închisoarea obicinuită a oilor, de *staul* (< lat. *stabulum*) și, se construiește numai pentru vară, iar toamna i se desfac scândurile, și se păstrează pentru altă vară.

De obicei în aceste părți sânt două închisori, legate și despărțite una de alta prin o „ușă“, (trecătoare pentru oi la muls), făcută din bucăți de lemn (scânduri etc.), numită (ușa, ea singură *strungă*).

Astfel, după elementele culese de la locuitorii din „Muntele Rece“¹⁾ (jud. Cojocna), operațiunea se petrece astfel: „Ies oile numa tot cât'e una pe strungă și păcurarii stau la ieșire pe butuci cu găleata între picioare și le mulg. Ciorângu le dă [oile] în strungă. E și o strungă mai mare [adică altă închisoare] unde ies oile, se duc, le țâpă, dacă le mulg“. (Adecă bătătura de la fig. 1 și 2, în fața strungii și a stâni).

Deși a numit ușa de trecere în chip special *strungă*, prin extindere a întrebuițat același cuvânt pentru cealaltă închisoare (II) din față.

Chestionându-l asupra numirilor specifice pentru diversele părți ale acestui tip, a continuat: „Sânt două *staul*e, dintr'unul ies pe strungă și să duc în celălalt și stau (deci ca în bătătură) până mîncă păcurarii [după ce-au muls]. Ș'apoi mărg la iarbă“...

Mi-a făcut figura următoare (fig. 3), unde avem:

a) ușa pe care vin oile la strungă pentru a fi mulse.

I. „*Staul*“ (= închisoare de vite în genere), în care intrând oile, pornesc pe *strunga b* propriu zisă (de aceea se zice *strungă* și întreg cuprinsul ei); 1, 2 „Butucii“, scaunele pe cari stau păcurarii care primesc oile ce vin prin *b*).

II. *Staulul* propriu zis cu funcțiunea de „bătătură“ (fig. 2), care cuprinde în sine ideia lat. *stab(u)lum* ca și în celelalte limbi române²⁾, de închisoare (neacoperită?) pentru oi, în orice timp, nu numai vara. Dar, de oarece vara necesitatea mulsului aduce cu sine întrebuițarea *strungii*, care a trebuit să

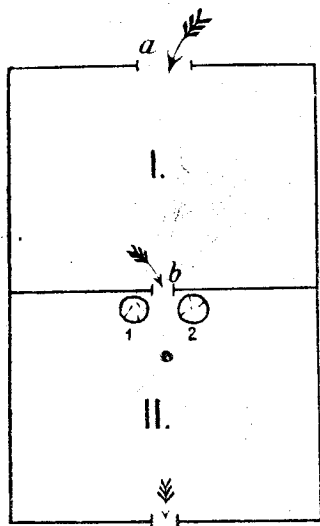

Fig. 3.

¹⁾ Nicolae al lu Ion Tanasia.

²⁾ Cf. REW sensurile „Pferch“, Viehlager auf der Alpe, Wiese an der Sennhütte; Schweinestall, Schaffstall, Lattenzaun.

aibă de la început numai această semnificație de construcție de vară pentru muls, ele se construiesc (staulul cu strunga) alăturat pentru motive de oportunitate. E un argument puternic în faptul că strunga se face *numai vara*, care înlătură ori ce confuzie cu *staulul* ori cu altă construcție ce are funcțiunea de închisoare. Strunga e numai mijloc de muls, iar dacă în unele părți înseamnă și împrejmuire, se explică ușor, prin extensiunea sensului, întrucât strunga trebuie să aibă și o închisoare împrejur (cf. mai departe și formele slave).

Despre bararea ușii de trecere până la începerea mulsului a adăogat: „*Strunga* de muls [ușa *b*] e închisă cu o *doscă*, scândură, până se pun la muls [păcurarii]“. Construcția se face din „*rude*“¹⁾ de brad pentru la strungă“.

Reținem și aici că ideia fundamentală și chiar numirea de *strungă* este în legătură cu locul, punctul barat (ușa), care servește de trecere oilor spre muls.

Același lucru se constată și din altă comunicare (comuna Béleş, jud. Cojocna)²⁾: „*stăol* ori *ocol* [sânt] două. Trec [oile] din unul într'altul. [Se fac] de *feții* (derivat din *față*) ori margini de brad. [les oile la muls] pe *zăvoară* ori *ușe*. Un păcurar [stă] pe o lature ș'unu de alta, [încât oile] mărg pântre ei și le mulge și le țâpă. [Aceasta e] *strungă*“.

Din satul *Mărgău*, același județ mi s'a dat³⁾ lămurirea că „oile se dau în strungă de strungar“, împreună cu fig. 4, la care vedem o singură închisoare cu ușa *a* și cu două scaune (1, 2) de muls.

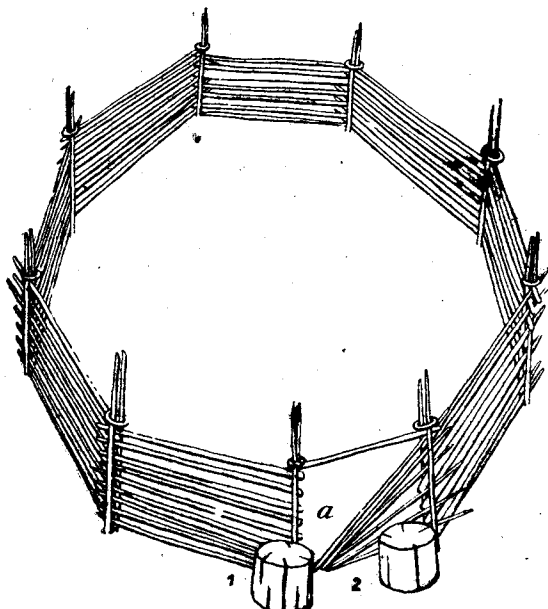

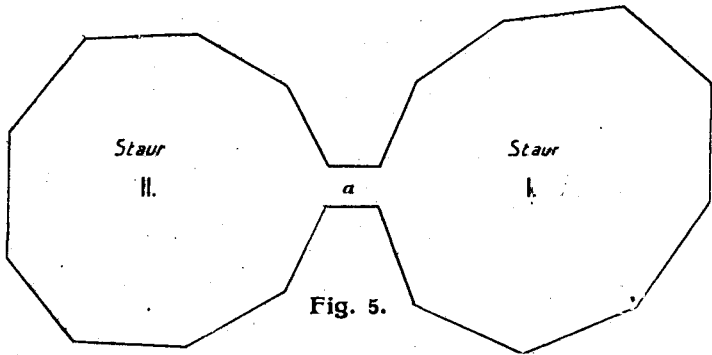
Fig. 4.

1) Înseamnă în genere „bară“, bucată rotundă ori prismică, ori mai lată, de lemn, săpun etc. În Tiktin Dicț., se dau aceleași sensuri

2) Ion Crainic, 65 ani.

3) De Ilie Popa.

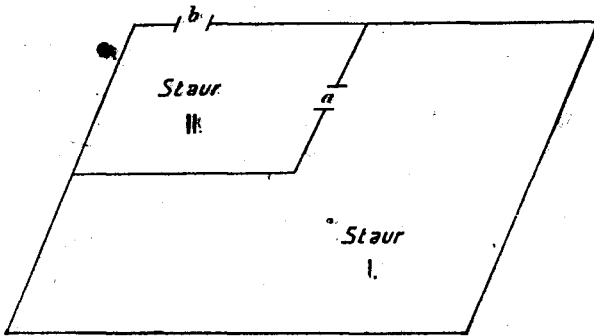
În *Jilău*¹⁾ (jud. Cojocna) are forma de la fig. 5 (o dau numai în linii) asemănătoare ca funcțiune cu cea de la 3, având:

I, II) *staure*

a) *strungăreață* și *strungă* pe care ies oile (dar tot așa se numește aci și spațiul dintre dinți, când sânt rari, atât la om cât și la animale. Termenul e foarte răspândit)²⁾.

La *Someșul Rece*³⁾ (Cojocna) este tipul de la fig. 6:

I, II) *stauri*
a, b) *strunga*,
-*uța*. Pe una ies oile din *staurul* mare prin cel mic (II) (cf. cotețul, fig. 1, 2), apoi prin *b* la muls.

Fig. 6.

Acțiunea este cea descrisă până acum. Uneori *strunga* are aici și acoperiș pentru umbră (numirea n'o cunoaște).

Tipul cu numirea de „*strungă*“ în sensul special de „*ușe*“ se întinde, după mai multe informații ce-am luat, spre nord (Bihor, Bistrița etc.)⁴⁾ și în munții Apuseni.

1) După informații date de Ion Moldoveanu, 23 ani.

2) Astfel după Tikin, Damé, etc

3) După informațiuni de la preotul satului.

4) Dl. Prof. N. Drăgan, care e din jud. B.-Năsăud, îmi spune că *strungă* e «*gaură*» în închisoarea de muls, iar dl S. Pop, tot de-acolo, că e «*locul unde se mulg oile*». Poetul G. Coșbuc, năsăudean și el, îl întrebuințează cuvântul cu sensul de *ușă* (gaură): „*Trei sulii făcutu-și-au strungă prin mine*“ (în «*Moartea lui Gelu*»). În Bihor (com. Bertin, Nucșoara) l-am întâlnit și cu sensul de „*gaura*“ făcută în urechea oilor, ca semn.

În *Banat* funcțiunea strungii e aceeași, iar construcția făcută ca și la celelalte tipuri amintite. În afară de informațiile luate personal, iată câteva date din Monografia comunei Pătaș, jud. Caraș-Severin, a lui G. Popovici (Caransebeș, 1914). Autorul definește vag *strunga* (p. 79) „locul unde se mulg oile“, iar închisorii oilor, ca termen general, îi zice *săciu*, explicat prin „ocolul oilor“, ceea ce înseamnă „Pferch, Hürde, ovile, staul“ etc., pentru vite în genere, iar nu special pentru muls. Din text putem însă desprinde lămuriri pentru ceea ce ne interesează. Astfel (p. 75): „Păstorul în presara Sf. Gheorghe [în această epocă începe mulsul oilor]... oprind mieii dela oi, *petrece oile prin strungă* [și] mulge laptele ce a rămas după mieii“. Apoi: „Impodobesc [cu ramuri] stâna și strunga [deci este și stână alături, fără să se spună însă unde e așezată]. Păstorul aduce [crengi verzi] și oile după dânsul le [aduce] *după strungă* [la ușa cea mare de la coada strungii] apoi înfige [crengile] în ușa strungii [evident cea de intrare, a dela fig. 1, 2]. Acum copiii trebuie să mâne oile *după strungă* [pentru muls], dar să nu le scape nici o oaie... [deci le „dă la ușe“], p. 77. Ce se petrece acum la păretele cu uși, prin care ies oile?: „Femeile aduc gălețile... se spală cela ce se pune la mulsoare și... apa o aruncă *peste strungă*“. Deci numește așa special păretele-barieră prin care trec oile la muls, căci „Așezându-se acum *în strungă* [se zice „la scaun“ în Săcele, Sibiu, Muntenia etc., adică la păretele cu ușile de muls] mulgașii, începe mulsul oilor“. (p. 77, *ibid.*) Deși descrierea nu este detaliată, reiese totuși că *strungă* se cheamă și toată construcția la un loc.

Alături indică și o *covercă*, „scutul sau colibița de vară din marginea săciului“ (p. 79).

La *Românii din Serbia*, după informațiunile noastre de la fața locului, *strunga* e aceeași cu cele descrise până acum.

Mai adăogăm că în unele regiuni ușa, căreia îi putem spune acum și *strungă*, se face și numai la nevoie, la muls, prin lăsarea unui spațiu liber în gardul închisorii. Acest spațiu se formează scoțând un lemn din cele verticale, ce alcătuiesc gardul, rămânând un gol. După muls, acel lemn se pune la loc¹⁾;

¹⁾ Aceasta în regiunea Câmpeni din M-ții Apuseni, după comunitatea D-lui Furduiu, avocat, și în jud. Bistrița-Năsăud, după comunicarea D-lui I. Vlad, profesor, Cluj.

e deci un fel de bară mobilă. Nu pot scăpa nimănui, nici aici, cele două elemente indispensabile ca să avem completă noțiunea de „strungă“, adică „ușa“ și mijlocul de-a o închide sau bara la nevoie.

Iată și alte atestări vechi și nouă despre strungă, pe regiuni, care confirmă ce spunem noi:

Muntenia: Bibl. 1688, p. 207, 2, r.: *Și cei striini de feliu stau pe munte den coace, și Israil stă pre munte den colē și strunga întru mijlocul lor.*“ Este vorba de valea Cerevinthului, pe care oștile stau față în față, pe două coaste de munți protivnici. Deci are sensul toponimic dat de noi mai departe de „pas, trecere“. Cuvântul grec pe care-l traduce strungă este αὐλώβυ „strâmtoare lungă între doi munți, trecere ștrâmta și lungă; sanț canal (cf. Ioanid, *Dicț. gr. rom.*). Hașdeu, *Chestionar*, 9, 59: — „locul unde se închid vitele până se mulg“. (Mehedinți); IV, 56: „locul unde trage oile să le mulgă se numește strungă“ (Dâmbovița); același fel de definiție în I, 138 (Brăila); II, 24+ (Constanța).

Strungăreață (găleată de muls) o. c. IX, 59 (Mehedinți); V 355 (Dolj). *Strungar* (mânător) o. c. IX, 123 (Mehedinți); VII, 484 (Ialomița)

Moldova—Bucovina: Dosofteiu, *Psaltirea*, 339: *Că-i sântem ai lui oameni de turmă. Și oițe, de-i paștem pre urmă. Prin porțile lui să'ntrăm cu rugă, Sama să ne ia domnul pre strungă* [= Sama să ne ia d-l ca păstorul oilor ce trec prin strungă]. *Șezătoarea* VII, 190: ∞ „e un spațiu circular unde să bagă oile pentru a fi mulse“; *ibid.* V, 125: ∞ „un coșer (ocol) în care se închid mândzările, pentru ca prin spătări să iasă la muls“; *ibid.* I, 287: „strungăreața 'n dinți“. Zanne, *Proverbe* V, 174 ∞ „endroit ou l'on trait les brebis (Mold.) *Strungar* în I. Creangă, *Amintiri*, 15; *Șezătoarea* II, 40.; *ibid.* V, 125: ∞ „băet ce mână oile 'n strungă, strigând hărști!“ [cf. „le dă la ușe“].

Comunic. S. Fl. Marian: ∞ „locul sau încăperea prin care intră oile când se mulg la stână“. „Strungariul dă oile în strungă [deci „în, la ușe“] ca să le mulgă ciobanii“. Sau și mai bine: ∞ „o bortă într'un gard, prin care poate intră o oaie sau un porc“ sau: ∞ „borta prin care trec oile la stână când au să fie mulse de ciobani“. Despre *strungar*: „băetul... care dă oile în strungă; ... care mână oile dela stână ca să treacă prin strungă, când au să le mulgă ciobanii“. (Bucovina.)

Banat—Ardeal: Anonimus Caransebiensis dă „strungărață, strungă-rează“; fără sens; *Lexiconul Budan*: ∞ „caula mulgendis ovibus“, (ungurește) „esztrenga“; *strungăreață* „ollula mulctoria“; T. Bud. *Poezii pop.* (glosar): ∞ „deschizatură la staul (strunga oilor), la gard“. *Strungă* (la dinți) în *Convorbiri Lit.* 37, 730 (e vorba de Brașov).

În dicționare: F. Damé: *Dicț. Fr. R.*: [Mold] „endroit où l'on trait les brebis, bercail“ și dă ca pe un alt cuvint (1): ∞ „défilé“ în fraza *Se prelungeste o strungă la capătul pădurii, o strungă prin care curge oștirea...* „un défilé par lequel débouche l'armée“ (cf. sensul din *Biblie* 1688, mai sus, și cel din piemont. *rüva*, mai de parte). Același, în „*Terminologie Pop. Română*“, glosar: ∞ „passage étroit“ (cf. și pag. 69). În dicționar (Damé

e și *strungăreață* [Muntenia] la dinți: *Lelea cu coadele lungi și cu strungăreață 'n dinți*.

În arom. *strungă* are același sens. Iar, lucru foarte important de reținut, „ușa, spațiul de trecere“ al oilor la staul se cheamă *arugă* (cf. ori ce dict. arom.), după cum îmi spune și dl. T. Capidan.

Originea cuvântului „strungă“.

Am văzut istoria lucrului și deci și originea semantică a numelui, care a trebuit să pornească de la ideea de „barieră“ de rude, prăjini, scânduri etc., părete mic de oprire, dar cu ușiți, prin cari pot trece oile atunci când, mânate de la urmă de „mânător“, li se lasă trecerea liberă de către mulgători, când vor să le apuce pentru a le mulge. Mijloacele prin cari se îndeplinesc operațiunea aceasta le-am arătat pe larg. Am văzut și motivele puternice cari au provocat crearea strungii.

Din toate acestea, două lucruri și două idei reies clare:

A. Strunga este o „barieră“ (cf. figurile și fotografiile) în fața („fruntariul“) unei închisori, făcută din lemne de diverse forme, cărora le putem zice „bare“, după serviciul ce îndeplinesc (închidere, barare).

B. Are în păretele din față și spații libere, una ori mai multe „uși“ de trecere care și ele se barează sau închid la nevoie. Aceste ieșiri se formează și numai la timpul mulsului, prin ridicarea unui lemn din gard, care în acest caz e o „bară“ mobilă, lăsându-se astfel un gol pentru trecerea oilor.

Am spus că în arom. ușa pe care merg oile la muls se numește *arugă*. Această ușă se cheamă în o parte din dacorom. în chip special *strungă*. Ideea de „trecere, drum strâmt (ca în formele it. date mai departe), poartă strâmtă“ etc. este și în numirea toponimică *Strunga* ¹⁾ precum și în „*strunga, strungăreața dinților*“, date mai sus.

Este clar prin urmare că în cuvântul acesta avem, ca și la „lucru“, două elemente contaminate:

Un vechiu. rom. **rugă*, arom. *arugă*, care este lat. *rūga* conservat și în romanitatea apuseană. În *REW* 7426 i se dau două sensuri: 1. „Runzel“, atestat în lat. (cf. ori ce dict.) și păstrat în it. prov. *ruga*, sp., port. *arruga*, precum și în dial. galiz.

¹⁾ În jud. Dâmbovița (v. și alte localități în *Dicț. geogr. al României* ad. v.), în munți, pe linia graniței vechi, este o foarte strâmtă trecătoare cu acest nume, deci o adevărată „strungă“ (cf. piem. *rūva* dat mai departe).

Deci Iberia și Italia, afară de zona ei de nord, au păstrat sensul primitiv al cuvântului. Sensul 2 „Gasse“, nu e atestat decât la Ducange. Se întâlnește însă în v. it., în dial. pistoj., lucc., calabr. *ruga*; campid. *arruga*; fr. *rue* (> v. it., sic., neap., sp., port. *rua*). Apoi în arom. *arûgâ* „Stalltür, durch die das Vieh hineingeht“.

Sensul 2 se explică din primul, după noi, în chipul următor. De la ideea de „încreștură, brazdă pe față, mică săpătură“ (cf. fr. *sillon* și rom. „cărare“ pe câp, în păr) în ceva, s'a ajuns la aceea de „linii, fâșii lungi“ imprimate pe pământ, pe câmpuri cu verdeață în special, cărări făcute de oameni și de animale mai ales, pe locurile călcate regulat de mai multe ori pe zi, în mersul lor spre și de la pășune. Cine privește de departe, acele cărări ce șerpuesc, brăzdând cu culoarea lor pământie câmpul verde, are impresia de „Runzel, sillon“. De aci, într-o parte a domeniului romanic, termenul s'a aplicat la cărarea (drumul, calea) vitelor (piem. *rûva*), și apoi chiar la drumul, coridorul, ușa pe care acestea merg, intră și ies din staule. Acest din urmă sens se vede în arom. Pe urmă a devenit „cale, străduță strâmtă, stradă“ în genere, în sate și orașe.

Că a fost legat într-o vreme de ideea de „potecă îngustă, trecere de vite printre ziduri sau garduri“, se vede din accepțiunea ce o are în piemonteză. În acest dialect, după comunicarea d-lui prof. G. D. Serra, care cunoaște bine dialectele italiene de nord, *rûva* (< lat. *ruga*) este „strada di campagna“, „strada a ciottolî e lastroni per cui si avviano le mandre, chiusa ai due lati da muri in pietra a difesa di pascoli“, deci un coridor, o strungă mai lungă, în sensul de trecere apărută de o parte și de alta, cam ce este și o strâmtoare, clisură (cf. toponimicul *Strunga*) în munți etc.

În veneț., continuarea zonei cu acest sens spre romanitatea răsăriteană, *ruga* „dicevasi a Venezia ad una strada caseggiata, calle o strada: come tuttora si conserva nelle denominazioni di: ruga dei pozzi“ ¹⁾ etc., ceea ce ar fi ulicioara și hudița (mold.) rom., foarte aproape de ideea de „loc de trecere barat“, de la care am pornit. Sensul veneț. merge mai departe cu *ruga* în Balcani, la Albanezi *rue* (G. Meyer, *Alb. Wb.*) și la Aromâni,

¹⁾ *Dizionario veneziano-italiano*, de prof. Giuseppe Piccio, Venezia 1916, ad. v.

unde e străvechiu (latin), cum arată fonetismul. Aici însă s'a restrâns la ideea de „loc, poartă de trecere“ (gang), unde duce cărarea oilor ce vin și ies din staul. Acest sens l-am văzut și în dacorom. *strungă*. În o parte din acest domeniu *ruga* a fost înlocuit prin *ușe*, după ce cel dintâiu a fost absorbit de inovația „strungă“, născută prin complicarea și evoluția lucrului la care se referă, evident după intervenția terminului care avea să designeze perețele de bare, bariera, în care s'a construit *ruga*, ușa de trecere, cum am văzut la figurile de mai sus. Dar, repetăm, sensul *ruga* l-a mai păstrat și dacorom. *strungă*, ceea ce dovedește netăgăduit înrudirea acestor două cuvinte.

Și pentru al doilea lucru, intervenit în construcția strungii și legat de ideea de „barieră“ sau prin extensiune, de „gard, închisoare“ (v. mai departe ceva identic la *barr-*), găsim terminul în limbile romanice.

Este v. germ. „ahd“ 1) (Diez, *Wb.* 307) *stanga* cu următoarele corespondente, după *R E W* 8227, având sensul „Stange“: it. *stanga*, care înseamnă și „Riegel“, engad. *staunğa*, friul. *stange*; iar + „nhd“ *Schranke* > triest. *stranga*, de unde (după Bartoli, Misc. Hortis, 907) și vegl. *strunga* cu sensul „Zoll-schranke“.

În it., aproape ca și în germ. înseamnă exact «lucrul» care a intervenit în rom. *strungă*, adică «bară» de lemn în genere, pentru diverse uzuri. Am putea-o traduce în rom. cu: bucată de lemn, de scândură, prăjină, laț, rudă etc., (cf. orice dicț. it.) 2) lucruri cari designează materialul din care se face gardul strungii.

Contaminarea celor doi termini amintiți, corespunzători celor două lucruri îmbinate într'unul, devine cu atât mai explicabilă, cu cât ne gândim, că zilnic păstorii au strigat odinioară, mânănd oile, „la rugă“ și la **stângă* (forma ce-a trebuit s'o aibă în rom., germ. *stanga*), așa cum strigă astăzi «hăi la ușe», «hăi la strungă» (v. acestea mai sus). Argumente mai puternice decât acesta nu cred că s'ar putea cită multe în sprijinul contaminării a două vorbe. Cât despre rolul ce l-a avut acest feno-

1) Vom întrebuința mai departe această prescurtare, întrucât la noi n'avem încă pământeinită până acum traducerea acestui termen.

2) E Zaccaria, *L'elemento germanico nella lingua it.*, Bologna 1901, p. 486 îl definește „pezzo di travicello“, cu derivate: *stangare*, *stangheggiare*, *stanghetta*, *ttina*, *stangone*, *stangonare* etc., denotând o vitalitate mare. Este răspândit în toată Italia.

men în limbile romanice, n'avem decât să privim în *R E W* care e plin de cazuri identice. De aceea **stângă* + *rugă* devenite *strungă* este cred, pentru ori ce lingvist, în afară de îndoială.

Cât despre existența lui **stângă* de altădată în limba rom. vorbește și *stinghe* dacorom, care înseamnă „bară mică“, un fel de *stanghetta* it. (v. despre aceasta mai de aproape la „Addenda“) cari sânt diminutive ale lui *stanga* ¹⁾

*

Este interesant cum pentru noțiunea de „bară“ în sens mai larg, ori mai restrâns, limbile roman. au împrumutat termeni streini, de la popoarele nordice (cf. mai departe *burr-*), dovedind un uz des și o trebuință vie a lucrului la acestea.

Din lat. s'a păstrat în limbile romanice lat. *ames* care în Columella are sensul de „barieră, traversă“ pentru a închide staulul și a păstrat un sens apropiat în forma dial. arbed. (în regiunea muntoasă, a Alpilor din Ticino) *andans* „Gatter“ și în prov. *anta* „Brustwehr“. În celelalte limbi surori are sensul de „targă“, «litieră» etc. (*R E W* 419). Un sens apropiat a avut *transversa* „Querbalken“, și adj. *transversus* de unde: venez. *treso* „Querholz“, veltl. *tres* »Gehege zwischen dem Schweinekoben und dem Schafstall“, și, important pentru istoria rom. *stână* (v. mai departe despre aceasta) și *strungă*, în puschl. *tres* „Schafstall“ — adică o clădire făcută din obiectul „transversă“ — precum și alte forme cu sensul general de «traversă». *R E W* 8858,8860.

În schimb avem v. fr. *bauc* „Querbalken“ < franc. *balko* „Balken“, it. *spranga*, «Spange, Riegel», engad. *spaungu*, «Stange, Riegel» < langob. *spanga* „Spange“. *R E W* ad. v.

În it. *spranga* se vede o contaminare — analogă cu cea din *strungă* — care se poate explica prin alăturarea de apropiatul ca sens *traversa*. În aceiași familie de împrumuturi se poate pune și **tranca* «Querstange», de origine necunoscută (cf. formele roman. coresp. în *R E W* 8851).

Aceste exemple ajung cred, căci nu a fost intenția noastră de a le da pe toate din această categorie, pentru a ilustra ideia pomenită mai sus. Putem spune însă mai departe că germ. *stanga*, care ne privește pe noi, a intervenit ca un mijloc practic, nou pentru a perfecționa *strunga*, care la început a trebuit să fie

¹⁾ G. Bertoni, L'elemento germanico nella lingua italiana, Genova 1914, explică pe it. *stanga* prin „pertica, asta, bacchetta“ (p. 200).

probabil numai o „rugă“, o porțiță ori un mic gang de trecere, poate și cu un *cancellò*, cum mi s'a spus că se chiamă în Toscana ¹⁾ și ușița care închide ieșirea oilor din «rete» (închisoare). I s'a aplicat deci «rugii» o bară fixă ori mobilă, din una sau mai multe „stanga“. Sau, după ce „stanga“ a ajuns, prin extensiune firească (a se compara și *barr-*), să însemne și închisoarea, gardul întreg, chiar dacă pe urmă s'a făcut și din alt material (scânduri, nuele), „ruga“ s'a construit în perețele „fruntariu“.

*
**

Direcția iradierii cuvântului „stanga“ pe pământ romanic, începând de la Alpi, din engad. și friul., progresând în interiorul Italiei, spre sud, iar în est, prin Români, ²⁾ în toată peninsula balcanică, ³⁾ până la venirea Ungurilor, ne indică centrul de unde și-a început prima răspândire, căci despre a doua înaintare (sec. X—XIII) vom vorbi în altă parte. ⁴⁾ Acest punct geografic nu poate fi decât centrul zonei arătate, partea intermediară între Italia și fostul teritoriu roman balcanic-dunărean, o regiune deci ce ar cădea în preajma cursurilor de mijloc ale Dravei și Savei, în nordul cărora se iviseră la Dunăre populații germane de invazie încă din sec. II.

Rețin acest fel de a conchide în privința răspândirii cuvintelor, dintre alții, în deosebi de la dl M. Bartoli (Torino), care urmărește de mai multă vreme probleme de geografie lingvistică în vederea stabilirii unor principii într'o lucrare viitoare. D-sa a ajuns să se convingă, între altele, de faptul că punctul de pornire al unei inovații este, după cele mai multe cazuri ce le-a studiat, centrul zonei pe care se atestă elementul lingvistic urmărit. ⁵⁾

Tot în regiunea arătată a trebuit să se nască și formația, prin compoziție, „strungă“, fiindcă s'a întins și la Albanezi, Dalmați și în regiunea Triestului. Aceste două din urmă, după cele

¹⁾ Comunicat de A. Cecconi din Radicofani, în apropiere de Chiusi.

²⁾ În forma „strungă“, după ce a dispărut „stanga“.

³⁾ La Veglioti, Albanezi și Greci, apoi la Slavii veniți în Balcani (Bulgari și Sârbi). Despre formele cari se întâlnesc la aceștia se va vorbi mai departe.

⁴⁾ Când vom trata pătrunderea strungii la Unguri, Poloni și Ruteni.

⁵⁾ Se știe, de altfel, de oricine e în curent cu asemenea studii că geografia lingvistică, de la Gilliéron încôace, urmărește în special stabilirea căilor de iradiere a fenomenelor de limbă.

spuse de noi, adică vegl. *strunga* și triest. *stranga* sânt aceleași cuvinte cu rom. *strungă*, numai cu deviarea sensului mai mult spre una din părțile constitutive ale cuvântului, adică spre „stanga“, care a impus în triest. pe *-a-*¹⁾, de unde sensul vegl. și triest. de „Zollschranke“. Dar în „barieră de vamă“ nu intră oare și ideia de drum, de trecere (*ruga!*), din o țară în alta, sau de la țară într'un oraș, unde pentru control se așează de obicei o bârnă mobilă, care barează sau lasă liberă circulația, după trebuință? Cred că nu încapă nici-o îndoială în această privință.

De aceea nu e nevoie să se admită o contaminare cu n. germ., „nhd“ „Schranke“ (păreră d-lui Schuchardt, în Bartoli, *Misc. Hortis* l. c.) din două motive puternice. Un nhd. „Schranke“ nu este atestat în nici-o limbă romanică, iar două cuvinte trebuie să trăiască împreună o bucată de vreme, ca să se poată influența unul pe altul. Pentru „strungă“ este apoi exclusă o influență „nhd“ dată fiind forma fonetică și sensul ce-l are. Eră însă și prea târziu, chiar de-ar există în rom. un „Schranke“ și este imposibil de înțeles geograficește și istoricește o răspândire așa de întinsă, pornită de la o epocă târzie, fie că am plecă de la Germanii din Alpi, ori de la cei din Transilvania.

Deși aceste motive sânt suficiente pentru înlăturarea influenței lui „Schranke“, mai putem adăuga și răspândirea mare a lui «strungă» (ușe) care în unele părți, am văzut că cuprinde numai ideia de deschizătură în gard sau de spațiu dintre dinții rari etc. Acest fapt arată — după principiul că ceea ce este mai răspândit este și mai vechiu — numai posibilitatea amestecului, lui *ruga* în cuvântul nostru. Totuși trebuie să recunoaș'em că în privința semantică dl Schuchardt, cu spiritul său ingenios recunoscut în asemenea materie, a văzut că trebuie să se admită pentru triest. *stranga* o contaminare cu un cuvânt care să fi avut sensul (pe care-l are „Schranke“) apropiat de al lui «stanga», deși nu l-a pus în legătură cu rom. „strungă“, de care s'a ocupat și d-sa.²⁾

Dacă prin urmare formele triest. și vegl., cum am văzut, și cea alb., cum s'a mai spus (G. Meyer, *Alb. Wb.*) și cum vom

1) Un caz identic de contaminare dă C. Salvioni, *Bricicche sarde*, p. 31 (Arch. Glott., V, 241) în sard *truvella* „zampogna“ din *tuba* + *tromba*, pe când în v. pisană eră *trobba* și *tromba*. Deci într'o parte s'a impus u din *tuba*, în cealaltă o din *tromba*.

2) A se vedea mai departe.

vedea în capitolul următor, nu se pot explica deplin înăuntrul acestor graiuri, rămâne singură limba rom., în care se lămurește fără greutate crearea cuvântului și apoi întinderea lui mai departe la vecinii sudvestici.

Lăsând însă deoparte teritoriul necesar pe care au trebuit să-l ocupe pe coasta Adriaticei Albaniei și Dalmației, trebuie împinsă în chip firesc spre nord și nord-est zona de creațiune a lui «strungă». Astfel ajungem iarăși la centrul de iradiere fixat de noi mai sus, după criteriile de geografie lingvistică, în regiunea ce cuprinde cursurile de mijloc ale Dravii și Savii, lângă Panonia romană pe unde au venit Germanii ¹⁾ de la nord spre Italia. Centrul de care e vorba n'a putut fi decât înăuntrul popoului român străvechiu, în epoca lui de formație. Ar reeși deci că acolo a trebuit să fie o parte însemnată din grosul strămoșilor noștri, cu continuare în spre sud-est în Moesia cu populație romană și ea din sec. II-III, și în chip firesc cu calea deschisă și cu tendință și spre est (în Banat și Transilvania), chiar de nu s'ar admite persistența Românilor în masse mai mari, în aceste părți, de la Aurelian înainte.

Populația romană («română străveche») de care vorbim în această epocă de creare și de primă răspândire a strungii este de la sine înțeles cea care a vorbit latina vulgară din Panonia-Balcani-Carpați, din care s'a desprins apoi limba română, în legătură strânsă cu albaneza, vegliota și italiana.

Forma alb. (*štrunge*) se va înțelege mai ușor cum vine din cea v. rom. „strungă“, dacă o vom studia în comparație cu cele sârb. și bulg. Geograficește acestea intrând în Balcani, fac parte tot din zona primei răspândiri. Fonetica formelor slave de sud va arăta de asemenea că au fost împrumutate în primul contact al Slavilor cu Românii din regiunea fixată de noi, înainte deci de venirea Ungurilor, după cari s'a produs o nouă înaintare a „strungii“ la Poloni și Ruteni, cum va dovedi fonetismul ce-l are cuvântul la aceștia.

După lămurirea acestor probleme numai vom putea să tragem concluziile definitive asupra originii elementului de care ne ocupăm.

¹⁾ A se vedea mai departe, cari Germani au putut fi cei ce au adus pe «stanga».

Istoria răspândirii „strungii“ la popoarele vecine cu noi.

Ne vom folosi aici de cercetările celor ce s'au ocupat de originea acestui element cultural etnografic, pentru că din acestea vom putea avea și întinderea lui geografică, continuarea sensurilor din rom., precum și raporturile cronologico-fonetice dintre diversele forme ce le are «strunga» la vecinii noștri de odinioară și de azi. 1)

Miklosich (*Etym. Wb. d. slav. Spr.*) lângă o presupusă bază **stronga* dă: serb. *struga* „Melkstatt, Riss im Zaun, grosse Schafhürde“, (cu coresp. în «nsl.») *zavora*, slovak. *strunga*, *struŋga* „Schafhürde, Melkstatt“, „priehod oviec na košari (cf. arom. „arúgă“ !); polon. *strąga* „zagroda koło kozzaru“; rut. „*strunga*“.

Din scurtele definiții ale formelor slave putem scoate, cu ajutorul datelor noastre, elementele esențiale ale strungii: a) că este o construcție pentru muls, b) că este (cf. serb.) un „Riss“ în gardul unde se mulge, adică „ruga“ și c) că are și accepțiuni, prin extindere, cari ne duc la „țarc, hățiş, cărare pentru intrare la închisoare“ etc. Originea presupusă de Miklosich, dar nedocumentată, este respinsă mai târziu de G. Meyer.

Acesta în *Alb. Wb.* dă pentru alb. *štrunge* sensul de „Abteilung des Pferchs, in dem die Ziegen gemolken werden“. Deși scurtă, definiția ne arată după cele ce cunoaștem până acum că e vorba de cotețul (B fig. 1. 2) de lângă „păretele-barieră“, pe unde ies oile, iar nu de un „Pferch“ propriu zis, care poate fi și o îngrădire în genere (staul etc.). Dacă s'ar fi dat detalii asupra construcției acelei „Abteilung“, am putea vedea dacă se aseamnă cu strunga rom. Dar că e vorba de o parte din închisoarea specială pentru muls, iarăși nu se poate nega. G. Meyer, l. c., înșiră și formele arom. *strungă*, n. gr. *στροβύχα*, slov. *strungá* „Schafhürde, Melkstatt“, serb. *struga*, polon. *strąga*, rut. („klruss“.) *strunga* pe cari le consideră luate de la păstorii români (după Miklosich, *Wanderung. d. Rum.*, 8. 19). Istoria cuvântului o declară, pe drept cuvânt, întunecată, iar derivarea propusă de Miklosich și Schuchardt 2) din alb. *štrengôn* < lat *stringere* o socotește imposibilă, ceea ce rămâne indiscutabil acum când cunoaștem alcătuirea, necesitatea și funcțiunea acestui lucru — în afară chiar de etimologia ce am dat.

1) Cf. cele următoare.

2) Cf. G. Meyer l. c.

După aceștia a încercat dl G. Weigand să explice originea acestui element (în Jahresb. Institut. f. rum. Spr. XVI, 228,229), pornind de la sensul românesc „Schafhürde, Pferch, die durch zwei Hürden [deci o „rugă“!] erzeugte Enge durch die die Schafe getrieben werden, wenn sie gemolken werden sollen“. Dă și sensul de „Zahnlücke“ și „Schlucht“. Ca origine d-sa presupune pur și simplu o bază v. sl. neatestată **struga*, dar respinsă în chip absolut convingător de alții (v. mai departe). Dl W. n'a primit pornirea de la alb. *štrengoh*, pentru că din acesta nu se poate explica *u* din formele rom. și alb. ceea ce este de altfel foarte evident. Acest *u* apare însă de acum clar prin amestecul celor două lucruri „barieră“ și „ușiță de trecere“ și a terminilor coresp. **stângă* (stanga) + *ruga* — acesta a dat pe *u* — cari cuprind imaginile aceloră.

A cercetă istoria terminilor referitori la diverse construcții înseamnă deci a face și istoria schimbărilor prin care au trecut acestea. În dependența lor de lucruri se schimbă la rândul lor și cuvintele, cum a spus dl H. Schuchardt la primul congres italian de etnografie din Roma (1911).¹⁾ Acolo a arătat marele savant și cazuri de cum se îmbină două lucruri într'unul ca și două vorbe, de unde rezultă firește greutatea de a descurcă istoria acestor amestecuri linguistice.

Elementul nostru, caracteristic din atâtea puncte de vedere, este și un tip foarte important de „cuvânt călător“. El se întinde și mai departe decât zona limbilor amintite arătând că înseamnă un lucru pe care popoarele din jurul Românilor nu-l cunoșteau și l-au primit imediat de la noi, fiindcă eră foarte practic. Ca să ajungă însă așa de departe, trebuia să fie și purtat, nu numai împrumutat direct, de o populație care cutreeră ținuturi largi, cum în afară de armată, marinari și negustori, numai păstorii mai sânt.

Am putea spune fără exagerare că urmărind strunga în iradierile ei, urmărim însăși peregrinațiunile păstorilor noștri și deci expansiunea Românilor de altădată.

Astfel îl găsim și la Bulgari. Cuprinde așadar cu peninsula balcanică, toată întinderea de la Adriatică la Marea Neagră.

În bulg. este atestat în diverse forme fonetice dialectale: *struga*, *stroga*, *struga*, *straga* ²⁾ (N. Gerof, *Rěčnik n. b. j.*, p. 298)

¹⁾ Cf. *Cose e parole* — Relazione del prof. H. Schuchardt.

²⁾ Cf. și Weigand o. c. cu sensul „Hürde, Pferch“.

cu sensul „despărțitură între doi stâlpi, la părete“ (un fel de „ușe“ deci); iar *prestruga* (id. *Suplîm.* p. 381) „praznoto mēždā dvata prēdni zābî“ (= „locul gol între cei doi dinți de dinainte“). Sensul din urmă, neatestat în alte limbi slave, duce prin izolarea lui în bulg. ¹⁾ tot la Români, la cari fiind un cuvânt vechiu și foarte viu a putut lua mai ușor și accepțiuni figurate. Intrebuințarea figurată de „strungăreață“ (în dinți) ni se pare prea specială ca s'o credem în bulg. independentă de rom.

Cevă mai departe vom vedea cum se explică formele bulg. și fonetic din cele rom., căci încercările cari s'au mai făcut pentru a explica pe „strungă“ înăuntrul altor limbi nu pot zdruncina ceea ce am stabilit noi. ²⁾

Vine însă în ajutorul părerii noastre studiul unui învățat polon, dl St. Wędkiewicz, *Zur Charakteristik der rumänischen Lehnwörter im Westslavischen* ³⁾ care înfățișează luminos istoria cuvântului nostru, din punct de vedere slav. D-sa dovedește că chiar de am porni de la o formă, neatestată și cu totul izolată în slavă, **stroga* din care s'ar putea explica foneticeste corespondentele sudslave, pe alb. *ștrunge* nu l-am putea deriva decât din rom. *strungă*, deoarece un slav **stroga* ar fi dat în alb. **štrenge* (cf. alb. *orëndī* < slav. *orōdije* o. c. 106, 112). Fonetismul alb. este străvechiu ca în cuvinte luate din lat. (cf. alb. *funt* < lat. *fundus* G. Meyer, o. c. ad. v.).

Reflexele slave de sud se pot explica în adevăr din reconstruitul **stroga*, dar acesta pe lângă că e ipotetic, n'are corespondent în indogermană, de care prin slavă să se poată lega forma noastră și sensul ei corespunzător lucrului. ⁴⁾

¹⁾ Pentru *prestruga* cf. și *Sbornik* 18, II, *Materiali* p. 13.

²⁾ Astfel Jokl, *Stud. zur alb. Etym. u. Wortbildung*, p. 89. sqq. și 119 n'aduce nimic nou în această privință, ci numai respinge etimologia d-lui Weigand, fiindcă e sprijinită pe o bază neatestată, care cum au spus și alții mai înainte, nu poate explica formele alb. și rom. (luate paralel). D-sa pleacă însă tot de la ideea lat. *stringere* (> alb. *štrëngón*), reconstruind însă un prototip străvechiu alb. (indogermanic), „sehr wohl möglich“, **strug*, pentru a lămuri pe *u* din *ștrunge*. Lăsând la o parte greutățile formale și lipsa de exemple analoge, sensul concret al termenului nostru tehnic stă departe de tot. Baza aceasta, pe lângă că este ipotetică, rămâne prea izolată în albaneză. Iar poziția marginală a acestei limbi nu poate fi nici geografic luată ca punct de plecare. O altă etimologie (dată de Vasmer, *Roczn. slaw.* 2, 27) din o bază gr. **σπαγγα* < *σπαγγίζω* (tot reconstruită!) „auspressen, ausdrücken“ suferă de aceleași defecte capitale, cum observă în parte și Jokl, o. c. p. 119, care o respinge, pe drept cuvânt de altfel.

³⁾ În *Mitteilungen des rum. Instit. an der Universität Wien* I, 1914.

⁴⁾ V. asupra izolării în slavă a bazei ipotetice și Wędkiewicz l. c.

Dimpotrivă, după noi, *-un'(g)-* rom. străvechiu putea da aceleași rezultate în slav. de sud ca și v. sl. *-a'(g)-*. Cu *a* s'a confundat de sigur pentru urechea slavă atât lat. vulg. *-u + n + cons.*, cât și lat. *-a + n + cons.* Acesta din urmă a dat în slav. de sud *-u-* ca și slav. *a*, fenomen petrecut în sec. IX—XI, cum spune Leskien (*Grammatik der Serbo-Kroatischen Sprache*, p. 114) pe baza lat. *sanctus* > serb. croat. *su-*. Găsim însă în Leskien l. c. un exemplu și pentru părerea noastră privitoare la *-u + n + cons.*, analog prin urmare rom. *strungă*, anume forma atestată în sec. IX *Mutimir* (< *Motimir*) < lat. *Montimerus*, pe lângă care dă și forma, atestată și ea, *Muncimirus* cu *-un-*. Deci lat. *-on(t)* > slav. *-u-*, ca și lat. *-an(t)-* > slav. *-u-*. Iar lat. (vulg.) *Montimerus* îl dă Leskien atestat și cu *-un-* (*Muncimirus*). Iată cum se explică acest fapt. În lat. vulg. *-ō + nt, nd-* a fost *-unt-, und'* (cf. M. Lübke, *Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.*, XXX, 336, și Densusianu, *Hist. d. l. L. roum.*, 77, unde se dau exemple lat. vulg. atestate cu *ō > u* înainte de *nt, nd* precum și bibliografia chestiunii).

Putem spune, pe baza acestora, că acest *u + n (+ cons.)*¹⁾ romanic balcanic a avut aceeași soartă în slav., alături de roman. *a + n (+ cons.)* ca și slavul *a* (*on*), fiindcă sud-slav. *Motimir* (= atestatul lat. vulg. *Muncimirus*, clas. *Montimerus*) dă *Mutimir* ca și *sanctus* > sud-slav. *su-*.

Astfel se explică și formele bulgare *struga, stroga* etc. cari duc la același prototip fonetic cu *-a-*, căruia îi corespunde ca de obicei serb. *-u-*, exact ca în serb. *struga*, iar toate împreună duc la rom. străvechiu (sec. VI—IX, după care în serb. numai era *a*) *strungă*.

În felul acesta se înlătură toate greutatețile fonetice, și din limbile slave de sud, privitoare la dezvoltarea cuvântului ce-l studiem.

În același timp ajungem și la concluzia firească că *strunga* a intrat în sud-slav. înainte de sec. IX, adică în perioada primă a amestecului și conviețuirii noastre cu Slavii. După sec. IX—XI, epoca de transformare, după dovezile lui Leskien, a lui *-a-* în slav în *-u-* etc., *strungă* nu mai putea suferi schimbările de care s'a vorbit.

¹⁾ Cf. pentru lat. vulg. *u + n + cons.* (= lat. clas. *o + n + cons.*) și forma Γεμελλομοῦντες, cu *-oō-*, între castelele citate de Procopius (sec. VI) ca zidite de Iustinian în Tracia și Moesia (apud Densusianu, o. c. p. 391).

Și deoarece în alb., cum dovedește și d. Wędkiewicz, o. c. nu poate fi slav, atunci numai formele rom., apoi cele alb. și vegl. sânt create înainte de venirea Slavilor.

După sec. IX a pătruns firește la Unguri ale căror forme *esz-trenga* și în documente vechi forma latinizată *stronga*¹⁾ n'am putea preciza pe ce cale au pătruns la ei, și nici nu cunoaștem vreun studiu în această privință. Geograficește au putut fi luate și de la Slavi, foneticește rămâne însă să fie lămurite mai de aproape și înăuntrul limbii ung. Că nu poate fi originar unguresc, nu mai e nevoie să insistăm, ci să ne gândim numai că de la ei nu putea pătrunde la Aromâni și la Greci. Forma din documente judecând după ung. *karácson* < rom. *crăciun* (Pușcariu, *Etym. Wb.*, p. 35-6), cu *o* pentru rom. *u*, arată proveniență românească. *Esz-trenga* poate fi o formă dialectală ung.

*

În limbile slave de nord cuvântul nostru a pătruns ceva mai târziu, în a doua epocă de lățire a lui, cum am afirmat mai sus. Dl Wędkiewicz, o. c. p. 276, care respinge cu argumente serioase și derivarea formelor sud-slave din ipoteticul *, „stroga“ („Mehr Bedenken erregt die Tatsache, dass ein rekonstruiertes **stroga* im slawischen Wortschatze isoliert steht und jeder weiteren etymologischen Anknüpfung entbehrt“), dovedește că nici moravo-slovac. *strunga* și rut. *strunka* nu pot fi băștinașe, fiindcă ar fi trebuit să aibă *-u-* nu *-un-* din v. slav *o*. Vocala nazală polonă însă putea să derive din *-un-* secundar, pe când un v. sl. *, „stroga“ ar fi trebuit să dea în polonă mai curând **strega* (ibid.). De aceea încheie: „Demnach neige ich der Ansicht zu, das Wort sei überall im Nordischen rumänischen Ursprungs“ (ibid.).

Această constatare mai arată că în zona Carpaților de nord. cuvântul a pătruns după epoca sec. IX—XI, în care timp am văzut că se transformase deja slav. *a* > *u* etc., ceea ce coincide cu părerile cunoscute despre epoca întinderii Românilor în aceste părți. Nu intrăm mai adânc în această chestiune care se poate vedea împreună cu bibliografia, la însuși Wędkiewicz, o. c. p. 262 sqq.

1) Bar al Antal, *A Magyarországi latinság szótára*, p. 632, Budapesta 1901.

Ajunși aici am terminat și urmărirea geografică a cuvântului, împreună cu transformările ce le-a îndurat pe drumurile lungi ce le-a parcurs¹⁾.

Am studiat până aici cuvântul în laturea lui semantic-etnografică (în legătură cu lucrul) și în cea geografic-linguistică.

În ce privește partea istorică mai putem adăoga că prima atestare a lui *strungă*, noi credem că se poate admite acum ca neîndoelnică în numele Στρογγες²⁾ (= Strungi), unul din castelele

¹⁾ Nu putem trece cu vederea că dl Weđkiewicz, o. c. p. 275-6, nota 1, s'a oprit și la forma veđl. *strunga* „stanga, bariera“ (luat din venetă, după Bartoli, Dalmat. I, 247, II, 227) alăturându-o de triest. *stranga* (la *kaniati strangia*, după Salvioni, R. Ist. Lomb. XLI, 583. Afirmă însă că „hat mit rum. (alb.) *strungă* nichts zu tun“, dar acceptă părerea că venetă-dalmata are la bază un *stanga* + *Schranke* (după Schuchardt, în Bartoli, *Misc. Hortis*, 907, nota), ceea ce nu se mai poate susține după lămuririle date de noi. *U* din forma rom. l-a oprit pe dl W. să o apropie de cele venetă și dalm. „Că *u* din cea veđl. ar putea fi o „Lautsubstitution“ (Bartoli, *Z. R. Ph. XXXII*, 4) pentru venet. *a*, nu mai e necesară atare explicare. Cuvântul veđl. cu lămuririle de sens lapidare, pe care a putut să le dea d-lui Bartoli ultimul vegliot, nu-i departe de atmosfera semantică a celui rom. și deci poate fi socotit din aceiași epocă cu el, fiind și dintr'o zonă geografică vecină cu cea atribuită de noi ca primă patrie cuvântului. Triest. *stranga*, cu menținerea lui *a* prin influența lui *stanga*, cum am spus, a rămas din această cauză departe și ca sens de *ruga*. Acesta la rândul său a devenit pur păstoresc în Balcani, pe când în regiunile mai civilizate de pe coasta Adriaticei s'a aplicat în urmă mai mult la micile ulicioare ale orașelor, un motiv mai mult ca să se depărteze și el de stanga. *Ruga* în rom. a putut și se impune mai puternic, și ca formă și ca sens (păstrat până azi), în *strungă*, fiindcă s'a restrâns la viața păstorească, aplicat fiind mai des la aceasta, cum dovedește aromân. *arigă*.

Păstrarea până azi a sensurilor ambelor cuvinte componente în *strungă*, cum am arătat, este argumentul suprem pentru originea ce i-am atribuit-o.

Mica zonă triest. a formei *stranga*, față de imensa întindere a celeilalte, nu poate nici ea să fie considerată ca centru de origine al cuvântului. Depărtarea ca sens de cel pe care îl au celelalte limbi se explică ușor și prin lipsa vieții păstorești în acea regiune.

Veđl. *strunga*, în afară de zona restrânsă și ea, trebuie văzut și în raport cu sufletul ultimului vegliot, trăit în lumea orașelor. Cât putea acesta să pue, din ceea ce a avut odată ca sens un cuvânt, în niște scurte răspunsuri pe cari trebuia să le dea filologului?

Ca fonetism (cu *u*) și geograficește a putut fi luat direct de la Românii străvechi. Puncte de sprijin pentru veđl. *-ang-* > *-ung-* n'avem. Dacă însă punem forma veđl. în atmosfera în care l-am judecat pe triest. *stranga*, ca influențat, în acele regiuni, mai mult de *stanga*, foarte vital și azi în it. și dialecte, am găsi totuși un sprijin pentru *-ang-* > *-ung-* în veđl. *plungro* < lat. *plangere*!

²⁾ D-l Densusianu, *Hist. de la l. roum.* p. 391, îl socotește a fi mai curând lat. (vulg.) decât rom., ceea ce nu știrbește ce am spus noi. Admisă însă originea străveche rom. a cuvântului, existența lui în sec. VI trebuie privită în raport cu faptul că limba rom. își încheiase atunci prima epocă de dezvoltare, după care vine aceia a influenței slave.

din Moesia (sec. VI) citate de Procopius, ed. Bonn. (De Aedificiis, p. 284, 30)

În ce privește grafia cu -ογγες¹⁾ nu e nimic surprinzător, fiindcă o regăsim și în forma Κίμβζλόγγου care nu e decât rom. *Câmpulung* (Densusianu, l. c.), din Cedrenus (II, 457). În timpul de care se leagă această atestare (anul 1014) nu mai putea fi vorba în rom. de -ong- ci de -ung-, fiindcă trecuse la -un- și slavul *g*.

Astfel rezultă că *strungă* era în Balcani în sec. VI, judecând după poziția localității Στρογγες, care se află la est de Niș¹⁾. De-aceia nici istoricește nu mai poate fi considerată de origine slavă.

Considerând acum că centrul de iradiere al cuvântului a fost regiunea Savei și Dravei, de care am vorbit, rezultă că *stanga* a pătruns la Români înainte de a ajunge în Italia, de la o populație germană cu care noi am venit în contact în trecerea ei spre Lombardia. În tot cazul înainte de sec. VI, când scrie Procopius.

În it., *stanga* e socotit adus de Langobarzi. Așa Zaccaria, o. c. p. 481, spune precis: A noi *stanga* fu importato senza dubbio dai Langobardi. Tot langob.²⁾ e dat și de REW (indice).

Existența lui *stanga*³⁾ în rom. n'o putem însă despărți geograficește de întinderea lui în it., după cele spuse mai înainte, și din cauză că pornim astfel de la o formă atestată care a existat și s'a continuat în germ. de azi (*Stange*) și care poate explica corespondentele it. și rom.

În Italia de nord se știe că Langobarzii au stăpănit de la 568 până la 774, încât o influență a acestora⁴⁾ asupra limbii it. este foarte explicabilă.

Dar și o influență asupra limbii rom. este posibilă (cf. mai departe a *băgă*). În adevăr se știe că această populațiune germană a coborât de la Nord la Dunăre încă din sec. II, fiindcă apar în războiul ce-l poartă Marcus Aur. Ant. Pius (161–180)⁵⁾

1) Procopius l. c. spune că era „ἐν χώρῃ Ρεμεσιανείᾳ“. *Remesiana* era oraș în Moesia superioară, la est de Niș, unde astăzi e *Bela Palanka* (Pauly-Wisowa, ad. v. *Remesiana*)

2) Bertoni o. c., 200 îi zice numai «ated» (= „ahd“)

3) V. la *Addenda* și *stinghe*.

4) V. mai de aproape Bertoni o. c., p. 13 sqq.

5) Dr B. Niese, *Grundris der röm. Geschichte nebst Quellenkunde*, München 1910, p. 338 sqq.

cu Marcomanii. După această dată continuă prezența lor la Dunăre (astfel în a II jum. a sec. al III-lea alături de Vandali)¹⁾. Iar în sec. VI, după 552, puterea Langobarzilor e de așa natură, în cât Iustinian e silit să lase Panonia, provincie atât de romanizată, pe mâna aceloră. De altfel chiar în războiul de recucerirea Italiei (550—551) generalul Narse luase în armata sa și Langobarzi. Tendința lor de înaintare spre Imperiul roman trebuie s'o vedem în germene încă din acel prim conflict cu Romanii în războiul marcomanic (sec. II).

După ce Panonia cade definitiv în mâna lor, supt Iustinian, ca un teritoriu ce de mult eră amenințat și în parte desigur și ocupat de ei, coborîrea acestora în Italia și cucerirea ei în 568²⁾, eră ceva ce nu se mai putea împiedeca.

Astfel contactul acestor Germani, la Dunăre și prin Panonia, cu regiunea care am considerat-o noi ca punct de plecare pentru *strungă*, apare posibil de la sec. II încoace.

Această concluzie se va întări mai mult de istoria lui *a băgă*, despre care vom vorbi în alt capitol.

* * *

În titlul acestui capitol am dat paralel inovația din vestul romanic *barr-*, fiindcă pune împreună cu *strungă* aceeași problemă a istoriei lucrurilor în raport cu terminii ce le reprezintă, în cazul nostru, privitori la ideea de „închisoare-gard“.

Istoria familiei de forme romanice din *barr-* o tratează pe larg dl Iosif Brüch (Die Stämme *barr-*, *bar-* im Romanischen, în „Wörter und Sachen“, 1921, Band. VII, p. 147 sqq.)

Din acest studiu se desprind analogii pentru istoria lui *strungă* din estul romanic, ca și pentru termini referitori la construcții de închisori, garduri, obstacole, bare etc.

Pentru a sprijini pornirea de la un sens „Busch, Gestrüpp“ al galic. **barros*, *-us*, de unde baza roman. **barra* „Buschhecke p. 151, 152, (cf. *RE W* 963, **barra* „Querstange“), de unde apoi sensurile formelor roman.: 1) barieră („Schranke“), 2) îngrăditură, 3) bara justiției, 4) incintă..., 6) margine, hotar etc. (cf. triest. *stranga*, vegl. *strunga* cu explicările de sens date de noi), autorul aduce importante elemente din istoria popoarelor vechi.

¹⁾ Ibid. p. 368.

²⁾ Ibid. p. 421.

Astfel Germanii (după Ammianus Marcellinus și Caesar), Francii (după Grégoire de Tours) obicinuiau să taie arbori, măcăcini pentru a face apărări sau pentru a bară drumurile, a ridică obstacole contra dușmanilor.

Pasagiul din Herodot VII, 142 unde se spune că Acropolea era... ῥηγῶ ἐπέφρακτο (cf. o. c. 152) ne duce la forme grecești din care noi credem a putea explica termeni romanici.

Din baza cuvântului gr. din Herodot (φράσσω) derivă gr. φράκτης „clătire, écluses avec des vannes“ (cf. și gr. φραγμός id.) și adj. φρακτός, η, ον „enclos, garni de haie; clos obstruē, barricadé, fortifié“. Astfel:

It. **fratto** și alte forme romanice.

În *R E W* 3466 — și după el Bruch o. c. p. 153 — pornind de la lat. *fracta* „Bruch“ se admit următoarele corespondente roman.: it. *fratta* „Zaun“, „Hecke“, „Gebüsch“, „Dickicht“, neap. *fratte* „Dickicht“, romagn. *frata* „Baumreihe“, trient. *frata* „Bergwiese“, ticin., bergell. *frāča* „geflochtenes Wehr an einem Bache“; „Barricade auf dem Wege...“; val., blen. *freča* „Damm“, vald. *fratē* „Sperre“ v. fr. *fraite* „Graben, Verhau“, val. *fret* „die aufgeworfene Erde längs eines Grabens“ (împrejmuirea poate fi și o ridicătură de pământ, șanț), it. *frattone*, lucch. *trattone* „dichtes Gebüsch“; fr. *freté* „gegittert“. *Fratta* „sieve“, îl dă dl G. Bertoni¹⁾ ca existent și în regiunile Grosseto, Fano, Fermo și Lansevero (Foggia).

Toate acestea cupriad. cum se vede, ideia de gard, baricadă, închisoare etc., care se cuprind în formele gr.

Geografi.ește chiar ne duce spre o influență gr., fiindcă formele încep din sudul Italiei spre nord și spre Franța, păstrând sensurile primitive tocmai în Italia, zona de unde trebuiă să iradieze. Din lat. **fracta* < adj. gr. (φρακτός, φρακτή se ajunge foneticește la aceleași rezultate ca și din lat. *fracta* (part. lui frango). Însă fiind un termen oarecum tehnic și atât de răspândit, înseamnă că e foarte vechi și sensul, nu numai forma fonetică a cazurilor citate.

Laț. *fracta* (masc. *fractus*) din *frango* stă foarte departe din aceste puncte de vedere, iar dicționarele îi dau mai mult sen-

¹⁾ L'elemento germanico nella lingua italiana, Genova 1914, p. 254, unde se dau și alți termeni privitori la gard.

suri abstracte în legătură cu ideia de „a frânge”, dar niciodată nu designază ceva apropiat de sensurile formelor romanice. Mai mult chiar, în *REW* se dau alte forme roman. dintr'un lat. *fractum* (trango), deci același cuvânt ca *fracta* (admis de autorii amintiți ca baza celor romanice) cu sensul „zerbrochen”; tot așa din *fragigare* „zerdrücken, quetschen” (cf. și *fraguiare*, *frangere*, ibid. ad. v.) sânt derivate romane cu sensuri analoge. Ceeace însă nu se poate trece cu vederea este că asupra unora din terminii romanici a putut influența part. *fractus* (< *frango*), pentru că îl apropia o nuanță de sens și haina fonetică. Astfel ar fi prov. *fracha* (*REW* l. c.) „Riss”, „Schaden”, „Verhau”, care poate fi < *fracta* (< *frango*), și prin urmare numai un omonim al celorlalte forme. Formele gr. de la cari pornim noi au sensuri absolut corespunzătoare celor romanice, iar ca fonetică nu se poate obiecta nimic. Deasemenea nici geograficește.¹⁾

* * *

Dar să urmărim mai departe alți termini din jurul ideii de mai sus, studiați de Brüch, o. c., întrucât privite în grupuri și familii, cuvintele se clarifică mai ușor, atrăgând în sfera lor și altele cari privite izolat numai cu greu se pot descurcă.

Romanii făceau închisorile din material viu, mărăcini, nuele. din lemne cioplite sau, mai târziu, din pământ și ziduri, cum spune Varro, d. r. r. I, 14: „... primum naturale saepimentum quod obseri solet virgultis implicatis... aut ex arboribus truncis demissis in terram deinceps constitutis. tertium militare saepimentum est fossa et terreus agger...”

Multe din aceste feluri de construcții vechi, ca și **fracta* venit în Italia de la Greci, s'au păstrat la popoarele rom. împreună cu termenii respectivi, cu sensul cărora a pătruns de la Celți și **barra*, după Brüch o. c. (cf. *REW* 963 **barra* „Querstange” și 954).

Astfel de termini dați și de Brüch (o. c., p. 154) sânt v. fr. „soif d'espines”, „soif de paulz”; it. „sieve verde”, „sieve di pali”, „sieve morta, secca”; sp. „seto vivo”, „seto muerto” (< saeptum).

¹⁾ V. d. p. d. v. istoric la Addenda întru buințarea lui *fracta* în Procopius.

Și în rom. avem „gard viu“ care în părțile de șes ale Munteniei este o plantă acățătoare, spinoasă care se plantează, crește și împrejmuște vii, curți și grădini.

Să nu fie deci rom. *gara* un lat. *carduus*, adică mărăcinii vii cu care se împrejmuia odată? Căci *gard* înseamnă mijlocul, materialul însuși¹⁾ de împrejmuire, nu curte, închisoare și mai ales cetate, întăritură, cum a însemnat slav. *gradŭ*, din care cred unii că derivă cel rom. (Cihac etc.). Că pe urmă a putut fi influențat de familia de forme slave, din care avem *ogradă* (curte) și *grădină*, este de la sine înțeles. Dar metateza lui r²⁾, când alături trăiesc *grădină* și *ogradă*, e foarte grea în limba rom. și exemple serioase analoge nu sânt.

Un „pendant“ al it. *siepe morto* (cf. pentru „gard viu“: „vetustissimi auctores *vivam saepem* structili praetulerunt“, Columella, 11, 3) avem rom. *mortăcini* care în jud. Dâmbovița, înseamnă „vreascuri uscate“. Iar pentru ideia de par mai mic bătut în pământ avem rom. *țaruș*, care nu poate fi decât un *terreus* > *țăr* + -uș. În adevăr *țaruș*, e un lemn scurt numai de bătut în pământ. În legătură cu altă idee nu se întrebuintează. 3)

În lumina acestor fapte — și trecem peste elementele germane ce le mai citează — conchide Bruch că **barra* înseamnă „einen zur Absperrung dienenden Balken“, de unde fr. *barreau*, *barrière*, *embarrasser*, etc., etc., în care intră și ideia de închisoare și de „obstacol, bară“ etc., de care se leagă ca idee, cred rom. a *stingeri* („ambarasă, împiedecă“ cf. Addenda).

Apoi reținem formele pav. *bark*, bresc. *barech* „quel prato o campo dove i pecorai rinchiudono il gregge con una rete“; bergam. *bārec* „steccato nel quale rinchiudono le pecore“; parm. *bāreg* „pezzi di legno posti sui fianchi del carro nella testata di due stanghe“ (o. c., 155).

¹⁾ Cf. Dicț. Acad. ad. v.

²⁾ Cf. și Cancel, Despre Rumân și despre unele probleme lexic. v. sl.-rom. București 1921, p. 62 sqq. Iar Dicț. Acad. l. c. îl socotește străvechiu rom., înrudit cu alb. *garō*. Pentru acesta observăm că foneticeste are un sprijin pentru -rŭ, în *l'arŭ* < lat. *lardus* (G. Meyer Alb. Wb. ad. v.) iar pentru g- ar fi aceeași influență ca în rom. a v. sl. *gradina* > alb. *gradine* (o. c. p. 128, și Bernecker, Slav. Etym. Wb., p. 230).

³⁾ Cf. și Damé, *Terminologie*, 49; Dicț., ad. v., id. Derivarea lui Cihac, Dicț. II, 432, dintr'un slav. *cer* (= lat. *cerrus*) nu ni se pare admisibilă ca sens și nu e nici în slavă ceva analog. În romanică însă avem orme analoge ca sens din baza *terra*. Astfel piem. *taraña* „langes, gerades Weinspalier“, comask. *terañ*, canav. *trañ* „Zweig, der aus einem Baumstrunk herauswächst“.

Vedem un proces analog semantic ca și la *strungă*, care, am văzut, prin extensiune se chiamă și închisoarea trebuincioasă pentru a închide oile, ca să poată fi mânăte apoi prin strunga propriu zisă: bara cu ușile (ruga) de trecere la muls.

Dar îngrădirile acestea au evoluat după trebuinți, și li s'au adăogat colibi alături, sau au fost ele înșile acoperite. Astfel tirol. *bark* „Viehstall auf der Alpe“; comask. *bark* „Gruppe von nur im Sommer bewohnten Alpenhütten“; port. *barga* „Strohhütte“; berich. *barž*, *berž* „Schuppen aus Stroh oder Binsen zur Aufbewahrung des Heus oder Feldgeräte“ (p. 156); obwaid. *barga* „gedeckter Eingang zum Haus oder Heustall“; *bargun* „Alpenhütte“; abruzz. *barche*, neap. *barchetto* „loggia“ etc. etc.

Ideia de „Querstange“ este în lat. mediev. *barrium*, *am-barrium* „saeptum... ex barris seu repagulis constructum“ (ambitus *barrium*) o. c., 158.

Dar dacă de la ideia de gard, gard învelit, s'a ajuns la aceea de „coridor învălit“ (un fel de comarnic — cf. fig. 2 — deasupra strungii, între cele două stâni) și la aceea de «Hütte», cum am văzut în formele de mai sus, se limpezește, cred, originea altei construcții păstorești:

Rom. Stână

Sensul e mai specific și mai ușor de lămuirit decât al «strungii», mai ales după largă, dar necesara tratare a istoriei acesteia.

Geograficește are aceeași întindere în dacoromână ca și strunga, fiindcă e legată de ea și ca construcție și ca necesitate.

Tot fructul ce rezultă de la mulsul oilor prin strungă trebuie să treacă, să fie preparat și păstrat într'o căscioară, colibă, „capanna“, „Hütte“ etc. așezată în colțul (fig. 1) sau în fața strungii (fig. 2) în a căreia împrejmuire, gard, „saeptum“, e cuprinsă și ea.

Din această alcătuire și din necesitatea de-a avea un adăpost pentru produsele oilor, reiese că stâna e cel puțin tot așa de veche ca și strunga. În munți mai ales, unde este adevăratul pășforit la toate popoarele romanice¹⁾, nici nu se poate închipui această ocupație fără stână.

Ca și strunga ea nu are rost și nu funcționează decât vara,

1) Cf. între altele O. Densusianu, *Din ist. migr. păstorești la popoarele romanice*, București, 1907.

fiindcă numai atunci se mulg oile¹⁾. De altfel toamna păstorii părăsesc muntele, lasă acolo stâna și strunga până la vara viitoare. Iar în șes iarna au nevoie de alte alcătuiți, menite a apăra oile contra vânturilor. Acestea se numesc colectiv „adăposturi“ și „adăpoaste“ (Săcele) < lat. addepos(i)tum, (Tiktin) sau mai bine *adappositum* (CDDE., 15), căci pentru păstorii nomazi nu există iarna clădire fixă, ci așezarea, la nevoie, îndărătul unui desiș de burueni înalte, sau în păduri, cari se găsesc și unele și altele de-alungul râurilor și prin bălți, pe unde ier-nează oile.

Am văzut, mai ales cu 15—20 ani în urmă, în special așă zisii „Tuțueni“, apoi Câmpulungenii, Gorjenii etc., adică păstorii ce stăpânesc vara zona Carpaților dintre Țara Bârsii și Mehedinți, că nu se adăposteau decât în vreme de viscole, în dosul unei păduri, sau pe Bărăgan, după desigurile de burueni înalte, pe vremea când nu erau prea multe arături. Dar mai ales pădurea servește de adăpost, fiindcă atunci când sânt zăpezi mari *dără-mă* (< lat. *deramare*) crengi cu muguri pentru nutrețul oilor.

De aceea alte numiri pentru generalul românesc „adăpoaste“ ca slav. *zavadă* sau turc. *perdeà*, *saià* sânt inovațiuni recente, venite odată cu restrângerea zonelor de pășunat libere de odinioară. Cele din urmă au și o iradiere restrânsă, în sudetul Munteniei și Moldovii (după constatări personale).

Deci *stâna* este casa, clădirea de vară pentru prepararea „fructului“, brânzeturilor, în genere.

Este *casearia* (< caseum) „Käsehürde“, păstrat în arom. *cășare* și în celelalte limbi romanice (REW 1735), iar în daco-rom. în derivatul mai nou *cășerie* (< cășâr), restrâns la sensul de casă, colibe de făcut cașcaval.

Originea *stânii*, de la Cihac²⁾ încoace se crede a fi v. slav. *stanŭ* „firmitas, castra, tentorium, statio“ > rus. *stanŭ* „stature, station“ (cf. rom. stat, «stat de om» = statură), „corps de chemise, métier de tisserand, établi“ etc., cr., serb. *stan* «métier de tisserand, demeure, station, parc de moutons, bergerie» și (după Karad. L.) „locus et casa mulgendiș ovibus“, „corps de chemise“

¹⁾ Dacă sânt și excepții, când se mulg oile și iarna, acestea sânt foarte rari și de dată recentă pe la unele crescătorii de oi, moderne, cari vor să aibă miei timpurii, prin Februarie, cum am văzut în șesul Munteniei. La munte, de unde neapărat toamna coboară oile la șes, nu se poate acest lucru.

²⁾ Dicț. D. Etym. Daco-rom. p. 361.

și derivate cu ideia de „statio“; alb. *stan* „parc de moutons“, gr. *στάνη* id. și *στάσαι* «campements», ung. *eszténa, isztina* «parc de moutons», care după Miklosich ar fi v. sl. *stěna* „murus“. ¹⁾)

Evident o apropiere de sens este. Dar avem de-a face cu unul din acele sensuri de bază ca și în lat. *stare, statio* etc., *manere, mansum, mansio* etc. (cf. *REW*) care duc la ideia de așezări, popasuri omenești în genere. Dar nu e un sens de bază *specific concret*, legat de un *lucru* numai. Iar cuvântul nu trebuie despărțit de lucru cu ușurință, și mai ales lucrurile specifice, numai cu riscuri pot fi alăturate de cuvinte cu sensuri largi, elastice.

Sensul specific apropiat de cel rom. nu-l dă Cihac decât în sârbește, ceea ce înseamnă o zonă restrânsă care putea fi influențată de rom. «stână». Celelalte sensuri sârb. care sânt mai numeroase, ca și cele din alb., gr., rus., ung. (acesta poate foneticeste derivă și din rom.) sânt apropiate de ideia de bază de „statio“, care nu e ceva specific, ci o noțiune capabilă de întrebuițări largi.

Pornind deci de la aceste considerațiuni semantice, de istoria lucrurilor în legătură cu a terminilor corespunzători și mai ales de la sensul specific rom. al lui *stână*, care, pentru funcția ce-o îndeplinește, trebuie să fie foarte vechiu, apoi de la legătura strânsă și neapărată a stânii de strungă, termenul nostru poate fi pus în sfera de termini numeroși romanici citați la *barra*.

Am văzut acolo atâția termini de „colibă“, «Hütte» etc., derivați din cuvânt de bază care a însemnat gard, «saepes» etc., ajuns mai târziu să fie acoperit.

Stâna însă e coliba legată, înconjurată de «saepum», necesar strungii, cu care formează un întreg.

Astfel ar putea fi un lat. **saeptana* (< *saeptum*), adică o «casearia» **saeptana*, căscioara care este clădită în și din gardul strungii, cu care conviețuiește în funcțiuni și întrebuițări comune.

Ca formațiune identică avem de ex. **parietana* „zur Wand gehörig“ (*REW* 6243) de unde în friul. *paradane, paladane*, «Fachwerk», «Bretterwand» (cf. și *parietinus*, având coresp. în port. și galiz. cu sensul „Baufälliges Haus“, *REW* 6244). Nume de lucruri din adjective cu suf. *-anus* se pot vedea în M. Lübke, (Gram. d. rom. Spr., p. 490 sqq)

¹⁾ Ibid.

Acest **saeptana* „coliba de la saeptum“ sau „din saeptum“ acoperit (cf. comarnic), unde se mulg oile și se prepară laptele, poate explica și foneticește pe *stână*, prin fazele: **săptână* > *sătână* cu căderea regulată în românește a lui *p/tj* aton. Sincoparea lui *a* aton nu ni se pare grea între *s-t* (cf. it *staccio* < *saetacium*, *R E W* 7499; rom. *destul* < *de* + *sătul*, ibid. 7620 și Pușcariu, *Etym. Wb.* 1531).

Dar greutatea cea mare a derivării din slavă este *ân* din *stână*, care nu se întâlnește sigur decât în cuvintele de origine latină.

Celelalte elemente, considerate ca slave: *stăpân*, *smântână*, *jupân* (cf. între altele Densusianu, *Hist. de la l. roum.*, p. 282) nu sânt lămurite deplin.

Despre *stăpân* nu s'a găsit o explicație sigură până azi, în care anume limbă balcanică s'ar putea așeza baza lui primitivă (cf. Dacoromania, p. 508 sqq. critica d-lui Capidan despre studiul lui H. Barić, *Albanorumänische Studien I, Teil*, care duce pe *stăpân* la un lat. **hospitanus*, de unde și alb. *stopân* „Oberhirt“). *Jupân* a putut fi astfel influențat ulterior de *stăpân*, fiindcă erau aproape sinonime. Originea lui *jupân* însă nu este lămurită și nu este de loc exclusă pătrunderea lui la noi înainte și independent de Slavi. Pentru originea slavă a lui *smântână*, afară de sens, e o greutate și istr. *smōtoŕe*, cu *n* rotacizat, fenomen ce se întâlnește iarăși numai în elementele latine. Iar cuvântul se găsește rotacizat în vremuri mai vechi. Astfel în documente lat. (Croatia) din sec. XV se întâlnește numele *Zmantare (-a) Petar*¹⁾, încât trebuie căutată altă origine lui „smântână“ decât cea de până acum, și anume în baza romanică *matta*.

Smântână poate fi foarte ușor derivat de la *matta*.²⁾

¹⁾ Comunicat de dl Prof. S. Dragomir de la Cluj. (E atestat de 4 ori în *Mon. Hist.-Jurid. Slav. Merid.*, vol. V, fasc. I, pp. 99, 102, 106, 121).

²⁾ Sensul lui *smântână* e greu de pus în legătură cu baza slavă *metq*, *mesti* (rühren) cum face și Bernecker (*Slav. Etym. Wb. ad. v.*) din care reconstruește un **sZ-mețana*, tocmai pe baza formei rom. *Smântâna* nu se prepară prin „bătaie“ ca untul, ci din contră lăsând laptele *nemișcat* câtvă timp, deci e pur și simplu stratul „pielița“, arom. *teară* (lat. tela); it. *panna* și alte forme romanice (< lat. *pannus* *R E W* 6204). Astfel rom. *smântână* e posibil din baza «*matta*» „Decke“ (*R E W* 5424) cu coresp. în roman. având sensul de „smântână“. Ar putea fi deci un **mattana* > (*s*)*mântână* cu *n* epentetic ca în *mărunt* (minutus), *cărunt* (canutus), *pângări* (paganus, -ire). Cunoașterea „lucrului“ explică și în acest caz în chip firesc originea cuvântului, pe când etimologia slaviștilor este artificială, fiindcă pornește de la o idee cu totul falsă. Reconstrucția fonetică deci, chiar dacă s'ar putea sprijini și pe alte exemple, ceea ce nu e cazul aici, cade și ea dela sine.

Dar chiar dacă aceste forme ar fi și ca fonetism sigur slave, ceeace nimeni nu poate dovedi, nu rezultă că trebuie să socotim pe baza lor și o altă trecere de *-an* > *-ân* într'un cuvânt ce se pretează mai curând la alte explicațiuni semantice împreună cu lucrul ce-l reprezintă, decât cele date de Cihac. Iar foneticește și ca formație *stână* < **saeptana* nu întâmpină greutățile slavului *stanŭ*, chiar dacă problema întreagă nu o putem considera rezolvată definitiv în chipul cum am încercat noi.

II. Rom. *a băgă* în raport cu lat. *mittere, ponere* și coresp. lor romanice.

Din complicata istorie a cuvântului „strungă” am arătat cum s'a împletit un element german vechiu, pătruns și în alte limbi romanice, cu forma latină „rugă”. În urmărirea istoriei altor cuvinte, pornind din punct de vedere semantic de la ideea că un lucru, fapt etc. stă la baza lor, vom arăta mai jos cum se explică unul din elementele cele mai vitale ale lexicului românesc: *a băgă*.

Vom folosi pentru această cercetare materialul foarte bogat ce-l oferă *Dicț. Acad.* despre acest cuvânt, în nu mai puțin de 13 coloane! Acest fapt l-a făcut pe dl Pușcariu să afirme¹⁾, că trebuie să fie străvechiu românesc, ceace este foarte logic din punct de vedere principal istorico-geografic. Este răspândit pe întreg teritoriul dacoromân și în dialectele române sud-dunărene.

Concluzia firească este deci că Românii l-au primit sau l-au avut în epoca de plămădire, când formau o masă continuă, pe un teritoriu aproape comun, sau mai bine zis pe o suprafață pe care n'au putut fi goluri prea mari, cari să poată împiedeca circulațiunea elementelor constitutive ale limbii române, întrebuițate în chip necesar în fiecare zi, precum sânt de ex. *a face, mânca, dormi, umbla* etc., elemente cari în majoritatea cazurilor nu pier decât odată cu întreaga limbă a unui popor. Acesta pornește cu ele pe drumul veacurilor, de la închegarea sa ca unitate etnică deosebită²⁾.

Dar să desprindem sensurile mai esențiale ale acestui cuvânt din *Dicț. Acad.* (p. 416 sqq). Este definit astfel: I. *a face să*

¹⁾ *Locul limbii rom. între lb. roman., pag. 40.*

²⁾ Cf. A. Meillet, *Linguistique historique et linguistique générale*, Paris, 1921, despre tenacitatea elementelor acestora.

intre ceva sau pe cineva într'un spațiu..., în care poate încăpea. Exprimă deci o noțiune mai generală decât a *vârî*, care e o băgare cu puterea, o înghesuire a ceva (mai mare într'un spațiu mai mic) — și conține ideia opusă verbului a scoate“.

1° „A pune...“ într'un exemplu caracteristic pentru ideia ce stă la baza acestui cuvânt: *Adecă amù cailor zăbalele în gură lă băgămù*. Cod. vor. 122., în N. Test. 1648: *le punem...*, iar în Bibl. 1688: ...*frânile în gură le punem = nous mettons...*

Adăogăm că astăzi se zice simplu „a băgă sau a pune calului în gură“, chiar fără a se mai adăoga „frâu, zăbale, căpăstru“, acțiune care constă în a lega falca de jos a calului cu un ochiu format din coada (sfoara) căpăstrului¹⁾.

Alte exemple din *Dicț. Acad.* corespund tot lui *a pune* (mettre), dintre cari relevăm: ...*băgă degetul în gaura inelului* (Ispirescu), iar expresia de azi curentă este „a băgă inelul în deget“. Apoi *a băgă [așa] în ac*. Urmează exemple în care este același sens de a „pune“, însă în interiorul unui alt lucru, deci a „introduce, a vâri, a ascunde“ etc. cu multe extensiuni de care sânt capabile asemenea idei. În expresia *a-și băgă capul (pentru cineva)* sau „mâna în foc“ = „a-și pune viața în primejdie“ o cunoaștem pe cea curentă „îmi pun capul“ (= mă prind, mă leg, garantez că un lucru are să se întâmple cum zic eu etc.), în care este ideia de „a se vâri, amestecă într'o afacere primejdioasă“, dar și de „a se lega“ pentru a contribui cu un ajutor într'o chestiune oarecare. Exemple sânt și în limba veche: „*Șeremet au dat o sută de galbini unui Moldovan, de și-au băgat capul... și au mers (cu cărți)... la pașa din Tighina*“, deși mai mulți înainte își pierduseră capul în același fel de încercare de-a străbate prin liniile dușmane. (Neculce, Let. II, 382).

Din seria lungă de exemple de la 1°, unde „a băgă“ e întrebuințat mai mult în legătură cu obiecte concrete, din care reiese același sens general de „a pune“ (cf. lat. „mittere“, „ponere“ cu corespondentele lor romanice, mai departe), cităm unele cari păstrează elemente din întrebuințarea pe care a trebuit s'o aibă cuvântul la origine: ...*băgă capul sforii pe țaruș*, (adică puse, făcu să între capul țarușului pe ochiul sforii); *Se bagă ochiul*

1) Sens curent în Munt., Mold., Ardeal, după mai multe informațiuni culese de mine.

praștiei pe degetul cel mic, Ispirescu. Ca și în expresia „a băgă inelul în deget“ este vorba de lucruri în formă de cerculeț, verigă“, care se aplică, se pun în jurul unui alt lucru, care la rândul lui intră în cel dintâiu. Deaceea apoi s'a zis *a băgă în țeară* „empaler“, *a băgă în frigare* (cf. apoi „a băgă ciorapii în picioare, mânușile în mâini, haina pe mâneci“ etc.).

În alte expresii, ca „a-(și) băgă în cap, minte“ etc. (sieși, ori altuia), nu e altceva decât a (-și) pune un gând, o hotărîre în cap“; ba chiar și „a pune, a-și face socoteala“ în cap: ... *nedreaptă socoteală ce-și băgase în cap* din Cantemir (cf. sensurile ce le dăm mai departe la lat. *ponere*: în *rationem* etc.).

Legătura ce o face mai departe *Dicț. Acad.*, cu construcții analo gebalcanice (n. gr. βάζω εἰς τὸν νοῦν μου = „se mettre dans la tête...; n. gr. τοῦ ἔβραζεν εἰς τὸ κεφάλι = „on lui mit dans la tête...; alb. *ve ndër ment* = „j'ai l'intention...; (pt. arom. v. mai departe unde e vorba de acest dialect în special), de la cari unii au pornit să afle originea lui „băgă“, nu poate să deruteze, fiindcă nu arată decât posibilități semantice ce se întâlnesc și la lat. și roman. *mettere*, *ponere* cum arată chiar traducerea fr. ale expresiilor balcanice. Iar noi, cum s'a putut observa, pornim tocmai de la un anume sens primordial „a pune“... în legătură cu un obiect, cu un „Sache“, cum vom vedea mai la urmă.

Trecem la punctul 2° o. c., din care desprindem aceleași fenomene semantice legate și de verbele mai sus pomenite: „a băgă în pădure, pe fereastră, supt masă, în casă, în (la) închisoare, temniță“ în care intră, cum spune *Dicț. Acad.* și ideea de violență. — Astfel, între altele: *Că eu eră (cel) ce-i băgă în temniță*, *Cod. Vor.* = eu eram *puind* în temniță... Biblia 1688, *je mettais en prison...*“ Tot în limba veche dăm de exemple de reținut pentru punctul nostru de plecare: **Îi băgară în butuci și în lăntuge**, *Dosofteiu*, *V. S.* 28; ... **Bujor... Pe Ciocoi îi bagă'n fiare**, *Alexandri*, *P. P.* Această expresie este curentă și azi „a băgă în fiare“, alături de „a ferecă“, adică „a încătușă“, **a-i pune** cuivă lanțuri de picioare, adică „a-i vârî picioarele în lanțuri, cătuși“ etc. (cf. și; *a băgă la gros* ... la butucul în care sânt vârîte picioarele unui condamnat). Trimitem, cu această ocazie, la exemplele citate la 1°, unde întâlnisem același fenomen semantic în legătură cu lucruri în formă de cerc: „a băgă“ inelul în deget, „ochiul de sfoară“ în ceva etc.

Acesta este punctul de plecare pentru complexa istorie a lui „băgă”. Este verbul cu ideia de „a pune“ (*ponere* ori *mittere*) întrebuințat ca în latină și mai ales ca în limbile romanice — exemple am văzut și în cele balcanice — oprit un moment în aplicarea lui, *la numele obiectelor care, puindu-le, așezându-le, întărindu-le etc. pe, (la, în etc.) acestea din urmă, intră, se vâără etc. în cele dintâi. Din numele unui asemenea lucru — mai logic și mai specific — lucru care are forma de cerc, s'a născut a băgă, ca derivat, înlăturând pe mittere-ponere (cf. fabricare + fier > ferecare.)*

În adevăr acțiunea de mai sus se observă în special la lucruri în formă de cerc: inel, catenă, lanțuri, cătuși, fiare, verigi, roată, ochiul de sfoară, de căpăstru, zăbale, scările de la șea etc.; apoi s'a estins la orice lucru în care intră un altul: mănuși, ciorapi, mânecă, pălărie, căciulă; acul, butucul condamnatului etc.; vase în genere; ușe, fereastră; groapă, bârlog etc. etc. Câteva zeci de obiecte pot fi citate numai din *Dicț. Acad.*

Ajuns cuvântul, creat cum am văzut mai sus, pe o cale care are să-l ducă la atâtea aplicațiuni, în cari apoi fiecare formă de obiect sau întrebuințare a lui specială în viața poporului, îi putea adăoga o nouă nuanță de sens sau putea să-l împingă chiar spre salturi și mai mari, — eră firesc să-și îmbogățească sfera de acțiune și de sensuri în chip atât de larg, cum rar cuvinte se mai cunosc, chiar și în alte limbi.

Dar să observăm și verbele lat. și romanice care au ideia de „a pune“ și vom constata un proces semantic analog. (Celelalte aplicațiuni ale lui *băgă* din *Dicț. Acad.* le dăm în notă jos, întru cât devin de acum ușor de înțeles, pornind de la punctul unde am fixat originea lui semantică)¹⁾.

¹⁾ La 3° (*Dicț. Acad.*) se dau întrebuințările reflexive ale lui „băgă”, care nu se deosebesc de celelalte utilizate de noi în text. Astfel „a se băgă în: casă, pădure, grajd, cursă, sân (dorul), sobă, printre lume, în joc, horă” etc., din cari, cum se dau și definițiile în o. c. reiese sensul de „intrare, vârire”, despre oameni și animale, care fiind vietăți fac singure acțiunea aceasta (de-a se pune într'un loc, intră etc., pe când lucrurile le așezăm, le introducem noi) și prin urmare intră și sensul de „mișcare”, „mergere” care e necesară înainte de intrarea undevă.

„Intrarea” în mulțime duce la ideia de-a se amesteca în ea, apoi în orice chestiune, în genere: ... „*fată mare, nu te băgă între copile etc.; cine se bagă în țărâțe îl mănâncă porcii*; sau și eliptic: „a se băgă”, (a se amestecă). De aici, cu altă nuanță: „a se băgă în sufletul, pe supt pielea cuiva” („s'insinuer”) ș. a. (cf. și ex. it. la *mettere*!) „A (se) băgă în mormânt, groapă, pământ”, dintr'o altă serie de exemple, au corespondente

În arom. sensurile sânt analoge: La Obedenaru (*Texte Macedo-române*, Buc. 1891) *Băgare* vb. = a pune, mettre: *bagî lucră-le pi aradă* (pui lucrurile în rând, pe cale); *să uă bagi în-călar*, 88 = s'o pui călare; ... *se bagă mâna pe nessu* 64, = să puie mâna pe dânsu; *că nu lli se bagă mâna* 37 = [văzând] că nu i se apucă mâna, că nu se lasă să se puie mâna pe ea". Aici vedem o întrebuintare ce duce la sensul primitiv, stabilit de noi, de a legă, a prinde < a încătușă; *bagă-ți căciula pi un-ocl'iu* (pune-ți) 92; *ne băgași tu mare arușine* 47; *iși băgă toată vârtutea* 2, 86 = își puse... || *toate sboră-le... își le băgă tu minte* 86, 106; *băgă boațe* = băgă glas, strigă, — probabil prin fazele „a pune (băgă) o vorbă pentru cinevă, a vorbi, a interveni cu voce tare pentru cinevă“ (cf. dacoromân „bag vorbe“). || *Pi somnu-l băgă* = îl puse pe somn.

Din *Dicț. Acad.* dăm și sensurile arom. „a pune, a (se) culcă (adică „a se pune pe somn“, ca în ex. din Obedenaru (cf. it. „si mette a dormire“); „a se sili, a se strădui“ (desigur prin fazele „a-și pune puterile la lucru“ etc.); „a începe“, sens ce-l are și it. *mettere*. (cf. Dalametra, *Dicț. și Papahagi, B. Arom.*)

Di Capidan îmi spune că are în genere aproape aceeași impresie despre sensurile cuvântului arom. ca și despre ale celui dacorom. Astfel despre fiare, îmi dă ambele construcții: cu sensul de „a pune fiarele la“ sau „a pune, vâri în fiare“: „*bagă-l'i*

la *ponere și mettere* (v. acestea). În gruparea II-a se dau sensuri abstracte în care stă tot ideea de „intrare, introducere“ etc., cari se văd și la quasi-sinonimele lat rom. citate.

La 1° și 2° se dau definiții ca „a aduce în, a introduce“, cari nu se depărtează de sfera lui „a pune“ stabilită de noi, „a angajă, vâri“ (cevă într'o întreprindere: bani, capital); „zizanie“ (cf. și constr analoge ale n. gr. βάζω), dar sensurile se găsesc și la *ponere, mettere*).

La 2° e vorba de intrarea într'o slujbă. (activ sau reflexiv) meserie, angajarea la lucru (cf. it. *mettere*): *Vrând să se bage slujitor l'împăratul, Dosofteiu* etc. etc. Angajarea trece ușor la „chezășie“: ... *să se bage chezășu, Pravila*, 1652 etc. etc.

Exemplele de la 3° și 4° se explică ușor în ordinea de idei de până acum. Iar sensurile de „a băgă în frică (sau frica în cinevă), groază“ (în multe citate) etc., se pot vedea și la it. *mettere*.

La 5° se dau numeroase cazuri de „a băgă în samă“ (cevă sau pe cinevă), „a da atenție, socoteală“ etc., ori numai *a băgă samă* cu sens ulterior de „a observă“, „a i-se părea“ din mai vechiul „a face socoteala“ (mai bine: a calculă), cum se vede din cele mai vechi texte și vom vedea la *ponere* (rationem etc.) și la *mettere*. Această arată (calcul, număr) — că ung. *samă* (din a „băgă samă“) a înlocuit pe rom. *cumpăt* (v. mai de parte în text) creind expresia tipică, specială de mai sus. În aceeași atmosferă semantică plutesc și derivatele „băgare, băgat, băgător, -ură“.

hiarile a calului“ și „*bagă calu tu hiare*“ în care se vede punctul nostru de plecare. Verigile, catenele etc. se pun, încercuesc, se bagă la lucruri cari pot intra în golul lor; sau lucrurile respective „se pun, se bagă“ deci intră în golul instrumentelor amintite. Ideia e aceeași, de aceea și schimbarea de construcție e ușoară.

Analogiile remarcate mai sus între *a băgă* și *a pune* se pot vedea și în aromână (cf. la Obedenaru, o. c., pp. 12, 64, 100, 121 etc. exemple pentru „a pune“).

Să urmărim paralel cu expresiile rom. pe lat. *ponere*, după un dicționar lat.-fr.1): √ *litteras in sinu* „mettre une lettre dans son sein; √ *caput suum periculo* „exposer sa vie aux dangers, jouer sa tête“ (cf. „a-și pune, băgă capul“ etc., mai sus); √ *aliquem in gratia* „mettre qqn en faveur“ (cf. „a pune, a băgă în samă“); √ *in suspicione* „placer en suspicion“ (cf. „a băgă la bănuială, la gânduri; a pune pe gânduri“); √ *in laude* „avoir en estime“; *Si medicus me inter eos, quos perambulat, ponit*, (Sen.) „si le médecin me place au nombre de ceux qu'il va visiter“ (: „a (se) băgă între, printre oameni“ etc.); √ *in aequo* (Liv.) „placer sur le pied d'égalité“ (: „a băgă în samă“ = aprecia); √ *custodem aliquem* (Cic., Caes.) „donner à qqn la garde de“ („a (se) băgă cioban, √ la oi“ = a pune să păzească..) // În legătură cu ideia de bani, câștig: √ *pecuniam in praedio* (Cic.) „placer son argent dans les terres“ („a băgă banii în pământ, case, afaceri“ etc.) // Ideia de „planter“: √ *piros* (Virg.), *semina*; *arborem* (Hor.); √ *vitem* (Col.) „planter un arbre, de la vigne“ s'a păstrat în română ca termen special în „a pune viță, pomi“ etc. (cf. v. rom. „vie pusoare“, foarte des în documente).

În alte privințe *a pune* rom. a luat alte drumuri cari nu ne interesează aici. Tot așa, am văzut cum *a băgă* și-a menținut aplicațiile concrete în legătură cu obiecte, în formă de cerc (de lemn, fier, sfoară etc), dar îndată ce a prins cu sine ideia „a pune“, a înaintat și a luat multe din sensurile acestuia, progresând apoi după toate legile cunoscute de semantică (extensiune, figurat, efect pentru cauză etc.) *A pune* însă s'a restrâns mai mult în jurul ideii de „a așeză“.

Dar să mai continuăm puțin cu lat. *ponere*. Are și sensul de „placer à terre, étendre“: √ *se toro* (Ov.) „s'étendre sur un

1) E. Benoist, Henri Goelzer, *Dict. Lat-Fr.*, pen'ru a se vedea și traducerile fr. care vin astfel în sprijinul clarificării problemei noastre.

lit"; ~ *artus in litora* (Virg.) „se coucher sur le rivage”; *somno positae* (Virg.) „engourdis par le sommeil“. Toate acestea lămuresc pe arom. „băgu“... (= dorm), dacorom. „a se pune pe somn, în pat“ etc. // Prin extensiune „ensevelir, mettre au tombeau“: ~ *aliquem patria terra* (Virg.) etc., care duce la coresp. rom. „a băgă în pământ“ etc., date mai sus.

Ideia de „chezăsie, legătură, angajament“ etc. din „a băgă“ o regăsim și în „ponere“: *pono pallium, ille suum anulum opposuit* (Plaut.) „je gage mon manteau, il dépose en retour son anneau“; *pocula ponam* (Virg.) id.; *vitam ponere pigneris* (Plaut. și cf. mai sus ~ *caput periculo*) etc., în care este ideia de „déposer comme enjeu“.

Pentru întrebunțările în legătură cu „samă“ (socoteală, calcul), care a înlocuit desigur pe rom. *cumpăt* < lat. vulg. *compitum* (clas. *computus*) „calcul“ și pe a *cumpăta(re)* < **compitare*, restrânse astăzi la sensurile „rélâchir, modérer, tempérer, être sobre“¹⁾ etc., să comparăm următoarele: ~ *rationem* (Suet.) „déposer un compte, le régler“; ~ *calculum* (Col., Plin., Petr.) „établir un compte, calculer“.

Urmărind pe it. *mettere*, avem impresia că, în cele mai multe accepțiuni, este însuși rom. „a băgă“: „mettere una cosa in terra, nell'armadio, in tasca, ... in bocca, nel naso, nell'acqua... le merci in magazzino etc., i panni ... in molle“ (cf. „a băgă amoi“ rufele)²⁾; *l'anello in dito*, le scarpe ai piedi („a băgă inelul în deget, ghetele în picioare“ etc.), il capello in capo („~ căciula în cap“), *la corda al collo* etc., le mani nei capelli, la cavezza al cavallo („a băgă“ și „a pune căpăstrul în capul calului“), le manette o le catene o i ferri a uno“ sau „mettere uno in catene, ai ferri“ // „~ il danaro in commercio“ etc. // În legătură cu „frică, zizanie“ etc. (cf. ex.rom.): „l'ansia gli metteva la febbre addosso“ etc., „~ brividi, paura, zizzania“ // „~ in carcere“ etc. // Paralelism cu sensurile „a băgă în slujbă, la lucru“

1) Cum explică CDDE No. 443, 444. Se poate să fi fost în rom. și un *cumpăt* < lat. *compitum* (Fușcariu, *Et. Wb.* „Scheideweg“, după ex. din Dosofteiu, „pe supt cumpăt“). Muntele *Cumpătul* din Buceci, jud. Prahova să fie și el „un munte de răspântie“, sau „loc unde se numărau oile“? Ar trebui însă cunoscută așezarea lui.

2) Unele accepțiuni rom. date de noi, nu sânt în *Dicț. Acad.*, dar sânt curențe în limbă și nu cred necesar să le mai arăt proveniența. Ca întindere geografică a acestora, să se înțeleagă mai ales Muntenia și Tara Bârsii (Ardeal).

etc.: „*ν* al mestiere, al lavoro, a un uffizio“. // Sensuri particulare: „a începe“ ca în aromână. „Si mise a ridere, leggere etc., mettersi all'opera = incominciare a lavorare!“ etc. etc. // Locuțiuni: „*ν* il naso nelle facende altrui“ (: „a-și băgă nasul unde nu-i fierbe oala“), „mettersi la coda tra le gambe“ (ca și în rom.), „*ν* in paura“ (: „a băgă în frică, în răcori“ etc.)¹⁾

În fr. se pot urmări sensurile similare ale lui *mettre* din însăși traducerile date în această limbă de *Dicț. Acad.*

Aceiași soarte o are lat. *mittere* și în celelalte limbi române, pentru care *REW* 5616 pornește de la sensurile 2 și 3 „setzen stellen, legen“, cari apoi s'au întărit, păstrat și viețuesc azi împreună cu multe din posibilitățile semantice ce se perândă în istoria lui *băgă* rom. Dacă a existat și în rom. *mittere* (Pușc. *Et. Wb.* 1064), n'a putut supraviețui, fiindcă a avut alături pe *a trimite* cu accepțiuni identice, pentru cari în limbile romanice apusene s'au ivit inovațiuni (fr. *envoyer*, it. *avviare*, *mandare* etc.), cu evoluții de sens de altă natură.

Că se găsească analogiile (*Dicț. Acad.*, l. c) n. gr. βάζω, v. gr. βάλλω > n. gr. βάνω și celelalte, în limbile balcanice, în legătură cu ideia de „a pune“ etc., nu e nimic de mirare, fiindcă trecerile semantice, cu toate puzderia de posibilități de întrebuințare a unei asemenea accepțiuni, le-am văzut în deajuns și în lat. și la romanitatea din apus.

Cel mult putem admite crearea unor expresii nouă în limba rom. după analogii din limbile pomenite, vecine cu noi, sau adaptarea unor expresii streine la verbul românesc, înrudit ca sens cu cele alb. și gr. Astfel și în construcțiile cu *samă*, ar putea fi influența unei expresii vechi ungurești, care a pătruns împreună cu termenul acesta la noi. În ung. și în limba veche rom. *samă* (ung. *szám*) are sensurile lat. „compitum“.

*

Care este originea lui *a băgă*?

În *Dicț. Acad.* se resping, pe drept cuvânt, toate încercările de explicare de până acum, observându-se totuși, cum am mai spus, că cuvântul este de sigur foarte vechiu, căci se găsește și în dialectele din sudul Dunării“ (ibid). Extraordinara vitalitate, pe care am văzut-o este un alt argument principal pentru vechimea lui²⁾. În ce privește apropierea de sensurile ngr.

1) Cf. C. Cappucini, *Voc. It.*, sau ori ce alt dicț. it.

2) Dat de S. Pușcariu în «*Locul limbii rom.*» cit.

βάζω, βάνω (v. gr. βάλλω) „mettre, placer, m. gr. βάζειν „mittere, ponere, immittere, injcere, addere, adjungere, imponere, exequi, adimplere, adhibere, apponere“ (Cihac II, 637—638), din p. d. v. semantic este firească. Ca fonetică, de prisos să mai insistăm, verbul rom. nu poate porni dela formele gr.

Când însă avem latino-roman. *mettere, ponere*, cu aceeași capacitate de sensuri ca a lui „băgă“, exemplele gr. vin totuși, deși numai pe al doilea plan, în sprijinul problemelor ce le pun asemenea cuvinte în ori ce limbă în genere. Psihologicește ideia de a «pune» putem zice că urmează la orice om un proces semantic firesc, logic chiar, în relațiune cu orice noțiune concretă sau abstractă, cu care, prin «asociațiunea ideilor», poate veni în contact.

Asemenea cuvinte cari n'au numai senzuri specifice, ci unele foarte vaste, încât pot luă deseori locul altora, devenindu-le sinonime, sau pot fi înlocuite iarăși de către altele, față de cari nu se pot deosebi prea mult ca sens, se moștenesc uneori de a dreptul, de la o limbă la alta, cu cea mai mare parte din vieța lor lăuntrică. Așa e cazul lui *a face* < lat. *facere* care în toate limbile roman. a păstrat multe din numeroasele sensuri lat. În *Dicț. Acad.* cuprinde mai multe coloane și poate fi controlată ușor afirmațiunea noastră.

În lat. însă nu există nici o formă din care să se poată explica rom. *a băgă*. Nici în alte limbi nu s'au putut află relațiuni admisibile pentru originea lui.

Sânt însă cuvinte cari pornesc, ca în cazul nostru, de la un sens special, de la un nume de lucru de unde cercetările moderne despre „Wörter und Sachen“ — și prin procese semantice de cari avem astăzi destule exemple, câștigă în o limbă, repede, terenuri întinse.

Acestea purced câteodată din mijlocul unui grup social (de soldați, păstori etc.) extinzându-se apoi în tot domeniul unei limbi. Astfel este, între altele, cazul lat. *turbare* > it. *trovare* fr. *trouver* etc., plecat din vieța pescărească, cum a arătat dl Schuchardt (*Rom. Etym.*, II, 184 sqq.). Ingenioasa idee a marelui filolog, deși a convins pe mulți, a lăsat totuși îndoieli, din cauza multelor sensuri cari păreau a se apropiă de acela de «a turbură apa pentru a prinde, a află pește» și în urmă „a află“ în genere. (*A află* însuși — se știe — are origine identică: la i

adflare, a mirosi urmele vânatului pentru a-l descoperi. Pornește din mediul vieții vânătoarești). Dar deși metoda aceasta de a prinde pește o găsisse dl Schuchardt la diverse popoare, cuvântul nu eră atestat cu astfel de sens nicăiri. Accepțiunea specifică a cuvântului se pierduse. De aceea unii romaniști, cu cari am vorbit despre această problemă, nici azi nu cred în etimologia de mai sus (în *REW* este admisă) tocmai fiindcă lipseă cuvântului un sens, în care să se fi văzut ceva din obiceiul pescăresc de la care se inspirase Sch., pe căi semantice de altfel foarte logice.

Iată însă că în sardă¹⁾ dl M. L. Wagner (*Das Ländl. L. Sard.* c.t., p. 93, nota 2) găsește toate sensurile pe cari le reconstruise ori fixase Sch.: „Die Fische in den Bächern aufscheuchen und nach einer Stelle treiben, die man mit Verbascum (sard. trovodđa) oder Wolfsmilch (*lúa*) vergiftet hat. 2) Das Wild bei den Treibjagden aufscheuchen etc. 2) Das Vieh antreiben.

Am citat cazul lui *turbare* pentru a aduce un exemplu cunoscut, faimos chiar, de o explicare semantică naturală și solidă, chiar înainte de a se cunoaște elemente de sens cari păstrează și azi în sine urme din întrebuițarea de odinioară a unui cuvânt.

Când însă asemenea elemente se mai păstrează în mijlocul numeroasei familii de înțelesuri ulterioare ale unui cuvânt, atunci reconstruirea sensului primitiv se poate face pe baza faptelor, a realității nu a ipotezii, cum am avut ocazia să procedăm la explicarea lui „strungă“.

Așa este și cazul lui *a băgă*.

Lăsând la o parte celelalte etimologii cari s'au mai dat, dar n'au putut fi primite de nimeni,²⁾ vom arată acum prototipul de la care pornim noi. Din punct de vedere semantic am văzut, cu ajutorul unui bogat material, cât de firesc poate fi explicat de la numele unui obiect de forma rotundă (cerc, catene,

¹⁾ Ultima combatere a etim. lui Sch. — în legătură cu sard. *trubare* — este a lui R. Haberl, *ZRPh*, XXXIV 152 și răspunsul lui Sch. *ibid.*, pp. 377—378.

²⁾ G. Meyer, *Indog. Forsch.* VI, 115, îl pune în legătură cu fr. *bague*, *bagage*, iar *REW* îl înregistrează la prototipul acestora *baga* «Schlauch». Formele roman. ale acestuia au sensuri ca „dicker Bauch“, „Beutel“, „Gepäck“ etc. iar derivatele înseamnă: «saufen», „zehen“. Sensul primitiv după *REW* pare a fi fost „Schlauch“ (de vin), „Last der Saumtiere“. A porni deci de la *baga* pentru rom. *băgă*, după ce-i cunoaștem acestuia sensurile studiate pe larg, ni se pare imposibil. Asupra celorlalte etim. (ca a lui Hajdău, *M. Et.* 2331—2335) inadmisibile cf. *Dicț. Acad.* I. cit.

fiare, inel, verigă etc.), în care „se pune“, deci „intră“ etc. o ființă ori lucru și de unde apoi am urmărit cum se dezvoltă și se succede în chip natural lunga serie de sensuri citate.

Acest termen face parte din familia germ. *biegen, beugen* (cf. Walde, *Lat. Et. Wb.* la *fugio*; Kluge, *D. Et. Wb.* ad. v., Fick id. etc.), din care în *REW* 1004 se dă pentru limba it. și unele dialecte ale ei baza: Langob. **bauga** „Ring“, din care it. *boga bova*, „Hamerhülse“, venet., veron., Iomb. *boga*, ~~parm. böga~~ v. engad. *bougua* „Fessel“ (cf. și Diez, *Wb.* 359). E. Zaccaria *L'elem. germ.*, cit. p. 56 numește prototipul acesta v. germ. „ahd“ «bo-ugâ», „baug“, «anello per capo, collo o braccio».

Tot langob. consideră formele it. și Bertoni, *L'elem. germ.* cit. p. 92, pornind de la „*bauga“ (v. germ. „bouga“, după Bruckner *ZR Ph.*, XXIV, 65), și dând formele *boga, bova* cu sensul „catena, anello“ pe cari le crede, natural, venite din nordul Italiei („Voce lomb. e ven.“, ibid.). Este important sensul uzat de Villani la care se întâlnește forma *bove* „catene ai piedi“ (ibid.).

În lat. existau termeni pentru asemenea obiecte, precum „catena“, «*carcanum*» (*REW* 1678 „Halsband“ și cf. fr. „mettre au carcan“), „*vinculum*“ etc., atât pentru sclavi cât și pentru animale ori pentru alte întrebuințări, pe lângă cari se folosiau verbele, „mittere, ponere“¹⁾, ca și în limbile romanice. Făcându-se uz des de astfel de instrumente în lumea veche, mai aspră și mai crudă decât cea de azi, nu e de mirare că au pătruns în romanică și termeni streini de la popoarele năvălitoare. De ex. „*carcanum*“ apare în lat. med., după *REW*. l. c., iar sinonimul lat. *boja*, ar fi tot strein, de la numele de popor Boii* (Walde, *Lat. Et. Wb.* p. 93: „eine jochartige Halsfessel für Sklaven und Verbrecher, tam lignae quam ferreae“), păstrat și el în limb. roman. (*REW*. ad. v. pornește de la sensul „Fussfessel“).

Acest termen cred că s'a păstrat și în rom. **buestru** (in *buestru*“, *îmbuestru*) ce se zice despre cai (merg „in *buestru*“, „*bueștrași*“), când merg cu pași mărunți, într'un mers caracteristic, aruncând deodată picioarele, mi se pare cele de dinainte²⁾.

¹⁾ Cf. orice dicț. lat. In Georges, *D. Lat. Wb.*, pentru „Fessel“ mai găsim: *numella* (mașina ce se pune de gâtul și picioarele sclavilor, *coltare* id., *manica* (cf. rom. „a o băgă pe mânecă“ întrebuințată pentru a designa o situațiune ambarasantă, teama de o încurcătură etc.) *compes* ș. a. Pentru ideea de a băgă în — „se dau: incere, impunere; in *vinculum mittere* ș. a. cf. și *REW*. 4399: *inferriare* in *Ketten schlagen* > v. fr. *enferrier*, pr. v. *enferriar*. Și seria se poate mări și cu alte exemple.

²⁾ Cf. la *Addenda* informații mai precise și deci concludente asupra mersului în „*buestru*“.

Pentru a fi învățați să meargă „(în) buestru“ caili sânt băgați cu picioarele într'un anume fel de piedici, pentru a li-se formă pasul cerut de acest mers special.¹⁾

Buestru poate fi prin urmare un derivat după analogia lui *equester* și *pedester*, din *boja* > **bojester*, -*estrem* > *buiestru* (cf. «pedestru»), având sensul de „a merge cu picioarele împiedecate în „boja“ („Fussfessel“), „a merge mers învățat prin împiedecarea în boja“.

Din **ambulester* ZRPh XXXVII, 109 (cf. însă REW, Wortverzeichnis, p. 786: doch ist -*estre* nicht deverbali!) nu poate fi explicată căderea lui -l- > -r-, mai ales când trăia alături în rom. verbul *îmblà, umblà* < *ambulare*, care pretinde mai curând un *îmblestru*, (cf. și *umplet*, iar sincopa este și în formele roman. „amble“ etc. REW ad. v.) din baza de mai sus. În din *îmbuestru* care e mai rar²⁾ (eu l-am auzit totdeauna *buestru*) nu este altceva decât prepoziția *în* din alte expresii cari designează diverse mersuri („a merge în galop, în și la pas, în cărji, în băț“ etc.). În alte limbi roman. „ambulare“ a ajuns să însemne „Den Passgang gehen“ (REW), dar nu este exclus să fi fost întrebuițat odinioară ca și în rom. alături de un termen care însemnă piedica întrebuițată pentru învățarea cailor cu mersul „buestru“.

De la *bovestris* (Tiktin, DRWb) nu se poate porni în nici un caz, căci se opune realitatea însăși, pe care și principial și izolat trebuie s'o avem în vedere. Mersul „buestru“ e numai al calului și nu este de loc ca cel al bouului, care merge a lene, încet, cu pași rari, largi, pe când celălalt este mers frământat, viu, un joc frumos care face plăcerea călărețului³⁾.

¹⁾ Această lămurire mi-a dat-o cineva în Basarabia. Acest metod nu l-am găsit atestat, dar se confirmă prin informații luate ulterior (v. *Addenda*).

²⁾ V. și *Dicț. Acad.* Pentru mersul, „(în) buestru“ mi s'a dat și următoarea explicație: „îl strunește ghine și-l joacă, pă cal; și face pasu mărunț“ (Ialomița și Săcele, jud. Brașov) ca acela al calului împiedecat.

³⁾ Pentru aceasta vine în sprijin și (verbul) *a buestrà* calul din versurile: *Voinic ine șuerând*

Și pă murgu buiestrând (Graul Nostru II, 85),
Alte ex. pentru *buestrà* le dă *Dicț. Acad.* ad. v. Expresia *calul bătrân nu se mai învață* «*n, la buestru*» ibid. arată clar că în adevăr e vorba de un anume mijloc pentru a dresa un cal ca să poată merge astfel.

Arom. „am-păturlea“ și verb. „ampătură“, are la bază ideea de galop, salturi în patru picioare (după dl Capidan). Formele arom. arată și ele un *n-* prepus celuiilalt cuvânt ca și în expresiile dacorum.

Faptul, realitatea vin deci în favoarea explicării noastre.

În arom. s'a mai păstrat „catena“ (*REW* 1764) cu sens depărtat de „Rückgrat“ și derivatul „câtenare“ (*ibid.*). Celelalte forme lat. citate cu sens de „fiare“ etc. se regăsesc în apusul romanic (*REW* ad. v.).

În rom. ca și în it., mai ales în nord, se vede că a biruit într'o vreme *bauga* asupra celorlalte, sau a intrat ca un instrument cu oarecari deosebiri în construcția lui pe lângă „fiare“ plur. de la fier, care înseamnă azi special piedica de fier pentru cal — un lanț cu niște inele de fier în cari intră picioarele calului — dar și lanțurile condamnaților. Poate fi și lat. *fērreae*, deci mai vechiu, din care cf. *REW* 3259 formele romanice, între care lecc. *nfurgare*¹⁾, den Spannstrick anlegen —, sau pentru rom. poate fi și plur. din fier, și în acest caz cuvântul e mai nou cu această accepțiune, venit după dispariția lui „bauga“.

Oricum, geograficește, întinderea cuvântului ne duce spre it., și anume spre dialectele nordice ca și „stanga“ din strungă. E adevărat că și un ahd. *boug* (= *baug*) foneticește ar da același rezultat pentru limba română, însă dacă avem prototipul *bauga*, admis de toți, din cari derivă formele it. citate, e mai logic să-l admitem și pentru rom.

Să explicăm acum dezvoltarea formală a lui „a băgă“. După ce o vreme se va fi întrebuințat în construcții ca „mittere, ponere *bauga*“ la un lucru, ori în *bauga*, s'a născut apoi verbul **baugare*, — derivate identice sânt și în alte limbi roman.²⁾ — care a dus cu sine apoi ca verb nou sensul celor doi tovarăși dintâi. Un **baugare*“ devine, după fonetismul limbii rom., *băgă(re)*, prin căderea lui *u* aton ca în „răposă (< *repausare* > *repăsare*)“ care are pe *o* numai prin influența labialei. În arom. este forma normală *arăpás*, în *Cod. Dim.* *răpăseadză*; și un derivat post-verbal, desigur, arom. „arupás“ (cf. Pușc. *Et. Wb.* 1435).

¹⁾ Cf. ca derivate analoge: prov. *cadeuar* „enchaîner“; dintre celelalte derivate, care se înțeleg de la sine de altfel, a se vedea la cuvintele cu sens de „fiare“ citate în *REW*, cf. și în Fanfani, *D. It.* „catenare“ vb. etc.

²⁾ Așa Salvioni, *Appunti Ant. Luceh.* p. 35, dă un *anellare* „dar l'anello (ai cardinali)“; „*anellare* la sposa“ (cf. „a băgă inelul în deget“) cari sânt formațiuni identice, și ca semantică, cu vechiul **baugare*; Din *trabs* sânt derivatele: port. *travado* „an den Füßen gefesselt“; fr. *entraver*; prov. *entravar* „fesseln, binden“ (*REW.* 8823) pentru cari cf. rom. *a băgă la gros* (la butuc) și it. *mettere in ceppi* (com. de dl G. D. Serra) sau *ai ferri*.

Pentru trecerea lui *au* latin protonic la *ă* este și ex. *a plăsă* < *plausare* „a bate din palme“, din Coresi *Ĉ. Inv.* (Cf. *Dacoromania*, pp. 411—12).

Trebue să mai adăogăm totuși că *au* aton a fost înlesnit să piarză pe *u* și prin faptul că aceste cuvinte aveau multe derivate (cf. „*băgare, -ăt, -tór, -ură*“, și chiar forma „*băgăcios*“ am întâlnit-o, cu sensul de „om care se vără în toate, se amestecă în toate“). În arom. *arăpás* arată rezultatul *au* > *à* chiar și când revine acesta supt accent, explicând astfel și pe „**baugare* > *bă-gare* > arom. *băgu*“ (pers. I prez. sing.). Arom. are și *plăsedz* prez. din *plausare* (cf. *Dacoromania*, l. c.) cu aceeași pierdere a lui *u* aton din *au*.

Au germ. a avut și în celelalte limbi romanice aceeași soartă cu *au* lat. Pentru it. care ne interesează mai de aproape a se vedea exemple în Bertoni, *L'elem. germ., cit.* p. 44.

Un pendant¹⁾ al rom. „*băgă*“ este însă și în veneț. — necunoscut d-lui M. L. în *REW* — **imbogare** „*metter in ferri un forzato*“ (cf. F. Mutinelli, *Lessic. Venet. Venezia* 1852, unde se dă și *boga* „*strumento di ferro, che unito a catena ponevasi alle gambe dei galeoti*“).

Cuvântul și instrumentul trebue să fi fost cunoscute și în alte țări, în evul mediu. Astfel în Dicț. elem. lat. întrebuințate de Unguri (Bartal Antal, A. M. Tud. latinsága ad. v.) găsim forma *boga* — evident de proveniență italo-venetă cu lămurirea: (Du Cange, *bogia* [= *boja*]) *compes aut torques damnatorum, quasi jugum bovis; bilincs, békó*“ și citatul: „*et ligati sibi fuerunt manus et brachia post tergum cum quibusdam corrigiis et posite sibi fuerunt due boge ad pedes; ...et extraxit sibi unam bogam de uno pede cum ocrea et alteram ego fregi*“.

Sensul de origine al lui *băgă* a fost așadar „a pune fiarele“ („*bauga, baug*“, ori o altă formă germană din această bază cu sensul de catenă) la picioarele, mânele cuivă, apoi „a-l pune în fiare, a-l lega, a-l închide, a-l face să intre într'un spațiu“ (temniță, ocnă etc.)²⁾; s'a zis apoi despre orice lucru

¹⁾ Cf. și paralelismul v. slav. „*vřěti, vřro*, de unde rom. a *vări* și slav. *veriga*, rom. *verigă* „*inel mare de fier*“, (Mikl. *Et. Wb. d. sl. Spr.*) și cf. și formele slave moderne, în cari iarăși se văd analogii de sens cu cele rom. ale lui *băgă* (între altele Cihac II, 457, serb. *uvrijeti se* „*s'in-sinuer*“).

²⁾ Cf. și fr. „*mettre un homme en prison, au cachot, aux galères, au carcan*“.

ce se pune, introduce (ca o catenă, inel, fiare, ochiu de sfoară) în jurul sau la un lucru oarecare (la gât, picioare, mâni, cap). Stăpân pe aceste întrebunțări atât de dese în viața poporului, în legătură cu omul, animale, lucruri (la un moment dat în cercul social al sclavilor ori al unor meserii, precum lemnăria, fierăria, unde „se pun, se bagă“ cercuri, inele, roata la car, șina pe roată) devine apoi, cum ar zice dl *Gilliéron*, un *băgà* no. 2, un *al doilea cuvânt*, luând întreaga viață a lui „mettere“ și o parte din ceea a lui „ponere“. Este adică unul din acele cuvinte generice, foarte elastice, care devin capabile de a accepta orice sens al altui cuvânt, de care în circulația zilnică se poate apropia prin cea mai neobservată nuanță. Ajunge prin aceasta să nu mai fie al său, fiindcă-și pierde sensul propriu primitiv și de aceea e atât de greu de prins punctul depărtat de unde a purces.

* * *

Prin faptul că a venit de la vechii Germani, acest cuvânt, atât de dezvoltat ulterior ca sens, trebuie pus în legătură și cu calitatea acestora de cuceritori, războinici, cu care au venit peste populația romanică, în cazul nostru între Carpați și nordul Italiei.

Obiectul langob. *bauga* („ahd.“ *boug*) va fi fost întrebuințat mult și pentru „ferecarea și închiderea“ sclavilor, prizonierilor, fiindcă venea de la un popor barbar și crud și pe lângă aceea designă și un obiect de legat picioarele cailor („fiare“) sau catene „verigi“ în genere, întrebuințate la fierărie, lemnărie ș. a. m. d.

Poporul războinic și crâncen al Langobarzilor a putut impresiona în chip deosebit pe Romanii cuceriiți, încât lăsarea după ei a unui termen însemnând „instrument de legat, torturat“ etc. e foarte firească. Astfel *Bertoni o. c. p. 236 sqq.* ne dă termeni germani intrați în it. în care se oglindesc ura și resentimentul contra cuceritorilor¹⁾.

De altfel în limba română, cum am mai amintit, „a ferecă = a pune în fiare“ un tâlhar este o creațiune mai nouă, care ca și **baugare* față de „a pune“ a luat sensul specific vechiu al lui „a băgă“, adică cel de „a pune în fiare, a-i pune o catenă cuivă, sau la ceva“. *Ferecà* e născut din lat. *fabricare* (v. rom.

¹⁾ „Un grande numero di parole attinte alle lingue germaniche hanno un senso offensivo o di disprezzo o si riferiscono a ratto, a rapina — ibi che fa pensare all'odio che dovè regnare fra oppressori e oppressi“, p. 236. Iar la pag 237 se dau numeroase exemple.

fărecă¹⁾ „a lucra, construi în genere, nu numai în fier“), care, atras apoi de cuvântul *fier*, s'a restrâns numai pentru ideia de „a lucra în fier, apoi a pune cercuri de fier, fiare (catene)“ și în genere a „strânge, a învăli ceva în fier“ și, prin extensiune, în orice metal (cf. „icoană ferecată în argint“ etc. în *Dicț. Acad. cit.*).

Cuvântul „ferecă“ nu e un derivat din lat. *ferrum* și pentru că trebuia să fie **fierec* — nu ca în v. rom. *fărec* — cum este în *fier*, cu ă deschis diftongat.

Vechiul (**baugare* >) *băgă* câștigând mereu teren a distrus alte cuvinte, dar a dat naștere indirect, prin pierderea sensului său propriu primitiv, lui „ferecă“, născut la rândul lui cu ajutorul lui *fier*, prin înlăturarea lui „fărecă“ mai vechiu.

*
*
*

Un element atât de vechiu, care, precum se vede și din sensurile arom., ajunsese să aibă vitalitate foarte mare încă înainte de despărțirea poporului român în ramurile de azi de la nord și de la sudul Dunării, pretinde și alte întrebări.

Este el pornit din lat. vulgară, odată cu celelalte elemente străvechi comune tuturor dialectelor române și romanice și în acest caz forma germană a pătruns înainte de „stanga“? Ori pornim de la forma langobardă, din care am văzut că se explică ușor, și atunci trebuie să vedem pe Români încă nerupți, nedepărtați de grosul romanității de la Adriatică încoace, în epoca Langobarzilor, cel puțin până la cucerirea Italiei de către ei. După aceasta, influența lor asupra Românilor eră ceva mai grea, fiind mai depărtați.

Ambele explicații sânt posibile. Dacă însă a pătruns langob. „stanga“ la noi, în același timp a putut veni și un „bauga“, ori și mai târziu ceva. Dar mai adăogăm că întru cât în it. și dialectele it. de nord trebuie să admitem cu dl M. Lübke (REW) și cu ceilalți autori citați (Bertoni etc.) un „bauga“, e mai firesc să pornim și pentru română de la aceeași formă și în acest caz cuvântul a pătruns în primul contact al Langobarzilor cu noi, pe drumul lor de înaintare spre Italia, de la Dunăre prin Panonia și Alpi, până unde în acest caz, în acea epocă (sec. II—VI)²⁾ a trebuit să se întindă populația română, din care o parte au fost strămoșii noștri din vest.

¹⁾ Cf. *Dicț. Acad.* și *CDDE ad. v.*

²⁾ Am spus că Langobarzii vin în contact cu Români, la sfârșitul s. II, în războiul acestora cu Marcomanii.

Langobarzii s'au arătat mai tenaci, mai capabili de a se fixa pe terenul roman cucerit, cum dovedește faptul că au stăpânit atâta vreme nordul Italiei, unde au lăsat urme puternice (v. Bertoni o. c.). De aceea e foarte probabil să se fi așezat de cu vreme grupuri de-ale lor printre Romanii din Panonia. Dacă însă până în sec. VI a fost o legătură cu apusul, în chipul acesta am trece dincoace de venirea Slavilor și ne-am apropiat de aceea a Ungurilor, cari ar apărea astfel adevărații întrerupători ai legăturilor noastre de restul domeniului romanic¹⁾, prin repede a lor alcătuire de stat, cu graniți la Dunăre și Sava. O ruptură bruscă, întâmplată în sec. VI, până când elementele v. germ. arată că au trebuit să existe legături cu apusul, ni se pare prea nenaturală. După Unguri deci s'a putut deplasa, mai probabil, zona de atracție — vara, agricolă și iarna, de păstorit, — care eră pentru strămoșii noștri în șesurile unde se împreună Tisa, Sava, Drava și Dunărea. S'au desfăcut și depărtat astfel spre extremități părți din Români: unii spre Istria, iar alții spre Moravia²⁾, unii stinși, ceilalți pe cale de dispariție.

*

Elementele germane ce urmează în cap. III vor adăoga material nou acestei laturi ce se deschide pentru istoria împrumuturilor streine în limba populațiunii romanice orientale.

Cele trei cuvinte germane atât de importante și răspândite, sânt suficiente pentru a ne dovedi că a fost un contact între Germani și Romanicii de răsărit, care a lăsat urme. Convingerea de pînă acum că o influență germană veche este exclusă pentru limba română, apare acum o greșală principială, față de metodele istorico-geografico-linguistice de azi.

Când elemente germane există în limba italiană, în dialectele din zona veneto-triestiană; când se știe că Germanii — Goți ori alte seminții — au trecut prin Dacia și Balcani și când,

¹⁾ Cum credea odinioară Hasdeu, în *Strat și Substrat*, p. 5.: Români în sec. III—VII, fără Slavi, locuiau la dreapta Oltului, în Oltenia, Bănat, și în o parte din Ardeal cu ramuri peste Panonia, unde-i găsi năvala maghiară.

²⁾ Pe lângă alte fapte cunoscute, lingvistice și istorice, despre relațiunile noastre cu Moravia, amintesc aici încă unul toponimic. În o călătorie prin Cehoslovachia, un Boem mi-a spus că unul din vârfurile *Tatříi*, în nordul fostei Ungarii, se chiamă de către Slavii din jur „*Magura*“; un semn că au fost acolo păstori români. Pe hărți chiar se văd 3 culmi ale masivului Tatra cu numele de „*Mägura*“. Culmile acestui masiv sânt multe pleșuve, cu goluri, deci munți buni pentru pășunat, fiindcă cei păduroși — e de la sine înțeles — nu pot fi păcuți.

mai ales, nu cunoaștem decât ipotetic, regiunea în care s'au întins Românii în timpul până la sec. X—XI, a negă o influență a unui popor care a trecut pe unde totuși, măcar în oarecari puncte, a trebuit să fie populație romanică — grosso-modo — între Carpați și Adriatică, — este a nu te opri decât la ceea ce vezi și ai cunoscut în imediata apropiere. O mare parte din tezaurul lexical al limbii române nu e studiat din punct de vedere al provenienții, al raporturilor geografice cu alte limbi. Cine poate spune ce cuprinde partea aceea rămasă neatinsă, ori nelămurită încă?

De aceea, din aceste considerațiuni metodice, mi-am pus problema aceasta, dacă nu nouă, dar totuși socotită moartă pentru filologia românească.

Se înțelege că prima încercare de pătrundere într'un codru, nepătruns încă, e plină de greutate și de riscuri. De unde să începi metodic, ca să descoperi elemente germane, în miile de cuvinte românești nestudiate încă? A căuta la întâmplare, este o muncă în genere zadarnică, neștiințifică. A porni dela criterii fonetice, nu le avem pentru niște elemente cari nu existau până azi la noi.

Nu rămâneă deci și nu rămâne de aci înainte, decât urmărirea istoriei cuvintelor, după noile metode, cum am procedat și noi în studiul de față, pornind de la terminologia specială diverselor grupuri sociale, ori de la familii de cuvinte, ce se strâng în jurul unor idei centrale și urmărindu-le în toate direcțiile posibile de sens și formă, spre toate limbile cari istoricește și geograficește le socotim că au putut avea contact cu limba română.

III. Zgribuli (a) zgriburi (sgribuli) este după toate probabilitățile ~~tot~~ ~~cuvânt~~ vechiu germ.

Trăește în întreg domeniul dacorom. și înseamnă în genere „a tremură“ de frig.

La prezent are și formele *zgribură*, *-e* pe lângă *zgriburește*¹⁾.

Acestui element nu i se pot găsi legături cu lat. sau cu limbile vecine cu rom. Cihac o. c. 343 îl explică astfel: *sgribulesc*, *sgriburesc*, *-i* „claquer (des dents), trembler de froid“ < nsl. cr. serb. *škrebetati*, *škrabati* „cliqueter, claquer, gratter“, pol.

¹⁾ Cele cu accentul pe prima silabă se aud în Ardeal, celelalte în restul domeniului dacorom. cf. și Tiklin, Dicț. la *sgribuli*.

skrobač, ceh. *škrabati* etc. „gratter“, iar acestea din v. slav *oscrebsti* „radere“!

Evident că nu poate fi nici o apropiere între cuvântul rom. și cele slave.

Sânt însă în limbile roman. termeni cu acest sens de care credem că se leagă cel rom. Astfel: fr. (de est) *grillé*, „mit den Zähnen klappen“; loren. *far grulot* „zittern machen“; burgund. *gribulé*, n. prov. *grioulá* „schaudern“; apoi, mai apropiat de rom., fr. elvețian („schweiz.“) *grebolá* „vor Kälte erstarren“, sav. *grolá* „mit den Zähnen klappern“; fr. elveț. *greulá* „vor Kälte oder Fieber schauern“, *greboló* „Gänsehaut“, toate din med. germ. („mhd“) *griuwel* „Greuel“ (R E W 3877).

Pentru rom. trebuie să admitem un verb primitiv **griuwulire* > *(s)*griburire*¹⁾, cu *iu* aton > *i*, obicinuit în rom., cu *l* asimilat de *r* de la infinitiv dacă nu de-adreptul *l* intervoc. > -*r*-ca din lat. căci *l-r* > *r-r* este ceva iarăși obicinuit. Ar trebui să mai admitem, deși n'avem alte exemple, și trecerea germ. -*w*- > rom. -*b*-, deosebită de aceea a lat. vulg. -*b*- intervocalic dispărut în rom.

În ce privește terminațiunea, și celelalte forme roman. au schimbarea sufixului -*el* cu lat. -*ul(o)* (cf. rom. *zgribură*, -*e* ca și *trémură*).

Geograficește, prin faptul că se întâlnește în Alpi, nu oferă greutate. Sânt atâtea cuvinte latine care trăesc astăzi în romanică la distanțe mari unele de altele, cu spații intermediare largi în cari acelea au dispărut cu vremea.

Rămâne de discutat epoca în care a putut pătrunde în rom. acest cuvânt. Din germana medie ni se pare prea târziu, afară numai dacă admitem că e un cuvânt călător adus de păstorii români, despre cari dl Densusianu (*Păstorit. la pop. roman., cit.*) a emis părerea unor legături mai târzii, în evul mediu, cu Alpii, prin migrațiunile lor după pășuni.

În Kluge, *Etym. Wb. d. d. Spr.*, nu găsim forme mai vechi decât cea din „mhd“, ceea ce nu este exclus să fi existat. Să

¹⁾ S (z)- inițial poate fi vechiu, corespunzător lui *s-* < lat. *ex* sau numai analogic, după verbe începătoare cu *scr-*, *sgr-* etc. (cf. (z)*sdrumică* < *dumică*). Vedem aici și posibilitatea influenței lui *a* se „zgârci“ (a se strânge de frig). Ne-am pus chiar întrebarea dacă a <zgribuli> însuși n'ar putea porni de la această idee. N'am aflat însă în limbile vecine cu rom. vre-o formă, de la care s'ar putea derivă cuvântul nostru.

fi venit pe aceeași cale și în aceeași epocă cu *stanga și bauga* (> *a băgă*)? Logic ar fi așa, însă forma fonetică germ. din acea vreme trebuie în acest caz s'o reconstruim.

Sensul atât de identic ce-l au corespunzătoarele romanice citate — după unii chiar it. *brivido* ar veni din „mhd“. *griuwel*¹⁾ — nu poate să fie o simplă coincidență, când și fonetismul acestuia nu e dintre acelea care să prezinte greutăți neobicinuite pentru rom. a *zgriburi*. Numai pentru -w- intervocalic ar mai trebui și alte exemple ca să ne convingem că a putut trece la -b- în rom. Ori cum, -w- din *griuwel* este același cu cel din forme ca „nhd“. *Heu* < „ahd“ *hewi*, got. *hawi*; „nhd“ *heulen* < „mhd“ *hiuweln* < „ahd“ *huwila* etc. și, mai important, *treu*, *Treue* din familia *triuwa* (germanic. *treuwwa*), „ahd“ *triuwa*, got. *trigwa* (Kluge o. c., ad. v.), trecut în romanică: v. pisan. *treugua*; it. *tregua*; fr. *trève* etc. (REW 8927) deci cu trecerea la -(u)gwa- și -v- obicinuită în roman.

Comparându-l cu -v- slav, deși -w- a trebuit să aibă o nuanță mai accentuată decât v obicinuit, vedem că cel slav e conservat în rom. (Densusianu, *Hist. de la l. roum.* p. 283). Din această parte nu prindem deci nici o lămurire deosebită.

Dacă a fost însă auzit în română ca un -bv-, -gv- ori ceva apropiat, ca și în italiană²⁾, ceea ce ne pare firesc, atunci rezultă confundarea sau trecerea lui -w- germ. vechiu la -b- rom.

Când e vorba de cuvinte germane din limba rom. natural că trebuie văzut dacă n'au pătruns prin Sașii din Adeal, vecini cu noi de câteva veacuri. În graiul acestora însă nu există nici o formă³⁾ din care să se poată deriva cea românească. Dar din această parte ar fi vorba numai de o influență venită într-o epocă târzie (după sec. XIII), din care cu greu s'ar explica un

1) Nigra, *Arch. gl.* XV, 290; iar Bertoni, *L'elem. germ.*, 45, îl ia ca exemplu, dacă etimologia lui Nigra e bună, de trecerea diftongului germ. *iu* la *it. i*.

2) Bertoni, *L'elem. germ.*, 59 arată trecerile lui *w* germ. în it.: 1) Desvoltare regulată a lui *w-*, la *gu-* 2) la *b-*, în cuvinte intrate mai târziu și 3) la *v* în cele mai recente. Cel intervoc. a trecut la *-gu-*, ca în *tregua*. Pentru *w-* iniț. în rom. ar fi de cercetat, dacă rom. *borf*, *borfoș*, căruia nu i s'a găsit până acum etimologia, nu este v. germ. *Warza* (prin faza *bārfoš* > *borfoš*, de unde apoi și *borf* „pântecele umflat al femeii însărcinate“). Ca sens s'a putut pleca întâiu de la „umflătura țâșii“ ca semn al sarcinei la femei (cf. fr. dial. *pits* „uger“!) Pentru *borf* cf. *Dicț. Acad.* ad. v., iar *Warza* în roman. REW ad. v.

3) Cum mă informează dl prof. Kisch, cunoscător adânc al limbii săsești și specialist în germanistică.

cuvânt atât de romanizat ca fonetism (cf. accentul în *zgribură* și schimbarea de sufix) și atât de răspândită în dacorum. În arom. nu este atestat, dar *-b-* intervocalic, în special, n'ar putea fi explicat pe cale de influență săsească, ci numai ca venit de la o populație germană veche¹⁾, de la care Românii l-au auzit ca *-bv-* corespunzător lui *-gw-* > *-gu-* din it. Acest paralelism ne duce însă mai departe la soarta lui *-gu-* lat. > rom. *b* din *lingua* > rom. *limbă*, it. *lingua*, și oferă un argument în plus pentru transformarea lui *-w-* germ. pusă aici în discuție.

Cevă mai mult, din o familie cu *griuwel* ca sens a pătruns în dialectele it. și v. germ. („ahd“) *gruwison*, *gruison* „grausen“. De aici avem canav. *gruizu* „Schauder“, veneț. *zgrizolo*, mant., bresc. *zgrizul*, milan., regg., parm. *zgrizor*, piem., bologn. *zgrizur*, bergam. *zgrizaröla* (cf. Nigra, *Arch. glott.*, XV, 117—118, *REW* 3898) iar Bertoni, *L'elem. germ.*, 133 îl alătură la acestea și pe it. *griccio* „capriccio e raccapriccio“.

Acest element, pătruns în mare parte a Italiei, lărgiște orizontul pe care a putut fi întinsă odată și baza mai veche a lui *griuwel*. Pe de altă parte observăm și la exemplele it. fenomenul identic ca la rom. *zgribur* al substituirii sufixului lat. *-ulu* în locul celui german.

În limbile romanice de altfel sânt mai multe exemple de verbe de origine germană, create prin adaosul sufixului *-l²⁾*. Astfel în italiană, care interesează în special limba rom. și cu privire la influența germană, se pot citi *aschiare* < germ. **haif-stilôn* (din *haifst*), *treppiare* < germ. **tripelôn* alături de *trippon*)³⁾.

*

Prin sufixul acesta germ., trecut, după noi în rom. la *-ur*, putem trece la rom. **nastur**, care s'a fost pus în legătură cu got. *nastilô* „Schnur“, „Nestel“, din care, după alții și *REW* 5840 derivă pe it. *nostro*, veltlin. *nastola*, pav. *nastol* etc.

Pentru rom. *nastur* dl M.-Lübke exclude (ibid.) originea gotică, de sigur, fiindcă până acum nu se puteau avea puncte de sprijin pentru influența germană. Admite însă originea lui *nastur*

¹⁾ Tot de la o bază germană a mai încercat să esplice dl G. Pascu (*Etim. rom. Iași*, 1910) pe *zgribur*. D-sa pleacă de la o formă **zgrimur* < *grim*! În afară de alte greutăți, *-m-* > *-b-* este cu totul imposibil.

²⁾ Cipriani, *Romania XXXI*, p. 134.

³⁾ Bertoni, *L'elem. germ.*, p. 64—65.

din lat. **nassula* „kleine Reuse“ care are un sens depărtat de cel rom. ca și singurul corespondent romanice al acestuia, abruzz. *nassele* „Schleife, Schlinge“. *Nassa* lat., din care se crede că derivă **nassula*, înseamnă „plasă“, ceea ce nu e altceva decât o rețea cu nenumărate „ochiuri“, pentru prins pește (cf. ori care dicț. lat.) sens cu care a trecut și în limbile romanice (cf. *REW* 5838). În abruzz. sensul de „ochiu“ ce se face de obicei la capătul unei sfori, pentru diverse uzuri (*Finamore, Diz. abruzz.*) se explică din ideea de „ochiu“ ce se formează în serii nenumărate dintr'un fir de sfoară continuu, din care rezultă astfel plasa sau ori ce rețea de ață în genere. Este deci izolat cuvântul și ca sens. Foneticește, nu avem alt exemplu în rom. de trecerea lui *-ássula* > *-ástula* > *ástură*, ci, ca și în *așchie* < lat. *ass(u)la*, trebuie să avem mai curând **nașche*, nu *nastur*, din **nassula*. Iar schimbarea de gen iarăși nu este explicată. În *CDDE*, 1209 se face de asemenea observația justă că derivația **nassula*. > *nastula* (acesta „de origine necunoscută“, dat ca atestat în *Thes. gl.* I, 73, 588 cu sensul „ansa, auris, fibula“) nu e sigură, iar „înțelesul, în special, oferă greutate“. Evident că forma *nastula* atestată târziu, nu se poate spune că derivă, după sensuri, din lat. *nassa* (plasă), ci mai curând poate fi o formă germană latinizată.

Rom. *nastur* cu sensul de „bouton“, v. bănățean „noeud“, arom. „noeud“, agrafe, bouton (*CDDE* I. c.) și mai ales „bouton“, cum îmi spune dl Capidan, se potrivește cu got. *nastilo* „Schnur“, Nestel“, căci *bumbii* de la zăbunele și cojoacele Românilor de azi, cum au trebuit să fie și odinioară, sânt șnururi împletite (de piele ori de ață) cu un capăt (globuleț) rotund care se prinde într'o chioțoare de pe partea cealaltă a hainei și astfel aceasta se încheie la piept.

Sensul rom. se găsește astfel în aceeași familie cu cele ce le au corespunzătoarele romanice ale lui *nastilo* (cf. între altele vall. *nâle* și v. prov. *nala* „attache“ în *Romania* XXXIX, 239).¹⁾

Dacă admitem prin urmare influență germană veche la noi, după exemplele date până aci, în epoca în care eram în continuitate geografică cu apusul, *nastur* se explică și ca sens și formal din got. *nastilo*.

¹⁾ V. și în Bertoni, o. c., 160, sensurile „cordone, fettuccia, cintola“ din diversele dialecte it., iar Zaccaria, o. c., 349, admite și pentru română originea gotică a lui *nastur*. De remarcat și sensurile it. ce le dă (ibid.): „nodo, cappio, fettuccia“.

În italiană cuvântul german a pătruns în două epoci. A doua venire a lui s'a întâmplat după fenomenul metafoniei („Umlaut“) germ., în forma „ahd“ *nestila*, cum se vede din bergam., bresc. *nestola*¹⁾, crem: etc. *nistola* (REW, l. c.).

Influența gotică la noi nu este exclusă, dat fiind că Goții au trecut prin Dacia și Moesia în epoca latinei vulgare. Totuși cum am văzut mai ales din istoria lui a „băgă“, cea mai firească este influența langobardă. Forma *nastila* poate fi însă și langob., căci în această limbă metafohia s'a întâmplat târziu, sau au putut să trăiască alături mai multă vreme forme arhaice cu *a*, alături de cele mai nouă cu „Umlaut“ (cu *e*), încât nici pentru it. nu se poate spune sigur că *nastro* e gotic și nu langob. (Bertoni, o. c., p. 34, nota 2). Limba română vine deci să întărească această părere.

*

La început *nastur* a trebuit să însemne și în rom. numai „șnur“, ca în it. de ex., iar globulețului din capăt, ce servea pentru a fi prins în chiotoare, pentru a se încheia haina la piept, cred că i s'a zis odinioară și **bumb** (plur. *bumbi*) păstrat astăzi cu sensul de „bouton“ în Ardeal și Moldova. În restul teritoriului dacorom. înseamnă „bumbul curului“ și are derivatele *bumburează* „căcărează“ (aceasta are forma unui globuleț!) și *bumbăreață* „culus“²⁾.

Cuvântul acesta nu poate fi ungurescul *gomb* (cum spune Dicț. Acad. ad. v.), fiindcă ar fi dat în rom. **gâmb* (cf. ung. *gond* > rom. *gând*, ung. *bolond* > rom. *bolând*), iar asimilarea lui *g-b* > *b-b* nu vedem pe ce s'ar putea sprijini. O influență ung. sau apropiere de cuvântul ung., în sensul special modern de „nastur“, „bouton“ (de fabricație modernă, de metal sau os) este însă probabilă, mai ales că acest sens se întâlnește astăzi numai în Moldova și Ardeal unde influența ung. durează și acum.

¹⁾ Bertoni, o. c. 160, iar în nota 2 observă în chip logic, că nu mai este nevoie să pînim pentru formele roman. cu *a*, de la lat.

²⁾ V. și Dicț. Acad. adv.; În Basarabia am întâlnit «*bumbărează*» „stercus“ de oi și de capre. Iar pentru vechimea cuvântului este de remarcat numele de sat *Bumburești*, pe timpul din Ștefan C. Mare (*Revista Istorică*, an. VIII, no 4-6, 1922, p. 81) și cf., tot în aceeași epocă numele de persoane *Căcărează*, *ibid.*, p. 83.

Celelalte sensuri ¹⁾ ale lui *bumb*, luând în vedere și întin- dere lor geografică în tot teritoriul dacorom., duc la o origine onomatopeică. Este după noi lat. **bombus** „summen“, „dumpfes Geräusch“, de unde it. *bomba* (> fr. *bombe*) „Bombe“, prov., valenc. *bomba* „Prahleri“, „Gepränge“; it. *bombarda*, *rimbom- bare* „wiederhallen“ (cf. și arom. *bumbuneadzã* „tună“ în Papa- hagi, *Scrittorii Aromâni*, glosar), it. *bómbero* „ungeschickter Mensch“, istr. *búmbaro*, „Schimpfname“... De asemenea și un derivat *bombitire* „dröhnen, prallen“ > fr. prov. *bondir*; fr. *bond* „Prall, Sprung“ (REW. 1199, 1198).

S'a zis prin urmare *bumb*, onomatopeic, organului care face zgomot ca și zgomotului respectiv. În urmă, fiind aplicat la ani- male și pasări, s'a ajuns la ideea de ceva rotund, „boț“, „nod“ etc. (cf. și rom. „noada curului“) așa precum se mai zice și *târțița* ²⁾ pentru partea în formă de „boț“, „vârf“ a extremității aceleiași organ la pasări, derivat din onomatopeicul *tárt*, cores- punzător lui *bombus* ca sens. (cf. și *beș* „culus“, Dicț. Acad. ad. v.). Tot din această formă derivă și *târtoșe* ³⁾ ce se zice despre o femeie scurtă și groasă. (T. Pamfil, *Industria la Români*, glosar) - dă formele *bumbós* ⁴⁾ „supărat, botos“ (comp. it. *bombero*!) și *a îmbumbi* „a înmuguri“. Mugurul are înfățișarea de ceva rotund și e aceeași creație semantică în acesta din urmă ca și în *bum- burează* „căcărează“, cari având sufixul alb *-zã* dovedesc că sânt cuvinte străvechi în română.

Creațiuni onomatopeice analoge se văd în familia lat. *pē- ditum* „Furz“ (REW 6358) > fr. *péturd* „Sprengbombe“, „Petarde“ loren. *potés* „Sprung“, „Riss“ fr. *roi pétard*, prov. *petuzo* „Zaun- könig“; n. prov. *peto* „Kot“ (comp. *bumburează*!) etc.

Gr. βέμβος, coresp. lat. *bombus*, duce la derivate analoge ca sens: βομβέω „résonner sourdement“; βομβύκιον „abeille ma- çonne“; βομβυλίος „bourdon“, „bouteille faisant glou-glou“ (Boi- sacq, *Dicț. Etym. d. l. l. gr. ad. v.*) și i se dă și sensul de „enghalsige Flasche“ în diverse dicționare grecești. Seria se mai poate mări și cu alte exemple. Creațiuni de origine ono- matopeică, cu sens concret sânt însă prea numeroase în toate

¹⁾ Cuvântul e atestat și la Românii din Serbia, cu acest sens. Astfel în fraza „bumb încheptoră“ și „descheptoră“ (= încheiã și descheiã) în Giuglea-Vãlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 93 și v. și pp. 77, 307. Aici trebuie să fi fost adus de populație ardeleană, bănățeană.

²⁾ Cuvântul este în deobște cunoscut, dar nu-i putem fixa întinderea geogr.

³⁾ Auzit de mine în Ardeal (Țara Bãrsii).

⁴⁾ Cf. și *Bumbata*, localitate în Basarabia.

limbile pentru ca să mai fie nevoie să aducem și alte argumente pentru explicarea noastră.

Mai adaugăm ca concluzie, că *nastur* „șnur cu bumb în vârf“ a ajuns cu vremea să se zică numai „bouton“-ului modern, fiindcă acesta a rămas să îndeplinească aceeași funcție de a încheia haina. Terminul pentru „globulețul“ din capul „nasturului“ (șnur), *bumb*¹⁾, a rămas și el până astăzi și de sigur că a influențat ca gen pe *nastur*.

Același sufix german căruia i s'a substituit rom. *-ur* (< lat. *-ulo*) îl vedem în rom. *gudură* (a se). Nu i s'a dat nici o explicație bună până acum, după cât știm noi.

Inseamnă „a se bucură“ și se zice despre câni, în special când se „lingușesc“ pe lângă om, mirosindu-l cu botul și dând din coadă.

Ca și a „linguși“ și a (se) „bucură“ (acesta din lat. *buccula* „kleine Wange“ REW, 1364) și *gudură* ne duce la aceeași origine: la mișcările, semnele ce le fac animalele cu limba, gura, nasul, pentru a-și arăta bucuria. În rom. este și cuvântul *gudă* „cățeă“ și „femeie stricată“ (Dicț. Acad., ad. v. unde se indică a fi numai în Ardeal. L'am întâlnit însă și în Dobrogea. Se poate ca aici să fi fost adus de coloniști transilvăneni).

Există și în serb. cu sensul de „scroafă“ (ibid.). Sensurile acestea se vor lămurii prin cele următoare.

Di E. Tappolet (*Die Ursachen des Wortreichtums bei den Haustiernamen der französischen Schweiz* p. 102) arată cum terminii pentru „Mutterschwein“ *truie* (< lat. *trōia*) și *portse* sânt concurați și pe cale de a fi înlocuiți de către *gudă* (femin.) din un „Schallnachahmendem Stamme *god, gud*“ germ., de unde derivă terminii germani, din Elveția germ., *gode*ⁿ n. „Schwein“, *godi* id., *gode*ⁿ f. „Made“; *gudere*ⁿ, *gudle*ⁿ etc. „sudeln, plätschern“. Alătură lângă acestea și pe *güdel* (după Grimm, Wb.), „mhd.“ *goder* „Gurgel“.

Am avea de a face la origine cu o bază (god) *gud* care, prin sufixul *-ulo* (rom. *-ur*), substituit sufixului german *-(e)l-* (ca în *nastur* și *zgribur*) și cu sensul de „a grohăi“, în semn de bucurie, „a da cu nasul (râtul) grohăind“, spus despre porci când se apropie de stăpânul ce le dă de mâncare sau îi mângâie, — a ajuns la a se *gudură*.

¹⁾ V. despre *bumb* și *Ib. d. Inst. Rum. Spr.*, V, 305, unde i se încearcă fără dreptate originea în slavă prin reconstrucție.

Cum nu se poate preciza de la început decât ipotetic vechimea formei germane la noi, s'ar putea vedea și o atracție a unui **gudulá* de *bucură*, pentru $l > r$, căci lat. $-l- > -r-$ în rom. s'a produs înainte de venirea Slavilor și înainte de prefacerea lat. $b + \text{cons.} > \text{rom. } u$ (cf. *sub(u)la > sulă*, nu **surá*!).

În aceeași familie mai pune dl Tappolet (o. c., 103) și pe v. fr. *gode* f. „altes Schaf“; n. prov. *godo* f. „altes Mutterschaf“, „Dirne“ ș. a. Astfel se explică semantic serb. *guda* „scroafă“ și rom. *gudă* „cățeă“, prin ideia de „femella bătrână“, precum și prin întrebuițarea batjocuritoare de „scroafă, cățeă“ ce se zice femeilor ușoare, făcând să se confunde și să se substituie sensurile unul altuia ¹⁾.

Existând urme și în v. fr., este un argument pentru vechimea formei de bază germană, și pentru posibilitatea de răspândire a ei și în orientul roman., bine înțeles pornită de la un popor german venit în atingere cu noi.

Pentru lămurirea acestei chestiuni trebuie privit fonetismul întreg al cuvântului. În această privință putem spune că *u* rom. poate rezultă din *u* lung sau scurt, ca și în elementele de origine latină. Consonanta $-d-$ poate duce la o origine langob. („*ahd*“), în care unui $-l-$ gotic îi corespunde un $-d-$. După acest criteriu se pot cunoaște și în it. cuvintele de origine langob., față de cele gotice, căci acestea au *t* pentru postdentală surdă gotică (cf. langob. *smido* = got. *smilþa*). Consonanta gotică *dá* în it. *t*, iar cea langob. *d* ²⁾.

Din aceste considerațiuni a se *gudurá*, prin fonetismul lui se alătură, istoricește și geograficește, de Italia și de influența langob. acolo și la noi, împreună cu celelalte elemente langob. studiate, iar prin deducție ar intra în aceeași sferă și *zgriburá*.

*

Termini onomatopeici, identici cu cei tratați mai sus, pentru animale sânt numeroși în romanică. Astfel vom da aici câțiva născuți din baza *čo, zo*. Căci credem foarte necesar să se caute cât mai multe puncte de sprijin pentru elucidarea istoriei unor

¹⁾ În cazul că rămâne un adevăr posibilitatea ca *guda* să fie de origine germ., totuși nu se poate spune categoric, în lipsa de alte elemente, dacă serb. *gudg* (a se notă că este izolat în serb. și Berneker, *Etym. Wb.* cit. nu-l are) e mai vechiu ca cel rom., e contemporan ori luat de la Români. *Gudurá* însă, după fonetismul său, nu poate fi serb.

²⁾ V. acestea în Bertoni, *L'elem. germ.*, pp. 59-60, cu exemplele necesare.

cuvinte străvechi, menite să dovedească o influență străină în romanitatea balcano-carpatică pentru care nu aveam până acum indicii sigure. Intrebuințarea unui material ce ar părea uneori prea vast, nu poate fi însă considerată ca lux, când e vorba de chestiuni care nu pot fi lămurite convingător numai prin elemente de cercetare, reduse.

Exemplele de care e vorba le găsim în :

M. L. Wagner, *Das Ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*, p. 108, nota 1: log. *azzuare. ačeoare*; campid. *čuai, čoai*, prin care se desemnează behăitul, strigătul mieilor și iezielor după mamele lor, dintr'un *ču-ču, čo-čo*; corsic: *čučča* „voce con la quale le massaie chiamano talvolta la pecora o la capra a mano“. *Azzuare* înseamnă și „das Grunzen des Schweines“. Iar la pag. 113: *čo-čo, zo-zo* termiîn prin care se chiamă, se momește porcii. În rom. se chiamă prin *cició-cició* (de unde și *cicioaca*, „poarca“, jocul copiilor, în Ialomița).

Log. (ač) *čoare, azzuare*, campid: *čuai, čoai*, „das Grunzen“; valtell. *čou, čü* etc.; teram. *zuzu* „maiale“ ibid. nota 2. În *RE W 4725, koš, kuš*: „Lockruf für Schweine“, „Schwein“ de unde fr. *cochon* ș. a. Aici e pus și rom. *cuciu*, care se zice la câni cât știu eu (cf. și *cuțu* id.) și vine ca o lămurire mai mult pentru *gudă, gúdură*. Am întâlnit, studiind graiul din Dâmbovița și „să *cúciură*“ (despre câni): „că știe că l'ai miluit; face din coadă“, o surprinzătoare analogie pentru *gúdură*, care s'a putut spune deci și pentru câni și pentru porci.

Exemple numeroase în această direcție, a dat dl Pușcariu în *Daco-romania I*, p. 75 sqq.; precum și dl V. Bogrea, ibid. p. 78-9, nota 1., între cari „*cuțu-cuțu*“ și friul. *cuzzo* „canile“.

Altele în *REW 4789: kuč, kos* (Schallwort) „Hund“: v. it. *cuccio*(lo), sic. *guttsu* etc.. ceea ce dovedește că formele rom. (*cúciură* etc.) sânt romane vechi și prin urmare și *gúdură* poate fi foarte bine considerat în aceeași ordine de idei.

Pentru *gudură* cf. și elveț. fr. *guna* „Mutterschwein“, pus în legătură cu germ. *gōne* „sich mit gierigen Blicken und bettelnder Miene hinstellen, wo gegessen wird“, mai ales despre câni (Tappolet, o. c., p. 103).

Nu ascundem însă greutățile mari ce neapărat ne întimpină la abordarea unei chestiuni atât de întunecate cum este influența veche germ. în limba română și în Balcani în genere. A fixa categoric că puținele elemente ce le credem susceptibile de pus aiături de forme romane de origine germană, vin anume din cutare epocă sau de la cutare populație germană, ar fi neștiințific. Ceea-ce trebuie să facem în prima fază a unor asemenea încercări, este să stabilim relații cât mai multe de sens și formă la elementele ce studiem, pentru a putea ajunge măcar la un grup de cazuri cari s'ar putea subsuma mai târziu unei reguli, ori

unei concluzii mai generale. Calea cea mai bună, pentru început, este, după noi, urmărirea elementelor germane din limbile romane. Acestea ne pot oferi sprijin geografic, fonetic — deci și istoric — pentru eventualele corespondente din română ori altă limbă romană balcanică.

Până aici este susceptibilă de această procedare terminațiunea germană *-ilo*, *-el*, care grupează cele trei cuvinte de care ne-am ocupat: *nástur*, *zgribură*, *gúdură*.

Nu intră în sfera preocupărilor noastre, din această lucrare de istorie a cuvintelor, dar putem afirma și vom reveni cu alt prilej asupra acestei chestiuni, că sufixul rom. *-oiu*, *-oaie* (*oñu*, *-oañe* în bănăț. și v. rom.) nu poate fi lat, fiindcă trebuie să dea *-uiü* (< **-uñu* < *oneus*) ca și *bonus*, *-a* > *bun*, *-ă* etc., ci e mai curând v. germ. *-o(n)* (de la nume în acuzativ), intrat în română după ce *o + n* lat. luase calea de transformare spre *-un*, încât terminațiunea germ. pomenită n'a mai putut trece la *-un(iu)*, ca și slavul *o + n*, ci s'au păstrat intacte.

Alăturând toate faptele expuse până aici, unele, cred, indiscutabile, altele în orice caz evocatoare de probleme nouă, nu putem să nu afirmăm o influență germană veche la noi. Când a venit, de unde, de la care populație, cu mai multă precizie nu se va putea spune, decât după ce vom avea la îndemână exemple mai numeroase pentru puncte de comparație mai largă, cum s'a făcut în celelalte limbi romanice.

De altfel nici elementele germ. din romanitatea apuseană nu pot fi clasate toate cu ușurință după epocile în cari vor fi pătruns sau după diversele popoare germanice care le vor fi importat acolo¹⁾.

Influența veche germană în orientul romanic, deși nu e un lucru ușor, merită urmărită, pentru că ar putea aduce, indiscutabil, lumini nouă și pentru istoria noastră veche, cum nu s'au putut ivi din alte direcții de cercetări.

*

Elemente vechi germ. vedem, până la explicări mai bune ce le-ar aduce alții, și în următoarele cuvinte:

1. *Amări* (a) vb. conj. IV. Este tratat pe larg în *Dicț. Acad.*, ad. v. (v. și *Dicț. general al limbii rom.* de I. A. Candrea și

¹⁾ Cf. Wilh. Bruckner, *Charakteristik der germanischen Elemente im Italienischen*, Basel, 1899, p. 5.

O. Densusianu) cu sensurile I, 1° „Rendre amer“, 2° (reflexiv) „devenir amer“; „a face amar (în sens de gust), a deveni amar“. Pentru aceste sensuri se dau puține exemple, ceea ce e o dovadă că nu este întrebuițat des cu sens material. Din contră, sensurile de la cap. II sânt și vechi, de la cele mai vechi texte până azi, se întâlnesc și în dialectele rom. de peste Dunăre. Astfel: „causer du chagrin, affliger, attrister, tourmenter, irriter“ (activ și reflexiv). „A necăji, a mâhni“ etc., ca evoluție semantică, în chip figurat, s'a putut dezvoltă din lat. *amarus* > rom. *amar* (cf. sensurile acestuia asemănătoare cu ale verbului). Adj. *amărit* (participiu) are numai sensuri abstracte: „attristé, affligé, malheureux“, etc. Tot așa *amarnic* „acerbe, violent, véhément, dur, cruel, terrible“ etc. (cf. și derivatele *amăritu*, *-iu*, *amăreală* cu sens de gust).

Peste partea fonetică a acestui cuvânt s'a trecut până acum cu ușurință, căci lat. *i* după *r* simplu (dacă am porni, cum s'a făcut până acum, de la lat. *amarus*) nu trece în rom. la *-(r)î* (ca în *urî* < lat. *horrere*, *-ire*; în *întărită* < lat. *interritare*) decât numai după *-rr-* (dublu) sau după *r-* (simplu) inițial (cf. *râmă*, *râs*, *râu* etc.).

Toate celelalte elemente lat. cu *-r+i* în mijlocul sau la sfârșitul cuvântului, au *-ri(-)* nu *-rî(-)*, cum a accentuat dl Pușcariu (*Convorbiri Lit.* XXXIX, p. 314) dând exemplele: *căprină*, *cusurin*, *frig*, *limbric*, *mătrice*, *nutrice*, *primar*, *scriu*, *stric*, *strig*, *trist*. Lângă acestea mai adaugăm și următoarele: *adeveri*, *ariciu*, *călări*, (a) *coperi*, *cuceri*, *cufuri*, (a) *frige*, *înflori*, *mări*, *muri*, *peri*.

Cum se putea deci preface *-ri* > *rî* numai în **amarire*, de unde se crede că derivă rom. *amărit*? Evident că este vorba de o contaminare cu un alt cuvânt străvechiu, trăit alături de lat. *amarus*, **amarire* (atestat *amarare*, CDDE, 55) încă în epoca în care lat. *-rri-* nu trecuse la *-rî* (rom.), căci mai târziu dublele nu au mai avut răsunet în rom., cum se constată din elementele streine intrate la noi după cele latine.

Cuvântul care a influențat pe cel rom. este v. germ. **marrjan** „hemmen, ärgern“ (v. REW 5373) care cu sensul său asemănător, ușor s'a putut confundă cu derivatul lui *amarus*, creind inovația rom. (a) *amărit*. Germ. *marrjan* a trecut în toată romanitatea: v. fr., prov. *marrir* „betrüben, beunruhigen, sich verirren“, cat., sp. *marrar*, „sich verirren“, iar corespunzător adj. rom.

amărit, identic și în arom., ca sens și formal, avem v. fr. *marri*, prov., cat. *marrit* „traurig, elend“. În it. *smarrire* (ibid.) „verirren, verlegen“ iar it. *smarrito*, v. it. *marrito* „confuso, sbigotitto, dolente“ (cf. Pianigiani, *Diz. it.*, ad. v.). Zaccaria (o. c., p. 457), dându-i aceeași origine it. *smarrire* < germ. *marrjan* (din care ahd. *marran* etc.), adaugă sensurile: „perdere con ispiranza di ritrovare, sbagliare, dimenticare, uscir di strada, perdersi d'animo, affligersi, sbigotirsi, affannarsi, oscurarsi, scolorirsi“ (în Dante ș. a.). Autorul amintit face mai pe larg istoria germ. *marrjan*, atestat în forma lat. *marrire* în vremea lui Carol cel Mare (an. 802), în derivatele: *marritio* (cf. rom. *amărăciune*) „danno, detrimento, dolore“, *marrimento* (în Brunetto Latini) „sbigottimento“, *marrito* (în Guittone) „sbigotitto“. În germana nouă cuvântul nu mai există (o. c., p. 458).

Cât privește rom. *amărit*, ale cărui sensuri concordă cu cele romanice, chiar dacă n'ar putea convinge pe unii derivarea, sau mai bine zis refacerea lui ca un cuvânt nou, din germ. *marrjan* + lat. *amarus*, *amarare* (acesta atestat, după CDDE, l. c.), apoi din lat. **amarire*¹⁾ este foneticește imposibil, potrivit soartei lui *-r + i*²⁾ lat. în rom., cum am dovedit cu toate exemplele ce le cunoaștem la noi.

În CDDE, l. c., se dă și corespondentul meglenit *mărari*, care la prima vedere s'ar părea că nu se acordă formal cu dacorom. Dar *a* de la infinitiv nu este un *a* primitiv, ci un *ô* > *a* (prin influența verbelor de conjug. I), corespunzător lui *-rî* din dacorom. *urî*. În adevăr la prez. indic., cum îmi spune dl prof. Capidan, cunoscătorul acestui dialect, verbul megl. are *amarôs(c)* cu suf. *-ôs(c)*, cel din dacorom. *urăsc*, după *-rr-* (dublu).

Prezența lui *-rî-* = lat. *-rri-* în arom. și megl. arată că fenomenul acesta fonetic al prefacerii lui *i* în *î*, după doi *r*, se începuse înainte de despărțirea limbii rom. în dialecte. De altfel numai în acea epocă primitivă putea și germ. *marrjan* (cu doi *-r-*) să aibă aceeași soarte.

Cuvântul german *marrjan* a pătruns și în albaneză, după părerea noastră în verb. *marrôj* „beschimpfen“ (cf. și — *ohem*, „in Schande geraten“, „zoti të marrôft!“ „Gott soll dir Schimpf und Schande bereiten“, G. Weigand, *Alb. Wb.*), *mařumε* f. „Irrsinn“

¹⁾ Admis și în REW, 400.

²⁾ Păstrat de altfel în arom. *amăreață* (cu *-rea-*, nu *-ra-*) din lat. *amarities* (sens material de gust), rămas neatins ca sens și fonetism (cu > *ea* după *r* simplu).

(pentru care a se compară sensurile it.), *māeri* „Narrheit“, *māōj* „beschäme“ (G. Meyer, *Alb. Etym. Wb.*). Ca fonetism se poate compara cu: lat. *maritare* > alb. *marton* (o. c., ad. v.); *l'argoḥ* < lat. **alargare* > rom. *alergă* (CDDE, 952) sau pentru alb. și < *largire* (ibid.); alb. *kāare* < lat. *carraria* > rom. *cărare*, (ibid., 254). Ca sens se apropie mai mult de it. *smarrire* (v. mai sus) în nuanța de „rătăcire, turburare“ (a drumului, a minții) etc. De observat și conservarea lui *-rr-* în alb. ca în elementele ei de origine lat.

Pătruns cuvântul în romanitatea balcanică, împrumutarea lui de către Albanezi s'a putut face împreună cu a celorlalte elemente latine comune la ei și la noi.

Zona balcanică unde a putut să se răspândească influența germ. veche s'ar lărgi astfel și mai mult adăugând un nou sprijin¹⁾ pentru cercetări ulterioare.

Mai rămâne însă de lămurit un punct din istoria acestui cuvânt germ.

Fiind și în celelalte limbi romanice și în special în Italia, ajungerea lui *marrjan* la populația romanică orientală, trebuie pusă în legătură cu *stanga* (*strungă*), *băgă* etc., care se găsesc și ele în sudul Dunării, ducându-ne astfel la o regiune de origină și la o epocă mai mult sau mai puțin comună?

De sigur că nu. Existând cuvântul în toată romanitatea, ca ori ce element romanic comun, trebuie socotit pătruns chiar în latina vulgară și din aceasta răspândit apoi, cum e și logic, în domeniul arătat. I. Bruch (*Der Einfluss d. germ. Spr. auf das Vulgärlatein*, Heidelberg 1913, p. 87-88) îl consideră intrat în lat. vulg. înainte de anul 400, alături de *tufa* și *sapo*.

Este prin urmare un element mai vechiu decât cele langob. cari nu se găsesc decât la noi și la Italiani.

Verbele în *-ire* de origine germanică sânt în it, ca și în alte limbi rom., derivate din cele germ. în *ja* (cf. fr. *choisir*, it. *bandire*). În it. se pot datori și raporturilor acesteia cu Franța. În „ahd“ însă și deci și în langob. *j* de la *infin*, a dispărut și în acest caz verbele au trecut în roman. la conj. în *-are* (I-a). Prin urmare cele în *-ire* din it, sânt mai curând gotice.

¹⁾ Dl Pușcariu ne atrage atențiunea — și sântem de acord — că de aci înainte și rom. *grapă* împreună cu coresp. alb. *grep* trebuiesc, socotite ca element vechiu germ., în Balcani (v. în *Dicț. Acad.*, acest cuvânt și părerea mai veche despre originea lui).

În acest caz formele sp. și cat. *marrar* (ca *a* la inf.) trebuie socotite ca pătrunse mai târziu, din o bază „ahd“, ori se datoresc unei schimbări de conj. înăuntrul acelor limbi?

Există însă în arom. și v. rom. (dacorom.) forma *mărat*, fără *a* protetic, dar identică unui participiu de conj. I. Înțelesul e aproape același ca în *amărit*, amintit mai sus, căci înseamnă în arom. „sărman“ ca și în v. dacorom. (în texte din s. XVI). În *REW*, 406 se respinge etimologia veche din lat. *malehabitus*, care foneticește nu poate ajunge în rom. la *mărat* (ar fi fost, după noi, sau **măiat*, arom. **măl'at* < **malāeb(i)tus*, sau **mă-reăt* > **măriat*, dacă nu admitem hiatul).

Mărát poate însă veni foarte bine din „ahd' *marran* 1), deci și din langob. Am avea de a face prin urmare și cu o pătrundere mai târzie a cuvântului, care ar cădea în epoca elementelor langob. studiate de noi. Arom. *mărát*, nu poate veni din *amarus* (lat. cum e dat în *REW*), fiindcă în acest dialect există și *amar*, lăsând la o parte predilecția arom. pentru *a* protetic.

Aceeași situație este și în dacorom. Nu vedem deci nici o dificultate în explicarea noastră. Și, mai adăugăm, de ce s'ar fi pierdut *a*- inițial din *mărat*, dacă am admite cu *REW*, l. c., că vine din *amarus*, și n'ar fi dispărut în *amărit*, *amărit* etc.?

2) Rom. („dacorom.“) **Creț**. Se zice în special despre păr. Înseamnă păr „buclat, inelat“, apoi, prin extensiune *crețuri* la haine și stofe în genere²⁾, în funcțiunea de subst. (cf. în Alecsandri, *Dan Căpitan de Plaiu*: „*părul său de aur în crețuri lungi se lasă*“). Cuvântul designează evident „inelele, cerculețele“ părului, iar derivatul a *înceții* = „a face îndoituri, crețuri, inele“ la păr, haine etc.

Cuvântul, fiind general dacorom. — și nici nu există alt termen propriu pentru această noțiune la noi — și fiind și în arom. *crățăros*, derivat din *creț* care a trebuit să existe odată și în acest dialect, cum crede filologul aromân Th. Capidan, trebuie să fie străvechiu.

Originea semantică pornește de la ideea de „inel, cerculeț“ etc., cum arată sensurile de azi ale cuvântului și cum se poate vedea și din termeni romanici corespunzători lui *creț*. Astfel: din lat. *anellus* este în „obwald“ (*REW* 452) *niala* „Haarlocke“,

1) V. formele „ahd“ în operele citate de noi până acum, privitoare la influența germ.

2) Cf. pentru sensuri Tiktin. *Dicț.*

din lat. *buccula* „Schildknauf“ > fr. *boucle*, it. *bucchio* „Locke“, (ibid., 1364); din lat. *tortilis* „gedreht“ > „grödn.“ *tortl* „Locke“ (ibid., 8805 și comp. la no. 2897 formele roman. din lat. *ericus* > it. *riccio*, sp. *rizo* etc. cu sensurile „Locke“, „toupet von Haaren“, „Kraus“). Din lat. *circellus* > sic. *înçirçiddari*, v. fr. *cerceler* „die Haare kräuseln“; v. fr. *recercelé* prov. *recercelat* „ge-lockt“ (Diez, *REW* 1939).

Există însă în limbile romanice termeni, privitori la părul undulat, lăsat liber pe spate sau cărlionțat, dezordonat, încălcit, ciufos, stufos etc. cari vin din limba germană.

Aceștia se explică prin obiceiul ce-l aveau germanii liberi de a purta părul lung, buclat de la natură, în deosebire de cei neliberi, cari îl purtau tuns. Astfel de termeni sânt: v. fr. *locu* (adj.) „ungekämmt“ (< ahd. *loc* „Locke“) și it. *zazzera* „păr undulat lăsat liber pe spate“, după Bruckner, dintr'o trupină germ. („ahd“) *Zatta*. Sensul acestor cuvinte arată impresia ce a produs-o acel „goldenés Lockenhaar“ al Germanilor asupra locuitorilor italici, ori din alte provincii și mai ales asupra orășenilor artistic frizați¹⁾.

În dialectul valesian, din aceeași bază germ., există *locca* „ciocca di capelli“, iar în Arbedo (cantonul Trino) *locón* „chi porta capelli lunghi e disordonati“ și *loch* „lunghi capelli“ ș. a.²⁾. În legătură cu acestea va trebui, cred, cercetat rom. *loațe* „păr desordonat“ la om și „lână cu șuvițe lungi“ (țurcană).

Pe baza acestor fapte, căutarea originii lui *creț* în v. germ., reiese destul de întemeiată. Chiar Tiktin (*Dict.*, ad. v.) se întreabă dacă nu ar putea fi pus în legătură cu germ. *Kraus* ceea ce formal este imposibil.

Există în „ahd.“, „mhd.“. *Kreiz*, „Kreislinie“, „Umkreis“, got. *Kraitz*, „mhd.“. *krîzen* „eine Kreislinie ziehen“ (Kluge, *Wb.*). Din aceeași familie indogerm. **graidos*, cu got „*Kraita“ „Kreis“ derivă G. Meyer (*Alb. Wb.*) pe alb. *Ṛeth* „Kreis“. Din punct de vedere al sensului sântem familiarizați acum cu acest fel de a

¹⁾ Cf. I. Iud. *Was verdankt der französische Wortschatz den germanischen Sprachen* (Sonderabdruck aus „Wissen u. Leben“), Zürich 1908, p. 17, și Kluge, o. c., la cuvântul „Locke“. Pentru *zazzera* Bertoni, o. c. p. 215, presupune un langob. **zazza*.

²⁾ Bertoni o. c., p. 149. Alți termeni privitori la păr, de origine germ. mai sânt it. *ciuffo* < ahd. *zopf*, fr. *toupe*, „touffe de cheveux“ *toupet* etc. (*REW*). În această atmosferă trebuie judecați terminii românești *stufos* (păr) și *moț* (cf. *moț* de păr) ce ar corespunde it. *ciocca* (dicapelli) ca sens.

se compară părul creț, încrețit, cu un inel sau cu un cerculeț, după ce am văzut terminii romanici amintiți mai sus. S'a zis deci: a aveà sau a face părul „creț“, adecã a-l face „inel“, „cerculeț“, „circellus“ etc. și pe urmă cuvântul a devenit și adjectiv pe lângã subst. „creț“ („crețuri“).

Formal am aveà un *ei* „ahd“ devenit *e* rom. (cf. pentru *ei* > *e* exemple în dial. it. nord. la formele „ahd“ *skeida* și *Spreize*, REW 7987 și 8184) și un germ. *z* > rom. *ț* (v. mai sus *borț*, la p. 360, nota).

Nu putem pierde din vedere că fiind alături de *creț* și verbul *încreți* *e* ar rezultã și din *ai* mai vechiu (comp. forma gotică *Kraitz*), care în rom. puteã deveni *ă*, în poziție atonã, ca în arom. *crățãros* (comp. lat. *pavimentum* > rom. *pãmânt*). I. Bruch, o. c., p. 130, spune că *ai* v. germ. a devenit în lat. *a*. Dacă am porni și pentru rom. de la aceeași transformare, *a* aton, supt influența lui *i* urmãtor puteã deveni iarãși *e* ca în rom. *ameși* < lat. *mattus* (REW 5428) sau ca în alte cazuri cu asemenea asimilații (cf. *blestemã* < *blãstemã* etc.).

Pentru *ț* rom. însã n'am puteã porni de la baza gotică, decât admitând un postverbal *creț* dintr'un got. **kraitjan* > rom. (în)*creți*, ceea ce este de altfel foarte posibil. În „ahd“ unui *-t*-gotic îi corespunde o consonantã spirantã și nu se poate spune că din aceasta ar fi rezultat un *-ț*-rom., fiindcã n'avem alte exemple.

În it. *-t*-gotic se păstreazã (comp. got. *blauts* > v. it. *biotto*, lomb. *biot* etc. REW 1161), pe când din consonanta spirantã „ahd“, corespunzãtoare celei got., rezultã în it. un *-s*- (comp. langob., ahd. *bloz* > Emil. *bios* etc., ibid.). Numai când ¹⁾ urmeazã dupã conson. sonorã devine africãt (*z*) în „ahd“ (comp. *borțós* < *Warza*, citat mai sus). Fiind cuvântul și în arom., derivarea lui din got. nu întâmpinã greutăți²⁾. Explicarea datã de noi nu poate fi totuși consideratã ca definitivã, pânã nu vor fi înlãturate toate greutățile la cari ne-am oprit.

*

1) V., asupra soartei lui *t* germ. [în it., Bertoni, *L'elem. germ.* cit. pp. 49–51.

2) Serb. *krecav*, pus de Tiktin, l. c., alături de forma rom., fiind izolat în Balcani, ar puteã veni din rom. sau direct din germ. v. În Berneker nu gãsим nimic referitor la originea lui, dar la p. 611 dãm de exemple identice, ca derivație semanticã, cu rom. *creț*, la baza slavã *kreza*, derivate din germ. *kraus* etc.

Un cuvânt balcanic, a cărui origine langobardă este astăzi stabilită de mai mulți cercetători (G. Meyer, *Etym. Wb.*, 100, Berneker, *Etym. Wb. d. sl. Spr.*, 279, *Archiv. f. Sl. Phil.*, XXXIV, 54 ș. a.) merită să fie amintit aici. Se întâlnește în alb. *faře*, arom. *fară*, bulg. *fara*, n. gr. *φάρρα* și în dacorom. (în Hațeg, Ardeal) *fară* (cf. O. Densusianu, *Gr. din Ț. Hațegului*, p. 60-61 și *Dicț. Acad.*, ad. v.) cu sensul de „neam“.

Dl Densusianu, l. c., spune că nu se poate stabili de unde a venit în dacorom., dar că nu poate fi socotit de origine bulg., ci, probabil, să fi fost adus de către coloniile aromâne la nordul Dunării. Lucrul acesta nu este imposibil.

Cum însă *fara* (< langob. *fara* „Geschlecht“, *REW* 3187) se întâlnește și în it., albaneza vine geograficește cea mai indicată ca să-l fi avut înaintea celorlalte limbi balcanice. Din aceasta îl crede importat în arom. dl Densusianu (o. c., p. 61, notă), iar *Dicț. Acad.* spune că nu se poate preciza din care limbă balcanică a pătruns în dacoromână.

Mai în urmă dl H. Barić (*Albanorumänische Studien*, I Teil, 1919, p. 24) se ocupă de alb. *faře*, citând sensurile din G. Meyer, opunându-se derivării din langob. pe motivul că „ein solch intimes Familienwort“ nu ar putea fi strein. Cazul dacoromânescului *neam* (< ung. *nem*) care e general astăzi în nordul Dunării, pe când *fară* este foarte restrâns, iar v. rom. *gintu* (< lat. *gens*, -*entem*) a dispărut, deși cuvânt destul de „intim“, răstoarnă ușor teoria de mai sus. Dl Barić îl vrea pe alb. *faře* să fie direct indogerm., dintr'o bază reconstruită de d-sa, ceea ce nu poate convinge de loc, căci ar însemna să neglijăm cu totul punctul de vedere geografic și să ignorăm existența cuvântului în it. și în celelalte limbi amintite.

În fața celorlalte elemente germane cari se pretează mai logic, cum am văzut, la o origine langobardă, pătrunse într'o regiune vecină cu Panonia, pe unde a trebuit să treacă acea ramură germană spre Italia, atestarea lui *fara* și în dacorom., duce mai firesc la aceleași concluzii la cari ne-au dus *strungă* și (a) *băgă*.

E adevărat că *fară* ocupă o regiune restrânsă în dacorom. În alte părți, afară de Hațeg, nu este atestat, dar trebuie urmărit dacă nu se mai găsește și aiurea.

După datele d-lui Densusianu (o. c., glosar) și ale *Dicț. Acad.*, cuvântul e întrebuințat „cu deosebire în sens rău“ (în

expresiile „șe fară“¹, „reă fară de om“), ceea ce dovedește că *fară* a dus luptă de concurență cu alți termeni, de cari a fost învins reducându-i și întrebuițarea, precum i-au redus zona ce va fi ocupat-o altă dată

Privind istoria altor cuvinte din această categorie (comp. fr. *férir*, rămas aproape numai în „sans coup férir“, învins fiind de *frapper*, precum și alte cazuri de luptă între cuvinte, împreună cu motivele diverse ce le fac pe unele să dispară, în *La faillite de l'étymologie phonétique* a d-lui J. Gilliéron) înțelegem mai bine cum a ajuns *fară* pe pragul morții, învins de concurentul, ca sens, *neam*, astăzi general dacorom. Din aceleași motive sociale și politice, prilejuite de invazia și stăpânirea Ungurilor asupra Românilor, a fost biruit și v. rom. *gintu* care mai trăia în sec. XVI¹) în regiunea din nordul dacorom. Cauze identice l-au introdus de sigur odinioară și pe *fară*, odată cu înaintarea Lango-barzilor, în graiul populațiunii romanice invadate.

În Italia (Lombardia și Piemont) a lăsat urme și în toponimie dovedind vitalitatea cuvântului la acest popor, la care se vede că eră ceva caracteristic împărțirea pe „fare“²). „E noto che i Langobardi s'insediarono per fare nel suolo italico“, observă d. Bertoni, o. c., p. 23.

Pentru Țara Hațegului ar trebui să presupunem, dacă i se admite proveniență aromână, că au venit în acea parte colonii aromâne și s'au fixat de-adreptul numai acolo, pentru ca să nu se fi putut răspândi cuvântul și mai departe. De aceea mai firesc este să vedem ca și la *gintu*, o restrângere a lui *fară* într'o regiune limitată, după ce și-a pierdut din valoarea sensului său vechiu, decât să presupunem un salt geografic într'un centru așa de intern dacorom., cum este Hațegul în sud-vestul Ardealului.

Aceste considerațiuni se impun, întrucât numai din forma fonetică a lui „fară“ nu se poate concluda, dacă și cât de vechiu este în dacorom. Ca și „casă“, „mamă“ etc., el putea fi același ca fonetică atât în primele timpuri ale limbii rom., cât și astăzi. Numai poziția Hațegului, pusă în lumina geografiei lingvistice e de natură a aduce la concluziile pe care le-am tras mai sus.

Nefiind la Sârbi reiese că Bulgarii au trebuit să-l ia de la o populație mai apropiată de ei, la care cuvântul există. Grecii

¹) Cum se constată din textele rom. ale acelei vremi.

²) Urme de acest obicei se mai păstrează în legătură cu cuvântul *fară*, la Aromâni.

fiind la marginea sudică a zonei lui de răspândire în Balcani, ca și Bulgarii, în cealaltă parte la nord-est, rezultă că și unii și alții l-au împrumutat de la Aromâni, fiindcă aceștia au o poziție centrală între celelalte două popoare.

Cum însă „a băgă“ este în dacorom. și arom., și „fară“ poate fi contemporan cu el, împrumutat și de Albanezi de la Langobarzi, în aceeași epocă cu noi. Astfel centrul primitiv al inovației acesteia reiese mai curând a fi același cu al celorlalte cuvinte langob. studiate, deci de aceeași vechime în dacorom. și arom.

Rămâne prin urmare fapt concret că prin acest cuvânt se adaugă încă un element la influența germană veche exercitată asupra romanității balcano-dunărene și că nu mai poate surprinde existența lui în dacorom. acum când am constatat la noi și alte elemente langobarde, de cari nu vedem motivele pentru cari ar trebui despărțit „fară“.

*

O încercare de a explica unele cuvinte rom. din germana veche a făcut R. Loewe¹⁾. Dl Meyer-Lübke, în critica ce-i face, judecă astfel aceie elemente²⁾:

1) *Bălan* dintr'un germ. **bala* (gotic *balan*) nu se poate, fiindcă ar fi dat *bărân*. Observația e justă. Rom. *bălan* se știe azi că e slav.

2) *Bardă* < got. **bardo*, deși mai aproape ca formă decât slav. *brady*, e mai curând din ung. *bárd*, fiindcă nu se află în arom. și istrorom. Argumentul este serios dar nu indiscutabil. Cuvântul ce designează o unealtă cunoscută pe tot teritoriul dacorom. poate veni foarte bine ca fonetică din forma gotică.

3) *Stangă*, adăugăm și noi, e cuvânt nepopular, întrebuințat mai mult în armată, pe care cale a fost desigur importat la noi ca element cultural. Foneticeste trebuie să dea **stângă*, despre care am vorbit că s'a păstrat în rom. *strungă* și în dim. *stinghe* (v. *Addenda*).

4) *Nastur* a fost tratat de noi mai sus. Dl M.-Lübke (v. ultima sa părere în *REW* cit.) afirmă aici că prin obicinuita

¹⁾ In *Z. f. vergl. Sprachforschung*, XXXIX, p. 297 sqq.

²⁾ *Ibid.*, p. 593 sqq.

latinizare a sufixului din got. *nastilô*, 'acesta ar fi dat *nastula* (o. c., p. 595). Schimbarea aceasta de sufix, despre care am vorbit în altă parte a acestui studiu, se întâmplă, spune d-sa, des la numele proprii germane pătrunse în romanitate.

5. *Balsam* nu-i gotic, ci un cuvânt balcanic (dl Capidan spune că în arom. e *bălsâme!*).

6. *Targă* dintr'un germ. **targa* (> „ahd“ *zarga*) îl respinge din cauza sensului de „Einfassung“ ce-l are cuvântul germ. Istoria celui rom. este însă nelămurită până acum, la noi.

7. *Dop*, dintr'un gotic, căruia i-ar corespunde „nordfries.“ *Doppe* e posibil, după dl M.-L., să fi venit de la Sași. Care 'este însă forma corespunzătoare săsească, nu ne spune. Cuvântul e curent în dacorom., mai ales în Muntenia și Moldova. De aceea este probabilă etimologia lui Løwe, întrucât putem admite astăzi influență germană veche în limba rom.¹⁾

*

Dar scopul nostru principal în această lucrare n'a fost să urmărim elementele germane pătrunse până la noi, ci numai istoria în sine a unor cuvinte, pornind de la lucrurile la cari se referă sau de cari au fost legate altădată. Cercetarea însă duce acolo unde mijloacele de azi ale filologiei romanice ne pot conduce. Numai astfel am ajuns, indirect, la descoperirea elementelor vechi germane pe cari le-am tratat.

Istoria cuvintelor este strânsă de aceea a raporturilor istorico-geografice între popoare. Preocuparea lingvistului nu trebuie să se oprească prin urmare numai la stabilirea etimologiei propriu zise, ori cât de importantă și de grea ar fi aceasta, ci să caute toate legăturile ce le poate avea un cuvânt cu viața popoarelor. Istoria acestuia, cu cât a fost mai frământată și mai complicată, cu atât duce la o varietate mai bogată de probleme. Și chiar, dacă acestea n'ar putea fi rezolvate direct prin studiul limbii, cercetătorul poate fi împăcat totuși și pentru că numai a deschis calea problemii, pe care apoi celelalte științe înrudite cu filologia, uneori cu mai multe mijloace, vor putea merge mai departe.

¹⁾ Asupra elementelor germ. vechi în limba rom., date de dl Diculescu în *ZRPh.* XLI, 4, p. 420, nu ne putem pronunța aici, fiindcă mi-au căzut târziu în mână. Observăm numai în treacăt că d-sa se bazează pe simple apropieri fonetice, fără o amănunțită cercetare a fiecărui element în parte după metodele lingvistice de azi.

Științele cele mai apropiate, în acest sens, de disciplina noastră sânt istoria și etnografia. Ele oferă la tot pasul material bogat lingvistice. Trecute însă prin lumina acesteia el se poate întoarce înapoi la cele dintâi, transformat și îmbogățit cu elemente ce cu greu s'ar fi putut prevedea altfel.

Pentru istorie adevărul acesta e vechiu. Etnografia, de aci înainte, între alte probleme, trebuie să aibă în vedere tot mai mult că istoria unui cuvânt, ca în cazul lui *strungă* de pildă, este și istoria lucrului însuși. În chipul acesta se vor putea lămurii reciproc probleme lingvistice și etnografice, din cari apoi istoria ce cuprinde, în concepția ei de azi, întreaga manifestare spirituală a popoarelor, va câștiga mereu izvoare nouă de informație.

Istoria veche a Românilor în special va fi obligată să recurgă tot mai des la asemenea mijloace indirecte, în lipsa celor directe.

G. Giuglea.

Addenda.

1) Ca o probă mai mult pentru existența lui *stanga* (> **stângă*) în rom. am amintit pe *stinghe*. Inseamnă „bară suptire“¹⁾, în genere și este, după noi diminutivul lui *stanga*. Dintr'o bază v. germ. *stangila*, *stengila* derivă formele germ.: „and.“ *stengil*, „mnd.“ *stengel*, „ahd“ *stengil*, *stingil*, „mhd.“ *stengel* (*stingel*) „Stengel, Stange, Angelrute“ (cf. Fick-Thorp. și Kluge). Deci dintr'un **stangila* (*stengila*) devenit **stang(u)la* (*steng(u)la*), ca și *nastilô* > **nas'ula*, se explică fonetic, fără greutăți rom. *stinghe* (și *stinghie*), așa precum din lat. *ung(u)la* avem rom. *unghie* 2).

2) Pentru **fracta* (< gr. φράκτη) avem un argument în plus, în Procopius (*De Aedif.*, II, 3, p. 218—219, ediția Bonn) care spune că acest fel de construcții „φράκτην ἢ ἀρίδα καλοῦσιν“. În ediția P. (cf. o. c., p. VI) e dată chiar forma φράκτα.³⁾

¹⁾ cf. și Damé, *Termin.*, unde se dau sensurile „tringle, traverse, traversin“.

²⁾ Dintr'un slav **stegno* (*stigno*) „femus“ (cf. între alții și Densusianu, *H. d. l. r.*, p., 271) este imposibil foneticește. Cel mult se poate admite o influență a formei slave, pentru sensul de „vintre“.

³⁾ Asupra acestui pasaj din Procopius mi-a atras atențiunea dl V. Bogrea.

3) Penstru *buestru* am primit în urmă mai multe informații, din care rezultă că acest fel de mers îl învață caii, în ade-văr, legându-li-se în piedici câte două picioare de delături. Astfel I. Jarnea, între alții (din Săcele, jud. Brașov), îmi explică astfel faptul: «îl leagă [pe cal] în chiustéc, adică picioru de dinainte cu cel de dindărăt și-l poartă așa o lună, apoi merge *buestru*». Dl prof. C. Lacea mi-a dat aceeași explicație, după informațiile sale culese în Muntenia.

Faptul real întărește deci explicația ce am dat-o noi lui *buestru*, în legătură cu lat. *boja*.

*

Ca încheiere, mai propunem următoarele, fără pretenția de a da ceva definitiv :

1) Rom. *băț* < *bitus* „lignum quo vincti flagellantur“ (C.Gl. Lat. II, 570, 13). Cuvântul îl dă I. Brüch (*D. Einfl. d. g. Spr. auf Vulgärlat.*, p. 10) ca german. Sensul rom. corespunde celui de mai sus cf. *Dicț. Acad.*)¹⁾ Ca fonetică, *ț* rom. s'ar explica prin faptul pătrunderii cuvântului la noi, din „ahd“ sau din langob., având de a face deci cu un *t* germ. v. devenit mai târziu sunet africată (*z*). Din lat. vulg. *t* n'ar putea da în rom. *ț*. Cât despre *i* din *bitus*, ca să ajungă după labială la *ă* (cf. *pilus* > *pâr*) a trebuit să fie scurt.

Mai adăugăm că în ce privește pe *t* germ. v. (>ahd. -zz-) însuși Kluge (cf. Brüch, l. c.) a derivat pe „mhd“ *bizze*, „an.“ *bite* „Querbalken“ din o bază *bito* (coresp. lui *bitus*).

2) *Mumă*, din cauza lui *u*, nu se poate explica din lat. *mamma*, mai ales că alături trăește, în rom., *mamă*. În CDDE se motivează prefacerea lui *a* în *u* prin influența formei atone *mămâna* (< lat. *mamanem*) în care prefacerea lui *a* (> *ă*) în *u* ar fi mai ușoară. Dar *a* accentuat s'a păstrat totuși în *mămă*. Explicarea deci nu poate convinge și nici alte exemple analoge nu cunoaștem.

Mumă în rom., afară de sensul de „mașă“, designează și unele plante și o ființă în chip de femeie, „muma pădurii“, „Art Waldgeist in Gestalt eines alten Weibes od. einer Nonne“²⁾.

Poate fi deci vorba de un element folkloristic venit de la popoarele germane.

¹⁾ *Dicț. Acad.*, p. 51?, spune că etimologia e necunoscută.

²⁾ Tiktin, *Dicț.* p. 1020, unde dă și forma „mama pădurii“, dar cea mai cunoscută este „muma“.

În germ. găsim în adevăr forma „ahd“. *muoma*, „Mutter-schwester“, „weibliche Verwandte“ etc., dintr'un got. **mona*. Din aceeași familie este „anord“ *móna* „Mutter“ (v. și alte variante în Kluge, p. 316-317). Forma *muoma* este același cuvânt cu lat. *mamma* (Walde, p. 458), iar sensurile din „ahd.“ plutesc în aceeași atmosferă de termini familiari, desmierdare.

În „ahd.“ există un termin, ce corespunde ca sens. rom. „muma pădurii“, *Holz-muoja* (Fick-Thorp, p. 323) cu sensul de „Hexe“. „Ahd.“ *Muoja* însă nu e altceva decât un termin pentru ideia de „Mutter“, înrudit cu „ndl.“ *moei* (Kluge, p. 317) și cu gr. *μαία* „mamă“, care e același cu lat. *mamma*, dar nereduplicat (Walde, I. c.).

Foneticește germ. *muoma* duce la rom. *mumă*, fără să mai fie nevoie de explicări silite cu privire la *u*. Iar faptul folkloristic, amintit, nu poate decât să întărească originea germ. a cuvântului rom.

3) *Scréme* (a se ∞) se pune de obicei în legătură cu lat. *exprimo*¹⁾, fără să se fi putut explica prefacerea lui *p* în *c*. Baza germ. *krem*, *kremm* „drücken“, „kneipen“, de unde „an.“ *kremja*, „drücken, pressen“, „ahd.“ *krimman*, „mhd.“ *krimmen* „die Klauen zum Fange krummen, kneipen“ (cf. Fick-Torp), explică, fără greutate pe *scr-* din forma rom. Avem de a face și aici cu o contaminare a formelor germ. și rom. Influența cuvântului german lămiurește totdeodată și nepăstrarea perf. și part. lat. *expressi*, *expressum*, în limba rom. *Screm* se conjugă ca *tem*, *temui*, *temút*.

În sprijinul părerii noastre vine și faptul că avem și în it. urme de pătrunderea elementului germ. pomenit, în verbul *ghermire*, „packen“, explicat din familia got. *krammjan*, „anord.“ *kremia* „drücken, pressen“ (*ZR Ph.* XXXVIII, 691; *REW* indice, p. 863, nota 1, iar Bertoni, o. c., p. 127), îl admite din „ahd.“ *krimman* „premere, grattare“.

Prescurtările mai însemnate din acest studiu sânt: CDDE = I. - A. Candrea și Ov. Densusianu, *Dicționarul etimologic al limbii române, Elemente latine*, București 1907.

REW = W. Meyer-Lübke, *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1911.

G. G.

¹⁾ Dl S. Pușcariu (Etyim. Wb. d. rum. Spr., p. 141) înregistrează pătrerea (din *ZR Ph.* XXVII, 748) că în *screm* ar fi o contaminare a lui *exprimă* cu *excrementum*. Sensul nu e numai „drücken beim Verrichten der Notdurft“, ci se zice, cum am constatat în unele părți din Ardeal, *scréme* (nu se *screme*) despre vite când se chinuesc să nască și chiar despre femei.

Cercetări de literatură populară.

I. Toponimice sud-orientale în poesia poporană.

Cântecul nostru popular răsună de ecouri istorico-geografice sud-orientale de cel mai mare preț, care n'au fost cercetate și puse în lumină până acum.*

Vom încercă a o face.

1. În „Omagiul Iorga“, p. 54, nota 3, atrăgeam atenția asupra mențiunii *Poții* otomane în baladele noastre. Numărul exemplurilor de acest fel e cu mult mai mare decât îl îngăduia cadrul notei citate:

Tot din vad în vad
Pân' la *Țarigrad*,
Tocma la 'mpărat.
Aici ajungea,
La *Poartă* -mi stătea

Dar la *Poarta* Palatului,
În fața Seraiului. . . ¹

În *Țarigrad* ajungea,
Pe 'mpăratul c'asteptă,
Trei zile 'n *Poartă* ședeă ²

Șapte boieri de țară
Să mergem la jăluială,
Să dăm jalbă Împăratului
În *Poarta Țarigradului* ³

Să slujască Împăratului
În *Poarta Țarigradului*. ⁴

* Ceea ce dă, în aceasta privință, meritosul studiu al d-lui D. Ionescu-Sachelarie: *Elemente geografice în poesia noastră populară* (în „Convorbiri Literare“ pe 1913, p. 1008 sq, 1093 sq., în special pp. 1112—20) e cu totul insuficient.

¹ Bal. „Dobrogean Tudor“, în Păsculescu, p. 305.

² Bal. „Tudorel“, în Teodorescu, p. 671; cf. p. 677:

[Tudorel] la *Poartă* se ducea

Trei zile la *Poartă* ședeă.

Împăratul se uită

La *Seraiu* că mi-l chemă.

³ „Cântecul lui Priscoveanu“, în Tocilescu, I, p. 97.

⁴ Bal. „Moșneagul“, *ibid.*, I, 94.

Să-i dea fiu de trupul lui,
Să slujească *Porției*,
În *Poarta Țarigradului* ¹

El, frate, ca să slujească
Porților
Cetăților,
Înainte Impăratului,
În *Poarta Țarigradului*. ²

În *Poartă* la *Țaligrad*,
Un voinic înfântălat
Să sfădê cu maică-sa. ³

La *Poartă* la *Țaligrad*
Șede Ion supărat. ⁴

În *Poartă* la *Țarigradu*
Se zărește lionu Bradu. ⁵

La *Poartă* la *Țaligrad*
Iăși[er]-on voinic ne'nsurat
Cu piștoale câtă soare ⁶

La *Poartă* la *Țaligrad*,
Tiner ficior s'o 'nsurat. ⁷

Spre târgul Odriiului,
La *Poarta* 'mpăratului

În târgul Odriiului,
În *Poarta* 'mpăratului. ⁸

Ba încă, o variantă a acestui din urmă pasagiu ⁹ sună:

În oraș în *Țaligrad*,
La *Portiță* de 'mpărat.

„Pe *Poarta mică* intră“ la Impăratul turcesc și Pătru Haiducul, în balada ce-i poartă numele. ¹⁰

Evident, pretutindeni e vorba de „Sublima-Poartă“. Totuși mai toți editorii citați scriu: „poartă“, cu literă mică, — semn că au trecut pe lângă ea ca pe lângă o poartă oarecare.

¹ Bal. „Mizil-Craiu“, în „Șezătoarea“, an. X, p. 57; cf. Tocilescu, I, p. 126.

² Variantă a aceleiași balade, în Tocilescu, I, p. 128.

³ Șezătoarea, II, 135; reprodus în „Graiul nostru“, I, p. 452.

⁴ „Graiul nostru“, II, p. 122.

⁵ Miron Pompiliu, *Bal. populare române*, p. 32 („lionu Bradu [= Bratu, „fratele“?] și soro-sa“).

⁶ Bal. „Soacra și nora“, în Iosif Popovici, *Bal. pop. din Bănat*, p. 55

⁷ Început de strigătură, în Tocilescu, II, p. 951; cf. însă și *Floarea Darurilor*, II, 380 și 77.

⁸ Bal. «Doicil [Bolnavul]», în Teodorescu, p. 580.

⁹ Păsculescu, p. 252.

¹⁰ Col. *Din popor*, p. 42.

2. Din citatele de mai sus reținem însă și pomenirea Capitalei Sultanilor ca „Țarigrad“, cu mici alterări: *

De „*Țelegradu*“ e vorba într'o strigătură¹, de grajdul din „*Țeligrad*“, într'o baladă²; iar, într'un descântec, „lelele și Șoimanele“ sânt trimise:

La *Țarigrad*,
Unde e locul curat.³

Sânt băiat din *Țeligrad*,
Bağ calu 'n grajd ne 'ntrebat,
Șed la masă nechemat
Și beau vinul ne'nchinat, —

se recomandă un tânăr, aiurea⁴.

Drumu' *Țăligradului*,
La Cetatea Turcului,

sau:

În drumu' *Țăligradului*,
Nădejdea 'mpăratului

cetim în col. Popovici⁵, etc⁶.

Țarigrat chiar apare într'o colindă ardeleană.⁷

Numirea turcească de *Stambul* n'am întâlnit-o, în schimb, decât o singură dată, într'un colind din Teleorman:

Mai dă vale dă *Stambol*,
Să scaldă Sfântu-Ion.⁸

3. O variantă a baladei „Chira“ din col. G. Dem. Teodorescu⁹ păstrează însă amintirea celebrului *Corn-de-Aur* (Χρυσόβερας, turc. *Khaliği Dersa' adet*) al Constantinopolei, în următorul „propos galant“ al Arapului cătră nefericita . . . Persefonă:

Gust când îi aveă
'n caic îi intră
și mi te-i plimbă

* „Cearigrad“ scriă (și ziceă) Vasile Lupul, ca și „Ceara Muntenească“, în scrisoarea-i autografă din 1654 (N. Iorga, *Studii și documente*, IV, 31).

¹ Tocilescu, II, p. 961.

² Pamfile, *Cântece de țară*, p. 77.

³ Toc., I, p. 1145.

⁴ Ibid., p. 1252.

⁵ Pp. 17 („Răpirea Ileanei“) și 110 („Vitejia lui Gruia“; cf. varianta din Corceă, *Bal. populare*, p. 131: „Drumul *Țărigradului*, La Poarta Ineului“).

⁶ Adauge din Teodorescu, p. 636: „Din Oreva 'n *Țarigrad*, la feciorul de 'mpărat“, spre a rectifica identificarea de acolo cu Rahova: e vorba de *Oreava* (= *Oreahova* „Nucet“) din jud. Mehedinți; cf. ibid., p. 651, în bal. „Kira“: „de la Craiova și din *Oreava*“, — greșală repetată de d. Ionescu-Sachelarie, I. c., p. 1115.

⁷ Viciu, *Colinde din Ardeal*, p. 205.

⁸ Tocilescu, II, p. 1486.

⁹ P. 649.

'n *Corn' aurului*,
schila soarelui,
 Țarigradului
 și 'mpăratului.

4. Și *Schila*, „schela, scala, debarcaderul“, revine, în împrejurări analoge:

Drum de Țarigrad,
Schelă de 'mpărat ¹

'n drumul Țarigradului,
 La *schela* 'mpăratului. ²

În drumul Tahanului, ³
 Drumul Țarigradului,
 Pe *schelea* 'mpăratului ⁴

Că ie 'n *Schelă* 'n Țaligrad,
 Unde ie Corbu 'nțapat. ⁵

După toate acestea și ca unii ce știm că „schelă, port“ se chiamă turcește, după persană și arabă: *bender* (cf. portul basarabean al Tighinei), înțelegem ușor ce sens poate avea, în cutare variantă a bal. „Novac“, pasagiul (rău transcris):

O agiuns în *Tarigradu* lui (*sic*),
 La *Bindir* împăratu lui (*sic*) ⁶

și — fără supărare — nu putem decât zâmbi, când cetim această naivă întrebare a editorului: „Binder - împărat cine poate să fie?“ (l. c., n. 5).

5. *Grădina* Sultanului să bucură și ea de oarecare popularitate în baladele noastre.

Bal. „Șerpele“ din col. Teodorescu ⁷ cuprinde următoarele versuri:

Foaie verde ș'o lalea,
 frăților, de-i vedeă,
 numa'n lacrimi îi scaldă,

¹ Teodorescu, p. 671. — Cf. Giuglea-Vâlsan: „Scara Țaligradului“ (p. 110).

² Ibid., p. 663 (bal. „Marcu-Viteazu“).

³ Cf. Pămfile, p. 42 („Marcu“): „Drumul Țarigradului. Pe drumul *Tabanului*“; cf. *taban*, «oțel, bulat», *pală de taban* (la Bălcescu, *Ist. lui Mihai-Viteazul*: «*Taban*» = turc. *taban kâlâğ* (*șam kâlâğ, dameškâ*), sabie de Damasc», dar și *Taganului* = *Taganrog*, «Capul *Taganului*», lit.: «*Cornul Taganului*» (cf. *Cornul-de-Aur*); ori «drumul *tabanului*» = drumul cu *taban* (traverse)? («*Șliahu Adesului*» = drumul *Odesei*, în *Arbure Basarabia*, p. 183).

⁴ Ibid., p. 64.

⁵ Giuglea-Vâlsan, p. 22: e vorba de *Corbea*; cf. mai jos (p. 412, n. 1).

⁶ V. Moisiu, *Știri din Basarabia de astăzi*, cu un „Cuvânt-înnainte“ de D. Furtună, p. 171. — Versiunea obișnuită vorbește de «*virtu* 'mpăratului“ (cu «*Anița crășmărija*»).

⁷ Teod., pp. 443—4.

apoi în brațe-i luă
și la Dunăre-i ducea
și în Dunăre-i spală:
coșciuge că le făcea
și frumos mi-i îngropă
în grădina 'mpărătească,
vestea 'n lume să pornească
și s'ajungă pân'aici
tot la cruce de voinici. ¹

Un pasagiu asemănător se află în bal. „Juganii“ din aceeași colecție:

Iar Nea-Stan din Piersica
mai trăia ce mai trăia,
până Vodă-l boierea,
până de bătrân murea
Și 'n Moldova-l îngropă,
în grădină 'mpărătească,
vestea 'n lume să pornească
Și de el să pomenească
la mai mari și la mai mici,
la boierii de pe-aici. ²

Altul, compendiar, se găsește, tot acolo, ³ în bal. „Ilincuța Sandului“:

Foică și o lălea
Capul unde-i îngropă?
În grădină, la Bacceă, ⁴
În grădina 'mpărătească,
tot de ea să pomenească,
pe la cruce de voinici,
la boierii de pe-aici.

Economia celor trei cântece nepermițând ca ele să fie considerate ca tot atâtea variante ale aceluiași tip, coincidențele dintre fragmentele relevate nu se pot explica altfel decât prin întrebarea pasagiului cu «grădina împărătească» (în sens generalizat: ea e la Dunăre, în Moldova, etc.) ca un clișeu, demonstrabil și adaptabil, în condiții similare, oriunde. Dar despre aceasta vorbim în deosebi, mai departe (III).

6. Pomeniri ale *Adrianopolei*, supt forma slavă *Odriiu*, familiară cronicarilor noștri, am văzut deja, supt no. 1. Ele trebuie însă completate:

¹ Pentru *cruce de voinic*, «gewaltig starker Mensch, Athlet, Hercules» (Tiktin), cf. — fiindcă nu știm ce autenticitate pot avea „crucele de voinici“ din cortegiul istoric al Încoronării — germ. *kreuzbrav* (asupra căruia, v. Kluge, s. v.). P. *cruce-de-pară*, cf. *Kreuzer*.

² Ibid., p. 692.

³ P. 639.

⁴ *Bacceă* s. *bagcea* = turc. *bagcê*, „grădiniță“, din *bag*, «grădină» (cf. *baccevan*, «bostangiu», „grădinar“). — La Giuglea-Vâlsan, p. 388: *bășteă*, „grădină“.

Din dealul *Odriului*
 Până 'n preajma *Diului*, — 1
 Târgului *Odriului*, — 2
 Pe ulița târgului,
 Târgului *Odriului*, — 3
 Pe ulița *Driiului*,
Driiului
Codriiului. 4

Ca o etimologie populară pentru *Odriiu* se demască, prin însăși simetria versurilor, *Iederă* dintr'o variantă maramureșeană 5 a „Horii Firulinii“:

Peste dealul *Iederii*,
 Către podul Dunării.

Se poate compara, de altfel, și varianta:

În târgul *Iodriului*,
 La fața cadiului. 6

Același nume se recunoaște în începutul unei balade din col. Alexici 7:

Sus, la *Udria*, 'n orașel...

Cu numele lui turcesc (*Edirne*) apare Adrianopolul în „Cântecul lui Priscoveanu“:

Pân [=prin] *Idirna* că mi-și da,
 La Țarigrad ajungeă. 8

7. *Ianina* se întâlnește, repetat, în bal. „Badiul“:

De mergea și pomina
 d'aici până 'n *Ianina*,
 din *Ianina* 'n Țarigrad
 și d'acolo la Bagdat. 9

8. *Belgradul* apare destul de des, în tovărășia Țarigradului ori singur:

Cu vin vechiu din *Belgradu*,
 Cu colac din Țaligradu 10

Câte fete 'n Țaligrad,
 În Țaligrad și *Belgrad*. 11

1 Teodorescu p. 605.

2 Ibid., p. 640.

3 Mateescu, p. 40 («Corbea»).

4 Tocilescu, I, p. 73; cf. *Dliu* și *Škodr* (Scutari).

5 Tit Bud, p. 9. — Îndoios, totuși: nume de munți *Iedera* (după plantă) există (în Bacău, d. ex.).

6 Tocilescu, II, 733 („Novac”).

7 L. p. 98 („Radu și Anghelina”).

8 Tocilescu, I, 97. — De „cetatea *Irdime*“ vorbește, fără a „ști unde-o hi“, un octogenar din Covurlui (*Graiul nostru*, I, 342). — *Inigea* din Păsculescu, p. 288, e orașul *Ienigë-Vardar*, spre Apus de Salonic: „tutun *inigë* = tutun de *Ienigë*“ (cf. și *Graiul nostru*, I, 54). — *Matapanul* chiar n'a fost uitat (v. Dacoromania, I, 290). — Dar *Tracia* (Păsculescu, p. 217) e suspectă, ca și întreaga poezie ce o pomeneste. Și nici în *Tăchiia* (Giuglea-Vâlsan, p. 385) nu cred că o putem recunoaște.

9 Teodorescu, p. 549; cf. p. 566.

10 Pompiliu, o. c., p. 50 („Feciorul și pedepsirea maică-sa”).

11 Păsculescu, p. 252 („Doicin Bolnavul”).

Șălvărei de ciocârlat
Din *Boligrad* cumpărat ¹

„Ca *Boligrad*, îl avem în col. Pamfile ²:

In oraș în (s. la) *Boligrad*.

Câte odată, ca în bal. „Arâmbașa și feciorii de țară” din col. Popovici ³, apare chiar forma genuină sârbească:

Mai frumos el s'a purtat
Ca Domnii din *Biograd*.

E locul să notăm că în versurile din aceeași baladă (p. 93):

Frunză verde de lămâie
Nu ca Domnii la *Țârvie*
Bir pe țară or aruncat.
Țârvia s'o ridicat
Și curtea le-o ocolit etc.,

acel *Țârvie* trebuie înțeles ca: Serbia, Sârbia (cf. ngr. Σερβία) ⁴.

9. „Vadul *Negotinului*” se pomenește odată în bal. „Vâlcan” din col. Teodorescu, p. 556, și, firește, de mai multe ori, în cântecele din Craina, a cărei Capitală e acest centru de negoț cu România (Giuglea-Vâlsan, p. 384).

10. *Vidinul* e reprezentat și dânsul în cântecul nostru popular:

Din țara streinului,
Pe malul *Vidinului* ⁵.

Obișnuit, însă, întâlnim torma arhaică, *Diiu* (păstrată și'n numele de fam. *Dianu* ⁶):

Casapi de la *Diiu*,
Haiduci de la Jiu ⁷.

Nu te duce la *Diiă*,
C'a venit, maică, Ciumă, —

e sfătuit Vălenaș, într'o variantă a bal. „Voicu” ⁸.

Balada „Iancu-Vodă” ⁹ vorbește de:

¹ Tocil., II, 1076.

² *Cântece de țară*, pp. 93-4. („Doicin Bolnavul”); cf. *Bolgrad* și *Bălgrad*.

³ P. 94.

⁴ N'am putea spune, dacă „târguțul *Graiului*” din „Ana Ardeleana” (Pompiliu, o. c., p. 71) este = *Craiului*.

⁵ Pamfile, o. c., p. 51 („Catinuța Gendrulesei”).

⁶ Cf. Suliman-Bașaj] *Ditanul*, într'un act din 1760 (N. Iorga, *Stud. și doc.*, V¹, 327). — *Dianul* e un sat în Vâlcea; *Dianca*, un părau din Bacău și un deal (*Dianca*). — Un *Vidin* (din *Vidu*, acesta?), deal și sat dispărut, în Tecuciu (v. Dicț. Geogr. resp.). — Poate și *car dician* = car ferecat (Rev. cr.-lit., III, 224) să aparțină aici: „d'un car ferecat, de la *Diiu* legat” (Păsculescu, 21); mai curând însă, la *Dicienii* dobrogeni, cari, firește, n'au a face cu *Dacii* (cf. sârb. *dičian*, „glorios, mândru”).

⁷ Teodorescu, p. 651.

⁸ Pamfile, p. 36.

⁹ Tocilescu, II, 731.

Mustafă de la Babă,¹
 Irimia din Chilia
 Și cu hoga *Diului*,²
 Nădejdea 'mpăratului.

La fel, bal. „Gheorghită Poianu“, despre:

Trei beșlii și trei zapcii,
 Acuși sosiți de la *Dii*³.

Aiurea⁴ e vorba, în același gen, de

Trei beșlii,
 Cari țin raiaua 'n *Diu*, etc., etc.

Mențiunile sânt dintre cele mai numeroase: una din ele, v. și mai sus, supt 6.⁵

10. Vrednică de semnalat, deși problematică, e mențiunea vestitei *Fruška-Gora* din Sirmium⁶ (Φρουμυζικαία ὄρη, *mons Francorum*, poate identic cu (Φραγγοχώρο din Nicetas Akominatos⁷), într'o variantă a baladei „Ivan Iorgovan“⁸, în care eroul merge la vânatoare:

În munții *Sfranțului*
 Și ai *Sfranciogului*.⁹

¹ Cf. Pamfile, p. 81: „Mustafă din Babadă“ [= Babadag] (bal. „Badiu și Neculcea“). — Ca un „Cara Mustăfa, Mustăfa dila Băba“ apare eroul în chestie la Românii din Serbia (Giuglea-Vâlsan, p. 111 sqq.): e vorba, fără îndoială, de cărjaliul Cara-Mustafa Felibeli („Filipopolitanul“; cf. la noi n. de fam. *Filibiliu*).

² „Boeri de-ai *Diului*“ se pomenesc și 'n colindele putnene ale lui Baronzi (ed. Iorga, p. 46); versul următor: „și de-ai *Diamantului*“ pare o amplificare de ritm, fără valoare istorico-geografică. — Obscur e „podul de la *Tingrele*“ (p. 26: *Tengr-ill*, „Ținutul Mării“? cf. „un pod pistă Marea“, în Giuglea-Vâlsan, p. 225) și interesantă, pomenirea de „*Basarabia*, unde se face-mămăliga cât corabia“, din aceeași colecție (p. 32). — De „podu pe la *tingrele*, în casa de peste drum“ și „poduri pe la *tingrele*, care trec porcii pe ele“ se vorbește și 'n varianta (tot buzoiană) din „Convorbiri Literare“, XXV, pp. 846, 847.

³ Tocilescu, I, p. 137.

⁴ Teodorescu, p. 666.

⁵ Și „drumul *Vigheniului*“ (Liuba-Iana, *Măidan*, pp. 41, 327) pare a fi: drumul *Vidinului* („Vighinului“).

⁶ Un reflex al n. unguresc *Szerém vármegye* pare a fi «țara *Sremului*» (sic), cu «cetatea Marcului», dintr'o variantă ardeleană a bal. Marcu (Tocilescu, II, 1071), de fapt: *Sremului*; cf. *Operele lui Gheorghe Brancovici*, ed. Iorga, p. 85: «Ioan Despot stăpânind *Sremul* și Țara Slovească, după ce *Sremul* cu Mateiaș Craiu în estea războae au fost izbânditoriu...» (slav. *Srim*, *Srym*).

⁷ Cf. Jireček, *Das christl. Element in d. topogr. Nomenklatur d. Balkanländer*, p. 94.

⁸ O. Densușianu, *Flori alese din cântecele poporului*, pp. 134, 135 (după „Rev. critică-literară“, V, 23).

⁹ Pentru *Sfranciog*, aici o simplă amplificare tautologică, cf. însă și n. de pasăre *sfrancioc*, *Lanius excubitor*, der grosse Würger, zis și: *francioc*, *sfercioc-gheoș* (Marian, *Ornitologia*, II, 77), lupul-vrăbiilor, capra dracului (*ghioș*, «alb», e un epitet al caprelor: v. Dicț. Acad. s. v., și Lex. din Velvendhò al lui Budona: ngr-dial. *gr̃čsoo*, ca „ὄνομασία ἀγῶν“), serb.-cr. *spračak*, «Ortolan, Gartenammer» (Filipović; cf. Cihac, s. v.).

Ca *Sremljan*, „din Sirmium“, trebuie interpretat, în această ipoteză, și faimosul epitet de „(căpitan s. fecior de) *Râmlean*“¹, aplicat în unele variante² eroului (pentru *Iorgovan* însuși, din sârb. *jorgovan*, „liliac“, cf. și *Liliac*, numele „slugii lui Novac“, la Corcea, p. 87). — Cellalt epitet, „Herculean“ (la Alecsandri, *l. c.*: „Erculean“), e, de sigur, o inovație cărturărească, în legătură cu Băile Herculane (*Fontes Herculis, Herculesbad*) din aceeași regiune a *Cernei* (de notat refrenul „*Cerneleo Cerneleo, soru-mea Cerneleo*“³) și cu caracterul de erou al lui *Iorgovan*: dacă pe muntele Negoșina din Buzău se întâlnește *Urma-de-Jidov*, „unde, pe o stâncă, se vede încrustată urma piciorului gol al unui om, în de două ori mărimea naturală“ (*Iorgulescu*⁴), asemenea acelor „urme ale lui Hercule“ (ἔχνος Ἡρακλέος... ἐν πέτρῃ ἐνεόν) pe care le arătau Sciții lui Herodot (IV, 82; cf. Lucian, *Vera historia*, I, 7), *Piatra-Iorgovanului* din regiunea Hațegului, de la Rătezat spre graniță (O. Densusianu⁵), păstrează încă, după tradiție, semnul copitei calului iorgovănesc (comunicat de d. prof. G. M.-Murgoci), ca și, de altfel, însăși albia *Cernei*:

P'âl mijloc de apă
 Ș'acum se cunoaște
 Copită de cal,
 Ghiară de ogar,
 Picioruș⁶ de om,
 Gheruță de șoim.⁷

Să adăugim, *in cauda*, un mic excurs asupra cânilor lui *Iorgovan* — și altora.

Vijla (p. 133), în *Lex. Bud.*: *vișla*, «canis aquaticus, Pudel, Wasserhund», din sârb. *vižla, vižle*, „vestigator, odorator, cuni-

¹ Pentru „Dealul *Rîmului*“ din colinde (N. Densusianu, în *Rev. cr.-lit.*, III, 196), cf. Dealul *Gararâmului* (ibid., 223), despre care v. Dacoromania, I, 468.

² Alecsandri, p. 16; Teodorescu, p. 419.

³ Sezătoarea, I, 114; cf. Tocilescu, I, 33 («Iorgu Iorgovan»): „*Cerneleo Cerneleo!*“ și Păsculescu, p. 37: «*Sălco-leo, Vasălco-leo*» (p. 38: «*Sălco, Sălco, lea Vasălco*»); apoi, exclam. pop. *oleo, Doamne!* (cf. bulg. *božele*).

⁴ *Dicț. geogr. al jud. Buzău*, p. 279.

⁵ *Graiu din Țara Hațegului*, p. 65.

⁶ Deminutiv alintător, afectuos (hipocoristic), iar nu propriu-zis, micșorător; cf. *gheruță*.

⁷ Densusianu, *Flori alese*, p. 140; cf. Rădulescu-Codin, *Legende, tradiții și amintiri istorice*, p. 16. — Un duios epilog, ca al «măicuței batrâne» din „*Miorița*“, înfățișează varianta *Stan Iorgovan*, apărută în „*Floarea Darurilor*“, II, 394.

culator, canis sagax, Spürhund" (Bernolak, 3971), — omonimul *vâjlă*, „bățul de bătut mingea, dacă e lat la un capăt" (Viciu) = *vâslă!* —, a fost înțeles de Teodorescu (p. 420) ca n. propriu: „*Vijla*, boldeica“, evoluând apoi, prin „*Vija*, cățeaua“ (p. 417), spre „*Vișa*, cățeaua“ (p. 415, n. 1), adecă confundându-se cu reflexul vsl. *vislŭ*, „pendens“, bulg. *visja*, „pendere“ (cf. *Vișa Cărpeneșa*, „spânzurătoarea s. țeapa de carpen“ a lui *Corbea*¹), sau, prin sensul originar de „canis aquaticus“, spre *Vidra*², — cunoscut nume de *cuțe* (Viciu, 39), *boldeice*, „cățele boldite“ (cf. Dicț. Acad., s. v. *boldeiu*), sau *țânce* (cf. Ureche, ed. Popovici, 237: „*țânca Molda*“, la Const. Căpitanul Filipescu, ed. Iorga, p. 10: „*coteica Molda*“), feminin din *țânc*: *țânci*, „căței“ (rev. „Ion Creangă“, I, 91), *țâncul pământului*, „cățelul-pământului“.

Interesante de notat sânt sinonimele: *gudă* din col. Tocilescu (II, 1267; cf. Dicț. Acad.³), *schilă* (v. Dacoromania, I, 267), *tăbălușă*, „cățelușă“, din Lex. Bud.⁴, cum și apelativele: *pușlățel* (cf. *pușlă*, „cățea“, „femeie rea“; *pușlău*, „erro, vagus, vagabundus“ : Lex. Bud.), *poșărlăi* (cf. *șarlă* și *pohârlă*, „câne“⁵) din Păsculescu (p. 295) și Vulpian (p. 31), designând coteii din suita dulăului *Togan* (Teodorescu, p. 512) sau *Potlogan* (Păsculescu, l. c.) și a cățelei *Dolfa* (Teodorescu, p. 511) sau *Dolca* (v. combinațiile lui Hasdeu, în „*Columa*“, V, 173), celei dolofane.

Pentru înțelesul, probabil, de „șoim“, al n. de câne *Togan* (din turc.), atestat ca atare și 'n Șezătoarea, V, 163, cf. și *Sacol*, n. de câne (*ibid.*, VIII, 115) = *socol*, „șoim“ (sl.).

Ultimul loc citat cuprinde însă o întreagă listă de nume, de câni, din care alegem: *Arpaduș* (*Arpadus* = *Arpád* însuși! ⁶),

¹ «La țapa lui Corbea» ajunge chiar o designație geografică (*Corcea* p. 88, în bal. „*Gruia lui Novac*“): un fel de *Spigae* = ς Πηγὰς (pe Cornul-de-Aur.)

² Rădulescu-Codin, *Din Muscel*, I, p. 191: Ogărașii 'nainte, *Vidriți* pe urmă».

³ Apelativul *gudă* e luat drept n. propriu, atât la Toc., l. c., cât și 'n Ciobanu Plenița, p. 298.

⁴ Pentru etimologie, cf. *tălabă*, „mai mulți oameni împreună: merg oamenii cu *tălaba* la oraș“ (Rev. Tocilescu, an. I, vol. II, p. 185), despre a căru' sinonimică v. Gheorghiu, *colectivul ceată și sinonimele sale*, în „*Arhiva*“ din Iași, IX, 392: *potate*, *haită*, etc. 'având și înțelesul de «cățea, *puiță*», ca și *schilă*). — Lista lui Gheorghiu (l. c.) e, de altfel, incompletă: *gloată*, *holoată*, *lămușdte*, *poșidic*, *pojiție*, etc. lipsesc.

⁵ Șezătoarea, III, p. 85 — *Jalap*, „câne voinic“ (Codin, 41), ar putea fi *gelep* (cf. *ciobea*, „câne ciobănesc“).

⁶ Cf. *Burcuș* = ung. *burkus* (din *Brandenburgus*), pop.: „*Prusian*“ (De „*Burcuș*“ sau „*Prais*“, cu care s'au luptat cătanele ardelenene la „*Câne-Creț*“ = *Königgrätz*, vorbește tradiția pop.)

Busoi (= *Bosoiu*, „golanul“, sl.), *Blanșa* (= *Blanche*, „alba“, cf. *Garson* = *garçon*, „băiat“), *Braica* (cf. *Braiu*, sl. *brajo*, *brajko*, „îrățior“), *Cain* (cf. *David*, *Solomon*, poate și *Samson*, deși *samson*, *sampson*, turc. *samsun*, ngr. $\sigma\alpha\mu\psi\beta\upsilon\iota$, „dulău din Samsun“). adevă: $\tau\epsilon\ \text{'}\text{A}\mu\iota\sigma\acute{o}\nu$ = *Amisus*, la Marea-Neagră, e atestat și ca apelativ: *samsoni*, „dulăi de curte“, — ca rivalul lui *Samurache* din fabulă, — d. ex. la Iorga, *Scrisori către Hagi-Pop* p. 40), *Dirviș* (= *derviș*, cf. *Turcu*, *Sultanu*, *Suliman* = *Soliman*, *Suieiman*, *Osman*, etc.), *Filodor* (*Filodor*, cf. *Ghibon* = *Gibbon*, *Oteli* = *Othello*, etc.), *Hercu* (= *Hercules*, *Hercul*), *Paris*, *Parîș* (nu *Parisul*, ci *Paris*, fratele lui *Hector*, — cf. *Parisache*, — precum n. de cățea *Viena*, *Vieana* e *Diana*), etc., etc.: lista se poate completa, între altele, cu cele din *Liuba-Iana* (*Măidan*, p. 114 sq.), *Gaster* (*Chrestomatia*, II, 260) și *Damé* (*Terminologia*, 181). — P. nume ca *Fidel*, *Corbu*, etc., v. deja la antici: O. Keller, *Antike Tierwelt*, I, p. 135 sq. — P. megl. *Șarcă*, n. de cățea (Papahăgi, *Meglano-Români*, II, 121), cf. pol. *szarka*, „chien gris“.

Ca o contre-partie, putem pomeni câteva n. de familie cu însemnarea originară de „câne“: *Chercea* = sârb. *kerče*, „Spürhündin“ (*Filipović*; cf. însă și n. fam. și geogr. *Cherciu*); — *Cobelea* = sl. *kobelj*, „der männliche Hund“ (*Berneker*); — *Cutava* = ngr. $\kappa\omicron\upsilon\tau\alpha\beta\acute{\alpha}\varsigma$, $\kappa\omicron\upsilon\tau\alpha\beta\acute{\iota}$, „cățeluș“ (cf. *mr.*); -- *Cuțuiu* = *cuț(u)* + *-uiu*; — *Spacu* = cech. *spako*, „canis“: așa se chiamă la Herodot (I, 110) *Meda* care a alăptat pe *Cyrus*, ca *Lupoaica* pe *Gemeni*¹: $\text{Κυνὸν κατὰ τὴν Ἑλλάδων γλώσσαν, κατὰ δὲ τὴν Μεδικὴν Σπακῶ}$ (cf. *npers. aspâka*, turc. *spaka*, „câne“). — Nu credem că e același lucru cu numele lui *Barac*, care corespunde, în adevăr, unui apelativ *barac*, „câne“ (= turc. *baraq*, „Pudel“ sârb.-bulg. *barak*, *idem*; cf. *Dicț. Acad.*), dar și numelui biblic,

¹ Același motiv, al alăptării prin animale, se întâlnește în legenda lui *Miloș Cobilici* (în loc de: *Obilici*, prin et. pop. cu *kobila*, „iapă“), care, născut dintr'o „Româncă“ (păstorită), fu nutrit de o iapă: „Vlahijnica rodila, prod kobilom odhranila“ (*Miklosich, Beitr. zur Kenntniss d. slav. Volkspoese*, în „*Denschr. d. Wien. Ak.*“, XIX, p. 71); cf. și „Făt-Frumos, Fiul-Iepeii“ (o frumoasă variantă, în „*Floarea Darurilor*“, în care e de remarcat și numele *Cujbă-lemne*, al cunoscutului personaj mitic *Strâmbă-lemne*, la *Frâncu, Moști*, p. 274: *Cârână-lemne*, adevă: „încujbă, îndoiaie copacii ca o cujbă“) — Nu ca „fii ai lepei“, ci mult mai peiorativ trebuie înțeles, firește, epitetul satiric de *Iepași*, dat de „joimiri“ Moldovenilor, după spusa lui *Neculce* (ed. *Kogălniceanu*, II, p. 258): ἰππόποροι !

Βαράχ, „Fulger“, „Ilderim“ (v. Zonaras, *Annales*, ed. Bonn, I, p. 85; cf. Cedrenus, ed. Bonn, I, p. 95).¹

11. Munții *Ceardagh* (nu *Ceardac*!) se pot, cred, recunoaște în anume variante ale baladei lui Novac.

Varianta gorjană din Tocilescu² vorbește, în adevăr, când de „munții de *Cearideal*“, când de „munți de *Cerdeal*“, când de „munții din *Ardeal*“, — ceea ce nu poate însemna decât o etimologie populară, consecutivă înlocuirii lui *-dagh* prin echivalentul românesc.

De *Ardeal* e însă vorba, apriat, în „Cântecul lui Ghiță Cătănuță“:

Treceă dealu-*Ardealului*
Și valea Sabarului,
Câmpii Severinului³

Pe culmița dealului,
Dealului *Ardealului*⁴.

Interesantă, apoi, varianta din Bănat („Gruia înainte de în-surat“), în care se pomenește de *Stari-deal*, „Dealul-Vechiu“:

Sus la munți, la *Stăligeal*,
La cerdacul lui Novac,
Este-o masă mare 'ntinsă
Cu postau verde cuprinsă...⁵

12. *Nicopole* se găsește, ca atare, în „Aguș al lui Topală“ din col. Teodorescu (p. 612) și în următoarele versuri din col. Tocilescu:

Ca să ridic ordia
S'o duc în deal la Uda (*sic*)⁶
Să bată *Nicopolea*⁷.

De adaus, această enumerare a raialelor turcești:

Turcii Malageni,⁸
Câni Giurgiuveni,
Hoții Brăileni
Și *Nicopoleni*.⁹

¹ Sensul de „bășici supt limbă, pricinuite, după credința poporului, de mușcătura unui câne turbat“ al pl. *căței* (cf. *căței de turbă*) există și 'n slavă: rut. *stencea*, serbo-cr. *stenci*, „Zungengeschwülste“, pl. lui *stenac*, „junger Hund“ (*Arch. f. sl. Philologie*, XXXVII, p. 472); cf. gr. χύων „convulsie a gurii“, κυνικός σπασμός.

² Pp. 107, 108, 106, vol. I.

³ P. 169.

⁴ P. 173.

⁵ Popovici, p. 99.

⁶ Poate: *Oda(ie)*.

⁷ Bal. „Rădița“ (I, p. 90).

⁸ Probabil: *Ma(h)alag(i)eni*, din *Mahalà* (cf. *Ghighen*).

⁹ Tocilescu, I, 67; cf. 69.

13. De *Nadolia*, adică: Anatolia, e vorba, în special, în bal. „Voica din Nadolie“ a col. Păsculescu:

Dedeși pe Voica
Să se prăpădească
În Țara Nadolească,
Tocma'n Nadolie,
Cea țară pustie¹.

Peste Nadolie,
Cele țări pustie

din bal. „Domnul Chipor-Craiu“ a aceleiași culegeri² a devenit aproape o formulă, întrebuițată în descântece și cimilituri³.

14. O pomenire a *Bagdadului* am văzut deja supt no. 7; alta, o aflăm tot în col. Teodorescu, p. 640:

Stăncuța de la Bagdat,
nepoată de împărat.

15. Cu „orașul *Jubbel* de pe râul Tigr, mai jos de Bagdad“ identifică Teodorescu (p. 571, n.) pe *Șupel* din balada „Stanislav“:

Paloșul de la Șupel,
Cu tăișul de oțel.

16. „Un colind de insurat“ din col. Teodorescu (p. 80) vorbește de găteală:

Cu brâu de *Tocat*,
Cit de Țarigrad⁴,
Cinci galbeni luat.

Alt colind, „de fată-mare“, din aceeași colecție (p. 87) are această foaie-de-zestre:

¹ P. 167; cf. Giuglea-Vâlsan, pp. 254, 256 (varianta „Voichița“).

² P. 152.

³ Cf. „Cântecul Crișului“ (Tocilescu, I, 32):

M'am dus în țări pustii,
În ale *nadolii*.

⁴ Cf. Pompiliu, p. 59:

Și inel mândru suflat
Și basmă din Țerigrad;

sau Mateescu, p. 38:

Și brâu lat de Țarigrad,
Șapte galbeni cotul luat.

(Despre „mere de Țaligrad“, v. Sezătoarea, V, 42). De însemnat, în aceeași ordine de idei, mențiunea *Indiei*, în col. Alecsandri, p. 78:

Papuci în badii,
Aduși din *Indii*.

P. *badii*, v. Șăineanu *Infl. or.*, II¹, 34, și Dicț. Acad., s. v. *bădăiu*; iar pentru *Veneție* (arme, pistoale, țoale de *o*), v. *Dacoromania*, I, 265, n. 2, adăugind, între altele, și „urma de *veneție*“ din canăcaia publ. în „Rev. Tocil.“, III, p. 399 sq. („rêsvan“ = *rădvan!*), cum și „hobotul roșu cumpărat de la *Veneția*“ sau „*Veneții*“ din alte orații nupțiale (Marian, *Nunta*, pp. 821, 827; cf. *ibid.*, p. 332: *Olendreni* = *Holländer*, negustori *olandesi*, — ca și „băeșii“ *holoangări* din Viciu, p. 156, care poate fi *Handlanger*, Dicț. Acad.).

Și brâu lat
De Țarigrad
Cu cinci galbeni luat,
Și ciumberi
De la *Berberi*¹,
Călțuni lați
De la *Tochați* (*sic.*)²

Avem, deci, mențiunea aceluia *Tokat* s. *Tokad* anatolic, Capitală a sangeacului și cazalei turcești din vilaetul Sivas (Asia-Mică), vestit odinioară prin „les impressions sur étoffes pour coiffures et voiles“ (Vivien de Saint-Martin³): „basmă și cit de *Tocat*“ figurează printre „stofele aduse din Constantinopol“ la noi, în Șăineanu, (*Infl. or.*, I, p. CCX⁴).

17. De pomenirea *Ierusalimului*⁵, *Galileii*, etc., firească în colindele religioase mai ales, ne-am ocupat, deși incidental, aiurea (v. Dacoromania, I, 468). Aici, ne vom mărgeni să semnalăm oarecare amănunte nouă, relative la *Jordan*.

Când, în cutare descântec din Tocilescu, se spune că „pleacă șarpili la râul lui *Jordan*“ (II, 1143) sau când, într'un alt descântec din același (II, 1138), se vorbește de „râul lui *Jordan*“,⁶ e clar pentru toată lumea că e chestia de „râul *Jor-*

¹ Pentru *Berberi*, cf. obișnuitul *Barbarezi*, în „Herodot“, ed. Iorga, p. 20: *Bavarezi!* (Aceiași confuzie în albaneză: G. Meyer, s. v.). — Despre *tarabolūs*, „broboadă turcească de Tripolis“, v. Șăineanu, s. v.

² Cf. și Tocilescu, I, 67:

Să-ți ia iie dintr'o mie
Și rochiță de *cuhnie*
Și brâu lat de *Țaligrad*,
Cotul cinci galbeni luat
Și papuci de la Turci,
Potcoviți cu coji de nuci.

Originalul are, de sigur: *cutnie*, care a fost înlocuit prin *cuhnie* („bucătărie“!) sau *cutie* (p. 70), — etimologii populare.

³ *Nouv. Dict. de Géogr. Générale*, v^o.

⁴ Să amintim totuși că *toqat* înseamnă turcește și un „petit endroit à l'extrémité de l'échelle dite du Grand-Seigneur [= *Schela 'mpăratului*]“ (Kieffer-Bianchi, II, 340) și că n'am putea recunoaște pe *Tokat* de mai sus în Păsculescu (p. 274):

Pantaloni de șaiu *tocat*,
Cotul opt galbeni luat,
Tot adus din Țarigrad.

Pentru „*Tochați*“, cf. ritmul și *Tokatți*, „din *Tokat*“, epitet al lui Minas, autorul „Cântecului de jelire“ armenesc (tradus de Buiucliu).

⁵ „*Cetatea Irodului*“ se pomeneste într'un colind buzoian („Conv. Liter.“, XXV, 760; cf. *ibid.*, p. 761: „legea *rodului*“), ca și „*Marea-Roșă*“ (p. 761).

⁶ „Pe cărarea lui Trăian, la pârâul lui *Jordan*“ duce „Maica Domnului“ pe suferindă, într'un descântec din Pompiliu Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 66. — Acolo, „o băgat-o pâra'n brâu, în apa *Jordanului*“ (*ibid.*).

danului“, în care s'a botezat Mântuitorul, iar nu de apa unui Iordan contemporan și profan oarecare.

Nedumeririle nu privesc numele însuși, dar ele există.

Un colind din Ardeal sună:

Pe noi ne-a lăsat
Cea Sântă-Mărie
Troapa lui Iordan.

Editorul, Viciu, interpretează: „de a se întoarce, cum s'a întors Iordanul“ (p. 92) și, gândindu-ne și la „Iordanul turnă-se înapoi“ din Psaltire, am propus (Dacoromania, I, 268) ca etymon pe gr. τροπή (cf. *tropariu*, dar și nota 1). N'am putea admite, însă, același lucru, d. ex., pentru următorul pasagiu dintr'un descântec (de orbalț) din col. Hodoș¹:

Să se ducă 'n *Tropă* (sic) roșie
Să prindă o mreană roșie, —

unde numele propriu e fictiv, rezultat din înțelegerea greșită a versului:

Să se ducă 'ntr'o apă roșie.

18. Întorcându-ne în Europa, mai putem însemna: *Drinul* adriatic (albanes), de care e vorba în versurile din bal. «Aga Bălăceanu»,² — „pădurea Drinului“, de lângă „munții Gambriului“ (cf. ngr. γαμβρός, „ginere“, „cumnat“), — și care nu poate fi una ca *Andrianoplul*, cu tot bulg.-pop. *Drënopolje* (Krek, *Slav. Literaturgesch.*³, p. 552); — apoi: *Bosnia*, în „Baba de la Bozna“ din col. Alexici (I, 32);³ *Cladova*⁴ și *Târnova*⁵, împreună cu *Diul* (Teodorescu, 422), sau, de cealaltă parte a cursului Dunării: *Siliștra*⁶

¹ *Descânțece*, Sibiu 1912, p. 57.

² Tocilescu, II, 1265.

³ Mențiunea *Timișoarei* în bal. „Corbea“, var. Păsculescu (p. 288: „zace Corbean *Temișoară*“ și p. 229: „în temniță, în *Temișoară*“) e, probabil, efectul et. pop. cu *temnicioară*, care și apare în var. de la p. 224: „Din temniță în *temnicioară*“; cf. în Rev. cr.-li., III, 60: „La *Chimniță* mi-l băgă“.

⁴ Foarte frecventă mențiune a *Cladovei*, ca și a numeroase alte localități (din «Bugărie» și «Rumânie». acestea), se face, natural, în col. Giuglea-Vâlsan passim.

⁵ La Giuglea-Vâlsan, p. 105: *Târniava*. — Posibil însă, ca aici să fie vorba de o *Târnavă*, apriat; cf. și acest „incipit“ al unui cântec din Teleorman (Șezătoarea, V, 31):

Frunzulița foi cu nalba,
Voinicul de la *Târnavă*,
Ce-i născut la Asanaga [= Asan-aga],
Botezat în Botoroaga.

⁶ De obicei: *Dristor* (v. Teod., p. 570), de unde: *Dristureni* (p. 562).

și *Aslovăț* (p. 690)¹, până la *Marea-Neagră*, menționată în descân-
tece din Botoșani, Tutova sau *Vlașca*² și, în sus, până la *Ti-*
ghinea („Tanghinea“ din col. Codin, „Tighenia“ din Ciobanu-Ple-
nița³), de la „coadele Prutului, sus pe apa Nistrului“ (Mateescu,
p. 45) spre „coadele *Tinosului*⁴, cam prin câmpii *Nistrului*“ (de
„temnița *Nistrului*“ e vorba aiurea, ca și de „temnița *Hotinului*“,
interpretată greșit ca: *Oltinului*), spre «coada *Ialpăului*“ (*Ialpu-*
gului)⁵, ori spre „coade de Mări“.⁶

¹ Bal. «Juganii»: «Colo'n târg la *Iasloveț*, und' se vând jugani cu
preț.“ — „În oraș în *Dobrogea*“ se face căsătoria Domnului cu fata“ Leti-
nului bogat și de lege lepădat“; — „p'al cal bun și *dobrogean*“ vine un
«voinicel ortoman“, în *Cântecul Șarpelui* din col. Tocilescu, I, 10 (Legătura
originală cu Dobrogea e totuși dubioasă din cauza slav. *dobro*, care ar
putea fi o simplă versiune a lui *bun*, — la Păsculescu, însă, p. 173: „cal
negru dobrogean“, — precum „în oraș în *Dobrojiță*“ din Ciobanu-Plenița,
p. 268, amintește pe: „La Moldova-i *dobro jitie*“, i. e. viață bună, al
Basarabenilor, despre care v. monografia răp. State Dragomir asupra
Basarabiei); — p. epitetul *pazarghian* (*bazarghidan*, *bazarian*, „târgovăț,
negustor“), al lui Tudor *Dobrogeanul*, numit încă: *zavalăș* («sărman») și
heisicol (probabil: *heisicoglu*, *hasicoglu*, «fiu de *hasichiu*, „soldat din garda
imperială“), v. Șăineanu *Infl. or.*, și Tiklin, s. v., cum și Giuglea-Vâlsan:
«Și cărnii (*sic*) de leșeni, și de *Dobrogeni* și de *Bezărgheni*» (p. 168),
«Câni de Ieșeni și de *Bezărgheni* și de Ungureni» (p. 278). — Pentru «orașul
Paraipan» din Corcea (p. 78), cf. și satul *Paraipani* din Putna.

² *Ibid.*, II, 1519, 1522, 1530.

³ *Cuvântări adânci*, p. 298, (în bal. „Costea“):

Pe câmpul *Tigheniet*

Și pe-al *Tighenușei*.

Colinde moldovenești inedite, ce posed în manuscris, vorbesc a „ijde-
rea de „Tighina“, ca de un târg vestit prin fierărie.

Că *Ceobâlcie* din Păsculescu, p. 173, e în adevăr: *Ciubârciul* basara-
bean (deși, în poezie, e vorba de „voinic ardelean“), arată varianta din
Tocilescu, I, 6: *Ciobârcie* (rimând ca și dincolo, cu „de mișchie“ = *de-*
mișchië). Adăugim că *Ciubârciul* are un quasi-omonim în n. de gărlă
ieșean *Ciobârciu*, *Ciobârcia* (cf. și n. de baltă *Ciobarciul*, tot acolo).

⁴ Tipărit greșit: *Finosului*, în Păsculescu, p. 309.

⁵ Alecsandri, p. 49. — mențiune nesigură a *Smilului* (Ismail): «De
la vadul Diului, (= Dinul, Vidinului?) până 'n câmpul *Sminului*“ (Teod., 560).

⁶ Giuglea-Vâlsan, p. 214, cu explicație: „smârcuri, golfuri“ (cf. *boaz*
boghaz, turc., „canal“, în „Iovan Iorgovan“: poate și *provaz* din «ogari de
provaz» nu e apelativul, cu înțeles de „lanț“, cum se înțelege de obicei,
ci — acomodată cu *Bogaz*, «Bosforul» — *Provadia* bulgărească).

Dacă nu lipsește, apoi, „țara *Hartagului*“ (*Hațegului*)¹, nu lipsește nici „târgul din *Moviloiu*“ (= *Moghilău*), unde „s'a dus tata cu opt boi“²; ba încă, alături de „dealul Piscului“ și „codrii *Nistrului*“, avem curioasa apariție a „câmpilor *Leșiei* ș' ai *Sovedriei*.“³

Exotică e pomenirea munților *Caucas*, supt forma: *Capcaz*⁴, dar perfect explicabilă în cântece de cătănie basarabene, — precum explicabile sânt în cântecele cătanelor „austriace“ (sau în „strigăturile“ care le păstrează ecoul) mențiunile *Vienei*⁵:

Hai, maico de mă petreci
De aici până la *Beci*,
Din *Beci* în Italia
Că-acolo mi-i stația mea⁶, —

ale *Custozzei* (amalgamate cu *Cosova*):

Frunză verde ca iarba,
Viersu de la *Costova*⁷,
Din țara Italia⁸, —

sau *Milanului*⁹:

Foaie verde foi de rouă
Din anu' cincizeci și nouă
Mi-o venit o carte nouă,

¹ Pompiliu, p. 64; Vasiliu, p. 15. — Ori: *Herțegovina* (e vorba de „Banul“ ei)? — *Ordștia* e pomenită în bal. suceveană «Necșan» (Vasiliu, p. 82): «La târgu la Oriștia».

² Pamfile, p. 327. — *Movildu* apriat, în Marian, *Nunta*, p. 338.

³ Teodorescu, p. 444; cf. p. 446; «Șerpii *Leșiei* ș' ai *Sovedriei*“ = Lehiei (Polonici) și Suediei? Cf. încă *Movila Svezilor* (lângă Bender, și, la Pamfile, p. 284: «Nu-i nici *Polah* [= Poliac], nici Tatar».

⁴ „Lungu-i drumul la *Capcaz*“ (col. Madan; cf. Arbure, *Basarabia*, p. 177, și D. Ralet, *Suvenir și impresii*: volumul acesta, tipărit la Paris, în 1850, cuprinde specimene din cele mai vechi de poezie populară). — Un cântec ostășesc despre *Plevna*, în col. *Din popor*, p. 122; altul, în „Floarea *Darurilor*“, II, 394. — Nici ecoul emigrărilor în Lumea-Nouă nu lipsește: „Vino, dor, de la badea: Din fundul *Americii*, Din mijlocul fabricii“ (*ibid.*, II, 523).

⁵ Poate și *Vienez*, mai curând însă *Venețian*, în Teodorescu, p. 574 („Stanislav“):

Mai din josul vadului,
Vadului *Venezului*...

Ca *Venețian* trebuie înțeles, însă, neapărat: Diamandi *Vlășteanul* Roșca (Iorga, *Stud. și doc.*, III, 86), poate și Grigoraș *Venitic* (*Stud. și doc.*, VI², 235), precum Dumitrașco *Rogojanul* (Ștefulescu, în „Bulet. Soc. Geogr. Rom.“ pe 1907, p. 105) e, foarte probabil: *Raguzan*, „Dobrovenetic“ tot așa, *Rogojanca*, n. de sat din Prahova (cf. însă *rogoș*, „cornut“, *rogoz* și *rogojanca*, nume de joc, ca și *simianca* = *Sibilianca*, deci = *logojanca*, „Lugojana“, din Lugoj).

⁶ Tocilescu, II, 1084.

⁷ „Câmpul Mierlei“ (sârbește *Cosovo*, la noi: *Cosoba* în Ilfov și *Cosovățul* în Mehedinți), a viciat, astfel, numele it. *Custozza* = lat. *Custodia*, „Veglia, Filareta (ngr. φουλαπέτο), Straja, Storojineț“.

⁸ Tocilescu, II, 948.

⁹ *Ibid.*, II, 1035.

Carte de la *Măielant*¹,
De la 'năișatu 'mparat,
La Italia - am plecat,
Tocma 'n ziua Paștilor,
In țara *vârvorilor*...²

19. Cu privire la „Tătărirea *Crinului*, *Nadolii* • pământului“ din balada analizată în *Omagiul Iorga*, l. c., evident: „Tătărirea Crimeii“, *Crâmului*³, e de notat varianta: *Crinului*, — poate efect al ritmului:

Vin Tătării *Crinului*
Și cu-ai *Rosmalinului*⁴.

Iar, privitor la *Rosmalin* însuși, care, de obicei, designază niște munți, cf., pe lângă cunoșcuii „munți ai *Rusalimului*“ din colinde (deci: Ierusalimului), și: „munții *Rozmarinului*“, — cadrând cu „*Crinul*“ de mai sus, care poate fi înțeles însă și ca sinonim al lui *zadă*, „larix“, (v. Panțu, *Flantele*, s. v.)⁵.

În aceeași ordine, trebuie citați „munții *Catrinului* (*Cadrinului*)“ sau „munții *Crinului*“ din bal. „*Miu Haiducul*“⁶, într'o variantă a căreia se spune și:

Din floarea *Cadrinului* (*sic*),
De sub frunza teiului.⁷

¹ Din germ. *Mailand* (cf. și *Mailat*). — Cf. *Chenigref*, etc., în poeziile „cătunești“ din Pop-Reteganul, *Trandafiri și vioarele*, p. 6^a sqq.

² Contaminație între *varvari* (barbari) și *vâlvoare* (vîlvătaie, flacăra).

³ *Crâmul* (Crimeia), împreună cu *Bugeacul*, dar și cu *Craina* (sârbească), obvine în bal. „*Stoian Bulibașa*“ din col. *Tocilescu*, I, 58; cf. și *Alecsandri*, p. 72:

Și *Bugeac* am pustiit,
De bähmeși [= cai, armăsari tătărăști] l-am pustiit,
Bugeacul pe jumătate
Și *Crâmul* a treia parte...

Și bal. *Șiret Cărpălabu* (Conv. Liter., XXXIII, 772 sq.), după ce vorbește de „*Manafi*“, „*Tătari*“ și de *Diiu*, spune (p. 773):

Iar el, *Șiret Cărpălabu*,
Care-a sărăcit *bugeacu* (*sic*),
De când au cărpălăbit...

Cărpălab, în loc de „părcălab“ (aici, în sens de „perceptor“), — o etimologie populară cu *cărpă* (cf. și a *cărpi o labă*, „a da o palmă“), — se întâlnește și într'o povestire din *Graiul Nostru*, I, 159.

⁴ Alte exemple, v. *Omagiul Iorga*, l. c.

⁵ Pentru „câmpi' *Oimacului*, inde-i prânzu *Turcului*“ (Popovici, p. 52), cf. n. de plantă *omiac*, *omac*, *omag* (Panțu, p. 194).

⁶ *Tocilescu*, I, 162, 164; cf. *Pamfile*, p. 80.

⁷ *Ibid.*, I, 184.

Să adăugim, pentru a încheia: „Munții *Chilimbarului*“ din bal. „Ioniță“¹ și „codrii *Londrului*“ din „Ghiță Cătănuță“², iar — în legătură, poate, cu „câmpii Leșiei ș' ai Șovedriei“ sus pomeniți, cum și cu „codrii *Ghinghii*, ai *Măgdălii* și ai *Șovirgii*“ din Pamfile³, enigmaticii „Codri *Irșivini (sic)* ș' ai *Suvelniți*“⁴.

II. Prosopographica.

Numele diferitelor personaje din poezia populară se lămuresc adesea prin comparația aspectelor ce le iau în deosebitele variante.

În cele ce urmează, ne ocupăm de câteva dintre ele, care au fost nebăgate în seamă ori explicate greșit.

1. Un descântec de bube-dulci, publicat de Pamfile (*Boli și leacuri*, p. 18) păstrează, socot, — ca reflex cărturăresc în popor, — numele lui *Joie* și *Apollo*:

M'am sculat la prânzișor
Și 'ncălecaiu pe-un mânzișor
Și m'am spălat
Cu aur și cu argint
Și m'am închinat
La *Gioi* și *Apilo*
Și la lemn
Și la fiarele pădurilor,
La puterile întunericului,
La lună și la soare
Și am plecat pe cale
Pe deal și pe vale...

În adevăr, *Apilo* nu poate fi interpretat, din cauza lui *Gioi*, ca: „apelor“, iar *Gioi* nu poate fi înțeles, după simțul nostru, ca un *Joi Doamne* din refrenul colindelor (Rev. critică-literară, III, 194): etimologie populară, cu *Joi* (ziua), din obișnuitul *Ler(oi) Doamne!*

• 2. Un colind muscelan din culegerea Codin (p. 138) cuprinde un confuz pomelnic de Sfinți, în care Sf. Nicolae stă alături de Sfinții din serbătorile Crăciunului, dar și de „Sfântu-

¹ Pamfile, p. 89. — Dar nu-l curent al acestui punct trebuie mărit cu 1 (deci: 20), ca și precedentele, până la no. 10, cules din greșală de două ori.

² Rev. „Ion Creangă“, III, 272 (împreună cu „Fântâna Porumbului“ și „Moșia Păunului“).

³ În bal. „Călina-Mălina“ (p. 55), cu varianta (p. 57):

La codrii *Ghinghii*,
Ai *Ghenghelinii*.
La *Șoverjât* (= ung. *Also*—?).

⁴ Var. a bal. „Miu Zglobiu“, în Tocilescu, I, 187. — Cf. „codrii *Arșinilor*“, dintr'un descântec de samcă bucovinean, în cari Hasdeu (s. v.) vedeă pe însăși *Hercynia (silva)*!

sfete Gheorghe“ și „Sfântu-sfete Ilie“ (*sfete* = sl. *sveatii*, „Sfântul“, și *Trisfetitele* = *Trisveatiteli*, „Trei-lerarhi“: tautologie!).

Adevăratul caracter al pomelnicului se clarifică prin varianta de „colind religios“ din colecția Baronzi (*Un mănunchiu de colinde*, ed. Iorga, p. 69), care prezintă în plen soborul Sfinților dintre Nașterea și Botezul Domnului, fără alt amestec și 'n ordine strict-calendaristică:

Lângă bunul *Dumnezeu* (și *Maica-Precista*)
 Șade Moș, *Moșul-Crăciun* [25 Dec.].
 Lângă Moșul, *Moș-Crăciun*,
 Șade sfânt, *Sfântul Ștefan* [29 Dec.].
 Lângă sfânt, *Sfântul Ștefan*
 Șade sfânt, *Sfântul Vasile* [1-iu Ian.].
 Lângă sfânt, *Sfântul Vasile*,
 Șade sfânta *Bobotează* [6 Ian.].
 Lângă sfântă *Bobotează*,
 Șade sfânt, *Sfântul Ion* [7 Ian.].

De notat, și 'n acest soi de Calendar poetic popular, repetarea epitetului, — poate ca simplu efect de ritm, mai curând însă ca un răsunset al formulelor bisericești: „Sfânt, sfânt, sfânt Domnul Savaot“, „Domnul Domn“, etc.

3. „Toma *Alimoș*, boier din țara de jos“, la Alecsandri; „Toma *Alimoș*, haiduc din țara-de-jos“ la Teodorescu (p. 581); „T. *Alimoș*“ la Corcea (p. 15); „T. *d' Alimoș*“ la Tocilescu (I, 38; în titlu: „T. *Alimoș*“); „T. *Dalimoș* s. *Dalimoj*“ la Vasiliu (p. 13, pe lângă *Alimoș*); „T. *D'Alimoș*“ la E. Hodoș¹; „T. *Alimoș* și *D-Alimoș*“ la Alexici (I, 34); „T. *Dalmoschi*“ la Codin² (sporadic, ca și *Dalimon*): așa apare, obișnuit, numele personajului legendar din celebra baladă a lui Alecsandri (colecția Popovici, I, 91, îi zice: „Toma Haiducul“).

Alături de acest nume³, însă, și-a făcut loc interpretarea de etimologie populară: „Toma *lui Moș*“ (în text: „Toma *a lui moș*“) la Păsculescu (p. 250), cf. Arbure (*o. c.*, p. 186): „Toma *Lumoș*“.

Atâta a fost de-ajuns, pentru ca Hasdeu, combinând varianta populară cu balada „Aguș al lui Topală“, pe care o consideră ca un dublet al celeilalte, să afirme că *Toma Alimoș* = *Topal Ali-Musà*, „Turc ori Tătar“ (Etym. Magn., supt *Alimoș*; cf.

¹ *Poesii populare din Banat*, II, 69.

² *Din Muscel*, 263.

³ De „*Alimoș*“ vorbește în „*Scrisorile*“ sale, și I. Ghica: „cobzarul zicea din gură pe *Alimoș*“ (ed. Haneș, III, 112).

ibid., IV, p. CCLXXIII, unde Hasdeu stabilea altă ecuație: *Alimoș* = *Athlamos*, Hanul tătäresc din 1345¹.

De fapt, oricât de ademenitoare ar fi identificarea cu *Athlamos*, care, ca *Altamiși*, s'a transmis prin „Alexandrie“, păstrându-se, poate, și ca n. de munte (v. *Rev. Istorică*, VI, 183), și cu toate că, în cutare însemnare din 1744, pe un Octoih, se pomeneste chiar de „Odaia *Ali-bașu Topal*“ (v. *Rev. „Tiner. Română*“, III¹, 179)², se pare că numele de *Alimoș* nu e altceva decât un termen oriental pentru „vultur, vultan, vâlcăn“: un *Alimosch*, cu trimitere la „Geier“ (cf. *Lämmergeier*, vgr. *αἰγωναίος*, lat. *aquila barbata* s. *gypaetus barbatus*), se găsește înregistrat în vol. I-ii din ed. a VI-a a *Lexiconului Meyer*.

Pentru a putea controla datele și a preciza lucrul mai deaproape, ni-ar trebui o literatură din care, aici și acum, nu avem la îndemână decât — titlurile³.

4. Despre *Manea* (la Popovici, p. 91: „Maniu“), rivalul și ucigașul lui *Toma Alimoș*, Hasdeu (*Etyim. Magn.*, I, 880) spune că e „un nume de rău augur în poezia poporană română și 'n acea slavică meridională: la Serbi și la Bulgari *Manoilo Grecul* este personificațiunea epică a cruzimii și a perfidiei tot-odată“.

Remarcăm întâiu că identificarea e admisibilă pentru

Manea slutul
Și urâtul,
Manea grosul
ș' arțăgosul

din varianta Teodorescu (p. 582), nu însă și pentru

Drăgălașul fetelor
Iubețul nevestelor

din versiunea Păsculescu (p. 250), d. ex.

În mai toate variantele, însă, *Manea* e înfățișat. în același timp, ca

Stăpânul moșiilor
Și domnul câmpiiilor.

V., d. ex.: Teodorescu și Păsculescu, l. c.⁴

¹ În *Chiran-Hanul* din „Stoian Bulibașa“ (Tocilescu, I, 58) avem, în schimb, pe *Hanul Ghirai*. — Cf. și *Almyš*, n. de principe bulgar (turanic).

² Cf. și *Toma cel bogat* din „versul de la Vergel“ (*Rev. cr.-lit.*, III, 213)

³ H. Suolahti, *Die deutschen Vogelnamen*, Strassburg 1909; — Roland, *La faune populaire de la France*, II, IX (1911) și X² (1915); — Giglioli, *Avifauna italica*, Firenze 1907; — D. Bikélas, *Sur la nomenclature moderne de la faune grecque*, Paris 1879; — Swainson, *The Folklore and Provincial Names of British Birds*, London 1886; — A. W. Thompson, *A Glossary of Greek Birds*, Oxford 1895. — O. Keller, *Antike Tierwelt*, II (Leipzig 1913), deși foarte bogat în nomenclatură poliglotă, nu dă pe *Alimosch*.

⁴ În var. Popovici, totuși: „Săvai Maniu Cânele“ (l. c.). — Pentru „*Hanea-Manea* cînchilor, stăpănu moșiilor“, cf. cunoscutul *Halea-Malea* = lupul, din cimilituri și formulete (v. Dacoromania, I, 281).

Dar, atunci, poate că nu e o simplă coincidență, că, în cutare poveste suceveană, culeasă în „Șezătoarea“ (IV, 193 sqq.), numele unui năzdrăvan, fiu al lui „Andrii Pavăl de la Moghiliță“ e tocmai așa: *Manea Câmpului*, — ceea ce, povestea explică, în legătură cu *mana câmpului*, astfel: mama eroului „o purces groasă“ după ce „s'o luat pi câmp și-o strâns di tătă buruenili câte-o floare — le-o fiert și li-o băut zama“ (l. c.); deci, o personificare a roadei câmpului.

E, în orice caz, o relație ce nu se poate tăgădui între „Manea Câmpului“ din poveste și *Manea câmpilor* din următoarea variantă a baladei:

Toma de prânz s'apucă;
Dar la el cine venea?
Veneà *Manea câmpilor*,
Stăpânul pădurilor,
Drăgălețul fetelor,
Iubitul nevestelor.¹

Observăm tot odată, că epitetul de „*cumpărosul*“ (= ngr. *κομπάρως*, nr. *cumbar*, „compère“?)² fetelor“ dintr'o variantă vâlceană a bal. „Ghiță Cătănuța“³:

Haiducu moșiilor,
cumpărosu feteler,
drăgostos nevestelor

apare ca perfect paralel cu „*drăgălețul fetelor*“ de mai sus; iar, dacă ne gândim că cellalt epitet: „haiducul moșiilor“ e mult mai la locul său în balada „Toma Alimoș“, sântem în drept să presupunem că tiparul pasagiului citat din „Cătănuța“ a fost desprins din *această* baladă.

5. Caracterul de baladă „solară“ sau „meteorologică“ al baladei „Marcoș-Pașa și Gerul“ (Arhiva Dobrogei, I, p. 104 sqq.), cu variantele ei: „Arcoș-Pașa și Gerul“ (Mateescu, p. 107), „Marcoș-Pașa“ (Codin⁴), „Marcoș“ (col. *Din popor*, p. 87),

¹ Col. Hodoș, ed. „Asociațiunii Transilvane“, p. 70; cf. Tocilescu, I, 38: Săvai *Mane'* al *câmpiilor*, Stăpânul moșiilor, Drăgăstosul fetelor, Iubitul nevestelor.

² Un sinonim ngr. sporadic e *καλητάτας*, lit.: „tată-bun“, coresp. lui *καλημάννα* lit.: «mamă-bună», în loc. Meleniki (Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 135, n. 1).

³ Șezătoarea, XIII, 200.

⁴ *Legende, tradiții, etc.*, p. 93 sq. (*ibid.*, p. 117, var. „Cântecul Gerului“); cf. *Din Muscel*, p. 206 sqq.

„Marcu-Viteazul și Crivățul“ (O, Densusianu¹), „Colceag-Pașa“ (Giuglea-Vâlsan, p. 275), etc.,² se fixează prin însuși țesătura ei și personagiile dintr'însa:

Să vezi, Doamne,
 Și s'ascuți.
 Că la mine nimerit-au,
 Poposit-au
 Ia, Marcoș, pașă bătrân,
 Cu barba până la brâu.
 Cu oștiri câtă frunză câtă iarba,
 Cu mine ca să se bată!
 Și mă rog, Doamne, de tine,
 Ca să nu te înduri de mine:
 Dă-mi trei zile din *Undrea*,
 Trei din *Gherar*
 Și trei din *Făurar*...³

Cel ce vorbește așa e *Crivățul*, provocat la... duel de sfidătorul Marcoș-Pașa, „bătrânul“, și împrumutul de zile viforoase (de Decembre, Ianuar și Februar) ce-l cere, amintește motivul, clasic, al lui Februar (Iarna), provocat de Baba Dochia (zisă și: *Baba-Marta*) și împrumutând de la Mart trei zile ca să-și înfrângă rivala (a trece [= petrece] ca *Secica* [= Februar, cf. mr. *Șurtlu*] cu Marte“ e un dicton cunoscut la Megleno-Români [Papahagi, II, 82], de „reguiguado de la Veio“ vorbește și Mistral, iar o poezioară populară bizantină cu acest subiect publică Lambros în „Byz. Zeitschrift“, III, 165): puneți în loc de *Baba-Dochia* pe *Marcoș-Pașa* — și totul e în regulă.

Dar o altă confirmare a caracterului de care vorbim e însuși numele eroului: *Marcoș* implică, fără îndoială, o aluzie la *Mart*⁴, — chiar dacă, în comparația numeroasei oștiri a Pașei cu „frunza și iarba“, ar fi prea subtil să vedem o aluzie la primăvară.

¹ *Flori alese*, p. 140 (în text: „Marcu, pașă bătrân“).

² Ceeace dă Păsculescu (*Literatura populară românească* p. 211) supt titlul: «Moș Marcu, Paloș Bătrân», n'are comun cu balada noastră decât titlul (pentru «Moș-Radu, bărbuță-sură», v. mai jos).

³ Arhiva Dobrogei, I. c., p. 105.

⁴ *Arcoș* e un nume unguresc obișnuit (*Arkos*), însemnând, poate: „arc“ (sau «fossa circumdatus, fossam habens»: *árkos*). — *Colceag* e turc. *qolt-chaq*, «bracelet, gântelet» (Kieffer-Bianchi, II, 528). — *Marcoș* e, de altfel, forma ungurească a lui *Marcus*, adică *Marcu*, numele atât de popular în epoea sârbă: dintr'un *Marco Oprici* (s. *Priici*) se poate explica și „Drumul *Marcopriciului*“, de pe Valea Vodiții (cf. și dealul mehedintean *Marcupriciu*: Dicț. Geogr.), talmăcit de popor ca: «Marcu p'ici!» (Codin, *Legende*, etc., p. 61 sq.).

Trăsăturile din portretul bătrânului Pașă aduc foarte mult cu ale baciului Radu din unele variante ale baladei „Novac“ (Păsculescu, p. 275), — tipul veteranului patriarhal.¹

6. *Vartici*, personagiul titular al baladei din col. Mateescu, p. 29 sqq., a fost identificat de d. N. Iorga cu „Hatmanul *Petru Vartic*, poate Armean de obârșie, om priceput, învățat, harnic“.²

Cred că putem aduce dovada filologică decizivă, atât în privința identității personajilor, cât și a originii armenești a lui Vartic.

Varianta din Corcea (p. 47) numește pe erou: *Rozan* (legătura acestui nume cu *Roza* = *Rosa*, ca n. de pers., a fost pe nedrept negată). Din mormântul „finului“, ucis, împreună cu Doamna infidelă,³ din ordinul lui Ștefăniță-Vodă, — străvechiul motiv biblic (soția lui Putifar) și homeric (soția lui Proitos din Iliadă, VI, 160; cf. Horațiu, *Carmina*, III, 7, 13 sqq.), reeditat de călugărul Alberic (*Trium fontium chronicum*) pe socoteala soției

¹ Ca orice «pașă» ce se respectă, Marcoș are, în oastea sa, „Parhii“ adecă: *spahii*, și «ostași *mehedinți*» (Codin, *Legende*, p. 94) sau *medinți* (v. Convorbiri Literare, XXXII, 104), — ceea ce înseamnă și aiurea: «levinți», *levenți*, în privința cărora, la cele spuse, pe larg, de Șăineanu (*Ist. or.*, s. v., după Miklosich, *Dic. türk. Elemente*, I², p. 166, și Cihac, s. v.), putem adăugi următoarele: vr. *léventë* = effeminatus (Anonimul Bănățean, ed. Crețu, p. 350); — în N. Iorga, *Doc. Bistriții*, II, p. 94, no. CCCLIII: «Că nu ni s'ar căde noi cari sântem omeni drepti să petrecem rău pentru tâlharii cari ni sânt mai mari noi, precum sântu și la Măriile Vostre Nemții și *Levănți*» (scrisoare către Bistrițeni, relativ la un cal pierdut, găsit la un «jonir» = *jolnir*, *joimir*, „mercenar polon, Söldner“); — în Bianu-Caracaș, *Catalogul ms. Acad.*, II, 729: „căpitan de *levinți*“ (cf. *ibid.*, 721: „căpitan de *drăganți*“). — Ca variante populare mai nouă, corupte: *livrint* (d. ex. în Păsculescu, pp. 213, 356), *nevrinți* (cf. *Valea-Nevrințului* și Tocilescu, II, 157: «Tot *Nevrinzi* din sus, cu căciuli de urs»), *velenți* (cf. Giuglea-Vâlsan, p. 64: „Tot voinici *velenți*, cu căciule nălți“). — În special p. *mehedinți*, *medinți*, cf. *mehedinți*, „locuitori vânduți pe bani“ (Bianu, *Catalogul mss. rom. din Bibl. Acad.*, II, 730), recte: «oameni din sud Mehedinți» (*ibid.*, I, 528); un cântec pop. din „Floarea Darurilor“, II, 158, zice: „Voi, haiduci de Mehedinți“.

Referitor la evoluția sensului («soldat» — „mercenar» — „prădalnic» — „tâlhar“: ultimul e înțelesul obișnuit din poezia populară, unde „voinicii levinți streini de părinți“ sânt «duși pe la potici, de când erau mici», ca în var. „Miu Sglobiu“ din Teodorescu, 498), cf. între altele: mgr. *λεβέντης*, praedo, *ληστές* *πειρατής* (Du Cange), vr. *hânsar*, rom.-dial. *răitar* = pol. *rajtar*, „cavalier, reître; brigand, larron“, vr. *voinic*, «hoț, criminal» (v. I. Bogdan, în *Conv. Lit.*, XXV, p. 37; cf. și n. de pl. *crucea-voinicului*).

² *Balada populară românească*, p. 147.

³ *Ileana*, numele Doamnei — așa se chemă, de fapt, Sârboaița lui Petru Rareș, mama lui Ștefăniță, — apare și în unele versiuni mai diferite ale baladei, ca, d. ex: *Ileana lui Bogdan*, în „Ienășel cel Frumușel“ din col. Catană, p. 65 sqq., sau *Doamna Iliana*, eroina unei aventuri galante cu „Nourel“, în col. Vasiliu (p. 91 sqq.).

lui Ioan Asean și a lui Balduin de Flandra, alcătuiește intriga cântecului, — răsar „trandafiri“. ¹

Ei bine, tocmai «trandafir, roză» înseamnă în limba armeană cuvântul *vart* (turc. *verd*), al cărui deminutiv, *vardik*, e însăși forma originară a numelui *Vartic*, resp. pol. *Wartyk*, ² cu varianta de influență sârbească: *Vartici*.

Istoria vine să coroboreze, la rândul ei, argumentul filologic.

Hatmanul lui Petru Rareș a fost, de fapt, ucis de fiul acestuia, Ilie, fratele acelui groaznic prigonitor al Armenilor care ra Ștefan Rareș³: «Și în domnia lui [Iliș], în anii 7056, April 7, Sâmbătă după Paști, ⁴ au tăiat capul lui Vartic hatmanul în târg la Huși și l-au dus de l-au îngropat în mănăstire, în Po-brata» (Ureche, ed. Popovici, p. 156; cf. Eftimie, în I. Bogdan, *Vechile cronici moldovenești până la Ureche*, p. 214).

Fiul acestui Vartic, Iurașco, își zice: *Varticovici* (N. Iorga, *Armenii și Românil*, p. 27; cf. *Studii și doc.*, I, 5). Ursul Vartic, dvornicul, apare într'un document din c. 1633 (Ghibănescu, *Su-rete și Izvoade*, X, 19) — și, până în zilele noastre, numele *Vartic* e unul din cele mai răspândite nume armenesti: un „Wartyk, Armenus de Iassi“ și un „Wartyk Agopsowic ⁵ de Schoczava“ se

¹ Încă un motiv străvechiu, obișnuit nu numai în poezia balcanică (v. Murko și Dieterich), ci, cu un evident caracter simbolic (cf. și Wentzel *Symbolik im deutschen Volkslied*, Marburg 1915, p. 34 sqq.), și în poezia antică: *nunc non e tumulo fortunataque favilla nascentur violae?* (Persius, *Sat.*, I, 39 sq.), *ὄνθεα πολλά γένο:το νεοδμήτω ἐπὶ θύμβω . . .* (*Analecta Brunck.*, III, 303), etc. — Pentru „înbrățișarea“ arborilor în lit. pop., v. Șezătoarea, XIII, p. 151 (unde e vorba tocmai de balada noastră).

² Numele se găsește în lista de Armeni galițieni întocmită de Hanusz (*Arch. f. slav. Philologie*, IX, p. 475), împreună cu: *Zadig* („Paști“) *Hacig* (= *čač*, „cruce“), *Manuc* („Pruncu“), *Gogan* („prună-sălbatecă“), *Magearu* („Maghiar“).

³ V. Bindinus, ed. V. A.-Ureche, în „Analele Acad. Române“, cum și *Cântul de jălire asupra Armenilor din Țara Valahilor*, trad. de Gr. Buiuciu (București 1895); cf. Dan, *Die Verfolgung der Armenier im Jahre 1551*, Cernăuți 1894.

⁴ De luat aminte că scena dintre Doamnă și Vartic s'a petrecut «în Vinerea Mare» (când Vodă eră la vânătoare).

⁵ Adecă: Iacobovici (de la *Agopșa*, „Iacob, cech. Cuba“). — Hagiografia ortodoxă are interesante reflexe și paralele în onomastica armeană: *Hrchor* (*ibid.*, p. 308) = *Chircor*, «Grigore»; *Steotzko* (p. 310) = Ste(f)țcu, «Ștefan» (*Ffortaș*, *ibid.*, p. 3 8, e *Fârtarul*); *Capriel* = *Gabriel*, „Gavriil“; *Săhag* (Săhac: Iorga. *Stud. și doc.*, II¹, 75 (= Isac, *Oxendie* = A(u)xentie) etc. — *Bogos e Paul* (Pavel), iar *Ovanez Măgărdci Carabed* (Garabet) = Ion Botezătorul (Giambattista, Baptist, Batiște) Înainte-Mergătorul (Πρόδρομος, sârb. *Predteča*).

întimpină într'un act din 1587 (Iorga, *Stud. și doc.*, XXIII, 393); un Toma Vartic e autorul „poveștilor populare și amuzante“ *Trei șireți și Doi gheboși* (cf. Gaster, *Lit. pop.*, p. 173); un Vartic e «moșul» eponim al *Varticăuților* (cf. *Rădăuți, Cernăuți*, etc.), pomeniți în Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, III², p. 409. — Același lucru, cu dubletul *Vardan* (cel ilustrat de regele *Vardanes*): de la un „*Vardan*, care eră de să chemă al lui Filipescu“ (Bianu, *Catalogul manuscriptelor rom. din Bibl. Academiei*, I, 296), sau un *Vărtan* Antonaș (Iorga, *Stud. și doc.*, V¹, 263), sau un *Vartan* Hagicov și Ovanes *Vartanoglu*, negustori bucureșteni pe la 1818 (Iorga, *Negoțul și meșteșugurile*, p. 141), până la *Vartan*, asociat cu *Țăranu*, în „Societatea anonimă *Missir*“, pe coperta „Lecturii pentru toți“ a d-lui Lovinescu (n-1 3), inclusiv, poate, *Vartenciu*, n. de fam. din rev. „*Ion Creangă*“, IV, 254 (cf. *Armenciu, Bucurenciu, Sârbenciu, Vaslenciu*, etc.)¹.

7. O variantă din Giuglea-Vâlsan (p. 63) numește pe Mihai Cobiu („Copilul“ e, se știe, o etimologie populară): „*Miu Znobiu*“.

Epitetul e, cred, o alterare din *zlobiu*, care nu e însă = *zglobiu* (cf. și dubletul *zlătar-zglotar*), în sensul cunoscut de „sprintar, vioiu, agil“, ci are la bază pe acel vr. *zlob*, „malfaiter, voleur“ (cf. *Miu Haiducul*), atestat în Pravila lui Vasile Lupu, 32: „Oamenii cei drumeți încă de se va prileji să fie *zlobi* și va face asuprele...“ (Cihac, II, supt *hoț*).

III. Formule călătoare.

Străbătând diferitele culegeri de poezii populare, descoperi fără să vrei anumite tipare care — cu anume retușări — revin, nu numai în cadrul firesc, organic, al variantelor aceluiași cântec, ci, adesea, chiar dincolo de ciclul sau tipul din care s'au desfăcut.

1. Apostrofa Turcului: „*baça, baça, ghiaurul, este el, balaurul*“ = *iată, privește* (turc. *baç*, cf. *baç saña*, „schau doch einmal!“) nelegiuitul, etc., ar fi, poate, la locul ei în bal. «Iorgovan», unde e vorba, în adevăr, de o „ală“, adică de un balaur («*boca*,

¹ N. de sat gorjan *Vărt*, însă, e, probabil, sârb. *Vrt*, „grădină“ (de unde: *vrtić*, „grădinar“). El n'are a face, în nici un caz, cu numele armenesc, — cum n'are a face cu acesta nici un *Vârteș, Vârteșcoiu*.

boca» din Teodorescu, p. 561, e o etimologie populară cu *boc!*).

Dar varianta respectivă e o pseudo-variantă a bal. „Iorgovan“ și, pe de altă parte, aceeași formulă — fără „balaor“ — răsună autentic în atâtea alte balade, ca „Tanislav“ din Păsculescu (p. 244: «baca, baca, gheaura»; cf. var. Giuglea-Vâlsan, p. 8: „Bacas inghir ghiaoru“), „Mogoș-Vornicul“ din Tocilescu (I, 119: „baca, baca, Gheaurca“; cf. *ibid.*, p. 122) sau „Badiul“ din Șezătoarea (V, 64: „aoro cu ghiaoro“; la Vasiliu, p. 11: „aarò cu ghiaorò“).

Ba — mai mult decât atâta — timbrul ei („Nachklang“) se poate recunoaște în cunoscuta formulă copilărească:

Bica, bica, taoru,
Face ca balaoru,
Bica, bica bea ulcica!

2. Un pasajiu din balada brăileană „Domnul Chipor-Craiu“ (Păsculescu, p. 1533)² sună:

La late corlate,
La corn de cetate,
Unde Mureș bate...

¹ Bogdan-Hoia, *Cântece de copii și jocuri*, p. 21 (Bica = taur). — O responsiune de un gen puțin diferit constatăm între cimilitura țigănească: «*tutulă pe mandală*» = „*tutile pi mândile, la gași nu preja!*“ (Pascu, *Despre cimilituri*, II, p. 75) și următorul pasajiu dintr'un „răvaș de la Hristos“, țigănesc (Tocilescu, II, 1131):

Arac, arac, ararița
Pe tuti pe Mandi (sic)
Mai Cardaș (sic),
Mumă-ta bengului, etc.

² P. Chipor, cf. *chipura* din cimilituri (Pascu, I, 91), apoi n. bulg. *Kipraz*, „mit schönem Mund“ (Weigand) și alb. *Kipari* (de unde n. de fam. rom. *Chipară*). — *Jecman*, în text: *Jicmon*, de mai jos, e, cum se știe: *Siegmund* = *Sigismund* (cf. *Roșmon-Craiu* din col. Tiplea, p. 3); v. și varianta *Jăman-Craiu* din Păsculescu, p. 153. — *Sfântul Ștefan-Craiu* (Alexici, p. 54) = *Szent-István-Király*. — Pentru bal. *Mizil-Craiu* din „Șezătoarea“, an. X, p. 57, să se confrunte var.: *Mizil-Craiu* din col. Tocilescu (I, 126), apoi bal. „Iordăchiță“, cu *Mizârca*, din colecția *Din popor* (p. 82) și bal. „Mizilca“ din Giuglea-Vâlsan, 88 (variantea crăineană „Mizil-Craiu al bătrân“ n'a putut fi, din nenorocire, culeasă: *ibid.*, p. 378). — Și acel *Mezăr-Craiu*, care ține sfai de războiu „la masa de piatră“, împreună cu „Domn Sâla Miei“ și boierii, în bal. „Trei Crai“ (Alexici, p. 56), aparține, firește, aici. — Un *Cataram-Craiu*, pentru care se poate compara celebrul *Ban-Cataram* sau *Cataram-ban*, înlocuind pe *Basarabă*, în unele versiuni ale cunoscutei formulete copilărești (ca și *Cataramă* sau *Vamă-Cataramă*: Conv. Lit., XXVII, 1030), este eroul poveștii „Feciorul de craiu surzuit“ din „Floarea Darurilor“, II, 141. — În legătură cu „doi aramă cataramă“ din cutare altă formulă numerică, publicată în Bogdan-Hoia, *Cântece de copii și jocuri*, p. 48, (cf. Pamfile, *Jocuri de copii*, III, 18), e interesant de observat că o cunoscută monedă orientală din evul-mediu se chemă cam așa: tur.-pers. *qathrani*, „sorte de monnaie“ (Kieffer-Bianchi, II, 488).

În balada „Trei Crai“ din Timișoara (Alexici, p. 56), el apare supt forma :

Pă vale de jos
Și pă munți în *Criș*,
La „Mica Corlată“,
Facă-și ochii roată,
Vadă lumea toată...

Iar în bal. „Jecman Craiu“ din Giuglea Vâlsan (*De la Români din Serbia*, p. 203):

La late polate,
La corn de cetate,
Unde *marea*-mi bate,
Strângă domnu Jigmon Crai...

„Corlate“ într'un loc, în altul „polate“ (= palate), „Mureș“ colo, dincoace „Marea“, — filiația variantelor e greu de stabilit (deși e evident, bună-oară, că asemănarea dintre prima și ultima variantă e mult mai mare decât între amândouă și cea de a doua): până aici sântem, totuși, înlăuntrul aceluiași tip.

Lucrul nu mai e același, când, într'o baladă de tip total deosebit, cum e „Corbea“, întâlnim pasagiul cu pricina :

La late
Corlate
Unde *murii-și* bate,
La colți (*sic*) de cetate..¹

Ne grăbim a adăugă, însă, că varianta baladei în chestie, din care reproducem aceste versuri și care se găsește în colecția Tocilescu (I, 180), stă cu desăvârșire izolată în concertul celorlalte variante ale baladei haiducești „Corbea“² și — brodată pe alegoria corbului — are multe puncte de contact cu „Domnul Chipor-Craiu“ din Păsculescu: ca și 'n cazul bal. „Iorgovan“ de mai sus, ar fi vorba, deci, de o pseudo-variantă.

Dar faptul rămâne.

¹ *Murii-și* („zidurile-și“) se explică, socotim, ca o etimologie „populară“ din *Mureș* (v. var. Păsculescu). — *Colți* (= colțuri) e: *colț*.

² La același tip aparține bal. „Mârza Lotrișorul“ din col. Vulpian, p. 76, diferind de „Corbea“ numai prin numele eroului: o simplă adaptare.

IV. Un 'cento' popular.

Balada „Domnul Chipor-Craiu” însăși (Păsculescu, p. 152 sq.), are la rândul ei, atâtea puncte de contact, atâtea părți comune cu diferite alte balade, mai mult sau mai puțin înrudite, încât, analizată, ia înfățișarea unui adevărat mozaic.

O reproducem în întregime, cu „izvoarele” în față:

La câmp, la câmpie,
Unde tufă nu e,
Făr' decât că-mi este
Un ciungur înalt,
Înalt și minunat,
Făr' de ciot de leac!
In el s'acioat
Corb, pasăre neagră,
Lighioană 'ntreagă,
Lișiță domnească,
Sălă 'mpărătească.
Cuibul că-și făcă:
Cu oase de cal (*sic*),
Rabdă vânturi tari;
Cu piei de juninci,
Rabdă vânturi reci.
Și ea se ouă
In luna lui Undrea,
Când e vremea rea.
Puii că-mi scoteă;
In luna lui Făurar¹,
Când sânt vremuri tari!
Puii că-mi scoteă;
Dar cu ce-i hrăneă?
Cu ceosvârți de miei
De la vătășei;
Cu felii de caș
De la ciobănaș.
Și ea că-i creșteă
Măricei, dolofănei.
Săltă și zbură
Peste Nadolie,
Cele țări pustie,
Să ia frunză de căpsună
Să dea puiilor în gură.
Ea că mi-și plecă,

Stefan Vodă s'a sculat
Și în vânătoare a plecat
Pe câmpu' la Calafat
Și pe câmp că s'a uitat
D'un ciungur 'nalt c'a ochiat,
Ciungur 'nalt,
Nalt și minunat,
De coajă curat,
De crăci dărămat,
De vârf aplecat:
In el Corbea mi-a 'mpuiat.
In luna lui Undrea,
Când îi iarna grea,
Corbul că ouă,
Corb, pasăre neagră,
Lighioană 'ntreagă.
In luna lui Căringar
Și a lui Făurar,
Când sânt geruri tari
Și nopțile mari,
El că mi-și cloceă,
Puii că-i scoteă.
Martie veniă,
Pui dolofănei.
Zac ca vai de ei!
Corbea că-mi plecă
Pe munți,
Cărunți,
Soarele-mi pripește,
Piatra se 'ncălzește.
Fraga că 'nfloreste.
Corbea c' o păzeă
Până ce coceă
Și el că mi-o luă
Și la pui veniă.

(„Corbea”²).

Tocma 'n Nadolie,
Cea țară pustie.

(„Voica”³).

Vântu-mi abăteă⁴
Despre Calafat,

¹ Tipărit: „Făurat”.

² Tocilescu, I, 180.

³ Păsculescu, p. 167.

⁴ Băteă, — ca și „cânele spurcat”.

Iar când se 'ntorcea,
 Departe-mi zăria
 Ciungur dârâmat,
 Cuibul ei stricat.
 Și ea că-mi sosiă,
 Puii că-i vedeă,
 Puii omorîji,
 La pământ trântiți!
 Cu aripi lăsate,
 Gurile căscate!
 Și ea se 'ntristă
 Și ea că se zbură,
 Vezi, la Chipor-Craiu,
 Domn de peste plaiu,
 Că-i bolnav de nouă ai.
 Și ea ce-mi făcea?
 Pe zid se puneă,
 Incepeă a țipa
 Ș'a se vâetă.
 Chipor-Craiu auzeă,
 Din gură strigă:
 — Stănilă, Mănilă,
 Tu, slugă bătrână,
 Dai cu flinta bine,
 Dar asta ce-o 's fie?
 Că-s trei zile și trei nopți,
 Eu, frate, că nu mai pociu
 A boli, a hodini!
 Stănilă auzeă,
 Flinta c'o luă
 Afar' că ieșea,
 Pe corb, pasăre neagră, zărea,
 La cătare mi-o luă,
 Dar ea că-mi strigă:
 — Stănilă, Mănilă,
 Tu, slugă bătrână,
 Nu da 'n mine, mă strică,
 Loc de cuib tu cat'a-mi da
 La late corlate,
 La corn de cetate,
 Unde Mureș bate.

Stănilă auzeă,
 Loc de cuib că-i dă.
 Ea cuib că-și făcea,
 Apoi că-mi strigă,
 Din gură-mi ziceă:
 — Stănilă, Mănilă,
 Tu, slugă bătrână,
 Trei pui c'oiu scoteă,
 Unul jos c'oiu da,
 Tu că l'oi luă,
 Tu că l'oi fierbeă
 Ș' avoi cu zama
 Pe Chipor-Craiu oi scaldă,
 Și cu carne l'oi ungeă;
 El de rău s'o lecuia.

Cânelu spurcat,
 Tare adia,
 Ciungur jos că-mi da,
 Cuibul că-l surpă.
 Corbea, când veneă,
 El se supără
 Și el că plecă,
 Mai sus se săltă.
 Corbea-mi cloncănește,
 Ziduri se clătește;
 Corbea-mi cloncăneă,
 Ziduri se surpă,
 Pagubă făcea.
 Ștefan-Vodă ce-mi făcea?
 Ștefan-Vodă al mai mare,
 Care era Domn în țară,
 Multă oastă adună,
 Așa el că porunceă,
 Ca pe Corbea să-l împuște.
 Ei, cu armele trăgeă,
 Pe Corbea nu-l nîmereă.
 Dară Corbea ce-mi făcea?
 Mai la vale se mută,
 La late
 Corlate,
 Unde murrî-și bate,
 La colți de cetate.
 („Corbea“).

Dacă voinic d'auzeă.
 Mâna pe pușcă puneă,
 Direapta pe sabie
 Și cu pușca-mi d-duceă.
 Corbul din gură grăia:
 — Stăi, voinice, tu nu da,
 Nu da, nu mă săgetă,
 Că pe mine m'a mânat
 D-oi, bătrânuț tată-to,
 Eu pe tine să te caut.
 („Credința Corbului“)¹.

¹ Pop-Reteganul, la O. Densusianu, *Grainul din Țara Hațegului*, p. 297. Cf. corbul mesager de vești cernite din „Gruia în Țarigrad“ (la același, *Flori alese*, p. 153 sqq.).

Stănilă auzeă,
 Șase boi *junghiă*¹,
 La cuib că veneă,
 Puiul că-l luă,
 În car că-l puneă:
 Pana puiului,
 Coșul bouului!

La cazan mergeă
 Și el mi-l fierbeă
 Pân 'oasele cădeă.
 Jos cazanul da,
 De se răcoreă.
 La Chipor-Craiu mergeă,
 Unde-l îmbăiă,
 Frumos mi-l scăldă,
 Cu carnea-l ungeă:
 Drept în sus săreă,
 De rău se lecuia,
 Din gură-mi ziceă:
 — Ține-l, Doamne, pe pământ!
 Corb, pasăre neagră, se sculă,
 Prin curte se plimbă,
 Un inel, frate, aveă,
 Pe pană-l puneă
 Drumul în casă-i da,
 Domnul Chipor-Craiu că-l luă,
 Foarte bine-l cunoșteă,
 Când veleatul mi-l vedeă,
 Și din gură cuvânta:

Asta-i inel de savat,²
 Care ne-a fost de schimbat
 Când din³ oaste am plecat.
 Afar', neiță, el ieșeă,
 Corb, pasăre neagră-l vedeă,
 Și peste cap că se da,
 Femeie că se 'ntrupă,
 Tocmai după cum eră,
 Și la Domnul se duceă,
 Și 'n brațe că se luă,
 Prea bine se cunoșteă
 Și la masă se puneă.
 Și domneă domnia 'n pace,
 N'aveă domnia ce face.

Voinicelul se sculă,
 În pieptar mi se cătă,
 Un inel că mi-și scoteă,
 Un inel de salavat
 Ce i-a fost de cununat

La mireasă că-l duceă

Mireasa se ploconeă

Că, inelul de-mi priveă,
 Salavatul cunoșteă,
 Că eră de salavat
 Și-i fusese de schimbat,
 De schimbat la cununat.

Și veleatul îl citeă,
 Pe veleat îl cunoșteă
 — Cu inel m'a dăruit,
 Cu inel de salavat,
 Cu inelul de schimbat,
 Ce ne-a fost de cununat.
 („Moșneagul“⁴).

¹ Evident: *injugă*. — O confuzie asemănătoare se face între a (*in*)-*zimb* și (*in*)-*junghiă*, din cauza pronunțării moldovenești: a (*in*)-*zânghi*; cf. a *zâmb* a *râde*, în *Graiul nostru*, I, p. 341: „s'o zânghit di răs“.

² P. turcismele *savat* și *salavat*, v. „Anuarul Inst. de Ist. Națională din Cluj“, I (1922), p. 319, nota (*salavat* ar putea fi, aici, și o contaminație: *savat* + *veleat*). — În acest cadru se explică și acel βέρρα = sl. *vera*, „credință“ (cf. arom., *credință* s. *încredinare* = logodnă, fr. *fiançailles*) din χρυσή, βέρρα στὰ χέρρα = βερραδαχτύλιδα, „Trauring“, al Neogrecilor: el n'are nevoie a fi „emendat“ în βέρρα, cum făcea Bernhard Schmidt (*Griech. Märchen, Sage und Volkslieder*, p. 277); cf. Abbott, *Macedonian Folklore*, p. 151: ἀλλάζει τὰ δαχτυλίδια (*ibid.*, p. 153: δαρός, „gifts“ = daruri de nuntă).

³ Corect: la.

⁴ Teodorescu, p. 621; cf. var. Giuglea-Vâlsan, p. 150: „Moșneanu (*sic*) ăl bătrân“.

Exemplul arată, drastic, economia și tehnica Muzei populare: formulele, elementele sânt culese de pretutindenii, dar sinteza fragmentelor e combinată cu atâta măiestrie, încât cântecul pare, la prima vedere, „dintr’o bucată“.

De fapt, cazul citat nu diferă decât prin proporții de atâtea altele.

Iată unul, care-l urmează de aproape (din aceeași colecție, p. 211 sq.):

„La măidan, la cioc-măidan“, „pe drumul Istrețului, sus la Tabla-Leului“, unde „Moș-Radu, bărbuță sură“ își păzește turma, vine „Căpitan *Balaura*¹, cu trei coade pe spinare, împresădite cu parale, tot parale turalii, aduse de la beșlii“ și cu „revorvere“, făcând cunoscut baciului că vrea să măie peste noapte, cu „ceata“ sa, la târlă. Moșul îi primește și-i ospătează. A doua zi, pe ceață, hoșii, cari-și fixaseră de cu seară itinerariul „pe vale pe la Cerneți“, se pomenesc „la Măgura Lupului, la casele *Marcului*“...

Marcu? — Dar garderoba epiceii populare posedă un asemenea personaj gata echipat! Și atunci rapsodul îl ia — din balada lui „Marcu Viteazul și Crivățul“, „Marcoș Pașa și Gerul“, etc. (v. mai sus):

Moș Marcu Paloș Bătrân,
Barba albă de zăpadă,
Mustățile numai chidă,
Cu toiag de ghiață 'n mână.

E Marcu, pașa bătrân,
Cu mustățile de brumă,
Cu barba de chidinie,²
Cu toiag de ghiață 'n mână.³

Că icoana *Marcului*, evident organică în cadrul baladei cu *Gerul*, e imprumutată în cealaltă, se va vedeă și din cele ce urmează. Interesant e însă, că acest caracter adventiv al ei n'a împiedecat ca titlul însuși al baladei să fie: «Moș Marcu, Paloș Bătrân». Dar să continuăm:

«Moș-Marcu» e binecuvântat, în sfârșit, cu un moștenitor, întocmai ca „Moșneagul“ din balada cu acest nume și acest motiv fundamental:

El cât fu la neagre tinerete,
Fiu din trup n'a câștigat.
Dar la dalbe bătrânețe,
Fiu din trup a câștigat.

El din dalbe tinerete,
Pân' la arse bătrânețe,
Fiu dintr'însul n'a făcut
.

¹ I. Caragiani, *Stud. ist. asupra Rom. din Pen. Balc.*, p. 97, vorbește de un *Balaura*, „adiutant al lui Iani-Gura, mare general român în revoluțiunea greacă“ (Μπαλαούρας, la Filimon, Δοκίμιον Ιστ. περὶ τῆς ἑλλην. ἐπαναστάσεως, IV, 442).

² Din *chidie*, „chiciură, promoroacă“ și *inie*, „pruina“.

³ O. Densusianu, *Flori alese din cântecetele poporului*, p. 140.

Duminecă l-a botezat,
Luni nunta i-a așezat,
Marți carte că i-a sosit

Acum Joi, în aia Joi,
Este timpul de războiu,
La măgura lui Drăgoiu.

lată, mare, se' ntâmplă,
Că la negre bătrânețe,
Ca la dalbe tinerete,
Fiu dintr'însul dobândeă.

Că Sâmbătă-l logodeă,
Duminecă-l și nuntea,
Luni uncropul că-i cântă,
Marți acasă mai ședeă,
Firman Miercuri îi soseă,
Joi la oaste că-l porneă,
C'a intrat Tătărimea.¹

Restul — urmarea — le-ai căută însă zădarnic în aceeași baladă. Ele sânt împrumutate din balada „Mizâl-Craiu” sau „Mizilca”:

Marți carte că i-a sosit
Să dea fiu din trup la oaste,
Să slujească cu dreptate,
Nouă ani și jumătate.
Poarta Țaligradului,
Înaintea 'mpăratului

Unde Domnul c'auzeă,
Îndată 'ncepeă a plângeă.

Intră 'n casă suspinând,
Ieșeă afară lăcrămând,
Dar noru-sa că-l vedeă
Și din gură-l întrebă:
— Aba, taică, mare taică,
Întri'n casă suspinând,
Ieși afară lăcrămând,
Cu mine ți s'a urât,
C'am venit pe acest pământ?
— D'ale, noră, noru-mea,
Cu tine nu mi s'a urât

Ci mie că mi-a sosit
Carte de la 'mpărăție

Să vezi Domnul ce făceă!
Bărbieri că aduceă
Frumușel că mi-l rădeă.
Lăsa chică voinicescă
Și tâmplă i ortomănească...

Departa, vere departa,
Nu aseară, alaltă seară,
Nemerit-a, tăbărit-a

În curte la Mizâl-Craiu
Firman de la 'mpărăție,
Să-i dea fiu de trupul lui,
Să slujească Porției,
În Poarta Țaligradului,
Nouă ani și jumătate

Dară D-nu (*sic*) Mizâl Craiu
Așa tare se 'ntristă

Întră 'n casă suspinând,
Ieșeă afară tot plângând

Grăia D-na (*sic*) Ilinca:
— Ce, taică, te-ai întristat
Și tu, taică, te-ai mahnit,
Au murgu ți-a 'mbătrănit,
Au de chelciug ți-ai fârșit?
Rău, taică, te-ai mahnit.

— Of, leleo, o fiică taică,
Nici murgu n'a 'mbătrănit

Da la mine mi-a sosit
Firman de la 'mpărăție...

Grăia D-na Ilinca:
— Ado trei bărbieri bătrâni
Să mă tundă ciocoiește,
Mă rătează cerchezește...²

Episodul „ochianului” e și el cunoscut de aiurea:

Să vezi, Domn Paloș Bătrân
Ochian în mână luă
Și la ochi că mi-l puneă
Peste oști că se uită,

Iară Sineș ce lucră?
Ochianu frumos luă,
Pe ochian mi se uită,
Să-și vadă mândră nunta:

¹ G. Dem. Teodorescu, p. 616.

² Șezătoarea, an. X, p. 57 („Săbioară de Mischie”, p. 58, e: sərbătoară demischie, „de Damasc”).

Toate steagurile vedeă
 Dar steagul luă Ivășcută
 Nu-l vedeă, nu-i cunoașteă.

„Săracul de mine,
 „Iacă nunta vine,
 „Urătă, tristă, smolită,
 „Parcă-i de moarte lovită“¹.

Epilogul, explicând absența lui Ivășcută prin „romanul“ cu soția infidelă a lui Dumitrașcu Cazacul, amintește, de asemenea, aventura lui Ienășel cu Ileana lui Bogdan din balada bănățeană „Ienășel cel Frumușel“:

— Ce stă patul urduit,
 Perini albe risipit?
 Iar nevastă-sa-i spuneă:
 — Să vezi, Domnu Dumitrașcu,
 Fata noastră-i copilă,
 Este-o fată mititică.
 Ionică, știi, și el
 Este încă mititel.

Ei patul au urduit!
 El și p'ăia o credeă,
 Dar el, frate, ce-mi făceă?
 El din gură că-mi ziceă:
 — Ado 'ncoace cheierul,
 Să deschid vistierul,
 Să-mi fiu oastea cu mâncare
 Până 'n alba-i primăvară.
 Dar nevasta de-mi vedeă,
 Așa din gură-mi ziceă:
 — Ale, Doamne Dumitrache,
 Ionică ăl răzgâiat
 Cheierul că l-a luat,
 La fântână c'a plecat,
 La fântână că s'a dus,
 Acolo că l-a răpus!
 Dumitrașcu ce-mi făceă?
 El și p'asta o credeă
 Și din gură cuvântă:
 — Ado 'ncoa buzduganul,
 Să deschid vistierul.
 Buzduganul că-l luă
 Și în palmă că scupă,
 De trei ori că-l învârtă

Ușa 'n patru c'o făceă,
 Înainte că intră,
 Pe Ivășcută mi-l găseă!

Pe o scară ceva mai redusă, același procedeu clasic al compilației sau contaminației se constată, neîndoios, și 'n această nouă mostră. Câte un epitet, o întorsătură, variază de sigur (pentru aceasta ar fi de-ajuns nesiguranța memoriei!): tineretele

¹ Balada „Nunta lui Neagu-Vodă“ din col. Vulpian, p. 84¹. — Pentru pasagiul „Și cântecu s'o cântă, Până soare 'n cer va sta“ din *desinit* (*ibid.*), compară Giuglea-Vălsan, p. 268: „Și, frate, s'o pomeni, Cât soare pe cer va fi“, etc. (bal. „Cozia“).

² Gh. Catană, *Balade populare din gura poporului bănățean*, Brașov 1916, p. 69 sq.

„negre“ (alusie la culoarea părului dintr'un cântec corespund tinerețelor „dalbe“ (sens moral) din cellalt și bătrânețele „negre“ (sens moral) din unul sânt bătrânețele „arse“ (sau »albe“, prin aluzie la păr) din altul; dar *tiparul* rămâne același.

Și să se noteze că am făcut abstracție de atâtea „formule“ care revin, gata cristalizate, — după străvechea datină a cântăreților epici, — în atâtea locuri d ferite¹.

V. Etimologii populare.

1. Am arătat aiurea² cum din „*Săvai* Iencea Sabienca“ s'a format: „*Sava* Enciu Sabienca“³, dublându-se numele de botez al lui Ioan Hunyadi (căci faptul că în alte balade sârbești eroul „maghiar“ nu se chiamă „Sibinija(nin)“, după Capitala Ardealului său, ci „Ugrin“, nu împiedecă identificarea).

Putem adăugi acum un interesant pendant feminin: *Calea* (= gr. Κάλή, „Frumoasa, Mușata, Krassa“, ori „Buna, Dobra, Agatha“⁴), sora lui Miu Cobiu, se numește într'o variantă din col. Tocilescu, I: *Savaica* (p. 165: „Dar *Savaica* ce făcăe?“), numai din cauză că, în cutare vers al cântecului, numele de *Calea* e precedat de particula *săvai*: „*Săvai* Calea, fată-mare, sorioara Miului“ (*ibid.*, I, p. 164).

2. In balada „Ghiță Cătănuță“ din colecția Teodorescu, p. 629, este această caracterizare, acest „portret psihologic“ al femeii:

Că așa e mulierea:
Poale lungi și minte scurtă,
Judecată mai mărunță,
Cap legat, inimă 'ncinsă
Și de nimeni necuprinsă.

Versul penultim cuprinde, virtual, o etimologie populară:

Adevăratul înțeles al lui *încinsă* e, aici, firește, acela al lat. *incensa* și rima s'ar fi îmbogățit, dacă amfibologicului *încinsă* i s'ar fi substituit sinonimul fără echivoc *aprinsă*. Odată ce *încinsă* a fost preferat însă (sau întrebuițat din întâmplare, într'o vreme

¹ „Tot soldați împletoși [= împlătoși], Cu scumpe arme 'ncărcați“ din aceeași baladă (Păsculescu, p. 213), d. ex., se poate alătură de: „La fagu-âl dărâmat, De scumpe arme 'ncărcat“ din „Miu Aiducu“ (Giuglea-Vâlsan, p. 77), sau de: „La cel ciorpac dărîmat, Și de arme încărcat“ din „Stanciu“ (Arbure, p. 189).

² *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj, I, p. 379 sq.

³ Cf. *Ienciu Săbienciu* din bal. „Ienciu Viteazu“ (Giuglea-Vâlsan, p. 53 sqq.) și *Iancu-Vodă* din balada cu același nume (*ibid.*, p. 283 sqq.).

⁴ Ca deminutiv: *Califa* (v. d. ex. Arhiva Istorică, I, 89) se întâlnește până azi în Dobrogea (v. Pârvescu, *Hora din Cartal*, p. 121)..

când verbul *a încinde* = lat. *incendere*¹ eră tot atât de viu ca și *a încinge* = *cingere*), el s'a contaminat de înțelesul lui *legat* precedent, pe care se pareă că-l continuă. Resultatul? — Pentru orice om din popor, astăzi, „inimă 'ncinsă“ apare (întrebați!) ca ...inimă cu cingătoare, cu „băieri“ (cf. *băierele inimii*).

Asta, însă, numai dacă-l întrebi, silindu-l astfel, să analizeze expresia, s'o explice; căci, în de obște, el repetă versul fără a-i demontă piesele, mecanic, — ceea ce, nu numai că nu-l împiedecă de a-l „înțelege“, dar e, poate, condiția neapărată a vrajei poetice².

3. Colecția Tocilescu, II, 1534, are un descântec care începe așa:

O purces X,
Cari-i apără *Rusaliile*,
Pe cale
Pe cărare
Și, ca la mijloc de cale,
Cu *Rusaliile* întâlnitu-s'o,
În fața lui izbitu-s'o,
Mănele dămbăgitu-i-o ...

Descântecul e țesut, tot, pe tema *Rusaliilor*, și totuși titlul său e: *Joimarițele*.

¹ Un exemplu recent (rev. „Ramuri-Drum drept“, XVI [1922], p. 512): „Iar către sat se 'ncinge adânc de răsărit“.

² În versurile din col. Tocilescu (I, 6):
Cel voinic din Ciobârcie
Cu paloșiu de mischie
P' un cal galben *conțeșat*
culegătorul, ca și poporul, raportă pe *conțeșat* la *cal*, pe când el se referă la *voinic* (deci: „p' un cal galben, *conțeșat*“), la voinicul în costum de călărie: *conțeșul* eră, în adevăr, echivalentul exact al *redingotei* (= engl. *riding coat*, „haină de călărie“).

Aiurea, în col. Păsculescu, p. 259, avem versurile:

Iar la umbra unui fag
Bea Gruia și cu Novac.
*Bea*ș Novac novăcește,
Cum se zice românește,
Iară Gruia lui Novac,
Lui Novac, Baba-Novac,
Nici nu *bea*, nici nu mănacă.

Incadrat, cum e, între cei doi *bea*, acel „*bea*ș“ (= *bea-își s. bea-auș*) e înțeles, totuși, deși cu aproximație, de toată lumea. („*Vinu-i* bun și oca-i mică“ din col. de *Cântece ale poporului*, Vălenii-de-Munte 1908, p. 12, trebuie scris: *vin nu-i* bun, etc., în antiteză cu „*Vinu-i* bun și oca-i mare“: deficitul calitativ și cantitativ e compensat prin frumusețea crișmăriței!). — *Stoli* (Tocilescu, I, p. 57: „Doi *stoli* de la 'mpărăție, Să mă scoată din Domnie“) = *stoli* + *stol* (cf. și *apostoli*); — *iangeri* (*ibid.*) = *ianiceri* + *ingeri*; — „*sfeșnicii* împăratului“ (*ibid.*, p. 156 sq.) = *sfetnicii* + *sfeșnic(e)*, cf. *cirac*; — „cojoci de Samur (*sic*), cusute cu *barbă fir*“ (p. 77) = *baibafir*. — „Săriți Turci, săriți *ogalii*, Că ne-a 'ncunjurat Muscalii“ (Pamfile, *Cântece de fară*, p. 285) = *agate*, „daptat la Muscalii (fenomen de ritm; poate și înlăturarea confusiei cu adv. *agate*); — *cadriu* (*ibid.*, 89) = *cadriu* (+ *cadru*).

Joimărițele, însă, sânt *Joimarele*, — ceea ce se explică de obicei ca: *Joi-marile* (v. Marian, *Serbătorile*, ad loc.) sau *Joi-Marțile* („*Descriptio Moldaviae*“ a lui Cantemir).

Aceste ființe mitologice ar putea fi, după părerea noastră, socotite ca de aceeași natură cu Rusaliile și, întru cât *Șoimane* (și *Șoimare!*) e un epitet cunoscut al acestora (v. d. ex. colecția citată, II, 1145), numele lor — *Joimarele*, *Joimărițele* — ar putea fi o răstălmăcire, prin etimologie populară, cu *Joi* (în legătură cu *Joia-mare*, adică *Joia* din Săptămâna-Mare¹, ori cu *Sfânta-Joi*: *ibid.*, II, 1569), a epitetului *Șoimane* (**Șoimare*).

Pentru titlul descântecului citat la început, în orice caz, explicația se impune, — oricare ar fi valabilitatea ei în genere.

4. Balada „*Stănilav Voinicu*“ din colecția Giuglea-Vâlsan (*De la Românii din Serbia*, p. 4)² cuprinde următorul loc obscur:

Da Turculeț mititel
— *Trei cât iel din bumbăzel* —,
Nepotul lui Ciupăgel,
Se temeă Giurgiu de iel.

După ce observă că versul subliniat e „neînțeles de lăutar“, culegătorii adaugă: „Probabil, trebuie să înțelegem așa: Turcul este atât de mic încât faci trei ca el din „bumbăzel“, cuvânt neexplicabil“.

Cuvântul devine explicabil totuși și, cu el, întreg versul, îndată ce comparăm pasagiul citat cu următorul, din bal. „*Iancu-Vodă*“ a aceleiași colecții (p. 285):

Numa-un Turculeț mai mic,
— *Stricățel de bumbățel*,
Nici nu bea, nici nu mănâncă . . .

Pentru că acest *bumbățel* — și, implicit, *bumbăzel*, *bumbă-dzel* — se dovedește a fi: *bubățel*, deminutiv din *bubat*, „vărsat“ (v. Dicț. Acad.): «*stricățel de bu(m)bățel*“ = stricat de *bubat* (sau *vărsat*, ori *cozaci*, — cum se cheamă „morbul“ respectiv în Ardeal, după Viciu, p. 37.

¹ Ngr. Μεγάλη Πέφτη. Cf. *Joia-neagră*, *Joia* de după Paști, *Joia Bulcilor* (Rev. critică-literară, III, 198). — Din *Joia-mare*, prin et. pop. și ritm, în Corcea, p. 78: „La *joia marilor* (sic), la Vinerea Paștilor“.

² Pentru Stoian din această baladă, cf. bal. «*Stoian Bulibașa*» din aceeași colecție p. 38 sqq., împreună cu variantele: Picot, *Chants pop. des Roumains de Serbie*, p. 392 sqq.; Florea Drăghici, în rev. „Ion Creangă“, IV, p. 388 sqq. (unde *Craina* din „*Căpitanu de Craina*“ e rău înțeles ca: „ceata de crai“), etc.

Forma deminutivală e necesită de rimă (cf. *vărsătel* de mai jos!) și, de altfel, ea e cu totul în nota contextului: „Turculeț“, „stricățel“; iar inserțiunea lui *-m-* se explică prin contaminația cu *bumb*, în spiritul ideii de „mic“, „mititel“, asupra căreia unele variante insistă exclusiv (Teodorescu, p. 562):

Iar de Turcul mărunțel,
Mărunțel și bondocel,
Feciorul lui Ciupăgel,
De țipă Giurgiul de el.

Sau (*ibid.*, p. 564):

Ceaușul cel mărunțel,
Mărunțel și bondocel . . .

Ori încă, în bal. „Badiul“ (*ibid.*, p. 540):

Dar ceaușul mărunțel,
Mărunțel și ocheșel, —

ceea ce, în varianta din col. Vasiliu (p. 9), devine:

Iar un Turc mic de stat,
Mic di stat
Și bun de sfat . . .

Acestea, în ce privește *bumbă(d)zel*.

Stricățel e sigur: îl cere, ca deminutiv, simetria (cu *bubățel*), iar, ca ideie, atât expresia uzuală însăși („a fi *stricat* de vărsat“¹), cât și paralele ca aceasta, dintr'o variantă a bal. „Badiu“ (Mateescu, p. 72):

Iar' un Turc că s'alegeă,
Mi-este un Turc mai mărunțel.
Cu semne de vărsățel,
Îmbrăcat c'un cojocel,
Nepotul lui Ciupagiu,
Care-a 'nspăimântat Giurgiu.

Cum rămâne însă cu „*Trei cât iel* din *bumbăzel*“?

Rămâne, cred, numai așa, că, *bu(m)bățel* ne mai fiind înțeles, „*stricățel*“ a fost prins ca: (*î*)*s-trei căți el* = *trei cât iel* din text, — o etimologie populară ca atâtea altele.

Și un exemplu mai mult de siguranța cu care, prin simpla confruntare a variantelor, se poate ajunge la stabilirea lecturii autentice.²

¹ Alt termin, mai puțin obișnuit, e: *ciupit* de vărsat, — cu o imagine ce apare mai colorată, de ex., la Vissarion (*Vrăjitoarea*, p. 113): „*ciugulit* de vărsat“.

² *Maroga* din: „Să fugi, să te duci la *Maroga!*“ (într'un descântec, la Teodorescu, pp. p. 358, 380) duce, via *Moroacă* (*ibid.*, p. 365), la prototipul *Moroaică* (din *moroiu*). — *Raiu-Împărat* (p. 362) se desvăluie ca fiind un «*Craiu-Împărat*“ (p. 365), adecă un soiu de K. K. Imperator Rex. — Pentru *Maroga*, totuși, nu e exclusă posibilitatea identității cu *Magoga*; cf. it.-ven. *magoga*, „decrepita“ (Nazari, p. 99), *goga magoga*, detto per exprimere paesi lontanissimi (Fanfani-Rigutini-Tommaseo, p. 573), despre care v. cele spuse în „*Analele Dobrogei*“, III, no. 3: printr'o greșeală de tipar, ori o et. pop. cu *mă rog* (cf. *a veni la „mă-rogi!“*)? Cf. încă ven. *maroca*, «spia, spion».

5. O cimilitură din Păsculescu (p. 343) sună: „strigă *Gogia* din copaciu și *Gogioae* din odae“.

Simpla alăturare de varianta: „Rage *hoge*a din cetate“, etc (Pascu, *Despre cimilituri*, I, 13) ajunge spre a vedea că *Gogia* = *Hogea*, „prêtre musulman“, și că *Gagiul* din cutare altă variantă; „strigă *Gagiul* din pădure și *Gajgura* din gaură“ (Pascu, o. c., p. 88) are la bază pe același *Hoge* (*Goge*)¹, alipit numai prin etimologie populară la *gagiu* (= țigan *ga*žo, „om“, fem. *gagică*, „iubită, amantă“, avându-și originea în turc. *aghadjiq*, „petit Monsieur [terme de caresse]; les Bohémins ou tchinguanè se servent volontiers de ces déminutifs“: Kieffer-Bianchi, I, 62; cf. *Agachi*, „mic Aga“, și țigăn. *banuk*, „bădiță“, din *Ban*)²: „strigarea“ de pe turnul minaretului o de esența rostului *Hogii*.

Altă etimologie populară, cu *helge*, „nevăstuică“ (Pascu, I, 14), are un resort analog.

6. *Arvune*, *arvun*, *arvon*, *iarvant*, *arvant*, *arvânt*, *darvon* (*d'arvon*), *d'arvant*: supt acest proteic aspect apare, în diverse colinde, numele unui arbore exotic, pe care Hasdeu îl socotiă ieșit din lat. **laurentum*, **laurinum*, cu ajutorul lui *Arvinte* (= sl.-biz. *Lavrentie*), — ceea ce Dicț. Acad., cu drept cuvânt, nu acceptă, — și care e, probabil, sl. *ϰΒΟΡΧ πλατάνος* *platanus* (Miklosich), germ. *Ahorn*; cf. sârb. *javarov* (despre guslă, în poesia populară).³

O formă metatetică: **iavro*, **iarvo*, a putut înlesni trecerea spre forma românească, la a cărei desăvârșire va fi colaborat ulterior etimologia populară cu *arvonă*, *arvună*, — cum a fost, probabil, cazul în *Arvunași* = *Arvănași*, *Arbănași*, „Albanesi“, din Tocilescu (I, 523):

D'aia parte-s *Arvunași*,

Arvunașii-s oamenii grași, —

¹ În „trei stele, *gogostele*“ (vrăjă, la Pamfile, *Cerul și podoabele lui*, p. 115) avem, evident, o corupție din *logostele*; cf. o stea *gostea* (ibid.) = *logostea* (după gr. *λόστρολογία*), iar pentru mecanismul ritmului: «trei feți, *logo-feți*.» — O variantă bucovineană are chiar: «o stea *obistea*» (ibid., p. 186).

² Din turcește vine și cunoscutul *aordè*, „haide, vino!“, al Țiganilor de la noi: turc-pers. *aoûrden*, *averden*, «porter, emporter» (Kieffer-Bianchi, I, 126). — P. țig.-rom. *mârdeală*, cf. și alb. *mardel'e*, „Mädchen, Geliebte“, (G. Meyer, *Alb. Wb.*).

³ Vsl. *ϰΒΟΡΧ* „Art Pflanze“, ar fi însă din ngr. *λίβερι*, „boz“, *λίβρον*, «sambucus» = it. *l'ebulo*, după G. Meyer (*Neugr. Stud.*, IV, 44).

la Păsculescu (p. 48), într'un colind de flăcău :

D'ăia parte *ierbănaș*,
ierbănaș tot oameni grași.¹

La *Arbănași*, *Albănași* se referă, evident, și pasagiul respectiv din varianta dobrogeană apărută în „Arhiva Dobrogei“, II, 34 :

Și-i trecură 'n d' aia parte,
'n d' aia parte 'n d' albinaș, —

recte: *Dălbinași* (cf. *dalb-alb*).

Dar cuvântul *arvun*, *darvon* mai are o variantă care trebuie explicată: *d'arpun*.

O întâlnim, între altele, într'un „Colind de fată“ din aceeași „Arhiva Dobrogei“ (l. c.):

Sub zare de soare,
 În ostrov de Mare,
 Născut-a, crescut-a
 D'un verde *d'arpun*.
 Sus mi-e frunza deasă,
 Jos mi-e umbra deasă, etc.

Comparând acest colind cu „Colindul de cocon“ din colecția de cântece dobrogene a d-lui Burada (*Uă călătorie în Dobrogea*, p. 82):

Sub zare de soare,
 În ostrov de Mare,
 Născut-a, crescut-a
 D'un verde *d'arvon*,
 D'un rumen călin.
 Sus, în vârful lui,
 Sus mi-e frunza deasă,
 Jos mi-e umbra groasă, —

identitatea lui *d'arpun* cu *d'arvun* sare în ochi, — deși, considerat singur, el amintește destul pe (*h*)*arbut* (cf. *Carpuz*) pentru a putea fi luat drept o stâlcire a acestuia (N. Iorga); cu atât mai mult, cu cât varianta contaminată *d'arpus* apare, de fapt, în condiții identice, în „Colindul de copil“ de la p. 32 a aceleiași reviste:

¹ Glosarea editorului (p. 348), care înțelege prin *ierbănaș* (*sic*) „o dajdie ce dădeau popoarele prădate“, seamănă și ea a etimologie populară: cu *bani*. — „Istoria pentru blăstemul Țiganilor când s'au făcut negri“ (ms Ac. 3013, f. 185 sqq.) din „albi“ ce erau, fiindcă, mărturisind strâmb împotriva „episcopului Grigorie al *Crangatiei* [= Akragantului]“, fură blăstămași de acesta ca „numele lor să fie *Arbănași*, adică *Țigani*“, implică, socot, o îndoită etim. pop.: cu *alb* și cu *bănaș*, „Țigan“, propr.: „băiaș, minier“ (în Bănat, d. ex.).

In zare de soare,
 In ostrov de Mare,
 Născut, mi-a crescut
 D'un verde d'arpus.
 Sus e frunza deasă,
 Jos e umbra groasă;

La dumbrita lui
 Uși mi-au tăbărit,
 Uși moldovenești,
 Și craiovenești.

(Că *uși* = *oști*, se vede clar din pasagiul corespunzător al variantei, citate, Buradă¹).

Trebue, iarăși, să recunoaștem, că, dată fiind regiunea plină de turcisme din care provin colindele în chestie, n'ar fi exclus ca în acest *d'arpus* să se ascundă și turc. *îarpous*, „marjolaine“ (Keiffer-Bianchi, II, 1246), „măgheran, sovârf“ (v. Panțu, s. v.).

7. O poezie populară publicată de Elena D. O. Sevastos în „Convorbiri Literare“ (XX, 89)² începe:

Jijioară, apă dulce,
 Face-te-ai neagră cerneală.

Mențiunea *Jijiei* e, însă, cu siguranță fictivă, vreau să zic: ne-originară, altoită, prin etimologie populară, pe baza cunoscutilui *jioară*, pronunțare moldovenească a lui *vioară*:

Prutule, apă *vioară*,
 Face-te-ai neagră cerneală

se poate citi și în colecția de poezii populare, publicată de aceeași autoare (Iași 1888, p. 14).

¹ „Bulz de *amprior*, bulburuc de aur“ dintr'un colind acuzat ciobănesc (col. Baronzi-Iorga, p. 69) nu e *ambrior* (*ambru*, „chilimbar“). ci = *amproor*, *proor* (v. Dacoromania, I, 266, cu *addenda*): „bulz de caș din *amproor*“. — În același colind, p. 68: „cel miel sugărel, berbece *doichişel*“ — de lapte (din sl. *doiciti*, „a alăptă“, de unde și *doică*). — *Ciortan*, la cai (l. c., 22) = *cioltar*, confundat cu *ciortan*, „soiu de țipar“. — *Fățișel* (p. 37) = 'nfășătel. — *Ghindosește*, „vinici, vinitici“, *sticlă*, *cârmona* și *plozul* (*ibid.*, pp. 9, 29, 31, 33) = *chindisește*, *venetici* (galbeni), *stebă*, *cormana*, *plazul*. — *Mirioare* din „Colindul oilor“ maramureșan tipărit în rev. „Șezătoarea“, XXX (1922), p. 112: „Fluer tace, turma 'ntoarce, Tot o 'ntoarce pe răzoare, Ca să-și pască *mirioare*, Tot o 'ntoarce la dămboace, Ca să-și pască bărbănoace, Tot o 'ntoarce la vâlcele, Ca să-și pască floricele“ nu poate fi, iarăși, „diminutiv din *mioară*“, cum se spune acolo, ci, cum arată contextul însuși, numele de floare *mirioare*, *mieroare*, *mereoare* = *vinefele*, *albăstrele*, fr. *bluet*, *Centaurea Cyanus* (Panțu, 328), de la *meriu*, *mieriu*, „albastru“. (Cf. „femei cu ochii *mieret*“, — ca „Vudiniî foarte *merai*“ din Herodotul vi^e, p. 241, — într'un descântec din col. Teodorescu, p. 371).

² «Frunză verde *Arfăraș*» (*ibid.*, p. 189) e, evident: *arfăraș*, — precum „și-am zis, *Leana*, doi arginți“ (*Floara Darurilor*, II, 619) e: *leana* = foieleana (de la foaie).

Numeroase alte exemple, v. la A. Philippide (*O rămășiță din timpuri străvechi*, în „Arhiva“ din Iași XXV, p. 145 sqq.), care respinge însă etimologia cea mai firească: din *vie* (*apă*).

Dovadă că avem a face cu o remaniere ulterioară e însăși rima (asonanța).

O etimologie populară a aceluiași cuvânt cu *vioară*, „scripcă“, face I. Boteni, când scrie, că „apa ca vioara îți cântă“ (*Drumuri*, p. 76).

VI. — Anexă istorică.

O satiră grecească de la începutul secolului al XV-lea, „Călătoria lui Mazaris la Iad“ (*Ἐπιδημία Μάζαρι ἐν Αἴδου*), publicată de Ellissen în *Analekten der mittel- und neugriechischen Literatur*, IV, vorbește de unul „numit Dracon și supranumit Physignatos“, care, „văzând pe cântărețul Polos întors din Valahia cu o considerabilă sumă de bani, porni și el într'acolo, doar s' o procopsi, dar, la plecarea-i din patrie, naufragiă și, acum petrece, flămând, la Curtea regelui“: ὁ Δρακοντόνυμος, ὁ παρωνύμως Φυσιγόναθος κεκλημένος, τὸν αἰοδὸν Πῶλον ἰδὼν ἐκ Βλαχίας ἐπανήκοντα μετ' ἱκανοῦ ἀργυρίου πρὸς τὴν ἐνεργαμένην, ὤρμησε καὶ αὐτὸς ἀπελθεῖν ἐκεῖσε, ὥστε πλουτῆσαι, ἔξ. (p. 223).

Pasagiul e interesant, nu numai pentru vechimea reputației de Eldorado al aventurierilor ce aveau Principatele dunărene, — cum observă Ellissen, p. 344, — ci și pentru amănuntul, instructiv, că norocosul îmbogățit era un cântăreț.

V. Bogrea.

Raporturile albano-române.

Studiul de față are ca obiect principal tratarea raporturilor dintre limba albaneză și dialectul aromân. Urmărirea acestor raporturi prin mijlocirea dialectului aromân mi s'a părut că este singura care ne mai poate fi de un folos pentru luarea în cercetare a întregii probleme lingvistice ce există între limba albaneză și limba română, din următoarele două considerațiuni: dialectul aromân, în măsura în care îl cunoaștem astăzi din textele publicate și din puținele studii făcute asupra lui, se arată, în tratarea elementului constitutiv al limbei române, ceva mai păstrător decât celelalte dialecte și, în special, decât dialectul daco-

român, în particularitățile mai vechi de dezvoltare ale limbei române, supt orice raport gramatical. În afară de aceasta, dialectul aromân, de la despărțirea lui de străromâna, a fost singurul dintre dialectele române care și-a continuat existența în apropierea limbei albaneze, iar Aromânii, pe care istoria îi întâlnește în Peninsula Balcanică abia pe la sfârșitul secolului al X-lea, de la această dată nu numai că trăesc laolaltă cu Albanezii, dar chiar după aceasta, în tot timpul încercării de restaurare a despotatului din Epir, imediat după căderea Constantinopolului supt cruciați, și chiar mai târziu, în vremurile grele de invazie turcească în sudul Peninsulei Balcanice, ei singuri împreună cu Albanezii au dus luptele cele mai înverșunate pentru păstrarea neatărnării lor, încercând să se opună cu armele în contra noilor cotropitori. Prin urmare, în intervalul acesta, dacă nu chiar înainte de aceasta, Aromânii au fost singurii dintre Românii transdanubieni care au păstrat mai îndelungat contactul cu Albanezii, și prin aceasta, desigur, și urmele unor influențe reciproce. Aceste influențe n'au fost studiate până acum. Tot ce s'a spus în această privință, s'a referit numai la perioada veche romană și străromână. Dar și aci s'a studiat aproape exclusiv numai influența limbei albaneze asupra limbei române, nu și invers. Noi vom încercă să schițăm și influența limbei române asupra limbei albaneze. Pentru acest scop și pentru o mai bună orientare în tratarea materialului, întreaga lucrare va constă din două părți bine distincte: prima parte se va ocupa cu raporturile albano-aromâne din perioada veche, cu specială privire și asupra celorlalte dialecte din limba română; partea a doua se va ocupa cu raporturile albano-aromâne din perioada nouă, care începe de la coborârea Aromânilor în sudul Peninsulei Balcanice.

I.

1. Raporturile albano-române în perioada veche.

Cu raporturile dintre limba română și limba albaneză, care datează din perioada veche, s'au ocupat mai de mult învățații streini și români. Cel dintâiu care s'a referit numai în treacăt la aceste raporturi, fără a insistă mai de aproape asupra lor, a fost Iohann Thunmann în *Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europäischen Völker*. I Leipzig (1774), cu prilejul publicării vocabularului lui Theodor Cavallioti. După el

B. Kopitar (Wiener Jahrb. XLVI (1829) p. 95) fiind izbit de asemănarea prea mare ce există între limbile română, albaneză și bulgară, a accentuat și mai mult asupra raporturilor strânse de înrudire „der drei lexicalisch verschiedenen aber grammatisch identischen Sprachen (nämlich der albanesischen, der bulgarischen der walachischen) die vom untersten Donauthal an längs des ganzen Hämusgebirges von Meer zu Meer zwischen den Griechen und Slaven die Grenzscheide bilden“. Acela însă care s'a ocupat cu aceste raporturi, relevând pentru întâia oară, punct cu punct, aproape toate asemănările dintre limba română și limba albaneză, în legătură și cu celelalte limbi balcanice: greaca, bulgara și sârba, este Fr. Miklosich în *Die slavischen Elemente im Rumunischen*. Vom însemna pe scurt aceste asemănări, spre a se vedea, că ceea ce s'a spus mai târziu nu se deosebesc prea mult de cele relevate de marele slavist. Miklosich a arătat: I. Asemănarea în formarea viitorului la Albanezi: în dialectul tosc cu *do* „voiu“, ca la Români, Greci, Bulgari și Sârbi, — în dialectul gheg cu *kam* „am“, ca la celelalte popoare romanice. II. Lipsa infinitivului în albaneza, româna, bulgara și greaca. III. Redarea genitivului și dativului prin aceeași formă în albaneza, româna, bulgara și greaca. IV. Poziția articolului neromanică în româna, albaneza și bulgara. V. Slăbirea sunetului *a* în *ă* în albaneza româna și bulgara. VI. Particularitatea nazalelor inițiale în albaneza și româna (impărat: *mbret*, lat. *imperator*). VII. Căderea lui *l* urmat de *i* în albaneza și româna. VIII. Rotacizarea lui *n* între două vocale în româna și albaneza. IX. Unirea pronumelui enclitic cu formele corespunzătoare absolute de la dativ și acuzativ în albaneza, româna, bulgara și greaca. X. Formarea numeralului cardinal de la 11-19 cu prepos. „spre“ în albaneza româna și bulgara ca în limbile slavice, pe care autorul o consideră de origine albaneză. În afară de aceste particularități din domeniul fonologiei, morfologiei și sintaxei, Miklosich mai dă și un număr de cuvinte care sau se regăsesc numai la Albanezi și Români, sau arată o însemnare particulară numai în aceste două limbi sau, în fine, arată aceleași particularități formale. Dintre acestea avem: *abore* (alb. *avu*¹); *acum* (alb. *akoma*); *ariciu* (alb. *irik*); *afund* (alb. *funt*); *așchie* (alb. *aške*); *bag* (alb. *baig* „fero“);

¹ Din lipsă de caractere vom însemna pe *l* velar din limba albaneză prin *l*.

brad (alb. breð); *broască* (alb. breške); *brumă* (alb. brum, brüme); *brânci* (alb. bruc „palii genus“); *brâu* (alb. brez); *buză* (alb. buze); *bucată* (alb. buke); *bucur* (alb. bukurë); *vară* (alb. verë); *vatră* (alb. vatre); *venin* (alb. verer, vener); *vergură* (alb. verg'eri „virginitas“); *vărcă* „sulcus“ (alb. veri „Furche in der Hand“); *vărs* (alb. veršoig); *vărtos* (alb. vertüt „robur“); *veaşted* (alb. vešk) *galbin* (alb. g'elbere „flavus“); *gata* (alb. gati); *grec* (alb. grek); *groapă* (alb. grope); *grumaz* (alb. grumaz, gurmaz); *grâu* (alb. grun, grur); *guşă* (alb. guşe); *dobă* (alb. def); *drac* (alb. dreik'); *cal* (alb. kal'); *covată* (alb. kove); *codru* (alb. kodre); *colea, colò* (alb. akole); *copaciu* (alb. kopač); *copil* (alb. kopil'); *cruţ* (alb. kurceig); *cuvânt* (alb. kuvend); *cătun* (alb. katunt); *leş* (alb. leş); *luntre* (alb. l'undre); *luptă* (alb. l'upte); *mal* (alb. mal'); *moş* (alb. moşatar „aequalis“); *muşchi* (alb. muschenii hepar); *nană* (alb. nene, nane „mater“); *orb* (alb. verp); *plop* (alb. pl'ep); *preot* (alb. prift); *părâu* (alb. perrua); *sosesc* (alb. sos); *stăpân* (alb. stopan, „primus inter pastores“). Cu acestea Miklosich conchide: „da wir nun glauben, annehmen zu können, dass zur Bildung der rumunischen Nationalität und Sprache zunächst zwei Elemente zusammengewirkt haben, nämlich das römische und das autochtone, so sind wir geneigt, die hier besprochenen Erscheinungen, wenn nicht alle, so doch die meisten dem alteinheimischen Elemente zuzuschreiben, und glauben dieses Element sei ein dem heutigen albanesischen stammverwandtes gewesen, welches wir als Fortsetzung des Illyrischen ansehen“.

Într'un alt studiu (Albanesische Forschungen II, 78) Miklosich se exprimă mai precis asupra aceluiaşi substrat la Români şi Albanezi care a dat naştere la asemănările de mai sus. După dânsul, Hugo Schuchardt în *Der Volkalismus des Vulgärlateins* Vol. III (1868) p. 46-57, ocupându-se cu limba latină vulgară din Peninsula Balcanică, care cu timpul se desvoltase într'un dialect aparte, arată schimbările ce a suferit supt influenţa elementului autohton pe care autorul, numai ca prescurtare, îl numeşte „dacic“. Aceste schimbări sânt aproape aceleaşi relevate de Miklosich. Noi acî vom însemna numai pe acelea care au fost observate pentru întâia oară de Schuchardt: I. Trecerea lui *s* în *ş* înainte de vocale şi consoanante. II. Grupele de consoane *pt ft=ct*, ca alb. *ft*. III. Căderea lui *ă* final dinaintea articolului feminin *a*: *mumă*: *muma*, alb.

memē: mema. IV. Pluralul în *-uri*: timp: timpuri, alb. korp: korberē. V. Persoana întâi de la verbul auxiliar „a avea“ *am* după alb. *kam*. Dintre cuvintele cu aceeași dezvoltare de sens, însemnăm numai următoarele: *bărbat* Mann (alb. *varvat*-i unverschnittenes männliches Tier) < lat. *barbatus* „bärtig“; *gură* Mund (alb. *gojë*, *gol'ë* id.) < lat. *gula* «Kehle». Aceleași schimbări de sunete le avem în: *vițel* alb. *viš-i*) = *vitellus*; *este* (alb. *është*, *ištē*) = *est*); *cumpănă* Wage Schwängel (alb. *kumbonē* Glocke) = *campana*; *cumătru* (alb. *kumpter-i*) = *compater*; *cuscru* (alb. *krušk-u*) = *consocer*; *unchiu* (alb. *unk'-i*) = *avunculus*; *porumb* alb. *gheg pulumē-i*) = *palumbes*. Tot Schuchardt relevă că alb. *nalt* este același cu *nalt*, *înalt* și înrudirea între alb. *vešk* „ich welke“ și *vešted* „welk“, cu observațiunea că acestea din urmă nu pot derivă din *viscidus* „klebrig“ din cauza sensului, ci mai de grabă dintr'un derivat din *vescus* (**vesc-idus*?) „ausgezehrt, mager“, părere admisă de G. Meyer (EWA. 468), I.-A. Candrea-Hecht (Les élém. lat. 13) și Densusianu (H. I. r. I 39).

După aceste două studii care au rămas încă până astăzi fundamentale pentru studiul raporturilor albano-române, vine studiul lui M. Gaster *Stratificarea elementului latin în limba română*, publicat în Revista pentru Istorie Arheol. și Filol. (1883) I pp. 7-32 și 345-356 în care autorul vrea să arate „că peste elementul vechiu latin s'a suprapus un *element albano-latin*, și că deci elementul albanez precum și tot ce a ajuns la Români de la Albanezi, după cât se poate constată până azi, este relativ mult mai modern de cât primul element latin, și că limba albaneză a avut o înrăurire asupra limbei române în întregul ei abia pe atunci, când deja aceasta avea mai toate legile fonetice fixate“. Gaster se servește de același material împreună din scrierile lui Miklosich și Schuchardt, adaogând la identitatea schimbărilor semasiologice câteva forme nouă. Înainte de Gaster, atinsese, în treacăt, unele puncte de asemănare dintre limba română și limba albaneză Ascoli în *Studij critici* II (1877) p. 67, cerând, cu acest prilej, lui B. P. Hasdeu părerea sa asupra construcției: *omul cel bun*: homo-ille ille-bonus, identică cu construcția albaneză *njeri-u i mire*: homo-ille ille-bonus, la care Hasdeu îi răspunde printr'un studiu *Le type syntactique homo-ille ille-bonus et sa parentèle*, publicat în Archivio Gl. Ital. III p. 420-421 și reproducus mai târziu cu multe amplificări și adaosuri supt titlul

O pagină din sintaxa romano-albanesă în Cuvinte din Bătrâni II p. 611-678. În acest studiu, Hasdeu se depărtează prea mult de subiect, nemulțumindu-se numai cu cercetarea cazurilor similare din restul limbilor balcanice (bulgara și greaca), dar trecând și mai departe, la limbile țigănească, scandinavice, eranice etc. Nici în studiul mai nou *Strat și substrat* publicat în *Etym. Magn. Rom.* III p. III-XXXVII Hasdeu nu spune aproape nimic în această privință. Acela însă care prin vastitatea cunoștințelor sale bazate pe un material bogat strâns din domeniul limbei albaneze a îmbogățit și mai mult cunoștințele noastre asupra raporturilor lexicale dintre cele două limbi, relevând pentru întâia dată și partea cuvenită limbei române în aceste raporturi, este G. Meyer, în dicționarul său (EWA), în *Essays und Studien zur Sprachg. u. Volksk.*, capitolul *Ueber Sprache u. Literatur der Albanesen* p. 49-96 și în *Albanesische Studien*. Dintre cercetătorii mai noi acela care s'a ocupat cu o competență reunoscută în domeniul limbilor balcanice cu raporturile albano-române este Sandfeld-Jensen în studiul *Rumänsk ok albanesisk* și în *Die nicht lateinischen Elemente im Rumänischen*, publicat în *Gröbers Grundriss* I ed. 2, p. 527. Nouă ne este cunoscută numai lucrarea din urmă. În acest studiu autorul atinge toate cazurile de dezvoltare paralelă din domeniul gramaticii albano-române, încheind că în nici un caz nu trebuie să admitem că în toate aceste asemănări trebuie să vedem vechi particularități albaneze sau ilirice, ci cel mult dovezi despre o dezvoltare comună și sincronică a celor două limbi. Constatări prețioase privitoare la raporturile albano-române, cu o seamă de expresiuni și construcțiuni sintactice paralele în limba română și albaneză, a dat Sextil Pușcariu, mai întâi în revista *Convorbiri Literare* XXXVIII p. 461 și XXXIX p. 56, 308, după aceea în lucrarea sa fundamentală *Zur Rekonstruktion des Urrumänischen*, apărută în *Beihefte zur Zeitschr. f. rom. Phil.* XXVI, 15 (1910), în care constată lipsa, în dialectul aromân, a mai multor elemente albaneze vechi, care se găsesc în dialectul dacoromân. — Cu coincidențele albano-române S. Pușcariu s'a ocupat și în ultima sa lucrare cu caracter general *Locul limbei române între limbile romanice* (1920) p. 16, 17, 26 și mai ales 32, 33. O. Densusianu, în lucrarea sa „Histoire de la langue roumaine“ T. I., a publicat un capitol sumar cu un material bogat extras din lucrările predecesorilor săi și mai

ales din dicționarul albanez de G. Meyer, privitor la influența albaneză asupra limbii române (p. 349—357). În trecut s'a mai ocupat cu această problemă și Pușchilă în studiul său „Furca de tors“, publicat în *Conv. Lit.* XLVIII (1914) p. 660, relevând printre altele și funcțiunea locală a suf. *-ar* (Poenari) identică cu aceea a suf. alb. *-ar*. De asemenea L. Spitzer în articolul *Zu den linguistischen Beziehungen der Albanesen und Rumänen*, publicat în *Mitteilungen des Rum. Inst. an der Univers. Wien* discută unele particularități albano-române, susținând printre altele că dacă împrumuturile albaneze din dialectul dacor. arată o formă mai veche decât în dialectul aromân (*zară*: *ḍalǎ*, aceasta se datorește contactului dintre Aromâni și Albanezi, din care au urmat unele înlocuiri de forme vechi prin altele mai nouă, o părere care, întru cât se sprijine pe unul sau două cazuri, care nici ele nu sânt sigure, nu pare destul de întemeiată. În timpul din urma K. Treimer a publicat un studiu de sinteză *Albanisch und Rumänisch* în *Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII (1914) p. 385—414, în care autorul îmbrățișează întreaga problemă, însă, în ce privește limba română, numai din punctul de vedere dacoromân și bazat pe elementele cunoscute până acuma ca fiind de origine albaneză. Lucrarea lui Treimer se prezintă ca tot ce avem mai complet până acuma în această privință. Cu toate acestea, și Treimer nu numai că nu face deosebire între formele albano-române, care, cel mult s'ar putea reduce la un tip comun și între acelea care derivă direct din limba albaneză, dar mărește numărul acestor din urmă cu cuvinte ca *abur*, *fară*, *fșat*, *mire*, *strungă*, *urdă* etc., care arată o apropiere formală cu cuvintele albanzești, dar nu-i încă cu nimic dovedit că sânt de origine albaneză. În fine, ultima lucrare în această privință, bazată numai pe sunete, se datorește lui W. Meyer-Lübke, *Rumänisch Romanisch Albanesisch*, publicată în *Mittel. d. rum. Inst.* (p. 1-43). În această lucrare autorul privește chestiunea dintr'un punct de vedere cu totul nou, ocupându-se nu numai cu particularitățile care unesc cele două limbi, dari și cu acelea cari le despart, căutând să pătrundă în tendințele de dezvoltare a fiecărei limbi aparte.

2. Asemănări gramaticale.

Ca asemănări gramaticale dintre limba alb. și dialectul arom. observăm că, cu mici excepții, avem aproape aceleași care

se găesc și în dialectul dacoromân: În vocalism: 1 slăbirea lui *a* în *ε* în poziție neaccentuată; 2 *a+n*, *a+m* > *εn*, *εm* cu o mult mai mare extensiune decât în limba română, în care *an+n*, *am+voc*, sau *am+m* rămân neschimbate; 3. *ε* accentuat, urmat în silaba următoare de *ε*, arată tendință spre *ia*, *a* și se apropie de metaforia lui *e* din limba română în aceeași poziție și aceleași condițiuni: *șare* < lat. *șerra* > arom. *șară*; *șale* < lat. *sella* > arom. *șao* pl. *șale*; *fiale* < lat. *fabella* etc.; 4 *ε* > *ie* în toate pozițiunile și necondiționat de vocala sau consonanta următoare; 5. *en* urmat de o dentală trece în *in*: *g'int* < *gente*; *k'int* < *centum*, *print* < *parente*; 6. *o* accentuat deși de regulă dă în alb. *o*, cu toate acestea, acolo unde în română avem *u*, tot *u* avem și în alb.: *kurt* < *côrte*, *urder* < *ordine* (mezl. *urdin*) etc.; 7. *o* > *u* în poziție neaccentuată ca în româna și, în special, în arom. și mezl.; 8. *ũ* > *u*; 9. aceeași tratare a vocalelor finale și a cuvintelor cu trei silabe având accentul pe prima silabă, despre care vezi mai pe larg Meyer-Lübke în *Mitteil.* p. 3. — În consonantism: 1. există două feluri de *r* (*r* și *ṛ*) ca în aromâna, despre care vezi mai pe larg în partea a doua a acestei lucrări, și în dacor. în special, în Țara Oașului, despre care vezi S. Pușcariu în *Conv. Lit.* XXXIX p. 315-321 și *Zur Rekonstruktion* p. 32, nota.; 2. *l'* în cele mai multe dialecte cade, ca în dialectul dacor. rămânând în locul lui un *j*: *ije* < lat. *iitia*; *mije* < lat. *milia*; 3. tot așa *n* > *j*: *venio* > *vin* > *vij*; 4. *rv*, *lv* între vocale trec în *rb*, *lb*: *șerboj* < *servire*; *șelboj* < *salvare*; 6. *f* > *θ*: *fēstus*, *-um* > *θjește*¹, *filiaster* > *θjeștere*, *femur* > *θembre*, ca în arom. *feminus-a* > *θeamin*, *ă* și (rar) *h'amin*; (la Arom. din Olimp), *iθcat* < *ficatum* pe lângă forma obicinuită *h'icat* și (la Arom. din nord) *năθeamă* pe lângă forma obicinuită *năh'amă*, *nihamă* care ar presupune o formă cu *f* inițial (poate dintr'un *infīma* > *nθeamă* — *năθeamă* și, prin anal. cu formele de mai sus, *năh'amă*?); 7. *nt* > *nd* ca în arom., în greaca și în ital. dialectal (cf. *Grundriss* p. 448, § 18). Pentru aromâna, această particularitate se poate atribui limbei grecești, întru cât ea este răspândită mai mult la sud; 8. *ct* > *ht* > *ft* și *cs* > *fș* ca în rom. și în special în arom. *ct* > *ht* > *ft* > *pt* și *cs* > *ps*; 9. dezvoltarea unui *n* înaintea unui sunet gutural: *l'angua* „Windhund“ din ngr. *λαγωνικόν* id., iar acesta din *λαγαῖκος* (κύων) + *λακωνικός* (arom. *leangă* despre care vezi mai jos), *drangua* < ital. *dragone*, ca în dacor.

¹ Același cuvânt cu dacor. *hēstru* care, după cum a arătat G. Giuglea (Cercetări Lexicografice p. 8), vine tot din *fēstus*, *-um*, etimologie primită și de Meyer-Lübke (REW. 3267).

(*genunchiu*, *pângări* arom. *pângăn*) și mai ales în aromâna: (*a*)*frangă* < lat. *fraga* cu pl. mai des întrebuințat (*a*)*frandză*; *urincl'at* adj. (singura formă întrebuințată la Aromânii din nord) pentru *uricl'at* „urechiat” cu înțelesul de „păcătos, măgar, dobitoc”. Alături însă avem și *asândză* din *astândză* (numai la Aromânii din sud) pentru *astădz*. — În s i n t a x ă: 1. punerea articolului definit la sfârșitul cuvântului; 2. contopirea cazurilor gen.-dat. supt o singură formă; 3. unirea formelor conjuncte cu cele absolute ale pron. pers. la dativ și acusativ; 4. formarea viitorului cu pers. 3 sing. de la verbul „a voi”; 5. înlocuirea infinitivului prin conjunctiv; 6. construcția prepozițiilor fără caz; 7. pierderea cu desăvârșire a infinitivului în aromâna și în dialectul tosc și păstrarea lui în dacoromâna și în dialectul gheg. — La formarea cuvintelor avem următoarele coincidențe; verbul „*legă*” servește la alcătuirea unui cuvânt cu același înțeles: ar. *cășleagă-cășledzi*, dr. *cășlegi* și *cărlegi*, alb. lidunε-lidure „Fastnacht” de la liθ „a legă”; ar. *totuna* „mereu” mai vechiu *tută-ună* (*Va si șadă tută-ună tu flori dișcl'ise*. Cod. Dim. ⁶⁴/₁), dr. *totdeauna* alb. g'iθeñe (din g'iθε „tot” și ñi „una”); *alătura*, dr. *alătura* alb. mbanε s. mane (din mbe și anε „parte”); schimbarea înțelesului adv. *unde* în unire cu *va*: *iuva* „undeva” și (cu negațiune) „nicăeri” dr. *undeva* alb. *kudo* (din *ku* „unde” și *do* „va”); transformarea pronumelui relativ în nehotărît prin adaosul aceleiași forme: *cariva*, *ținiva*, (astăzi nu mai există; se mai păstrează în Cod. Dim. ⁸²/₃), *țiva* dr. *cineva*, *ceva* alb. *kușdo*, *tșdo*. Alături de acestea, în arom. mai avem o altă serie (carețido, carek'ișdo, iuțido, iuk'ișdo, cânțido, cank'ișdo) de proveniență mai nouă, despre care se va vorbi în partea a doua. — În frazeologie asemănările din această epocă aproape nu există. Dacă cu toate acestea întâlnim fraze ca: [mutreaște] *cu coada di ocl'u*, dr. [se uită] *cu coada ochiului*, alb. mε. bišt te sunit; sau *lo, are ocl'ul tră fugă*, dr. *ii este ochiul la plecare*; alb. e ka sune per te ikure (Jahresh. XIV, 154, 122) care nu se aud în celelalte limbi balcanice, ele pot fi considerate și ca formațiuni izolate. În schimb, avem modificări de înțeles la cuvintele de origine latină aceleași pentru ar. dr. și alb. *alagū* dr. *alerg'* alb. *largoñ* „mă îndepărtez” din *largu* < *largus*, -a, -um, alb. l'ark, care au și înțelesul de „departe”. Acest înțeles l-a avut odată și forma dr. *larg*. Nu se știe dacă alb. *l'agoj* (fără r), care există pe lângă *l'argoj* (lokl, Stud. zur alb. Etym. 57),

nu s'a dezvoltat supt influența formelor duble române: alag-alerg sau invers; *așternu* dr. aștern alb. štriñ cu același înțeles secundar „fac patul”; ar. dr. *falcă*, alb. *felk'iñe* din lat. *falx* „Sichel” au căpătat, după cum a arătat G. Meyer (EWA 102) înțelesul de „Kinnlade, Wange”; *nergu* dr. merg, alb. *mergoñ* din lat. *mergo*.-*ere*, cu aceeași schimbare de înțeles „tauche unter — verschwinde — entferne mich” (S. Pușcariu EW. 1058); ar. dr. *pulpă* alb. *pulpe* cu același înțeles de „Wade” din lat. *pulpa* „Dickfleisch” (G. Meyer, EWA. 356); *turbu* dr. turb, alb. *terboñ*, cu înțelesul „mache wütend” (ib. 429); ar. dr. *pădure*, alb. *pül* < lat. *padulem* pentru *paludem* (Gaster, Stratif. p. 355).

Dacă cercetăm acum ca să vedem întru cât dialectul aromân arată același paralelism cu dialectul dacoromân în coincidențele cu limba albaneză, vom vedea că unele dintr'însele lipsesc. Astfel, urmărind această lipsă în ordinea de mai sus, în fonologie, observăm că trecerea lui -n- în r (rotacismul) lipsește; tot așa și sunetul nazal al vocalei dinaintea lui n. În sintaxă: Întrebuințarea prepozițiunii *a* + infinitiv, ca în dialectul gheg *me* + infinitiv, lipsește; pentru conjuncția *ca și câ nd* (alb. *sikur*) avem în arom. *ca și cum*; *toată casa* (alb. *g'iθe* ștepia), arom. *caθe casă*, *iți casă*; *un frate al mieu* (alb. *ñe* velans t-im) arom. *un frate de añei*; *ai palatului* (alb. *te* polatit) arom. *oamiñ'i* dit pälate (cf. S. Pușcariu, *Zur Rekonstr. des Urrum.* p. 60.) Supinul din dialectul dacor. a cărui întrebuințare se identifică cu aceea a part. trecut substantivat din limba alb. lipsește în aromână. Aci avem infinitiv: *de îmbrăcat* (alb. *per te* veșure) arom. *ti* sau *trä* 'nveaștire. La formaerea cuvintelor lipsește: *cândva* (alb. *kudo*) arom. *vărñaoară* s. *văroară*; *niciodată* (alb. *as ni hër*) arom. *vărñaoară*; *împrejur*, *prejur* (alb. *perk'ark*) arom. *anvărliga* s. *anvăriga*. În frazeologie: *iau peste picior* alb. *mañ ndeper kembe* (lahresb. XIV 130); *gură-rea* (alb. *goj-kek'*) „Verleumder”; *măru-roșu* în expresia: *pân la măru roșu* „foarte departe, la marginea lumii”: *du-te pân la măru roșu*, adecă departe. (Pamfile, *Jocuri* II) corespunde alban. *mola kuk'e* (mărul roșu) răspândit în literatura populară albaneză:

- More djem, more buz bu(r)buk'e
 Do-t-ju tšon ke *mola kuk'e*,
 Do t-ju tšon ke *mola kuk'e*,
 • Do t-ju presin *dü* pal'dzulufe.

Măi băieți, măi buză de boboc
 vă vor trimete la *măru-roșu*,

Vă vor trimete la *măru-roșu*,
Vă vor tăia zulfii.

În aceste versuri înțelesul expresiunii alb. *moia kuk'e* este «moartea». Aceasta reiese și din ultimul vers: *do ʔ-ju presin dū pal' dzulufe*, după obiceiul pe care îl au și astăzi Albanezii, la înmormântare, de a tăia mortului zulfii de pe creștetul capului, înainte de a fi pus în mormânt. De altfel, în limba albaneză avem și *molakuc* cu înțelesul de „Totengräber-Käfer“ (Weigand, Alb. Wb. 57 și Alban. Gramm. 154). Ținând seamă de înțelesul expresiunii albaneze, s'ar părea că și în românește sensul fundamental să fie „moartea“. Cu toate acestea, din faptul că și în grecește prin *κόκκινη Μηλιά* se înțelege și «limita extremă până la care, când va reveni, va întinde Alexandru, după tradiția populară, marginele împărăției sale», s'ar putea ca și în românește primul înțeles să fie o „depărtare extremă.“¹⁾ Nu se știe dacă expresia albaneză este împrumutată din limba greacă. Din prezența numelui de gândac *molakuc* s'ar părea că în albaneză ea ar fi veche și că legătura ei cu aceea a lui *măru-roș* din limba română ar putea deriva de la o tradiție veche a substratului autohton. Se înțelege că în privința aceasta nu se poate spune nimic, deocamdată, cu certitudine. Această expresie la Aromâni nu există. Iar dacă cu toate acestea întâlnim versuri ca:

Ń-am un džone ti-nsurare
Nu-l nsurai nu-l luai
Moi, mula kuk'ă¹⁾

aci „Moi, mula kuk'ă“ reprezintă un albanezism, care a pătruns mai ales la Aromânii din Albania cunoscuți supt numele de *Fârșeroși*. *Sânt luat de rău* alb. merrem per te kek'; *Iau câmpii* alb. mā mal'e (S, Pușcariu Wb. 361) În proverbe: *Ziua bună se vede de dimineață* alb. dit e mire dukete nde menjes (Hahn, Alb. St. 151). *Cine sapă groapa altuia, cade singur într'însa* alb. kuš ben vaře tјaterit [șume here = de multe ori] rin vete (ib. 152). *Ce naște din pisică tot șoareci mănâncă* alb. tš piel mațse mi guane (= ce naște pisica, tot șoareci vânează, ib. 136.) *Copilului până nu plânge, mama nu-i dă țăță* alb. dial' pa k'are mama s'iep sise (ib. 157). În schimbarea în-

¹⁾ Despre *Măru-roș* vezi mai pe larg recenzia d-lui V. Bogrea asupra Alexandriei lui N. Cartoian (Dacoromania I 455) și în urmă de tot *In jurul „Alexandriei“*, extras din *Analele Dobrogei*, III No. 3 p. 7.

²⁾ G. Weigand. *Die Aromunen* II 190.

țelesului la unele cuvinte de origine latină: *cert* alb. kerton cu același înțeles ca în limba română; *cuvânt* și *cuvântez* alb. kuvent kuvendon (în arom. *cuvendă* este de origine streină); *ie* alb. l'iri; *încercuesc* alb. k'arkon de la k'ark < cercus > cerc; *măresc* „glorific” alb. *maðon* de la maθ „mare”; *șale* alb. šal'e (< sella) care, pe lângă „Sattel”, mai însemnează și „Schenkel”; *șes* alb. šeš cu aceeași însemnare; *untură* alb. *undure* id.; *venin* alb. venér (< venenum) cu înțelesul de „fiere”; *urâsc* alb. uře n (< horrere) „ich hasse”.

Numai *femil'e* (femije) f. cu înțelesul de „Familie” și „Kind, Wickelkind” (mai ales supt forma *fomi* și *fomeja*) își are corespondentul său în arom. *fumeal'ă* „familie” și „copii”; cu acest din urmă înțeles și *fumel'ü* „copil”.

3. Elementele albaneze în dialectul aromân.

Dacă pentru asemănările expuse până aci, dintre limba albaneză pe de o parte și dialectul aromân și dacoromân pe de altă parte, este greu de specificat punctul de plecare la cele mai multe din ele, această greutate dispare oarecum, când este vorba despre raporturile lexicale dintre aceste două limbi, în perioada care ne preocupă. În privința aceasta vom încerca să facem, în lexicul aromân, care ca formă sau înțeles își are formele corespunzătoare în limba albaneză, sau chiar și în celelalte limbi vorbite în Peninsula Balcanică, o strictă deosebire între acelea care se dovedesc că într'adevăr sânt de origine albaneză, de acelea care arată o origine comună cu formele albaneze, precum și de acelea care, ca și formele albaneze, se găsesc și la celelalte popoare din Balcani și presupun o origine balcanică.

Dintre cuvintele de origine albaneză, din această perioadă, în dialectul aromân, care se găsesc sau nu și în celelalte dialecte ale limbei române, avem următoarele: *amură* s. *mură* s. f. „gemul sau stomahul căptușit pe dinăuntru cu multe foițe, foiosul (la vite)” (albanezul *mule* „Magen, Laab”); cuvântul lipsește din celelalte dialecte; — *arândză* (dacor. rânză, istror. r^onze); — *bardzu* „bălan” numai la animale: *Mulă bardză* „catâr bălan” (dacor. *barza* „nume de capră”, Damé, *Terminol*.

p. 182) și *bardză* id. (*Jahresb.* XVI 221), megl. *bardza* „nume de capră“ toate derivate din același adjectiv substantivat albanez care a dat forma dacor. *barză*¹; — *budză* (dacor. *buză*, megl. *buză*); — *căpușă* (dacor. megl. *căpușă*); — *gălbadză* (dacor. *gâlbează*), din aromână cuvântul a pătruns și în limba greacă *καλμπάτσα*; — *greasi* (dacor. *gresie*, istror. *greșe*); *groapă* (dacor., megl., *groapă*); — *grundă* „grunț, bucată“ (la Românii din Olimp: *grăndză* pl. „tărățe“, cu trecerea lui *un* în *ân* ca în *frândză*, *frânte*, pentru *frundză*, *frunte*), același cu dacor. *grunz*, nou singular refăcut după pl. *grunzi*, mai vechiu *grundzi*, dialectal *grundză*; — *hut*, *-ă* adj. (cu înțelesul fig. din limba alb.) „nebun, prost, idiot“ dacor. *uture* (în înțeles propriu) „chat-huant, chouette“ (Hasdeu, *Cuv. d. Bătr.* I 309) și ca nume de loc. *Huture* etc.; — *măgură* (în Epir *măgulă* și *măyulă* din ngr. *μαγούλα*) „colină, movilă“ (dacor, *măgură*); — *moașă* unul dintre cuvintele care se găsesc în toate dialectele române. În dacor. cuvântul există supt amândouă formele: *moașă* (în limba veche) „bunică“ cu derivatul *strămoașe* „străbună“ și forma relativ mai nouă masculină *moș*, tot cu înțelesul mai vechiu „bunic“, cu derivatul *strămoș* „străbun“. Astăzi *moașe*, dacă n'a dispărut din dialectul dacor., în schimb, și-a pierdut vechea însemnare. În celelalte dialecte (meglr. și istror.) nu există. Aci avem numai *moș*, o formă care lipsește în dialectul arom., în care vechiul *auș* (< lat. *avus* + *-uș*) și *strauș* cu *papū* (< lat. *pappus*) și *străpapū* cu același înțeles „moș, strămoș“ (*Păpănl'i și straușl'i anoștri* însemnează „moșii și strămoșii noștri“) s'au opus nouăi formațiuni *moș*, după cum *domnu*, despre care se va vorbi mai departe, n'a lăsat să pătrundă cuvântul *stăpân*. De aceea socotesc că *moș*, care există numai în dacor., de la care a trecut și la Bulgari *mošo* (*Jahresb.* XXVI-XXX p. 163), meglr. și istror., s'a putut formă chiar după despărțirea dialectului aromân de restul limbei române, acolo unde *auș* și *papu* se pierduse. (Vezi despre acest cuvânt mai pe larg la partea lexicală, supt *moașă*); — *mușcă* „catâr“ (dacor. derivatul *mușcoiu* și *mășcoiu*, acesta din urmă cu *u* > *â*, probabil supt influența formei paleosl. *miska* sau bulg. *mășka* „mula“): Deși în aromână cuvântul se întrebuintează mai mult la nord, alături de *mulă* și *mulare*, însă judecând după extensiunea lui nu numai în Balcani, patria lui

¹ Pentru citațiuni și etimologia cuvintelor a se vedea mai pe larg la partea lexicală a acestei lucrări, supt fiecare cuvânt.

de obârșie, dar și la ponoarele slave și în dialectele italiene vorbite în regiunile învecinate cu Iliria, el trebuie să fie vechiu în limbă. De aceea și părerea lui G. Meyer (EWA. 293) asupra originii lui ilirice apare mai sigură; — *peatică* (dacor. *petec*) pentru care vezi Meyer-Lübke (REW. 8921); — *sâmbure* și *sumburi* (dacor. *sâmbure*, meglr. *somburi*, istror. *sâmbur*, -e, aceasta din urmă dată de I. Popovici, Dial. Rom. p. 147); — *sârmă* „fărămitură de pâine s. de ori ce alt obiect, fărămă” (alb. *Θερίμη* „Brotkrumme”). Cuvântul lipsește din celelalte dialecte; — *spuză* (dacor. *spuză* megl. *spuză* și *spruză*). În arom. înțelesul cuvântului se cam deosebește de acela din dialectele dacor. și megl. Aci însemnează „rămășiță de cărbuni” față de „cenușă arzândă” din dacor. și megl. care corespunde perfect sensului formei alb. *špuze*; — *sterpu* (despre femei, vite și pământ), *sterp*, steril. Cuvântul există și în dialectele dacor. și meglr.: *sterp*; — *țarcu* (dacor. *țarc* și *înțarc*, acesta din urmă cu schimbare de înțeles provenită din viața pastorală); — *țupată* „topor” (numai în arom.).

Tot aci aparține și sufixul *-dză* (dacor. *-ză*), cu aceeași funcțiune ca și în limba albaneză. Dacă *-ar* cu care se derivă nume de persoane de la nume de localități: *Belițar*, *Curtșar* (Bealița, Cortșea p. Corița) este același cu *-ar* din dacor.: *Poenari*, atunci de sigur vine din alb. *-ar* din *katundar*, *fșatar*, corespunzând suf. de origine slavă-ean: *cătunean*, *sătean*¹.

Următoarele arată o origine comună: *baligă*, (dacor. *balegă*, megl. *baligă*, istror. *blăege*). Cuvântul nu poate deriva direct din alb. *baigë*, *bagë*, *bagel'ë*, acesta din urmă din *bal'ëge*, după cum nici formele albaneze din ital. *bagola*; — *brad* (dacor. megl. *brad*), după ultimele expuneri ale lui Jokl (*Indogerm. Forsch.* XXX, 208-209) dintr'o tulpină comună **bras-dh* din care au putut ieși rom. *brad* și alb. *breθ*; — *cupatșu* (există în toate dialectele: dr. *copaciu*, megl. *cupatș*, istror. *copatș*). Prezența lui în dialectele transdanubiene ne arată că, nici alb. *kopatș* și nici forma română n'au nimic a face, ca originé, cu rus. *kopač*; — *curpan* (dacor. *curpen*, megl. *curpan*): alb. *kul'pen*, *kul'per*; — *madzäre* (dacor. *mazäre*) este cuvântul care se apropie cel mai mult de numele de plante păstrate la Dioscoride: *μοζουλα* (Miklosich, *Rum. Unters.* 1, 209) și același cu alb. *modulë*. Treckerile *o* în *a* și *u* în *ă* prezintă greutateți care ne opresc a-l deriva direct din limba albaneză; — *năpărtică* (dacor. *nepârcă* (în Mold.) *nopârcă* și *năpârteă* ap. Tiktin, *Dict. Germ.-Rom.*, megl. *năproțcă*, *noproțcă* și *șăproțcă* din șarpe + *năproțcă*). Toate formele române duc la forma arom. comună *năpârtecă* care se apropie mai mult de alb. *nepertke* (atestată la Cavallioti) pe lângă *nepertke*, și pentru care, ținând seamă de înțelesul pe care

¹ În aromână originea lui albaneză este mai mult decât sigură, întrucât aci derivatele în *-ar* se formează numai de la numele de localități situate în Albania: Bealița, Corița, Lunca etc.

îl are în limba română, s'ar putea pleca, după cum se va arăta mai pe larg la partea lexicală, de la natrix + pertica; — *măral'u* (dacor. *mărar*) arată o apropiere de alb. *maraj* „Fenchel“ pe care G. Meyer (EWA 259) îl derivă din lat. **marathrium*. (marathrum). Derivația formei alb. din limba latină e grea. Numai puțin a formelor române din cuvântul albanez. După formă, mai de grabă alb. *maraj* ar derivă din arom. *măral'u*. În tot cazul, cuvintele arată o apropiere între ele și o înrudire vădită cu gr. *μάραθρον* din care lat. *marathrum*, însă, cu toate acestea, forma originară, comună formelor albano-române, rămâne obscură; — *scrum* (dacor., meglr. *scrum*) stă în legătură cu alb. *škrump* „allesverkohlte, verbrannte“ cu derivatul *škrumboń* „verbrenne, verkohle“ căruia în arom. îi corespunde *scrumedzũ*. Despre originea formei alb. a vorbit mai întâiu G. Meyer (EWA 409) derivându-l din turc. *kurum* „Russ“. După dânsul, Densusianu (H. I. r. I 383) îi atribue o origine ceva mai veche, cumană, din *kurum* id. care, după noi, explică tot așa de greu cuvântul albanez și român, atât din punctul de vedere formal cât și mai ales din acela al cronologiei, când cuvântul a pătruns în aceste două limbi. Din prezența cuvântului la Aromâni rezultă clar că forma *scrum* (cu s inițial) a existat în străromână, înainte de despărțirea Aromânilor de Dacoromâni, prin urmare cam prin sec. VII—VIII, când nu putea fi vorba de o influență cumană. A admite că el ar fi pătruns după despărțire, în fiecare dialect aparte, și că tot în fiecare dialect i s'ar fi adăugat un s inițial, aceasta ar fi o altă imposibilitate. Dar fiindcă cuvântul există la Turci, am putea să ne suim pe scara veacurilor ceva mai departe, spre a ajunge la *Avari*, care în calea lor distrugătoare prefăceau totul în „sacrum“. Limba acestui popor nu o cunoaștem; întru cât însă știm că el face parte din popoarele turco-tătare, n'ar fi cu neputință ca în limba lui să fi existat o formă din care s'ar fi putut naște cuvântul albanez și român. Nimic nu putem spune cu siguranță. În orice caz, originea lor comună albano-română datează, după cum ne spune dialectul aromân, dinainte de venirea Turcilor și a Cumanilor.

Dintre formele balcanice însemnăm următoarele: *cok'ilũ* (cu accentul pe ultima silabă) „băiat tânăr, tânăr“ (feminin: *cok'ilã* „fată mare, virgină“) și *cók'ilũ* (cu accentul pe prima silabă) „copil din flori, bastard“ (dacor. *copil* cu înțelesul cunoscut și *cópil* „copil din flori, bastard“; meglr. numai supt forma

dimin. *cupilaş* „prunc“ și (înțelesul cel mai răspândit) „tânăr de la 15 ani în sus, flăcău, tânăr bun de însurat, mire“. La istror. lipsește. Este de observat că cele două înțelesuri ale cuvântului deosebite după accent trebuie să fie vechi, deoarece ele se regăsesc în dialectele dacor. și aromân. Această deosebire de sens după accent există și la Greci: *κοπέλι* „garçon, valet“ și mediogr. *κόπελος* „spurius“. La Albanezi numai supt forma *kopil'* (cu accentul pe ultima silabă) cu amândouă înțelesurile: (tosc) „băiat tânăr, slugă“, (gheg) „bastard“. Tot așa la Bulgari: *kópile*, având amândouă înțelesurile „tânăr mai mic, tinerel“ (înțeles foarte puțin răspândit) și „copil din flori, bastard“, înțeles general. De asemenea și la Sârbi: *kópile* „spurius“ și „ein tüchtiger Kerl“. În ce privește mai întâiu accentul, forma aromână ne arată că el a fost odinioară pe ultima silabă: *copil* > *cok'il* și numai după aceasta — supt înrăurirea formelor bulgaro-sârbe — *cókil*, altminteri *p* ar fi rămas nealterat. Iar ca origine, atâta se poate ști că ea nu este slavă, întru cât cuvântul există numai la Slavii balcanici, cu o întrebuițare mult mai restrânsă decât în limba română. Rămâne dar ca ea să fie căutată în domeniul albanoromano-grec, despre care vezi mai departe la partea lexicală; — *batšū* și *badžū* (dacor. *baciu*, megr. *batš*) alb. *bats* „älterer Bruder, Geselle“, ngr. *μπάσιος* și *μπάσια* „γέρων σεβαστός“, bulg. *bač* „Senner“ și *bača* „Anrede an den älteren Bruder“, sârbocr. *bač* „Senner“ și *bača* „Kosewort für den Bruder“. De la păstorii români cuvântul a trecut apoi la Unguri *bács*, la Poloni *baca*, *bacza* și la Ceho-Slovaci *bača* „Oberschäfer“. La cercetarea originii acestui cuvânt faptul sigur pe care trebuie să-l reținem este lipsa lui din limbile slavice de nord și apus, căci formele pol. și ceh.-sl. sânt împrumuturi (cf. *Mitteil. des rum. Inst.* p. 276-277). La dezvoltarea înțelesului secundar „Anrede an den älteren Bruder“ și „Kosewort für den Bruder“ ce se observă la Bulgari și Sârbi, de la care apoi a trecut la Albanezi și la Unguri (*bácsi* „Bruderchen“), trebuie să se fi amestecat termenul de respect și hipocoristicul sudslav *batse*, *bate*, despre care am vorbit mai pe larg în *Dacoromania* I, p. 510-511. De aceea, înțelesul fundamental pare a fi acela care se păstrează și astăzi la Aromâni „cășarlu ma mare“ acela care prepară „cașlu și urda“, singurul înțeles care se găsește și la Dacoromâni și Meglenoromâni. Din acest înțeles a rezultat și acela din ngr. *γέρων σεβαστός* „bătrân venerabil“. Din toate acestea ar părea că, în ce privește originea acestui cuvânt, ea trebuie caută în

limba română. De la păstorii aromâni și români cuvântul s'a răspândit la toate celelalte popoare. După Weigand, cuvântul este „Im Rum. sicher kein Erbwort“, pentru singurul motiv fiindcă se găsește și în celelalte limbi balcanice (Jahresb. XVI 220); — *țap* (cuvânt dintre acelea care se găsesc în toate dialectele române: dacor. megl. *țap*, istror. *țap*). Este mai puțin balcanic decât *baciu*, întru cât extensiunea lui geografică se mărginește mai mult la nord. Cu păstorii români cuvântul a trecut la Ruteni, Poloni, Ceho-Slovaci: *cap* „Art Schafsbock mit langem dickem Schwanz, alter Ziegenbock“ și la Ungurii *czáp*. În Peninsula Balcanică îl au Albanezii supt o dublă formă: Toschii *sk'ap* și Gheghii *tsap*. Dintre Slavi îl au numai Sârbii *cap* „verschnittener Bock“; Bulgarii și Grecii nu-l cunosc. În schimb, cuvântul există la Dalmați și în nordul Italiei. La noi el a fost socotit ca fiind de origine albaneză (G. Meyer, EWA 387; Dens. H. l. r. I, 352 și Treimer, Zeitschr. f. r. Ph. 38, 394, 410). L. Spitzer, ținând seamă de afirmația lui Pedersen (Zeitsch. f. vergl. Sprachforsch. 36, p. 337) că cuvântul ar fi de origine slavă, îl socotește ca un împrumut din limba slavă (Mitteil. d. rum. Inst. 292), fără să se întrebe însă de la care Slavi: de la Slavii răsăriteni și nordici, care îl au de la Români, de la Sârbi, care l-au împrumutat de la Albanezi, sau de la Bulgari, care nu-l cunosc? Extensiunea lui geografică nu ne îngăduie să ne depărtăm prea mult de originea ilirică, chiar dacă am găsi, întâmplător, paralelisme persane sau iranice (vezi toată bibliografia la Stanislaus Wędkiewicz în Mitteil. des rum. Inst. p. 278). Cuvântul ține de domeniul albano-român. Dacă de la Albanezi a trecut la Români sau invers, nu se poate ști cu siguranță, întru cât forma ghegă *tsap* (*tsjap*) care ar fi dat românescul *țap*, ar putea foarte bine să fie un împrumut român, care ar fi intrat la Gheghi ceva mai târziu, în timpul expansiunii elementului român în Peninsula Balcanică, când atâția termeni pastorali au pătruns la toate popoarele balcanice, prin urmare și la Albanezi, înlocuind vechea formă albaneză care se regăsește la Toschi, întocmai după cum arom. *baligă* există la Albanezii din Grecia, cf. mai departe¹; — *șut*, -ă adj. (dacor. megl. *șut* fără coarne) este aproape cel mai răspândit cuvânt mai întâiu în tot Balcanul, afară de Greci, după aceea la nord, la Unguri, Ruteni, Poloni. Il găsim în paleosl. în componentul *košuta* „ciută“; supt această formă la Sârbi, Bulgari, de la care l-au împrumutat Meglenoromânii: *cur*-

¹ De această părere ar fi, socotim, și Meyer-Lübke când, vorbind despre originea acestui cuvânt, spune: «es ist nicht zu sagen, ob das rum. aus dem alb. *sk'ap*, *tsap*, *tsjap* stammt oder umgekehrt» (REW. 9406).

jută (*Ună curjută vinea cola și au suzea* ^{13/38}) „căprioară”¹, la Cehi, Sloveni, și ar putea fi o prescurtare din *coza*+*șuta* „capră fără coarne”. Vechimea lui în limba română se poate dovedi și prin prezența formei dacoromâne *ciută* „femeiușca cerbului”, din alb. *te šute* (cf. Indogerm. Jahrb. IV (1916) p, 108). Această formațiune este anteslavă, prin urmare cuvântul *șut* există la Albano-români înainte de venirea Slavilor în Peninsula Balcanică. Această constatare ne duce iarăși la fondul iliro-trac de unde cuvântul trebuie să-și fi luat obârșia. Pentru limba română *șut* ar putea veni direct din limba albaneză, ca și *ciută*; — *baltă* (dacor. megl. *baltă*) este același cu alb. *bal'te* „Sumpf, Thon, Erde”. Legătura dintre forma română și albaneză trebuie să fie foarte veche, dacă ținem seamă că în aceste două limbi forma latină *palus* a trebuit să-și schimbe înțelesul dând în română *pădure* iar în alb. *pül* „Wald”, și plecând de la aceeași formă metatezată *paludem*. Aceasta dovedește că în epoca când pătrunde în Peninsula Balcanică forma latină, noțiunea pentru *palus* era deja reprezentată printr'o formă autohtonă comună **balta* pl. de la **baltona* presupusă de Berneker (SEW 70) și din care s'ar explica formele norditalice *palta* (lomb. *palta*, piemont. *pauta*), dalm. *balta* (cf. Iriček, Die Romanen 188). Împosibilitatea de a-l deriva din limba slavă (Miklosich, Sl. Elem. im Rum. 15) și de a-l pune în ce privește metateza, alături de *daltă* < *dlato*, a arătat-o S. Pușcariu (Dicț. Limb. Rom.). Dar aceasta n'ar fi cu putință nici dacă s'ar admite că cuvântul vine dintr'o formă slavă **balto* (< **bolto*) anterioară metatezei slave, deoarece în epoca când această metateză va fi avut loc, elemente slave nu pătrunseseră încă în limba română și albaneză și cu atât mai puțin în dialectele italiene, în care nu avem elementele slave. Intinderea lui geografică ne arată că avem a face cu două forme înrudite din punctul de vedere al originii lor indoeuropene, însă deosebite ca formă, dintre care una de origine autohtonă, probabil ilirică, comună pentru limbile română, albaneză și dialectele italiene, iar alta slavă. De la Români cuvântul a trecut la Greci: *μάλτα*, pe lângă *βάλτη βαλτα*, despre care cf. Murnu, Rum. Lehn. im Gr. 34; — *gardu* (există în toate dialectele: dacor., megl. *gard* istror. *gărd*). Ca și *baltă*, există în alb. *garo* „Hecke, Zaun” și în limbile slave. Din aceleași motive expuse mai sus pentru *baltă*, în ce privește metateza, *gardu* vs. *gradu*

¹ Citatele pentru dialectul meglenoromân sânt luate din lucrarea mea inedită *Studii Meglenoromâne*, Vol. II, *Literatura populară meglenoromână*.

< *gordu, nu poate fi adus în legătură directă cu forma slavă, chiar când înțelesul cuvântului slav nu s'ar împotrivi prea mult la aceasta, mai ales că în limba rusă *gorodŭ* înseamnă și „împrejmuire, gard, zid“, va să zică același cu sensul albanoromân. Este drept că în aromână și meglr. metateza *gradŭ*: *gardu* (megl. *gard*) este posibilă, dar aceasta numai pentru vremurile mai nouă. Alături de formele metatezate: *gărdină*, *gărnŭ* (și *găru*, *găr*), *gărnŭț*, *gărnŭșor* (atestate prin citate în Basme), întrebuintate mai ales la Români din Macedonia și Albania, avem la aceștia și *grădină*, *grân*, *grănuț*, (cf. Basme), dintre care unele se întâlnesc și la scriitorii vechi: *grănu* (Daniil 2°/165), *grețescu* «grecesc» (Ucuta 2/65) pentru care azi avem *gârțescu*, *grumadzu* (Cavallioti, ap. G. Meyer, Alb. St. V No. 521), azi la nord *gurmazŭ* etc. Același lucru și la Meglenoromâni: *gron* de la grân, însă *gărnișor* „porumb“ (după bulg. *pčenička* „porumb“ din *pčenitsa* „grâu“), *gărniști*, *gărniță*; de asemenea *bitorn*, (arom. *bitărnu*) „bătrân“. Așa dar, cuvântul este mult mai vechiu în limbă și nu poate fi despărțit de albanezul *garθ*, care, la rândul lui, tot așa de greu s'ar putea împacă cu forma slavă, ca și cuvântul românesc; — *tșucă* „vârf de munte, pisc“ (megl. *tșucă* „vârf de deal“ 8). În dialectul dacor. cuvântul există supt două forme: *ciucă* (cu înțelesul fig.) semn de tras, țel (Zielscheibe) cf. Ion Creangă V 373; *A fi ciuca bățăilor* „a primi toate loviturile“ (Zanne, proverbe, I 420), cu o mulțime de expresiuni, și *ciocă* «vârf de deal, deal, înălțime» și cu alte înțelesuri secundare. Supt această dublă formă (cu *o* și *u* în tulpină) cuvântul există și în limbile slavice: *čok*-, *čuk*-, cu înțelesul fundamental „schlagen (mit Geräusch) — abhauen — verstümmeln — Stumpf — abgestumpfter Gegenstand“, din care derivă atâtea forme românești: *cioc*, *ciocan*, *ciocâlțeu* etc. Dintre aceste două tulpini, numai aceea cu *u* (*čuk*) are numai în limbile slave de sud (bulg. și sârba), în afară de înțelesurile de mai sus, comune pentru toate limbile slavice, și pe aceea de «înălțime»: bulg. *čuka* „Hügel“, serbocr. *čuk*, *čuka* „Eigennamen von Hügeln“. Este drept că la Bulgari avem un derivat și din *čok*: *čokara*, însă alături mai avem și *čukara* „Hügel“ (Berneker SEW. 159). Cum se vede dar, numai formele cu *u* au înțelesul de „înălțime“ și ele se întâlnesc numai la Slavii din Peninsula Balcanică. Ele ne duc la albanezul *tșukë* «Spitze eines Hügels“, deosebit de *tșok* «Schnabel“, care există și în dacor. și nu se știe dacă e un împrumut alb.

sau invers. Din confruntarea tulpinelor slave cu formele albanoromâne rezultă că trebuie să facem o deosebire formală și de sens între cele cu *u*, cu înțelesul fundamental „înălțime“, ca forme albanoromâne, și între acele cu *o*, cu înțelesul „schlagen (mit Geräusch) — abhauen“ etc. ca forme slave. În dialectele arom. și megl. formele slave cu *o* n'au exersat nici o influență asupra lui *tșucă*; în dacoromână, din contră a intervenit și *čok* slav care, împreună cu *ciucă* (čok-ciucă), au dat **ciocă* > *cioacă*. Tot așa și în alb., dar aci n'a dat naștere la nici o contaminare. De la Albanezi sau Aromâni cuvântul a trecut la Greci: τρυχά „Hügel“ și „Geschwulst im Gesicht“ (G. Meyer EWA 449, Ngr. St.-II 88, 90). Vezi și Philippide în *Bausteine f. Mussafia* p. 53.

Acum să trecem la restul cuvintelor de origine albaneză sau asemănătoare, ca formă și înțeles, cu acelea din această limbă, care există numai în dialectul dacoromân și peșe tot în celelalte dialecte române, și lipsesc din aromână, ca să vedem care este poziția ce ocupă dialectul aromân, în această privință, față de celelalte dialecte române. O astfel de despărțire între elementul albanez dintre dialectul aromân și dacoromân s'a mai făcut, în treacăt, de S. Pușcariu (Zur Rekonstruktion des Urrum. p. 59). Aci noi vom aplica felul de mai sus de specificare a provenienței, cu unele lămuriri privitoare la dialectul aromân.

Dintre cuvintele de origine albaneză din dialectul dacoromân care lipsesc în dialectul aromân însemnăm: *bucură* (alb. *bukuron* „înfrumșețez“). Cuvântul există și în dialectul megl. cu aceeași însemnare ca în dacoromână. Caragiani în ale sale *Studii Istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică* (p. 53) îl dă ca nume propriu: *Bucur-lu* și pentru Aromâni. Mie nu mi-e cunoscut; — *bunget* (alb. *bunk* „stejar“); — *cursă* (alb. *kurë* „Falle, Fangeisen“ care nu poate fi de origine turcă cf. S. Pușcariu, Zur Rekonstruktion p. 60, L. Spitzer, în *Mitteil. f. rum. Inst.* 293); — *gata* (alb. *gat* „bereit“). În aromână avem forma: *angătan* și *ngătan* adv. cu înțelesul obicinuit „în grije, în pază“ *va s-fug ti ținți dzile. Calu ngătan s-lu ai* (o să plec pentru cinci zile, să ai în pază calul) *Basme* 215/25. Înțelesul original ar putea fi acela de „avea ceva *gata* la ori ce moment“ și de aci apoi, „a îngriji de ceva“. Poate cuvântul arom. să reprezinte o formă mai veche din goticul *gataujan* „vollbringen, handeln, wirken, bewirken“.

(Miklosich, Die Fremdw. in den slav. Spr. 90) din care ar derivă și alb. (G. Meyer EWA 121); — *ghimpe* (alb. *g'imp* *g'emp* „Dorn“); — *mal* (alb. *mal'* „Berg, Gebirge“); — *mugur* (alb. *mugul* „Spross“). Cuvântul există și în dialectul megl. numai ca verb: *anmugur* „dau în boboci, încep să infloresc“, *viță anmuguroță*, viță îmbobocită; — *părău* (alb. *pēua* „Bett eines Flusses, Baches; Bach, Tal, Waldstrom“); — *strepede* (alb. *štrep* „Wurm, Made“); — *viezure* (alb. *vjeđūe* „ein Getreide fressender Vierfüßler Hamster oder Dachs“); — *vare* în *oarecare* (alb. *vāe* wohl, etwa, in der Frage); — *zară* (alb. *đale*, care se găsește ca împrumut nou și în aromână). În afară de acestea mai sânt două cuvinte mai nouă *ghiuș* (alb. *g'uš* „Grossvater“) și *hamăsit* (alb. *hames*, cf S. Pușcariu, în Conv. Lit. XXXVIII, 464) care lipsesc din aromână. ¹⁾

Dintre celelalte cuvinte care se aduc în legătură cu formele corespunzătoare din limba albaneză, dar a căror origine nu este pe deplin dovedită avem: *stăpân* (alb. *stopân* „Oberhirt“). Cuvântul există și în bulg. *stopan*, sârb. *stopanin* „pater familias“. În celelalte limbi slavice lipsește și ca atare rămâne în domeniul balcanic. În timpul din urmă Barić (*Albanorum. Stud* p. 93, despre care vezi recensia mea în *Dacoromania* I 508) s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, derivându-l din *hospitium* — *hospitanus* — *istopanus* — *stăpân*, nereușind să impace formele albanano-române. În orice caz, cuvântul este mai vechiu decât elementele slave și ține de domeniul albanano-român. Aromânii n-au. Și dacă l-au avut vreodată, a trebuit să dispară față de forma latină *domnu* (< *dominus*), al cărui înțeles și astăzi se acoperă perfect cu acela de „stăpân“. *Dona plândzeă dzua ș-noaptea ningă domnu-su* „Dona plângea... lângă stăpânul său“ (Basme ^{50/24}) *S- mi scol... s-lu l'au jișorlu... s-l'-aflu vârnū domnu* „să mă scol... ca să-i găsesc vre-un stăpân“ (ib ^{212/10}) Și tot așa și *doamnă* „stăpână“. *Doamna casil'ei* „stăpâna casei“. Continuarea a acestui cuvânt la Aromâni cu înțelesul străvechiu în limbă de „stăpân“, așa cum astăzi în dialectul dacor. se mai păstrează pentru desemnarea unui „domnitor“, atunci când noua întrebuintăre ca termen de reverență pentru a treia persoană nu

¹ Găsim inutil să mai adăogim și formele: *ciup* și *tureacă* pe care K. Treimer le derivă din alb. *šufre*, *tirk* (Zeitschr. f. r. Phil. XXXVIII pp. 396, 392), dar care formal nu merg, iar cel dintâiu nici ca înțeles. Despre raportul dintre *tirk* și *tureac* vezi și Oștir K. în *Anthropos*, VIII (1913) 165—180.

există, stă în strânsă legătură, desigur, cu plenitudinea drepturilor patriarhale pe care un *domnu* le avea moștenite prin tradiție în mijlocul familiei sale¹); — *cătun* (alb. *katunt*) cu originea căruia s'a ocupat, acum în urmă. Jokl (Indogerm. Forsch. XXXIII 420-433). După autor cuvântul ar derivă dintr'un participiu de la verbul *ndeñ* „întind“ și ar însemna „obiect întins — cort-locuință — popas — așezare“. De la Albanezi cuvântul a pătruns la Români. Nu discutăm etimologia care cred că nu va fi cea din urmă. Aci vreau să arăt că Aromânii, și Fărșeroții din Epir și Macedonia, care duc o viață nomadă și cea mai mare parte locuiesc în cătune, nu au acest cuvânt. Există proverbul *Nu fațe cătune* (despre care vezi mai departe), dar forma *cătună* trebuie să fie un împrumut din grecește. *κατοῦνα* și corespunde unei zicători identice din limba albaneză. De asemenea și numele de loc. *Paljocatunon* (cf. Dacoromania I 421) pare a fi de origine albaneză. Caragiani, vorbind în o. c. p. 4 despre satele provizorii la Fărșeroți, spune că aceste sate, „ei (Fărșeroții) le numesc *cătune* sau *călive*“. Același lucru îl confirmă și Weigand când vorbește despre așezările lor adăogind că „Ihre Ansiedelungen nennt man *kălive*, *grössere kătune*“. Mă tem numai ca nu cumvă și Weigand să se fi luat după afirmația lui Caragiani, care avusese grija să-i trimeată lucrarea sa istorică înainte de apariția celor două volume din *Die Aromunen* (cf. *Die Aromunen* II 185). În cazul acesta *cătun* ar fi cunoscut numai de Fărșeroții din *Muzachia*; — *bălaur* (alb. *bular* «șarpă de apă», *βολε* „șarpe mare“ *buuroñe* „un fel de șarpe“). Fără a mă ocupa de originea acestui cuvânt, care rămâne obscură, aci vreau să arăt că odată cuvântul a trebuit să existe și la Aromâni. Despre aceasta ne asigură formele grecizate rămase până azi la Românii din Albania, în special în Moscopole (cf. *Jahresb.* XXVI—XXIX p. 68) și Epir ca nume proprii. Cuvântul lipsește din limba greacă. Prin urmare un nume ca *βαλαωρίτης* presupune existența unei forme *valaori* căreia, dintre toate formele balcanice, numai *balaur* i-ar putea corespunde, substituind lui *b* inițial un *v*, ca în *βαλτα*: *balta*. De altfel, acest nume ne este atestat într'un extras de nume din lista contribuabililor din comuna aromânească *Nicopole*, din apropierea Bitoliei, publicată de Caragiani (o. c. p. 95), în care găsim *Sterghiu Balaura* (din *Balaur* + art. a). Autorul „Notițelor Istorice“ ne

¹ Despre înțelesul cuvântului *domn* la Dacoromâni, vezi N. Iorga, *Românii și Grecii de a lungul veacurilor* (1921) p. 23. și Pârvan, «Sulle origini della civiltà romana», în *L'Europa Orientale* II (IV—V) p. 268.

spune că și adjutantul lui *Iani Gura*, mare general român, după cum arată și numele Gura, în revoluția greacă, se chemă *Balaura*. Tot așa și numele moșului marelui poet de origine aromână, *Aristoteles Valaoritis* (1824—1879) se chemă *Balaur*, după cum se poate constata din textul unui cântec popular, din care mai târziu s'a făcut *Βαλαωρίτης* (id. ib. p. 154). De altfel ca nume propriu cuvântul există și la Bulgari „Balaur hiess ein Bruder des Zaren Mihail im 14. Jh.“ (cf. Jahresb. XXVI—XXIX, p. 168). De asemenea și ca nume de loc. *Balavurski*. În afară de aceasta, în aromână mai există cuvântul *bul'ar* „șarpe mare, specie de boa care trăește în Turcia“ (Dal.), dar care se dovedește ca un împrumut nou din *bole* „grosse Schlange“, despre care vezi mai jos; — *acă-* în *acătare* (alb. *ake-* în *ake-kuš* „ori-care“ *ake-ku* „ori unde“ etc.) pe care, acum în urmă, A. Procopovici, (Dacoromania I 169) încearcă să-l reducă la *eccum* (-*talis*) din care a rezultat *acctare*. În acest *acctare* evoluția lui *cct* a fost mai grea și deosebită decât aceea a lui *ct* în *actare*. Pentru înlăturarea acestei greutăți s'a adăugat un *ă* epentetic între *cc* și *t*, și de aci: *acătare*. Cu toate acestea, formele aromâne și megl. nu ne îndreptățesc întru nimic să facem deosebire așa de mare între *c* latin scurt și *c* lung. Că a fost oarecare greutate în pronunțare, între *ct* și *cct*, se înțelege de la sine; dar pentru aceasta, în dialectele dransdanubiene (arom., megl.), avem și urmele acestei greutăți, prin păstrarea grupelor *ht* și *ft*, care au existat odată și în dialectul dacoromân. Până la o nouă lămurire a chestiunii, *acătare* pe lângă *ahtare*, *aftare* rămâne ca o formă albano-română; — *fărâmă* care corespunde arom. *sărmă*, cu același înțeles, nu poate fi despărțit de *Θερίμα*¹).

În afară de aceste cuvinte care lipsesc în dialectul aromân, Weigand (Jahresb. XIX—XX pp. 134, 135, 143) mai dă pentru dialectul dacor. și *băca!* plumps! din alb. *bika* = schau da wie es fällt, imperativul admirativ de la *bi* „fallen“; *folte* (foltea) „Dickwanst, Fressack, gefrässig“ din *fole* (de la *toale*) și suf. alb. *te*, *te*; *a gâmbă* și *a gâmbosi* „täuschen“ același cu bulg. *gabam* sau alb. *gaboj* cu aceeași însemnare; *zgău* din alb. *zgo* „die Vorstufe zu zgua“; *zgaibă* din alb. *zgebe* și *zгурă* din vechiu

¹ K. Treimer în studiul citat (p. 396) derivă *fărâmă* din alb. *farof* „verwüste, zerstöre“, iar *sărac* (p. 397) care nu poate fi despărțit de *vsl. sirakū*, din alb. *Θαρίμα*. Nici *sărman* cu derivatul arom. *sărmăniță* prunc, copil mic, p. ext. leagăn, nu pot fi aduse în legătură cu forma albaneză. De asemenea *fsat* nu poate fi despărțit de *sat*, despre care vezi mai în urmă studiul d-lui V. Bogrea (Dacoromania, I, 253—257), spre a fi derivat singur, cum face autorul, din alb. *ršat*. Vezi și Meyer-Lübke (EWR 3461).

alb. *zgurja* > *zğüre* — despre acesta din urmă vezi și Meyer-Lübke în Grundriss p. 1053 § 50, — care aproape mai toate nu se pot susține ca atari: alb. *bika* trebuie să ne dea *bică*; *folte(a)* în nici un caz n'ar putea veni din *fole* + alb. *-te*, deoarece un *-te* în funcțiunea arătată de Weigand nu există, iar suf. *-te* la care se referă ne-ar putea da foneticește tot așa de greu un *folte* (cu schimbarea lui *ε* în *e*) ca și *burte* din *burtă* pe care Weigand nu și-l poate explica și la care s'ă referit Pușcariu (Dicț. Acad. Rom.), ca să explice, prin analogie, forma *folte(a)*. Aici adaog că la București forma *burtea*, ca poreclă pentru oamenii burtoși, este foarte curentă; în afară deaceasta, porecla *Codea* pentru „drac“, derivat de la *coadă*, este foarte cunoscută și chiar atestată. (cf. Jipescu, Opincaru p. 114). Așa dar analogia invocată de Pușcariu pentru explicarea lui *folte(a)* nu este imposibilă. În ce privește pe *a gâmbă* și *zgău*, imposibilitatea derivațiunii lor din formele alb. reiese din însăși expunerea lui Weigand, fără ca să mai fie nevoie a insista și noi aici asupra lor.

4. Elementele române în limba albaneză.

Trecem acum la partea a doua a raporturilor albano-române din perioada veche, anume la influența aromână sau română asupra limbei albaneze. Această influență se manifestă în lexicul albanez și în proporție nu tocmai așa de redusă. Cele mai multe cuvinte se aud în dialectul tosc, pentru că dintre Albanezi, Toschii sânt vecinii mai de aproape ai Aromânilor, de la care o bună parte din cuvintele ce vom cită au pătruns în limba albaneză. Aceasta însă nu vrea să zică că dialectul dacoromân n'a contribuit cu nici un cuvânt la această influență. Sânt destule cuvinte care prin forma lor se arată ca aromânești. Dar mai sânt unele care pot fi socotite tot așa, de bine dacoromâne ca și aromâne. Când vorbim de împrumuturi românești în limba albaneză, nu trebuie să înțelegem numai pe acelea care s'au făcut în urmă, prin mijlocirea dialectului aromân, ci, mai ales, și pe acelea care ar fi putut pătrunde și în perioada de expansiune a Vlahilor în Balcani, a acelor Vlahi despre care documentele și diplomele regilor sârbi ne vorbesc încă de pe la sfârșitul sec. XII. De asemenea unele din ele poate să dateze și dinainte de despărțirea Românilor în cele două

ramuri din dreapta și stânga Dunării. În aceste două perioade, după cum se știe, limba eră mult mai unitară de la o populație la alta și, prin urmare, o formă ca *mil'oară* (cu *l'* păstrat) care a dat în alb. *mil'ore* eră tot așa de dacoromână ca și aromână, întru cât înlocuirea lui *l'* prin *i*, după cum se poate vedea din vechile scrieri literare, s'a făcut după sec. al XIII. Așa dar, eu cred că ar fi priplit a spune cu Treimer că „Alle erkennbaren Wörter rumänischen Ursprungs im Albanischen sind sichtlich aromunisch und nur in Gegenden gebräuchlich, wo sich stärkere aromunische Siedlungen treffen“ (o. c. p. 389). Ținând seamă de raporturile strânse ce au existat odată între Români și Albanezi, este cu neputință a admite că numai Albanezii, care, ca chestiune de stare culturală pentru vremurile ce ne preocupă, erau pe aceeași treaptă cu Românii, au putut exersa o oarecare influență asupra limbei Românilor, iar aceștia mai de loc asupra limbei albaneze. De altfel și stadiul în care se află cunoștințele noastre asupra lexicului albanez, reduse, mai ales, la cele trei dicționare (G. Meyer, Christophorides și Junk), nu ne îngăduie să facem astfel de deducțiuni. Texte populare strânse de Albanezi, în felul cum avem noi în limba română, aproape mai că nu există. Dacă n'ar fi Hahn și Pedersen, aproape n'am ști nimic din lexicul întrebuintat în texte, nu numai în dicționare. Nu vorbesc de monografiile privitoare la terminologia specială a industriei casnice. Dacă am avea și pe acestea, sânt sigur că s'ar găsi și alte cuvinte de origine română în limba albaneză.

Ca și la studiul elementului albanez în limba română, și aci vom face aceeași despărțire între cuvintele albaneze de origine română și între acelea care, deși se arată a fi românești, însă, întru cât originea lor în limba română nu este pe deplin clarificată, proveniența lor în limba albaneză poate fi discutabilă.

Dintre cuvintele de origine română avem: *bálige* f. „Kuhfladen, bouse de vache“ (în afară de *baige*, *bage*, *bagel'e*) atestat de G. Meyer (Alb. Stud. V 69) numai pentru Albanezii din Grecia, cu observația „Dies steht der südrumänischen Form am nächsten“. Această formă nu numai că se apropie de cuvântul aromân, dar chiar este o formă aromânească împrumutată de Albanezii din Epir, care au venit cel mai des în contact cu Aromânii; un astfel de împrumut, chiar dacă am admite o origine albaneză a formei române, cea

ce nu se poate de monștră încă prin nimic (cf. Indogerm. Forsch. VI. 116), nu poate fi exclus, de oare ce, în privința aceasta, cazurile din alte limbi sânt numeroase și prea bine cunoscute, ca să fie nevoie a le înșiră; — *scl'imuris* „weine (von Kindern und Hunden)“ pe care G. Meyer îl derivă din ngr. $\kappa\lambda\alpha\upsilon\theta\mu\rho\acute{\iota}\zeta\omega$ „wimmern, winseln, ein weinerisches Gesicht machen“ vine din arom. *scl'imur* (despre copii) „plâng pe îfundate, mă fac că plâng cu suspine, (la Dal.) scâncesc, scrivesc, smorcăesc“. *El scl'imureadză* (el se face că plânge cu suspine) Dal. La Aromâni din nord se întrebuițează numai cu accentul pe tulpină: *scl'imur*, *scl'imuri*, *scl'imură*. De asemenea lipsesc formele cu ș inițial: (*șcl'imur*), pe care Dal. le dă alături de *scl'imur*; întocmai ca *șcl'ifur* și *scl'ifur*. Cuvântul vine din lat. *exclamoro*, -are și, prin Aromâni, a trecut și la Greci: $\sigma\kappa\lambda\mu\rho\rho\sigma\mu\alpha\iota$ „winseln von Kindern“ (G. Murnu, Rum. Lehnw. im Griech. p. 42. Vezi și Meyer-Lübke REW. 1961; — *tșutșuris* (*tșutșuras*) vb. „ins Ohr flüstern“ din arom. *tșutșur* vb. „șoptesc cuiva la ureche, (la Dal.) șușui, șopai, murmură“. *Nu știu ți-l' tșutșurățiva la ureacl'e* (nu știu ce-i șoptește la ureche). *E noi vărg'am și nă tșutșurăm* (iar noi vorbim și ne șoptim la ureche) Cod. Dim. 47/12. Cuvântul a pătruns și la Greci $\tau\sigma\upsilon\tau\sigma\upsilon\rho\acute{\iota}\zeta\omega$ „zwitschern“, după cum a arătat G. Murnu (o. c. 45); — *surboh* „schlürfe“, (gheg) *surp* cu derivatul *surbul'te* „schlürfbar“, pe care G. Meyer îl derivă din vsl. *srъbati*, bulg. *srъbam*. „schlürfe“ sau din ital. *sorbire*, vine din arom. *sorbu* (cu perf. simplu și part. *surg'it*, *surg'it*). Formele cu accentul pe tulpină fiind cele mai des întrebuițate, explică trecerea lui *o > u* în alb., trecere care de altfel este un fenomen regulat în alb. ca și în dialectul aromân. Meyer-Lübke dă și *șurboj* forma regulată alb. din lat. *sorbere* (Grundriss, p. 1049); — *sus* întrebuițat numai supt forma interjecțională „hebe auf“, *susu* „erhebe dich“ vine din rom. *sus* arom. *nsusă* (< lat. *susum*). În dialectul arom. *nsusă* are exact aceeași întrebuițare verbală sub forma interjecțională ca și în albaneza, pentru care G. Meyer (EWA. 397) se referă numai la ital. *suso*; — *manâr* s. m. „zahmer Hammel“ (G. Meyer, EWA. 258) din arom. *mânar* (< lat. *manuarius*) „mielul care se ține acasă pentru îngrășare, miei care se învață să vie după om (Dal.), „mielul obicinuit a merge nedespărțit după cineva“ (Basmе). Cuvântul se găsește și la Greci $\mu\alpha\nu\acute{\alpha}\rho\iota$: ($\mu\alpha\nu\nu\acute{\alpha}\rho\iota$) „gemästetes Lamm oder gemästeter Hammel“ (G. Murnu, o. c. 31).

— *kuatse* „weisses Schaf mit schwarzen Augen und Braunen“ din arom. *coașin*, cu pete roșii la obraz, la cap“: *Oaie coașină* (oaie cu pete roșii la cap) Dal. (Skok P. în Zeitschr. f. rom. Phil. XXXVI (1913) p. 641—656), în dacor. *coacina* „numele unei oi cu botul galben sau roșiu“ din lat. *coccinus-a-um* (Candrea, Les Elém. lat. p. 65); — *furkulitse* „Gabel“ (G. Meyer EWA 114) din românescul *furculiță* din *furcă* (< lat. *furca*), care se găsește în toate dialectele afară de cel istrian. Cuvântul nu poate fi un derivat alb. din *furkε*, de oare ce derivate cu suf. *-ul'itse* nu există în limba albaneză, ci numai în *-itse* (*bualitse*, *gomaritse*, *daskalitse* etc. cf. Pekmezi, Gram. der alb. Spr. p. 223). În afară de aceasta, cuvântul este unul dintre acei termeni pastorali români pe care îi întâlnim la toate popoarele din Peninsula Balcanică afară de Sârbi: gr. *φουρκουλίτσα*, bulg. *furkulitsa* (G. Murnu o. c. 46); — *urđa* „Käseart (alter kugeliger Käse mit Schimmel überzogen)“ dat de Weigand (Alb. Wb. 96). La G. Meyer și la Hahn cuvântul nu se găsește. În schimb, atât la unul cât și la celalalt avem *urđe* (*hurđe*) „Epheu, Flechtenkrankheit“. Weigand, vorbind de *urđa* „brânză“, îl dă supt *urđ-i* Flechte, Flechtenkrankheit“ adăogând și înțelesul „Schimmel“ (muzezeală) pe care îl dă și la *urđa*. Chestiunea stă așa: una este *urđ-i*, dată de Hahn și G. Meyer cu înțelesul de „Epheu, Flechtenkrankheit“ și alta *urđa* „Käseart“, cuvânt nou în limba albaneză. Felul de brânză cunoscută supt numirea de *urdă*, în Peninsula Balcanică, este de două calități: una comună, preparată din zăr care se obicinuește și la Dacoromâni, și alta de calitate superioară, prin grăsimea și gustul ei, care se prepară numai de pe la sfârșitul lui August, din lapte gras. Preparația acestei urde este o specialitate a Aromânilor din Pind; de aceea Bulgarii din Macedonia îi spun „vlaška urda“ și se vinde în bucăți rotunde ca o ghiulea, cântărind câte 1—3 kgr. bucata. Dacă în limba albaneză acestui fel de brânză, pe care Aromânii o fabrică de forma rotundă („kugelig“), îi zic *urđa*, apoi cu siguranță că cuvântul este nou luat de la Aromâni, singurii care posedă secretul acestei fabricațiuni, și nu are a face nimic cu *urđ-i* „Flechtenkrankheit“. Aceasta o spun pentru că Weigand, în studiul său *Zur Terminologie der Molkerei* (Jahresb. XVI 229—230), ocupându-se cu etimologia cuvântului românesc, crede că ar putea deriva din alb. *urđa*, adăogând „Käseart die mit Pelz, Flechte überzogen ist“. Ce fel de *urdă* va

fi aceasta ocoperită cu „Pelz“ și „Flechte“, nu știu, pentru că eu, ca Aromân, am mâncat din ea, și se înțelege că Weigand se referă la urda aromânească de forma rotundă. Weigand dă poate aceste lămuriri ca să apropie înțelesul cuvântului de alb. *urd-i* „Flechte, Flechtenkrankheit“? Dar acesta n'are a face absolut nimic cu *urda* (brânză) și numai întâmplător se confundă cu cea dintâiu ca formă. În afară de aceasta, în aromână nu se pronunță, propriu zis, urdă, ci *urdă*. Așa este cunoscut la nord peste tot și tot așa îl întâlnim și în scrierile vechi (*De aistă se fațe umptu și cașu, urdă și dală* Daniil ^{3/120}). În Epir se aude și *urdă*, însă nu în toate părțile (în Avdela, *urdă*) prin substituirea lui *d* prin *đ*, ca în alte cuvinte: *arăđățină* pentru forma obicinuită *arădățină* (Dal). Așa dar, forma românească comună pentru toate dialectele este *urdă*, așa cum se pronunță la cea mai mare parte dintre Aromâni. Acest *urdă* în nici un caz n'ar putea veni din alb. *urđe*, căci ar fi trebuit să dea în arom. *urdză* (cf. bard-i — bardzu), iar în dacor. *urză*. Pesupunerea lui Weigand că «Im dr. gehörte dann zu den jungsten Entlehnungen» n'ar putea fi admisă nici pentru aromâna, pentru denumirea unui fabricat, care, ca și *cașul* și *brânza*, datează de când cu păstoritul la Români, atunci când la Albanezi se cunoaște numai pentru denumirea unui singur fel de urdă, preparată de Aromâni. Dar chiar dacă am trece peste aceste considerațiuni și am admite că și pentru Aromâni cuvântul ar fi de origine albaneză, atunci de ce la Aromânii, care au astăzi *urdă*, ca și Dacor., nu avem *urdză*? Un *urđe* alb. intrat nou în dialect, s'ar fi putut păstră, cel mult, sub aceeași formă (*urdă*), nu însă *urdă*, întru cât *đ* este un sunet curent la toți Aromânii.¹ Cu totul altfel se prezintă chestiunea față de forma alb. *udós* „Käse“ despre care Weigand nu pomenește nimic. Nu se știe dacă acesta este din **urđos*. De asemenea nu e sigură nici legătura lui cu forma română, deși G. Meyer (EWA 445) adaogă cu privire la forma alb. „Scheint zu dem weit verbreiteten, in seinem Ursprunge nicht aufgeklärten rum. maced. *urdă* „Topfen“... zu gehören“. De la Aromâni cuvântul a trecut la Sârbi, *urda* același cu *grușavina* și *grușevina* „lapte închegat“, care este un derivat din *grușafi* „gerinnen“ (despre lapte), tot de origine arom. despre care se va vorbi mai pe larg în altă parte; la Bulgari

¹ Treimer, fără să-și dea seamă de aceste dificultăți, admite etimologia dată de Weigand (o. c. p. 391).

urda „käsige Masse“ etc. Pentru răspândirea cuvântului la Slaviî de nord și răsărit cf. Mitteil f. rum. Inst. 272. Cu originea lui s'a ocupat mai pe larg Hășdeu (Columna lui Traian, 1874 p. 105) derivându-l din forma tracă *urud*; — *γῠρῠε* „Loch“ pe care G. Meyer (EWA. 37 s. bire) îl derivă din lat. *cavus* este din arom. *gaviă* (dacor. gaură); — *mil'uar* (milore) „junger Widder, junges Schaf von ein biz zwei Jahren“, *mel'ore* f. „Ziege, din noch nicht geworfen hat“, din *mil'or mil'oară* (< lat. *agnelliolus, *agnelliola) care, supt forma lor veche, pot fi aromâne sau dacoromâne. Cuvântul se găsește și la Greci *μηλιέρι*, *μηλιέρα*, „dreijähriges Lamm“; pentru celelalte forme vezi la Murnu (o. c. p. 30-32); — *skutër* s. m. „Oberhirt“ corespunde formei dacor. *scutar* „mai marele peste ciobani“ atestat și supt forma *scutariu* „cel care priveghează ca ciobanii să păstorească oile bine și îngrijește ca să fie îndeajuns cele trebuitoare la stână“ (Hasdeu, Chest. I p. 34 în comuna Călinești jud. Botoșani), ceea ce arată că suf. *-ar* nu trebuie socotit numai decât din sl. *-ar*, ci că reprezintă pe *-arius* din lat. *scutarius*, dat, deși cu semnul întrebării, și de Meyer-Lübke (REW. 7755). Forma vsl. *skotari* „pecurarius“, derivat din *skotü* „pecus“ și atestată pentru sec. al XIII, este foarte rară în vsl. (cf Miklosich, Lexicon Paleosl. 848 și Etym. Wörterb. 303), iar limbile bulgară și sârbă, care privesc mai de aproape forma română, nu l-au. Din aceste motive cuvântul nu putea pătrunde în albaneza din limbile slave din Peninsula Balcanică, și mai puțin din gr. *σχοιτάρι* „Schildträger“ (G. Meyer, Ngr. St. III 61). Înțelesul cuvântului din limba alb. îl duce direct la forma română; — *rusal'e* s. f. „Schlampe“ adică „mujerie desfrănată, mujerie rea, târfă“ alături de forma moștenită *ršaje*, *ršij* f. (< lat. *rosalia*) «Pfungsten» reprezintă român. *rusal'e*, în dacor. cu înțelesul „böse Feen, die Sturm erregen, Dächer abdecken, die Wäsche junger Frauen entführen u. dgl.“, și „femeiere“. Cu acest înțeles, care există numai în limba română și lipsește în limbile slavice din Peninsula Balcanică, cuvântul alb. nu poate fi de alt de origine română. În ce privește dialectul prin care a patruns în alb. observăm că, intru cât înțelesul de „Schlampe“ lipsește în dialectul arom., originea lui trebuie căutată tot în dialectul dacor. și anume în aceea epocă, când forma originară *rusal'e* (< *rosalia*), care astăzi mai există numai în arom. și megl., nu dispăruse încă sub presiunea formei slave.

○ nouă explicație despre dacor. *rusalii* vezi la S. Pușcariu (Daco-romania I, p. 438); — *ore* (în dialectul gheg) «Weiblicher Dämon, der die Welt durchstreift die Verwünschungen und Segenswünsche aufschreibt, die er hört, und sie in Erfüllung bringt» (Hahn, alb. St. III p. 89): *Šk'oje ora e ndeg'ofte* (arom. s-trițeari orle s-te avdă), din arom. *ori* (în expresia curentă mai ales la Aromânii din nord) *Lu acațară orle* (I-au apucat nebuniile); *eastecum lu-acață orle* (este cu toane, cum îl apucă) Dal., iar acesta din lat. *horae, -arum* „die Horen, die Göttinnen der regelmässig wiederkehrenden Naturordnung, der Jahreszeiten u. ihres wechsels, die gültig in dem Kreislaufe der Zeiten Menschen und Göttern manches ersehnte Gut bringen“ (Georges). Cuvântul există și în dialectul dacor. în expresia: *a-și veni în ori* „zu zich kommen“; *a-și ieși, a scoate din ori* „ausser sich geraten, bringen“ despre etimologia căruia Tiktin (Dicț. Germ. Rom.) se întrebă „ist vielleicht mit dem pl. von *oară* identisch“. G. Meyer (EWA 315) îl confundă cu calabr. *ore* „Stunde“, derivându-l din ital. *ora* și adăogând că pentru înțelesul „weiblicher Dämon“ e a se compara slov. *ura* „Ungewitter“. Se înțelege că cuvântul ar putea să existe și la Slavi, precum și peste tot dealungul Dalmației (Fr. Baron Nopcsa, *Beiträge zur Vorgeschichte und Ethnologie Nordalbaniens* în Wissenschaftliche Mitteil. aus Bosnien u. der Herzegowina Vol. XII p. 226), însă ținând seamă de înțelesul lui, el se identifică cu forma aromână; — *pegere* „unrein; f. Unrat, Schmutz“; *pergoni* „beschmutze, verunreinige“. Ca formă și ca înțeles cuvântul este un împrumut din dialectul aromân. Păstrarea lui *g* intervocalic exclude derivația lui directă din limba latină, trimțându-ne la una din limbile romanice cu care limba albaneză a avut legături mai vechi; iar înțelesul de „Unrat, Schmutz“ ne conduce direct la dialectul aromân. În acest dialect *pângân* (< lat. *paganus*) însemnează „om rău, crud peste măsură, păcătos“ iar *pângănitare* și *pângăneață* numai „murdărie, excrement“, ca și verbul *pângănescu*, mă murdăresc cu ceva, mă spurc“. Acest înțeles trebuie să se fi desvoltat de cu vreme în limba română, căci îl întâlnim și în dialectul dacor. în *pângări* „a spurcă“, prin urmare împrumutul poate fi și mai vechiu; — *pekul'* „Sorge“ (G. Meyer EWA 325) însă și „bacșiș în bani“, înțeles care îl apropie de cuvântul arom. *picul'u* (< lat. *culium*) „bani strânși pentru bătrânețe“ (Pușcariu, Wb. 1295); —

puł'ke „Truthenne“ din arom. *puł'că* (megl. *puł'că*) întrebuințat la Aromânii din nord și ca nume propriu (cf. Meyer-Lübke în Grundriss ed. 2 p. 1039). Despre extensiunea cuvântului și la Bulgari: *puł'ka* „junges Huhn“, la Sârbi: *pujka* „Truthenne“, la Ruteni: *puł'ka* și *puika* id. cf. Wędkiewicz (Mitteil d. rum. Inst., 285 și G. Meyer o. c.); — *nal't* adv. „hoch, oben“, *nal'te* „hoch, gross von Gestalt“ nu poate fi derivat, direct, din lat. *in alto* (G. Meyer, EWA. 297), din cauza păstrării lui *a* urmat de *l* în poziție închisă (cf. *gelbere* > lat. *galbinus*), ci trebuie să fie un împrumut mai nou din limba română: *înalț* (Meyer-Lübke, ib. p. 1043); — *keřute* „gehörntes Schaf“ nu poate veni, cum dă G. Meyer (EWA. 190), din lat. *cornūta*, din cauza lui *ū* netrecut în *ii*. Forma alb. este aceeași cu forma română *cornuță* (din „oaie cornuță“) răspândită la toate popoarele slave: rut. *kornuta* „Schaf mit Hörnern“, ceh. *kurnota* id., slov. *kornuta* etc. (Berneker, SEW. 573; Mitteil des rum. Inst. 297). Pentru formele din Peninsula Balcanică vezi G. Murnu (o. c. 29). — Pentru același motiv și *kukute* n'ar putea veni nici din lat. *cicūta* (G. Meyer ib. 211) și nici din *cucūta*, care ar fi trebuit să dea **kukūte*, ci din românul (arom.) *cucuță*, care se găsește și la Sârbi: *kukuta* „conium maculatum“; — *misur* (în Berat), încolo *misur* „Tiefer Teller, Schüssel“ din arom. *misur(ă)* „strachină“ (<lat. *me[n]sura* cf. S. Pușcariu Wb. 1047). Înțelesul de „farfurie“, care se dă pentru forma megl. (cf. *un misur di frină* „o strachină de făină“ 16/29. *Dou misur cu uă* „două strachine cu struguri“ 2/47) nu există. De altfel, în Meglen nici nu se cunoaște farfuria, iar la Aromâni există cuvântul *piatū* (<ital.). Cuvântul *misur* există și în bulg. cu același înțeles. De obicei această formă se derivă din vsl. *misa* „Schüssel“, (P. Cancel, Despre „Rumân“ p. 30), fără însă ca să se arate un alt exemplu derivat cu suf. *-ur* și fără ca acest *misur* să existe și în celelalte limbi slave. Este drept că suf. *-urū* să găsește în slov. *kačur* „Sclangenmännchen“, de la *kača* „Schlange“ rut. *kačur* „Enterich“ etc., însă cu altă funcțiune, iar *-ura* în sârb. numai ca augm. *glavura*, *tikvura* etc. (Miklosich, Vergl. Gram. d. Slav. Spr. II, p. 93). Presupun mai de grabă că bg. *misur* numai întâmplător coincide ca înțeles cu vsl. *misa*, întru cât suf. *-ur* după Vondrák (Vergl. Slav. Gramm. I, 433) nu există în limba bulgară. Cuvântul este de origine aromână și face parte din acei termeni pastorali, ca *mură*, *sugar* etc. care au

trecut la Bulgari. Desvoltarea semantică de la *mensura* la „strachină care servea ca măsură“, nu este grea, dacă ținem seamă de faptul că și vsl. *misa* (< mensa) a putut ajunge la acest înțeles. În ce privește însă forma albaneză, care ne interesează în primul rând și care se păstrează încă supt forma ceva mai veche aromână *misură* (cu *ă* final), ea nu putea veni din bulg., și pentru faptul că acest *ε* nu poate reprezenta un *z* vsl., căci atunci *misurz* ar fi fost o formă paleoslavă și, după cum am spus mai sus, ea nu se poate atesta decât numai pentru limba bulgară; în afară de aceasta, o formă vsl. *misurū* ar fi trebuit să dea în alb. *mișurū*, mai ales că *s* > *ș* în limba albaneză ajunge până prin sec. al XI-XII, iar *ū* > *ε* în vsl. n'a trecut de sec. al X. Păstrarea lui *ε* final ne arată că avem a face cu o formă arom. în limba albaneză; — *perușane* f. pl. „Strinband von Gold, Edelsteinen oder Perlen“ (G. Meyer, EWA. 329), „Behang, Kopfschmuck einer Braut“ (Weigand, Alb. Wb. 69) din arom. *pirușană*: „perușane erau numite altădată fetele care își lăsau părul pieptănat pe frunte“ (Basmе), „termen de desmierdare către fecioare“ (ib.) „femeie cu perciuni frumoase, femeie înaltă, sveltă, mândă și cu păr frumos“ (Dal.), prin ext. „monedă de argint sau de aur atârnată de frunte prin câte un lăntșor de argint“ (Mihăileanu). Forma arom. nu poate deriva din bulg. *perușina* (Pascu, Suf. 295) care vine de la *pero* „pană“ și înseamnă „Gefieder, Federn, Daunenkissen“, după cum nici forma alb. din turc. *piruze* (EWA 329). Cel mult forma arom. ar putea veni din cea alb., dacă derivarea lui din *per* (ca corb - corbișană) prin forma intermediară *peruș* n'ar fi cu putință; — *rute* „Raute“ n'ar putea veni numai din ital. *rută*, ci foarte probabil din rom. *rută* id. (Meyer-Lübke în Grundriss p. 1047); — *kakarıs* vb. „gackere von Hühnern“ din arom. *căcăredzū* „cotcodăcesc“ (*Găl'ina căcăreadză* «găina cotcodăcește»): G. Meyer (EWA. 166) derivă cuvântul din ngr. *κακαρίζω*, care el însuși vine din arom. Forma arom. nu poate veni din ngr., căci atunci ar fi trebuit să avem **căcărisescu*; — *grumul* „Haufen“ nu poate veni din lat. *grūmulus*, din cauza lui *ū* care trebuia să se dea *ū*, însă nici din ital. *grumolo* care înseamnă „Herz (von Kopfsalat oder vom Kohl)“ cum dă G. Meyer (EWA. 132). Dacă nu vine direct din arom. *grumur* „grămadă“ (*Grumur di leamne*) cu *r* final disimilat, atunci păstrarea lui *u* pentru *ū* s'ar putea datorî contaminării cu forma aromână; — *fl'okate* s. f. „weisswollener Überrock,

Nationaltracht der Süd-Albanesen“ din arom. *flocată* și *flucată*, derivat de la *floc* (lat. < *floccus*, -um) ca *gurgul'at*, -ă, *moțat*, -ă etc. și păstrat ca substantiv supt forma feminină din întrebunțarea adjectivală: *vilendză flucată* „velință prevăzută pe deasupra cu floci“: *Fitșorlu amel, țâne fluria estă și di nâșă si-ni-adari nă vilendză flucată* (:opilul meu, ține acest galben și cu el să-mi faci o velință flocoasă) Basme 208/10. La Aromânii din nord se întrebunțează numai *flucată* și *flocată* (cu o neaccentuat pentru *u*), probabil supt influența lui *flocă*. La început trebuie să fi însemnat țesătura de lână prevăzută cu floci, care este un fabricat specific al Aromânilor¹. Cu acest înțeles cuvântul a fost împrumutat de către Albanezii din Epir care veneau mai în contact cu Aromânii care se ocupă în special cu acest fabricat. Cuvântul există și în ngr. *φλοκιάττ* cu același înțeles ca în limba albaneză și intrat probabil din această limbă (G. Meyer Ngr. Sb. III, 70). Explicarea cuvântului din limba alb. de la *fl'ok* și suf. -ate este cu neputință, de oare ce lipsește acest sufix; — *cusri*, *cusrire* „văr, vară“ din arom. *cusurin*, *cusurină* (<lat. *consobrinus*, -a) id. (Christophorides, ap. CDDE); — *gușe* „Hals, Läppchen des Hahns“ cu mai multe derivate despre care vezi G. Meyer (EWA. 135). Cuvântul este răspândit peste tot în Peninsula Balcanică: bulg. *guša* „Kropf, Hals, Unterkinn“, *gušă* vb. *gušă se* vb. a se îmbrățișa (cf. arom. *mi l'au di gușe* „mă îmbrățișez“), sârb. *guša* id., rut. etc. pe care Berneker (SEW. 362) le derivă din român. *gușe*² și nu ar fi cu neputință ca să fi pătruns și în limba albaneză, mai ales că originea latină a cuvântului românesc apare mai evidentă și din mulțimea formelor romane, despre care vezi Meyer-Lübke în *Zeitschrift f. rom.*

¹ Negoțul pe care îl făceau odată Aromânii cu aceste țesături era foarte mare. Dimiile Aromânilor și în genere toate fabricatele de lână ajungeau, după cum ne relatează Pouqueville (Voyage, II p. 172) până la Constantinopol și peste tot în Occident. De aceea socotesc că și pasagiul din poeziile poetului bizantin Teodor Prodrom din sec. al XII: *Κάππα μου ὄνταν ὀθέκεν ἡ Βλάχα νὰ σὲ φάνη Πολλὰ δάκρυα σὲ γέμισε* (O mantaua mea, când te-a pus Aromâna la războiu să te țese, te-a umplut cu multe lacrimi) se referă mai de grabă la *Vlaha* din Peninsula Balcanică, decât la aceea din Principate (cf. Hesseling et Pernot, *Poèmes prodromiques en grec vulgaire* p. 83 ap. D. Rasso, *Elenismul în România* p. 45. Vezi și O. Tafrafi, *Bizanzul și influența lui asupra țării noastre* p. 78).

² Forma dialectală (megl.) *gușnes* „îmbrățișez“ pe care o citează Berneker (ib.) nu derivă din *gușe*, ci din aoristul bulgar *guša-gušnah* ca *stignes*, de la *stigam-stignah* etc.

Phil. XV, 242 și REW. 3750, iar o explicație sigură a formei albaneze, din limba albaneză, nu s'a dat. Despre prezența cuvântului în ngr. $\chi\rho\omicron\sigma\alpha$ „Kropf“, vezi Murnu (o. c. p. 24). — Tot aci aparțin și *l'ast* „Ruhm. *l'eydoń* „lobe“ influențate de formele arom. *alavdu*, *alãvdare* (laudo, -are), dacă nu chiar împrumuturi directe, cum crede Meyer-Lübke (o. c. p. 1047); — *șpun* (întrebuințat în Dibra cu înțelesul) „zeige, führe“ (G. Meyer. EWA. 415), din arom. *spun*, cu același înțeles (Meyer-Lübke, o. c. p. 1056); — *busture* „was sich im Magen der Wiederkãuer befindet“ din materialul strãns de Dr. Reinold din albaneza vorbită în Grecia (G. Meyer, Alb. St. V, p. 71), trebuie să fie același cu arom. *pãsturã* „murdãria din pãntecele unei vite“ (Mihãilãnu) p. ext. (supt forma *prĩsturã*) și „stomah, burtã de vite“, fig. „om de nimic, nãtãrãu“ (Dal.) Originea cuvântului rom. nu este cunoscutã. Dupã însemnare existã o legãturã între formele arom. și alb., chiar în cazul când am avea a face cu un împrumut invers. În dialectul dacoromãn înțelesul cuvântului se cam deosebește. Aci însemneazã „materia cea neagrã și amarã din faguri“ (Șezãtoarea, III p. 84), „material otrãvitor în faguri, de culoare galben-vãnatã, adunat de albine pe timp secetos de pe plante veninoase“ (Sãghinescu, Voc. rom. p. 30); — G. Meyer dã și pe *vergar* (la Meyer Lübke: *vorgar*, cf. Grundriss p. 1048) „unverschnittener Bock oder Hengst“ sub forma *vãrgere* ca un împrumut din romãn. *vargã* din *veargã* (EWA 470), ceea ce e pușin probabil; — *preș* (pe lângã forma regulatã *pras*) „Lauch“ întrebuintat în Berat, vine din arom. *preaș* (la Aromãni din Albania), pe lângã forma obicinuitã *praș* (G. Meyer EWA. 334); — *trup* întrebuintat numai în dialectul tosc cu înțelesul de „corp“ („Leib, Körper“), — în dialectul gheg se întrebuinteazã *korp-i* (Pekmezi, Alban. Gramm. 251) — vine din arom. *trup*, singura formã pentru desemnarea corpului omensk. Cu acest înțeles, care se gãsește numai în limba romãnã, nu puteã veni, direct din vsl., bulg. s. sãrba, de oare ce acestora le lipsește noul înțeles.

Ca împrumuturi nouã, de înțeles numai, nu de cuvinte, însemnãm *vjet* «an» ca subst. și „anul trecut“, ca adv., dupã romãnescul *an* subst. (< lat. *annus*, -um) „an“ și *an* adv. (< lat. *anno* abl. de la *annus*) „acum un an, anul trecut“ (S. Pușcariu Wb. 88; Jahresbericht XIV. 141); — *krie*, (gheg) *krũe* „cap“ având și înțelesul de „sfârșit“ dupã dacor. *cap* și

capăt, nou singular refăcut din plur. *capete* (S. Pușcariu, Wb. 262) *Ne krüet mot motit ja fal' Zoti begut djal'in* (la capătul s. sfârșitul unui an Dumnezeu îi dăruie beifului un băiat) din „Biri i begut“ publicat în *Mitteil d. rum. Inst.* p. 380. De la acest din urmă înțeles și derivatul *krüj* „sfârșesc, duc ceva până la capăt“; — *mbül, mbüs*, (gheg) *müs* „ersticke, ertränke, erdrossele“, înțeles dezvoltat dintr'un mai vechiu «erschlage» (*Zeitschr. f. rom. Phil.* XXXVIII, 387) după rom. *nec* cu înțelesul primitiv „ucid“, păstrat în dialectul megl. și „ertränke, ersticke“, înțelesul actual în celelalte dialecte, care se dezvoltase în latina vulg., după cum se poate constata aceasta din celelalte limbi romanice; — *l'ul'e* cu înțelesul secundar de „menstruation“, în afară de acela de „floare“, după românescul *flori*, cu amândouă înțelesurile, despre care am vorbit mai pe larg în Dacoromania I, 331—334; — *karte* pe lângă forma savantă *leter*, cu înțelesul acestui din urmă, din român. *carte* „hârtie, serisoare, carte de studiu“ (Dacoromania I, 335).

Trecem acum la acele cuvinte din limba albaneză care stau în strânsă legătură cu formele corespunzătoare din limba română și a căror origine românească pare probabilă: *murk* art. *murgu* „dunkel, schwarz, grau“. Cu originea cuvântului s'a ocupat G. Meyer. În alb., în afară de *murk*, mai există și *murge* „Bodensatz des Oels“ pe care el îl identifică cu ngr. $\mu\omicron\upsilon\rho\rho\alpha$ cu aceeași însemnare de „Bodensatz, Weinhefe“. Plecând de la acest sens, el propune lat. *amurca* (gr. $\acute{\alpha}\mu\omicron\rho\rho\eta$) pronunțat *amurga* „die beim Auspressen der Oliven vorfliessende, wässerige Unreinigkeit, der Vorschas, Quelschaum“ (Georges), mai ales că, cu aceeași însemnare, el se găsește și în celelalte limbi romanice, pentru care vezi Ascoli (*Arch. Gl. It.* II. 403) care se ocupă cu afereza lui *a*. Această etimologie nu întâmpină tocmai așa de mari greutăți cum presupune Treimer (*Zeitschr. f. rom. Ph.* XXXVIII 408), de oare ce, admitând căderea lui *a* ca un fenomen vechiu, așa cum reiese și din celelalte forme romane, ea ar fi trebuit să ne dea în alb. *murge*, în român. *murgă*. În ce privește înțelesul, trebuie făcută o deosebire între formele *murk* „braun, braunrot, dunkel, schwarz“ și *murge* „Bodensatz des Oels“. Sensul latin trebuie pus cu această din urmă formă. La început a însemnat „apa murdară de culoare brună care se lasă la presarea măslinelor înainte de curgerea untdelemnului“, după aceea „tot ce rămâne

necurat de la untdelemn“, prin urmare „drojdie, sediment, rămășiță“. Și de oare ce culoarea acestor rămășițe este brună sau brun-roșietică dând în negru, ușor s'a putut desvoltă și înțelesul „dunkel, schwarz“.

Acum, ori care ar fi legătura de înțeles între cuvintele *murk* și *murgε* și presupunând că am pleacă de la lat. *amurca*, care ne-ar de *murgε*, din aceasta n'am putea derivă în limba albaneză un adj. *murk*. În cazul acesta *murk* trebuie despărțit de *murgε*. O astfel de derivație ar fi cu puțință numai în limba română. Însă aici lipsește cuvântul *murgă* cu înțelesul din alb. și din celelalte limbi romanice. Aceasta însă n'ar putea exclude cazul că să fi existat și în românește odată **murgă* care să se fi pierdut, mai târziu, atunci când Românii, îndepărtându-se din apropierea regiunii în care se fabrică untdelemnul (Italia și mai ales Albania), cuvântul aproape nu mai avea nici o întrebuintare. Din acest **murgă* românesc s'a putut forma în adj. *murg* cu înțelesul secundar, care a putut trece la Albanezi supt forma *murk*. În cazul acesta, la Albanezi am avea două cuvinte de origine comună, însă de proveniență deosebită: *murgε* < lat. *amurca* și *murk* < român *murg* din **murgă* < lat. *amurca*. Un împrumut din limba română n'ar fi cu neputință, dacă ne gândim la răspândirea mare a acestui cuvânt în sânul limbei române, la puterea lui de productivitate (despre care vezi la sfârșit supt *mur g*) și, în fine, la expansiunea lui la celelalte popoare, prin mijlocirea păstorilor români.

Cu originea lui s'au mai ocupat Treimer (l. c.) aducându-l în legătură cu *mjergule* „Nebel, Finsternis“ care și el, ca și român. *negură*, nu e pe deplin lămurit (lokl, Stud. zur alb. Etym 57); G. Weigand (Jahresb. XII, 163 nota) i-a căutat originea în forma balcanică **murenu*, **murecu* din *mura*, *mora*, care au dat *mură*, însă despre care vezi Meyer-Lübke (REW 433), iar Philippide în gr. ἀμολγος (Principii 147 cf. și 216); — *grumaz*, -i s. m. „Kehle“ este același cu arom. *gurmadzu* (din *grumadzü*) „grumaz, înțelegându-se numai organele interne: gâttele și faringele și p. ext. partea de dinainte a gâtului“. *Luplu o cață* [oiaia] *di grumadzu fi s-nu zgară* Cod. Dim. 37/7; *Grumadzu* Cavallioti (C. Meyer, Alb. St. No. 521). Meyer-Lübke a arătat (Litteraturbl. f. rom. u. germ. Phil. XII 240) că *grumas* și *sugrumă* se pot referi la lat. *grumus*, *gruma* „Kehle“ cu care s'ar putea compară și fr. *gourmand*, *gourmer*. Mai târziu, revenind, în parte,

asupra acestei păreri (REW. 3888), admite pentru român. *grumaz* și *sugrumă*, ital. *digrumare* „gierig schlingen“, *digruma* „Doppelmagen“ forma *grūmus* „Kehle“, întrebându-se, în același timp, de unde ar putea veni această formă, iar pe fr. *gourmand* îl derivă din angls. *grōm* „Bursche“ din care a rezultat vfr. *gromet* „Bursche der Wein verkauft“ și, prin schimbare de sufix, *gourmand* „leckerhaft“ (REW. 3879). S. Pușcariu (Wb. 743) recunoscând un suf. albanez în forma română, admite identitatea lui cu forma alb., fără însă a-l considera ca împrumut albanez, mai întâi pentru că tulpina *grum-* în alb. nu este frecventă pe când în română avem *sugrum* (și *zugrum* la Varlaam, C. 272 din care ar. megl. *zgrum*), și al doilea pentru că aceeași temă se găsește și în celelalte limb. romanice. Papahagi (Not. Etim. 24), plecând de la ideea lui S. Pușcariu, că forma română conține un suf. alb., încearcă să explice pe *grumaz* din *grumus* + *ză*, observând „că sufixul alb. se anină supt forma *-áză* în cuvintele române, devenit *-ază*, când anu-i accentuat, după cum rezultă din *nicăzū* (= micuțel, arom. *nicúť*) fem. *nicăză*, etc.“ El uită însă că în arom. *nicăzū* nu avem un nou sufix *-áză*, ci că întreg cuvântul este un nou masculin retăcut din forma feminină *nicăză*. De aci dar urmează că, neexistând un *-áză*, nu poate fi vorba nici de un *-ază*. Cât despre greutățile ce prezintă înțelesul de „deal“ al lui *grumus* cf. Weđkiewicz (Mitteil. d. Rum. Inst. p. 286) și Meyer-Lübke (REW. 3888). Se înțelege că o deslegare definitivă, în ce privește originea, nu i se poate da. Un lucru pare însă mai sigur și anume că, admitând legătura dintre cuvintele albano-române pe baza formei *grūmus*, din care se explică și celelalte forme romanice, cuvântul alb. ar fi trebuit să aibă în tulpină *ü* (< *ū*) pentru *u* (gurmaz), dacă dezvoltarea lui ar fi fost neatârnată de forma română. Din faptul însă că avem *u*, rezultă sau că cuvântul alb. este de origine română sau, în fine, că s'a încrucișat cu forma română, dacă ar fi să pornim de la un cuvânt iliric pentru forma lbaneză; — *baske* „Fließ“. Cuvântul este dat de G. Meyer (EWA 28) după Leake. La Hahn (Alb. St. p. 78) întâlnim *μράοαα* „Wolle“ fără nici un citat. Cavallioti, traducând pe aromânescul *bască* în alb., îl redă prin *Ουτχθ* (cf. G. Meyer, Alb. St. p. 99), un derivat de la *uik* (< *u'k*) „lup“, ceea ce probează că forma *baske* din alb., cu înțelesul aromânesc de „toată lâna ce se obține după tunderea unei oi“ (Dal.) nu-i eră cunoscută. Din

acestea ar rezulta că în alb. cuvântul nu-i așa de răspândit. În afară de aceasta, păstrarea lui *s* nealterat ne arată că cuvântul nu poate fi așa de vechiu cum ar fi vroit G. Meyer (o. c.), punându-l în legătură cu forme tracă Βροσάρα „Name eines langen Gewandes, das in den Notizen der Alten unrichtig mit dem kyrenäischen Βροσάρα Βροσάριον „Fuchs“ ... zusammengeworfen wird“. În cazul acesta originea lui trebuie căutată în limba română (dialectul aromân). În acest dialect el are o întrebuintare foarte deasă. De asemenea și în megl. (*la deadi căti una bască di lona neagră si-u facă albă* 5/61). În dialectul dacor. îl găsim atestat în Psalt. Sch. 220: *Deștinge-va ca ploa spre bască*. Cu originea cuvântului românesc s'a ocupat mai mult Hasdeu (Etim. Magn. 2593), care combate pe G. Meyer, propunând o altă formă tracă; — *kodre* „Hügel“ din arom. s. dacor. *codru*, pentru care vezi mai pe larg Dacoromania I 505-510 și mai ales Meyer-Lübke (REW 6921); — *sore* „Krähe“. Dacă, într'adevăr, român. *cioară* cu celelalte forme romane: sicil. calabr. *čaula* neap. *caole*, tarent. *čola* etc. etc. vin, după cum arată Meyer-Lübke, dintr'o formă *čaola* (Schallwort) „Krähe“ (REW. 2449), atunci probabil că și alb. *sore*, cu *l* între două vocale trecut în *r*, este un împrumut român sau, în fine, ține de forma română. În arom. cuvântul aproape nu există. El este atestat numai la Cavallioti *tșoară* (G. Meyer, Alb. St. 478) și ca nume de munte *La tșoară*, deasupra satului grecesc Filiki, în drum spre Samarina. Grecii îi zic muntelui: *S-tin Kuruna* de la *κορύνη* „cioară“ adică „la cioară“, ceea ce probează că în denumirea arom. a muntelui este vorba de *cioară* (Comunicat de Dr. Z. Papataniși din Epir); — *kesul'e* „Kopfbedeckung, Haube, Mütze“, din *căciulă* (cu aceeași trecerea lui *č* în *s*) despre care vezi mai pe larg S. Pușcariu (Lat. *Ti* u. *Ki* p. 53-54 și Wb. 248). Despre răspândirea cuvântului la Slavi și la Greci prin Români, vezi Berneker (SEW. 466); — *l'aj* „von Schafen mit schwarzen und weissen Haaren. Ein durch die rum. Hirten verbreitetes Hirtenwort“ (G. Meyer EWA 235) din arom. sau dacor. *laiu*. Cuvântul este foarte întrebuintat, mai ales în dialectul aromân. De la Dacoromâni a trecut la Ceho-slov. *laja*, *lajka* „schwarzes Schaf mit einen Einschlag von Weiss“, la Ruteni etc. (Berneker SEW. 688). La Greci *λάου* a trecut de la Aromâni (G. Meyer, Ngr. St. II, 68). Cu etimologia formei române s'a ocupat în urmă Wędkiewicz

(Mitteil f. rum. Inst. 278) a mai revenit odată (Revue Slavistique T. VII p. III-132) și despre care vezi Dacoromania I 520 și I. D. Țiceloiu (Zeitschr. f. rom. Phil. XXXVIII 485-490) fără un rezultat hotărâtor. — În afară de aceste cuvinte, am mai putea adăuga *fl'oere*, *fl'ojere* „Flöte, Pfeife“ care este același cu dacor. *floieră* „flueră cu 6 găuri“ (Viciu Gl.), arom. *fluedră* (pl. fluéri), megl. *florcă* (<fluer+că) întrebuițat numai în Țăr-nareca, incolo *friel*, (la Huma) *sfruiali*, și pentru care, plecând numai de la considerațiunea că forma română, prin păstorii români (Miklosich, Wanderungen 23), a ajuns la toate popoarele slave, Sârbocroați, Ruteni, Cehi, Poloni (Berneker SEW. 285), ea ar putea fi și pentru Albanezi un împrumut din limba română. Pentru originea formei albaneze vezi G. Meyer (EWA. 108), după care s'a luat Crețu (Mardarie Lex. Sl-rom. 322-325), ca să explice cuvântul românesc.

5. Considerațiuni finale.

Din raporturile studiate până acum în perioada veche, rezultă următoarele:

I. Din prezența elementelor de proveniență sigură albaneză în limba română și a acelor de proveniență sigură română în limba albaneză se constată că Albanezii și Românii, în perioada romană și, poate, ceva și mai târziu, au trăit în apropiere, dacă nu chiar, pentru o parte din ei, chiar la oaltă. Pentru această conviețuire ne dau mărturie nu numai împrumuturile reciproce de cuvinte, dar și coincidențele gramaticale și dezvoltările de înțeles, paralele și deosebit de cel original, la multe cuvinte de origine latină. În afară de aceasta, dacă trecem la cealaltă serie de cuvinte, care nu pot fi considerate ca împrumuturi reciproce, ci mai de grabă ca o moștenire comună, cuvinte care există numai în limba albaneză și limba română ca: *balegă*, *copaciu*, *curpân*, *mazăre*, *napârcă*, *scrum*, sau, în fine, dacă luăm în considerație și seria de cuvinte: *copil*, *baciu*, *șap*, *șut*, *baltă*, *gard*, *ciucă* pe care noi le-am numit balcanice, numai pentru că, în afară de Români și Albanezi, ele se găsesc și la celelalte popoare din Peninsula Balcanică, însă ca chestie de origine, își au obârșia tot în domeniul limbii albano-române, atunci, ori cât de prevăzători vom fi în deducțiunile noastre, trebuie să admitem că, în afară de raporturile de

vecinătate ce-au existat între Români și Albanezi, în perioada romană, trebuie să fi existat ceva și înainte de aceste raporturi, care să fi pornit, poate, din apropierea mare, sau, pe alocuri, și din identitatea elementului autohton. În stadiul actual în care se găsesc studiile privitoare la limbile română și albaneză, ar fi o mare îndrăzneală ca cineva să pomenească, cu atât mai puțin să se atingă de chestiunea înrâuririi elementului autohton la formarea limbilor acestor două popoare. Se înțelege că, întru cât nu știm încă nimic precis despre particularitățile limbilor vorbite de strămoșii Albanезilor și Românilor (Ilirii sau Tracii), nu ne este îngăduit să tragem concluziuni asupra rolului, precis, ce limba acestor popoare l-au jucat la dezvoltarea celor două limbi albaneză și română, în particularitățile în care arată asemănări. Dar nici când asemănarea acestor particularități nu se poate face din limba latină sau din limbile vecine care, după aceasta, au avut o înrâurire asupra lor, noi nu trebuie să renunțăm la continuarea cercetărilor noastre în domeniul influenței preromane care, judecată chiar din întreaga conformitate unitară a tuturor limbilor balcanice, în partea lor sintactică, trebuie să fi plecat, în ori cât de mică măsură, și de la substratul autohton.

II. În ce privește puterea de influență reciprocă dintre aceste două limbi, precum putem judecă din puținul material lingvistic ce avem la îndemână pentru limba albaneză, față de imensul material lexical și folcloristic din limba română, influența activă a limbei române n'a fost, după cum s'a crezut, mult mai mică decât a celei albaneze. Avem aproape 40 de cuvinte românești în limba albaneză față de 52 intrate din limba albaneză în limba română. Este drept că unele dintr'insele se arată de proveniență mai nouă (aromânească), dar restul, întru cât se înfățișează supt o formă care pentru epoca ce ne preocupă ar fi putut-o avea și în dacoromâna, nimic nu ne poate împiedecă a-l socoti de origine română (fără deosebire dialectală).

III. Influența albaneză din această epocă se arată astăzi în proporții mult mai reduse în dialectul aromân decât în dialectul dacoromân. Aceasta se observă nu numai în unele construcții gramaticale, în frazeologie și foarte puțin în proverbi, dar chiar și în partea lexicală. În privința aceasta avem 19 cuvinte din 52 (bucură, ceafă, cursă, gata, ghimpe, mal, mugur, părau, strepede, viezure, vare[-care], zară, ghiuj, hămăsit,

stăpân, cătun, bălaur, acă[-tare], fărâmă) care lipsesc din aromâna. Cevă mai mult, aceste cuvinte, în afară de 4 (bucură, mugur, stăpon, strepij=strepede), lipsesc și în dialectul meglenoromân. În cazul acesta, ne putem întreabă, dacă cuvintele acestea au lipsit de la început în dialect, sau au existat odată și, mai târziu, s'au pierdut? Dacă Aromânii s'ar fi găsit astăzi în regiunea unde locuiesc Meglenoromânii și, în afară de aceasta, n'ar fi fost păstori și chervanagii, ci s'ar fi îndelenicit numai cu agricultura ca Meglenoromânii (care nu se depărtează din satele lor mai departe decât Ghevgheli—Salonic—Vodena) atunci s'ar fi putut admite, până la un punct, că, ei ne mai venind în contact cu Albanezii, cu timpul, le-au pierdut, înlocuindu-le prin alte cuvinte. Judecând însă lucrurile așa cum ni se înfățișează astăzi Aromânii, cu sălașurile lor alături și printre ținutul locuit de Albanezi, cu ocupația lor care, din timpuri străvechi, i-au făcut să cutreiere Albania în lung și în lat, ca și toată Peninsula Balcanică, ajungând, la apus, până la Adriatica iar la răsărit, în Tracia până la țărmurile Marii Egee, pierderea acestor cuvinte la ei, atunci când la Dacoromâni se păstrează, nu pare tocmai justificată.

Înțeleg cu Spitzer¹⁾ că unele din cuvintele în chestiune au putut dispărea din dialect, în urma contactului des cu Albanezii, fiind înlocuite cu alte forme albaneze mai nouă, cum sânt: *zară* prin *dale* (arom. *dală*) și *ceafă* prin *zverk* (arom. *zvercă*), dar în cazul acesta, — care încă poate fi discutabil în sensul că *zară* și *ceafă* ar fi putut să nu existe (mai ales că existența lor nu se poate proba prin nimic) iar *dale* și *zverk* ar fi putut pătrunde împreună cu restul împrumuturilor mai nouă, — ar fi trebuit să avem forme albaneze și pentru restul de 17 cuvinte. În afară de aceasta mă întreb, de ce aceste cuvinte lipsesc și în dialectul meglenit, și numai patru din ele există dintre care și *cătun*, de care Aromânii și mai cu seamă Fărșeroții (a căror obârșie este din *Frașari*, va să zică din mijlocul Albanezilor), au avut așa de multă nevoie, mai ales că, dintre toți, ei sânt propriu zis aceia care locuiesc în cătune, pe care ei, ca și toți Aromânii, le numesc *hori* (de la hoară)? Iată atâtea întrebări la care noi nu putem răspunde pur și simplu că au existat, atunci când aceasta nu se poate dovedi nici din limba textelor aromâne vechi, care

¹⁾ L. Spitzer, *Zu den linguistischen Beziehungen der Albanesen und Rumänen* in *Mitteil. f. rum. Inst.* 294—295.

ne vin de acum două sute de ani și în care, ori cum, ar fi trebuit să întâlnim un cuvânt două.

Aceasta, socotesc, probează și mai mult că ele n'au existat. Și cum că așa pare a fi, aceasta se poate dovedi și dintr'o altă constatare. În introducerea din partea a doua a acestei lucrări se va vedea că toată influența albaneză mai nouă, asupra dialectului aromân, datează din ultimele veacuri. Nu există nici o legătură, ca chestiune de dezvoltare istorică, între cuvintele albanezești din perioada veche și acelea din perioada mai nouă. Faptul acesta ne arată până la evidență că între contactul primitiv dintre Aromâni — pe când aceștia nu erau încă despărțiți de restul românismului — și între acela din veacurile din urmă, a urmat un interval de mai multe secole, în care unii nu știau de ceilalți. În cazul acesta, lipsa cuvintelor despre care este vorba se justifică de la sine, prin faptul că ele n'au intrat în dialect. Iar lipsa lor și din dialectul meglenoromân nu numai că întărește această afirmație, dar ea apare ca un nou indiciu despre apropierea mai mare ce a trebuit să existe, odată, între dialectul aromân și dialectul meglenoromân, înainte de coborîrea Aromânilor în Tesalia.

Cam pe unde au trecut Aromânii, după ce s'au despărțit de Dacoromâni, aceasta ne o va dovedi, până la un punct, studiul elementului slav din acest dialect, ținând bine seama de dezvoltarea dialectelor bulgare din Macedonia. Studiul elementului albanez ne arată numai că, între raporturile dintre limba albaneză și dialectul aromân, a fost o întrerupere, și că această întrerupere, judecând după lipsa cuvintelor despre care a fost vorba, s'a întâmplat, poate, mai de timpuriu decât aceea care a avut loc între limba albaneză și dialectul dacoromân.

Un alt indiciu despre restrângerea raporturilor dintre Aromâni și Albanezi din această perioadă îl avem în lipsa celor două fenomene lingvistice: rotacismul și nazalizarea, care se întâlnesc numai în dialectul dacoromân și se regăsesc și în albaneză. La Albanezi nu se întâlnesc amândouă fenomenele în aceeași regiune, ci nazalizarea este o particularitatea a dialectului de nord (gheg), iar rotacismul a celui de sud (tosc). Despre legăturile ce-au existat odată, în această privință, între limba română și albaneză s'a discutat mult. Aztăzi, ori cum s'ar admite, ori că ele vin de la substratul autohton, cum credea

Hasdeu (Cuv. din Bătr. II. p. 16), ori că s'au produs prin influență reciprocă, ele rămân ca un fapt sigur. O mică nedumirire care mai subsistă în această privință constă în aceea că, pe când în dacoromâna rotacismul se arată în regiunea nordică, în limba albaneză din contră, el se arată la sud, tocmai la acei Albanezi care de veacuri stau în contact cu Aromânii. Această nedumirire însă dispăre, dacă ne gândim la locuințele primitive ale poporului albanez. Cu toată lipsa de date istorice, și fără a fi nevoie ca să ne depărtăm prea mult de locuințele lor actuale¹, trebuie să admitem că primele triburi albaneze s'au coborât din părțile de miazănoapte ale Peninsulei Balcanice, ca să-i găsim acolo unde istoria îi întâlnește în epoca medievală². Este drept că în războaiele Bizantinilor cu Bulgarii nu se face nici o mențiune despre Albanezi, cu toate că în sec. X și XI Ohrida eră reședința Bulgarilor, iar ultimul țar Ioan Vladislav a fost ucis în Durazzo (1017), unde cu un secol înainte (869) Simeon cucerise 30 de cetăți. Dar nu mult după aceasta, în cursul sec. XI—XII, în timpul când Bizantinii se războiau cu Normanii din Italia de sud, veștile despre existența Albanezilor în Durazzo și regiunile învecinate se înmulțesc din ce în ce mai mult³. De la această epocă ei coboară tot mai mult în spre sud, ajungând în Epir, iar după năvălirea Turcilor, în Grecia și în Italia. Din aceste date reiese că cu mult înainte de apariția lor în istorie (1042), tribul Toschilor (cu rotacismul) trebuie să fi locuit în apropierea sau chiar laolaltă cu Gheghii, care își aveau locuințele împrejurul lacului Scutari sau și mai în spre miazănoapte. În cazul acesta, dacă într'adevăr trebuie să existe o legătură între rotacismul din limba română și limba albaneză, Toschii, înainte de coborirea lor în spre părțile din sud, puteau veni, în acea perioadă, în contact cu elementul românesc.

Revenind acum la Aromâni și punându-ne întrebarea dacă această particularitate a existat odată și în dialectul aromân și numai mai pe urmă s'a pierdut ca și cuvintele de mai sus, trebuie noi să răspundem printr'un da? Desigur că nu. Nu putem

¹ N. Jokl, în *Geschichte der indogerm. Sprachwiss.* de Wilhelm Streitberg. Vol. III p. 122.

² N. Iorga, *Brève histoire de l' Albanie et du peuple albanais* p. 6; id. *Notele unui istoric*, în *Analele Acad.*, Rom. Seria II T. 35 p. 131.

³ Dr Ludwig von Thaloczy, *Illyrisch-albanische Forschungen*, studiul lui C. Jireček, *Albanien in der Vergangenheit* p. 70.

da acest răspuns, nu numai din considerațiunea că, ori cât de mult s'ar fi pierdut această particularitate, tot trebuia să ne rămână astăzi o urmă, așa cum se observă în dialectul dacoromân, dar și din faptul surprinzător că ea lipsește și în graiul Meglenoromânilor. Meglenoromânii pe care eu, din studiul făcut asupra lor, îi socotesc ca Români sudici, nu ca Dacoromâni coborși de la nord, nu puteau avea nici ei această particularitate, de oare ce și ei, împreună cu grupul de Români din care au ieșit Aromânii, se aflau, probabil, într'o regiune mai îndepărtată de a eea, în care contactul dintre Albanezi și Românii nordici era mai frecvent. Cam pe unde se află grupul de Români din sud, din care mai târziu au ieșit Aromânii și Meglenoromânii, aceasta o vom putea afla, poate, din studiul elementului slav în dialectul aromân. Ori cum, n'am greși dacă am presupune, de pe acuma, că ei își aveau sălașurile ceva mai în spre răsărit de restul populațiilor românești.

II

Raporturile albano-române în perioada nouă.

1. Influența albaneză asupra dialectului aromân.

În această perioadă influența albaneză este mult mai puternică. Ea nu se mărginește numai la introducerea de cuvinte și la modificarea sensului multor cuvinte după înțelesul cuvintelor albaneze, dar privește și unele schimbări gramaticale. Se înțelege că această influență nu se datorește numai contactului de bună vecinătate, dar și vieții comune pe care, pe alocuri, au dus-o și o mai duc și astăzi, în bună înțelegere, aceste două popoare. Nu știu dacă în această privință n'ar fi destul de caracteristic și faptul că, pe când toate celelalte popoare balcanice numesc pe Aromâni ca și pe Români în genere cu termenul *Vlah*, numai Albanezii întrebuițează exclusiv denumirea *Remer*, derivat direct din ROMANUS, ca și cum n'ar fi fost străini și ei față de Români. Se poate ca această denumire să-și afie justificarea în vechimea întrebuițării ei față de Vlah,¹ care este relativ mai

¹ Numele *Vlahom*. *Vlthe* f. cu derivatul *Vlahinike* „Walachei“ sânt mai nouă (cf. G. Meyer, *Alb. Stud.* V. 106 și EWA 476).

Printre porecele pe care le dau Albanezii Românilor, însemnăm: *Goge* pentru Românii din nordul Albaniei. După tradiția tulpinilor Șala și Klementi, se crede că interiorul Albaniei de nord ar fi fost locuit pe vre-

nou. Ori cum, ținând seamă de faptul că această denumire a pătruns din timpurile cele mai vechi și la Greci, ea s'ar fi putut introduce și la Albanezi. De altfel și Aromânii numesc pe Albanezi *Arbines*, cu pl. *Arbineși*, care ar putea veni direct din lat. ARBANENSES, formă care se întâlnește în documentele bisericești de pe la sfârșitul sec. al XII¹ și din care derivă și ital. *Arbaneze* și *Albaneze*, acesta din urmă introdus în dialectul dacor. (*Albanez*), pentru mai vechiul *Arbănaș* din vsl. арванас cu p арванаси. Porecele de *Țințar*, dat în special de Sârbi, și *Cuțovlah* de către Greci nu sânt nici cunoscute și nici întrebuințate de Albanezi.

Spre a putea înțelege și mai bine raporturile albano-române din această perioadă, trebuie mai întâiu să cunoaștem care sânt regiunile locuite de Românii care se găsesc în apropierea sau în interiorul teritoriului albanez. Ținând seamă de așezările Aromânilor din Peninsula Balcanică, ținutul cunoscut supt numele de *Muzachia* este singurul în care se găsesc, chiar după datele lui Weigand, vre-o 40 de sate românești. Din nenorocire însă, toate aceste sate, pentru cercetările lingvistice, nu ne pot fi de nici un folos, de oare ce nimeni până acum nu s'a dus ca să le cerceteze mai de aproape, spre a strânge materialul lingvistic necesar. În privința aceasta, în afară de acele câteva cântece scrise de Weigand, nu mai avem nimic. Dar și acestea nu sânt de la Aromânii din Muzachia, ci din Ohrida. Ceva mai rău, că chiar în Ohrida, ele n'au fost culese direct din gura Aromânilor numiți Fărșeroți, ci de la învățătorii din acea localitate, care nu sânt Fărșeroți (Weigand o. c. II p. 186). Graiul

muri, în parte, de acești *Goge*. Nu se știe dacă această poreclă s'a dat odată numai la Aromâni sau peste tot elementului român răspândit în Serbia și Albania. (cf. Fr. Baron Nopcsa, *Beiträge zur Vorgeschichte und Ethnologie Nordalbanens* p. 236. Despre *Gogă* vezi și Dimitrie Bolintineanu, *Călătorii la Români din Macedonia* p. 110; I. Nenișescu, *Dela Români din Turcia europeană* p. 485); — *Tșoban* pentru Aromânii din ținutul Muzachia, după ocupația lor cu păstoritul, după cum și Remer și Vlah mai însemnează și „păstor“; — *K'uš*, „ein Stamm vlachischer Maurer u. Salepverkäufer aus Mittel-Albanien, die alljährlich in Griechenland umherziehen; dann als Schimpfwort: roher, ungebildeter Mensch“ (cf. G. Meyer, *Alb. Stud.* V. 91).

Din partea Aromânilor (de nord) avem o singură poreclă pentru Albanezi: *Ghismepingă* (pl. Ghismepingași), propriu zis „jumătate de opincă“ (alb. gūsme-opinkë), după portul Albanezilor săraci, care dintr'o opincă fac o pereche de opinci, încălțându-se cu câte o jumătate de opincă de fiecare picior.

¹ Const. Jireček, *Zwei Urkunden aus Nord-Albanien* in Archiv f. sl. ph. XXI p. 78—81.

Fărșeroșilor ne este întru câțva cunoscut tot din scrierile lui Weigand, care rămân, deocamdată, singurele izvoare de încredere, până când vom avea altele mai complete, și din puținele texte dialectale publicate până acum. Dar și acestea sânt strânse de la Fărșeroșii aflători în Macedonia. Valoarea lor ar fi fost mai mare, dacă le-am fi avut de la Aromâni aflători în Muzachia. În graiul acestor Aromâni nu numai că trebuie să existe mai multe elemente albaneze, dar, ceea ce ar fi și mai important pentru rezultatul la care voim să ajungem, prin studierea elementului albanez la Aromâni, s'ar mai găsi și unele elemente albaneze supt forma lor mai veche, prin care am putea afla ceva despre continuitatea acestui element în acele părți. Domnul N. Iorga, vorbind despre situația privilegiată pe care Aromânii o aveau în Imperiul lui Vasile al II, situație „care nu erà aceea a unui teritoriu, ci aceea a unei națiuni întregi“ și-o explică numai prin „colonizare oficială de Imperiu“. De aceea d-sa crede că Aromânii „s'au coborât din Nord spre Adriatică, din Albania unde unii dintre dînșii au rămas până în zilele noastre în vecinătatea imediată a Durazzului, precum și în Epir, unde între Ianina, Meșovo, Grebena și muntele Gramos ei formează încă majoritatea populației, și pe cele două povârnișuri ale Pindului, de la muntele Gramos până la Agrafa. Și aceasta nu s'a putut întâmpla decât în momentul invasiunii Slavilor, căci acești Români păstrează atunci teritoriul rămas supt autoritatea Împăratului“. ¹ Se înțelege că acei rămași în apropierea Durazzului sânt mai întâiu Fărșeroșii din Muzachia și numai după aceea Românii din Tirana și împrejurimi până la Durazzo. În limba Fărșeroșilor răspândiți în Macedonia, — mă refer mai ales la acele câteva sate (Fetița, Paticina, Gramaticova, Cândrova), din apropierea orașului Vodena, pe ai căror locuitori i-am cunoscut mai de aproape, — nu apare nimic din care să se poată vedea vreo urmă mai veche în dezvoltarea elementului albanez decât în graiul Aromânilor din Epir și Gramoste, de unde și-au luat obârșia cele două mari tulpini ale Aromânilor cu așezările lor mai compacte, situate la sudul și la nordul Peninsulei Balcanice. În afară de aceasta, Fărșeroșii, după particularitățile lor dialectale, țin mai mult de Grămosteni. De aceea presupun că ei tot din ținutul Gramostei s'au așezat în Frașari și satele din

¹ N. Iorga, *Istoria Românilor din Peninsula Balcanică* (1919) p. 16.

împrejurimi, de unde și-au luat și numele de Fărșeroți (pentru mai vechiu *Frășăroți*). Din acest din urmă ținut ei s'au întins până în Muzachia. Aceasta însă n'ar putea exclude faptul ca ei, la sosirea lor acolo, să fi găsit resturi din elementul vechiu românesc, despre a cărui existență vorbește d. N. Iorga. De altfel și ocupația unora dintre Aromânii din Muzachia cu agricultura poate fi un indiciu pentru existența printre ei a unei populațiuni românești, care, ca origine, se deosebesc de populațiunea nomadă a Fărșeroților. În orice caz, chestiunea asupra originii acestor Aromâni așezați în mijlocul teritoriului albanez rămâne deschisă, până când nu se vor putea face studii dialectale la fața locului, nu prin mijlocul câtorva basme comunicate de instituții.

În afară de acești Aromâni care au stat supt influența limbii albaneze, mai vin și cei din *Ohrida*, *Corița*, și *Moscopole* cu împrejurimile lor. Limba acestor Aromâni este, oarecum, mai bogată în material lingvistic pentru studierea influenței albaneze, grație vechilor încercări de scriere în dialect, datorite scriitorilor aromâni Cavallioti, Ucuta, Daniil și Dimonie, ajunse până la noi. Din aceste părți Aromânii s'au răspândit, mai ales după distrugerea Moscopolei, la răsărit și miazănoapte, așezându-se prin diferite centre și, pe alocuri, fondând și așezări ale lor proprii. În toate aceste așezări nouă, ei și-au păstrat particularitățile de graiu datorite influenței albaneze, astfel încât, astăzi, cu multă ușurință se poate recunoaște patria lor de origine, după acele particularități, chiar atunci, când ei, de o sută de ani și mai bine, trăiesc printre Aromânii originari din ținutul Gramostei.

Nu mai puțin influențat de limba albaneză a fost și graiul Aromânilor din Epir și Gramoste. De altfel, și legăturile strânse ce au existat odată între aceștia și Albanezii din Epir, legături izvorâte din interesul comun ce-l aveau de a-și apăra libertatea și drepturile lor de moștenire asupra ținutului locuit de ei, au înlesnit această influență care, spre deosebire de aceea exercitată asupra Aromânilor din Albania și din ținuturile învecinate, nu se observă atât în partea gramaticală cât în aceea a lexicului.

Dar influența albaneză din această epocă nu se mărginește numai la particularitățile gramaticale sau lexicale, despre care va fi vorba mai departe, ci se întinde și asupra unor nume de persoane care, după formă, sânt de origine albaneză și se între-

buintează astăzi ca nume de familie la Aromâni. Printre acestea însemnăm: *Bal'u*, „breaz, cu o pată albă în frunte“; nu se știe dacă în *Baludima*, întrebuițat la Aromânii din Sud, trebuie să vedem o formă mai veche al lui *Bal'u-Dima* (cu trecerea lui *l'* în *l* ca în *fl'ake* > *fleaca*, *fl'ame* > *fleamă* etc., față de formele mai nouă: *l'are* > *l'ar*, *l'abrik* > *l'abrik* etc.); — *Barđ* și *Bardă* (Ioan Bardă, la Aromânii din nord) „alb“.; la sud avem *Bardalex*i (Badralexi) din *bardă* (< *barđe*) *Alexi*. Alături de acestea, în Gramoste mai avem și *Barzu* (cu o dezvoltare deosebită a lui *đ* > *dz* din *bardzu*, despre care vezi la sfârșitul lucrării) în *Tegu* și *Mitti Barzu* (Caragiani o. c. p. 99); — *Dașu* „miel de casă“ fig. „drăguț“ în *Cota Dașiu* din Vlaho Clisura. După Caragiani (o. c. p. 88), ar trebui să fie identic cu *Tașiu* din Anastasi, ceea ce este cu neputință. La p. 27, autorul, voind să explice pe *Dașculea*, fiul lui Colocotroni, că vine din *Dașiu* + cu > *Dașcu*, și că, prin urmare, eră de origine aromână, adaogă că *dașiu* „sânt porecliți cei ce au fața asemănătoare cu berbecii“, ceea ce ne conduce la alb. *daš* „Widder“; — *Bura* nume răspândit la sud; la nord mai mult derivatul lui: *Buracu*, amândouă direct din alb. *burε* „Mann, Ehemann“, *burak* „Männchen“; — *Bucuală* răspândit la sud și în regiunea Veriei. Cuvântul, deși de origine alb. (vezi înțelesul la sfârșit sub *bucuală*), este purtat de Aromâni. Despre armatolii *lani*, *Costa* și *Bratu Bucuală* vezi Caragiani (o. c. 187 și mai ales 204); — *Miru* și art. *Mira* din *mire* „bun, frumos“, nu din Vladimir, cum dă Caragiani (p. 64); — *Zeze*, întrebuițat în Moloviște: *Spiridon Zeze* din alb. *zeze*, diminutivul lui *zi* „schwarz, unglücklich“ (ib. 104); — *Džadža* (Geagea), nume de familie veche în Avdela, vine din alb. *džadža* „Vatersbruder“; — *Muzaca*, numele unei familii din Veria care trebuie să-și aibă obârșia din Albania. Originea ei nu va fi legată, desigur, de aceea a despotului *Andrei Mussachi*, care, în prima jumătate a sec. al XIV, încheie un tratat cu prințul napolitan Ludovic¹, însă stămoșii ei ar fi putut fi din Muzachia.

Numele *Ghica* și *Zotu*, *Zota*, *Zoti*, acesta din urmă de la alb. *zot* art. *zoti* „Herr, Gott“, care se întrebuițează peste tot la Aromâni, sânt cunoscute și la Dacoromâni.

Se pare că influența aromână, în această privință, este neînsemnată. Dacă întâlnim nume istorice de șefi de triburi ca *Ghin Frate*, care în 1378 a condus pe Malacași ca să împresoare

¹ N. Iorga, *Brève histoire de l' Albanie et du peuple albanais* p. 33.

Ianina, însă nu reuși, fiind respins de Toma, ginerele țarului sârb Simeon Uroș, sau ca *Petru Lioșa*, un alt șef care luă în căsătorie pe fiica lui Toma și de la 1360 până la 1374, ocupă Arta, se înțelege că avem a face nu numai cu nume românești, dar chiar cu Români de origine. În aceste nume, *Frate*, cu toată rezerva lui Hahn¹ și interpretările lui Hopf, nu poate fi despărțit de românescul *frate*, iar *Lioșa*, a fost foarte bine explicat de Caragiani², din *Liușia* și acesta un diminutiv al lui *Tuliușa*, din *Tol'i* (nu din Tuliu!), iar acesta din urmă prescurtat din Apostoli-Apostól'i.

Se înțelege că, după nume, tot Aromâni au fost și șefii de triburi din familia Bueștilor: *Nicola Bua* sau *Buia* (1333-1349), protovestiar al lui Ștefan Dușan și *Mihali Bua* sau *Buia*. Aceste nume se întâlnesc până astăzi exclusiv numai la Aromâni și la Dacoromâni. De asemenea *Ghinu* poreclit *Spată*, despot al Arghirocastrului, domn al Artei etc.³, poartă nume românesc; în albaneză avem *špatë*. În ce privește pe prințul Μρογκόης, noul pretendent la stăpânirea Epirului, pe care Cronica Epirotică, pentru ca să arate cât de puțin eră Grec sau Albanez, îl numește Ξερβοαρβανιτοβουλγαροβλάχος, el corespunde mai de grabă numelui *Bogoe*, care se păstrează și astăzi de către o veche familie din Băiasa în Epir⁴, decât lui *Bagua*, cum presupune Caragiani (o. c. 17). Di N. Iorga, recunoscându-i originea română, îl identifică cu dacor. *Văgăiu* (o. c. p. 38), care, de altfel, și corespunde formei Βογκόης (cu *v* pentru *b*), pe care numai Aravantinos (Χρονογραφία της Ηπειρου, II 187 ap. Caragiani) îl redă sub forma Μρογκόης ὁ Βλάχος. Dacă însă *Mussachi* (Johannes dictus Mussaci) este nume românesc, nu se poate susține cu siguranță, deși, după cum am spus mai sus, familia *Muzaca* este cunoscută la Aromâni. Cu atât mai puțin s'ar putea aduce în legătură cu *Mușat*⁵. Presupun mai de

¹ Hahn (Alb. St.) mărturisește că „Der Name Frati (Bruder) ist allerdings ein wallachisches Wort“, însă adaogă „deswegen scheint er wiederum als Eigenname eines Wallachen nicht recht passend“ (p. 341, nota 179; vezi și p. 320 mai pe larg despre rolul lui Ghin Frate). Hopf (Griechenland im Mittelalter u. in der Neuzeit, II p. 38) presupune că Ghin, după moartea soției sale, s'ar fi preoțit, de aceea i s'a dat numele Frate, la care d. N. Iorga (o. c. p. 38) răspunde cu drept cuvânt „Ghin dit Frate (en roumain: frère), ce qui ne signifie certainement pas un moine latin défroqué que ces Albans et ces Roumains de rite orientale n'auraient pas accepté pour chef“.

² I. Caragiani, *Studii Istorice* p. 7.

³ I. Caragiani, ib p. 12.

⁴ După o comunicare verbală a d. Dr. Z. Papataniși.

⁵ N. Iorga, o. c. p. 27.

grabă că *Mussachi* ar putea fi un derivat, cu înțeles de alintare, de la *Mussa* + *ak'i* (< -ἀκης, -ἀκι). Cei dintâi reprezentanți ai acestei familii apar tocmai când Bizantinii voind să pună stăpânire pe reședința regilor croați *Biograd*, Saraceni, sub conducerea căpitanului lor *Mussa*, au luptat alături de Latini în contra Bizantinilor. Despre faima acestui *Mussa* (cunoscut pretutindeni în Peninsula Balc. supt numele *Mussa Kesedžia*) tradiția vorbește și astăzi. S'ar fi putut ca Aromânii sau Albanezii, care au luptat în contra lui, să fi supranumit pe unul dintre șefii lor, în semn de vitejie, cu numele *Mussachi*. Se înțelege însă că această derivație o dau supt toată rezerva, întru cât ea ar putea fi probabilă numai în cazul când numele *Mussachi* nu va fi dovedit că a existat înainte de a se fi răspândit în Balcani faima vitejilor lui *Mussa*.

*

La studierea influenței albaneze în dialectul aromân, vom începe mai întâiu cu prefacerile ce au suferit cuvintele albaneze în dialect. După aceea vor urmă trei capitole tratând despre influențele gramaticale, influențele lexiche și urmând apoi lexicul, care va cuprinde expunerea tuturor cuvintelor albaneze pătrunse în dialect, cu explicarea lor semantică și etimologică, în ordine alfabetică.

3. Schimbări fonetice.

Dintre schimbările fonetice la care a fost supus elementul albanez, avem de observat următoarele:

În vocalism: *a* accentuat precedat de *l'* a trecut în *ea*: fl'ake > fleacă; fl'ame > fleamă; l'angua > leangă; pl'age < pleagă; șupl'ake > șupleacă.

În Cod. Dim. acest *ea* este redat, de cele mai multe ori, cu *ia*: fl'iacă 125/4; pl'iagă 36 b/15; 17. Cu toate acestea, în graiul Aromânilor din nord, astăzi, se aude *ea*.

Cuvintele intrate mai târziu în dialect păstrează pe *a*: l'abricu < l'abrik; l'ar, -ă < l'are.

A neaccentuat trece în *ă*: karkalets > cărcăleț; gamile > gămilă; nasihat > năsihate; paitoj > păitescu; talagan > tă-

lăgan etc. În cuvintele mai nouă *a* se păstrează: *harabel' < harabel'u.*

Foarte multe cuvinte primesc un *a* protetic: *agudescu < godis; alumak'e < l'umak'e; ambar < mbar(e); etc.*

A adverbial avem numai în mizia < *mezi*, întocmai ca la forma aromână veche, care se obicinuește și astăzi cu același înțeles: *cudeaḡia* (din: de abia, cu mare greutate, cu-de-ayia < ad + vix, pronunțându-se trisilabic și cu accentul pe *i* ca în literatura veche și dialectală: *alăgai cât putui și cu, deaḡia adžumšu* „alergaiu cât putui și abia am ajuns“. La Dal. este dat subț. *deaḡiă*, dând și citatul *Cudeaḡia ascăpă* „abia a scăpat“; *deaḡia* singur nu-mi este cunoscut, ci numai precedat de *cu*, cum, de altfel, îl dă și Dal.).

ε accentuat și neaccentuat când este urmat de *r* + cons. se pronunță *â*: *Ńerime > sârmă; bersi > bârsie; felitș > sfârlitșu etc.*

ε accentuat trece în *e* numai în (gheg) *ṽepte > arepit; k'erŃel' > cărtel'Ń.*

ε neaccentuat dă *u* în *kușeri > cușuri; miser > misur* și *k'ipre > kipru*. În *cușuri* trecerea lui ε în *u* s'ar fi putut petrece și în dialect, din cauza lui *u* precedent și, mai ales, că urmă după *ș*, iar în *Kipru* ea se explică prin schimbare de gen.

ε neaccentuat trece în *e* numai când urmează după un element palatal: *șil'e > șil'e; pa:ε > paie*. La Aromânii din Albania și chiar din Macedonia *ie* se pronunță *iă*: *șil'ă, pal'ă, h'il'ă, ușă etc.* Nu se știe dacă această particularitate este de origine albaneză, mai ales că ea se găsește și în dialectul glegenit.

ε accentuat urmat în silaba următoare de *ă*, *e* trece în *ea*: *dege > deagă (și degă), kravel'e > cărveal'e*. În cele mai multe cazuri se păstrează însă: *g'eIε > g'elă; k'elk'e > k'elcă, besa > besă; jete > etă; vete > vete etc. etc.*

e după *cr* dă *ă* în *șkrep. > șcrăpuescu*.

e + *n* a trecut în *in*: *k'endre > kindră; mend > minde; mendoj > minduescu și menduescu (Cavallioti)*.

e neaccentuat trece în *i*: *bel'bitε > bilbiță; g'erak'ine > g'irăk'ină; mezi > mizia; șegun > șigună; veri > viriu etc.*

O accentuat se păstrează chiar când în a doua silabă este urmat de *ă*, *e*; *coke > cocă; doεε > dosă; rose > rosă, șoleε >*

șole etc. Numai în șk'ipoaŋe < șkipoŋe avem *oa* pentru *o*, probabil supt influența suf.-oaŋe.

o neaccentuat trece în *u*: agudescu < godis; bubotă < bobote; bul'ar < bole; cufumă-cuhumă < kufome. Sufixul verbal *oj* < *oŋ* a dat pretutindeni *u* + *escu* < *-uescu*: kuitoj > cuituescu; degoj > dăguescu; mundoj > munduescu; puštoj > puštuescu etc. etc.

u accentuat și neaccentuat a dat *i* numai în lilitse < l'ul'e și flitur < fl'utur, din cauza lui *l'* palatal.

În consonantism: *f* trece în *h*: cuhumă < kufome, probabil, mai întâi din cufmă > cuhmă (ca în aftari < ahtari) și apoi, prin analogie cu cufumă sau chiar prin intercalarea lui *u*, mai ales că în graiul Aromânilor din Albania acest fenomen este foarte frecvent (cf. Weigand, Die Aromunen II 347; Jahresb. XVI 207), cuhumă.

g' dă pe de o parte *g*: g'erak'ine > gărak'ină, pe de alta — subț influența lui γ grecesc — γ (*j*) în ȳirak'ină (cum se pronunță la Veria) și jerak'ină (Cavallioti).

k' s'a păstrat palatal, când după el urmează o vocală deschisă (*e*, *i*) k'eṛe > k'eră; k'elk'(e) > k'elk'ă; k'endṛe > kindră; însă a trecut în *c* (*k*), atunci când după el urmează *a*: k'erθel > cărtelū.

l' și-a pierdut elementul palatal, probabil, fiindcă pronunțarea lui nu eră aceeași cu a lui *l'* din dialect: fl'ake, care a dat fleacă, se pronunță deosebit de cl'agū (> *clagum-quaglum). Se pare că *l'* albanez eră mai puțin palatalizat decât *l'* aromân; de aceea și vocala următoare *a* s'a auzit mai mult ca *ea* fl'ame < fleamă; pl'age < pleagă; l'angua < leangu; șupl'ake > șupleakă. Tot așa și în l'aperdi > lăpărdie, l'umak'e > lumak'e (în alb. se aude și lumak) alumake; l'unge > lungă; fel'itš > sfărlitș; l'ul'e > lilitše etc.

Părerea domnului S. Pușcariu, exprimată în Conv. Lit. XXXIX p. 312 asupra deosebirii ce trebuie făcută în limba albaneză între *l'* din *mal'*, *l'ufte* și *l'* din *mal'* > malleus, căruia în celelalte dialecte îi corespunde un *j*, se confirmă. Din cuvintele de mai sus se poate vedea că, după cum în dialectul dacor., din alb. *mal'* a rezultat *mal* și nu **mai*, tot așa în aromâna, din *pl'age*, *fl'ame* avem *pleagă*, *fleamă*, nu *pl'agă*, *fl'amă*, cum ar fi trebuit să avem, dacă *l'* albanez ar fi avut aceeași valoare în amândouă cazurile.

Intr'o altă serie de cuvinte, probabil mai de curând intrate în dialect, /' și-a păstrat elementul palatal: l'are > l'ar, -ă; l'abrik > l'abrik; l'ok > l'ocă; l'uftē > l'uftă; pl'ump > pl'umbu etc.

1 nu se mai pronunță gutural în cuvintele intrate în dialect: gamile > gămilă; g'eie > g'elă; g'inkale > g'incală; male > mal(ă); șole > șole și șolă etc.

θ se pronunță t în k'erθel' > cărtel'ū; însă în koθră rămâne neschimbat.

În afară de aceste schimbări în consonantism, mai este de observat că labiala s'a păstrat nealterată, când este urmată de i în pike > pică, pe când în elementele grecești și slave ea apare alterată. Un r epentetic avem în șfârlitšu < felitš, influențat de *sfurlă*.

Schimbare de sufix avem în škrap > șcrac; škurtize > șcurtiță și škurteze > șcurtiză.

3. Influențe gramaticale.

Influența albaneză în gramatică se observă în fonologie, flexiune, sintaxă, formarea cuvintelor și în frazeologie. Pentru studierea acestei influențe, în afară de vechile încercări de scrieri dialectale datorite scriitorilor aromâni din sec. al XVIII, am mai consultat cântecele din Literatura Populară, Basmele¹⁾ și alt material lingvistic mai mărunț, la îndemână.

In v o c a l i s m: diftongul oa (< ó urmat în silaba următoare de ă, e) se pronunță ca o sau o. În scrierile vechi este redat prin o: domne (pentru doamne) *Domne, tră eta tută este numa ata Ucuta*, ^{52/97}; soră (p. soarele s. soarle) *Ațelu ți fețe soră* (acela care făcū soarele) ib. ^{54/99}; nopte (p. noapte) *Ațelū ți fețe luna cu stelle tră ursirea noptil'i* (acela care făcū luna cu stelele pentru stăpânirea nopții) ib.; totă (p. toată) *Totă riila alui* (toată mila lui) ib.; uborăle (p. uboarăle) ib. ^{50/97}; anostră (p. anoastră); tapinosa (p. tapinoasa) *Tru tapinosa anostră și-aduse aminte* (în smerenia noastră ne aduse aminte) ib. ^{56/101}; omiń (p. oamiń) *Lucre de mărle a omińilor* (lucruri de mânilor oamenilor) ^{52/99} etc. etc.

¹⁾ În Basme avem câteva bucăți (No, 69, 88, 100, 115 etc.) din Corița Ohrida. Elbasan, însă din ele nu se pot vedeă multe particularități.

Tot aici aparține și *vomeră* (pentru **voameră* < lat. *vömer*, -rem. Pușcariu Wb. 1918) „cornul plugului“. Cavallioti ap. G. Meyer. Alb. St. p. 117.

Pentru dialectul vorbit astăzi, exemplele le dăm din lucrarea citată a lui Weigand: *poți* (poate); *mōrti* (moarte); *scōși* (scoase); *scōsă* (scoasă); *ouă* (ouă); *dou* (doauă s. dauă).¹⁾

În consonanțism; *r* inițial se pronunță ceva mai tare decât se obicinuește la ceilalți Români (cf. Meyer-Lübke în Grundriss, p. 1049). Scriitorii vechi redau această nuanță de pronunțare printr'o grafie deosebită. Ei scriu *r* obicinuît cu un *r* (p grecesc) și *r* mai tare cu *rr* (pp'), cu toate că și acest fel de redare a lui *r* inițial nu este respectat pretutindeni. Ceva mai mult, Ucuta (o. c. 9/69) care dă și câteva reguli de ortoepie, ocupându-se de *r* inițial, pe care îl înseamnă cu *rr*, spune: „pp ca sârbeasca: rrădătină, nu-rătătină; rrămănu; rrugū; rroșu, rrău“, adică că *r* se pronunță ca *r* sârbesc, dând și exemple, rădăcină, român, rug, roșu, rău. Ce va fi înțelegând prin *r* sârbesc, Ucuta nu spune mai de aproape. Pronunțarea lui o înțelegem însă, dacă observăm că și acolo unde *r* rezultă din *rl*, *rn*, despre care se va vorbi mai jos, Ucuta îl înseamnă aproape regulat cu *rr*. Acest sunet și astăzi se pronunță mult mai tare decât *r* obicinuît: rrădătină Cavallioti (o. c. p. 102); rrău (rău) Ucuta 27/83, plur, fem. rrale (reie) 35/87 ib.; rrugă (simbrie) Cavallioti (o. c. p. 102); rrupaslu (repaosul) Ucuta 41/91; rrană (rană) Cavallioti (o. c. p. 98).

De asemenea și când cuvântul are un a prôtetic: arravdu (rabd) Daniil 20/120; (însă și aravdu 14/240): arrăvdare (răbdare) Ucuta 44/93; Aistă arrăvdătoare (răbdătorule) ib. 34/87; arrămănu (rămân) Aistă arrămâne (asta rămâne) ib. 10/69; arrămăsătură de pâne (fărămături) ib. 38/89; arradu (rad) Cavallioti (o. c. p. 90); arrucu (arunc) Ucuta 36/87 etc, etc.

Dacă această particularitate, păstrată până azi la Aromâni supt influența albaneză, dar care se găsește și la Dacoromâni, la vechii scriitori și regional și astăzi (cf. Pușcariu, Conv. Lit. XXXIX p. 318 ș. u.) poate fi rămășița unei rostiri străromâne, schimbările care urmează se datoresc de sigur influenței albaneze.

rl prin asimilare ajunge \bar{r} (însemnat mai sus prin *rr*). Această particularitate se poate observa și astăzi la Românii din Macedonia Originari din Albania: ferru (pentru țerlu) „cerul“ Daniil 1/116; murru (p. murlu) „zidul“ ib. 21/154; cuscurru (cuscurlu) „cus-

¹⁾ Jahresb. XVI p. 207. Die Aromunen II. 357. Forma *dou* se întâlnește și în dialectul meglinit.

-crul" *Ma cuscurru și cusera cama multu va h'il'a* (socrul și soacra țin mai mult la fiica) Daniil ²⁴/₁₆₀; *aurru* (p. aurlu) „strig, țip, chem“; *aur̄ă* (aurlă) Cod dim. ²⁹/₉; *Nu aur̄ă ținiva* (nu strigă nimeni) ib. ⁸²/₃. Și în elementele streine: *izvurru* (p. izvurul-izvurlu) „izvorul“. *La tini este izvurru a banil'i* (la tine este izvorul vieții) Ucuta ³²/₈₅; *a yaturui* (p. a yaturlui) „medicului“ Cod. Dim. ³⁶/₁₆; *mănăstiru ațelu* (p. mănăstirlu...) „mănăstirea aceea“ ib. ¹¹¹/₈; *izmik'aru* (p. izmik'arlu) „sluga“ ib. ²⁹/₉ etc.

La Daniil avem un caz și de trecerea lui *rl' > r̄* (scris *rr*) *perri* (p. perl'i) *Perri se scoală pre truplu aņeu și me lo h'avra* (perii se ridică pe trupul meu și m'apucară frigurile) ²³/₁₅₈. În Cod. Dim. *rl'* se păstrează pretutindeni: *fitșoru* (p. fitșorlu) ¹⁵/₉, însă plur. art. *fitșorli* ^{12^b}/₂₆ cf.; ^{14^b}/₄, ¹⁷/₆ nu *fitșori*.

Această prefacere a grupului *rl* în *r̄* provoacă de cele mai multe ori, și unele schimbări în pronunțarea vocalei următoare neaccentuate și anume:

a) e după *rl* trece în *ă*: *dziniră* (p. dzinirle — dzinirile) „gimnerele“ Daniil ²³/₁₆₀; *lăndurră* (p. lăndurle — lăndurile — lăndurele). „rândunelele“ ib. ⁵/₁₂₂; *căpără* (scris cu un *r* în loc de *căpără*), pentru căpărle, așa cum se aude și azi la Crușova și Perlepe, iar acesta pentru forma obicinuită caprele) ib. ³/₁₁₉; *lucără* (p. lucrle, cum se aude aproape peste tot la Aromânii din nord, iar acesta pentru lucrele, pl. articulat în loc de lucrurle — lucrurile) *Vu se adžungă džudicatorru ș-lucără a cuțido vu se se disvălească* (o să ajungă judecătorul și lucrurile fiecăruia se vor descoperi) Ucuta ¹⁹/₇₇; *călurră* (p. căl'urle — căl'urile de la cale pl. căl'uri) ib. ²⁹/₈₃; *dimândără amiale* (p. dimândărle — dimândările...) „poruncile mele“ Cod. Dim. ^{11^b}/₁₅; *tșățșuară* (p. tșă-tșoarle — tșățșoarile — ișățșoarele — tșitșoarele) „picioarele“ ib. ^{80^b}/₂₁; *suară* (p. soarle — soarele ^{65^b}/₁₅). De asemenea și în elementele streine: *pindžerră* (p. pindžerle — pindžerile) „ferestrele“ Daniil ¹⁶/₁₄₃; *zbuară* (p. zbruarle — zbruarle) „cuvintele“ Cod. Dim. ¹¹¹/₈; *hălură* (p. hăl'urle — hălurile) „hal'urile“ ib. ¹³/₂₁ etc. etc.

b) e după *rl* trece în *u*: *maru* (p. marle — marele) *Maru Custandinul cama dipriapoia*, . . . *ntribă aușaticul* (marele Constantin mai în urmă întrebă pe bătrân) Cod. Dim. ¹¹⁰/₅; *maru Costandini amirăulu* (... împăratul) ib. ^{109^b}/₂. *Curata Marie șă dada* (= mama) a marui amiră Hristo. ib. ⁹⁷/₁₈; *Ca cumū o dzățe ayul*

Sin-Vasli,¹ *ațel maṛu* (după cum spune Sfântul Vasile cel Mare) ib. 121/1; *Maṛu Aṭanasiu*, *ațelū țl adră Lavra mânăstiru* (marele Atanasie acela care făcū . . .) ib. 111^b/3.

rn, prin asimilare, ajunge *r̄* (cf. Miklosich, *Beiträge* III, 33 și Meyer-Lübke în *Grundriss*, p. 1049) *fuṛu* (p. furnu) „cuptor“. Cod. Dim. 125/4; *peturicl'e* (p. piturnicl'e) „potârniche“, Cavallioti o. c. p. 95; *peturicl'ă* Daniil 5/123; *aricl'ile* (p. arnicl'ile) „rinichii“ ib. 27/167; *iara* (p. iarna) ib. 6/124, *torru* (p. tornu) „întorc“ Ucuta 48/95; *si nviră* (p. si-nvirnă — și nvirină de la nvirare — nvirare — nvirinare, cu pres. ind.: mi-nver, ti-nveri, si-nveară, nă-nvirămă, vă-nvirați și-nveară) „se mânănește“ Cod. Dim 94^b/17; *hărescu* (p. hănescu — hrănescu) „hrănesc“ ib. 43/19; *știrutu* (p. așternutul) ib. 22^b/22 cf. Daniil 14/140; *verru fitșor* (p. vernu — verunu, astăzi pretutindenii numai *vârnu*) „vr'un băiat“ ib. 31/175; *veru iusmik'aru* „vr'un servitor“ ib. 16/143.

e după *rn* se preface în *ă*, întocmai ca și *e* după *rl* în cuvântul *carră* (p. carne) *Cându se tal'e . . . carră greasă* (când o să taie . . . carne grasă) Daniil 30/173. Forma *caṛă* se întrebunțează și astăzi la Aromânii din Kùpurli și Usküb. Pentru alte citate din dialectul vorbit, a se vedea Iahresb. XVI p. 208.

u după *rn* se preface în *i* numai în forma *gărițu* (p. gârnuțu-grănuțu < *granuceum). *Cându ai găriță pe numere..* (când ai bube pe umeri) Daniil 18/147; *găris* (cu *s* pentru *ț*). *Cându cade gărislu de-nțer* (când cade trăznetul) sb. 26/165. Aici *i* pentru *u* s'ar putea explica și printr'o schimbare de sufix. Astăzi cuvântul se aude gârnuț și găruț pl. gârnuță și găruță. La Fărșeroți pl. se aude gărăță și grăță, din care apoi s'a refăcut un nou singular *grăț*, care se întrebunțează și la Aromânii din nord: *grățlu ațel bunlu* «buba rea».

l se pronunță **l**, ca și în dialectul meglenit, cu singura deosebire că, pe când în dialectul megl. această particularitate se arată numai la *l* final, în graiul Fărșeroților, din contră, apare și la *l* inițial: **l**umtă, **l**ui (pentru lumtă, lui) *Șă curdisi l*umtă *fitșorui* ș'a *fetil'-a l*ui (și puse să se facă nunta băiatului și a fetei lui) Jahresb. XVI, p. 204, II/6; **ațel** (ață**l**) «acela». *Ndrezit callu ațel*

¹ În *ayul Sin-Vasili* forma *sin* (< sanctus) nu se mai simte ca un cuvânt aparte. Cu toate acestea, în dialectul vorbit, se zice *Sum-Ketru* (Sf. Petru), însă nici odată *ayul Sum-Ketru*.

bunlu (pregătiți calul cel bun). Die Aromunen II, p. 236; *lu* (il) Jahresb. XVI, p. 204 II/9.

În flexiune ca o influență albaneză poate fi considerată particularitatea care se observă mai mult în graiul Aromânilor din nord de a articula numele proprii de persoană de genul masculin. Astfel numele: *Hristu*, *Costi*, *Dontșu* (prescurtat de la Andoni-Anton), *Lețșu* (Alexandru), *Petruș*, (Petru) pot fi articulate: Costul, Hristul, Dontșul, Leșlu, Petrușlu. „La Macedoromâni numele proprii terminate în *u* se află mai mult articulate precum: Man-lu (Manu-l), Ghîot-lu (Ghiot-ul), Teg-lu (Teg-ul) Mitur-lu (Mitru-l), Petur-lu (Petru-l), Chir-lu (Chiru-l), *Bucur-lu* (Bucuru-l)¹. În scrierile vechi întâlnim: *La vidzû mārû Custandinul* (...marele Constantin) Cod. Dim. 110°/5. *Ayul Pavulu nă nvîață cu puțane greir* (sfântul Pavel ne învață cu puține vorbe) ib. 17^b/1. Tot aci aparține și numele Hristos care, ca și în vechea literatură religioasă dacoromână², se întrebuițează numai articulat: *Isus Hriștolu șă alui curată di dadă* (=mamă) ib. 19°/12. În cazurile oblice: a Hriștolui ib. 19^b/22 cf. 25^b/15, 26°/12 etc.

S'ar putea ca această particularitate, care există și în limba greacă, să fi existat odată peste tot în limba română, mai ales că posibilitatea de a articula numele de persoană de genul masculin cu articolul feminin -a (Flore, -a) se întâlnește și în dialectul aromân. Astfel, pe lângă Mitru, avem și Mitra; și tot așa: Tul'u-Tul'a; Tușiu-Tușia; Gușlu-Gușia; Bușiu-Bușia; Tegu-Tegași Teghea; Lîușiu-Lîușia; Buîu-Buîa; Manu-Mana și Manea; Panu-Pana și Panea; Noti (din Panaioti sau Ianoti)-Nota și Notă; Biru-Bira; Buru-Bura și Bură³; Duli-Dula; Naciu-Nacia; Miciu-Micia; Metu-Meta; Mihu-Miha. Balauru-Balaura⁴ etc.

În limba albaneză articularea numelor proprii de persoană formează o regulă generală: *Do te vije ne šume nga del' eđe nga perendon dieŕi e do te řine baške me Abraamne eđe me Isakne eđe me Jakovne nde mbreteri te k'ievvet* (vor veni mulți de la răsărit și de la apus și vor ședeă împreună cu Abraam și cu Iacob în împărăția cerurilor) Matei, VIII 11. *1 0a Moskoua Toskese*

¹ I. Caragiani, o. c. p. 63.

² Vezi I. A. Căndrea, *Psaltirea Scheiană*, II la glosar p. 404

³ I. Caragiani, o. c. p. 33. Vezi p: 63 nota 3.

⁴ Ib. pp. 78, 94, 97.

(ii zise Moscu lui Tosca) Dozon, Manuel d. l. alb. CXVI¹. Tot aci trebuie să reamintim că și în limba albaneză un număr de nume de persoană primesc articolul feminin *-a*: *G'ik-a* (Ghica) *Lek-a* (Leca, de la Alexandru) etc.²

De asemenea tot ca o influență albaneză poate fi socotită și articularea numelor de luni: *Șcortul are optusprăyinyiș di dzăle și Marțul treidzăfiuna* (Februarie are 28 de zile și Martie 31). Tot așa și în limba albaneză: *Te paren dīt te škurtit me 1813 ra ni žarr i mađ ené škretōj g'θ kasaban* (în prima zi a lui Februarie...) ³ *Škurti škurtun ūrete* „Der Februar verringert die Scheite“⁴. Nu însă și articularea numelor zilelor dintr'o săptămână, care se întâlnește atât în aromâna și dacor. cât și în albaneza și bulgara (vezi Michov. o. c. p. 10).

O altă particularitate care se datorește tot limbei albaneze, dar care se observă numai la Aromânii din Albania, este întrebuințarea numeralului *trei* și la forma feminină: *treiă*, după alb. *tre m.*, *tri f*⁵.

*

În sintaxă limba albaneză a influențat foarte mult limba Aromânilor din Albania. Cu toate acestea ne lipsesc textele strânse cu îngrijirea cerută de astfel de cercetări, ca să ne putem da seama până la ce punct topica dialectului aromân a fost influențată de limba albaneză. Aci relevez numai unele asemănări din dialectul aromân, de pretutindeni, cu limba albaneză, care lipsesc în dialectul dacor. și care, probabil, ar putea fi de origine albaneză.

Întrebuințarea conjunctivului în propozițiunile principale: *Și sultanlu il' dzâțe*: „fă cum s-vrei“ (pentru: „fă cum vrei“). În alb.⁶ *Ene Sultani i θōt*: „bân si te duš“ (144). Tot așa când propozițiunea este atributivă: *Ițido lucru ți s-fați, fără minduire nu-l fă* „ori ce lucru faci (în arom.: *să facti*), nu-l fă, fără să te gândești“. În alb. *tșdo pūn k'i te baš, pa umendū mos e bân* (141). De asemenea în propozițiunile temporale: *Aistu dzâțe*:

¹ Vezi și alte citate în Jahresb. XIV p. 2, în lucrarea lui Michov, *Die Anwendung des best. Art. im Rum. verglichen mit der im Alb. u. Bulg.* I p. 155

² Weigand, *Alb. Gram.* p. 17.

³ Ibid. p. 80.

⁴ Hahn, *Alb. St.* I p. 155.

⁵ Weigand, *Jahresb.* XVI, p. 209.

⁶ Citatele alb. sânt luate din poveștile publicate în gramatica lui Weigand. La fiecare se va indica numai pagina.

ași me-are nvițată domnu-rîu; cîndu s-h'ibă apa mintită, nu intră tu apă. Acesta zice: „așa m'a învățat stăpînu-mieu; cînd este (arom.: să fie) apa turbure, nu intră...“ In alb. *Kü Öt: aștu me ka mesū zotnia im; kur te jēt ūit i turbel, mos hün...* (142). Tot așa și în următoarea frază alb.: *Kur te niseș ne rüg, te škoš ruges drejt* (144) „cînd pornești la drum (alb. să pornești...), să mergi pe drum drept“. In arom., ca și în alb.: *cîndu să nk'isești¹ pi cale, s-mutrești calea ndreptu.*

Se înțelege de la sine că această întrebuintare a conjunctivului în dialectul aromân nu este exclusivă. In toate frazele citate mai sus se poate întrebuintă și indicativul. Astfel se poate zice: *cîndu easte apa mintită; tot așa: cîndu nkisești pi cale...* etc. Cu toate acestea, în dialectul vorbit de Aromânii din nord, frazele cu conjunctiv sînt mai des întrebuintate decît cele cu indicativ.

Ca o influență albaneză poate fi socotită și întrebuintarea persoanei a treia sing. de la optativul verbului „a fi“ precedat de „se“ (dacă) și urmat de „că“, în locul conjuncțiunii *dacă*, la începutul propozițiilor condiționale. Astfel avem: *Se-fure-că me ncl'inū cu limbă căseană, sufletulu-rîi se ncl'ină ma mintea n-este...* (dacă mă închin cu limbă streină, sufletul mi se închină, însă mintea îmi este...). Ucuta ^{2/65}. *Se-fure-că este vāru preftu* (dacă este vreun preot) ib. ^{38/89}. *Amirālu l'i scoase și-l' cîntă cartea...* *Apoea lu ntribă s-fure-că țîne* (împăratul îi scoase și-i ceti scrisoarea... Apoi îl întrebă dacă țîne) *Basme* ^{247/15}. *Fur-că tine ești ahtare džone, du-te la...* (dacă tu ești un astfel de viteaz, du-te la...) ib. ^{385/25}.

In alb. avem aceeași construcție: *ne k'oft-se* (din *ne tosc. nde* „dacă“; *k'oft*, pers. 3 sg. de la optativul verbului *k'en* „a fi“ și se „că“) *Haide ta vēm me bast, ne k'oft-se kē nî gōts te buker, un po iki. Ne k'oft-se s-kā, te me presiš krūt me špaten e zotnis tate* (144). In aromână, traducând cuvînt cu cuvînt, am aveă: *Haide s-băgăm baste, se-fure-că* (s. s-fur-că) *ai nă feată mușată, atunțea eu va-n fug. Se-fure-că nu easte, [atunțea] si-ri tal'i caplu cu...* (haide să punem rămășag, dacă este [în cameră²] o fată frumoasă, atunci o să plec. Dacă nu este atunci...).

¹ *Nk'isescu*, de aceeași origine cu alb. *nis* (< ngr. *επινησα*) și bulg. *kinisvam* „încep, pornesc“.

² Este vorba despre o fată de împărat pe care împăratul, nevoind să o arate la soția lui a doua, o ținea închisă într'o cameră.

Chiar atunci când în dialectul aromân, în locul imperfectului conjunctiv (fure), avem indic. prez. de la „a fi“ (easte), în limba alb. avem aceeași înlocuire: *S-easte că va s-aminț fitșor și s-easte că aminț feată...* (dacă vei naște băiat și dacă naști fată...) Basmе 7/14 cf. 54 30/31 etc. În albaneză: *Nde iște k'e kam veIazer, te me apș...* „wenn (nde iște ke, literal: wenn es ist dass) ich wirklich Brüder habe, so gib mir...“ (arom.: s-easte-că am frați...) Hahn, Alb. St. II, 165/II.

S'ar putea ca în această construcție să avem o influență românească asupra limbei albaneze. Întru cât însă ea lipsește în dialectul megl. și, mai ales, în limba textelor vechi din dialectul dacor., în care imperfectul conjunctivului este așa de des întrebuițat, influența albaneză pare mai probabilă.

Tot ca o influență albaneză poate fi considerată și întrebuițarea conjuncțiunii „că“ ca o particulă introductivă în vorbirea directă. Aceasta pare evidentă mai ales în textele aromâne strânse de la Aromânii din Albania: „*Șă-l' dzise cu: „mini va si-l-umplu-mintea“* (și-i zise: „eu o să-i umplu mintea=capul) Jahresb. XVI p. 204 II/3. În alb. avem la fel: *Ene jati i oa birit düt, k'i: „ško ti! or bir, sonte!“* (și tatăl zise fiului al doilea: „du-te tu, fiul meu, astăzi!“), Atât în arom. *cu* (pentru că) cât și în alb. *k'i* rămân netraduse (Vezi despre funcțiunea lui *k'i* în alb. în Weigand, *Alb. Gram.* p. 98). Se aude și la Dacorom.

De asemenea întrebuițarea prepozițiunii „la“ cu complementul pronominal la nominativ, pe care am avut ocazia să o întâmpin foarte des în graiul Aromânilor din Veria — adusă de la Aromânii din sud — poate fi socotită ca o influență albaneză: *Care va s-ynă la io* (care vrea să vină la mine). În limba albaneză prepoz. *te, tek*, (gheg) *ke* se construiesc cu nominativul. *Ût kușrî âst ke un* (vărul tău este la mine). Vezi mai multe exemple la Hahn (Alb. St. în glosar subt *te, tek*), Dr. Pekmezi, *Alb. Gram.* p. 208 și Weigand, *Alb. Gram.* p. 85 (§ 98).

Este drept că în dialectul aromân întâlnim și prepozițiunile *cu* (la Veria), *tră* „pentru“, *di* „de“. (*Ea ntreabă-l tră io* (ia întreabă-l pentru mine) Basmе 453/29. *S-aladzi și s-mi caffè Ș-fără di io oară s-nu aravdzî* (s'alergi și să mă cauți și fără de mine..) *ib.* 131/34, construite cu pronumele personal-obiect în nominativ; însă întru cât acest fel de construcție este strein de sintaxa română și, în același timp, nu se întâlnește nici în

celelalte limbi balcanice (neogreaca și bulgara), el trebuie să-și aibă obârșia tot în limba albaneză, mai întâiu cu prep. „la“ și apoi, prin analogie, și cu celelalte prepozițiuni.

Repetarea pronumelui obiect: *Iřido om ři s-vedz, s-lu ntreg'i disi avdză di h'il'lu arneu* „orice om vezi (în arom.: *ce să vezi*) să-l întrebi dacă a auzit despre fiul meu“. În albaneză avem la fel: *tř do pūn ki te bař, pa umendū mos e bān* „orice lucru faci (în alb.: *k'i te bař = ce să faci*), fără a te gândi, nu-l face“.

Înlocuirea, în propozițiunile temporale, a conjuncțiunii „pe când“ prin adverbul „de unde“. *Un-oară, di iu nirdzeā pi cale, aflā un gārnuř di řeařire* „odată, pe când mergea (în arom. *di iu = de unde*) pe drum, găsī un bob de năut“. În alb. la fel: *Ńe here ngaha řkonej udese, g'eti Ńe koke k'ik'ere* Pedersen, Texte p. 168. Va să zică și în alb. avem *ngaha*, care înseamnă „de unde“, nu „pe când“.

De asemenea înlocuirea adverbului „îndată ce“ prin „cât“: *Cāt adžumsi tu hoara l'i mul'ari oarřāni* „îndată ce ajunse în satul femeii sărace. Basmе 33/11 *Dras'l'i.. vdzeā cae seara, cātu ntunicā* „dracii.. fugeau în fiecare seară, îndată ce întunecă“ ib. 3/8. În limba albaneză avem aceeași construcție: *Kū, po sa e pā, nuk e řořti* „acesta, îndată ce (alb. *sa = cât*) o văzū, nu o cunoscū“ (142/21). Această construcție se găsește și în dacor. Așa fiind, ea ar putea fi veche în limba română.

*

În formarea cuvintelor, ca o influență albaneză directă, nu numai ca construcție, dar și din punctul de vedere al elementului constitutiv, se poate socoti întrebuițarea lui *do* (de la *dua*, gheg. *du* „vreau“) și *kuř-do*, la formarea pronumelor indefinite și a unor adverbe. Dintre aceste două elemente, *do* poate fi socotit ca mai vechiu, întru cât se întrebuițează peste tot în dialectul aromân, iar *kuř-do* ceva mai nou, de oare ce nu-l întâlnim decât în scrierile vechi și, mai ales, în Cod. Dim. precum și în limba Aromânilor din Albania.

care-ři-do sau *cai-ři-do* «oricare, oricine, ori-și-cine, careva»: *Careřido va se urdinā la bāsearicā..* (oricare va merge regulat la biserică..) Daniil 15/141. Cazul oblic: *acui-ři-do* „oricărui“ *Vu se ařungā řudicātorru ř-lucārrā a cuiřido vu se se řiřvāleascā* (va ajunge judecătorul și lucrurile oricăruia..) Ucuta 18/77; cf. Basmе 242/26, 247/6.

care-kişdo „oricare”. *Şă carek'işdo ți s-hibă*: ca *ărhodu*, ca *amiră*, ca.. (și oricare să fie: ca..) Cod. Dim. 100°/1; cf. 16°/26, 22°/10, 24°/7, 102^b/11. Cazul oblic: *Acuik'işdo sprima lucrărră ți are faptă, aşă va s-lă dau* (fiecăruia s. oricăruia după lucrurile ce a făcut..) Cod. Dim. 12°/9; cf. 25°/8, 100^b/3.

i-ți-do „orice”. *Că ițido arhizmă este* (că orice început este..) Ucuta 2°/65. *Ițido ligătură* (orice legătură) Cod. Dim. 60°/10. *Vrea cu ițido trop s-u k'ară feata* (vroia cu orice chip să o..) Basme 21°/9; cf. 24°/17, 244°/33.

i-k'işdo „orice” (întrebuințat numai în Cod. Dim.): *Si-s dipârtiadză di Dumnidză ș-di ik'işdo munduire* (să se depărteze de D. și de orice pedeapsă) 19°/8 cf. 19°/9.

iu-ți-do „oriunde, ori-și-unde”. *Şă iuțido ți s-hibă* (și oriunde să fie) Cod. Dim. 43^b/11.

iu-k'işdo „oriunde”. *Iuk'işdo ți si s-ducă* (oriunde s'ar duce) ib. 21^b/27.

căn-ți-do „oricând, ori-și-când” *Tine alăvdata di cănțido* (tu lăudată de oricând, totdeauna) Ucuta 24°/81. Prescurtat și *cănți* „de-apururea, întotdeauna” *Docea a tatălui șī tora șī cănți* (mărire tatălui și acum și pururea), ib. 36°/89.

căn-k'işdo „oricând” *Şă cănk'işdo şă iuțido ți s-hibă* (și oricând și oriunde ar fi) Cod. Dim. 43^b/22.

Tot aci aparține noua formațiune întrebuințată numai în limba Aromânilor din Albania și relevată de Weigand (Jahresb. XVI 209) *domnil'a-ta*, după alb. *zotnia jote*. În Macedonia și Epir, unde există școli românești și unde, prin urmare, limba literară ar fi putut exercita o mai mare influență asupra dialectului aromân, o astfel de alcătuire nu se întâlnește. Aci avem sau pronumele personal *tu*, *tine*, sau, cel mult, *afindil'a-ți* după grecescul *ή ἀφεντιά σας*.

În frazeologie se întâlnesc în dialectul aromân construcții care au corespondent numai în limba albaneză. Întru cât acestea sânt decalcate după cele albanezești, sau invers, nu se poate stabili cu precizie. Criteriul după care m'am condus la fixarea unui paralelism în aceste construcții mi-a fost, pentru dialectul aromân, dialectul dacoromân, iar pentru limba albaneză, celelalte limbi balcanice. Orice expresiune din dialectul aromân care nu există în dialectul dacoromân, însă se regăsește în limba albaneză și, în același timp, lipsește în celelalte limbi

balcanice, o consider ca decalcată din limba albaneză. Se înțelege că, nici în această privință, nu se poate susține totul cu siguranță absolută. Oricât de bine ar cunoaște cineva limba bulgară s. limba greacă populară, în nici un caz nu poate avea pretențiunea de a ști toate expresiunile din toate regiunile. Dar chiar atunci când s'ar dovedi că ele există numai în limba alb. și dialectul arom., s'ar putea ca unele să fie decalcate de Albanezi din dialectul aromân. În intervalul de atâtea veacuri, de când Românii din Balcani s'au despărțit de restul românismului carpatic, limba lor putea să-și formeze unele expresiuni și fără înrâurirea celorlalte limbi vecine, care să lipsească din dialectul dacoromân.

Aclo în: *până aclo* (până acolo) „atâta, până într'atâta, în așa măsură, așa“. Erau oarfani *până aclo*, și nu aveau niți sare. Alb.: *fukareñ hera me atje k'e as kripe s kišne* erau săraci până într'atâta, că nu aveau nici sare (Pedersen, Texte 171).

Adun în: *adună-ți gura* (strânge-ți gura) închide gura: nu mai vorbi, „ferme ta gueule“. Alb. *msliđ gojen* (adună gura), Halte den Mund! schweige! Weigand, Wb. 54.

Am în: *ți lu ai?* (ce îl ai? despre o rudă) „ce ți-este?“ Il' dzîțe a sultanului: feata ațea mușată ți u aveai ncl'isă tu oda ațea, *ți u ai* afindil'a-ți? Alb.: *i 00t sultanit: ate gots te buker ki kišje mül' m'ate 0d tš-e kē* zotnia jote? (... fata aceea frumoasă pe care o închisesesi în camera aceea „ce o ai“, adică ce ți-este?) Weigand 144.

Aruc în: *aruc fi va tră iarnă* (arunc ceva pentru iarnă) adică „strâng s. pun proviziuni pentru timpul iernii“. Eră un lup nicu-k'ir. Luplu ațel... *arcă* trei k'upe di nare. Alb. Iște ni uk nikok'ir. Ai uku... *știu* tre küpa mjal't (eră un lup gospodar. Lupul acela „aruncă“ adică puse s. strânse, trei vase cu miere) Weigand. 152. cf. Uku *štinte* hezen e ðimnit ib.

Aruc în: *aruc okl'il'* „arunc ochii“ (în dacor. îmi arunc ochii, îmi îndreptez privirile spre ceva), „mă uit, privesc“. *Aclo* eră lamna... *ș-arcă ocl'il'*, vidzû k'ileșlu. Alb. atje iște kutšedra... *știu sût*, pa k'irosin (acolo eră balaurul, își aruncă ochii, adică privirile, vază pe raios) ib. 150.

Cadû în: *cadû lăndzitû* (cad bolnav) adică „mă îmbolnăvesc“ „je tombe malade“. Inși fitșorlu, s-duse acasă și *cădzû lăndzit*. Alb. Iku djaliv, vate ne štepi te tiş eđe ra semure (ieși băiatul, se duce acasă și „căzû bolnav“, adică se îmbolnăvi). Pedersen 36.

Cătună în: *Nu fațe cătună* nu face pureci, nu este de nici un folos (arom. no-are hăire). Cu fitșorlu aistu *nu fațim cătună*. Alb. Me kete dja le *fšat nuke bime dot*, tradus de Pedersen, Texte p. 113 „mit diesem Knaben wollen wir nicht in einem Dorfe wohnen“, propriu zis: cu băiatul acesta nu este nimic de făcut, nu este de nici un folos.

Džocu în: *džocu di minte* (joc din minte) adică „îmi ies din minți, nebunesc“. Când mi minduescu la gura ta, *in džoacă laia minte* Alb. kur kujtoj buzene tende . . . *me lot e zeza mende* (când mă gândesc la gura ta, îmi „joacă neagra minte“ adică îmi ies din minți) Pedersen, Texte 152.

Facū în: *facū zboru s. lafea* (fac vorbă) „vorbesc, stau de vorbă, discut“. Nu-l' ma *fațe zbor*. Alb. me s i beri fjal'e (mai nu-i „făcū vorbă“ adică nu-i mai vorbi) ib. 125.

Facū în: *facū apa* (fac apa), adică „urinez, mă piș“. Alb. *baj uit* „fac apa“. In bulg. puștam voda „dau drumul apei“ cf. Hahn alb. St. III p. 18, Weigand, Wb. p. 4.

Grățū în: *două trei . . . grățū di*, rămânând netradus, întotdeauna când urmează după numerale, după alb. *dū trī . . . kok'e*. *Ținți grățū di* ouă. Alb. *pesē kok'e* ve („cinci grăunțe“ s. bucăți de ouă, adică cinci ouă) Jahresb. XVI 209.

L'au în: *l'au un ocl'u di somnu* (iau un ochiu de somn) adorm, dorm, puțin. Alb. *Mar̄ ni sū g'umē* (iau un ochiu somn) Hahn, în Jahresb. XIV. p. 121.

Iesu în: *iși arșinea* (ieși rușinea), adică nu mai are rușine, nu se mai jenează. *L-iși arșinea* Alb. *Idoli turpi* îi „ieși rușinea“, adecă este un nerușinat (Jahresb. XIV. 137).

L'au în: *l'au di ureacl'e* (iau de ureche) „bag de seamă, înțeleg, (pasiv) se aude vestea“ după alb. *mar vešt* (iau cu urechea). Șă tute siamnile ți sântu pri locu șă n-țeru tute *luarā di uriacl'e* . . . (toate înțeleseră) Cod. Dim. ^{86b}/₄. (Pasiv) *S-lo di ureacl'e* pân Romu (se auzi până la Roma) ib. ^{78b}/₁. Alb. Nga keto lafe as vešt mund te *mār'em*, as dževap mund te japem (din aceste cuvinte nici nu putem pricepe și nici . . .) Pedersen, Texte p. 155. Pasiv: *U-muar vešt* lafi, arom. *s-lo di ureacl'e* (s'a auzit, s'a dus vestea) ib., cf. Weigand, Jahresb. XVI p. 210, ib. XIV p. 150.

Mână în: *mână dișcl'isă* (mână deschisă) adică „darnic, generos, mână spartă“. Alb. *dor-hap* sau *dor-tšel* (mână deschisă).

Mușat în: *mușata-loclui*, nume generic pentru zânele din bamele Aromânilor, un fel de „zâna zânelor“ sau „Ileana Cosinzeana“:

Te s-nu plângu, mușata-loclui, Araplu-ni dzise, ca s-nu aduțearim... (ce să nu plâng, zâna zânelor, arapul mi-a zis, dacă n'oiu aduce...) Basme, ³/₁₆. Din alb. *e bucura* [e] *deut* „die Schöne der Erde, gute keusche Fee von übermenschlicher Schönheit, welche in einem goldenen, von Drachen bewachten Palaste wohnt — Gegenstand der Sehnsucht vieler Helden und Könige und eines zahlreichen Märchenkreises“. Hahn, Alb. St. III p. 16. *Kur fl'e e bukur'e deut* (cându doarme mușata-loclui) ib. II 166/III.

Poartă în: *poartă bună* adică „familie bună, nobilă“, după alb. *der'e mire* „poartă bună“ și, pars pro toto, „casă bună“, de unde apoi „familie bună“. Tot așa în alb. *der 'e mađe* sau *der'e pars* „poartă mare“ sau „poartă primă“, cu înțelesul de „das erste reichste Haus eines Ortes“. Hahn, Alb. St. III p. 28.

Tșitșor în: *Tșitșor mbar* (picior norocos), se zice la începutul ori cărei acțiuni ca o urare „cu noroc, cu fericire“ după alb. *kemb e mbar* (picior cu noroc). La Aromânii din nord, când se cumpără ceva și se face saftea, se zice și: *mână mbară* cf. alb. *Ka dore mbar* (are mână norocoasă) Hahn, Alb. St. III 69. Despre celelalte expresiuni, vezi lexiconul s. a m b a r.

În afară de aceste expresiuni, mai sânt unele jurăminte care sânt identice cu acelea din limba albaneză. Foarte uzual este la Aromânii din nord formula solemnă: *besa-bes*, prin care își dă cineva cuvântul de onoare. Întreaga expresie este un albanezism din *bes-a* „credință“: alb. *besa-bes* sau *bes per bes*, vezi Hahn, Alb. St. II 106; G. Meyer EWA. p. 3; Weigand, Wb. 6. — *Pri loclu aistu* (pe pământul acesta), jur pe acest pământ. Alb. *per kete de* (pe acest pământ). „Bei dieser Erde“. Hahn. o. c. 106. — *Pri foclu aistu* (pe focul acesta) Alb. *per kete žar* (pe acest foc) „bei diesem Feuer“ ib. — *Pri pâne* (în Crușova și Perlepe am auzit și) *prépă* „jur pe această pâine“ Alb. *per buke* „Beim Brote“ ib. — *Pri caplu ańeu* (ali ate, ali dade etc.) jur pe capul meu (al mamei etc.). Alb. *per koke time* (pe capul meu), „bei meinem Haupte“ ib. — *Pri cruțea aistă* (pe astă cruce). Alb. *per kete kruk'* (pe această cruce). — Toate aceste jurăminte se identifică, ca construcție, cu acelea din limba albaneză și se deosebesc de altele, care se aseamănă cu acela din limba greacă, ca d. ex. cu *Dumnidză, ași s-bănedzi, ș-ńi-am tine* etc. $\mu\acute{\alpha} \tau\acute{\omicron}\nu \Theta\epsilon\acute{\omicron}\nu$; $\acute{\epsilon}\tau\omicron\iota \nu\acute{\alpha} \zeta\eta\sigma\eta\varsigma$ etc.

La urări sânt unele formule care, deși ca idee sânt aceleași în toate limbile balcanice, totuși, ca construcție, se aseamănă mai

mult cu cele din limba albaneză. Astfel: *cu sănătate* „să-ți fie de bine“ se spune după ce cineva a mâncat sau a băut ceva, sau chiar a strănutat, sau a răs prea mult, sau după ce s'a bărbierit, sau s'a îmbrăcat în haine nouă. În alb. la fel: *me šendet* (cu sănătate) „Zur Gesundheit“; cfr. gr. *εἰς ὑγείαν*; bulg. *na zdravie* „în sănătate“. În afară de aceasta, se mai zice *s-ți faci g'ine*, propriu zis „să-ți fie de bine“ în alb. *te baft mir* (să-ți faci bine) „Wohl bekomm's“.

La blesteme de asemenea avem unele asemănări sau chiar traduceri din limba albaneză: *S-ti l'a fleama* (să te ia naiba, lit. boala copiilor), alb. *te raftε fl'ame* „möge dich die Sucht befallen“ Hahn, o. c. p. 109. — *K'icuta s-te agudească* sau (Dal.) *s-ti agudească pica* „să te lovească guta, damblaua“, (vezi mai pe larg s. pică). Alb. *pika k'i te ra s. goditi* sau *te raftε pika* (guta să te lovească s. lovi-te-ar guta) Hahn o. c. pp. I 105, II 109.

4. Influențe lexicе.

În lexic influența albaneză nu s'a restrâns numai la introducerea de cuvinte albaneze în graiul Aromânilor, ci s'a întins și asupra unor schimbări semantice provocate de cuvintele corespunzătoare din limba albaneză. De aceea, înainte de a trece la expunerea, propriu zis, a elementelor albaneze, vom trata, mai întâiu, acele cuvinte din dialectul arom. care, pe lângă înțelesul propriu, au mai primit unul strein de limba română și care se regăsește în limba albaneză.

Printre acestea avem: *arâm*, care pe lângă înțelesul propriu tuturor dialectelor de „râm“, mai are și pe cel de „sap“, după alb. *remorí* cu înțelesul de „wühle“ (vom Schwein) și „grave“. *Tora băgai doi mastori se arămă doi trapuri tra s-yină multă apă și se adapă gărdina*. Alb.: *Taši vuṛa dū mješter k'e te remijne dū hendek...* (acum am pus doi meșteri ca să sape...) Daniil ^{13/138}. — *Avin*, în afară de înțelesul „vânez“, mai are și pe cel de „gonesc“ (vezi Pușcariu în Conv. Lit. XXXVIII p. 58 s. Wb. 1895) și „pescuesc“, după alb. *g'uaj* (vezi Pedersen, Texte p. 130). Voiu da un citat numai pentru înțelesul din urmă, care n'a fost relevat până acuma: *Se arucu vlačlu, tra se avinu mari pești* (să arunc undița, ca să pescuesc pești mari). Alb. *Te heđ vlagu... k'e te g'uan te međeñ pišk'*. Daniil, ^{12/136}. — *Aumbră* însemnează

„umbră“ și „fantomă“ (cf. Basmе, ^{401/24}), după alb. *hije* „umbră“ la plur. *hijete* „Gespenster“ (G. Meyer EWA 149). — *Bat*, în afară de înțelesul propriu, mai însemnează „cânt“ (despre pasări) *Cuklu bate pe-alumak'e*. Lit. Pop. 833. *Aclo iu bate pul'lu veara* ib. ^{851/64} cf. 733 și din instrument, după alb. *bie* (vezi citate la Pedersen, Texte p. 111; Jahresb. XIV 152; G. Meyer EWA. 35). Despre *agudescu* „lovesc, bat, cânt din instrument“ vezi la urmă supt acest cuvânt. — *Cad* în graiul Aromânilor din Albania (la ceilalți este necunoscut) mai însemnează „descind, mă opresc în gazdă“, după alb. *Bī* care, pe lângă „cad“, mai are și acest înțeles. *Aco cadzū un pǎrmăteftu seara...* (acolo descinse un neguțător...) Alb. *Atie ƒa ħi pramatār...* (cf. Jahresb. XVI p. 203 și 209). — *Cântu* în arom. și megl. mai are și înțelesul de „cetesc“. *Cântă-ħ aestă carte* (cetește-mi această scrisoare). Megl. *Scoasi cartea si au contă* ^{20/5}. În alb. *kendoj*, pe lângă „ich singe“, mai însemnează și „ich lese, ich studiere“ (Hahn, Alb. St. III 45, G. Meyer, EWA, 187). De asemenea *cântat* însemnează „învățat“ ca și în alb. *i kendūm* „cetit, învățat“. — *Džone* în arom. are, ca înțeles fundamental „tânăr“, după aceea „tânăr de însurat, mire“ și al treilea înțeles „viteaz“, cu care se întrebuintează foarte des în dialect, de oare ce, dacă în dialectul dacor. sânt mai multe cuvinte pentru exprimarea acestei noțiuni, în arom. nu există decât acest singur cuvânt. În dialectul megl. la fel. Acî mai că nu se întrebuintează cu înțelesul de „tânăr“, ci numai ca adj. însemnând „tare, puternic, voinic, viteaz“: *Vizură fitșoru că cota ai juni* (văzură că băiatul este așa de voinic) ^{7/56}. *Fitșoru si feși mari și juni* (...se făcū mare și viteaz) ^{3/86} etc. De asemenea și derivatele *džuneățā*, (megl. *juneățā*) „linerețe“, dar mai ales „putere, forță, vitejie, voinicie“: *Spusiș mare džuneățā* (ai arătat mare vitejie); *džunatic* „vitejie, bravură“ etc. Acest al treilea înțeles îi lipseă cuvântului latin *jūvenis* și, deși din ideea de „tânăr“, se puteă desvoltă și aceea de „viteaz“, întocmai după cum din *vir* am avut *virtus*, în gr. *ἀνῆρ*: *ἀνδρεία* și rom. bărbat: bărbăție, totuși aceasta nu se găsește în dialectul dacor. și lipsește și în celelalte limbi romanice. În cazul acesta forma aromână trebuie să fi fost influențată de cuvântul albanez *trim* care, pe lângă înțelesul de „junger Mann, Pallikar“, mai are și pe acela de „tapfer, mutig“, cu derivatele *trimert*, în ghega *trimenṭ* și *trimnṭ* cu înțelesul de „Tapferkeit, Heldentat“.

Fraza alb.: *U jam ai trimi k'ë preva nendëdjete e nende. trima eðe ne kapetan, hë k'ind, me hë te helk'ur te paleš* (Pedersen, Texte p. 52) se poate traduce într'un singur fel, ca în dialectul arom., însă dându-i cuvântului *trim* două înțelesuri, acela de „tânăr“ și de „viteaz“: *Eu escu džonle ațel ți tâl'ai naudzăținauă di džoni și un capidan*, [adică] *nă sută, cu ună tradzire de apalâ* (eu sânt tânărul s. viteazul acela care am ucis 99 de tineri s. viteji... Și după cum în arom. *džone* se întrebuintează ca subț. și ca adj., tot așa și în limba albaneză *trim* are această dublă întrebuintare (Vezi citate în Pedersen pp. 51-52). Despre *džone* „mire“, față de sârb. *junāk* cf. P. Skok, în Archiv, f. sl. Ph. 38 p. 85. — *Iljavră*, în afară de înțelesul „friguri“, mai însemnează și insecta care, prin înțepare, produce această boală. În alb. avem *semundë* cu înțelesul de „Krankheit“, propriu zis „neputință“, arom. „niputeare“, iar în ghega și cu acela de „grosse Brummfliege, welche, wenn sie dem Menschen wider den Kopf fährt, Fieber verursacht“ Hahn, Alb. St. III p. 113; ct. Jahresb. XIV, p. 128. — *L'au*, în afară de înțelesul obicinuit, mai are și pe acela de «apuc», mai ales în expresiunile: *m'apucă frigurile, m'apucă un dor etc.* Cu acest înțeles, și chiar în aceste expresiuni, se întâlnește și în limba albaneză: *Me sculai de somnu... și me lo h'avra*; în alb.... *eðe me muar éðea* (și mă luară frigurile) Daniil ^{23/158}. *Mi lo dorlu tră soru-mea* alb. *më mori mali per motra* (mă luă dorul pentru soru[mea]) Pedersen, Texte p. 133. Cf. și fraza alb. *E mori uja djalëne* (il luă setea, adică il apucă setea pe băiat). În arom.: *Ul lo seatea fișorlu*. — *Măreață* „mândrie, trufie“ se identifică ca înțeles cu alb. *madëni* (derivat de la *maθ* «mare») „Stolz, Hochheit“, totuși același derivat există și în bulgărește *golëmština* (golëm) „Stolz, Anmassung“. — *Merū* în: *merlu a fațal'ei* „bucă obrazului“ (Dal). Mai vechiu: *merū di față* id. *Cându vedzi verru fișoru că l'-o rșine și arușaste tru meru de față* (când vezi vre-un băiat că-i este rușine și roșește la obraz. În alb. avem *mol'e fak'esë* (Hahn, Alb. St. III 76) „Wange“, *molë fak'esë* (G. Meyer. EWA. 285) „Backen“. Este curios că Daniil, care traduce în albanezește expresiunile aromâne decalțate din alb. cu aceleași cuvinte, de astă dată traduce *meru di față* numai prin *fak'e* „față, obraz“: *Kur te veštroňš do-ni džal'ë se turperohet eðë nguk'et nde fak'et* ^{32/176}, ceea ce probează că expresia albaneză dată pentru întâia dată

de Hahn, nu-i eră cunoscută lui Daniil, care cunoștea limba albaneză din părțile Moscopolei. Altminteri, după cum pentru «pescuesc» a întrebuințat „avinū“ (vânez) și pe acesta l-a tradus cu alb. g'ujaj (vezi mai sus), tot așa și pentru *meru di față* ar fi trebuit să dea *mol e fak'esε*. Se pare că nu este cunoscută pretutindeni. În cazul acesta s'ar putea să avem un caz invers, adică Albanezii să fi tradus din românește, mai ales că această figură se întâlnește și în celelalte limbi romanice (cf. franțuzește *pomette* «partie saillante de la joue sous l'angle externe de l'oeil», port. *maçã do rosto* etc. cf. Pușcariu Wb. 1023) și s'ar fi putut să existe odată peste tot în limba română, iar *umerii obrazului* din dialectul dacor. să fi avut la bază construcția: *mărul*, pl. *merii obrazului*. — *Niuredzū* (refl.) înseamnă «mă înnouez» și, în afară de aceasta, „mă posomorăsc“. În albaneză avem *vreronh*, în ghega *vrânoh* „werde finster“ care mai are și înțelesul de „ein finsteres Gesicht machen“ (vrânohem), cf. Weigand Alb. Wb. 101; G. Meyer EWA. 478; Jahresb. XIV p. 123; Hahn, Alb. St. s. *vranog* p. 10. — *Potū*, pe lângă înțelesul obicinuit, mai are și pe acela de „înving, biruesc“. Interesantă este construcția cu dublu obiect din dialectul aromân. S'ar putea ca ea să se fi născut tot sub influența construcției albaneze, când verbul avea ca obiect un pronume de pers. 1 și a 2, care au aceeași formă atât pentru dativ cât și pentru acuzativ. Astfel fraza: *Neve do l'uaim è ne me muntș ti mua, te me ndzeṛetș sit, è ne te muntșa u tij, te te ndzeṛsit* (Pedersen, Texte p. 44) se poate traduce în arom. *noi va nă džucăm, și, ma s-n-u poți tine ația* (dacă mă vei birui tu pe mine) *va-n scoți ocl'il' și ma s-ț-u pot io ația* (și dacă te voi birui eu pe tine) *s-ți scot ocl'il'*. Cu toate acestea, înțelesul de „a birui“ s'ar fi putut desvoltă și separat în limba română, mai ales că *pot*, cu acest înțeles, se întâlnește și în literatura veche din dialectul dacoromân: Luptară-se cu mere . . . însă nu putură mere (în alte psalterii; *nu prevăncură. nu-m biruiră*), cf. I. A. Candrea, Psalt. Sch. p. 275/13; cf. Pușcariu EW. 1363; Jahresb. XIV p. 124 — *Scolū*, pe lângă înțelesul obicinuit, mai are și pe acela de „a da pe cineva în mâna judecâții, a intentă proces în contra cuiva“. Acest din urmă înțeles îl are și cuvântul alb. *ngrij* „scol“: *Pandehu mos kiš vatur noñe bordželi eđe e kiš ngritur ne mbreti*, tradus în arom. am avea: *s-mindui s-nu s-avea dusă vărnu bordžli și lu-avea sculată la vasil'ăulu* (se gândi, nu

cumva să se fi dus vreun datornic, și să fi intentat proces în contra lui [arom. *lu-avea sculată* alb. *e kiš ngritur*] la rege. Pedersen (Texte, p. 170), care nu înțelege bine toată fraza și traduce forma verbală *kiš ngritur* după traducerea greacă ce i s'a dat *εἰχε κάμει ἀγωγή* (intentase proces), se întreabă asupra lui *e* dinaintea lui *kiš ngritur* „ist *e* ihn oder es?“ Desigur că „ihn“, de oare ce se referă la „el“; în arom. avem „*lu aveà sculată*“ în alb. „*e kiš ngritur*“. — *Umplu* are două înțelesuri: „a umplea“ și „a împlini“. Forma dacoromână „împlinesc“ se deosibește de arom. „umplu“, prin aceea că ea este un derivat din „plin“. Un astfel de derivat în arom. este necunoscut. Aceleași două înțelesuri le are și cuvântul albanez *mbuš*, (gheg) *muş* „umplu“ și „împlinesc“. *Si mûshi motin, i 0ot: kur te niseš ne Fug...* În arom.: cum *umplu anlu*, il' dzite „cându să-nk'isești pi cale (îndată ce împlini anul...) Weigand, 141. — *Virin* însemnează în arom. numai „supărare, amărăciune, mâhnire“. Înțelesul de otravă, care stă la baza formei dacoromâne *venin* (< lat. *venenum*) lipsește, fiind înlocuită prin gr. *fărmac* (φάρμακον). Schimbarea de înțeles în arom. trebuie să fi fost provocată de forma alb. *venēr*, tosc. *verer* (cf. Pușcariu Wb. 1872), care, ca și în grecește *φαρμάκι*, însemnează „fiere“ și „supărare, mâhnire“. N'ar fi exclus cazul ca să avem a face și cu o influență grecească; totuși se pare că arom. *fărmac* 1. otravă, 2. mâhnire, de asemenea *nfărmăcat* 1. otrăvit, 2. mâhnit, să fi pătruns în urmă de tot cu amândouă sensurile a formelor grecești *φαρμάκι* și *φαρμακεύω*. Influența albaneză se confirmă și din înțelesul „fiere“ din dialectul dacor., care este înțelesul fundamental al cuvântului albanez *verer*. Faptul acesta ne îndreptățește ca să admitem, cel puțin pentru dialectul dacoromân, o influență mai veche, din acest punct de vedere, din partea limbei albaneze asupra limbei române. — *Voiu* în arom., în afară de înțelesul comun cu celelalte dialecte române, mai are și alte două: 1° „iubesc“ și 2° „sânt dator, datoresc“. Aceste două înțelesuri din urmă le găsim și la alb. *duań*, gheg *du*. Dacă despre înțelesul 2 s'ar putea presupune o influență greacă după *Θέλω*, mai ales că el se întrebuițează numai în graiul Aromânilor din Epir, asupra înțelesului 1° nu rămâne nici o îndoială că el stă în legătură cu cuvântul albanez. Vezi despre aceasta mai pe larg în *Dacoromania* I p. 336.

5. Lexicul

AGUDÉSCU vb. IV 1°. Lovesc, bat. Lit. Pop. ^{846/56}. (Fig.). Cânt din instrument (ca și *bat* „cânt“, după alb. *bī*, despre care vezi p. 510) Daniil ^{140/14}. 2° (Refl.) Se nemerește, se întâmplă. Cod. Dim. ^{22/19}, ^{24/3}. 3°. Obțin ceva, dobândesc, câștig, (fig.) fur, șterpelesc. ib. ^{58/20}, ^{47/16}.

Din *godis* „treffe, schlage“. În vsl. *goditi* însemnează „gefallen“; în bulg. *godă* „schaue worauf, Sorge wofür, bereite vor, suche eine Gelegenheit, verlöbe mich“; în sârb.: *gōdīm*, *goditi* „erwünscht sein, nützen, pflegen, beschliessen“. Încolo, atât în bulg. cât și în sârb. cuvântul se întrebuintează numai în unire cu un prefix. Din aceste motive și din faptul că însemnarea formei arom. este aceeași cu înțelesul cuvântului albanez, *agudescu* nu poate veni direct din vsl., ci prin limba albaneză. S'ar fi putut ca înțelesurile arom. să se fi dezvoltat în sânul dialectului, atunci forma alb. ar fi un împrumut din aromâna.

ALUMĂKE s. f. (pl. *alumăk'i*) Ramură, cracă. *Cuclu bate* (= cântă) *pe-alamak'e*. Lit. Pop. 833. [Și: *almak'e* (Const.); *lumak'e* (Obed. 43, 45, 216). Derivat: *lumăkios*, -oasă adj. = rămușor. ib. 57.]

Din *l'umak'e* „Ausschlag an Bäumen und Sträuchern“. Pap. (Not. Etim. p. 2) îl derivă din *ramă* + *a'ke* > arămake, cu disimilarea lui *l* în *r* ca în *alândură*, lucru cu neputință. Pentru dezvoltarea înțelesului alb. cf. G. Meyer EWA 250 și Alb. St. V 94.

AMBĂR(U) adj. Cu noroc, cu fericire; norocos, fericit. Lit. Pop. ^{881/15}. || (Numai în Cod. Dim.) drept, înainte. *Imnă ș-tine tată mbaru* (umblă și tu tată drept înainte) Cod. Dim. ^{20b/22}, cf. ^{20b/12} [La Aromâni din nord invariabil. Dal. dă și: *mbară*; *Calimbară* (drum cu noroc). Derivat: *mbăreață* s. f. noroc].

Din *mbar(ε)* „recht, gut, glücklich (G. Meyer, EWA 35), ganz ausgeführt, glücklich zu Ende geführt, glücklich“ (Weigand Alb. Wb.), de la *mbaroj* „beendige gut, reise ab, vollende, zum glücklichen Ende führen“.

AMPĂTUR vb, I Mân calul repede; călăresc în fuga mare, nebună, străbat cu calul o distanță în fuga mare, în mers forțat.

Basme ²¹⁶/₂₇. [Și: *ampaturlu*, *ampăturledz*, *ampăturedz*, vb. I. Basme ⁴²⁷/₅, cf. ⁴⁴⁸/₂₁, ⁴²⁸/₁₈.

Cuvântul este o alcătuire din *ân-patru-le*, subînțelegându-se *tșitșoare*, tradusă după expresia albaneză: *te katra* sau *me te katra* „în fuga mare”. *Ik te katra* (fugi în fuga mare). Pedersen Texte 58. *Vate me te katra ne velezerite ede u θote* (merge în fuga mare la frați și le spune) ib. ⁷²/₃₁, cf. ⁷⁸/₈. La început expresia alb. trebuie să fi dat naștere în arom. la o locuțiune adverbială *ampaturlea*, din care apoi s'a format *ampaturlu*, *ampăturledz* etc. (cf. Jahresb. XIV p. 134).

AMŪRĂ s. f. (pl. amure). Ghemul sau stomahul căptușit pe dinăuntru cu multe foițe [Mai rar și: *mură*].

Din *mule* (în ghega muz, mulz din *muleze*) s. f. „Magen, Laab”. G. Meyer (EWA. 289) îl aduce în legătură cu vfr. *mule* „Magen, Tasche” și *mulette* „Fleischmagen der Falken”, după care Meyer-Lübke (REW. 5724) îl derivă dintr'o formă *mūla* „Magen”, adaogând că cuvântul poate fi de origine orientală, de oare ce se găsește și în ngr., alb., bulg., slov. (Arhiv f. sl. Ph. XXVI 421). Cuvântul arom. nu poate fi despărțit de forma albaneză. O formă ca *mūla*, care s'ar potrivi pentru limba fr., ar trebui să ne dea în alb. **mūle* (cu $\bar{u} > \ddot{u}$). Nici *mulla* discutată de Romanski (Jahresb. XV 122) nu aduce o lămurire a chestiunii. Pentru formele balcanice trebuie plecat tot de la alb. *mule*, care a pătruns, pe de o parte, la Aromâni, dând *mură amură* (cu $-I- > r$), pe de altă parte, la Greci dând $\mu\acute{o}\upsilon\lambda\alpha$ „Magen” (G. Meyer Ngr. St. III 45). De la Aromâni cuvântul a trecut la Bulgari. Aci avem *mura* „Labmagen” (cu $l > r$), care nu putea veni nici de la Albanezi și nici de la Greci.

ARÂNDZĂ s. f. Chiag și organul în care este conținut. Dal. Cuvântul există și în dacor. *rânză* istror. *rânze*.

Miklosich, ocupându-se de forma arom., a fost cel dintâiu care l-a adus în legătură cu alb. *rend* (Rum. Untersuch. p. 191). Înainte de Miklosich, P. Hasdeu, în studiul său Originile păstoriei la Români (Columna din 1874 p. 107), vede în *rândză* al doilea element constitutiv al cuvântului *brânză* (< bo-ransa), amândouă de origine tracă. După Hasdeu, Cihac îl derivă din vsl. *рѧца* „iulus”, din care a ieșit *rânză* „Kätzchen an Bäumen, chaton de coudrier, de noyer etc.” și „Labmagen, Magen, Blättermagen”. Aceeași etimologie a dat-o acum în urmă, și Weigand

(Jahresb. XVI 227), cu adaosul „die ursprüngliche Bedeutung von Franse, Kätzchen wurde offenbar auf den Blättermagen, das ist mit Blättern (daher auch bulg. *kniga* = Buch genannt) oder Fransen versehene Magen, bezogen, dann auch auf Labmagen und Magen, Wanst übertragen“. Înainte de Weigand, Byhan, în studiul său *Die alten Nasalvokalen in den slav. Elem. im Rum.* (Jahresb. V p. 392), atrăgea luarea aminte asupra faptului că nu trebuie să se confunde rânză, rânsă < *pa*ca cu rânză „Lab“, a cărui origine nu este clară.

La etimologia dată de Miklosich s'au oprit G. Meyer (EWA 365): *rendes* m. „Lab“. Identisch mit rum. *rînză* mac. *rândzâ* „Lab“. Die rum. Formen sind aus dem alb. „entlehnt“, și la urmă de tot, Densusianu (H. r. 356), care, după G. Meyer, admite forma *rendes*, cu sincopa lui *ε* al doilea, ca în *gresie* (< *gerese*).

Dintre aceste trei etimologii (albaneză, tracă, bulgară) se înțelege că aceea care se apropie mai mult de cuvântul românesc — ca formă și înțeles — este forma albaneză. Lăsând la o parte originea tracă a cuvântului și oprindu-ne la originea vsl. pe care o susține și Weigand, observăm că, în contra ei, se opune forma aromână, despre care ne ocupăm aici în special. Un vsl. *pa*ca, din care Miklosich (EWS. 576) a derivat pe rânză, rânză „Franse, Kätzchen an Bäumen“, chiar dacă am admite trecerea în *z* a lui *s* după *n*, așa cum crede Weigand (Jahresb. XVI 220) ca în *brânză* < brancia — o altă imposibilitate, căci *malafrandzâ*, pe care se sprijine Weigand, este un împrumut nou din grecește (Jahresb. XVII 159) — în nici un caz nu ne-ar fi putut da forma aromână *arândzâ*, cu *dz* primitiv pentru *z*. Acest *dz* arată că cuvântul a intrat în limba română înainte de pătrunderea elementelor slave, în care nu avem *z* > *dz*.

Așa dar, ne oprim la forma albaneză. În alb. pentru cuvântul *rânză* avem două forme: *rendes* și (gheg) *râ* articulat *râni* cu tulpina *rân*. Din acest *rân* care are la bază forma **rand* și) este identic cu *rend* dat de Miklosich (vezi mai sus), s'a putut forma un *rand-za* s'au *rend-za*, ca un derivat diminutiv (în felul fr. *caillette*), păstrat supt această formă încă până astăzi în arom. *arândzâ*. Cu privire la forma dacor. *rânză*, vezi expunerea lui Giuglea despre acest cuvânt. În ce privește răspândirea cuvântului la celelalte popoare, vezi *Mitteil. d. Inst. f. rum. Spr.* 289; Jahresb. XI 51.

ARĂP v. arépit.

ARÉPIT s. a. Povârniș, râpă. *Hoară tu arepit* (sat pe râpă). Dal. Pap. (Not. Etim. p. 8) dă numai *areapit*, *areapid* (cu *ea* pentru *e*), după Dal., din care citează însemnarea cuvântului, fără însă să reproducă și forma *arepit*, singura cunoscută mie.

Din *repite* (gheg) s. f. „steiler abschüssiger Ort“. Nu se știe dacă *aripidină* „loc râpos, râpă, povârniș, repeziș“, *Hoara tu aripidină* (sat pe povârniș) Dal.; *aripidinedz* vb. I „umblu pe un loc râpos“ ib.; *arâpidinos* loc râpos, povârniș, plecat, costisat ib., ar putea deriva din *arepit*, din cauza lui *t > d* (cf. Dens. în România XXXIII 72—73 și H. I. r. 310). — *Arepit* din it. *greppo*, cum vrea Pascu (AAR. XXXV, 154), este cu neputință. Nici din *ropidus*, -a, -um, cum se încearcă Pap. (Note Etim. 8) nu merge. Din acesta derivă *arâpâdzină* același, ca înțeles, cu *aripidină*, căruia îi corespunde dacor. *repezănă* (cf. Pușcariu EW. 1455). Rămâne neexplicată forma *arap* (pl. arapuri) „suiș, urcuș“, *arsări arap arâpâdzină* (a sărit suiș și coborâș) Dal., și nu poate sta în legătură cu *arepit*, cum vrea să-l explice Pascu (Etim. Rom. 50); arap, areapit > arepit, mai ales că și ca chestiune de înțeles se deosebesc de *arepit* care însemnează „povârniș“, iar *arap* „suiș“. Cu acest înțeles cred că cuvântul s'ar putea considera ca un postverbal de la un **arâpare* (< **ad-ripare*), cu înțelesul de „a se sui s. urcă pe o râpă“ și de aci apoi „suiș, urcuș“*. Desigur că în cazul acesta ar fi trebuit să avem *arâp*, nu *arap*. Trecerea lui *â* în *a* s'ar putea explica prin analogia formelor verbale cu tulpina în *a*: adărare; adar.

ĂTĂ s. f. (pl. ate). Întrebuințat la Aromânii din nord și, în special, la cei din Bitolia, Crușova, Perlepe, Veles etc. Aci cuvintele *mamă*, *mumă* lipsesc. Pentru acestea avem *ată* și *nao* (din nveastă nauă) la femeile mai tinere, și *dadă* ca termen general pentru „mamă“ și, în special, pentru femeile bătrâne. În cazul din urmă, se mai zice și *dadă-mare* în opoziție cu *dadă-năcă* „mamă-mică“ (cf. Lit. Pop. 447/40).

Din *ate* „Vater“. Trecerea de sens trebuie să se fi întâmplat în dialect, așa după cum aceasta se observă și în sânul limbilor indoeuropene (cf. G. Meyer, EWA 20). Cuvântul se gă-

* [Înțelesul n'ar fi cel al francezului *arriver* și al celorlalte popoare romanice cu viață maritimă, ci s'ar lega de *ripa* cu înțeles de „stâncă“, deci un „a te apropia de stâncă“, în graiul unor locuitori ai munților, ar putea fi identic cu „a te apropia de vârful muntelui“, „a urcă“. S. P.]

sește și în l. latină *atta* „Vater, lieber Vater“ (Georges), care ar fi putut da arom. *atã*. Însă ținând seamă de întinderea lui geografică, (întrebuințarea lui este atestată numai pentru Aromânii veniți din Albania) originea lui albaneză apare mult mai evidentă.

BĂLIKĂ s. f. v. báligă.

BĂLIGĂ s. f. (pl. bálidz) Balegă [Forma *balică* „die Ballen des Kotes der Tiere“ dat de Weigand (Ol.-Wal. 47) imi este necunoscută].

Cuvântul există și în dial. dăcoromân și meglenoromân.

Despre încercările ce s'au făcut până acum de a se explica originea acestui cuvânt, vezi Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.* El nu poate fi despărțit de formele alb. *baigε*, *bag'ε*, *bagel'ε* — aceasta din urmă din *bal'εgε*. În afară de Români și Albanezi, cuvântul este cunoscut și la Sârbi: *balega*, *balaga*, *baloga*, luat de la păstorii români, împreună cu alți termeni ciobănești. Bulgarii nu-l cunosc. Presupunerea lui G. Meyer (Indogerm. Forsch. VI 116) că în alb. cuvântul ar veni din ital. *bagola* (lomb. *bagolã* „harter Kot von kleinen Tieren“), se izbește de greutatea formale. Ținând seamă de faptul că *-ola* > *-ulε*, metateza ar fi fost cu neputință. De asemenea *ε > o* și mai ales trecerea lui *l* în *l'*, despre care vezi Treimer (Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 345).

O altă formă albaneză a cuvântului *balegã*, care este identică cu cea română, este și *baligε*, pe care G. Meyer o dă în Alb. St. V 69. Cuvântul este luat dintr'un glosar albanez rămas în manuscris, de Dr. Neurastos-Bey din Ramleh lângă Alexandria, prin urmare se ține de limba alb. vorbită în Grecia. Aceasta ar putea fi și forma mai veche al lui *baigε*, mai ales dacă ținem seamă de faptul că în dialectele alb. din Grecia se păstrează forme mai vechi. Cu toate acestea n'ar fi cu neputință ca *baligε* să fie un împrumut din dialectul aromân, dus în Grecia de Albanezii din Epir care veneau în contact cu Aromânii, despre care vezi p. 468.

Despre posibilitatea de a deriva cuvântul românesc din limba latină, vezi Dens. H. I. r. 385, nota.

BĂLTĂ s. f. (pl. bálți) Baltă, lac, eleșteu. *S-feațe unã baltã cu apã arafe* (se făcu o baltă cu apă rece), Basme ^{4/28}. *Z-dușea la balla di pesci* (se duceau la balta de pești) ib. ^{142/38}.

Cuvântul există în toate dialectele române. Despre originea lui vezi p. 461.

BĂL'Ū adj. Breaz, cu o pată albă în frunte, *Calū bal'u* „cal breaz“ Obed., Texte, 82. Întrebuințat și ca subst. *bal'u* „cal“ ib. 83.

Din *bal'* „weissgefleckter Hund, Jagdhund“, Weigand, Alb. Wb. din vsl. *bělü*. La G. Meyer (EWA. 25) *bal'oš, bal'aš* „von Pferden und Ochsen, die eine weisse Stirn haben“, cf. și Weigand, Alb. Gram., 40 (s. -ash). Cuvântul există și în ngr, *μπαλιος* (Triandaphyllides, Lehnw. d. mittelgr. Vulgärlit. p. 151).

BĂNĂ s. f. (pl. neobicinuit) Viață, traiu, cf. Cod. Dim. 66b/19; Ucuta 21/79; Lit. Pop. 835/24. [Derivat: *bănedz* vb. I trăesc, viețuesc cf. Ucuta 38/89].

Din *bane* „Wohnung, Aufenthalt, halbverfallenes Haus“ (Weigand, Jahresb. XIX-XX, 134). Cf. Jokl, Stud. zur alb. Etym. 6-8. În albaneză cuvântul este întrebuințat la nord.

BĂRDZU,-Ă adj. Bălan. (*Mulă bardză*, catâr bălan) Dal.

Cuvântul există și în dialectul megl. *bardza* nume de capră și corespunde formei dacor. *barza* nume de capră (Damé, Termin. p. 182). Pentru dialectul dacor. cf. Weigand (Zur Terminol. der Molk. în Jahresb. XVI 221) care dă și *bardză* (sc. capră) „schwarz gestreifte Ziege“.

Din *barθ* (*barði*) „alb“. După cum a arătat Pușcariu (Dicț. Limb. Rom. 504) cuvântul este un adjectiv substantivat. În aron. se păstrează încă supt vechea formă adjectivală, aplicându-se nu numai la *capră* (*bardză*), dar și la *mulă* (*bardză*). De aci dar și forma dacor. *bardză* dată de Weigand (fără indicațiune de text), pentru care dânsul susține că „es ist Vergleichswort 'barzä Storch und nicht etwa direkt alb. barðε = weiss“ ceea ce nu e just.

Forma dacor. *barzä* „cigogne“ lipsește din dialectul aron. Cu privire la originea ei, Meyer-Lübke (REW. 619) se pronunță tot pentru *ardea* „Reiher“, despre care amintise Schuchardt în „Ueber B. P. Hasdeu's Altrum. Texte u. Glossen“ (Cuv. d. Bătr. I p. XXXIII), aducându-l în legătură cu span. *garza* (Hasdeu, Etim. Magn. p. 2528), însă derivația lui din albaneză îi pareă mai admisibilă (cf. Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII, 404). — În ce privește schimbarea de înțeles, pentru care Densusianu (H. I. r. 28) nu admite să fie derivată dintr'un adj., cum este forma albaneză, de oare ce *barðe* (G. Meyer, EWA. 27) nu are alt înțeles

decât acela de „alb“, dialectul aromân ne arată că, odată, și în dialectul dacor. a existat numai înțelesul adjectival și mai în urmă s'a dezvoltat acela de „pasăre cu pene albe“ de mai târziu, întocmai după cum din slav. *bělŭ* „alb“ avem azi în alb. *mjelent* cu înțelesul de „lebedă“, care nu se regăsește în limbile slave (cf. (Spitzer, Mitteil. d. Inst. f. rum. Spr. 294). Din arom. cuvântul a trecut și în limbile sârbă și bulgară (*barzast, barzav*), despre care vezi în alte parte.

BÂRSIE s. f. „Drojdic“ *Ațelu și h'arbe bârsiile* (acela care fierbe drojdiile...) Daniil ^{38/172}. Alte citate în *Basme* și *Papahagi S. A.*

Din *bersŭ* „Wein- und Öltrestern; Wungerde“ din lat. *brŭsa* „Weintrestern“ (G Meyer, EWA. 34), „Treber“ (Rückstand von gepressten Oliven oder Trauben), Weigand Alb. Wb. Papahagi (S. A. 197) îl derivă direct din lat. *brisa, -am*, ceea ce este imposibil.

BĂSTE s. f. Rămășag, prinsoare. *Basme* ^{412/27}. *Me-acăț cu baste*, (la Aromânii din nord și) *Bag baste* „pun rămășag“, care corespunde alb. *Vê me bast (Haide ta vēm me bast)* „haide să punem rămășag“ (Weigand, Alb. Gram. 144, cf. 145, 149, 185).

Din *bast* (art. *basti*) „Wette, Abmachung“ la G. Meyer EWA 28: *bas* din turc. *bahs* „Wette“.

BĂTȘŪ s. m. cf. p. 459.

BĒSA Crușova, „pe onoare, zău“: *Besa-bēs* cu același înțeles.

Din *bese* „Treue, Versprechen, Glaube, Vertrag, Waffenstillstand, freies Geleit“; *besa-bēs* „feierliche Versicherung. Als Schwur gebraucht: Wahhaftig! So wahr mir Gott helfe!“ (Weigand Alb. Wb.)

BILBÎȚĂ s. f. (Întrebuințat la Aromânii din Albania) sinon. cu *biluș* „un fel de pește de apă dulce“.

Din *bel'bitse* „eine Art Süßwasserfisch“ din bulg. *bēlvitsa* „biluș“ (Pascu, Beiträge 73).

BÎRO (se spune despre tineri cu înțelesul de) tânăr, voinic, brav.

Derivat: *biroană* s. f. femeie voinică *Easti biroani* (este voinică) (Dal.).

Din *bir* „fiu“. În alb., în întrebuintarea din dialectul aromân, se întâlnește numai fiind vorba despre fete: *Tșe k'a biro*

(dece plângi fetițo?) Hahn, II 164. *Un te špie biro* (eu te petrec fetițo) ib. etc.

BRAD s. m. (pl. bradz) Brad. *Tine cât bradlu tesu-ș durhâl* (tu cât bradul întins dormeai) Lit. Pop. 981/18. [Derivat: *brădic* Constantinidi].

Cuvântul există și în dialectele megl. și dacor.

Este același cu *breθ* „brad“. G. Meyer s'a ocupat cu originea acestui cuvânt (EWA. 45), arătând că face parte din familia cuvintelor indoeuropene pentru desemnarea mestecănuului. Lui G. Meyer nu-i eră clară numai trecerea de înțeles de la mestecănu la brad. N. Jokl (Indogerm. Forsch. XXX 208-209) cercetând mai de aproape originea acestui cuvânt, în legătură cu forma română *brad* (în care avem în tulpină *a* pentru *e*), a arătat că nu greutatea trecerii de înțeles se opune la derivațiunea lui, de oare ce aceste alunecări de înțeles la numele de arbori, după cum a arătat Schrader (Real. Lex. 92), sânt frecvente în limbile indoeur., ci mai mult partea formală. De aceea Jokl propune tipul indoeur. **bras-d(h)* din **bros-d(h)*, aceeași cu germ. **brazda* și cu alte forme nordgerm., având toate înțelesul de „Rand, Ufer“, alb. *buzë* „Rând, Spitze“ etc. După Jokl trecerea de înțeles de la Spitze și Tannennadel la Tanne este ușoară. Dintr'o tulpină **bras-dh* s'ar putea explica atât rom. *brad* cât și alb. *breθ*. Acesta ar fi un nou sing. dintr'un plur., colectiv, întocmai ca *g'eθ*, *g'el'*, *drek'*. În cazul acesta am avea nu un împrumut alb., ci o formă autohtonă comună. Despre originea lui *brad* mai vezi Treimer (Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 393) și S. Pușcariu, Conv. Lit. XXXIX 59.

BRENDA (întrebuințat la nord numai în expresia): *Ul băgară brenda*, îl puseră înăuntru, adecă l-au pus în pușcărie. Se întrebuințează și ca nume de pers. *Brenda*.

Din *brenda*, *mbrenda* adv. „drinnen hinein“.

BUCUVĂLĂ s. f. (la Aromânii din nord) un fel de mâncare preparată din pâne rece fărâmițată, în care se pune unt cu brânză și este călită bine la foc. Se întrebuințează și ca nume de persoană.

Din *bukuval'e* „Bissen, Brot“, cf. Capidan, Die Nom. Suff. p. 12.

BŪDZĂ s. f. Peste tot în arom. are două înțelesuri 1°. Buză 2° Margine, țarm. *Pre budza de amare* (pe țarmul mării...) în albaneză: *mbe buzst te detit*. Daniil 136/12. *Nu-l vatămară budza*

de-amare (Mi-l uciseră pe țărmlul mării) Lit. Pop. ^{936/16}, cf. *ib.* ^{765/5}, ^{39/2}.

Cuvântul există și în megl. *buză* cu derivatul *năbuzos* „mă busumflu“, dacor. *buză*.

Din *buze*, cu aceleași înțelesuri ca în arom. Cu înțelesul (2) avem *mă buz-l'umit* (pe marginea râului). Cu originea cuvântului alb. s'a ocupat G. Meyer aducându-l în legătură cu lat. *bucca* (cu *c* palatal), din care a ieșit **bus-ze*. Jokl (Stud. zur Alb. Etym. 11-12) plecând de la constatarea că lat. *bucca* are *c* velar și ținând seama și de ultima însemnare (gură, cf. Pedersen, Texte p. 114) ce o are, îl aduce în legătură cu alte forme indoeur. (lit. *burnà*, armean. *biran* „gură“ etc.), pornind de la un tip **b_ɾze* (cu *r* > *ur*, după labiale) în care intră și suf. *-ză*. Dacă într'adevăr aceasta ar fi etimologia cuvântului, atunci dezvoltarea înțelesului gură—*buză* și, de aci, celelalte înțelesuri din alb. ar arată aceeași dezvoltare ca lat. *bucca* „Mund“, care în grecește a dat *βούχνα* „Wange“. În cazul acesta originea alb. a formei române pare mai sigură, iar apropierea lui cu span. *hacer el buz* „den Handkuss geben“ precum și cu celelalte forme derivate din *bus* „Kuss“, pe care le citează Berneker (SLW. 104) din germ., lit., neopers. etc. este numai aparentă. — Din alb. sau româna cuvântul a trecut și în bulg. *buza* „Wange“ (Jahresb. XV, 95). Că acest din urmă înțeles trebuie să-l fi avut cuvântul și în rom., ne arată și pol. *buzia* „Mündchen“ (Mitteil. des Inst. f. rum. Spr. 265-266). — Despre originea formei române mai vezi: Pușcariu Wb. 242; Dens. H. I. r. 352 și Treimer, Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 392.

BUL'AR s. m. (pl. *bulări*). Șarpe mare, specie de boa care trăește în Turcia. Dal.

Din *bole* „grosse Schlange“ (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 19). Derivațiunea nu este clară. S'ar putea să existe cuvântul supt această formă chiar în limba albaneză.

CĂOĂ s. f. Broască țestoasă (singurul cuvânt întrebuintat la Aromânii din nord (cf. G. Meyer, Alb. St. IV No. 1120).

G. Meyer (EWA. 182) îl aduce în legătură cu *keθmīl* (care mai are și formele: *katšamīl*, *kermīl*, *kremīl*, *kermī* etc.) „Schnecke“. Derivațiunea nu este lămurită nici ca formă nici ca sens, mai ales că pentru „broască țestoasă“ Albanezii au cuvântul „breške“.

De oare ce, după Schuchardt, în toate formele albaneze trebuie să vedem două cuvinte, s'ar putea ca forma arom. *căṭă* să reprezinte prima parte a formei alb. *kəṭmi*.

CĂIRUȘ s. m. v. călăruș.

CĂLĂRŪȘ s. m. pl. *călăruși*. (Întrebuințat mai cu deosebire la Aromânii din nord) Ciorchină. *Măcai un călăruș de auă* (mâncăiu o ciorchină de strugure). Este sinonim cu arapan, arapun, areapune, areapini. [Dal. dă „*călăruș = căiruș*“ „ciorchină de struguri“: *dă-ñi un căiruș de auă* (dă-mi o ciorchină de struguri) sin. *areapuni*]. Se înțelege că forma *căiruș*, care este aceeași cu *căiruș* „scripete de la războiu“, nu are a face nimic cu *călăruș* și a fost substituită acestuia numai din cauza asemănării formale.

În limba albaneză avem *kalaveš* „Weintraube... eine solche die nach der Lese übrig bleibt“ (G. Meyer EWA. 167), compus din *kala* a cărei origine este nesigură, (G. Meyer se întreabă dacă n'ar fi turcescul *kara* „negru“) și *veš* „strugure“. În dialectul tosc, în afară de *veš*, forma cea mai uzuală pentru strugure este *ṽuș* (cf. G. Meyer, l. c. 371; Hahn, Alb. St. III p. 111; Weigand, Alb. Wb. 76). Se pare că într'o regiune din dialectul gheg sau și tosc, în afară de forma compusă *kalaveš*, a exista sau trebuie să existe și *kalaruș*, pe care au luat-o Aromânii. Dacă într'adevăr prima parte a acestui cuvânt: *kala-* ar fi să derive din turc. — ceea ce nu pare probabil — atunci plecând numai de la o formă *kalaruș* s'ar putea explica și trecerea lui *ṽ* în *l* prin disimilare: *kara-ruș* > *kala-ruș* — *kalaruș*.

CĂPUȘĂ s. f. (pl. căpușe) 1°. Căpușe (insectă care se înfige în pielea vitelor, dar mai ales a oilor) 2°. Căpșună (fel de fragi). *Adunai căpuși* Dal.

Cuvântul se găsește în dacor. meglr. *căpușă*.

Același cu *kepuše* „Zecke“ (G. Meyer EWA. 188). De la păstorii români cuvântul a putut trece la Albanezi, apoi la Bulgari: *kăpuš* (ricinus communis) krleš (Gerov 349), la Sârbi: *krpuša* „eine Schaflaus“ (Karadžić 316), cf. articolul dlui S. Pușcariu, mai departe.

CĂRCĂLEȚ s. m. (pl. *cărcăleț*; întrebuințat la Aromânii din nord) Lăcustă.

Din *karkalets* (gheg. *katšaritsə*) „Heuschrecke“, din bulg. *skakulets* de la „*skakam*“ „sar“ (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 48).

CĂRKĒL'Ū s. a. v. cărtel'u.

CĂRTEL s. a. v. cărtel'u.

CĂRTEL'Ū s. a. (pl. cărtel'i și cărteal'e) Verigă, inel de fier, cercel, la Aromânii din nord, nu numai la cei din Clisura (cf. Pap. S. A. 202) găoază, anus, și prin ext. cur. Cavallioti: cărtel'u (G. Meyer, Alb. St. No. 408). [Weigand dă *kărtel* (greșit) „Ring zum Aufhängen“ (ap. G. Meyer, ib.). In Epir se aude *cărk'el'u* (pl. -eale) „verigă, inel“ (Dal.) supt influența formei ngr. *κερκέλι*].

Din *k'erθe'l'* „Kreis, Reif, Garnschwinge“. Trecerea lui θ în arată dificultăți. Asupra originii cuvântului alb. cf. Jokl (Stud. z. Alb. Etym 42).

CÔCĂ s. f. (la Aromânii din nord, în înțeles peiorativ). Cap, căpățână.

Din *koke* „Kopf, Hinterschädel“.

CÔORĂ s. f. Murdărie, spurcăciune (Dani'l 22/153, Ucuta 25). Miklosich (Rum. Unters. 191) presupune că este albanez și Papahagi, după el, îl derivă din alb. *koθere, koθre*. Cuvântul în alb. însemnează „Brotrinde, altbackenes Brot“ (G. Meyer EWA. 193). Poate că cunoaște un alt înțeles care îl apropie de forma aromână. După formă pare a fi de origine albaneză (S. A. 204).

CÔOUR (pl. coθuri) Cerc rotund de lemn, care se pune împrejurul gâtului la vite și de care e atârnat un clopoțel; colac de lemn în jurul butoiului, ciurului; văcălie. Dal.

Poate fi o formațiune participială din *keθe'n* „wende um, zurück“ (?)

CÔK'ILĂ s. f. v. cok'il.

CÔK'ÎL(Û) s. m. (Din punct de vedere al accentului și al înțelesului, se înfățișează supt două forme):

I *Cok'ilū* (astăzi întrebuițat mai rar) Băiat tânăr; adj. tânăr. *Un cok'ilū mușat și vartos džone* (un tânăr frumos și foarte voinic) Cod. Dim. 28/2, cf. 23/11. Feminin: *sok'ilă* „fată mare, virgină, copilă“. Lit. Pop. (Clisura) 909/14. La Cavallioti întâlnim și forma *copelă* (G. Meyer, Alb. St. No. 445), din ngr. *κοπέλα*. Tot el traduce forma română prin alban. *kopil'e* „jeune fille, servante, bonne“. La Dal. *cok'ilă* (după înțelesurile din ngr.) „fată mare și nemăritată (în sens de dispreț)“.

II *Cók'il* s. m. Copil din flori, bastard. Cu acest înțeles este dat de Cavallioti, ca traducere a ngr. *μπασιάρδος* (G. Meyer, o. c. No. 639) și se întrebuițează peste tot la Aromânii din nord. La aceștia, și mai ales în Bitolia, Crușova, Perlepe, se mai aude

foarte des și forma *cokîu* „bastard“, *Feațe un cok'iu* (născu un copil din flori). Derivat: *cok'iluș* s. m. „copil din flori“, *Cok'iluș di ființi meși*. Weigand, *Die Aromunen*, II 194/108.

Cu aceste două înțelesuri și supt dubla accentuare cuvântul există și în dialectul dacor. *copîl* (cu înțelesul obicinuit) și *cópîl* „bastard, copil din flori“. În dialectul megl. cuvântul există numai ca derivat: *cupilaș*, cu două înțelesuri derivate din „copil“, „copil mic, prunc“ și „tânăr de la 15 ani în sus, tânăr bun de însurat, mire“.

Despre răspândirea cuvântului la celelalte popoare balcanice vezi p. 458.

Cu originea cuvântului s'a ocupat mai întâiu Miklosich (EWS. 129), cel dintâiu care l-a pus în legătură cu forma română (Untersuch. I p. 205) considerându-l de origine albaneză. După el G. Meyer (EWA. 192) propune o formă latină **copīlis* „ein mit einer *copa*, Tavernenwirtin erzeugtes Kind“, iar Vasmer (Griech. sl. Et. 96) din vlat. *cúpella* „poculum“, care a pătruns în gr. *καπέλλα* „curvă, fată“, pe care Berneker (o. c.) nu le admite.

CÓK'IU s. m. }
 COPÉLĂ s. f. } v. cok'il(ü).

CÓRBU, -Ă adj. Negru, corbiu, (fig.) sărman, nenorocit. *Capră corbă* (capră neagră Dal.). Cea mai deasă întrebuintare o are în înțeles figurat, „biet, nenorocit“. *Corbul di papauș* (bietul moșneag), ib. 168/2, cf. 1/7, 13/26. [Derivat: *curbișan*, -ă adj. sărman, biet, nenorocit (Dal.). *Lai corbe curbișane* (tu biet nenorocit) ib. 51/5; *corbanșeu* (corba-ii-di eu) vai de mine, sărmana de mine; *curbișescu* vb. IV mă nenorocesc. Dal.].

La prima vedere s'ar părea că avem a face cu *corbu* (< lat. *corvus*). Lipsa de metafonie a lui *o* accentuat urmat de *e* (corbe), și mai ales de *ă* (corbă), arată că trebuie despărțit de acesta. În limba alb. găsim *korb* -i s. (< lat. *corvus*) „Rabe“ și ca adj. „unglücklich“ (Weigand Wb. 38) din „Unglücks-vogel“, cf. Pedersen, *Texte* p. 142. *Mre korb* (măi-nenorocite) Weigand, *Alb. Gram.* 153. *Moj korba nene pse si flet?* (mamă fă nenorocito, de ce nu-i spui?) Pedersen, *Texte* 100. După acestea se pare că cuvântul aromân derivă din limba albaneză.

COTŪ (în expresia) *n-cot* „în zadar“. *Se nu blastimă n-cotu* (trad. în alb. *te mos male koine n-kot*) „să nu blesteme în zădar“. Daniil 172/30, cf. *Ucuta* 40. [Și: *ngot* Dal.].

Din *kot* s. „Dunkelheit, Nacht adv. umsonst, vergeblich“. În arom. se poate să fie și expresia alb. *m̃e* (*mbe*) *kot* > *mcot* și, supt influența lui *n* (din *în*) > *ncot*, cum se și pronunță. Etimologia propusă de G. Meyer (EWA. 202) o respinge Papa-hagi (S. A. 204), pentru motivul că expresia ar exista și în dacor. dând din Sămănătorul II 406 *din cot* „în deșert, în van“. Eu n'am putut găsi citatul la pagina indicată.

CUĂ (pl. *cuă*) Coaje de pâne, partea dură a pâinii. Dal.

Din *kua* „Rind des Brotes“.

CUCURÚZ s. m. v. cucurețș.

CÚFUMĂ s. f. Cadavru, mortăciune, stârv. *Cufumă di om* (cadavru de om) Dal. [Și: *cúhumă* s. f. Dal., (sincopat) *cúhmă* s. f. Cod. Dim. ^{81b/14}, cf. ^{121/6}. Din *kufome* „Leichnam, Aas“ din *κοφιος* „hohl, leer“ G. Meyer EWA. 210 cf. Pascu AAR. 163.

CÚHMĂ, CÚHUMĂ s. f. v. *cufumă*.

CUITUESCU vb. IV. Imi aduc aminte de cineva (refl.), mă gândesc la cineva, Cod. Dim. ^{108b/6}.

Din *kuiton* (*kuitoj*) „denke, erinnere mich“, din lat. *cogitare* (G. Meyer EWA. 210).

CULUCÁNCU s. m. (numai la Cavallioti cf. G. Meyer, Alb. St. IV N. 551) Cârnaț. În celelalte regiuni locuite de Aromâni se zice numai *lucanică* și (Dal.) *lucangu*.

Păreră lui G. Meyer (o. c.) că forma arom. ar fi rezultat dintr'o contaminare cu forma alb. *kol'e* „Wurst“ (sârb. *kolen*, slov. *kolina*) poate fi intru atât dreaptă, întru cât ea se aude numai la Aromâni din Albania.

CUPÁTȘŪ s. m. (pl. *cupatși*) Stejar. Daniil ^{117/1} cf. Dal.

Cuvântul se găsește și în dialectul megl. *cupatș*, cu derivatele: *cupatșină*, n. de l. la Cupa; *cupatșolnic* și în dacor. *copac* cu înțelesul general de „arbore“, istr. *copătș*.

Este același cu *kopatș* „Baumstumpf, Block“ (Miklosich, Rum. Untersuch. I 254).

Forma română nu poate fi rusescul *kopač* „Stück Holz zum Graben“ (Treimer în Z. f. r. Ph. XXXVIII, 398), de oare ce ea se găsește, după cum am văzut și în dialectele transdanubiene. Rusescul *kopač* nu-i decât un nomen actionis din *kopati* „săpă“. În aceeași funcțiune avem în megl. *cupatșolnic* «un fel de casmă sau târnăcop cu care se scot buștenii», iar în alb. *kopatș* și cu înțelesul „ciomag, fig. lovituri, bătaie“. *Kuș te haronē nē fjale*,

ha tete djete kopatše (cine uită un cuvânt, mănâncă optzeci de lovituri s. ciomege), Pedersen, Texte p. 131. *Dizet kopatše* (40 de lovituri) ib. 142.

CURPAN s. a. (pl. curpane) Curpen, curmeiu de viță sălbatecă. Dal.

Cuvântul se găsește și în dialectele megl. (curpan) și dacoromân (curpen).

Pare a fi același cu *kul'pen* „Art Schlingpflanze“ (Treimer, în Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 393). La G. Meyer (EWA. 213) sânt date numai *kul'per*, *kul'pen* și *kurpul'*. Trecerea lui *l'* în *r* trebuie să fie alb. ținând seamă de forma *kurpul'* (Dens. H. I. r. 355). Pentru etimologia cuvântului alb. vezi și Barić (Albanorum. p. 42).

CUȘURI (întrebuințat numai la vocativ supt forma interjecțională, la Aromânii din sud. Cuvântul nu este atestat în Dal., însă eu l-am auzit foarte des). Vere *Cușuri, iu ńerdzi* (vere, unde te duci).

Din *kušeri* (lat. consobrinus.) „cusurin“.

DĂGUËSCU vb. IV. Ascult, aud. Ascultarea după ușa, dăguirea (scris: *dăcuirea*). Cod. Dim.

Din *dręgo* „höre, gehorche“.

DĂRMĂ s. f. (pl. dărme) crengile mici care cad de pe un arbore. „Vreasc (la Dal), lemn subțire, prăjină lungă“.

Din *dermi* „Scherbe, Bruchstück“ de la *dermoj* „zerbrechen, zerkleinern, zermalmen“, din lat. deramare, > arom. dărămare.

DAȘ s. m. Miel de casă; miel care îl obicinuește să umble după copii, prin urmare miel oarecum dresat, (la nord) miel împodobit (cu pânglică roșie la gât) sau, dacă este alb, împetriștat cu culoare roșie. La sud acest miel se numește și *mânar*. Din acest înțeles s'a dezvoltat fig. și înțelesul de „drăguț, iubit“. *Dașlu a ńeu* a însemnat la început „mielușelul meu“; după aceea „drăguțul, iubitul meu“. *Dașlu di h'il'u* „drăguțul de fiu“ Dal.

Din *daš* „berbece“.

DĂTĂ s. f. Spaimă mare, groază (mai ales în expresia: *ń-u loai data* sau *ș-lo data* m'am speriat, m'am îngrozit, s'a îngrozit cf., Basme ^{59/15}).

Din *datē* „plötzlicher Schrecken“.

DEĂGĂ s. f. v. degă.

DÉGĂ s. f. Cracă, ramură, (la Dal.) tufiș, cf. Lit. Pop. ^{839/34}. [Și *deagă* s. f., ib. 1048].

Din *deg* (art. *dega*) „Zweig, Ast (Weigand Wb.) Gebüsch“ (G. Meyer EWA. 62). Pentru originea cuvântului alb. cf. Jokl (Stud. zur alb. Etym. 96).

DEMUȘ s. m. (la Români din Albania) Vișel de un an.

Din *dem* „Rind, junger Stier“, cu suf. *-uș*, cf. Capidan, Die rom. Suff. 75.

Der s. m. (Albanism neîntrebuințat în dialect) Porc. | *Fudzifi gegañ, fudzifi deri* (fugiți Gégi, fugiți porci Lit. Pop. 1016/23.)

Din *der* „Schwein“.

Dërã s. f. (Albanism, numai în literatura populară). Poartă, ușe. *Lai, Nisi, s-ți ncl'idã dera* (tu, Nisi, să-ți închidã poarta) Lit. Pop. 929/1

Din *dere* „Tür“.

DÓSĂ s. f. (Numai în expresia) *pal'u-dosã* scroafă, bașor-dinã. *Dzua tutã stãteã teasã ca vãrnã pal'u-dosã* (toată ziua șe-deã . . . întinsã ca o bașordinã) Basme 124/30.

Din *dose* „Sau“.

DOTĂ adv. Deloc, nici de cum, nu, absolut de loc. Cf. Cod. Dim. 216/12. [Derivat: *dotean* pl. *doteñ* (ironic) Fărșerot care întrebuințează cuvântul albanez „dotu“ (cf. Weigand, Die Aromunen, II p. 346).

Din *dot* adv. „Verstärkung der Verneinung“.

DŪȘCU s. m. Tufiș, stejar. Cod. Dim. 1036/13.

Din *dušk* (art. *dušku*) „Eiche, Laubbaum, dürres Laub, Reisig, Gesträuch“.

DŽUMETA DŽUMITĂT s. f. v. džumitate.

DŽUMITĂTE s. f. Jumătate. [Și *džumitã* Jahresb. XVI 204: Ucuta 18; *džumital* Daniil 4/21, Basme 68/3, cf. 55/12] Derivate; *džumitic* s. a. măsură de jumătate de ocã cu care se vând lichidele; ceva înjumătățit, (la Aromânii din nord numai) *džumiticã* s. f. (supt forma masc., numai ca nume propriu de pers.), Basme, 105/2; *ndžumitik'edzũ* vb. I întrebuințez sau consum ceva până la jumătate. Dal.

Cuvântul există și în dialectele megl. *jimitati*, și dacor. *jumătate*.

În privința originii acestui cuvânt, cel dintâiu care a adus formele românești în legătură cu forma alb. *g'umes* este Miklosich, mai întâiu în Rum. Untersuch. I 269 și apoi în Beiträge, Cons. II 12, arătând, în același timp, și greutățile ce prezintă derivarea lui din lat. *dimidietas*. Pentru originea albaneză sânt două

posibilități: sau a consideră formele românești ca derivate cu suf. *-ă ate* din forma alb., sau a admite o încrucișare între forma alb. și forma latină (Dens. H. I. r. 295). Cazul dinău ar fi cu puțință numai atunci când s'ar dovedi că formele alb. *g'uməs* „halb“ *g'uməsə* „Hälfte“, din care avem *g'üsmə* și *g'uzmə*, nu se arată ca integrale, așa cum a vroit să dovedească G. Meyer (EWA. 43), derivându-le din gr. *ἡμιους*, ci după cum a arătat L. Spitzer (Mittell. d. Inst. f. rum. Spr. 323), la baza lor trebuie să admitem o formațiune participială **i'ũno* —, din care a rezultat pentru l. alb. *g'ũn* cu suf. *-əs*. Din tulpina participială *g'ũm* s'ar derivă prima parte a formelor române *džum-* (*jum-*). Aceasta din urmă supoziție ar fi cu puțință, dacă nu s'ar ivi greutăți formale și semantice pe care, de altfel, le recunoaște și Spitzer. Din cauza aceasta, poate, că ar trebui plecat tot de la lat. *dimidiētus*.

ĐĀLĀ s. f. Laptele după ce s'a bătut bine și i s'a scos tot untul, capătă un gust acrișor de lapte acru; acest lapte, care este un fel de zară se cheamă *đalā*. Din *đala* fiartă se scoate un fel de urdă de mâna a doua: *jintiță*, cf. Daniil ^{120/3}.

Din *đalē* (*dal* m., gheg. *đalē* la Liapi *lalā*) „saure Milch“ (Miklosich, Rum. Unters. I 191, G. Meyer EWA. 83). În aromână cuvântul a pătruns mai târziu, după cum rezultă din păstrarea lui *đ* inițial și *l* intervocalic (cf. Pușcariu Zur. Rekonstr. 60; Densușianu, Romania XXXIII 854; Weigand, Jahresb. XVI 230).

Ētā s. f. 1° Viață, Obedenaru, Texte p. 57/84. 2° Veac, vecinicie. Ucuta 15. 3° Lume. Cod. Dim. 64/15, *yin dit ieta ulantā* (vin din lumea cealaltă), Obedenaru, Texte 88 [și: *ieta*].

Din *jete* „Leben, Jahrhundert“. Papahagi (S. A. 212) încearcă să-l derive direct din lat. *aetas*, pentru motivul că alb. *jete* ar fi trebuit să dea *yetā* (vetă). Dar acesta este un împrumut nou, care s'a păstrat în Crușova ca *ietā*, iar aiurea ca *etā*. În afară de aceasta, un *aetas*, numai *ietā* și *etā* nu putea da în arom., chiar dacă am face abstracție de faptul că ar fi trebuit să plecăm de la *aetatem*. Dar presupunând că în lat. vulgară s'a întrebuițat cuvântul la nominativ, etimologia dată cuvântului alb. de G. Meyer (EWA. 163) din *aetus* nu se potrivește nici pentru alb. și nici pentru aromâna nici din punct de vedere al înțelesului. De aceea Meyer-Lübke (REW. 251) îl derivă din lat. **ae(v)ita* din *ae(v)itas*, ca *juventa* din *iuentas*.

FĂE s. f. păcat. *Mare fae* (mare păcat). Cod. Dim. ^{796/6}.

Din *faj* „Sünde“, pl. *faje*, din lat. *fallere*.

FĂTĂZĂ s. f. (La Aromânii din Albania) ursitoare care vine a treia seară după naștere la noul născut. La ceilalți Aromâni *miră*.

Din *fâteze* (< lat. *fatum* + *ze*), cf. Pușcariu Wb. 588.

FLEĂCĂ s. f. Flacăra. *Foc cu fleacă* (foc cu flacăra). Atestată și la Cavallioti (G. Meyer Alb. St. No. 1066).

Din *fl'ake* „Flamme“. Pap. îl derivă din lat. *flacca*, -am, ceea ce este cu neputință din cauza lui ea < a, cf. Pușcariu Wb. 620. Forma *flăcă* (G. Meyer EWA. 107) îmi este necunoscută.

FLEĂMĂ s. f. Dal. îl traduce prin „flacăra“. Mie îmi este cunoscut numai în expresia: *S-ti l'ea fleama, s-lu l'ea fleama* (să e ia naiba, boala copiilor etc.) *Iu tu fleamă ti dusiși* (unde naiba te-ai dus), cf. și Dal. Se vede că Dal. din aceste expresiuni a dedus înțelesul de mai sus, pe care eu nu l-am auzit întrebându-se, și, după câte am aflat, nu există.

Din *fl'ame* „weiblicher Dämon, welcher die fallende Sucht erzeugt; fallende Sucht“: *Te raște fl'amete* corespunde arom. *s-ti 'ea fleama*, Hahn, III p. 141, cf. G. Meyer EWA. 107.

FLITUR s. m. (pl, flituri) Fluture. [Și: *fl'utur* s. m. Dal., *fliturd* s. f. Basmе ^{180/3}. Derivat: *fliturac* (pl. flituraț) „ușuratec, fluieră-vânt“ (cf. Capidan, *Die Nom. Suff.* 4). Și în alb. avem *flüturac* și *fluturák*, însă cu înțeles deosebit.

Din *fl'utur* „Schmetterling“ (Weigand, Alb. Wb.) *fl'uturε*, *fl'uter* Jahresb. XVI 80).

FLITURĂ s. f.	} v. flitur.
FL'ÚTUR s. m.	

FURLIȘU v. sfărlitșu

GĂLBĂDZĂ s. f. Boală la oi, gălbează, cf. Basmе ^{286/6} și Lit. Pop p. 320—321, unde se vorbește mai pe larg despre această boală. [Forma *gălbeadză* nu-mi este cunoscută].

Cuvântul există și în dacor. *gălbează*, cu același înțeles.

Din *gel'baze* (kel'baze) „Lebergelkrankheit der Schafe“ G. Meyer, EWA. 222. Din arom. cuvântul a pătruns și în limba greacă: *καλμπάτσα* „Leberblümchen“ (*dystoma hepatica*), *καλμπάτσα:άρικα* „die davon befallenen Schafe“, cf. G. Meyer, Ngr. St. II 75; G. Murnu, Rum. Lehnw. im Ngr. 26—27. Despre originea cuvântului albanez, vezi Barić, Alb. Rum. 53 și Treimer

în „Keltische Beziehungen zum Balkan“ (Mitteil. des Inst. f. rum. Spr. 315), care îl aduce în legătură cu forma *galba*, de origine ilirică.

GĂLBEĂDZĂ s. f. v. gălbază.

GĂMILĂ (rar, mai des: *cămilă*) Cămilă. Cod. Dim. 111/18.
Din *gamile* id.

GĂRĂK'INĂ s. Acvilă. *Mori ocl'u di gărăk'ină* (fă, cu ochiul de acvilă) Lit. Pop 836/27 || (În unele versuri populare este tradus prin) Lebadă. *Albă ca nă gărăk'ină*, albă (adecă curată) ca o lebadă ib. 923/28, cf. 923/25. [Și: *g'irăk'ină*, *jerăk'ină* (Cavallioti), *yirăk'ină* (Dal)].

Din *gerak'ine* „Habicht“ (din ngr. γεράκι: G. Meyer, EWA. 139).

GĂSTĂNE (numai la Cavallioti, cf. G. Meyer, Alb. St. p. 63) „Castană“. Forma obicinuită în aromână este *căstârne*.

Influențat de alb. *gëšte* id. (G. Meyer, EWA. 191).

ĜĖGĂ s. m. Numele populației albaneze care locuiește la miază-noapte de râul Șkumbi, cf. Weigand, Die Aromunen II 196/110. [Derivat: *ĝëgan* (pl. *g'egañ*) Lit. Pop. 1016/23].

Din *g'egë* (art. *gega*) „Gege, Nordalbanese“.

ĜELĂ s. f. Măncare, bucate, Cod. Dim. 115/10; Ucuta 14; Daniil 128/8. Cuvântul, deși are o întrebuintare generală la Aromâni, trebuie să fie relativ nou, de oarece în Cod. Dim. se întâlnește foarte des forma *măncătură* (99/11, 108^b/11) singura întrebuintată azi la Meglenoromâni.

Din *g'eļe* „Speise“. Până la G. Meyer (EWA. 138), cuvântul alb. se explică din sârb. *jelo* „Speise“. Deoarece însă *je-* inițial din sârb. în numele de loc. și în celelalte forme care au pătruns în alb. s'a păstrat, N. Jokl (Stud. zur Alb. Etym. u. Wort'b. p. 25—26) îl aduce în legătură cu formele alb. *g'eļis* „leben“ și *g'eļin* „wohnen“, socotindu-l ca un post-verbal.

G'İMTĂ s. f. v. g'intă.

G'INCĂLĂ s. f. Greer. Cavallioti ap. G. Meyer.

Din *g'inkale* „Cikade“ (EWA. 140).

G'İNDĂ s. f., v. g'intă.

G'İNTĂ s. f. Ginte, națiune, neam. Cod. Dim. 77^b/8, Ucuta 52. Lume, Daniil 10/132. [Și: *g'imtă*, (la Cavallioti) *g'indă*, f. G. Meyer Alb. St. 525.]

Din *g'int* „Volk. Geschlecht“, G. Meyer, EWA. 141.

ĜION s. m. Graur (Dal), fel de cioacă, Basme 23.

Din *g'on* „Nachteule“. Cuvântul există și în ngr. γκιώνης „ulula“, cf. G. Meyer EWA. 141.

G'IRAK'INĂ s. f. v. gărăk'ină.

G'IRG'ANĂ s. f. v. virg'ină

G'IZĂ s. f. Urdă, un fel de jințită. Vezi *đ* ală.

Din *g'ize* „Käse, Topfen”. G. Meyer, EWA. 141. Pentru originea cuvântului alb., cf. Jokl Stud. zur Alb. Etym. 28)

GREĂSI s. f. (pl. greasi) Gresie (piatră de ascuțit) Dal.

Cuvântul există în dacor. *gresie* și în istror. *greșe*.

Din *gerese* „Schabholz, Schabeisen bes. der Töpfer“ (G. Meyer, EWA. 130).

GRĒMŪ (pl. -uri) s. a Loc prăpăstios, abrupt (Dal.) „prăpastie între doi munți, între două văi, numit și hau(ă), hău”. Pap. (Note Etim. 24).

Din *gremt* „Abhang, Steile, Abgrund”.

GRĒPŪ s. a. Undiță, (fig.) cursă. *Cădzuși tu griplu a vrea-ri'ei* (căzuși în cursa dragostei). Obed., Texte 7. *Grepu* „Angelhaken” [Și: (Crușova) *grip*.]

Din *grep*, din **grlappus*, cf. G. Meyer. Alb. Stud. p. 9; EWA. 129. În dacor. *grapă* avem a face cu un element german (cf. *Dacoromania* II 392), iar verbul *grăptănă* din diminutivul alb. *gropθ* despre care vezi Pușcariu (Dicț. Limb. Rom. II p. 292).

GRIP s. a, v. grepŭ.

GROĂPĂ s. f. (pl. grok'i și *groape* numai ca nume de loc. Basme, p. 604) Groapă, mormânt. *Groapă*. Cavallioti (G. Meyer, Alb. St. 522); cf. Lit. Pop. ^{970/11}. [Derivate: (a)*ngrop* „îngrop, înmormântez” *dizgrop* „dezgrop”.]

Cuvântul există și în dialectul megl. *groapă* (deși forma mai obicinuită este *grob* (pl. groburi) cu derivatele: *grupiști*, *angrop*, *dizgrop*, dacor. *groapă*).

Din *gropæ* „Grube, Graben, Grab”.

GRŪNDĂ s. f. (pl. grundză, Dal. dă grundzi) Grunț, bucată. cf. Dal., Obed., Texte 27. [Și: (la Românii din Olimp) *grândze* pl. „tărățe”, cf. Weigand (Ol.-Wal. 57.) Mie îmi este cunoscută numai forma *grândză* pl.]

Este același cu alb. *grunde* (krunde, krunde) „Kleie”. Forma păstrată la Românii din Olimp *grândze* reprezintă, ca înțeles, forma intermediară între *grunde* alb. și *grundă* arom. La început, înțelesul cuvântului, la Aromâni, trebuie să fi fost acela de „tărățe”, așa cum s'a păstrat la Românii din Olimp. Mai târziu, pătrunzând cuvântul de origine slavă *târță*, diferențiat, însemnând ca și dacor. *grunz* „bucată dintr'o mate-

rie tare și fârmicioasă“, din care apoi a rezultat înțelesul de „grunț, bucată“.

S'ar putea însă ca în arom. să avem două forme deosebite ca origine: *grândză* < lat. *grandia*, neutru pl. de la *grandis* (sc. *farra*), glosat prin *μεγάλευρα*, în care avem *μέγα* + *άλευρα*, adică „fâină măcinată mai grosior, fâină grunțuroasă, târâțe“ (atestat în CGIL II 183), din care avem mai multe forme în limba sardă: *granğa* „Weizenkleie“ etc., și despre care vezi, mai pe larg, Wagner (*Das ländl. Leben Sard.*, apărută în *Wörter u. Sachen* p. 48) — și *grundă* < alb. *grunde*.

Dintre celelalte dialecte române cuvântul există numai în dacor. Aci avem *grunz* cu variantele: *grunj*, *gronj* și cu derivatele, pentru care vezi Pușcariu, Dicț. Limb. Rom. II 322. Forma dacor. nu este decât un nou singular refăcut din plur. *grunzi* (mai vechiu *grundzi*, dialectal *grundză*). Legătura lui cu formele aromâne exclud posibilitatea de a-l deriva din ung. *göröngy* „bulgăre“, propusă de Țihac (II 502), sau din formele dialectale ungurești *garancs*, (Siebenbürgen) *gorongya*, date de Weigand (*Jahresb.* XVI 224).

În ce privește originea formei alb., G. Meyer (EWA. p. 132—133) o pune în legătură cu niederd. *grand* „Weizenkleie, grober Kiessand“, pe care Jokl (*Stud. zur alb. Etym.* 25) o primește. K. Treimer (*Mitt. des Inst.* p. 358), plecând de la considerația că formele cu inițialul *kr-* pentru *gr-* sânt mai vechi, mai ales că forma cu *gr-* nu este cea mai deasă, îl aduce în legătură cu vsl. *krupa*, *krupica* „Brocken, Krümchen“, rus. *krupa* „Grütze, Graupen“, *kropky*, „zerbrechlich, spröde“ etc., derivând dintr'un participiu **qrumpō*. Din cauza prezenței formei cu *gr-* în limba română și, mai ales, din prezența ei și la Aromâni, rezultă că ea trebuie să fie veche în limba română și, prin urmare, și în limba albaneză. De aceea, ținând seamă de vechimea ei, ea ar putea reprezenta forma originală, și în nici un caz una rezultată supt influența lui *grun* „Getreide.“

GURITĂ s. f. (pl. gurițe. Se aude numai în regiunea Bitoliei) Fel de pere pădurețe, pere mici galbene și acrișoare la gust.

Din *goritse* «Holzbirne, wilder Birnbaum». Nu se știe dacă *gorțu*, cuvântul general la toți Aromânii pentru *peară*, care se mai întâlnește numai în Lit. Pop., stă în legătură cu *goritse*.

GŪVĂ s. f. «Gaură, găunășitură, înfundătură, cavernă» Dal., cf. Basmе 339/13, Obed. Texte 43. [Derivate: *guvifă*, (păstrat mai mult ca nume propriu) *givică*, *guvice* s. f. „gaură mică, găurice”; *guvileaci* „orificiul, gaura anusului, găoază”. Dal.]

Din *guve* „Höhlung”. Pap. (Not. Etim. 26) nu-l desparte de lat. *cavus*. În Scrit. Arom. p. 216 îl derivă din ngr: γούβα. Tot așa și Pascu (AAR 171). Dar în arom. nu se pronunță nici în Epir γυβά (cu γ), ci pretutindeni *guvă* (cu g), ceea ce dovedește că vine din albaneză.

ΓΆΛΕ s. m. v. lală.

HARABÉL'Ū s. m. (întrebuințat la Aromâni din nord). Vrabie.

Din *harabel'* „Sperling” și *aravel'é*.

HUT,-Ă adj. Nebun, prost, idiot, negliob. Dal., cf. Lit. Pop. 972/14. [Derivate: *huțami* s. f. prostie, negliobie, nebulie. Dal., *huțil'ă* s. f. id.; *huțăscu'* vb. IV înebunesc, mă prostesc].

Cuvântul există și în dialectul dacor. în derivatul *uture* și, ca nume de loc., *Huture*, *Utura*, despre care vezi p. 456.

Din *hut* „Eule” (G. Meyer EWA. 460), „dumm, verwirrt” (Weigand Ab. Wb.). În arom. s'a păstrat numai cu înțelesul figurat. Cuvântul există și în sârb. *utina*, bulg. *ut*, *utka* și *hutka* sinon. cu *kukuvija*, *kukuvěika*, *kukumějka* (Gerov), nu însă și *utva*; cum greșit se dă din Hasdeu la Densusianu (o. c. 16). Un *utva* există numai în sârb. cu înțelesul „pasăre de apă” (Karadžić).

HŪTĂ s. f. șoim, vultur, cf. Cod. Dim. 113/17; Lit. Pop. 994/1.

Din *hute* (la Hahn) „Weihe, Taubenstösser” (G. Meyer, EWA. 460).

IERĂKÍNĂ s. f. v. gărăk'ină.

IÉTĂ s. f. v. etă.

IZÓTE adv. (întrebuințat la Aromâni din nord; la cei din sud se aude *ácsiu*). În stare, capabil. *Nu easte izote s-facă niți un lucru* (nu este în stare să facă nici o treabă).

Din *zot* m. „Herr, Gott”; adj. „tüchtig, geschickt, fähig”. În arom. cuvântul a pătruns din întrebuințarea lui articulată: *i zoti* „fähig, im Stande, geschickt” (Weigand, Alb. Gramm. 46/5). *Ti je șum i mir eđe i zoti* „tu ești foarte bun și capabil” (Pedersen, Texte 53).

K'ELK'Ă s. f. Pahar (la Dal. și Const.) sticlă, butelie. [Și: *'kelku* (Const.); *k'el'ke* (Cavallioti ap. G Meyer, EWA. 221).

Din *k'elk'*, *k'elk'e* „Glas, Porzellan“ din, lat. *calicem* (G. Meyer I. c.).

K'ÉLCU s. a.; K'ÉLK'E s. f. v. k'elk'ă.

K'ÉNDRĂ s. f. v. k'indră.

K'ÉRĂ s. f. Car, căruță. Din *k'erε* cu același sens.

K'INDRĂ s. f. Adunare de oameni, grămadă de oameni (întrebuințat numai la Fărșeroți), Weigand, Die Aromunen, II 194/109. *Acaț k'endră* stau locului, mă opresc. Cod. Dim. 111b/10. [Și: *k'endră*]

Din *k'endre*, derivat de la *kindroj* „bleibe stehen, verweile“.

K'IPRU s. m. Clopoșel, zdrângănel (Dal.). [La Aromânii din nord, numai: *k'ipur*].

Din *k'ipre* „Kupfer, Bronze, Messing“, din lat. *cuprum* (cf. Weigand, în Vollm. Krit. Jahresb. V. I 97 și Jahresb. XII 103).

L'ÁBRICŪ s. m. Nume de pește. La Cavallioti tradus prin ngr. *λαβράκι* „Seewolf“. cf. G. Meyer Neugr. St. IV N° 512.

Din alb. *l'abrik* „Seewolf, ein Fisch“ G. Meyer EWA. 233.

LĂLĂ s. m. (pl. lălăni) Unchiu, cf. Cod. Dim. 72b/19. [Și: (la Fărșeroți) *γale* s. m, Weigand, Die Aromunen, II 198/113].

Cuvântul stă în strânsă legătură cu alb. *l'al'ε* „Vater, Grossvater“, „Vaters Bruder“, în ngr. *λαλᾶς* „grand-père, gouverneur, mentor“ G. Meyer EWA. 236. Înțelesul din arom. este identic cu acela din alb. „Vaters Bruder“, deși din punct de vedere formal se potrivește mai bine cuvântul grecesc.

LĂPĂRDIE s. f. (pl. lăpărdii, întrebuințat mai mult la plural, la Aromânii din nord). Palavre, vorbe goale, minciuni. *Ți spuîni ahâte lăpărdii* (ce spui atâtea minciuni?).

Din *l'aperdi* „schmutzige Rede“ (Christophoridi, 198). Despre etimologia cuvântului alb., vezi Jokl (Stud. zur alb. Etym. p. 47).

L'AR, -Ă adj. (Se întrebuințează numai la Aromânii din sud). Este dat de Murnu (Rum. Lehnw. im Neugr. p. 31) cu înțelesul de «pestriș» (scheckig, bunt), despre oi și câini.

Din *Iare* „bunt, scheckig“. Cuvântul se găsește și la Greci *λάρος* „Bezeichnung einer gewissen Färbung der Schafe“. După G. Meyer (EWA. 238), forma alb. ar fi un postverbal. de la *l'aros*, din ngr. *λερώνω* „murdăresc“, care a dat și arom. *lerusescu*, bulg. *lerosvam* „murdăresc“.

LEĂNGĂ, epitet pentru persoanele de statură înaltă și subțire; după Dal. „persoană leneșă și de o statură lungă, șuiu,

lungană“, *Iasti un leangă* (e o persoană leneșă și de statură lungă) ib. [Și: *leangu* (nou masc. refăcut din *leangă*) „lungan, șuiu“ *Am un frati leangu* (am un frate lungan) Dal.].

Din *l'angua* „Windhund“ cu trecerea lui *a* > *ea* precedat de *l'*, ca în *fl'ake* > *fleacă*, *fl'ame* > *fleamă* etc. În arom. s'a păstrat înțelesul figurat de „ogar“, pentru un om înalt și slab, după cum se și zice în dacor. „slab ca un ogar“. Papahagi (Not. Etim. 48) îl derivă din *lungu* + *leane*, după cum *lîngarsu* „mâncăcios, lacom“ din *linge* + *vase* (!). Despre originea formei albaneze vezi p. 451.

LEĂNGU s. m. v. leangă.

LÉLIC s. m. (pl. leliț) Barză. Dal. [Și: *lilec* (Const.), *tulec* (Dal.), *ul'ulec*: *Ul'ules'i*, tradus în alb. *l'ol'eket*. Daniil 124.]

Din *l'el'ek* (l'ol'ek) „Storch“, din turc. *lejlek* id. Există și în ngr. *λελέκι*, sârb. *lejlek*, *lelek*, același cu dr. *liliac*, alb. *tšor'el'ek* (din tšor „chior“ și l'el'ek) „Fledermaus“. G. Meyer, EWA. 241.

LILÉC s. m. v. lelic.

LILITȘE s. f. Floare. (Pentru acest cuvânt se întrebuițează mai multe forme: mai întâiu *floare*, aproape dispărut, se mai aude în Aminciu, Clisura, Nevesca și se mai întâlnește numai în Cod. Dim.: ⁶⁴/₁). După aceea *luludă* și *lăluudă* (numai în Epir) Lit. Pop. ⁸¹⁹/₇₃, 832, Uçita 45).

Cuvântul nu poate fi despărțit de *l'ule* „Blume“, (G. Meyer, EWA. 250; Jokl. Stud. zur. alb. Etym. 53). El trebuie să fi intrat mai de mult în dialect, încă pe când *i* din l'il'e (< lat. *lilium*) nu trecuse în *u*, din cauza lui *l'*: l'ule (cf. Pekmezi, Gramm. der alb. Spr. 56), pentru ca mai pe urmă, împreună cu suf. -ice, să ne dea *lillce* (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 53).

L'OCĂ (La Aromânii din nord). Epitet pentru oameni proști. *Ești un l'oco* «ești un prost». (La Aromânii din sud) „Nume propriu de bărbat, familie de drăștilar (= posesor de dârste, vâltori) de moș strămoș la Avela“ Basme, ³⁴⁸/₂₂.

Din *l'oc* „Dummkopf“.

L'UCĂNCU s. m. v. culucancu.

L'UFTĂ s. f. (Numai la Cavallioti). Luptă (G. Meyer Alb. St. N° 798). Dalametra mai dă *l'uftu* (pl. l'uftaŋ) „om voinic, războinic, luptător“. *Hiu l'uftă* (sânt om voinic).

Din *l'ufte* „Krieg“. G. Meyer, EWA. 250.

L'ÚFTU vb. I. (După Const., întrebuițat în Vovusa pentru forma aromână obicinuită „alumtu“). Lupt.

Din *l'uftoj* „kämpfe“ (Const.).

LULÉC s. m. v. lelic.

LUMÁK'E s, f. v. alumak'e.

LÚNGĂ s. f. Umflătură la picioare din cauza frigului. Dal.

Dacă e substantivat din *lăngoare lungă* „boală care ține mult“ s'ar putea compara cu alb. *lunge* „Entzündung der Mandeln“ (Pascu, Beitäge 73), despre originea căruia cf. G. Meyer, EWA. 53 și Jokl, Stud. zur alb. Etym. 53.

MÁDZĂRE s. f. (întrebuițat rar). Mazăre, cf. Lit. Pop. 926/35. Madzăre. Cavallioti (G. Meyer, alb. St. IV No. 520).

Cuvântul există și în dialectul dacor. *mazăre*.

Ca mai toate cuvintele de plante (brad, bung din bunget) care se aduc în legătură cu formele corespunzătoare din limba alb., și *mazăre* arată aceeași greutate formală ($o > a$) din *module*. În ce privește legătura formelor alb. și română cu numele de plante păstrate la Dioscoride ($\mu\omicron\zeta\omicron\upsilon\lambda\alpha$) vezi Miklosich (Rum. Unters. I 209), G. Meyer, (EWA. 184) și Dens. (H. I. r. I 23). În timpul din urmă, H. Barić (Albanorum. 55-56) a încercat să explice cuvântul albanez, plecând de la un tip **māðale/e* care ar corespunde și formelor române: *madzăre*, *mazăre*. Rămâne să se știe dacă, din punctul de vedere indoeuropean, o astfel de formă poate fi stabilită pentru limba albaneză.

MĂGÚRĂ s. f. (La Aromânii din Albania) colină, (în general) colină ridicată în șes. [Și: (în Epir): *măgúlă* (Pap. Not. Etim. 33), *măyúlă* (Dal.)].

Este același cu dacor. *măgură*. Despre diferitele încercări de a se explica originea acestui cuvânt, cf. Wędkiewicz (Revue Slavistique T. VI p. 111), Barić (Albanorum. I.) și Dacoromania I 512 și 521-522. Supt această formă, el stă în strânsă legătură cu alb. *magul'e* „Hügel“, din care derivă (G. Meyer, EWA. 119). Greutățile ce se ivesc din cauza lui *-l'- > r*, atunci când normal avem *-l- > r*, s'ar putea înlătură prin prezența în alb. a formei *sumbul'* (atestat la Cavallioti) alături de *θumbule*. Despre *măgură* vezi și N. Drăganu, *Din vechea noastră toponimie în Dacoromania I* p. 122.

Formele aromâne cu *-l-* sânt din gr. $\mu\alpha\gamma\omicron\upsilon\lambda\alpha$, care, în ce privește accentul, ar fi putut influența și pe *măgúră* pentru *măgură* ($< m\acute{a}gul'e$).

MĂRĂL'U s. (atestat numai la Cavallioti: *Μάραθρον* = măral'u (cf. G. Meyer, Alb. St. IV No. 584). Mie nu-mi este cunoscut și nici în dicționare nu-l găsesc atestat. În locul lui *măral'u* astăzi se întrebuițează *malaθru* (< gr. *μάραθρον*) și *maranθu* (amândouă atestate și la Dal. p. 127). Mikiosich (Rum. Untersuch. I p. 210) îl traduce prin „foeniculum“ adică „molură“ și, după el, și G. Meyer (Alb. St. I. c.) dă în traducerea germană „Fenchel“.

G. Meyer (EWA. 259) îl aduce în legătură cu alb. *maraj* „Fenchel“ „foeniculum officinale“ din **marathrium* (marathrum gr. *μάραθρον*, care a dat vsl. *molotrū* > dacor. moltru).

MĂZDRĂC (pl. mazădracuri) Măzdrac, lance, sulită, Cod. Dim. 61^b/₂₀, ib. 119/₂₂.

Din *mezdrak* (gheg mazdrak) „Lanze“. Din turc. *mizrak*, pop. *myzrak* id. Cuvântul există în bulg. și sârb. La Aromâni se întâlnește numai în Cod. Dim., ceea ce dovedește că este de proveniență albaneză.

MBĂRŪ v. ambar.

MENDUÉSCU vb. IV v. minduescu.

MERIMĂGĂ s. f. v. merimangă.

MERIMĂNGĂ s. f. (pl. merimândzi) Păianjen (Constantinidi). La Cavallioti: *merimagă* (G. Meyer, Alb. St. IV No. 1047). Întrebuițat numai la Aromânii din Albania, încolo *pangu*.

Din *merimage*, *mirimage* „Spinne“. (Vezi și celelalte forme alb. la G. Meyer, EWA. 274-275).

MİNDE s. a. Minte. (Atestat numai la Cavallioti). Minde (*Μιντε*) G. Meyer, Alb. St. No. 180. La No. 665 găsim *minte* (*Μιντε*) traducând pe gr. *νοῦς*.

Este pentru *minte* (<lat. mentem), influențat de alb. *mend* (art. mendi) „Verstand“ (G. Meyer, Alb. St. ib.).

MINDUÉSCU vb. IV. (Întrebuițat mai mult refl.) Mă gândesc, reflectez, mă chibzuesc. Cod. Dim. 123/₂. [Și: (la Cavallioti) *minduescu* (G. Meyer, Alb. St. No. 945); în Epir: *mintuescu*. Derivat: *minduire* s. f. gând. Cod. Dim. 30^b/₁₈].

Din *mendoj* (*mendoñ*) „denken, überlegen“ G. Meyer (EWA. 274).

MINTUÉSCU vb. IV v. minduescu.

MIZIA adv. Abiă, cu greu, Obed., Texte. 75. [Și: *mizii*, *mizili* adv. *Mizii pot s'imnu* (abiă pot să umblu) Dal].

Din *mezi* „mit Schwierigkeit, kaum“ (Weigand Alb. Gramm. § 107).

MOAȘĂ adj. și s. f. Bătrână, babă. *Moașă*, Cavallioti (

Meyer, Alb. St. 186). [Derivate: *mușică* s. f. (cu înțeles alintător și bătrână de statură scundă) Basme ³²/₁₅; *mușescu* vb. IV îmbătrânesc. Dal.; *mușescu-ească* adj. băbesc; *mușeaște* adv. bătrânește].

Cuvântul există în toate dialectele, cu singura deosebire, că, pe când în arom. se întâlnește numai supt forma feminină, în megl. și istr. are numai forma masculină. În dialectul dacor., îl întâlnim supt amândouă formele: *moașe* și *moș*, și anume: în limba veche cuvântul *moașă* apare cu înțelesul de „bunică”, cf. Moxa ³⁹⁷/₂₈, Prav. Mold. 50, Gorjan, Halima II 120, Zanne, Prov. IV 481. De la *moașe* avem *strămoașe* cu înțelesul de „străbună” (ca strămoș). Letop. II ²⁰³/₁₄, Uricariul XVII ³⁶⁹/₁₀ etc. După această formă feminină (*moașe*), care este cea originară, s'a format *moș*, probabil după despărțirea dialectului aromân, căci, după cum am spus, el lipsește în acest dialect și se găsește în toate celelalte. Înțelesul lui *moș* trebuie, la început, să fie paralel cu acela al lui *moașe*. De aceea, în limba veche, îl întâlnim numai cu înțelesul de „bunic”, cf. Moxa, ³⁹⁵/₆; Prav. Mold. ⁴⁹/₂. Se înțelege însă că înțelesul primitiv atât la *moașe* cât și la *moș* trebuie să fi fost, după cum reiese și din sensul lui *moașă* din dialectul arom., acela de *bătrână*, *bătrân*. Cu acest înțeles în dacor. nu se mai întrebuințează decât la masculin: *Moșul mergea în fiecare zi la lucru*. Mera, Basme 5 etc.

Cu înțelesurile de mai sus cuvântul vine din *moșe* (mai vechiu *motșe*) „Greis, Alter”. Faptul că în alb. cuvântul este de genul masc. și în româna (*moașă*) de genul fem., nu prezintă nici o greutate (vezi pentru aceasta cele spuse s. ată).

Prima formă care s'a dezvoltat din *moșe* a fost *moașă* (*moașe*), cu înțelesul primitiv de „bătrână”, așa cum se vede din întrebuințarea lui în aromânește. Acest *moașă* s'a păstrat cu înțelesul de „bătrână” numai în aromână, față de *auș* și chiar *pap*, amândouă cu înțelesul de „moș”, din care avem *strauș* și *străpap* „strămoș, străbun”. În celelalte dialecte: dacor., megl. și istr., în care *auș* și *pap* se pierduseră, în locul acestora s'a format un nou masculin *moș* din unica formă, la început, pentru străromâna: *moașă*, cu înțelesul originar „bătrână”. Acest *moașă* s'a păstrat azi ca termen general pentru „bătrână” numai în arom., pentru că în acest dialect cuvântul *bitâr*n (veteranus) aproape a dispărut din graiu și nu se mai întrebuințează decât

numai în: *carne bitărnă*. Dintre celelalte dialecte, dialectele megl. și istr. l-au pierdut, iar dialectul dacor. l-a păstrat cu înțeles redus. În schimb însă, în toate aceste dialecte, s'a păstrat bătrân-bătrână pentru formele arom. auș-moașă.

Din alb. cuvântul a trecut la Greci: $\mu\omicron\varsigma\epsilon$, abgekürzt $\mu\omicron$ „Mutter“, als Anrede, also Vokativ (Kretschmer, Der heut. Lesb. Dial. în Schrift. d. Balkankom. VI 450) și la Bulgari, despre care vezi p. 456.

MOI interj. Măi, tu, fă. (Întrebuințat aproape exclusiv înaintea subst. feminine; rar înaintea subst. masculine.) Lit. Pop. ^{922/22}.

Din *moj* același. *Škiperi moj mame daše*. Pedersen, Texte 102.

MUNDUÉSCU vb. IV. Chinuesc, muncesc pe cineva. pedepesc. Atestat numai în Cod. Dim. ^{70/19}, ^{12/11}, cf. ^{12/23}. [Derivate: *munduire* s. f. Chin, pedeapsă. Cf. Cod. Dim. VII/25; la plur. *munduiră* (pentru munduirile) ib. XIII/12; *munduitu*, -ă adj. „chinuit, torturat, pedepsit“ ib. XIII/12].

Din *mundoh* „mache Mühe, plage, martere“ (cf. Jahresb. I, 62).

MURĂ s. f. v. amură.

MURGU adj. Murg, oacheș, (mai ales despre animale). *Câni murgu* (câne oacheș) Dal. întrebuințat, în special, ca nume pentru caii de culoare brun-închisă. Basmе, ^{300/19}. [Derivate: *amurgu* adj. întunecos, obscur. *Tu amurgu* „à la tombée de la nuit“. *Amurgu* s. m. (nume propriu). Basmе, ^{242/30}, ^{243/3}; (*a*)*murdzită* s. f. amurg (în special în expresia) *tu amurdzită* spre amurg, într'amurg ib. ^{260/11}; (*a*)*murdzîș* s. a. (pl. amurdzîșuri), Dal., cf. Basmе, 523, Obed., Texte ^{19/3}; *murdzeaște* vb. IV amurgește, se face seară, se înserează].

Cuvântul există și la Megl. *murk*, mai ales ca nume pentru câni: *murdzi*, în dacor. *murg*. (*Pământ murg*. Economia 6; *Oaia murgă*. Biblia, 1688, 22).

Este răspândit în întreaga Peninsulă Balcanică: alb. *murg* (art. *murg - u*), „dunkel-schwarz, grau, fig. unglücklich“; bulg. *murg* „braun, rotbraun“, *murgav* „schwarzbraun, dunkelbraun“, *murgú-pav* „braun, brünett“, *Murgăș* nume de munte; sârb. *murga* „olivensfarbig“; grec. $\mu\omicron\upsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$, „schwarz, dunkelfarbig, von Hunden“; $\mu\omicron\upsilon\rho\gamma\omicron\varsigma$, $\mu\omicron\upsilon\rho\gamma\alpha$, $\mu\omicron\upsilon\rho\gamma\acute{\alpha}\nu\alpha$, „mit schwarzem sonnverbranntem Gesicht, dicht haariger schwarzer Hund“; $\mu\omicron\upsilon\rho\gamma\omicron\upsilon\varsigma$ „schwarz, Bezeichnung eines Hundes“, cf. G. Murnu, Rum. Lehnw. im Ngr. 32-33; G. Meyer, Indogerm. Forsch. VI 111; EWA. 292. Pentru

specializarea lui ca nume de câni în limba gr., cf. Thumb în Indogerm. Forsch. II, 119.

În privința întrebunțării lui ca nume de animale, este de observat că la Dacoromâni se aude mai des pentru caii de culoare neagră bătând în roșu: *Doi cai, unul alb și unul murg*. Letopisețe II ²⁴⁵/₁₆. *Murgule, coamă rotată* (Jarnik-Bârseanu, D. 314. De asemenea și pentru boi, vaci (cf. Damé, Term. p. 27). La Aromâni se întrebunțează despre cai și catâri, dar mai ales despre câni; tot așa la Meglenoromâni. Dintre celelalte popoare balcanice numai Grecii au această întrebunțare. La Albanezi, din contră, numai despre cai: *murdžar* „Pferd“. La Bulgari și Sârbi lipsește această însemnare specifică pentru animale. De aci se vede dar că întrebunțarea generală, pentru denumirea cailor, este la Români, Albanezi și Greci, iar aceea pentru denumirea cânilor, numai la Aromâni, Meglenoromâni și Greci.

Despre originea cuvântului vezi p. 478.

MUȘCĂ s. f. (Întrebunțat mai mult la Aromânii din Albania și în Gopeși, încolo mulă, mulare) Catâr, mășcoiu, cf. Cod. Dim. ¹⁰³/₆.

Cuvântul se găsește și în dialectul dacor. *mușcoiu, mășcoiu* și, ca și celelalte elemente de origine albaneză comune cu dialectul arom., trebuie să fie vechiu în limbă. Răspândirea cuvântului în limbile romanice din apropierea ținutului locuit odată de Iliri (ven. *musso*, ftiul. *muss* etc.), și în limbile slave (vsl. *mǐzgu* „mulus“, *mǐska* „mula“, bg. *mășka*, mbg. *maska* etc.) precum și prezența lui în limba albaneză (*mušk, muške, mutške*) „Maulesel“ a făcut pe G. Meyer (EWA. 293) să admită o rădăcină alpină, de origine ilirică: *mus-*, *musko*, o părere care a fost reprodușă și de Dens (H. I. r. I 224).

În ce privește formele române, ele, după cum arată prezența lui și derivă direct din albaneză. (Vezi Treimer în Zeitschr. f. r. Ph. XXXVIII 393; Barić, Albanorum. 56.)

MUȘCONU s. m. (pl. mușcoți) Insectă, muscoiu. (Dal.). La nord înseamnă „tăun“.

Cu acest din urmă înțeles este același cu *muškoñe* „Mücke, Zanzare“. Sar putea să fie din **muscoñu* augm. de la *mușcă* (CDDE. 1180), influențat de *mușc*; în cazul acesta, forma albaneză ar fi un împrumut din aromâna.

MUȘCUR, -Ă adj. Alb la urechi și la nas, cu pete albe la cap. *Capră mușcură* (capră albă la urechi și la nas) Dal.

Cuvântul există și în dacor.: *muscur*, este „oaia care are pe botul mai deschis pete negre, cărora li se zice muște. Oaie *muscură* sau *muscurie*. e oaie cu muște pe bot“. G. Giuglea (Cerc. Lex. p. 18), aducându-l în legătură cu *fumur*, -ă, îl derivă din **musculus*, -a, -um pentru *muscidus*, prin substituie de sufix, ceea ce n'ar fi cu neputință. Forma arom. (cu ș pentru s) ne îndreaptă la limba albaneză. Aci avem: *muškulüer* „eine Farbenbezeichnung, wie es scheint: braun?“ (G. Meyer, EWA. 294), care trebuie să stea în legătură cu formele românești, deși derivația cuvântului nu este clară, iar, ca însemnare, se apropie mai mult de forma dacoromână.

NĂPĂRTICĂ s. f. (pl. *năpărțiți*) Viperă, napârcă. În multe părți se confundă cu șarpele. La Aromânii din nord *năpărtica* este un șarpe mai mic și gros. Daniil ^{173/30}. *Năpărtică* Cavallioti (G. Meyer No. 707). [Și *nipărtică* (pl. *nipărțiți*), Dal. Forma *nepurtică* dată de Weigand pentru Aromânii din Olimp, este greșită (Olimpo-Wal. p. 136). Derivate: *năpărticușă* (*nipărticușă*) s. f. puiu de viperă, de napârcă; la Dal. „șerpou“. *Năpărtik'edz* (*nipărtik'edz*) refl. devin rău, mă înrăutățesc, (la Aromânii din nord) mă îngrozesc, mă mâhnesc; *năpărticos* adj.].

Cuvântul există și în dialectele megl. (despre care vezi la p. 457) și dacor. În acest dialect avem *năpârcă* cu amândouă înțelesurile ca în arom.: *năpârcă* = șarpe cu trupul gros și scurt (Hasdeu, Chest. I 418, II 88, IX 375); *năpârcă* sau șarpele fără coadă (ib. IX 340) și = viperă (ib. XVII 287; cf. IX 59). În Moldova și: *nopârcă* s. f. (Alexandri, Teatru 1144; Marian, Vrăji 208; Dr. Leon, Med. Pop. 99; Hasdeu, (I 17; X 152; XII 27) *nopârtcă* s. f. ap. Tikin, Dicț. Germ. Rom.

Dacă această din urmă formă există, într'adevăr, în dialectul dacor., atunci amândouă formele albaneze *neperke* și *nepertke* (aceasta din urmă atestată la Cavallioti) au existat odată peste tot în limba română. În cazul acesta, încercând să reconstruim forma originară, am avea: *năpârcă* (din care, prin labializarea lui *ă* din silaba inițială în *o*, a rezultat: *nopârcă*) — *nopârtcă* (dintr'un mai vechiu *năpârtcă*, cu aceeași trecere a lui *ă* > *o* ca în *nopârcă* și megl. *noprȋcă* din **năprâtcă*) — arom. *năpărtică* — **năpârtecă*. Din toate aceste forme, dacor. *nopârtcă* și megl. *noprȋcă* se identifică cu alb. *nepertke*; iar din prezența lui *i* (< *e*) în silaba penultimă din forma arom. (*năpărtică*), re-

zultă că și formele alb., dacor., megl., au trebuit să aibă odată acest *i*, sau mai bine zis *e*, și că, prin urmare, toate au pornit odată de la forma: **năpârtecă*. Ținând seamă de faptul că atât în arom. cât mai ales în dacor. înțelesul fundamental este acela de „șarpe cu trupul scurt și gros”, s’ar putea ca *năpârtecă* să reprezinte o formă contaminată din *natrix* + *perțica*, deși greutatea ce se ivesc din această derivare nu sânt tocmai ușor de explicat¹.

NĂSĂHĂTE s. f. v. năsihate.

NCOT, NGOT v. cot.

NGRĂNE s. (La Aromânii din nord) neînțelegere, supărare, (în familie), ceartă, dezbinare, zizanie. *Lă intră ngârna*, s’au dezbinat și învrăjbit. [Derivate: *ngrănescu* și *ngărnescu* vb. IV (la Aromânii din nord) mârâi (mai ales despre copiii mici când nu li se face ceva pe plac), mă supăr, mă cert. (La Dal.) *ngârriiri* a smorcâi, a sclifosi, a scânci, a gâlcevi, a se certă mereu, a mormâi, a mârâi (la câni). *Mi ngârhești totna* (mă gâlcevește în totdeauna); *ngârniarcu* s. m. care se ceartă mereu, care murmură, care nu-i mulțumit de nimic].

Din *grîne* „Zorn” (ital. *grigna* il parlare aspro, adirato) de la *digrignare* (G. Meyer, EWA. 131). Cuvântul există și în ngr. *γρίνα, γρίνια* „Streit” *γρινιάζω* «streite». În arom. cuvântul a pătruns din alb., după cum arată *g* inițial. Altfel Papahagi (Not. Etim. 5) și Pascu (AAR. 177).

NIPĂRTICĂ s. f. v. năpârtică.

PABESŪ adj. (rar) Necredincios, Iaș. Lit. Pop. 843/39.

Din *pabese* «ungläubig, treulos», alcătuit din *pa* «fără» și *bese* „Glaube”.

PĂIE s. f. (La Aromânii din nord numai cu înțelesul) zestre; (la sud) parte de carne (Dal.), parte, porțiune de orice lucru (comunicat de Dr. Z. Papatanasii), cf. Lit. Pop. 967/5, 901/8.

Din *paie* (< pal’*e*) „Mitgift”. (Pentru etimologia formei alb. cf. G. Meyer EWA. 318).

PĂITĚSCU vb. IV. Tocmesc (un servitor s. lucrător) cu plată, năimesc; (refl.) mă tocmesc la cineva cu plată.

¹ Ideea că, în prima parte a cuvântului *năpârtică*, trebuie să se ascundă lat. *natrix*, mi-a fost sugerată, într’o convorbire, de dl profesor N. Drăganu.

Din *paitoj*, *pak'toj* „komme überein, miete, bezahle“. După G. Meyer (EWA. 319) forma alb. vine din **pactare*, de la *pactum*, influențat de ngr. *πακτώνω* „miete, vermiete“.

PĂRMĂTĂR s. m. (Se aude mai mult în spre nord). Forma cea mai întrebuițată este *pârmâteftu* neguțător, comerciant.

Din *promatar* „Kaufmann“, derivat din *pramati*, ngr. *πραματεία* < *πραγματεία* „*mar*chandise, denrée, article de commerce“, ca *arg'andar* argintar, *l'opar* vâcar, *potšar* vânzător s. fabricant de ulcioare etc. Direct din grecește, cum dă Pascu (Suf, 92), nu poate veni de ôarece o formă *πραγματάρης* nu există. Cuvântul se întâlnește și în dacor. *premătariu* (cf. N. Drăganu, în Dacoromania I p. 302).

PĂTĂ s. f. (singura formă întrebuițată la nord. Dal. mai dă și *patcă* Gâs. ă.

Din *pate* „Gans“. Cuvântul este răspândit și la popoarele slavice bulg., sârb. *patka* „rață“ (G. Meyer EWA. 324). De asemenea și în limbile romanice: span. *pata* „rață“, *pato* „rățoiu“ etc., pentru care Meyer Lübke (REW. 6301) presupune existența unei forme **patta* „Pfote“, „Tatze“. În arom. cuvântul, după înțeles, vine din albaneza.

PEATICĂ s. f. Bucată de pânză s. de orice obiect țesut, cârpă. Prin restrângerea înțelesului, mai însemnează și „basmă, batistă, broboadă“. Și: (la Aromânii din sud și Veria) *peatic* s. a. Derivate: *mpeatic* vb. I cârpesec, petecesec; *dispeatic* descos petecele de pe o haină; *mpiticat*, -ă adj. (despre o haină) plin de petece, petecit, cârpit.

Cuvântul există și în dial. dacor. *petec* (forma cea mai răspândită) și *petic*; de asemenea *petecă* și *petică*, cu un înțeles ceva mai larg decât în arom. și anume: bucată de piele, porție de pământ. În dialectul megl. *peatic* este foarte puțin întrebuițat cu înțelesul „bucată de pânză, batistă“, și „scutece“, înțeles care îl apropie de sensul originar.

Ca origine, nu poate fi despărțit de alb. *petke* care, ținând seamă de celelalte forme indoeurop.: germ. *paida* „Rock“ etc. ar derivă dintr'o formă primitivă *paitika* (K. Treimer, *Beiträge z. alb, Sprachgesch.* în Mitteil. 350). Singura greutate care se interpune la această derivațiune este că, pe când cuvântul albanez presupune o formă cu *i* căzut (*petik-petike-petke*), în limba română, judecând după arom. *peatică* dintr'un mai vechiu *peatecă*, trebuie să avem un *e*. Altminteri, metafora lui *e* din

prima silabă nu s'ar putea explica. Despre originea latină a formelor române, vezi Candrea (Conv. Lit. XXXVII p. 374—381) și Pușcariu (Wb. 1287).

PH'ÊȘCĂ s. f. (Numai la Cavallioti, cf. G. Meyer, Alb. St. No. 840) Piersecă. Încolo, în arom., *k'arsică*.

Din *pîeške* „piersecă“.

PICĂ s. f. (întrebuințat mai mult la Aromânii din Albania) Lovitură de apoplexie, damblă. Lit. Pop. ^{1022/35}; Weigand, Die Aromunen II ^{110/69}. — Este același cuvânt cu arom. *k'icută* picătură și apoplexie. *S-ti agudească k'icuta* (Dal.) același cu: *s-ti agudească pica* (lovi-te-ar damblaua).

Din *pikē* „Tupf, Fleck, Sommerfleck, Tropfen, Schlagfluss“. Desvoltarea înțelesului de „damblă“ din forma alb. se potrivește cu aceea din arom. *kicută* și dacor. *gută* (Lovit de gută, Șincai, Hr. II ^{83/5}). Dintre celelalte limbi balcanice, acest din urmă înțeles lipsește în bulg. și în grecește. Din contră, există în sârbește: *kap* „picătură“ și „damblă“ (*kaplja te zgodila* lovi-te-ar „damblaua“), cu înțelesul al doilea, întrebuințat numai în Muntenegru (cf. Karadžić), poate, supt influența albaneză, și în turcește *damla* picătură și apoplexie (*damla, damla ghiöl olur* „picătură cu picătură se face un lac“).

PL'ĂGĂ s. f. v. pleagă.

PLEĂGĂ s. f. Rană. Cod. Dim. ^{26b/15}, ^{35b/10}. [Și: *pl'agă* Weigand ap. Pușcariu Wb. 1331. Derivat: *pliguescu* vb. IV rănesc. Daniil ^{150/19}. (La Dal.) *pliyuescu* „rănesc“].

Din *pl'agē* „Wunde“ (din it. *piaga*, înainte ca pl > pi). G. Meyer se întreabă dacă n'ar fi din dacor. *plagă*. Numai că acesta la Români este un neologism.

PL'UMBU s. m. Plumb, glonț, cartuș, Lit. Pop. ^{1020/32}.

[Și (la Dal.) *plumbă* s. f.]

Din *pl'ump* (art. pl'umbi) „Blei, Bleikugel“ din lat. *plumbum*. (G. Meyer. EWA. 346; Pușcariu, Wb. 1343).

PÓCIU s. a. (pl. poace) Ulcior. *Pociu cu apă arafe* (ulcior cu apă rece) Dal. [Derivat: *pucic* pl. *puciț* ulcior mic.]

Din *potš* „irdener Topf“, „Flaschenkürbis“. Cuvântul ține de formele române: ragus., fr., prov. *pot*, cu derivatele lui pe care Meyer-Lübke (REW. 6705) le derivă dintr'un **pottus* „Topf“.

PUȘTUËSCU vb. IV (Atestat numai la Daniil) refl. Mă îmbrățișez cu cineva. ^{176/3}.

Din *puštoj*, după traducerea albaneză a citatului aromânesc din textul lui Daniil: *eðe me mik't te puštoheš eðete l'uaš vate*, care corespunde arom.: *și cu oaspis'i se te puștești: și se džoŕi n coru* (și cu prietenii să te îmbrățișezi...).

RĂZUÉSCU vb. IV (Atestat numai la Daniil) Dărâm, ^{174/31, 154/21}.

Din *rezoñ, rezoj* „stürze herab, haue ab, um (e.g. „entwurzle“) G. Meyer EWA. 365—366.

RÉTŠK'I pl. (Întrebuintat numai la Români din Albania). Rupturi, zdrențe. Basmе ^{483/16}. Derivat: *retšcaman* adj. zdrențuros, rupt; ib. ^{482/28}. Acest *retšcaman* trebuie să fie un derivat albanez ca: *šurđamán* „surd“; *frikamán etc.*]

Din *Ľetske, ľetske* f. „Lappen, Fetzen“. Pentru originea cuvântului alb. cf. G. Meyer (EWA. 373), care îl aduce în legătură cu vsl. *рѣца*, din care avem în dacor. *rânsă* „Kätzchen an Bäumen“ despre care s'a vorbit la p. 515 supt arândzâ.

RÓSĂ s. f. (Atestat numai la Daniil) Rață, ^{124/6}.

Din *rose* „Ente“. Vezi formele slave: sârb. nslov. *raca* (din care rom. *rața*) G. Meyer, EWA. 368.

RUCUÉSCU vb. Țin, apuc, Cod. Dim. ^{83b/20}, cf. ^{83b/17}.

Din *Țok* „fassen, ergreifen, fest halten“.

SĂLPĂ s. f. v. țalpă.

SĂMBURE s. f. (pl. sâmburi) Sâmbure. [Și: *sumburi* s. f. *Sumburi di nucă* Dal]. Formele *sâmburu* (Dens. H. I. r. I 353), *sămbură* îmi sânt necunoscute.

Este același cu *Ŭumbul*(ε), *sumbul* (Cavallioti ap. G. Meyer Alb. St. No. 437), gheg *sumul* „nasture“. Forma arom. cu *u* din silaba inițială nu reprezintă pe cea originală; *u* este secundar supt influența lui *u* din silaba următoare. Despre originea cuvântului alb. s'a ocupat Barić (Albanorum. 10), fără să ajungă la un rezultat.

SĂRMĂ s. f. Fărâmătură de pâne, fărâmă. Basmе ^{22/11}, Lit. Pop. ^{856/80}. [Derivat; *sârmu,-are* vb. fac fărâmituri, fărâm, fig. răspândesc, împrăștiu].

Din *Өerime* „Splitter, Scherbe, Trumm, Brotkrume“, *Өermon* vb. „zermalme, zersplittere, zerreibe, verkrümele“, G. Meyer EWA. 90.

SCĂMBĂ s. f. Piatră mare, stâncă, Weigand, Die Aromunen II, cf. ^{240/5, 248/25}, Basmе ^{480/20}.

Din *škemp* (art. *škembi*) „Sitz, Thron, Felsen, Klippe“ și acesta din lat. *scamnum*.

ȘCĂRPĂ s. f. (pl. șcarpe) Bărdaie, tălaj. *Aprinde foclu cu șcarpi*. Dal. La nord se aude și *șcărpă* (cu s pentru ș).

Din *škarpe* „Reisig“.

ȘCOP s. a. (pl. școapi) Băț, baston, lemn, (fig.) bătaie. Basmе 271/3, cf. 43/29.

Din *škop* „Stock, Szepter, Masstab“. Cuvântul se găsește și în limba greacă împrumutat din albaneză.

ȘCRAC s. m. (pl. șcrak'i) Scorpion (insectă veninoasă din clasa arahnidelor). *Mi mâșcă șcraciu* (m'a mușcat scorpionul) Dal. [Și: *scrapu* pl. *scrak'i*. Weigand, Ol.-Wal. 41].

Din *škrap* „Skorpion“ (Weigand o. c.) din lat. *scorpius* intrat în alb. prin l. slavă (G. Meyer EWA. 409).

ȘCRĂPU s. m. v. Șcrac.

ȘCRĂPUËSCU vb. IV. Scot scânteii cu amnarul din cremene, scapăr (Dal.). Este sinonim cu *ascapăr*, cuvânt întrebuițat la toți Aromânii.

Din *škrep* „schlage Funken, Feuer“.

ȘCRET-Ă adj. Pustiu, Lit. Pop. 966/2, 968/6. (Fig.) Sec, prost, neghiob. [Derivate; *șcrituescu* (*șcrituescu* Dal.) pustiesc, rămân singur. *N'i si șcrituî casa* (casa mi s'a pustii) Dal.]

Din *škrete* „einsam, öde“; *škretoŋ* „veröde, verwüste“, din lat. *secretus*.

SCRUM s. a. (pl. scrumuri) Scrum. [Derivat: *scrumedz* vb. I (în special despre bucate, când ard pe fund și capătă un miros de scrum) *Laptile si scrumă*].

Cuvântul există în dialectele megl. și dacor. supt aceeași formă și înțeles. Stă în legătură cu alb. *škrump*, despre originea căruia vezi mai pe larg la p. 458.

ȘCÛRTIȚĂ s. f. Sorți. *a s'aruc scurtița* (o să arunc sorții sau o să dau la sorți), cf. Basmе 239/6, 8/14.

Din *škurteze* „Loos“ (eigen[tlich] das kurze von zwei Loosen), prin schimbare de sufix. (Vezi G. Meyer, Alb. St. 91; Dens., Baust. z. rom. Phil. p. 474).

ȘCÛRTIZĂ s. f. Prepeliță (Atestat numai la Cavall.) din alb. *škurtere* „Wachtel“ (G. Meyer, Alb. St. IV. 91; Capidan, Die Nom. Suff. 76).

ȘCÛRTU-Ă adj. Scurt, mic de talie, scund. Basmе 276/27. [Derivate: *șcirtu* s. „scuteică“ ib. 290/30; *șcirtác*, *șcirtabec* adj. „scurt

de tot, durdului, scund*. *Om șcurtabec* (om scund) Dal. *șcurtamē* s. f. *scurțime* ib. *șcurtedzū* ib. I „scurtez, micșorez“., Basmе, 193/36: *șcurtikedzū* ib. 85/10.]

Din *škurte* id. G. Meyer EWA. 216.

ȘCŪRTUL s. m. Februarie, Basmе 20/33.

Din *škurt* (întrebuințat în dialectul gheg de nord în locul lui *fūr* din lat. februiarius), cf. Weigand Alb. Wb. s *frūr-i* și Alb. Gram. p. 80; Hahn Alb. St. I, 155.

SFĀRLITȘŪ s. a. (pl. *sfārlitše*) bătător s. lemn cu care se bate laptele în puțină. Dal. [Și: (la nord) *sfurlitšu*, *furlitșū* cf. Capidan, Die Nom. Suff. p. 55].

Din fel'itș, (feritș, filitș) „Stössel des Butterfasses“ (St. Wędkiewicz în Dacoromania, I 519) influențat de *sfurlă* „sfârlează“ din ngr. σφοδρος, προορλα (Tiktin, Dicț. germ-rom.) dacor. *sfārlă*, *sfārlează*, *sfārloagă* (Dacoromania I, 108).

SFURLITȘŪ s. a. v. sfārlitșu.

ȘIGŪNĂ s. f. (La Fărșeroți) Haină de lână femeiască, sarică, gunelă. Lit. Pop. 951/50.

Din *șegun* (*șigun*) „vorn offner Weiberrock“, (gheg) *džgone*, *džgone* „gonella di seta rossa ricamata in argento“. (G. Meyer EWA. 134). Toate derivate din *gunē* (< lat. *gunna* > arom. *gună*, despre care vezi Dacoromania I p. 520).

ȘIL'Ē s. f. Paiu, gunoiu (care intră în ochiu), spin; (la Dal.) fulguleț, un ce foarte mic din oricē obiect, cât e negru supt unghе, Basmе 115/7.

Dintr'un *šil'ē, astăzi *šibl'ē* „Splitter, Halm“, păstrat la Blanchus, Dictionarium latino-epiroticum (1635) supt forma *šia*, din *šil'ē* < *šibl'ē*. Despre cuvântul albanez vezi mai pe larg G. Meyer (EWA. 405).

ȘIRŪĒSCU vb. IV. Taiu cu fierăstrăul. (Întrebuințat numai la Aromâni din Albania, încolo *tal'u cu șara*). Daniil 154/21.

Din *șaroj* „säge“. (Din arom. *șarā* nu poate fi derivat, mai întâiu că în arom. se zice *tal'u cu șara* și al doilea căci, din *șarā+escu*, ar fi trebuit să avem: *șărescu* sau *șirescu*).

ȘCK'IPĀRIĒ s. f. (Întrebuințat rar, numai la Aromâni din Albania pentru forma comună *Arbinișie*). Albania. Lit. Pop. 1031/49. [Și: *Șchiperie* s. f. Weigand, Die Aromunen II 182/102].

Din *Šk'iperi*, (gheg) *Šk'ipeni* „Albanien“.

ȘK'IPĒRIĒ s. f. v. șk'ipărie.

ŠKIPOĂNE s. f. Vultur; Daniil ¹²⁴/₆. Ucuta ⁴³/₉₃. [Și: *šk'iponĭ* s. f. „vultur, pasăre rară” Dal.].

Din *škipoňe* „Adler, Geier”. (G. Meyer, EWA. 226).

ŠÓLE s. f. Pingeă, jumătate de talpă. (Intrebuințat mai mult la Aromânii din Albania). Ucuta 9. [(La Bitolia) *mișușole* jumătate de talpă, pingea].

Din *šoIe* „Fussole, Sandale”.

ȘPUL'UÉSCU vb. IV (atestat numai în Cod. Dim. ³⁹/₄) Spăl.

Din *špl'aj* (šper!'aj) «spülen, auswaschen» din lat. ex-per-lavo (> arom. spiriau: *U lai și u spiriai*).

ȘPÚZĂ s. f. (pl. spuze) Rămășiță de cărbuni și din ori și ce obiect friabil, pulbere. Dal.

Cuvântul există și în dialectul megl. *spuză* și *spruză* (din sprună + spuză, cf. Pușcariu Wb. 1630). *Puni-l' uala cu spuză* 823; în dacor. *spuză*. În arom. înțelesul cuvântului se deosebește de acela din dialectele megl. și dacor. Aci pentru sensul cuvântului din celelalte două dialecte avem (la nord) *spurnă*, (la Aromânii din Albania) *spură*, (în celelalte părți pretutindeni) *sprună*, numai cu unicul înțeles de „cenușă amestecată cu resturi aprinse de cărbuni, cenușă fierbinte”, spre deosebire de forma „spuză”. Din spuză aprinsă se face *sprună*, *spurnă* s. *spură*.

Este din *špūze* „glühende Asche” din lat. spodium. (G. Meyer EWA. 415). Din limba română cuvântul a pătruns în bulg. și rus. Despre forma alb., vezi L. Spitzer în Mitt. des Inst. f. rum. Spr. 143.

ȘTÉRPŪ -Ă adj. (despre femei și vite, despre pământ) *Loc sterpū* (pământ steril), *oaie stearpă* (oaie care nu fată). Dal. [Derivate: *Stirpar* s. m. păstor de oi sterpe; *stirpuescu* vb. IV devin sterp. *Oaia stirpui* (oaia a devenit stearpă); *stirpuriu* turmă de oi sterpe. Dal.]

În dialectul megl. *sterp-ă* adj.; *stearpă* s. f. oaie stearpă, care nu dă lapte, în opoziție cu *mlăzniță* (< bg. mlăznitza, de la mlăzam „mulg”) „care dă lapte” ¹⁰/₃; *stirpar* s. m. păstor de oi sterpe, în opoziție cu *mlăznițsar*. Tot aci aparțin și derivatele *stirpes* vb. IV stârpesc 905; *stârpitșuni* s. f. stârpiciune. Tot așa și arom. *străk'escu* (străk'escu Dal.) vb. IV despre o apă care nu mai curge, despre un lac sau o baltă care seacă din cauza secetei. Dal. dă și înțelesul „avortez (la animale), nasc înainte de timp”. *Iapa strik'i* (iapa a avortat); *străk'itură* (străk'itură) s. f.

«rămășiță din băutură, apă», cu alte cuvinte, ceea ce a rămas după ce un lichid *strik'i* (secă); stârpitură, lepădătură, avort, copil stârpitură, animal stârpitură, venit înainte de timp și care nu ajunge mărimea lui naturală. Dal.

Din comparația formelor aromâne *strâk'escu* și *stirpuescu*, reiese că cea dintâiu (*strâk'escu*) este o formațiune mai veche, iar, ca înțeles, se identifică cu derivatul alb. *šterpoń*, *štepoń*, gheg *šter* „trockne aus, versiege“. *Kišne šterpuare g'iŋe ujerate* (arom. aveă strâk'ită tute apile = toate apele secaseră) Hahn, Alb. St. II 167/IV, singurul înțeles care îmi este cunoscut și pentru forma aromână. Când acest înțeles, care a trebuit să fie la baza cuvântului *stirpu*, dispăruse, continuând numai în derivatul verbal *strâk'escu*, a urmat noua derivațiune, numai în aromâna: *stirpuescu* cu sensurile date mai sus.

Același cu *šterpe* „unfruchtbar“ (von Tieren und Frauen).

ȘUPLEACĂ s. f. Palmă „în înțelesul de lovitură“. Cod. Dim. 61b/14, cf. 81/9. *Șupleacă* Cavallioti (G. Meyer, Alb. St. No. 640).

Din *šupl'ake* (šep'l'ake) „Hand, Handbreite als Mass, Ohrfeige“. După G. Meyer, din vsl. *šupla* „debilis“ EWA. 419.

ȘURDUÉSCU vb. IV (rar) Asurzesc; (fig.) trag o palmă cuivă: *L'i šurduii una* (i-am tras una) Dal. [Derivat: *šurduit* adj. asurzit, care a devenit surd Dal.]

Din *šurdoń* (šerdoń) „mache taub, betäube, schwatze“ din lat. *surdus*.

ȘUT, -Ă adj. Fără coarne, ciut. *Capră șută* (capră ciută) Dal.

Cuvântul există și în dial. dacor. supt două forme: *șut* „fără coarne“ (Păsculescu, *Lit. Pop.* 55, 68, 17) și *ciut* cu același înțeles. În afară de acestea, mai există *ciută* „femeiușca cerbului“. Formele din urmă sânt mai vechi. O ciută veni împotriva noastră. Dosofteiu, V S. 79; cf. Anon. Car.

După cum a arătat G. Meyer (EWA. 420), cuvântul *șut* se găsește peste tot în Balcani, iar prin mijlocirea păstorilor români a ajuns la Unguri, la Ruteni, la Poloni și la Cehi. Va să zică, este unul dintre termenii păstorești vechi și foarte răspândiți. La Alb. există *șut* „ohne Hörner“ și *šute* „Hirschkuh“ care corespunde dacor. *ciută*. Amândouă formele române trebuie să fie de origine alb. Despre *ciută* vezi Dacoromânia I p. 512; Indogerm. Jahrb. IV (1916) 108 și Mitteil., d. rum. Inst. p. 338-339.

ȘUT, -Ă s. f. (pl. șute) Umflătură la gât, umflătură la corp provenită din lovire cu ceva. Sinonim cu *șuscă*. Dal.

Din *šūta* pl. «angeschwollene Drüsen».

TĂLĂGAN s. m. (pl. tălăgani) „Abă grosieră din care se fac mantale, mantă de lână (cu glugă), spre deosebire de cea de păr de capră care se numește *tâmbare, capă*“. Basme ^{480/21}. [Și: *tălăgane* s. f., *tâlâḡan* (Dal.)].

Din *talagan* m., *talagane* f. „Mantel mit Kapuze“ Cuvântul există și în sârbește (Montenegro): *talagan* „Art Oberkleid der Männer“, intrat din alb.

ȚĂLPĂ s. f. (pl. țalk'i) Urdori, sgâbârdă, puschini. Cu *țalk'i la ocl'i* (cu urdori la ochi). Dal. *Țalpă* Cavallioti (G. Meyer, Alb. St. No. 994) [Și: *salpe* (Papahagi S. A.). Derivate: *țalpos* adj. urduros, puchinos; *țalpusescu,-ire* a curge urdori, puchini de la ochi. Dal.]

G. Meyer (EWA. 125) îl aduce în legătură cu *gl'ep, gɛl'epɛ, skl'epɛ* „Augenbutter“, presupunând o formă **kialpŭ* din care a rezultat *țalpă*. Deși pare a exista o legătură între forma arom. și cea alb., totuși derivația uneia din cealaltă pare grea.

ȚAP s. m. (pl. țak'i) Țap.

Există în toate dialectele române.

Este același cu forma ghegă *tsap, tsjap*, (în toasca) *sk'ap* (G. Meyer, EWA. 387). Cuvântul a fost răspândit, prin păstorii români, la Slavii de nord și vest: ceh. *cap*, pol. *cap*. „Art. Schafbock mit langem dicken Schwanz, alter Ziegenbock“, rut. *cap* id. Dintre Slavii balcanici îl au Sârbii: *cap* „verschnittener Bock“ și Slovenii. La Bulgari lipsește (Berneker, SEW. p. 120-121). G. Meyer îl consideră de origine albaneză, Pedersen, din contră, îl explică ca o formațiune onomatopeică din limba slavă (Zeitschr. f. vergl. Sprachwiss. XXXVI, p. 337), iar Vasmer și Roswadowski presupun că ar fi de origine iranică (cf. Mitteil. des rum. Inst. 278). Dacă într'adevăr originea acestui cuvânt ar fi slavă, atunci ne întrebăm, de ce lipsește din limba bulgară. În orice caz, ținând seama de răspândirea lui geografică, mai ales că se găsește și în dalmata *zapo* „capro castrato“ (Bartoli, Das Dalm. II 258), originea lui trebuie căutată în regiunea ilirică. De aci cuvântul a fost moștenit de Albano-români, care l-au răspândit și la celelalte popoare. Pentru originea cuvântului vezi mai pe larg p. 460. De asemenea și Barić Albanorum. 104.

ȚARCU s. f. (pl. țarcuri) Țarc, fig. fătătură, producțiunea oilor. *K'irui țarcul di edzi* (am pierdut toți iezii) Dal.

Cuvântul există și în dialectul dacor. *țarc* cu verbul *înțarc*.

Din *θark* „Hürde, Pferch“ supt forma *te θark*, care a dat *te sark* > *tsark* — *țark* (cf. Dacoromania I p. 511–512), după cum *ciut* a rezultat din *te șut* > *tșut* — *ciut* (Indogerm. Jahrb. IV (1916) 106).

TĂRCULÉSCU vb. IV (refl.) mă zbat, mă tăvălesc, mă zvârcolesc. Dal.

Din *traku1oj* „klopfen“. Poate și din bg. *țarkalam* „rostogolesc“.

TARTABIC (și *tărtăbic*) s. m. Păduche de lemn, ploșniță.

Din *tertābik*, *tardābik*'e din *taktābite* (turc. *tahta bitī* „Brettlau, Wanze“) „Wanze“. In bulg. din Macedonia: *taftābita* id.

TĂSTRU s. a. v. trastu.

ȚOPĂ s. f. (pl. țope) Felie, bucată, hartan de pâne. Dal.

Din *tsopε* „Stück, Brocken, Stumpf“. *Ńi tsop diath* o bucată de brânză.

TRĂSTU s. a. (pl. traste) Traistă. (Supt această formă la Aromânii din Macedonia și Albania). Basmе 78/16; Weigand, Die Aromunen, II 144/84. [Și: (la sud) *tastru* s. a. (vezi citate în Basmе). Derivate: *trăstic* și *trăstric* „traistă mică“. Forma *trastur* dată de Hasdeu (Cuv. d. Bătr. I 304), după o comunicare făcută de Caragiani, nu mi-e cunoscută. Ea ar putea să existe ca un nou sing. dintr'un plur. *trasturi*, mai ales că la Aromânii din Olimp se aude *tastir* (Weigand, Ol.-Wal. 117/14)].

Este același cu dacor. *traistă* din gr. *τάγιστρον*, ngr. *τράιστο, τάιστρο, ταιστέρ* (cf. Indogerm. Forsch. II 441–443). In arom. cuvântul a pătruns din alb. *traste* (cf. G. Meyer EWA. 434).

TUMĂȚȘU s. a. (pl. tumatșe) Mâncare făcută din foi de aluat. Dal.

Din *tumatșe* „Blätterteig“. Pascu (AAR. 188).

ȚUPĂȚĂ s. f. (pl. țupate) Secure mare, topor. Derivat: *țupățice* s. f. secură mai mică (cf. Capidan, Die Nom. Suff. 53).

Este același cu *sepate* „Beil“ (la Cavallioți *sopate*) din *te sepate* (*sopate*) — *tsepate* — *tsopată* — *tsupată*, ca în *te θark* > *țarc*; *te șut* > *ciut*, despre care vezi mai sus, supt *țarcu*.

TȘAPĂ s. f. Pas (intrebuințat mai mult la Aromânii din nord). *Feațe două tșape* (făcū doi pași), cf. Basmе. 22/4.

Din *tșap* (art. *tșapi*) „Schritt“.

ȚȘUCĂ s. f. Vârf de munte, pisc, (ca înțelesul fundamental) bulgăre, căpățână de pământ. *Analtu pri tșucă* (sus pe deal) Dal.

Cuvântul există și în dialectul dacor. *ciucă* și *cioacă*, megl. *tșucă*.

Despre originea cuvântului și legătura lui cu alb. *tšuke* și formele slave, vezi p. 462.

VĂHTI s. f. Vreme, timp (întrebuințat numai la Arom. din Albania), cf. Jahresb. XVI 203, (Tirana) 204/II.

Din *vaht* (art. *vahti*) «Zeit», din turc. *vakyt, vakt*.

VĚRȘĂ s. f. Vers, verset (Atestat numai la Ucuta 2).

Din *vjerš* „Vers“ (< lat. *vĕrsus*, Papahagi, S. A.).

VĚTE s. f. (fără plural). Ins. persoană, fire. *Se nu fați idolu a veteil'i atăei* (să nu faci idol persoanei tale). Ucuta 40, cf. Daniil^{164/25}, Dim. ^{67b/6}.

Din *vete* (vetja) «Selbstheit»: *g'ašt vĕt* „cinci inși“. (Vezi Weigand, Alb. Gramm. 71 și 75).

VĪRG'IRĂ s. f. Fecioară. Ucuta 35; Cod. Dim. ^{91b/16}, ^{12b/20}. [Și *virg'iru* s. m. (refăcut după forma feminină). Tânăr, ib. ^{92b/8}. Tot aci aparține și: *g'irg'ană* din *virg'ină* > *g'irg'ină* și (prin substituire de suf.) — *g'irg'ană*. *Ș-arsare luna ca g'irg'ana* (Din cântecul «Dona» în Frățil'a, an. II p. 22). Cf. Th. Capidan, *Die nom. Suf.* p. 13, [Derivat: *virg'ireaç* ă.s. f. Feciorie. Cod. Dim. ^{96b/3}, cf; Ucuta 64].

Din *virg'ir* «Jungfrau», din lat. *virginem*. (G. Meyer, Alb. St. N° 733).

VĪRG'IRU. s. m. v. *virg'iră*.

VIRIU s. Crivăț, atestat numai la Cavallioti (G. Meyer. Alb. St. N° 129).

Din *veri* și *voré* «Nordwind», din ngr. βορέας, βορρῆος (G. Meyer, EWA. 477).

VÓZĂ s. f. Sticlă (sinon. cu boță), atestat numai în Cod. Dim.: *Di gușă l'i spindzurăm voză* (de gât îi atărnăm) sticla ^{14/10}.

Din *voze* «Flasche», același cu *botse, votse*.

YIRKĂ'INĂ s. f. v. gărăkină.

ZDRUDÏT, -Ă adj. Rotund, umflat (atestat numai în Cod. Dim.) *Iu lă este mușătiata . . . iu este fața . . . ația zdrudită* unde le este frumusețea . . . unde este fața . . . aceea umflată [de grăsime] ^{61b/1}.

Din *zdrâ* (pasiv. *zdrahem*) «sich kugelrund vollfressen».

ZĪE s. (Atestat numai în Cod. Dim.) Nevoie, lipsă, lipsă de hrană, foamete, necaz, nenorocire. [Și: *zietę* s. f. necaz, greutate, greață. ^{1/10}.]

Din *zi* „schwarz, unglücklich, Hungersnot“. *Zi e mađe* grosse Not, Bedrängnis. Are aceeași desvoltare semantică ca arom. *lăeață* „nenorocire mare“, din *lăiu* „negru“.

ZÓRTE s. m. (Numai la Aromânii din Albania, în expresia) *cu zorte* cu anevoie, cu greu, cu sila, cu forța. Jahresb. XVI 203/3.

Din *me zort* „cu greu“, instrumentalul de la *zōr* „Schwierigkeit“, din turc. *zor* „Gewalt“, din care avem la Aromânii din Macedonia *zore* id. și *cu zore*, același ca și *cu zorte*. (Jahresb. XVI 209).

ZVĚRCĂ s. f. Ceafă. Cod. Dim. 103b/8, cf. 101b/16. *L'au pī zvercā* nenorocesc pe cineva. Basme 17/5. *L'a-ți zverca* cară-te, fugi de aici. [Și: *svercā* Cavallioti (G. Meyer Alb. St. N°. 1015)].

Din *zverk* (dzverk) „Hals, Nacken“ (G. Meyer, EWA. 488). Cuvântul există și în ngr. *οβέρκος* „Nacken“.

TH. CAPIDAN.

Molière în România.

Scurtă privire asupra traducerilor din Molière în românește, cu specială atențiune la Misanthropul lui G. Sion.

Molière și, în genere, tot teatrul apusean pătrund relativ târziu în Principatele române. Până la începutul secolului al XIX-lea distracția obicinuită a publicului, atât nobil cât și de rând, rămân tot scamatorii, gimnasticii, caraghioșii și pehlivanii.

Aceasta nu înseamnă că în unele familii, acum cunoscătoare ale limbii franceze, în urma lecțiilor primite de la profesorii francezi, mulți emigrați, nu se citeau chiar înainte de această dată anume piese de teatru venite din Occident, ci numai că de reprezentații teatrale cu actori, costume și decoruri nu poate fi încă vorba.

Primele spectacole teatrale semnalate sânt în legătură cu armatele rusești de ocupație și date pentru distracția ofițerilor¹. Incurajați de succesul obținut de Ruși, elevii școalelor grecești și — ceva mai târziu, — ai celor românești urmează acest exemplu, așa că înainte chiar de Eterie și de Mișcarea lui Tudor Vladimirescu avem atât în Iași cât și în București un număr de

¹ Teodor T. Burada, în *Istoria Teatrului în Moldova*, vol. I. Iași, 1915, dă anul 1809 ca primul în care să se fi dat reprezentații teatrale la Iași pentru armatele rusești (pag. 94).

reprezentații grecești și românești cu piese de Voltaire: Brutus, Meropa, Zaira, Mahomet, Moartea lui Cesar. Alături de ele, încă de la început, găsim la București și o comedie de Molière, *Avarul*, aceasta în românește. Voltaire cu lecțiile lui de patriotism și civism, de toleranță religioasă, foarte în tonul modei de la noi pe la începutul sec. XIX — aici în Orient modelele ajungeau ceva mai târziu — atrage tot atât cât și Molière cu verva, cu humorul, cu pictura atât de vie și de distractivă a defectelor omenești.

Este prima traducere din Molière constatată în românește și e făcută de *Ladislau Erdeli*, Ardelean de origine, profesor de latină, franceză și logică (e partizan al lui Condillac spre desparerea Kantianilor) la școala cea nouă de la S-tul Sava a lui Gheorghe Lazăr. Supt numele de *Sgârcitul*, la îndemnul, zice-se, al poetului Iancu Văcărescu, el preface pe românește această capodoperă a lui Molière, spre a fi jucată de elevi, ceea ce se și întâmplă la 1818¹.

Ceva mai târziu, la 26 Oct. 1820, o trupă rusească reprezintă la Iași *Școala Muierescă sau Întâmplările Noptii*, tradusă după Molière. Afișul în două limbi, rusește și românește, reprodus în Istoria Teatrului în Moldova de dl T. T. Burada, anunță publicul că acțiunea se petrece la Varșovia², ceea ce înseamnă că, deși se păstrase numele originale ale personajilor, piesa are oarecum caracterul unei localizări.

Aceste două reprezentații, una în București, de elevi; alta de actori ruși, la Iași, sânt primul contact al Românilor cu opera marelui comic francez.

¹ Acest Erdeli, Ladislau Erdeliotul, eră în Tara Românească încă din 23 Oct. 1817, când cere, și Domnul Ioan Caragea admite, să fie numit profesor la școala grecească din București.

În recomandăția eforilor școalelor din acel timp, făcută pe cererea petiționarului, se scoate în evidență faptul, avantajos pentru elevii români care urmau cursurile școlii grecești, că Erdeli, pe lângă limba latină ce va avea să predea, cunoaște și românește și franțuzește, ba și dreptul, lucrul foarte util pentru lamurirea pe înțelesul tuturor a „cărților împărăfești, pravilnice“ (V. A. Ureche, Istoria Românilor, tomul X partea A, Göbl, 1900, p. 380 și Uricarul, X, p. 441)

Eliade, în biografia lui G. Lazăr publicată în Foiaia pentru Minte, Inimă și Literatură (anul III 1840, pag. 45) știe să ne spună că Erdely, care nu mai trăia în 1839, eră din părțile Blajului. Acest lucru mă face să cred că el este aceeași persoană cu Erdély, căruia Șincai îi adresează o scrisoare din Presburg, în 1796 (Cf. N. Iorga, Istoria literaturii române în sec. al XVIII-lea, vol. II, pag. 209).

Erdeli mai tradusese și Pompeiu al lui Corneille.

² T. T. Burada, Ist. teatr. în Moldova, vol. I, Iași, 1915.

Eteria și Mișcarea lui Tudor opresc pentru o bucată de vreme evoluția teatrului, mai ales că și Rușii nu vedeau reprezentațiile Românilor cu ochi buni. Ele reapar însă, timide, în 1830. E de remarcat că Molière, foarte gustat, este printre primii autori reprezentați.

Așa Eliade dă prin 1832, într'un cerc restrâns de prieteni, scene din *Avarul* și din *Amfitrion*, pe care însuși îl tradusese, dar care nu va fi tipărit de cât mai târziu, în 1834¹.

De la această dată traducerile din Molière se înmulțesc, fie că piesele vor fi sau nu reprezentate. Este cea mai bună dovadă că ceea ce se cunoștea din el eră apreciat de cititori.

Reprezentațiile lăsau uneori de dorit, și dintr'o critică, e drept ceva mai târzie, dar cu atât mai adevărată pentru început, aflăm câtă libertate își luau actorii cu textul și cu montarea pieselor². Totuși însuflețirea este așa de mare, și bucuria de a auzi în românește piesele tragicilor și comicilor vestiți atât de covârșitoare, încât multe defecte sânt trecute cu vederea.

Grație lucrărilor lui Dem. Ollănescu și a dlui T. T. Burada, cum și acelei bogate Istorie a Literaturii Române în sec. XIX, repertoriu admirabil al mișcării culturale în ultimul secol, a dlui N. Iorga, putem forma o listă aproximativ completă de piesele lui Molière reprezentate și traduse în acest timp.

Avarului lui Erdeli și lui *Amfitrion* le urmează, în 1834, un *Amorul Doctor* tradus de Em. Florescu, reprezentat de elevii noiei școli de declamație din București³.

Anul următor, 1835, este unul din cei mai fertili în traduceri și reprezentații, deci din cei mai importanți pentru pătrunderea lui Molière la noi.

Avem, mai întâiu, o *Silită Căsătorie* tradusă de C. Aristia, cel care își va face mai târziu un frumos nume de actor, și reprezentată în Martie 1835⁴; un *Amfitrion* integral în Aprilie (scene din ele fuseseră jucate, cum am văzut, în 1832); *Vicieniile lui Scapin* traduse de C. Rasti și tipărite anul următor, în 1835; *Doc-*

¹ Dimitrie Iarcu, *Bibliografia chronologica romana sau catalogu generalu de cartile romane imprimate de la adoptarea imprimerii (sic) diume-tate secolu XVI și pana asta-zi*, ed. II, București 1873.

² Burada, op. citat, după *Dacia Literară* din 1847, p. 115, cum și prefața teatrului lui Alecsandri din *Operele complete*, Socec 1903.

³ Dem. C. Ollănescu, *Teatrul la Români, Analele Academiei. Seria II*, Tom. XX, C. Göbl, 1898 p. 44.

⁴ Tot acolo p. 48.

torul fără voie, tradus de maiorul I. Voinescu și Prețioasele traduse de Ioan Ghica¹. Această din urmă comedie este tipărită de Eliade în 1835.² Tot în acest an și tot supt direcția și în tipografia lui Eliade vor mai apărea *Bădăranul boierit*, tradus de Căpitanul I. Voinescu, sau, cum i se zicea I. Voinescu II³ și *Sicileanul sau Amorul zugrav*, tradus de I. Burchi⁴.

În 1836 se reiau o parte din piesele cunoscute și se dau pentru prima oară *Bădăranul boierit*, *George Dandin* — tradus de Gr. Grădișteanu Fiul — și o nouă traducere a *Avarului*, făcută de I. Rosetu și tipărită în același an de Eliade.⁵ *Domnul Pursoniacu*, tradus tot de Gr. Grădișteanu, apare tot atunci.⁶

Acestei epoci de înflorire a teatrului, în care Molière este unul din autorii cei mai sărbătoriți, corespunzând epocii de înflorire a Soc. Filarmonice a lui Eliade, îi urmează o alta, de decadență. Două sânt mai ales cauzele cari au contribuit la aceasta: contactul cu Parisul și reprezentațiile trupelor franceze care se stabilesc la Iași, de unde fac turneuri și la București.

Este cunoscut până azi efectul pe care îl are asupra unor oameni nedeplin formați intelectual și puțin cam snobi contactul cu viața Parisului. În acest oraș unic, în care fiecare poate găsi plăcerea ce-i convine spiritului și temperamentului său, de la cea mai înaltă până la cea mai vulgară, marea mulțime a celor pe jumătate culți sânt atrași în deosebi de plăcerile vulgare mai accesibile și mai cunoscute prin reclama indiscretă care se face în jurul lor.

Mai eră și o chestie de modă: cei care mergeau la Paris, și de o bucată de vreme mergeau din ce în ce mai mulți, s'ar fi crezut desonorați de n'ar fi fost în curent cu viața de noapte a orașului-lumină, cu ultimele cântece și cu ultimul vaudeville à succès.

¹ Toate aceste date sânt luate din Ollănescu, op. citat. Este de remarcat că piesa lui C. Rasti „Vicleniile lui Scapin” a fost cedată, ca o contribuție din partea autorului, la fondul pentru zidirea unui teatru național.

² Dimitrie Iarcu, Op. cit.

³ În *Convorbiri literare* (XXX B. p. 453) dl Iacob Negruzzi ne spune că M. Millo ar fi tradus mai întâiu această piesă supt titlul de *Bădăranul boierit*. D. Negruzzi se înșeală căci ea eră tradusă de Voinescu și M. Millo a jucat-o numai.

Asupra articolului din *Convorbiri* mi-a fost atrasă atenția de dl G. Bogdan Dulcă, cu amabilitatea D-sale cunoscută

⁴ A doua ediție a ambelor aceste piese este din 1836 cf. D. Iarcu op. cit.

⁵ Dem. Ollănescu, op. cit. și Dim. Iarcu op. cit.

⁶ Dim. Iarcu op. cit.

Din acest punct de vedere nu s'au schimbat prea mult lucrurile până azi.

Toți acești „umblați prin streinătate” și cei care doreau să le semene, nu se mai pot încălzi, în materie de teatru, decât pentru piese ușoare, canțonete, melodrame și opere.

Acest lucru este adevărat până și pentru Alecsandri, om de gust fin și de educație literară, a cărui primă producție teatrală eră evident supt influența pieselor reprezentate în teatrele de pe Boulevard, cum a arătat dl Ch. Drouhet în documentatul său studiu despre „Modelele franceze ale lui Alecsandri”.¹

La această situație au contribuit într'o mare măsură Franzezii înșiși. De prin 1832 se pripășise prin Iași o trupă franceză, care capătă autorizația de a da reprezentații. Boierii aleargă cu toți, trebile merg minunat, dar adevăratul teatru suferă. Spectacolul constă din vodeviluri și melodrame, întretăiate în pauze de exerciții de Herculi de bălciu ori de scamatori. În curând se dau și opere, cu aceiași actori, la care se mai adaugă două trei „vedettes” sosite din Paris. Ne putem însă închipui cum trebuie să fi fost, ca nivel artistic, acele opere, când azi, cu resursele materiale de care dispunem, este așa de greu a le cânta în mod convenabil.

Reprezentațiile acestei trupe se urmează, cu fel de fel de încurcături, în cele din urmă și cu reclamații pe la consulate, până pe la 1845.² Spre sfârșitul acestei perioade actori și diletanți Bucureșteni vin de joacă și la Iași. E de remarcant că, pe când trupa franceză, acum supt conducerea unei austriece, D-șoara Frisch, neglijind adevăratul teatru, pe marii clasici, nu jucă decât nimicuri mai mult sau mai puțin pipărate, Românii își dau toate silințele spre a reprezenta pe Molière. Ei dau între 1840—1846; Scapin, Avarul, Bădăranul boierit, Doctorul fără voie, Amfitrion.³ Chiar și provincia moldovenească își are partea ei de glorie în răspândirea gustului teatral, pe aceea vreme. Diletanți din Bacău dau în casele D-nei Maria Mavromati, născută Sion, reprezentații care au mult succes. Molière nu lipsește din program cu Avarul și Vicleniile lui Scapin.⁴

¹ Ch. Drouhet, Modelele franceze ale lui Alecsandri, Viața Românească 1914.

² Cf. Burada op. cit. p. 242, 247, și 263.

³ Burada op. cit.

⁴ T. T. Burada op. cit.

În 1846 un *Milt. Costescu* traduce *Don Juan sau Ospățul de piatră* și-l publică în București.¹

Tot acolo în anul următor un *I. H. Zotu* face să apară traducerea *Școalei Femeilor*². Cam prin aceeași vreme *C. Negruți* traduce *Femeile învățate*³, ce se vor publica în „Zimbru“ din 1849 anul I. No. 19. În 1850 avem o nouă traducere a *Prețioaselor* făcută de *Elena Stamati* și scoasă la Iași.⁴

În 1854 *Sion* publică *Misanthropul*, tot la Iași, în tipografia francezo-română. El l-a ales dintre operele lui Molière, „ca pe cea mai filosofică, mai caracteristică și mai potrivită cu epoca de corupțiune morală a zilelor noastre“, după cum ne spune în precuvântare.

O nouă ediție, complet refăcută, va apare în 1872, la București.

În 1873 *Dim. Chirculescu* publică *Tartufu*, în versuri.⁵ Cu aceasta era traducerilor din Molière este aproape închisă. După această dată vom avea, din când în când, o învoire a vreunei piese cunoscute, din vechiul fond care distrase pe strămoșii noștri în secolul XIX, nu vom avea însă nici o comedie nouă, dintre cele necunoscute încă publicului român. De la 1875 până azi, într'un interval de aproape 50 de ani, abia de întâlnim vre-o traducere izolată. Restul sânt făcute, așa zicând, de comandă: unele pentru *Biblioteca de popularizare din Craiova*; altele, ceva mai numeroase, pentru *Biblioteca pentru toți*; un număr destul de însemnat pentru *Teatrul Național din București*.

În Biblioteca de popularizare, care n'a trăit prea mult, găsim numai o traducere din *Don Juan*.⁶

Biblioteca pentru toți, cu o viață mult mai lungă de cât cea precedentă, publică două traduceri iscălite, una, *Tartuffe*, de *Haralamb Lecca*, nume destul de cunoscut în literatura dramatică română, alta, *Vicleniile lui Scapin*, de *Alecsandrescu Dorna*. Celelalte: *Bolnavul închipuit*, *Doctorul fără voie*, *Avarul* și *Școala*

¹ Același care, în 1862, cu Bolintineanu și A. Zanne, va publica o traducere a *Mizerabililor* lui V. Hugo.

² Dimitrie Iarcu op. cit.

³ N. Iorga Ist. lit. sec. al XIX-lea, III pag. 128.

⁴ Dim. Iarcu op. cit.

⁵ Dim. Iarcu op. cit.

⁶ Biblioteca de Popularizare No. 31. *Don Juan* tradus de *I. Hussard*. Samitca. Craiova.

bărbaților sânt anonime. Această colecție, în curs de publicare, va continua, cred, să ne dea și restul operei lui Molière.

Teatrul Național, ale cărui modeste începuturi au fost urmate de o perioadă de înflorire, accentuată mai ales de la Războiul din 1877 încoace, a făcut dese ori apel la Molière pentru îmbogățirea repertoriului său.¹

Așa, în anul Războiului Independenței, găsim o reprezentare a *Amorului Doctor*, tradus de M. Pascale. În 1884 se dă pentru prima oară *Burghezul Gentilom*, într'o traducere neiscălită. În 1888 avem trei premiere din Molière: *Vicleniile lui Scapin*, traduse de C. Dimitrescu; *Căsătoria silită* de V. Alexandrescu; *Avarul* de Luceanu.

În 1889 se dă *Tartuffe*, tradus de Edgard Aslan.

În 1890 *Doctorul fără voie* tradus de actorul V. Hasnaș.

În 1891 *Bolnavul închipuit* de A. de Dorna.

În 1892 *Georges Dandin* de A. Cocorăscu.

Și în 1896 *Amfitryon* de Edgard Aslan.

De la această dată până la 1907 nici o altă piesă de Molière n'a mai intrat în repertoriul Teatrului Național. Nu cred că această situație să se fi schimbat după 1907. Cum vedem, lista este destul de lungă și oricare teatru s'ar putea mândri cu ea. Succesul n'a depins todeauna de calitatea comediei, ci mai degrabă de talentul interpretului. Cele jucate de adevărați artiști, cum este cazul *Avarului* și al *Doctorului fără voie*, s'au dat de un foarte mare număr de ori; celelalte au dispărut de pe afiș după un număr mic de reprezentații.

Ca traducere izolată a unei piese de Molière, în afară de cele destinate teatrului spre a fi jucate sau bibliotecilor de popularizare, găsim *Tartuf* de S. Vârgolici în 1880.²

În acest interval, în Ardeal se publică câteva traduceri, parte pentru biblioteci de popularizare, parte spre a fi jucate de amatori, dar ele nu vor modifica cu nimic tabloul pieselor lui Molière pătrunse în țările române.

În 1882 *Virgil Popescu* traduce *Avarul* în noua Bibliotecă Română (Brașov).

Tot *Avarul*, care eră mult admirat, mai este tradus în 1886

¹ Informațiile cu privire la traduceriile lui Molière publicate în Ardeal și la piesele intrate după 1875 în repertoriul Teatrului Național din București le datoresc în întregime d-lui Horia Petra Petrescu din Sibiu, care a binevoit a-mi comunica notele sale culese în archiva acestui teatru. Țin să-i mulțumesc și pe această cale pentru extrema sa amabilitate.

² S. Vârgolici, *Tartuf*. Convorbiri literare anul XIII (1880) 1 Ianuarie.

pentru Biblioteca populară a Tribunei, Sibiiu.

În 1895 *Iosif Sceopul* ne dă un *Georges Dandin* în „Rândunica“ din Sibiiu.¹

În 1899 două trupe de diletanți joacă una *Însuratul fără voie*, la Zărnești, după o traducere a cărui autor nu se cunoaște,² alta *Medicul fără voie* la Oradea-Mare, după o traducere a lui *Iosif Sceopul*.³

În 1900 tot *Iosif Sceopul* traduce *Sgârcitul* pentru o trupă de diletanți din Brașov.⁴

Și în sfârșit în 1903 și 1905 la Oravița se dă *Medicul fără voie* tradus de *Iorgulescu*.⁵

Dintre traducătorii mai vechi ai pieselor lui Molière, Sion merită o atențiune deosebită.

Molière, arătând defectele și viciile semenilor noștri la lumina analizei lui pătrunzătoare, a făcut să rădă generație după generație, timp de atâtea sute de ani. Chiar și atunci când subiectul i-ar fi oferit prilej să arate latura tragică pe care o poate avea într-o existență un astfel de viciu, el s'a ferit să alunece pe această pantă și să amestece tragicul cu comicul, mulțumindu-se numai să ne facă să râdem și să ne îndemne să ne îndreptăm, de sântem în stare. Marea majoritate a cititorilor și spectatorilor de pe întreg pământul unde Molière a pătruns s'a obicinuit să nu vadă în el decât pe comicul care a descoperit și biciuit ca nimeni altul slăbiciunile și păcatele omenești.

Alături însă de acest Molière, care se distrahă privind lumea și ne distrahă și pe noi punându-ne-o înaintea ochilor, mai eră un alt Molière „le contemplateur“ cum l-au numit unii contemporani, care nu se mulțumește numai să râdă, ci pătrunde mai adânc în sufletul omului, în organizarea societății, se sperie de ce vede, se întristează de neputința în care ne aflăm de a îndreptă ceva. Din când în când „le contemplateur“ aruncă în umbră pe „amuseur“, produceă și altfel de tipuri decât cele care excitau râsul: *Tartuffe* sau pe *Don Juan*, sceleratul ipocrit și sceleratul cinic, *Misantropul*, omul cinstit și nobil, condus de cel mai curat idealism, învins de viața de toate zilele, meschină, vulgară dar ome-

¹ Rândunica, anul II No. 3—9.

² Vezi Anuarul Societății de Teatru românesc, III, 33. Informația mi-a fost comunicată ca și cele ce urmează, de dl Horia Petra Petrescu.

³ Ibid. III 26.

⁴ Ibid. IV. 66 și 82.

⁵ Ibid. VII. 57, 71 și IX. 71.

nească, croită pe măsura noastră, care nu trăim decât din compromisuri și lașități. Acest Molière pesimist, lăsând un gust amar cititorului, n'a fost apreciat după cuviință nici chiar de publicul cel mai luminat și educat poate care a fost vre. o dată, de Francezii din sec. XVII. Ne inchipuim că eră cu atât mai greu ca el să fie prețuit la noi. Admirația Românilor a mers direct și fără pregătire la farse, la piesele de un comic ceva mai obicinuit. Ar fi fost greu să se întâmple altfel.

Piesele în care Molière arată acea „mâle tristesse“, de care vorbește Musset, nu se puteau înțelege de oricine. Dacă Costescu se oprește, cum am văzut, în 1846, la Don Juan, mă tem că el a fost mai de grabă atras de elementul melodramatic din piesă, decât de scenele puternice, unice, cum ar fi cea între Don Juan și cerșitor.

Misanthropul n'avea nimic care să pledeze pentru el, decât numai severa lui frumusețe. Pentru ca cineva să-l iubească și să se simtă atras, spre el trebuie cu adevărat, cum spune Rabelais, să fie în stare „de rompre l'os et sugcer la substantifique mouelle“, Sion a putut face acest lucru și cred că merită recunoștința noastră.

Acest poet, despre care dl Iorga spune¹ că „între scriitorii mai tineri pare să fie cel mai răsărit“, are un loc onorabil în literatura română până pe la 1875. Este fecund, rimează cu ușurință, deși cam banal. Se însuflețește de multe: de iubire, de patriotism, de Unire, de democrație, de libertate și naționalism, Dar dacă poezia lui originală nu se ridică prea mult peste a altora din aceeași epocă, și e departe de a lui Alecsandri, el scrie adesea o proză vie și, mai ales, plină de notații psihologice interesante. Se observă și îi place să observe și pe alții. Avea pe lângă aceasta, o distincțiune înăscută, care îl pune mai pe sus de cei mai mulți contemporani și îl împinge spre armonica și plină de măsură literatură a secolului XVII francez. Spre cinstea lui, traducătorul Misanthropului este și traducătorul Athaliei lui Racine.

Cea de a doua traducere a Misanthropului, de care mă voiu ocupa în special, datează din 1872². Ea este o completă refacere a celei din 1854. Aceasta din urmă, tot în versuri, întrebuișă

¹ N. Iorga, Ist. lit. române, XIX, III, 23.

² Molière. Misanthropulu. Traducțiune nouă de G. Sion membru societății academice române. București. C. Petrescu și I. G. Costescu. 1872.

o combinație nepotrivită de două versuri de 16 silabe cu rime împerechiate, alternând cu două versuri de 15 silabe, de asemenea rimând împreună, pe care Sion le numește „versuri trocheice“. În cea de a doua ediție, păstrând același fel de a rimă, adoptă versul de 14 și 13 silabe, mai aproape de alexandrinul originalului¹. Multe vorbe, care nu serveau decât pentru a lungi versul și a-i da cele 16 silabe necesare, dispar, spre marele bine al traducerii, mai vioae, mai limpede, mai sobră. Fără să fie prea exactă, ea a fost făcută cu multă îngrijire. Din ea se vede că Sion, poetul cu versul ușor și cu oarecare experiență la această dată, eră mai puțin încurcat să redea în chip curgător textul francez, decât să-i urmeze de aproape ideea, în șerpuirea ei subtilă, în bogăția nuanțelor ei.

N'aș putea zice că Sion nu știă bine franțuzește. Totuși e evident că anume versuri le înțelege rău sau le redă ca și cum le-ar înțelege rău.

Am cercetat traducerea rând cu rând și am descoperit un destul de mare număr de pasagii, alături cu sensul.

Așa, de ex. traduce canon², ornament la pantaloni, cu tunuri; complexion³ cu încurcături; des gens qui ne sont point d'ici⁴, cu nemernic; în replica lui Alceste⁵ înțelege rău de la început până la sfârșit și încurcându-se în niște pronume care se raportă la cuvântul „raisons“, ajunge să spună că și Alceste a făcut sonete, pe care le crede mai bune ca ale lui Oronte. Și, pentru că veni vorba de acest sonet, cele 14 versuri ale lui devin la Sion trei banale strofe de 4 versuri, deși numirea este menținută.

Lista pasagiilor rău pricepute s'ar putea lungi destul de mult⁶.

Ceea ce este mai grav încă, e că uneori introduce elemente de la sine, schimbă sensul și denaturează portretul personajului făcut de Molière. Așa Alceste⁷ spune lui Oronte, după lectura sonetului, că astfel de poezii: nervele-ți atacă și greața ți-o invită, ceea ce, pe lângă că e umplutură, mai e și trivial. Iar Philinte, la începutul actului IV⁸, vorbind de prietenul lui Alceste, ne spune că e „nătâng“ și că vorbește „făcând spume“ lucruri care nu se găsesc în Molière. Iar ca imaginea acestui Alceste

¹ În prefața piesei Horace, tradusă de Sion după Corneille în 1875, el se ocupă pe larg de versificatie. Acolo numește el „trachaic“ versul de 16 și 15 silabe, „alexandrin“ pe cel de 14 și 13.

² Pag. 32.

³ Pag. 20.

⁴ Pag. 12.

⁵ Pag. 26.

⁶ Așa pag. 10. L'ami du genre humain n'est point du tout mon fait= Nu vreau să fiu amicul genului omenesc. Pag. 11, rompre en visière=să rup ori ce raporturi. P. 21. sincère=aspru. P. 25 méchant=trivial. În faimoasa scenă dintre Arsinoé și Célimène, pag. 58, traduce tocmai contrar. De altfel nu e singurul caz care se întâmplă. Mai găsim acest lucru de multe ori. Pag. 53 Celimena zice: cred că când ai odată. . Pag. 78 à vous prêter la main și va da mâna.

⁷ Pag. 26.

⁸ Pag. 67.

arțăgos și rău crescut să fie desăvârșită, el singur ne declară, ceva mai târziu, că „fierbe în el veninul“.¹

Dar dacă trecem peste aceste defecte, aproape inevitabile ori cărei traduceri, cu toate că limba lui Sion este puțin cam învechită, totuși se citește încă cu plăcere. Textul e urmărit de aproape, versul e vioiu, clar, natural. Experiența poetică îl servise pe traducător. Dacă lipsa de idei făcea din poeziile sale originale bucăți cam banale, acum când substanța îi vine din fondul bogat al lui Molière, și el trebuie numai s'o investiminteze pe românește, o face cu destulă pricepere.

Așa de ex. după faimoasa scenă în care Celimena face portretele tuturor prietenilor ei absenți, scenă mult inferioară originalului, și, trebuie să recunoaștem, grozav de greu de redat în altă limbă, avem replica Eliantei, poate tot atât de spirituală, de malițioasă, de scânteitoare, pe care Sion reușește s'o traducă foarte convenabil.

Amorul nu se închină la legi așa ușor :²
 Amanții tămâiază aceea ce ador ;
 O palidă, cu crinii de ei e comparată ;
 O neagră sperioasă, e brună minunată,
 O slabă ca scheletul, e trasă prin inel ;
 O grasă, bucălată, e gingaș bobocel ;
 Murdara cea grețoasă, de ochi nesuferită,
 Ei o numesc gentilă, frumsețe nengrijită ;
 O naltă, uriașă, e zână din povești ;
 Pitica, coborîta din regiuni cerești ;
 Orgolioasa poartă pe frunte o cunună ;
 Vicleana, are spirit ; neroada, este bună ;
 Vorbăreața, că are talent de a desfătă ;
 Cea mută, modestia voește a-și conserva.

În scurt, la începutul secolului XX, operele cele mai importante ale lui Molière erau cunoscute Românilor. Începând cu „Zgârcitul“ lui Erdeli și terminând cu „Școala Bărbaților“ din Biblioteca pentru toți, comediile lui trecuseră prin multe mâini. Și dacă traduceri se fac mai rare spre sfârșitul secolului trecut, aceasta ține de faptul că numărul celor cari îl puteau citi în original sporise atât de mult de la introducerea limbei franceze obligatorie în învățământul secundar, încât traduceri deveneau aproape inutile.

Ca să știm deci cât se citea Molière, și în genere orice carte franceză, nu e destul să consultăm tablourile despre traduceri făcute în acest interval, ci să cercetăm prin librării câte mii, poate zeci de mii de volume din operele lui Molière au fost vândute în țările române. Atunci numai vom vedea cât a fost el de răspândit la noi.

G. Oprescu.

¹ Pag. 73

² Pag. 45.

Despre *pre* la acuzativ.

În numărul 1 din „Arhiva“ de la Iași, anul XXVIII (1921), p. 49—52, publică Ilie Bărbulescu un articol intitulat „Vechimea acuzativului cu *pre*“, în care caută să demonstreze că întrebuințarea lui *pre* la acuzativ este mai veche decât se credeă, de oare ce se găsesc, încă în sec. al XVI-lea, și chiar al XV-lea, în textele slave scrise în Țările române, câteva cazuri de întrebuințarea prepoziției *po* înaintea complementului drept. Aceasta este potrivit uzului slavon și nu se poate explica decât ca un românism, o traducere greșită. Părerea aceasta stă în consonanță cu cele ce le cetim la I. A. Candrea în *Psaltirea Scheiană* p. CCI—CCII, unde de asemenea se susține că întrebuințarea lui *pre* datează din timpuri străvechi. Ea este în contradicție cu concluziile la care ajunsese St. Stinghe în studiul său *Die Anwendung von pre als Akkusativzeichen* (publicat în „Anuarele“ lui Weigand III și IV), căci autorul acestei lucrări nu putea atesta acuzativul cu *pre* înaintea anului 1574 și credeă că generalizarea lui în limbă s'a întâmplat între anii 1580 și 1600.

Chestiunea merită de a fi luată din nou în cercetare, nu numai pentru interesul lingvistic ce-l prezintă, ci și din cauză că întrebuințarea lui *pre* sau lipsa lui înaintea acuzativelor care însemnează ființe treceă, de la lucrarea lui Stinghe încoace, ca un criteriu binevenit pentru datarea textelor noastre vechi.

Vom începe cu argumentația lui I. A. Candrea, care revendică lui *pre* la acuzativ vârsta cea mai veche. Argumentele sale sânt două: 1) el atestază pe acest *pre* în texte pe care le crede anterioare anului 1574 și 2) deduce, din faptul că *pre* se găsește în această funcțiune și la Aromâni și Megleniți, că trebuie să avem a face cu un caz străromân, căci „nu se poate admite ca, în mod independent de dacoromâna, această prepoziție să fi ajuns cu timpul să aibă în dialecte exact aceeași funcțiune ca în limba noastră“ (p. CCII).

Deducția aceasta din urmă e cât se poate de logică. Decât Candrea eră dator să dovedească mai întâiu că *pre* există de

fapt, cu această funcțiune, în dialectele din sudul Dunării, căci toți dialectologii noștri au susținut până acum tocmai contrarul. De fapt, nici la Aromâni, nici la Megleniți, și — adăogăm — nici la Istroromâni, înaintea acuzativelor nu se întrebuițează nici odată *pre*. Știu că există texte în care el se găsește; dar acestea sânt culese de institutori, deprinși cu dialectul dacoromân și sânt prin urmare dacoromânisme. Capidan, însuși Aromân, și cel mai bun cunoscător al dialectului meglenit, confirmă acest lucru în noua lucrare despre Megleniți. Tot astfel, la Istroromâni, singurele texte care au — foarte rar însă¹ — *pre* la acuzativ, sânt cele culese de A. Glavina, singurul Istroromân care a trăit în tinerețe timp îndelungat între noi și a fost deci influențat de limba literară. Dar faptul că tocmai acest dacoromânism a putut pătrunde în graiul Aromânilor și Istroromânilor știutori de carte dacoromânească este însemnător, căci el ne dovedește că și în aceste dialecte e binevenită o distincție clară a complementului de subiect printr'un element formal. Asemenea cazuri de „amestec de limbi“ la cărturari sânt instructive, iar în cazul nostru avem o dovadă mai mult că inovațiunea cu *pre* la acuzativ răspunde unei trebuințe reale după claritate.

Comparația cu celelalte dialecte dovedește deci tocmai contrarul celor susținute de Candrea, anume că întrebuițarea lui *pre* la acuzativ nu este un fenomen străromân, ci o inovație a dialectului dacoromân. Din norocire ni s-au păstrat texte mai vechi decât generalizarea acestei inovațiuni. Unele din ele se caracterizează tocmai prin lipsa acestui *pre*. A explică această lipsă, precum o face Candrea, „prin scrupulozitatea cu care traducătorii acestor texte căutau să reproducă întocmai originalul slavon“, nu merge. Servilismul acestor traducători nu putea merge atât de departe încât să falsifice consecvent sintaxa

¹ Locurile ⁷³/₂₆ și ⁷⁶/₈ din textele comunicate, după Glavina, de I. Popovici (cf. și vol I. 110). Numai aparentă e întrebuițarea acuzativului cu *pre* la verbul *ăniurbă* „a întâlni“, d. ex. aw *ăniurbăt pre o băbă* „a întâlnit o babă“ (Popovici II ²⁷/₃₀, cf. ²⁸/₆), alături de; *ăniurbăt-av o mul'ere* (ibid. II ³⁰/₃₂). De fapt la verbul acesta avem a face cu un caz prepozițional, modelat după sinonimul *imbatl-se pre...* (din ital. *imbattersi*, d. ex. *imbatit s'a pre un gospodin* „s'a întâlnit cu un domn“ în textele culese de mine ⁸/₁) sau *trefi-se pre...* (germ. „a u f etwas treffen“, d. ex. *s'a trefit pre o băbă* „s'a întâlnit cu o babă, a dat peste o babă“ Popovici II ⁶⁷/₃). Că de fapt e așa, se vede și din construcția reflexivă *ăniurbă-se pre...*, de la care a plecat analogia (d. ex. *ăniurbę-se pre un did* «se întâlnește cu un moșneag» Popovici II ⁷⁷/₁₇).

limbei lor, și să nu aflăm nici măcar urme de formele uzuale ale limbei. Mai ales că chiar în limbile slave se face distincție formală între numirile de ființe și cele de lucruri când ele sânt complemente drepte încât, dacă e vorba de servilism, am așteptă să-l găsim în altă formă, așa cum apare bunăoară la Dosofteiu care în loc de *ascultă pre noi*, scrie, după modelul slav, (*usi/yši ny*), *ascultă nouă* (cf. Pușchilă, *Molitvelnicul lui Dosofteiu* p. 104¹).

Dacă cercetăm acum cazurile în care Candrea atestază pe *pre* la acuzativ înainte de anul 1574, ne mirăm de afirmația lui că acest *pre* s'ar găsi în scrisoarea lui Neaeșu Câmpulungeanul din anul 1521. De fapt în câteși trele locurile în care întâlnim cuvântul *pre* în această scrisoare (Hurmuzaki XI 843 și I. Bogdan, *Relațiile* p. XXXIV), el e prepoziție locală, iar nu semn al acuzativului: „se-au dus în sus *pre* Dunăre“, „au trecut... *pre* Dunăre în sus“, „*pre* io-i (= pe unde îi) va fi voia“.

În Psaltirea Scheiană îl găsește Candrea o singură dată: *pomenește. Doamne, pre David* (ps. 131, 1); cum acest *pre* lipsește însă în locurile corespunzătoare din Psaltirea lui Coresi și din cea Voronețeană, el se datorește, evident, copistului Psaltirei Scheiane. Timpul când s'a făcut copia Psaltirei Scheiane îl stabilește Candrea, cu multă probabilitate, între anii 1563 și 1569 (p. CVI).

În Psaltirea Voronețeană, ne spune Candrea, „acuzativul cu *pre* e foarte frecvent, dar sânt și cazuri numeroase unde această prepoziție lipsește“ (p. CCI). Data copiei acestei Psaltiri Candrea o fixează între 1552 și 1569 (p. CIX). Cred că această dată trebuie apropiată mai mult de 1569 decât de 1552.

Rezultă deci că întrebuițarea lui *pre* la acuzativ, în monumente literare, e cel puțin cu zece ani mai veche decât 1574. Când aceste monumente sânt copii, ele nu ne pot da o imagine

¹ Și Pușchilă admitea imitarea servilă a modelului slav spre a explica (op. cit. p. 97) lipsa lui *pre* la Dosofteiu în construcții ca: „tine lauda soarele“ sau „pre piatra mine a credinței întărind“. În cazul întâiu o confuzie între complement și subiect nefiind posibilă, se poate ca uzul vechiu să se fi păstrat, cu atât mai mult, cu cât o regulă sintactică oprește, în limba veche, întrebuițarea cuvintelor atone la începutul propoziției; în cazul al doilea avem a face cu o vădită disimilare sintactică („*pre* piatra *pre* mine a credinței“) în această propoziție construită foarte stângaci. Excluz nu e, firește, ca într'un caz sau altul să fi influențat pe traducător și textul slav, dar a crede, cu Candrea, că acuzativul fără *pre*, pe care și azi îl întrebuițăm în o mulțime de cazuri, se datorește traducerii servile a vechilor noștri talmăcitori de scrieri bisericești, e un lucru inadmisibil.

exactă a graiului vorbit, precum dovedesc cele două Psaltiri,¹ cea Scheiană și cea Voronețeană, contemporane și din aceleași ținuturi. De sigur însă că deosebirea aceasta nu se explică numai prin grija mai mare sau mai mică a copistului de a copia cu scrupulozitate originalul, ci și prin altceva. Pe vremea când se copiau aceste Psaltiri se pare că în limba vorbită se puteau întrebuința deopotrivă forme cu *pre* și fără *pre* la acuzativ.¹ Tocmai în astfel de epoci de tranziție, când o inovațiune tinde să se generalizeze, întrebuințarea sau neîntrebuințarea ei diferă foarte mult de la individ la individ, după cum vorbitorii înțeleg mai bine sau își dau seama mai puțin de rostul și utilitatea ei.

Epoca aceasta de tranziție cred că a durat mai mult decât până la 1600, cum credeă Stinghe. El însuși (*Jahresber.* III, 196) citează cazuri de șovăire în întrebuințarea lui *pre* la acuzativ dintr'un text din 1619 și tot astfel găsim forme cu și fără *pre* în *Codicele Todorescu* (ed. N. Drăganu p. 129) și lipsa lui *pre* în scurtul fragment din *Codicele Marțian* (aceeași ediție p. 186), care e probabil tot de la începutul sec. XVII. Firește că deosebirea între diferite texte poate să se reducă și la diferențe dialectale.

Spre a putea face deducții mai precise, e nevoie să cunoaștem cât mai exact toate cazurile în care, în monumentele literare din acest timp, apar noile acuzative cu *pre*. Regretăm că pentru Psaltirea Voronețeană Candrea ne-a dat numai o afirmare și nu ne-a comunicat și materialul pe baza căruia a făcut-o. Orice contribuție nouă fiind, cred, binevenită, voi arăta cazurile cu *pre* din *Evanghelia cu învățătura* a lui Coresi. Limba acestei scrieri mi se pare instructivă din mai multe puncte de vedere. Înainte de toate cunoaștem data apariției ei, 1581, deci tocmai vremea când *pre* începe să apară mai des în limbă. Cunoaștem de asemenea și pe traducătorii cărții și știm că ei vorbeau dialectul din regiunile Târgoviște — Brașov. Nou și tradus întâia oară în această carte este numai tâlcul — partea cea mai mare a scrierii — pe când textul evangheliei e reprodus din scrieri mai vechi, originare, probabil, din nordul

¹ Știm că nici azi uzul de a pune pe acest *pre* la acuzativ încă nu s'a cristalizat deplin și adesea putem să-l întrebuințăm sau să-l omitem, fără ca să ne pară greșită construcția sau să sufere claritatea ei. Astfel Meyer-Lübke (Rom. Gramm. III § 351) citează din Ispirescu: „să petreci cerbul” și „petrecu pe cerb”. O mulțime de alte exemple se găsesc la Stinghe *l. c.*

Transilvaniei. În ediția Comisiunii Istorice (la care mă refer cu citațiunile date mai jos) se face o comparare a acestui text evanghelic cu variantele anterioare, adică cu *Evangheliarul lui Coresi din 1561 (A)*, cu *Tâlcul evangheliilor* tipărit la Brașov în anul 1564 (B), cu *Evangheliarul din 1574* scris de Radu din Mănăcești pentru Petru Cercel (C) și în sfârșit cu citațiile evanghelice în însuși tâlcul evangheliilor (T), care apar adesea mai modernizate în limbă.

Acuzativul fără *pre* e încă foarte des și aproape exclusiv în textul evanghelic. A da exemple e de prisos, căci ele se găsesc pe fiecare pagină. În textul evanghelic, citat în tâlc, adesea intră acest *pre*, chiar atunci când evanghelia, pusă în fruntea tâlcului, nu-l are. Astfel: rugă elū ^{329/6}¹ [T. pre elū ^{330/10}], iubescū voi ^{336/10} [T. pre voi ^{339/23}], iubescū ceia ce ^{336/11} [T. pre ceia ce ^{339/24}], întrebără elū ^{351/2} [T. pre elū ^{356/9}], timpinară elū ^{421/10} [T. pre elū ^{423/7}], întrebă elū ^{439/5} [T. pre elū ^{442/22}], văzū elū ^{446/14} [T. pre elū ^{452/19}], să vază Isusū ^{446/11} [T. pre Isusū ^{452/8}], tremease ei ^{499/10} [T. pre ei ^{503/5}], prinse Ioannū ^{540/20} [T. pre Ioannū ^{544/32}], vreă elū să ucigă ^{541/1} [T. pre elū ^{544/36}] etc. Cazul invers e rar, d. ex. răpescū pre ea ^{522/17} [T. ea]. Și față de A. C. apare textul nostru cu o limbă mai recentă, întru cât chiar în textul evanghelic se strecoară adesea *pre*, care lipsește în variantele A. și C., d. ex. pre voi ^{467/6}, ^{467/9} [A. C. voi], nu știu pre cela ce ^{467/14} [A. C. cela], pre acesta să ascultați ^{532/12} [A. C. acesta] etc.

În cele următoare vom arăta toate cazurile de *pre* întrebuințat la acuzativ până la pag. 100. Din 169 de exemple nici unul nu aparține celor 9 texte evanghelice. Majoritatea covârșitoare a cazurilor o dau acuzativele pronumelor: pre mine ^{67/36} ^{96/19} pre sine ^{69/10} ^{69/27} pre sineșū ^{61/22} ^{70/7} ^{71/35} pre elū ^{5/21} ^{14/18} ^{23/7} ^{23/8} ^{26/33} ^{27/34} ^{29/12} ^{29/16} ^{29/27} ^{31/6} ^{31/7} ^{48/11} ^{52/1} ^{58/6} ^{58/6} ^{59/5} ^{59/26} ^{61/12} ^{64/6} ^{68/12} ^{74/31} ^{78/25} ^{79/24} ^{83/2} ^{93/35} ^{93/35} ^{97/27} pre eluși ^{13/4} ^{15/14} ^{17/29} pre ea ^{90/1} pre noi ^{2/21} ^{2/29} ^{26/19} ^{33/9} ^{33/19} ^{36/32} ^{40/19} ^{46/33} ^{46/37} ^{47/4} ^{47/6} ^{47/12} ^{47/35} ^{48/30} ^{49/5} ^{50/28} ^{52/23} ^{53/37} ^{54/14} ^{56/14} ^{56/15} ^{57/28} ^{63/21} ^{66/6} ^{67/28} ^{67/33} ^{68/6} ^{68/31} ^{71/37} ^{74/14} ^{74/21} ^{75/37} ^{82/3} ^{84/34} ^{85/6} ^{85/6} ^{87/14} ^{88/10} ^{88/16} ^{98/23} pre noișū ^{18/27} ^{18/28} ^{68/21} pre voi ^{5/8} ^{64/6} ^{74/25} ^{76/3} ^{80/13} ^{87/26} ^{89/39} pre ei ^{24/2} ^{25/26} ^{32/28} ^{38/32} ^{41/1} ^{47/36} ^{48/3} ^{48/3} ^{82/26} ^{88/16} ^{89/28} ^{91/13} ^{91/22} ^{91/24} pre eișū ^{32/5}

¹ Cifrele tipărite cursiv arată că citațiunea e din textul evanghelic.

pre acela $67/34$ $72/8$ $75/5$ pre acelu... $81/24$ pre aceia $3/14$ $15/11$ pre ceta ce $5/14$ $18/13$ $23/6$ $25/2$ $31/8$ $31/8$ $32/11$ pre ceia... $93/30$ pre cei... $85/4$ pre ceia ce $12/21$ $14/25$ $32/15$ pre acestă... $29/33$ pre alții $18/23$ $60/27$ pre altă cinevașă $68/23$ pre alaiți... $15/10$ $16/17$ $17/29$ $92/26$ pre toți $2/33$ $14/28$ $23/25$ $67/20$ $72/38$ $79/33$ $89/6$ pre toată... $30/19$ pre nimea $18/24$ $42/17$. În rândul al doilea îl găsim înainte de nume proprii: pre lovă $60/28$ pre Faraonă $66/3$ $65/18$ pre Pătru $67/7$ pre Ioannă $91/15$ pre Lazară $97/28$, apoi: pre Dumnezeu $17/20$ $53/24$ $60/36$ $62/20$ $63/20$ $79/17$ $87/33$ pre Hristosă $66/38$ $69/33$ $74/34$ $87/35$ pre ziditoriulă $24/21$ pre apostoli $79/20$ $80/27$ pre ucenici $79/30$ pre tatălă $80/2$, în sfârșit: pre mitariu(lă) $14/26$ $16/18$ $17/29$ pre fariseiulă $14/25$ pre bolnavulă $60/3$ pre o slugă $75/6$ pre drăcitulă $81/25$. Avem și cazuri în care *pre* stă și înaintea altor substantive decât numele de ființe, dacă o cere claritatea propoziției: legea amu... slugă are pre frica, iară frica... judecătoriu are leagea $25/33$, apa înalbeaște florile, pre altele rușaște, pre altele învinețește, altele mohoraște, îndulceaște pre smochini, amăraște pre pelină $158/37$. Pentru întrebuițarea facultativă a lui *pre* cf. și: nu cunună Dumnezeu carii se lasă..., ce pre ceta ce... $25/2$.

Pentru precizarea întrebuițării lui *pre* la acuzativ mi-am mai notat câteva exemple.

Următorul, dintr'un manuscris din sec. al XVII-lea, reprodus pentru alte particularități de Hasdeu (*Etym. Magnum Rom.* 1308) ar putea servi ca un indiciu că epoca de tranziție a durat și după 1619: *Să nu fiu apărată* (= oprită) *a vedeă crucea, carea s'au răstignit Hristosă*. Am așteptă *pre carea* și lipsa lui *pre* — aici prepoziție — s'ar putea explica printr'un fel de hiperurbanism; posibil numai într'o vreme când acuzativul pronumelui relativ putea fi exprimat prin *care* sau *pre care*. Posibil ar fi însă ca să avem aici unul din cazurile nu prea rare în limba veche și în limba populară, când pronumele relativ nu este însoțit de prepoziție, chiar când în limba literară ar forma o amfibologie, d. ex. *A ta sfântă bunătate carea* (= cu care) *întorci pre om din răutate*. Dosofteiu, Ps. 76. *Cele neadevărate carele* (= cu care) *mă lupt în zadar*. Antim, P. XXVI/16. *Până'n ceasul care* (= în care) *moare*. Konaki, P. 86.

Pe *pre* la acuzativ îl găsim și în *Catehismul luteran* din 1560 sau 1562¹ în copia mähăceană din 1607: *pre noi* (Cuv. d.

¹ Cf. *Transilvania* LII (1921) p. 900-901.

bătr. II 101), *au învățat pre apostoli* (104), *ne izbăvește pre noi* (104), *ne va pre noi ascultă* (105). Dar, precum arată N. Drăganu la alt loc al acestui volum, *pre* la acuzativ trebuie să se fi găsit chiar și în ediția din 1544 a „Catehismului“, din care Coresi reproduce, la 1561, pe „izbăvește *pre* noi de hitleanulă“ în „Tatăl nostru“ după Mateiu.

În Evangheliarul lui Radu Gramaticul, din 1574, *pre* lipsește, ca și în originalul după care a copiat. Totuși Meyer-Lübke (Rom. *Gramm.* III § 351) citează trei exemple neîndoioase cu *pre* la acuzativ din Evanghelia lui Mateiu.

Ceva mai complicată e chestiunea în Codicele Voronețean. Stinghe susține că în acest text nu se întâlnește nici un caz de *pre* la acuzativ și, pe cât am putut controla, are dreptate. Totuși găsim în funcțiunea aceasta, deși nu pe *pre*, pe *spre*, cu care, precum vom vedea mai departe, eră adesea sinonim. Iată aceste exemple:

se ia soțu spre soțu ^{13/3}
 lu prindu spre elu ^{54/13}
 noi luomu spr'insu ^{59/5}
 spre mire preemescu ^{60/8} ¹.

În câteși patru exemplele avem a face — la aparență — cu complementul la acuzativ după verbele „lua“, „prinde“ și „primi“; astăzi am redă aceste propoziții prin „să ia soț pe soț“, „îl prind pe el“, „noi îl luăm pe dînsul“, „pe mine mă primesc“. Dacă comparăm însă aceste exemple cu locurile corespunzătoare din alte traduceri ale Faptelor apostolilor, vedem că predicatul acestor propoziții este „pârî“, și adevărat

Faptele Apost. 19, 38: fa c ă p ă r ă unul altuia (Biblia 1688);
 p ă r ă s c ă - s e unul pre altul (Biblia 1914)

23, 28: l ă p ă r ă s c u (Noul Testament 1648); p ă r ă i ă
 pre el ă (Biblia 1688); î l p ă r ă s c pre el ă (Biblia 1914)

24, 8: î l p ă r ă m ă noi pre el ă (N. Testament 1648); noi
 p ă r ă m ă pre el ă (Biblia 1688 și 1914)

24, 13: m ă p ă r ă s c u pre mine (N. Testament 1648);
 m ă p ă r ă s c u (Biblia 1688 și 1914).

Cele patru exemple nu sânt deci de fapt decât unul singur, iar acesta se explică prin traducerea greșită a modelului slav.

¹ Cele din urmă trei mi-au fost semnalate de N. Drăganu.

Într'adevăr, în Praxapostol 19, 38, găsim în textul grecesc ἐγκαλεῖτωσαν ἀλλήλους, iar în cel slavon: da pojemljat drugû na druga. Aceasta explică totul. Gre escul ἐγκαλεῖν „a chemă pe cineva spre a-l acuză”, „a pârî (cf. ar. *angălisescu*), a fost tradus de Slavi prin *poimati*¹; acesta însă însemnă de obicei „sumere”, încât traducătorul servil l-a putut redă prin „a luă”, „a prinde” sau chiar „a primi”. Verbul slavon construindu-se cu „na”, căruia românește îi răspunde mai ales „pre” sau „spre”, înțelegem deplin geneza locurilor citate din Codicele Voronețean, care nu pot deci fi aduse ca dovadă de întrebuițarea prepoziției *spre* la acuzativ, în acest text, care are numai acuzative fără *pre*².

Din cele precedente rezultă deci că întrebuițarea lui *pre* la acuzativ este un fenomen cunoscut numai dialectului daco-român, că cele mai vechi documente de limbă de asemenea nu-l cunosc și că el apare, alături de formele fără *pre*, abia în unele copii, făcute în a doua jumătate a secolului al XVI-lea după vechile traduceri ale unor scrieri bisericești, înainte de toate ale Psalmilor și Noului Testament. Datele stabilite de Stinghe nu trebuie modificate mult nici azi, după douăzeci și cinci de ani, când textele noastre vechi sânt mai bine studiate. Atât doar că data 1574 pentru întâia apariție a lui *pre* în monumente literare (confirmată și prin exemplele citate de Meyer-Lübke din Evangheliarul lui Radu Gramaticul) nu trebuie luată „ad litteram”, mai ales că sporadic întâlnim pe acest *pre* cu vreo zece ani mai înainte, de când par a dată copiile Psaltirei (Scheiană și Voronețeană), poate chiar cu treizeci de ani, în regiunile sudice ale Ardealului, la un Sas care scrie românește (Catehismul din 1544). De asemenea se pare că întrebuițarea acuzativului fără *pre* dăinuește și în primele decenii ale sec. al XVII-lea. Pe vremea lui Coresi, pe la 1581, vedem cum acuzativul cu *pre* începe să se fixeze chiar cu întrebuițarea sa de azi, fără ca această inovație să fi scos cu totul din uz construcțiile vechi, fără *pre*.

Aceste constatări stau în contradicție cu deducțiile făcute acum în urmă de I. Bărbulescu. Înainte însă de a examina

¹ Alte exemple la Miklosich, *Lex. paleosl.* 607.

² Și în *Lexiconul lui Mardarie* (ed. Crețu, pag. 199) găsim: *poemle-nije* = luare, pârîre; *poemlenikû* = pârîș (scris pârî).

argumentele aduse de el, se cuvine s'o spunem noi — deoarece Bărbulescu a uitat s'o face¹ — că cel care a atras mai întâiu atenția asupra întrebunțării lui *po* cu acuzativul în documente slave scrise în țările române, întrebându-se dacă aceste construcții nu sânt cumva decalcate după românește, a fost Miletic (și Agura) în cunoscutul studiu publicat în 1893 în „Sbornik”-ul Ministerului din Sofia. La pag. 303-304 se citează opt exemple de acest fel, dintre care Bărbulescu reproduce două — iarăși fără s'o mărturisească — adăogând alte trei de la sine. Dintre acestea trei însă, unul e citat greșit (căci el nu se găsește la I. Bogdan, *Relațiile* p. 89 și documentul din 1555 nu se află nici în „cuprins”, care se sfârșește cu un document din 1508), iar altul (din Nicolaescu, *Docum. slavo-rom.*) e datat greșit, deoarece documentul e de pe timpul lui Mihnea II, fiul lui Alexandru, deci între anii 1577-1583, iar nu din 1521².

Din cele unsprezece exemple citate de Miletic și Bărbulescu, cele mai multe sânt din jumătatea a doua a sec. al XVI-lea sau din jumătatea întâia a sec. al XVII-lea (anii 1598, 1578, 1645, 1651, 1613, 1629, la Miletic 1555? și 1577-1583, în loc de 1521, la Bărbulescu), când *pre* la acuzativ se găsește și în documente românești, încât valoarea lor documentară pentru întrebunțarea lui *pre* înainte de jumătatea sec. al XVI-lea e zero. De fapt însă nici în aceste documente și nici în cele câteva anterioare (anii 1546 și 1514 la Miletic și 1447-1456 la Bărbulescu) *po* din textele slave nu corespunde lui *pre*³ românesc înaintea acuzativului. Miletic atrăsese atenția că în majoritatea cazurilor verbul de care depinde *po* apare compus cu prefixul *po-* (*l. c.* p. 304); avem deci a face cu construcții ca **înfund în sac. cuprind cu bratele**, etc. cunoscute din toate limbile. Tot prepoziție curată și nu semn distinctiv al acuzativului e *po* și în celelalte exemple.

¹ Adevărat că în articolul lui Bărbulescu, într'o notă de subsol, se trimite la studiul lui Miletic, cu un „cf”, însă astfel ca și când în acel studiu n'ar fi vorba de altceva decât că în limbile slave acu tivul regim-direct nu se exprimă prin prepoziția *po*.

² Extrasul e dat de Nicolaescu la o notă de comentariu pentru Radul de la Afumați supt anul 1521, care a fost luat de Bărbulescu drept an al documentului.

³ Probabil, ca să pună în evidență și asemănarea fonetică ce există între *po* slavon și prepoziția românească, Bărbulescu scrie consecvent, în traducerile românești, *pă*, uitând că aceasta e o formă recentă la noi și că în sec. XVI-XVII-lea întâlnim în textele noastre numai forma *pre*.

lăta-le pe cele date de Bărbulescu :

Cel mai vechiu, din 1447-1456, e scos dintr'un document publicat de I. Bogdan în *Relațiile Țării-Românești cu Brașovul* p. 89 și datat „c. 1451-1456”. Vladislav voevod scrie „prietenilor” săi, pângarilor din Brașov și lui Tej din Râjnov: *inako ne mogoch učinit, nu za onizi ovci, što se su uzeli ot Dragoslavel(e) i ot Ruker, ostavich po Krstě, kako vare što su dali tijezi ljudije na tijezi ovci, a moi ljudije da im vratet*; în traducerea românească a lui Ion Bogdan: „altcum n'am putut face, ci pentru acele oi ce s'au luat din Dragoslavele și din Rucăr, am lăsat pe s ama lui Cârstea ca oricât au dat acei oameni pe acele oi, oamenii miei să le întoarcă lor”. E evident că traducerea lui Bogdan, iar nu cea a lui Bărbulescu e cea bună: *ustavich po K.* nu trebuie interpretat, precum o face Bărbulescu, „am lăsat pe C. ca să facă”, ci „am lăsat lucrul asupra, pe seama lui C., ca să-l facă”, deci nu avem a face cu un acuzativ, ci un caz prepozițional întocmai ca atunci când la Coresi se zice: *pre acela lasă lucru* ^{147/23}.

Urmează, ca vechime, două alte exemple, din anii 1514 (recte 1577-1583!) și 1546, care reprezintă același tip. Cel dintâiu e: *kako est pomil'oval Radul voevoda po jupan Dragul*, tradus de Bărbulescu „cum a miluit Radul vodă pă jupân Dragul”; al doilea — completat după „Arhiva istorică” I 49 — *zanežesija sela sut byli gospodski a gospodstvo-mi pomilovach po Radul vistijarju*, tradus de Hasdeu „cari sate au fost domnești și le-a hărăzit domnia mea vistierului Radu”. Nu pot spune întru cât paleoslavul *pomilovati*, care cerea de obicei acuzativul, se putea construi cu prepoziția *po*. În limba veche românească construcția aceasta este însă foarte obicinuită *a milui pre* sau *spre cineva* sau *a aveà (arătà etc.) milă pre (spre) cineva* trebuie înțeles ca: a-și revărsa mila asupra cuiva. Iată câteva exemple: ș-au arătat mila lui *pre* omul cel păcătos (Varlaam, C. 317 v.), trebuiaște *pre* hiecarele să avem milă (ibid. 343 v.), acest fel de milă aveà Brâncoveanul *pe* țara noastră (Letopisețe II ^{294/31}). *spre* săraci și *spre* văduve cu milă erà (ibid. II ^{98/8}), rugându-se să se milostivească *pe* acei boieri (ibid. ^{150/19}), se arătà cu milă Nicolai Vodă *spre* acele giupănese (ibid. II ^{150/22}), au fost foarte buni și milostivi *spre* toți (ibid. II ^{127/33}), *spre* robii tăi te milostiveaște (Mineiul 1776, 195), se milostiveaște Dumnezeu *spre* cel ce le aduce (ibid. 162), *spre* norodul tău milostiveaște-te

(ibid. 159), milostiveaște-te spre lacrimile aceloră (Uricariul I 242/28). Dacă deci în „pomilovach po Radul” avem o construcție influențată de românescul „milul (sau se milostivi) pre Radul”, atunci acest *pre* de sigur că pe vremea când se scriau aceste texte se simțea încă ca prepoziție și nu eră un instrument gramatical spre a indica acuzativul¹).

Tot astfel trebuie judecat al patrulea exemplu, după asigurarea lui Bărbulescu, din 1555: *Kūda me est zaprētil po g[os-]po[ds[t]vo mi č[e]stiti car*, pe care B. îl traduce prin „când m-a oprit *pă* domnia mea”. Avem a face și aici cu construcția verbului *zaprētiti* cu prepoziția *po* (în loc de dativ). Precum vom vedea mai încolo, verbele care însemnează o ținută dușmănoasă față de cinevā se construiau în limba veche românească cu prepozițiile *spre* sau *pre*, care adesea însemnează „în contra” „împotrivă”. A *oprit* (sau *apărat*, precum se mai ziceă în limba veche) *pre domnia mea* trebuie dar interpretat ca: „a dat opreliște *asupra* mea” sau „împotriva mea”. Avem deci iarăși un caz în care *pre* e prepoziție cu înțeles pregnant, iar nu un instrument gramatical, menit să indice acuzativul.

Rămâne exemplul din urmă, din a. 1514: *on uloži po župana Šujka . . . nad negove sela*, tradus de Bărbulescu prin „el puse *pă* jupānul Ţuica . . . peste satele lui”. Dacă completăm fraza după Venelin, *Vlachobolgarskija ili Dako-slavijansk ja gramoty* p. 138, găsim, la începutul aceleiași propoziții: *tere uložiše . . . po bratučedomū si Dara nad negovechū selo*, unde *po* apare clar cu funcțiune prepozițională.

Articolul lui Bărbulescu, pe lângă că nu aduce față de Miletič nimic nou — decât doar două exemple greșite și unul rău înțeles — nu ne poate convinge că în limba română, înaintea acuzativului, *pre* ar fi mai vechiu decât ne apare în documentele românești.

Ar fi, într'adevăr, aproape de neînțeles ca texte voluminoase, cum e Codicele Voronețean, să nu aibă nici urmă de acest *pre* la acuzativ, dacă întrebuințarea lui în limba vorbită eră atât de frecventă, încât să producă până și greșeli de slavonește la pisarii veacului al XV-lea.

¹ Tot *pomiloval po* . . . în documentele din 1651 și 1613, citate de Mitetič l. c.

Apariția lui *pre* la acuzativ stă în strânsă legătură cu un capitol aproape nestudiat încă din sintaxa română, cu așezarea cuvintelor în propoziție.

Se pare că ea început în limba noastră există, ca în limba franceză de azi bunăoară, regula că, între cele trei elemente principale ale propoziției, subiectul trebuie să stea la început, predicatul la locul al doilea și complementul la locul al treilea; acest loc și-l păstră complementul și când predicatul trece înaintea subiectului. În francezul *le père aime l'enfant*, deși forma flexionară a nominativului nu se deosebește, ca la noi, de a acuzativului, nu poate exista nici o îndoială care e subiectul și care e complementul, din pricina așezării acestor cuvinte în propoziție (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 746). Tot astfel, cât timp poziția părților vorbirii era invariabilă la noi, *tatăl iubește copilul* era nechivoc. Acest fel de așezare a cuvintelor e cea obișnuită în textele noastre cele mai vechi. Citez, dintre exemplele date de Stinghe, numai câteva:

Domnu ă ispiteaște dereptulă și necuratulă:
dereapta ta priimi mire

sau, cu predicatul înaintea subiectului:

mâniē necuratul Dumnedzeu
blagosloveaște sufletulū mieu Domnulū
întărăta Domnulū păcātosul .

Acest fel de a așeză cuvintele cu timpul însă își pierdă rigiditatea de la început — cel puțin în anumite construcții — și știm că azi putem spune deopotrivă:

când Dumnezeu bate pe om, nu-l bate cu băta,
când bate Dumnezeu pe om . . .
pe om când îl bate Dumnezeu . . .

Astfel de inversiuni, deși rare, se găsesc și în textele care n'au încă pe *pre* la acuzativ, deci se pare că ele au început să devină posibile în vremuri străvechi. Le întâlnim bunăoară în cazuri când, în două propozițiuni legate prin „și” sau „e”, se face o intervertire a ordinei în așezarea cuvintelor, spre a produce un efect stilistic. Astfel, în pasajul Luca VI 22, găsim în Tetraevangheliarul din 1574 (ed. Gaster p. 96): „ferecați fi-veți când vor urî voi oamenii și când vă vor despărți”. Dacă în propoziția aceasta echivocul nu se produce, fiindcă complementul („voi”) nu e persoana a treia, ca subiectul („oamenii”) și deci ca predicatul („vor urî”), el nu există nici în următoarea

propoziție din Psaltirea Scheiană (Ps. 62, 9): „Lepi-se sufletul meu de tire, e mere preimi dreapta ta“, căci pronumele personal are altă formă la nominativ și alta la acuzativ. În Psaltirea slavo-română de la Brașov și la Dosofteiu întâlnim totuși în loc de „mere“, forma „pre mine“. Se pare deci că astfel de modificări ale topicei obicinuite erau, în epoca veche, cu puțință numai când nu se putea produce o neînțelegere.

Când, dintr'o cauză sau alta, Francezii așază azi complementul la locul dintâiu al propoziției, ei sânt nevoiți s'o construiască în modul următor: l'homme que l'on voit . . .

Tot astfel, limba română are puțința de a distinge complementul de subiect repetând complementul printr'o expresie pronominală. De fapt vedem că în vremurile și în locurile unde *pre* n'a ajuns încă să fie întrebuițat înaintea acuzativului, se făcea uz în măsură mare de această posibilitate. Astfel în dialectul aromân (Weigand, Jb. IV 247)¹ și tot așa în textele vechi, precum rezultă din următoarele câteva exemple, scoase din cele citate de Stinghe:

Cod. Vor.: rugându-lu elu de multă vreme
și-l sărutămu ei
dzise să-lu ducă elu întru pâlcu, etc.

Cuv. d. bătr.: și-l tremete) elu suptu întunerec
nu-l u fagăduimu elu, etc.

Tetraev. Coresi: și-l scoase elu la margine
și întunerecul elu nu-lu prindea
deade-lu elu lor, etc.

Acest uz, care în anumite întrebuițări dăinuește până azi, a rămas și după ce *pre* începû să fie întrebuițat la acuzativ: așa ne va curăți și pre noi Dumnezeu (Coresi, Tetraev. Luca XVII, 27), deși echivoc nu există (căci verbul nu-i în persoana a treia).

Dar nici acest mijloc de a distinge complementul de subiect nu e dintre cele mai potrivite. Dacă traducem în limba de acû câteva sute de ani propoziția *pe om îl bate Domnul*, avem

¹ În dialectul istroromân pronumele pleonastic se întrebuițează foarte rar. Cum în acest dialect așezarea complementului înaintea predicatului e foarte deasă, iar *pre* la acuzativ lipsește, nu există nici un criteriu formal spre a deosebi subiectul de complement la persoana a treia. Astfel: je lât-a za soldata (27/2 în textele publicate de mine) nu însemnează — precum am fi aplecați noi să înțelegem — „iel a luat ca soldat“, ci „pe el l-au luat ca soldat“, de asemenea mere medigu (7/16) nu însemnează „doctorul se duce să caute“, ci „se duce să caute pe doctor“.

omul bate Domnul, care în rostire se putea confunda cu *omul bate Domnul*. Apoi există anumite cuvinte, d. ex. pronumele nehotărâte, care nu pot fi indicate printr-o expresie pronominală. De aceea propoziția *nu iubește nimeni*, care în limba veche putea însemna „nimeni nu iubește” sau „el nu iubește pe nimeni”, rămâne echivocă, căci construcția *nu lu iubește nimeni* însemnă altceva: „nimeni nu îl iubește pe el”. La comparații echivocul se putea produce chiar și când verbul nu era la persoana a treia. O propoziție ca: *te iubesc mai mult de vârcine* putea însemna în vechime „te iubesc mai mult decât te iubește oricine” sau „te iubesc mai mult decât iubesc pe oricine”.

În momentul când limba găsește un alt mijloc formal, mai potrivit, spre a deosebi complementul de subiect, ea trebuie să-l primească. Când deci s'a ivit posibilitatea de a distinge acuzativul printr'un *pre* așezat înaintea lui, această inovațiune s'a putut generaliza repede. Vom înțelege de asemenea de ce acest uz s'a restrâns asupra cazului când acuzativul însemnă un nume de ființă. Într-o propoziție ca *omul vede casa*, însuși sensul exclude echivocul, căci un obiect neînsuflețit, precum e casa, nu e capabil să vadă, deci acțiunea exprimată prin verb nu poate porni decât de la „omul”. Cel mult vom spune, atunci când din vreun motiv oarecare, preferim să punem complementul la locul întâiu al propoziției, „casa o vede omul”, continuând un mod vechiu de exprimare.

Necesitatea de a distinge complementul de subiect explică însă numai de ce inovațiunea de a întrebuiți pe *pre* înaintea acuzativului a fost atât de binevenită și s'a putut generaliza atât de ușor. Ea nu ne lămurește, de ce, pentru această distincțiune, a fost aleasă tocmai prepoziția *pre* și nu o altă prepoziție, bunăoară *a*, ca în limba spaniolă și în unele dialecte italiene (cf. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.* III § 350). Ceea ce ne spune în privința aceasta Stinghe (*Jahresber.* IV, 244): „dieses Mittel fand man in der Präposition *pre*, die in allgemeinsten Weise 'das Sicherstrecken auf' 'das Sichbeziehen auf' des Verbums zum Ausdruck bringt“ e atât de vag încât nu ne poate mulțumi.

Urmărind exemplele din Coresi și din alți autori vechi, cred că putem distinge câteva cazuri, în care vom înțelege fără

multă greutate cum prepoziția *pre* a putut scădea la un simplu „instrument gramatical“, fără sens autonom.

Înainte însă e nevoie să arătăm, pe scurt, care este înțelesul prepoziției *pre* în limba veche. Exemplele sânt scoase toate din „Evanghelia cu învățatură“ de Coresi.

Prepoziția *pre* arată poziția pe care cineva sau ceva o ocupă sau o are imediat deasupra cuiva sau a ceva, indiferent dacă avem a face cu o stare sau cu o mișcare: *lăcuescū pre pământū* ^{36/16}, *căzū pre pământū* ^{3/37}. Când avem a face cu poziția mai depărtată asupra cuiva sau a ceva, prepoziția *pre* corespunde lui „peste“ sau „deasupra“: *îngerii ce-sū pre munci* ^{305/17}. Când e vorba de o mișcare (coborire) de sus în jos, *pre* apare adesea în concurență cu *spre*: *puse pr'insa mânile* ^{404/29}, în Tâlc: *spr'insa*. Astfel *pre* e sinonim une-ori cu prepozițiile care indică direcția „spre“, „asupra“ și „la“: *strigă pre ea* ^{384/34} (tot așa în bulgărește: *vikat po nego*), *se-au dat pre muncă și spre moarte* ^{88/35}, mai ales când avem a face cu o intenție dușmănoasă: *rânjindū și împutândū și întărâtându-se pre ucenicii lui* ^{80/20}. (Celelalte înțelesuri ale prepoziției *pre* nu ne mai interesează).

Aceste întrebunțări ale prepoziției ne indică calea semantică pe care *pre* a urmat-o în dezvoltarea sa; spre a o înțelege însă deplin, trebuie să ne aducem aminte că în limba noastră există multe verbe care se pot construi sau cu un caz prepozițional sau cu acuzativul simplu, fără ca ideea exprimată de verb să se schimbe sau fără ca ea să fie prea deosebită. În momentul când construcția prepozițională a putut fi interpretată ca un complement drept al predicatului, a fost dată și posibilitatea ca prepoziția să-și piardă sensul autonom, iar substantivul următor să fie luat drept un acuzativ, căci forma lui nu se deosebea de acesta.

Câteva exemple vor arată ceea ce voim să spunem. Deoarece prepoziția *spre* e adesea sinonimă cu *pre* și are aceeași întrebunțare, vom da și exemple pentru aceasta:

Avem mai întâiu verbe care însemnează o „îvingere“. Extensiunea biruinței asupra cuiva se arată prin prepoziția *pre* sau, în vechime, prin *spre*; dar cel astfel indicat eră în același timp obiectul atins de acțiunea verbală: *E să biruire spre zmieu și să no perire de elū, plecă-ne-vremū* (Cuv. d. bătr. II 151).

Ceea ce înseamnă la început: „dacă vei repurtă o victorie asupra zmeului“, a devenit „dacă vei învinge zmeul“¹. Tot astfel din ideea de „așezat de-asupra“ se explică construcția: *stăpân (domn) pe (sau peste) ceva*, care se întâlnește și la verbul *a stăpâni (a domni) pe* sau *peste ceva*. Intr'o propoziție ca: *să domnească pre peștii mării* (Palia, Gen. 1, 26), simțim încă și azi *pe pre* ca prepoziție, dar în *bărbatul să stăpânească pe soție-sa*, astăzi *pe soție-sa* ne pare un acuzativ.

Înțelesul de „încontra, împotriva“, pe care l-am constatat mai sus pentru prep. *pre* și care apare și mai clar în prep. *spre* îl găsim în: *luptă pre noi* ^{56/14}, care înseamnă mai întâiu „luptă împotriva noastră“, dar care la Coresi are sensul „ne chinue, ne muncește“. Același înțeles îl are prepoziția în legătură cu verbe care implică ideea unei „dușmăanii“, „intenții rele“, „persecuții“, „asuprii“, a unei „revolte“ sau chiar numai a unei „clevetiri, bănueli“ etc.²

În *Proclețise pre elū* ^{182/14}, ca și în *blăstemă pre zioa ceaia ce-au născutū* ^{146/8}, *pre* exprimă la origine numai direcția în care se îndreaptă blestemul; azi înțelegem însă „pre elū“, chiar și „pre zioa“, ca niște complemente drepte ale verbelor „procleți“ și „blestemă“. În *u cârâi (gârâi) pe cineva* „a-l vorbi de rău“, mai de mult, *pe*, care are înțelesul de „împotriva“, putea fi înlocuit și prin *asupra* (Asupra altuia... mai de ocară poate să gârâiască. Cantemir, Ist. 53).

A bănuī pe cineva se construia mai mult și *a bănuī asupra cuiva* («Nu bănuī asupra șarbei tale». Dosofteiu, V. S. 56), care ne arată sensul vechiu al lui *pe*, același ca în sinonimul *a se mâniă pe* (mai de mult și *spre*) *cinevā*. Tot astfel cred că în *asupresc pe cineva* și *supār pe cineva* prepoziția, la origine, nu făcea alta decât repetă ideea cuprinsă în tulpinele verbale (*asupra* și lat. *super*), ceea ce apare și mai clar în construcția veche *a-și prepune pre cineva* (Dosofteiu, V. S.

1) Cf. și: *Spre vrăjmași biruire dai. Varlaam, C. 306. Izbândă are a face spre toți dosăditorii și trufașii* ^{15/19}.

2) Cf. *Norodul cărtiiā spre dānsul. Biblia (1688) 6 predosl. 47. Goana ce se pornise pre creștini. Dosofteiu, V. S. 161 v. (cf. „a goni pe cinevā“). Agiuns-ău osāndā pe biata Moldova, Neculce, Let. II ^{417/25} (cf. „a osāndi pe cinevā“). Puțină vătămāre va face spre de-aproapele său. ib. 152 (cf. „a vătāmā pe cinevā“). Cela ce va fi vrăjmaș spre muiarea lui... Prav. Mold. 85 (cf. „a vrăjmași pe cinevā“). La Coresi găsim chiar: și-i pāru rău pre sineși ^{432/26}.*

9 v., Coresi etc.). Intenția dușmănoasă¹ reiese și din verbe de tipul lui „a certă”. Într'adevăr exemple vechi ca: Păgânii să nu mai rădicesc pre creștini ocară (Dosoșteiu, Ps. 34). Cerând spr'insu pâra (Cod. Vor. 69/1). Vrea să rădicesc pr'insu pâra (Varlaam, C. 345), sau: Alți Jidovi strigară pre Hristos (Uricariul XIV 110, cf. Varlaam, C. II 83 v.), care azi se exprimă prin „strigară la Hr.”, ne arată că la origine *pre* arată direcția, ca și următoarele exemple, în care el azi ne apare ca semn al acuzativului: Va ocări pre vreun vlădic (Pravila Mold. 135). Va suduî pre altul (ibid. 129). Să ciarte bărbatul pre muiare-și (ibid. 84 v.) Cel ce părăște pre cineva pentru vreo vinovăție (Pravila 1814, p. 9).

Unele din aceste verbe care arată o mișcare de sus în jos se construiesc și azi cu prepoziția *p(r)e* sau cu acuzativul, astfel *apăs pe ceva* sau *apăs ceva*, cu o mică deosebire de sens, precum o avem și în germanul «auf etwas drücken» sau „etwas (nieder)drücken”. Astfel propoziția: fără legile mele... ca taru greu păsara spre mere (Psalt. Sch. 37, 5) poate fi înțeleasă ca „fără-de-legile mele ca o sarcină grea apăsara *pe mine* (= asupra mea)” sau „m-au apăsat (pe mine)”. Tot așa e verbul „a călca” construit „calc ceva” sau „calc pe ceva”. Propoziția: *Călcă* cu piciorul spre talca zmeului (Cuv. d. bătr. II 152) o redăm astăzi prin călca „pe falca zmeului”, dar îndată ce complementul e o ființă sau o personificare, simțul limbii nu mai e sigur. Într'adevăr, întreabă azi pe un Român dacă în: „Hristos a înviat din morți, cu moarte *pre* moarte călcând” înțelege pe acest „pre moarte” ca prepozițional sau acuzativ. deci ca pe nemțescul „auf den Tod tretend” sau „den Tod niedertretend”, — și el cu greu va putea da un răspuns hotărât.

SEXTIL PUȘCARIU

¹ Dar intenția dușmănoasă poate și lipsi, iar *pre* să arate numai direcția, indiferent de conținutul sentimental al verbului sau chiar când acest conținut înseamnă o afecțiune binevoitoare, d. ex.: Dumnedzau iaste bun pre cei buni (Varlaam C. 314 v.). Ș-au arătat mila lui pre omul cel păcătos. (ibid. 317 v.).

Catehisme luterane.

În *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, 44. Jahrgang (1921), pp. 57-61, sub titlul „*Luthers Katechismus und Agende in romanischer Sprache*“, D-l Adolf Schullerus se ocupă amănunțit de *Catehismul luteran* de la 1544.

Arată că Cipariu a atras mai întâiu atenția asupra acestei cărți în *Analecte literare*, Blaj, 1855, p. XIX, unde o înșiră astfel: „Învățătură creștinească, Sibiiu (1546)“, iar în notă trimite la un articol din *Organul luminării* 1847/48, p. 308¹, în care se face amintire de o comunicare în limba germană a lui Emeric Jancsó din *Foaia pentru minte, inimă și literatură* No. 52 din 29 Decembrie 1847, p. 417² luată din „o carte sau mai bine un fel de jurnal“: „*Warhaftige Neue Zeitung | aus dem Ungerlandt und Türckei | ins deutschlandt geschrieben | aus dem latein in deutsche Sprach verdolmescht MCXCVI (!)*“. Cipariu adaugă că a avut prilejul să vadă însuși cartea o singură dată și și aduce aminte că ea e mai veche cu vreo 50 de ani decât cum o datează Jancsó. După moartea acestuia ea a ajuns în biblioteca Academiei unguerești din Budapesta și orice încercare a lui Cipariu de-a o mai vedea a fost zadarnică³.

Cartea există în adevăr în această bibliotecă și e descrisă de K. M. Kertbeny în *Ungarn betreffende deutsche Erstlingsdrucke*, Budapesta, 1880, p. 150. Ea datează din anul 1546, iar anul 1596 din *Foaia pentru minte, inimă și literatură* este o simplă greșală de tipar.

Insistă apoi asupra cunoscutei scrisori a parohului din

¹ E vorba de articolul lui Cipariu: *Care e cartea cea mai veche românească?* publicat în *Organul luminării*, No. 54 și 55 din 7 și 14 Ianuarie 1848. — N. D.

² Comunicarea are titlul: *Daturi curioase despre Români de la 1596*. — N. D.

³ Cf. Hasdeu, *Cuv. den bătrâni*, vol. II, p. 91.

Bistrița¹ Ardealului, Adalbert Wurmloch, de la 1546 care, ca și cea de mai nainte, pomenește de Catehismul tipărit românește și cu caractere chirilice în Sibiiu², precum și asupra notei din Arhiva națională din Sibiiu din 16 Iulie 1544, după care „ex voluntate dominorum dati sunt M. Philippo Pictori pro impressione catechismi valachici bibale fl. 2“³.

Catehismul de la 1544 nu ni s'a păstrat. Cipariu a mai văzut un exemplar defectuos în biblioteca mănăstirii din Blaj.

D-l Schullerus respinge apoi parerea D-lui Al. Philippide, *Introducere în ist. limbii și lit. române*, Iași 1888, p. 58, după care fragmentul de predică din *Codicele Sturdzan* (Hasdeu, *l. c.*, p. 120) ar fi un fragment din Catehismul de la 1544, deoarece câlcuirea *Tatălui nostru* din acesta se deosebește cu totul de cea a Catehismelor în chestiune.

Respinge și pe cea a D-lui N. Iorga, *Ist. lit. rel. a Rom. până la 1688*, București, 1904, p. 64, care găsește textul cărții celei despre care e vorba în copia catehismului lui Grigore din Măhaciu de la începutul sec. XVIII (*Cod. sturdz.*, Hasdeu, *l. c.*, p. 99 ș. u.), deoarece părțile din Evanghelie ale acestui text au multă asemănare cu Evangheliarul lui Coresi de la 1561, ceea ce a observat și D-l Iorga (*o. c.*, p. 66), fără însă a și utiliza această observare. Dacă „Întrebarea creștinească“ nu e copie de pe Catehismul de la 1544, cade și cealaltă observare a D-lui Iorga, anume că traducătorul Catehismului de la 1544 nu putea fi Philippus Pictor, fiindcă traducerea copiată de Grigore din Măhaciu e făcută în o limbă și ortografie foarte bună, ceea ce nu i s'ar putea atribui unui strein⁴. În sfârșit nici bacșișul primit de Pictor nu e prea

¹ Nu „din Bistra“, cum scrie D-l Dr. G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, București, 1921, p. 115, copiind o greșală de tipar din Dr. I. G. Sbiera, *Mișcări culturale și literare la Români din stânga Dunării în răstâmpul de la 1504-1714*, Cernăuț, 1897, p. 99, deși avea puțința să găsească numele corect al acestui oraș răsfoind cel puțin pe I. Bianu, *Bibliografia românească veche*, vol. I, 22. — N. D.

² Vezi Heinrich Wittstock, *Beiräge zur Reformations-Geschichte des Nösnergaues*, Wien 1858, p. 60, reprodus în *Telegraful român*, Sibiiu, 1880, No. 23.

³ Vezi Dr. Fr. Teutsch, *Der älteste Hermannstädter Druck*, în *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde*, III, No. 2 din 15 Februarie 1880, p. 15. — *Telegraful român*, Sibiiu, 1880, No. 21.

Philippus Pictor — pe adevăratul său nume Mahler — apare în socotelile de pe-atunci ca traducător și scriitor de scrisori românești pe lângă sfatul orașenesc din Sibiiu, v. *Korrespondenzblatt*, IV, No. 1 din 15 Ianuarie 1881, p. 1. — N. D.

⁴ Și D-l Iorga credeă mai nainte (*Sate și preoți din Ardeal*, București 1902, p. 20) despre Catehismul de la 1544 că a fost tradus „doare de Filip Maler, interpret, spion și ambasador adeseori în Țara-Românească“ (Hurmuzachi, XI, pp. 855-61, 864). — N. D.

mic pentru traducerea și tipărirea acestei cărți. Pentru a învedere cât de mici erau onorariile în acest timp, citează ca exemplu: „Eodem die popae de Stederdorff, qui quassdam literas domini vaivodae Transalpinensis nobis interpretatus est, bibales flor. 0 den. 4“¹.

A. Wurmloch numește ca loc al tipării Sibiiului. Nu e probabil însă să se fi adus slove în tipografia din Sibiiu, care funcționează încă de la 1530², numai pentru 1—1½ coală de tipar, căci din ea n'au mai ieșit alte tipăriri cu chiriliță. Mai probabil e că Philippus Pictor s'a îngrijit de tipărirea Catehismului chiar în Târgoviște, cu ocazia vreunei misiuni împlinite pe lângă Radu-Vodă³ și numai după tipărire Catehismul a fost răspândit din Sibiiu, împrejurare care a putut să-l inducă în eroare pe Wurmloch.

Anul tipării e cel dat de socotelile orașului Sibiiu, deci 1544, datare mai precisă și mai sigură decât cea a lui Wurmloch.

Traducerea s'a făcut probabil după ediția cea mică a Catehismului lui Luther, retipărit în Transilvania de Honterus la 1548.⁴

Până aici expunerea D-lui Schullerus. Ea nu aduce decât o singură contribuție nouă: dovada că Pictor a primit un bacșiș destul de mare ca să poată fi considerat de traducătorul Catehismului. Celelalte sânt lucruri cunoscute.

Dar de la apariția articolului D-lui Schullerus s'au făcut descoperiri importante, menite să întregească cele știute relativ la publicarea în românește a Catehismului lui Luther.

Se știe că pastorul săsesc Simon Massa, născut în întâia jumătate a secolului XVI și mort la 1605, afirmă în cronică sa la anul 1559: „Eodem anno die 12 Martii Johannes Benknerus, Judex

¹ *Rechnungen aus dem Archiv der Stadt Hermannstadt (Quellen zur Gesch. Siebenbürgens*, 1, 414), 5 Iunie 15 4.

² Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár* v. II, p. 2 în baza afirmațiilor lui Soterius dá anul 1529 (Gemmarii *Opusculum* ar fi cel dintâiu produs) — N. D.

³ Cam același lucru îl afirmă și D-l Iorga o. c., p. 66: „Maler va fi cerut la Târgoviște de la Radu-Vodă, pe lângă care a împlinit misiuni, litera ce-i trebuia pentru c le câteva pagini ale Catehismului; deci această literă trebuie să fi fost a lui Ljubavici“. — N. D.

⁴ După Szabó Károly, *Régi magyar könyvtár* v. II, p. 9 *Der kleine Catechismus. Für die Pfarherr vñ Hausvaeter* de Martin Luther a fost tipărit de Honterus în Brașov și la 1547. Un exemplar din această ediție s'ar fi găsit în biblioteca Muzeului Bruckental din Sibiiu și altul în aceea a liceului evanghelic din Brașov. O adaptare în limba ungurească a acestui Catehism este *Catechismus minor, Azaz, a keresztyeni tudomanac revideden való* Sumaya tipărit de Heltai Gáspár în Cluj, 1550 și 1553. — N. D.

Coronensis, cum reliquis Senatoribus, reformavit Valachorum Ecclesiam, et praecepta Catecheseos discenda illis proposuit¹.

Pe temeiul acestei mărturii istorice contemporane Hasdeu susține că „este sigur . . . cumcă la 1560 s'a tipărit în Brașov, din inițiativa autorităților săsești de acolo, un catehism în limba română“, iar „Intrebarea creștinească“ a popii Grigore „nu este decât o simplă copie, reproduce anume catehismul românesc cel de la 1560“. Pricina copierii a fost, după Hasdeu, împrejurarea că „la 1607 edițiunea din 1560 cată să fi devenit de o raritate extremă“. ²

Hasdeu însă, cu toate că cuvintele „Zi oce-nașu rumânește să înțelegemă“ din „Intrebarea creștinească“ a popii Grigore l-ar fi putut îndemna să caute o legătură mai strânsă între ea și tipăriturile coresiene făcute cu sprijinul luteranilor, în care cuvinte de acest fel revin ca un refren, a făcut greșala să creadă că textul acesteia și, în urmare, Catehismul de la 1560 ar cuprinde întocmai compendiul ortodox al sfinților Ciril din Alexandria și Anastasiu din Antiohia, ἐκθεσις σύντομος τῆς ἁποδοξείου πίστεως, „care nu se deosebește mult de catehismul cel mic a lui Luther“³. Dar Sbiera,⁴ făcând o comparație amănunțită între textul popii Grigore și cel al sfinților Ciril și Anastasiu a găsit între ele «o neasemănare și disparitate deplină», în schimb între „Intrebarea creștinească“ din Cod. Sturdzan a constatat „o asemănare uimitoare“. Sbiera relevă și o seamă de germanisme, D-l Iorga (*Ist. lit. rel.*, p. 66) mai adaugă la acestea altele. Germanismele s'ar mai putea spori cu: „sculațul morților“ (= „Auferstehung der Todten“), „au porâncitū și au lăsatū să rugămū“ (= „beten“; noi zicem: „să ne rugăm“); cu schimburi de gen ca: „cum noi păcatele noastre să le putem cunoaște, den ei (= „ele“) pre noi să ne smerimū“, „A treia (= „al treilea“) folosū“; lipsa articolului în: „unulū

¹ *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum*, ed. Trausch, Coronae., 1847, p. 61; ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 92.

² Hasdeu *l. c.*, p. 97. — D-l Pascu, admițând (fără însă să indice) părerea D-lui Iorga, aplică aproape fără schimbare aceste cuvinte ale lui Hasdeu la Catehismul luteran din 1544, susținând că „Intrebarea creștinească“ e o copie de pe acesta, fiindcă „încă la 1607 devenise o carte așa de rară, încât popa Grigorie a simțit nevoia să-si facă o copie“.

³ *O. c.* p. 95-6. — Și Gaster *Chrestomatie română*, Leipzig-București 1891, t. I, p. XLIV, N° 5, a și *Gesch. d. r. Lit.*, p. 266 afirmă că „Intrebarea creștinească“ nu poate să reproducă un catehism luteran ori calvin.

⁴ *Mișcări*, pp. 99-103 de unde extragem cele ce urmează.

cu Tatăl (= „Tatăl“), pren cine făcute sântu“; „Einschachtelung“¹ uri sintactice: „să ne pentru Iale ispăsimu“, „cum noi păcatele noastre să le putem cunoaște, den ei pre noi să ne smerim, pren cine toate făcute sântu“, „făgăduitu-nău că ne va pre noi ascultă“, „că toate făgăduiturile loi Dumnezeu cu credință numai să le putem cuprinde la noi“ ș. a.*

Uneori întorsăturile de frază sânt proprii limbii ungurești, semn că, probabil, autorul vorbea și această limbă: „De la (=ung. -töl, -től) cine te chemi creștin“, „ce e dară credința cea ce noao trebuiaște (= „rekünk kell“) să ne ispăsim?“¹.

Având acum în vedere toate acestea, este evident că între textul „Întrebării creștinești“ și Catehismul lui Luther e o strânsă legătură, acela nefiind decât o traducere a acestuia. Apoi fiindcă limba acestei traduceri, cu tot modernismul ei față de aceea a celor mai vechi texte românești, este departe de a putea fi considerată de bună românească, cum credeă Hasdeu (*l. c.*, p. 98) și cum crede D-I Iorga (*Ist. lit. rel.*, p. 66—7) admitând în urmăre că traducătorul a trebuit să fie „un Român care înțelegea bine nemțește“, noi credem mai curând că acesta a fost un Sas care vorbea bine românește în dialectul ardelean de sud (muntean), care e mai puțin conservativ, și probabil și ungurește.

În privința raportului dintre Catehismul luteran și „Evanghelia cu învățătură“ din 1580—81 a lui Coresi, Sbiera observă foarte just că cele zece porunci sânt împrumutate în aceasta din urmă² cuvânt de cuvânt din acela, cu singura înlocuire a lui „asin“ în loc de „cal“, căci acestea „n'au putut fi formulate astfel într'o carte slavonească“. Același lucru se poate constata și pentru „Tatăl nostru“ și „Crez“, dintre care cel dintâiu a fost împrumutat nu numai în „Cazania“ amintită,³ ci și în „Molitvenicul“ lui Coresi⁴ de la 1564 și, ce e mai ales de mirat.

* [Cf. și: Ce e evanghelia? Bunăvestire și veselle de la Tatăl sânt Dumnezeu, *cim* (= «wie» ...) nouă ne va iertă toate păcatele. — Cine va creade... ispăsit va fi; *cine iară* (= „wer aber...“) nu va creade, perit va fi. S. P.]

¹ Elementele lexicale ungurești pe care le întâlnim (*făgădui* și derivatul acestuia *făgăduiță* (>făgăduială, >făgăduință) < *fogadni, hasná* < *haszon, hitlean* < *hitlen, păhar* < *pohár* nu spun nimic în această privință fiind generale în limba poporului român din Ardeal în timpul când s'a făcut traducerea textului »Întrebării creștinești«.

² Vezi S. Pușcariu și Al. Procopovici, *Diaconul Coresi Carte de învățătură*, București, 1914, p. 563.

³ Vezi S. Pușcariu și Al. Procopovici. *o. c.*, p. 561—2.

⁴ Vezi N. Hodoș, *Molitvenicul diaconului Coresi în Prinsoa lui D. A. Sturdza*, București, 1903, p. 259—260.

chiar și în „Evangheliarul“ de la 1560—61 al lui Coresi și în copia acestuia făcută la 1574 de Radu Gramaticul din Mănicești, dar numai în evanghelia de la Mateiu, zac. 17¹; aici mai curând după ediția I de la 1544 a Catehismului luteran decât după a doua, care putea să fie, cum vom vedea mai încolo, cel mult în curs de tipărire. Aceasta o dovedește și faptul ivirii în toate aceste variante a lui *pre* la acuzativ („și nu ne duce în năpaste, ce ne izbăvește pre noi de hitlénul“), care lipsește în vechiul text al evangheliei, cum dovedește evanghelia de la Luca, zac. 55 a lui Coresi și a copiei acesteia făcută de Radu Gramaticul, unde ni se păstrează vechiul text², precum și tâlcul „Tatălui nostru“ (predica „Frați dragi“) care redă textul rugăciunii Domnului după vechea redacție de la Mateiu³. Traducătorul Catehismului luteran însă cunoștea Evanghelia „intorsurii de demuit“ din care a păstrat și în redacția sa pe *hitleanul*, care astfel e un element comun, o moștenire a tuturor variantelor și nu poate fi o traducere verbală a germanului „uebel“, „böse“.

Pricina că l-a păstrat a fost probabil că n'a știut cum să înlocuiască acest cuvânt care aici are o accepțiune specială și pe care copistul codicelui Todorescu, care nu-l înțelegea, l-a glosat cu „ghevolul“⁴. Ajunși acum în acest loc, fără să vrem, trebuie să ne punem și noi întrebarea pe care și-a pus-o Hunfalvy, *A rumun nyelv*, Budapest, 1878, pp. 102—105 și *Die Rumänen und ihre Ansprüche*, Wien u. Teschen, 1883, p. 226: „Wann kamen die Rumänen dazu das „Uebel“, „Böse“ mittelst des ungrischen *hitlen* (ungläubig)... auszudrücken? Gewiss damals, als der Glaubenssatz: „Sola fides salvificat“ (nur der Glaube macht selig) das Schiboleth war, also zur Zeit der Hussiten und der Reformation. Damals war der Ungläubige

¹ Vezi G. Timuș Piteșteanu, *Tetraevanghelul diaconului Coresi*, București, 1889, p. 10; Pușcariu—Procopovici, *o. c.*, p. 561.

² „Și nu ne duce noi în ispită ce ne izbăvește noi de hitlénul“, v. G. Timuș Piteșteanu, *o. c.*, p. 144 și Pușcariu—Procopovici, *l. c.* Evanghelia de la Luca arată și alte deosebiri față de cea de la Mateiu.

³ Cf. „Nu ne duce noi în năpasti... ce să ne izbăvescă noi de oame[r]i hitléne“, ap. Hasdeu, *l. c.*, p. 125.

⁴ f. 122 r°, v. N. Drăganu, *Două manuscripte vechi*, București, 1914, p. 229.

wirklich der Böse, und der Unglaube das grösste Uebel. Dieses Wort konnte nur in der Moldau und in Siebenbürgen durch die Berührung mit ungrischen Hussiten oder Reformirten in die rumänische Sprache gelangen, und es hat sich in derselben sogar mit der ungrischen Ableitungssilbe *ség* eingebürgert. Denn von *hitlen* (ungläubig) wird im Ungrischen *hitlenség* (Unglaube, Ungläubigkeit), welches im Rumänischen als *viclesug* (Bosheit, Schlechtigkeit) wiedererscheint“.

E cunoscut acum că înainte de 1560–61 când s'a tipărit Tetraevanghelul lui Coresi și mai ales înainte de 1544, data tipăririi Catehismului luteran, influența ungurească s'a putut manifesta în reforma bisericească în genere și în tendențe de a reformă și biserica românească numai pe cale husită. Biserica calvină ungurească își ia începutul abia în 1564, când Ungurii se despărțiră de Sași în urma hotărârii luate în dieta de la Turda. Numai după această dată încep și Calvinii să traducă și să tipărească cărți bisericești pentru Români (cf. *Tâlcul evangheliilor* și *Molitvenicul* lui Coresi de la 1564, *Psaltirea* lui Pavel Tordași de la 1570, *Palița* de la Orăștie din 1582 etc.).

Hitlean a intrat însă în românește în secolul XV nu numai prin biserică, ci și pe cale politico-militară și socială, dar cu înțelesul de „perfidus“¹. Și cu toate că a prins rădăcini, iar mai târziu a ajuns să se întrebuințeze numai în acest înțeles, în textele noastre bisericești vechi el continuă să aibă încă câțeva vreme înțelesul de „necredincios“, „rău“, „satana“, „diavolul“ al celei dintâiu traduceri. Astfel, ca să cităm câteva exemple, găsim: *d[uj]hulu hiclenu* Cod. Vor. 5/8-9; *d[uj]hurile celiã hiclîanele*, ibidem, 4/2; *cine se apropie necuraților draci, duhure hitlène sântu*, Coresi, *Evangheliar*, 17/15; *hiclénul în (=„îi“) dracul ce cu h[ic]lînsigul său cădzu din ceriu... hiclénulu vrăjmașulu* (bis), Cod. Sturdz. ap. Hasdeu, *Cuv. den bătr.* II, 125 ș. a.

Bănuiala lui Hasdeu, precizată în chipul arătat mai sus de Sbiera, s'a dovedit întemeiată. Cum a arătat Andreiu Bârseanu, regretatul fost prezident al „Astrei“ din Sibiu, în o comunicare făcută la Academia Română la 11 Noemvrie 1921 asupra unei vechi tipărituri, aflate într'un volum (păstrat acum în biblioteca

¹ Vezi I. Bogdan, *Documente privitoare la relațiile Țării Românești cu Brașovul și cu Țara Ungurească*, v. I (1413-1503), București 1905, p. 395 unde se citează acest cuvânt din documente slavo-române din anii 1462-3, 1479 și 1480.

Academiei Române), împreună cu alte scrieri, slavonești și românești, cu prilejul adunării generale a „Asociațiunii“ ținute în Sighetul-Marmației în luna August a aceluiași an, în adevăr s'a tipărit și a două ediție a Catehismului luteran. Dar iată ce ne relatează în scurt însuși descoperitorul: „Cele 11 foi tipărite, legate împreună la sfârșitul volumului despre care e vorba, cuprind originalul „Întrebării creștinești“ copiate în a. 1607 de preotul Grigorie din Măhaciu și date la iveală de răposatul B. P. Hasdeu în vol. II din „Cuvente den bătrâni“. Norocul a făcut, că, pe lângă textul Catehismului, care poartă urme vădite de influența luterană — tocmai apăruse în a. 1548 în Brașov Catechismul cel mic al] lui Luther în tipografia lui I. Honterus — să se pătreze 3 pagini din prefața cărțuliei, din care se vede, că ea „s'a scos pre limba rumânească cu știrea Măriei lu Crai și cu știrea episcopului Savei Țărăei ungurești“, și a fost închinată „Sfinției Sale Arhiereu i Mitropolit Efrem“... „Craiul n'a putut fi altul, decât Ioan Sigismund Zápolya; Sava, episcopul ortodox al Geoagiului, recunoscut din nou de acesta în 1562; iară Efrem, Mitropolitul Ungro-Vlahiei între anii 1558 și 1566, în care răstimp, afară de dânsul, au mai păstorit scurtă vreme biserica Țării Românești încă alți doi Arhieri. Tot din prefață se poate constată, că micul Catechism face parte din primele tipărituri coresiane, dat fiind la lumină în Brașov prin mijlocul veacului XVI-lea (Hasdeu îl dată din 1560) se confirmă, ceea ce nu exclude, ca acest Catechism să fi fost o reproducere a primei tipărituri românești, de care se face amintire în socotelile Sibiiului din a. 1544“¹.

Întru cât s'ar dovedi cu siguranță că textul ediției a doua a Catehismului luteran a fost identic cu al celei dintăiu, traducătorul sas care știa bine românește, și poate și ungurește, a putut fi în adevăr Philippus Pictor.

Dar întregirile noastre nu se opresc aici. Iarăși norocul și bunăvoința D-lui I. Martian ne-a dat în mână încă un manuscris, cum se poate dovedi din filigranele de hârtie, din jum. I a sec. XVII², în care s'a mai păstrat o copie a Cate-

¹ *Transilvania*, LII, Sibiu 1921, No. 10-12, p. 90-901.

² Între altele găsim un cerb, apoi un scut cu o cruce de-asupra, în partea superioară a scutului literele **I H S**, iar în cea de desupt un corn de vânătoare. Filigrana din urmă are o formă pe care în colecția lui Kemény, *Signa interna chartarum saeculo XIV., XV., XVI., XVII. et XVIII.*

hismului luteran pe ff. 1-12, de astă dată cu *scriptio continua* și rotacism.

În întrebuintărea rotacismului copistul nostru este mai puțin consecvent decât popa Grigore din Măhațiu în „silița de a păstră intacte ortografia și fonetica textului copiat” — „nicăiri nu figurează **S**, numai **z**, și nicăiri *n* între vocale nu trece în *r*, afară numai de cuvântul *ннмерилъ* = *nimerilé*, care putea să fi fost scris așa și în prototip, căci se întrebuintează și pe aiuri între Români” —, deși „în propria adnotațiune”, pusă la sfârșit, „unde nu copiază pe nimeni, Măhăceanul nostru revine la dialect scriind *чирн* = cine”¹.

Pricina este că el e mai puțin atent nu numai când e vorba de rotacizarea textului pe care îl avea înainte, ci și de copiere, iar urmarea e că găsim forme ca: *vecirului* (f. 5 v⁰, r. 5) alături de *vecinului* (f. 5 v⁰, r. 8); contaminarea ortografică *vereni* în loc de *veni* (f. 1 r⁰, r. 12-13); *creșterește* (= „creștiresți”, f. 1 r⁰, r. 12-13) alături de *creștenă* f. 2 r⁰, r. 7-8 și 11, *creștină* f. 2 r⁰, r. 10 și 2 v⁰, r. 14 și de contaminarea ortografică *creșteină* f. 2 r⁰, r. 13 ș. a.²

Restul manuscrisului, pe care-l vom descrie și studia altădată, chiar și cele trei rugăciuni principale scoase din Catehism și puse imediat după el cu o molitivă introductivă obișnuită în biserica ortodoxă, sânt scrise fără rotacism.

Pe ff. 1 r⁰, r. 1 — 2 r⁰, r. 6 ni se păstrează sfârșitul prefeței din care se vede clar legătura cu cărțile coresiane care au epiloguri sau prefețe aproape identice: „5 cuvente cu înțelesu bore (= „bure”) și de|repte. decât | 10. mi|e| de cuvente | [ae]- înțelése în limba | striinâ după acel|a vă rugămú to|ți si|in|ti pirin|ți (sic, = „părinți”) ore vlădici | oare episc|o|p|x oalre popi. |tr | a câ|rara (sic, = „cărora”) mârâ va velreni (sic). acesté

in Transilvania olim obviarum (din Biblioteca Universității și a Muzeului național ardelean din Cluj), o găsim o singură dată în un document de la 1642; înainte și după această dată marca își schimbă forma și i se adaugă și alte litere. În forma d- la 1642 o mai găsim în un manuscris care e proprietatea liceului grăniceresc din Năsăud și de care ne vom ocupa altă dată.

¹ Hasdeu, *l. c.*, p. 96-7.

² Dinre celelalte particularități grafice ale copistului nostru, care are numeroase greșeli, relevăm întrebuintărea consecventă a lui **S** în locul lui **z**, o preferință foarte pronunțată pentru **z**, nu numai în locul lui **n**, ci și al lui **k** (= *ũ* și *ã*) și **x** (= *ã*), precum și pentru **o** în locul lui **oy** sau **s** și **oa**,

că|r|r|ți (sic) creșterește (= „creștirea”) | mainte să cetel|scă
necitindū | să nu ġudece ni|ce să greșască (sic) | rău. că nu-
într-î|nūsele alte nemi|că. ce numai cē|u] propoveduit sf|î|n|ții
părinți. și | se ne închirāmū. și | se cinstimū și se | dāruimū. Pre
no|mele tatălui | și fiului și | d|u|h|u]ui sf|â|ntū și || crēdemū că
ca (sic, = «va») fi cu blagoslo|venie sf|î|n|ției | lu I|su]s H|risto]s
mântui|toriiu nostru a|minū. — Urmează apoi „Între|b|re crește-
nēscă. Întrebare. Cre|știnū este (= „ești”). Răspu|nsū. creștinū...”
ș. a. m. d.

Copia noastră s'a făcut după un exemplar necomplet, cum
dovedește între altele lacuna de pe f. 7 v⁰, r. 6 unde găsim:
„darā pren care vomū șū. Is. Hs.“ Între „vomū” și „șū. Is. Hs.”
trebuie să se întregească un text de aproape 3 foi din Cod.
Sturdz. (p. 203—208, v. Hasdeu. *Cuv. den bătr.* II, p. 102—104:
vomū [ispāsi... ce-u învățatū însu]șū I|su]s. H|risto]s.“). Apoi
copistul nostru își permite unele modificări. Astfel, afară de scoa-
terea amintită a rugăciunilor principale din care (d. p. din
„Tatăl nostru”) dă numai începutul, pe f. 2 v⁰, r. 4—7 în loc de
„crede ertăciunē păcatelor” scrie: „Să va acela omū cire crēde
în H|risto]ss (sic) er'taii-se-vor. păcatelorū” (sic), unde încercarea
de a adauge e evidentă din însăși greșala din cuvântul din urmă.

Mai interesante sânt însă cele două adausuri făcute în „Cele
10 porunci”, căci ne arată lipsa de pregătire dogmatică (dog-
mele adecă nu pot admite astfel de schimbări) și inclinațiile
bogomilice ale copistului. După „a doao no|mele dom'nului |
domnedzāului tă|u în harū să nu-lū | ġai. prin gura ta | că nevi-
|no]vatū. nu | veri fi” (f. 4 v⁰, r. 8—14) adauge: „și vere|ré să
cinūstești că ġaste răstign|itolū domnoloi. | lui I|su]s H|risto]s”
(f. 4 v⁰, r. 14 — f. 5 v⁰, r. 4), iar după „a treia. | sārbe|dzā] dume-
reca.” (f. 5 v⁰, r. 4—5) pune: „și praznicelē. cē|ġia dumnedzeeștile”.

Comparația celor două texte ne ajută să facem îndreptări
atât în unul, cât și în cellalt, dar aceasta, cred, n'are rost să se
facă fără a se avea în vedere și originalul care încă nu s'a re-

tipărit după singurul exemplar menționat mai sus și păstrat în Biblioteca Academiei Române, lucru care e de dorit să se facă cât mai curând ¹.

N. Drăganu.

Etimologii.

aceră.

Verbul *aceră*, tradus de Anonimul din Caransebeș prin „expectare”, se găsește cu acest înțeles și la Coresi, pe când în Muscel are sensul mai nou de „a atârna, a stârmoci pe lângă cineva” (*Dict. Acad.* cf. errata!). Cuvântul acesta ar putea fi un împrumut foarte vechiu din alb. *Κελονί*, care are și înțelesul de „gebe acht” (G. Meyer, *Alb. Wb.* 225), întocmai ca azi în Banat:

¹ Publicându-se textul acestuia s'ar putea stabili definitiv dacă cele 12 foi tipărite dintr'o *Pravilă românească* fac parte în adevăr din tipări-turile lui Coresi cum bănuiește Bărseanu. I. c., trimițând la Cipariu, *Crestomatie* sau *Analecte literare*, Blaj, 1858, p. XIX, D și XX, D, care vorbind aici de epilogul «ros de șoareci» al Tâlcului Evangheliilor de la 1564¹ afirmă că *Pra* din „Dereptu acéia amú scosú [de amú tipărițtu treeteevanghelul și pra . . .” trebuie întregit în «Pra[vila rumânește]» ori avem de a face cu câteva foi din o *Pravilă* tipărită mai târziu, d. p. din cea de la Gova din 1640. Este știut că mai târziu Cipariu (*Principii de limbă și scrip-tură*, Blaj, 1860 p. 104 și *Archiv pentru filologie și istorie*, Blaj, 1867, p. 89) și-a schimbat părerea relativ la coniectura *Pra[vila]*, admitînd *Pra[xiul]*. Descoperindu-se apoi în adevăr un *Praxiu* sau *Apostol românesc* tipărit de Coresi, ipoteza despre existența unei *Pravile* coresiane a fost abandonată. Ea revine acum din nou în discuție.

S'ar putea face apoi o interesantă comparație de texte pentru a se stabili prototipul redacției românești a *Legendei Duminecii* publicată de Hasdeu. *Cuv. den bătr.* II. p. 43—55. Hasdeu, *ibid.*, p. 31 o consideră de o redacțiune sau o traducere făcută de însuși popa Grigore și credeă că acesta „în orice caz aveă dinainte-i un text oarecare paleo-slavic, căci din totalitatea lucrărilor sale se vede că el nu știă grecește”, dar cel ce scrie aceste rânduri a arătat din deosebite greșeli de copiere (*Codicele Todorescu și Martian*, p. 74—5) că popa Grigore n'a făcut în adevăr altă muncă decât cea de copist. Această părere a fost admisă și de Pascu o. c. p. 113—4.

Tot așa contribuții interesante ar putea să ne dea și varianta necunoscută a *Pouceniei* sau *Învățăturii întru cinstita și marea Duminecă a Paștilor* despre care (o. c. p. 17—20) arătam că a fost foarte populară și ni s'a păstrat până acum în mai multe redacții, apoi (p. 67—68 și 80—88) că deși în redacția Codicelui Todorescu și cea păstrată în Cazania de la 1581 a lui Coresi avem de a face cu același text, nici unul nu e copie de pe cellalt, căci și la Coresi găsim greșeli de copiere evidente, ci probabil amândouă de pe un prototip comun care circula în manuscris.

În sfârșit de bună seamă interesantă din punctul de vedere al limbii poate să fie și *Învățătura la Sfânta Precestanic*.

„passe auf“ (Weigand, *Jahresb.* III, 313), adecă „stau la pândă, pândesc ceva“ (Comun. A. Coca). Imprumutul a trebuit să se facă pe când *k'* putea deveni *č* și *l* velar între vocale să treacă în *r*.

, căpșună.

Originea acestui cuvânt, neexplicat încă etimologiceste (Tiktin: Viell. zu lat. *capsa* „Kasten“!), e indicată prin forma *căpușună*, atestată în *Chestionarul lui Hasdeu* III 242 și XII 322. Într'adevăr, dacă *pș* ar fi original și cuvântul de origine latină, am așteptă ca, înainte de accent, *p* să amuțească. Dimpotrivă, dacă plecăm de la o formă mai veche *côpușună*, sincoparea lui *u* se explică lesne ca în *collocare* > **culucă* > *cuică*, **inuxóro* > **ínusor* > *ínsor*, **obsucare* > **usucă* > *uscă*, **subrupare* > *surupă* > *surpă*, *eccumo, djo* > **acumù* > *acmù*, *frumusefe* > *frumsefe* (la Aromâni și: *niputuf, nipteare* > *nipútuf nipteare, arușine* > *arșine, minuțâl' > mințâl'* etc.).

Acest *căpușună* trebuie să fie un derivat din *căpușă* prin sufixul augmentativ *-une*, din lat. *-onem*, același sufix, pe care-l întâlnim în *grâsun*¹ < **grassonem*, în care se simțeă ca sufix productiv, poate și în *munună* (Candrea-Densusianu, *Dict. Etim.* No. 1150) și în derivate ca bănățeanul *colțurî* „dantele triunghiulare pe marginea cămeșii“ (*Jahresb.* III 318), alături de *colțorî* augmentativ din *colț* (Viciu, *Glosar* s. v.). Mai avem pe *iepșună*, care însă datorește, probabil, sufixul tocmai lui *căpșună*, despărțit, prin etimologie populară, în *cap* + *șună*.

Fiind atestată și forma *căpșune*, probabilitatea că avem a face cu sufixul latin *-onem*, atât de frecvent în celelalte limbi romanice, devine și mai mare. Din *căpșune* au rezultat cele două forme, *căpșun* pentru plantă și *căpșună* pentru fruct, după modelul celorlalte numiri de plante-fructe, ca în **nuce* (< *nucem*), devenit *nuc-nucă* ș. c.

Căpșuna ar fi deci, din punct de vedere semantic, o „căpușă mare“. Această figură nu trebuie să ne surprindă la un popor de păstori. Precum se știe, *căpușa* se vâără în pielea animalelor, mai ales a oilor, și le sugă sângele. Capul e ascuns în piele, iar corpul se dilată, făcându-se une-ori cât o alună de mare și devenind, din cauza sângelui cu care s'a umplut, roșu-vinețiu.

¹ Cred că după românescul *gras-grâsun* e decalcat alban. *bits* și *bitsún* „purcel“. G. Meyer, *Aib. Wb.* 38.

Fructul căpșunelui, roșu și el, e așezat între frunzuțiile care îl înconjoară, întocmai ca o căpușă cu capul ascuns în pielea oii.

Dovada că sântem pe calea cea bună în deducțiile noastre ne-o dă dialectul aromân, unde *căpușă* are amândouă înțelesurile, cel de *căpșune* și cel, figurat, de *căpușă*. La Dacoromâni avem de asemenea *căpușă* = „mugur de viță“, o expresie figurată asemănătoare, și verbul *încăpuși* „înmuguri“.

Cât despre *căpușă*, cred că acest cuvânt, care se găsește la cele mai multe popoare balcanice (bulg. *kapuš*, alb. *kepuše*, sârb. *krpuša*, probabil prin contaminare cu *krlja*, *krpele*, cu sensuri asemănătoare¹), s'a răspândit la popoarele învecinate prin păstorii români. Dat fiind că insecta se caracterizează prin faptul că își vâra capul în pielea animalului, fixându-se cu el atât de strâns, încât n'o mai poți scoate fără să-i rupi corpul (care crește apoi din nou), numele ei poate fi derivat din cap prin sufixul *-uș*.

. căptuși.

Verbul nostru *căptuși* „doubler“ și apoi, prin extensiune, „lambrisser, planchéier, tapisser, ferrer, revêtir“ și chiar „giffler, tromper, se griser“, n'are nimic a face cu turcescul *kaplamak* „doubler“, precum dovedește răspândirea geografică a cuvântului, cunoscut în toate regiunile dacoromânești (uneori supt forma asimilată *cuptuși*) și mai ales forma lui.

Prin Rucăr întâlnim substantivul *căp'uh* cu înțelesul de „căptușală de pânză, care se aplică la cămășile țărănești, la piept și la spate“; el se regăsește în Țara-Oltului supt forma *cuptuv* „căptușală de pânză mai groasă, cu care se căptușesc pe dinlăuntru cămeșile bărbaților, de la mijlocul spatelor în sus peste umeri, până la gaura pieptului, ca să fie mai durabile“ (Țara-Oltului, III, No. 23). E evident că verbul *căptuși* e derivat din acest substantiv, cu prefacerea finalul *h* în *ș* înainte de vocală palatală după modelul cuvintelor slave, ca în *năduh-nădușesc* (sl. *nadušiti*), *burduh* (*burduf*)-*burdușel*, *vătah* (*vătăf*) — *vătășel*, germ. *Weidenbach* (> *Ghimbav*)-*Ghimbășel* etc.

Cât despre *căptuh*, el e de origine germană. N. Drăgan mi-a sugerat ideea că în partea lui finală trebuie să căutăm pe

¹ Tot ca împrumut din românește îl consideră P. Skok în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLI (1921) p. 151, crezând că *r* s'ar fi putut desvolta din *ă*, ca în serbo-croat. *srklet* din turc. *saklet*.

germ. *Tuch* „postav, stofă“ și că avem de a face cu un termen introdus la noi prin croitorii nemți sau, și mai probabil, prin lipscani. Deși un **Kapptuch* nemțesc nu-l cunosc nici din graiul viu, nici nu-l pot atesta în dicționare, totuși el nu e greu de înțeles, dat fiind că *Kappe* (*Deckenkappe* sau *Kappenleintuch*) se întrebuințează și azi cu sensul de „cearșaf de plapumă“, deci pânza care învâlește plapuma, spre a o scuti. Mediolatinul *cappa* eră un „termen cultural“ care s'a răspândit la cele mai multe popoare europene. Înțelesul lui eră din cele mai variate, având totuși sensul fundamental de „învălițoare“ a capului (franc. *chapeau*, germ. *Kappe*), a corpului („mantă“) sau a unor obiecte, sens care se regăsește și astăzi în franc. *chape* (Cf. Kluge, *Etym. Wb.* s. *Kappe*).

căpui.

Verbul acesta are, după Tiktin (*Dict. rom.-germ.*), în Moldova, înțelesul de „ergreifen, packen“, iar în Muntenia și Ardeal pe cel de „versehen, ausstatten, versorgen“. Ca și Cihac I 41, Tiktin crede că e un derivat din *cap* și-l compară, pentru sensul moldovenesc, cu *căpătă*, iar pentru cel muntenesc cu *căpătui*, două verbe care stau și ele în legătură etimologică cu *cap*.

Derivatele postsubstantivale în *-ui* sânt în limba noastră de origine relativ recentă și păstrează totdeauna o legătură strânsă de înțeles cu substantivul de la care derivă: *ghemui*, *păcătui*, *pălmui*, *pescui*, *șerpui*. Nu văd însă care ar putea fi legătura de înțeles între *cap* și *căpui*. Analogia lui *căpătui* e și ea înșelătoare, căci acest verb nu e derivat din *capăt* cu sufixul *-ui*, ci din *căpătăiu* (arom. *căpituțiu*) și numai asimilat derivatelor în *-ui*: înțelesul fundamental al acestui cuvânt este „a (se) face om cu căpătăiu“.

Cele mai multe verbe în *-ui* nu sânt însă derivate de la substantive românești, ci această terminațiune apare de preferință la verbe de origine maghiară: *hălădui* < *haladni*, *lăcu* < *lakni* etc. Tot astfel *căpu* nu-i decât ung. *kapni*, care are același sens ca verbul românesc, adică „a obține, a căpătă, a apucă, a pune mâna pe ceva“.

cârcală, cârcăli.

Substantivul *cârcală* s. *cârcăli* e explicat de Rădulescu-Codin prin „lucru neisprăvit, murdărie“. Mi-am notat și eu cu-

vântul, auzindu-l în Bran (deci în apropiere de Muscel) în fraza următoare: Noi nu luăm două lucruri de odată, ci de-a-rândul, întâiu unul, și, când e gata, al doilea, că dacă nu, rămânem în cârcală.

Originea cuvântului e sârbescul *krkala* „balegă“. Deci sensul original e cel de „murdărie“. Înțelesul de „lucru neisprăvit“ nu s'a dezvoltat în mod firesc, prin evoluarea sensului, din „murdărie“, ci cred că s'a produs o apropiere etimologică înșelătoare de alt cuvânt cu o formă apropiată, adecă de *incurcală*: „rămânem în cârcală“, care la origine va fi corespuns francezului „nous voilà dans la boue“, a fost înțeles ca „rămânem în incurcală, în incurcătură“.

În sârbește găsim și verbul *krkaliti*, tradus în Rječnik prin „gnusiti“, adecă „a se băligă“, „a murdări“. Sensul acesta se recunoaște în verbul românesc *a cârcăli*, întrebuințat mai ales în accepțiunea de „a spăla murdar, a scrie prost și murdar, a desemna urît“, și, prin extensiune, „a face ceva urît, prost, de mântuială“. Prin Ardealul de nord (în Poveștile lui Reteganu III 63), prin Bucovina (Marian) și prin Moldova (în Șezătoarea VIII 38) are însă și alt sens, adecă „a frige ceva (mai ales popușoiu) numai pe de-asupra“. Sensul acesta s'ar putea explica, la rigoare, ca „a frige de mântuială“, cred însă că și în cazul acesta avem a face cu asociația lui *cârcăli* cu *părpăli*, care însemnează tocmai „a frige numai pe de-asupra“. Acest cuvânt cu formă și sens asemănător a „furat“ oarecum pe celalalt, suggestionând pe cei ce-l auzeau întâia oară fără să izbutească să prindă sensul lui exact.

Avem dar exemple nouă pentru fenomenul descris în lucrarea mea „Din perspectiva Dicționarului“, București, Academia Română, 1922, la pag. 23—26.

carâmb — coroagă — scoroji.

Cuvântul *carâmb* sau *cârâmb* (Șezătoarea II 186, Pamfile I. C. 32, Rev. crit.-lit. III 92, Chestionarul lui Hasdeu II 88, IV 44, XI 60, 389, XVI 10, 97, XVIII 142, 306) e unul dintre cele mai mult discutate etimologiceste. Ca titlu de curiozitate citez derivarea din ung. *karima* „bord, rebord“ (Cihac II 487, din lat. *carri umbo* (Philippide, *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXI 302) sau din lituanul *karābas* (Scriban, *Arhiva Iași*, 1921, p. 238).

Miklosich (*Etym. Wb.* 132) apropiase cuvântul românesc de sârbul *korubati* „a desfăcă porumbul“; pășind pe urmele lui, Weigand (*Jahresber. XVI* 222) presupune pentru cuvântul românesc un tip medio-bulgar **коруѡъ*, de unde și bulg. *koruba*, *korubka* „coajă, scorbură“; etimologia aceasta e primită, firește, de H. Dumke (*ibid. XIX* 82).

Tipul construit de Weigand — spre a explica pe *âm* românesc — e mai mult decât problematic; Berneker (*Sl. Wb.* 577) nu crede în forma cu vocală nazală, iar etimologia cuvintelor bulgărești și sârbești citate mai sus o numește „dunkel“. Dar și înțelesul e atât de depărtat, încât o apropiere de românescul *cărămb* ni se pare imposibilă.

Bulgărescul *koruba* și *korubka* — cu care se mai poate asemăna și rutenescul *korobka* „cutie făcută din scoarță de copac“ — a fost împrumutat în limba noastră supt forma *coroagă*, pe care îl înregistrează mai întâiu Polizu în Dicționarul său, traducându-l prin „die Lindenrinde, das trockene Schaffell“ (după el, Laurian și Massimu, care se gândesc la lat. *ruga* „zbârcitură“, Barcian și Alexi, care dau și sensul „der Bast der Linde“), apoi Cihac (II 493), care-l confundă cu *corobează* și-l derivă din ung. *kéreg* „scoarță“ și Damé, care dă și sensul — suspect — de „bête à cornes“. Bătrânul Seulescul cită între cuvintele culese din texte vechi și din gura poporului pe „*coroagă* = scoarță de teiu din care se face banița *кѡс*, pielea de oaie, corium“ (*Uricariul X* 401). În *Revista Critică-literară* III, 120, se dă din Țara-Hațegului „*coroagă* = scândură uscată și strâmbată“. Același cuvânt apare prin Bran și prin Muscel, supt forma *corugă*, înșirat în *Chestionarul lui Hasdeu* vol. IX (Muscel) p. 284 între obiectele de stână și descris de C. Lacea în modul următor: „tavă făcută din coajă de brad, pe care ține baciul mămăliga, lingurile, sarea etc.“. Verbul corespunzător e *se corugă* = „se îndoiaie, se surpă (casa, ciubărul)“ în Rășinari (V. Păcală, *Monogr.* 138), întocmai ca bulgărescul *corubjă se* = mă îndoiu, mă încovoiu (Berneker *Sl. Wb.* 577). Din punct de vedere formal înlocuirea finalului *-oba* prin *-oagă*, foarte des ca terminațiune și ca sufix în limba română, nu are nimic surprinzător¹, iar dat fiind schimbul continuu ce există între sufixele cu consonan-

¹ Cf. exemple pentru *-ova* > *-oga* în *Dacoromania* I 217.

tele -c- și -g-, acest *-oagă* a putut fi substituit ușor prin *-ugă*. Din punct de vedere semantic, înrudirea cuvintelor e clară: sensul fundamental al cuvântului e „coajă”, în special „o bucată mai mare de scoarță de pe un copac” care poate servi și ca tavă primitivă; prin asemănare apoi: „piele uscată” (cf. sl. *coža* „piele”); verbul corespunzător însemnează „a lua forma concavă a unei astfel de scoarțe, a îndoi, a încovoia, scovârdă”, sau „a se coji” ori „a se usca (ca o scoarță)”.

Toate aceste sensuri le are verbul *corogî* (*coroî*) sau *scorogî* (*scoroî*), pentru care cred inutil a cită exemple, căci le întâlnim răspândite pe aproape întreg teritoriul dacoromân și a căror înrudire cu *coroagă* a recunoscut-o Tiktin în *Dicționarul* său. Totuși se pare că aceste verbe nu pot fi despărțite nici de rutenescul *korobyte sja* „sich krümmen, spreizen, sträuben” (rus. *korobiti* „krumm ziehen, krümmen, biegen”¹ pe care Berneker (*Sl. Wb.* 569) le desparte de bulgărescul *koroba*, poate pe nedrept. N’ar fi exclus ca forma *corogî* să fie o pronunțare dialectală pentru *corovî* (*corobi*), precum e *gogî* în loc de *govî* (*Dicț. Acad.* s. v.), *pligî* (*Mat. folc.* 1311) în loc de *plivî* etc.

Dacă despărțim însă familia cuvintelor reprezentate prin *coroagă* de *carâmb*, care e explicarea etimologică a acestuia?

Din momentul când am dat în limba română de cuvântul *cărâm*, a cărui origine din latinescul *calamus* cred că e sigură (*Dacoromania* I 225—226), am avut convingerea că în această direcție trebuie căutată și etimologia lui *carâmb*.

Intr’adevăr, sensul fundamental al lui *carâmb* este cel de „drug, sul, tub”, care se poate recunoaște ușor în toate accepțiunile speciale ale cuvântului: 1. unul din drugii paraleli ai loitrei căruței, în care intră spetezele; 2. capătul osiei, care iese afară din pociumb și pe care se învârte roata; 3. băț pe care se înseamnă, cu vârful cușitului, înălțimea laptelui la o mulsoare, hărag; 4. tureacul cizmei. Înțelesul 1 este același ca al lui *carâm*, care însemnează „unul din drugii paraleli, în care intră fușteii scării”, loitrea de la căruță nefiind decât o scară mai mică.

Înainte de ce Românii să fi primit, prin mijlocire slavă (sârb. *lojtra*, sau maghiară (*lajtorja*, regional *lajtra*) pe *Leiter* german, vor fi avut pentru această parte a căruții, un termen latin corespunzând ideii de „scară mică”. În acest caz și drugii

¹ De la acesta derivă Cihac II 73 pe românescul *corogî*.

paraleli ai loitrei au putut fi numiți cu un diminutiv de la *calamus*, spre deosebire de *carâmi*, (< lat. *calami*) scării.

Ce ar fi dat, foneticește, un **calamulus*¹, în românește? Sau **câramur*, sau **cârâmlu*, după cum admitem o formă cu *u* menținut sau sincopat. Intercalarea unui *b* în grupele *ml* și *mr* este un fenomen atât de cunoscut din cele mai multe limbi, încât ajungem să cităm, din limba noastră, pe turc. *damla* > *dambă*, slav. *mlatiti* > *îmblăti*, ung. *zsemlye* (< germ. *Semmel*) > *jimblă*. Nimic mai ușor de înțeles decât o disimilare, fie că admitem stadiile **cârâmbu* > **cârâmbu* > *cârâmb* sau, plecând de la forma articulată, **cârâmbul(u)* > *cârâmbul(u)*; analogia lui *primblu* (< *perambulo*) > *plimb* și a lui *gâmfare* > **gâmfare* > (*în gâmfare* ne vine imediat în minte).

Calamus avea, precum am arătat în *Dacoromania* I. c., în latinește, afară de înțelesul de „trestie“, păstrat în cele mai multe limbi romanice, și pe cel de „harac, prăjină“, de la care trebuie să pornim spre a explica înțelesurile cuvintelor românești. Un diminutiv **calamulus* e indicat prin forma *calamellus*, atestată în latinește și păstrată în limbile romanice (cu alt sens, ca de atâtea alte ori). În sfârșit, să mai amintim că dacă, alături de forma „regulată“ *cârâmb*, găsim tot atât de des *carâmb*, păstrarea lui *a* proton se datorește existenței alături a lui *cârâm*.

Mai avem, în limba română, două cuvinte cu o formă asemănătoare. E substantivul „*scârâmbă* = țandără“, dat mai întâiu de *Lexiconul Budan* și apoi de celelalte dicționare și atestat, împreună cu verbul „*m'am scârâmbit* = m'am înțepat“, de *Frâncu-Candrea*, *Moșii* 105. Acesta nu poate avea nici o legătură etimologică cu *carâmb*. Dimpotrivă, verbul reflexiv *cârâmba* = a se curbă, a se încovăia, a se scovârda (despre lemn, scânduri), auzit de G. Giuglea în Aghireș, jud. Cojocna, pare a fi rezultatul unei contaminări între *cârâmb* și verbul *scâlâmba* (despre care cf. *Conv. lit.* XXXIX, 306 ș. u.).

creplă.

Prin jurul Sighișoarei și prin jud. Sibiiu și Făgăraș, *crepla* e „troaca (= covata) de adăpat vitele“ (*Viciu*, *Gl. s. crep*) sau pur. tant, *creple* sânt „vergelele de lemn, prinse între două lemne mai groase și aninate pieziș de-asupra ieslelor“ (*V. Păcală*, *Monogr. Râșinari* p. 435). Acest cuvânt e o contaminare între

¹ Datoresc lui G. Giuglea sugestiuinea acestei forme.

crep și *iesle*. *Crepul*, definit de Lexiconul Budan prin „troacă de adăpat vitele“ e un „jghiab“ sau „vălău“ (Cihac II 537) cum i-se mai zice în alte părți. Cuvântul e întrebuințat în Ardeal, în regiunile unde sânt Sași, și este împrumutat din limba acestora: *Krep* = germ. *Krippe*.

cucuibă.

În pădurea din apropierea Lugojului e un loc, unde se cunosc urmele unei case părăsite, numit *Cucuibă*. Această numire, care nu mai e înțeleasă de nimeni, corespunde sunet de sunet unui lat. *concupia* (*concupium* sau *concupius*, a, um). E probabil ca mai de mult cuvântul să fi existat în limba noastră ca apelativ, cu înțelesul de „locul unde puteai dormi noaptea împreună cu alții“, căci chiar casa aceea din pădurea Lugojului servea, precum se spune, de „mas“ pentru Țigani ce treceau pe acolo.

firav.

Tiktin, crezând că *hirav* e forma originală a cuvântului, îl derivă dintr'un presupus **chyravă* slavon (din *chyra* „betejală“). Această explicare am admis-o în *Dicț. Acad.*, crezând că *firav* e un hiperurbanism cu pronunțarea *fi* în loc de *hi*. Acum găsesc în bulgărește cuvântul din care derivă al nostru: *ilav*, *chilav* și *irav*, pe care Pančev le traduce prin „bolničavü, slabü“, deci tocmai cu înțelesul de „slăbuț, bolnăvicios, debil“ al cuvântului nostru.

Cât despre slavul **chyravă*, acesta poate să fie la baza cuvântului *cârav* „languissant“. Forma **hârav*, pe care am așteptat-o, a putut fi modificată în *cârav*, prin apropiere de verbul *cârâi*, care însemnează și „languir“.

flăcău.

Cuvântul acesta, pe care Cihac (II 109) îl derivă din paleosl. *chlakü* „celibatar“, nu se poate atesta la scriitorii mai vechi de sec. al XIX-lea (v. *Dicț. Acad.*). Cred că el e nou în limbă, fiind unul din acei termeni batjocoritori la origină, care se răspândesc cu o mare iușeală. Trebuie să fi însemnat, în gura fetelor, pe „cel ce spune fleacuri“, pe cel ce caută să le imbecileze cu vorbe seducătoare; deci să fi avut un înțeles pejorativ ca și *becher*, *burlac*, *holteiu*. Ar putea fi, ca și *flecar*,

un derivat din *fleac*. Și forma *flecău*, întrebuițată în Moldova — din care *flăcău* s'a dezvoltat prin asimilare vocalică, după ce legătura cu *fleac* nu se mai simțează — ne-o arată, precum varianta bănățeană *flencău* e de sigur în legătură — originară sau ulterioară — cu verbul *flencăni* = fleoncăni = franc. „bavarder“.

Cât despre sufix, acesta nu prezintă nici o dificultate. Ca și ung. *-ó*, din care derivă, el e la origine deverbal, derivând nomina actoris și, prin extensiune, numiri de instrumente considerate ca îndeplinind o acțiune. Numai în urma unor analize greșite el a putut deveni și sufix denominal. Deoarece o seamă de cuvinte ungurești în *-ó*, împrumutate în românește, aveau un înțeles pejorativ, acest sens, inerent tulpinei, a fost considerat ca aparținător sufixului, care a putut deveni pejorativ; tot astfel el a devenit augmentativ fiindcă cele mai multe nomina instrumenti în *-ó* însemnau un obiect mare și greoiu. Astfel — lăsând la o parte augmentativele și numirile de instrumente care aici nu ne împoartă — avem împrumuturi din ungurește și derivate românești, deverbale și denominale, în *-ău*: *alergău*, *bălălău* „neghiob, prostănac, unul care umblă cu mâinile bălălăind“, *bangău* < ung. *bangó* „prostănac“, *brehău* „care brehăește“, *buzău* „bosumflat, care pune buza“, *căcău*, *cărărău*, „unul care bate neconținut cărările“, *fălcău* „om cu fălcile mari“, *fârțagău* „om neastâmpărat“ (fârțoagă), *haplău* (haple), *hârcău* „unul care scuipe mult“ (hârcă), etc., cf. și *babalău* „om muieratic“, *mutălău*, *prostălău* etc. Sufixul *-ău* s'a întâlnit cu alte sufixe românești cu aceeași funcțiune. În altă parte am arătat schimbul lui cu sufixul *-an*, din care se explică forme ca *Jidan* în loc de *Jidău* < ung. *Zsidó*, sau *bădăran* din *bădărău* (păstrat ca nume de familie) din ung. *badaró* „unul care vorbește lucruri fără nici o noimă“¹. Tot astfel derivatele în *-ău* s'au întâlnit cu cele în *-ar* când ele erau deverbale, însemnând nomina actoris (ca *argăsar*, *scobar*, *sugar*, *șipar* etc.) sau nomina instrumenti (ca *îndreptar*, *ștergar* etc.). Deosebirea eră numai nota pejorativă sau augmentativă, streină sufixului *-ar* și inerentă celor mai multe derivate în *-ău*, compară *fugar-fugău*, *lingar-lingău* și cuvântul care ne interesează în deosebi: *flecar-flecău*.

¹ Cf. *Contribuții la Gramatica istorică a limbii române*, Buc. 1911, p. 17. La exemplele citate acolo se mai pot adăoga: *brădău-brădan*, *călău-călan*, *făgău-făgan*, *foltău-foltan*, *cârlău* < *cârlan*.

Asemănarea între funcțiunea acestor două sufixe a produs chiar un schimb între ele, astfel în *căldărar* „lemnul de care atârnă căldarea“, devenit în Ardeal *căldărău* (Viciu, *Glosar*) și, invers, în *șincău* (augment. - pej. din *șinc*) pe care-l întâlnim la Alecsandri (Teatru 515) supt forma *șincar*.

pol.

Piesa de 20 de franci se numește în graiul familiar: un *pol*. Tiktin, înregistrând în Dicționarul său acest cuvânt, crede că e o prescurtare din rusescul poluimperială, „auf den die Lautgruppe *pol* enthaltenden Napoleon übertragen“. Altă explicație mi se pare mai probabilă. *Pol* e o prescurtare din *napoleon* (= piesă de aur de 20 fr.), care trebuie să se fi produs mai întâiu, prin haplogie, la Neogreci în construcția *ένα ναπολεόν*.

. prunc.

Cuvântul acesta vechiu cu greu are vreo legătură cu ungurescul *poronty*, *porongy*, *porond* „engeance, couvée, marmot, bâțard“, din care-l derivă Cihac II 522, sau, dacă această legătură există, probabil că vorba ungurescă e împrumutată din românește¹. Cred că putem pleca de la un diminutiv latin vulgar **puerunculus*², din care s'a refăcut un **pueruncus*. Cel ce citește cu atențiune Dicționarul limbilor romanice de Meyer-Lübke va găsi nenumărate exemple de astfel de „Rückbildungen“. Iată câteva cazuri reconstruite din diminutive, notate la întâmplare: romagnol *barle* din *barlet* (1305), retorom. (în Puschlav) *buš(a)*: *buccella* (1359), franc. *buse* din *busel* (1365), prov., span., port. *burro* din *burrico* (1413), cat. *borro* din **burri-onem*, ital. (dial.) *bota* din *botezöl* (= boticello 1427), v. -franc. *chail*: n. franc. *caillou* (1449), ital. *cialda* din *cialdello* (1506), franc. *cale* din *calotte* (1536), ital. (dial.) *capizze* din *capezzolo* (1640), **capreus* din *capreolus* (1650), **capum* din *capulum* (1666), ital. (dial.) *garz* din *garznolo* (1683), ital. *gruzzo* din *gruzzolo* (2259), rom. *cucă*:

¹ Cf. Alexi (sic!) György, în *Magyar nyelvör*, XV (1886) p. 555-558, care respinge etimologia cuvântului unguresc din slav. *porodŭ* (Miklosich, Cihac) și crede că derivă din românescul *prunc*, pe care-l derivă din lat. *parvunculus*. Acesta ar fi dat după A. **pravunculus* și apoi *pruncul* (ca *sabucus* > *soc*), *pruncul*, înțeles ca substantiv articulat și deci refăcut în forma nearticulată: *prunc!*

² Și *Lexiconul Budan* propunea *prognatus* sau *puerculus*.

lat. *cucullus* (2359), port. *cosco* din *coscojas* (2424), prov. *coronda* din *corondel* (2437) etc.¹

Tot astfel s'a putut reconstrui din **puerunculus* (format ca *homunculus*) un **pueruncus* pentru a arăta un copilăș mai puțin mic. Acesta ar fi dat românește **purunc* (poate, prin stadiile **puărunc*, **porunc*), iar cu sincoparea întâiului *u*, *prunc*, ca în *juneapăn* > *jneapăn*, *hurubă* > *hrubă*, *volemus* > **vurem* > *vrem*, **curum* > *scrum*, la Aromâni și *mul'are* > *m(g)l'are*, *puțin* > **pșin* > *psin*, etc. Probabil că în toate aceste cazuri sincopa s'a produs mai întâiu în poziții ca *ùn purunc*, *ùn juneapăn*, *ò hurubă*, *nòi vurem*, etc., deci ca în cazurile citate la pag. 593, unde *u* se găsește între accentul secundar și cel principal.

rapăn, rapură, ciuf.

Incerări de a derivă unele cuvinte românești din limbi vechi-germane s'au făcut de mult. Toate aceste etimologii erau însă sau dubioase, sau pretinsele elemente vechi-germane găsindu-se și în limbile popoarelor învecinate cu Românii, puteau fi considerate ca împrumuturi din acestea, astfel *fară*, *grapă* sau *turn*, a cărui vechime în limbă e indicată și prin faptul că el se găsește la Istroromâni (turân), dar care se regăsește și în limbile slave de sud sau în ungurește. De aceea mult timp am crezut că nouă ne lipsesc cu desăvârșire elemente de origine veche-germană, ceea ce însemnează că raporturile strămoșilor noștri cu popoarele germane ce-au trecut prin părțile noastre n'au fost atât de strânse încât să fi putut lăsa urme în limba noastră. În tinerețe, îndoielile sânt mai puțin vii și mintea noastră e însetată după criterii tranșante, cu ajutorul cărora să putem

¹ Tot prin reconstrucție se explică unele forme care de altfel par neregulate din punct de vedere fonologic. Astfel, dacă alături de *crâjmă* (= cărciumă) se aude și forma *câjmă* (Comunicat de N. Ionescu și atestat la Iorga, *St și doc.* XIII 264), amuțirea lui *r* n'ar fi explicabilă, dacă n'am admite că acest cuvânt e reconstruit din *câjmar* (cf. căsmăreată *Mat. folc.* 421), care a pierdut *pe r* prin disimilare completă în forma *crâjmar* sau *cârjmar*. Numele *Bogdu* (în hrisovul lui Ștefan Milutin, *Conv. lit.* XXIV p. 488 ș. u) e de sigur o reconstrucție din *Bogdan(ul)*. Tot astfel forme ca *jneap* din *jneapăn* < *juniperus* sau *mesteci* din *mesteceni*. Cred că și legătura — evidentă mi se pare — între *zgrăbunță* și *carbunculus* latin devine explicabilă dacă admitem că din varianta **carbunciolus* **carbunciola* s'a reconstruit primitivul **carbuncia*. — Pentru alte reconstrucții în limbile române, cf. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache* II *Wortbildungslehre* § 7 și 108; E. Gamillscheg și L. Spitzer, *Romanische Wortbildungslehre* p. 4 (franc *goitre* din *goitron*), 40 (franc. *nielle* din *niel-lasse*), 46 (**festucum* din *f. estuca*), 50 (suf. *-in* din *-ine*), 113 (*Sanctus Simplicius* din *San ta Simplicitas*), 117 (span. *delega* din *delegado*, *rata* „ladronzuelo de Madrid“ din *ratico*, etc.), 178–179 (o listă întreaga).

dată și localiză; de aceea am crezut că lipsa elementelor vechi-germane în românește poate servi ca o dovadă că noi ne-am rupt atât de timpuriu de restul Romaniei, încât n'am mai putut primi cuvintele germane ce năvăleau pe teritoriul romanic de vest.

Credința aceasta începî încetul cu încetul să se zdruncine în mine. Mai ales atunci când am examinat din nou tezaurul lexical al limbilor romanice, cetind dicționarul limbilor romanice de Meyer-Lübke. Intre cuvintele germanice pătrunse în limbile romanice erau unele care se asemănau atât de mult cu cuvinte românești, încât te ademeneau să stabilești o înrudire mai apropiată. Astfel mi-am notat pe *râncaciu* care ar putea sta în legătură cu germ. *rank* (REW. 7044), dacă forma fără *w*- inițial ar putea fi și longobardă¹; *zgâriă*, care se potrivește cu calabrezul *zgarrare*, neap. *zguarrare*, abruzz. *zgarrá*, milan. *zgará* „a sfâșia“, a căror legătură cu franc. *déchirer* și cu germ. *skerran* „a zgâriă“ e totuși îndoiioasă (REW. 7990)² și alte câteva.

De aceea, publicând studiul *Locul limbei române*, în 1920, spuneam la p. 38: „În limba română, deși s'ar putea ca să găsim vreunul dintre cuvintele germanice pătrunse prin mercenarii germani în epocă preromană sau vreun împrumut din vremea când strămoșii noștri venise în contact cu popoarele germanice, până astăzi nu s'a descoperit nici un singur element german sigur“.

¹ Mai ales forma transmontană (Portușalia) *rancolho* „rău castrat“ m'a făcut să încep a mă îndoi în etimologia ce o propusesem în 1904 (*Lat. Ti u. Ki*): lat. **renicus* > **rânc*, de unde *râncaci*, *râncau* etc. S'ar putea ca germanul *rank* (azi *Ranke*) să fi dat și pe *râncă* al nostru, care are trei sensuri distincte: 1. „legăturile leucelor de carâmbii carului“ (*Chest. Hasdeu*, X 32, cf. X 6, 465, 439, XI 517, XVI 161, *Pamile*, I c. 134); 2. *râncă de bou* = vână de bou, „Ochsenziemer“ Tiktin; 3. nuiă, la Dosofteiu, *Viața sfinților*, 150/17: Și cărând mare grămadă de cărbuni de pre la feredeae și snoci de rânce pregiur apostolul... Etimologia propusă de Tiktin: „anscheinend ksl. рѣка, Arm“ e posibilă, dar mai apropiat de sensul de „nuiă“ și „vână de bou“ e germ. *Ranke*, tradus într'un text vechiu prin „ramustenuis et longese extendens“ (M. Heyne, *Deutsches Wörterbuch*² s. v.), iar pentru sensul de „inel, verigă, care leagă leuca de carâmb“, același *Rank(e)* „îndoitură“, înrudit cu *ringen* „a stoarce, a suci“ (*bid.*).

² Derivăsem acest cuvânt din **exeriare*, din *caries* „râie“ (*Zeitschrift f. rom. Phil.* XXVIII 687), Weigand, *Krit. Jahreshb.* 1904 p. 99 credea că *zgăr*, *zgîrîf*, *zgârciu* sînt tulpine onomatopice, de origine slavă, foarte răspândite în bulgărește. Meyer-Lübke, REW. 1726 se întrebă dacă cuvîntul românesc nu aparține grupului romanic reprezentat prin bergamascul *zgarla* „scotoci, zgâriă“, cre nonez *zgarîa* „răcâi“ etc., care însă și ele fac mai de grabă impresia unor cuvinte de origine germană și cu greu pot fi aduse în legătură cu cuvîntul din titlu (*caryon*, *carilium* „wällische Nuss“).

G. Giuglea pune din nou în discuție, în frumosul său studiu publicat în acest volum al *Dacoromaniei*, chestiunea împrumuturilor vechi-germane în limba română. Spre deosebire de predecesorii săi, care se mulțumeau să constate câteva coincidențe formale, Giuglea atacă problema în toată complexitatea ei. Calea pe care o deschide merită de a fi urmată și promite elucidarea unor probleme nouă în legătură cu așezările Românilor la începutul evului de mijloc. Și din lucrarea lui C. Diclescu, *Altgermanische Bestandteile im Rumänischen*, publicat în timpul din urmă în *Zeitschrift f. rom. Phil.* XLI, 420-428, vor rămâne câteva explicări etimologice.

Cred de astădată că pot da și eu o contribuție care mi se pare sigură. E cuvântul *rapăn*, pe care Tiktin îl traduce prin „Räude, Krätze“, adică „râie“ la cai, porci și câni, atestându-l din Moldova, împreună cu derivatul *răpănos* „räudig, krätzig“. Ca ‘boală de vită’ e atestat în *Chestionarul lui Hasdeu* din județele Neamțu și Tulcea, ca ‘boală de porci’ din jud. Neamțu; de asemenea în Pamfile, *Bol* 16¹, 57, iar ca ‘boală a pielii’ de Gorovei, *Cred.* 237. Pe *răpănos* = „om cu rapăn“ îl pot atesta din Straja, în Bucovina, iar supt forma *răpchin* (*răpănos* + *puchinos*) îl găsim în revista *Ion Creangă* IV, 7. În funcțiune adjectivală îl aflăm în niște versuri copilărești din Vâlcea, Romani și Olt, de sigur ne mai înțelese azi:

Oaie, oaie rapână
Șade'n cur și dapână...

(*Materialuri folcloristice* p. 512)

Afară de această formă, mai găsim, la Dosofteiu, și *rapură* tot cu înțelesul de o boală de piele: „Au pecinginată cu răpură de ceaia ce-i dzâc elefântia“ (Lacea, în *Jahresb.* V, indice, citat și la Tiktin, care recunoaște înrudirea cu *rapăn*). Cuvântul e cunoscut și azi. În *Chestionarul lui Hasdeu* aflăm: „Pârpor se numesc *rapurii* mici ce sânt la oameni sau prunci pe exteriorul pieii“. Și la Anonimul din Caransebeș se dă, fără traducere, *rapure*, *răpurat* și *răpuredz*, pe care editorul pe nedrept le îndreaptă în „papură“, „păpurat“ și „păpuredz“. Forma *răpor* = Schweineräude e dată de Barcianu și Alexi, precum și de Laurian și Massimu. Din comuna Poiana (jud. Bistrița-Năsăud, îmi comunică Sever Pop: *om răpuros* = om căruia îi cură hainele de pe el; om cu *răpură*, adică cu o ajdă, plin cu bube care au prins

scoară. N. Drăganu îl cunoaște cu înțelesul de „un fel de boală de porci“, din Zagra (jud. Bistrița-Năsăud), iar A. Coca îmi comunică din Oravița Bănatului: „*rapori* = Wimmerl im Gesichte: sânt plin de rapori pre obraz“.

La Aromâni cuvântul e atestat de Papahagi (*Basme*, indice) și Dalametra sub formele *arâpune*, *arâpunî*, *arâpun* și *areapini* (plur.), cu alt înțeles însă, și adică „ciorchine de struguri“. Tot așa mi-l confirmă Th. Capidan, ca sinonim cu „călăruș“. În celalalt înțeles îl regăsim însă în verbul *arupunedz* = scot pe obraz bobite roșii, am spuzeală, coșuri, *arupunat* = cu bobite pe obraz, cu coșuri (Dalametra, cunoscut și de Th. Capidan).

Etimologia cuvântului dacoromân este, pentru Tiktin, „unbekannt“, crezându-l înrudit, poate, cu *râpciugă*. Cihac II, 305) îl consideră înrudit cu *zgâbârdă*, *zgrăbunță*, derivându-le din paleosl. *svrabŭ* »scabies«. Pe Cihac îl urmează A. Scriban (*Conv. lit.* 1911 p. 936), derivând pe *rapăn* dintr'un slav *svrabinŭ* „care produce mâncărime“. Adaugă însă ca și în Olanda există un *rap* „rapăn“.

După Fr. Weigand, *Deutsches Wörterbuch* s. v., în germană există două cuvinte, un *Rapp*, care însemnează „Traubenkamm“ și un *Rappe* cu sensul de „Ausschlagkrankheit in der Kniebeuge u. an der vorderen Fläche vom Sprunggelenke des Pferdes“, având în diferite dialecte germane și înțelesurile „Grind auf der heilenden Wunde, Krätze, Räude“. Cuvintele germane se găsesc și în limbile romanice. Meyer-Lübke, REW. (Nº 7058 - 7059) derivă din longobardul *rappe* „Traubenkamm“, pe ital. *rappo* „Büschel“, friul. *rap* „Traubenkamm“, iar din mittelhochdeutsch *rappe* »Grind« pe ital. *rappa* „Schirund an der Kniekehle der Pferde“ (răspândit în toată Italia, cu diferite derivate).

Faetul că în românește se găsesc amândouă sensurile, cel de »boală de piele« și cel de »ciorchine de struguri“ (adevărat, ciorchinele întreg, cu boabele pe el, nu ciorchinele de pe care s'au cules boabele, ca în germană și în limbile romanice), nu poate fi o simplă coincidență.

Cele două variante: *rapăn* și *rapură* par a rezulta din două forme **rappil-* (derivat german cu sufixul diminutival *-il-*) și **rappulum*, formă adaptată la pronunțarea latină vulgară (cf. exemplele date de Giuglea). În cazul acesta *rapăn* ar fi disimi-

lat din *rapăr*; și *rapur* apare supt forma disimilată în aromânescul *arapun*, *arupenedzû*¹.

Din seria de împrumuturi vechi-germane care se rapoartă la portul părului (cf. Guglea p. 394 a acestui volum) pare a face parte și *ciuful* nostru, a cărui legătură cu *ciuffo* italianesc a fost recunoscută de mult, fără să se fi clarificat însă înrudirea celor două cuvinte. Tocmai fiindcă vorba italienească e considerată în general ca un împrumut din germană și fiindcă pătrunderea directă a cuvântului din italienește în românește e greu de admis, etimologia a rămas neclarificată. Unii consideră cuvântul ca făcând parte dintr'o familie de vorbe onomatopeice, astfel Schuchardt *Zeitschrift f. rom. Phil.* XXXI, p. 1—5, și Tiktin, *Dict. rom.-germ. s. v.*, care citează și cuvintele slave, de care apropiase Cihac pe *ciuf*.

În ceea ce privește cuvântul nostru, trebuie să distingem două vorbe deosebite, între care numai timpul a stabilit o legătură semantică, dar care sânt încă repartizate pe două regiuni geografice distincte.

În părțile ardeliene influențate de limba maghiară, cu Bucovina și Moldova de nord, întâlnim un *ciuf* cu înțelesul de „pocit, urit, batjocorit“, care vine cu siguranță din ungurește *csúf*, cu același sens. La Șincai cuvântul are încă sensul de „măscăriciu, actor“, care în ungurește eră, precum a arătat Schuchardt, *l. c.* cel originar: Polata împărătească o au implut de Mimi (ciufi), de cântăreți... *Hronicul*, I, 34. Sensul de „măscăriciu, un fel de păcală“ mi-l comunică și Covașă din Bucovina, iar Marian îl explică, în *Ornitologia* sa, I, 232, prin: „om de nimica, de azut, depravat, demoralizat“, sens desvoltat, evident, din cel de „comediant ambulant“. Tot din ungurescul *csúfol* e împrumutat verbul *ciufulesc*, *ciufuluesc*, cu același sens ca în ungurește: „fac batjocură de cineva, batjocoresc, pocesc, fac urit“, cu postverbalul *ciufală* „batjocoră“, cu derivatul acestuia *ciufelnic* „bat-

¹ Mai avem un termen din aceeași categorie de cuvinte, e cuvântul *rufos*, în Moldova, care însemnează „zdrențuros“, implicând însă și ideea de „murdar“. Cred că acest adjectiv nu derivă din *rufe* „lingă“, care nu însemnează „zdrănțe“, ci a fost apropiat numai ulterior prin etimologie populară de această vorbă, înțelesul originar fiind cel de „murdar“. În cazul acesta ar trebui să plecăm de la germanul *Rufe* „bube uscate, murdăria pe piele pricinuită de răni“, păstrat și în limbile romanice (cf. REW. No. 7424) mai ales cu sensul de «murdărie». Nu este însă exclus ca acest cuvânt, care se găsește mai ales prin Bucovina, să fie un împrumut recent din limba germană.

jocoritor“ și (prin contaminarea cu *mamorniță*) *ciuforniță* „femeie depravată“.

Italianescul *ciuffo*, care, pe lângă înțelesul de „moț de păr“, are și pe cel de „bravaccio“ — pentru că acești briganzi își acopereau, când voiau a nu fi recunoscuți, fața cu părul lung dat pe obraz (cf. descrierea lui Manzini în *Nagy Magyar Nyelvőr XXXV*, p. 481—482) — a pătruns în ungurește — probabil prin teatrele ambulante — iar de la Unguri l-au împrumutat Românii în contact mai apropiat cu ei.

Pe aproape întreg teritoriul dacoromân, dar mai ales în regiunile sudice, avem un alt *ciuf*, care însemnează „păr mult și zbârlit, vâlvoi“. Acest substantiv se poate întrebuința și adverbial: Doi copilași cu chica ciuf. Delavrancea *Sult.* 40, — sau în funcțiune adjectivală: Trei muieri, la păr despțetite și ciufe. Teodorescu, *P. P.* 377. Ca și în Italia de nord, *ciuf* se poate spune, în batjocoră sau glumă, și unui copil cu părul mare și nepieptănat: Aici fuseși ciufule? Delavrancea, *Sult.* 264.

De sigur, după moțul zbârlit de pene, s'a numit *ciuf* și o specie de bufniță (*Otus vulgaris* s. *Strix noctuus*), confundat în unele părți cu „ciuhurezul (huhurezul)“, cf. Marian, *Ornit.* 1, 218 și 227. Cuvântul e atestat în *Chestionarul lui Hasdeu* din județele Ialomița, Dâmbovița, Prahova, Argeș și Olt. Hiecke, *Jahresber.* XII, 133, citează, după Șăineanu, un *zuf* din dial. ital. din Bellinzona, cu aceeași trecere de sens.

Prin Muscel, Buzău, Dâmbovița, Râmnicul-Sărat și Tulcea, *ciuf* se numește și un dans țărănesc, a căruia descriere lipsind, nu putem ști dacă numirea lui stă în legătură cu pasărea de noapte sau cu părul zbârlit; extensiunea geografică ne oprește de a-l considera identic cu celalalt *ciuf*, împrumutat din ungurește. Tot de sensul de „moț de păr“ se leagă, probabil, numirea unei plante nedefinită mai de aproape, *ciufulete*, atestată din jud. Prahova (cf. ital. *ciuffo* „mucchio d'erbe“).

Atât pasărea cât și dansul se numesc prin jud. Putna, Dorohoiu, Neamțu (cf. și *Șezăt.* VI 51) *ciof*, al cărui *o* nu mi-l pot explica, dar care cu greu poate fi adus în legătură cu ital. *ciofo*. Pasărea de noapte mai e numită și *ciuh*, cuvânt atestat mai întâiu în *Biblia* din 1688 (Deut. XIV, 15). Precum arată și varianta *ciuhă* (Marian, *Ornit.* 1, 215), forma această pare a fi rezultatul unei contaminări a lui *ciuf* cu *buhă*, întâmplată cu atât mai ușor,

cu cât, în alte poziții, schimbul între *f* și *h* nu este un lucru rar. O contaminare asemănătoare s'a întâmplat între *ciuf* și *huhurete* (*huhurez*), dând rezultatele: *ciuhurete* (Muscel, cf. *ciuurete* în Ialomița) și *ciuhurez* (Dombrowski, 304); cf. Hiecke, *Jahresbericht*, XII, 136.

Acest *ciuf*, cu înțelesul de „păr zbârlit“ — din care s'a dezvoltat apoi cel de specie de buhă și cel de „dans“ — nu poate fi derivat din ungurește, căci *csűf* unguresc nu are acest sens. Nici pe teren românesc nu se poate admite o trecere de sens de la „urit“ la „păr zbârlit“, mai ales că și răspândirea geografică ne arată că avem a face cu două cuvinte deosebite. Lexiconul de Buda nici nu cunoaște cuvântul în înțelesul obicinuit în Muntenia. Pe de altă parte nu-l putem considera nici ca un împrumut recent din italianește, căci vorba e populară și atestată în texte vechi. Astfel nu ne rămâne decât sau să admitem, cu Schuchardt, că avem a face cu unul din acele cuvinte de origine onomatopeică, cu o răspândire mai mult sau mai puțin internațională, sau — și aceasta îmi pare astăzi mai verosimil — să considerăm cuvântul românesc și pe cel italianesc având o origine comună, veche germană.

Cuvântul german a pătruns în limbile romanice supt două forme, din dialectul franc, în franțuzește: *touffe*, și din longobardul *zupfa* în italianescul *ciuffo*, (REW No. 8989). Tot din limba longobardă va fi ajuns cuvântul și la noi și la Albanezi, care au *tšufke džufke* cu înțelesul de „ciucure, mătase de porumb“ (G. Meyer, *Alb. Wb.* 450). În Italia cuvântul e foarte răspândit. Afară de exemplele citate de Schuchardt *l. c.* mai amintim pe *čuffe* din graiul din Sillano, cu înțelesul general de „capello“ (*Arch. glott. ital.* XIII, 344). El a pătruns și la Germanii din Tirol (*Magyar nyelvőr* XXXV, 481—482, cf. glosa, „hoc sinciput: el *cufo*“ într'un glosar din sec. al XV-lea în Waelschtirol, *Zeitschrift f. rom. Phil* XXV, 389) și, precum crede Berneker, și la Sârbi supt forma *čuba* „moț de pasăre“ (SEW. 161).

Dacă admitem că *ciuful* nostru ne-a venit de-adreptul din limba longobardă, va trebui să reținem faptul că sunetul inițial a fost auzit de strămoșii noștrii ca *č* întocmai ca de Italieni și de Albanezi, sau în tot cazul cu un sunet apropiat de acea consonantă românească din care s'a dezvoltat *č*.

Ciuf este dar, la noi, un dublet: în înțelesul de „păr zbârlit“ îl avem de la Longobarzi, iar în sensul de „pocit, batjoco-

rit“ l-am împrumutat în timpuri mai recente de la Unguri, care-l au, la rândul lor, de la Italiani. În regiunile în care peste cuvântul vechiu s'a suprapus cel nou, a trebuit în mod firesc ca între cele două omonime să se producă și o apropiere semantică. Puntea de trecere a putut fi următoarea: Când tundem pe cineva rău, zicem că l-am „pocit“, „că l-am „batjocorit“, adică *l-am ciufulit* (cf. «*ciufurluesc* = *ciufulesc*, tund prost», Pamfile, *Jocuri*, II). Frin apropiere de *ciuf* „păr mare și zbârlit“, s'a putut naște și un *ciufulesc*, *ciufuesc* „zbârlesc, deranjez părul“, dat de A. Scriban, care (*Arhiva* din Iași, 1912, nr. 4) îl aduce în legătură directă cu ung. *csúfol*. Acest sens nou al verbului de origine ungurească e răspândit în literatura mai nouă din cauză că e simțit ca onomatopee: Mama Stanca... cu părul alb și ciufulit. Delavrancea, *Sult.* 12. Un stârc jerpelit, ciufulit. Marian, *Orn.* II 325. Întind în palme unsoarea și-mi ciufulesc, îmi ridic vâlvoiu într'o clipă tot părul. Sadoveanu, *Morm.* 194. Îl văzui cu barba mare, cu păr creț și ciufuit în cap. Visșarion, *Fl.* 104.

zgardă.

Zgardă n'are nimic a face ca slavul *gradŭ* (Cihac II 116—117), ci derivă din rut. *garda* „Schmuck, Zierat“ (Berneker, *Sl. Wb.* 300). De fapt, în timpuri vechi, d. ex. în Biblia din 1688, și azi prin Moldova, Bucovina, Maramureș și Banat, *zgarda* e un colan de pietre scumpe sau de mărgele, pe care-l poartă femeile la gât. Numai prin analogie s'a spus apoi *zgarda cânelut*, sens special care a învins în limba literară.

Sextil Pușcariu

II

deciurică.

Verbul acesta se întrebuițează în Zagra, jud. Bistrița-Năsăud, cu înțelesul de a „desface fructele de pe creangă, cocean etc.: *a deciurică creanga de poame; se deciurică grăunțele de mălaiu* (= „porumb“) *de pe cocean*. Cred că sensul original eră „a desface boabele pentru a le pune în ciur, ca să fie cernute“ și apoi prin extensiune și „a desface poamele de pe crengi“, „a le rupe“. În acest caz cuvântul corespunde unui **de-cibricare*. (din *c(r)ibrum* > *ciur*) și se poate asemăna cu sardul log. *kilib-rare* „a rupe în bucăți“ REW. No. 2322 (care nu trebuie să fie

influențat de *krebare* < crepare, precum admite Meyer-Lübke (*ib.* N° 2313).

„În piezi“ cu „Dumnezeu a'nvis“.

Prin părțile Năsăudului copiii mici, înainte de vârsta de școală, umblă în dimineața zilei dintâiu de Paști „în pceș“ (= literar „în piez“ sau „în piezi“), salutând pe gazda casei în care intră cu cuvintele „*Dumñedzău o'ngis*“ și adăogând, mai ales între cunoscuți, „*Dăm ou roșu dac 'am dzâș*“, în vreme ce cei în vârstă se salută cu „*Hristos o'ngiat*“ (= „Hristos a'nviat“) și răspund: „*Agevărat c'o'ngiat*“ (= „Adevărat c'a'nviat“).

Cât privește partea din urmă a celei dintâiu din salutările amintite, evident, avem de a face cu păstrarea, prin influența rimei din versul următor („*Dă-mi ou roșu dac'am zis*“), a perfectului compus („a'nvis“) al verbului *a învie* < in + vīvĕre, atât de obișnuit în limba veche atestat în Apostolul de la Voroneț, Psaltirea Scheiană, Codicele Sturdzan, la Coresi, Varlaam, Dosofteiu, în Biblia de la 1688 ș. a. m. d.).

E mai greu de explicat locuțiunea „În piezi“. E foarte probabil însă că din punct de vedere etimologic și al înțelesului nu se poate despărți de moldovenescul *piezi buni și răi*, rostit *chîezî* și *chîejî buni și răi*, care se întâlnește și la cronicarii Ureche, M. Costin și D. Cantemir. apoi de *pîză*, în *pîezî* (în înțeles topic) = „pieziș“, „râscruci“ (Muscel), și *pieziș*, pe care regretatul D. Pușchilă le derivă din lat. *pes*, *pēdis*¹. Poate adecă să fie vorba de încercarea norocului, de „piezii buni“ și „răi“ în dimineața marelui sărbători a Paștilor, raportându-se la „picior“ care are rol important în chestiuni de noroc (cf. locuțiunea „s'a sculat cu piciorul stâng“ = îi va merge rău în ziua aceea, ș. a.). Dar e cu puțință și aceea că obiceiul se rapoartă la umblarea „în picioare“ a copiilor mici pe care părinții, în bucuria lor, îi duc

¹ Vezi D. Pușchilă, *Observațiuni cu privire la terminologia geografică populară și toponimie în Anuarul de geografie și antropogeografie*, II (1910-1911), București 1911, p. 161; cf. și S. G. Longinescu, *Legi vechi românești și izvoarele lor*, vol. I, București 1912, p. X, unde se interpretează tot așa locuțiunea „a grăi peste piezi“ = „peste picior“ din legea Munteniei, § 7, cap. 106. D-l A. Scriban, crede că spune lucruri nouă în *Arhiva din Iași*, XXIX (1922), No. I, p. 49, când reproduce cele spuse de Pușchilă cu 11 și de Longinescu cu 10 ani mai înainte și trimite la exemplele date de Tiktin în *Dicț. rom.-germ.*, p. 1153 și 1161. — Etimologia *chează* < *cladea, -am, *chez* < *cladeum (< clas clades) propusă de I. A. Candrea (cf. Pușcariu, *Et. Wb.*, Heidelberg 1905, No. 351) trebuie părăsită.

de sărbători la rudenii ca să-i vază. În acest caz etimologia ar fi și mai evidentă.

spúriu (șpurii).

Un cuvânt de care m'am mai ocupat odată în trecut în o revistă apărută în cursul războiului (*Pagini literare*, I, Arad, 1916, No. 9-10, p. 195-6) și care n'a fost luat în seamă până acum, socotit fiind savant, deși, cum vom arăta mai la vale, e poporal și încă foarte important, aparținând la originea sa jurisdicțiunii, este *spuriu*, pe care-l înregistrează și Alexi și Barcianu în dicționarele lor. Cuvântul are funcțiune substantivală și adjectivală și însemnează: 1. „copil din flori“, „copil de lele“, „bastard“, „ilegitim“, „der uneheliche Sohn“¹; 2. „fur“ la pomi și plante; 3. (Fig.) „nedesvoltat“, „fals“, „unentwicket“, „After ∞“, „unecht“. *Spuriu* — *copil născut din nelegiuită însoțire, bastard*, Stamati.

Mai de mult cuvântul pare să fi fost mult mai lățit. Astfel între interesantele nume de sate din Oltenia înșirate în catalogul prenumerațiilor la *Antichități despre crucea Domnului Iisus Hristos* de A. Geanoglu Lesviodacs (București 1857) se găsește și *Spureni* (v. N. Iorga, *Revista istorică*, București VI-1920, No. 10-12, p. 262). Întru cât în acest loc n'ar fi vorba de o cetire greșită, *Spureni* în loc de *Spineni* ori *Spârleni* (v. *Marele Dicționar Geografic al României*, voi. V, p. 455-6, unde *Spureni* lipsește), numirea topică *Spureni* trebuie considerată ca un derivat al lui *spuriu*². Acest derivat se mai întrebuințează și astăzi ca poreclă în unele părți, d. p. *Șpureanu* în Poiana, jud. Bistrița-Năsăud (com. S. Pop, st. în litere). Dar că *spuriu* e cuvânt vechiu și poporal, afară de acest derivat, mai dovedește și împrejurarea că în părțile, pe unde se întrebuințează de obicei, nici nu se mai aude alt sinonim și mai trăește și în formele de moțiune:

¹ În limba veche pentru această noțiune găsim cuvântul *còpil*, pl *còpili* și *còpiti*, dubletul lui *copil*, pl. *copli* „Kind“ (cf. p.-sl. *kopilù*, -*pelù*, srb. *kopile*, rut. *kòpil*, -*pel*, alb. *kopily* „Knecht, junger, Mensch, Bastard“, ngr. *κοπέλι*: „junger Mann, Diener“), astfel d. p. în *Îndreptarea lezei*, gl. 206 se face următoarea deosebire de drept: „Pentru bogați copiii carii să chiamă adevărați, carii hireși, carii còpili și carii întunecați“. În Marmăția și în părțile învecinate (Ardealul de nord) și astăzi „spuriul“ e numit *kòp'it*, iar „copilul“ *còcòn*, dar și *copil*. În alte părți se numește *copil din flori*, *copil de lele*, *copil de la umbra gardului*, apoi cu barbarismele *bitang* (< ung *bitang*), *fochiu* (< ung. *fattyú*), etc. *Còk'il* se găsește și în dialectele din sudul Dunării.

² Un pendant interesant e *Cok'il'i* din Pind, v. *Dacoromania*, I, p. 419.

spuroaică (*şpuroaică*) Marian, *Naşt.* 5, Alexi, Barcianu „das uneheliche Mädchen“ şi „welche uneheliche Kinder zeugt“, „Kebsweib“ şi *spureaucă* (*şpureaucă*) „das uneheliche Mädchen“, pe care-l cunosc eu din părţile Năsăudului.

Cum apare şi din felul cum am redat grafic rostirea cuvântului mai sus, alături de rostirea mai veche *spuriu*, găsim şi rostirea mai nouă cu ş, *şpuriu*, de pildă pe valea Someşului. Sânt chiar locuri unde se face deosebire între *spuriu* şi *şpuriu*, care alcătuesc astfel un dublet, înţelegându-se supt *şpuriu* „copilul din flori“, „bastardul“, iar supt *spuriu* „furul“ arborilor şi al plantelor.

Ce priveşte etimologia, este evident că avem de a face cu lat. *spūrius*, -um, „copilul născut din un tată necunoscut şi o femeie stricată“, „Hurenkind“, „von unehelicher Geburt“, „uneheliches Kind“, „natürliches Kind“ (gr. *πορνογενής*)¹, iar acest cuvânt după Weisz şi Saalfeld nu se poate despărţi de *spurium* „weibliche Scham“, care a fost împrumutat din gr. *σπορά*, idem, prin mijlocirea Etruştilor, cum arată numele *Spurius* sau *Spurieis* „Spurii“ (v. Schulze; *Eigennamen*, p. 94) care se ivesc pe teritoriu etrusc (v. Walde, *L. Et. Wb.*, ed. II, Heidelberg, 1910, p. 734).

Spūrius însă se întâlneşte la scriitorii latini numai după epoca clasică, mai ales la jurişti. Îl găsim întrebuiţat şi în înţeles figurat: *versus* √ = „unecht“ *Auson. ep.* 18 extr.; *vates* √ = „schlechter“ *Auson. sept. sap.* 13 *proem.* (cf. Georges, s. v.).

Împrejurarea că acest cuvânt apare numai aşă de târziu (sec. II d. Hr.) ne-ar putea face să credem că n'a avut timpul necesar ca să străbată în graiul zilnic al coloniştilor din Dacia. Totuşi se pare că el a prins repede rădăcini în graiul acestui popor de drept, căci cuvântul românesc, cu cele trei înţelesuri ale lui, este evident popular, având şi derivatele amintite. Dar că eră cunoscut de latina vulgară ne-o dovedeşte şi forma, cu un înţeles înrudit cu cel al doilea al cuvântului românesc, *spurra* „unechte Rebe“ care se găseşte în dialectul campidanic din Sardinia (v. Meyer-Lübke, *REW.*, No. 8195).

Altfel înţelesul etimologic, deci original, a trebuit să fie, cum am arătat, cel de „von unehelicher Geburt“, „uneheliches

¹ Se deosebea de *nothus* care eră născut din un tată cunoscut şi o femeie cu care acesta trăia, „Bastard“, „Hebskind“, gr. *νόθος*.

Kind“, „natürliches Kind“, din care s'a dezvoltat apoi, în mod figurat, cel de „fur“ la pomi și plante și „unentwickelt“, „After“, deci „unecht“, atestate și în limba latină.

Schimbarea lui s inițial în ș nu e regulată. Spre a o explica ne-am putea gândi la o influență albaneză (în care limbă s latin a devenit š), dar la Albanezi cuvântul lipsește.

S'ar mai putea admite că *spuriu* e element latin trecut prin vreo limbă streină, de pildă ungurească (cf. lat. *versus* > rom. *viers* = „glas“; lat. *versus* > ung. *vers* > rom. *verș* = „cântec“ „poezie“) sau germană (cf. *studiu*, *ștudent*, *șpion*, *știpendiu* etc. în Ardeal) ori slavă (cf. lat. *scola* > sl. *škola* > rom. *școală* ș. a.). Dar în limba germană și în cea ungurească n'a intrat latinul *spurius*. Nici chiar în limba latină medievală, întrebuințată în documentele ungurești, nu-l găsim; cel puțin A. Bartal nu-l atestă în al său *A magyarországi latinság szótára*, Budapest, 1901. Dintre limbile slave se găsește numai în serbo-croată în forma *špure* sn. Ea a fost relevată de P. Skok în *ZRPh.*, XXXVI—1912, p. 655—6. unde ni se spun următoarele: Es heist so das Lamm oder Kalb, welches vorzeitig zur Welt kommt (in ganz Bosnien); davon auch *ošpuriti se v. r.* = vorzeitig trüchtig werden¹. În Kroatien hat das Wort (*špure* în Sichelburg) noch ganz die lat. Bedeutung, = uneheliches Kind, und hier kann es gelehrten, durch die Kirche erfolgten Ursprungs sein. In Bosnien kann man so einen gelehrten Ursprung bei *šudar* < lat. *sudarium*² Schweisstuch annehmen. Jedoch bei einem Ausdruck der Hirtensprache (vgl. 7, 8, 25, 29) ist, glaube ich, ein solcher Ursprung unmöglich. Dazu kommt noch der Umstand, dass sich gerade in der Hirtensprache des Balkans altes romanisches Sprachgut erhalten hat, und das ist auch der Fall bei dem oben angeführten Worte“. Dar nu numai în Bosnia, nici chiar în Croația nu e probabil să fie acest cuvânt de origine bisericească. Dacă ar fi fost des întrebuințat în biserica apuseană, el ar fi trebuit să pătrundă și în nemțește și ungurește, precum și în limba documentelor latino-

¹ În notă Skok relevă și pendant-ul *kopilica* = „ein vor der Zeit trüchtiges Schaf“, *kopiliti se* = „trächtig werden in einem Alter von einem Jahre“ (despre oi, capre), pe când altfel *kopile* = „uneheliches Kind“ (*Ak. Wb.* V s. v.) și trimite la G. Meyer, *EWA*, 198.

² Skok constată în notă că, în mod bătător la ochi, acest cuvânt se găsește și la ortodocși, cu toate că deosebirea religioasă pe teritoriul serbo-croat a avut mare influență asupra limbii.

ungurești. Din acestea însă, cum am arătat, lipsește. Apoi el se găsește și la Sârbii ortodocși. Și în Croația deci *șpur* e de origine romanică orientală. Dacă Skok ar fi cunoscut cuvântul românesc cu toate derivatele și înțelesurile lui, de bună seamă și el ar fi constatat acest lucru. Acum, în rândul întâiu tocmai împrejurarea că în serbo-croată cuvântul e de origine romanică, în al doilea faptul că în românește *spuriu* (*șpuriiu*) păstrează înțelesurile mai apropiate de originalul latin, că el are un număr destul de mare de derivate cu totul independente de derivatul verbal sârbesc și în sfârșit că rostirea cu *ș* se aude în părțile nordice, ne fac să credem că aceasta nu se poate explica prin un împrumut din sârbește. *Spuriu* (*șpuriiu*) e un cuvânt moștenit și explicarea rostirii cu *ș* trebuie căutată altundeva.

Nu e vorba adecă numai de acest cuvânt, ci rostirea cu *ș* e un fenomen mult mai general. El a fost observat și relevat în câteva cuvinte de A. Scriban, *Asemănările de la hotare* (relativ la vorbirea din sudul Moldovei) în *Arhiva*, XXI/X (1922), No 1, p. 14: „*Sperlă, spital, spirt* în Muntenia și sudul Mold., în nord *șp*“. Dintre aceste trei exemple merită să ne oprim mai ales asupra lui *șperlă*, pentru care cf. croat *spěrliti* „a arde“, deci un original croat cu *s* redat românește cu *ș*.

Dar exemplele se mai pot înmulți. Astfel aici intră probabil și *scuip*, care mai are formele *șcuipesc* (*Luceafărul*, III, 346), *șchiopesc* (Varl., Caz. 1643, f. 167^b), *șchiuopesc* (Varl., Caz. 1643, f. 103^b), *sk'ip* și *șk'ip* (Weigand, *Jahresbericht*, III, 238), *scuipăsc* (Weigand, *Jahresbericht*, V, 36), *scup'iu*, *scupk'u* (Weigand, *Jahresbericht*, VIII, 276), *stupesc*, *stùk'*, *stùk'* (Weigand, *Jahresbericht*, IX, 189), *stopk'esc*, *șt(î)opăsc*, *strok'esc* (Weigand, *Dial. der Buk. und Bess.*, 54; acesta din urmă contaminat cu *stropesc*. ar. (a)scùk'u, mgl. (nă)scup, de-aici *scupeț*, s. m. „Spucke“, *saupt*, -a, adj., „unrein“, care a dat atâta de lucru filologilor, fără a-i putea găsi o etimologie mulțămitoare, deși toți admit că trebuie să fie de origine latină vulgară onomatopoeică (< skuppire, v. W. Meyer-Lübke, *REW.*, No 8014, *scuppīre, *stupīre, etc. întrebuintate alături de clasicele conspuere și sputare, v. S. Pușcariu, *Et. Wb.* p. 141—2).

Un cuvânt în care avem când *ș*, ca în albaneză (*štjere*, *šk'ere*) și croată (*štirkinja*), când *s*, ca în grecește (*στερα*), este *știră* „unfruchtbar“. Astfel îl găsim la Dosofteiu: *și au pornit zgăul*

cei știre (*Viețile sfinților*, 204₂), dar la nominativ are forma cu s: nu făcea cuconi fiind stiră (сѣрѣ) și stearpă (l. c., 204₂). Mai cităm: Vacă stiră = „stearpă“. *Rev. crit. lit.*, III, p.169. Femele știră = „stearpă“. *Șezătoarea*, III, 89/32. Știră = „juncă sau vacă ce nu se alungă“ Marian, *Ins.*,* 3. În comunicările lui Marian pentru *Dicționarul Academiei* ni se spune de câteva ori că pluralul acestui cuvânt e știre, odată însă ni se dă *stire*. Poate să fie și o greșeală de condeiu, dar și o redare corectă a rostirii, precum rezultă din cele de mai sus. În forma știră, pl. știre îl cunosc și eu din ținutul Năsăudului cu înțelesul de „unfruchtbar“ (despre femei, vaci, oi etc.), deci o nuanță deosebită de *stearpă* care însemnează pe „cea care a încetat de a da lapte“. Cihac în *Dict. d'ét. dacoromane*, t. II, p. 702 citează după *Codica civilă a principatului Moldovei*, ed. 2, Iași 1851, § 1242_b derivatul știrie „stérilité“, „infécondité“: știria vacilor. Cuvântul se găsește și în dialectul ir. în forma știrca: mul'era cârle nu rodê, femeia ce nu naște, cf. croat. štirkinja „eine Unfruchtbare“ (I. Popovici, *Dialectele române*, IX, Halle 1909, p. 156). În sfârșit, cum îmi comunică D-I Th. Capidan, el se află și în dialectul aromân în forma șturcă: iarbă șturcă care nu afeată lilice, deci „iarbă care nu face flori“, în care -u- se datorește probabil contaminării cu *stur* < *stulus (< stylos) „stâlp“ sau cu alt cuvânt¹.

¹ Relativ la etimologia cuvântului *stiră*, *știră* (cu formele sale dialectale), a alb. štjeře, šk'ere „Lamm“, „junge Kuh“ și gr. στέρρα „unfruchtbar“, constatăm că ea nu se poate despărți de cea a lui *sterp* „unfruchtbar“, alb. šterpë „unfruchtbar“, (< von Tieren und Frauen), f. < junge Kuh>, gr. στέρφος, στέρφος „unfruchtbar“. Observăm apoi că G. Meyer, *EWA*, p. 417, consideră cuvântul rom. *sterp* (și probabil tot așa ar fi socotit și despre *stiră*, *știră* dacă l-ar fi cunoscut) de origine ilirică și-i desparte de ngr. στέρφος, pe care îl derivă din vgr. στέρφος. Chestiunea totuși e discutabilă și nu e exclus că trebuie să pornim de la un singur izvor.

Sterp, în forma *stirp*, a intrat din dialectele italiene încă de prin sec. XIV și în dicționalele germane ale Tirolului cum a arătat Val. Hintner, *Zeitschrift für deutsche Wortforschung*, IX (1907), p. 159–160, unde, ca și Zingerle, îl aducea în legătură cu *sterben*. Împotriva părerii acesteia s'a ridicat cu drept cuvânt Lexer (*Mhd. Wb.* II, 1201) care-l consideră de un cuvânt romanice (stirps, stirpare, extirpare). Mai târziu Hintner (*Z. f. d. Wortforschung*, X 1908/9, p. 37) a revenit, schimbându-și părerea, și a primit pe aceea a lui Diefenbach (*Vergl. Wb.*, II, p. 306) și G. Meyer arătată mai sus. În adevăr etimologia latină din stirps, ex-stirpis, la care se gândea *Lexiconul de Buda* (p. 671) și Lexer și pe care a încercat să o dovedească amănunțit E. Herzog, *Zeitschrift f. rom. Phil.*, XXVI, p. 736, cu toate că a fost acceptată de Pușcariu, *EtWb*, p. 151, N° 1644 și de Meyer-Lübke, *Z. f. d. Wortforschung* X (1908/9), p. 36–37, nu poate fi admisă.

Pentru *stirigodie* (*Veratrum album nigrum*) avem formele: *stirigoaie*, *steregoaie*, *strigoaie* și *știrigoaie*, *ștereogoale*, *știrigoanie*, *ștereogoanie* (Dicț. și Panțu, Pl. 283).

Avem *sfoară*, *șfară*, pl. *sfori* și *sferi* în unele regiuni și *șfoară*, *șfară*, pl. *șfori* și *șferi* (< sl. *sŭvora* „copcă”, „cataramă”), în altele (Mold., Buc.), ș. a. m. d.

Particularitatea de a rosti cu ș cuvinte în care am așteptă s inițial se găsește, cum îmi comunică D-I Capidan, și la Aromâni, cf. *șhipoan'e* și *șhipoan'e* ș. a.

Ea este un fenomen tocmai invers aceluia pe care-l constatăm de pildă în forme ca: *smalt* alături de *șmalt* < *Schmalz* (*Glas*); *șfert* alături de *șfert* < sl. *četvertŭ*; *șterpelii*, cum găsim în unele dicționare (Alexi, Barcianu), deși forma aceasta nu e sigură, alături de *ș'erpelii* care s'a născut probabil din contaminarea lui *șterge* cu înțelesul de „a fură” și „a fugi” (H. II, 228; Creangă A. 41 și Glosar; *Contemporanul*, II, 694; Ghica, S. 492; Delavrancea, S. 242, I. Negruzzi, IV 292) + *pili* tot cu înțelesul de „a fură” (Lex. Bud., Alexi, Barcianu; îl cunoaște și subsemnatul din graiul viu de pe Valea Someșului)¹ și cu *i* neaccentuat asimilat la *e* antecedent, ș. a.²

jioară ori vioară.

În articolul „*O rămășiță din timpuri străvechi; jioară (ziară) cristal*”, publicat în *Arhiva* din Iași, XXV (jubilar), 1914, pp. 145—172, dl Al. Philippide după ce dă numeroase citate pentru a putea fixa înțelesul de „cristal” al cuvântului *vioară* (*ghioară*, *șioară*, *g'ioară*, *jioară*), care se întrebuițează totdeauna pentru a caracteriza apa curată în legăturile: *limpede ca vioara*, *curată ca vioara* și (*Prutule, Dunăre, pârâuș*) *apă vioară*, combate mai întâiu părerea lui Hasdeu, care-l consideră (*Et. magn.*, p. 1296) de un derivat prin sufixul *-or* (cf. *târziu* > *târziior*) al lui *viu*, pe care îl întâlnim și în latinește în *aqua viva* cu înțelesul de „izvor”,

¹ Astfel de contaminări glumețe sânt foarte obișnuite, cf. *furluă*, *furgăsi* ș. a.

² Cu totul de altă natură e înlocuirea funcțiunii sintactice a lui *să* (+ *se*; ar. *să*, *si*, *s*; mgl. *să*, *si*, *s*, *sa*, ir. *se* „wenn”) de la conjunctiv < *se* (în loc de *si*; cf. alb., it., v.-fr., pg., pv. *se*) cu *și* (ar., mgl. *ŝ*, ir. *si*) < *sic* (cf. it. *si*, eng. *și*, pv, fr., sp. *si*, pg. *sim*) în ținutul Bihorului relevată de G. Weigand, *IV* Jahresbericht* 1897, p. 301. Exemple mai numeroase v. Hetco György, *A berettyómenti román nyelvjárás*, Belényes, 1912, p. 33. Înlocuirea pare să se fi făcut în sintagme ca: *trabă și margă* = «trebuie și (= «astfel», «așa» „așa dar” „deci”) meargă».

franțuzește „eau vive = aqua quae semper fluit“. Studiază apoi cu mult aparat fonetismul cuvântului, dând reflexul cuvintelor corespunzătoare (*vitellus, vitella*) după *Jahresbericht*-ele și *Atlasul lingvistic* al lui Weigand și reconstruind în baza acestora rostirea dialectală a lui *vioară* < *vïölu*. În sfârșit trece la etimologia cuvântului în chestiune, despre care crede că trebuie derivat din un **iuála* care ar fi identic cu grecescul ὕαλος (rostit de Greci în trei feluri: *hialos, hïúilos, húalos* și întrebuițat în forma *hyalus* și de poeții latini începând cu Virgiliu) = 1. ‘sare gemă’, 2. ‘cristal de munte’, 3. ‘sticlă’. Spre a ajunge la forma **iuála* din care s’a desvoltat *gvară*, presupune că — după amuțirea lui *h* inițial — accentul a fost mutat de pe *u* pe *a* ca în sufixul *-éolus* devenit *iólus*. În **gvară* s’a ivit mai întâiu un *u* epentetic **güără*, din care apoi ușor s’a putut desvoltă *gïoară*.

Forma *vioară* ar fi deci un hiperurbanism. Ce privește genul, dl Philippide crede că ὕαλος, care eră de genul feminin în grecește, și-a păstrat genul în românește, dar și-a schimbat forma după gen și a trecut la declinarea I, căci „mai puțin probabil e că la baza cuvântului românesc să fi fost ὕαλη, care se găsește la Hesychius și Suidas”.

Dar ca tot ce se clădește pe multe presupuneri și are nevoie de mult aparat pentru a se dovedi, etimologia dlui Philippide nu ne convinge.

De ce să nu plecăm de la forma *vioară* care există în părțile unde *v* înainte de *i* nu se alterează, căci cu greu poate fi considerată de hiperurbanism în toate textele (d. p. la Ispirescu!) citate de însuși dl Philippide? Adevărat, sânt și de acestea. Așa e, d. p., cel de la Năsăud (*Familia*, 1887, p. 224., unde în adevăr se rostește *g’ioă’ră*).

De ce să nu ne gândim la latinescul aqua **vīvŭla* care ar fi înlocuit prin derivare pe aqua *vīva*, din care-l derivă Hasdeu sau, mai bine, prin schimb de sufix pe aqua *vīvīda*? Dar să ne explicăm! Argumentarea lui Hasdeu nu e așa de șubredă cum se pare din felul cum ne-o prezintă dl Philippide. El constată că: „Dejă latinește *aqua-viva* înseamnă apă de izvor; franțuzește „eau vive“ = „aqua quae semper fluit“ (Du Cange, v. Aqua). Dintre Români, dialectul istriian a păstrat] până astăzi: „apă-viie“ = „fliessendes Wasser“ (I. Maiorescu). În cel daco-român, cuvântul nu știu dacă se mai aude undeva cu acest sens, deși s’a

conservat pe alocuri expresiunea opusă: „apă moartă“ = »stehendes Wasser (Sava Barcianu).“

Peste aceste constatări nu se poate trece așa de ușor, căci ne dovedesc că eră cu puțință derivarea din cea de mai nainte a unei *apă vioară* „apă de izvor“, „izvor“.

Dar *apă-vie* cu înțelesul de „apă curgătoare“ se găsește și în vechile noastre texte traduse din slavonește, deci fără a avea în vedere pe latinescul *aqua viva* ori *flumen vivum*. Traducătorul l-a întrebuițat astfel pentrucă îl cunoșteă cu acest înțeles ^tdin dialectul pe care-l vorbeă și scriă. În Evanghelia de la Ioan, ^zaceala 12 (Dumineca a cincea, a Samarinenicii) cetim: *Grăi lui muiarea* : „Doamne, n'ai cu ce să scoți, și puțul iaste adâncul. De unde amu ai apă vie?... Răspunse Isus și zise ei: „...apa ce eu da-voiu lui fi-va întru elă izvoră de apă curătoriu în viața de veaci“. Inșăși evanghelia ne arată așadar că termenul *apă-vie*, întrebuițat altfel simbolic, se rapoartă la „curgere“, fiind vorba de un „izvoră de apă curătoriu“ (în textele mai nouă: „săltătoriu, săritoriu“) în viața de veaci, nu la apa care „dă viață“, și adecă „viață sufletească“, cum s'a interpretat mai târziu, sau care „invie“ a basmelor noastre. Același lucru ni-l dovedește și *Tâlcul* lui Coresi care vorbește de „ape dulci și vie săritoare și preacurătoare“ (*Cartea de învățătură* de la 1581, ed. Pușcariu — Procopovici. p. 154), „apă vie, că pururea iaste și pururea curătoare e, că apa vie iaste ceaia ce se varsă și cură, apă vie, dulceața duhului sfântă“ (*ibidem*, p. 158), „că apa ce eu dau, fi-va izvoră de apă, și pururea curătoriu“ (*ibidem*, p. 159).

În evanghelia de la Ioan, zaceala 27 (Dumineca Rusaliilor) ni se spune: „Râuri den zgăul lui cură-voră ape vii“, iar tâlcul, raportându-se la această propoziție, adaugă: „Acesta iaste domnă a toate făpturile, și iaste a toată dulceața și voia ceaia buna beare adeverită, vie și curătoare, mare și adeverită, și pururea râu curătoriu, „apă dulce și vie și curătoare, și preainple-se și preavarsă-se“, apă vie, grătoște Hristosă, că le cură...“ (*ibidem*, p. 191), „izvoră viu“ (*ibidem*, p. 112).

Dacă în veacul XVI se întrebuițează dialectal *apă vie* cu înțelesul de „apă curgătoare“, „izvor“, chiar „râu“, nu e cu neputință să fie regiuni unde să se întrebuițeze chiar și astăzi.

Dar Hasdeu greșește în explicarea locuțiunilor „apă ca vioară“, „limpede, curată ca vioara“ : „Printr'o confuziune datorită

identității fonetice, în loc de *apă vioară* a început a se zice mai în urmă „apă ca *vioara*“, deși n'are a face întru nimic cu floarea „viorie“.

Dl Philippide observă această greșală. „Este imposibil însă de priceput“, ne spune el, „cum i-ar fi venit în minte Românului să compare apa limpede cu floarea *vioară*, „limpede ca *vioara*“, când de la capul locului n'ar fi fost întrebuințat în comparația „limpede ca ~“ un cuvânt care să fi avut același ori aproape aceleași sunete cu floarea *vioară*. Căci într'adevăr floarea *vioară* nu se potrivește absolut de fel în această comparație... Ce haz are să zică cineva că-i „apa limpede ca o floare lila, albă, galbănă, roșie, violetă?“ (p. 146).

Totuși nu credem cu dl Philippide că *țială* > *găură* > *găuară* > *găuară* ar fi fost cuvântul „care să fi avut același ori aproape aceleași sunete cu floarea *vioară*“. Ni se pare adecă mai probabilă — deși nu sântem întru toate de acord cu ea — explicarea, altfel cam necompletă și deci nu destul de clară a dlui Pușcariu: „Ce vrea să zică adjectivul *vior* în versurile populare:

Dunăre apă vioară

Face-te-ai neagră cerneală (lb. VII, 81)?

Fiind pus în opoziție cu „neagră cerneală“ pare a fi egal cu „vioriu“ ca nume de culoare. Dar formația adjectivului *vior* e atât de neobișnuită, încât nu e de exclus explicarea lui „apă vioară“ ca o „apă săltăreață, vioaie“ < *aqua *vīvula* și e probabil că numai mai târziu, prin etimologie populară, să fi fost apropiat acest *vior* de *vioară* (floarea) (*Conv. Lit.* XXXIX, p. 326, Nota 2).

Să încercăm însă mai întâiu să clarificăm etimologia cuvântului *vioară*. În adevăr însăși înfățișarea cuvântului ne face să credem că el e foarte vechiu: trebuie să facă parte din puținele elemente latine pe care ni le-a păstrat numai împrejurarea că în lupta pentru existență s'au retras într'un colț de limbă, îngrădindu-se într'o locuțiune izolată, întocmai ca și *zo te cuște* < *deus te constet*, *cince cimex*, icem în *mi-s cince de sătul* și în numele de familie *Cincea* ș. a., de care m'am ocupat altă dată.

La baza lui trebuie să stea nu atât un derivat prin sufixul *-ior* din *viv* < *vivus* (cf. *târziior* < *târziu*), cum credeă Hașdeu, cât mai curând un **vivŭla* < *vivida* prin schimb de su-

fix. Să ne gândim numai cât de des se întrebuiță sufixul *-idus* în atributele cuvântului *aqua*: *frigida, gelida, colida, tepida turbida, limida, rapida* pentru că să ne explicăm cât de ușor a putut să intre *vivida* „lebhaft“ alătura și chiar în locul lui *viva* care se întrebuiță de obicei pentru a numi „apa curgătoare“, „săltăreață“, „vioaie“ a izvorului și râului față cu *aqua stagnans* „apa stătută“ sau „moartă“. Despre sufixul *-idus* se știe apoi că a fost înlocuit adeseori cu alt sufix care avea o vitalitate mare, anume cu *-ulus*. Dl Pușcariu (*Conv. lit.* XXXIX, p. 302—3) a adus pentru acest schimb de sufix o mulțime de exemple din limbile romanice și din limba română. Dl Giuglea (*Cercetări lexicografice*, București 1909, p. 18—10) crede că și *muscur*, -ă intră în categoria derivatelor prin schimbul lui *-ulus* cu *-idus* (< *musca*).

Din punct de vedere fonetic desvoltarea mai departe a lui **vivula* > *vioară* s'a făcut peste **viură*, în urma schimbării de accent, întocmai ca și în *fiór*, născut prin reconstruirea unui singular din pluralul *fiéuri* < tēbres, pl. lui *fēbris*, -em¹, adăugându-se și metafoia *ó — ă* > *oá — ă*.

Adjectivul *vioară* „curgător“, „săltăreț“, „vioiu“, născut astfel, prin întrebuițarea deasă din locuțiunea *opă vioară* a putut să se izoleze curând ca substantiv (cf. *Duminecă* < [dies] *dominica*, *văr* < [consobrinus] *verus*) cu înțelesul de „apă curgătoare“, „apă de izvor“, „izvor“, „pârâu“, (cf. de pildă, exemplul: *apă bună și rece și limpede: vioară*, Sandu-Aldea, *Săm.* IV, 909). Astfel s'a putut face ușor comparația „limpede, curată ca *vioara*“, adecă ca „izvorul“, ca „pârâiașul“ la izvor. Înlocuirea lui *vioară* cu „izvor“ nu numai că e cu puțință, dar asemănarea alcătuită astfel e tot atât de plastică, având și avantajul de a fi înțeleasă.

Fiind termenul de comparațiune același, firește, se poate zice despre apa curată nu numai că e „ca *vioara*“, „ca izvorul“, ci și „ca cristalul“, „ca ochiul“, „ca oglinda“ ș. a. Câte comparații nu sânt cu puțință? Nu este iertat însă să ne scape din vedere că comparația „ca *vioara*“, întocmai ca și a doua, „ca

¹ v. Pușcariu, *Conv. lit.* XXXV, p. 819 ș. u. și XXXIX, p. 326; Tiktin *Dicț. rom. — germ.*, fasc. 11, București 1907, p. 610; Candrea Densusianu, *o. c.*, p. 97; *Dicț. Acad. Rom.* II¹¹, București, 1911, p. 126; Meyer-Lübke, *REWb.*, p. 243, No. 3236, care mai citează *Jahresbericht*-ul lui Weigand, XII, 110 și *ZRPh.*, XXVII, 741.

izvorul“, nu se poate întrebuiți decât cu privire la fluidități. Prin excelență despre apă, pe când „cristalul“ se poate compara și cu lucruri solide. Iată un motiv mai mult ca să nu ne gândim la o derivare *jioară* < **iuala*, chiar și dacă, afară de posibilitatea comparației „apă ca cristalul“, întâmplarea ne mai servește și oarecare asemănări fonetice.

Ajungând substantivul *vioară*, dezvoltat astfel, să nu mai fie înțeles, el a putut să fie apropiat prin etimologie populară de floarea *vioară* pe care o cunoaște și înțelege toată lumea. Această apropiere însă mi se pare că nu o face nici n'a făcut-o poporul, decât când a fost solicitat de vreun învățat să explice cuvântul pe care nu-l mai înțelegea nici unul, nici altul. Au făcut-o mai curând învățații. În adevăr, nici unul dintre numeroasele exemple citate de dl Philippide, nici chiar acel

Dunăre apă vioară

Face-te-ai neagră cerneală (Jb., VII, 81)

citat de Pușcariu, pe care-l întâlnim și în varianta

Prutule, apă vioară,

De te-ai face de cerneală (Șez., I, 47—8)

nu ne dovedește acest lucru. Contrastul dintre cerneală și *apă vioară* se rapoartă, evident, la „limpezimea“ celor două râuri, limpezime provenită din împrejurarea că sânt „ape curgătoare“, deși, în adevăr ele, fiind mari, nici odată nu sânt atât de limpezi încât această comparație să corespundă faptului¹. Versul acesta pare a fi un vers stereotip al poeziei populare. Originalul a trebuit să fie: *Părăuț, apă vioară...* În acest original, care corespunde realității, s'a înlocuit când Prutul, când Dunărea, când alt râu care eră în apropierea poetului popular².

¹ Pentru felul cum sânt caracterizate aceste râuri de poezia populară v. D. Ionescu Sachelarie, *Studii din poezia noastră populară* I. *Elementele geografice*. Bucureștii, 1913, d. 26—28. Relativ la Prut cf. și ce spune D. Cantemir în *Descrierea Moldovei* (ed. M. Nicolescu, București, 1909, d. 37): „Apa Prutului este cea mai sănătoasă din câte cunoaștem, însă cam tulbure din cauza mâlului ce poartă cu sine; iar puind-o într'un vas de sticlă, mâlul se așează la fund și apa rămâne limpede și curată“.

² În același chip înțelege versul și dl N. Iorga: «Apa vioară» a Prutului, în cântec, e apa vie desmierdată de cântărețul popular, și n'are a face cu instrumentul de muzică» (*Revista Istorică*, VIII—1922, p. 141 în darea de samă asupra lucrării lui D. Bobulescu, *Lăutarii noștri: din trecutul lor, schiță istorică asupra muzicii noastre naționale corale, cum și asupra altor feluri de muzici*, București 1922)

Probabilitatea etimologiei $v\bar{v}\bar{v}\bar{u}la > v\bar{v}oară$ „apă curgătoare“, „apă săltărească“, „izvor“, „pârâu“ este și mai evidentă dacă avem în vedere faptul că și verbul *învioră* „lebhaft, munter machen“, cum a arătat dl Pușcariu (*Conv. lit.* XXXIX, p. 326), trebuie derivat din aceeași rădăcină, anume din $*[in]v\bar{v}\bar{v}\bar{u}lare$. Această etimologie este potrivită să explice pe *învioră* din toate punctele de vedere, pe când despre a lui Tiktin („Zu *viu*. Eigentümliche Bildung“, *Dict. rom.—germ.*, p. 848), care se apropie de derivarea ce i-o faceă Hasdeu lui *vioară*, nu se poate spune același lucru, deși se apropie și ea de adevăr. E interesant de amintit că alături de *învioră* $< *[in]v\bar{v}\bar{v}\bar{u}lare$ avem și un derivat al lui *via*: *învios*, cu același înțeles, după analogia lui *însănătoșă*, *învârtoșă* etc. (v. Tiktin, *o. c.*, p. 848).

În felul acesta ni s'a păstrat un paralelism oarecare între *apă vioară* — *a ă vie* și *învioră* — *înviosă* (în loc de *înviă* care s'a izolat numai cu înțelesul de „(wieder) lebendig machen, beleben, auferwachen“) ¹.

N. Drăganu.

III

coc.

S. a. (plur. cocuri) = 1. O pâine mică rotundă, boț, țipău, pup cf. LB., *Viciu*, GL., etc.); 2. Un pahar de formă conică făcut din coaje de copac (mai ales de salcie), cu coadă, cf. cauc (Apahida, jud. Cojocna, com. *Orosz*²); sălăriță (în acest înțeles, și supt forma *cog*, com. id.). Acest cuvânt nu e, cum se credeă, un postverbal al lui *coace*, ci e latinescul *coctum*, deci un dublet al lui *cocă* (mai rar, supt forma corectă, *coacă*), înregistrat de Meyer-Lübke, *REW* la No 2009. Pentru

¹ Dl Pușcariu crede că tot $*v\bar{v}\bar{v}\bar{u}la$, firește în altă legătură de cuvinte, a dat naștere și cuvântului *vioară* „Geige“, care cum arată $l > r$, ar trebui să fie vechiu. În privința desvoltării înțelesului el ne spune: „Cred că nu e nici o dificultate semantică în a presupune că și *vioară* a fost instrumentul vioiu, vesel, care acompaniă, ca și azi, jocul sălt reț“ (*Conv. lit.* XXXIX, p. 326). Dar acest cuvânt se întâlnește mai întâiu abia pe la mijlocul secolului XVII: *Alăuntariul carele dzice cu vioara și alăuta pre la târguri*. Îndr. 191 (ap. Tiktin, p. 41). Apoi însăși fabricarea viorilor arată altă origine. De aceea Meyer-Lübke îl consideră pe rom. *vioară* de neologism modificat în privința formei după analogia cuvintelor vechi: $*v\bar{v}\bar{v}\bar{u}la >$ prov. *viata* ($>$ ital. *viola*, rom. *vioară*, fr. *viola*, catal., span., portug. *viola*; cu schimb de sufix v. fr. *vielle*, span. *viuela*) (*REW*, p. 719, No. 9419). Și cred că are dreptate.

² Dl *Orosz Endre*, e învățător-diriginte în Apahida, actualmente detașat la Cluj, unde e custodele muzeului Societății carpatine.

sensul 1, îmi comunică dl profesor G. D. Serra expresia canaveză (provincia Turinului): *andar al coc* sinonimă cu *andar al tozzo*, care însemnează: „a umblă la cerșit, după o bucată de pâine“. Cf. și diferitele forme din dialectele romanice citate de Meyer-Lübke, l. c. Pentru sensul 2, se găsesc tot acolo diferite forme romanice cu înțelesul de „găoace“, „scoică“, iar dl G. D. Serra îmi comunică forma *cocca*, tot din provincia amintită, care se întrebuințează pentru marginea rochiei adusă în formă de con, cu care se poate scoate apă dintr'un izvor, pentru băut.

grumură.

Verb de conj. I, păstrat într'o colindă din Ardeal, comunicată de dl A. Vicîu:

Pe gura de raiu
Boare îmi trăgeă,
Măru-mi legănă;
Merele-mi pică,
Masa-mi grumură.

Înțelesul e „a îngrămădi ceva într'un loc, a acoperi ceva cu ceva“. E lat. **grumulare* derivat din *grumulus*, care a dat în arom. *grumur* „grămadă“. Cf. acest volum p. 475 și REW. 3887. Pentru accepțiunea în care se găsește în limba română, cf. ital. *grommare* „formar gromma (crosta)“, *grommato*, „ricoperto“.

stăuină.

Subst. fem. întrebuințat în județul Muscel, atestat în chestionarul lui *Hasdeu*, IX 143, la plural: *stăuini* „locuri cu iarbă domestică și plăcută oilor“ (Com. Albești). Eu l-am auzit la Rucăr, tot în același județ, cu înțelesul de „loc pe care sânt sau au fost așezate stâna și strunga“. Un arendaș șpuneă proprietarului muntelui: „La primăvară, am să mut stâna pe stăuina Sasilor (= pe locul unde aveau odinioară Sașii stâna), că aici prea s'a îngrășat locul“. E lat. **stabulina*, derivat din *stabulum*, cu sufixul *-īna*, care, în multe derivate (la origină adjective substantivate), însemnează „locul unde se găsește ceea ce exprimă primitivul“, d. ex. **narina* „locul unde sânt nările“ > franc. *narine*, *piscina* „heleșteu“; *rapina* „câmp de napi“, sard. log. *codina* (vechiu: *cotina*) „luogo arido pieno di pietra“ < **cotīna* (din *cos*), rom. *stupină*, etc. **Stabulina* a trebuit să însemne deci „locul pe care

s'a ridicat un staul" și n'a putut da în românește decât *stăuină*, fie că plecăm de la forma sincopată (cf. *stablum* > *staul*) *stablīna*, devenit **staul'ină* (ca *oblīto* > *ul'it* > *uit*) și apoi *stăuină*, fie că plecăm de la forma nesincopată (cf. *stabulum* > *staur*. S. Pușcariu, *Conv. lit.* XLIV, 465) care ar fi dat *stăurină* și apoi **staunină* și *stăuină*, întocmai ca *fărină* > *făină*, *pecorina* > *păcuină*, *viezurină* > *viezuină* (cf. S. Pușcariu, *Zur Rekonstruktion* p. 42). Din cauză că legătura etimologică cu *staul* sau *staur* nu se pierduse, *au* proton s'a putut păstra, fără să devie *a*. În *Economia* lui Șincai (a. 1806) se găsește verbul *a stăuli*, atestat supt forma participială *stăuilit* s. a., cu înțelesul de „șederea oilor pe un loc“. Iată fraza: *De la oi se poate avea mare folos, nu numai din lapte și din lână, ci și din gunoiul oilor, pentrucă prin stăulitul oilor foarte bine se direg țearinele*. 85. Din Muscel e atestat cuvântul *stăulica* „nume de capră“ (H. IX 42), probabil, care stă pe lângă *staul*. Amândouă aceste cuvinte sânt derivate ale lui *staul*.

timpuri.

Cu înțelesul de „tâmples“, se găsește într'o colindă din Ardeal publicată de dl A. Viciu, în colecția D-sale, p. 135, în versurile următoare :

[Sf. Marie] Se tot primblă și se roagă:
Pomiși-pomișorii miei,
Plecați-vă vârfurile,
Să v'ajung cu timpurile.

E, evident, lat. *tempora*, idem.

túrtură.

E radicalul diminutivelor „turturică“ și „turtureă“ întrebuințate, aproape exclusiv, pe teritoriul dialectului daco-român. Se găsește atestat tot de dl A. Viciu în următoarele versuri culese din comuna Bucium, din Județul Făgăraș:

Mă suiui pe ciutură
Și-auziui o turtură.
Turtura ziceă așa:
Du-te din pădurea mea.

E lat. *turtur*, păstrat în dialectul arom. tot supt forma *turtură* (cf. REW. 9009).

tușină.

Cuvântul (accentuat pe silaba a doua) însemnează lâna smulsă de pe piei, de la dubăleri (Zagra, I. Năsăud, com. I. Corbu). E dat, cu asterisc, de dl Pușcariu, în *Conv. lit.* XXXIX, 323, care-i dă și etimologia: *tonsio*, *-one n*, de unde derivă verbul *a tușină*. În Chestionarul lui Hasdeu e atestat și derivatul *tușinătură* „lâna mioarelor“ XVII. 228.

Constantin Lacea.

IV.

împopoțână — împopoțonă.

Însemnează „a se găti, a se îmbrăcă frumos, de sărbătoare“, apoi „a se împodobi peste măsură, în mod excesiv, excentric, împestrițat“; *Toate ghilosite, gătite împopoțonate* (Alecsandri, *Teatru* III ⁷⁵/₁₇). *De departe mănăstirea Sf. Gheorghe se vedește prin turnul greoiu al porții și prin scânteierea ciudată, prin luciarea sticloasă a Țiglelor nouă roșii-închis, cu dungi nesăbuite de albastru și de galben ceea ce, pentru o biserică e o împopoțonare.* (Iorga, *Bucovina* p. 19).

Cu aceste înțelesuri cuvântul se întrebuințează și supt forma *împopoțâ*, foarte des în vechiul Regat, aproape exclusiv în Moldova și Bucovina și tot așa și în Transilvania: *Fata babilii eră împopoțată și netezită pe cap de parc'o linsese vișeii* (Creangă, *Povești*, 284). Acest *împopoțâ* pare a fi identic cu o altă formă: *împupăzâ* cu următoarele două înțelesuri derivate unul dintr'altul: 1°. „A face ceva *peștriț* ca pupăza, a împestriță“: *Să poate să ghiie timpul să'nvețe copii de nepoți, de strănepoții noștri și alte limbi, da e pricina să n'o împupezeze cu cuvinte streine* (Jipescu, *Opincaru* 55). 2°. „A se găti [frumos] ca o pupăză“ se zice mai ales despre nevestele fine care se gâtesc foarte curat, se împodobesc cu ștergere foarte curate și frumoase (Marian, *Ornitologia* II 178). Cu acest înțeles, și chiar cu înțelesul lui *împopoțâ* și *împopoțână*, există și forma *împupuțâ*, după o comunicare a d-lui I. Corbu, din Zagra, lângă Bistrița (Transilvania) și confirmată de d. N. Drăganu — alături de *împopuțâ*, comunicată de d. Sever Pop, originar din aceeași regiune.

Din cele ce preced reiese clar că la baza formelor acestora avem numele pasărei *pupăzâ* din lat. *ŭpŭpa*, din care avem în arom. *pupă*, megl. *pupcă* și în dacor. *pupă* + suf. alb -ză > *pupăzâ*

(S. Pușcariu, Wb. 1043 și Meyer-Lübke REW. 9076). Din *pupăză* s'a format verbul *împupăză* (ca *îmăună* de la *păun* după fr. *se pavaner* „a se umflă în pene, a se fuduli“, sau ca *a se rățoi*, de la *rățoiu*, cu trecerea lui *z* în *ț* (poate, supt influența lui *cocoță**) și *împopuță* (cu trecerea lui *u* > *o* din cauza labialei), amândouă atestate, după cum am arătat mai sus. Din *împopuță* ușor se putea desvoltă forma *împopoță*.

În ce privește formele *împopoțână*, *împopoțonă*, trebuie să admitem o contaminare între *împopoță* și *împoponă* din care au rezultat formele de mai sus, mai ales că înțelesul lui *împoponă* este identic cu acela al lui *împopoță*: *Când ajunseră drept în părățița, aceasta ședeă împoponată și nepăsătoare pe scaunul ei strălucitor.* (Șezătoarea, IX 117).

arom. mărițăscu.

Se găsește numai în Cod. Dim. și, după context, însemnează „a se înrăutăți (despre o boală sau o rană), a se agrava“: *Care are țivri plîagă, di caftă tra si o vindică, fuate tra și o disvâlțască dinintia yaturui; amă al'umtrea poate plîaga si-s mărițăscă șă si-nyiadză șă aduțe moarte* „cine are vre-o rană și vrea să o vindece, poate să o desvelească dinaintea medicului, căci alt mintrelea poate rana să se înrăutățească și să invieze (adecă să ia proporții mai mari) și aduce moarte“ ^{37 b}/₁₇ (Jahresb. IV p. 212).

Cuvântul vine din lat. *malitia* (de la *malus*) care a trebuit să dea **măreată* (o formă pierdută, după cum mai târziu a dispărut din graiul vorbit și *mărițescu*), din care, cu ajutorul sufixului verbal *-ire*, s'a derivat verbul *mărețare* (la Aromânii din nord, la care sunetul *î* aproape lipsește: *mărețare*) — *mărițare* (cu *e* > *i* în poziție neaccentuată), din care apoi indic. pres. (conj. pres.) (*s-mărițescu*, (*s-*)*mărițști*, (*s-*)*mărițască* (cu *ea* > *a* după *ț* din *t*, ca în *s-urățască* „să urățească“, față de *ea* după *ț* < *c* în *s-arățască* „să răcească“, *s-luțască* „să lucească“).

Acest derivat lipsește din celelalte limbi romanice. În schimb însă, el a trebuit să existe odată în latina balcanică, după cum se poate vedeă aceasta din limba albaneză. În această limbă avem *mal* „Sehnsucht, Heimweh“ pe care G. Meyer (EWA 256) — din fap-

*[Influența lui *cocoță* e posibilă; mai probabil însă avem a face cu substituirea lui *z* prin *ț* ca în atâtea alte cazuri, d. e. *hârlez* - *hârleț*, *golomoș-golomoș*, *pavăză* - *pavăță*, *șoacăz* - *șoacăț*, *căcărează* - *căcăreață*, etc. Terminația rară - *z(ă)* a fost apropiată de sufixele - *af(ă)*, -*eț*, *eață*, -*uț(ă)*. etc. S. P.

tul că, alături de el, mai există și *maleng'ej*, *maleng'ehem*, *malēhehem*, *malēiohem* „habe Mitleid; sehne mich“ și mai ales *malekoñ*, *malkoñ* „verfluche, tue in den Kirchenbann“, cu *malekim* m. „Fluch, Kirchenbann“, acestea din urmă din lat. *maledicere*, — preferă să-l derive din lat. *malum* decât din gr. μέλω μελέτη. Pentru noi, toate aceste forme arată numai că cuvântul *malus* există odată și în Peninsula Balcanică. Inșă forma albaneză, care dă dovada sigură despre prezența unui verb derivat din *malitia*, este *mal'tsohem*, atestat în dialectul gheg cu același înțeles ca în dialectul aromân „verschlimmere mich“ (von Wunden, Geshwürren) pe care G. Meyer o reduce la lat. **malitiare* (von *malitia* „schlechte Beschaffenheit“).

arom. scârk'escu.

Cuvântul face parte din termenii referitori la războiul de țesut. Înțelesul fundamental este: „iau pânza de pe războiu după ce a fost isprăvită de țesut“, după aceea „isprăvesc pânza de țesut“, și prin lărgire de înțeles, „isprăvesc, sfârșesc, termin“. El este atestat și în Dal. „termin, isprăvesc, mai cu seamă de țesut: *Scârchiî pândza* (am terminat de țesut pânza). *Lu scârchi di la lucru* (l-am concediat). În Basme avem; *scârk'escu*, *scîrk'escu* vb. IV sfârșesc (țesătura la războiu). *Ai feata mea! acață-ti di lucru! na lâna estă, s' n-u tradzi . . . ș'apoea, cari si scârk'esti, acață-ti di căprină* (hai fata mea! apucă-te de lucru! na lâna asta să mi-o tragi la darac și apoi, după ce o vei sfârși, apucă-te de lâna de capră) ^{300/29} *Scârk'i arăzboilu* (sfârși țesătura din războiu) ib. ^{301/20}.

Cu acest înțeles cuvântul vine din lat. *ex-carpo*, **ire* (pentru *carpère*, cu trecerea de la conjugarea a III la a IV ca în *fugire* pentru *fugère*; *petire* pentru *petere* etc.). Înțelesul trebuie să fi fost, la început acela de „a lua, a desprinde ceva de un obiect“, după aceea „a lua, a desprinde pânza de pe războiu după ce s'a sfârșit de țesut,“ și de aci apoi „a termina, a sfârși ceva“.

megl. dărtoari.

Insemnează „secure mai mică“. Cuvântul l-am auzit în Nânta. În celelalte comune din Meglen nu este cunoscut. Tot în Nânta precum și în Țarnareca și Huma am întâlnit verbul *dor* cu înțelesul de „taiu lemne cu săcurea“ *Si dusi ăn al Defu curiiaă ca si*

doară (se duce în pădurea lui Defu să taie lemne) ^{21/55}. *Ia un ōm cūla doară* (uite un om acolo taie lemne) ib. În întrebuintărea lui absolută, *dor* mai are și înțelesul „cioplesc“ *Lupătarli și duc la durarea* (se duc la cioplit lemne, ib.; „dau în cinevă, îl bat“ *Cu lostu că-l' dură că-l' dură* (... îi dădū, îi dădū) ^{15/69}. Din toate aceste citate se vede că lat. *dolo*, *-are* se păstrează în dialectul megl. și supt formele cu accentul pe tulpină: *dor*, *dor*, *doară*, față de dacor. *durez*, *durezi*, *durează*.

După cum, acum, a existat peste tot în limba română *dolo*, *-are*, tot așa a trebuit să existe și derivatul acestuia **dolatoria**, **-am** „secure“, din care am avut *dărtoari* prin formele intermediare **durătoare* — **drătoare* sau **dărătoare* — **dărtoare*.

De altfel, cuvântul este atestat și pentru celelalte limbi romanice: fr. *doloire*, provens. *doladoira* etc., vezi Meyer-Lübke REW. 2719.

arom. **discălnedzū**.

Întrebuintat mai mult la participiul trecut, supt formă adjectivală, cu înțelesul „slab, în piele și oase“. Acest înțeles îmi este cunoscut mie și în acest sens l-am întâlnit în revista *Lumina* (anul II 165). *Pu'll' înșiră discălnați, slag'i-slag'i, dit cuibairu* (puii ieșiră în piele și oase, slabi-slabi, din cuib).

Cu acest înțeles cuvântul vine din ***dis-carnare** care a trebuit să dea *descărnare* -*discărnare* și acesta, prin disimilarea lui r următor ca în *căroare* > *căloare*, a dat *discălnare*.

arom. **luț**.

Se întâlnește numai în Codex Dimonie cu înțelesul de „prunc“ și mai ales de „copil din flori, bastard“ pentru care avem astăzi pretutindeni în aromâna *coț'ū* despre care vezi acest anuar p. 458). *Ș-va lă griască luțai' a mămăntor; voi mămănt', tră țî mădeie luțal' i' vătănați* (și pruncii vor grăi către mamele lor: voi, mame, din ce pricină pe prunci îi ucideți) ^{43/18} (Jahresb. V p. 198).

Cu acest înțeles cuvântul derivă din lat. **lūteus**, **a**, **um** (din *lutum*) de noroiu, noroiuos, murdar (schmutzig, întrebuintat fie în înțeles figurat, despre un copil nelegitim, prin urmare „necurat“, fie în înțeles propriu, mai ales că în acest sens, după cum îmi comunică G. Giuglea, în siciliana avem o formă analoagă: *vava* „kleines Kind“ din **baba* „Geifer“ (Meyer-Lübke, REW. 853); în

românește *bață* sau *mucos* se zice și despre un copil căruiia îi curg balele sau mucii. În toate aceste derivate ideea predominantă este necurătenia în care se găsește copilul pe care țărâna, prea ocupată, nu are vreme să-l grijească.

În înțelesul propriu, *luteus* există și în limba albaneză sub forma *l'utse* „Schmutz, Kot“ (G. Meyer EWA. 251).

arom. **ņtesū.**

Dicționarele lui Dalametra și Constantinidi nu-l dau; de asemenea el lipsește și în Basme. La Aromânii din Macedonia se întrebuințează despre brânza sau urda care arde la gust, care are un gust aprins: *Cașu ntesū* „brânză care arde la gust“. Se spune și despre fructe, în special despre nuci: *nucă nteasū* nucă, care, la mâncare, arde la gât.

Cu acest înțeles cuvântul vine din lat. *incensum* (part. trecut de la *incendo*, -*ere*) „aprins“, păstrat sub forma lui primitivă, fără *n*, spre deosebire de dacor. *incins*, al cărui *n*, se explică din formulele de la prezinte.

arom. **zгуріescu.**

Insemnează propriu zis „scotocesc“. Papahagi, care s'a ocupat cu etimologia acestui cuvânt, mai dă următoarele înțelesuri: „*zгуріescu* se zice despre găini, când caută de ale mâncării în gunoiu, despre porci, când dau cu râțul prin pământ, făcând la gropi spre a mai găsi de ale mâncării; despre persoane care scotocesc prin casă, prin lăzi, peste tot, ca să găsească ceva“. Cu acest înțeles dânsul îl derivă dintr'un **guruń* (< lat. *gulonem*, lacom) + ire > * (*ex*) + *gur[ŭ]nire* > *zгурńire*, cu înțelesul primitiv de „mâncă cu lăcomie“ (despre porci și găini), de unde: „scotocesc (de ale mâncării)“ apoi „scotocesc“. La acestea observ că, dacă ar fi să admitem o formă arom. dispărută din lat. *gulonem*, atunci ar trebui să avem **gurune*, nu **guruń*. Iar dintr'un **gurune* arom. n'am putea derivă decât: *gurunescu* sau *gurnescu*, însă în nici un caz *zгуріescu*. În afară de aceasta, nici ca înțeles, nu cred că arom. *zгуріescu* să fi plecat, de la ideea de „lăcomie“, la aceea de „a scotoci“.

Cred, mai de grabă, că ideea fundamentală în *zгуріescu* a fost aceea de „dau cu râțul prin pământ“ (despre porci), „răstorn cu râțul o grămadă de pământ, ca să gălesc ceva de mâncare“.

De altfel și când scotocește cineva, răstoarnă obiectele prin care caută ca să găsească ceva. Cu acest înțeles cuvântul stă în legătură cu lat. **grumus** „Erdhaufen, Hügel“ păstrat în arom. în derivatele *grumur* și *grumoradă*. Dintr'un *grumus* putea să se formeze un ***ex-grumio-ire** cu înțelesul de „a scoate ceva din (grămada de) pământ“, din care apoi s'a dezvoltat și acelea de „a scotoci“. Din acest **ex-gurumire* putea să rezulte *zgruñire*, din care apoi am avut *zgruñire*.

arom. **mpih'ur**.

Cuvântul se aude mai mult la Aromânii din Macedonia: *mpih'ur* și *ampih'ur*, nu însă și *ampih'ir*, cum dă Papahagi (Not. Etim. p. 2), cu înțelesul figurat de „ficken“, spre a evita întrebarea formei corespunzând lat. *futuo,-ere*, și cu înțelesul propriu „trec ceva printr'o ață, prind ceva cu un ac“. Cellalt înțeles, pe care îl dă Papahagi, „a trece firul prin urechea acului“, deși ar putea să existe, mie nu-mi este cunoscut. Pentru acesta avem forma *mbairu*.

Papahagi, care s'a ocupat cu originea acestui cuvânt, îl aduce în legătură cu lat. *filare* „den Faden ziehen, spinnen“. Nici ca formă și nici ca înțeles un *filare* latin n'ar putea da arom. *mpih'ur*, *ampih'ur*.

Plecând de la înțelesul „trec ceva printr'o ață, prind ceva cu acul“, cuvântul ne conduce la lat. *fibulo,-are* „mit einem Heftel =, einer Spange etc. zusammenfügen, zusammenheften“. Din acest *fibulo* s'a putut forma un **per-fibulo,-are** pentru o mai mare întărire a înțelesului „a străpunge“, din care am avut mai întâi *pre-fiurare* > *preh'urare* > *prih'urare*. Această din urmă formă, după căderea lui *r* din prima silabă, din cauza celor doi *r* următori, a putut ajunge la *pih'urare*, din care apoi, în unire cu pref. *in*, a urmat forma actuală *mpih'urare* dintr'un mai vechiu *impih'urare*.

Ca înțeles, un *per-fibulo,-are* ar fi însemnat, la început „a prinde ceva cu un ac s. cu un cuiu străpungându-l“, din care apoi s'a dezvoltat înțelesul arom. „trec ceva printr'o ață“ propriu zis „vâr ața în ceva“ și de aci apoi a urmat înțelesul figurat, supt forma eufemistă, *mpih'ur* „futuo“.

arom. **ancuñare**.

La Dal. îl găsim supt forma *anguñare* (cu *c* > *g* din cauza nazalei) cu înțelesul „a arde fără a scoate flacără, a fumeга“. In

Basme îl întâlnim *ncuñă*, *ancuñă* și *anguñă* vb. I cu înțelesul „a aprinde foc, a înjgheba foc din surcele etc.“ prin ajutorul căruia să se aprinză lemnele celelalte; fig. „a băga în seamă“: *Nu-lo-ancuñe* = nu-l bagă în seamă.

În afară de aceste sensuri, cuvântul mie îmi este cunoscut din graiul Aromânilor din Macedonia (Bitolia, Crușova, Perlepe etc.) și cu înțelesul de „a se înțepenii“, mai ales despre om, după ce cineva a dormit și nu se mai poate deșteptă: *Mi-ncuñai tu somnu, nu putui s-mi d șteptu* sau *Armașu ncuñat* rămăseiu înțepenit).

Papahagi, ocupându-se cu originea cuvântului, îl derivă din *con-unire*, ceea ce ar fi dat **cuñire* și în nici un caz **cuñă.e*. Cu înțelesul întrebuițat de către Aromânii din Macedonia, cuvântul se explică mai bine, dacă am pleca de la lat. [*in*] -*cuñeo,-are*, care corespunde dacor. *incuiare* cu înțelesul primitiv „a fixa ceva cu un cuiu, a înțepenii“, din care apoi a rezultat și înțelesul figurat „a înțepenii în somn“. Tot din această formă s'ar explica și înțelesurile „a înjgheba foc din surcele, a aprinde focul“ plecând de la ideea de a uni două lucruri, întocmai după cum latinescul *apprehendo,-ere* cu înțelesul de „ergreifen, ertassen“ a dat în limbile romanice pe de o parte forma cu înțelesul primitiv „erfassen“ (Meyer-Lübke REW. 554, iar pe de alta „anzünden“, așa cum s'a păstrat în limba română a *aprinde* și în dialectele italiene de nord *aprender*.

Th. Capidan.

V.

lat. **bubia** (glosă); rom. **îmbuibă**.

În *Arch. Lat. Lex.* X, 228 s'a ocupat Lindsay de forma *bubia* dintr'un manuscris (cod. Bodl. Auct. F IV 32) din care partea unde se găsește glosa (foaia 23 recto) e scrisă de mâna unui „Welsh“, în prima jumătate a sec. IX. Socotindu-l un cuvânt lat. nou, îi atribue sensul de „männliche Brust“ cu observația „vgl. engl. *bubby*“.

Cum a ajuns Lindsay la sensul acesta ipotetic? Pe pagina amintită a manuscrisului se vorbește „de mensur.“ și — zice L. — „von verschiedenen Längenmassen *digitus, palma, cubitus, gressus* u. s. w. wird das Wort *cubitus* durch eine dem Texte gleichzeitige Glosse erklärt: *a bubia usque ad unguilas*“. „Einige Glossen dieser Seite sind keltisch, die meisten aber lateinisch.

und man sagt mir, dass es im Keltischen kein ähnliches Wort wie *bubia* giebt". Pornind deci de la convingerea că acesta este cuvântul lat. cu sensul arătat, se întreabă dacă it. *bogia* „Kätzbläschen“ nu derivă din *bubia*. Dl Meyer-Lübke crede imposibilă foneticește această derivare (*REW.* 1352) și desigur că forma it. trebuie pusă în legătură cu unele cuvinte ce înseamnă „bășică“, umflătură mică etc. (cf. *bullă* etc.)

Dl O. Densusianu pornind de la sensul bănuït de Lindsay, a explicat pe rom. *îmbuibă* din *bubia* > **imbubiare*, al cărui sens, de „übersättigen, sich satt essen“, „s'a putut desvoltă ușor din cel de *bubia*“. (*Arch. Lat. Lex.*, XII, 425). O mică legătură semantică este în adevăr între cele două cuvinte, puse alături de fr. „se gorger“ (*ibid.*), dacă ar fi existat în latină un „*bubia*“, deși, cum vom vedea mai departe, cuvântul rom. are o întrebuințare care-l depărtează cu totul de la un asemenea punct de plecare. De altfel dl Densusianu a renunțat la explicarea de mai sus, fiindcă în excelentul dicționar al elementelor lat. (*CDDE.*) aceasta nu se mai înregistrează. În schimb se află în *REW.* l. c., pornindu-se de la sensul „Brustwarze“ propus de redactorul revistei *Archiv. Lat. Lex.*, l. c., cu observația demnă de reținut: „Vielleicht wäre besser „Brustwarze“ zu übersetzen, da die Redensart „a bubia usque ad unguilas“, welche bei der Besprechung von Längenmassen vorkommt, einen bestimmten Punkt voraussetzt, von welchem aus gemessen wird“.

Greșala lui Lindsay a provenit din motivul că nu s'a gândit că punctul „a *bubia*“ de la care pornește glosatorul, trebuie să fie cel de unde se măsoară „cu cotul“, adică de la „cotul“ (cotul, îndoitura) propriu zis al mâinii. Țăranii români, cel puțin, socotesc un „cot“ bucata de stofă cât vine de la cotul mâinii (partea convexă, din afară, a îndoiturii brațului = fr. „coude“) până în vârful unghiilor, plus încă distanța de la vârful degetelor până la îndoitura mâinii.

Cotul (măsura de lungime) care la noi e de circa 65–66 cm nu pleacă de la piept, mamelă etc., ci din „cotul“ omului se întinde stofa spre măsurare și de aceea se și numește *cot* (plur. *coți*, iar plur. *coate* pentru părțile respective ale brațelor). În *Larousse*, *coudée* este „mesure des anciens, équivalent à la distance du coude au bout du doigt du milieu (évaluée à 50 cm.)“.

Deci a *bubia* nu poate să însemne decât „de la cot“, „de la partea convexă a cotului“, de unde se începe măsurătoarea.

Noi nu cunoaştem manuscrisul de care e vorba, dar reiese acum clar că a. el *bubia* nu poate fi decât un cuvânt care precizează punctul cotului (acesta înseamnă şi lungimea antebraţului, cu care se măsoară)¹, de unde se pleacă cu stofa. Partea aceasta se poate exprima în latineşte prin adjectivele *convexus*, *incurvus*, *inflexus*, etc., dar şi prin **gibbus**² adj. (= gebogen, gekrümmt, gewölbt, konvex, *Georges*, ad. v.) sau prin subst. *gibba*; limbile romanice pretind şi **gubbus* (cf. it. *gobbo* etc., *REW.* 3755).

Dacă am admite că se pleacă de la umăr, ca o variantă de măsurare cu cotul măsură, găsim şi pentru acest punct aplicarea lui *gibbus*³, iar dacă am presupune că şi de la piept în spre degete se măsoară cu cotul, încă n'ar fi prea departe denumirea de mai sus (fr. *gibba* „tumor dorsi aut pectoris”, şi într'o expresie de măsurare: *a cauda usque ad gibbum eius...*, Forcellini, ad. v.).

Din aceste consideraţiuni cred că *bubia* nu poate fi decât *gibba* (cubiti), **gubba* (**gub/b]ia* = (pars) **gub/b]ea*?) neînţeles şi transcris greşit de scriitorul „Welhs”, ori poate confundat cu un cuvânt asemănător din limba lui, sau cetit greşit de cei ce l-au emendat.

N'avem deci nevoie să presupunem sau să construim un cuvânt latin nou „*bubia*”, pe care dicţionarele, pe drept cuvânt, nici nu-l înregistrează.

Neexistând în latină „*bubia*”, derivatul **imbubiare* cade de la sine.

*

Rom. *îmbuibă* are unele sensuri cari ne fac să-i căutăm în altă direcţie originea.

În Ardeal l-am întâlnit des cu următoarele accepţiuni: 1. „Se îmbuibă în mâncări”; „Când bea mult [cineva]: s'a îmbuibat cu băutură — nu-i nimic că are de unde”; „buimăcit de cap”. 2. „Când e îndestulit, se răsfată 'n toate = îmbuibat”; „când e încrezut în ceva, când e frumoasă [o fată] şi toţi o răsfată: lăsaţi-o că prea se îmbuibă” (cf. fr. *imbu* „rempli, pénétré”, „imbu de préjugés”). 3. „Când cineva plânge mult: ochii îmbui-

¹ Cf. în *Thesaurus*, la *cubitum*, -us: (mensura) cui brachii inferioris longitudo est. (Vitr.); sau: unus cubitus est, qui naturaliter a cubito ad digitum usque summitatem peritendit etc

² Cf. *Thes.*, la *cavus*: iecur intrinsecus cavum, extrinsecus gibbum.

³ *Umerus gibbus in interiore...* (o. c., la *concavus*).

bați de lacrimi“. 4. „Îl îmbuibă somnul“ (se îmbuibă de somn); „ochii îmbuibăți“ (= împăienjeniți, oboșiți de fum, oboseală și nesomn) ¹.

Un sens de „îmbuibare cu lichid“ găsim la I. Ionescu (*Ec. Mehed.*, 325): „irigațiunea se face în trei feluri, sau prin subversiune, sau prin curgere continuă, sau prin îmbuibare“ (cf. „îmbibare“, „infiltrare“, despre lichide) ².

Cuvântul acesta este răspândit în tot domeniul daco-român și e cunoscut mai ales cu sensurile „a umplea, îndopă pe cineva cu ceva“ (în special cu mâncare și băutură). La Dosoșteiu este și derivatul *îmbuibăcioase* (mese) „üppig“ ³.

Ca aproape toți termenii privitori la ideea de „a mânca“ (cf. *îmbucă, îmfulică, înghiți*, arom. *ntric, ospătă, prânzi, sătură* etc.), și acesta trebuie să fie foarte vechiu, fiindcă se referă la o necesitate zilnică a omului. Să știe de altfel că termenii privitori la viața intimă a poporului sânt cei mai conservativi, fiindcă se întrebuințează foarte des.

Fonetismul lui „îmbuibă“ ⁴ vorbește și el pentru originea sa latină (cf. *cuib* < *cubium*, megl. *nuvari* < (în) *obiare*).

Noi credem că trebuie pus în legătură cu un verb care în adevăr cuprinde ideea din definițiile citate:

Lat. *imbuo* „împręgner“, „imbiber“ are sensul de bază al lui *îmbuibă* și a lăsat urme în limbile romanice. Astfel it. *imbuto*, prov., cat. *embut*, span. *embudo* etc. din **imbūtum* „Trichter“ (< *imbuere*, *REW* 4286), în care se vede ideea de „a imbibă, a face să soarbă, a umplea“ etc. Formal, *îmbuibă* se explică dintr'un **imbuviare* pentru care presupunem că a putut exista un derivat, obișnuit la asemenea verbe, **imbuviēs* sau **imbuvia* (cf. *pluvius, pluvia, impluvium, impluviatus* < *pluo; ex-*

¹ După informații luate din vestul și Câmpia Ardealului. Cu nuanța de sens de la no. 2 se întâlnește și în părțile Banatului (com. de, d. R. Vuia) și Năsăudului, cum îmi spune d. N. Drăganu.

² A se compara, în legătură cu acest sens, versul lui Ienăchiță Văcărescu *Nenumărate rele în suflet se îmbuibază*.

³ Tiktin, *Dict.* «Jdm. den Bauch mit etwas füllen, ihn vollstopfen». Vezi și exemplul cu sens mai abstract: «îmbuibat cu neologisme». *Damé Dict.* dă sensurile «gaver, bourrer, gorger» și chiar „a se îmbuibă cu bani“ (N. Costin etc.) iar *Lex. Bud.* «ingurgito cibo, potu, aut aliarum rerum abundantia obruo».

⁴ Cihac (*D'cf. D'Étym. Dacorom.*, p. 21) dând sensurile «gorger», «souler», «empiffrer» și «se gorger» apropie cuvântul rom. de v. -slav *ѢМБИТИ* „*tympānum* percutere“, aceea ce, evident, nu poate fi luat în serios, precum nu e posibilă nici derivarea din *imbibere* (cf. și *Arch. Lat. Lex.*, XII, l. c.)

viae < *exuo*; *reduvia* < *reduo* etc.). Derivate identice, în romanică, avem din *luo* > *illuvis* > **illuvia* > piac. *lūb'a* (REW 4273) din *collūvies*, mil. *korobia*, pav. *kolobia* etc. (REW 2045) ș. a.

În ce privește sensul, a putut să se zică la început mai mult „a (se) îmbuibă de băutură“ d. ex. despre un lucru (lână etc.) îmbibat cu un lichid, și apoi „de mâncare“, invers de cum s'a întâmplat cu fr. *soûl* „betrunken“ < lat. *sattullus* „satt“, care s'a zis la început mai mult despre mâncare.

Interesantă, pentru istoria sensului din „îmbuibă“, este mai ales expresia ce am întâlnit-o în Ardeal (Turda) (a aveă, a fi cu) *ochii îmbuibăți de lacrimi*, care apropie cuvântul rom. de *imbuere*¹ și se poate zice, cu alte cuvinte „ochi plini, îmbibați de lacrimi“ (cf. rom. „plin de apă, sânge“ etc.)

Dacă verbul lat. are ceva comun cu gr. βύω, ἐμβύω „bourrer, boucher“, foarte apropiat ca sens de cele rom. și lat., atunci explicarea dată de noi se întărește și mai mult. La Walde nu vedem nimic sigur în ce privește originea lui *imbuo*, încât o legătură a acestuia, fie și secundară, cu formele gr. nu e imposibilă.

Un derivat **imbuivius*, *a*,-*um*, etc. obicinuit la verbe în *-uo*, cum am văzut, cred că se poate recunoaște în unele din formele pe cari REW 1181 le derivă din baza *bob* (Lallwort): it. *bobbia* „Brei“, mil. comask. *bobô*, *bubù* „Getränk“, emil. *boba* „dicke Suppe“, neap. *bobba* „Mischmasch“ etc. iar pentru milan. *boba* „Übertluss“ se pune un semn de întrebare. Un **imbuvia* poate explica în sens pe milan. *boba*, iar pentru partea formală să se compare *colluvies* > mil. *korobia* etc. (v. mai sus) REW 2054. Căderea lui *-i,a* trebuie văzută după trecerea lui *i* în silaba precedentă (**boiba*), ca în regiunea venetă de ex.² (cf. veneț. *cheba*³ < *cav.a*). În veneț. *boba*⁴ „marcia, minestra poco buona“, se cuprinde ideea de lichid, fie că e vorba de zeamă (mâncare), sau de o rană (cf. sensul it. „marcia“). La *boba* (veneț., Meyer-Lübke REW. l. c.) vede un amestec cu fr. „boubon“. În venez.

¹ Cf. (imbuere) *lanam liquoribus, phialam nectare* (= mit Wein anfüllen), *vestem sanguine* etc. (Georges, ad. v.). De aici ușor se trece la alte sensuri ale lui *imbuere*, de „tacher, pénétrer, remplir (l'esprit)“ ca în *studia quibus se imbuerat* (Cic.) etc.

² Dl G. D. Serra îmi comunică forma cauaveză (Barbania) *boebi*, „abbeveratoio“ (truogolo) < **imbuiviu* - prin faza **boibi* (?).

³ *Dizionario Veneziano-Italiano* (Prof. Giuseppe Piccio), Venezia, 1916, ad. v.

⁴ *Ibid.*, p. 31.

există însă și *buba* „ubbriacatura, sbornia“ și *bubana* „pasta sfogliata con ripieno di frutta cotte, candite e mostarda“; și fig. „abbondanza“¹, în care se vede ideea de „umplură“, de care am vorbit. Formal, *buba* s'a putut desvoltă din *im'buvia, ca *sheba* < *cavea*.

Trebue urmărită însă mai de aproape toată familia acestor termeni, avându-se în vedere întinderea lor și relațiunile dintre diverse forme dialectale italiene², pe cari noi nu le putem avea la îndemână. Ori cum, atmosfera semantică a lor este comună cu a rom. „îmbuibă“, încât studierea lor în una și aceeași grupare e foarte firească.

fel.

Dict. Acad. îi dă sensurile: sorte, espèce, genre; nation, peuple; habitude (p. 91 sqq.).

Cuvântul e socotit ca venit din ung. *-fële*, care se găsește numai ca element de compoziție, în expresii ca *sokfële*, *mindenfële* etc. (= de multe feluri, de toate felurile, de tot felul etc). În românește a devenit, cum spune o. c., mai târziu cuvânt independent, desfăcându-se din locuțiunile de felul celor amintite.

Este neîndoios că elementul ung. s'a amestecat în rom. *fel*, însă după părerea noastră, numai secundar.

Ung. *-fële* ar fi ajuns probabil la o formă rom. **fil(e)*, precum din ung. *bér* > rom. *bir*. Dacă mai observăm și fonetismul vechiu al cuvântului, din texte aparținătoare sec. XVI-XVIII, și chiar din sec. XIX, vedem că se pronunță în tot domeniul dacorom. *fealiu*, *-uri*, *feliu*, *-uri*, iar în Moldova se mai păstrează și azi forma *feliu*. Chiar derivatele *feliuri*, *feliurime*, *feliurit*³ prezintă aceeași particularitate fonetică, ceea ce depărtează cuvântul rom. de cel unguresc.

Sensul de „nation, peuple“ (cf. o. c., punct 2°, p. 92), atestat des în texte vechi⁴ face și el să ne gândim că în istoria

¹ Ibid, p. 3, pentru care cf. milan. *boba* „Überfluss“, *REW.* I. c.

² Astfel nu văd în *REW.* I. c., între celelalte forme it. pe romagn. *boba* „mescuglio di più cose a foggia d'unguento“ (A. Mattioli, *Voc. Romagn.-It.*, Imola, 1879, ad. v.)

³ O. c., p. 95.

⁴ A se vedea acest sens (de cinci ori!) în *Biblia* 1688 numai la p. 207,2, între altele, în fraza: *Și venă el strein de fealiu [Felistin.i] ... și să înstălpid înaintea lui Izrael.* Aici are sensul de «neam, nație».

acestui cuvânt a fost amestecat un alt element care înseamnă „neam, nație“. Cuvântul poate fi ¹ alb. *fjal'e* „Wort, Rede“, cu derivatele *fol'me* „Redeweise“ ș. a., pe care G. Meyer, *Alb. Wb.* p. 106, îl derivă din lat. *fabella*.

Știm însă că în limba veche rom. *limbă* (*limbi*) avea și sensul de „neam(uri), ginți“ etc. (cf. și it. *fave.lu*), ceea ce este firesc, iar trecerea de sens de la „limbă“ la „neam“ se întâlnește, cum se știe, și la alte popoare ².

În ce privește partea formală, s'ar explica din alb. *fjal'e* și *-ea* și *-liu* în rom. *fealiu* (devenit mai în urmă *feliu*); am avea aceeași dezvoltare a lui *l'* albanez relat prin *l'*, ca în elementele alb. trecute în aromână (arom. *fleamă* < alb. *fl'ame*, arom. *pleagă* < alb. *pl'age*, cf. pag. 493 din acest volum), etc.

Cuvântul v.-rom. *fealiu* „neam“, fie că e alb., ori nu ³, s'a întâlnit apoi, la noi, cu cuvântul de origine ungurească *fél* în expresii ca *ce fel* (= mișele), *de multe feluri* (= sokfélé) etc., influențându-se reciproc în formă și înțeles.

păsăre, păsoniu.

(Termini rom. dispăruți, privitori la „locuință“).

În Psaltirea Scheiană ⁴ se întâlnește cuvântul *păsaré*, care traducea pe slav. *варн* „turris, domus regia“, în a lui Coresi *pasâré* și în Ps. Hurmuzaki *păsoniu* (*păso niulü*) cu același sens, iar în a lui Dosofteiu, pentru același cuvânt, găsim, în același pasagiu, *casă* ⁵.

Forma *pasâré* trebuie să fie o greșală pentru *păsaré*, fiindcă în Ps. slavo-română (ediția de la Brașov) e tipărită corect *păsaré* ⁶.

Di Candrea urmărește pasagiile corespunzătoare din textul slavon (*оръ варни слоновнычъ*), latin (*a domibus eburneis*) și

¹ După cum îmi comunică dl Th Capidan.

² Cf. Tikiin, Dicț., ad. v., sensul de „neam“, „popor“ și paralelismul cu alte limbi.

³ Direct de la lat. *fabella*, derivarea lui *fealiu* prezintă unele greutăți. În rom. ar fi ajuns la **făed*, plur. **făele* > **fēle*, > **fele* de unde se putea și un sing. **feală* (cf. *zalo* și *ză*; apoi *mială* < *miă* < *agnella CDDE*, ad. v.), ceea ce nu poate fi decât o supoziție. Ca sens trecerea ar fi cea amintită de: limbă (streină), *neam* (strein); strein de fealiu = strein de limbă de neam.

⁴ I. A. Candrea, *Ps. Sch.* comparată cu celelalte ps. din sec. XVI și XVII, București, 1 16, II, p. 87 (cf. și glosar.).

⁵ *Id.*, ibid.

⁶ Vezi forma aceasta și la I. A. Candrea, o. c. I, p. LXXII.

cel grec ἀπό βαρῶν ἐλεφαντίνων), în cari cuvintele ce traduc pe cele românești au sens comun („grand édifice, tour, palais = gr. βάρης; slav. Варн „turn“, „palat“; lat. „domus“)¹. Cuvântul slav este de altfel împrumut grec (Miklosich, *Etym. Wb.*, ad. v.). Sensul este destul de clar prin urmare și pentru cuvintele românești.

Dr. C. (l. c.) crede totuși că nici unul din sensurile slav.-gr. nu explică formele românești, fiindcă n'a putut întrezări originea lor. De aceea recurge la ipoteza că traducătorul Psaltirii în românește ar fi întrebuițat un text slavon, tradus din grecește, în care cuvântul grec βάρης ar fi fost confundat cu βάρος „pesanteur, poids“ și l-ar fi redat prin ТАРОТА, ТАРОСТЬ, sau ТАРЕТЬ, „care la rândul s'a tradus prin *păsare* (de la vb. a *păsa* = *pensare*)“. Și presupune același lucru și pentru *păsoniu* din Ps. Hurmuzaki, care nu poate fi, ca concluzie a primei ipoteze, decât tot un derivat din *păsare*.

Dar e nevoie să se presupuiască existența unor texte slave, despre cari n'avem nici un indiciu, cu greșeli de traduceri, cari nu se pot dovedi prin nimic, numai fiindcă un cuvânt pare obscur?

Mai întâiu e greu de închipuit ca *păsare*, atestat în trei texte, cum am văzut, alături de o a doua formă *păsoniu* (derivat), atestat într'un al patrulea text, să fie o greșală de traducere repetată servil în toate psaltirile din sec. XVI. Traducătorul Ps. Hurmuzaki dă chiar un derivat, deși ar fi fost mai natural să dea alt cuvânt, dacă nu-l știa pe *păsare* sau pe *păsoniu*, evident din aceeași familie și de aceeași origine, fiindcă redă același sens iar, precis, pe care îl au termenii corespunzători slavo-grecești.

Faptul că Dosofteiu întrebuițează cuvântul »casă« pentru aceeași noțiune înseamnă că probabil *păsare-păsoniu* nu mai erau cunoscuți în sec. XVII, sau nu-i știa el.

Pornind deci de la faptul că au existat aceste cuvinte în rom. — și nu vedem nici un motiv contrar — să trecem la lămurirea originii lor.

În chip firesc trebuiesc puse în sfera terminilor romanici, privitori la așezări și locuințe omenești, întrucât în limbile vecine nici dl Candrea n'a găsit nimic corespunzător cuvântului românesc.

¹ Ibid.

În afară de terminii păstrați direct din latină, sânt în romanică inovațiuni cu sensul de „casă“, „locuință omenească“, născute din verbe care cuprindeau ideea de „a rămâneă, a face o haltă, un popas“ etc. Adăpostul, coliba, etc. construite pentru asemenea popasuri, mai ales de-alungul drumurilor, au ajuns să însemne cu timpul, „casă“ („locuință“ omenească mai mare ori mai mică, pompoasă ori mai sărăcăcioasă etc. după evoluția firească, pe regiuni, a clădirilor). Astfel sânt derivatele romanice din lat. *manere*: 1. fr. *manoir*, prov. *maner* „Herrensitz“, „Burg“, care nu e altceva decât infinitivul însuși, fapt de reținut pentru înțelegerea rom. *păsare*. Din aceeași bază sânt v.-fr. *maine* „Wohnung“ morv. *mañ* „verfallenes Haus“.

Mansio-onem este derivatul din *mansus* (< *manere*) care are o extensiune foarte mare în apusul romanic: fr. *maison* „Haus“, prov. *mazo* id., span. *meson* „Wirthaus“ etc. În afară de sensul de „casă“, în diverse dialecte servește și ca termen pentru diverse construcții de animale (v. *REW* 5296, 5311 și comp. și *mansum*, rom. *mas*, „Ruhestätte“ 5322, *mansura* „Wohnstätte“ 5323 ibid., ale căror corespondente romanice nu le mai cităm, cari au sensul general de „adăpost, locuință“).

Același fel de inovațiuni semantice din care, cum vom vedea, face parte și rom. *păsare*, se văd la verbul lat. *pausare*, „ruhen“: catal., span. *posada*, port. *pousada* «Wirtshaus», „Wohnung“ etc. (*REW* 6308).

Inovațiunea se întâlnește și mai aproape de noi — o dovadă că a fost întinsă odinioară peste tot domeniul romanic. În siciliană există verbul *pusari*, nel senso di alloggiare: „pusari alibrigari“. Tot acolo s'a născut și *pusata* (derivat) cu sensul de „fundacu, taberna meritoria, hospitium“ (v. acestea în Giacomo de Gregorio, *Studi G.ottologici Italiani*, vol. VII, Torino 1920, p. 271, unde se adaugă că „il verbo è usato tuttoggi comunemente; il sostantivo, che ne è un deverbale, non si ode più“ — ceea ce s'a întâmplat și în dacorom.).

Mai incupe acum îndoială că rom. *păsare* este lat. *pausare* care a însemnat (ca și *manere* > fr. *manoir*) „oprire, haltă“, apoi „adăpost, casă de mas“ și în urmă a putut să ajungă și la sensul de „casă mai mare“ și prin extensiune chiar „palat“ (f. ca sens „reședința regelui“), cum se vede în textele rom. din sec. XVI? Motivul pentru care la noi a dispărut cuvântul,

nu e greu de văzut în concurența ce i-a făcut-o omonimul (*a*)*păsă*, -*ăre*, (lat. *pensare*). Intre cei doi termeni cari se confundau din cauza fonetismului, a învins bine înțeles cel care are o întrebuințare mai vie, de toate zilele chiar, a (*a*)*păsă* -*ăre*, care trăește și azi.

Derivatul rom. *păsonlu*, cu același sens, arată nu numai că cuvântul a existat, dar că a avut și oarecare vitalitate, fiindcă mai ales în acest caz se nasc derivatele ¹.

În ce privește partea formală avem un exemplu mai mult de trecerea lui -*au*- aton la *a*, prin dispariția lui *u* aton. A fost deci desvoltarea: *pa(u)sare* > *păsare*; *pa(u)sonlu* > *păsoniu* (v. și **baugare* > *băgă* etc. în studiul meu despre *Elem. v. germ. în orientul romanic*, din acest volum, p. 375). O urmă din *pau-sare* > *păsare* (< *pausa*, *pausum*) cu sensul de „haltă“, „mansio (mansum)“ cred că este în *popas*, care înseamnă același lucru. Tiktin, (*Dicf.*) dă: *popas*, -*uri* „Halt, Rast, Station“, *a face popas* „rasten“. etc., cu exemple și din texte vechi. Foarte instructiv e sensul de „oprire“ ce se face pe drumul până la mormânt: *la mormânt se fac șapte popasuri* (Frâncu-Candrea), pentru care să se compare sensul lat. *pausa*, privitor la stațiunile făcute în unele procesiuni religioase: *omnes pausas explere* «alle Stationen mitmachen» (Georges, ad. v., unde se înregistrează și forma din inscripții *pausum*). Verbul este a *popăsi* și *poposi* (Tiktin, l. c.)

V.-slav *popasŭ*, de unde-l derivă Tiktin pe rom. *popas* înseamnă „pășune“ (Miklosich. *Wb.*, *popasŭ* „pascuum“, klruss. *popas* «pastus», verbul *popasti* „depascere“). De la „pășune“, „mâncare“ până la „haltă, stațiune“ este o prea mare distanță.

De aceea credem că și *popas* cuprinde în partea a doua -*pas* pe *păsare* (deși prefixul slav *po*, îl găsim în ex. ca *ponegri* > *po* + *negri* etc.). Cuvântul rom. n'are nicăieri la noi sensul de „pășune“, „mâncare“. Legătura s'a putut face însă prin faptul că la anumite „popasuri“ „măsuri“, „opriri“ din zi se dă de mâncare vitelor, și mănâncă și oamenii ce se opresc acolo. Important este că în nici o limbă slavă modernă nu există v.-slav. *popasŭ* (cf. Miklosich *Eym. Wb.*, la *pasti*, p. 232).

¹ *Păsoniu* presupune din cauza genului mai curând o bază *pausum* (atestat, cf. dicț. lat.) decât fem. *păsare*. În limbile române (REW, l. c) sânt și masc. și fem.: it. *posa*, sp. *posa* și *poso*, prov. *paus* iar în rom. *paos* în (Basarabia am întâlnit *apaos* „vinul ce se aruncă peste morți, în groapă“)

Dar chiar dacă n'am admite formal influența lui *păsare*, *popas*, („oprire, odihnă“), este totuși o creație nouă din punct de vedere semantic. Procedând în felul de a cerceta asemenea cuvinte, după metoda cunoscută a dlui Gilliéron, trebuie să vedem în rom. *popas*, *poposi* (= „a te opri pentru odihnă“, ca și lat. *pausare*) amestecul formei slave cu rom. *păsare* și prin urmare o etimologie nouă.

*

Tot de la ideea de „oprire, haltă“ etc., care stă la baza inovațiilor romanice amintite aici, trebuie pornit mai firesc și pentru explicarea rom. *sat*. Într'o conferință, în care vorbiam despre «*Sat și așezări omenești la popoarele romanice*», arătam că și „*sat*“ a trebuit să însemne la început „așezare“ (ca *mansio* etc.) ideie care duce la un *fixatu-*. Asupra acestei chestiuni, de o importanță deosebită pentru noi, vom reveni cu altă ocazie.

Peste în expresia „*mi-e peste cap*“.

În studierea materialului lingvistic latin conservat în limbile romanice nu s'a dat destulă atențiune expresiilor cari cuprind sensuri speciale de cuvinte, sau funcțiilor sintactice ale unor particule (adverbe, prepoziții etc.).

O astfel de expresie este cea de care ne ocupăm aici și este întrebuințată în legătură cu ideea de „a avea mult de lucru“, (mi-e peste cap cât am de lucru pentru astăzi); „a avea din destul“ (cât mi-a dat, suplințelegându-se „bani“, „de lucru“, „preț pe un lucru“) etc. Acestea sânt expresii curente cari vin în mintea oricărui Român¹ și corespund fr. „j'en ai par-dessus la tête“.

Expresia aceasta există și în latină. În L. Aurelius Augustinus (cf. *Archiv. lat. Lex.*, IX, 157) se găsește pasagiul: *dicimus super caput esse aliquid, cuius maximam curam gerimus*. Când zicem de ex. în românește „mi-e peste cap un copil“ (ori altceva, un lucru chiar) înțelegem că „e prea destul un copil, e destul cutare lucru, muncă“ etc., pentru câtă sforțare, grijă trebuie să punem pentru acestea.

¹ Dl N. Drăganu mă asigură că și în nordul Ardealului e curentă expresia „am peste cap“. În arom. se zice „am di prima'n sus“ (= prea mai însus), cum îmi spune dl Th. Capidan. — Aceiași ideie este în: „toate câte vă spun preste cap le-am petrecut“ (Tichindeal, 464).

rânză.

A fost considerat ca fiind. corespondentul alb. *rendes* „Lab“ (G. Meyer, *Alb. Wb.*, 365). Înțelesul este comun cu cel albanez, fiindcă înseamnă „stomac“ (de animale, pasări, om)¹ și fiindcă stomacul mieilor și vițelilor servește și ca chiag, cuvântul a putut însemna de la început, ca și astăzi, și stomac și chiag. Din forma alb. însă nu se poate ajunge la *rânză*, ci cel mult la **rânsă*, dacă admitem forma intermediară **rândășă* propusă de d-l Densusianu (H. d. I. r., p. 356).

Pentru a explica pe dacorom. *rânză* (dial. mold. *rândză*), trebuie să admitem la forma de bază sufixul alb. -ze, care adăos la baza *rrâ-ni*, „Labmagen“, „Lab“ (G. Weigand, *Alb. Deutsch. Wb.*, Leipzig, 1914, p. 74), explică fără dificultate pe dacorom. *rânză*².

a (se) răzimă.

E general românesc și înseamnă astăzi „a (se) sprijini“, „(s')appuyer“³.

Pentru pătrunderea istoriei acestui cuvânt e necesar să vedem că actul „răzimării“ nu este altceva decât plecarea corpului omenesc, sau a părților lui pe un suport (masă, baston, scaun etc.). Când zicem „stau, mă răzim în băț“, „păstorul se răzimă în măciucă“ (= stă cu corpul plecat și ținând măciuca în mâni, sprijinește pieptul pe ea), „răzim capul (coatele) pe masă, pe-o carte“ etc., toate acestea indică îndoirea, plecarea corpului sau a unei părți a corpului. Și tot așa, când răzimăm un obiect (o scară, un lemn de perete etc.) de altul, nu-l lăsăm drept, ci îl aplecăm să se sprijinească de celalalt și să nu cadă.

De aceea apoi derivatele *răzim* (postverbal) „răzimătoare“ înseamnă „suport“, fiindcă pe acesta se pleacă corpul, ori un obiect, pentru ca să nu cadă, iar verbul rom. are sensul franc. „(s')appuyer“.

Urmărind întrebunțările formei noastre în trecut, ne apropiem de sensul lui primitiv. Astfel în versurile:

¹ Cf. Tiktin, *Dicț.* ad. v., la care trebuie adăugat și sensul de „chiag“, existent și el în rom.

² Despre forma arom. *arândză*, v. studiul d-lui Th. Capidan, *Raporturi Albano-rom.*, din această revistă, p. 444.

³ V. Tiktin, *Dicț.*: „auf etwas stützen“, „an etw. lehnen“, cu variantele: *rezămă*, *rezemă*, prez. *reázem*, -*ăm* (Muntenia); *răză-* (*rădză-*) *răzmă*, prez. *răzăm*, *răzm*. Derivate: *răzem*, *răzim*, *răzimătoare*, „Lehne“, *răzimătură* „Stütze“.

Băduleasa ce-mi făcea?..

În pivniță că intră,

Iar acolo ce vede?

Pe Neculcea mi-l găsea

În pivnița mititică,

Țiind cada la o bute....

Și de dânsa răzimat,

Răzimat cam oplecat. (G. D. Teodorescu, P. P., p. 543)

Ex. din Dosofteiu (Viețile Stinților, p. 3/2): ... *iară dormirea ă eră ședzând rădzămat, cu pieptul pre genunchi* arată clar ideea de „plecat”. În psaltirile din s. XVI *rădzimă* traduce verbe slave ca „ΟΥΚΛΟΝΗΤΑ” (= „a se duplecă, a se plecă”), iar *rădzimare* „aplecare” „ВЪСКΛΟΝИ-НИИ-Ѧ”. În special fraza „ochii săi puseră plecați în pământ” (Ps. Sch.), are corespondent pentru ideea „plecați”, pe *a-i rădzimă* (din Hurmuzaki)¹, care aduce aminte de lat. **cliniare* (< *clino*) „die Augen senken”, de unde fr. *cligner* etc. (REW, ad. v.). Observând sensurile lui *plecă*, *aplecă*, *duplecă*, în rom. ca și în romanică, dăm de întrebuițări ale acestora, identice cu cele ce le-a avut *răzimă*². Același fenomen se vede la gr. κλίνω (lat. *clino*) „neige, lehne an” (Walde, s. *clino*), „faire pencher, s'appuyer” (comp. ἐν δορὶ κεκλιμένος „appuyé sur la lance” etc.)

Ajunși aici ușor putem zări sensul primitiv de la care trebuie să pornim pentru *răzimă*, adică cel de „a se îndoi, plecă” și fiindcă „plecarea” este și „îndoirea de la mijloc” a corpului (ori a brațului, gâtului etc.) baza lat. *mēdu-* se impune de la sine.

Avem de a face deci cu un **remediare* (*re* + *medius*), născut după *dimidiare* (comp. *jumătate* < *dimidietas*, *-atem*), cu sensul de „a îndoi de mijloc, a plecă corpul” etc. (cf. *medio*, *-are*), sens care se vede de ex. în fraza, *in mensam dimidiati, dum appetunt* (Plaut.) „mit dem halben Leibe, mit dem Oberkörper, hingeneigt (zur Speise)”³ și care poate fi tradus cu rom. „plecați, răzimați”.

**Remediare* (ori **remidiare*, refăcut după *dimidiare*) a devenit **remedzâ* — în limba veche rom. are *dz* — și prin metateză

¹ V. I. A. Candrea, *Ps. Scheiană*, cit. (glosar).

² *Tikim Dicț*: *Fiul omului n'are unde să-și plece capul*. Bibl. 1688. *Capul îi statea aplecat spre piept* etc. (cf. it. *piegare* < *plicare* și *chinare* < *clinare* ș. a.)

³ Apud Georges, *Dicț*.

redzemà, iar la indic. *reádzim*, *rázim*, ca în *dărmă* (*dărâmă* < *deramare*), *sfarmă* (< (s)fărâmare) și în istrorom. *rāmaru* = (*ā* accentuat) dacorom. *rāmân*, (după comunicarea d-lui S. Pușcariu). Schimbarea de accent și a lui *re-* > *ră-* s'a întâmplat deci la indicativ, prin influența verbelor în *re-*¹ (comp. și *ârșiță* < **arsītia*, (*a*)*cóper* < (*ac*)-*copério*).

Metateza (comp. *rugumare* < *rumegăre*) a trebuit să se întâmple foarte de vreme, înainte de despărțirea limbii rom. în dialecte, fiindcă există și în arom. *arádzim*, *-urī* „poala unui deal, munte”². Sensul formei arom. se explică ușor, dacă ne gândim la fr. *penle*, it. *pendita*, corsic. *penta* etc. „Abhang”, toate din *pendere*. Arom. *arádzim* nu este altceva, ca sens, decât „pantă”, adică partea plecată a dealului și a muntelui.

Probabil că metateza, fiind așa de veche, a fost înlesnită și de *semis*, *semus* și mai ales de *semi-* din numeroasele verbe compuse, cari cuprind aceeași idee ca *dimidius* etc., mai ales că cele dintâiu au lăsat urme în celelalte limbi romanice³ (cf. *REW* 7811, 7812).

P. S. Asupra acestui cuvânt am vorbit în ședința din 27 Martie 1922 (v. lista comunicărilor la sfârșitul acestui Buletin). În *Archiva* din Iași, *Octombrie*, 1922, p. 532 se încearcă explicarea lui *răzimă* din **remediare* de la *medius* „mijlociu”, dar explicarea semantică dată acolo arată că nu s'a înțeles deloc desvoltarea sensului acestui cuvânt (se pornește de la „a pune alătura, a alătură”, comparându-se cu *megiaș* „vecin, alăturat”, „rudă cu lat. *mēdius*“).

tot (-pe...)

O expresie cunoscută este în rom. (a merge, a înainta etc.) „*tot pe vale*, pe drum”, adică (a merge) „*mereu pe drum*”, cu nuanța, uneori, de (a merge) „*pe același drum*”. De ex. când îndreptăm sau arăți cuiva calea îi zici: „s'o iai tot prin pădure”, „s'apuci tot pe valea asta, până dai într'o pădure” etc., ceea ce înseamnă „să îți continui același drum, ca să ajungi la cutare loc” etc.

¹ Comp. și *rabd-răbdare* < lat. *rigidare* (Dacoromania, I, p. 222 sqq).

² După comunicarea dlui Th. Capidan.

³ În ce privește celelalte derivate rom. din *medius*, v. *CDDE* 1105 la *miez*, *primez* 1113 și *împriedză* «diviser en deux» etc. (< *permedium*)

Intr'un cântec popular, auzit de la un soldat din Râmnicul Sărat, tot e întrebunțat, de mai multe ori, în chipul arătat mai sus:

Tot pe drum, pe drum, pe drum
 Și la puica nici de cum,
 Tot pe drum, pe drum de piatră
 Și la puica nici odată etc.

Cu acest sens dicționarele latine nu-l înregistrează pe lat. *totum* (adverb). Îl găsim însă în *Peregrinatio Silviae* XV, 2: *Statim ergo cepimus ire cum eo pedibus totum per vallem amenissimam, donec perveniremus usque ad hortum...*; iar în cap XXXI, 2: *Et statim levat se episcopus et omnis populus, porro inde de summo monte Oliveti totum pedibus itur* (cf. rom. „a merge tot pe jos, pe picioare“); XXXI, 3 ... *per totam civitatem totum pedibus omnes...* (e vorba iarăși de „mers“).

Pusă în cadrul celorlalte sensuri pe care îl are *totu* — în limbile romanice, accepțiunea pe care i-o semnalăm noi se apropie mai mult de ideia „mereu, iarăși“, „toujours etc., despre care însă nu e locul să ne ocupăm aici.

G. Giuglea.

VI.

ital. *medaglia*.

Că etimologia it. *medaglia*, it. nord. *medaglia* (> fr. *médaille*, sp. *medalla*, port. *medalha*) v. -fr. *meaille*, *maaille*, n.-fr. *maille*, prov. *mealha*, v. -sp. *meaja*, v.-port. *mealha* din **medalia*, nu este destul de convingătoare, cu toată ingenioasa disimilațiune admisă de Meyer-Lübke, din **medalia* (REW 5451 **medialis*), reiese din faptul că pluralul nu se potrivește cu sensul, presupus originar, de „monetă mică de o jumătate de dinar“. Zicem „presupusă“ pentru că nu se poate deduce, din izvoare, o accepțiune așa de precisă și generală¹.

Dar faptul morfologic, condițiunile fonetice, istoria cuvântului se vor putea explica mai bine din etimologia ce încercăm aici:

Fr. și it. nord. *metalia* (lat. *curial*)² (< *metale* REW 5549)³ = *miiallia* »provizie de fân« din graiul din Ivrea (Torino)⁴, v. -fr.

meaille, *maaille* „praestatio quaedam quod ea moneta solveretur“ (Du Cange, ad. v. *medala*, în charta á 1132), [cf. *fenagium*, *fenagio*, *fenateria*, feni, seu pro feni pecuniae praestatio], de unde fr. *maille* „monetă de aramă“ = it. nord. *medalia*, *medallea*, *medaglia*⁵ > it. *medaglia* (v. mai departe), fr. *médaille*, sp. *medalla*, port. *medalha* (v. *RtW*, I. c.).

Pentru sensuri trebuie să admitem următoarea dezvoltare:

1. *metalia* „câteva grămezi de fân“;
2. acestea se datorau boierului de câtră cultivatori, censuari și arendași, întâiu în natură și apoi în bani echivalenți. *Metalia* corespunde aici lui „fodrum rusticale“ (v. Du Cange, ad. v.), cf. expresia „medalia pro-fodro“⁵;
3. it. nord. *medalia* etc.: a) = monedă plătită pentru „fodrum rusticale“ sau pentru impozitul comunal, de valoare mică (v. n. 5); b) monedă de mare valoare, bătută anume cu figuri alegorice sau efigii și oferită, în semn de tribut sau omagiu, unui personaj de seamă — forma tradițională a așa numitului „fodrum regale“.

Ca o întărire a celor spuse să se confrunte istoria „fodrum“-ului (Du Cange, ad. v. și *REW* 3405), a fr. *taille* și a it. nord. *taglia* „imposta“ (Du Cange, ad. v. și *REW* 8542) și a veneț. *osella*⁶.

O ultimă și utilă confruntare pentru *medaglia* < *metalia* oferă cuvântul, citat de Du Cange, *meabilis* („Genuinus legitimus Gall. Loyal et marchand. Quadraginta octo bissetos avenae ad cumulum bonae et *meabilis*...“, din *meta*, v. la nota 2 *meto*, *metaria*, măsuri de cereale) corespunzătoare lui *metibilis* (despre care, la Du Cange: „dicitur de moneta proba et publice recepta“).

It. *medaglia* care se explică și în chip „normal“ din etimonul propus de noi (v. Guarnerio, *Fonologia romanza*, § 432, p. 591), nu e numai decât indigen, ci introdus din Italia de nord, unde se întâlnesc continuatorii lui *metale*.

V.-sp. *meaja* și v.-port. *mealha* pot fi cuvinte venite din Franța.

Astfel istoria fr. *maaille-maille* se întâlnește și coincide cu istoria it. nord. *miiallia-medaglia*, dar nu întâmplător, ci prin unitatea de dezvoltare a instituțiilor feudale. Dar istoria cuvântului *medaglia*, în dubla accepțiune de »medalie de o jumătate de dinar“ și de »medalie artistică“, este un epizod al expan-

siunii economice italiene prin „lombardi“ (bancheri) și al celei artistice și culturale din vremea Renașterii.

Notele:

¹ V. Du Cange s. *mallia* monetae species apud nostros, quod nomine aureas quasdam monetas appellatus docemus..., *meagla*, *medalia* nummus aureus, *medala* ut *medalla*, minutioris monetae species, gall. *maille*. — Cf. sp. *meaja* „maille“, „petite monnaie d'une valeur insaisissable“ (Salvà), „moneda antiqva de Castilla, que valia la sexta parte de un meravedi (Novis. Diccion. de la lengua Castellana, etc., Paris, 1898). — V. A. Charuel, Dictionn. histor. etc., Paris 1865, s. *Monnaie*: „Maille, petite monnaie de billon qui avait cours au moyen âge sous les rois capétiens, c'était la plus petite monnaie“.

² V. Du Cange, s. *metallia*. Charta a. 1255 in Tabul. s. Jacuti: *Talliam* et *metalliam* consuetas habebit Brientius de castro Brientii miles, cum dictis hominibus, si eas possit retrahere. — Vezi C. Cipolla, Codice diplom. del monastero di S. Colombano di Bobbio fino all'anno MCCVIII, voll: 3, în „Fonti per la storia d'Italia“, publicat de „Istituto St. It., Roma 1918, vol. II, 134.37: Iohannes de *Metalia*“.

Pentru *tallia*, „obligațiunea vasalilor de a tăia lemne pentru boier“, Du Cange, s. *tailhea*, *tailhia* și REW. 8542. — *Metallia*, care aici e tot una cu *fenagium*, ne mai fiind înțeles în originea sa adevărată și interpretat de Du Cange (ad. v. *metallia*) prin „*semitallia*“, gall. *demitaille*, a dat loc, în documentele medievale franceze, unei false reconstrucții: *meditalia* (v. Du Cange, ad. v., Chart. a. 1224: Dedit D. Juhillus omnem talliam et *meditalliam* quam percipiebat in terra et feodis dictorum canonicorum Belliloci). Aceasta s'a întâmplat printr'un evident amestec al lui *medietas*, întrucât colonul datoră boierului jumătate din zilele sale de lucru sau jumătate din produsele câmpului (v. Du Cange, s. *medietaria*, -ius).

Nici în fr. *métairie*, *métayer* (< *medietas*, REW. 5461) nu este exclus să se poată recunoaște un mai vechiu **meairie* (< *meta*) „locul unde se strânge în „meta“, în grămezi, nutrefurile“, [Cf. Du Cange s. *meto*: centum metones bladi ...ducenti metones moliturae, *meteo* mensurae annonariae species, *metonagium* quod a domino fori pro mensura, *meto* nuncupata, exigitur, *metearia*, *meterium*, *meterarium*, mensura annonaria. — Cu acest *meto* s'ar putea pune în legătură, în ce privește adevărata lor origine, cuvintele milan. *medon*, piem., genov. *mon* „cărămidă“, bologn. *madon* „mușuroiu“, despărțindu-le de baza presupusă *malta* (REW. 5271) și unindu-le cu trevis. *milom* „grămadă de cereale“ < *meta* (REW. 5548] și deci asemănătoare, ca sens, cu derivatele din *granica* (REW. 3815). O urmă de existența unui **meaire*, *meeire* < *meta*, avem în v.-fr. *meiril* < *meta* (REW. 5548), și în forma, vie și azi, *maira*, în munții de lângă Saluzzo (Piemont), cu sensul de „colibe (*le maire*) pe poalele munților“ locuințe temporale pentru strânsul fânului și, într'o vreme, și al cerealelor. O influență a v.-fr. *maire* (< *maior*, REW. 5247) și a lui *medietas* va fi pătruns și amestecat formele rezultate dintr'un primitiv fr.

**meairie, meeirie* din *meta* (v. D. C. s. *meeria, maeria, mejaria, megaria metaria*).

³ *Metale* > lotaring. *muó, mió* „grămadă“, valsoan. *mual*, lyon. *mio*, „grămadă de fân“ (REW. 5549), la care să se adauge vales. *miyal*, valbrozz. *myal*, cari nu vin din *mětěre* (REW. 5550), ci tot din *n. etale* ca și ligur. *meare* (G. Rossi, Gloss. mediev. ligure, Torino 1896) și canaves. *mial*. Acesta, prin invaziunea dinspre șes a lui *mea* (< *meta*, REW. 5548) „grămadă de fân“; de la un prim sens de „grămadă de fân“ s'a restrâns la unul mai particular de „breve tratto erboso, scaglionato lungo le pendici del monte ove le *mialinne*“ „falciatrici“ și recano a far le *mee*. Vezi G. Frola, Corpus Statut. Canavisii, Torino 1918, vol. III, p. 707 n. 10 (Pont. a. 1562): „Ordinamo et statuimo se qualche persona se trouerà prendere *meali* alieni cioè *mee* o ueramente *mette* de feno“.

Nu pot să adaog pe ligur. *mearia* (dat de G. Rossi, o. c., pe care nu-l pot consulta aici), notat lângă *meare* < *metale*, căci e justificată îndoiala că această formă ar putea fi, nu numai din *metalia*, ci și din un vechiu *mearia*, despre care v. la nota 2.

⁴ V. F. Gabotto, Estratti dai conti dell' Archivio Camerale di Torino relativi ad Ivrea în „Eporediensia“, vol. IV, din Biblioteca d. Società Istorica Subalpina a. 1325, doc. n. 101: In *miiallia* octo bestiarum bovinarum ... et dictas bestias custodivit per quinque eddomadas ... et voluit baillivus quod sine solucione *miiallie* redderentur bestie dictis nobilibus.

⁵ Vezi E. Durando, *Le carte dell' Archivio Capitolare d'Ivred*, vol. IX din cit. Bibl. a 1189, doc. n. 54: <in dando omni anno in festo sancti martini suprascriptis canonicis pro censu denarios XVI et *medaliam* segusinensium et quando rex venerit foras alios denarios XVI et *medaliam pro fodro*. — V. „Liber extimi nuncupati *Medalearum* civitatis Bergomi facti de anno 1527 ms. în <Civica Biblioteca> din Bergamo și nota informativă a directorului în „Boll. de Civ. Bibl. d. Bergamo“ a. XVI, 1922, n°. 2, pag. 11 din text și nota 7.

»Bisogna dire che a questo estimo fosse stata data una basa insolita [volumele anterioare poartă titlul: I „Cives viciniarum Pergami et Cives de foris extimati in ipsos vicinantiis, qui tenentur in civitate ad solvenda taleas et onera“ a. 1498; II „Liber talee annorum 1498 et 1499 civitatis Bergomi] se gli fu attribuito quel nomè, il quale si spiega col fatto, che la materia imponible non veniva rappresentata da cifre monetarie dimostranti la entità dei patrimoni o dei redditi, ma lo era da una cifra ideale o convenzionale, che fosse, la quale era il denaro diviso in sessanta *medaglie* ognuna delle quali era partita in quattro parti. E siccome i denari, anche per quelle che dobbiamo ritenere le maggiori fortune non erano rappresentati al più che da sei o sette unità, mentre le sostanze della massa dei cittadini non rispondevano che a cifre rappresentate da *medaglie* e loro quarti, così da queste venne volgarmente individuato quell'. Estimo».

⁶ Dogele din Veneția aveã obiceiul de a dărui rațe sălbaticre (în dial. *oselle*) membrilor din <Maggior Consiglio>. Obiceiul fu schimbat în 1521 în oferirea unei medalii speciale numită pentru acesta *osella*. (v. P. Moimenti, *La Storia di Venezia nella vita privata*, ediția VI-a, Bergamo 1922, partea I, p. 25?).

⁷ Acordul fr. *maille*, monedă de o jumătate de dinar Tornez, cu port. *mealha*, monedă de aramă de aceeași valoare, arată un fapt posterior, probabil o încercare de unificare a ei pe piața monetară dominată de „Lombardi“ cari vor fi dus în acele părți *medaglia* lor de o jumătate de dinar.

franc. **ruse** „șiretenie < **rûsa** (althochdeutsch) germ. „Reuse“ (Kluge, *Etym.*, s. *Wb. Reuse*).

Acest termen din viața pescărească poate explica mai bine decât bazele propuse până acum (v. *REW recusare*, 7164 *refusare*) dezvoltarea semantică printr'o lărgire de sens de la particular la general, de la întrebunțarea figurată de „Reuse“, „măestrie“, mijloc de atras și prins peștele, la acela de „mijloc ingenios“, „cursă“, pentru a surprinde sau a face să cadă în ea o persoană. Posibilitatea întrebunțării figurate e cuprinsă și se simte în pasagiul: pisces aliqua *arte* sive retibus sive hamo seu neste quod vulgariter *riusam* vocant capi possint (Mon. Germ. hist. Diplom. II, 555. 10; a. 994, Frankfurt pe Main), cum arată în chip evident paralelismul cu „arte“, „a retibus“, „hamo“, „neste“.

G. D. Serra.

VII.

parhă, parhal.

La etimologia dată de dl. V. Bogrea în DR. I. 338 adăogă că *parach* e întrebunțat și în graiul Evreilor germani cu înțelesul de „parvenit“, adecă „om ridicat de jos și dorind să ascundă originea sa“. În limba polonă cuvântul e împrumutat din cea ebreă: *פֶּאַך* „a îmboboci, a înflori“ (Günther, *Die-deutsche Gaunerspr.*, p. 20.

Leo Spitzer.

VIII.

asturcan.

Înseamnă, la Șincai și Gane, „o speță de cai“, având variantele: *astrucan* și *asturcon* (v. Dicționarul Academiei s. v.).

Originea cuvântului e foarte transparentă: e vorba de calul de *Asturia* (provincie nordică a Spaniei, vestită prin rasa de cai viguroși ce crește), *asturco dextrarius* (ab Astur, pro gente: quia apud illam gentem huiusmodi equi abundant), *asturco*, 'equus-

ambulator' (Du Cange, s. v.), despre care v. Plinius, *Naturalis Historia*, VIII, 166: „In eadem Hispania Gallaica gens est et Asturica. Equini generis his sunt, quos celdones [s. thieldones; cf. J. Brück, *Sech, Zelten, Mantel*, în „Zeitschr. f. rom. Philologie“, XLI, p. 15 sq.] vocamus. minore forma appellatos *asturcones*, — un pendant al cunoscutului fr. *autour*, „o speță de șoim“, prov. *austor*, sp. *azor* (acesta e numele de câne *Azor*, „Șoimu“, de la noi), ml. *austorius*, *asturgius*, *asturco*, *asturcus*, etc. (cf. Littré, s. v.).

belengher.

E numele dâmbovician al *cos'reiului*, *băturului*, *Sorghum halpense*, Sorgho d' Alep, Herbe-de-Guinée, Mohrenhirse (cf. *Panicum crus galli*, *iarbă-bărboasă* s. *ghimpoasă*, *mohor*, *mohor-gros*): Panțu, *ad loc.*

Poate, totuși, identic cu țig. *pelengero* 'Erdapfel' (din *pelo* 'Hode', după Miklosich, *Mundarten u. Wanderungen d. Zigeuner*, în „Memoriile Acad. din Viena“, XXX, pp. 450, 455). Legătura cu ung. *pelengér*, din care rom.-dial. (*s*)*pelingher(iu)*, „potențe“ (v. Lex. Bud.), pare exclusă.

Ca o confirmare a etimologiei țigănești, putem însă cită — și cazul e din cele mai interesante! — pasagiul: „țangăr, mangăr [= *mang r* „ban“?], na *cartof*, tu aftò [= τὸ αὐτὸ mai curând decât *καθαυτό!*] *belengher* buf!“ din recitativul copilăresc analizat aici (I, 282), a cărui origine țigăneasă este, astfel, dovedită.

bertelie.

Lex. Bud. îl consemnează (p. 53), cu sensul de 'limbus fasciae braccalis, der Hosenbandelsaum'.

Dicț. Acad. îl reduce la *betelle*, „ourlet (à la ceinture d'un vêtement, repli, poignet, col, liséré, lisière, ceinture“, de la *bete*, *bată*: „derivat din *bată* printr'un sufix neclar“.

Cuvântul pare identic cu it. *bertelle*, „due strisce per lo più di passamano per tener sui calzoni; cigne, stracche“ (Rigutini-Fanfanni-Tommaseo), deci cu fr. *bretelle*, courroie pour porter un fardeau, un fusil; tissu de fil, de soie, etc., pour

soutenir le pantalon“, pe care Schuchardt (Ztschr. f. rom. Philologie, XXV, 347) îl derivă din v-germ. *brittil*, „Zügel“, — spre deosebire de *bretelle*, „filet pour prendre les chiens de mer“, recte: „chien de mer“ însuși, care ar însemna originar: „Bretonin“ (cf. gasc. *breto*).

bobletic.

‘Om prostit’ (Șezătoarea, II, 2), ‘om moale, prostit, plictisit, trudit’ (*ibid.*, V, 38), ‘prostănac, care n’are nici un Dumnezeu’ (Pamfile, *Crăciunul*, 238), ‘fără vlagă, molău’ (*ibid.*, p. 2), ‘moale, molatec, greoiu, neputincios’ (cf. Dicț. Acad., s. v. *bobletj*).

Balbaticus din *balbus* (Cihac, I, 26), **băbuletic* (Pascu, în „Revue de dialectologie romane“, II, 78), *goglează* (Scriban, în „Arhiva“ din Iași) merg unul mai rău decât altul.

După noi, *bobletic* se explică simplu ca o alterare populară — de felul unui *pedepsie* = epilepsie sau *dropică* = hidropizie — din neologismul *apoplectic* = gr. ἀποπληκτος, ἀποληκτικός, „qui laborat apoplexia, percussus, attonitus, insanus, amens, vesanus, stupidus, stolidus“ (Stephanus), din același radical cu *plicticos* (ngr. πληκτικός).

Sensul e, în adevăr, acela de „om în stare de prostrație, din cauza oboselii excesive, sau din altă cauză organică“ (deci având un substrat patologic); iar, cât pentru partea formală, metamorfoza poate fi justificată, — dacă mai are nevoie, — punct cu punct: ἀποπληκτω pro ἀποπληκτω există și în grecește (cf. it. *apoplettico*); — apocopa lui *a-* și prefacerea lui *-p-* în *-b-* ne întimpină în atâtea cazuri: rom.-dial. *potică* (cf. și fr. *boutique*, sp. *bodega*) față cu gr.-lat. *apotheca*, „Apotheke“, rom. *bobotează* = **păbotează* (din *apă-botează*), rom.-dial. *Bobrajăn* = Preobrajenie (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 10), *bechet* = pichet (cf. Anuarul de Geografie, II, p. 111), — acesta și ca n. topic, geografic, asemenea cu *Bodron* = *podron*, *podrum*, „beciu, pivniță“, din sârb. *podrum*, idem = gr. ὑπόδρομος (cf. Șăineanu, *Infl. or.*, I, p. LXXXIV).

P. S. — În legătură cu gr. ἀρτεμειδόβλητος, σεληνόβλητος, „zânatic“ (*dianaticus*), „lunatic“ (la Păcală, *Monogr. com. Rășinari*, 140: *leonatic*, „spulberat, exaltat“), credem nimerit să amintim versurile din Psalt. lui Dosofteiu (Ps. 120):

„Nice luna te-a pâli-te
Noaptea cu lucruri herbinte“.

cardarmă.

În balada „Vișina“ din colecția Păsculescu (p. 208), „uzarul“ (hânsarul) care „aruncă“ n „cocioară“ pe pârcălab, spune cătră însoșitorii săi:

— Ridicați voi moșurile
Și bateți cu biciurile.
Bateți cu âle de cureă,
Să curgă părul cu pielea,
Să mă uit pe *cardarmale*,
Să văd din obezi ieșind vâlvare.

E sârb *kaldrma*, „Heerstrasse, Pflaster“ = turc. *kaldyrym*, „pavé, chaussée“, rom. *caldarâm* (cf. Șăineanu, *Infl. or.*, II¹, 81); cf. și n. topic *Kaldrma* (byz. κκλδς δρδμδς), între Niș și băile de la Banja, de asemenea „ein türkischer Reitsteg, d. h. Pflaster“ (Jireček, *Die Heerstrasse von Belgrad nach Constantinopel*, p. 20, n. 20): de drumul spre Sтамbul e vorba acolo.

Explicația ca ‘roată de car și de căruță’, dată de autorul colecției după înțeles — sau, mai bine, după neînțeles —, are aceiași valoare, ca atâtea altele: *dangalale*, „decoruri, zorzoane: Dangalale pe supt poale [= foale: e vorba de un cal!“ (Păsculescu, p. 334), e, în realitate, *dungale* (amplificat supt influența ritmului și a analogiei cu *albalale*), din *dangă* = alb. *dange*, „Bauch, Wanst“, *dangal*, „Dickwanst“, sl. *danka*, „Mästdarm“ (G. Meyer), sau turc. *damga, damka*, „semnul fierului la vite, înfierarea“ (Șăineanu, *o. c.*, p. 154). — O modificare pricinuită de ritm e, foarte probabil, și acel *gurmirele* din versul: „Arară Joile toate vâile, Vinerile — *gurmirele*“ (Păsculescu, p. 32), de fapt: *grumurile*, pl. din *grum*, „movilă, deal“; iar *haramn*, „codru nestrăbătut care-ți inspiră groază“ (*ibid.* p. 345), e: *harmn* = *h'orman*, „pădure“. — *Salamangea* = *șamalagea*, „magă de Șam“ (p. 375; cf. Dacoromania, I, 289), are un prototip și mai asemănător în s.-cr. *šalamadža*, „Damast“ (Filipović, p. 471).

chii.

‘Măciucă’ (în Glosariul ms. al lui Iord. Golescu; după extrasele d-lui Kirileanu).

E rus. *kij*, „Stock“, din care și: *achiu* (v. Dicț. Ac.).

chimă.

„Iei, da ce răcoare-i aici, *chima* râului pe malul pârăului, îmi vine să nu mai ies afară!“

Citând acest loc din „Harap-Alb“ al lui Creangă, d. Philippide scrie (*Principii de istoria limbii*, I, 138): „Este vorba de fundul unei fântâni. Aceste vorbe sânt izolate: *cîma* nici nu se mai aude altfel decât în raportul de mai sus. *cîma* este = $\kappa\acute{o}\mu\alpha$, râului = râului, adecă ‘valul râului pe malul pârăului’, te răcorești în fundul fântâni ca atunci când ai sta pe malul unui pârâu și ar aburi vântul despre valuri, *râului* pentru *râului* a căpătat această formă din cauza ritmului, pentru a se potrivi cu *pârăului*“.

Mai întâu observăm că expresia din Creangă (semnalată și la Zanne, *Prov. Românilor*, VI, 511) se întâmpină în Glosariul ms. al lui Golescu (f. 52), supt forma de înjurătură trivială: „o, f...-i *chi-na!*“ și cu explicația: „se zice la lucruri de mirare“ (ca atare ar putea fi privit, cred, și obscurul *chinea*, „cu sens de exclamare: *chinea* bată-l mamă-sa!“ din Păsculescu, p. 330).

Apoi, vocabulariul românesc cunoaște un *chimă*, „germe; Keim; colț, făt, progenitură“ (— ngr. $\kappa\acute{o}\eta\mu\alpha$, idem), pe care Lex. Bud. îl confundă cu *chimă*, „menion“ = germ. *Kinn*), — și înțelesul de „germenul, odrasla râului = Dracul“ (cf. și *Sfântăniță*, „Dracul din fântâna“) s’ar potrivi foarte bine.

Adăugăm că *Chimița*, numele dracului, nu e un deminutiv din *chima*, ci — după cum se știe — numele unui personajiu bucureștean vestit prin »drăciile« sale.

ciuvaniu.

„O *alfă* (dărăb de lemn de trupină scobită [= albie!]), în care se frământă pâne“ (Liuba-Iana. *Maidan*, p. 99, unde, din greșală de tipar, e scris: *ciuvanin*). — «Troaca în care spală haine, săpunesc» (Viciu, *Glosar*, p. 32). — Variantă: *șuvan* (comunicat de d. C. Daicovici, originar din Căvâran, în Bănat).

Baza cuvântului e a elaiși vsl.-bis. $\kappa\upsilon\alpha\nu\alpha\chi$ ξέστης sextarius (Miklosich), $\check{c}\lambda\upsilon\alpha\nu\alpha$, „cupa, wanne, kufe, vas aquarium ligneum, eine hölzerne wasserkanne“, care se reflectă în pol. *dzban*, rut.

zbanok, sârb. *džban*, ung. *csobány*, idem, etc. (cf. Gombocz-Melich, s. v.)¹.

Dialectul mr. îl are, de asemenea: *ciuvaniu*, „vas ordinar de pământ, țucal“ (Dalametra); cf. *ciubana*, „lingură mare de lemn, găvan, polonic“ (*ibid*).

draghicame(a).

Cuvântul corespunde, în Psaltirea Hurmuzaki, lui *paziia*, «topaz» (v. mai jos), din Ps. Șcheiană (ed. Candrea, II, p. 262).

Originea lui a rămas o taină pentru filologii noștri (cf. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, p. 68), deși ea e foarte clară: vsl. *ДРАГН-КАМЪИ* sau *ДРАГН-КАМЕН*, «piatră scumpă» (cf. s.-cr. *dragi-kamen*, *drago-kamenje*, ung. *drágakő*, idem).

Denazalizarea desinenței, — dacă nu e la mijloc o transcripție greșită, — se explică, fie printr'o formă *kamenija*, analogă aceleia din care s'a explicat n. topic mr. *Kamja* = *Camia* (v. Weigand, XXI.—XXV. Jahresbericht, p. 64), fie prin alipirea la grupa colectivelor în *-ame* (v. Pascu, *Sufixe românești*, p. 13, unde e de adaus, între altele: *văcărămă* și *porcărămă*, «ocol, loc circular ocolind satul și lăsat pentru pășunatul vitelor și pentru porci», din Vâlsan-Giuglea, *Românii din Serbia*, — extras din „Anuarul de Antropogeografie și Geografie“, II, — p. 21).

Pentru răspândirea lui *Camen(a)* în toponomastica dr., v. Marele Dicț. Geogr., II, pp. 159—60 și IV, pp. 693—719 (*Piatra*, cu derivatele). — Nume vechi, de cancelarie slavonă sau ungurească, cum e sl. *Koročjunov kamen* (v. Archiv für sl. Philologie IX, p. 527) sau ung. *Karácson-kő* (V. A.-Ureche, *Codex Bandinus*, p. 60; I. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, II, 138), sânt copii efemere ale originalului rom. *Piatra-lui-Crăciun*, *Piatra-Neamț* de astăzi, iar un „Gura *Camenitei*“ pentru «*Piua-Petrei*» (nu: *Pietrii*, cum scrie d. N. A. Constantinescu, *Cetatea Giurgiu*, p. 12), dacă identificarea este exactă, a rezultat din confundarea lui *Petrei* gen. de la *Petre* (ca: *Duminica Tomei*, *ocaua Cuzei*, *Dealul Spirei*), cu *pietrei*, gen. de la *piatra*, deși, de fapt, sl. *Kamen*, ca n. de pers., traducând pe *Petru*, se întrebuintează, împreună cu sinon. *Stenco*, din *stana* (ca n. armenesc, la N. Iorga

¹ *Cioiu*, „un mic vas de lemn, ca 1/2 căpcea, cam 1 dcl. Forma lui e ca un tăieriu² cu coadă de lemn“ (Viciu, *ibid.*, p. 30), e, evident: *acioiu* = vas de *actoaie* (v. Dicț. Acad., supt acesta din urmă, unde se înregistrează și variantele: *cioaie*, *cihoaie*).

Stud și doc., VI, 74): aceeași nesiguranță transpare din șovăirea între (*hetreni* = *letreni* și *Petr ști.* la Bogdan, *o. c.*, p. 552. — În schimb un „K trosty” = (*hetrosu* (Pietrosul), sat transnistrian (v. Bogdan, p. 564), nu dă loc la nici o controversă: numele românesc nu s'a substituit acolo niciunii *kamen* rusesc (Asupra toponimicelor derivate din acesta, v. de altfel Miklosich, *Die slavisch-hon Ortsnam-n aus Appellativ n.*, II, no. 195).

Relativ la apelativul vr. *camână*, „piatră de ceară, lapis, sl. *kamen ot vaskū*”, v., pe lângă Tiktin: N. Iorga, *Negoțul și și meșesugurile*, p. 228; iar privitor la derivatul *cămineț*, „o piatră taiată în patru dungii, pusă dealungul păretelui, cât ține vatra focului, ca să nu se aprindă păretele (de lemn)“ (Viciu, p. 25, cf. și Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 13: cuvântul e, firește, altul de cât *cameniță*, „sobă“, pentru care v. Tiktin și Dicț. Acad.

ielcheme.

„Pânze (la corabie)“: Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 392 (Giosar; cf. p. 30 („Dascălă Pascălă“):

Pe al ostrov de Marea,
Pe-ale ostrovele,
Fuge, vere, fuge
Mică corabioară,
Cinzăci de *ielcheme*,
Cinzăci de catarge...

E turc. *ielken*, „voile d'un navire“ (Kieffer-Bianchi, II, 1279), din *iel*, „vânt“. — analog sinonimului vsl. *větrilo* = germ. *Wetter* (cf. *Witterung* și ruten. *viter* „vânt“), din care rom. *vetrilă* și, prin contaminație cu *vânt*, *vântrele*.

paziia.

Candrea (Ps. Șcheiană, II, p. 452) glosează: „o piatră prețioasă, topaz(?)“, iar Pas u *Istoria lit. și limbii române*, I, p. 91) numără încă un element „obscur“.

E totuși clar și sigur, că acest *paziie*¹ nu e decât o corupere din gr. *τοπάζιον* versiunea slavă corespunzătoare are: *ТѸМНАНИИ*, analiza în: *τὸ πάζιον*, de unde pl. regulat: (*τὰ πάζια*.

¹ Care, evident, nu are a face cu omonimul serb. *paziija*, alb. *pazi*, ngr *παζιά, παζιά*, „bette, poirée“ = turc. *pazy*, „Bete, Beisskohl“ (Miklosich, *Die türk. Elem.*, s. v.).

Astfel de interpretări ca articol ale silabei inițiale sânt fenomene cunoscute în toate limbile: arab. *Iskender* în acest chip a rezultat din 'Αλέξανδρος. *Alexander*, înțeles ca: *Al-Iskender* ¹; bizantinul μούλτος = lat. *tumultus*, prins ca τὸ μούλτος ²; rom. *buric* = **umburic* (< lat. *umbilicus*), simțit ca *un buric*, sau — ca să adăugim un exemplu nou — *hrisov* = *hrisovul* (gr. χρυσόβουλλον), în care finalul *-ul* a fost considerat ca articol, și ca atare, omis în forma „nearticulată”³.

safi.

În expresia: „numai *safi* = absolut numai, numai sadea” (N. I. Dumitrașcu-Reny, *De pe Borcea*, — texte de literatură populară —, ms.).

E turc.-arab. *safi*, „clear, limpid, free from turbidity; pure, free from admixture, alloy or adulteration, mere” (Redhouse, p. 1159), — sinonim al turcismelor *sadea* și *salt* (acesta din urmă și'n Eminescu, *Opere complete*, Iași 1914, p. 601, neînțeles de editori) în dr., iar, în megl., al lui *saldi*, „numai” (Papahagi, *Megleno-Români*, II, 113); cf. și mr. *schet*, „simplu, curat, sinon. *sadeie*” (Dalamatra) = ngr. σκέτος, din it. *schietto*, idem (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 82).

sâmbe(a).

Într'o scrisoare românească din Bucovina, adresată la Rădăuți, în 1800, către fiica Vornicului Mihalachi Sturza, Parascchiva, văduva „răpuzatului Banu Iamandi” (N. Iorga, *Boieri și răzeși în Bucovina și Basarabia în cele dintâi decenii după anexare*,

¹ *Schender* (cf. *Scanderbeg*) e și nume topic, în Constanța.

² Un caz analog, în ed. de Bonn a Porphirogenetului (*de adm. imp.*), unde (τὸ) Ταμάταρχα (vsl. *Tmtorokanz*, actualul *Taman*) de la p. 101, 7 apare, peste tot, ca: τὰ Μάταρχα (de unde *Matercha*, *Matrica* din hărțile italiene). — Fenomenul invers s'a petrecut în ed. lui Chalcocondylas (Bonn, p. 253), unde τὸ Σιβίτιον (*Sibitul*) din text a devenit, prin grația traducătorului în latinește: «Tosibinium»! — Același lucru s'a întâmplat cu porecla *Tutufeke* dintr'un cântec popular (Teodorescu, p. 337) = τὸ τούφεκι sau τοῦ τούφεκι („Pușcă”, „al lui Pnșcă”); ori *Tufeci*? — În *filaliu*, „țesătură foarte fină” = turc. *filali*, idem, din *Tafilalet*, numele orașului marocan unde se fabrică (cf. Șăineanu, *Infl. or.*, II, 171). avem o paralelă instructivă și din alt punct de vedere: în cântecul popular, acest cuvânt apare ca *filalea*, pe care cutare culegător îl înțelege, — ca și poporul — în legătură cu *lalea(ua)*, ca „o plantă” (v. Păsculescu, p. 339).

³ Poate și șocodom, „bâlcu” (Iorga, *Ist. Rom. Ard.*, I, 303) = șocodolom (ung. *sokodalom*); *șocodolom, interpretat ca șocodom-ul.

p. 54), Armeanul Axântii Şimonovičŭ din Lănţeşti cere „o mărturie întărită prinŭ Aghenţia Austrii, o mărturie prinŭ care să fie lucru doveditŭ cumŭ că cocoana *sămtulŭ simbe* (*sic*) estă soţul a răpuzatului Toma Iamandi, cum şi coconaşii toţ trii din trupulă ai cuconului şi ai cocoani . . .“

Enigmatica expresie *sămtulŭ simbe* e atestată în Lex. Bud., p. 643, precum urmează:

„*Simbe*, *szamst*, formula adfirmandi: certe, procerto, indubie: igazán, kétség kivül, bizonyosan: sicher, gewiss, zuverlässig. *Nota*: Aquestă formulă a întăririi se intrebuintează în graiul de comun şi. întru aquesta tipu: *simbênu*, sêu *sântulu simbeanu*“.

Şi mai bogate lămuriri se dau la Frâncu-Candrea (*Moşii*, p. 114):

„Între probele cu jurământ, pe la poalele munţilor şi pe Crişul-Alb, cea mai de căpetenie eră formula sacramentală care în totdeauna se începeă astfel: *Sâmbea lui Sâmbe*; *Sânt Sâmbea*; *Sânt Sâmbeni*; *Sânt Sâmbenii*. La un asemenea jurământ am asistat în persoană la 1857 în comuna Benic. În vorbire de asemenea se aude foarte des acel jurământ, având aceiaşi putere afirmativă, ca şi *de bună-seamă, crede-mă, zo, zic zo şi lui dumnezo*“.

Ca *Sâmbea*, ori *Sâmhea lui Simbeanu*, „formă de confirmare, de jurământ“, locuţiunea e consemnată şi în Chestionariul lui N. Densuşianu din „Revista critică-literară“, III, 209.

Aron Densuşianu (*Cercetări literare*, p. 104) descoperise în această formulă pe străvechiul *Semo Sancus*, şi însuşi Meyer-Lübke vedeă în *Simbea* un reflex al ml. (byz.) *Sibylla* (*Convorbiri Literare*, 1912, p. 7 sq.)¹.

În realitate, *sâmbe(a)* e ung. *szembe* „in's Gesicht, gegenüber“, iar *sămtulu simbe* = ung. *szemtől szembe* „Gesicht an Gesicht, vis-à-vis, faţă'n faţă“ (cf. ung. *szembeállit* „konfrontieren“, ca şi vr. *a face rubar*, din turc. *ru-ba-ru*, „faţă 'n faţă“, mr. *aynân-ya, carşi*). Celelalte formaţiuni sânt, evident, creaţiuni ale etimologiei populare, sau personificări ale spiritului popular, care a văzut în *Sâmbe(a)* o fiinţă mitologică, iar în *sămtul* un *Sântul*, „Sfântul“.

¹ Cf. totuşi: „nouă sfinte Sâmbe albe“ (Rev. cr.-lit., III, 207). — Despre identificarea sl. *Samovila* cu *Sembilja*, sora lui Solomon, iar a acesteia cu *Sibylla*, datorită lui Wesselofsky, v. cele spuse în „Anuarul Inst. de Ist. Naş. din Cluj“, I, p. 407, cum şi Şăineanu, *Studii folklorice*, p. 143 sqq.

tăfaragă.

„Brânză de vacă“ (v. Viciu, *Glosar*, p. 82; unde se expune și modul de fabricație prin încălzire și răcire succesivă și strecurare).

Cea mai veche atestare a cuvântului e, pe cât știm, la Anonimul Bănățean: *tefëragă*, „caseus vaccinus“ (ed. Crețu, în Rev. „Tinerimea Română“, n. s., I [1898], p. 373).

Etimologia, pe care Pascu (*Sufixele*, p. 205) crede a o fi găsit în *tea/ăr*¹, e sl. *tvarogz*, „formaggio“ (*Archiv für sl. Philologie*, 36, p. 586), [1915], propriu-zis: adjectivul substantivat *tvarogz*, „res formam habens“, din *tvarz*, „opus, Schöpfung“ (*Wörter und Sachen*, I [1909], pp. 97—9; cf. *Revue des Etudes slaves*, II [1922], p. 24), — ca însuși lat.-pop. *formaticus*, din *forma*, sau ngr.-dial. *μανοῦρα*, „Art kleiner, runder Käse“, jît.: „format cu mâna“ (K. Dietrich, *Byz. Zeitschrift*, X, 594), ori rus. *paner* „Käse“, lit.: *paner* „Korb“ (Vasmer), sau încă sp. *manteca*, port. *manteiga* „unt“, din lat. *mantica* „Mantelsack“, — slov. *tvarch* „caseus mollis, Quarg, Quarkkäse“ (Bernolak, p. 3370).

Tăfăroagă, „moale de tot“, în jud. Dâmbovița (Rev. critică-literară, IV, 86), e, vădit, același cuvânt.

tapinòs.

În balada „Golea“ din colecția G. Dem. Teodorescu, p. 586:

Stan al Bratei, d'auzià,

Tapinos îi mulțămia

Și din gură-i răspundeà, etc.

Înțelesul e, evident, acela de „humblement, modestement“ al ngr. *ταπεινός*.

Varianta *dalbinòs*, atestată cu același sens aiurea, e un produs de etimologie populară cu *d'al-binele*.

În versurile:

Câte vorbise mă-sa,

Câte *sporise* ceata

.

Ca să-l avem *harabaciu*,

Bun la minte și dibaciu —

¹ Tot în *teafăr* speră d-sa să găsească explicația lui *teferiș*, „loc ned-ed“ din «Jocurile de copii» ale rap. Pamfile (ibid., p. 354), de fapt = turc. *teferrüg*, „promenade pour se divertir, voyage d'agrément“, sârb. *teferić*, „Landhaus, Landpartie“.

vem (*ibidem*) alte două exemple de etimologie populară: *sporise* = *zburise*, „vorbise“ (cf. *sporovăiesc*), și *harabaciu* = *harambaș*, „vătaf de voinici“ (p. 588, cf. p. 627: „Aram, bași de voinici“), acomodată, pentru rimă, cu *dibaciu*.

vèrghie.

„Bir“ (Giuglea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 399):

Nu ie Stoian — crez — aicea,

Și ie Stoian dus 'pe Craina,

Să-mi astringă *vèrghița*,

Verghița rămășița,

Ce-a rămas pi la Răia... (p. 42).

E sârb. *vergi*, *verdjija* = turc. *vergi* „Steuer“ (cf. Miklosich, *Die türk. Elem. in den südost-und osten ropäischen Sprachen*, I², p. 65).

O deosebită atenție se cuvine însă și lui *crez*, — atestat cu acest înțeles adverbial „oare nu, au doară, doară“, încă în apocrifele contemporane cu primele texte religioase românești: „*credzū* iubire-ș eu să fiți toți ai miei. au doară...“ (N. Drăganu, *Codicele Todorescu și cod. Marțian*, p. 228), în «Alexandria» din „Cod. Negoeanus“ (v. Cartoian, *Alexandria în literatura românească*, București 1922, p. 83): „*Crez* mult războiu făcut-am“ (cf. *ibid.*, pp. 98, 107), la Ureche (ed. Giurescu, pp. 210, 265) și Miron Costin (*De neamul Moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 4): „*Crez* din Scripturi știm și din Scripturi avem și sfânta credința noastră creștinească și mântuirea noastră cu pogorîrea Fiului lui Dumnezeu, și împelițarea Cuvântului cel mai înainte de veci în firea omenească (den afară de păcat)?“ — Alte exemple de *crez*, în aceeași colecție de poezii populare:

„Potera Banului Și cu-a Măgureanului Și cu-a Mehedințului, *Crez*, câinii pământului“ (p. 28), „Șalu lui și capu lui, *Crez*, cât roata carului“ (p. 30), „Că mă chiamă, *crez*, Begu“ (p. 44), „Mai bine eu, *crez*, pe-a ta“ (pp. 45, 47), „Ce ești trist și ofelit, *crez*, cu fața la pământ“ (p. 156), „Pe tot răzorelu, *crez*, și gutuelu“ (p. 165), „Da tu mie să-mi aduci, *crez*, Craiova și Moldova“ (p. 188), — mai toate cazurile, însă, pasibile și de altă interpretare (cf. turcismul *chez* = baș, chiar, sau *crez* = cred, socot; v. de altfel Glosarul, p. 390: „*crezi*, zău, vezi-bine, crede-mă“). — Din col. Tocilescu, I, p. 183: „Capu' lu' Corbea că-l luă, *Crez* în bute mi-l strângă“.

V. Bogrea.

ARTICOLE MĂRUNTE.

I

Încă două specimene de gerundiu în -ure: îmblăndure și neputândure.

Fiindure-că cu variantele: *cindură-că*, *cinderi-că*, *cindrilea-că*, *cindrea-că* (v. Dicț. Academiei, supt *fiind-că* și cf. it. *essendo che*, fr. *étant donné que*) e singura formă de acest fel, cunoscută până acum în dialectul daco-român¹.

Iată însă că, într'o carte de judecată pentru moștenire, din „Condica lui Constantin Mavrocordat ca Domn al Moldovei, 1741—2“ (N. Iorga, *Studii și documente*, VI², p. 257, no. 394), întâlnim alte două gerundii de această factură, extrem de interesante:

„La cheltuiala nunții *neputândure* îmblă ei la bani“ — și (ceva mai departe): „*Îmblăndure* ei și 'n casă, cercând ca să mai caute bani, i-ar fi găsit iute oameni streini, tufecii, ș'au mers di-au spartă casa și au luat din casă un brâu de argintu a unui Arman . . .“

Fenomenul nu e, deci, izolat nici înlăuntrul daco-românei și, în explicarea lui, trebuie luat în considerație și acel curios *-re*, pe care-l scoate la iveală (ca pe *u-* mut) cântarea la sfârșitul unor versuri populare:

Da la Sălcută mi-*era-re*

.

Dară 'n iel cine-mi *ședea-re?*

— Savai moichilița lui,

Moichilița lui a bună

Și-i spăla *iliecile-re*

Toate *diminețile-re*.

Când iliecile-i *spăla-re*.

Apa, frate, că-i *roșă-re* . . .

Faptul că, în acest specimen, luat din colecția craineană a dd. Giuglea și Vâlsan (p. 3), enigmatică particulă apare și după

¹ Un *fiindur[e]* (fără *că?*), și 'n Stefanelli, *Doc. Câmpulungului moldovenesc*, p. 355.

substantive, nu trebuie să ne înșele asupra adevăratei ei naturi: ea s'a propagat acolo de la verbe.¹

La acestea, ea e uneori atât de solidară cu forma verbală însăși, încât un culegător mai puțin experimentat o consideră ca parte integrantă a acesteia; așa, d. ex., în următorul fragment de colind din colecția d-lui I. I. Răuțescu (*Colinde*, ed. „Dumineca Poporului“, p. 28 sq.):

[Gheorghe] când îmi *auziră*
 'n grajd de piatră că-mi *întrară*,
 Pe negrul mi-l *țăsălară*,
 De sudoare grajdului,
 De prafu soltarului.
 Și la scară mi-l *trăseră*,
 Cu undelem mi-l *unseră*
 Și frumos mi-l *înșelară*
 Și pe el *incălicară* etc.

Căci, după părerea noastră, toate aceste forme nu trebuie interpretate ca acorduri „mahalagiești“ (tip *fostără*), ci ca tot atâtea fuziuni ale verbului cu particula *-re*: *auzi-re*, *întra-re*, etc.²

V. Bogrea.

II.

În chestia postpunerii articolului.

— O nouă ipoteză —

Fenomenul curios al articolului postpus eră socotit, cum se știe, ca o particularitate a limbilor română, bulgară și albaneză. Apariția lui excentrică, dincolo de zona „balcanică“, în Scandinavia (cf. vng. *je-et*, „das Vieh“, *sol-ena*, „die Sonne“), a fost explicată — împreună cu alte elemente de asemănare în costumul popular suedez — prin „lunga conlocuire a Goșilor, cari s'au îndreptat apoi spre Nord, cu Tracii în regiunile Rusiei-Mici și ale țărilor române“ (N. Iorga, în *Bulletin de l'Institut pour l'étude de l'Europe sud-orientale*, II, p. 115, n. 1)³.

¹ Pentru *cumure*? „cum? cum ai zis?“ (Frâncu, *Moșii*, 99), cf. și *purure*, *pretutindere* (-ne), dar în deosebi: *cum oare*, *cum goge* = *quovis modo*?

² Cu totul deosebit e cazul lui *berea* din următorul pasagiu al unei balade din col. Pompiliu, reproduse de Gaster (*Chrestomatie*, II, 292):

Turcu be și nu pre b:

Și be bere de ce re;

El *berea* (sic) cu violenie,

Să n'ajungă la betie, — acest cuvânt nefiind decât o stâlcire, o răstălmăcire din *be(a) re(a)* = bea bere rea.

³ O dificultate e, totuși, împrejurarea că în limba transmitătorilor înșiși fenomenul e inexistent („omnibus vero dictionibus praeponerat articulum *tho* aut *the*“, spune Busbeck): să se fi pierdut fără urmă? *

Cercetările mai recente însă asupra limbii armene, a cărei independență de grupa iranică a fost recunoscută grație lui Hübschmann și Meillet, au scos în evidență faptul că acea limbă posedă de asemenea articolul postpus: *-s*, *-d*, *-n*.

Brugmann cel dintâiu a subliniat acest lucru indicând paralela cu bulgara (*Demonstrativpron.*, p. 45).

Dar Brugmann mergea mai departe, afirmând că articolul postpus bulgăresc nu putea fi împrumutat din românește, și încă mai departe — de astă dată, de sigur, prea departe! — respingând ca învechită presupunerea lui Miklosich că articolul românesc și bulgăresc s'ar datori unei influențe autohtone traco-ilirice (*ibid.*, p. 44): postpunerea articolului bulgar ar fi după el, un „armenism“, rezultat din contactul cu Armenii așezați în Bulgaria.

Învățatul indogermanist uită că ceea ce constituise odinioară trecerea, legătura dintre *armeană* (ca ultim termin indo-european pe teritoriu asiatic) și *greacă* (termin extrem indo-european în Europa) eră tocmai acea grupă *traco-frigiană*, al cărul ultim, termin, *Frigienii*, sânt recunoscuți, de acord cu tradiția istorică (Herodot, VII, 73), ca *Brigii* balcanici, „conlocuitori cu Macedonenii“ (ὄνομα: Μακεδόσι), din cari au roit Armenii însiși (v. d. ex.: G. Feist, *Kultur, Ausbreitung und Herkunft der Indogermanen*, Berlin 1913, p. 432)¹.

Împreună cu Ilirii, Tracii și Macedonii, acești *Briges* (Βρίγες), deveniți, după transferarea în Asia, *Frigieni* (Φρύγες), au locuit, deci, teritoriul „balcanic“, pe care se constată fenomenul lingvistic în chestie: e de mirare că el se găsește, nu numai la Români (Dacii erau o seminție înrudită cu Tracii), la Bulgari (în ființa cărora s'au topit rămășițele trace), la Albanezi (descendenți din Iliri), ci și la posteritatea vechilor *Briges*, — la Armeni?

Cam așa argumentează și d. Ernest Lewy, în articolul său: „Eine kaukasisch-balkanische Beziehung?“ din *Orientalische Literaturzeitung*, XXV (1922), col. 145 sqq.

D-sa se ocupă, însă, exclusiv de bulgară: cel mai bun mijloc de a nu înțelege problema în toată complexitatea ei, care nu permite fragmentarea, izolarea diferitelor elemente. Și, por-

¹ Frigiană se poate socoti ca terminul mediu între armeană și tohariană, pe care Pokorny o consideră ca limbă a Cimmerienilor traco-frigieni (v. Ed. Hermann, *Tocharische Sprachreste*, în «Zeitschrift für vergl. Sprachforschung», 50 [1922], p. 302).

nind de la constatarea că fenomenul postpunerii articolului, firese față de caracterul accentuat demonstrativ al limbilor băștinașe din Caucaz,¹ nu e nici vechiu indo-european, nici uralo-altaic, d. Lewy conchide că el ar fi „altbalkanisch“ și-l explică prin aceea că Bulgarii locuiesc într-o regiune unde au locuit odinioară Brigii, adecă Frigienii: de la rudele acestea ale Armenilor au Bulgarii postpunerea articolului.

Ea n'ar fi, deci, un împrumut „armean“ propriu-zis, direct, de la Armenii stabiliți în Bulgaria — cum susțineă Brugmann, — ci o moștenire din vechime: d. Lewy e de acord. Numai cât, transmitătorii acestei moșteniri ar fi, după d-sa, exclusiv Brigii, pe când, după părerea lui Kopitar și Miklosich, — pe care, lărgind-o, ni-o însușim, — fenomenul ar aparține, originar, *întregului grup iliro-traco-frigian*, adecă *autohton-balcanic*².

V. Bogrea.

III.

O problemă semantică.

În vechea-românească, *genunchiu* aveă, pe lângă înțelesul obișnuit al lat. *genu*, accepțiunea de „trib, seminție“ a lat. *genus*.

Lexicografii noștri au grijă să deosebească această accepțiune arhaică, atribuind-o unei influențe cărturărești: vsl. *kolěno*, „genu“ și „genus“.

E, totuși, o întrebare, dacă despicarea aceasta a cuvântului *genunchiu* în două părți, din care numai una ar putea fi privită ca organic desvoltată din etymon, nu are în ea nimic artificial și arbitrar. Vorbim, firește, din punctul de vedere etimologic, științific, iar nu din cel tehnic, practic.

Într'un articol din „Classical Philology“ pe 1920 (vol. XV p. 199), intitulat: *Genu, Genus*, Ch. I. Adamec caută să stabilească o legătură de filiație între cele două cuvinte, pe temeiul mnului Homeric I, 115 sqq., din care rezultă că poziția în *genunchi* a parturientei eră răspândită în vechea Grecie.

Plecând de la un articol al său, anterior, din „Revue Celtique“ pe 1917—9 (t. XXXVII, p. 667), în care arătase că irl. *glún*,

¹ Pentru posibilitatea unui influențe a idiomelor cauziene asupra tohariceii, v. Hermann, *l. c.*, p. 309.

² V. despre ei, în genere: H. Hirt, *Die Indogermanen*, ad loc., iar, în special, despre Traci, — pe lângă cartea clasică a lui Tomaschek (*Die alten Thraker*, 1893—4), — Dr. Gawril I. Kazarow, *Beiträge zur Kulturgeschichte der Traker*, Sarajevo 1916, și G. Seure, *Connaîtrions-nous, enfin, un texte en langue thrace?* (extras din „Revue des Etudes anciennes“, XXII [1920], pp. 1-21).

„genou“, înseamnă în epoca modernă: „génération“ și-l explicase din sensul primitiv de „angle, coude“, constatat și pentru lat. *genu*, F. Loth arată, pe de altă parte, într'o comunicare la „Académie des Inscriptions et Belles-Lettres“ din Paris (v. *Comptes rendus*, 1921, p. 350), că fenomenul (existent și la Asiro-Babilonieni, unde *birku* = 'genou' și 'pénis') e susceptibil de o explicație mai plauzibilă: după un obicei atestat în Vechiul Testament (v. mai jos), „bărbatul primea pe genunchii săi pe femeia sa în durerile facerii, recunoscând astfel copilul ce avea să se nască din ea. Mai târziu, simplul fapt, din partea tatălui, legal sau adoptiv, de a așeza copilul pe genunchii săi echivala cu recunoașterea sau adopțiunea. Acest obicei e constatat la vechii Germani: el simbolizează la dânșii legitimarea sau adopțiunea. La ve. hii Irlandezi trebuie să fi fost la fel“ (p. 351).

În sfârșit, „Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung“ din 1922 (vol. 50, p. 152 sqq.) publică, sub titlul: „*Knie und Geburt — genu und genus*“, un articol postum al filologului maghiar Siegmund Simonyi, comunicat de H. Schuchardt, — articol, în care, pe baza unor anumite texte din Sf. Scriptură, se ajunge la un rezultat asemănător. Cutare pasajiu (Mos., II, 1, 16) vorbește de ordinul lui Faraon către moașe de a ucide băieții, „când vor vedeă pe Evreice pe cele două pietre“, adică: stând cu genunchii sprijiniți pe ele pentru a naște [(poziția obstetricală cunoscută la Egipteni). Alte pasagii, ca: „Habeo famulam: ingredere ad illam, ut pariat *super genua mea*“ (Rahela către Iacob, în Mos., I, 30, 3), sau: „Quare egressus ex utero non statim perii? Quare *excertus genibus*? Cur lactatus uberibus?“ (Hiob, 3, 12), etc., arată, fără putință de contestare, rostul *genunchilor* (materni sau paterni: Mos., I, 50, 23) în materie de generație.

Și, nu fără cuvânt, legând pe *genu* de *gigno* (*erknieen* = *gebären*), Simonyi crede că poate merge mai departe, presupunând că și gr. γυνή, „femeie“ (lat. *genetrix*), ar avea aceeași origine (p. 153 sq.)

Din toate acestea reținem că sensul de „generație“ al lui *genunchiu* derivă, în ultima analiză, din anume condiții de fapt care nu sânt particulare lumii slave, ci mult mai vechi și mai întinse.

Și mai reținem epidemia subită a preocupării de această problemă, neglijată până acum, la atâția cercetători, lucrând

totuși independent unii de alții și, în orice caz, ignorându-se reciproc.

V. Bogrea.

IV.

Din toponimia românească.

Abrud.

Pentru originea acestui nume, de care s'a ocupat pe larg d. Drăganu în revista de față (I, 129 sqq.), ar fi, totuși, de luat în seamă și turc.-pers. (deci cuman?) *abroud*, *ebroud*, „hyacinthe (fleur)“ (Kieffer-Bianchi, I, 728), adică: „jacinthe, zambila, hyacinthus orientalis“ (Panțu, 335), cum și acel ung. *abrud* (*fü*), „Gürtel (kraut), sieb[enbürgisch]“, din care Miklosich (*Über die Mundarten u. Wanderungen d. Ziegenuer Europa's*, X, în „Denkschr. d. Wien. Akad.“, XXX, 433) derivă pe țig. *abruditikon* (*iar*)¹.

Caransebeș.

Asupra finalului - *sebeș* (vechiu: *șebeș*) nu există îndoială: identitatea lui cu ung. *sebes*, „răpede, iute“, e pentru toți evidentă.

Nu tot așa stă lucrul, însă, cu partea întâia: căci puțini pot crede, ca dd. Ghidiu și Bălan, în „fostul opid“ *Căran* (*Monografia orașului Caransebeș*, p. 2).

Soluția problemei trebuie căutată în forma arhaică a numelui: *Cavaransebeș* (N. Iorga, *Scrisori și inscr. ardelene și maramureșene*, I, 45), *Căvărănsebeș* (Idem, *Documente nouă relative la Petru Șchiopul și Mihaiu-Viteazul*, p. 30; în catagrafia financiară a Ardealului, orânduită de Mihaiu imediat după cucerire), „orașu *Căvăran Șebeșului*“ (în Predoslavia Paliei de la Orăștie; v. Bianu-Hodoș, *Bibliografia românească veche*, I, 95).

Această formă singură, care se păstrează și azi în numele satului vecin *Căvăran*, exclude un etymon turanic de felul lui

¹) Pentru *Deva*, cf. n. femeiesc vr. *Deva*, *Devă* (Archiva Istorică, I, 89), sl. *Děva*, *Děvana*, „die Göttin des Frühlings und der Fruchtbarkeit“ (Krek, *Slav. Literaturgesch.*, 2, p. 403) = bulg. *děva*, „Jungfrau“ (și n. de persoană: *Děva*; v. Weigand, *Jahresb.* XXVI, XXIX, p. 161).

Tot astfel, pentru *Bihor* (cf. *Biharea*) explicat de obicei din *Vifor*, dar nesigur (v. O. Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*), ar fi de gândit și la arhaicul *bihor* = *bivol*: „*bihori* = *biholi*, *bivoli*“, într'un act din 1659 (N. Iorga, *Studii și documente*, VI, 86).

Și cu privire la numele *Crișului*, explicat ca „râul aurifer“ (Kisch), se poate menționa un apelativ: *criș*, „tină, murdărie pe piele“ (Codin, *O seamă de cuvint din Muscel*, p. 23).

Karanz din serb. *Karanovaŭ* (cf. satul *Cărănău* din Râmnicul-Sărat) sau *Karano-Tvrtkovits* (v. *Revue des Études Slaves*, I, 53), zădărniciind o întreagă serie de ipoteze oŭioase ¹. Dar ea face mai mult: coroborînd cu *Căvăranul* amintit și cu *Caravanul* din Teleorman ² (= *caravan*, „car mare pentru transport“, la Păsculescu, p. 328 ³) arhaicul *Cavaransebeș*, care, prin forma sincopată *Căvranssebeș* (atestată în catagrafia sus-pomenită, p. 31), duce direct la forma de disimilație *Caransebeș*, adecă la aspectul actual al numelui, se dovedește a nu fi decăt un reflex prin metateză al lui **Caravanssebeș*, „târg (de caravane, cu han) pe apa Sebeșului“, din turc. *karvan* s. *kervan* (*seray*), „caravanserrail, hôtellerie pour les carrosses“ (Șăineanu), alb. *karvan* s. *karavan*, sârb. *karvan*, bulg. *karavan* (G. Meyer); cf. ngr. *καρβασάρις*, rom. *Carvasar* (în graiul Evreilor din Iași, după Tiktin, „ulița vămii turcești de odinioară“, despre care v. rev. „Ioan Neculce“, I, 227), *carvasară*, *cărvăsărie*, etc.

Lăune.

Numele de deal și sat argeșean *Lăunele-de-jos* și *Lăunele-de-sus* vine, de sigur, de la pârâul *Lăune*, afluent al Oltului (cf. și *Gura-Lăunului*, sat în Argeș).

Numele pârâului însuși reprezintă, credem, un apelativ dispărut, **lăune*, dintr'un prototip latin de felul lui *miro*, *-onem* (din care: *minune*), *gyro*, *-nem* (după Candrea, *genune*, ⁴) sau **salo*, *-nem* (rom. *sărune*, „locul unde se dă sare la oi“): lat. **lavo*, *-onem*, „loc de scaldat, lăutoare, baie“ (din *lavare*, „lau, spăl, scald“).

Ar fi, deci, de adaus la elementele latine ale lexicului românesc și la derivatele în *-une* (Pascu, *Sufixe românești*, p. 54).

V Bogrea.

¹ Rămân totuși destule: sârb. *kovaran*, „faisch, ränkisch“, *kvaran*, „verdorben, schandhaft“ (Filipovic), sau ung. *kövár*, „cetate-de-piatră“, până la *Καρωάγκας*, „Karawanken“, numele prelungirii Alpilor Carnici dintre Dunare și Sava, la Ptolemaeus (Γεωγραφικὴ ὀφείγησις, II, 13).

² Nu: *Carvanul* s. *Garvanul* (cf. *Gavran*, s.-cr. *gavran* 'Rabe', mr. *gavran* „corb mare“, bulg. *garvan*, dr. *garvan*) = Corbul, din Constanța (ibid.: *Cuzgun* = turc. *quzgun*, „corb“). — Cf. tot în Teleorman: *Caravanești*, *Carvanița*.

³ Și: *carvan*, „(car) domnesc și negustoresc“ (Rev. Tocilescu, III, 262). — În *Caras-Severin* avem, poate, pe sârb. *karas*, „Karausche“ (Filipovic).

⁴ Explicație incontestabil de preferat celei din gr. *ὠγενός*, „ocean“ — celt. *genu* din *Genua* (Hasdeu, *Cuvente*, II, 205 sqq.), *gheenă* (Cihac) sau *geană* (Pascu, *Despre cimitituri*, I, 159).

V

Apucături „științifice“.

În „Arhiva“ din Iași pe anul 1922, p. 245, d. Gorge Pascu publică un „Proiect de lege pentru (sic) plagiat“.

Dd. Candrea, Densusianu, Gusti, Papahagi, Pușcariu, etc., etc, s'au învrednicit, pe rând, din partea d-lui Pascu, de acuzația că l-au plagiat.

Începând cu întâiul nr. al „Arhivei“ de după războiu (an. XXVIII), în care țara întreagă e taxată de „țară de cleptomani și de haiduci“ (p. 120), și sfârșind — vorba vine! — cu ultimul nr. apărut, în care, după „șarlatanul și haiducul“ Weigand (an. XXIX, p. 253), urmează „șarlatanul și haiducul“ Pușcariu, care „fură en gros și en détail“ pe bietul d. Pascu (p. 291), toată lumea noastră culturală, câtă nu gravitează în jurul „Arhivei“, e împroșcată, „en gros și en détail“, cu imputarea de „plagiat“.

Nu voi face celor acuzați în chip atât de ignobil injuria de a-i apăra. Dar vreau, în cele ce urmează, să demasc pe un impostor, făcând să înceteze odată un scandal, dezonorant pentru viața noastră științifică.

Căci, dacă e cineva care să se fi făcut în adevăr culpabil de plagiat, acela e însuși teribilul procuror al proprietății literare, d. Gorge Pascu de la «Arhiva» d-lui Bărbulescu.

Iată — sans phrase:

4. În *Lateinishes i und ki*, Leipzig, 1904 (p. 61), D. Sextil Pușcariu derivă pe *ciutură* dintr'un **cytola*, formă metatetică din **cotyla* = *κότυλος*, *κοτύλη*. În *Arhiva Iași* din April 1904 eu am derivat pe (sic) același cuvânt dintr'un **cytula*, diminutiv de la *κύτος*, care însă, din greșală de tipar, a fost scris cu accent circumflex, *κύτος*. Această etimologie a fost împrumutată (sic) cu greșală de tipar cu tot de D. Sextil Pușcariu în *Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg, 1905: „*ciutură* — **cytula*, pronunțat *kiutola*, poate supt influența lui *κύτος*, cu metatesă din *κότυλος*, *κοτύλη*“.

5. În *Convorbiri Literare* din Ianuar 1905 D. Sextil Pușcariu derivă pe megl. *muntur* din **muturnus*, o contaminație din *mutus* + *taciturnus*. În *Arhiva Iași* din Martie 1905 eu am derivat pe (sic) același cuvânt din **mutulus*, diminutiv de la *mutus*. Această etimologie mi-a fost împrumutată (sic) de D. Sextil Pușcariu în *Etymologisches Wörterbuch*, Iunie 1905.

(G. Pascu, *Etimologii românești*, I, Iași 1910, p. 359).

1. În *Lateinisches ti und ki*, Leipzig, 1904, p. 61, Dl. Sextil Pușcariu derivă pe *ciutură* dintr'un **cytola*, forma metatetică din **cotyla* = *κότυλος*, *κοτύλη*. În *Arhiva Iași* din April 1904 G. Pascu a derivat pe (sic) același cuvânt dintr'un **cytula*, diminutiv de la *κύτος*, care însă, din greșală de tipar, a fost scris cu accent circumflex, *κύτος*. Această etimologie a fost împrumutată cu greșală de tipar cu tot de Dl. Sextil Pușcariu în *Etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg 1905: „*ciutură* — **cytola*, pronunțat *kiutola*, poate supt influența lui *κύτος*, cu metatesă din *κότυλος*, *κοτύλη*“.

2. În *Convorbiri Literare* din Ianuar 1905 Dl. Sextil Pușcariu derivă pe megl. *muntur* din **muturnus*, contaminație din *mutus* + *taciturnus*. În *Arhiva Iași* din Martie 1905 G. Pascu a dat etimologia *muntur* > *mutulus*. Această etimologie a fost apoi împrumutată de Dl. Sextil Pușcariu în *Etymologisches Wörterbuch* (Prefața acestui dicționar este din Iunie 1905).

(A. Philippide, *Cum se apără specialistul român*, în „*Viața Românească*“, din 1908, p. 17, nota.)

Are cineva vreo îndoială, că d. G. Pascu a „împrumutat“ de la d. Philippide? Că a „împrumutat“ oarecum *en gros*, fără simțul nuanțelor: pe când d. Philippide subliniază pretutindeni pe *împrumută*, ca eufemism pentru *fură*, *plagiă*, d. Pascu îl întrebuițează curent; ba încă scrie: „*mi-a fost împrumutată* de d. Pușcariu“, — ceeace, în bună românească, înseamnă tocmai contrariul de ce vroia să spuie d-sa... Că a „împrumutat“ — vorba dumnealor — „cu greșeli cu tot“, atunci când, luându-se după d. Philippide, d. Pascu scrie, repetat: „am derivat pe același cuvânt“ (corect, ori: „l-am derivat pe același cuvânt“, ori: „am derivat același cuvânt“) ¹.

Dar, mai bine, să continuăm:

D. Sextil Pușcariu mă citează pentru etimologii pe care le dezaprobă, și nu mă citează pentru etimologii pe care le aprobă!

(Pascu, *l. c.*, p. 4.)

D. Sextil Pușcariu mă citează numai cu ocazia unei etimologii pe care o dezaprobă... Iar, cu ocazia celor 22 de etimologii pe care le aprobă (!), nu pomenește de Philippide nimic.

(Philippide, *Specialistul român*, Iași 1907, pe 59, nota).

Vedeți: până și semnul de exclamație după „aprobă“ a fost „împrumutat“!

Știm că „împrumutul“ în familie nu se pedepsește și că e, totuși, oarecare... originalitate *să plagiezi*, având aerul că denunți un plagiat; dar, oricum...

(Sentimentul de dreptate ne obligă să recunoaștem, în schimb, că d. G. Pascu e mai mult decât original, când, în aceeași Prefață, devine cititor de Universități în Germania: „D. Vollmöller, profesor de filologie romanică la Universitatea din *Dresden (sic)*“, — datorită întinselor sale cunoștinți de nemțește, care nu i-au permis să înțeleagă ce înseamnă: «*Universitäts-professor a. D. in Dresden*»!).

Dar, iarăși, să continuăm.

¹ E evident că d. Pușcariu, care dăduse etimologia într'o carte apărută în *Mart 1904*, nu avea nici un motiv a cită, în Dicționarul său etimologic, ca autor al ei, pe cel ce publică aceeași etimologie în *April 1904*.

Dar, fapt curios: etimologia lui *ciutură* din *κύτος*, care în citatele de mai sus apare ca a d-lui Pascu (Arhiva 190⁴), o dă și d. Philippide (*Altgriechische Elemente im Rumänischen*, Halle a. d. S. 1905, p. 7 sq) ca a sa: „*ciutură-kiutula*, Diminutiv von *kiutu*, *κύτος*“!

Și d. Philippide nu și-a atras fulgerele d-lui Pascu, cum și le-a atras d. Pușcariu, pe ale amândurora.

Nedreptatea e evidentă: neclară rămâne numai paternitatea etimologiei însăși...

Aceeași broșură a d-lui Pascu dă, între etimologii, pe a rom. *scol*, din lat. **excollevare* = *levare* (p. 35).

Această etimologie fusese dată, însă, în 1907 de d. C. Diculescu (*Originile limbii române*, p. 54).

Pentru oameni cu mentalitatea d-lui Pascu, cari nu admit că o etimologie propusă în Mart, la Iași, poate rămâne necunoscută în Iunie, la Viena, atâta ar fi, negreșit, de ajuns pentru a striga: „hoții!”.

Pentru orice spirit serios, însă, până aici nu există nici un motiv de bănuială: simpla cronologie nu înseamnă nimic.

Din nenorocire, însă, lucrurile nu se opresc aici.

La 1908, anume, d. G. Pascu, recensând lucrarea citată a d-lui Diculescu scria: „În haosul acesta de curiozități se găsesc totuși câteva lucruri bune. Astfel, sânt bune ori cel puțin interesante următoarele etimologii: *scol* — lat. **excollevare*, *stat-statură* — lat. *status*, *craidon* — *craiu* + *domn...*“ (v. *Viața Românească*, 1908, p. 148.).

Și, atunci, te întrebi, în adevăr, — excluzând ipoteza unui caz de amnezie cu totul curioasă, — dacă e posibil, ca, în 1910, să dai drept proprie a ta o etimologie, pe care însuși o recunoscuseși ca a altuia și o „aprobaseși“ în 1908?

Dar ceea ce constituie o circumstanță agravantă e faptul, că, contrariu obiceiului, d. Pascu citează, supt *scol*, întreaga listă a „etimologiilor încercate“ (Cihac, Philippide, Weigand, Byhan, Sulică, Pușcariu), omițând-o, tocmai și numai, pe a d-lui Diculescu. Și cecece dă episodului o deosebită savoare retrospectivă, e violența cu care, în însăși recensia cu pricina, d. Pascu face proces „hoțului de păgubaș“, pe tema d-sale favorită, că „d. Diculescu nu s'a putut desbărâ de nevrednica apucătură a specialistului român, apucătură care consistă în a-ți însuși munca altuia...“ (E vorba de *porcină* — lat. *porcina* pe care și d. Diculescu, ca și d. Papahagi, i l'ar fi răpit: toți se lăcomiau la porcina d-sale...).

Am atras atenția d-lui Pascu asupra — cazului.

Rezultatul? — În critica pe care o făcea *Dicționarului etimologic* al d-lui Meyer-Lübke, d-sa repetă, la 1914, ca a sa, etimologia d-lui Diculescu (v. *Viața Românească*, din acel an).

Mai mult.

În aceeași recensie, care-și are cântecul ei, de Pascu respingea cu dispreț pe **intericare*, de la *interere*, „broyer“, pro-

pus de d. O. Densusianu (*Romania* din 1904, p. 81) ca etymon al mr. *ntric*, opunându-i victorios pe lat. *nutricare*, fără indicație de paternitate, lăsând, adecă, a se înțelege că această etimologie ar fi a d-sale și că, în orice caz, d-sa n'ar avea nici o... complicitate în privința celei condamnate.

Nutricare e însă al d-lui Pericle Papahagi, care l-a propus în 1907 (*Notițe etimologice*, p. 39), înlăturând, firește, pentru toată lumea — și pentru d. Densusianu, — etimologia cealaltă: totul eră, că Meyer-Lübke îl scăpase din vedere. Pe de altă parte — și aici e partea interesantă, — aceeași explicație-surogat din **intericare* o dăduse nu numai d. O. Densusianu (1904), ci și d. Gorge Pascu însuși, ba încă cu doi ani mai târziu (în „Arhiva“ din 1906, p. 272).

— *Post hoc, ergo propter hoc?*

N'am zice-o, numai decât... Dl Densusianu, în orice caz, nu știm s'o fi spus undeva, cum nu știm nici ca dd. Diçulescu și Papahagi să fi acuzat cândva de „împrumut“ pe d. G. Pascu. Nici d. Pușcariu, de la care d. G. Pascu a „împrumutat“ pe *rânc* din lat. **renicus*, cu fr. *rognon* cu tot (cf. *Etimologii românești*, Iași 1910, p. 33 și *Lat. tǐ und kǐ* Leipzig 1904, p. 147). Nici d. Tiktin, care, în Dicționarul său, explicase pe *meteahnă* din **beteagnă* (*beteag*), cu ani de zile înaintea d-lui Pascu (v. „Revue de dialectologie romane“ din 1910). Iar, de invective, nici vorbă!

Și, totuși, nu la d. Pascu se gândia d. Philippide, când scria că „sânt unii specialiști români cari, măcarcă ei înșiși *împrumută* de pe unde pot și tac chitic, fac gălăgie mare când se atinge cineva de păcătosul lor peculium“ (*Specialistul român*, p. 58).

Apoi — dreptate e asta?

Ca să se vadă, însă, că nu e vorba, cumva, de cazuri izolate, de accese de plagiat, ci de o afecțiune cronică, organică și, după toate aparențele, incurabilă, — să continuăm.

Cea mai nouă operă a d-lui G. Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI* (București 1921), e, începând cu Prefața, un monstru de *compilație*, în sensul etimologic al cuvântului, păstrat în fr. *pillage*...

Cu o îndrăzneală care te pune pe gânduri, autorul acestei compilații, care e mai mult o juxtapunere de note de curs decât

o carte, vrând să dea o lecție d-lui Iorga asupra cetirii documentelor vechi românești, citează ca lectură a sa (Prefața, p. 5) un text din „Documentele Bistriței“, emendat și publicat de mine încă din 1919, în însăși „Revista Istorică“ a d-lui Iorga (an. V, p. 128, no. 1), — ceea ce arată, fie zis în treacăt, cât de întemeiată e legenda despre intoleranța și exclusivismul acestuia¹.

Culmea e că d. Bărbulescu, — Castorul acestui Pollux de la „Arhiva“ Dioscurilor Iassioți, — nu mai obosește laudându-și gemenul, pentru descifrarea documentului: „Dr. G. Pascu a adoptat rezultatele mele din Fonetica Alfabetului cirilic“ (Arhiva, 1921, pp. 151, 155, 158, 159).

— Ba pe ale *mele*, domnule, care n'am cetit și nu voiu ceti niciodată Abecedarul d-tale fonetic...²

¹ Instrucțiv pentru tehnica de «împrumuturi» clandestine a d-lui Pascu e recentul său studiu semasiologic despre numele Dracului în românește, publicat în «Archivum Romanicum» (V, 244 sqq.). — Articolul e o prefațare a celui apărut în «Viața Românească», la 1910; dar, pe când acolo autorul derivă pe mr. *triscatarat*, din τρεῖς (*sic*) + χαθάρω, «de trei ori caterisit», de astădată-i dă adevăratul etymon: τρισκατάρατος, scriindu-l, — e drept —: τρισκατάρατος (p. 249) și făcându-se a-l căuta, cu Kretschmer, prin Lesbos, deși în realitate, îl găsisse (i-l arătasem eu însumi!) în broșura mea comemorativă «În amintirea lui Bașotă» din 1916 (p. 8, nota 10).

Tot în «Archivum Romanicum» (ca și cum nu i-ar fi fost de ajuns «Archiva!»), dar în vol. VI (1922), p. 231, dl G. Pascu «împrumută» și pe *pulpană* = *pourpoint* (+ *pulpă*) al subsemnatului (cf. Dacoromania, I [1922], p. 291)!

² Știu, vai! la ce catastrofă mă expun prin această mărturisire: «Fonetica Alfabetului cirilic trebuie să fie», ca să zic așa, «das fägliche Brod» al speciilistului conștient», declară Sibila oracolului de la «Arhiva» (XXIX, 549), distrugând pe d. Procopovici, după ce distrusese pe d. Drăganu, pentru că le lipsesc «pregătirile» ..

O, e delicios acest «das fägliche Brod», în limba acelor pe cari maestrul îi binecuvântă în anii dezastrului, în limba pe care, de altfel, o cunoaște destul de precar, pentru a confunda, în aceiași propoziție, Viitorul cu Presentul, pe *hoffentlich* cu *offenbar* și pe *Funde* cu *Fälle* (v. «Arhiva», a. c., 132)! Și cât va fi savurat dinsul acest fragment de «Water-unser», fără a fi bănuț măcar că el poate fi identic cu acea «Oratio dumnică» (*sic*), de care vorbește, ca de o predică sau orațiune, în studiul său din «Arhiva» (XXVIII, pp. 10, 13)!

Să fi spus la'inește: «panis quotidianus», — de «pânea cea de toate zilele» nici nu putea fi vorba, în «Știință»! —, ar fi trezit, poate, vechi resentimente în conștiința învățatului, pentru care limba Romei e infinit mai plină de taine ca a Berlinului. Căci iată un specimen de înțelegere a unui text latin din partea maestrului: «Quidam perniciosi, haeretica Hussitarum prauitate, de Moldaviae et aliis partibus, tanquam oues morbidiae non solum praenotatos districtus, sed etiam istas partes Transilvaniae, proh dolor! subingressi, quam plures gregis nostri utriusque sexus homines inficiendo corruperunt», adică: «O seamă de indivizi periculoși prin smințteala eretică a Husiților, din părțile Moldovei și de pe aiurea, strecurându-se, ca niște oi capii, nu numai în districtele sus-citate, ci și în părțile

*Acesta e adevărul! Că va fi „adoptat“ rezultatele d-tale, aiurea, nu mă îndoiesc, odată ce le-a „adoptat“, — cum vom vedea, — și pe ale d-lui T. Palade; doar a „adoptat“ întreg ethos-ul și chiar stilul d-tale: „Cartea de față este cea dintâi monografie în materie. Pe lângă prezentarea materiei într'un cadru unitar, cartea noastră are încă avantajul că prezintă contribuțiuni nouă la fiecare text în parte, între care mai ales: deosebirea între uzul modelului și uzul copistului textelor; interpretarea rotacizmului cu (sic) cele două uzuri, fenomen întrebuițat apoi ca criterii de (sic) a stabili dacă textul este o copie ori un original“ (Prefața, l. c.), — *c'est du Barboulesco tout pur!* — Iar prefața celui de-al doilea volum debutează și încheie în aceeași notă auto-encomiastică și cacofonică:*

„Și această monografie este cea dintâi în materie... Cartea noastră este nouă prin cadrul unitar în care materia este tratată“ etc., etc.

Dar să lăsăm asta.

Broșura d-lui T. Palade: *Când s'a scris românește?* (cităm după „Arhiva“ din 1915) s'a învrednicit de o specială atenție din partea d-lui G. Pascu. Cu o indiscreție ce nu-și găsește părechea decât doar în discreția cu care se strecoară mențiunea broșurii, în coada bibliografiei, d. Pascu abuzează de bunul d-lui Palade în chipul cel mai neîngăduit: nici greșelile de tipar nu i le lasă!

Iată:

Pascu, p. 23:

„La 1450, Ioan Capistran, *închizător* (sic) general al bisericilor catolice din răsărit, vine în persoană în Moldova, ca să organizeze biserica catolică. Succesul lui se poate măsura după aceea, că însuși domnitorul P. Aron primește catolicismul la 1435“.

Palade, p. 15:

„La 1450, Ioan Capistran, *închizător* [sic, pro *inchisitor*] general al bisericilor catolice din răsărit, vine el însuși să organizeze biserica catolică de aici [din Moldova]. Rezultatele fură uimitoare, însuși Domnitorul Petru Aron primî catolicismul în 1435...“

astea ale Transilvaniei, vai! pe câți inși, de amândouă sexele, din turma noastră i-au stricat, molipsindu-i», în versiunea bărbulesciană sună: «Niște primejdioși strecurându-se cu învățatura eretică a Husiților din Moldova și din alte părți, au pătruns atât de mult între oile bolnave nu numai din districtele arătate, ci chiar din aceleași părți ale Transilvaniei, vai! încât mai mulți oameni de amândouă sexurile din turma noastră au corupt» (Arhiva, a. c. p. 6)!!

Ei: ce zie oamenii de amândouă sexurile din turma d-lui Bărbulescu de «învățatura sa eretică»?! Ori i-a «stricat, molipsindu-i», pe toți — și pre toate?

„Deși nu așa de intensă, totuși propaganda catolică se menține în timpul lui Ștefan-cel-Mare. Preoții catolici Petru, bacalaureat în dreptul canonic, și Cataneu Ianuensul (*sic*) sânt primiți în sfatul țării și înțrebuințați de Domn în relațiunile lui cu Papa Sixt IV.“

Dar paralelismul nu se mărginește la atât: întreg paragraful. despre propaganda catolică e o pastişare a broșurii d-lui T. Palade. Iată începutul:

„În 1222 cavalerii teutoni din Țara Bârsei alungă pe Comani de la poalele Carpaților. se așează în locul lor și încep propaganda catolică printre Comanii strămutați în ținutul Mikovului și printre Români. Nu mult în urmă chiar Comanii trec la catolicism, având și un episcopat care a durat până la 1242, când a fost desființat de Tătari.“

„La 1238 un episcopat catolic există la Severin și cam tot pe atunci unul la Argeș.“

„Vlaicu Vodă avea de soție pe Doamna Clara, o catolică fanatică. Supt influența ei Vlaicu a recunoscut dependența bisericească a Țării Românești de episcopia catolică a Ardealului și a admis ca un propagandist catolic să ție predici în biserica ortodoxă Săn-Nicoară din Câmpulung. Cele două fiici ale lui Vlaicu, măritate, una cu Strașimer (*sic*), țarul Bulgarilor, și altă cu Uroș V, despotul Sârbilor, sprijiniau propaganda catolică în Bulgaria și Sârbia, fapt pentru care Papa a mulțumit călduros Doamnei Clara.“

(Pascu, o. c., p. 22).

Să continuăm? Iată și restul, până la pasagiul cu «închizătorul»:

„Propaganda catolică devenise tot mai intensă, așa ca la 1591 Bernardo Quirini, episcopul Argeșului, poate raportă (Rev. Catolică, a. 1915, pag. 15) ca în Muntenia 'omnes populi sunt christiani tum graeci tum latini ritus' și că 'diocesis est amplissima quippe quae comprehendit populus latinus utriusque provinciae, scilicet Valachiae et Moldaviae', iar la 1600 catolicii

„În timpul lui Ștefan-cel-Mare, propaganda catolică, deși nu mai cu aceeași intensitate, ea totuși se menține. Doreoți catolici, Petru, bacalaureat în drept canonic, și Cataneu Ianuensul [= Cattaneo Genovesul!] fură primiți în sfatul țării și serviră Domnului moldovean în relațiile lui cu Papa Sixt IV.“

„În 1222 cavalerii teutoni din țara Bârsei alungând pe Cumanii din ținuturile noastre, subcarpatine, se așează în locul lor printre noi cu scopul de a ne converti la catolicism...“

„Încurând principele cuman din ținutul Milcovului trecând la catolicism înființează aici o episcopie.... Acest episcopat catolic a fost însă desființat de către Tătari la 1241.“

„În Oltenia o episcopie catolică există încă de timpuriu, din 1238, la Severin . . . cele două episcopii catolice, a Argeșului și a Severinului...“

„Vlaci... avea de soție pe Doamna Clara, o catolică fanatică. Sub influența ei, de bună seamă, Domnitorul a trebuit să recunoască alărnarea bisericească a țării sale de episcopia catolică a Ardealului și să admită ca un propagandist catolic să ție predici în biserica ortodoxă a lui Sîn-Nicoară din Cîmpulung. Iar peste Dunăre cele două fete ale sale, una măritată cu Strașimir, țarul Bulgarilor, și alta cu Uroș, craiul sîrbesc, sprijiniau propaganda catolică a Francis anilor. Papa pentru toate acestea a mulțumit viu Doamnei muntene.“

(Palade, o. c., pp. 196-7).

„Bernardo Quirini în un raport din 1591, când fusese numit episcop la Argeș, spunea despre Muntenia că «In ea omnes populi sunt christiani tum graeci tum latini ritus», iar despre episcopie: «Diocesis est amplissima, quippe quae comprehendit populos latinus utriusque provinciae, scilicet Valachiae et Moldaviae» (Rev. Cat., 1915, pag. 49).

Unguri și Sași aveau în Țîrgoviște, capitala Țării, două biserici (Iorga, Acte și fragmente, I, 66)¹.

«În Moldova propaganda catolică a fost mai întinsă. Ea începe cu Lațcu, fiul lui Bogdan, care însărcină pe doi franciscani germani să ducă la Roma și să prezinte Papei recerea Moldovei la catolicism și să-i ceară înființarea unui episcopat la Siret.

«Alexandru-cel-Bun a avut două soții catolice: Margareta și Ringala. Amândouă au favorizat catolicismul, ba cea din urmă a divorțat chiar de el, (*sic*) fiindcă nu l-a putut converti. Pe vremea lui Alexandru există episcopia catolică de la Siret, iar la 1420 o biserică catolică din Baia este ridicată la rangul de episcopie. La 1435 Grigore, Mitropolitul Moldovei, trece la catolicism».

(Pascu, p. 23).

Precum se vede propaganda catolică a fost întinsă în Muntenia...

În Moldova ea fu încă de o intensitate mai mare. Aici catolicismul începî cu Lațcu, fiul lui Bogdan... El... însărcină pe doi franciscani germani să meargă la Roma, să ducă papei trecerea la catolicism a Moldovei și să ceară de la el așezarea unui episcop la Siret.

«... Alexandru-cel-Bun a avut două soții catolice, Margareta și Ringala, și amândouă, de bună seamă, au favorizat biserica catolică în Moldova. În acest timp sînt pomeniți următorii episcopi catolici de Siret... La 1420 biserica catolică din Baia fu și ea ridicată la rangul de episcopie.

«Mai mult. Ringala, a doua soție catolică a lui Alexandru-cel-Bun, a căutat să-l convertească la catolicism; nereușind, însă, a divorțat de el.

«... Grigore, Mitropolitul Moldovei, trecuse în 1435 la catolicism».

(Palade, p. 198).

E adevărat că d. Palade nu e singurul care a fost... compilat astfel de d. G. Pascu. Frânturi de fraze din *Istoria literaturii religioase* a d-lui N. Iorga au trecut, cu paranteze explicative cu tot, în registrele arhivarului de la Iași: „Gesztzy Ferenz (*sic*), domn de steag (*chevalier banneret*) și vestit viteaz“ (Pascu p. 190) = Francisc Gesztzy... „domn de steag (chevalier banneret) și vestit vetéadzű“ (N. Iorga, *o.c.*, p. 96), sau: — „Municipalitatea săsească din Sibiiu, care îmbrățișase reforma lui Luther încă de la început cu multă căldură...“ (Pascu, p. 169) = „Sașii ardeleni... îmbrățișară cu o deosebită căldură reforma pe care o predicase Martin Luther“ (N. Iorga, *ibid.*, p. 64.) etc., etc.²

¹ De fapt = Palade, *l.c.*, p. 189 (ceva mai sus): „La 1600 catolici Unguri și Sași aveau în Țîrgoviște două biserici: a Franciscanilor și cea a Sf. Marii (N. Iorga, Acte și fragmente, [I], p. 66)“.

² Un interesant efect al plagierilor e acela, că d. G. Pascu ajunge să se... autoplagieze. Pasagiul citat aici, care, în înregime, sună: «Municipalitatea săsească din Sibiiu, care îmbrățișase reforma lui Luther încă de la început cu multă căldură, iar în 1543 promise toate învățăturile lui, privitoare la doctrină, serviciu bisericesc și viață, a făcut să se tipărească în anul 1544 un catehism în limba română“ (169) reproduce, cuvânt cu cuvînt, următorul pasagiu de la p. 26.: „Sașii îmbrățișase reforma lui Luther... încă de la început cu multă căldură, iar la 1543 promise toate învățăturile lui privitoare la doctrină, serviciu bisericesc și viață. La 1544 Sașii din Sibiiu tipăresc pentru Români un catehism cu litere chirilice“.

D. N. Drăganu (*Critica științifică în filologia noastră actuală*, extras din „Anuarul Inst. de Ist. Națională din Cluj“, I, p. 372, nota 1) eră convins că nu combate decât pe d. G. Pascu, când relevă afirmația d-sale (*Ist. lit. și limbii rom. din sec. XVI*, p. 13), că „semnul primei fabrici de hârtie din Brașov (1545) reprezintă o coroană, armele Brașovului, numit de aceia în nemțește Kronstadt“. Ei bine, nu! Cel vizat de ironia d-tale, d-le Drăgan, eră (iea-ți căciula!) însuși Hasdeu, de la care „imprumutase“ d. Pascu și acest lapsus (*quandoque bonus dormitat Homerus*): „Semnul primei fabrici de hârtia din Brașov — o „coroană“ armele Brașovului, numit de aceia nemțește Kronstadt“ (*Cuvente din bătrâni*, I, 44).

D. Pascu e perfid: cine-l combate, riscă la fiecă pas să cadă în asemenea curse.¹

Totuși pare că tot d. Palade are „partea leului“ în prada d-lui G. Pascu.

Oricare ar fi însă proporția în care au fost puși la contribuție diferiții autori spre a se construi monumentală operă a „Științii moldovenești“ (săracă știință și săracă Moldovă!), fapt e, că, după atâtea dovezi de culpabilitate, trebuie să vie sancțiunea.

În faimosul său „Proiect de lege pentru plagiat“, de care pomeniam la început, d. Pascu definește plagiatul, ca „transcrierea, directă ori prin traducere², de pasaje din cărțile altora și prezentate (= prezentarea) ca proprii“ (art. 1) și, după ce prevede darea în judecată a plagiatorului, mântuie astfel: „Plagiatorii deja constatați de justiție pot fi excluși din învățământ de către ministerul de instrucție în urma sesisării de către un profesor“ (art. 10).

¹ Același izvor îl are greșala de acord relevată de d. Drăganu (*ibid.*): „Numai pe foile 124—125 și 205—206 se recunoaște două spade încrucișate, marca fabricii din Sibiu“ = Hașdeu, *Cuvente din bătrâni*, II, p. XLII: „Numai pe foile 124—125 și 205—206 se recunoaște bine semnul fabricii de la Sibiu: două paloșe încrucișate“. — Bietul om a copiat verbul, fără să bage de seamă că, dacă suprimă subiectul singular („semnul“) din Hasdeu, trebuia să schimbe numărul!

² O singură dată — e vorba de monografia lui E. Picot asupra lui Milescu — d. Pascu declară onest: „Expunerea noastră urmează aproape în traducere acest excelent articol“ (*Istoria literaturii rom. din sec. XVII*, Iași 1922, p. 85). E drept, însă, că și aici, admirația d-sale pentru scrierea învățatului francez pare „imprumutată“: „O admirabilă monografie, de unde am luat datele biografice asupra lui Neculaiu. Spătar Milescu“, spunea despre ea d-l Philippide (*Introducere în istoria limbii și lit. române*, Iași: 1888, p. 146)

... Începem cu autorul proiectului însuși?

Căci asupra faptului — după chiar definiția d-sale — nu încapă nici o controversă.

Conform art. 3 din proiectul Pascu, cerem deci Parchetului din Iași (*locus regit actum*) să se sesizeze, trăgând la răspundere în fața justiției pe numitul dr. Giorge Pascu, profesor ordinar la Universitatea din . . . Dresden, straja-meșter al filologiei românești și singurul plagiator cu proiect „într'o țară de cleptomani și haiduci“.

De cellalt Parchet și tribunal, — al opiniei publice — ne îngrijim mai puțin: el a judecat de mult — și definitiv.

VI.

V. Bogrea.

Termeni pastorali de origine română în limbile balcanice.

Cu cât căutăm să pătrundem în viața pastorală a popoarelor din Peninsula Balcanică, cu care Românii au venit în atingere în epoca lor de pribegire în această Peninsulă, cu atât găsim mai mulți termeni de origine română, termeni care dau mărturia cea mai sigură nu atât despre contactul Românilor cu acele popoare, cât mai ales despre influența pe care și Românii au exercitat-o, în îndeletnicirea lor de căpetenie, păstoritul, asupra lor.

Deocamdată vom da aici doi dintre acești termeni, a căror origine românească pare neîndoielnică:

1. **grușevina** s. f. în dicționarul lui Karadžić este explicat prin *ugrušano slatko mlijeko, koje se osobito pravi prvijeh dana kad se krava oteli*, adică «lapte dulce mai gros (îngroșat), care se face, mai ales în primele zile, după ce vaca a fătat». Autorul dicționarului, după ce dă această explicație a cuvântului ne mai trimete la alte două forme: *grušavina* și *urda*. Dintre acestea, originea românească a lui *urdă* este cunoscută de mult; iar *grușavina*, care nu este decât forma originară a lui *grușevina*, în afară de însemnarea de mai sus, mai are și sensul secundar, de *jelo od jaja i mlijeka* „mâncare făcută din ouă și lapte“, va să zică tot un fel de preparat de lapte îngroșat (cu ouă). Acest *grușavina* este și el un derivat din verbul *grușati se* (refl.), care se întrebuițează numai despre lapte și, după Karadžić, înseamnă „gerinnen, coagulari“, adică „a se încheagă“. Rječnik, reproducând această formă din dicționarul lui Karadžić, o explică mai

pe larg¹ fără însă să aducă o modificare la înțelesul fundamental. Tot în Rječnik se încearcă a se da o explicație privitoare la originea lui. *Grušati* se aduce în legătură cu rădăcina *gruh* care trebuie să fie aceeași cu *gruhati*, cu un înțeles cu totul deosebit decât acela al lui *grușati*: Pe când *gruhati* este o derivație onomatopeică și însemnează „krachen wie die Kanonen, tono“ (*gruhaiu topove* = bubuie tunurile), după aceea „schlagen mit Krachen, percutio cum sonitu“, *grușati*, din contra, are înțelesul pe care l-am văzut mai sus și, prin urmare, n'are nimic a face, ca chestiune de origine, unul cu altul. De altfel cuvântul, fiind un împrumut vechiu, este foarte des întrebuințat. Aceasta se poate vedea și din derivatele lui cu mai multe prefixe: *progrușati* (despre lapte) „gerinnen, coagulari“ și (despre păr, barbă) „a se face cărunț, a încărunți, adevă atunci când *promiješale se bijele dlake sa crnima* „se amestecă perii albi printre perii negri“; *ugrușati se*, cu același înțeles.

Originea cuvântului trebuie căutată în forma română **îngroșă,-are**, (arom.) **ngrușă,-are** cu înțelesul de „a face sau a deveni ceva gros“, în special despre lichide (vin, lapte etc.). În Șezătoarea (III ⁷¹/₈) găsim explicat cuvântul *mleșniță* prin „lapte cu tocmași, ori *lapte îngroșat* cu făină“. Forma *mleșniță* reprezintă un bulg. *mlěčnyk* (pl. mlěčnitsi) care tocmai însemnează un fel de „prăjitură preparată din lapte amestecat cu ouă“. Tot așa și sârbescul *mliječnica*, din care ar putea deriva direct cuvântul românesc, „eine Art essbaren Schwammes (Milchschwamm, Pfefferschwamm), lactarius piperatus“. La Marian (*Inmormântarea* p. 390) găsim același lucru: În comuna Pojorâta . . . se trimit mai ales copiilor ulcele nouă pline cu *lapte* simplu sau *îngroșat* . . . care se numește *mleșniță*“. Dar cuvântul care dovedește până la evidență întrebuințarea în limba română a unui derivat de la *gros* pentru însemnarea unui preparat de lapte este *grosțior* „smântâna dulce mai ales de vacă, când începe a se prinde pe lapte, înainte de se a înăcri laptele, caimacul laptelui dulce, nefiert și neînăcrit“. (Pușcariu, *Dicț. Limb. Rom.*). Cuvântul ar fi putut pătrunde în sârb. și prin Aromâni, deși trecerea lui *o > u* s'ar fi putut petrece și în sânul limbei sârbe.

¹ *Grušati se o mlijeku, kad se ono što je u ņem tvrdo (sir, maslo) skupi zajedno od onoga što je žitko „despre lapte [se zice] când ceea ce este tare (brânză, grăsimi) se adună la olaltă, despărțindu-se de ceea ce este subțire“.*

2. **bărzav,-a,-o** adj., încă un termen pastoral de origine română aflat în limba bulgară și limba sârbă. După dicționarul mai nou al lui Weigand, *bărzav* înseamnă „grau, schwarz und weiss meliert“. După Gerov: *što ima běli i černi vlakna razmēseni, siv, sur* „care are peri albi și negri amestecați, cărunt, sur“, mai departe „cărui i-a încărunțit părul, adecă i-a albit întru câtva (komuto kosata e promēsila sir, pobēlēla e nēkolko).

În sârbește există cuvântul supt forma **barzast** adj., aproape cu același înțeles, întrebuințat, după Riječnik, atât în Serbia cât și în Dalmația, despre capre: *koza barzasta* „capră cu părul sur“; *koza je barzasta, koja nije ni bijela ni šarena* „capra este barzastă, care nu e nici albă nici pestriță“. După Riječnik, de la *barzast* avem și câteva derivate: *Bărzilo* „nume de țap“; după aceea *Bărzilovica* „nume de sat în districtul Belgrad“. Din acesta urmează derivatele: *Barzilovac, Barzilovca*, nume de persoană, care sânt originari din *Bărzilovica*. Tot așa: *Barzilovičanin* și *Barzilovičanka* „bărbat sau femeie originari din Barzilovica“.

Cel dintâiu care s'a ocupat cu originea formei bulgare este Miklosich (EWS), aducându-l în legătură cu alb. *barθ* „alb“. Pentru formele sârbești avem mai întâiu părerea din Riječnek, care îl derivă din ital. *verza* (român. *varză*) și în urmă de tot, pe aceea a lui P. Skok din *Archiv f. sl. Phil.* (Vol. XXXV p. 337--338). După Skok originea formelor sârbești este aceeași pe care a dat-o Miklosich pentru cuvântul bulgăresc, alb. *barθ*. Cu toate acestea, nici Skok, nici Miklosich, nu încearcă să ne lămurească asupra trecerii lui *θ* (resp. *ð*) alb. în *z*. De altfel, nici definiția înțelesului dată de Riječnik nu este pe deplin lămurită. Acolo se explică prin „fulvus“, sârb. *kao zelenkast i crvenkast* „care dă în verde și în roșiu“. Numai citatul dat: *koza barzasta* ne duce direct la forma românească *capră barză*, luminându-ne pe deplin asupra înțelesului formei sârbești.

Așadar, atât *barzast* cât și *barzilo*, sânt purtători ai aceluiași cuvânt românesc **barz,-ă** adj., mai vechiu, păstrat astăzi numai la Aromâni: *bardzu* -ă cu înțelesul „bălan“: *Capră bardză, mulă bardză*, „capră, catâr bălan“. Cuvântul există și în megl. *bardza* „nume de capră“, dacor. *barză* id., despre cari vezi mai pe larg *Raporturile Albano-române* p. 517.

VII.

O poezie românească a lui Gh. Șincai.

Știam că Șincai a scris și versuri¹ în românește. Cred că am dat de un astfel de vers românesc al lui, necunoscut în literatura română până acum.

Întrebuințând adesea monumentală bio-bibliografie a lui I. Szinnyei: *Magyar Irók Élete és Munkái*, din întâmplare am dat odată și de „asprul muncitor fanatic Șincai“², ca unul care s'a născut în Ungaria de atunci. Curios am parcurs cele patru coloane privitoare la el³. Pe coloana 1149 ni se spune: „O poezie românească a lui găsești în cartea intitulată: Onomasticon... regni Hungariae palatini Iosephi Pestini anno 1805... Budae“. Am crezut că am a face cu o greșală vădită, negăsindu-se în operele fundamentale române nici o pomenire despre această poezie a lui. M'a muncit însă gândul să aflu cauza și originea acestei aserțiuni. Căutând mai departe și vrând să controlez cele arătate la Szinnyei, am consultat izvorul bogat aflător în Geza Petrik, *Bibliographia Hungariae*. În volumul al doilea (Budapestini 1890), p. 927 se dă întreg titlul cărții citate la Szinnyei: „Onomesticon Seren. heredit. principis regii archi-ducis Austriae et regni Hungariae palatini Iosephi Pestini anno 1805. inter concentus musicos lingvis latina et nat onum Hungariam incolentium celebratum. (4-r 64 l.) Budae typ. reg. universitatis Pesthanae“. Supt aceasta, cu litere mici, ni se mai indică pe scurt și conținutul: poezii, în ungurește de cutare, în latinește de cutare, în românește de G. S(inkai), E. etc.

Aicea, iară, acest „E“ m'a pus pe gânduri. Am aflat însă în curând și sensul lui. Este prescurtarea uzitatului predicat nobilitar: de Eadem. Și într'adevăr Șincai a întrebuințat adesea formula aceasta de a se iscăli așa d. e. la documentul publicat de Papiu Ilarianu⁴ din 1787: Georgiu Sinkai m. p. de Eadem.

Tot așa i s'a scris numele de unul din autorii Onomasticonului, L. Schedius⁵ în 1804⁶.

¹ Iorga, *Istoria Lit. Rom. în sec. al XVIII-lea*, vol. II, pp. 198 și 419—420.

² Iorga, *Neamul românesc din Ardeal*, vol. II, p. 413.

³ Vol. 12, coloanele 1147—1150.

⁴ *Viața, operele și ideele lui G. Șincai*, disc. de recepț., p. 90.

⁵ L. Schedius (1768—1847), om învățat, a fost contemporan aproape în toată viața lui cu harnicul boier I. Golescu.

⁶ V. la Papiu Ilarianu, *o. c.*, p. 22, n. 2.

Citatul Onomasticon se găsește în biblioteca Muzeului Național Maghiar din Budapesta; eu, din partea mea, până în ziua de azi nu mi l-am putut procura. Quod differtur, non aufertur.

Cred că poezia românească a lui Șincai e un pendânt la cunoscutele „Versury de laudă“ ale lui Gh. Lazăr¹.

Dr. Bitay Árpád.

VIII.

Sprijinitorul lui Șincai în Roma, cardinalul de mai târziu Stefano Borgia (1731–1804.)

Este îndeobște cunoscut că învățatul prelat italian, St. Borgia a ajutat pe Șincai în Roma. „El (Șincai) a fost ajutat de sprijinul prietenesc al unui prelat roman de familie mare, al unui cardinal încă tânăr, Ștefan Borgia“².

Borgia însă nu s'a făcut cardinal decât la 30 Martie 1789³, în ajunul revoluției mari, zece ani după plecarea lui Șincai din Roma. El n'a fost decât secretar al Propagandei (1770–1789) până la data aceasta. De altfel, faptul că în timpul șederii lui Șincai, Borgia încă n'a fost cardinal, îl putem dovedi și din Papiu Ilarianu⁴.

Când Șincai, în 1803, a scris cunoscuta sa elegie, Borgia eră de mult cardinal; de aceea spune însuși Șincai în nota 11 la elegia lui: „Eminentissimus Principis et S. R. E. Cardinalis Stephanus Borgia, id temporis, quo Romae studui etc“.

Mai este de notat că după toate izvoarele citate, Borgia s'a născut la 3 Decembrie 1731 și nu la 1730, cum arată Lombardi⁵.

Dr. Bitay Árpád.

¹ Iorga, *Ist. Lit. Rom.* vol. cit., p. 522.

² Iorga, *Ist. Lit. Rom.* vol. cit. p. 200; *ibid.* în nota 1 dl Iorga ne dă și data nașterii lui Borgia, 3 Decembrie 1730, după Lombardi. Vom vedea că Lombardi prezintă date greșite și în această privință.

³ *Nuova Enciclopedia Popolare Italiana*, volume terzo (Torino 1857), p. 751; H. Hurter, *Nomenclator Literarius*, tomus III (V) Oeniponte, Wagner 1895, editio altera, p. 630; G. Garollo, *Dizionario Biografico Universale* (Manuali Hoepli), Milano, 1907, I p. 322; *Kirchliches Handlexikon*, I. (München, 1907), col. 705.

⁴ *o. c.*, pp. 113–115.

⁵ Garollo dă: 3 XII, 1371, ceea ce e o vădită greșeală de tipar în loc de 1731.

IX.

Ceva despre Paisie Veliciovski și Evghenie Bulgaris.

Studiind cu mult folos acel prea bogat tablou cultural și literar pe care ni-l oferă cartea fundamentală a dlui Iorga¹, m'am oprit la următorul pasaj: „Paisie Veliciovski sau Velitkovski era un Malorus, născut la Pultava, unde era pe atunci Mitropolit poate vestitul cărturar grec Evghenie Bulgaris“². Cunoscând biografia amândurora — fiind întru multe adept al exageratului principiu al lui Carlyle: *Biography is the only true history* — după cumpănirea chestiunii, am văzut că în timpul nașterii lui Paisie, E. Bulgaris n'a putut să fie mitropolit la Pultava. Paisie s'a născut, după însemnarea lui, la 21 Decembrie 1722, adică, după calendarul gregorian, în întâiele zile ale anului 1723, acuma două sute de ani³, iară învățatul Bulgaris s'a născut pe insula Corfu, în 1716 și n'a devenit episcop de Cherson decât în 1775⁴.

*

Tot acolo⁵ este de îndreptat data nașterii și morții lui Bod (1712—1769).

Dr. Bitay Árpád.

X.

De unde și-a luat Gh. Asachi denumirea de „Albina Românească“.

Nu trebuie să insist aici asupra rusofiliei lui Gh. Asachi. Pe baza celor următoare aș fi aplecat să cred că acestui simțământ al lui i se datorește chiar și denumirea celei dintâi gazete moldovenești «Albina Românească».

Știm că «Albina Românească» și-a început apariția în 1829, supt ocupația nu prea ușoară rusească. Pe acel timp viața sufletească a Rușilor a fost închisă hermetic înaintea ideilor liberale ale revoluției franceze. Tipărirea a fost dată ca monopol la doi scriitori partizani ai absolutismului: Greč (1787—1867) și Bulgarin (1789—1859). În redactarea lor a apărut oficiosul guvernului rusc, organul reacțiunii *Sjevernaja Pčera* (Albina Nordică).

Cred că Asachi, solicitând permisiunea autorităților rusești, spre a-și putea începe editarea gazetei sale, și-a ales denumirea de «Albina Românească» și din rusofilie și din oportunism, vo-

¹ *Ist. Lit. Rom. în sec. al XVIII-lea*, vol. II.

² *O. c.* p. 390.

³ Ștefan Berechet, *Documente Slave*, București, 1920, p. 55.

⁴ *Kirchliches Handlexicon*, I (München. 1907), col. 778.

⁵ p. 177, n. 2.

ind oarecum să indice tendința și sufletul gazetei sale, pe care eră să o înceapă¹.

XI.

Kičera și Minčol.

Studiind urmele și rosturile «Vlachilor» din Nordul foastei Ungarii, în comitatele Sáros și Árva, am găsit de două ori denumirea de Kičera pentru munte în Árva; odată pe cea de Minčol în Árva și Trencsén². Mai este de relevat că unul din cei mai înalți munți în colțul sud-estic al Arvei se numește până în ziua de azi: Osobita³.

Dr. Bitay Árpád.

XII.

Notă la pag. 373.

G. Giuglea derivă cuvântul *buiestru* din **bojester*, respingând etimologia mea **ambulester*. Etimologia sa e foarte ingenioasă și ademenitoare, mai ales în urma addendei de la pag. 401, prin care și faptul real vine în sprijinul ei⁴. Dacă totuși țin mai departe la etimologia mea, nu este pentru că n'am tăria să mă despart de-o explicare ce mi-a procurat în momentul găsirii o mare bucurie, ci pentru că ea mi se pare că are avantajul că incadrează cuvântul românesc în însași familia termenilor romanici care exprimă aceeași noțiune și pentru că și în alte limbi (d. ex. în germ. *Pass, Passgang*) numirea buiestrului se dă după pășirea caracteristică cu piciorul dinainte și dinapoi de-odată (ca la cămilă, urs, elefant), care se aseamănă cu pasul sau umbletul omului. Termenul *boja*, pe care la noi nu-l mai regăsim în nici o altă formă, este răspândit în România apu-

¹ V. A. Brückner, *Geschichte der russischen Literatur*, Leipzig, 1905. Mai ales p. 223 ș. u. Brückner însă nu vorbește despre foi. Fișa pe care îmi însemnasem notița, aceasta s'a pierdut, așa că nu-s în stare a da amănunte mai precise. Însă cred că cercetarea izvoarelor rusești mi-ar întări părerea.

Pentru Bulgarin v. și *Geschichte der polnischen Literatur* de același, p. 571.

² Așadar este de lătit teritorial de întâlnire al termenului «Chicera și Minčol» zugrăvit de dl N. Drăganu în *Dacoromania*, I, pp. 117-120.

³ V. și în *Az Osztrák-Magyar Monarchia Képpen és Irásban* XV, Magyarorszag V, pp. 366-8.

⁴ Lipsindu-ne posibilitatea de comparare cu alte exemple, nu știm care e desvoltarea lui *je* după vocală. Nici *trajecta* > *treaptă*, în care *j* pare a fi numai grafic, nu poate fi citat împotriva etimologiei, nici *ejecto* > *iept* în favorul ei, căci avem și *jectare* > *ieptă*, deci *j* nu poate fi conșiderat intervocalic, ci inițial.

seană, dar cu înțelesul de „călău“ și „fiare“ și nu apare în nici o limbă romanică în legătură cu calul și cu dresarea lui. Giuglea, într'o lucrare intitulată „Cuvinte și lucruri“, trebuie să ne arăte că „lucrul“ — piedeca — este un fapt atât de caracteristic pentru dresarea cailor să umble în buiestru, încât și în alte limbi se observă legătura între el și „cuvânt“.

Ceea ce-l face pe Giuglea, să respingă etimologia mea sânt următoarele considerațiuni: 1. Sufixul *-ester* este denominal, nu deverbal. Acest lucru îl relev și eu în *Conv. lit.* XLVI. p. 140 și cred că trebuie să plecăm de la substantivul postverbal *ambulum*, păstrat în franc. *amble* etc. Dar tot acolo mai arătăm că posibilă ar fi și legarea lui *-ester* de o tulpină deverbală, întărind această aserțiune cu o observație de ordin general, care, în timpul din urmă a fost făcută și de Gamillscheg (cf. mai departe, recensia la studiul acestuia). — 2. *r* din forma **îmburestru* n'a putut amuți prin disimilare. Stăruesc a crede că o astfel de disimilare totală e posibilă și între vocale, precum arată exemplele citate de mine în ZRPh. XXXI 618. De altfel această disimilare nici nu e necesară, căci în *Dicționarul Academiei*, am admis, cu A. Zauner, dezvoltarea din *ambulëster*¹, — prin stadiile *-l'estru* > *-iestru*. — 3. Giuglea crede că *buiestru* e forma originală și în *buiestru* cea mai nouă (ca „în galop“, „în pas“ etc.), iar nu că *îmbuiestru* a fost despărțit ulterior în *în + buiestru*, cum admiteam eu. Cine mai poate azi hotărî care din noi are dreptate? — 4. Nu poate admite ca în *ambulo* să avem *u* sincopat (*amblo* > *umblu* și chiar *umplet* = *buiestru*), iar în *ambulester* să avem *u* menținut.

Acesta e singurul argument, care, la aparență cel puțin, este hotărîtor. Dar mi se pare că în cercetările noastre etimologice am ajuns astăzi să ne întrebăm, înainte de a respinge o etimologie care de altfel e convingătoare, dacă nu e greșit oare punctul de vedere aprioristic, că sincoparea lui *u* în sufixul *ulus*, constatată în *amblare*, trebuie să se producă și în **amblester*?

Mărturisesc, că numai prilejul de a-mi expune părerea în chestiunea aceasta m'a îndemnat să scriu această notă, care

¹ Presupusesem un *-ester* cu *e* închis din cauza lui *pedester*, care în românește a dat *pedestru*, iar nu **pezestru*. Cred însă acum că trebuie să plecăm, ca în celelalte limbi romanice, de la *ëster*, iar în *pedester* să explicăm neregularitatea sau printr'o disimilare a lui *ë* — *ê* sau mai degrabă a lui *p'* — *d'*, ca în *v'ecl'u* > *vecl'u* și arom. *aluğescu* „iubesc“ < *l'ub'*.

n'ar aduce nici un folos, dacă ar servi numai spre apărarea unei etimologii respinse — etimologiile bune se selecționează de sine — dar care poate fi o contribuție folositoare când caută să elucideze o chestiune principiară.

Cu cât observ mai mult limba vie care se vorbește în jurul meu, cu atât îmi dau seama tot mai des că în graiul nostru întrebuițăm o mulțime de forme duble. Numărul acestora sporește în graiul comun, care e rezultanta atâtor graiuri individuale. Rostiri ca *soarle*, *fratle*, *iepurle* alături de *soarele*, *fratele*, *iepurele*, pe care le credeam individuale (cf. acest buletin p. 82 nota), le aud, de când am devenit atent asupra lor, la foarte mulți din cunoscuții miei. Ele par a fi formele rostirii allegro la mulți Români de astăzi. Este dar sigur că pot exista în același timp două forme ale aceluiași cuvânt (bunăoară sincopată și nesincopată), fără ca să ne supere și chiar fără să le observăm. Dar în graiul comun aceste forme duble pot să fie și formele a două clase sociale deosebite. Acesta pare a fi fost cazul cu derivatele în *-ulus* în limba latină: poporul întrebuițează formele sincopate (pătrunse din vorbirea allegro), clasele culte cele nesincopate (menținute de tradiția literară); în limba comună, din care s'au dezvoltat limbile romanice, s'au fixat forme sincopate la unele cuvinte (probabil la cele mai „populare“), nesincopate la altele, sau se mențineau forme sincopate și nesincopate simultan la a treia categorie. Numai în felul acesta îmi pot explica de ce, în limba română bunăoară, avem forme care derivă din *-lu* și altele care derivă din *-ulu*, fără ca natura consonantei precedente sau altă cauză fiziologică să fi condiționat acest dublu tratament al sufixului (cf. articolul meu de începător în *Conv. lit.* XXXIII (1895) p. 644—656).

Cu altă ocazie am arătat că în limba română s'a moștenit același cuvânt latin în ambele forme: *stabulum* > *staur*¹ și *stablum* > *staul*, căutând să demonstrez, în legătură și cu alte fenomene de acest soi, că în latina de est existau astfel de dublete, explicabile din menținerea rostirii populare alături de

¹ Cu totul neconvincătoare e explicarea pe care o dă Densusianu (*Țara Hațegului* p. 39) formei *staur*: în *staul*, *l* a fost despărțit ca articol, dând naștere unei forme *stau*, cu pluralul *stauri*, de unde noul singular *staur*. Mai degrabă vom admite că de la pluralul lui *staur*: *staurē*, pe când se zice încă și *trupure* etc., s'a refăcut singularul nou *stau* (dacă acesta nu va fi cumva rezultatul fonetic al rostirii *staul* cu *l* velar labializat în urmă).

cea literară (*Zur Rekonstruktion des Urrumänischen* p. 70). S'ar putea ca *staul* să fie, într'adevăr, forma ce continuă rostirea populară a țaranului care-și avea în gospodărie, *stablum*-ul său, iar *staur* să se fi păstrat în graiul veteranilor, care continuau în graiul lor termenul oficial *stabulum*, întrebuițat în cazărmi. Tot astfel, alături de *amblare*, unul dintre cele mai populare cuvinte ale limbei; poate să se fi continuat rostirea *ambulum* în limbajul militar și al cercurilor sociale suprapuse, care făceau echipaje și care vor fi ținut să aibă cai buiestrași, întocmai precum în evul de mijloc erau dresați ca buiestrași caii care purtau pe castelane și pe prelați (*haquenées* și *palefrois*, cf. *Grande Encyclopédie* s. „amble“).

S. Pușcariu.

RECENSII.

A. Meillet, *Linguistique historique et Linguistique générale*. Paris, Champion, 1921. (Vol. VIII din „Collection linguistique publiée par la Société de Linguistique de Paris“). Pp. VIII + 334.

A. Meillet e unul dintre cei ce cred că studiile asupra limbei omenesci nu formează apanajul câtorva specialiști, ci ele pot și trebuie să intereseze pe orice om cult. Din lucrarea de amănunt pe care savantul o face în camera sa de lucru, se desprind adevăruri de ordin general și probleme ce merită a fi cunoscute de oricine meditează, fie și numai ca amator, asupra admirabilului mecanism al graiului omenesc. Învățații, întrebuițând acel aparat de termeni tehnici și acele scurtări „savante“ care trebuiau să înfricoșeze pe orice nespecialist, s'au izolat în mod vinovat de publicul mare, stârpind în el interesul înăscut pentru tainele ce stăpânesc graiul omenesc.

Spre a restabili acest contact, Meillet a publicat prin diferite reviste mari o serie de studii lingvistice, căutând să pună pe cetitori în curent cu chestiunile care preocupă mai ales pe învățații timpului. O face cu admirabilul său dar de expunere și cu acea claritate de stil, caracteristică Francezului, care pare a nu cunoaște greutatea de învins în exprimarea celor mai adânci și mai subtile gânduri. Tipărintă acum în volum diferitele articole de reviste, la care adaugă câteva nouă, autorul ne-a dat una din cele mai frumoase cărți de lingvistică pe care mi-a fost dat să le citesc. Orice cetitor cult va găsi în ea pagini ce-l vor interesa. Ea va servi însă în deosebi ca o orientare sănătoasă celor ce, ca profesori în școlile secundare, continuă a face din studiul limbilor unul din cele mai aride obiecte de învățământ.

când el ar putea fi cel mai plăcut. Intr'adevăr, „gramatica”, așa cum se învață și azi în școli, este în esență tot cea formalistă a gramaticilor greci sau latini, deși lingvistica stă, de o sută de ani încoace, pe temeiuri cu totul nouă. Meillet arată cum chiar atunci când izbutim să traducem o frază franceză în limba rusească cu cuvinte echivalente, verbul rusesc exprimă totdeauna o nuanță care nu există în cel francez, și invers. „Gramaticii, dând aceleași numiri formelor gramaticale ale diferitelor limbi și construind după același plan gramatica tuturor limbilor, au păcătuț nespun de mult și au răspândit cele mai multe idei false” (p. 181).

Cel mai mult folos îl vor avea cetind această carte înșiși cercetătorii limbei. Deși adesea găsești lucruri cunoscute, felul metodic în care sânt expuse, admirabila claritate și exemplele puține dar luminoase și caracteristice, fac ca cele știute să ți se lămurească, ca lucrurile expuse să le vezi într'o lumină nouă. Cetiți bunăoară studiul „asupra caracterului verbului” (p. 175-188) și veți găsi un adevărat model de sinteză, plin de idei lămuritoare.

Importanța deosebită a cărții stă în felul cum pune problemele nouă ale lingvistice și în felul cum se apropie de soluționarea lor.

În fruntea cărții se tipărește lecția de deschidere, pe care urmașul lui Bréal o ținea la Collège de France despre „Starea actuală a studiilor de lingvistică generală”. Încă în anul 1906 Meillet insistă asupra necesității de a se ținea seamă în lingvistică de momentul social; de atunci încoace a revenit de repeți ori asupra acestui subiect. În studiul despre „Legile fonologice” pe care-l public la alt loc al acestui volum am citat adesea cartea eminentului învățat francez. Totuși, în unele amănunte mă deosebesc de el.

În frumosul său studiu „Diferențierea și unificarea în limbă” (p. 110-129) el arată cum deosebirea de clasă socială, de castă, chiar și de sex, produce cele mai mari diferențieri ale graiului unei națiuni și cum, pe de altă parte, nevoia de a se supune aceluiași legi sociale produce unificarea graiului. Din acest studiu reiese că deosebirile produse de „dialectele sociale” se reduc asupra tezaurului lexical și a felului de a da prin cuvinte expresie gândului. În alt loc ne spune chiar expressis verbis că inovațiile lexicale și frazeologice sânt în oarecare măsură rezultatul invenției individuale, generalizate prin imitație, dar că inovațiile fonologice și morfologice n'au nimic a face cu invenția individuală, căci articulăm sunete și întrebuițăm forme gramaticale fără să avem conștiință de procedeele întrebuițate (p. 72). În opoziție cu acest punct de vedere, eu am căutat să arăt că indivizii grăitori, mai ales cei cu talent pentru limbă, au fiecare în

„minte o „gramatică“ a lor și că schimbările graiului se explică prin aceea că analiza și sinteza materialului de limbă nu se face în creierul nostru în același fel, ci fiecare individ contribuie cu gramatica sa la inovațiile de limbă, nu numai cu privire la tezaurul lexical și la frazeologie, ci și la sintaxă, morfologie și chiar și la fonologie. Din sumedenia nenumărată de inovații individuale, rămâne, prin selecțune, o parte mică, care se generalizează prin imitație. Cred că *imitația* înșiși e un fapt pur social, precum *prestigiul*, pe care îl exercită anumiți indivizi asupra noastră, e un fenomen ce ține de sociologie.”

Meillet nu neagă importanța „împrumutului“. Dimpotrivă; în lecția sa de deschidere, el accentuează că prin studiile mai nouă asupra vocabularului și a extinderii lexicografice s'a putut constata cât de naivă eră concepția celor ce credeau că de câte ori un cuvânt de azi se potrivește foneticeste cu prototipul său, el trebuie să fie considerat ca urmaș direct al acestuia, transmis în curs de veacuri; s'a exagerat rolul evoluțiilor spontane, crezându-se că împrumutul e un fenomen accesoriu; de fapt el e un fenomen normal și importanța lui, se vedește din ce în ce tot mai mult (pag. 6-7). Dar el deosebește împrumuturile care se fac prin imitație, de schimbările spontane și simultane datorite unor tendințe generale și colective. De asemenea Meillet nu desconsideră rolul pe care îl are *prestigiul*. Dacă Galii din societatea înaltă au primit limba Romanilor sau dacă graiul parizian pătrunde azi în orașele din provincie, este o chestie de prestigiu. Dar afară de a' est fenomen „exterior“, „mai este schimbarea lingvistică în interiorul limbei, care provine din acțiunea tendințelor, unele universale, altele speciale, ale cutării limbi sau grup de limbi“ (p. 73). Tot astfel, el admite că imitația e un mijloc de propagare, dar crede că indivizii sânt aplecați să accepte inovațiile pentru că ele „răspund unei trebuințe simțite de ei“. „Existența unei tendințe colective e ceea ce domină tot; puțin importă rolul pe care-l are imitația în realizarea schimbărilor“. „Sânt forțe care luc ează asupra colectivității aceleiași limbi. Pentru că se găsesc în aceleiași condiții și fiindcă sânt atinși de aceleiași acțiuni, subiectele grăitoare primesc aceleiași inovații“. „Existența unei tendințe colective e ceea ce domină tot; puțin împoartă rolul pe care-l joacă imitația în realizarea schimbărilor“. „Istoricul poate dori să cunoască procesul de amănunt prin care inovațiile gramaticale se întâmplă; lingvistul, care are a face cu faptul colectiv al limbei, se poate mulțumi ușor a nu-l ști“. „Convergențele observate permit a stabili că, în ceea ce privește schimbările de limbă, inovațiile sânt mai de grabă generale decât generalizate și că identitatea sau paritatea condițiilor în care se găsesc subiectele vorbitoare e faptul esențial, imitația fiind un lucru secundar“ (pag. 73-75).

Caracteristic în privința aceasta e exemplul pe care-l aduce la pag. 232. El arată că rostirea *wa* în loc de *we* a grupului de sunete scris în franțuzește *oi* (în exemple ca *moi, toi, boire* etc.) s'a născut la Paris „ca rezultat al unui proces fonetic spontan, care a trebuit să se realizeze, în mod independent și necesar, la toți indivizii care au învățat a vorbi la o anumită dată“. De la Paris această rostire s'a răspândit, prin imitație, în împrejurimi tot mai largi. În rostirea de azi a grupei de sunete *wa*, trebuie să distingem deci două lucruri cu totul deosebite: o inovație fonetică spontană, la Parizieni, și un împrumut în celelalte regiuni ale Franței.

Mi se pare că în această concepție se amestecă încă o parte din ideile școalei la care Meillet a învățat în tinerețe. Faptul, observat de predecesorii noștri, că anumite schimbări de limbă, cu deosebire cele fonetice, apar generalizate și colective la o anumită dată și la un anumit loc, e într'adevăr atât de uimitor, încât numai cu greu te poți dezbăra de părerea că la baza acestui fenomen trebuie căutate anumite forțe colective, necunoscute încă. Astfel se naște la învățatul francez acel compromis între vechea concepție și între noile idei al căror propagator convins este, că rostirea *wa* s'a răspândit prin imitație, ca un împrumut, în împrejurimile Parisului, dar în capitala însași ea a fost un fel de „molimă“, care a cuprins, fără posibilitate de zăgăzuire, în mod spontan și inconștient, la o anumită dată, pe Parizieni.

De ce n'am putea merge cu un pas mai departe, admitând că și în Paris, inovația de rostire s'a răspândit tot prin împrumut, imitație, plecând de la rostirea unui individ cu prestigiu? O concepție etică, o superstiție, un obicei, pe care-l putem constata într'o regiune limitată geograficește, poate de asemenea să se lătească, prin împrumut, imitație, la un popor întreg sau chiar la un complex de popoare legate prin același fel de traiu și având aceeași stare culturală. Dar dacă pătrundem cu cercetările noastre mai departe, la însași colectivitatea de oameni de la care a plecat această inovație, putem constata că ea a fost la început individuală. Astfel multele superstiții, obiceiuri și credințe pe care le găsim și azi la poporul român, și care erau mai de mult și mai accentuate, sânt de origine bogomilică. Dar bogomilismul însuși, acolo unde s'a născut, a fost la început religia unui individ cu prestigiu mare, a lui Bogomil. Nu știm încă — deoarece sociologia e încă o știință tânără — de ce tocmai preceptele acestui predicator din sec. X au găsit un teren mai potrivit în sudetul european decât filosofia religioasă a altor predicatori. Nu știm nici aceea, de ce anumite inovațiuni prind mai repede la unele grupe sociale și popoare decât la altele. Dar de sigur cauzele pentru care inovațiunile de limbă pot deveni colective sânt aceleași ca și pricinile pentru care

cutare concepție religioasă cuprinde, ca un val, pe toți membrii aceluiași grup social. M'am întrebat adesea, de ce poporul românesc a primit în toate timpurile atâtea cuvinte și construcții de la popoarele cu care a venit în contact și de ce primește și astăzi atâtea neologisme, în mare parte inutile. Se poate răspunde: cauza este tendința de a avea cuvinte nouă mai expresive decât cele vechi. Dar acest răspuns, de sigur just, nu e de fapt decât o amânare a răspunsului adevărat, căci expresiile nouă și le putea plăsmui poporul român în atâtea cazuri din însuși materialul de limbă de care dispunea. Mi se pare că pricina este aceeași care face ca acest popor român să primească, cu atâta ușurință și cu o atât de mare lipsă a simțului tradițional, toate inovațiile sociale pe care i le aduce de un secol încoace contactul cu cultura apusului . . .

Meillet crede că trebuie să admită în lingvistică forțe colective în acțiune, care determină dezvoltarea în aceeași direcție a limbei oamenilor cu aceeași structură socială. Această concepție, care ar explica ivirea și răspândirea unei legi fonologice în mod spontan și în afară de conștiința vorbitorilor, el o întemeiază pe observația făcută în limbile slave, unde se pot constata inovațiuni de limbă, care nu izvorăsc dintr'o sursă comună, ci s'au dezvoltat, după diferențierea limbei slave primitive în limbile de azi, în același sens. Astfel înlocuirea persoanei prime din singularul indicativului prezinte, la verbe de tipul *дѣлаахъ* printr'un tip *дѣлаахъ*, apoi formele nouă în flexiunea adjectivului, sânt în mai multe limbi slave moderne la fel, fără ca ele să poată fi date, după convingerea sa, din vremuri străvechi. Meillet deduce deci că, după diferențierea unei limbi în mai multe limbi autonome, tendințele generale de evoluție continuă să existe și produc în aceste limbi inovațiuni paralele „fără ca să putem admite o influență a uneia asupra celeilalte” (pag. 37). Însemnătatea ce o dă el acestei constatări se vede din faptul că propoziția aceasta e subliniată în text, deși în cartea sa de altminteri nu se prea întâlnesc litere cursive (cf. și pag. 65).

Nu am competența de a mă pronunța asupra acestor „convergențe în dezvoltarea limbilor” (pag. 61—75), întrucât ele privesc limbile slave¹. Dar cazuri analoage avem în limba română. Aceste convergențe realizate — la aparență — după încetarea epocii străromâne, le-am discutat în lucrarea mea „Zur Rekonstruktion des Urrumänischen” și cred că am izbutit să arăt că ele se reduc la deosebiri dialectale în epoca limbei primitive și

¹ În studiul meu mai sus citat am constatat și eu astfel de cazuri de ivire a aceluiași inovațiuni în diferite părți ale teritoriului cuprins de o limbă, fără ca să fi existat o comunitate geografică (DR. II 63 ș. u.) și am căutat să le explic prin aceea că e firesc ca la membrii aceluiași neam interpretarea limbii să nu se deosebească mult și deci ca posibilitățile de a generaliza inovații individuale să fie aceleași în regiuni diferite.

că în dialectele actuale începuturile de inovațiuni s'au generalizat sau au dispărut. Cred de asemenea că nu greșesc presupunând că cu aceeași metodă se poate ajunge, și pe terenul limbilor slave, la explicațiuni satisfăcătoare. Eliminând din discuție asemănările incidentale, care, precum accentuiază și M., sânt de cele mai multe ori evidente pentru lingvist, am căutat în „Locul limbei române între limbile romanice“ să stabilesc chiar câteva criterii principiare pentru a recunoaște din astfel de convergențe, legăturile mai strânse de înrudire între limbile de aceeași familie. Insist asupra acestui punct, nu din dorul de a mă cită, ci fiindcă mi se pare că între cei ce se ocupă cu lingvistica comparată, Meillet a recunoscut mai bine decât oricare altul valoarea demonstrativă a limbilor romanice, care pleacă de la limba cunoscută latină și deci ne dă și posibilitatea de a controla dacă speculațiunile noastre retrospective sânt juste sau nu¹. O astfel de valoare are și limba română prin faptul că cele patru dialecte ale ei sânt despărțite unul de altul geograficește. De multe secole între trei din aceste dialecte nu mai există nici o posibilitate de contact direct, iar convergențele lor în inovațiuni pot fi urmărite retrospectiv cu mijloace cu mult mai perfecte decât cele din limbile slave.

Cu această concepție a lui Meillet se potrivește și definiția pe care o dă el înrudirii limbilor: Înrudirea este dată prin conștiința nealterată ce există într'un popor că vorbește același graiu și prin voința, mai mult sau mai puțin hotărâtă, de a vorbi limba tradițională (p. 69 și p. 104). Analogiile de structură, cât de mari, dacă nu sânt întovărășite de fapte particulare semnificative, nu documentează o înrudire lingvistică“ (p. 26—27). „Afirmatia rubeeniei între două limbi nu implică persistența nici unei legături între ele; ea presupune numai un fapt istoric: cele două limbi înrudite, la un moment dat din trecut, nu alcătuiau decât una“ (p. 13). Oricât ar fi însă de diferite, în urma evoluțiilor suferite, în materialitatea lor, limbi odinioară înrudite, ca cele indoeuropene (d. ex. cea engleză de cea rusească), ele sânt asemănătoare în direcția lor generală de dezvoltare. Studiind deci o limbă, trebuie să urmărim curba de evoluție a întregii familii (p. 7—10).

Mai puțin explicit e Meillet cu privire la influența elementului autohton asupra limbei nouă. Se pare însă — și aceasta se vede și în scrierile sale mai recente (cf. *Bulletin de la Société de linguistique*, 1922, p. 5—6) — că el admite explicarea anumitor tendințe generale în rostire prin substratul etnic de la baza unui popor.

¹ Astfel constată el (p. 162) că din faptul că numai două conjuncții și un relativ se acopăr în limbile indoeuropene nu se poate trage concluzia ex silentio că în limba primitivă n'au existat conjuncții mai multe, căci dacă am reconstrui limba latină din limbile romanice, n'am ști că strămoșii noștri aveau pe *sed, nam, cum* etc. Astfel de cuvintele mor repede, fiind înlocuite cu altele, mai expresive.

Din celelalte — atât de numeroase și atât de interesante — chestiuni atinse în această scriere bogată, mai amintesc câteva.

Autorul ar dori ca lingviștii să cerceteze *legile generale lingvistice*, care nu-s nici legi fiziologice, nici legi fizice. „Nu vom mai determina legile fonetice sau formulele analogice, de care sânt pline manualele actuale, ci legile generale, care nu au valoare numai pentru un singur moment în evoluția unei limbi, ci, din contră, sânt' vecinice, căci ele nu se mărginesc la o singură limbă, ci se extind asupra tuturor în mod egal“ (p. 11). Dar recunoaște singur, că partea slabă a acestor legi consistă în aceea că ele enunță posibilități nu necesități (p. 15). Nu trebuie să ne temem nici de primejdia de a creă o știință aprioristică, căci primejdia aceasta există totdeauna: „dacă n'o facem în mod explicit, însemnează că ne mulțumim a o face în mod implicit, fără garanții și control“. Astfel de legi generale ar fi tendința de a distinge formele nominale de cele verbale (care se găsește, în mod independent, la Indoeuropeni și la Semiți), reducerea cazurilor la una sau două forme (sing. și plur.) în engleză, persană, franceză, — iar ca fenomene de fonetică generală trecerea spontană, independentă de vecinătatea sunetelor, a lui *f* în *h*, niciodată invers. Cât de primejdioasă poate fi însă o generalizare prematură arată faptul că, în limba română, nu $f > h$, ci dimpotrivă, prefacerea lui *h* în *f* este cea obicinuită (cf. *praf*, *vârf*, *burduf*, *vătaf* etc.).

Ca și Saussure, el crede că cercetarea istorică în studierea limbilor nu mai poate fi singura noastră preocupare. „Istoria limbei este un moment esențial în dezvoltarea lingvistice, dar nu poate fi ținta, ci numai un mijloc al ei“ (p. 7) și: „Noua lingvistică generală, întemeiată pe studiul precis și amănunțit al tuturor limbilor, în toate perioadele lor de dezvoltare, îmbogățită prin observații delicate și prin măsurări precise anatomice și fiziologice, luminată prin teoriile obiective ale psihologiei moderne aduce o înnoire desăvârșită a metodelor și a ideilor: faptelor istorice particulare le suprapune o doctrină de ansamblu, un sistem“.

Foarte justă observare că, pentruca o etimologie să fie convingătoare, trebuie ca coincidențele cu etimonul să fie întreprinse, referindu-se la sunete, sens și la formele gramaticale (d. ex. *coquere* — *coctum* > rom. *coace* — *copt*). De aceea, în afară de cazuri rare (ca *Lesueur* < *ille sutor*), explicațiile etimologice ale numelor proprii nu au decât valoarea unor jocuri de spirit (p. 27).

Tot astfel se arată cât de greșită e părerea atât de răspândită, că limbi ca cea latină ar fi sintetice, iar altele, ca cele romanice, analitice. Exemplele citate, care arată cum în locul unor forme devenite neexpresive, ca viitorul *cantabo*, au

fost preferite forme expresive, ca *cantare habeo* sau *volō cantare*, sânt o dovadă că formele compuse nu se întrebuițează spre a analiză și cele unitare spre a sintetiză. Formele care nu par unitare rezultă din faptul că forme separate au devenit obicinuite. În loc de *ferai* avem azi în limba franceză *je veux* (sau *je vais*) *faire*, în care *veux*, *vais* și-au și pierdut valoarea de cuvinte expresive, devenind simple instrumente gramaticale. Romanul care ziceă *facere habeo* nu făceă analiză, precum Francezul care zice *je ferai* nu face sinteză. Analiza și sinteza sânt termeni logici, care ne înșeală asupra procesului real.

S. Pușcariu.

W. Meyer-Lübke, *Historische Grammatik der französischen Sprache*. Zweiter Teil: Wortbildungslehre. (În „Sammlung romanischer Elementar- und Handbücher“. I Reihe: Grammatiken, 2. Band) Heidelberg, Winter, 1921. Pp. XII, 175.

E. Gamillscheg und L. Spitzer, *Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre* (în „Biblioteca dell'Archivum Romanicum“, diretta da Giulio Bertoni, Serie II. Linguistica, Vol. 2°). Genève, Olschi, 1921. Pp. 230.

Publicând al doilea volum din „Gramatica istorică a limbei franceze“, Meyer-Lübke, vecinic frământat de a găsi cea mai sistematică formă pentru manualele sale științifice, urmează metoda întrebuițată în volumul prim. Precum, vorbind despre fonologia și morfologia istorică a limbei franceze, el căutase să strângă în grupuri cât mai mari și mai încăpătoare evoluția sunetelor și formelor, astfel ca cetitorul să nu se aleagă numai cu o sumă de fapte de amănunt, ci să cunoască însăși tendințele generale și cauzele efective în modificarea rostirii și flexiunei tradiționale, — tot astfel, studiind derivațiunea, el izbutește cu măiestria-i cunoscută, să aranjeze materialul în categorii mari și unitare. Ceea ce încercase cu treizeci de ani în urmă, în „Gramatica italiană“, se realizează acum în „Gramatica franceză“. „Toate evoluțiile unei limbi au anumite cauze și ele se fac după anumite reguli; nimic nu este întâmplător și arbitrar. Lucrul acesta s'a recunoscut de mult în studiul fonologiei și morfologiei și recunoașterea lui formează însăși temelia cercetărilor noastre științifice; dar el e adevărat, în aceeași măsură, pentru derivațiune. Ceea ce ne pare izolat, trebuie să facă parte dintr'o grupă mai mare; dacă însă nu găsim nexul acestă, trebuie să ne punem întrebarea, de nu e cumva greșită concepția și falsă analiza noastră“ (p. VII).

Studiind mai întâiu sufixele, apoi prefixele și în urmă compunerea cuvintelor franceze în desvoltarea lor istorică, Meyer-Lübke caută să precizeze înseși regulile derivațiunii, urmărind schimbările formale ce au loc la legarea elementului

derivativ de tulpină sau la închegarea a două cuvinte într'unul, dând o deosebită atenție funcțiunii sufixelor și prefixelor și cercetând categoriile de înțeles nou pe care derivatul îl are față de cuvântul primitiv. În introducerea succintă a cărții, precum și în introducerile capitolelor mai mari, el formulează câteva principii generale și arată posibilitățile de inovațiuni pe care limba și le creiază din însuși materialul tradițional. Ca toate operele sale, și aceasta abundă în explicări nouă de amănunt, care, grupându-se în mod firesc, indică drumuri sigure de cercetare.

Tentația de a scoate din locul lor părăsit notițele cu observații asupra derivațiunii române, adunate în cursul multor ani, și de a ilustra și, poate, a completa, cu exemple din limba noastră, cele arătate cu atâta măiestrie de Meyer-Lübke, e mare. Dar nici locul și nici timpul nu-mi permit aceasta. Nădăjduesc s'o fac într'un studiu special într'unul din volumele următoare ale Dacoromaniei. Aceasta cu atât mai mult, cu cât la noi lipsește o lucrare sintetică despre derivațiune.

E. Gamillscheg, studiind „trăsăturile fundamentale ale derivațiunii galoromanice,” face câteva observații din cele mai interesante, din care vom pomeni aici câteva. Astfel, el constată un lucru căruia până acuma nu i s'a dat atențiunea cuvenită, și anume, că sensul cuprins în tulpina unui cuvânt se transpune adesea asupra elementului derivativ, dând aceștiua funcțiunii nouă, (cf. și cele spuse despre sufixul rom. *-ău* la pag. 601 a acestui buletin). Într'adevăr, nicăiri mai mult decât în derivațiune, analiza și sinteza individuală nu pot da naștere la atâtea inovațiuni capabile să se generalizeze. Când auzim un derivat nou, simțul nostru etimologic înăscut e activ și în mod subconștient analizăm cuvântul în tulpină și element derivativ. Dar nu fiecare din noi simțim la fel derivatul și prin urmare numărul interpretărilor individuale sânt nenumărate. În același timp simțul sintetic ne face să „gramaticalizăm” materialul lingvistic și setea de a stabili categorii cât mai precise face ca să stabilim pentru fiecare element derivativ funcțiuni adesea foarte subtile. Gamillscheg (p. 8 ș. u.) arată cum din cazuri ca *bovile*, *caprile*, *porcile*, în care sufixul la origine avea funcțiune adjectivală, s'a putut extrage sufixul *-ile*, cu funcțiunea nouă de a derivă substantive care însemnează „locul (staulul) în care se ține animalul arătat prin primitiv”. Același lucru s'a întâmplat cu *-aricia* (despre urmele românești cu această funcțiune cf. *Lat. Ti u. Ki* p. 140).

Noua funcțiune poate deveni atât de pregnantă, încât să apară și în cazuri când primitivul nu mai aparține categoriei de la care a luat naștere. Astfel sufixul adjectival *-inus*, în unire cu numiri de animale, ajunge să însemneze pielea sau blana (în românește: carnea sau lâna) lor: v.-franc. *agnelin* „piele de miel”;

îndată ce s'a stabilit această funcțiune, s'a putut derivă și franc. *marmorin* „piele pistriță, marmorie“, în care primitivul nu mai e un animal și noțiunea de „piele“ face parte integrală din sufix (p. 9).

Dar Gamillscheg arată și aceea că astfel de funcțiuni nouă se pot naște numai în anumite condiții, și adică, sufixele adjectivale pot deveni substantivale numai când în funcțiune adjectivală nu mai sânt productive; substantivarea se face astfel că adjectivalele originale devin substantive concrete (nu abstracte adjectivale). Această constatare, făcută în câteva cazuri pe teren galoromanic, va trebui controlată și în alte limbi.

„Când un sufix primește o funcțiune foarte caracteristică, el poate trece peste limita care-l sileă să se mărginească la o anumită clasă“, d. ex. *porcaricius* „pentru porc“, poate produce un v.-franc. *fenderez* „pentru despicat“, derivat deverbale (p. 14). Acest fenomen l-am arătat și eu în *Contribuțiuni la gramatica ist. a limbii rom.* I, 5 și în *Conv. lit.* XLVI (1912), p. 140, ilustrându-l cu exemplul românesc *stângaciu* „predispus din fire a lucra cu mâna stângă“ — denominal — deși celelalte derivate în *-ăciu* (*alergaciu*, *împungaciu*, etc. „predispus din fire la alergare, la împungere“ etc.) sânt deverbale.

Trecând la sufixele care derivă în același timp numiri locale și instrumentale, constată iarăși că această funcțiune nu e originală, ci sufixele au primit-o tot absorbind o parte din sensul tulpinei. Spre a-și putea explica cum de s'au putut naște aceste două funcțiuni distincte la același sufix, autorul examinează, la derivatele latine în *-aculum*, verbele de care s'a legat sufixul, și face constatarea interesantă — și atât de firească — că derivatele care însemnează numiri de instrumente au în tulpină verbe transitive, iar cele care însemnează numiri locale; verbe intransitive. Excepțiile sânt foarte rare și se explică și ele. Astfel de la verbele transitive care însemnează „a ascunde ceva“, ideea întregitoare e locul în care ne sustragem văzului cuiva, deci derivatul va avea un sens local. Ca v. -franc. *reponail* și n.-franc. *cache*, și românescul *ascunziș* are acest sens. Constatarea la derivatele în *-aculum* se poate face și la cele în *-orium*, *-oria*: *cisorium* „foarfecă“ e un instrument, căci derivă de la transitivul *caedere* „a tăia“, iar *dormitorium* e un nume local, căci derivă de la intransitivul *dormire*. Am controlat exemplele date în studiul meu despre acest sufix în limba română („Omagiul Iorga“) și între 54 de exemple cu *-tor* (*-sor*) instrumental, numai 8 nu sânt derivate din verbe transitive. Dar și dintre acestea, în construcția pasivă, apare de cele mai multe ori în mod evident complementul logic: *huruitoarea*, *notătourea*, *scârțâtoarea*, *șuierătoarea* sânt instrumente „cu care se hurue, înoată, scârție, șuieră“. Dimpotrivă, dintre cele 24 de derivate care însemnează numiri locale, numai 8 sânt derivate de la verbe intransitive. Totuși și la cele transitive imaginea ce se

ivește în mod involuntar ca o completare a acțiunii verbale este cea locală deoarece mijlocul cel mai simplu de a da vitelor de băut nu este a scoate pentru ele apa cu un vas, ci a le duce la apă, *adăpătoarea* nu va fi „găleata cu care dăm vitelor apă“, ci însuși „locul unde le putem adăpa“. Remarcăm cu această ocazie observarea justă pe care o face G., că sânt verbe obiective, care nu redau încă o imagine completă dacă se exprimă complementul lor („garder le poisson“), ci au nevoia de o complinire, de obicei locală („garder le poisson dans une cuve“); în acest caz sensul cuvântului derivat se orientează după „predicatul psihologic“, al întregii imagini (p. 34).

Adezea funcțiunile nouă ale sufixelor se nasc din faptul că un sufix cu o anume funcțiune se leagă de un cuvânt, care conține el însuși aceea idee. Astfel când la un cuvânt, care însuși cuprinde o idee colectivă, se adaugă un sufix colectiv, derivatul poate primi un înțeles mai intensiv sau augmentativ, care se atribuie sufixului. Istoria sufixului adjectival *-aceus* la Galoromani, schițată de G., e cât se poate de instructivă în această privință (p. 38—47.)¹.

În limba latină alegerea unuia dintre sufixele *-alis*, *-ilis*, *-ilis* sau *-arius*, *-orius*, *-urius* sau *-ace*, *-ice* eră determinată de vocala tulpinei. Autorul se întreabă dacă se găesc și în limbile romane urme de acestea, în care alegerea unui anumit sufix, din seria sufixelor cu aceeași consonantă, să fi fost dictată de condiții de eufonie („Sprachmelodie“). Cercetând derivatele cu sufixele *-in* și *-on*, cu funcțiuni egale, el constată că toate exemplele pentru *-in* au în silaba precedentă sufixului un *o* și deci crede că alegerea acestui sufix, iar nu a lui *-on*, a fost condiționată de aceeași tendință eufonică care a produs și disimilarea lui *o-o*. Din acest fapt deduce G. că *-in* și *-on* sânt forme apofonice („Ablautformen“) ale aceluiași sufix și că *-in* în multe derivate franceze nu e de origine latină (*-inus*), ci galoromanică, o simplă variantă a lui *-one*, născută supt influență germanică (p. 54).

Mai puțin convingătoare mi se par rezultatele la care ajunge autorul cercetând sufixele omonime. În schimb, sânt foarte adevărate concluziile studiului: „Derivațiunea trebuie să devină un capitol al gândirii omenești, precum e pe cale să devină sintaxa... Atunci studiarea fenomenelor derivative va avea un farmec mai mare, iar cercetătorul nu va mai găsi un teren de activitate rigid, ca astăzi“.

L. Spitzer își alege limbile iberice ca obiect de cercetare, iar problema care-l interesează e cea a „desvoltării sensurilor opuse în derivațiune“. O studiază cu acea adâncă pricepere și cu acea „aprofundare plină de dragoste“ a chestiunilor stilistice, care caracterizează toată opera învățatului profesor de la Bonn.

¹Românescul *neghină* < **nigellina* întărește etimologia franc. dial. *niellas* < **nigellaceum* (p. 40).

Substantivele masculine cu terminațiune feminină sânt străvechi la popoarele indoeuropene (p. 132 ș. u.) și se găsesc și în limba latină, mai ales în numiri de persoane, în a căror explicare însă latiniștii nu sânt totdeauna de acord (p. 127 ș. u.). De asemenea le întâlnim și în limbile romanice (p. 130 ș. u.), în care autorul presupune mai degrabă o înrudire elementară decât istorică (p. 132), adevărata Jor patrie e însă Peninsula iberică, unde *-a* și pluralul *-as* este un element plin de fantazie pentru crearea de nume și porecle (p. 134), un sufix care ține locul între batjocoră și caracterizare (p. 92). Cercetarea acestor derivate — pentru care se dă o listă bogată, împărțită în categorii clare, la pag. 138-182 — în limba spaniolă și portugheză, dă autorului ocazia ca să aprofundeze întreaga chestiune a schimbării voite de gen, prin care se urmăresc anumite scopuri stilistice, dintre care unele sânt pe cale să se „gramaticalizeze”. În limba română avem cazuri analoge. E cunoscută mai ales tendința de a lega sufixe augmientative masculine la cuvinte feminine, când voim să subliniem nota pejorativă (*un fătoiu* „o fată mătăhăloasă, corpulentă și negrațioasă”) și sufixe diminutive feminine la cuvinte masculine (*Ionică, Ștefănuță*, chiar și *Aurică*, din *Aurel*) sau masculine la cuvinte feminine (*Mițișor, Fănișor, Irinel, Didinel, mămic* de la *Mița, Fani, Irina, Didina, mama*) când voim să accentuăm nota desmierdătoare¹.

Lucrarea lui Spitzer deschide însă și pentru noi problema numelor proprii — porecle în mare parte — terminate în *-a*. Acestea se găsesc pe întreg teritoriul românesc² și sânt vechi (la Aromâni, câteva au fost semnalate chiar în acest volum la p. 500 de Th. Capidan, care le clasează între influențele albaneze).

¹ De aceea explicarea lui Tiktin a cuvântului *păpușoiu*, citată de Spitzer în anexă (p. 210), mi se pare cu totul artificială: „wird dem Rumänischen *păpușă* sozusagen der weibliche, *păpușoiu* der männliche Maiskolben gewesen und dann der Name des allein wertvollen reifen Kolbens auf die Pflanze überhaupt übertragen sein”. Derivatul *păpușoiu*, de la *păpușă*, se poate forma și azi, atunci când nota sentimentală predomină: *Ce mai păpușoiu!* pot spune când văd o păpușă de o formă neobicinuită, care-mi face o impresie comică. *Păpușoiul* nu e deci un augmentativ propriu zis de la *păpușă*, ci mai de grabă un surogat de *păpușă*, ceva ce seamănă cu o păpușă, ce-ți face impresia unei păpuși comice, — întocmai ca tuteiul învâlit în atâtea frunze al porumbului (de la care apoi numele s'a extins la planta întreagă și la grăunțe).

² Dau ca probă numele și poreclele în *-a* și *-ea* numai din comuna Rășinar, din lista publicată de V. Păcală, *Monografia satului Rășinariu* (p. 134-136), fără distincție dacă *-a* aparține tulpinei sau e element derivativ: Baba, Băra, Bebera, Bondea, Borcea, Bucea, Busnea, Buta, Cârstea, Ciorea, Cădrea, Costișea, Crăcea, Duca, Dușa, Floca, Galea, Ghira, Giurea, Hanea, Hoandrea, Ihora, Iuga, Jiagla, Minea, Mitrea, Motronea, Polea, Pilarea, Pleșa, Puzdrea, Raica, Ronța, Roșca, Sava, Spora, Suma, Tara, Urdea, Vălvorea, Veza; Benga, Cioachea, Ciorca, Dima, Dinga, Fetea, Gâtea, Horhoalea, Lăptea, Neda, Ogheloa, Poncea, Rența, Sfăra, Târtea, Vidra, — nu mai puțin de 57 din totalul de 396 nume, deci 14 1/4 %.

Vitalitatea lor de sigur că are mai multe surse, precum a dovedit Spitzer și pentru numirile spaniole și portugeze. Între aceste izvoare este de sigur la noi și mulțimea de nume în *-a* de origine calendaristică, scurtări din nume de sfinți, ca *Nasta* (Anastasiu), *Dona* (Antonie), *Dima* (Dimitrie), *Iorga* (Gheorghe), *Nica* (Nicolae), *Proca* (Procopiu), *Sima* (Simeon) etc., precum le-a arătat Weigand în studiul despre care se face mai departe o dare de seamă. Acestea și numele feminine ca *Ana*, *Maria*, *Paraschiva* etc., apoi masculine cu terminație feminină ca *Toma* etc., confundate cu substantivele feminine articulate, sânt cauza păstrării lui *a* final netrecut la *ă*.

O clasă deosebită e alcătuită în românește de numele proprii derivate cu *-ea*. În *Zur Rekonstruktion des Urrumanischen* p. 31 am arătat că forma mai veche a sufixului trebuie să fi fost *-ia*, căci vocala accentuată a tulpinei are transformările caracteristice pentru un *i* următor (Căldărea, Florea), iar nu pentru un *e*. Dacă adăogăm ceea ce am spus în altă parte (*Zeitschrift f. rom. Phil.* 1921, p. 81) despre numiri ca *Grapini*, *Seni*, *Negri*, *Negruzzi*, *Reli* etc., care nu-s decât genitivele de la *Agripina*, *Xenia*, *Neagra*, *Negruța*, *Reaua*, vom înțelege că *Florea* (dintr'un mai vechiu *Florio*) este fiul femeii numită *Floare*. Adăogarea lui *-a* ar avea în cazul acesta un motiv asemănător cu cel din limbile iberice: tocmai la bărbații numiți după mamele lor ar fi explicabilă intenția batjocoritoare redată prin „femininizarea“ lor. Am avea deci aceeași notă satirică ca în expresia „Vlăduțul mării“, un fel de „Muttersöhnchen“ („Nesthäckchen“ sau în dialectul vienez „Herzpinkerl“) nemțesc.

În legătură cu aceste formațiuni „epicoene“, Spitzer studiază sufixul *-one*, care apare în limbile romanice cu două funcțiuni contradictorii: derivă și diminutive, și augmentative, fără ca în regiunile în care e diminutiv să nu se găsească și derivate augmentative, sau invers, lucru pe care-l arătasem mai de mult (*Conv. lit.* XXXIX, 54) în limba română. Autorul are de sigur dreptate, când din cauza acestei funcțiuni îndoite, nu crede necesar de a derivă pe *-on* diminutival al Francezilor din germană. Restul fundamental al acestui sufix este deocamdată cel stilistic: poziția sentimentală pe care o luăm față de cineva, întocmai ca la sufixul românesc *-andru*, pe care unii îl consideră diminutiv, pentru că în limba română desmierdarea și micșorarea merg de obicei mână în mână, iar alții augmentativ, fiindcă derivate ca *copilandru* înseamnă un „copil chipeș, voinic“. De fapt, acest *copilandru* e numai un copil simpatic, de care sântem mândri, pe care-l iubim; mărimea lui e o notă cu totul accesorie. Numai din cauza tendinței noastre de „gramaticalizare“ ajungem să împărțim astfel de sufixe în categoria diminutivelor sau augmentativelor. Categorizarea aceasta nu trebuie să fie însă completă, căci limba suferă în măsură mai mare decât sântem obicinuit

să admitem aceasta, forme cu înțelesuri contradictorii. De sigur că deosebirea formală între „activ“ și „pasiv“ răspunde din vremuri străvechi unei trebuințe de distincție cu privire la acțiunea verbală. Nu este de sigur indiferent dacă „am bătut pe cineva“ sau „am fost eu bătut de cineva“ și deci limba trebuie să aibă expresii neechivoce care să distingă activul de pasiv. În teorie, cel puțin. În practică însă există în limba română, ca și în alte limbi, adesea o singură formă pentru participiul (trecut sau prezente) sau pentru adjectivul verbal, când are sens pasiv sau activ: *arător* în *boi arători* „cari ară“ e activ, iar în *pământ arător* „care se ară“ e pasiv. Omul, învățându-și limba, se împacă ușor cu asemenea expresii echivoce. Țin minte cât de curioasă mi s'a părut, în copilăria mea, când am auzit-o întâia oară, expresia „mâncat ori nemâncat?“ cu care părinții miei au întâmpinat pe o rudă ce soseă la noi de departe tocmai pe vremea mesii. Pentru mine „mâncat“ nu avea decât înțelesul „care a fost mâncat“ (nu și cel de „care a mâncat“) și întrebarea părinților miei mi se părea de-adreptul nelogică. De atunci însă m'am învățat s'o întrebuițez și eu.

Spre a explica sufixul moțional *-oaie*, credeam odinioară (Etymol. Wörterbuch Nr. 966) că la masculine în *-one* s'a adăugat, ca în *av-ia*, **can-ia*, *cerv-ia*, sufixul moțional *-ia*; existând alături de *leo* > *leu* (păstrat la nominativ), femininul **leonia* > *leoaie*¹, sufixul a putut deveni productiv. Spitzer are altă explicație, foarte plauzibilă. El crede că sufixul *-o*, *-onis*, foarte des întrebuițat pentru a deriva nume de pui de animale, s'a prefăcut în *oneus*, *-onea*, spre a putea distinge printr'o deosebire formală beșul. Urme de acest sufix crede că pot fi recunoscute în norm. *torône* „vacă buiastră“, în span. *artuña* și poate și în lat. *ciconia*

¹ Mi-am dat totdeauna seamă de greutatea de a deriva pe *leu* al nostru direct din lat. *leo*. Păstrarea lui supt forma nominativului n'ar face greutate; nici faptul în sine ca acest animal exotic să fi rămas în memoria strămoșilor noștri nu trebuie să ne mire, căci chiar dacă existența leilor n'ar fi dovedită în Peninsula Balcanică în primele secole după-Hristos (cf. Jireček, *Geschichte der Serben*), numele lui a putut fi păstrat în povești (cf. *paraleu*) și în expresii stereotipe. Redarea lui *e* ca *e* închis în **leonia* e regulată -- Meyer-Lübke dă în REW 4984 numai forma feminină ca populară, iar cea masculină ca savantă în toate limbile romanice -- dar din *leo* am așteptă să fi rezultat *ieu*. Dar cine poate spune cu siguranță, care a fost calitatea lui *e* în acest cuvânt? Date fiind cunoștințele noastre nu tocmai sigure despre calitatea vocalei *e* înainte de alte vocale, respingerea etimologiei din latinește e cu atât mai puțin întemeiată, cu cât nici cu slavul *livŭ*, din care ar putea fi împrumutat, nu se acopere din punct de vedere formal. În sfârșit nici n'a trebuit ca tocmai acest cuvânt să fi servit de model pentru sufixul moțional *-oaie*, ci poate altul de felul lui, pe care nu-l mai descoperim acum, dar care poate să fi existat odinioară în limbă. Când arătăm drumul pe care o evoluție a limbii s'a putut întâmpla, probabilitatea mai mare sau mai mică n'o dă exemplul citat, ci tipul de exemple pe care-l reprezintă.

(p. 203). Aceste numiri au putut cu timpul să se extindă, de la puii animalelor, asupra animalului însuși, încât *vulpoaie* să fi fost pus în opoziție, nu cu *vulpoi*, ci cu *vulpe*, spre a indica animalul de sex feminin. Rămâne, firește, și la explicarea aceasta, deschisă întrebarea, dacă, din punct de vedere formal, din pricina lui *o* netrecut la *u* în poziția nazală, putem să considerăm pe *-oiu* (*-oaie*) ca urmaș direct al latinescului *-oneus* (*-onea*), cf. acest volum pag. 36.

S. Pușcariu.

W. Meyer-Lübke, *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachen*. (*Sammlung Romanischer Elementar- und Handbücher*, 1. Band). Dritte neubearbeitete Auflage. Heidelberg, 1920. Pp. XVI + 301.

În anul 1899 apărură „Sintaxa“, volumul final din grandioasa Gramatică a limbilor romanice. Înainte de a se apucă de „Dicționarul etimologic al limbilor romanice“, care avea să desăvârșască opera încercată doar de un Fr. Diez, Meyer-Lübke crezută că e necesar să pornească o „Bibliotecă de cărți elementare și manuale“, pe care o deschise, la 1901, cu faimoasa sa „Introducere“. Cei ce acum douăzeci de ani eram la începutul carierei de romaniști nu vom uita nici odată ce influență puternică și binefăcătoare a avut această admirabilă lucrare asupra generației noastre. Toate calitățile mari de savant, de învățător și chiar de scriitor ale maestrului de la Viena, se găseau în această cârtică, mai mult decât în oricare operă a sa.

„N'am voit să scriu o carte de Principii de limbă — ne spune el astăzi — ci am vrut să dau mai mult o hermeneutică; de aceea tendința mea n'a fost să ilustrez cu liste complete de exemple expunerile mele. Scopul principal al cărții nu este să transmită știința, ci să dea o îndrumare cum trebuie tratat științificește materialul pe care-l avem înaintea noastră“.

Cartea este deci ceea ce o arată titlul: introducerea în *studiul* limbilor romanice, ducerea—de—mână a cercetătorului începător în atelierul de savant. Tainele cercetării științifice nu se arată prin expuneri teoretice de metodologie, ci maestrul îl pune pe discipol în fața materialului însuși, face cu el împreună lucrarea de triaj, înlăturând cu un admirabil spirit de jertfă tot balastul, strâns cu multă pierdere de timp, dar netrebnic și împovăraător, până ce materialul e curățit de zgură și cuprinde în sine, asemenea ghindei în care zace ascuns marele stejar, problema științifică însăși. Aceasta e înfățișată în diferite lumini, pentru ca să se evidențieze multiplele laturi pe care le prezintă, și adesea învățătorul, spre a scuti pe cercetător de rătăciri, face cu el și experimentul negativ, arătându-i cum nu trebuie privită chestiunea.

Exemplele alese sânt totdeauna caracteristice, mai totdeauna nouă, dând ocazie autorului să pună în circulație câteva descoperiri personale. Nu numărul imoartă, ci calitatea lor. Din capitolul despre limba latină vulgară lipsesc o mulțime de fapte (pe care le poți găsi în cealaltă lucrare de sinteză a lui Meyer-Lübke, în capitolul respectiv din „Grundriss”) dar nu lipsește nici una din problemele pe care, pe vremea când se scriă, le conțineă, pentru romaniști, latina vulgară. Urmărind aceste exemple cu interesul viu pe care fiecare caz special ți-l deșteaptă, te pomenești aproape pe nesimțite cu o imagine completă a problemelor puse de studiul limbilor romanice și cu o admirabilă introducere lingvistică.

Scrierile lui Meyer-Lübke se aduc indeobște ca exemple pentru stilul concis, al savantului german; se spune chiar că cel ce vrea să înțeleagă exact unele părți din Gramatica istorică a limbilor romanice e nevoit să consulte uneori traducerea franceză. Aceasta nu se potrivește pentru „Introducerea” sa, în care Meyer-Lübke, păstrând maximul de economie de vorbe, e totdeauna clar în expunere. Pentru cei ce încep studiul romanisticii cartea e grea, nu însă din cauza stilului, ci din pricina abundenței de material și a cunoștințelor prealabile pe care autorul le presupune la cetitor. În schimb cel ce a trecut peste greutățile începutului va ceti cartea aceasta cu ușurință și cu plăcerea pe care o ai când dai de o expunere concisă și limpede în același timp.

Opt ani după ediția primă, a apărut a doua ediție și după alți doisprezece ani apare ediția a treia. Nevoia de-a tipări la intervale atât de scurte o carte științifică arată în deajuns utilitatea ei. Fiecare ediție nouă a fost prelucrată de autor, care n'a înțeles numai să îndrepte greșelile edițiilor anterioare și să completeze lacunele ei, ci, cu neliniștea de a găsi împărțeala cea mai bună a materialului și de a îmbrățișa toate problemele importante ale științei, Meyer-Lübke, evoluând însuși neconținut, și-a refăcut cartea, punând-o la curent cu ultimele cercetări.

Nu voiu cercă să arăt, la acest loc, deosebiri adese importante, ale ediției de la 1921 față de cea de la 1908. Ajunge să citească cineva caracteristica limbei franceze dată în §§ 54—58 pentru ca să găsească puncte nouă de vedere în noua înfățișare a cărții. Vechea împărțire în partea „biologică” și cea „paleontologică” e înlocuită acum prin alta: „metodică” și „probleme lingvistice” fără ca în esență deosebirea să fie prea mare. Lucrările lui Gilliéron și ale școalei sale n'au rămas fără influență asupra lui Meyer-Lübke, care însă, recunoscând toată importanța lor, chiar în prefață, păstrează o rezervă cuminte față de ceea ce i se pare exagerat sau neclarificat destul și față

de tendințele manifestate la unii romaniști de a răsturna cu orice preț credințele vechi. Mai mult însă decât lucrările atât de importante ale altora, apărute în deceniul din urmă, cred că Meyer-Lübke a trebuit să primească impulsuri nouă din însași prelucrarea materialului lexical al limbilor romanice, cu ocazia redactării dicționarului său etimologic. Dacă acest material i-a dat, pentru chestiuni de amănunt, exemple nouă, utilizate în ultima ediție a „Introducerii“, nu putem decât regreta că deplorablele stări produse de războiu nu i-au dat răgazul și liniștea sufletească ca să adaugă acestei cărți ceea ce făgăduise, însă nu putuse face la sfârșitul „Dicționarului etimologic“, un articol sintetic de lexicografie romanică, care ne lipsește încă și pe care nimeni altul nu e în stare să-l scrie mai bine decât Meyer-Lübke.

Sextil Pușcariu.

Hugo Schuchardt-Brevier, Ein Vademecum der allgemeinen Sprachwissenschaft. Als Festgabe zum 80. Geburtstag des Meisters zusammengestellt und eingeleitet von *Leo Spitzer*. Halle, Max Niemeyer 1922. Pp. 375.

Hugo Schuchardt a împlinit în 4 Februarie 1922 optzeci de ani. Ca și când bătrânețele înseși s'ar sfii de a se atinge de acest uriaș al muncii și înțelepciunii, vârsta aceasta îl găsește în plină vigoare, în căutarea neobosită a vecinicului adevăr. Ucenicii și admiratorii săi s'au gândit să sărbătorească printr'o scriere omagială pe maestrul căruia îi datoreau atâta. În loc de a se alege forma acelor volume cu studii și notițe fără nici o coeziune între ele, despre care Schuchardt însuși avea cuvinte pline de ironie, amicii săi au avut fericita idee de a strânge într'un volum tot ce, în nenumăratele sale scrieri, alcătuește credințele sale lingvistice.

Numele lui Schuchardt se întâlnește aproape de o jumătate de veac prin toate revistele de specialitate și prin publicațiile diferitelor academii. Tocmai din cauza vastei erudițiuni a autorului, care presupune la cetitor atâtea cunoștințe speciale cum nu le poate avea simultan nimeni, afară de el, multe din studiile sale rămâneau necetite. Și eră păcat, căci acolo unde te așteptai mai puțin să le găsești, în pagini pline de forme culese din dicționare dialectale și de exemple din limbi exotice, maestrul aruncă cu gestul larg al semănătorului observațiile sale geniale.

De aceea cartea aceasta e o binefacere, căci ea strânge într'un mănunchiu, din diversele sale studii, partea esențială, principiară. Deprinși să urmărim orice chestiune în mod istoric, avem acum ocazia să vedem însași evoluția ideilor lingvistice ale lui Schuchardt. Și admirația ne cuprinde când în scrieri de acum treizeci sau patruzeci de ani găsim în germene sau chiar

exprimate clar aproape toate acele idei care par achiziția timpurilor moderne. Adesea și se întâmplă chiar că un gând, cu care luptai, ca să-i găsești forma cea mai potrivită a expresiei, îl găsești în această carte spus de mult, limpede, concis și frumos, de acest precursor, care, acum la bătrânețe, are satisfacția de a vedea că felul său de a înțelege studiul lingvistic a devenit al celor mai mulți lingviști de azi.

Exemplarul meu e plin de însemnări marginale. Oricât te-ai sfi ca să mânjești o carte scumpă cu dungi de creion, în cartea aceasta simți nevoia să subliniezi, mai ales acele frumoase comparații, adesea parfumate de un adânc simț poetic, care fac accesibile oricui ideile exprimate, și acele îndrumări formulate în mod lapidar, care devin adevărate aforisme lingvistice. Privind limba ca cea mai importantă manifestare a sufletului omenesc, iar studiul ei ca o latură numai a științei universale, el crede că cercetătorul de adevăr, dând cea mai meticuloasă atenție amănuntelor, nu trebuie să uite că „adâncim știința pentru ca să ne ridicăm deasupra ei, o servim spre a o putea stăpâni“. Mijlocul de a fi stăpânii materiei împotrivoare este o înarmare cu o cât mai desăvârșită armă metodică; de aceea latura metodologică îl preocupă totdeauna în mare măsură.

Schuchardt e înainte de toate o individualitate puternică și deci un adversar al tuturor cătușelor. Din tine ețe el apare ca un aprig luptător contra celor ce încercau să introducă dogme în știință. Acest spirit vecinic chinuit de întrebarea „de ce?“ nu putea fi satisfăcut cu un răspuns care putea să-l mulțumească numai în parte. De aici lupta împotriva neogramaticilor și împotriva concepției lor despre rigiditatea „legilor“ fonologice. Acest descoperitor de legături multiple și firești între elementele din care se compune graiul omenesc, nu se mulțumește cu apropieri formale între cuvânt și prototip, ci etimologia o ridică la rangul de „Wortforschung“, cerând cunoașterea „obiectului“ înainte de a vrea să elucidezi originea „cuvântului“ care-l exprimă. Cu intuiția sa genială el apucă viguros în mână ițele încurcate ale împărțirii de vorbe; studiind limbi născute din amestec de oameni de rase diferite, el caută principiile stăpânitoare în amestecul limbilor și tot el urmărește legătura între înțelesul și forma cuvintelor, căutând rostul onomatopeei și a sunetului simbol. Când vede pe atâți în jurul său mulțumindu-se cu felul simplist de a umbla pe drumuri bătătorite, se îndărătnicește a le arată cât de complicate sânt problemele lingvistice și a-i convinge că mai fertilă decât o soluțiune ușor de găsit este, pentru știință, o întrebare fără răspuns imediat, când ea deschide perspective nouă.

Astfel se explică că această carte cuprinde în sine una dintre cele mai interesante contraziceri: că e tocmai contrarul de la un manual de lingvistică generală și totuși este indispensabilul „vademecum“ pentru orice lingvist.

Un cuvânt de laudă merită cel ce-a întocmit acest „breviar“. Tânărul profesor de la Universitatea din Bonn, Leo Spitzer, este, între romaniștii de astăzi, cel ce se apropie mai mult de octogenarul maestru prin cunoștințele sale vaste și neastâmpăratul dor de a învăța tot mai mult, prin adâncă pricepere pentru problemele mari ale studiului lingvistic și prin simțul nuanțelor. El eră deci cel mai indicat de a scoate din vasta operă științifică a maestrului partea esențială, fără ca inevitabilele jertfiri de amănunte să devină prea dureroase, și să le sistematizeze într-o scriere, care, păstrându-și caracterul fragmentar, are totuși o unitate atât de admirabilă. Unitatea aceasta se explică prin faptul că Schuchardt a întrezărit din tinerețe problemele care aveau să-l preocupe toată viața și a revenit asupra lor mereu, completându-le, amplificându-le, cu persistența celui ce trebuie să ridice pe contemporani la înălțimea sa.

Și este însemnător faptul că elevul celui mai sintetic cap între romaniștii actuali W. Meyer-Lübke, face o lucrare de ansamblu din scrierile aceluia care după întâia sa lucrare din tinerețe, „Vocalismul latinei vulgare“, în locul lucrărilor de sinteză, a dat seria aceea aproape nesfârșită de studii și notițe, care până la anul 1921 cuprinde, în introducerea bibliografică ce se așază în fruntea cărții, nu mai puțin de 842 de numere. Intre acestea sânt o mulțime care elucidează chestiuni din gramatica limbei române și o seamă de recenziuni în care Schuchardt vorbea streinătății cu multă simpatie despre lucrările filologilor români.

Nu vom uita să amintim aici numărul 110 din bibliografie, „Necrologul Basarabiei“, pe care cel mai vechiu membru în viață al Academiei Române îl scria într'un jurnal din Viena în anul 1878.

Sextil Pușcariu.

Al. Borza, *Flora grădinilor țărănești române* [Extras din „Buletinul de informații al grădinii botanice și al Muzeului botanic de la Universitatea din Cluj“, Vol. I (1921) p. 64—87.]

Dr. Borza, care a publicat în „Dacoromania“ din anul trecut o parte din „Materialul pentru Vocabularul botanic al limbii române“, dă noi contribuțiuni pentru cunoașterea numirilor de meri, înșirând 190 de nume din diferite regiuni. Filologul găsește în această listă câteva formațiuni interesante care merită un studiu mai amănunțit. El ar fi însă recunoscător botanistului dacă i-ar da și o descriere cât de succintă a diferitelor feluri de meri, spre a se cunoaște rațiunea numirii, care constă mai totdeauna dintr'un calificativ. Astfel explicarea numelui *Mere poianice* devine clară prin adaosul: „probabil dintr'o poiană mică de lângă Bucerdea: Mocanii pronunță *poenice*“ (p. 78). Aproximarea numerei *Mere oarșane* „una dintre varietățile străbune în

Transilvania, ca mere de vară“ de *hordearia* Romanilor (p. 47) e interesantă: trecerea lui *r* în *n* prin disimilare nu oferă nici o greutate, dar cum se explică schimbarea accentului din orzân în oarzân? Numirea *Mere scortoase* (p. 79) trebuie îndreptată în *scoțoase*; cuvântul mi-e cunoscut din Brașov și numirea s'a dat acestui soi de mere după coaja (scoarța) lor tare.

Lista dată de autor se poate, bine înțeles, completa. Dau în cele următoare numirile de mere, adaug și cele de pere, cireși și prune, pe care le-am cules acum douăzeci de ani din Brașov, oraș vestit pentru negoțul de poame pe care-l fac Românii din Scheiu — adăogând și descrierea lor, precum și numele nemțești, întrebuițate de Sașii din Brașov, când acestea mi-au putut fi comunicate. Cele date și de Borza le însemn cu un asterisc.

I Mere

botane (mari, galbene, cu dungi roșii pe ele, cu miez gros-țos. Sept.-Ian.) cf. *botanice* la Borza

**cepești* (sau *de ceapă*) mari rotunde. (Nemț. Zwiefeläpfel)

**crețești* (calitate superioară)

**de ale aurului* (mari galbene, carne fragedă, calitate superioară. Nov.-Fev.)

de ale albinei (Nemț. Gold Rainette)

de ale coconiței (de mijloc, partea soarelui e roșie, încolo galbene, carnea fragedă, bune la gust. Nov.-Dec.)

de ale oului (mari lungărețe, verzui, gustoase, fragede. Nov.-Dec. Nemț. Schefnasen)

de ale untului (galbene de mijloc, gustoase văratece. Aug.; calitate mijlocie)

de ale zmeurei (lungărețe, vârgate cu roșu, carne fragedă, văratece. Aug.-Sept.) cf. *smeure* la Borza

lišnice (mici, verzui, acre) capătă ușor pete negre. Calitate inferioară; Oct.-Nov.

Nemțești (pomul foarte roditor; poamele mari și frumoase, verzui, carne fragedă, acrie, Oct.-Nov. Nemț. Aftorden)

**paradize* (mărunte, o parte vârgată cu roșu, restul galben, capătă ușor pete negre; calitate inferioară. Oct.-Nov.)

**pătule* și *batule* (frumoase, galbene cu roșu, fragede, muștoase. Calitate superioară).

poniace (verzui-galbene, fragede, bune la gust, se puiază, adecă capătă pete negre; se țin până în Dec.)

**popești* (de mijloc, foarte gustoase, pomul foarte roditor, roșii cărârate, adecă vârgate. Se țin până în Martie)

panavrigi (de mijloc, galbene, pomul foarte roditor, rude cu pătulele, dar mai vârtoase. Până în Aprilie) cf. *panabrici* la Borza.

**roșioare* (de mijloc vârgate cu roșu, văratece, Aug.)

- **rotunjoare* (mărunte, gălbuie, fragede, văraticе. Aug.)
rubine (de mijloc, vărgate cu roșu și galben. Calitatea mijlocie. Nov.-Dec.)
- **scorțoase*: a mari, ruginii-gălbuie, gustoase, pomul foarte roditor. Calitate superioară. Nov.-Apr. Nemț. grosse Kaster Rainette; -b.) mai mici, coaje groasă, carne foarte bună. Nov.-Maiu Nemț. rauhe Rainette.
- **sunătoare* (mari, galbene, gustoase. Aug.-Sept.)
- **țâgănești* sau *de ale cărbunelui* (mari, vărgate cu roșu, coaja groasă, carne teioasă, fără gust. Oct.-Nov.)
- **vinete* (ruginii-vinete, acrișoare, gustoase)
- loadăre* (mari, gălbui, carne vârtoasă, calitate inferioară, Oct.-Dec. Nemț. Schewäpfel)
- Apoi : *Ananas* galbine, ananas roșii, mere de șampan (Schampanier Rainette) etc.

II *Pere*

- crăiești* (bune la gust. Calitate superioară)
- crăite* (de mijloc, lungărețe, verzi, fragede)
- de ale chiperului* (= piperului, mici, negre, acre, fără valoare)
- de ale fânului* (mijlocii, roșii și galbene, văraticе. Aug.)
- dele* (= de cele) *verzi* (specie de pargamute, mărunte, verzi, vârtoase, se fierb, se țin până în Martie. Nemț. Pfingstbirnen)
- gălbioare* (galbene; fără must, văraticе)
- iețâne* (mari frumoase, galbene cu pete mari roșii, seci la gust, se țin toată iarna.)
- izămboarte(ne)* = germ. Eisenbart a) de vară mari, o parte oșie alta galbenă, zemoase, Sept. b.) mici roșii-galbene, fragede, gustoase; Sept. Nemț. Salzburger Saftbirnen, c.) scorțoase, de mijloc, mustoase, calitate superioară. Sept.
- hartămprinț* (mari verzui-galbene, gustoase; calitate superioară. Nov.-Febr. Nemț. Butterbirnen)
- mălăiețe* (de mijloc, galbene „mălăiețe“ adecă sălcii la gust)
- marialuizâne* (= Marie-Louise) (mari, zemoase, galbene cu pete ruginii, calitate superioară)
- nacavețe* (mărunte, galbene, gustoase. Iulie)
- napoleon* (= Napoleon) (mari, verzui-punctate, foarte gustoase și mustoase. Oct.-Nov.)
- negre* de mijloc, o parte roșie, alta verzuie, fragede; calitate mijlocie. Sept.-Oct.)
- pargamute* a) de vară: galbene-verzi; b) de toamnă, galbene-roșii. Amândouă specii foarte gustoase, pline de must, calitate superioară. Nemț. Bergamotte
- prescurarițe* (mari, galbene, lătărețe, calitate inferioară. Sept.)
- sulărești* (de mijloc, verzi „necăloase“ adecă sălcii, capătă repede „icre“)

de ale zahărului (mari, verzi, tari și dulci, mustoase; calitate superioară).

III Cîreășe

Negre, șelane (mari, gălbui-roșii), *țepești* (mai mici, roșii, dulci, fac iute viermi).

IV Prune.

dulci (pe sâmbure rămâne carnea, mari, dulci), *strâmbe* (pe sâmbure nu rămâne carnea, tari, acrișoare), *bășinoase, turcești, nemțești, ringlouri* (reine Claude), *zarzăle*.

S. Pușcariu.

Frieda Kocher, *Reduplikationsbildung im Französischen und Italienischen*, Inauguraldissertation der philosophischen Fakultät der Universität Bern. Aarau, 1921, pp. VIII + 134.

Autoarea studiază cuvintele literare și dialectale franceze și italiene — numai rare-ori consideră și limba sardă și retoromană — care s'au născut, pe teren romanic, prin reduplicare. Repețirea unor elemente lingvistice, precum fenomenele de gemațiune, sau reduplicările sintactice și stilistice nu sânt cuprinse în această lucrare.

Primul capitol tratează despre reduplicările din graiul copilăresc. La început se găsește o bogată bibliografie (p. 11) și se atinge chestiunea atât de mult discutată despre rolul activ al copilului în creațiunea de cuvinte nouă. Apoi se dă materialul, cu încercări de explicare etimologică — de cele mai multe ori nimerite — făcându-se subîmpărțiri clare, după categorii. La pag. 54-57 se arată tipul obicinuit al reduplicării copilărești, așa cum îl avem în franc. *bébête, poupoule*¹, *bobonne* etc., adică să repete consonanta și vocala silabei accentuate, fără să se repete de cele mai multe ori și consonanta cu care se sfârșește silaba sau cuvântul. Consonantele labiale și dentale sânt cu mult mai dese decât celelalte; vocalele se întâlnesc toate, dar *i* este cea mai deasă, substituind adesea alte vocale. Cu privire la înțelesul acestor cuvinte, el e limitat la cercul îngust al preocupărilor copilărești (persoana copilului și a lumii dimprejur, deci numiri de copii, nume proprii, părțile corpului, hrană, somn, trebuință, dureri, diferite acțiuni, îmbrăcăminte, persoanele apropiate și felul lor de a se purta cu duioșie, mângâiere, ocară, pedeapsă, durere; apoi jucării, câteva insecte, pasări, animale, plante, mai rar și alte obiecte). Foarte adesea aceeași expresie are mai multe sensuri și nu sânt rare nici cazurile de omonimie. Se face și încer-

¹ Mă întreb dacă cuvântul *pupuică*, întrebuițat, des de Alecsandri în Teatrul său (p. 406, 426, 920) și odată și de C. Negruzzi (vol. III 51) nu e format din *puică* după modelul franțuzescului *poupoule*?

carea de a se expune cauzele psihologice ale reduplicării atât de dese în graiul copiilor; une-ori ea imită sunete din afară (onomatopee).

Partea a doua cercetează cuvintele născute prin reduplicare din graiul omului mare. Și în această parte materialul e împărțit după categorii de sens juste și clare. Autoarea arată că multe din aceste cuvinte sânt împrumutate de oamenii mari din graiul copiilor, mai ales numirile privitoare la copii și rudele lor, precum și numele de botez. Mai adesea aceste cuvinte însă primesc, în gura oamenilor mari, o nuanță de sens pejorativă. Trecând apoi la cuvintele reduplicate, create de oamenii mari, se arată deosebirea ce există între acestea și cele create de copii. Această deosebire privește forma și înțelesul. Astfel, pe lângă reduplicări de felul lui *bébête*, care sânt o imitație a celor copilărești, avem forme ca *pelpel* „gălbenare”, *gourgouran* „înșelător”, în care reduplicarea cuprinde și consonanta finală a silabei. La cuvinte de mai multe silabe se repetă numai silaba accentuată, d. ex. *cretcret* (din *chocret*) sau repetiția implică schimbarea vocalei accentuate, d. ex. *balin-balant*. O variantă a cazului din urmă îl dau cuvinte ca *turlurette-turluron*, în care e evidentă influența sufixelor uzuale. Cu privire la înțelesul acestor formațiuni se observă, spre deosebire de cele create de copii, că ele nu se referă la lucruri și acțiuni principale și obișnuite, ci privesc forme sau manifestări neobișnuite și abnorme. Un contingent foarte mare îl dau în sfârșit onomatopeele.

Spre deosebire de alte limbi, mai ales ale popoarelor primitive și chiar și ale Indoeuropenilor în timpuri străvechi, popoarele romanice nu întrebunțează reduplicarea ca instrument gramatical spre a indica bunăoară timpul verbelor, numărul substantivelor și adjectivelor etc.

În felul metodic și plin de pricepere al prelucrării și chiar în preocupările lingvistice care au dat naștere lucrării, recunoaștem școala eminentă a romaniștilor elvețieni Jaberg, Gauchat, Jud și Toppolet, amintiți de autoare în nota introductivă. Ar fi de dorit ca astfel de lucrări să se facă și pe terenul altor limbi romanice; ele ar completa datele strânse în acest studiu instructiv și ar permite unele deducții de natură principiară.

S. P.

N. A. Constantinescu, *Despre Morlaci*. (În „Lui Nicolae Iorga — Omagiu”, Craiova, Ramuri, 1921, p. 79—100).

Ștefan Meteș, *Câteva știri privitoare la Românii din Croația*. (În „Patria” de la Cluj, 1921, no. 254, 256, 258).

Silviu Dragomir, *Vlahii din Serbia în sec. XII—XV*. Comunicare la „Academia Română”. (În „Anuarul Institutului de Istorie Națională” din Cluj, Ardealul, 1922, vol. I, p. 274—299).

Chestiunea „Românilor apuseni“, adică a acelor connaționali ai noștri, pe care, în evul mediu, îi găsim răspândiți pe cea mai mare parte a Jugoslaviei de azi, interesează deopotrivă istoria și filologia, care numai întregindu-se una pe alta pot arunca o lumină asupra problemei așezărilor vechi românești. Ea este cu atât mai anevoioasă, cu cât numirile ce se dau acestor Români apuseni nu sânt clare.

E sigur că termenii „Vlah“ și „Maurovlah“ au însemnat la început „Român“. Cu timpul însă numirea etnică se schimbă pentru a arăta o clasă socială — precum bunăoară, în Banat, *grec* a ajuns să însemneze „negustor“ — sau pe cei ce aparțineau unei anumite confesiuni. Datoria dintâiu a istoricului e deci să stabilească în ce timp și în ce regiuni termenul de *Vlah* și *Maurovlah* însemnă „Român“, „păstor“, „țăran“ sau „ortodox“.

Greșala principală a lui Șt. Meteș este că pentru el „Vlahii“ din Croația, despre care vorbesc documentele din sec. XVI și XVII — culese de altfel cu multă sârguință, mai ales din colecții ungurești — sânt „Români“. Chiar faptul că ei dispar deodată cu trecerea lor la catolicism arată că numirea de „Vlah“ trebuie înțeleasă în acest timp ca „ortodox“, iar cruzimea acestei populațiuni războinice, care dădea un contingent mare de haiduci și soldați în luptele contra Turcilor nu se potrivește cu ocupația de păstori, chirigii și mici agricultori ai Românilor apuseni, ci mai de grabă cu firea Sârbilor și a Albanezilor slavizați. De asemenea *Uscocii*, care apar mai întâiu la a. 1530 în Craina, venind din părțile ocupate de Turci, nu erau sau nu mai erau Români. *Valvasor* „Die Ehre des Herzogtums Krain“, pe care-l citează Meteș, adevărat că spune despre ei că se numeau pe sine *Vlahi*, dar în cartea lui se găsește o notă lungă explicativă (p. 297—299), în care se face distincție precisă între Valahii din Principatele danubiene, care vorbesc o „latinească coruptă“ și „se numesc pe sine Români“, și între Valahii „dincoace de Dunăre, în Rascia, Bosnia și Bulgaria“, „welche mit der lateinischen Sprache keine Gemeinschaft hat, wie die Walachey jenseits der Donau. Dieser ihrer Sprache gebrauchen sich auch die Uskokischen Walachen in Crain“. Tot astfel distinge el între Morlaci „welche halb lateinisch reden“ și care trăesc în „Morlachey . . . [welche] zwischen Liburnia und einigen Canälen oder Busen und Inseln dess Adriatischen Meers sich nach der Länge streckt und an einer Seite mit Dalmatien an der anderen mit der Stadt Zeng sich benachbart“. El declară a nu ști dacă „Morlaci munteni“ (Berg-Morlachen) care trăesc în munții învecinați cu Croația, Rascia și Bosnia, vorbesc tot astfel — adică o latinească coruptă — sau limba valahă, despre care autorul spune că „se deosebește puțin de limba croată, ceva mai mult de cea din Craina“. Precum a arătat G. Weigand „Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte d. rom. Philol.“ pe

anul 1906, vol. I, pag. 103), acest pasagiu nu poate fi altfel înțeles decât că graiul Uscocilor avea câteva deosebiri dialectale față de al Croaților.

Nici părerea lui Constantinescu (p. 92), că Uscocii ar fi „*Maurovlahi* emigrați din teritoriul turcesc“ nu se poate dovedi prin nimic. *Maurovlahii* nu trebuie nici ei confundați cu *Vlahii* din Serbia, cum face Constantinescu în lucrarea sa, care de altfel, bazându-se mai cu seamă pe Jireček, dă o privire clară asupra originii, asupra celor mai vechi știri, asupra teritoriului de răspândire, a organizației, vieții și obiceiurilor acestor Români apuseni. El însuși doară pare a-și da seama de distincția ce trebuie făcută între Români „din regiunile maritime, emigrați de la Dunăre în timpuri vechi“ și cei „din Serbia și Bosnia, desigur vechi insule din masa primitivă a Dacoromanilor“ (p. 83).

Despre Istroromâni crede că așa numiții *Cici*, complet slavizați, dar care „păstrează încă nume de familii românești (?)“ sânt stabiliți de mai de mult în Nordul Peninsulei decât *Rumeri* sau *Ciribiri*, împinși spre Istria de către Turci în sec. XIV (după Miklosich) sau XV-XVI (după Jireček) și care ajungeau, la sfârșitul sec. XVIII, până în preajma Triestului. Constantinescu face aici o confuzie. Cei ce ajungeau pe vremea lui Ireneo de la Croce până la Občina Triestului, erau *Cici* care mai vorbeau românește, iar dintre aceștia ultimii ce și-au păstrat limba până azi locuiesc în satul Jeliâni la Nord de Monte Maggiore. Nu știm nici când au emigrat ei în Istria, nici dacă au sosit acolo înaintea Românilor din Sud de la Monte Maggiore, odinioară cu mult mai răspândiți ca astăzi. Nu știm nici aceea dacă sânt Morlaci sau Vlahi din Serbia. Dragomir a găsit între numele acestor Vlahi pe mai mulți care se numeau *Zmantare* și *Zmantara* (=Smântără, cf. acest volum pag. 361), cu rotacism, ca la Istroromâni. Se pare deci — și spre această părere ne duc și alte considerațiuni (cf. *Zur Rekonstr. d. Urrumanischen*, p. 54-54 și *Cugetul românesc*, 1922 p. 395 ș. u.) — că Vlahii din Serbia făceau parte din ramura nordică a popoului român, că adevărații ei au stat în continuitate geografică cu Dacoromanii și după despărțirea Aromânilor și Megleniților de noi. De la ei, pe care documentele publicate de Dragomir îi menționează adesea împreună cu Albanezii, au plecat unele inovații de limbă, precum rotacismul, care au pătruns la Dacoromâni. O parte însemnată din acești Vlahi s'au revărsat, în urma acelor puternice migrațiuni păstorești care au dus graiul românesc până în Moravia, în regiunile dacoromâne: cei rămași acasă s'au slavizat cu timpul, rămânând din ei numai o părticică mică, tocmai în depărtata Istrie, aproape și ea să se stingă în masa de Slavi ce-o înconjoară. Faptul că Istroromâni nu au în graiul lor cuvinte de origine turcească, dovedește că ei au ajuns în Istria uainte de contactul Vlahilor cu Turcii. Cele câteva vorbe turcești

le-au venit mai târziu, prin mijlocire slavă, și e interesant că între acestea e și *harambasa*, cu sens de „căpitan (de hoți)“, care se potrivește cu ceea ce spune Constantinescu, după Iorga, despre organizația refugiaților din sec. XV și XVI, în frunte cu *Serdarii harambași*.

Deductiile ce se pot face pe cale lingvistică, ajutate de puținele date istorice ce ne stau la îndemână, par a fi confirmate și de analize antropometrice. Într'un important studiu *Über die Istrorumänen*, publicat în *Mitteilungen der anthrop. Ges. in Wien*, vol. XXXIII (1913), A. Schück compară datele obținute de el în comuna istroromână Jeiani cu datele altor cercetători cu privire la Serbocroații supuși odinioară Monarhiei austro-ungare și constată următoarele: Serbocroații din Croația și Slavonia au culoarea părului și ochilor mai deschisă decât cei din Istria, Dalmația și Herțegovina. Deosebirea în privința aceasta sânt atât de mari, încât Schück conchide: Deosebirile în pigmentare la Serbocroații din diferitele regiuni coincid cu colonizările acestor ținuturi prin Români; numărul mai mare de indivizi cu tip întunecat la Serbocroații din Istria, Dalmația și Herțegovina, în opoziție cu cei din Croația și Slavonia, se datorește elementului românesc pe care l-au asimilat în cursul timpului (p. 232).

De sigur că astfel de măsurători antropologice conștiințioase vor aduce lumină și în alte privințe. Aici relevez un singur fapt. Când Schück are la dispoziție date de comparație din diferite regiuni dacoromâne, tabelele sale sânt mai ales instructive, căci ne arată o asemănare mai mare a Ciciilor cu Românii din Transilvania și Bucovina decât cu cei din vechiul Regat. Astfel indicele lățimei și lungimei este:

la Cici 86

la Ardeleni 87

la Bucovineni 86

în vechiul Regat 83

la ceea ce Schück observă (p. 219): „Nu pot spune dacă această deosebire se datorește unui amestec mai mare cu Slavii înconjurați“. Ne întrebăm și noi: să fie oare întâmplătoare coincidența acestui indice ridicat cu asemănările uimitoare de limbă între Istroromâni și Ardeleni (cu Moldovenii de nord), cu deosebire coincidența cu zona rotacismului pe care-l găsim, cum am spus, și la Albanezi?

Vom mai face câteva observări de amănunt la studiul lui Constantinescu.

Numele de *cătun*, atât de caracteristic pentru Vlahii din Serbia, e foarte răspândit în toponimia din Istria¹, în regiuni

¹ Astfel NE de Cosliaco, lângă șoseaua ce duce de la S. Domenica la Padena și lângă cea ce duce de la Gimino la Pisino, apoi lângă Gherdosella și la Sud de Treviso.

unde astăzi nu se mai vorbește românește, dar unde se găsesc și alte numiri de origine românească, ca *Grelli, Valla, Dosani, Munzi, Cherbune, Floriciți, Negri, Sugari* și *Vlacovo, Vlasca, Vlachi, Vlahova, Vlahobreg, Vlașici* etc.

Numirile topografice de origine românească din „Vlahia Mică” dintre Drava și Sava, ca *Sintilia, Lăcușa, Bătrâni* (acesta fără rotacism!) etc., citate de Constantinescu (p. 90–91) arată ce rezultate interesante ar putea da un studiu toponimic făcut cu grijă. Ceea ce ni se pare mai interesant e coincidența, relevată și de autor, a numirilor locale cu cele din cealaltă Vlahie mică (Oltenia), d. ex. *Medinți* (Mehedinți), *Severin, Ribnic* și chiar capitala *Kralieva* sau *Kraiova Velika*. — Justă e observația lui C. că din faptul că cei mai mulți Vlahi au nume slave nu putem deduce că erau slavizați încă în sec. XIII și XIV, precum voia s'o facă Novaković. Nu numai Istroromânii, cu numiri slave dar cu graiu românesc până azi, ci și cei mai mulți Dacoromâni o dovedesc. — E greșit a crede că Vlahii, a căror ocupație eră în mare parte transportul de sare și plumb, erau cărăuși (p. 94 ș. u.). Aceste transporturi se făceau pe cai, nu cu carele, precum o spune însuși mai încolo (p. 97). Nu numai cuvântul *turma*, pomenit în documente și intrat și în limba albaneză, ci și terminologia calului — latină — față de cea a carului — în mare parte neromană — ne arată care eră mijlocul de transport al strămoșilor noștri¹.

În lucrarea lui Dragomir se cunoaște metoda sigură a descălului său, C. Jireček. Studiind documentele sârbești în care se menționează Vlahii, el dovedește că supt Vlahi trebuie să înțelegem într'adevăr pe Români și citează tot ce poate servi pentru caracteristica atât de concisă și de bogată de la urmă, care întregește sinteza minunată dată de Jireček în *Geschichte der Serben*, I, 154 ș. u. Viața acestor Vlahi, care își aveau chiar un episcop al lor — și de sigur că și acesta e un argument că erau Români, căci un „episcop al păstorilor” n'ar avea sens, și nici un „episcop al ortodocșilor” deoarece ortodocși erau și ceilalți episcopi din partea locului — ne apare, după studiul lui Dragomir, cu mult mai clară. Păstoritul este ocupația lor de căpetenie — în aproape toate documentele e vorba de munți și pășuni, de Vlahi întrebuințați ca păstori, de dări, mai rar în bucate și vin, mai des în piei, lână și țesături, făcute de harnicile lor neveste — precum și călătoriile lungi, fie ca „insoțitori” ce

¹ Cf. și articolul lui V. Bogrea, *Despre Morlaci*, în „Anuarul institutului de Istorie națională din Cluj” vol. I, p. 334–335. Istoricii noștri, vorbind despre Români din Istria ar trebui să consulte și cărțile învățătorilor italieni. O bibliografie bogată până la 1901, la M. Bartoli, *Pubblicazioni recenti di filologia rumena* (Extras din „Studj di Filologia romana” vol. VIII, fasc 23) p. 98 ș. u.

cunoșteau bine drumurile și erau paznici de credință împotriva hoților, fie mai ales ca chirigii, care transportau mai cu seamă sare și plumb. Vecinic pe drumuri, cu turmele lor ce coborau la iernatic sau se urcau la vârtic, și cu caii lor împovărați cu marfă, ei erau atât de mult „călători“, încât și în documentele sârbești sânt numiți *kjelatori*, un „pendant“ la „acei βλάχοι ἐδίται ai lui Cedren, pe care d. Iorga încă în 1913 i-a tradus prin ‘Vlahi chervanagii’“ (p. 298).

Dar în „cătunele“ lor ei se ocupau și cu agricultura rudimentară de la munte și se pricepeau, ca Istroromâni de azi, și la vierit, căci erau căutați ca lucrători în viile mănăstirești. Ei par a fi fost cu dare de mână — mai ales nobilii și „voinicii“ — căci Vlahii săraci se menționează separat. Din numele de *Bâlgarski* pe care îl poartă un Vlah (p. 286) nu vom face alte deducții decât că între acești Români apuseni eră și câte un Bulgar — pe care de asemenea îi pomenesc documentele împreună cu Vlahii — care devenea Vlah prin căsătorie (precum între Români avem atâția pe care-i chiamă Ungur, Sasu. Tătar, Sârbu etc.). Intre ei erau și secte religioase ca acei „închinători“, cărora li se acordă dreptul să se zeciuiască singuri (p. 291). Am fi fost recunoscători autorului dacă ne-ar fi dat la sfârșit și o listă completă a numelor acestor Vlahi, dintre care unii purtau numiri atât de curat românești ca: *Crăciun*, *Frățilă*, etc. Tot atât de importantă ar fi fost o listă a numelor de așezări valahe, ca *Moghilița*, *Pitici*, *Vâlcea*, *Bunei*, etc. și mai ales ca acei *Katun Kostr(a)čani*, care de altfel nu se mai întâlnește pe teren serbo-croat (cf. Rječnik s. v.) dar pe care îl regăsim supt forma *Coš-terčan*, ca o atenență (de 20 de case) a satului istroromân Brdo.

S. Pușcariu.

Karl Jaberg, *Das Bündner Romanische in seinem Verhältnis zu den Schweiz. Landessprachen* (Extras din „Kleiner Bund“). 8° pp. 11.

A același, *Kultur und Sprache in Romanisch Bünden*. Akademischer Vortrag, gehalten am 4. Februar 1921. Bern. Haupt, 1921. 8° pp. 22.

A același, *Dreschmethoden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden*. (Extras din „Bündnerisches Monatsblatt“ 1922) 8° pp. 26.

În anii din urmă s'a pus din nou în discuție chestiunea dacă graiul Retoromanilor trebuie considerat ca o limbă romanică independentă sau dacă el aparține limbei italiene. Se știe că însuși Salvioni, cu autoritatea sa indiscutabilă, s'a făcut la sfârșitul vieții sale, apărătorul tezei din urmă. Cum în lingvistică încă nu s'au găsit criteriile după care un graiu poate fi numit cu siguranță „limbă“ sau „dialect“, e tiresc ca răspunsul la

această întrebare să depindă de criteriile subiective ale fiecărui învățat. Din cauza aceasta nu voi lua poziție în această polemică, uneori aprinsă (Parodi-Gamillscheg), iscată într'un timp nu tocmai potrivit pentru considerații absolut obiective. Cred însă că nu poate strică dacă voi arăta pe scurt, ca informație pentru cetitorii Dacoromaniei, părerile învățatului romanist din Berna despre graiul Romanilor din Bünden (Surselva și Engadin), expuse pentru publicul mare elvețian.

Pe la anul 700 se vorbea o limbă romanică pe tot teritoriul care se întindea de la Geneva până la Chur. Pe vremea Carolingilor, Retia era, din punct de vedere al limbei, o provincie a Imperiului franc; din centrele culturale galoromane se răspândeau o mulțime de valuri lingvistice; astfel se explică multe asemănări, de origine veche, între limba retoromană și cea franceză. După 800 de ani, pe vremea Reformațiunii, se pot constata cu totul alte stări. Marea invazie alemană (sec. V) continuându-se, elementul german desparte Șvițera romană de vest de cea de est, precum așezarea Bavarezilor în Tirol despărți Șvițera romană de est de dialectele ladine și friulane. Astfel Bünden începe să se germanizeze și să graviteze din punct de vedere cultural spre nordul german. Singurii Romani cu care această provincie a rămas în contact sânt Italianii, care au influențat puternic graiul retoroman.

Așezată între Germani, cu care o leagă tradițiunea istorică comună, și între Italiani, cu care are comună originea romană, limba Retoromanilor din Bünden primește o mulțime de infiltrațiuni din nord și din sud, care îi primejduesc ființa. Bilingvitatea — rezultatul dependenței economice de ținuturile mărginașe — e deasă și ea e întâiul stadiu al desnaționalizării. Cu atât mai îmbucurător e faptul că marele Consiliu din Bünden a votat de curând o însemnată subvenție societății *Liu Rumantscha*, care are de scop să țină trează, între Retoromani, conștiința națională, dându-le cărți și jurnale în limba strămoșască.

Felul cum se oglindește dezvoltarea culturală în limba Retoromanilor din Bünden, ni-l arată Jaberg în „lecțiunea sa academică“. În aceasta recunoaștem eminenta școală lingvistică căreia aparține, cu vederi largi și metodă sigură, precum și calitățile speciale ale autorului, dintre care cea mai neînsemnată nu e de sigur claritatea și frumusețea expunerii. Deosebit de instructivă e urmărirea termenilor relativi la constituția politică și administrativă a provinciei Bünden. Numirile așezărilor și a dregătorilor celor mai simple sânt de origine curat romană (*vicus*, *vicinus*, *viciniantia*, *caput*, *attegaia*, *pignorare*), păstrate mai bine în aceste regiuni dosite decât în alte regiuni romanice. Ar fi de sigur interesantă o comparație între *vitschins* retoromani și între instituția *vecinilor* noștri; probabil că s'ar găsi asemănări surprinză-

toare, explicabile în același fel ca și păstrarea aceluiași termenii creștinești numai în regiunile periferice ale Imperiului roman (cf. lucrarea lui Jud, despre care am făcut o dare de seamă în *Dacoromania* I 434 ș. u.). Indată ce studiem însă termenii comunei juridice, avem alt aspect: cuvintele rămân, în cea mai mare parte, romanice, dar ele traduc expresiuni germane. Astfel „judecătorul“ e *derschader*, derivat din *derscher* „a judecă“ < lat. *dirigere*, dar traducând pe germanul „Richter“ și „richten“; tot astfel *trueder*, *truaduor* (care corespund exact franc. *trouvère* și franc. de miazăzi *troubadour*) traduce pe „Urteiffinder“, iar verbul *truar* „a judecă“ pe germ. „das Urteil finden“. Jaberg crede de asemenea că *dertgira*, derivat din *dretg*, ar fi o traducere a germ. „Gericht“, derivat din „recht“. Se poate, dar din cele trei înțelesuri ale cuvântului: „judecare“, „judecătorie“ și „ocol judecătoresc“, cele două din urmă (și cel de „judecător“) se găsesc și în românescul *județ* (care e lat. *judicium*), încât am putea avea a face cu o desvoltare semantică veche.

Diferitele straturi de influențe culturale se pot recunoaște și din terminologia uneltelor de treierat; pe acestea le studiază apoi mai amănunțit în al treilea studiu, utilizând materialul lingvistic cules pentru Atlasul lingvistic pe care-l pregătește în colaborare cu J. Jud. Vedem cum după perioada de cultură reto-romană (care începe cu anul 15 î. de Hr.) și gravitează spre sud, în care s'au cristalizat termenii politici administrativi ca *vicus*, *vicinanta* și cei religioși ca *plebs*, *asceusa* etc., urmează o perioadă *retofrancă* (între anii 537 și 843), din care datează numirile îmblaciului și cuvinte bisericesti ca *signum*, *vascellum*, *eustos*. În perioada următoare începe influența germană asupra terminologiei judecătorești, iar din ținuturile austriace pătrunde acel instrument tipic și specific de treierat care se numește *pal*.

Profit de acest prilej ca să pun pe hârtie două idei pe care mi le a sugerat lucrarea lui Jaberg.

Verbul nostru *a scoate* din lat. *excutare* (al cărui înțeles s'a mai păstrat în derivatul *scutur* < **excutulo*) arată o trecere de sens surprinzătoare. În *Et. Wb.* No. 1562 am căutat să o explic, citând anumite construcții în care se găsește un înțeles apropiat în latinește cf. și *oculum excutio cuiptam*, dat de Lex. Budan) sau în limbile romanice. S'ar putea însă ca acest verb să fi fost odinioară termenul pentru acel fel de treierat, întrebuințat în părțile muntoase (cu un seceriș sărac și cu grija de a salvă fiecare grăunte din spic), care consistă în „lovirea“ unui mănunchiu de grâne de un obiect tare și „scuturarea“ lui pe calea această, așa cum o descrie Jaberg. *Excutare* cu înțelesul de „treieră“ eră latin și e răspândit pe un teritoriu întins românesc, cu deosebire în Franța de est și Șvițera (cf. Meyer-Lübke, în „Wörter und Sachen“ I 237, 239). *A scoate grâul* (orzul, etc.) a putut însemna deci a-l treiera

în felul arătat spre „a-l face să iasă” din spic. Prin extensiune apoi s'a putut întrebuița *scot* și când făceai să iasă alt obiect prin loviri repetate sau zgâțându-l (a scoate un dinte, un pom din rădăcină) și în sfârșit, dispărând cu totul nota lovirii sau a scuturării și rămânând doar cea a efortului sau a violenței: a scoate apă din fântână, a scoate pui a scoate pe cineva din casă. În sfârșit, palizindu-se și această notă — ultima urmă a sensului etimologic — a rămas înțelesul vag și general de „herausnehmen”, „ôter”.

Aproape același sens ca *excutare* îl aveă în latinește *quassare*, încât une-ori te poți îndoi dacă cuvintele corespunzătoare retoromane trebuie derivate din **excussare* sau **exquassare* (cf. Jaberg, *Dreschmethoden* p. 22). Cred că *quassare*, care însemnează în latinește „a scutura, a bate tare”, dar și „a fărâmiți, a zdrobi” (cf. franc. *casser*, *concasser*), s'a păstrat în forma participială în românescul *păsat*, care ar putea fi un *millium quassatum*. Trecerea lui *qua* în *pa* este cea regulată, iar înțelesul se potrivește foarte bine, fie că plecăm de la *păsatul* făcut din orz, porumb sau alte grăunțe fărâmițite în râșniță, sau, mai probabil, de la *păsatul* care e fructul *meiului* (mălaiului), bătut cu bățul și apoi „făcut” în *piuă*, în care se bate cu pilugul (cf. T. Pamfile, *Industria casnică*, p. 243, unde se dau și ilustrații).

În tot cazul etimologia aceasta îmi pare mai plauzibilă decât cea tradițională (Cihac, Tiktin, Candrea-Densusianu, Meyer-Lübke) din *p̄nsatum* „pisat” și decât cea din *pensatum* (*Et. Wb.* no. 1281), care explică pe *e*, dar nu se potrivește ca înțeles („apăsat”). Într'adevăr, trecerea lui *i* proton în *e*, pe care Candrea și Densusianu o cred „regulată”, e o lege fonologică făcută ad-hoc în care nu cred. Analogia lui *v̄t̄c̄inus*, > *vecin*, *ἱx̄iva* > *leșie* invocată de Tiktin — ar mai fi putut cită pe *rad̄t̄c̄ina* > *rădăcină*, *t̄itionem* > *tăciune*, *part̄itionem* > arom. *părtăciune*, *christianus* > *creștin* — nu se potrivește, căci în toate aceste cazuri *i* eră urmat de alt *i* lung și accentuat și a fost disimilat în *e* încă în latina vulgară (*vecinvs*), sau eră urmat de un iot, care a produs la noi același efect¹. Asemănarea cu *f̄t̄catum* > *ficat*, (dialectal *h'icat*) ne arată că *p̄nsatum* nu putea da decât *pisat*, dial. *k'isat*, precum de fapt se și aude ca participiu al verbului *pisă*. Dacă *i* s'a păstrat și a alterat labiala precedentă în *f̄t̄catum*, a cărui legătură etimologică cu *f̄t̄cus* nu mai putea fi simțită, cu atât mai mult trebuie să se păstreze și să altereze labiala în *p̄nsatum*, alături de care există *k'isă*. Faptul că în unele părți ale Transilvaniei „păsatului” *i* se zice *pisat* (Viciu, *Glosar* 67) nu poate fi nici el adus în sprijinul etimologiei din *p̄nsatum*, căci cu greu vom înțelege ca în unele părți *p̄nsatum* să se fi des-

¹ Fenomenul s'a repețit la noi mai târziu, *fericit* > *ferecit*, *citi* > *ceti*, *grijl* > *greji*, *sprijini* > *sprejini* etc.

voltat întocmai ca participiul verbului *pisà* (*pisat*¹, în alte părți el să fi dat *păsat*, pierzându-se conștiința etimologică cu verbul *pisà*. Vom admite deci că prin Țara-Hațegului aceeași idee care a fost la baza numirei *quassatum* în vremurile vechi a dat, în timpuri mai nouă, naștere cuvântului *pisat*, sau că vechiul *păsat* a fost schimbat, prin etimologie populară, în *pisat*. În sfârșit și corespondentul istroromân *psât* vine în sprijinul etimologiei noastre. Acest cuvânt auzit de I. Maiorescu în Jieiăni (Bartoli nu l-a mai găsit în nici un sat istrian, ci pretutindeni el apare azi înlocuit prin „scrob“) poate fi privit ca o formă sincopată din *păsat*, precum din *mănăt* s'a născut *mrăt* „târziu“, dar nu din *pesăt* (cf. *pecăt*), care ar corespunde lui *pīnsatum*, dacă totuși am admite că *i* lung a putut trece în *e*.

S. Pușcartiu.

M. L. Wagner, *Die Beziehungen zwischen Wort- und Sachforschung* (Extras din „Germanisch-romanische Monatsschrift“ VIII (1920) p. 45 - 58).

M. L. Wagner, astăzi profesor de limbi romanice la Universitatea din Berlin, și-a publicat cu întârzierea pricinuită de războiu, lecțiunea sa de deschidere ca docent, din anul 1915, atât de bogată în idei. În ea se demonstrează din nou cu exemple bine alese, necesitatea de a studia însuși obiectul înainte de a încerca să dai etimologia cuvântului.

Interesant pentru noi e istoria cuvântului *ie* și *cămașă*, citată de W. La Romani se cunoșteau la început numai *tunicae interiores*, de lână. Cele de pânză, *tunicae lineae*, se cunosc abia prin sec. IV, numite și în mod eliptic, *lineae*. În curând se răspândește un cuvânt nou, venit de la nord, probabil de origine celtă, *camisia*. Hieronimus ne spune precis că acestea se întrebuițau numai de soldați: *Solent militantes habere lineas, quas camisias vocant*. Noul cuvânt s'a răspândit, împreună cu obiectul, prin soldați, pe întreg teritoriul roman și chiar și peste hotarele lui, la Greci, Albanezi și Arabi, înlocuind pe vechiul *linea*. Acesta mai trăește numai în trei regiuni, mai dosite de influența vieții zbu-ciumate a centrului roman și deci cu graiul mai conservativ, la Români (*ie*), la Albanezi (*line*) și în Sardinia (*indza*. În aceste trei părți cuvântul se întrebuițează încă numai pentru îmbrăcăminte femeilor, pe când cea bărbătească e *cămașă*.

O idee aruncată de autor care merită de a fi urmărită mai de aproape este chestiunea întrucât graiul unei regiuni e influențat prin așezări de păstori, agricultori, argați lucrători așezați peste straturile vechi de populațiune aborigenă. Despre însemnătatea migrațiunilor păstorești la închegarea limbei române sântem cu toți convinși, deși cercetările de până acuma n'au stabilit nimica sigur. Cred însă că va trebui să dăm o atenție deosebită și așe-

zărilor ca agricultori de Munteni și Moldoveni în Ardealul care e plin de aceste nume de familie și mai ales de stabilirea Ardelenilor dincolo de munți. Mi se pare chiar că unele neregularități fonetice s'ar putea explica prin ele. Astfel d. ex. dacă în Țara-românească, în regiunile care păstrează rostirea *țeistă*, *țeavă*, *țepă*, etc. întâlnim — ca și în limba literară — forma *țară*, ca în Ardeal, cred că acest cuvânt, supt această formă e adus de Ardeleni. Într'adevăr regiunile din șesul muntean se numeau „Țară“ nu în graiul locuitorilor lor, ci în graiul celor ce trăiau în regiuni muntoase sau deluroase. Termenul *țeară* era deci un cuvânt cu mult mai rar și cu un înțeles cu mult mai restrâns în gura „țeranilor“ înșiși, decât *țara* pe care o doreau locuitorii din munte, care, din pricina pământului neroditor nu puteau deveni „țărani“ adevărați.

S. Pușcariu

N. Drăganu, *Critica științifică în filologia noastră actuală*. Extras din „Anuarul institutului de Istorie Națională“ din Cluj, vol. I, p. 363—378). Cluj, Ardealul, 1921.

Un tânăr profesor de liceu, întors de la Universitate, simte în sine pâlپând mai departe focul sacru pentru știință, și după corectarea sutelor de caiete de ale elevilor, găsește, într'un orașel de provincie fără biblioteci și departe de orice mediu științific, răgazul și liniștea sufletească ca să studieze niște texte vechi, pe care Academia Română le socotește atât de bine lucrate, încât le publică între scrierile sale. Un caz rar de sigur, mai ales la noi. Vine războiul, cartea trece aproape neobservată și nerelevantă de critică. Acum, după zece ani, iată în sfârșit un critic, care o numește pur și simplu o carte lipsită de orice valoare.

Autorul cărții e dl N. Drăganu, astăzi profesor la Universitatea din Cluj. Nu cunosc, între filologii noștri, un cercetător mai conștiincios, mai răbduriu și mai obiectiv. Continuând o veche și frumoasă tradiție, el scotocește prin vravuri de manuscrise vechi și alege pe cele ce i se par vrednice de a fi date la lumină, însoțite de acel migălos aparat critic și de acele foloșitoare introduceri, care închid în câteva pagini o muncă îndelungată și nemulțumitoare. Lui, care nu scrie un rând până nu i-a cumpănit fiecare vorbă, care nu pregetă să se îndrepte pentru fiecare chestiune până la izvor, și care citește zece cărți pentruca să poată scoate din ele o singură informație, i se bagă acum vina că s'a apucat de lucru nepregătit, că nu cunoaște părerile înaintașilor și că nu-și pricepe meseria.

Criticul e o domnișoară „doctor“, care-și culege știința din enciclopedii și a învățat metoda științifică de la cel mai aștiințific și mai incoherent profesor pe care l-a avut vreodată

țara noastră. Critica — bănuitoare — e făcută cu o desăvârșită lipsă de respect pentru munca altuia, precum n'o găsim decât la cei ce singuri nu știu munci, și cu o suficiență caracteristică pentru diletanți.

De sigur că sarcina de a răspunde acestei critici n'a fost grea. Dl Drăganu a putut da de la înălțimea cunoștințelor sale solide un răspuns care e în același timp o lecțiune meritată. În locul harțagului, găsim la el seninătate și documentare. „N'am pretenția de a fi fără greșeli. Dimpotrivă ma bucur ori de câte ori pot să învăț din observările juste și obiective ale altora” — și urmează două pagini de „addenda și corrigenda” pe care singur le aduce, după zece ani de progres științific, lucrării sale de începător.

Sancțiunea presumptivă a venit de la sine: d-șoara Eufrosina Simionescu este astăzi, după replica dlui Drăganu, o figură ridicolă. N'am avea deci nici un motiv să ne amestecăm în această polemică pe care o considerăm încheiată în mod firesc.

Totuși cazul e prea simptomatic ca să trecem pe lângă el fără a-l releva. „Dacoromania” e datoare să explice odată pentru totdeauna ținuta sa față de „Arhiva”, în care a apărut critica d-șoarei Simionescu.

De un an și mai bine, revista de la Iași împarte săgeți în filologii de la București, Cluj și Cernăuți. Acesta e dreptul indiscutabil al ori și cărui cetățean — și după cum este gradul său de cultură, el va întrebuința în criticele sale un ton mai urban sau înjurături surugiești. Chestie de temperament și mai ales de educație. Când simți că nu poți să te cobori la felul de luptă întrebuințat de adversar, îl lași să se bată cu mori de vânt. Astfel se explică de ce „Dacoromania”, care caută să dea din ce în ce o bibliografie mai bogată a periodicelor românești, se vede nevoită să ignoreze cu desăvârșire această revistă, chipurile de specialitate. Regretăm numai că rezerva pe care sântem nevoiți să ni-o impunem, ne silește să trecem cu vederea lucrările câtorva colaboratori mai serioși ai acelei reviste, astfel ale dlui I. Iordan, care a avut norocul să scape din atmosfera nefastă a filologilor oficiali din Iași și să-și desvolte în streinătate talentul, sau ale dlui A. Scriban, care cu o stăruință de fier continuă să publice de ani de zile acea serie de etimologii, din care totdeauna poți alege și lucruri folositoare.

Dar fiindcă cei doi directori ai Arhivei sânt profesori de Universitate și cei pe care îi atacă atât de consecvent colegi de ai lor de la alte Universități, credem că dacă nu putem scuti pe studenți de acest spectacol penibil, datorăm cel puțin o explicație cefitorilor noștri.

Dnii Ilie Bărbulescu și Giorge Pascu se simt neîndreptățiți de colegii lor, pentru că aceștia nu le citează operele. Neputând deci să se impună pe altă cale, au întemeiat o societate de admirație mutuală, la care au angajat și câțiva elevi de talia dsoarei Simionescu, ca să-i citeze. Revista se trimite apoi în streinătate și publică și scrisori de complezență de la sa-
vanți streini.

Fiecare învățat se vede bucuros citat. Chiar dacă ești lipsit de vanitate, ai vrea ca să ai proba că lucrările tale au fost cetite, că sânt puse în circulație contribuțiile ce le aduci științei. A cită pe autorul utilizat, pe cel ce ți-a ajutat ca să descoperi adevărul, este o chestiune de omenie literară.

Dar sânt cărți pe care nu le poți cită din simplul motiv că nu le poți ceti. Te lupți cu simțul datoriei, care-ți dictează să te pui la curent cu tot ce apare în specialitatea ta, dar e înzadar. Mai puternică, decât acesta, e aversiunea pe care o simți față de o carte stricată. Nu izbutești s'o citești întreagă, ci o răsfoiești, dai din cap și o lași din mână. Când e vorba de scrierea unui începător, greșelile de fapt și cele metodice le ierți ușor, căci le atribui lipsei de pregătire și de experiență, care pot fi îndreptate cu timpul, dar când autorul e un profesor universitar și are un trecut îndelungat de activitate științifică, atunci lucrul se schimbă, căci atunci incoherența ce te supără e cronică și lipsa de discernământ critic, endemică. În acest caz nu e nici o mirare că nu te poți învinge să cons. mi pagini întregi pentru ca să găsești, între atâtea greșeli elementare și explicații fantastice, și câte un iucru bun — piatra scumpă peste care dă și găina oarbă râcâind mereu — ci te mângâi că la sfârșitul cărții e un indice pe care-l poți consulta mai târziu vreodată pentru o chestiune de amănunt.

Dnii Ilie Bărbulescu și Giorge Pascu nu-și vor putea închipui că scrierile lor intră în categoria celor de mai sus. Ei vor urmă să creadă că toți ceilalți filologi s'au conjurat să nu-i citeze, din invidie sau pentru ca să se poată împ. poțână în mod nemărturisit cu descoperirile lor. Ei vor continua să se laude singuri ori unul pe altul, uniți până când — în mod fatal, se vor certă și între sine. Căci o tovrășie bazată pe negație nu poate dăinu.

Proverbul românesc zice: „Când toată lumea îți spune că ești beat, du-te și te culcă!” De obicei însă tocmai omul beat se îndărătnicește să dovedească că e treaz.

Așa, de o pildă, dl Giorge Pascu a scris o carte voluminoasă despre „Sufixele” românești, și deoarece nimeni nu s'a găsit încă să o declare „clasică”, o numește singur astfel. Spre a dovedi superioritatea ei față de alte lucrări cu același subiect, el numără exemplele citate în cartea sa și în a altor

autori, uitând că, cu orice publicație nouă de material de limbă numărul acestora poate fi completat, fără multă bătaie de cap, ci numai cu oarecare răbdare. Nu numărul citațiilor, ci valoarea lor documentară și așezarea lor în lumina necesară dau preț unei lucrări: „En toute science“, zice A. Meillet, „démontrer, c'est découvrir des faits qui apparaissent évidents“.

În „Sufixe“ dlui Pascu sânt nenumărate lipsuri și greșeli, explicabile prin graba mărturisită cu care au fost lucrate. Dacă nu mi-ar fi milă de vreme și dacă tiparul n'ar fi atât de scump, aș putea-o demonstra ușor. Ar fi însă nedrept a susține că această carte n'are și părți bune. Și astfel de lucrări pur descriptive, care publică materialul brut, adunat cu trudă, sânt necesare, căci ele dau celui cu înțelegere lingvistică ocazia, după ce a împreunat ceea ce o metodă formalistă despărțise în o mulțime de rafturi și cutiuțe, să scoată mai ușor esența însăși, subordonând faptele de amănunt unui punct de vedere general, precum publicațiile de documente dau posibilitate celui cu simț istoric să reconstruiască din ele însăși viața din trecut. Între cercetătorii adevărului sânt de cei ce se aseamănă cu cariatidele ce sprijină pe umerii lor o parte dintr'un edificiu mareț — și sânt și acei hamali științifici, care duc pe umerii lor cu același entuziasm lăzi cu cuiе ruginite și geamantane cu obiecte de artă, fără să aibă conștiință de valoarea conținutului lor. Și hamalii exercită o meserie folositoare și onorabilă, cu condiția însă, ca hamalul să nu-și închipue că e Atlas și — să nu se uite cu câte o valiză streină în mână, când ia drumul spre casă (cf. acest buletin p. 668 ș. u.).

Domnii directori ai „Arhivei“ se înșală deci crezând că noi nu-i apreciem. Dar îi apreciem după merit, iar cei ce au răbdare să citească tot ce publică, îi și cetează. Preferă însă — de oare ce așa e obiceiul — să citeze izvorul însuși din care ei se „inspiră“ de cele mai multe ori.

Odinioară „Arhiva“ eră o revistă serioasă, ilustrată de numele lui D. A. Xenopol, Moldoveanul care ținea cu drept cuvânt ca lașul intelectual și științific să se manifeste cu contribuția sa în mișcarea culturală a României unite. Acum numele glorios a fost uzurpat și nivelul revistei degradat la un pamflet de cea mai rea speță, fără ca deraierea aceasta să stârnească un protest la cei ce ar trebui să fie mai mândri de orașul și provincia care a dat Românismului cele mai strălucitoare și mai cumpănite minți. La Iași s'a încuibat o atmosferă care ne inspiră îngrijorare tuturor celor ce eram deprinși să privim cu fală și cu nădejdi la cea mai veche Universitate românească. Oare vinovatul la crearea ei să nu fie dascălul însuși, care după treizeci de ani de activitate, n'a fost în stare să creeze decât un singur elev, care, fără să-i semene la soliditatea cunoștințelor, continuă

numai disprețul pentru munca altora și apucăturile de falsă genialitate care prea mult timp au făcut impresie la Iași?

Sextil Pușcariu.

Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu*. Anii de pribegie — Caracterul — Prioritățile literare — Ideile politice — Elocvența sa — Influența sa. Cluj, Tipografia Națională, 1921. Pp. 262; prețul 20 lei.

Meritul de a fi arătat întâia oară rolul covârșitor al lui Mihail Kogălniceanu în istoria literaturii noastre e a lui N. Iorga. În „Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea” și în studii ulterioare, dânsul a schițat odată pentru totdeauna personalitatea genialului îndrumător. Totuși activitatea lui Kogălniceanu a fost atât de mare, încât cercetători noi vor putea și de aci înainte adăoga câteva linii nouă la portretul lui literar. O astfel de încercare, scrisă cu multă căldură, e monografia lui R. Dragnea, care are să apară cu ocazia centenarului nașterii lui Kogălniceanu (1917), dar care a întârziat din cauza războiului. Remarcăm din ea, afară de câteva date nouă biografice și caracterizări izbutite (de ex. la pag. 39), mai ales capitolul în care se dovedește partea de colaborare a tânărului K. la „Alăuta Românească”, pe care o scotea Asachi, ca suplement literar al Albinei Românești. Dragnea arată că de fapt „Alăuta” era revista lui Kogălniceanu, al cărui spirit critic se recunoaște în mod distinct de la 1838. De asemenea caută să dovedească (p. 52. ș. u.) că începutul de roman „Tainele inimei”, apărut în Foiletonul *Gazelei de Moldova* din 1850, este tot opera lui Kogălniceanu, precum presupusese și Iorga. Cel mai frumos capitol e de sigur cel care arată pe Kogălniceanu ca orator.

Dragnea a înțeles bine pe marele Moldovean, dar n'a știut să învețe de ajuns de la el. Am fi dorit ca ceva din respectul lui Kogălniceanu pentru limba românească și mai ales pentru păstrarea bunei tradiții să fi trecut și asupra panegiristului său, care apare uneori certat cu punctuația și cu gramatica („ii place istoriile . . . , îi place subiectele” p. 86 „căci dacă streinilor li se acordă în mod liberal aces[t] drept, li-l poate fi ridicat ori de câte ori locatarul voește să exproprieze” p. 147. „Astăzi ne mulțumim numai cu partea literară a unui discurs, fie în redactarea secretarilor, fie în redactarea vorbitorului, care de multe ori, înainte de a-l tipări, oratorul are obiceiul de a-și revedea textul” p. 213) și în loc să caute în graiul înțeles de toți expresiile potrivite, crede că limba românească poate să fie schimonosită cu formațiuni ca cele următoare, care nu sânt mai puțin monstruoase dacă sânt puse între ghilemele: octrocizat (40), extrinsec (47), momentualitate (60), contrurstickă (sic! 63), conținutul (63, 96), datologie (67), culturalist (69), veteraniat (76), progre-

sie (48), despersonalizare (88), conștiințifizat (92), ținutal (95), mimetist (96), culturalism (110), enunțuri (111), se efuzionează (128), eroizare (129), ficționat (129), moravurism (131), străinizat (134), criticist (135), intuiționist (144), tradiționar (163), arhic, arhie (189), antiprivilegeist (189), proprietarist (201), inexpropriationist (203), uzufructuarist (207), antiexpropriationist (207), lăuntricitate (230), etc. Cred că această listă poate fi în stare să-l sperie de neologism până și pe E. Lovinescu.

În sfârșit am vrea să știm ce își închipue Dragnea despre divanurile *ad-hoc*, ortografiate în cartea sa *Ad-Hoc* (232), *Ad-Hoc* (214) și *Ad-Hoch* (213, 217)?

S. P.

V. V. Haneș, *Din Țara-Oltului*. Însemnări etnografice și lingvistice, culegere de texte, glosar de cuvinte și mai multe clișee. București, Casa Școalelor, 1922 [pe copertă 1921]. Pp. 127. Prețul 10 lei.

Însemnările lui Haneș făcute prin Țara-Oltului și cu deosebire în regiunea Drăgușului privesc chestiuni etnografice (satul, locuitorii, tipul, portul, locuința, ocupația, migrațiunile) și mai ales chestiuni de limbă, studiindu-se dialectul în partea lui fonetică, morfologică, sintactică și lexică. Se dau și texte, după felul celor din „Graiul nostru“. Autorul, adresându-se unui cerc mai mare de cetitori, n'a vrut să-și împovăreze lucrarea cu o transcriere pur fonetică. Asemenea studii monografice sânt cât se poate de binevenite; cel ce studiază științificește limba va găsi în ele totdeauna un material prețios. Dacă autorul ar fi cunoscut problemele care preocupă azi pe cercetătorii dialectali și și-ar fi luat vremea să aprofundeze mai mult studiul său, ne-ar fi putut da o carte și mai folositoare. Mulțumindu-se cu notele cam grăbite pe care le-a strâns, a dat un studiu care se aseamănă cu reproducerile de fotografii din această carte, care au ieșit cam șterse și care, în alegerea lor, nu ating totdeauna lucrurile cele mai caracteristice.

S. P.

C. S. Nicolaescu — Ploșor, *Vorbe oltenesti*. (Extras din „Convorbiri literare“ anul 1922). București, Convorbiri literare, 1922. P. 16 în 8°.

Autorul și-a luat osteneala de a controla cu Dicționarul Academiei și al lui Tiktin, precum și cu glosarele dialectale de Boceanu (Mehedinți) și Vârcol (Vâlcea) materialul lexical cules în Oltenia, reținând numai ceea ce n'a fost semnalat de alții sau ceea ce dă contribuții nouă față de materialul cunoscut. Lucrarea sa este de mare preț și exemplul său ar trebui imitat.

S. P.

Natalia Negru, *Helianta*. București, Viața Românească, 1921. Pp. 224.

Dacă femeia, al cărui nume se va rosti totdeauna când va fi vorba de sfârșitul tragic al celor doi mari poeți, odinioară legați printr'o strânsă prietenie și printr'o fericită colaborare literară, s'ar fi mulțumit să publice scrisorile lor, fără nici o noă personală, atunci i-am fi fost recunoscători, deși am fi preferit, poate, ca lucrul acesta să se întâmple mai târziu, după ce se va fi mai așezat dâmbul de pământ de pe mormântul celui ce a sfârșit nebun și al celui ce a murit de glonț. Comentariile acestor scrisori le-ar fi făcut biograful pios. În forma în care ni se dau însă aceste „mărturisiri“, pe jumătate roman sensațional, pe jumătate pledoarie, și pe de-a'ntregul scrise fără talent literar, nu i le-a cerut nimeni și nici un om de bun simț nu poate fi bucuros de ele.

S. Pușcariu.

Ovid Densusianu, *Literatura română modernă*. Volumul I (12 lei) și volumul II (14 lei). Alcalay et Co. București.

Cursul de istoria literaturii moderne al domnului Ovid Densusianu a fost ținut la Facultatea de litere din București în anii 1899—1901. După douăzeci de ani cursul apare într'o formă revăzută, dar cu fondul neschimbat. Păstrarea fondului înseamnă că autorul își susține concepțiile, pe care acum le putem lua drept convingeri definitive.

Școala latinistă, începând cu anul 1780, încheie „perioada veche“ și începe „faza nouă“ a literaturii române. Faza nouă este o „regenerare“ produsă de convingerile învățaților transilvăneni, cari, la rândul lor, sânt produsul unirei cu biserica romano-catolică. „Solidaritatea intelectuală“ a lor — anume și cu dreptate accentuată — a impus tuturor credința în „originea noastră latină“, care astăzi nu mai este contestată de nimeni. Se caracterizează apoi scăderile și primejdiile curentului latinist, a cărui agonie a fost grăbită de „progresele poeziei române“, progrese sosite tocmai când primejdia era mai mare. Remarcabilă este și părerea autorului că utilitatea spiritului latin-antic nu s'a putut manifesta — se spune de ce — în literatură (p. 18); și îndreptățită este părerea de rău că literații noștri n'au trecut prin școala acelu spirit de „calm“ sentimental, ci au trecut deadreptul la romantismul francez, pe care Ardelenii l-au combătut. Paginile acestea indică un contrast, asupra căruia s'ar putea scrie încă mult mai amănunțit, cu probe.

Biografiile care încep la p. 23 (S. Micu etc.) stabilesc din capul locului tipul biografiei preferite de autor: biografia este alergătoare, scurtă, sumară, fără a stăruii asupra amănuntului.

neesențial. Dar amănuntul lipsește uneori și din expunerea ideilor și lucrărilor, de ex. chiar la S. Micu, pe care, ca predicator către popor l-aș critica aspru — predica lui este o tortură medievală a spiritelor — pe care, unde este mai îndrăzneț, l-aș explica ca un reflex din Fleury, un scriitor francez mai liberal decât puteau admite ieseții și episcopul Bob. Privitor la toți cei trei corifei ai școlii latiniste ar fi fost de dorit ca un amănunt prețios să nu lipsească: o caracteristică a mediului cultural căruia ei i se adresau direct.

Pe lângă cei trei corifei sânt grupați continuatorii filologici: Tempea, Iorgovici, Diaconovici Loga și Aromânii, al căror contact cu Ardelenii se face prin Viena și Budapesta. Ca un ecou special este tratat Țichindeal, care, luptând cu Sârbii, ia chiar de la ei arme bine oțelite.

Capitolul următor: *Începuturile literaturii poetice* se ocupă cu Văcăreștii (Ienahe, Alecu, Nicolae), I. Budai-Deleanu, V. Aron și I. Barac. Văcăreștii nu sânt încă studiați; deși ei sânt o auroră poetică, răsăritul lor nu a atras nici un spirit care să le dedice o interpretare definitivă. Gramatica lui Ienăchiță, *de pildă*, are de sigur un prototip italian, de care nu atârnă numai în terminologie; iar „spontaneitatea și gingășia“ unei poezii a lui, care a ajuns populară (p. 95) eu o cred (până la proba contrară) tot de origine populară. Motivul versurilor:

Într'o grădină
Lâng'o tulpină
Zăriu o floare
Ca o lumină.
S'o tai, se strică;
S'o las mi-e frică
Că vine altul
Și mi-o rădică

il regăsim pretutindeni la Români. De pildă în:

Alunaș cu creanga'n drum,
Te-aș iubi și nu știu cum;
Te-aș lăsa și nu mă 'ndur;
Te-aș săpa, dar te-ai uscă
Și mi-i rupe inima; —
Te-oiu săpa din rădăcină
Te-oiu răsădi în grădină
Să te iubesc pe hodină

Din Bucovina.

Tribuna
1906; Nr. 39, p. 4.

Badea cel cu pălărie
Ține umbră lui și mie;
Dar să-l văd într'o grădină,
L-aș răpi cu rădăcină
Și l-ași pune'ntre ușori,
L-aș sărută'n sărbători
Și iarna la șezători.

Din Ardeal
Com. Rovina.

Tribuna
1906; Nr. 183, p. 6.

Despre Alecu Văcărescu eu n'aș putea zice că viața lui „ne e puțin cunoscută”, deoarece în multele volume ale lui V. A. Ureche privitoare la veacul XVIII și începutul veacului XIX se găsește tot ce ne trebuie pentru a-l cunoaște. Și la Nicolae Văcărescu *A trăi fără a iubi* este tot o inspirație populară logicizată de poet. Altfel, caracteristica *generală* a Văcăreștilor este reușită. I. Budai-Deleanu, de la studiul meu despre el și de la ediția lui Virgil Onițiu încoace, este un scriitor recâștigat conștiinței actuale a neamului; și d. Densusianu îl cinstește cu multe pagine bune. Aron și Barac — dar mai ales poligraful Barac — au încă nevoie de cercetări, pentru ca chipul lor să se precizeze, pentru istorie firește, nu pentru estetică. Deși ei sânt poeți de-a treia mână, ecouri din streini, sânt totuși vrednici de cercetări care nu s'au făcut încă.

Volumul I-iu se sfârșește cu „îndrumările nouă” date de G. Lazăr și G. Asachi. Datele puține despre Lazăr și puținele lui lucrări limitează și aici, ca și la alții, puțința de-a aprecia variat pe Lazăr; iar intrucât privește pe Asachi cred că d. Densusianu are dreptate să refuze a se asocia la exagerata apreciere ce i s'a făcut aiurea, acestui „poet” de câteva momente estetice și-o lungă zădărnice novelistică, dramatică etc.

Până aici, așadar, „faza nouă” a literaturii ni se înfățișază ca o revoluție latinistă și naționalistă, care înalță conștiința poporului, întărește ideile politice și culturale și cârmește spre un modernism activ în Muntenia, eclectic în Moldova.

De la 1780—1820 evoluția a fost lentă. Și de-aici înainte ea nu-și iuște pasul. De aceea volumul al II-lea începe cu o constatare, pe care o citez verbal: „Cine urmărește literatura română chiar mai nouă are mereu prilejul să constate că scriitorii au rămas prea multă vreme credincioși aceluiași idei, s'au arătat prea ușor mulțamiți de ce au câștigat, într'un moment, ca directivă literară. Lamartine spune că o generație spirituală nu durează mai mult de cincisprezece ani. Aceasta poate să fie adevărat pentru Franța, dar *la noi constatarea e că o generație intelectuală ține cam cincizeci de ani, dacă nu și mai mult*” (II, p. 3). Cu alte vorbe, d. Densusianu constată o perseverare a ideilor, a modului de simțire, a curentelor. Aceasta ar însemna că sântem un neam cu înclinări conservatoare. Convingerea se reflectează în caracteristicile autorului. Observarea este justă; dar și explicarea este foarte simplă. La noi diferențierile sociale și culturale sânt de origine recentă; dincolo de ele, în trecut, și fantazia, și rațiunea erau prinse în formele unei societăți întepenite. Intr'o astfel de societate, firește, nu puteam „să croim sisteme mari filosofice” (I, p. 21); ba nici istorie, nici filologie serioasă nu croiam. Acestea vin acum, filosofia va veni, poezia mare chiar este printre noi; și cel puțin printre poeți personali-

tățile sânt individualizate, originale, nu umbre ale modelului ca de ex. în epoca lui Conachi și Văcărescu. Ceea ce a fost de constatat pentru trecut nu va fi deci real și în viitor; curentele de vreo 50 de ani se vor strânge în cifre mai mici; astfel că observarea relativă la ritmul mișcării literare nu privește însuși fondul producător, spiritul rasei.

Volumul al II-lea se ocupă, în precumpănire, cu reprezentanții epocii nediferențiate: Milo, Conachi, Beldiman, Mumuleanu, Bob, Rimniceanu, Scavinschi. Dar cu Iancu Văcărescu, cu Eliade, cu C. Stamati și Cârlova diferențierea clară începe. Este drept că toți aleargă sau se'ntorc, ca floarea-soarelui, după un ideal estetic strein; dar aceștia patru din urmă au și momente originale în care personalitatea proprie apare energetică. Energia lor este semnul că rassa se reculegeă, prin anii 1820—1840. Conținutul momentelor originale eră, la ei, dovada că, după renașterea filologică și istorică latinistă, se înființă renașterea poetică. De-aceea se și poate vorbi, ca la d. Densusianu, de „poezia cu spirit vechiu și cea de tranziție“; de-aceea Cârlova poate fi numit „întăiul poet modern“, adecă întăiul poet al atitudinii sentimentale estetice, cu mijloace de-a o exprima astfel, încât ea să devie și atitudinea cetitorului.

Socotind fără folos a discuta aici amănunte, mă mărginesc a mai zice o vorbă. Am școs la iveală calitatea de căpetenie a scrierii d-lui O. Densusianu: ea este stăruința de-a fixa evoluția literară în faze caracterizate precis. De-aceea opera nu are balast de erudiție, ci privirea este liberă, rămasă de-asupra fenomenelor, nu în ele, între ele. Putem fi curioși a ceti continuarea în acēle volume cu prilejul cărora vom reveni, pentru a caracteriza *toată* concepția.

G. Bogdan-Duică.

S. N. Čeban, *Dosithei, Mitropolit Sočavskij i ego knižnaja dejatel'nostj*, Kiew, 1915.

Ștefan Ciobanu, *Dosofteiu Mitropolitul Moldovei* traducere din rusește de Ștefan Berechet, Iași 1918.

Ștefan Ciobanu, *Contribuțiuni privitoare la originea și moartea Mitropolitului Moldovei Dosofteiu*, discurs [de recepțiune] rostit la 28 Maiu 1919, cu răspuns de Ioan Bianu. București 1920.

Este meritul netăgăduit al d-lui Ștefan Ciobanu, că prin studiile și cercetările făcute în Rusia a izbutit să lumineze pe deplin activitatea literară desfășurată de vrednicul mitropolit al Moldovei în ultimii ani ai vieții sale. Dosofteiu a petrecut, începând de la 1686, aproape opt ani în orașelul galițian Stryj, unde a fost dus, împreună cu moaștele Sfântului Ioan cel Nou, de către regele Sobieschi. În anii grei ai surghiunului mințea

luminată a marelui cărturar nu a stat nici o clipă în neactivitate, ci, recunoscând nevoile reale de care suferea literatura bisericească a Rușilor și ghicind gustul teologilor de atunci, a tradus o serie întreagă de lucrări din limba grecească, pe cari le-a trimis apoi la Chiev și la Moscva, cele două mari centre ale vieții culturale și bisericești din Rusia. Dl. Șt. Ciobanu a studiat aceste manuscrise ale ierarhului moldovean în bibliotecile din Chiev și Moscova și adăugând la rezultatele atinse și alte informațiuni luate tot din izvoare rusești, a adus o seamă de concluzii prețioase atât pentru istoria literaturii române cât și pentru istoricul literar rusec.

În „Contribuțiunile“ pe cari le-a dat, acum pe urmă, în discursul de recepție de la Academie, descoperind câteva date nouă, își îndreaptă concluziile puse cu privire la originea și data morții mitropolitului Dosofteiu. Pe când, în lucrarea sa rusească, dl. C. credea (p. 41 ș. u.) că Dosofteiu era de origine Slav, și anume Ucrainean, acum își schimbă această opinie prea puțin întemeiată, militând pentru originea moldovenească a marelui mitropolit, după cum îl știa odinioară și cronicarul Neculce. Interesant este a ști că o descendență a familiei Papara, cu care mitropolitul moldovean era înrudit de aproape, făcând încă la 1853 genealogia familiei sale în „Gazeta Liouului“, afirmă, că ei erau pe timpul lui Ștefan cel Mare în Moldova și că un Mihail Papara obținuse confirmarea drepturilor de proprietate asupra „moșilor strămoșești“ din Moldova. Mai reținem, în fine, din expunerile acestei genealogii, faptul că un Gheorghe Papara, se află la 1685 în rândurile nobilimei poloneze, iar fratele său, Teodor Papara, fusese paharnic la Novograd. Tocmai aceste dintâiu mențiuni ale familiei Papara în Polonia, numai la sfârșitul sec. XVII, ne dovedesc, că ea nu era de mult imigrată în regatul polon, ci cel mult de câteva decenii. Dacă putem crede mărturiei aduse adineaori despre existența în Moldova a familiei încă pe vremea lui Ștefan cel Mare, atunci nu avem nici un motiv a ne îndoii nici de romanitatea ei. O ramură a familiei a trecut cam pe la mijlocul sec. XVII în Polonia, unde, ca mulți alți boieri pribegi din Moldova, s'a polonizat. În chipul a.esta am putea explica înrudirea apropiată a familiei Papara cu Dosofteiu, fără a fi nevoiți să presupunem că mitropolitul moldovean s'ar fi născut în Polonia și că, poate în vârstă fragedă, s'ar fi mutat în Moldova (Contrib. p. 12). Măturia lui Neculce, în această privință, e mult mai puternică decât orice ipoteză.

Dl. C. rectifică deseamenea și data morții lui Dosofteiu, pe care noi o stabilisem, în Convorbirile Literare din 1911, la 13 Decembrie 1694 și pe care o admisesem d-sa și în lucrarea rusească. Atunci ne întemeiam pe o scrisoare a călugărului Adrian, un tovarăș de pribegie a lui Dosofteiu, către hatmanul Mazepa, din

care se putea deduce această dată. O notă reproducă de Petrușevici din pomelnicul confraternității stavropighiane din Liiov, dar și un decret al regelui polon datat la 12 Februarie 1694, dovedesc, mai pre sus de orice îndoială, că data morții lui Dosofteiu este a se fixa cu un an mai înainte, adică la 13 Decembrie 1693. Greșala noastră rezultă, cum observă dl C. din faptul, că cererea călugărului Adrian a fost greșit copiată și înregistrată în arhiva ministrului afacerilor streine, când, la porunca lui Petru cel Mare, s'a început în biourourile rusești, întrebuițarea erei creștine. De altfel data de 30 Dec. 1693 fusese adoptată și de către răposatul I. G. Sbiera după scriitorul polon Maryan Sokolowski (v. Mișcări culturale și literare la Românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504—1714, Cernăuți 1894, p. 138).

Insemnăm aici și o greșeală de tipar, de bună seamă, la p. 15 a Contrib. în loc de Io Alexandru Bragă e a se citi Alexandru Blagij (cel Bun).

Silviu Dragomir.

G. Bogdan-Duică, *Titu Liviu Maiorescu*, discurs de recepție, cu răspuns de Sextil Pușcariu, București, librăriile: „Cartea Românească” și Pavel Suru, 1921.

Dl G. Bogdan-Duică, profesor de istoria literaturii române la Universitatea din Cluj, a fost primit în Academia Română, la 25 Mai 1921, ca urmaș al lui Titu Maiorescu. Acesta fusese profesor de filosofie la Universitatea din București și unul din cei mai mari critici literari ai României contemporane. La intrarea sa în înaltul institut, noul academician a rostit un discurs asupra ideilor predecesorului său.

„Personalitatea lui Titu Maiorescu, zice dl G. Bogdan-Duică, a fost atât de bogată, în cât ea nu se poate desfășura completă în marginile unui scurt discurs de recepțiune. A încerca acum aceasta, prin simple comunicări de impresiuni, prin simple afirmațiuni, cărora dovada deplină să nu le urmeze imediat, nu ar fi demn de personalitatea lui, în care se concentraseră armonic, convingeri sigure, trecute printr'o inteligență de o rară claritate, și printr'o inimă care zadarnic încercă să-și ascundă sentimentul supt olimpica suveranitate a rațiunii, căreia, din capul locului, îi consacrase un cult precumpănitor. — Desăvârșit demn de Maiorescu va fi numai studiul care îl va privi ca un fenomen egal în rang cu cele mai înalte suflete ale călăuzitorilor naționali pe drumurile grele ale renașterilor, adică: pe drumurile epocelor care însemnează înflorirea popoarelor până la gradul de a-și simți limpede, vesele, puterile mari, cari cresc în ele, de a-și diferenția menirea lor în lume și vrednicia în concurența cu popoarele civilizației moderne. — Lucrarea aceasta se va face altă dată. — Acum eu voiu rosti numai un capitol din ea, dar un capitol fundamental.

Acum eu voi scrie capitolul care să vă convingă despre felul evoluțiunii lui literare, supuse permanent îndemnurilor filosofice culese din mediul apusean, încă din timpul tinereții sale studioase”.

Maiorescu nu este partizanul unei școale exclusiviste, ci el este armonizator. S'ar părea că el este un adept al doctrinei lui Herbart, adevărat un raționalist. Aceasta se vede mai mult în primele sale serii ca: *De philosophia Herbarti*, Giessen 1859; *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*, Berlin, 1861; și mai puțin în opera sa capitală intitulată *Critice*. — Totuși chiar de la început el se deosebește de filosoful german, prin faptul de a fi pe de o parte mai puțin raționalist, iar pe de altă parte mai entuziast. — Și această deosebire se accentuează din ce în ce cu timpul. — Cugetarea lui Herbart este raționalistă. Scopul filosofiei, pentru el este de a preciza noțiunile prin eliminarea contradicțiilor din concepția lumii. Și filosofia face aceasta, fiind nu o anumită știință ci o știință a științelor, adevărat studiind reprezentările sau raporturile dintre lucruri, numite *reale*, nu în amănuntele lor, ci în ceea ce ele au mai pur sau mai general. Ceea ce revine la a spune că, preocupat numai de claritate, Herbart rămâne numai în domeniul abstracțiunilor, și lasă de o parte orice sentiment, căldură sau avânt. Maiorescu, și el caută, în cercetările sale, raporturile pure, dar el nu le desparte de căldura vieții, de realități.

Concepția herbartiană, astfel, modificată, îl duce pe filosoful român la următoarele două rezultate: 1. *liniștea* neturburată, isvorită din ideea că peste tot domnește legea; 2. *răbdarea*, reieșită din ideea că legile domnesc cu necesitate; dar cu adăugirea că liniștea și răbdarea trebuie să fie însoțite de un „instinct sfânt”, de instinctul cercetării celei mai conștiințioase a legalității și necesității, și de mărturisirea liberă a adevărului găsit. Cine nu simte acest instinct, zice Maiorescu, este pierdut pentru știință și, — ceeace este identic, — este pierdut și pentru umanitate.

Înzestrat cu această concepție, Maiorescu se așază în fața cursului literaturii române și-l observă cu pătrundere, pentru a-i da îndreptarea necesară. — Dar spre a studia cât mai adânc acest curs, el recurge nu numai la Herbart, ci și la diferiți alți gânditori, ca Platon, Aristoteles, Stoicienii, Kant, Victor Cousin, etc., și mai ales la Vischer. Acesta era un hegelian idealist, care se îndreptă împotriva falsului idealism, adevărat împotriva subiectivismului. — Plecând deci de la un Schopenhauer sau de la un Vischer, dar trecându-i prin prisma sa de armonizator, Maiorescu stăruiește asupra cunoscutei definiții că frumosul nu este numai un simplu simțământ, ci o idee încorporată într-o formă sensibilă, deși aici prin idee trebuie să înțelegem mai mult un simțământ decât o cugetare exclusiv intelectuală; și el caută să arăte că de o asemenea definiție trebuie să ținem noi seama în producțiunile noastre literare. Dar această apropiere între artă și știință, nu în-

seamnă confundarea lor. Artă este o idee sensibilizată, pe când știința este o idee desprinsă de sensibil. Adecă nu trebuie să credem că facem artă atunci când facem știință, sau invers, — deși trebuie să le aplepiem.

Vorbind de artă, Maiorescu zice că ceea ce ne trebuie este o artă tipică, sau impersonală, adecă o operă care ne aduce mai puțin aminte de interesele individuale, și ne ridică la emoțiuni impersonale. Numai prin atari emoțiuni omul se desrobește de egoism și trăește o viață morală. Căci mintea omenească este un straniu product al formațiunilor animalice, care este vecinic agitat. Iar artă este ca un liman de adăpostire, de liniștire sau de repaos al inteligenței. Ea duce la morală prin faptul însuși de a nu avea o intenție morală, ci un scop de liniștire, prin trecerea de la egoism la o stare impersonală.

Prin această impersonalitate, sau prin această artă pentru artă, Titu Maiorescu dă o *direcție nouă* culturii românești. Dar această direcție nu a fost de la început înțeleasă, ci ea i-a adus autorului său învinuirea de cosmopolit. Acuzațiunea nu eră îndreptățită. Incă din *Einiges Philosophische*, Maiorescu dovedise ce dureros îl impresionă, în Germania, ignorarea vieței românești, despre care acolo scria de ex. istoricul popular Steger și filologul Diez.— Tănărul român îi clasifică printre falsificatorii adevărului din indiferentism către adevăr ori către neadevăr. Sămânța națională eră, în acel tănăr, productivă. — Inșă extrema sa iubire de adevăr, îi opreă pe loc orice entuziasm nemotivat. De aceea, zice dl Duică, el a vorbit *contra școlii Barnutu*, în 1868, formulând judecata că „un popor are dreptul la existența națională și teritorială, nu în urma naționalității sale brute, ci numai în măsura contribuirii individuale la cultura omenească; și — prin urmare — că un popor care a rămas indiferent când s'a spoliat de o parte a teritoriului său, de limba, de tradițiile și de legile sale, a meritat să le piardă; și că, pe de altă parte, numai atunci va avea dreptul să-și recâștige pământul, când, în mijlocul concurenței cu vecinii săi, întru însușirea culturii, se va arătă demn de vechea poziție geografică la care aspiră, și de suveranitatea ce o reclamă“. — Iar doi ani mai înainte, în *crierea lui Lincei române*, la 1866, severul Maiorescu admisesse ideea națională; tot secolul XIX eră, și pentru el secolul naționalităților; în acest secol, scria el, „s'a lămurit și se realizează, ideea, că popoarele sânt chemate a se întări în cercuri etnografice deosebindu-și fiecare misiunea istorică după propria sa natură. Pe lângă tezaurul comun al popoarelor civilizate, fiecare mai are tărâmul său aparte, în care își desvoltă în mod special individualitatea, și, separându-se aci de toate celelalte, își constituie naționalitatea sa. Astfel, se cere ca poporul modern să aibă o formă de stat națională, și mai ales o literatură și o limbă națională“.

Acesta este, în liniile sale cele mai generale, discursul dlui G. Bogdan-Duică rostit la intrarea sa în Academie. — Am ținut să ne ocupăm de el, pentru că ni s'a părut a fi o admirabilă tălmăcire a lui Titu Maiorescu, care a fost criticul literar al României contemporane. Trebuie să mărturisim că ne-a surprins chiar faptul de a vedea că un istoric al literaturii mănuește cu atâta înlesnire ideile filosofice, deși îi cunoșteam rara sa erudiție.

Dl G. Bogdan-Duică a prins foarte bine esența cugetărilor lui Maiorescu, atunci când ni-l înfățișază nu ca aparținând unei anumite școale, ci ca fiind un armonizator în care se sintetizează diversele curente ale culturii umane. Unii ar putea zice că Maiorescu este un eclectic. Dar adevăratul său nume este acela de armonizator. Așa se explică de ce el este un partizan al raționalismului rece al lui Herbart, și de ce, totuși, are și entuziasmul pe care acesta nu-l are.

Însă, firește, acest studiu, nefiind încă decât un scurt discurs de recepție, nu putea cuprinde toate notele ce caracterizează filosofia lui Maiorescu. Între altele, după cum a observat și primitorul său în Academie, dl Sextil Pușcariu, savantul profesor de filologie de la Universitatea din Cluj, dl G. Bogdan-Duică a stăruit mai numai asupra izvoarelor streine, trecând prea repede peste cel românesc, din care s'a inspirat Maiorescu. Și trebuie să spunem că dacă acesta este un armonizator, cauza adâncă stă poate în sufletul său românesc. Căci sufletul românesc este mai ales o putere de sinteză. Încât poate că Maiorescu trebuie să ne apară mai cu seamă ca fiind un Român care cere ca filosofia românească să se desvolte de acord cu filosofia omenirii, dar și invers, filosofia românească, împărtaşindu-se de la filosofia omenirii, să-și altoiască aceasta pe propria sa fire națională de împreunătoare a contrastelor, iar nu absorbindu-se în aceasta. — Apoi trebuie să semnalăm marele rol pe care îl are în gândirea lui Maiorescu ideea unei filosofii științifice. În deosebi prin această idee Herbart îl impresionează. Lozinca sa, atunci când, după terminarea studiilor, se reîntoarce din străinătate în țară, este propoveduirea unei asemenea filosofii. Și el, găsind aceasta și la un Auguste Comte, devine din ce în ce partizanul pozitivismului, deși el nu exclude cu totul metafizica, așa după cum afirmase că voește să facă filosoful francez. — Iar în legătură cu entuziasmul pe care el îl adaugă raționalismului lui Herbart, ar trebui să constatăm existența intuiției intelectuale, pe care Herbart o proscribe, dar pe care el o admite. Și, după cum se știe, această notă are mare importanță. Una dintre cele mai vii discuții în problema cunoștinței, este cea referitoare la intuiția intelectuală. Și, mergând mai departe, am vedea poate înrăurirea lui Victor Cousin în *Einiges Philosophische*. Și

tot aici, precum în *Logică* și în *Critice*, să nu uităm idealismul său. Despre acest idealism, Mihail Eminescu a scris minunate pagini, cu prilejul analizei făcute asupra *Logicei*. — În sfârșit după ce vom fi arătat, cât mai în totalitatea lor, elementele ce alcătuiesc *direcția nouă* dată de Maiorescu culturii românești, va trebui poate să punem acest curent într'un raport special cu *direcția cea veche*, întrebându-ne cărei necesități precise a corespuns intervenția lui Maiorescu; ce a adus ea cu adevărat nou și folositor; în ce a fost ea exagerată? — Căci, în ceea ce ne privește, noi credem că Maiorescu a adus foarte mari servicii culturii neamului nostru, dar a atins și anumite lucruri într'un chip care nu trebuia să fie. În clipa în care el începe a se afirma, cugetarea românească era înfățișată de învățați ca Simion Barnutiu sau Hasdeu, cari, în același timp, erau și niște înflăcârați naționaliști. Maiorescu se întreabă în ce măsură un om de știință poate să aibă și entuziasmul patriotismului? Și răspunsul său este că acest entuziasm trebuie să fie mai potolit, deoarece altfel scade nivelul științific. Răspunsul, credem noi, are o parte foarte folositoare, și una foarte păgubitoare. Admițând că *direcția cea veche* exagerase sentimentalismul în paguba științei, nu este mai puțin adevărat că *direcția cea nouă*, la rândul său, exageră știința în paguba sentimentului. Incât ceea ce trebuie să facem noi când examinăm cele două curente, pe cel vechiu înfățișat de un Barnutiu sau Hasdeu, și pe cel nou, dat de Maiorescu, este nu ca să luăm poziția unuia împotriva celuilalt, ci ca să realizăm o sinteză. Operile mari izvoresc din împreunarea căldurei sentimentului cu lumina cea rece a rațiunii. Insuși Maiorescu simțise nevoia ca să fie mai cald decât un Herbart. — De altfel, o atare sinteză pare a se fi și început să se înfăptuiască, în chip firesc, prin cugetarea timpului nostru. Și așa fiind, se pune chestiunea de a ști dacă pentru a-l înțelege cât mai deplin pe Maiorescu, nu este bine să-l considerăm în șirul de expresii ale sufletului românesc, din care el face parte. Poate că pentru a prinde cât mai adânc rostul său în istoria culturii noastre, trebuie să-l privim mai ales în înălțuirea sa cu ceea ce l-a precedat și cu ceea ce l-a urmat.

Dar, negreșit, dl G. Bogdan-Duică nu putea să îmbrățișeze toate aceste puncte de vedere într'un discurs de recepție. Ci credem că d-sa le va cerceta în viitorul său studiu. Nimeni poate nu este mai chemat să ne arate locul ocupat de un Titu Maiorescu în cultura noastră.

Marin Ștefănescu.

E. Lovinescu. *Critice*. Vol. V. București 1921. Edit. Viața Românească.

Volumul al cincilea al criticilor dlui Lovinescu cuprinde: două studii mai lungi, unul despre romanul „Ion“ al dlui Rebreanu și altul despre opera lui Duiliu Zamfirescu; o serie de unsprezece

„figurine“; o privire asupra Romei imperiale, inspirată de o lectură a lui Tacit; un capitol despre literatura Ardealului „cu prilejul literaturii dlui I. Agârbiceanu“ și „glosse pe marginea cărților“ Dl Lovinescu este astăzi unul din criticii cei mai cetiți pe cari îi avem. Bun cunoscător al literaturilor clasică și franceză, el aduce în studierea operilor scriitorilor români o metodă, preferințe și o formațiune a spiritului care îl înrudesce cu criticii francezi ai secolului trecut. Tot la aceeași bună școală și-a format d-sa și stilul, vioiu, plin de vervă, spiritual, ușor — a se vedea figurina Emil Isac, în forma ei glumeață, mai usturătoare decât cine știe ce studiu serios și sever — suferind de oarecare abuz de neologisme și de neglijențe proprii jurnaliștilor — cum ar fi în studiul despre Ion — numai atunci când nevoi de ordin tipografic îi impun, probabil, o prea mare grabă.

Dl Lovinescu e un spirit fin și larg-văzător, iubind sincer literatura, purtându-i un mare interes și bucurându-se ori de câte ori o lucrare nouă, cât de cât remarcabilă, îmbogățește tezaurul literaturii noastre contemporane. Și cum dragostea este cel mai sigur mijloc pentru a pricepe un om sau o carte, judecățile și concuziile sale sânt mai totdeauna juste. Romanul „Ion“, ne spune Dsa, este înrudit, prin procedeul întrebuințat spre a-ți da impresia imensității vieții, cu Războiul și Pace al lui Tolstoi, dar și cu toată arta clasică franceză, prin întrebuințarea simplificării și reducerii sufletului eroului la o pasiune dominantă și devoratoare. „Lipsită, ca și semănătorismul, de orice ideologie, de orice preocupare pur artistică, de latură speculativă, epopeea scriitorului nostru . . . reprezintă realizarea integrală a idealului semănătorist“. (pag. 14).

Opera lui D. Zamfirescu este analizată încă cu mai mare simpatie. Latura morală, educatoare, a ei este pusă în evidență cu multă pătrundere, chiar cu duioșie. Într'o epocă în care se face atât de des confuzie între boier și ciocoiu și în care cu șiretenie se pretinde că toate relele ne vin de la această clasă, Zamfirescu are curajul să-și ia modelele din mica boierie rurală, să ne-o arăte încă plină de virtuți, și să ne dea impresia că în această pictură nu e nici o notă pusă din bunăvoința artistului, ci că totul e veridic.

Admirația dlui Lovinescu „pentru cel mai clasic dintre scriitorii noștri contemporani“ este mai puțin vie, atunci când vorbește de Zamfirescu ca dramaturg. Partea studiului său unde se ocupă de drama *Voichifa* este dintre bucațile cele mai bine scrise, plină de o urbanitate în blam cu care nu ne-a obicinuit totdeauna critica română, și nici chiar dl Lovinescu. Sânt mai puțin de acord cu d-sa în ultima parte a studiului, atunci când ne vorbește de *Pe Marea Neagră*. Ca poet Zamfirescu mi se pare cu mult inferior romancierului. Melancolia amurgului nu

izbutește singură să facă interesante versurile banale, temele prea cunoscute, prozaic versificate ale literatului așa de minunat ca romancier.

Dintre „Figurine” în afară de cea a dlui Emil Isac pe care am amintit o, o mică bucată de antologie, mai ni se par demne de remarcat: Elena Farago, una dintre cele mai simpatice figuri din poezia contemporană română, cu drept numită de d. Lovinescu „cea mai patetică și mai personală poetă a generației noastre literare” și Costahe Negruzzi. Mă întreb însă: oare crede dl Lovinescu tot binele pe care l-a tipărit despre Carmen Sylva?

Figura dlui I. Agârbiceanu, simbolică oarecum în literatura Ardealului, este analizată și pusă în evidență cu o căldură și o dragoste stăpânită în adevăr emoționantă. În 1911, când a fost scris acest articol, aveam unii pentru alții o rezervă de iubire, o pricepere, o stimă care au rămas încă în sufletul multora; dar care nu mai au curajul să se arate deschis ca atunci, acum când o serie de învrăjbitori își fac un merit și-o plăcere din a ne asmuți pe unii asupra altora.

Restul volumului cuprinde studii fără directă legătură cu literatura română.

G. Oprescu.

I. Ibrăileanu. *Note și Impresii*. Iași. Viața Românească, 1920. Prețul L. 12.

Noul volum al dlui Ibrăileanu cuprinde: Note pe marginea cărților; profiluri; ocazionale. Notele, cele mai multe, privesc literatura streină.

Problemele de literatură română atinse în acest volum sânt multe și felurite, de la literatura populară până la Patima roșie. Vlahuța, cu ocazia operei lui despre Trecutul Nostru, Goga cu Cântece fără Țară și Caragiale cu Foiletoanele publicate mai întâiu în Universul, apoi în volum, se bucură de câte un studiu mai lung. Cel mai cu pătrundere scris mi se pare cel despre Goga. Nici asupra lui Vlahuța, nici asupra lui Caragiale nu ni se spune nimic nou.

Dintre Profiluri pe al lui Gherea am avut ocazia să-l analizez anul trecut. Restul cuprinde aprecieri și observații interesante, ca tot ce scrie dl Ibrăileanu, dar nimic deosebit. Am fost cu deosebire decepționat citind profilul lui Eminescu. Dl Ibrăileanu îl iubește, îl admiră, îl cunoaște poate ca foarte puțin, și totuși nu izbutește să ne convingă de ceea ce afirmă. Dacă n'am fi simțit și noi mărimea lui Eminescu, în care natura crease dacă nu „pe cel mai mare liric modern” cum se exprimă d-sa, dar pe unul din cei mai mari, greu am fi ajuns la această concluzie după articolul dlui Ibrăileanu. Cea mai mare parte din acest articol este consacrată unei plicticoase explicații de psihologie, după metoda germană.

Cu mult mai reușite mi se par notele scurte, portretele din câteva linii esențiale. Cerna, dna Papadat-Bengescu, Diamandy, Jean Bart, Panu, Gane se citesc cu multă plăcere. Ceea ce face adesea neplăcut stilul dlui Ibrăileanu este o insistență revenire asupra unei afirmațiuni făcute, un fel de bătaie din picioare în loc, de care bucățile mai scurte sânt lipsite.

O notă simpatică, întâlnită destul de des în acest volum — și cu privire la Eminescu, și la Vlahuță, și la Caragiale — este aducerea aminte, puțin cam melancolică, a rolului pe care acești autori l-au avut în formarea literară a generației dlui Ibrăileanu. E ceva duios în acest sentiment de recunoștință pentru plăcerea ce au procurat adolescenței celor din generația dlui Ibrăileanu. Ca ori ce sentiment delicat, sincer exprimat, el ne mișcă.

Dar, ar zice cineva, cu aceasta ieșim din domeniul obiectivității criticului, așa cum îl înțelege lumea și, probabil și dl Ibrăileanu.

Pe mine însă, și cred că și pe alți cetitori ai volumului, nu ne-a supărat de loc această notă lirică.

De aceea paginile pe care le-am citit cu cea mai mare plăcere din acest volum de Note și Impresii, în afară de cele amintite mai sus, sânt cele de la urmă, necrologu' pentru pomenirea marilor dispăruți ai literaturii române, în timpul războiului.

G. Oprescu.

Iacob Negruzzi. *Amintiri din „Junimea“*. Viața Românească. Prețul 25 lei.

Dl I. Negruzzi scoate în volum amintirile sale despre Junimea, publicate în *Convorbiri Literare*. Partea cea mai interesantă a lor, portretele (în afară de cel a lui Alecsandri), a fost analizată în Dacoromania de anul trecut. Valoarea documentară a acestei scrieri este de netăgăduit, dl Negruzzi fiind unul din fondatorii celebrei societăți și directorul revistei *Convorbirilor*, ce o reprezintă. Vom găsi date importante atât cu privire la originea societății, cât și a atmosferei ce domnea în întrunirile Junimei.

Personagiile mai importante, în jurul cărora sânt mai ales brodate aceste amintiri, sânt: Pogor, Maiorescu și Alecsandri. Acesta din urmă, mi se pare, ar fi putut oferi modelul unei fizionomii mai plină de viață, decât silueta nițel palidă, care se desprinde din volumul dlui Negruzzi.

Istoricul epocii dintre 1860 și 1870 va găsi și el câteva de spicuit în acest volum. Două mi se par mai ales paginile care l-ar putea interesa: prima, cea în care ni se explică originea antipatiei lui S. Bărnuțu pentru Maiorescu, și pe care aș recomandă-o și atenției celor cari vor face istoria timpului nostru; cea de a doua e descrierea dramatică a evenimentelor din Iași, cu ocazia alegerii Domnitorului Carol.

Valoarea literară a scrierei este inferioară valorii ei de informație. Opera cu același nume a lui G. Panu, deși tot așa de puțin obiectivă, este mai vie, mai plină de nerv. Din ea mai bine vedem rolul însemnat pe care Junimea l-a jucat în dezvoltarea literaturii și limbii noastre, în a doua jumătate a secolului XIX.

G. Opreșcu.

Const. Săineanu: *Dicționar Român—Francez*. Edițiune școlară. Samitca. Craiova. S. A.

Dicționarul Român-Francez al dlui Șăineanu umple o lacună de mult simțită de profesorii și elevii liceelor noastre. Dicționarul portativ al dlui Damé, epuizat, nu se mai găsește nicăiri. Ediția cea mare, valoroasă din multe puncte de vedere, nu se mai află decât prin biblioteci. Dl Șăineanu ne aduce dicționarul dsale de 478 de pagini, îngrijit lucrate, mai puțin bine tipărite, și prin aceasta ne face un mare serviciu. Mi se pare lucrarea de acest gen cea mai serioasă pe care am văzut-o în ultimul timp.

G. Opreșcu.

H. Saniielevici. *Noi studii critice*. Socec & Comp. S. A.

Studiile dlui Saniielevici se raportează, cele mai multe, la literatura universală. Dar problemele care îl preocupă, teoriile de la care pornește, exemplele ce le dă, nu sânt indiferente nici cercetătorilor literaturii române. Ca tot ce a scris și până acum d. S., noile studii critice poartă pecetea unui temperament puțin obicinuit în literatura noastră. Om de cultură științifică, mai mult de cât literară, om de principii mai ales, de convingeri, pe care le simțim puternice și greu de schimbat, d-sa dă impresia unei energii concentrate, gata să izbucnească în laude exagerate, atunci când aprobă, în critice acerbe, atunci când desaproabă. Mare admirator al echilibrului, al măsurii, d. S. este prea subiectiv, prea liric, ca să observe totdeauna echilibrul și măsura. Și totuși îl cetim cu mult interes, căci îl simțim serios preocupat de lucrurile ce spune, reflectat, hrănit cu bună literatură, aprij. viu, neliniștit.

Teoriile sale pot să ne pară uneori false, ca în studiul *Doi Pictori*, sau exagerate, ca în *Școli și genuri literare*, unde bagă cam cu forța anume opere în anume școli, sau duce prea departe raportul dintre starea economică, clasa socială și felul literaturii, — ele ne dau însă totdeauna de gândit.

Analiza ce ne dă despre pastelurile lui Alecsandri este fină, pătrunzătoare, străbătută de un sentiment de dragoste pioasă pe care poetul o merită, de sigur. „El ni se arată, zice d. S., când ca artistul secolului al XVIII, care se joacă cu natura și se alintă grațios, când ca boierul român, care-i bun și vechiu prieten al

naturei, dar cu o nuanță de superioritate și protejere“. Printre multele feluri de a iubi natura și a o exprima, acesta este destul de interesant, mai ales când ești în stare să te exprimi în limba aceea, de o claritate și gingășie remarcabilă, a lui Alecsandri.

Și însemnează a avea buni ochi, când vezi în Vlahuță pe „tipicul reprezentant al intelectualilor mici burghezi, cari, supt un fals steag socialist, au luptat în ultimele decenii ale secolului al XIX, ca că-și facă loc la banchetul neproductivei burghezii românești“.

Di Pătrășcanu, „singurul discipol al lui Caragiale“, pentru duioșia și humorul ce pune în schițele sale, este mult admirat de d. Sanielevici. Pe drept îi remarcă d-sa lipsa de fantezie, care îl face să nu inventeze nimic, e adevărat dar să păstreze în ce scrie un parfum al vieții trăite. Aș adăuga numai că din aceeași pricină d. Pătrășcanu ne-a dat în primul volum tot ce ne putea da, schițele sale de acum, de o monotonie exasperantă, nefiind decât un fel de variante ale primelor.

Volumul se termină cu două studii despre Gherea, ca om politic și critic literar.

G. Opreșcu.

Frank J. Wilstack, *A Dictionary of Similes*, London, 1917.

Autorul, observând sărăcia de comparații a multor scriitori de astăzi și repetiția nesfârșită și plictisitoare a aceluiași comparații învechite, a avut originala idee de a aduna, timp de 25, de ani, în toate cărțile pe cari le citea, toate comparațiile, însemnând și izvorul. Firește că în urma cetirilor mai îndelungate constată că unele comparații pe cari le credea originale, erau mult mai vechi și că nu li se mai putea stabili paternitatea. Grupându-și materialul, compuse un dicționar de comparații, care poate fi nu numai util scriitorilor, deșteptându-le idei care le pot îmbogăți stilul, dar care este în același timp o operă științifică; întrucât este știut că comparația a fost totdeauna unul din cele mai însemnate mijloace de îmbogățire a limbii. De sigur că dacă s'ar face o astfel de lucrare și pentru alte limbi s'ar putea dovedi originalitatea fiecărui popor și pe această cale, căci, pe lângă comparațiile comune tuturor, se vor găsi multe altele ieșite din felul deosebit de a simți și de a gândi al fiecăruia, provenit firește din natura diferită a ocupațiilor sale și a împrejurărilor în care a trăit. Pentru unele noțiuni comparațiunile se pot număra cu sutele: așa la cuvântul „sweet“ (dulce găsim peste 200, tot așa la „swift“ (iute) etc. Felul caracteristic al unui popor ar mai putea reieși și din numărul mai mic sau mai mare de comparațiuni ce are pentru anumite noțiuni. O astfel de lucrare nu ar fi deci numai o lucrare filologică, ci în același timp și o însemnată contribuție la studiul psihologiei popoarelor.

P. Grimm.

B. Marian, *Dicționar de citate și locuțiuni străine*. latinești, grecești, franceze, italiene, germane și englezești. Ediția IV-a revăzută și adăogită. Buc. 1921.

Este o carte bună și folositoare pentru publicul mare. Are de cele mai multe ori o explicație asupra contextului cu indicarea originii citatului și o lămurire asupra cazurilor în care se întrebuițează, pe lângă traducere care este aproape totdeauna corectă. Câteva observațiuni cari să lămurească de ce zicem numai *aproape* și de cele mai multe ori, și nu totdeauna:

Additus ab insolente Gallo ponderi gladius, este tradus doar prin „a-și aruncă sabia în cumpănă“, după care urmează indicația izvorului, fără nici o lămurire însă pentru cei cari n'au textul la îndemână, sau nu cunosc destul de bine istoria. *Honestā veritas* este tradusă prin „adevărul sublim“. *Canis a non canendo*, *lucus a non lucendo* sânt traduse, dar nu se dă nici o explicare despre falsitatea acestor etimologii, pe care chiar autorul are aerul a le lua în serios, biziindu-se pe autoritatea lui Varro și Quintilian, pe cari îi citează. La *Cum grano salis* se dă explicația că „însemnează că ceea ce spui nu trebuie luat în serios“, de a cărei exagerare traducătorul își poate da ușor seama. *Indocti discant et ament meminisse periti* este dat ca proveind din „A. Pope, Essay du criticisme“, care l-a întrebuițat și el numai ca motto, cum îl poate întrebuiță oricine dar care nu este autorul dictonului, după cum nu este nici un scriitor francez, cum ar părea să rezulte din citarea în franțuzește, fără altă lămurire, a cărții sale „Essay on criticism“. Tot așa *Post nubila Phoebus* este dat ca provenind din scriitorul englez W. Langland, care și el a împrumutat de aiurea acest citat, a cărui paternitate n'are de altfel mare importanță. Expresii ca „*l'épée de Damoclès*“, „*supplîce de Tantale*“, „*boîte de Pandore*“, „*toile de Pénélope*“, „*tête de Méduse*“, „*Noeud gordien*“ pe cari le dă chiar de două ori, odată supt „c'est la...“, nefiind propriu zis franțuzești, își aveau mai curând locul alături de locuțiuni clasice, cari se întrebuițează în toate limbile culte de astăzi.

Incognito se găsește supt „*garder l'incognito*“ și nu unde ar fi natural, la locuțiunile latinești, nici măcar la litera supt care te-ai așteptă să-l găsești. La o expresiune ca „*je m'en fiche*“ se puteă spune că nu se prea întrebuițează în cea mai bună societate și că este de multe ori înlocuită prin „*je m'en moque*“. *Qui dort, dîne* este greșit tradus prin „cine doarme nu se gândește la mâncare“. *Relâche* nu se traduce prin infinitivul „a întrerupe“.

La locuțiunile italienești n'ar trebui să lipsească cuvinte ca *adagio*, *presto* etc. care se întâlnesc atât de des.

La unele proverbe ca „*Gleich und gleich gesellt sich gern*“ ar puteă trimete și la celelalte expresiuni similare, ca „qui

s'assemble, se ressemble“, „dis-moi qui tu hantes, je te dirai qui tu es“, care nu trebuie tradus prin „spune-mi cu cine te aduni“, ci prin „spune-mi cu cine te'nsoțești și-ți voi spune cine ești“ sau prin „cine s'aseamănă s'adună“. Un proverb ca „*In wenig Tagen kann sich viel ereignen*“ are de corespunzător românesc: „Nu aduce anul ce aduce ceasul“. *Neue Besen kehren gut*, nu este bine redat prin „ce-i nou e și frumos“. *Der Mensch der sich überwindet* nu este „omul care se bizue pe sine însuși“.

A traduce „*A second Daniel*“ din Negustorul din Veneția, prin „un al doilea Daniel“, fără nici o altă explicare, e tot atât cât și nimic. *Caviare to the general* are corespunzătorul românesc „Ce știe țiganul ce-i șofranul“, simpla traducere „icre negre pentru popor“ nu spune nimic.

Sperăm că la o a cincea ediție revăzută se va ține seama de aceste observațiuni.

P. Grimm.

Lucy Byng, *Roumanian Stories, translated from the original Roumanian*, London, 1921.

O culegere de povestiri și schițe mai ales de alescii-torilor contemporani: Sadoveanu, Brătescu-Voinești, Slavici, Beza, ca și din ale aceluia care s'au stins de curând: Caragiale, Delavrancea, dar și trei bucăți ale scriitorilor mai vechi: Alexandru Lăpușneanu al lui Negruzzi, Moș Nichifor Coțcarul al lui Creanga și în lume de Popovici-Bănățeanu. Acestea două din urmă mai ales au plăcut foarte mult în Anglia, după cum aflăm dintr'o dare de seamă a dlui Dragoș Protopopescu (în *Ideea Europeană*) asupra criticilor foarte favorabile ce s'au făcut cărții în toată lumea anglo-saxonă. Cartea este însoțită de o prefață a M. S. Reginei și o introducere a dlui S. Mehedinți, în care caracterizează în scurte cuvinte pe scriitorii din ale căror opere se dau traduceri foarte reușite, pentru cari autoarea, care știe românește, s'a mai bucurat și de ajutorul prețios al dlui M. Beza, cunoscutul scriitor și lector de limba română la King's College în Londra. În alegerea bucăților, Brătescu-Voinești este cam nedreptățit, se dă din el numai Puiul și Vârcolacul, aceasta din urmă nefiind de sigur una din bucățile lui cele mai impresionante și mai caracteristice și astfel se explică de ce tocmai acest scriitor, care prin duișia ce-l apropie de Dickens, ar fi trebuit să vorbească mai mult sufletului englez, a plăcut mai puțin. Cartea aceasta, care ar trebui să mai fie urmată și de altele de același fel, a făcut de sigur un mare serviciu cauzei românești în lumea anglo-saxonă, unde poporul român este atât de puțin cunoscut. În timpul războiului s'a mai publicat în America într'un volum elegant, traducerea în englezește a câtorva bazme ale lui P. Ispirescu, supt titlul: *The Foundling Prince and other Tales*. Traducerea e făcută de Iulia Collier Harris și Rea Ipcar, aceasta din urmă o Româncă, care a

mai publicat și în traducere franceză, în colecția „Les cent Chefs-d'Oeuvre étrangers“ o antologie a literaturii românești supt titlul „*Ecrivains Roumains*“, *Morceaux choisis*, însoțind traduceri și cu biografii mai amănunțite. Volumul acesta din urmă cuprinde însă numai traduceri din scriitorii mai vechi, nimic nici măcar din Caragiale, singur Vlahuță dintre cei morți de curând bucurându-se de o excepție. În această privință antologia engleză a dnei Lucy Byng este mai completă și ne așteptăm că dșoara lpcar ori unul sau altul dintre mulții profesori francezi din învățământul nostru vor umplea golul și ne vor face mai cunoscuți în lumea europeană prin traduceri din scriitorii în viață, dintre cari unii merită de sigur să treacă de hotarele țării.

Prin traduceri publicate în ultimul timp s'a reluat în sfârșit firul unei propagande folositoare, care fusese întreruptă multă vreme, dar care fusese foarte intensă pe vremea renașterii României când se publică de pildă în Londra, în 1854, doi ani numai după apariția colecției Baladelor și Doinelor populare ale lui Alecsandri, volumul „*Doine, or the National Songs and Legends of Roumania*“, traduse în englezește de E. C. Grenville Murray, cu ajutorul lui D. Bolintineanu, pe care traducătorul îl întâlnise în exil în insula Principo; și aproape imediat după aceasta: *Rouman Anthology* de Henry Stanley, care conține într'un volum elegant ilustrat, pe lângă traduceri englezești, și textele românești ale bucăților traduse. Despre acestea vom mai vorbi cu altă ocazie.

P. Grimm.

Gertruda Alexandru-Hoth, *Grundzüge und Haupttypen der rumänischen Literaturgeschichte*, für deutsche Lyzeen-Handelsschulen und Lehrerbildungsanstalten, Timișoara, 1921.

Aceasta nu este numai o foarte bună carte de școală, după cum vrea s'o arate titlul. Ea cuprinde o scurtă istorie a literaturii române: după o mică introducere asupra începuturilor, înfățișează mai detaliat și corect curente literare, începând cu epoca renașterii literaturii românești, școala latinistă, și sfârșind cu literatura contimporană (1890 - 1912, ar fi putut chiar întoarce pe dos ultimele cifre scriind 1921). Cartea aceasta este însă mai ales o foarte frumoasă antologie a literaturii românești, cuprinzând peste 50 de traduceri din marii scriitori români, multe în versuri, foarte reușite. Traducătoarea are mult talent poetic și cunoaște bine nu numai limba ei maternă, ci și limba copiilor ei, căci România i-a devenit patria ei, prin căsătoria cu un profesor român bănățean, scriitor și el. Iată de pildă „Doina“ lui Eminescu:

Warum willst du ohne Wind,
Ohne Regen, Wald dich neigen
Bis zur Erde mit den Zweigen? . . .

— Warum sollt' ich mich nicht wiegen?
Meine Jahre schnell verfliegen.

Kurze Tage, lange Nächte
Für mein Laub sind böse Mächte.
Bläst der Wind das Blatt weglang,
Wird dem armen Vöglein bang.
Weht der Wind von Mitternacht,
Hält der Winter strenge Wacht.
Warum soll' ich mich nicht biegen?
Wenn die Vöglein südwärts fliegen.
Über Bäume, hoch im Klaren,
Ziehn die Schwalben hin in Scharen,

Tragen sich mit all mein Sinnen,
Führen all mein Glück von hinnen,
Ziehn in mächtigem Gewimmel,
Schatten werfend auf den Himmel.
Und die Augenblicke fliehn,
Flügelschlagend sie entfliehn,
Und mich lassen sie allein,
Welk und öde, voller Pein,
Ganz allein mit meinem Sehnen,
Such ich Trost in meinen Tränen.

În același fel e tradusă Miorița și alte poezii ale lui Alecsandri, Alexandrescu, Eminescu, Coșbuc, Iosif, dar și multe bucăți din poezii de astăzi O. Goga, Cincinat Pavelescu, Eftimiu, D. Naum, Oreste, pe lângă traduceri în proză de schițe și nuvele de Brătescu-Voinești, Sadoveanu, etc.

Prin această lucrare ea a adus reale servicii mișcării atât de necesare pentru o mai mare apropiere, întemeiată pe o înțelegere sufletească între națiunile conlocuitoare ale României mari.

P. Grimm.

Dr. Victor Cherestesi u, Iuliu Déri și Georgescu-Tistu: *Manual de limba română* pentru cl. I a școlilor secundare cu limba de predare maghiară. După metoda directă de profesorii... Ediția IV. revăzută. 1922. Tipografia Corvin, Cluj. Prețul 12 Lei... pentru cl. III. Desenuri de Emil Cornea, profesor. Ib. Prețul 20 Lei.

Anton Valentiny: *Dicționar român-maghiar pentru manualele de limba română* de Dr. V. Cherestesi u, I. Déri, N. Georgescu-Tistu. Redactat de... Tipografia Corvin, Cluj. Prețul 13 Lei.

Rareori avem, astăzi, mulțumirea să vedem ieșind de sub tipar manuale tipărite pe hârtie așa de bună, cu caractere atât de frumoase, cu ilustrații atât de bine reușite și cu atât de puține greșeli de tipar ca manualele acestea. Partea primă apare, acum, în ediția IV. Cele dintâiu trei ediții au fost scoase de Domnia Dr. V. Cherestesi u și I. Déri. Partea III a ieșit acum de sub tipar, în ediția primă.

Dar dacă ce privește *execuția tehnică*, aceste manuale sânt atât de prezentabile, să vedem ce loc ocupă în literatura noastră didactică, judecate din punct de vedere metodic. *Domniile autori sânt aderenți ai metodei directe*. În manualele dinșilor nu există nici un singur cuvânt în limba maternă a elevilor, chiar și gramatica e redactată numai în limba română. Cartea pentru clasa I are 49 de lecții. La fiecare lecție, găsim exerciții de conversație, o bucată de cetire, la început scurte și ușoare, apoi tot

mai grele, și în fine o lucrare pentru acasă. La lecția 3 începe gramatica. Temele de lucrat acasă sânt adesea exerciții gramaticale. Se găsesc și trei cântece cu note muzicale. Materialul de conversație și de lectură e potrivit cu vârsta elevilor, e practic și foarte bine redactat. În cartea de cl. III se face trecerea de la intuiția externă la cea internă. Materialul e grupat în 4 capitole: I. Școala. II. Satul. III. Viața socială la sat. Poezia populară. IV. Grădina, câmpul, pădurea și lacul. La urmă, e gramatica (morfologia și sintaxa) redactată după categorii. E de remarcat că bucățile de citire și poeziile sânt alese din cei mai buni autori și cuprind scene sau povestiri caracteristice din viața poporului nostru, așa de pildă: Pe drum de țară, o casă de bun gospodar, ascultând pe lelea Ana, mâni harnice de femeie, portul țărănesc, la clacă, la stână, etc. Unele ilustrații sânt reproduse după Grigorescu.

După ce am văzut cum sânt alcătuite manualele, cred că e util să ne oprim puțin asupra aplicării metodei directe în învățământul limbilor moderne. Metoda directă pretinde excluderea absolută a limbii materne, folosindu-se de *intuiție*. Aceasta, la rândul ei, se servește de *memoria acustică*, făcând pe elev să-și întipărească în minte sunetele care le aude, apoi de *memoria vizuală*, arătând obiectul despre care e vorba sau cel puțin un tablou, care să-l reproducă fidel, și în urmă de *memoria motorică*, dacă se poate și pipăi obiectul despre care e vorba. Cu toate serviciile acestea însemnate, care le face intuiția instrucțiunii limbilor moderne, punând în serviciul memoriei mai multe simțuri deodată, totuși *e greșit a susține că, procedând astfel, traducerea din limba străină în limba maternă se poate cu totul exclude*. Din contră, trebuie să recunoaștem că este indispensabilă, cel puțin la început, până ce elevul aude de vreo două trei ori cuvântul necunoscut lui până atunci, căci chiar dacă nu se face traducerea cu voce tare, ea se face în mintea elevului, uneori pe cale inconștientă, și numai cu timpul se dispensează elevul de ea. Greșesc aderenții metodei directe, când invocă în sprijinul acesteia, rezultatele obținute în familie, la învățarea limbii materne sau chiar învățarea limbilor străine cu guvernante sau la grădina de copii. În școală, avem la dispoziție numai câteva ore pe săptămână pentru predarea unei limbi și avem zeci de copii, mai mari decât cei de acasă sau decât cei de la grădina de copii. Deci comparația nu e potrivită. Iar cunoștințele dintr'o limbă străină obținute prin aplicarea metodei directe, în școală, fiind șubrede, — deși de efect, mai ales la examene, — dispar repede din mintea copiilor, neavând puncte de reazim și în judecata acestora. Să rezumăm: *Sântem pentru metoda directă, dar nu cu excluderea absolută a limbii materne și nici a gramaticii. Să se vorbească cât mai mult limba pe care o învățăm, dar, la nevoie, să se întrebuițeze și limba maternă.* Învățând

elevul regulele gramaticale, pe care, natural că le-a dedus el împreună cu profesorul din materialul de lectură și de conversație, își pune în activitate puterea de judecată și își fixează mai bine cunoștințele de limbă.

Revenind la manualele de care ne ocupăm, constat că ele, cuprinzând și gramatica, se pot întrebuiți foarte bine, la predarea limbii române după *metoda împăciuitoare între cea directă și cea gramaticală*.

Acum am mai avea următoarele de observat. Ar fi fost bine, cred, dacă manualul de clasa I ar fi avut mai multe lecții introductive până să ajungă la gramatică și la lucrări scrise, or cât de ușoare ar fi ele. Mai departe cred că nu ar fi fost de prisos explicarea sunetelor și semnelor limbii române. Redactarea regulelor gramaticale în limbă străină elevilor e, socotind după experiența mea, un procedeu greșit. Sânt sigur că nu se va găsi liceu ungiuresc, ai cărui elevi de cl. III să poată spune regulele gramaticale românește. (Cf. și cele spuse mai jos, la recensia manualului de limba română pentru școlile germane de D-nii Porsche și Todoran). Mai relevăm următoarele scăpări din vedere: La pag. 30-1, lecția 28, partea I, găsim frazele următoare: „Ne îmbrăcăm iute, ne încălțăm cu ciorapii și ghetete”, iar mai jos, în aceeași bucată: „După aceea luăm... în picioare ciorapii, îmbrăcăm pantalonii și ghetete”. La pag. 47, partea III, se spune că St. O. Iosif s'a născut în anul 1887, în loc de 1875. Pag. 31, partea I, găsim proverbul: Lumea pierde, baba se pieptenă, în loc de: Satul arde... Pag. 38: „Fiecare trage foc la oala lui”, mai obicinuit: jar, în loc de: foc. Pag. 33: două mătușe, în loc de: mătuși (probabil, greșală de tipar). Pag. 53: „Descrieți locuința, a cărei (în loc de: al cărei) plan îl vedeți aici”.

Apreciind calitățile acestor manuale, sânt convins că, pe lângă puțină bunăvoință și muncă, profesorii de limba română de la școlile cu limba de predare maghiară pot realiza rezultate foarte frumoase, folosindu-se de ele.

Dicționarul redactat cu atâta îngrijire de domnul A. Valentin va da elevului o parte din aceea ce nu poate da metoda directă. Insemnarea accentului va prinde foarte bine elevilor maghiari, obicinuiți să accentueze fiecare cuvânt pe silaba primă.

C. Lacea.

Dr. Rudolf Porsche und Eugen Todoran: *Romänisches Lehrbuch*. Erster Teil für die I. und II. Klasse der Mittel- und Bürgerschulen von... Sibiu-Hermannstadt. Druck und Verlag von W. Krafft. 1922.

Autorii, vechi profesori secundari, dau școlilor cu limba de propunere germană un manual de limba română alcătuit cu multă muncă, în care se ține seama de cerințele metodice și predării limbilor moderne.

La începutul cărții, găsim, drept *lecții introductive*, exerciții practice de conversație, menite a deprinde organele vorbirii, urechea și ochiul elevilor, cu sunetele și semnele limbii române. Cu aceste exerciții ar trece 15—20 de ore. *Tabla și caietul de note* sânt, de la început până la sfârșit, des întrebuințate. După lecțiile introductive urmează tablourile celor patru anotimpuri, după Hölzel. Până aici se face și explicarea sunetelor limbii române și se dau regulile ortografice. Găsesc că ar fi fost necesar să se indice, cel puțin în glosar, dacă nu chiar în toată cartea, silaba tonică în cuvintele polisilabe. — Apoi după ce elevul s'a familiarizat cu sunetele limbii române, și după ce, fără să-și dea el seama, și-a câștigat oarecare cunoștințe gramaticale, urmează materialul de lectură. „Ceeace, la conversații, eră inconștient, devine acum conștient“. Baza învățaturii o formează materialul de lectură și conversațiile, iar regulile gramaticale, explicate pe baza lecturii, prin deducțiune, au numai chemarea să sistematizeze și să fixeze cunoștințele de limbă ale elevilor. Materialul de lectură — proză și poezii — e încadrat (după Atkinson și Pearce) într'un lanț de conversații, povestiri de pătani, istorisiri, descrieri, versuri, etc. auzite sau spuse de doi elevi sau de persoanele cu care călătoresc ei sau se întâlnesc în cursul vacanțelor. Realizarea acestei încadrări — fără îndoială cam forțată — le-a dat autorilor multă bătaie de cap, după însăși mărturisirea lor, dar le-a reușit destul de bine. La alegerea subiectelor, autorii au fost conduși de *principiul de a face pe elevi cunoscuți cu poporul român, cu obiceiurile lui și cu țara pe care o locuiește*. E realitate și viață în toate. La aranjarea lui, s'a ținut seama de cerința *metodicei moderne de a trece de la intuiția externă la cea internă și de la cele ce înconjoară pe elev la cele mai depărtate*.

După materialul de lectură urmează regulile gramaticale redactate în amândouă limbile, juxtapuse, — lucru care mi se pare puțin util. O spun din experiență. În ediția primă a manualelor mele de limba germană, făcusem și eu la fel, dar ajungând atât eu cât și alți colegi, care se foloseau de cărțile mele, la convingerea că e un lucru aproape de prisos, la reeditarea cărților, am părăsit această redactare în două limbi. După gramatică, urmează materialul lexical necesar pentru prepararea bucăților de citire 1-30. Cartea se termină cu un glosar romângerman bogat și bine redactat. Câteva bucăți germane de tradus în limba română servesc mai mult pentru controlarea cunoștințelor de limbă românească. Hârtia e destul de bună și tiparul frumos și cu caractere variate, după trebuință. Greșeli de tipar aproape nu se găsesc.

Când, din însărcinarea Directoratului general al învățământului secundar, am făcut, în vederea aprobării, recensia manua-

lului acestuia, propusesem dlor autori să înlocuiască adjectivul *romänisch* cu forma corectă *rumänisch*. Dinșii mi-au răspuns că nu pot, căci schimbând se tem că nu li se va aprobă manualul, deoarece Consistorul sășesc are ordin de la autoritățile noastre să întrebuițeze numai forma *romänisch*. Regretăm că se impune o astfel de formă scâlciată, care nu ține seama nici de tradiția istorică nici de trecerile fonetice ale sunetelor.

Profesorii de limba română de la școalele cu limba de predare germană pot fi mulțumiți de a aveâ la îndemână un manual atât de bun.

C. Lacea.

Rumänische Konversations-Grammatik zum Schul-, Privat- und Selbstunterricht von Romeo Lovera, ehem. Professor am Oberrealgymnasium Nicola Bălcescu in Braila und Dr. Phil. Adolf Jacob. Dritte Auflage. Durchgesehen und verbessert von Professor Dr. A. Storch, Brandenburg (Havel). Heidelberg. Julius Groos, Verlag. 1921.

E o carte scrisă după conosciuta metodă *Gaspey-Otto-Sauer*, prea puțin recomandată de profesori și cu toate acestea destul de des întrebuițată de particulari, mai ales de oameni trecuți de etatea școliei. Tocmai împrejurarea că această metodă e atât de cunoscută și că aceste cărți sânt atât de răspândite mă dispensează, cred, de a mă ocupa, la locul acesta, de lipsurile și de calitățile acestei metode. Se știe că *e departe de metoda directă*. Fiecare lecție din aceste cărți conține reguli gramaticale, o listă de cuvinte, o deprindere în limba streină, o deprindere în limba germană, conversație, apoi idiotisme și proverbe și câte odată o fabulă. *Metoda aceasta vrea să servească pe toată lumea, pe elevi, pe călători, pe negustori, etc.* Pe noi ne interesează mai mult decât acestea să vedem cum se prezintă a lil ediție a acestei cărți față de cele două dintâiu. Mare deosebire între ele nu este, deși se simte că editorul a încredințat ediția aceasta *unui om cu pregătire filologică, fost elev al dlui Weigand, Dr. A. Storch*. Sânt de remarcat mai ales revizuirea foneticeii, redactarea mai practică a regulilor gramaticale, completarea glosarelor și introducerea ortografiei Academiei Române. Ca în toate cărțile din editura aceasta, așa aflăm și aici accentul marcat în cuvintele polisilabe, ceea ce vine în ajutor mai ales celor care învață în particular limba noastră. Pronumele și prepozițiile — părți grele ale gramaticei limbii noastre — sânt tratate cu pricepere și destul de pe larg. Scrisorile comerciale de la urmă sânt folositoare atât elevilor de școli comerciale, cât și comercianților, care voesc să se ocupe cu limba noastră.

Convins că fac un serviciu autorilor, în cele următoare îmi iau voia a scoate la iveală unele greșeli care le-am observat. Trec

peste greșelile de tipar, destul de numeroase de altcum, care se pot scuza, în parte, cartea fiind culeasă de culegători care poate nu cunosc limba noastră. Vom începe cu fonetica. Pag. 2: „A trebuie pronunțat totdeauna mai deschis decât în germană, cam ca în franc. (pas) sau în ital. (caro)“. Admitem partea primă, dar e greșită comparația cu franc. *pas*, care tocmai că nu se pronunță deschis și deci diferă și de ital. *caro*. — În prefață, pag. V, dl Storch spune că, la transcrierile fonetice, s'a luat mai mult după pronunțarea bucureșteană. Atunci avem dreptul să-i respingem pronunțarea cuvintelor: *crește*, *vrednic*, *cerc*, etc. (pag. 4, 10), cu *e* deschis, care se aude în unele regiuni locuite de Români, dar nicidecum în București — În cuvintele: *baie*, *euu*, *două*, *căprioară*, etc. nu avem triftongi, ci diftongi. — Nu se zice și nu se scrie *femea*, cum se găsește de patru ori numai la pag. 266, ci femeia, de asemenea e mai bine să scriem *ideea* decât *idea* (pag. 80). — Nu se zice *conjunțiuni temporale* (pag. 220), ci *temporale*.

Să trecem la greșelile de sintaxă. Pag. 1: «*punctul și virgulă*», în loc de: punct și virgulă. — La pag. 19, găsim regula următoare: „Substantivele care arată persoane, precum și pronumele, pot primi și prep. *pe* la acuzativ“. (Cf. pag. 31) Trebuiau precizate cazurile când se pune prep. *pe* și când nu se pune, precum și întrebuintarea formei articulate și nearticulate, la acuzativ. De aici apoi confuzie la paradigmele de declinațiune, v. pag. 30, 49, 50, 52, etc. — Nu se zice: „(A umblă) *în trăsura*“ (pag. 107), ci: în trăsură, dar mai bine: a merge sau a ieși cu trăsura. — Nu: «*odată pe lună*» (pag. 215), ci pe lună. — La pag. 119: «*E destulă o sinjură greșală de lopată pentru ca dintrînsă să nu mai rămâie decât țandări*“, în loc de: E destul o singură greșală de lopată pentruca dintrînsa să nu mai rămâie decât țandări. — Consecutio temporum greșită: «*Ce răspunse călătorul și ce făcuseră* (în loc de făcură) *atunci birtașul și lumea curioasă?*» pag. 227. — La pag. 238: *Multe capete ale boilor*, în loc de: Multe capete de boi. — Barbarisme: pag. 66: „*Noi vom avea somn*“, în loc de: nouă ne va fi somn. — „*Ce timp face afară?*“ pag. 74, în loc de: Ce timp e afară? — Pag. 104: «*Ochiul vedeă o întindere de două ore, fără să întâmpine decât o luncă lată*», în loc de: fără să întâmpine altceva decât...

Mai relev unele greșeli de categorie lexicală-semantică. Pag. 1: *Anführungsstriche* — „*semnele introducerii*“, în loc de: semnele de citațiune sau citațiunii, ghilemele. — Nu: „*Bisectil*“ (pag. 84), ci: bisextit. — Nu: «*scrisa mea*» pag. 97, ci: scrisul meu. — În loc de: „*coronă*“ (pag. 102) și „*gâlbeni*“ (pag. 66) mai bine: încoronă și îngâlbeni. — De când e adverbul „bine“ un derivat al adjectivului bun, bună? (pag. 71). — Cunosc expresia: în lung, dar nu: „în lungiș“ (pag. 199). — Vorba „*negustor*“ în loc de

„neguțător“ o dă în notă ca falsă (pag. 278). De ce? — Proverbul de la pag. 211: „*Cine meruește, îndrăznește*“, e corect: Cine îndrăznește, miruește, (= câștigă, din ung. aki mer, az nyer). — „*Pehiivan*“ nu e un derivat cu sufixul augmentativ *-an* (pag. 54), ci e un împrumut din limba turcească, precum nici „*dobitoc*“ (ibid.) nu e un derivat prin sufixul *-oc*, ci un împrumut slav.

Țin să mai amintesc următoarea trecere cu vederea supărătoare: Ne-a mirat foarte mult *cum a putul să-i scape dlui Storch neîndreptată și necompletată tema de la pag. 216—7 despre România, unde, supt acest nume, vorbește numai de vechiul regat cu 6 000.000 locuitori etc. Să nu uităm că această carte a apărut în anul 1921!*

Din aceste câteva observări reiese că noua ediție, care cu siguranță va apărea în curând, pentru că manualul se trece repede, va trebui revizuită cu multă băgare de seamă.

C. Lacea.

Alexe Procopovici, *Introducere în studiul literaturii vechi*, Cernăuți, 1922. 127 pp. Prețul Lei 25.

Publicarea unui nou studiu de istorie literară poate să fie necesită: a) de găsirea unor monumente literare și izvoare de informație neutilizate mai înainte, care modifică felul de a privi chestiunea tratată, fie ea de o întindere mai mare ori mai mică; b) de o nouă interpretare a unor izvoare cunoscute; c) de un nou principiu în aranjarea materiei; ori d) de nevoia de a se da o sinteză a cercetărilor făcute de alții până la apariția respectivului studiu.

Lucrarea d-lui Procopovici intră în categoria din urmă. Ea e urmarea trebuinței de a da „un manual îndrumător pentru cine vrea să studieze istoria literaturii noastre vechi“, dar mai ales pentru studenți. Cum istoria literaturii nu se poate studia numai având în vedere operele care o alcătuiesc, ci și mediul din care au ieșit acestea și împrejurările în care au fost scrise, dl Procopovici adună informații asupra trecutului poporului nostru și dă lămuriri care trebuie să intereseze pe orice Român cult. Uneori încearcă o mai bună precizare a rezultatelor cercetărilor anterioare, privindu-le din perspectiva întregului. Astfel cartea D-sale are în același timp menire științifică și de popularizare. Ca și lucrarea cu tendențe asemănătoare a d-lui Pușcariu (*Istoria literaturii române. Cursuri populare. Vol. I Epoca veche*. Sibiu, 1920), a căreia influență mărturisită se resimte la tot pasul, și aceea a d-lui Procopovici păstrează forma de cursuri, ceea ce explică unele incoerențe și repetiri în expunere.

În capitolul întâiu ni se dă o „Introducere“ (p. 9—21) la *Introducerea în studiul literaturii vechi*. Se insistă în câteva cuvinte asupra noțiunii cuvântului „literatură“ și a interpretării care i se

poate da acesteia când e vorba de literatura noastră veche. Avându-se în vedere ideile sumare date de Philippide, *Introducere în istoria limbii și literaturii române*, Iași, 1888, pp. 3—7 după Freund, *Triennium philologicum*, § 1 și 2, se stabilește în frumoase cuvinte raportul dintre știință, artă și politică. Urmează apoi generalități cu privire la evoluția culturii și literaturii române. Români încep să aibă scrieri în limba națională abia în sec. XV, deci mult mai târziu decât popoarele progresate din Apus. Întârzierea aceasta nu se poate considera ca efectul inferiorității de rasă, ci se explică din împrejurările în care a trăit poporul nostru. El a stat mult timp în calea năvălirilor popoarelor barbare, care nu i-au lăsat răgazul necesar pentru înjghebarea unei organizații politice, bisericești și culturale. Când la sfârșitul veacului XIV Mircea cel Bătrân opri la Dunăre armatele lui Baiazid, Țările românești ajunseră un fel de mică Italie a Renașterii în Orient, ocrotitoarele culturii bizantino-slavone în răsăritul Europei. Limba românească, introdusă în biserică încă de prin veacul XV, începe a câștiga preponderanță față de limba slavonă. Dar curentul de creare și prefacere care urmează după evul mediu, evul nou, la noi nu se ivește decât mult mai târziu, abia în sec. XIX.

Putem deosebi deci trei epoci în istoria noastră politică și culturală: I epoca antică până la sec. XV; epoca medie până la sec. XIX; și cea nouă, care începe în zilele noastre.

În comparație cu vecinii noștri, în privința culturii și literaturii, nu stăm mai pe jos. Literatura neo-greacă începe numai prin sec. XVIII, cea bulgară modernă abia în 1806. Numai Ungurii și Polonii se manifestă din punct de vedere literar cu puțin timp înaintea noastră.

Concomitent cu împărțirea istoriei noastre politice și culturale, dl Procopovici împarte și istoria literaturii românești în: epoca veche, până la sfârșitul sec. XVIII și începutul sec. XIX; epoca nouă, inaugurată de școala latinistă, și epoca modernă, deschisă de „Sămănătorul“. În punctul din urmă depărtarea de maestru ni se pare o greșală. Dl Pușcariu datează mult mai bine începutul epocii moderne cu „Junimea“, când se arată o „maturitate“ în gândirea scriitorilor și literatura românească începe să întrunească condițiile de artă.

Pentru ca să fie completă, introducerea trebuie să cuprindă și definiția istoriei literaturii, precum și să stabilească raportul acesteia față de alte discipline ajutătoare, mai ales față de filologie (în sens larg și strict sau lingvistică) și folklor. Acestea i-ar fi adus aminte d-lui Procopovici că literatură populară românească a existat de la formarea poporului românesc, deci și în cursul epocii slavone. Cel puțin aceasta ne-o arată cuvintele *cântec* < *canticum*, *descântec* < **discanticum*, *bocet* (din

boace = *box, *bocem în loc de vox), *Făt-frumos* < fetus, -um — formosus, -um, *zână* < Diana, *zice* < dicere ș. a., ca să nu mai pomenim de mult discutatul *doină*, considerat de unii de origine tracică (Hasdeu), de alții latină (Philippide, Pascu) ori slavă (Cihac, Pușcariu). În adevăr, cum a arătat mai întâiu Silași în un articol cu titlul „*Însemnătatea literaturii române tradiționale*”, publicat în „*Transilvania*”, 1875, pp. 31-34, 37-40 51-52, apoi Ar. Densusianu, *Istoria limbii și literaturii române*, ed. II, Iași, 1894, p. 160 ș. u., și V. Onițiu, *Istoria limbii și a literaturii române* (în manuscris), sânt o seamă de produse de literatură populară care au trebuit să se ivească încă în epoca romană. După alții (Al. Philippide, *Încercare asupra stării sociale a poporului românesc în trecut*, Iași 1897 și N. Iorga, *Balada populară românească, originea și ciclurile ei*, Vălenii-de-munte 1910) unele din baladele noastre populare arată în mod învederat o vechime, dacă nu romană, de sigur mai mare decât secolul XV ori imediat după aceasta¹.

Îi reamintim d-lui Procopovici și cuvintele d-lui Pușcariu despre epoca ante-slavonă a literaturii populare românești atât de pline de monștri care-și mănâncă copii, de căsătorii între frate și soră („*Soarele și luna*”) și alte mituri „din veacuri străvechi”: „Un studiu în privința aceasta, făcut de un om nepreocupat de dorul de a găsi rămășițe romane în orice element al basmelor noastre, de un cercetător cu cunoștințe teologice și de folclor comparat, și înainte de toate cu cumpăt în judecată, ar putea scoate la iveală multe lucruri interesante și instructive, și ne-ar face cu puțință ca în acest capitol de cea mai steepă producție literară să putem înregistra câteva pagini frumoase supt titlul de literatură populară” (o. c., p. 52). Dl Procopovici ar fi fă ut un mare serviciu științei românești dacă ne-ar fi dat acest capitol în „Introducerea la studiul literaturii vechi”.

În capitolul II, „Bibliografie” (p. 23-35), se face o critică sumară a lucrărilor de istoria literaturii. Dacă această bibliografie are numai scopul să informeze pe studenți și pe cercetătorii mai puțin inițiați asupra operelor pe care le pot utiliză ca izvoare științifice, ea a depășit această țintă întru cât cuprinde și lucrări care nu mai au valoare pentru știință, fiind învechite, ori simple manuale pentru cursul secundar. Dacă însă în ea se urmăreă să ni se arăte în mod critic evoluția istoriei literare la Români, înșirarea nu e nici cronologică, nici completă. Lipsesc chiar o seamă de scrieri de interes general care sânt date în capitolele

¹ Un rezumat al celor cuprinse în lucrările citate mai sus, vezi la G. Adamescu, *Istoria literaturii române*, „Bibl. pentru toți”, ed. II, 1920, pp. 22-24. — N'am citat intenționat mult muncita, dar în concepția sa greșita care a lui N. Densusianu, *Dacia preistorică*, București, 1913, care admite pentru unele produse de-ale literaturii populare românești o vechime și mai mare, pelasgă, precum și un studiu al dlui Ov. Densusianu apărut după lucrarea lui P.

din „Bibliografia“ pusă la sfârșitul cărții citate a d-lui Pușcariu (pp. 183-185), precum și în G. Adamescu, *Contribuțiune la bibliografia românească*, fasc. I, București, 1921, pp. 1-7, ceea ce recunoaște și autorul fără însă să motiveze de ce. Eră necesară și o critică a sistemelor urmate până acum în tratarea istoriei literaturii române cam în felul cum face dl Iorga în *Istoria literaturii române* în secolul al XVIII-lea (1688-1821), București, 1901, pp. 8-11.

Deoarece vechea noastră literatură are în mare parte și mai ales la început caracter exclusiv religios și credința este temelia culturii noastre din vremea când s'a scris aceasta, autorul dă mare importanță istoriei noastre bisericești. În capitolul III (p. 37-42) tratează cele dintâiu începuturi ale creștinismului nostru pe urmele lucrării d-lui V. Părvan, *Contribuții epigrafice la istoria creștinismului daco-român*, București, 1911, ajungând la concluzia că „noi ne-am format în același timp ca popor roman și ca popor creștin“. Credința noastră s'a plămădit „din vechi tradiții păgâne și noțiunile credinței nouă, precum dovedește chiar terminologia noastră creștină, foarte păgână câteodată ca origine“. Păcat că nu se insistă mai mult asupra acestei terminologii, singura care ne dă lămuriri asupra felului creștinismului nostru primitiv, latin ca substrat, „dar nu latin în înțelesul de catolic, în opoziție cu noțiunea de ortodox-oriental“.

Capitolul IV „Epoca limbii slavone“ (p. 43—108) este despărțit în două părți mari A) „Perioda heghegoniei bulgaro-slavone“ și B) „Perioda heghegoniei române“. Cea dintâiu tratează „Introducerea limbii paleo-slavone în biserică și stat“, „Vecinii creștini la nordul Dunării“, „Principatele românești și mitropoliile lor“, „Ardealul și celelalte ținuturi de supt stăpânirea ungară“, „Bogomilismul și husitismul“, iar a doua: „Școala lui Nicodim“, „Pe vremea lui Ștefan cel mare și Neagoe Basarab“, „Neagoe Vodă ca scrutor“, „Întăile tipografii“, „Reformațiunea“ și „Declinul slavonismului în țările locuite de Român“. Autorul utilizează o literatură bogată pe care o cerne cu critica necesară. Astfel reușește să dea o bună istorie și caracterizare a culturii slavone în Țările românești, pe care o tratează în amănunte, dând și biografiile celor ce au lucrat în această direcție la noi, tocmai pentru că activitatea lor nu e specific românească, deci iese din cadrele istoriei literaturii românești propriu zise. Bine informate sânt și capitolele privitoare la bogomilism, husitism și reformațiune. Totuși am așteptă ca în o carte de introducere generală, când e vorba de chestiuni principiare controversate, se ni se dea toate ipotezele sau părerile, nu numai cea admisă de autor. Altfel informația e unilaterală. Bunăoară afară de bogomilism și husitism, relativ la influența care a provocat cele

dintâiu scrieri românești trebuia să se amintească și părerea lui Gaster, care crede că cele dintâiu produse literare românești sânt de origine luterană și vechile noastre manuscrise sânt posterioare lui Coresi, còpii dialectale de pe operele acestuia¹. Cam același lucru îl susține și dl Ov. Densusianu, adăugând despre husitism că nu se găsește la Români nimic ce ne-ar îndreptăți să bănuim o mișcare atât de importantă care ar putea fi pusă la temelie a unei astfel de inovații în literatura română².

După Moldován Gergely³ și I. Bărbulescu⁴ catolicismul ar fi inițiatorul celor dintâiu scrieri românești.

În sfârșit, D. T. Palade afirmă că acestea nu sânt datorite nici husitismului nici catolicismului ori luteranismului, ci unui „curent vulgar românesc, care tindea la întrebuițarea limbii noastre în cele bisericesti încă din secolul XIV“⁵.

O chestiune controversată e și aceea a introducerii alfabetului chirilic la noi. Ea trebuia de asemenea tratată avându-se în vedere, dacă nu toate, cel puțin părerile cele mai probabile.

În „Încheiere“, care alcătuește capitolul V și cel din urmă, se face rezumatul celor expuse mai înainte, se insistă apoi asupra celor dintâiu acte și documente scrise românește, se caracterizează activitatea diaconului Coresi, care este „nu numai un adăugător“, ci și „continuatorul unei foarte vechi activități literare bisericesti“, și ortodoxia noastră veche. În Ardeal biserica noastră, în luptă cu celelalte confesiuni și chiar cu statul care le ocrotea pe acestea, a înțeles de repețite ori să scutească pe credincioșii săi față de autoritatea politică, pe când în principate n'a avut prilejul să facă astfel de intervenții, ci sprijinea statul care o apăra la rândul său. Ea a trebuit să fie păstrătoarea credincioasă a tradițiilor vechi. Din sânul ei n'a putut porni un curent național românesc, care nu intră în tradițiile ei, nici nu eră la modă în aceste vremuri. Astfel „curentul românesc îl datorăm unor influențe din afară de biserica ortodoxă și câteodată chiar dușmănoase ei“. Biserica noastră își primi caracterul național abia mai târziu: mai puțin conștient și mai mult ortodox în secolul XVII, ajunge conștient național în secolul XIX, cu deosebire în Ardeal. În Bucovina și mai ales în Rusia ortodoxia eră să ne fie fatală.

¹ *Chrestomatia română*, Leipzig—București, 1891, p. XCIV. Aceeași părere o susține și cu 10 ani mai târziu în *Geschichte der rum. Litteratur* din *Grundriss*-ul lui Gröber. II. Band, 3. Abteilung, p. 266 ș. u.

² *Histoire de la langue roumaine*, tom. II, fasc., Paris, 1914, p. 8.

³ *A románság*, vol. II, Nagybecskerek, 1896, p. 284--5; cf. și *A magyarországi románok*, Budapest, 1913, p. 111.

⁴ *Cercetări istorice-filologice*, București, 1900; *Studii privitoare la Limba și Istoria Românilor*, București, 1902 și *Arhiva*, XXVIII, Iași, 1921, Nr. 1, p. 3--15 și Nr. 2, p. 203--217.

⁵ T. Palade, *Când s'a scris întâiu românește*. Extras din *Arhiva*, XXVI, Iași, 1916; v. în special concluzia, p. 27.

În acest chip Di Procopovici ne-a dat o carte în general bine informată și folositoare, lucru pentru care îi sântem recunoscători.

Am fi dorit însă ca lucrarea sa tocmai pentru că e menită ca „manual îndrumător“, să fie scutită de greșeli de limbă, streinisme și numeroase asperități sintactice pentru a nu le strecură în sufletul celor „îndrumați“.

N. Drăganu.

I. Bianu și N. Cartoian, *Pagini de veche scriere românească*. București (Cartea românească), 1921. 32 pp.

Este o publicație menită să înlesnească tineretului universitar, care studiază istoria limbii și literaturii românești vechi, îndrumarea spre paleografia chirilică. Deși autorii, în urma scumpetei tiparului, au fost nevoiți să se mărginească mai mult la facsimilele pe care le-au putut găsi în colecțiile Academiei Române și ale Comisiei istorice, totuși acestea sânt destul de numeroase și variate pentru ca să poată da întreagă icoana dezvoltării grafiei chirilice la Români. Modelele sânt luate nu numai din tipărituri, ci și din manuscrise, și anume atât din epoca veche cu scrierea îngrijită, aproape caligrafică, cât și din cea târzie, când scriitorii erau mai grăbiți și aruncau numeroase slove de asupra rândurilor. Publicația eră necesară, prin urmare e folositoare și o recomandăm cu căldură acelorora pentru care a fost alcătuită.

N. Drăganu.

C. Martinovici și N. Istrati, *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921. Prețul: Lei 40.

Această lucrare de mare folos practic are trei părți. Partea întâia cuprinde: împărțirea administrativă și judecătorească a Ardealului, Banatului și celorlalte ținuturi, cu toate indicațiunile necesare; a doua: numele românesc, în ordine alfabetică, al tuturor comunelor, adăugându-se la fiecare și fosta numire ungurească, județul și plasa cărora aparține, apoi numeroase alte informațiuni; iar a treia: un indicator alfabetic al tuturor comunelor, cu fosta numire ungurească arătându-se în dreptul fiecăreia numele actual românesc. Ca anexă la dicționar se dă și o hartă administrativă, care cuprinde în mod grafic însuși conținutul dicționarului.

Din punct de vedere filologic ne interesează numai partea a doua a lucrării.

Autorii au făcut un bun serviciu științei punând la îndemâna filologilor lista completă a comunelor Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite. Dar ținând numai să fie la curent cu nouăle numiri admise în administrație, ei au neglijat tocmai ce interesează mai mult pe filolog. Filologul se intere-

sează în rândul întâiu de numirile populare și istorice și numai în rândul al doilea are în vedere pe cele fixate mai pe urmă de administrație. În oarecare măsură că cele dintâiu au eventual o formă streină nu e o pricină de dispreț, împotriva poate tocmai acest fapt ne dă lămuriri privitoare la trecut, căci ele au de cele mai multe ori bază etnografică, geografică ori de altă natură. În schimb un mare număr din numirile date de administrație, cu tendințe vădite în urma unor mari schimbări politice, sânt arbitrare și un oarecare timp n'au nici o valoare pentru filolog. Așa sânt și numirile date de administrația românească în urma războiului, în cazul că la fixarea lor nu s'a ținut socoteală de numirile populare și istorice. Autorii ar fi lucrat științificește indicând numirile nouă și punând în paranteze, alături de ele, și pe acele întrebunțate de popor sau care au un trecut.

Tot așa e și cu numirile ungurești. Și acestea ni se dau numai în forma cea din urmă, fixată de administrația ungurească anterioară celei românești. Dar e știut că și aceasta introduse în timpul din urmă un mare număr de numiri topice care n'aveau nici o bază, ci urmăreau numai tendințe de maghiarizare. Ar fi trebuit să se porceadă și în privința acestora în felul recomandat mai înainte pentru cele românești.

Apoi nu trebuie să se uite numirile germane. Noi avem o veche populație germană, care ne-a dat numeroase nume topice românzate azi, pe care le putem înțelege mai ușor dacă vedem alături numirea germană. În sfârșit Sașii și Șvabii, deși mai puțin ca număr, sânt și ei o minoritate cu aceleași drepturi ca și Ungurii și, dacă numirile ungurești au fost trecute în dicționar, cu dreptul eră să fie trecute și cele germane istorice și populare.

Dar autorii făceau un bun serviciu științei românești dacă ar fi dat și numirile topice populare și istorice ale celorlalte minorități.

Drăpt concluzie constatăm că lucrarea d-lor Martinovici și Istrati, fiind redactată numai pentru scopuri practice de actualitate, nu ne dispensează de întrebunțarea operei similare a lui S. Moldovan și N. Togan, *Dicționarul numirilor de localități cu populație română din Transilvania, Banat, Crișana și Maramurăș*, ed. II Sibiu, 1919, care are în vedere numirile populare și dă și pe cele germane; nici de lucrarea ungurească *A magyar korona országainak helységnevtára*, Budapeșt, 1888, care, în această ediție, a dat pentru cea din urmă dată și numirile românești populare; nici mai ales de cercetarea următoarelor importante lucrări în care se cuprind numirile istorice: Lipszky, *Reperitorium locorum objectorumque in XII. tabulis mappae regnorum Hungariae, Slavoniae, Croatiae et Confinitorum Militarium Magni item principatus Transylvaniae occurrentium* Budae, 1808; Ignaz Lenk von Treuenfeld, *Siebenbürgens geographisch, topogra-*

phisch statistisch Lexicon, Wien, 1839; Csánki Dezső, *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában*, I-III și V, Budapest, 1890—1913, ș. a.

N. Drăganu.

Lattyák Sándor, *Néhány Dioscorides-féle dák növénynevről* în *Botanikai múzeumi füzetek* vol. III, fasc. 2, Cluj, 1919, pp. 29—42.

Pentru cei ce studiază limba dacică și ceea ce ne-a rămas din ea, fără îndoială e deosebit de interesant studiul al cărui titlu l-am pus în fruntea acestei dări de seamă. El se ocupă de cunoscuta colecție de plante a lui Pedanius Dioscorides Περί Ἱατρικῆς ὕλης („Despre materia medicală“), despre care a scris la noi, fără pregătirea filologică necesară și fără a da ceva temeinic, A. Papadopol-Calimah și Brândză¹, apoi Tocilescu² și Hasdeu; acest din urmă numai incidental în unele din operele sale³. O critică scurtă și obiectivă a lucrărilor autorilor citați a făcut Ov. Densusianu⁴.

Deși valoarea sinonimelor date supt numele lui Dioscoride din deosebitele limbi ale popoarelor din jurul Mării-mediterane a fost contestată mai ales de Lambeck⁵, care afirmă că numirile dacice nu sânt chiar ale lui Dioscoride, ci au fost adause în lucrarea lui mai târziu, totuși e sigur că ele sânt foarte vechi, fiind „singurele resturi din limba Dacilor transmise ca atari până la noi, deși multe negreșit într'o formă coruptă, din cauza copiștilor și chiar a autorului, care nu putea să înțeleagă sau să reproducă fidel niște sunete și cuvinte cu totul streine delictetelor eufonice ale limbii grece“⁶.

Dintre deosebiții savanți care s'au ocupat de numirile dacice păstrate între sinonimele lui Dioscoride (Grimm, Diefenbach, Leo, Cuno, Müllenhoff, Thomaschek ș. a.), unii au văzut în ele rămășițe germane (gotice), alții slave, iar alții, considerând limba dacică de scitică ori tracică, le-au căutat explicarea prin comparația cu deosebite limbi indo-europene, întrebuintând pentru acest scop aproape 30 idiome.

Autorul studiului despre care vorbim încă e adept al teoriei că Dacia ar fi fost un popor care vorbea o limbă slavă.

¹ *Pedaniu Dioscoride și Luciu Apuleiu*, București, 1879 (*An. Acad. Rom.*, seria I, t. XIII, pp. 39—60).

² *Dacia înainte de Romani*, București, 1880 (*An. Acad. Rom.*, seria I, t. XIII), pp. 562—574: după aceasta urmează plantele lui Apuleius (pp. 574—6) și Gallienus (p. 576).

³ *Istoria Critică a Românilor*, ed. II, București, 1874, I, p. 272—4; *Cuvente den bătrâni*, t. I, p. 276.

⁴ *Hist. l. roum.* t. I, Paris, 1901, p. 23—4. — Relativ la lucrarea lui Papadopol-Calimah și Brândză cf. și Rösler, *Zeitschrift für die österreichischen Gymnasien*, XXIV, Wien, 1873, pp. 105—116.

⁵ Lambeckius, *Comm. de bibl. Vindob. lib. 2*, p. 596.

⁶ Tocilescu, *o. c.*, p. 503.

Această idee i-a fost sugerată de o parte prin faptul că însuși Grimm, care credeă că limba dacică a fost germană (gotică), a dat unele indicații și în această direcție, identificând ¹, după Leo foarte bine ², pe *χρουστάνη* (*Chelidonium maior*) cu litvanul *kregzdyne*. Tot Grimm spune: „den Serben ist *zova*, *sambucus nigra*, was der Form und Beteudung von (dak.) *seba nachkommt*“ ³. De altă parte și Thomaschek, reprezentantul prin excelență al teoriei tracice, face uneori identificări slave, d. p. pe *σέβα* îl apropie de pol. *cewa* (litv. *seiwi*). În sfârșit, examinând amănunțit cele 62 numiri de plante dacice păstrate, a găsit că 21, deci o treime din ele, se termină în *-δ:λα -dila*, *-δηλα -dela*, *-δελα*, *-δλα*, *-ζηλα*, *-ζουλα*, *-chela* sau *-chlea*. Afară de Thomaschek ⁴, cercetătorii de mai nainte n'au dat acestei împrejurări, importanță, deși e evident că e vorba de un element constitutiv, uneori corupt, al unor cuvinte compuse.

Având în vedere mai ales constatarea din urmă, autorul încearcă explicarea a 41 nume de plante, identificându-le mai întâiu din punct de vedere botanic cu ajutorul celor mai bune ediții ale lui Dioscoride ⁵, cu al identificărilor botanice ale numirilor grecești făcute mai nainte ⁶ și în special cu acel al institutului botanic al Universității din Cluj, apoi dându-le etimologia cu ajutorul dialectului polon *goral*, despre care afirmă că a păstrat mai bine decât oricare altul particularitățile limbii vechi slave. În această explicație a avut în vedere însușirile caracteristice și ușor de observat ale respectivelor plante care dau de obicei prilej numirilor populare. Uneori în adevăr se pare că autorului i-a reușit să ne dea etimologii acceptabile. Așa, d. p., — ca să nu mai pomenim de *χρουστάνη*, *σέβα* și *tircozila*, despre care a fost vorba mai sus, — dacicul *κυρίοννηκουμ* = *kyrionnek* (acc.), *k(y)rjannek* (*Arum italicum* ori *Arum maculatum*, gr. *ἄρον*), care e o plantă cu gust pișcăcios, pare a fi identic cu sl. *chrenk*, *chrěnk* (> rom. *hrean*), pol. *chrzan*; mult discutatul *μίζηλα*, *μίζολα*, *μίζουλα*, al căruia sinonim grecesc e *θύμος* „cimbru“, nu „mazăre“.

¹ *Gesch. d. deutsch. Sprache* p. 142–3.

² *Zeitschr. f. Sprachforsch.*, III, p. 191–2.

³ *l. c.*, p. 149.

⁴ Tratatând numirea plantei dacice *tircozila* (*Erythraea centaurium*) zice; „könnte . . . das Element *zila* 'Kraut', lit. *zole*, slav. *zeliže* . . . erhalten“ (*Die alten Traker in Sitzungsber. der kais. Akad. der Wissenschaften Philos.* — hist. Classe. CXXX Bd., Wien, 1893, p. 26), iar mai departe (p. 33) vorbind despre *usazila* (*Cynoglossum pictum*) adauge: „finden wir auch hier das generelle Element *zila* 'Kraut'“.

⁵ Dioscorides, *Codex Aniciae Iulianae picturis illustratus*, nunc Vindobonensis Med. Gr. I. phototypice editus. Pars I-II. Lugd.-Bat., 1906 și *Pedani Dioscurides Anazarbei De Materia Medica* editid Max Wellman, Berol. 1906-7.

⁶ Billerbeck, *Fl. classica*, Leipzig, 1824; Fraas, *Synopsis plantarum florae classicae*, Münch., 1845; Lenz, *Botanik der alten Griechen u. Römer*, Gotta, 1859.

probabil trebuie citit *midzela* și interpretat *mid-zela*, adică „meli¹ fera herba“, „Honigkraut“ (cf. sl. *medŭ*, pol. *miod* „miere“ și pol. *ziolo, ziele, goral zel'a* „iarbă“), explicare care se potrivește cu cele relatate de Priscus cu ocazia călătoriei sale prin regiunea Tisei și a Timișului (448 d. Hr.) despre supușii lui Attila, care erau „amestecați din diverse popoare vorbind limba lor barbară sau hunică, sau gotică, sau ausonică“ și i-au dat de mâncare *meiu* și de băut *mied*, firește în cazul că supt „ausonică“ ar trebui să înțelegem *lingua romana* din Dacia, care în acest timp putea să păstreze încă numeroase elemente dacice, iar *mied* n'ar fi un element slav (< sl. *medŭ*) în limba românească, ci dacic.

De cele mai multe ori însă etimologiile autorului, cu toate că el face apropieri interesante între radiclele slave și numirile de plante dacice, sânt departe de a fi sigure. Ceea ce e aproape sigur, e identificarea botanică și pe aceasta se poate clădi mai departe atât în privința înrudirii limbii dacice, cât și a elementelor pe care ea le-a putut lăsa în limba românească: numirile de plante ori de altă natură, care ar trebui deosebite de elementele slave vechi ale limbii noastre în cazul că limba dacică ar fi fost slavă. Botaniștii, indoeuropeniștii și mai ales slaviștii noștri au cuvântul.

N. Drăganu

Dr. Bitay Árpád, *A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése*, Alba-Iulia—Gyulafehérvár, 1922. 128 pp. Prețul 25 lei.

Lucrarea dlui Bitay este un compendiu bine întocmit al istoriei literaturii române. Pe cele 124 pp., cât cuprinde textul, se dă dovadă de o temeinică orientare în literatura românească. Autorul bogat informat, nu numai din manuale, ci de cele mai multe ori din monografiile și studii speciale și mai ales din însăși opera scriitorilor, expune materia istorică-literară condensat și cu vădită pricepere pedagogică, eliminând tot ce nu e esențial, dând caracterizări bine prinse și date în general exacte. Avem deci un bun început pentru a se face cunoscută obiectiv literatura românească concetățenilor noștri maghiari.

În dezvoltarea literaturii românești dl Bitay deosebește, ca și dl Pușcariu, trei mari epoci: a literaturii vechi până la 1870, a literaturii nouă până la 1867 și a celei mai nouă sau moderne până astăzi.

Cea dintâiu are pecetea influenței slavo-bizantine. A doua cuprinde generația moldovenească de la 1840 și școala latinistă; cu întemeierea „Junimii“ începe epoca cea mai nouă.

În cadrele acestora se deosebesc judițios mai multe mari capitole: I. Privire asupra literaturii religioase vechi. II. Cele dintâiu cărți de legi românești. III. Dezvoltarea literaturii istorice și caracterizarea ei. IV. Privire asupra literaturii de antichități

naționale. V. Curentul latinist. VI. Îndrumătorii literari ai secolului XIX (Asachi, Eliade, Kogălniceanu, Alecsandri). VII. Junimea și spiritul ei critic (T. Maiorescu, M. Eminescu). VIII. Desvoltarea literaturii române moderne (Vlahuță, Coșbuc, Caragiale). IX. Literatura populară (desvoltare și caracterizare). X. Scriitorii populari mai însemnați. XI. Desvoltarea prozei române. XII. Literatura poetică română. XIII. Desvoltarea teatrului și a literaturii dramatice române. XIV. Desvoltarea filologiei române. XV. Desvoltarea tiparului și a ziaristiceii la Români. XVI. Scrierea și ortografia română. Aceste capitole sânt tratate avându-se în vedere, — afară de fixarea curentelor, caracterizată uneori de observări interesante ori chiar fine, — și genurile literare, unde se dau biografiile și caracterizările scriitorilor. Sânt însă scriitori care au scris în mai multe genuri. Când se ocupă de aceștia, autorul, ca să nu fie nevoit să trateze activitatea vreunuia în fragmente, face trimiteri la genul literar unde s'a dat biografia și icoana completă a activității lui (cf. p. 27, 30 ș. a.). De sigur felul acesta de tratare întâmpină multe greutăți. Dar dl Bitay le înlătură de cele mai multe ori cu îndemănare.

Pentru a ușură înțelegerea cetitorilor maghiari și a ie da o icoană despre felul de a fi și valoarea scriitorilor noștri, se fac interesante comparații cu literații unguri ori cu curente și situații asemănătoare din literatura ungurească¹. În tratare se îmbrățișează și scriitorii și curente actuale. Biografia însă aici, în mod foarte just, nu se dau decât la scriitorii a căror valoare e fixată cu absolută certitudine (Goga, Agârbiceanu, Brătescu-Voinești, Sadoveanu, Sandu-Aldea). „Scriptores minores” și acei a căror valoare rămâne încă să se afirme după un oarecare timp, când critica va ajunge să-și spună definitiv cuvântul, nu sânt decât amintiți cu numele. Doar asupra simbolismului puteă să se insiste ceva mai amănunțit.

O scădere însemnată a cărții este că nu se tratează pe scurt, în câteva capitolașe puse la sfârșitul fiecărei epoce mai mari, și istoria limbii românești. Literatura românească începe să se manifesteze numai târziu, de aceea mai ales pentru epoca ante-literară e necesară istoria limbii. Sânt apoi și produse de

¹ P. 7: epoca fanariotă se compară cu epoca de decadentă a literaturii ungurești dintre 1711-1772; p. 14: Dosofteiu contemporan cu Gyöngyösi; p. 15: soarta mitropolitului Antim Ivireanul se asemănă cu cea a lui Geley Katona István; p. 19: Kogălniceanu cu Széchenyi și Deák, Stolnicul Constantin Cantacuzino cu Bethlen Miklós; p. 24: Miron Costin cu Zrinyi Miklós, Neculcea cu Mikes Kelemen; p. 39: Cipariu cu Révai; p. 50: o seamă de poezii ale lui Alecsandri cu de-ale lui Petöfi; p. 63: Eminescu cu Petöfi; p. 80: Chir lanulea de Carageale cu Jókai ördöge de Arany; p. 91: Pseudokynegetikos-ul lui Odobescu cu Laokoon al lui Lessing și p. 92: cu scrierile lui Bérczy Károly și Bársony István; p. 98: Brătescu-Voinești cu Ambrus Zoltán; p. 99: Sadoveanu cu Gárdonyi. E justă observația privitoare la influența lui Mikszáth asupra lui Rebreanu.

literatură populară care datează evident din această epocă, lucru care trebuie relevat.

Tendența de manual auxiliar a cărții ar fi ajutat-o mult redarea paralelă a textului unguresc în traducere românească. Când se ajunge în cercetarea literaturii românești la sistematizare din partea candidaților de profesori și învățători, pentru care este merit manualul despre care vorbim, precum și din partea elevilor din școlile cu limba de predare ungurească, aceasta trebuie să se poată face, și să se facă chiar, și în limba românească, dacă nu se poate numai în aceasta.

În același chip ar trebui să se alcătuiască și o crestomatie la sfârșitul manualului. Cititorii trebuie să constate singuri rezultatele la care a ajuns și autorul cărții.

Într-o carte de istoria literaturii românești scrisă ungurește ar fi fost de bună seamă interesant un capitolaș în care s'ar fi rezumat influența literaturii ungurești asupra celei românești, și invers.

Câteva observări de amănunt, menite a se avea în vedere la tipărirea unei noi ediții:

Cât privește literatura veche e de mirare că autorului îi scapă din vedere unele lucrări și date pentru care avea izvoarele tocmai în literatura ungurească. Astfel se uită „Psaltirea” lui Pavel Tordași tipărită la 1570, manuscrisul lui Grigore Sándor de Agyagfalva și cel al lui Viski, studiate de Sztripszky—Alexics, cel al lui Koncz ș. a.

Alături de teoria husitismului, pe care o acceptă autorul pentru originea celor mai vechi manuscrise românești, eră bine să se amintească în trecut și celelalte teorii. Înșirarea acestor manuscrise e departe de a fi completă.

Însuși Coresi a tipărit și un „Catehism” și probabil și o „Pravilă românească”.¹

La traducerea „Paliei” de la 1582 s'a avut în vedere, cum a arătat M. Roques, nu numai textul lui Heltai, ci și o ediție contemporană a Vulgatei.

Catehismul calvinesc s'a tipărit la 1640, nu la 1642, iar înaintea acestuia s'a tipărit în tipografia lui Rákóczy încă o cârtică².

Ioan din Vinț se chemă după familie Zoba.

La p. 17 se scrie Teodosie în loc de Eustratie Logofătul. Cel dintâiu eră muntean. Despre „Alexandrie” pomenește, după Miron Costiu, și Stolnicul Constantin Cantacuzino (p. 79).

Eră bine să se scoată mai mult în relief personalitatea excepțională a lui D. Cantemir și rolul de polemist și istoric al

¹ v. A. Bârseanu, *Transilvania*, LII, Sibiu 1921, Nr. 10—12, p. 901.

² A fost semnalată de subsemnatul în *Pagini literare*, An. I, 1916, Nr. 3, p. 60 ș. u. și descrisă și studiată în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj — pe 1921—22, pp. 161—278.

lui Petru Maior, iar între colecțiile de documente trebuie să se pomenească și „Actele și fragmentele” și „Arhivul pentru filologie și istorie” ale lui Cipariu, apoi documentele publicate de Hasdeu și I. Bogdan.

G. Lazar a studiat, după cercetările mai nouă (Sădean, Lupaș, Moteș), cu banii bisericii ortodoxe din Sibiiu.

Între lucrările lui Cipariu (p. 39—40) trebuie să se amintească negreșit și „Principii de limbă și scriptură” și „Chrestomatie sau Analecte literare”, care sânt mai importante chiar decât gramatica lui.

„O seamă de cuvinte” din cronica lui Neculce (p. 25) cu greu se poate traduce în ungurește cu „Egy pár szó”, ci mai curând cu „Egy pár monda”, căci e vorba de tradiții. Apoi „Glosă” nu se poate traduce în nici un caz cu „jegyzet” (p. 59), căci nu e vorba de „glossa” gramaticală. „Glosă” în titlul poeziei lui Eminescu nu înseamnă decât forma de versificațiune fixă numită „glosă”.

Între reviste au avut un rol deosebit acele ale lui Kogălniceanu, la care s'a grupat întreagă generația de la 1840. În ele întâlnim, cum a arătat Ibrăileanu, multe din ideile care revin mai târziu în „Convorbirile literare” ale „Junimii” din Iași și chiar și în „Sămănătorul”. Acest lucru eră bine să se fi relevat. Nu se amintește „Revista Nouă” a lui Hasdeu, iar alături și înainte de „Idea europeană” (scris greșit: „Revista europeană”) a lui C. Rădulescu-Motru trebuie să se amintească și „Noua Revistă română” a acestuia, care, mai ales la începutul său, a fost una dintre cele mai bune reviste românești.

Lipsuri mai mici se pot constată și în altă parte. Astfel nu se amintesc:

a) între critici: G. Ibrăileanu, I. Sadoveanu, Trivale, Sanielevici ș. a.

b) între filologi: Ar. Densusianu, I.—A. Candrea, D. Russo ș. a.

c) între folkloriști; Teodorescu, Pamfile, Speranță, Gorovei, Cartoian ș. a.

d) între dramaturgi: Hasdeu, Florescu ș. a.

Nu sânt destul de bine controlate datele privitoare la nașterea ori moartea scriitorilor Boliac, Coșbuc, Iosif și Anghel.

Literatura populară e tratată sumar și fără a se avea în vedere cercetările mai nouă. Nișel cam sumară e și tratarea istoriei scrierii românești.

Observațiile incidentale privitoare la limbă uneori sânt greșite ori confuze (cf. d. p. cele spuse pe p. 12 relativ la rotacism, ori apropierea *tâlhar* < *tolvaj* de pe p. 37, care nu e așa de sigură cum se pare, ci *tâlhar* mai curând pare a fi un derivat românesc din un radical slav comun atât cuvântului românesc, cât și celui unguresc), ca și redarea grafică a rostirii.

unor nume ori cuvinte românești (d. p. p. 5: *Neagoe* = *Nyágoj*; p. 53: »Zsunimea, hosszú „i“ s rövid „e“«, în vreme ce românește nu există „i“ lung, ci numai „i“ întonat care se rostește, ce e drept, ceva mai lung, dar nu e ceea ce se înțelege ungurește supt „hosszú í“).

Găsim o seamă de repetiții care eră bine să se evite, deși sânt explicabile uneori din felul de aranjare al materiei (cf. d. p. despre „Biblia“ lui Șerban p. 6 și 11; despre „Psaltirea“ lui Dosofteiu p. 12 și 14 ș. a., despre Neculce p. 19 și 24; relativ la etimologismul școalei latiniste p. 54 și 124 ș. a.).

Se repetă și o seamă din atributele prin care se caracterizează unii scriitori, ceea ce le face banale.

Uneori însăși redactarea arată oarecare grabă (p. 23: „... s büszkén mondja, hogy még Egyiptom sem mulja felül minden büszkeségével sem“; p. 35: „Cime szerint ugyan krónika, de csak annyiban, mert az események elmondásában az időrendi, krónológikus sorrendet követi...“ în loc „... annyiban, hogy...“ ori „... azért, mert...“; p. 124: „Ez engedményeket újabbakal tetézte 1895-ben, míg végre *betetözésképen* 1904-ben megállapította a mostani, akadémiai helyesírást“.

Nu mi se pare frumoasă și e prea deasă construcția participială: „a bukovinai Hormuzachi (*sic*) br. (1812—1874) megindította s azóta többek *folytatta*...“ p. 20; „Az 1848-as események legtisztább idealizmus — *lelkesítette* egyik vezető embere...“ etc.

În manuale sânt de evitat cu orice preț greșelile de tipar. În cartea d-lui Bitay greșelile de tipar, ce e drept, nu din vina d-sale, sânt relativ numeroase. De aceea cel puțin *Errata* trebuie făcută mai îngrijit, căci abia jumătate din greșelile de tipar sânt trecute în ea.

N. Drăganu.

Sextil Pușcariu, *Din perspectiva Dicționarului*, II, Cluj 1922.

Cele două broșuri ale învățatului filolog continuă seria inaugurată, supt acest titlu, în primul volum al publicațiunii de față (I). O strălucită contribuție, scrisă pe înțelesul tuturor, fără a pierde nimic din preciziunea științifică, — cum e și articolul *A fägădui marea cu sarea* din „Cugetul Românesc“, I (1922), pp. 395—7 (pentru Marea ca „l'élément salé“, cf. și vgr. ἄλς, ἡ, „Marea“, față cu ἄλς, ὁ, „sarea“, după care și lat. *sal*, „Mare“, la Ennius: E. Steiner, *Das Bedeutungsiehnwort in Vergils Aeneis*, Königsberg 1921; dar „sare-mare“, care se întrebuințează în arta colorării, după Marian, *Chromatica pop. român*, în „An. Ac. Rom.“, t. V, p. 147, nu e = *sare-amară*?).

Fascicula a doua, singura de care putem vorbi aici, fiindcă e singura care n'a apărut în această revistă, e o lucrare de semantică: resorturile procesului de evoluție a înțelesului cuvintelor sânt ilustrate prin exemple extrem de sugestive, unele cu desăvârșire nouă, din lexicul românesc. Specimene sintetice, ca tabloul filiației sensurilor rom. *câștig* (p. 16 sq.; cf. și *câștig*), sau rom. *gură* (p. 49 sq.; p. cu *gura jumătate* se zice obișnuit: *cum jumătate ae gură*, iar p. *bun de gură* există coresp. vgr εὐλωτος, εὐστομος), sânt magistrale: oricine va profita studiindu-le, precum oricine va profita cetind întreaga broșură.

Ne mărginim să adaugem, ici-colo, reflecțiile noastre.

Explicația lui *întâmpinare* (Candrea; p. 8) a dat o, independent, și d Philippide. - Pers. *fağuri* (p. 9) eră originar; „der Titel des Herrschers von China“ (cf. Miklosich, *Türkische Elemente*, I, 295). — O „absurditate etimologică“ interesantă e și *cerneală* (negreală, atramentum) *roșie* (cf. *rubrica* din *ruber*, p. care v. și Isidorus, ed. Lindsay, I, 3, 6). — Evoluția *παιδεύω* — *pedepsesc* (p. 17) e importantă și prin aceea că dă un răspuns foarte elocvent la cunoscuta controversă pedagogică asupra „educației cu sau fără pedepse“. — Sensul „miriadă, zece mii“ al vr. *întuneric* (p. 19) a fost infuzat prototipului său vsl. *tūma*, nu din grecește, ci din tohariană: *tumane* s. *tuman*, „dix mille“ (Millet, *Le Tokharien*, în „Indogermanisches Jahrbuch“, I [1914], p. 19), de unde și cuman. *tumen*, „decem milia“, bulg. *tuman*, „brouillard, nombre de dix mille myriade“ (Zenker), etc. (v. Miklosich, *l. c.*, II, 78; cf. și rut. *tuman*, „Nebel, Dummkopf“, de unde, poate rom. *tomănesc de cap*, „buimăcesc, zăpăcesc, zăluzesc, nebunesc“). De altfel, între *întuneric* și „număr mare, mulțime“ (cf. *negreață*), tranșița e firească și uzuală: „o păcură de harnată“ = armată multă *Graiul nostru*, I, 21), care „*întunecă* pământul“, ca'n „Rovinele“ lui Eminescu; cf. „câtă frunză câtă iarbă, câtă *poceneală* neagră“ (Giuglea-Vălsan, p. 113) = *pocerneală* neagră (pleonastic), despre o mulțime. — Vechiul înțeles al lui *lume*: „lumină“ (p. 19) s'a păstrat și'n *lumea inelului* (piatra lui); tot așa, în „*lumea* mea și soarele meu“ din bocetul Roxandei după Alexandru (Cartoian, *Alexandria*², p. 118) sau în cunoscutul refren popular *lumea mea* = ngr. φῶς μου, „lumina mea“ (cf. și var. bal. „Stoian Bulibașa“ din col. Tocilescu, I, 61, sau rev. „Ioan Creangă“, IV, 391: „Stoenică, *lumea* mea“, ori varianta baladei „Mizil Craiu“ din *Șezătoarea*, X, p. 60 sq.: „Împărate, *lumea* mea!“). — Sl. *čelnic* (din *čelo*, „frunte“), modelul rom. *frunțas* (p. 20), se întâlnește ca atare în nr. și, supt formă derivată: *nacialnic*, în vr. — Aserțiunea lui Bréal (p. 21) că lat. *nocturnus* ar fi decalcat după *diurnus*, fiindcă *noctu* e format după *diu*, e contestabilă, față cu lat. *nocte*, gr. νυκτός, νύκτερος, νυκτερός; din locativul νύκτωρ: *nocturnus* fiind analizat în *noctu* 'noaptea'.

+ -*rnus* a produs, după Kretschmer, ca „Neubildung“, pe *diurnus*, din *diu* 'ziua' (cf. însă *diu*, *diutius*, *diuturnus*), apoi un *somnurnus* și, mai târziu, un *mensurnus* (din *mensis*). — Indoitul înțeles de „schnell“ și «beissend, scharf“ îl are sl. *bistrx* (p. 23), a cărei traducere adevărată în românește e: „iute“, însemnând deopotrivă „repede“ și „picant“. — Pentru înțelesul lui *îmbiânzesc* p. 23) cf. *mit.gare*, fr. *mitiger*, față de *mitis*; de asemenea, pentru înțelesul de „vicleșug“ al vr. *ferecare* (din lat. *fabricare*) (p. 25), se poate compara lat. *faber vafer* după o ipoteză a lui Th. Birt); iar, pentru contaminația între *făurar*, „faur“ (*fa ver*), și *Făurar*, „Februar“ (*ibid.*), se poate compara lat. *februarius* însuși (sc. *mensis*), din *februum*, *febuare* (cf. *lustrum*, *lustrare*), propriu: *mensis purgatorius* (s. *Plutonis*). „Reinigungsmonat“ (cf. *purificatio B. Virginis Mariae* și *s; olocanie*). — Sensu de „a fi plin“ al rom. *gem* p. 28) amintește și de v. și ngr. *γεμίζω*, idem (relevat și de Tiktin, s. v.). — Pe cât știm, se zice: „Apa trece, pietrele rămân“ (p. 34).

Cu privire la acel *sfat*, „consiliu“ (cf. *ratoș*, *rateș*, din *Rathaus*, „casă-de-sfat“, atestat popular și supt această formă, dar în înțeles de „cârciumă“, ca mold. *ratuș*, într-o „urație“ din Teleorman, apărută în rev. „Ion Creangă“, II, 207), care a încurcat pe elevul ne-brașovean (p. 44), știm un caz care l-ar fi pus în și mai mare perplexitate: „La cest itjolu birxol de Bistrețe șe ia *tofatolw* [= tot Sfatul!] domnie sale“ (N. Iorga, *Doc. din arh. Bistriței*, I, p. 37). — *Piezi* (lat. *pedes*, p. 48) s'a păstrat și'n expresia *a grăi peste piezi*, „hironice (sic) dicere“, din Pravila lui Vasile Lupu (ed. Longinescu, p. X), deci: *a vorbi anapoda, a lua neste picior*; cf. și Pușchilă, în „Anuarul de Geogr. și Antropogeogr.“, II, p. 160. Pregnant e următorul loc din Codin (*Legende, tradiții*, etc., p. 60): „[Femeile] iau tămăie și usturoiu..., le pisează și mănjesec vacile 'n *piezi* (răscruci), întâiu la *piciorul* din dreapta dinainte și la cel din stânga dinapoi și apoi la celelalte“. — Pentru apelativul *târgoviște* din „gură de târgoviște“ (cf. *a-și găsi bacăul*), v. Anuarul Weigand pe 1910, p. 76.

Semnalăm, în deosebi, explicația rom. a *se întâmplă* ca termen sacral din limba augurilor, paralel cu *contemplare* și *extemplo* (p. 45 sq)*.

V. Bogrea.

Leca Morariu, *Un nou manuscris vechiu: «Isopia» voronețeană* (din Calendarul „Glasul Bucovinei“ pe 1922), Cernăuți 1922, 7 pp., cu 3 ilustr.

Același, *Codicele Pătrăuțean și asasinarea lui Grigore Ghica* (din „Revista Moldovei“, I [1921/22]), Botoșani 1922, 14 pp., cu un clișeu.

*[DI. Drăganu îmi atrage atenția că etimologia aceasta a fost dată și de N. Sulică, *Antropomorfisme și antiantropomorfisme în limba română* (Brașov, 1900) p. 77. S. P.]

A același, *Ce-a fost odată — din trecutul Bucovinei* —, Cernăuți 1922, 106 pp., cu 10 clișee și 7 anexe; prețul: 10 Lei.

Minunatul povestitor bucovinean e și un norocos descoperitor: manuscrisul Isopiei lui Ieronim Stoleariu ot Monastirea Voronețu, deși datând abia din 1801, înfățișează interesante relicvii arhaice, dintre care d. M. semnaleză o parte. Dar *brebul*, „castorul“, „bièvre“, nu lipsește în Dicționarul Academiei (p. 3). Alături de *dumestic* (ibid.) există, popular și arhaic, și: *dumesnic* (din **dumestic*). Pentru *corcodel*, ca nume al cufundarului (p. 4), e de comparat *corlă*, idem, și *corcodan*, „curcan“ (Marian, *Ornitologia*, II, 401, 276); cf. însă și „Șezătoarea“, XXX, 116: *corcodil* = crocodil. *Plaviță*, *plaveță*, în înțelesul de „gunoaie aduse de valurile apelor“ (p. 4), e un reflex al cuvântului rusesc *plavie* (a *pluti* ~), „lucru plutitor“, relevat de d. A. Scriban (în „Arhiva“ din Iași); ba, în cutare loc din Păsculescu (*Lit. pop. rom.*, p. 18, cf. glosarul, p. 369), cuvântul apare confundat cu omonimul *plăvăiu*, „alb“: „Șimi zăreă d'o plăvioară; nu-i albă plevioară, ci dalbă-i corăbioară“. De „*solonariu* care dubea piei“ (p. 4) vorbim aiurea. „O *Syndipă*“ (p. 7) nu se poate zice, ci numai: „Un *Syndipa*“, sau: „O *Syndipie*“ (ca „Alexandrie“).

În ce privește versiunea „Stihuirii Domnului Ghica-Vodă“, din zbornicul de la Pătrăuți, semnalăm d-lui M. și pe aceea tipărită de pâr. C. Bobulescu din Iași (Bârlad 1916, — din rev. „Miron Costin“, IV), profitând de ocazie, pentru a face câteva observațiuni asupra-i: „Mălin“, satul dascălului ce se înseamnă pe această versiune (găsită la Pipirig, în jud. Neamț), e satul *Mălini* din Suceava; — „*Afendî, amu ar fi bine*“ (p. 5) e o etimologie populară pentru: *Efendî mu* (μου); — „Căpitanul de Arnăuți“ (p. 5, notă) e *tufecî bașă* (*tufecî* singur însemnând „pușcaș“); — *silța* (p. 6) = slavismul *săltă*, „cursă“ (cf. ml. *saltans*, idem), binecunoscut în lexicul vr. *Hatmanariu* dovedește că în versul următor e: *hamgeariū*; — „O, ce visterie tăcută, numai la dușmani plăcută“ (pp. 1, 4) se dovedește o simplă greșală, în loc de: *vestire*, prin varianta Kogălniceanu: *veste* (pentru *tăcut* — oricât de paradoxal —, cf. p. 6: „Și aude-un sunet tăcut“, deci: „tainc, misterios“; — *vestire tăcută* = informație, știre confidențială, secretă, misterioasă. — Un fragment din același „vers“ al lui Gr. Ghica, într'un caiet ardelenesc de la începutul veacului al XIX-lea, relevă d. N. Iorga, acum în urmă (ședința din 17 Nov. 1922 a Academiei Române).

Paginile „din trecutul Bucovinei“ evocă duios pe clopotarul din Pătrăuți (dar *înnainte-vreme* are și coresp. germ. *vorzeiten*, precum *de-a puterea fi* corespunde fr. *peut-être*, iar *nezăbavă vreme* se aude adesea în Moldova: *nu zăbavă vreme*; cf. vr. *fără zăbavă vreme*: N. Costin, ap. Kogălniceanu 2, II, 255). școala austriacă din aceeași localitate, ctitoria lui Ștefan-cel-Mare din Bădeuți și, după „cei din urmă lăutari ai Bucovinei“, figura tragică

a unuia din cei mai nobili cântăreți ai ei, T. Robeanu (dr. George Popovici). Toate schițele enumerate au, pe lângă o netăgăduită valoare morală și literară, un deosebit preț ca informație istorică.

V. Bogrea.

J. Vendryès, *Le Langage, introduction linguistique à l'histoire*, Paris 1921; XXVIII + 435 pp.; prețul: 15 fr.

Cartea formează volumul al 3-lea din colecția „L'Évolution de l'humanité” -- synthèse collective, — condusă de d. H. Berr.

Prefața acestuia precizează minunat scopul și tema autorului: „Ceea ce d. V. a căutat să dovedească, — și a făcut-o cu o putere, o bogăție de probe admirabile, — e, cum limbajul s'a născut din viață și cum viața, după ce l-a creat, îl alimentează” (p. IX).

D. V. arată, în adevăr, falsitatea concepției care consideră limbajul ca „o entitate ideală, evoluând independent de oameni și urmărind scopuri proprii” (p. 420). E concluzia sa, — și, în același timp, a d-lui A. Meillet, care accentuează, precum se știe, rolul elementului social în geneza și evoluția fenomenelor lingvistice.

Acel minimum de concesie, relativ la raportul dintre popor și limbă (p. 280, este însă tot atât de exagerat, ca și „romanul rasei”, de care vorbea cândva J. Finot. Națiunile sânt realități istorico-biologice prea bine caracterizate, pentru ca o atât de esențială manifestare a lor, cum e limba, să nu le poarte marca. (De ce, atunci, „o mamă franceză nu va zice niciodată fiului ei *mon petit pouilleux*, cum face, fără scrupul, o Germană: *mein Lousbube*” [p. 246], etc.?)¹. De altfel, sântem de acord cu autorul (p. 20): paralelismul dintre limbaj și istoria socială e indicat, și comparația sistemului de conjugare cu „marile instituțiuni politice și judiciare”, făcută de Bréal, ni se pare chiar mai corespunzătoare decât comparația lingvisticeii cu științele naturale, de ex., dacă e vorba ca această comparație să fie socotită mai mult decât ca o simplă metaforă, menită a exprima, pregnant, deosebirea dintre lingvistică și filologie (cu caracter istoric).

Părerea că problema originii limbajului nu e de competența lingvistului (p. 6), e, în bună parte, întemeiată și, în orice caz, salutară: ea cruță obligația de a construi încă un sistem de metafizică lingvistică². Oricât de „himerică” ar fi, însă, ideea

¹ Interesante reflexii sociologice asupra acestui punct face d. N. Petrescu, în „Arhiva pentru Știința și Reforma socială”, IV (1922), p. 163: *Elemente de diferențiere națională în societate: limba*.

² Polemizând cu Schuchardt, care pune scopul suprem al lingvisticeii în a-ți forma o idee clară de originea limbajului, Trombetti definește știința limbii (a limbii considerate ca *scop* în sine, iar nu ca *mijloc*, teoretic sau practic, cum o consideră filologul sau poliglotul) astfel: „La (glottologia è storia del linguaggio umano nella sua totalità, dalle origini ai tempi attuali,

posibilității reconstruirii unui idiom primitiv, dreptul de a reconstrui, pe baza comparației limbilor existente sau mai bine istorice, prototipul *preistoric*, trebuie menținut și practicat. caracterul pur descriptiv, *inventorial*, al lingvisticii comparate, implică o contradicție. Comparația nu poate fi decât *mijlocul*: scopul rămâne reconstruirea prototipului comun.

Cap. întâu studiază „materialul sonor“, — acele molecule ale graiului artit ulat, care, în „sistemul de semne“ care e limbajul, joacă rolul fundamental. După trecerea în revistă a naturii sunetelor, se discută (p. 50 sqq.) chestiunea legilor fonetice“, pe baza întregii literaturi respective. Legile fonetice — termenul „lege“ se întrebuințează, aici, impropriu. prin catahresă — nu sânt decât „des formules qui résument des procès, des règles de correspondances“ (p. 51. V. releva în special (p. 58 sqq. rolul *analogiei* în derogările de la „legile fonetice“. Se atinge chestia etimologiei populare, — „une des ‘plaies’ de la phonétique“, — asupra căreia autorul revine (p. 22), și fenomenele de „hiperurbanism sau hiperdialectism“: acesta din urmă, pe baza anecdotei clasice cu *Florus-Flaurus* din Suetoniu s’a omis totuși unul din exemplele cele mai expresive: *auriga pro origa* din *oreae*, de la *os, oris*).

Adevărata e constatarea (p. 67), că un raport definitiv și constant între accent și cuvânt nu se poate stabili. La exemplele rusești *ú morja*, „près de la mer“, *ná zemlja*, *pó gorod*, în care substantivul este enclitic față de prepoziție, putem adăogi, între altele, pe rom. *nú știu* = *nescio* * (cf. *nușce, niște* = *nescio quid*).

La exemplul vgl. de disimilație totală: *δρῦφακτος* „barrière de bois“ = *δρῦφακτος* (p. 75. adăugăm unul, mai puțin radical, de curând desoperit: *νοκτάλωψ*, „der in der Nacht nicht sehen kann“ = **νοκτάνωψ* (F. Bechtel, în „Zeitschr. f. vergl. Sprachforsch.“, 45 1912], p. 230).

Capitolul consacrat *morfemului* (elementele lingvistice expunând raporturile dintre idei“, p. 86) e din cele mai interesante (ca un „morphème du sexe“ e socotit și *femme* dintr’un *la femme professeur*: „noi zicem chiar *une femme cochère*...; a spune *une cochère*, scurt, ne pare izbitor“; cf. engl. *he-goat* și *she-goat* „bouc“, „chèvre“, propriu: „el capră“, „ea capra“).

Problema raportului diferitelor specii de cuvinte e obiectul unei analize extrem de subtile. Adjectivul nu se deosebește

attraverso la sua meravigliosa evoluzione nel tempo e nello spazio“ (*Elementi di Glottologia*, p. 5). — Am propune doar un amendament: Lingvistica nu e numai „istoria“, ci și (dacă nu: mai ales) *biologia* (anatomia și fiziologia), *psihologia* (individual) și *soiologia* (colectiv) graiului uman.

* [Schimbarea de accent din *nú știu, nú facel nú vezi?* a tras după sine chiar și forme ca *n’ásculta! n’áuzi?* Tot astfel, după *íá[n] vez!* s’a luat *í-áuzi!* cf. și *ápoi, d’ápoi*. Accentul trece ut pe conjuncție sau prepoziție, îl avem în *dé post* > ital. *dopo*, rom. *dúpă, deci* < de [a]ci, *câci* < *căcé, díncolo, díncoace*, dial. *dínsus, dínjos*, cf. și *deoárece*. S. P.]

adesea bine de substantiv (p. 138); exemple ca: *album, aquila, musica, patria* (cf. și rom.-sl. *ocină, baștină*, fr. *journal*, germ. *Brief*, rom. *albină, fântână*, ar fi fost, poate, încă mai proprii pentru a evidenția aceasta, precum și cazul relevant mai departe (p. 154), al adj. lat. *uber*, originar substantiv: *ager-uber*, pl. *agri uberes* din *agri-ubera*, ca gr. *ῥοδοδάκτυλος ἦρος*, despre care v. Lindsay-Nohl, *Die lat. Spr.*, p. 424 (un proces analog, deși mai complicat, avem în lat. *sedulus*, din adv. *sedulo* = *se dolo*, „sine dolo”; cf. *securus sudus*, etc.). — Tot astfel, dacă gr. *λέγω* „vorbesc”, e deosebit de *ὁ λόγος μου* „vorba mea” și dacă, în genere, limbile indoeuropene permit o deosebire fundamentală între substantiv și verb. nu e același lucru cu araba, de ex., în care există dezinențe nominale și verbale comune, sau cu limbile din Extremul-Orient, în care „indeterminația y. rbului și a numelui trece drept una din dogmele fundamentale ale gramaticii” (p. 140).

Cato (p. 155) s'ar putea să nu fie înrudit etimologiceste cu *catulus*, deci să nu ofere o paralelă cu *Rufus-rufus*: W. Schuize îl crede etrusc.

La grupa construcțiilor de viitor cu „a voi” (chinez. *wo yao lai*, lit.: „eu a voi veni”, engl. *I will* sau *I shall do*, ngr. *θέλω ἔνα, θέλω νά. θά.*, med.-bulg. *chotěti* întrebuințat ca auxiliar, fr.-dial. *il ne veut pas pleuvoir*, „il ne pleuvra pas”; p. 179 sq.), trebuie adăugit rom. *voiu veni* și *va să vie*.

Relativ la precursorii greco-latini ai construcțiilor adverbiale în *-mente* (p. 197 sq.), informațiile d-lui V. care citează, firește, pe P. Shory (*Classical Philology*, V, 83—96, se pot spori considerabil cu exemplele din latinitatea târzie, date, în „*Zeitschrift für rom. Philologie*”, XXXVIII [1913], pp. 576—9, de Leo Wiener (care e împotriva părerii că această formațiune adverbială și-ar avea originea la Apuleius și, cu atât mai puțin, la Cicero).

Chestiunea vocabularului (p. 205 sqq.) vine la rând, după considerațiile gramaticale asupra transformărilor morfologice.

Autorul exprimă părerea, că „în același tipar gramatical pot fi turnate vocabulare diferite”, — întemeind-o, între altele, pe faptul, că Țiganii armeni întrebuințează un idiom, a cărui pronunțare și gramatică sânt armeneste, dar al cărui lexic e strein limbii armene.

Etimologia populară are, aici, câteva pagini din cele mai instructive. Se arată cum din engl. de origine fr. *countrydance*, „joc de țară”, s'a refăcut fr. *contredanse* (p. 213), — un adevărat contre-sens, crede d. V., deși în dezacord cu atâția, cari nu văd nici un inconvenient să derive cuvântul englez din cel francez, cu sensul de „quadrille” (așa, d. ex., dr. Ernst Wasserzieher, *Leben und Werden der Sprache*, Berlin 1921, p. 68, în care capitolul „Altes u. Neues zur Volksetymologie” — cf. Andersen, etc. — e, poate, cel mai interesant). Ca un pendant la acel, în adevăr „plaisant”, *pipe de Kummer* (numele

fabricantului), devenit: *pipe d'écume de mer* (din care germ. *Meerschaumpfeife*; cf. s.-cr. *stivi*, *istiva*, turc. *istifè* = ngr. *σις Θῆβαι*, după „Archiv f. sl. Phil.“, XXXVII, 395), putem cită cazul ngr. *καρυοφίλι*, „espèce de fusil long des armatoles grecs“, care, după Sathas, nu e decât nume e armurierului venețian *Carlo Figlio* (A. Valaoritis, *Athanase Dakos et Dame Phrosyne*, trad. par J. Blancard, Paris 1886, p. 11), luat, prin et. pop., drept *καρυοφίλλι*, *καρυόφυλλον*, „clou de girofle, oeillet, garoafă“, — floare care, afirmă Blancard, eră gravată pe puștile Armatolilor (p. 12).

Cât de departe merge „acordul între nume și lucru“ (p. 216), care, în certe limite, e incontestabil (*ῥεῖν*, *ῥοῦξεν*, *fluere*; cf. versul eminescian: *ale Nilului lungi unde*, cu pitoreasca-i armonie imitativă), dar care a dat loc la teorii și explicații excesive (v. d. ex. dr. Günther Saalfeld *Natur und Muttersprache*, în „Mélanges Godefroid Kurth“, II, Liège — Paris 1908, p. 373 sqq., R. Kleinpaul, *Stromgebiet der Sprache, passim*, sau mai recent: H. Hölmer, *Schallnachahmung, Wortschöpfung und Bedeutungswechsel*, Halle a. S. 1914), se vede drastic, din omonime ca lat. *laus* și germ. *Laus*: în ipoteza unei stricte responsiuni între nume și lucru, unei *adaequatio vocis et rei* consecvente și obiective, asemenea coincidențe ar rămâne inexplicabile. Și, dacă s'ar obiectă că e vorba de două limbi, adecă de două spirite, de două subiecte diferite, am invoca exemplul dascălului lui C. Negruzzi și am întrebă ce identitate *obiectivă* îndreptățește omonimia celor trei *vie*, deopotrivă românești...

Un proces contrariu celui — de îngustare a sferei — din ngr. *ὄρνιθ*, „găină“, față de vgr. *ὄρνις*, „pasăre“, sau din fr. *oie*, „gâscă“, față de *auca*, „pasăre în general (*avis*)“ (p. 236), — într'un *pullus*, *pulla*, „puiu, puică“, din care fr. *poule*, *poulet*, îngustarea se operase încă pe terenul latin, — se vede în *pasăre*. „oiseau, en général“, față de lat. *passer*, „moineau, vrabie“. E important să relevăm, însă, că, sporadic, rom *pasăre* și-a păstrat înțelesul originar de „vrabie“ (v. Marian, *Ornitologia*, I, 407 - 8; Candrea, *Gratul din Țara Oașului*, p. 51) și că el are, de asemenea, acel înțeles secundar, obscen, pe care unii credeau că-l descoper în *passer* din poezia celebră a lui Catull (v. d. ex. Forcellini s. v. *rasser*: „turpem sententiam... obtegere videntur...“; cf. însă: Ellis, *Commentary on Catullus*², p. 7; T. Sorbelli, *Della fortuna del carme III di Catullo presso gli umanisti*, în „Classici e Neolatini“, VIII, p. 170 sqq., și, în special: Otto, *Sprichw. d. Römer*, p. 267 și O. Keller, *Antike Tierwelt*, II, 79, unde *passer Catulli* e identificat cu speța de mierlă *turdus cyanus*, *passer solitarius*, it. *passero solitario*), dar care e, în orice caz, atestat pentru lat. *turdus* (v. Thesaurus, s. v. *caballa*; Glotta, III, 104; Arch. f. lat. Lexikographie, II, p. 118 sqq.) sau *strutheus*, „obscena pars virilis“, gr. *στρουθῆς* (Festus, ed. Lindsay, p. 410,

17). ca și pentru vgr. *χελιδών*, „rândunică“ (Suidas), lat. (*barbata*) *chelidon* (Juvenal, fragm. Bodleyan, VI, 6), it. *uccello*, *passerina*, „kleiner Spatz; vulva“ (Dr. C. Corso, *Das Geschlechtsleben des it. Volkes*, Glosariu, pp. 226, 233), *varvajanni*, „Onkel Hans [= Μπαρμπαγιάννη] Uhu, Kauz; cunnus“ (*ibid.*, p. 234), friul. *usél*, prov. *passeroun* (v. *Zeitschrift für franz. Sprüche u. Litteratur*, XXXIII, 141), fr. *oiseau*, *coq*, *chouart* (p. acesta, cf. și *Wörter u. Sachen*, V, p. 208), engl. *cock*, germ.-dial. *Vögeli* (v. Mader, *Rêves de l'oiseau*, în „Archives de Psychologie“ VI, 372; cf. *vögel*), *Vögerl*, *Hahn*, *Hähnl*, pol. *kogut*, „coq“, *kokosz*, „poule, parties honteuses de la femme“, *kurek*, kleiner Hahn; penis“, sl. *kurica*, „Henne; vulva“ rut. *kurka*, id., rus. *kuropatka*, „Rebhuhn; penis“, *solovej*, „Nachtigall; penis“, cech. *kohout*, „Hahn; penis“, *hus*, „Gans, muliebria“, *ptaček*, „kl. Vogel; penis“, slov. (*p*)*tiček*, idem, *petelinček*, slovac *kokot*, s.-cr. (*p*)*tič*, „Vögelchen; mentula infantis“ (cf. *cocoșel*), *pijetao*, „gallus; penis“, *kurec*, *kurac*, „penis“, bulg. *patka*, „Ente; mentula infantis; vulva“ (cf. *Arch. f. sl. Philologie*, XXXVII, pp. 399, 461, 464 și rom. *potcă*), ung. *kakas*, *verebcske*, propr.: „cocoș, vrăbiuță, brabeț“ (cf. *vrabie*), etc., — tot atâtea dovezi în sprijinul unei cunoscute etimologii (cf. încă bulg. *pula*, „puică“), și tot atâtea paralele la vr. *pasāre* „τὸ αἰδοῖον“, *pasāri muierești*, „αἰδοῖα γυναικός“ (Herodot vr., ed. N. Iorga, p. 537), pop. *pasārea trupului*, „penis“ (Păcală, *Monogr. com Rășinari*, p. 263), *pasāre*, „membrul genital al calului“ (Damé, *Încerc. de terminologie pop-rom.* pp. 32, 49). Cf. de asemenea: fr. *poupoule* — *poule* față de *cocotte* — *coq*, despre care v. acum „Zeitschr. f. rom. Philologie“, XLII, (1922), p. 249.

E dreptă observația (p. 241), că însuși faptul răspândirii extraordinare a unui *anume* criteriu în numirea *nevăstuicii* sau *helgiî*, d. ex., pretutindeni: „femeiușcă, domnișoară, domniță, mireasă“ (fr. *belette*, germ. *Schöntierle*, danes. *kjonne*, bretan. *kaerell*, span. *garridiña*, chiar basc. *andereder*, din *andere*, „dame“, — cf. și rom. *helge* = ung. *hölgy*, lit.: „damă“, — și *ader*, „beau“, it. *donnola*, ngr. *νομφίτση*, etc.; cf. *Wörter u. Sachen*, II, 1891), exclude ipoteza unei denumiri independente, spontane, în toate limbile, rezultând dintr'o tendință identică, — ceva ca acea „mentalité européenne“, de care vorbea, în alt sens, d. Sandfeld-Jensen, — și arată că avem aici „un exemplu de acele creațiuni prin imitație sau, mai exact, de acele împrumuturi prin traduceri, care sânt atât de dese în contactul dintre limbi“ (p. 241). Ca să se vadă, însă, cât de relativ și subiectiv e lucrul, ne grăbim să adăugim că n'am putea privi în același chip un nume ca vgr. *τράχηλος*, lat. *collum*, lit. *kâklas*, sl. *vrut*, turc. *gherdan*, toate însemnând, actual: „gât“, și toate, originar, propriu: „învârtesc“.

¹ Pentru alb. *bukεε*, *bukl'εεε*, v. G. Meyer, s. v., — iar pentru țigân. *bori*, *Braut*, *Marder*, cf. *boreasă*.

Dar pentru ideea de „călătorie, drum“ ca bază a ideii de „fois“ (dată, oară, rând) în lat. *vices*, *vicissim* (*ibid.*), se puteau găsi exemple din cele mai pregnante în mgerm. *vart*, „Mal“ (*alle vart*, „alle Mal, allezeit“), propriu: „Gang, Reise“, în it. *via*, cat. *via'tje* s. *cami*, idem (cf. Spitzer, *Zeitschr. f. rom. Ph.*, 1920, p. 221), cum și în rom.-dial. *dócale*, *docăliță*, „o dată (rar în gura celor tineri!“ (Candrea, *Graiul din Țara Oașului*, p. 49) = *d'o cale*, *căliță* (de o cale).

La lat. *pecunia* — *pecus*, germ. *Schatz*, got *skatts*, sl. *skotŭ* (cf. *socotealŭ*), *dobytocŭ*, vir. *sket*, engl. *fee*, „salar“ = germ. *Vieh* (cf. *fihu* ‘pecunia’, în glosele de la Kassel, și sanscr. *rŭpja*, „monnaie“, din *rŭpa*, »betail«), ngr. cretan *κτῆμα* „betail“, = vgr. *κτῆμα*, „possession“, etc. (pp. 247—8), se poate adăugi însuși *capital* (de la *cap* — de vită), ca și rom. *marfă* = vr. *marhă*, „vită“ (sarmatic!) sau estfris. *schap* = Schaf, iar, pentru evoluția contrară: v.-fr. *milsoudour*, prov. *mil soldor* = lat. *mille solidorum* (*caballus*), „wertvolles Pferd“; cf. rom. *bucate*, „grâne“, vr. „vită“, „avere“, alb. *ran*, *kleine Münze*“, cal. *grane* = *granu*, ‘frumentum’ (G. Meyer). vgr. *στηπέριον*, „solde (Boisacq, s. v *στος*, „blé“, lat. *salarium*, din *sal*, „sare“, rut. *tovar*, „vite (cornute)“, „marfă“. etc. (pentru înțelesul de „îngrijesc“ al vr. *socotesc*, cf. și rom. *căștiș*).

Instructive sânt paralelele lat. *equus* și *equa*, dar *taurus* și *vacca* (cf. însă și *bos*), *aries* (pro *vervex*) și *ovis*, *catus* și *feles*, *verres* și *scrofa* (cf. însă și *sus*, apoi *porcus*, *porca*), fr. *cheval* — *jument*, germ. *Pferd* — *Stute*, engl. *horse* — *mare*: nu depindea, totuși, decât de Francezi, — observă autorul, — să zică *une chevale*, cum zic *chatte* sau *chienne*. Opoziții ca *mouton* — *brebis*, *bouc* — *chèvre*, *cerf* — *biche*, *porc* — *truie*, *sanglier* — *laie*, *lièvre* — *hase*, *coq* — *poule* sânt, de asemenea, creații franceze: „e o formă particulară a motivului de opoziție a genurilor care joacă în atâtea limbi un rol important“ (p. 257). Cf. rom. *cal* (*armăsar*) — *iapă*, *bou taur*, *buhaiu*) — *vacă*, *bêrbece* s. *arete*) — *oate*, *vîer* — *scroafă* (cf. *porc*, *mascur*). *cocoș* — *găină*... Curioasă mai ales această înlocuire a lat. *gallus*, *gallinaceus* (cf. fr. *coq*), păstrat în românește, poate în toponimicul *Găinaș*, n. de munte (Muscel): *gallinceus* (sc. *gallus*), „cocoș [de-munte?]“, mai curând ca *gallinaceum* (sc. *fimus*), „găinaș“.

Alături de hibridul *paraveredus*, din care germ. *Pferd* (pp. 262—3) și de vgr. *παρῆροπος* (cf. fr. *destrier*, turc. *yedek*, „cheval de main“, rom. *iedec*), există gr. *πάρπιπος*, „veredus“, care a dat și rom. *parip*, „cheval de main“ (Lex. Bud., Miklosich, Cihac). Pentru germ. *môr* (*maurus*), cf. germ. *Rappe*, ‘schwarzes Pferd’, megl. *Rap*, n. de cal, iar pentru *soumâri* (din lat. *sagmarius*), cf. încă *Saumpferd*, *bête de somme*, paralel cu *samar*, ‘măgar [=gomari, *δνος* (cf. lat. *onus* și dim. *Νῆκος* = *δνικός*: Byz. *Zeitschr.*), *γάιδαρπος*], *tovar*, etc.

Dupăce discută chestia îmbogățirii vocabularului prin transformarea elementelor existente și prin creațiuni nouă, autorul trece la studiul dialectelor și al limbilor speciale. Dar așa-zisa „smechereasca“ (p. 295, cf. p. 298), adică, în orice caz: *smechereasca*, pentru argot-ul răufăcătorilor români, deși atestată în studiul d-lui Șăneanu (după o comunicare a ziaristului Scănteie-Finkelstein din Iași), e îndoioasă: pentru o limbă intenționat încălțită, prin repetări sau intercalări de silabe (cf. cazul tâlharului din Pendjab care întrebuință silaba *-ma-*, p. 300) ori alte procedee, dar nu prin atribuire de înțelesuri convenționale elementelor lexice (*Gauner-Sprache*), există termenul de *limbă păsărească*. Papahagi (*Megleno-Români*, I, p. 90) vorbește de această „limbă păsărească“, secretă, la Români din Meglenia, unde există, în adevăr, ca și la Aromâni, și un „limbagiu convențional“, adică un *argot*, din care se dau exemple (p. 89): *negru* = soldat turc, *neagră* = cafeă, *albă* = rachiu, *roși* = vin, *iarbă* = pâne, *rupti* = bani, *știrnută* (așternută) = femeie, soție, *spurcat, tăliat* tăiat-împrejur, obrăzuit, circumcis) = Turc. *țela de ușă* = cănele (și Turc), etc., etc. Cf. Jireček, *Conventiunile. Geheimspr. auf der Balkanhalbinsel*, în „Arch. f. sl. Phil.“, VIII, p. 99 și, în special: *L'Anthropologie*, XXXII, 281, cu observațiile d-lui Meillet asupra deosebirii dintre „tours de langage“ și „langages secrets“ (în legătură cu comunicarea d-lui Delatosse, publ. *ibid.*, p. 83): „Les parlars artificiels sont intéressants parce qu'ils font voir combien l'homme a de peine à s'évader de son langage habituel: on peut déformer les langues existantes, on n'en crée pas“.

Ca o continuare a cap. despre „limbile comune“ (cf. *κοινή*; p. 306 sqq.), vine capitoul, deosebit de important, despre „contactul și amestecul limbilor“. Autorul semnalează, printre sentimentele care asigură integritatea și menținerea limbilor, sentimentul *prestigiului*: „Niciodată un Latin n'ar fi consimțit să învețe unul din aceste idiome barbare, *quorum nomina vix est eloqui ore Romano* (Pomponius Mela, III, 3); de aceea latina a innăbușit în Italia chiar etrusca, osca și umbrica. Prestigiul limbii latine eră atât de mare, în.ât, la un secol abia după cucerire, Galia trimitea la Roma „profesori de elocvență“ (p. 333). Același sentiment a asigurat limbii grecești conservarea de-alungul veacurilor: „Se vorbea limba opresorului pentru trebuințele administrative; dar, cum zic Italienii, niciodată *la lingua del cuore* n'a cedat față de *lingua del pane*“ *ibid.*). Și aceasta, independent de coeficientul valorii relative sau al caracterului ei: fluiditatea grecească sau rigiditatea romană... Și ar fi fost, poate, locul să se amintească epizodul mișcător al Grecilor (Poseidonienilor) etruscisați și romanisați, adică „barbarizați“, din Paestum, cari hotărâseră o zi pe an, când vorbeau numai grecește și pângeau doliul naționalității pierdute (Athenæus, *Deipnosopistai*, XIV). — Sânt limbi condamnate să dispară. (Se putea cită exemplul recent al vegliotei). De primejdia de moarte pentru „favella ru-

mantcha“, vorbea îndurerat, acum câțiva ani, G. Pult, în „Romanische Forschungen“, XXXII [1912], p. 475). Dar vitalitatea lor e, totuși, mare și, uneori, rezervă surprize: dacă cimrica a dispărut, velșa, d. ex., a luat, supt ochii noștri, un admirabil avânt. „Se poate prevedea dispariția bretonei; dar nu trebuie să ne grăbim a o anunța: bretona e încă vivace“ (p. 337).

Cu voie sau fără voie, într'o măsură sau alta, influența a două limbi în contact e fatală și reciprocă: exemplele date de d. V., la p. 341 sqq., se pot înmulți la infinit — și localizează. Un exemplu interesant e engl. *crawfish*, *crabfish* din fr. *écrevisse* = germ. *krebs*.

Problema înrudirii limbilor și metoda comparativă — ambiguitatea termenului de „înrudire“ a dus până la alcătuirea de arbori genealogici ai limbilor! — e tratată în spiritul lui Meillet. Nu se poate zice, precis, științific, că franceza și italiana sânt „fiicele“ limbii latine, care le e „mamă“, și „surori“ între ele. „A spune că franceza a ieșit din latină înseamnă a spune că franceza e forma luată de latină într'o anumită regiune, în cursul timpului. În multe privințe, franceza nu e decât latina“ (p. 349).

„Originea și dezvoltarea scrisului“ cu „limba scrisă și ortografie“ se subsumă, natural, supt titlul: „Scrierea“ (p. 367—401). Autorul denunță inconvenientele unei ortografii care ar fi „un sistem convențional stabilit pe de a'tregul prin voința câtorva cărturărași (*savantasses*)“ (p. 397; cum e cu cea franceză, care e considerată de unii ca „o pacoste națională“ (p. 389). El constată, că a rectifică o anumită ortografie nu este a se atinge de limbă, ci „a o descotorosi de un rău care o roade“ (p. 398) și se pronunță pentru o *simplificare progresivă* (p. 399). Înțelegem, deci, că d. V. nu e pentru ... *étimologie* al d-lui A. Thomas.

Concluzia se ocupă de „progresul limbajului“. V. constată, mai întâiu, impreciziunea termenului: de multe ori, el nu e decât o idee, transplantată în lingvistică, din domeniul istoriei literare. Prin „progres“ nu trebuie înțeles, însă, „o ascensiune continuă spre perfecțiune“, — dogma clasică, — ci un proces *istoric*, evolutiv (de aceea apare atât de absurdă vorba lui Schleicher: „Die Geschichte, jene Feindin der Sprache“, — cu atât mai absurdă, cu cât, de fapt, filologia clasică, d. ex., abia în Germania își capătă adevăratul său caracter, *istoric*, din erudită și critică cum fusese în Olanda, Anglia și Franța!): limba nu poate fi pusă în opoziție cu însuși izvorul care o alimentează — viața. Bilanțul profitului și pierderii în evoluția morfologică nu e criteriul capabil de a ne da noțiunea progresului limbii. Incercuirea, cantonarea oarecum „statică“, *stagnarea* unei limbi într'un spațiu restrâns, izolat de centrele cosmopolite, într'un gen de viață sărac, asigură unei limbi un caracter arhaic, conservativ,

— cazul lituaniei, d. ex.; dar, dacă franco-canadiana înfățișază o franceză arhaică în unele privințe, în altele ea s'a arătat mai accesibilă inovațiilor, desfăcându-se mai curând de unele elemente caduce, pe care franceza de-acasă, tradiționalistă, le-a păstrat, iar olandeza Boerilor e mai evoluată decât olandeza Metropolei: condițiile istorico-geografice contribue alături de anumite predispoziții, la adaptarea, evoluția și — în sens larg — progresul limbilor.

Nu de „progres“ în sens abstract, deci, poate fi vorba în lingvistică, — întocmai ca și'n morală sau politică, de altfel, ci de succesiunea anumitor stări, rezultând din jocul dinamic al forțelor în prezență, tinzând la echilibrul corespunzător. „Progresul consistă în aceea că limba se adaptează mai bine unor anumite stări de civilizație“, — împreună cu care, solidar, evoluiază (v. d. ex.: K. Vossler, *Frankreichs Kultur im Spiegel seiner Sprachentwicklung*; Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*; Jaberg, *Kultur und Sprache in Romanisch-Bünden*; cf. Müller-Freienfels, *Die Psychologie des deutschen Menschen und seiner Kultur*).

„Evoluția“ limbilor — care, încă odată, nu există în afară de cei ce le vorbesc — „nu e decât un aspect al evoluției societăților“ (p. 420) și, adăugim: un exponent al ei; pentru că „ce n'est que dans des siècles éclairés que l'on a bien écrit et bien parlé“ (Buffon) și „desvoltarea societății atrage limbajul pe o cale determinată“ (p. 413).

O particularitate tehnică a cărții d-lui V., care ocupă un loc de frunte în îmbucurătoarea eflorescență glotologică a ultimilor ani (Brunot, Dauzat, Grégoire, Jespersen, Marouzeau, Saphir, Trombetti și, mai cu seamă, Saussure și Meillet¹), este citarea operelor întrebuintate mai des prin cifre de ordine, latine, raportându-se la bibliografia de la sfârșit. Inovația, deși puțin simpatică, e practică și, ca atare, ar fi de recomandat.

V. Bogrea.

Sever Zotta, *La centenarul lui Vasile Alecsandri (1821—1921)*, material inedit privitor la familia poetului, Iași 1921; prețul: 10 Lei.

G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri — Admiratori și detractori* —, extras din „Analele Academiei Române“, t. XLII, București 1922; prețul: 4 Lei.

D. Zotta menține anul 1821 (21 Iulie) ca dată a nașterii lui Alecsandri, pe baza a două acte oficiale, dintre care unul a servit la căsătoria poetului, în 1876 (p. 3), cum și a Albumului „Junimii“ (p. 5). Data de 1819, consemnată în matricolele de la Sorbona și Școala de Drept din Paris (și relevate, înainte de

¹ De curând s'a anunțat, ca fiind supt presă, o „Grammaire comparée du grec et du latin“, de dd. Meillet și Vendryès.

Pompiliu Eliade, de G. Bengescu), e o alterare interesată a realității (*ibid.*).

Bunicul lui Alecsandri iscălește: „Mihalake Alexandru“ (p. 7). Nu e adevărată, deci, aserțiunea lui Sion, că abia fiul lui Mihalachi „și-au luat porecla de *Alexandri* de pe măsă“ (p. 8), — căci, adăugim, acel *Alexandru* = *al lui Alexandru*, adecă genitivul grecesc de la numele înaintașului respectiv, analog cu *Teodoru*, *Nicolau*, *Pavlu*, etc. S'ar putea chiar, ca *Alecsandri* de mai târziu să nu fie decât echivalentul latinesc (*Alexandri*), al grecescului *Alexandru* (Ἀλεξάνδρου), pronunțat, apoi, „à la française“: *Alexandri*. Un Ἀλεξάνδρη, ca n. de familie, există, totuși, și la Grecii moderni, și, pe de altă parte, e posibilă și o explicație în sensul celei date de d. Pușcariu (în „Zeitschr. f. rom. Philologie“, 1921, p. 76, nota) numelor de tipul: *Porfiri*, *Grapini*, etc., care, cu toată aparența italienească — a fost și cazul cu numele lui Alecsandri = *Alessandri*! — nu sânt decât genitive ale numelor mamei: *Porfira*, *Agripina* (al *Agrapinei*), etc. Alecsandri ar fi, în acest caz, în loc de *a(l) Lixandrei*, — ceea ce concordă (întâmplător?) cu „*Alexandrei*“ (= *Alexandrei*, *Alexandrii*?) din Extractul de căsătorie de la primăria com. Mircești (p. 87).

Cu hărnicia, pătrunderea și precizia sa recunoscută, d. Zotta scoate la iveală, în paginile ce urmează, o sumedenie de amănunte interesante, privitoare la tatăl și mama (pp. 15-18), fratele (pp. 32-36), sora (pp. 36-46) și alte rude (pp. 47-52) ale poetului, a cărui figură însăși se desemnează, astfel, tot mai clară. De altfel, un capitol întreg (V, pp. 18-32) a fost dedicat în special carierei politice a lui Vasile Alecsandri, și atâtea epizode, întrezărite până acum, din viața lui capătă, prin cercetările d-lui Zotta, conture precise. Mirceștii au și ei partea lor (pp. 52-58), după care vine o întreagă serie de prețioase anexe (pp. 58-92). Partea relativă la Catinca Rolla, fosta soție a Agăi Costache Voinescul, e expusă strict documentar, după dosare, dar, totodată, într'o nobilă notă de compătimire înduioșată pentru nenorocita soră a poetului, care iese, cu drept cuvânt, reabilitată din ancheta d-lui Zotta.

De Costache Rolla, cumnatul lui V. Alecsandri, se ocupă, cu obișnuita-i bogăție de informație, spulberând calomniile sionești, d. G. Bogdan-Duică (*Transilvania*, 1921, p. 799 sqq.), a cărui nouă contribuție la fixarea personalității lui Alecsandri, prin memoriul sus citat, îi crează încă un titlu la recunoștința noastră.

Învățatul academician, care, în timpul din urmă, a dat la lumină o adevărată comoară de rezultate nouă relative la Alecsandri (cf. și revistele *Viața Românească* din Ianuar 1922 și *Ramuri-Drum-drept*, no. 28), se ocupă cu răsunetul, simpatic sau

ostil, pe care l-a trezit „regele poeziei“ în lumea contemporanilor săi. Cel dintâiu care a găsit accente de admirație pentru opera acestuia, a fost Bolintineanu (p. 329). Îi urmează, în 1853, Constantin Stamati, blândul cântăreț basarabean; apoi: institutoarea Sofia Chrisoscoleu, născută Coce (p. 331), George Crețeanu. Acestor manifestări de simpatie de acasă le răspund recunoașteri din streinătate pentru *Doinele* traduse în limbile franceză (Voinescu) și engleză (H. Stanley). Kotzebue îi dedică poetului volumul „Rumänische Volkspoesie“; Ed. Grenier (correspondența lui Alecsandri cu el a fost publicată, nu de mult, de Gazier), Ubinici, A. Grün, Michelet însuși iau loc între preșuitorii poetului român, asupra căruia C. A. Rosetti scrie, atunci, o întinsă dare-de-seamă entusiastă, — „o așternere de covoare, pe care cel chemat este așteptat să calce“ (p. 334).

Mai târziu, poetul Unirii impune, cu „Hora“ lui, întregii lumi contemporane, cu excepția lui N. Istrati, pe care-l fulgeră imprecațiunea „Moldova la 1857“. G. Tăutu și Antonin Roques (A. Rocaresco) se asociază, fiecare în felul său, la omagiul general. Nici bătrânul Asachi nu lipsi până la sfârșit (p. 335), chemat la realitate de Hasdeu, care, cu toată versatilitatea sa, a fost un admirator constant al lui Alecsandri. Prin „Convorbiri Literare“ s'au rostit, nu odată, cuvinte de admirație pentru bardul de la Mircești (Scheletti, Olănescu, etc.). Bucovina își aduce prisosul ei prin D. Petrind. Și corul admiratorilor se înmulțește, cu glasuri mai mult sau mai puțin armonioase și simpatice (p. 342), la care am putea adăugi, acum în urmă: H. Sanielevici (*Pastelurile lui Vasile Alecsandri și Evoluția literară a lui Vasile Alecsandri*, în „Noi studii critice“), și Radivon (*Silba lui Alecsandri*, — cu bogate și interesante icoane relative la trecutul poetului și o bibliografie muzicală). D. Duică încheie cu omagiul poetei Elena Văcărescu (p. 343) și vine la — reversul medaliei, trecând în revistă pe detractorii poetului: de la anonimul, care, atribuind poetului aspirații la Domnie, îi atribuia și o origine evreiască, până la V. D. Păun și N. Petrașcu...

Apologia onestă a lui Gane și Naum pun lucrurile la punct.

Relevând stadiul actual al »problemei istorice și estetice« care e opera lui Alecsandri, — problemă ce a culminat în controversa academică dintre Maiorescu și Duiliu Zamfirescu, — d. Bogdan-Duică mântue, frumos și drept, cu vorbele d-lui N. Iorga, care recunoaște în Alecsandri, „într'un cuvânt, întruparea poetică a geniului național“ (p. 355).

V. Bogrea.

O. Schrader, *Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde*, Strassburg 1917.

Noua ediție a operei care a adus atâtea servicii istoriei limbilor și culturii indoeuropene — întregindu-se de minune cu *Reallexikon*

der germanischen Altertumskunde al lui J. Hoops, 1913-19 — se înfățișază în cele mai bune condiții.

Numeroase ilustrații — în spiritul, predominant astăzi, de „Wörter und Sachen“ —, cum și descripția etnografică-antropologică a popoarelor vechi indoeuropene și a seminițiilor înrudite, care lipseă în prima ediție, distinge această nouă ediție, — pe lângă neapărata punere la curent cu progresele cercetărilor lingvistice din ultimele două decenii.

Autorul ei, care pregătise manuscriptul întregii lucrări revăzute și refăcute, n'a avut parte să vadă tipărită din ea decât întâia fascicolă (Aal-Duodezimalsystem); dar moartea sa n'a însemnat și întreruperea definitivă a operei — *pendent opera interrupta* — fiindcă ea își continuă apariția, începând cu fasc. a 2-a, din 1920 (Ebbe-Futterkräuter), prin îngrijirea unui școlar credincios, d. A. Nehring.

Ultima fascicolă apărută, a 4-a (1921), cuprinde terminii Haarschmuck — Hyazinthe.

Noul editor adaugă, ici-colea, unele întregiri sau îndreptări, indicându-le precis ca atare și lăsând întru totul neschimbat manuscriptul maestrului.

V. Bogrea.

Dr. Jos. Schrijnen, *Handleiding bij de Studie der vergelijkende indogermaansche Taalwetenschap*, vooral met betrekking tot de klassieke en germaansche talen („Călăuz la studiul lingvisticei comparate indogermane, cu specială privire asupra limbilor clasice și germanice“), Leiden 1917.

Manualul profesorului de la Universitatea din Utrecht reprezintă o adaptare, adică o amplificare a „Introducerii“ (*Inleiding*), a cărei prefață, de H. Kern, o reproduce (pp. V-VI).

Primele 21 pp. cuprind o bogată bibliografie generală a monografiilor, dicționarelor (etimologice și istorice), enciclopediilor și revistelor lingvistice, — fiecare capitol fiind urmat, la rândul său, de câte o bibliografie specială.

Partea a doua începe cu o privire istorică asupra studiilor de limbă de la Plato și Aristoteles până la Ascoli, Brugmann, Meillet, „lingvistul cu desăvârșire sintetic“ (doorgaans synthetische taalgeleerde) și „indianistul și lingvistul“ Hendrik Kern (p. 41). Danezul W. Thomsen e pomenit, de asemenea, în bibliografia respectivă (cu trimitere la clasică-i *Sprogvidenskabens Historie*).

Cu secțiunea a 3-a (p. 43 sqq.), autorul intră în expunerea noțiunilor generale: scopul și metoda indogermanisticii, caracteristica ei; împărțirea limbilor, în deosebi a celor indoeuropene (*Toharica*, „descoperită în 1904 de Le Coq și Grünwedel în niște manuscrite din Turchestanul estic și determinată de Sieg

și Siegling, nu putea lipsi; p. 55); patria primitivă indogermanică; răspândirea geografică a grupei de limbi indogermane: relațiunile dintre limbile indogermane (pp. 68 sqq.); perspectivele de îmbogățire sau sărăcire a limbei (p. 75 sqq.); problema originii limbei (p. 78 sqq.); limbă (vorbire) și scris (p. 83 sqq.); limba și poporul — limbă universală (Volapük, Idiom neutral, Langue Bleue, Universal, Esperanto, Ido; p. 86 sqq.); migrația limbilor, transformările sunetelor (p. 90 sqq.), etc., — toate, capitole de un deosebit interes prin claritatea și preciziunea expunerii.

Deosebit de interesant e capitolul despre lingvistica psihologică (p. 136 sqq.), prin considerațiile științifice și metodologice, ca și prin exemplele de etimologie populară, totdeauna curioase și sugestive. Lat.-pop. *exurio* = *esurio* + *uro* (p. 151) are o paralelă în germ. *Heiss hunger* și rom. *flământ* = **flammabundus: flamma*. De schimbarea accentului din lat. *crēpīda* (= gr. κρηπίδα!) e răspunzător lat. *crēpītare* (evident, frecventativ al lui *crepare*): cazul fr. *choucroute* = germ. *Sauerkraut* (prin alsacian. *sourcroute*), în care *chou* a fost recunoscut ca reflexul germ. *sauer*, „acru, murat“, oferă o instructivă analogie, pe nedrept neglijată (cf. apostrofa Jankeelor către Germani: „You are as Dutch as sourkrout“ — sânteți tot atât de Germani cât curechiul murat —, relevată în E. Wasserzieher, *Leben und Werden d. Sprache*³, p. 70¹). — *Magnus* (p. 171) nu s'a păstrat numai în *Charlemagne*, ci și'n *magnanime* (cf. *magnifique*).

De la p. 195 până la sfârșit (p. 367), tot restul operei e consacrat foneticei (cu o introducere asupra organelor vorbirii). Autorul împărtășește părerea lui Abbot (*Classical Philology*, II, 44; cf. Immisch, *Neue Jahrbücher*, 1912, p. 51) asupra accentului latinesc, după care acesta ar avea o dublă proveniență: populară (intensiv s. expiratoriu: *plus sonat*, i. e. *amplitudo*) și cultă-grească (muzical, melodic: *altiludo*). Asupra adevăratei „petitio principii“, însă, pe care o implică acest „juiste weg“ (p. 233), se poate vedeă, acum, și Juret, *Manuel de phonétique latine*, Paris 1921, p. 71 sqq.

Pentru a încheiă, am mai avea de observat că termenul „indogermanic“, care de mult nu mai corespunde adevăratei fizionomii a lingvisticeii indoeuropene („indo-celtic“ și, mai târziu, „tocharo-celtic“ ar fi fost expresia adevărată) și care crează anumite echivocuri antipatice, ar fi timpul să fie înlocuit pretutindeni prin *indoeuropean*.

V. Bogrea.

F. de Saussure, *Cours de linguistique générale*, publié par Ch. Bally et Albert Sècheyaye, avec la collaboration de

¹ Dar *saepe stilum veritas* nu spune Horațiu „in seiner ersten Satire“ (p. 98), ci în sat. a X-a din cartea I-a, versul 72.

Albert Riedlinger, Lausanne et Paris 1916, 336 pp. in - 8°.

Volumul cuprinde prelegerile celebrului lingvist din Geneva și publicarea lui e cu atât mai binevenită, cu cât, de la geniala operă pe care Saussure o compusese ca student asupra sistemului vocalic (*Mémoire sur le système primitif des voyelles*), nici o altă operă n'a apărut supt numele său, și numai rar de tot, câte un articol. Fără zelul pios al școlărilor săi, asupra cărora exercitase în viață o profundă impresie, și această operă ar fi rămas necunoscută¹.

Măiestria care se vădise încă în „primitivae“ se arată și în opera-i postumă.

Partea întâia a lucrării — sânt șase de toate, — cuprinzând aproape o treime din volum, o formează Introducerea, care definește, delimitează domeniul Lingvisticeii, — distingând o „science de la parole“ și o „science de la langue“, — știință a vorbirii și știință a limbii. Se adaug alte prelegeri, despre principii de fonetică (*principes de phonologie*). — După Introducere, urmează, ca primă parte, principiile generale, în expunerea cărora se face deosebire precisă între „linguistique synchronique“ și „linguistique diachronique“, examinându-se apoi aceste două „linguistiques“ înseși. Ultimele două capitole privesc lingvistica geografică și problema de „linguistique rétrospective“ (reconstrucțiunea).

Măestru neîntrecut în materie de hotărnicie, definire a noțiunilor, autorul distinge riguros între *langage, langue, parole*, — *graiu* (uman), *limbă* (română), *vorbă* (cuvânt).

În ce privește legătura lui *dominus* cu *domus* (cf. și sârb. *domaćin*, „Hausherr“, din care alb. *domakin*, „chiabur, gospodar cu vază“, apoi *gospodar* însuși și ngr. *βοιχοκόρης*), ea a fost recunoscută de mult, ca și natura suf. -*no-*, care se întimpină și în lat: *decanus* (p. ngr. *δεκανίχι*, „bâton“, cf. fr. *bâtonnier*, ngr. *βαβδοῦχος*), vgr. *κοίρανος*, vbulg. *župan* (din *župa*, cf. rom. *jupân*), etc.

Cazul de influență a grafiei asupra pronunțării cuvântului din *Lefébure* = *Lefebvre* (*Lefèvre*) e interesant de reținut, — ca atâtea alte lucruri nouă și frumoase din această carte rară, pe care pietatea dd. Bally și Sècheyhayé ni-a dăruit-o.

V. Bogrea.

Dr. George Pascu, *Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI*, București 1921,

Același, *Istoria literaturii române din secolul XVII*, Iași 1922.

Am spus aiurea ce credem despre originalitatea acestui mozaic de citate fără ghilemete. Metodic, compilația are și cali-

¹ Altă scriere postumă a sa: *Le nom de la ville d'Oron à l'époque romaine*, publicată de d. L. Gauchat, dovedește, magistral, că numele în chestie (pronunțat popular: *Ouron*) face parte din categoria toponimicelor celte, reflectând pe *Urōmagus* din Itinerariul lui Antoninus, întocmai precum *Tournon* sau *Noyon* reflectă pe *Tornōmagus* și *Noviōmagus*.

tățile și defectele (dar mai mult defectele decât calitățile) „Introducerii” d-lui Philippide, al cărei schematism de catalog îl reproduce: încă un „împrumut”.

Ceea ce ne mai rămâne de făcut aici, sânt oarecare observații de amănunt.

Că Brașovul se cheamă săsește *Kronstadt*, pentru că «armele orașului reprezintă o coroană» (p. 13), e un lapsus al lui Hasdeu (*Cuvente*, I, 44), copiat de istoricul literar de la Iași (cf. și N. Drăganu, *Critica științifică*, în „Anuarul Inst. de Ist. Naț. Cluj”, I, 372, n. 1). „Sulițele” din armele Sibiului și din marea de fabrică de acolo (p. 14) își au și ele izvorul în Hasdeu (*l. c.*), care zice *paloșuri* celor două *săbii* din armele orașului (aluzie la numele românesc de *Sibiuu, Săbiuu*?): filologul de la „Arhiva” a înțeles că *paloșe* = *suliță*! — Nou e aceea că Iacob Vasilec Heraclide, poreclit Despotul, s’ar fi fost chemând aidoma: „Vasile Eracle Despotul” (p. 28).

Dacă autorul nu ar fi avut un așa de mare dispreț (!) pentru d. Pușcariu, ar fi putut afla, din Dicționarul lui etimologic, ce e cu „obscurul” *străminare* și *stur* (n-le 1652 și 1664); p. acesta din urmă, cf. și derivatul a *sturi* s. *sturi*, „a bate crunt”, a se *sturi*, „a se lovi, a suferi mult” (Boceanu, *Glosar*, 103). Ce e cu *mniață* „friguri” (cf. și Dalametra 151: *mnieață*, friguri tifoide, și Papahagi, *Scritori aromâni*, p. 234: *niață*, „tifos, boală molipsitoare care te face să zaci îndelung în pat”), va fi aflat acum — prin „Dacoromania”, I, 425 — dela d. Skok: lat. **ignitia* (cf. gr. πυρετός și vsl. *ognica*, „friguri”, din πῦρ și *ogni*, „ignis”, cum și lat. *ignities*, „érysipèle”).

Pentru a se clarifica asupra „obscurității” lui *vistiar*, «ascunzătoare, comoară» (p. 92), adevărat originar: *vestiariul*, „depozitul de veșminte regești», ar fi fost de ajuns ca d. P. să reflecteze puțin asupra lui *comoară* însuși, orig.: *camera regis* (cf. *rizmangi*, „vistier”, de la *riza*, «haină»). Pentru cine s’ar fi gândit un moment la raportul dintre *uneltă* și *uneltire*, problema legăturii dintre *fărecare*, „curse” (p. 61) și *fărecare*, *ferecare*, „făurire”, lat. *fabricare*, se deslegă pe dată. Nu mai vorbim de *tresură* = scrisoarea (p. 58), pentru care șimpla alăturare de gr. ἐπιστολή („missivă”) putea să împiedece erezia derivării din *tragere* (*trahere*), indicând adevărata origine: **ire(me)sură*, de la *tremite* (cf. pe aceeași pagină chiar: *tremis*, „apostol”, și *tremeatere*, „scrisoare”).

Unde e „obscuritatea” lui *urmi* = moșteni (p. 68) față de *urmă*, de la *urmă* (cf. *glumi-glumă*), dacă te gândești puțin la idee: „succesiune, urmare” (cf. *urmitoriu*, „moștenitoriu”, p. 129)?

Vr. ■ *pănătă*, „a năcăji, a suferi” (p. 58) se găsește întocmai în glosariul hațegan din „Rev. critică-literară”, III, 163: *panētū*, -are, „sufer, mă năcăjesc; compătinesc, vaer pe cineva.”

Băsău nu e ung. *bösz* (p. 90), ci, cum se putea vedea din Dicț. Academiei, ung. *bosszú*. **Mirio-onis* (p. 41), ca prototip al lui *minune*, în loc de **miro-onem*, e evident fals. „Prostește“ nu se zice *viteațe* (p. 53), ci *viteaște* (cf. *dobitocește*, fr. *bêtement*).

Că *Nicopoe* din scrisoarea boierului Neacșu nu este „o greșală de condeiu pentru *Nicopol*“, cum presupune autorul (p. 162), o dovedește numele de *Nicopoia-Mică* al Turnului și derivatul *Nicopoieni*: „Atâția Anadoleni, Arnăuți, *Nicopoeni*“ (v. *Revista Istorică*, IV, 158; cf. *ibid.*, III, 104: „Diiul și *Nicopoia* au luat Turcii“). De altfel forma nu e decât desvoltarea normală a numelui grecesc (*Nicopolis*) interpretat popular ca *Nicopolje*, în legătură cu sl. *polje*, *poljiana*, „câmp, poiană“.

A *împinge*, „a probă, a dovedi“, e mai curând lat. *impendere* (cf. a *încinge* = *incendere*), decât *impingere* (p. 57). *Clățănog* ‘*σκολός*, *dyscolus*’ (p. 61) e *clănțănog*, *clănțău*, sfădăuș, cărcotaș“ (de la *clanță*, mai curând decât de la **calfă*; cf. totuși *cotonog*, *șon'orog*, etc.). *Genrure*, „mare“, (*ibid.*), deci: *genune*, e, foarte probabil, din lat. *gyronem* (Candrea). *Mănicie* ‘*ἀσέλγεια* luxuria’ (*ibid.*) are la bază, de sigur, pe gr. *μανία*, *μανικός*, *μανιákης*. O încercare de a explica pe *rutesu* v. acum în Dacoromania, I, 250 (Giuglea). *Zăbleală*, „fenêtré“ (*ibid.*), e, cum s'a relevat, *zăbreată* (Scriban).

P. *pășean* din Ps. Sch. (*ibid.*), cf. și *pașan* din cimilit. ariului, care «merge *pașan* pe uliță» (Pamfile, *Cimilituri*, p. 16). Pentru *a se pări*, „se disputer“ (*ibid.*), foarte probabil: *a se pări* (cf. *pări*, *păriș* = *pârâș*, p. 68), cf. însă și *a se pune în poară*.

Etimologia *sinrecu* ‘bătrânețe’ = **senicum* (cf. și prov. *senec*) (p. 66) e „împrumutată“ de la d. Giuglea, precum, de altfel, toate explicațiile relative la Ps. Șcheiană sânt „împrumutate“ din ed. Candrea. P. 76, de asemenea, cuprinde observații pe care le-am cetit (ba, unele le-am și scris) aiurea: d. P. știe de ce e vorba.

A *se încări* e *incalere*, nu *incalescere* (88), *a învia* = **invivare*, nu **invivere* (*ibid.*); pentru *nuta*, „pluți“ (*ibid.*) nu e necesară intervenția lui *nauta* (deci **nota*) spre a se avea prototipul **notare*, postulat și de *înnotare*. *Tar* e explicat la p. 90 altfel decât la p. 60. — *Findiș* (p. 91) ar putea fi: *fîndu-și(i)* ‘Drăganu’. — *Strunciură*, ‘a zdrobi a stâlci’ (p. 92) e *a zdruncină* (**extruncionare*, din *truncus*?). — De *pazie* (p. 91), *zgarbură* (p. 92), ca și de *draghicame*, ne ocupăm în alt loc.

A spune că *printru* și *dintre* (nu: *dintru*) din documentul de la Bistrița (cf. textul, p. 5) = *prin* și *din* (p. 98, în loc de: *pentru* și *dintre*), e a dovedi că nu ai înțeles cuprinsul aceluși document. — A *den* („vă veți junghia *a den* voi“) nu e = *den* (p. 114, ci *înde* (*ande*; cf. *voi în de voi* (reciproc), cum și articolul *adins* din Dicț. Acad.

Textul grec de la p. 117 trebuie îndreptat: *εὐ τις εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος* (cf. p. 105). — „Ce poate să fie *ннуѣ*“ (p. 120), a lămurit acum d. Drăganu în „Anuarul“ citat, p. 227 nota. — Pentru „Dioptra“, se citează Krumbacher (p. 123), și nu D. Russo, de la care a fost „împrumutat“ citatul. — Pentru *mlatiș*, „battage“ (p. 132), se poate compara *îmblătiș*.

Publicația d-lui Drăganu (p. 135) cuprinde două manuscrise (cum spune însuși titlul), iar nu unul; înainte de „numit“ (*ibid.*) lipsește, în orice caz, auxiliarul. — Supt forma *bediugu*, „aes campanarium, harang-réz, die Glockenspeise, das Glockengut“, acel *badic*, „fer-blanc“ (p. 139), e atestat și'n Lex. Budan (p. 51). — „Voda, evu“ din procura lui Petru Șchiopul (p. 150) ar putea fi o estropiare, în genul său, din: *Voevoda* (desi, pentru interpretarea ca *eu*, ar pleda: *avorur = aurul*. — Stolnicul din catastihul Galatei se cheamă, nu: *Caraghiuzăle* (p. 155), ci *Caraghiuzéle* (ca n. topic, în colecția de poezii pop. a lui G. Dem. Teodorescu, p. 463: „fata Chișului, din *Kara-ghiusele*, nume frumușele“; cf. *caraghios*, cum și turc. *kara*, „noir“, *g'uzel* „beau, joli“), la Ghi-bănescu (*Surete și izvoade*, II, 389: *Carachiuzal, Caroghiuzeal*. — Enigma lui *сържичи* (*ibid.*, pe care d. Pascu o lasă nedeslegată (pentrucă și Hasdeu o lăsase așa; v. *Cuvente*, I, 222, eră totuși lămurită de Cihac (II, 326): acel *sârjiță* (*Cuvente*, 216) e identic cu *sârjoacă, sârjoacă*, „métail, blé de semence, moitié froment, moitié seigle“, etc., pol. *szżyca*, cech. *sourčz, souržiče, suržice*, nsl. *soržica, soršica suražica*, idem (cu trimitere la Miklosich, *Lex. palaeosl*, 808; Weig. II³, 504; Hehn² 479, — la care se pot adăugi acum: L. Spitzer, în „Wörter u. Sachen“, V, p. 122 sqq.; Meyer-Lübke, s. v. *syricus*; N. Iorga, *Ve chimea culturii porumbului la noi*, în „Rev. Ist.“, VI, p. 170 sqq.). — Numele de sat *Cacămeiu* din actul de la 1576 Bîanu, *Documente românești*, I, p. 2), azi: *Cacomeanca*, d. P. îl detailează: *Cacă-miei* (p. 161) ca și cum n'ar fi vorba de *meiu* „miliu“, ci de pl. lui *miel*!

Cu privire la Coresi, bibliografia omite scrierile dd. Sulică, Dăianu, Veress (p. 171). — *Tâlcul Evangheliilor* e prezintat ca tipărit „pe socoteala lui Coresi“ (p. 178), după ce numai cu câteva rânduri mai sus, se spusese că imprimarea lui s'a făcut „cu cheltuiala lui Forró Miklós“. — „*Adesu* lă tinește acestu cuvântu“, faimoasa glosă din Apostolul de la Vorneș, tâlmăcită de obicei: „ad e lătinește acestu cuvântu“ (p. 33), să nu însemne mai curând: „*ades s. adest* [de la *adesse*], lătinește acestu cuvântu“?

Ca relicvii de românește, ignorate de d. P., relevăm: glossa contemporană românească pe marginea unui act din 1548 (semnalată de d. N. Iorga, în „Convorbiri Literare“, XXXIV, ca cea mai veche urmă sigură de românește după scrisoarea boierului Neacșu) și însemnarea de pe icoana dăruită măn. Putna, la 1566, de arhimandritul Spiridon (v. Rev. Tocilescu, I, 296);

iar, ca dovezi de întrebuintarea limbii noastre în acte de cancelarie, cităm: salvconductul „idiomate valachico scriptus” al Sultanului Bayezid pentru negustorii poloni (*Arhiva istorică*, II, 60; cf. *Spicuitor în ogor strein*, I, 87, n. 1, îndreptând data: 1484) și, în ce privește Ardealul, mărturia din 1495, indicată de d. St. Meteuș (*Relațiile comerciale ale Țării Românești cu Ardealul până în veacul al XVIII-lea*, p. 6, n. 1): „Sacerdoti wallachicali pro diversis litteris in eodem linguagio [românește!] scriptis dedit dominus magister civium flori[nos...]”.

Trecând la voiumul următor, observăm că aprecierile de total expuse mai sus rămân valabile și pentru acesta: aceeași notă de pamflet, potențată până la trivialitate (autorul tratează pe Constantin Cantemir de „bețivan analfabet”) înlocuește cu pretenții de superioritate — larga atmosferă de idei, care dă viață și nobleță unei adevărate opere de istorie literară, cum e aceea a d-lui Iorga. Un sectarism meschin, care nu e măcar „moldovenism” autentic, defigurează fizionomia bătrânilor noștri cărturari în această carte, în care schema înlocuește cugetarea și s.hima ține locul talentului literar.

Lacunele și erorile mișună, ca și dincolo.

D. Pascu scrie consecvent: *tyranus* (p. 13), în loc de *tyranus*, și crede că *tiranie* se zice pe latinește: *tyrania* (corect: *tyrannis* sau, cel puțin: *tyrannia*).

Neștiind că italienește nu se zice *atlas*, ci *atlante*, d-sa se grăbește să asigure că cuvântul *atlas* a fost „introdus din Italia” de către Constantin Cantacuzino (p. 14)

Afirmația că traducerea sârbească a „Alexandriei” a fost influențată de redacțiile occidentale (p. 34) o făcuse, mai radical, V. A.-Ureche, care se laudă că „a fost cel dintâiu care, la 1860, în *Buletinul Instrucțiunii Publice* din Iași, s'a întrebat despre Alexandria cea populară, de unde a venit și când” și „a făcut atunci o apropiere între ea și un poem spaniol despre Alexandru Machedon” (v. *Operele lui Miron Costin*, I, p. 749). Tot Ureche, iar nu Hasdeu, cum spune, pripit, d. P. (*ibid.*), a publicat în „*Arhiva istorică*” textul și traducerea lui Muntaner.

Etymon al rom. *cin*, „albie” nu e sârb. *čin*, „formă” (p. 55) ci *čín*, „luntre”. — *Udriște* nu e *Urul* (p. 74), ci *Udrea* = *Adrian*, cum vom arăta în curând. — Generalul Năsturel a publicat și un studiu istorico-genealogic asupra Hereștilor, în *Rev. Tocilescu*. — Și informațiile aduse de d. Iorga, asupra lui Constantin Cantacuzino, în „*Rev. Istorică*” din 1918, au rămas necunoscute autorului (p. 160). — Pentru *Șaitanici* (*oglułari*), care nu e derivat prin *-nic* (p. 146), ci prin patronimicul *-ici*, din *Șaitan*, „Satan” (ca n. de fam.) v. mai jos. — *Adausul* (p. 177) confundă pe μακαριώτατος, „Preafericit”, cu παναγιώτατος, „Prea-Sfințit”. — Câteva greșeli de tipar, observate în treacăt: *Legaridi* (p. 16) = *Ligaridi*; — *sampon* 'câne' (p. 35)

= *sampson, samson*; — *Anciens lois* (p. 40) = *Anciennes lois*; — *Cazane a* (p. 62) = *Cazanîa*, („Cazanîa”); — Ἰστ. πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως (p. 145) = Ἰστ. πολιτικῆ Κωνσταντινουπόλεως; — *Battista* (p. 162) = *Battista*.

V. Bogrea.

Dr. Giorge Pascu, *Glorie Ureache*, studiu de istoria literaturii, Iași 1920.

Prefața acestei cercetări asupra izvoarelor lui Ureache lasă nemenționat principalul izvor al ei însăși: cartea d-lui N. Iorga asupra literaturii române în sec. al XVIII-lea.

De fapt, ceea ce înfățișează d-l Pascu ca o concepție personală împotriva tezei răposatului Giurescu nu e decât o reluare — cu argumente de limbă, procurate de ediția d-lui I. N. Popovici — a concepției d-lui Iorga. Orice cunoscător al controversei va recunoaște aceasta.

Proprie autorului e, în ea, doar ideea că *bun* din *Alexandru-cel-Bun* înseamnă: „bătrân” (p. 38).

Mi-am permis să nu împărtășesc această părere (*Rev. istorică* VI, 226), arătând că, dacă substantivul *bun, bunic* are în adevăr sensul de „bătrân”, acest sens nu e atestat nicăieri în românește și pentru adjectivul *bun*, care se întrebuițează *împreună* cu *bătrân*, deci, oricum, deosebit de el ca sens, nu numai în numele lui „Alexandru-cel-Bun și Bătrân”, ci și în vechea terminologie juridică românească: „oameni buni și bătrâni”.

Atâta a fost destul, pentru ca d. G. Pascu să se indigneze.

Ocolind unele obiecții și falsificând pe altele, d-sa credea că a găsit supremul argument în favoarea părerii sale în faptul că Miron Costin numește undeva pe Alexandru-cel-Bun: „Alexandru-cel-Bătrân”, *starym* (v. Arhiva din Iași, 1921, p. 86).

Dar, mai întâiu, cine spusese că Alexandru-cel-Bun nu era și bătrân, și nu putea, deci, fi numit și numai așa: cel *Bătrân*, — ca Ștefan-cel-Mare însuși¹ —, precum putea fi numit numai „Bun”, sau și „Bun” și „Bătrân”?

Negreșit, ca unui om bătrân sau măcar ca unui înaintaș din vechiu², lui Alexandru-cel-Bun i s'a putut zice: „cel Bătrân”, — d. P. nu mă învață nimic nou: ca de „*starog* Alexandru Voevoda” se pomenеше de dînsul și în epitaful fiului său, Ștefan, „Ștețco”

¹ Luccari, *Annali di Rausa*, Venezia 1605, p. 116: „Kielie e Moncastro volti alla banda del Boristene, ch'obedivano a *Stefano Batrin* (questa parola Moldaua significa Stefano il vecchio), felice Rè di Bogdania...”; cf. mai jos: „Stefano *Barin* [= *Batrin*] di Moldavia”. — Epitetul apare și într'un document de la Petru Șchiopul din 1 Iunie 1575 (v. Bogdan, *Doc. lui Ștefan-cel-Mare*, I, 1t3), și, cu toate acestea, nimănui nu i-a trecut prin gând, că într'un „Ștefan-Vodă ce-i zic *cel bun*” din Ureche (ed Popovici, p. 37, cf. p. 84 și N. Costin, la Kogălniceanu², I, 69) *bun* ar trebui să însemne „bătrân”.

² Ioan Asean se prezintă ca „*snx starogo Asf,inx*” în inscr. din 1230, de pe columna de la Târnova (v. *Conv. Lit.*, XXIII, p. 452, nota 3).

(v. St. Nicolaescu, *Doc. slavo-române*, p. 97); ca „*starogo, sturii*“, apare el, „bunul“ (dădiu) lui Ștefan-cel-Mare, în peste o sută de locuri din documentele acestuia (Bogdan, II, 505), — precum, dimpotrivă, în pomelnicul de la Bistrița, în care Alexandru-cel-Bun apare fără epitet, Alexandru-cel-Tânăr se cheamă: „*mladego*“, iar, pe pecetea-î domnească, Radu de la Afumați își zice „*novago*“, „cel Nou“ (Nicolaescu, pp. 87,337). Pe de altă parte, într'un doc. de la Radu-cel-Viteaz, lui Radu-cel-Mare însuși i se ziceă și *dobrago*, „cel Bun“ (v. *Rev. Tocilescu*, X, p. 81), iar, în prefața slavonă la „Tetravanghelul“ său, Radu Grămăticul numește pe bătrânul Petrașcu *dobru*, «cel Bun», spre deosebire de fiul său, Petru Cercel, „Petrașcu“ și dânsul (v. *Columna lui Traian*, n. s. III, 57).

Pretutindeni, însușirea de „bătrân“ și cea de „bun“ se împletesc, bunătatea fiind socotită ca un atribut firesc al bătrâneței placide, indulgente, senine (cf. și fr. *le bon vieux temps*). Așa se și explică, — spuneam, — rom. *bun, bunic*, fr. *bon-papa*, germ. *bester Vater*, ngr. dial. *καλιμάννα* (pe lângă *tată-mare, grand-père, Grossvater*, la Homer: *παλαιὸς γέρον*, „moșneag bătrân“, apoi *ἀνὴρ πρεσβύτατος* sau *ἑσχατογέρον*, lat. *senex capularis*; la Hesychius, și: *μεγαλομήτηρ*, „mamă-mare, bunică“); cf. de altfel, însuși germ. *Eliern* = *Älteren* Dar de aici până la a afirma că epitetul *bun* din numele unui Domn înseamnă neapărat: „bătrân“, este — un pas pe care nu oricine îl poate face. D. Pascu ar trebui să înțeleagă aceasta — și să nu se înfurie pe cine nu poate crede ca d-sa, fiindcă are motive să creadă *altfel*. Motive puternice. Căci nu va putea convinge d. P. pe mulți, că „Alexandru-cel-Bun și Bătrân“ din Ureche e o simplă repetiție de felul lui „cap și începătură“; iar, în ce privește pe *oameni buni și bătrâni*, el oferă o paralelă desăvârșită, sensul etic al lui *bun* fiind mai presus de orice îndoială: „Scris-am eu Lazar jud. cu 12 pârgari din oraș dă Târgoviște... și dinaintea a mulți *oameni buni*, megiași, și tineri și bătrâni, orașani... 1-iu Maiu 7139“ (N. Iorga *Studii și Documente*, I-II, p. 227, nota 4), — cu tot fr. *bonhomme*: it. *buonomini* = *nobiles homines, nobiles, maiores, boni homines*, „les notables de la ville ou de la bourgade, ceux qu'on appelle aujourd'hui les *galantuomini*“ (Gay, *L'Italie méridionale et l'Empire byzantin*, p. 550 sqq.), numiți și *probi homines*, „prudhommes“ (Du Cange, s. v. *boni homines*), *καλοὶ ἀνδρωποι*: (în Iannina; v. Thallóczy-Jireček-Sufflay, *Acta et diplomata res Albaniae mediae aetatis illustrantia*, II, Viena 1918, p. 297). Ori, poate și acel „papa Aftanasie, *om bun*“ din cunoscuta însemnare a lui Constantin ot Dorna pe Apostolul de la Voroneț trebuie să însemne: „om bătrân“?

Interesant e, însă, cum a ajuns d. P. la convingerea pe care vrea s'o impuie acum altora, cu orice preț.

Miron Costin spune, în Prefața la cronică lui polonă, scrisă la Darsow, în Iulie 1684: „Despre descălecatul al doilea culegem

știri de prin mănăstirile unde se păstrează viețile și *annales* Domnilor ctitori și mai avem și istoricii cei vechi: *cel mai bun*, Istratie, al treilea logofăt, și după dânsul Urechi, mare vornic al Țării-de-jos“.

De unde d. G. P. conchide (*Gligrorie Ureche*, I. c.): „Așa dar, după ce de trei ori afirmase că Ureche este *cel dintâiu* cronicar al Moldovei, iar la 1670 recunoscuse chiar că n'a văzut letopisețul lui Istratie, la 1684 afirmă că înainte de Ureche fusese Istratie, al treilea logofăt (Epitetul „*cel mai bun*“, dat lui Eustratie, trebuie înțeles „*cel mai vechiu*“, cf. *bun-străbun*, *bunic*, apoi *Alexandru cel-Bun*“.

Ceece înseamnă că: a) d. P. exclude absolut posibilitatea ca M. Costin să fi văzut Letopisețul lui Istratie între anii 1670, când afirmă că nu-l cunoștea, și 1684, când îl apreciază ca „*cel mai bun*“; b) d. P. nu admite cu nici un chip ca „*cel mai bun*“ să aibă acolo înțelesul de „*cel mai de seamă*“, al unei clasificări după calitate (cf. și *cel dintâiu*, *cel mai de frunte*, etc.), ci numai un înțeles cronologic: „*cel mai vechiu*“.

Și pentru ce toate acestea?

Pentru ca bietul Miron Costin să fie pus în contradicție și prins cu „oca mică“?

Poate; dar mai e un motiv:

Giurescu, *Miron Costin (De neamul Moldovenilor)*, p. XLV⁹ sq., scrie; „Miron Costin afirmă . . . că Istratie Logofătul este un cronicar *mai vechiu* și mai însemnat decât Ureche . . . în 1685 el nu mai vedeă în Istratie logofătul pe scornitorul basmului răspândit de Simion dascălul și Mihail călugărul, ci un istoric de valoare, *mai vechiu* și mai însemnat decât Vornicul Ureche“.

Fără a exclude ideea de calitate („mai însemnat“), regretatul istoric bucureștean interpretă, deci, și cronologic pe acel „*bun*“ din Prefața lui Costin: originalitatea d-lui G. P. se reduce la acel „cf. *bun-străbun*, *bunic*“ (în loc de un modest „cf. Giurescu“), din care, ca un corolar imediat, ecvația: *Alexandru-cel-Bun* = *Alexandru-cel-Bătrân*.

V. Bogrea.

Dr. G. Pascu, *Sufixele românești*, București 1916.

Autorul acestei lucrări afișează agresiv și continuu părerea că monografia sa e exhaustivă, epuizând subiectul tratat, așa încât oricine și-ar mai permite să se atingă de el mai curând de cât peste o sută de ani, trebuie, fatal, — una din două: ori să spue lucruri fără nici o valoare, ori să-l „fure“ pe d-sa. O singură excepție pare a se fi produs până acum, după judecata d-lui P.: d. Iorgu Iordan, care repetase, fără să știe, cu privire la funcțiunea toponimică a suf. -ar, lucruri ce se tipărise cu ani de zile înainte (v. *Anuarul Institutului de Istorie Națională din Cluj*, I, p. 386).

Să-i spunem d-lui P. că monografia sa foiește de greșeli și de lipsuri pe fiecare pagină? Că la p. 1 chiar, exemplul cu *harbuzzarie* din *harbuzz* e rău ales pentru a fi opus lui *bucătărie* din *bucătar*, fiindcă un *harbuzzar* există de asemenea? Să-i spunem că a înregistra pl. *căiuși* și dubletul *umădeală-umezeală* ca fenomene unice, cum face d-sa (pp. 2 și 3), este a falsifica realitatea, deoarece pl. *căluși* există (la Sadoveanu, d. ex., în „Viața Românească”, 1916, p. 30), iar, pe de altă parte, nu se zice numai *căiuși*, ci și *flăcăiandri* (pl. lui *flăcauandru* s. *flăcăiandru*) *pârțiașe* (pl. din *pârăuaș*, *pârăiaș*, ba chiar *văliuga* (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI, 253), alături de *văiugă*, — și nu există numai *umădeală-umezeală*, ci și *fierbinteală-fierbințeală* (cf. *părintesc-părintesc*)? Să-i spunem că *tupilesc* (p. 4) nu e românește, nu poate fi românește, odată ce infinitivul verbului e (*a se*) *tupilă*, ci numai *tupilez* (sau *tupil*), de unde: *tupiliș* (și *tupiluș*), ca *furiș* din *fur(ă)*? Să-i spunem, oare, că, pentru a da o icoană completă de înțelesurile derivatului *spătar* (p. 6), nu ni se pare cel mai bun mijloc a uită sensul cunoscut de „spetează de scaun” și cel arhaic, de cin boieresc (*Spătar*)¹, cum face d-sa? Să-i spunem, — fiindcă am ajuns în pragul „Bibliografiei” sale (p. 9), — că *Biblia de București și Proloagele lui Dosofteiu* aveau nevoie de o mică precizare: apud Hasdeu și Tiktin sau Lacea? Că, dintre „izvoare”, nu se cădea să fie ignorate (intr’un sens ori în altul): teza despre deminutive a răp. Quintescu (1867), articolul cu același subiect al lui Coșbuc (în „Albina”), studiul regretatului profesor Gh. Gheorghiu asupra colectivelor în *-ime* („Arhiva” din Iași, 1903, p. 15 sqq.), studiul Bucovineanului Ștefureac asupra suf. *-an* (în „Convorb. Lit.”, XXVI, p. 462), excursul răp. Crețu asupra suf. *-ete* (din „Lex. Mardarie”), cap. respectiv din *Rum. Dialekte* ale d-lui Iosif Popovici (I, p. 95 sqq.)? Că o monografie despre sufixele românești, care omite cu totul istromâna (p. 7), plus o bună parte din suf. patronimice și toponimice (cum vom vedea), nu are dreptul de a se pretinde „completă”? — „Monografia noastră cuprinde toate sufixele câte le-am putut constata în limba română”, zice d. P. (p. 7.); dar, ca să fie exactă, fraza are nevoie de un corectiv: „și câte am vrut să le constat”. Și atunci o întrebare se pune, logic: dar cele pe care n’ai vrut sau n’ai putut să le constați — cum rămân? Căci, iată, sânt destule:

-*ădia*: Amaradia, Ciocadia, Mehadia, etc. (cf. și *-ădia*: Cernădia);

-*ândric*: *cățelandric*, de unde porecla: *Țalandric* (com. Târnuca, jud. Dorohoiu), apoi *copilandric* (N. Iorga, *Studii și doc.*, VI², 231);

¹ La acesta se referă *spătăresc* (despre catane), glosat: „mare ’n spete”? la Giuglea-Vâlsan (*De la Români din Serbia*, p. 397). Cf. și: „țitorde-sabie” (Ghibănescu, *o. infr.*, c., IV, 175).

-ârcă: *ciotârcă, țopârcă* (cf. *Hadârcă, Tăbârcă, Potârcă, Boțârcă*);

-ât(u): *Papadat, Vasilat-Vasilați* (Παπαδάτος, Βασιλάτος; ori *Vă-selo?*¹);

-ăt: *Mladenat* (sârb. *Mladenac*, „Iuvenalis“);

-ética (= ngr. -έτιχα): *sadetica* (Șăineanu, *Infl. or.*, I, p. LIX);

-ică (= ngr. -ικέ, pl. lui -ικόν): *bacalică* (*ibid.*, p. LVIII), obișnuit pl. -icale: *giuvaericale, politice, zaharicale*;

-icêico: *Petriceico*;

-icî: *Stroici, Donici, Hudici, Ponici, Bălănici*, etc. (cf. suf. -ovici, de asemenea absent: *Popovici, Ioanovici*, etc.). Sufixul se găsește și'n acel *Șaitanici* (*oglu* = „ai lui *Șaitan oglu*“), din Radu Popescu — cumul de sufixe, ca în *Papazoglu* sau *Popovici*, — în care d. P. crede că recunoaște [„Arhiva“, 1922, p. 242] suf. -nic);

-icîco, -ișcu: *Dumicîco* (Ghibănescu, *Sur. și izv.*, II, 392), *Onicico* (Rev. „T. Codrescu“, I, 83; cf. *Onișcani, Velicico* (cf. *Velîșcu*);

-ină (neacc.): *codină, datină, gadină, goștină, țarină*;

-incu (v. -enco): *Buțincu, Gafinciu, Grigoricu*, etc.;

-inți: *Mărginiinți, Mehedinți, Scobinți*, etc.; (cf. -eanț: *Gataianț, Râmniainț*);

-ismă (= ngr. ισμα): *buiurdismă* (Șăin., l. c.);

-ișcân(ă): *Romașcan* („din Roman“: **Romașcan*), *verișcan(ă)*;

-ită (ngr. -it): *rarită*;

-iuc (rut): *Ivaniuc, Marmeliuc, Sauciu, Romaniuc*, etc.;

-lean: *Aravlean, Crâmlean, Ethioptean, Râmlean, Sodomlean, vizetlean*;

-liu (turc.): *chefliu, grijuliu, hazliu, nurliu*, etc.;

-luiu: *Covurluiu, Vasluiu*, etc.;

-urcă: *zămurcă* (cf. *Pițurcă, Buțurcă*).

Cum rămân, deci, atâtea sufixe ostracizate de autorul monografiei? Este voie să se mai ocupe alții măcar de acestea și de altele ca ele? Ori sânt toate „tabu“?

Această întrebare am dori să și-o pună d. P., — căci, dacă-i spui, de ex., că rău a făcut când a lăsat pe *păruștean* singurcuc (p. 305), în loc să-i dea tovarăși ca: *brăduștean, căruștean, crăpuștean, măluștean* (acesta, și n. de sat, în Covurluiu), sau când, din exemplele de derivate în -ârlan (p. 296), a omis tocmai pe *ciocârlan*, cum a omis din lista „completă“, de sigur!) a derivatelor în -eț moștenite din latinește (*judet, mistreț, ospăț*), pe *nutreț* (p. 322), ori, cum, din lista (de sigur, „bogată“) a patronimicelor în -ociu, a omis pe un *Bercoci, Buhoci, Butociu, Dancoci, Iarcoci, Lucoci, Malcoci, Marcoci, Mihoci* (ori=*Ne-hociu?*), *Mirociu, Părvoci, Zimbociu*, etc., mulțămindu-se cu trinitatea *Lungociu, Murgociu, Bălegociu* (p. 340), — dumnealui se supără și ocărește...

Oricare ar fi însă hotărîrea d-sale, a noastră e neștrămutată: ori de câte ori vom avea ocazie, vom rectifică erorile

¹ Forma arhaică a numelui eră în adevăr: *Vaselați* (Ghibănescu, *Sur. și izv.*, I, 318).

monografiei sale și-i vom umplea lacunele¹, — cum am făcut până acum și cum facem, în mai multe locuri, chiar în n-rul de față al acestui buletin.

Căci, dacă autorul e incorigibil, opera nu e tot așa: ea primește oricând „addenda — corrigenda“.

Și din punctul de vedere al științei, adevăratul, aceasta — numai aceasta — importă.

V. Bogrea.

G. Pascu, *Études de Sémasiologie roumaine*, I: *Les noms du Diable*, în „Archivum Romanicum“ V (1921), pp. 244—51.

Studiul e, în mare parte, o reeditare a articolului «Numele Dracului în românește» din «Viața Românească» pe 1910.

Dacă anumite etimologii „imprumutate“ discret, ca aceea a mr. *triscatarat* < ngr. τρισκατάρατος (p. 249; v. V. Bogrea, *În amintirea lui An. Bașotă*, Vălenii-de-Munte 1916, p. 8, nota 10), îl deosebesc, în aparență, avantajos de varianta română, în schimb, o sumă de derivări imposibile și de lacune arată că și în versiunea franceză din revista italiană știința d-lui Pascu a rămas... aceeași.

Ajder, ca și turc. *ažder*, „dragon, griffon, monstre“ (cf. alb. *ežderhá*, „grosse Schlange, Drache“), nu înseamnă: „drac“ (p. 244), ci numai: „balaur, smeu“ (v. Hasdeu, s. v., de unde l-a „imprumutat“ d. P.); cf. *pajură*. Dacă, deci, îl consideri ca sinonim cu *Drac*, trebuie să faci același lucru cu toate celelalte: *balaur*, *smetu*, *ală*, etc.

Cioplea, care — cu tot mr. *ciupulic*, „pasăre mitologică despre care poporul crede că răpea copiii mici“ (Dalamestra) — e, fără îndoială, numele satului „catolic“ de lângă București, devenit, în vremea ciumei lui Caragea, „ordie a ciumașilor“ și, ca atare, un nume de spaimă pentru toată lumea (*a duce la Cioplea, duce-te-ai la Cioplea*; cf. *Bădălanul* gălățean), pentru d. P. trebuie neapărat, să reflecte pe vgr. τριπλός „noir“ (p. 250), precum sinonimul mr. *șut*, care e, de sigur, sl. *šut*, „drac“ (vsl. *šutu*, „nugator“, rus. *šutu*, „bufon, caraghios“) trebuie să fie identic cu dr. *šut*, „fără coarne“ (mai ales!) — și'n albaneză, sârbă, bulgară! — din vgr. τριπλός „petit, jeune, faible“ (p. 245).

Etymonul lui *pârdalnic* din echivalentul slav al gr. πέρδομα: îl dăduse, înainte de Skok (Archiv für sl. Phil., XXXVII, p. 91: s.-cr. *prdato* + *-nic*), Cihac însuși (II, 245).

¹ La *purcelandru*, cu care paradează d. P. (Arhiva, 1922, p. 290), no opunem energie pe *puindră* din col. de *Descânțete, vrăji și rugăciuni*, Brașov 1908, p. 36, care arată că afirmația d-sale că »de la cuvintele în *-andru* nu există feminine corespunzătoare« (p. 18) e tot atât de falsă, ca și aceea că »cuvintele în *-andru* se întrebunțează numai la singular, afară de *puindru* pl. *puendri*« (*ibid.*): plurale ca *băiefandri*, *copilandri*, etc., se întrebunțează *curent!*

Dial'ă, geală ghială corespund alb. *djal'*, „Teufel“, *dial'ë*, „Knabe“, propr.: „diabolus“ (v. G. Meyer, s. v. *burfuat*).

Posteritatea românească a lat. *orcus* (pentru cea romanică, v. în special: Wartburg, în „Archivum Romanicum“, IV, 279) nu se mărginește la mr. *orca* din expresia *du-te orca* (nu „*orca du-te*“, cum scrie d. P. înțelegând rău tehnica glosarului din care citează, p. 250), pentru că în descântecelor dr. se vorbește de *urcoi* și *urcoaie* (v. Dacoromania, I, pp. 252, 557).

Dăr lipsurile de felul acesta sânt atât de numeroase, încât trebuie să ne mulțămim cu câteva exemple: *Barbalon* (Furtună, *Cuvinte scumpe*, Glosar), *Caraconcea* (Rev. Tocilescu, III, 262), *ciortu* (și la Huțuli: Kaindl, p. 83), *ghipeș*, *aghipeși* (Giu-glea-Vâlsan, *De la Românii din Serbia*, p. 392; cf. Pamfile, *Dușmani și prieteni ai omului*, 101), *ghitcu* (Furtună, *Vremuri înțelepte*, 91), *lepădatul* (Drăganu, *Cod. Todor. și Marțian*, 230), *mușuca* (Păcală, *Monogr. com. Rășinari*, 140), *nepreitoriu* (Cod. Voronețean, ed. Sbiera, p. 220), *premușere* (rev. „Ion Creangă“ IV, 251), *Scărăbuță*, *Scaraonț* (Pamfile, *Povestea lumii de demult*, 65) *Sgâmbea* (Dumitrașcu-Reny, *De pe Borcea*, ms.), *Spurcăilă* (Șezătoarea, VI, 131), etc., etc., fără a mai pomeni de zecile de nume cuprinse în lista d-lui Boureanu din rev. „Sânziana“, I, p. 6 sqq. (cf. și Pamfile, în „Ion Creangă“, III, 286) ¹.

Numele personale designând pe Dracul sânt și ele mult mai numeroase decât rezultă din cele spuse de d. P. (p. 248): *Burghilea*, *Chirică*, *Chirilă*, *Costache*, *Ivănuță*, *Mihaiu-din-coada-iazului*, *Nicodilă* (= Nicodim + Codilă, Codea), *Niculuță*, *Todrică*, poate și *Făcăduță* (într'un descântec din Rev. Toc., VII, 189) ².

Tot așa, repertoriul de imprecative de tipul „ducă-se pe pustii“ (p. 250): *în creană* s. *creneș* (Rev. critică-literară, III, 120), *în sicreată* (*ibid.*, III, 169), *la ciorile*, etc.

„Furtunescu“, pe care-l citează mereu d. Pascu ca izvor, e, în realitate, păr. D. Furtună, răsbotezat astfel de domnul... Păsculescu.

V. Bogrea.

O. Densusianu, *Flori alese din cântecul poporului*, București 1920; preț: 9 Lei.

Alegerea face onoare gustului d-lui D. și dă o icoană pe cât de fidelă pe atât de favorabilă a geniului poetic al poporului nostru.

Pentru a ajunge la ea, autorul a trebuit să urmărească mii de specimene prin reviste, ziare și publicații anume: lista izvoare-

¹ Și nomenclatura mr. e cu mult mai bogată, decât o cunoaște autorul: *mbogru*, *țeățire* (cf. *Neghîniță*), *arap*, *sfredeluș*, *condu* (= scurtu: „Valea-l condu“ s. „Valea-l șut“, locuită de draci), *Ciuciu-Mânguili* s. *Ciuciu-Minciul* (Papahagi, *Basme aromâne*, pp. 637, 532, 178, 730, 576, 722).

² Pentru *împelițat* (drac), „întrupat“, cf. *încarnat*, apoi *pêliczê*, „persoană, cutis“ (Anon. Băn., ed. Crețu, p. 359), și — fiindcă e vorba de o revistă italiană — și veneț. *impelizzâ* = *impellicciato* (Nazari).

lor de la sfârșit, în care nu sânt cuprinse totuși decât bucățile alese, poate da o idee de această muncă.

Acum, câteva observații de amănunt:

Explicația lui *tău* prin *heleşteu* (p. 38) poate avea doar rostul practic al unei apropieri între un termen simplu, mai puțin răspândit, și un compus al său, mai cunoscut: prin *tău* se înțelege, aici, o băltoagă, care n'are a face cu *heleşteul* (*hălăștăul*), „baltă cu pește, rămnic”. — Pentru *a face legea cuiva* (p. 107), cf. și fr. *faire la loi à quelqu'un*. — *Miraz*, în înțelesul de „mirare, uimire” (p. 133), există și'n Anonimul bănățean: „*miraz* — prodigium, spectaculum” (Rev. *Tinerimii*, I [1898], p. 354); cf. *mirăzenie*, cu același înțeles, la Tikiin din Frâncu-Candrea). Evident însă că în versul „dar *mirezul* und' l-ai pus?” din colecția de *colinde* a d-lui I. Răuțescu (ed. Bibl. „Dumineca Poporului”, p. 6) avem a face cu alt cuvânt: turcismul *miraz*, care (știă și Cihac!) nu înseamnă „tărlă”, ci: „moștenire, avere”.

De mischiu („paloș de mischiu”, p. 136) trebuie scris: *demischiu* = sârb. *demiskija* (*čorda* s. *šablja*), „(sabie) de Damasc” (cf. alb. *dimaški*, *dimiski*, cum și sârb. *šamljanka*, idem, din *Sam*, „Damasc”); frumoase și interesante cazuri analoge de astfel de tmese, cu prep. ngr. *δ᾿ά*, v. la Hatzidakis, *Einleitung in die ngr. Grammatik*, p. 374 sq. — *Sider* (p. 156, și nume de lac în Tulcea) sau *săderiu*, „gris, gris de fer”, pentru care Cihac (II, 323) dădea o explicație imposibilă (vsl. *sedū*, „canus”), nu poate fi decât ngr. *σίδερ*, „fier” (cf. *σίδεροστᾶ* 'Dreifuss', 'pirosteie' = *πυρωστᾶ*). — *Greci*, din versul „trei feciori de *Greci*” (p. 181) trebuie scris cu literă mică, termenul fiind întrebuițat aici ca apelativ, în sens de „negustor”. — *Înfântelat* „bătut cu ținte” (p. 184) desleagă enigma lui *Înțânățilit* din „Graiul nostru”, I, 452 (cf. și Tit. Bud., *Poezii pop. din Maramureș*, p. 70, și variantă ardeleană din „Floarea Darurilor”, II, 15, unde numele eroului e *Ținta*). — O interesantă variantă a „Cântecului zorilor” (p. 87) se găsește în Calendarul revistei „Ion Creangă” pe anul 1913, p. 94 (în articolul d-lui V. B. Țirica, *Cum se privighează un mort în orașul Bârlad*).

Despre *munții Sfranțului* (p. 134), în care credem că putem recunoaște pe *Fruška-Gora* din Sirmium, ca și despre *vijlă* (p. 133), vorbim aiurea.

Păreră d-lui D. că sufletul românesc ar fi aplecat mai mult spre lirism și satiră decât spre epopee (p. XVI), — un fel de „*Le Roumain* n'a pas la tête épique”, — se poate discuta, ca și alte idei exprimate de d-sa în Prefață.

Păcat numai că această prefață aduce atâtea ecouri de vechi resentimente: ele aștern un văl impiu de ură pe fața luminoasă a unei curate icoane de iubire.

V. Bogrea.

E. Lovinescu, *Gheorghe Asachi — viața și opera lui*, — București 1921.

Viața și opera scriitorului moldovean sânt studiate cu cea mai mare atenție în această lucrare: Asachi a avut, de sigur, mai mult noroc decât C. Negruzzi și Gr. Alexandrescu.

În ce privește originea armenescă a familiei Asachi (p. 7 și urm.; cf. și Sever Zotta, în rev. ieșană „Ion Neculcea“, I, [1921], p. 187), observăm că numele părintelui lui Asachi, *Asachievici* (Kir Lazar *Isakievici*“, în tabla prenumeranților la „Adoleshia Filotheos“, Iași 1819; v. *Bibliografia românească veche*, III, 113) se întâlnește în lista de nume armenesti din Polonia (publicată de Hanusz, în „Archiv für sl. Phil.“, 1886, p. 477), după forma: *Sahagiewicz, Isakowicz*. Aiurea, însă, bătrânul iscălește: „Lazar Asachi“: așa în dedicația din „Jucăreia norocului“ (1816), cum și'n cunoscuta „Înainte-cuvântare“, unde citează și din latinește, deși nu impecabil: *non ignora [= ignara] mali miseris succurrere (sic) disce* (v. *Bibliografia*, I. c., p. 151). O familie *Assakiewicz*, „proprietari rurali de prin Galiția și Bucovina“, ca și *Aywas* (cf. *Hagi-Aivat* din „Caraghioz“), menționează și Gr. Goilav (în *Revista p. istorie, arheologie și filologie*, X [1909], p. 238), după care *Serpega*, soțul mamei lui Ioan Vodă cel Cumplit, ar fi un *Sapieha* (*ibid.*; cf. cunoscutul studiu al răp. Papadopol-Calimach). Un *Isachi* e atestat, ca n. de loc. izolat, în jud. Putna, la Frugescu, p. 246. *Isachie* i se zice și lui Isac Anghel (Bianu, *Cat. mss. rom.*, I, 270). Iar, dacă e să căutăm numelui o etimologie orientală (Hasdeu, *Etym. Magn.* II, 1797, îl consideră ca un dublet al lui *Asanachi*), obișnuită în onomastica armeană, am găsi-o, poate, în cunoscutul *Assaki*, titlul Sultanei favorite; cf. problematicul *Anerasachi* (Iorga, *Scr. și inscr. ord. și mar.*, I, 142).

Ca „Lazar Asachi, întâiul protoiereu al Hotinului și a toată Rosița, 1790“ cf. p. 14) apare tatăl lui Asachi și pe portretul în ulei, proprietatea d-lui avocat Abgar Bucliu din Iași (jos, la stânga, în coț. altă însemnare: „Josephus II Augustus“).

Anul 1788, ca dată a nașterii lui Gheorghe Asachi (p. 19), îl dă și asemnarea autografă de pe un medalion al său (gravură, în negru), aflător, de asemenea, în posesiunea d-lui A. Bucliu: „Georgi Asaky Moldo-Roman, născut 1788. — J. Leclercq, Brux. 1855 Im-té et gravé par Ch. Sacré aîné à Bruxelles“.

Relativ la călătoria sa în Italia (p. 21) notăm că un exemplar din Tasso, în ediția ilustrată din Paris 1792, după semnătura m. p. „G. Asaky“, poartă data: „Roma 1809“. (Exemplarul e proprietatea mea, ca și acela al *Poesiilor*, Iași 1863, cu dedicația autografă: „Domnișorei Elena Ciuca, spre suvenir din partea autorului“).

Motivul superstițios din „Turnul lui But pe muntele Pionului“ (p. 19 și urm.) e, evident, identic cu cel din balada „Lenore“ a lui Bürger (cf. p. 138), dar el se întâlnește, și'n folklorul românesc. Semnalăm, în special, cântecul „Dragu' mamei Costan-

tin“ din colecția suceveană a d-lui A. Vasiliu, p. 18 și urm., apoi „Voichița“ din colecția Tocilescu, I, p. 139 sqq., și cântecul cu același nume din colecția bănațeană a d-lui G. Cătană (Brașov 1916), pp. 87-99. Aceeași poveste e, după credința populară, la baza „priveghiului la morți“ (v. M. Lupescu, în „Șezătoarea“, XXX [1922], pp. 15-7).

Vântă, „slavă“, reprezintă mai curând pe it. *vanto*, cu același înțeles (v. Cihac, I), decât pe vr. *vântă* (p. 150), care, în „Psaltirea în versuri“ a lui Dosofteiu (Ps. 93, v. 86; cf. Ps. 120, v. 13 sqq.), înseamnă: „tectum, protectio“, gr. στέγη, — ceea ce explică sensul figurat din Dosofteiu: „Și Domnul îmi va fi *vântă*“. Terminul există, de altfel, dialectal, până azi: *vântură*, „grinda în fața casei, sus, răzămată pe stâlpi, în sală“ (Vârcof, *Graiul din Vâlcea*, p. 102), identic cu *vanturi*, de care pomenește Frâncu (*Moșii*, p. 100, supt *fuseu*): „*fuseii* sânt niște lațuri ce se pun pe lângă *vanturi*, în scop de a depărta streșinile coprișelor de pereți, ca să nu-i bată ploaia“ (cf. *ibid.*, p. 106: *vanturi de nea*, „fulgi mari de zăpadă“), cum și cu *vanturițele*, „grinzile proeminente sus, în partea superioară a pereților, la casele de construcție populară din Rășinari“, de care vorbește d. V. Păcală (*Monogr. com. Rășinari*, p. 405).

Junel, „tinerel“, nu e o creațiune a lui Asachi (p. 151), ci un cunoscut arhaism (atestat în Cod. Voron.), existent până astăzi în cântecul popular (v. *Un mănunchiu de colinde din Vrancea și din alte părți ale județului Putna*, — culegere făcută de școlari pentru poetul Baronzi, — publ. de N. Iorga, Vălenii-de-Munte 1910, p. 13).

Dar să lăsăm aceste „*quisquiliae*“ filologice și să cităm mai bine acest frumos epilog literar: „Asachi a fost omul providențial al epocii lui, adică omul ieșit din mijlocul necesităților vremii. N'a comandat timpului; s'a pus însă în serviciul lui cu o bogăție remarcabilă de aptitudini... Trebuie să-l măsurăm cu măsura timpului și să-l privim mai mult ca pe-o figură culturală decât ca pe-o figură literară... Fiind om al timpului său, nu l-a depășit... Rolul lui se încheie la 1848. Peste această dată Asachi devine un anacronism, trecând făclia luminii lui Mihail Kogălniceanu“ (p. 230 și urm.).

Cartea d-lui Lovinescu despre Asachi e una din cele mai bune monografii de istorie literară ce s'au scris la noi.

V. Bogrea.

St. Berechet și C. Bobulescu, *Spicuitor în ogor vecin* an. I [1921], no. 1—3, 4—12.

Aducând „știri istorico-literare despre noi și vecini“, cuiese mai cu seamă din lumea slavă, acest Ganeur moldo-valaque răspunde, fără îndoială, unei reale necesități. Krumbacher denunță

odinioară Germanilor pericolul ignoranței lor în materie de lucruri slave.

De remarcat, pe lângă contribuțiile editorilor înșiși, în primele fascicule: articolele dd. Sever Zotta și G. T.-Kirileanu, iar în celelalte, mai ales, studiul d-lui dr. A. Wendkiewicz: *Câteva cuvinte privitoare la unele probleme din domeniul istoriei legăturilor sufletești între Români și Poloni* (pp. 87-104), de o extraordinară bogăție de informație.

În ce privește presupunerea d-lui Anton Oprescu (p. 177), că poezia lui Alecsandri „Pohod na Sibir“ s'ar referi în deosebi la deportații poloni, amintim că originalul presumpțiv al poetului român este tabloul pictorului W. Szereszewski: „Pahod na Sibir“ (reprodus în „Revista Nouă“ a lui Hasdeu, an. VI [1894], no. 10).

Interesantă, nota d-lui Șt. Ciobanu, despre „Dicționarul slavo-român din Moscva“ (p. 105 și urm.) și, nu mai puțin, comunicațiile d-lui I. C. Filitti.

„Inscripții de biserici din Vlașca și Prahova“ dă (pp. 79 și 174 sqq.) d. N. Constantinescu, care le publicase deja în volumul omagial „Lui Ion Bianu — Amintire“, București 1916 (apariția întârziată de războiu), p. 41 și urm. („Mișeren malaerița“ n'ar putea însemna: *Miu țerei, Manda țereița?*).

V. Bogrea.

N. Iorga, *Izvoarele contemporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu*, București 1921.

Nu ne vom opri asupra importanței documentare a acestei nouă publicațiuni a neobositului istoric, nici asupra folosului și oportunității ei: sânt lucruri evidente pentru oricine.

Tabela de la sfârșit oferă, însă, ca toate tipăriturile de acest fel ale marelui învățat, un extrem de bogat material lexical — o adevărată recoltă pentru filolog.

Adicbeh e *Hadic-Beg*; — *Hașopol*, probabil: *Hagiopol*; — eparhia „India“ (p. 397) e, probabil: *Indirne*, „Adrianopol“ (cf. textul, p. 9); „Indria“; — *Pazarghidenii* (p. 400) sânt *Bazarghidenii*, „negustorii“, cari ne întâmpină și 'n poezia populară; — *Rogobete* (ton) (p. 401) e de apropiat nu numai de *Rog*, „corn“, ci și de *Dragobete* = *Glavoubretenie* (Aflarea-capului-Sf. Ioan); — *andol* (p. 407), deși poate însemna și „pelisse d'Anatolia“, trebuie interpretat, probabil, ca designând o categorie de birnici: *Anadoli*; — *asidosia*, „scutire de dare“ (p. 407) = ngr. ἀσδοσία „immunité“ (cf. și Dicț. Acad); — *așca tunului* = ἀσπί, „outre“ (?); — *a convoiă*, „a escortă“ (p. 222), e de notat, ca un curios derivat din *convoiu**; — *diminie* (p. 409; cf. 385: „*diminiei* lefilor tot pe aceste doao luni“) = ngr. διμηνία (cf. *tetraminii*, ibid. = τετραμηνία și, de altfel, deja Cihac); — *lafete* (411; cf. 310: „[tunarii]...

in loc de ghiulele au găsit pietre în lăzile *lafetelor*“) = germ. *Laffette*, fr. *l'affût*; — *a adiaporisi* (p. 415, cf. p. 93: „cei ce se vor lenevi și vor *adiaporisi* . . .“) = *a diaporisi* cf. *austui* = *a ostoi*, *ibid.*), din ngr. διαπορέω „hésiter, être dans le doute“; — *a se cacerdisi*, a fugi, a se refugia, a se ascunde, a da dos are la bază pe turc. *kačarma*, „contrebande“, (v. Șăineanu, în Rev. Toc., II, 665); — *carè* (gen. *careii*, dar p. 195: „un caré“) = fr. „carré“, ca t. militar (p. 290; — *cațaoni* (p. 327) e de adăugit la ex. cunoscute; — *discolie* (p. 416) = ngr. δυσκολία „difficulté, embarras, doute“; — *exoflisis* = ngr. ἐξώφλισις (cf. *exoflisesc*, „eliminez“); — pentru *fântânela*, „fontanelle“ (p. 231.), cf. Dicț. Ac., s. v. *fântâneă*; — *iangân*, „foc“ (pp. 54, 153), e turc *ianghyn*, „incendie“ (Kieffer-Bianchi, II, 1255); — despre *manafi* (ostași, p. 411), v. Șăineanu, *Infl. or.*, ad loc.; — *marșut* (pp. 291, 303) = **marșrut*, *marche-route*; — *mavrofori* (p. 95) = μαυροφόροι, „vêtus de noir“, erau soldații batalionului sacru, „îmbrăcându-i Ipsilanti în *haine negre*, cu căciuli *pleșcănate*“ (p. 252; cf. *niger exercitus* al lui Mateiu Corvin, la Bonfinius, I, 9); — *murahazi* (p. 334) = *Murat-Hagi(î)*; — *pistosesc* (p. 334: „i-au desbrăcat pân'la cămăși, *pistosindu-i* și cu paturile puștilor, cum se *pistosesc* merele, când nu sânt coapte bine“; cf. *pistosesc*, în descântece: Păsculescu, *Lit. pop. rom.*, p. 368, glosat: = „a pisă, a strivi, a tăia, a măcelări“, pe când *pistoseală* e explicat, *ibid.*, ca însemnând: „cheltuială, întreținere zilnică cu hrană“) = ngr. ἐπιπίξω, „ponctuer“; — *plirexusiotită* (p. 174) = πληρεξουσιότης (ῆ), „plein pouvoir, plénipotence“, *plirexusiu* = πληρεξούσιος, „ministre plénipotentier“; — *prodosie* (151) = ngr. προδοσία, „trahison“; — *protimisi*, *prosforisi*, *provalisi* (a se) „a se arătă“ = προτιμῶ, προσφορῶ, προβάλλω, idem; — p. *propieție*, „prietenie, familiaritate“ (p. 4), cf. *aproapele* și *propinquitas*: formă de reținut; — *rubar* (a face) (p. 419) există, de fapt: *a face ruba*, „comparer, confronter“ = turc. *rôu-ba-rôu*, „vis-à-vis, face en face, comparé l'un à l'autre“ (v. Cihac, II, 608; atestat și 'n glosarul ms. al lui Iord. Golescu: „*rubar* = să *facă rubar*, adecă să potrivești un lucru cu altul, ca să vezi dacă sânt intocmai sau au vreo deosebire“ (f. 331, excerpt. Kirileanu). — *Sadacat*, „devotament“ (p. 93: «arătare a credinței și a sadacatului») e turc. *sadakat*, «credință, sinceritate, loialitate»; — *săiz* (p. 413) e *seiz*, *saiz* = turc. *seyis*, „palefrenier“ (v. Șăineanu, *Infl. or.*, II, 318). — »Poturi *școdrali*“, adecă de *Școdra*, Scutari (p. 354), înmulțește exemplele de *școdraliu*, „arnăuțesc, albanez“, din Șăineanu, *o. c.* — Și *vesaturi* (p. 419, cf. textul p. 91) e sigur (accentuat: *vesatûri*), ca plural al lui *vesatură*, „vexation“: „a pricinuit răzvrătire și *vesaturi* felurite“. (Neologismul ar putea fi din italiană, ca *sterminați*, „exterminați“, de la p. 320, dar ar putea veni și din germ. *Vexatur*, cum pare a indica varianta *jesaturi* de la pag. 164). „Divanul *gutelăului Silistrei*“ (p. 112), pare a fi: „ulemalei“ (ori *gulemului*?).

P. 58, r. 13 de jos, am ceti: „cu o *companie* mare“; iar pentru pasagiul dubios de la p. 95 am propune lectura: „Dar Turcii, înțelegând, prea bine au cunoscut că nu pot avea [alt chip] decât a sta [„ta cat asta“] la războiu...“ — „Tânărului“ (p. 201) e: *tunarului* — *Hârdău* („par de ~“, p. 360) e o greșeală de tipar pentru: *haidău*.

V. Bogrea.

N. Iorga, *Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor*, 3 vol., București 1920.

A înfățișă o icoană completă a vieții literare romanice din zorile evului-mediu până în zilele noastre e o întreprindere pe care, la noi, singur d. Iorga eră în stare s'o ducă la bun sfârșit. Vastul său spirit de sinteză și discernământ critic, dispunând suveran de un capital de informație absolut unic și de un stil fascinant prin nesfârșitele-i resurse de frumusețe și noutate, triumfă ușor de toate greutatețile, fără a nesocoti pe nici una, și se simte la largul său pe Marea, străbătută de curente și de ispititoare miragii, a literaturii universale. Pentrucă — fără a fi prevenit sau exclusivist — d. Iorga a ancorat, și 'n materie de literatură, la o concepție sigură, dobândită și adevărată printr'o lungă experiență, care știe ce să creadă de fluctuațiile efemere și nu se aruncă aventuros în vârtejurile modei în care naufragiază, lamentabil, atâtea talente fără busolă.

Cele peste o mie de pagini ale lucrării cuprind istoria romanității literare în evul mediu (vol. I-ii) și epoca modernă (vol. II, până 1600 și vol. III, până în vremea noastră).

Căutând a fixa „realitatea etnică“ și, mai ales, „realitatea sufletească“ a *romanității*, autorul o curăță de toată zgura prejudecăților și o înfățișază ca rezultatul unui „fenomen înainte de toate *popular, elementar*“ de desnaționalizare, de romanizare prin *imigrații* romani, având superioritate numerică și identitate de ocupație față de populația autohtonă. Căci — oricât de buni administratori erau Romanii și oricât prestigiu ar fi avut limba latină — situația Statului roman nu s'ar putea compara, supt acest raport, cu aceea a Angliei, d. ex., și romanizarea ar rămânea inexplicabilă. Produs al acestor factori, *romanitatea* eră o realitate istorică, „a cărei forță venea mai mult din spontaneitatea cu care fusese creată decât din concursul și protecțiunea Statului roman“, în fața *barbariei* năvălitoare din secolele al IV-lea și al V-lea: în Răsărit ca și'n Apus, indiferent de numele ce-l purtă, *romanitatea* există, deci, „întregă și unică“, „în ce privește conștiința și legăturile ei“. Dar această unitate nu-și putea găsi • „formă de expresie“ în tiparele uzate ale modelelor latine: literatura romanică, neputând fi romană, „dezertează la inamic“ (o interesantă paralelă ar oferi raportul dintre cultura elenă

și elenistă, „hellenistică“, de βάρβαρος ἑλληνίζων și Ἑλλην δε βαρβαρίζει). „Astfel *Barbaries* se uni cu *Romania*“ — și flora literară deveni exponentul firesc al acestui sincretism medieval: începând cu epica populară franceză („Chansons de geste“) și spaniolă (poemele Cidului), pe care d. Iorga le cercetează, în lumina celor mai nouă achiziții științifice, înainte de a veni la studiul, amănunțit, după izvoare, al operei lui Dante.

„Curentul cavaieresc nou în Franța“, având ca tip reprezentativ pe Froissart, încheie vol I-ii. Vol. al II-lea începe cu un tablou asupra Renașterii (umanismului) în Franța: reacția arhaizantă împotriva „conruperii latinătății“ (*corruptio latinitatis*), care alarmează pe Papa Grigorie al VII-lea, ca și întreg învățământul medieval, de la *humiles scholae* (cf. χαμαιδιδοκαλος) până la Universității, e prezentată magistral, în trăsături râpezi, care impresionează și rămân. Capitolul despre Umaniștii italieni (pp. 23 - 31) completează imaginea. Dintre capitolele următoare, remarcăm în special acela despre Macchiavelli (p. 106 sqq.) și acela, final, despre Shakespeare și literaturi e romanice.

„Enfin Maiherbe vint“: trecerea de la puternica, tumultuoasa și adesea truculenta mișcare literară engleză la rânduita, armonica și geometrica literatură franceză a epocii lui Malherbe formează obiectul întâiului capitol al vol. al III-lea. Rolul regelui, mai mult decât al Curții, în orientarea literară, e pus în adevărată lumină, cu acest prilej, precum, mai apoi, când va fi vorba de noua literatură franceză, se vor expune legăturile ei cu Curtea, ca și influența ce au avut, în decăderea și renovarea ei, curentele religioase și literatura engleză. Lirica spaniolă și literatura italiană își au partea lor în acest ultim volum, atât în aspectele lor din veacul al XVII-lea și al XVIII-lea, cât și în mișcarea literară din preajma anilor 1880. Dar partea leului o are, cu drept cuvânt, literatura franceză: cea burgheză, cea neo-clasică (cu convenitul excurs asupra clasicismului italian și a izvoarelor de inspirație engleze), cea romantică, cea pozitivistă și naturalistă.

Volumul se mântuie — și cu el impunătoarea operă — printr'o sumară revistă a literaturii ultimelor decenii, cu idealismul reînviat, în ciuda „ideologiei literare“, supt auspiciile exemplului de fecundă continuitate pe care-l oferă Anglia.

Traduceri, adesea în versuri, aduc aici întâiu în literatura noastră o sumă de modele ale scrisului apusean, adăugând încă un element la valoarea operei și încă un titlu la recunoștința noastră pentru autor.

V. Bogrea.

Hugo Schuchardt, *Possessivisch und Passivisch* (extras din „Sitzungsberichte der Preuss. Akad. d. Wissenschaften“, XXXIX [1921], pp. 651-62).

Octogenarul învățat de la Graz caută, în formidabilul arsenal al erudiției și ingeniozității sale, armele trebuitoare pentru a-și apăra, împotriva răposatului F. N. Finck, concepția sa asupra „caracterului activ și pasiv al transitivului”, expusă mai întâiu în 1906, într'un articol din „Indogerm. Forschungen“ (18, pp. 528-31), dar având un prodrom în studiul »Über den passiven Charakter des Transitivs in den kaukasischen Sprachen« din 1895.

Lucrul i-a fost cu atât mai lesne, cu cât Finck nu respinge teoria pasivistă, ci discută numai raporturile ei cu cea posesivistă, iar, pe de altă parte, spiritul său însuși, veșnic în căutare, nu se încrustase, ca într'o dogmă pietrificată, în toate afirmațiile anterioare.

Iată, în rezumat — *ipsissimis verbis* — despre ce e vorba:

»Dacă zic: *dies ist das Haus vom Kaufmann*, și apoi: *dies Haus ist vom Kaufmann gebaut worden*, există, evident o legătură între ambele expresiuni omonime: *vom Kaufmann*; nu se va putea însă întemeia cea de-a doua expresie pe întâia, care nu e decât o variantă a lui *des Kaufmanns*, ci invers. Comparând mai departe *das Haus des Kaufmanns* cu *der Sohn des Kaufmanns*, voiu recunoaște celei de-a doua expresii o mai mare primordialitate (Ursprünglichkeit). Dintre multiplele raporturi, care se exprimă genetival, ne interesează acum numai două: acel al originii (Urheberschaft) și acel al posesiunii (possessivisch). Cel dintâiu procedă pe acesta din urmă. Posezi aceea ce ai agonisit... și'n timpurile primitive agonisirea constă în creare... Cel mai vechiu soi de creație însă e nașterea... De aici numele de *genitivus*, γενική; numele de *possessivus*, și el vechiu, nu s'a stabilit în uzul general, nici măcar în traducerea „Besitzfall“. Cele mai multe cazuri, însă, în care ne folosim de genitiv sau de pronumele posesiv, n'au nimic a face cu posesiunea: *cartea mea* nu e numai cartea care-mi aparține, ci și aceea, pe care o am la mine, în care citesc, pentru care am deosebită simpatie, etc“. Același lucru cu verbele substantivate: „Fapta e tratată în limbă ca un lucru; nu zic numai *venirea* (*das Kommen*), ci și *venirea mea* (*mein Kommen*), dar prin aceasta n'am, cu siguranță, nici-o reprezentare de posesiune. Zicem: *lauda mea l-a bucurit* și *lauda mea e în gura tuturor* sau *am împărțit loviturile mele* (ich habe meine Schläge ausgeteilt, cf. *mi-am împărțit loviturile*) și *am primit loviturile mele* (ich habe meine Schläge bekommen), și un asemenea schimb între genitivul subiectiv și obiectiv vorbește mai hotărît ca orice contra concepției posesiviste. Și nu e nimic mai ușor decât s'o înlocuești prin cea pasivistă“.

Sfârșind (p. 662), Sch. pune problema în cadrul concepției sale generale asupra originii limbii, — ca o completare a studiilor sale »Über Sprachursprung« e prezentată lucrarea din capul

locului (p. 651), – în cuvinte care merită să fie citate: „De oarece comunicarea (Mitteilung) la limba sonoră (Lautsprache) se face în chip linear (nu ca la pictură în suprafață și ca la plastică în volum), relațiile nu ni le putem închipui, cel puțin la origine, decât în două feluri AB și BA, activ sau pasiv). Așa-zisa ‘reprezentare posesivă’ a verbului se poate concepe numai ca secundară, ca adaptare la creațiuni care, ele însele, au avut nevoie de lungi pregătiri“.

V. Bogrea.

Prof. Dr. Gustav Weigand, XXVI-XXIX. *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig*, Leipzig 1921.

Ca de obicei, „Anuarul“ de la Lipsca aduce, alături de atâtea lucruri contestabile, multe lucruri bune.

Studiul d-lui H. Brüske, asupra elementelor rusești și polone din românește, (pp. 1-69), e, în genere, bine informat (autorul nu cunoaște totuși lucrările dd Ciobanu, Dragomir, Pușchilă, Wendkiewicz, în materie) și conștiincios, distingând adesea cu fineță între nuanțe ce pot încurcă pe cel mai expert etimologist. *Horbotă* e însă fals accentuat (p. 27). *Mordă*, dacă „lipsește la Tiktin“, există în schimb, cu etimologie cu tot, la Cihac (II, 203). Nu se zice românește: *pomoroacă* (p. 36) și *pistaf* (p. 37), ci *promoroacă* și *pristav*. *Morcotesc*, „murren“ (și'n Ps. Șcheiană, ed. Candrea, II, 439), nu e de loc „gänzlich unbekannt“ (p. 59), odată ce se întrebuițează și azi în popor (v. Pamfile, *Cântece de țară*, p. 351).

Citatul din Choniates are: τὸν τῆς Γαλιτζῆς ὄριον (de la ὄριον, „margine, lature, hotar“), iar nu χωρίον (p. 47; dar d. B. nu eră ținut să știe aceasta și, de altfel, întreg acest capitol („Kulturgeschichtliches“) mi se pare inferior celor precedente (lexicografice).

Restul „Anuariului“ e ocupat de d. Weigand însuși, cu două cercetări: asupra originii numelor de râuri subcarpatice din România (pp. 70-103) și asupra numelor de botez bulgărești (pp. 104-191).

Vom face câteva observări la cel dintâiu:

În sprijinul explicării lui *Cerna* din lat. *Tierna* prin etimologia populară cu sl. *černa*, „negru“ (p. 71), am adus aiurea (Analele Doğrogei, II, 36) paralela it. *Negro* din *Tanager*: etimologia populară cu *negro nero*, care a contribuit, evident, la prefacerea lui *Tanager* în *Negro*, nu răpește acestuia călitatea de urmaș direct al aceluia. Putem adăugi acum, după Müllenhoff (*Deutsche Altertumskunde*, II, 378), ca însăși *Cerna* bulgărească, de pe Marița, are un corespondent antic asemănător: *Ζεργνία* (Theopomp., ap. Steph. Byz.), *Zirinis* (Tab. Peut.), *Zernis* (Itin. Ant.). De altfel, sânt cari susțin că reflexul rom. al prototipului *Tsierna* „tocmai așa: *Cerna*, trebuie să sune“ (Philippide).

Derivarea lui *Amaradia* din ung. *homorú* (cf. *Homorâciu*, *Homora*, p. care v. însă p. 84), coroborat cu topicul *Homorod* și fără a exclude influența lui *amar* p. 74), împacă, în „devăr, toate scrupulele (cf. și Hasdeu, s. v.). Dacă, pentru *Cungrea* p. 77), nu ne-am putea gândi la un **cungru* = lat. *conger* (pește de Mare), nimic nu se opune ca *Răcătăul*, pe care d. W. îl scoate din rut. *Rakitowo* p. 88, să fie un ung. *Rák o.tó*, „Krebs-teich“, — întocmai ca *Békátó*, „Froschteich“ (p. 77), și *heleşteu* (*hălăştău*) = *halastó* (cf. *Haleş*, p. 82), — corespunzător lui *Rucova*, *Racovăf* (pp. 89, 91) Nici *Tarcăul* (p. 85, nu e corect explicat din ung. *tarka*, „târcat“: originalul ung. e mai curând ung. *tarkó*, „stâncă pleşuvă“ (cf. și *tarkó*, „ceafă“).

Cungrea (p. 77) ar putea reprezenta același nume oriental (afgan., baloch.) *kungrai*, „junger Hund, Tierjunges, junger Bursche“, *kungur*, „tapfer, gut; tüchtiger Bursche“ (*Zeitschr. f. vergl. Sprachforschung*, 1922, pp. 254, 257), ca și *Kungur* din Rusia și Turchestan: după un n. de persoană?

Pentru *Bughea* (p. 79) ar fi, totuși, cazul să comparăm *Bugul* și, mai ales: *Bud(e)a*. Pentru originea turcă a *Striului* (p. 81), vorbește și existența unui sat cu același nume în Dobrogea (Constanța), unde găsim și n. de movilă *Siri-Beiu-Iuiuc*.

Explicația lui *Mitoc* din rut. *mita* „vamă“, și a lui *Dorna* din *dorna zemlja*, „frisch gerodetes Land“ (p. 84), cad de la sine în fața apelativelor rom. *mitoc* (mănăstiresc) și *dornă* (și'n Rev. critică-literară, III, 123). Etimologiile lui *Trotuș* (p. 86) și *Bârlad* (p. 88) au inconvenientul că fuseseră propuse anterior: prima de d. Iorga, a doua de răp. I. Bogdan (*Diploma bârlădeană din 1134*, p. 41 sqq., — ceea ce d. W., așa de dispus să persifleze pe alde Hasdeu (p. 75), ar fi putut să știe și să spună.

Cuchiniș (p. 86), e de origine maghiară: *kökény(es)*, „Schlehdorn“ (ig „), iar *Nichit* (vechiu: *Nechid*) și *Alcalia* (pp. 85, 92), sînt deopotrivă turcești: *nekid*, „misérable, tenace, avare“ (Bianchi), *al-kalè*, „turnul roș“ (cf. valea *Alkalè-derè*).¹

Câteva cuvinte, în sfârșit, despre numele celor două râuri, *Prut* și *Siret*, dintre care cel dintâiu a fost nu de mult pus, de d. G. Pascu (Arhiva din Iași, 1922, p. 133), în legătură cu *pârâu*.

D. Weigand scrie, textual (p. 89 :

„Der Name [des *Prut*] ist klr. und bedeutet 'Sumpf', was für den Unterlauf stimmt, denn das breite Tal ist ein grosser Sumpf. Er beruht aber wohl auf dem antiken Namen Pyretos (Herodot, 4, 48)“.

¹ Relativ la *Krania*, numele grecesc coresp. lui *Turia* (cf. și Dacorom., I' 420), de la *uru* „bos urus“, observăm că, după Caragian, ea „se zice Cornu' de Români“ (*Stud. ist. as. Rom. din Pen. Balc.*, p. 125, n. 1). — Comuna are, după Ami Boué, o populație de „Zinzares Bruzi“, Μπουρζόβλαχοι, Burgiiovlahi (*ibid.*; cf. *burgiuri*, „bedenuri, crenèle“, in *Cron. exped. Mor.*, ed. Iorga, p. 47, din turc. *bourdj*, „tour, bastion“ — gr. πύργος).

D. W. recunoaște, deci, că originea numelui *Prut* se urcă la Pyretos din Herodot, dar afirmă, în același timp, că forma românească actuală *Prut* e de proveniență ruteană, fiindcă n' n rutenește există un apelativ, *prut*, care înseamnă: „mlaștină“ (pe lângă altul, care înseamnă, după Popowicz, ca și sârbește: „Rute“).

Argumentarea e bizară.

Iată: se știe că, prin Muscel, *olt* înseamnă o „trâmbă de apă mare, de colo-colo“ (Codin, *O seamă de cuvinte*, p. 127), iar, din jos de Craiova, *jiu* înseamnă „un râu, în genere“ (N. Iorga, în „Neamul Românesc“ din 8 Mart 1922): rezultă de aici, că numele românesc al *Oltului*¹ și al *Jiului* vin din apelativele în chestie, — ori invers?

Așa și cu *prut* din rutenește: din *Prut*, numele râului, la ei ca și la noi, Rutenii au făcut — printr'un cunoscut proces de generalizare, analog celui din exemplele românești citate — un apelativ *prut*, „Sumpf“, și atâta.

A atribui acestui inofensiv produs secundar rolul de etymon al numelui românesc este, fără îndoială, excesiv.

Cu numele *Siretiului*, pe care n'a avut norocul să-l găsească supt formă de apelativ în rutenește, d. Weigand e mai rezervat.

Dupăce relevă afluentul omonim al Nistrului, d-sa declară resignat (*l. c.*, p. 83):

«Was der Name bedeutet, vermag ich nicht zu sagen. Die rum. Aussprache mit *i* weist auf die magy. Form Széret zurück. Als Kuriosum sei erwähnt, dass der alte Chronist Miron Costin, der auch die bedeutenderen Flussnamen aufzählt, an die Etymologie von magy. *szeretem* „ich liebe“ dachte. Sein antiker Name ist strittig“.

Ne-am gândi mai curând la un reflex ungueresc al vsl. *srêd* „mijloc, inimă“ (cf. *Szerda* „Mittwoch“) și, în orice caz, atragem atenția asupra lui Σέπετος, n. de castel din Dardania (Procopius, *De aedificiis*, IV, 4; ed. Haurly, p. 120, 38)².

V. Bogrea.

¹ Dealul tulcean *Oltotul* se cheamă, de sigur, după un Mocan, *Oltotiu* (cf. *Oltea-Doamna*, mama lui Ștefan-cel-Mare, cum și *Oltuc-Orman*, pădure în jud. Constanța). — Nelămurit e *olți* din bal. „Iancu Jianu“ (Pamfile, *Cântece de țară*, p. 59), în care eroul se laudă, că, fiind «haiduc cu comănac», sfi-dează «șapte poteri» și „șapte *olți* de peste Olt“, deosebit de «plaiul Craiovan tot» (cf. bal. «Busuioc», *ibid.*, p. 63): «oștirea», de care e vorba într'un pasagiu corespunzător (p. 61), pare a indica o contaminație între *Olt* și *oști* (ori *hoși*?). De însemnat însă și următorul pasagiu din bal. *Ștret Cărpălabu*, publ. de St. Tașescu în „Conv. Lit.“ (XXXIII, 773):

De când au cărpălăbit,

Șapte sate-au sarăcit,

Șapte, *opt*

De peste Olt,

Județul Vălcii cu tot, ..

² Și Κορυμώδεβς (*ibid.*, p. 123) oferă amatorilor de arhaisme o paratela la *Kum-kjōj* (= Peșteana, Nisipuri).

G. Weigand, *Die bulgarischen Rufnamen, ihre Herkunft, Kürzungen und Neubildungen* pp. 104—192.

Autorul, pornind de la ideea că o parte din numele de familie românești sânt prenume sau nume de botez bulgărești, s'a apucat să studieze formarea acestor prenume în limba bulgară, din punctul de vedere al originii sau, mai bine zis, al derivațiunii lor, adunându-și materialul de trebuință din dicționarul lui Geroff, din „Bulgarische Staatsadressbuch“, apărut în Leipzig 1917, și din „Bálgarski Almanach“ pe anul 1911 apărut în Sofia. Pentru numele de botez mai vechi W. s'a folosit de „Belgrader Spomenik“ (vol. 29), în care se găsește publicat un tratat asupra unui „Pomenik“ descoperit în mănăstirea *Pschinji*, situată în Macedonia sârbească, între Kumanova și Vrania. În acest „Pomenik“ se găsesc foarte multe nume de botez bulgărești, influențate, în parte, de fonetismul sârbesc. În privința aceasta W. ar fi putut cercetă și alte documente vechi bulgărești, în care ar fi găsit, de sigur, mult mai mult material decât în Pomenik-ul sârbesc. Din acest punct de vedere lucrarea lui T. Maretić *Narodna imena i prezimena* publicată în „Rad“ vol. 81 și 82, pe care am utilizat-o și noi pentru aflarea numelor românești în *-ul* (Daco-romania I, 201), dar pe care autorul n'a putut-o cunoaște decât în ultimul moment, se înfățișează mult mai completă, focmai pentru că cea mai mare parte a materialului tratat se datorește numai numelor de botez extrase din documente. Însă acăastă lipsă, o putem spune de la început, nu scade întru nimic valoarea lucrării lui W. care rămâne ca o încercare pe deplin izbitită, asupra unui subiect care prezintă destule greutăți pentru un indigen, cu atât mai mult pentru un strein. Pe noi Românii studiul lui W. trebuie să ne intereseze mai întâiu, fiindcă până azi, la noi, o astfel de lucrare lipsește și al doilea, pentru că dintr'însa aflăm originea la o mulțime de nume de familie românești care, după cum observase de mai nainte W., derivă de la nume de botez bulgărești.

Întreaga lucrare se înfățișază ca o continuare, se înțelege, cu specială privire la limba bulgară, a lucrării lui Miklosich, *Die Bildung der slavischen Personennamen*, apărută în „Denkschriften“ Academiei din Viena (Secția filos. istor. Vol. X). W. nu se ocupă cu etimologia fiecărei forme din care derivă un nume, ci cu originea lui, ca chestie de derivațiune. De aceea cercetările lui W. nu se extind atât asupra pușinelor nume de origine paleoslavă, cât mai ales asupra nouălor formațiuni din propriul material lingvistic și, mai cu deosebire, din materialul biblic-bizantin, pe care Miklosich îl lăsase neatins. Sânt interesante observațiunile lui W. cu privire la răspândirea în timp și în spațiu a diferitelor nume: în orașe se întâlnesc mai mult numele biblice, pe când la țară, din contră, mai mult nume de

origine diferite, care se găsesc în literatura populară. Fiecare regiune își are numele ei de predilecție: ce se găsește într'una lipsește într'alta. De asemenea, foarte multe nume vechi asăzi au dispărut; iar dintre acelea care altă dată au avut o întrebuințare foarte deasă, astăzi se mai continuă abia în numele de familie sau în numele de localități.

Înainte de a trece autorul la tratarea numelor derivate din numele biblice, care sânt și cele mai numeroase, după aceea la numele derivate din nume de plante, de animale, etc. etc., într'un capitol special se ocupă cu legile care determină prescurtarea numelor. La cuvintele cu mai multe silabe și mai ales la acelea de origine streină, o tendință vădită de prescurtare se arată din cauza greutății în pronunțare. Un nume ca *Elisaveta* este prescurtat în *Veta*. De asemenea foarte mult a contribuit la prescurtarea numelor și predispoziția pentru derivate cu suf. cu înțeles alintător. Din sufixele *-če*, *-ka*, *-ica* cu înțeles bine hotărît, s'au format mai târziu un fel de sufixe fără nici un înțeles, care se adaugă la o silabă de la începutul sau de la sfârșitul unui nume, schimbând cu desăvârșire tizionomia numelui. Pe aceste sufixe fără înțeles care constă, propriu zis, numai din câte o consonantă, W. le numește „formantia“. Din întregul material tratat, el reușește să stabilească patru serii de „formantia“: I *-t-*, *-c-*, *-č-*, *-š-*. Astfel *Dimitrij* a fost prescurtat în *Mito* (cu *-t-*), *Mico* (cu *c* pronunțat *t*), *Mičo* (cu *č*). Tot așa: *Malej*: *Mato*-*Maco*-*Mačo*-*Mašo*. II *-k-*, *-t-*, *-c-*, *-č-*, *-š-*, *-l-*: *Ėvdokja* a fost prescurtat în: *Doka*-*Dota*-*Doca*-*Doča*. Tot așa: *Nikola*: *Niko*-*Nito*-*Nico*-*Ničo*-*Nišo*. III: *-t-*, *-j-*, *-jn-*, *-jk-*, *-jč-*, *-š-*. *Brate*: *Brajo*-*Braino*-*Brajko*-*Brajčo*. IV Tulpine în *j*: *Gojo*-**Gojno*-*Gojko*-*Goičo*. În aceste formantia intră o mare serie de nume, a căror origine se poate recunoaște foarte ușor. Dintre acestea se găsesc foarte multe care se întrebuințează, ca nume de familie și în limba română: (cu finalul bulgar *-o* schimbat în *-u*) *Boka*, *Bota* (din *Bogdan*); *Lazu*, *Lațcu* (*Lazar*); *Itu* (*Ioan*); *Proca* (*Prodan*)*; *Voicu* (*Voja*); *Doiciu* (*Doja*) etc.

Trecând la numele biblice, în care intră cele mai multe prescurtări, observăm că foarte multe se găsesc în toate limbile balcanice (sârba, albaneza și greca); deasemenea și în limba română. Nu credem că în toate aceste limbi prescurtările au pătruns din limba bulgară. Foarte multe vor fi intrat și din această limbă, însă cele mai multe se vor fi prescurtat în fiecare limbă a parte. Astfel, ca să dau un exemplu dintre unele mai răspândite în Balcani, *Dimitrake*-*Take* (din *Dimitrios*) sau *Kostake*-*Take* (din *Konstantinos*) sau în fine, *Aleko*, *Leka*, *Sandu* (din *Alexandros*), ca derivate din nume vechi de sfinți sau din nume păgâne, cum este *Alexandros*, la început răspândite la popoarele din Peninsula Balcanică, eră natural ca prescurtările să se fi produs în fiecare limbă aparte. Iar în ce privește derivatele cu

*[Mai de grabă o scurtare din *Procopiu*. S. P.]

suf. *-ake*, ar fi mult mai natural să admitem că ele au venit din grecește, întru cât un *Take* se întrebuițează mai cu predilecție numai la Greci și Aromâni, iar la Bulgari, ca și la Dacoromâni, se poate socoti ca un simplu grecism.

Dintre prescurtările de la nume biblice care se găsesc și la Dacoromâni însemnăm: *Anna*: Anca, Anica, Anușca; *Anastasio*: Tase, Nasta; *Andreas*: Andrei, Andreicu; *Anghelos*: Anghel, Anghelina; *Antipas*: Antipa; *Apostolos*: (arom.) Toli, Tol'a; *Athanasios*: Tancu, (arom.) Nacu; *Cristos*: Cristina; *Daniil*: Danciu; *Dimitrios*: Mitu, Mituș, Dimitrache, Tache, Dima, (arom.) Tuși, Tușa, Mitruș; *Ekaterina*: Catina, Catița, Catelina, Rina; *Eleni*: (arom.) Lena, Lenca, Lina; *Elisaveta*: Lisaveta, Saveta, Veta, Ilișta, Safta; *Evdokia*: Dochia; *Georgios*: Gheorghe, Gheorga, Goga, Gherghina, Gheorghina, Gheorghită Ghiță, Gane (de la Ghergana), Gachi (Gheorgachi) ca nume de loc. Giurgiu (din Ghiurghevo); *Ignatios*: Ignat; *Ilias*: Ilie; *Ioanis*: Ioan, arom. Ianuș, Ivan, Ivanuș, Ivașcu, Iu, Iță, Vancu, Vanca, Ion, Ione, Iancu, Nache, Nacu, arom. Naca; *Kallinikos*: Călin; *Kallistratos*: Calistrat, Istrat; *Kiriakos*: Chiriac; *Kiros*: arom. Cherana m., Chirana f. (toate acestea sânt formațiuni grecești intrate în arom. și bulgară); *Kosmas*: Cozma, Cuza; *Konstantinos*: arom. Costa, Cota, Coța f., Cociu, Costadina, Dina, Dinu, Dicea, Costachi, Tachi; *Lazaros*: Lazar, Lazea, Lațcu; *Longinos*: Longin; *Lukas*: Luca; *Magdalen*: Magdalina, (arom.) Magda, (dacor.) Manda; *Manase*: Manasi; *Manuil*: Manu, Manicu; *Maria*: Marița, Mica, Micșa, Mița, Marin, Marincu, Marian, Marina. Forma alb. *Marușa* dată de autor se găsește și în arom. Mărușa, Mărușca. Despre numele de loc. aromân *Samarina* asupra căruia autorul revine din nou, mă refer la ceea ce am spus cu prilejul unei alte lucrări a lui W. (*Dacoromania* I p. 419. Derivația lui din *Săn+Marin* nu ajunge ca să explice păstrarea lui *a* neaccentuat, atunci când în *Sancta+Maria* avem *Stămărie*. -- *Michail*: arom. Halciu (din Mihalcu, bg. Mihalčo), Mișu, Mihna, (arom.) Mișa, Mihalache; *Mosis*: Moscu; *Nestor*: Nistor, Nestor; *Nikolaos*: Niculae, Nicolache, Nicu, Nica, Nicolita (și ca nume de loc. la Aromânii din Albania); *Panajotis*: Panu, Pancu, Panciu; *Paraskevi*: Parasca, Cheva, Chiva; *Paschales*: Pascu; *Petros*: Petran, Petruș (în special la Arom.), Petrescu, Petra, Peța; *Roxandra*: Rucsanda, Sanda, Rocsandra; *Sevirianos*: Severin; *Symeon*: Simon, Simu, Sima; *Sophia*: (arom.) Sofca, Sofița; *Spiridon*: Spiru, Spirca; *Stephanos*: Stefan, Stefu, (arom.) Stefca f.; *Stratilat*: Stratilat, Stratilă, Stratulat; *Theodoros*: Todor, Tudor, Toda; *Theodosios*: Tudose; *Theophanis*: Tofan; *Vasilios*: Vasilco, Vasile; *Vikentios*: Vica; *Zacharias*: (arom.) Zahu m. Zaha f., dacor. Zane; *Zoi*: Zoița.

Dintre prescurtările din numele paleoslave însemnăm pentru limba română următoarele: *Blagoslav*: Blaga; *Bogdan*: (arom.)

Boga, (dacor.) Boca, Bota, Botoș; *Božidar*: (arom.) Bujan (dacor.) Bojin; *Budimir*: Bud, Bude; *Dobromir*: Dobra; *Ljutovoi, Litvoi*: Litvo; *Liubomir*: Liuba; *Miroslau*: Mircea; *Pârvoslav*: Pârva, Pârvan, primul născut; *Stanimir, Stanislav*: Stan; *Vladimir, Vladislav*: Vlad, Vlaicu; *Voiden, Voislav*: Voina.

Foarte puține se găsesc, la Români, derivate, de la nume de plante, animale și minerale: *Bob* (arom.) Bobu, (mai nou) Bobescu, (dacor.) Bob, Bobancu; *Brândușa*: Brândușa; *Kalina*: Călin, (arom.) Calina f., dacor. Calota; *Perun*: Peruș; Forma aromână *perușană*, după cum am arătat în *Raporturile Albano-române* p. 475, nu ține nici de *perușina* „Federn, Gefieder“ și nici, după cum crede W., de Perun, Peruș, ci este un derivat arom. sau, mai puțin probabil, un împrumut din albanezul *perușane*. — *Arslan* „leu“: Aslan; *Sokol*: Socol; *Vâlkan*: Volcă, Vulcan; *Zlatan*: Zlatcu.

Dintre derivatele din verbe, adjective și subst. abstracte avem: *bëgam* „fug, mă refugiez“: *Bejan* „fugar“; *boda* „împung“ Bodea; *branja* „apăr“: Brâncovean; *budja* „deștept“: Bud, Bude, care ar putea fi prescurtate și din Budislav și Budimir; *drëmja* „moșăiu“: Dremușa; *prodavam* „vând“; Prodan „vândut“, Proca; *Stana* „mă scol“: Stan (prescurtat și din Stanislav, Stanimir), Stanciu, Stanca; *stoja* „stau“; Stoian, Stoilă, Stoica; — *blag* „dulce“: Blaga; *dobâr* „bun“: Dobruș, Dobrin, Dobrota; *drag* „iubit“: Drăgan(u), Dragoș, Dragota, Dragolea, Dragușa; *grozen* „grozav“: Grozea; *mil* „,drăguț“: Milan, Miloș, Milița; *nov* „nou“ Novac; *rad* „vesel“: Radu, Raduș, Raica; *dobrota* „bunătate“: Dobrota; *stroj* „ordine“; Stroe.

În fine, un număr mic din derivatele de la numele zilelor, de la numele de rudenie și altele se mai găsesc în limba română. Astfel avem: *Nedëlja* „dumineca“: Nedelcu; *Zora* „revărsatul zorilor“: Zorca; *Kosa* „păr“: Cosota; *Ban*: Banu, Banciu; *Bate* „denumire dată fratelui mai mare de către cei mai mici“: Baiu; *Brat* „frate“: Bratu, Brătuș; *Kalimana* „Anrede an die Taufpatin“: Căliman, de unde numele de loc. Călimănești; *Nana* „Anrede für die Mutter oder Tantchen“: Nanu; *Nena* „Anrede für Mutter“: Nenciu; *Nëjo* „Anrede an die Geliebten oder die Geliebte“: cu această însemnare veche s'a păstrat în rom. neică, neaică; *Bal* „fermecător“: Balan (deosebit de bălan din bēlan -bēl); *Ben* „morden“: Bena (cf. Mikl. 246); *Bon* „töten“: Bonciu; *Nëga* „curatio infantis“: Neaga, Neagoie, Neaguș, Negovan; *Prëdri* „antica pars“: Preda; *Pri* „favere“: Prie; *Prokü* reliquus: Proca; *Bog* „Dumnezeu“: Bogoi; *Dabiživ* „er soll lebend sein“: Dabija, (arom.) Dabo.

Dintre numele românești pătrunse în limba bulgară, W. însemnează pe *Bukur* cu numele de loc. *Bukorofci, Bukorovo*, pentru care nu exclude cazul ca să fi pătruns direct din limba albaneză. Aceasta s'ar fi putut întâmpla numai în cazul când un

Bukur, ca nume de persoană, ar exista sau ar fi existat în limba albaneză. Cum însă în această limbă nu avem decât *buker* „frumos“, iar ca nume de persoană există numai în românește, nu mai încapе nici cea mai mică îndoială că originea lui pentru Bulgari, după cum, de altfel, arată și trecerea lui $\epsilon > u$ din cauza lui *u* precedent, este românească. După aceea *Bălaur*, pentru care autorul adaugă „das selbst fremden Ursprungs isi“, în loc de „das selbst dunklen Ursprungs isi“, deoarece, dacă în privința originii acestui cuvânt știm sigur că stă în legătură cu alb. *bular*, *bole* etc. și cu formele sârbești (despre care vezi mai pe larg studiul meu *Raporturile Albano-române* p. 465), nu tot așa sigur putem ști în felul cum se exprimă *W.*, în care din aceste limbi: în românește, în albanezește sau în sârbește este „fremden Ursprungs“, deoarece în nici una din aceste limbi, nici originea și nici măcar proveniența nu i-a fost explicată până acum în mod satisfăcător. În fine, tot ca nume de origine română, *W.* dă și pe *Mošo* (p. 163) din *moș*, după aceea pe *Drak*, *Draka*, *Drako*, *Drakata* din *drac*. Explicarea lui *moșneag* din *moș*+*Neag* nu este nouă. De altfel ea nu pare nici probabilă, cu toată potriveala ademenitoare ce rezultă din înțelesul acestei alcătuirii, deoarece un oarecare Neagu, ca să fi ajuns la însemnarea lui *moșneag*, trebuie să fi fost un persongiu prea familiar în tradiția noastră populară sau istorică. Cuvântul ține mai de grabă de familia formelor *moșnean* (prin substituire de sufix: *moșneag*?), *moștean*, *moșan*, *moșinaș* etc.

La acestea noi am mai putea adăuga încă următoarele: *Paun*, *Pauna* (p. 142). Autorul dă aceste nume cu derivatele: *Paunko*, *Paunčo*, (numele de loc.) *Paunofci* etc., fără să dea și originea. După cum a arătat Miklosich (EWS. 234), în paleosl. există două forme pentru denumirea păunului: *павъ*, forma cea mai veche, și *павунъ* forma mai nouă. Pentru aceasta din urmă Miklosich s'a mulțumit numai să spună că este de origine română. Dintre popoarele slavice numai Bulgarii au, alături de *pavun*, și forma *paun*, precum și Sârbii: *pav*, alături de *paun*. La toți ceilalți, după cum se poate vedeă aceasta din EWS. există numai forme derivate din paleosl. *павъ*. Cunoscând acum extensiunea geografică a acestui cuvânt la Slavi, ne întrebăm dacă el n'ar putea fi de origine română, deoarece singurul popor romanic care oferea forma *păun* din lat. *pavonem* (cf. Pușcariu, EW. 1292, Dacoromania I 406 și Meyer-Lübke REW. 6313) erau Românii. Se înțelege că admitând această ipoteză, singura greutate care s'ar ivi, ar fi faptul că cuvântul nu se găsește numai în limbile bulgară și sârbă, dar și în paleoslavă. Totuși n'ar fi cu neputință ca acest cuvânt să fi pătruns în paleoslavă încă de prin sec. VI, când raporturile între Români și Slavi erau destul de frecvente. — *Cirașa* pentru *čereșa* este formă românească (p. 138). — *Puiko* este românescul *puică*. Mo-

tivul pentru care W. nu-i admite originea românească este că „puica wird im Rumänischen zwar als Kosewort (Schätzchen, Liebchen) benutzt, nicht aber als Rufnamen“. Cu toate acestea, la Aromânii din Macedonia numele *Pul'ca* este foarte răspândit, ceea ce indică că odată și în dacor. aveă această întrebuintare. — Despre *Oprja* autorul spune că „von diesem Namen glauben die Bulgaren, dass er speziell „walachisch“ sei, tatsächlich findet er sich auch häufiger bei den Rumänen, als bei den Bulgaren, aber er ist natürlich bulg. Ursprungs“. Se înțelege că numele românesc *Oprea* și mai nou, *Oprescu*, sânt de origine slavă, dar dacă, după mărturia autorului, Bulgarii înșiși au simțul că numele *Oprja* nu este bulgăresc, n'ar fi cu neputință ca el, cu toată originea lui slavă, să fi trecut de la Români la Bulgari, mai ales că în românește se întrebuintează mai des decât în bulgărește. — *Bunea* din românește n'are nevoie să fie adus în legătură cu paleosl. *bun-* din *buniti* „aufwiegen“, din care avem bulg. *Bunjo*, când s'ar putea derivă foarte bine și din românescul *bun*; nume de persoană derivate de la calificative avem destule în limba română: Mușat, Urătul, Lungul etc. În ce privește terminațiunea aceasta e foarte frecventă, cf. Florea, Foltea, Burtea etc.

Ca o influență românească la formarea numelor de persoană la Bulgari, trebuie socotită și terminațiunea *-ul*. După cele expuse în studiul meu „Originea vocativului în *-le*“ (*Dacoromania* I p. 185) nu mai rămâne nici cea mai mică îndoielă că nume bulgărești ca Dragul, Radul au fost la început românești. Acest sufix se găsește și la Sârbi, iar T. Maretić, în studiul său, citat la începutul acestei recenzii, îi recunoaște originea românească. La Bulgari, afară de acele câteva nume citate în lucrarea mea, mai putem adăoga și următoarele nume din lucrarea lui W.: *Janul* (p. 124), *Iancula* (ib.), *Tihul* (ib.), *Vladul* (135), *Țuțul* (141), *Secul* (147), *Stanul* (148), *Stancul* (ib.), *Vidul* (140), *Dobrul* (150), *Dragul* (ib.), *Radula* (152), *Pârvul* (ib.), *Neagul* (166).

Relevând numele de origine română pătrunse în limba bulgară precum și această mică particularitate a sufixului *-ul*, recunoaștem cu W. că influența română asupra limbei bulgare este cu mult mai neînsemnată decât influența slavă asupra limbei române. Însă recunoscând aceasta, nu ne este îngăduit să trecem peste unele urme adânci de influență românească la Bulgarii, numai din considerațiunea preconceptută, la unii dintre noi, că limba română n'ar fi putut exersă vreo influență asupra limbei bulgare.

Th. Capidan.

P. Cancel, *Despre „rumân“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*. București. 1921.

În această lucrare autorul își propune să urmărească mai de aproape problemele pe care le-ar pune cuvântul „rumân“ în

istoria limbei române, pentru ca din rezolvarea lor să poată trage „unele concluzii însemnate“. În acest scop autorul, deocamdată, se ocupă numai de prima parte (*rum-*) a acestui cuvânt, lăsând pentru altă dată să revină la partea a doua (*-mân*).

Din *rum-*, partea care interesează pe C., este trecerea lui *o* în *u*. Din constatarea faptului că în toate dialectele române, afară de dialectul meglent, *romanus* a dat pretutindeni *rumân*, C. deduce că *o* > *u* „s'a petrecut, ca timp, între data venirii Românilor în patria limbei române și între vremea când această limbă s'a împărțit în dialecte îndepărtate. Aceste termene ar fi extreme pentru procesul *rom- > run-*“. Și deoarece această trecere a lui *o* în *u* putea să se fi petrecut mai aproape de unul sau de celalalt din termenii extremi, C. se întreabă dacă n'ar fi cu neputință „ca Romanii chiar la venirea lor... să fi adus un fonetism alterat al acestei silabe, așa că vorba fiind latină, să fi purtat în sine o transformare operată mai înainte“. De aceea el conchide: „nu eră oare silaba *rum-* preexistentă descălecării romane în aceste părți?“

Pornind de la această întrebare, C. face un excurs prin inscripțiile latine, ca să vadă dacă nu cumva *o* > *u* s'ar fi putut petrece chiar în limba latină. Negăsind aici nimic, merge și mai departe, până când ajunge la Traci și la Iliri, dar nici aici nu ajunge la vreun rezultat. Și fiindcă în afară de Traci și Iliri, care ar fi putut înrâuri graiul strămoșilor noștri Romani, istoria nu mai înregistrează nici un alt popor care ar fi făcut parte din elementul autohton peste care s'a suprapus elementul roman, C. se întoarce cu cercetările sale îndărăt, trecând, de astă dată, în revizie popoarele barbare, care au năvălit în Dacia, după cucerirea romană. În fine, aici dă de Goți, în limba cărora găsește cuvântul *Rūmōneis*. Acest *rūmōneis* se referă la *Rōmani* și întru cât arată în prima silabă *u* pentru *o*, iar această trecere în limba gotă este neobicinuită pentru împrumuturile latine, se înțelege că ea, pentru C., prezintă o pronunțare locală, provenită din regiunea de unde graiul roman a pătruns în limba gotă, aceasta, mai cu deosebire, fiindcă „elementele latine din gotă au un caracter popular, neliterar și necreștin“. După C. „aceste elemente latine erau în gotă cam pe la 300 d. Chr“. De aceea dânsul crede „că este de admis că Goții au cunoscut înainte de anul 300, probabil în regiunile dunărene (existau Romani la N. Dunărei, acolo unde predică Wulfila. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice* etc. 151), o pronunție populară a cuvântului latin *Rōmani*, pronunție populară deosebită mult de cea savantă“*. Din toate

* [De sigur că *Roma* și *Romanus* au fost termeni pe care Goții și alți „barbari“ i-au cunoscut cu mult înainte de a veni în nemijlocit contact geografic cu Imperiul roman, căci faima poporului care stăpânea lumea și a capitalei lui trebuia să fi ajuns la toate popoarele. S. P.]

acestea ar rezultă că Goții au luat cuvântul de la populația romană care se găsea în apropierea lor și care populație nu putea fi decât una care era pe cale să devină românească, mai ales că „numai Românii au păstrat, singuri între celelalte neamuri romanice, acest cuvânt“. De aceea, după C., „se pare că a fost un contact viu între unii și alții, de vreme ce cuvântul împrumutat nu s'a supus în gotă regimului fonetic propriu acestei limbi, regim aplicat elementelor moștenite sau celor împrumutate din latină, cum s'ar fi petrecut desigur, dacă vorba ar fi fost luată pe o cale superficială“.

Din toate acestea ar rezultă, după C., că Goții nu numai că au luat cuvântul de la o populație romană cu o pronunțare locală, cu $o > u$, care nu putea fi decât românească, dar că ei au venit în contact cu această populație la nordul Dunării (pentru această susținere se referă, în paranteză, și la lucrarea d. V. Pârvan, *Contribuțiuni epigrafice* etc.) și, prin urmare, s'ar dovedi, indirect, continuitatea elementului roman la nordul Dunării, în tot timpul șederii Goților în acea regiune.

Se înțelege că autorul până ce izbutește să ajungă la această concluzie, de însemnătate capitală pentru chestia continuității elementului roman la nordul Dunării, discută toate chestiunile de amănunt, cu un aparat științific destul de complicat, în care oricine va trebui să recunoască mulțimea cunoștințelor sale, atât în domeniul limbilor slavice cât și în acela al limbilor indo-europene. Impresia aceasta, pe care am avut-o imediat după ce am isprăvit de citit lucrarea de față, țin să mi-o exprim înainte de a trece la unele puncte și chiar la rezultatul la care ajunge autorul, pe care eu, din considerațiunile pe care le voi expune mai jos, nu-l admit.

Înainte de toate, socotesc că un singur cuvânt, cum este *Rūmōneis*, nu poate fi de ajuns ca să explice trecerea lui $o > u$ așa de timpuriu în limba română, atunci când se știe că în limba gotă, după cum de altfel dă și autorul însuși, alături de *Rūmōneis*, stă și forma *Rūma*. Admițând că *Rūmōneis* a fost luat de către Goți, de la Românii care începuseră să-și zică *Rumani* sau chiar *Rumāni* și, prin urmare, începuseră să devină Români în înțelesul de astăzi, mă întreb, Goții de unde au putut lua celalalt cuvânt, *Rūma*, în care avem tot $o > u$? De la Românii care își ziceau *Rumāni* nu se putea, pentru că o formă ca *Ruma*, judecând după rezultatul ce a dat o accentuat în limba română, când în silaba următoare se află un a sau $ă$, nici n'a putut exista vre-odată în limba noastră. Atunci de unde? Autorul nu ne spune nimic. În cazul acesta, ușor de priceput, chestiunea privește pe filologii germani. Pentru noi însă, din existența formei *Rūma* alături de *Rūmōneis*, rezultă un singur lucru clar și anume: sau că *Rūmōneis*, în prefacerea lui o în u , s'a luat după *Rūma*, sau că și unul și altul, adică și *Rūma* și *Rūmōneis*, arată pentru

cercetările germaniştilor de astăzi o prefacere neregulată, din punctul de vedere al împrumuturilor latine.

De altfel, derivarea goticului *Rūmōneis* din *rumân* — aceasta însă o spun numai cu intenția de a completa pe autor, care, de altfel, face un mare lux de bibliografie — nu este nouă. Cel dintâiu care s'a gândit la ea a fost I. M a i o r e s c u. Faimosul Roesler — cu teoria căruia sânt speriați și astăzi elevii liceelor noastre din cl. VIII, așa încât și astăzi, ca și pe vremea noastră, absolvenții liceelor noastre știu mai mult ceea ce a scris Roesler despre noi decât învățații noștri — luând cunoștință de articolul lui Ioan Maiorescu privitor la România și publicat în nemțește în *Staatslexikon Rotteck und Welcker* (p. 158), îi combate în ale sale *Rumänische Studien* într'un mod cam aspru, printre altele, și părerea privitoare la împrumuturile Goților făcute din limba română. Iată ce găsim la pagina 140 (nota) din lucrarea citată a lui Roesler, reprodus din articolul menționat al lui Ioan Maiorescu: „*Rumoneis, Rumonim für Römer ist ebenfalls aus dem romanischen ruman dadurch entstanden, dass die Deutschen unsern Nasallaut [adecă pe *ă*] nicht aussprechen können, sondern ihn durch *o* oder *u* ersetzen, wie die Sachsen in Siebenbürgen es noch heute thun. Diese Umschreibung unseres *rumân* ist um so wichtiger, als sie noch einmal und zwar wieder bei einem Gothen, dessen Vorfahren in Dacien gewesen, bei Iornandes vorkommt*“¹. Va să zică și Ioan Maiorescu, când trecuse pe goticul *aljar* din *aliure*, pe *hausjan* din *auzire* etc., se gândise la *Rumoneis*-ul pe care C. încearcă să-l derive din *rumân*. Dacă această idee a lui Ioan Maiorescu ar fi rămas înmormântată în dicționarul lui Rotteck, cu siguranță că astăzi n'ar fi știut nimeni despre ea. Dar cum Roesler a reprodus-o în *Rumänische Studien*, desigur, ea nu merită să fie dată uitării.

Pentru noi *Rūmōneis* nu poate avea însemnătatea pe care vrea să i-o dea autorul, fie că întâlnim sau nu în celelalte limbi cu care limba română a venit în atingere, forme cu *o* > *u*, ca bunăoară paleosl. *rum* - sau *rim* -. *Rūmōneis* stă în strânsă legătură cu *Rūma* pentru Roma, care se găsește nu numai în limba gotă dar și în vechea-germ. *Ruma* și în lituana *Rūma*. De asemenea și trecerea lui *o* > *u*, în poziție neaccentuată din limba greacă n'ar putea veni în ajutorul tezei susținute de autor, deoarece la Greci ea apare abia prin sec. XVI, atunci când la Români, ca și la Albanezi, este veche și, după cum am încercat să dovedesc în lecția de probă ținută la Facultatea de Litere din Cluj, fenomenul în chestiune, ca și *e* > *i*, la Greci, pare a sta în legătură cu generalizarea acestei treceri la Români din Peninsula Balcanică.

¹ Roesler crede că autorul articolului din *Staatslexikon* de Rotteck este Titu Maiorescu. Din care cauză acesta, în prefața lucrării *Itinerar în Istria* (1874) p. II, îi atrage luarea aminte că nu el, ci părintele său, Ioan Maiorescu, este autorul aceluia articol.

În ce privește celelalte chestiuni atinse de autor, sântem de părerea lui cu privire la *gard* și *baltă*. În același sens m'am exprimat și eu în studiul meu *Raporturile albano-române* din cuprinsul acestui volum. — Despre *groapă* nu se mai poate adăoga nimic la ceea ce s'a spus de către înaintașii noștri. — Despre originea latină a lui *sâmbătă*, care intră în categoria cuvintelor creștinești târzii, s'a ocupat încă în 1919 I. Jud, în studiul său *Zur Geschichte der bündnerromanischen Kirchensprache*, în care a arătat, că în ținuturile periferice ale Imperiului roman se găseă forma **sambata* cu *m* și cu genul schimbat după *dominica*, care s'a păstrat în română, retoromană etc., în opoziție cu *sabbatum* de la ceilalți Romani. Vezi mai pe larg despre aceasta recensia d-lui Sextil Pușcariu în *Dacoromania* I, 436 și W. Meyer-Lübke REW. 7479.

Th. Capidan.

Norbert Jokl, *Vulgärlateinisches im Albanischen*. Alb. *bolë* „șarpe mare“. (Extras din Zeitschrift für rom. Phil. XLI p. 228—233).

Autorul se ocupă cu originea cuvântului *bolë* în legătură cu celelalte forme alb. *bular*, *buuroje* și cu formele balcanice: sârb. *blavor*, *blavur*, *blavoruša*, *blor*, *blovuša*, român. *bălaur*. De astă dată se încearcă a se găsi originea acestor forme plecând nu de la *bēlua* al lui G. Meyer, ci de la o alcătuire vulgar-latină **bolavora(n)s*, din care *bola*, dintr'un mai vechiu *bolea* atestat, după autor, s'ar raportă la acesta (*bolea*), ca *blata* „Purpur“ la *blattea* id., și *capra* „Ziege“ la *caprea* „Art wilder Ziege“. Fără a mă ocupa de formele albaneze și sârbo-croate, mă voiu oprî puțin numai la forma română. După cele ce am arătat la p. 465 din *Raporturile Albano-române*, reiese că cuvântul a existat odată și în dialectul aromân. Azi se întrebuintează numai ca nume propriu: *Balaura*. De la Aromâni a trecut, tot ca nume propriu, și la Greci¹. Aceasta vrea se zică că cuvântul este vechiu în limba română și face parte din străromână. În condițiunile acestea, lipsa trecerii lui *l* între două vocale în *r* din limba albaneză, dacă, după cun: presupune autorul, românescul *bălaur* ar veni dintr'o formă alb. *bēlaur*, ar fi greu de explicat. S'ar puteă mai de grabă admite că alb. *bēlaur* a dat **bāraur* și, prin disimilare, ca în *căroare* > *căloare*, *curastra*, > *culastră*, a dat *bălaur-balaur*.

Se înțelege că încercarea domnului Jokl de a explică acest cuvânt în legătură cu toate formele balcanice este destul de admirabil alcătuită și incomparabilă cu expunerile lui Barić (*Albano-rumänische Studien*, cf. DR. I, 506-508) mai ales în ceea ce privește forma

¹ La Greci cuvântul nu este cunoscut decât ca nume propriu. Aceste nume însă, la origine sânt aromânești. Aromânii, ca unii care au învățat carte numai la școala greacă, când își semnau numele în actele publice, transcriau numele în grecește. În felul acesta pentru un nume arom. *Balaura*, semnau Βαλαωρίτης.

română; totuși, după cetirea atentă a întregului articol, par'că rămâi cu impresia că totul este minuțios construit numai ca să ajungă la prototipul comun, care să împace toate formele balcanice, însă forma originară tot par'că ar rămâne învăluită de o oarecare obscuritate.

Th. Capidan.

P. Skok, *Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta* (Contribuțiuni la cercetările numelor de localități sârbo-croate), publicat în „Rad“ 224 (1921) p. 98-167.

După *Studiile de toponomastică ilirică* publicate de domnul Skok, despre care vezi darea de seamă a d-lui S. Pușcariu (Dacoromania I, 423), vine lucrarea de față. În care autorul tratează numele de localități de origine slavă din ținutul Dalmației. Ca și toate lucrările d-lui P. Skok asupra toponomasticeii, studiul de față trebuie să intereseze și pe cercetătorii români, întrucât, printre numele de localități slave, se găsesc o mulțime care se întâlnesc și în toponimia română.

În cele ce urmează voi releva numai unele nume de localități din Dalmația, înșirând formele românești derivate din aceeași tulpină: *Babin* (dub, polje, potok, derivat de la *baba*, adică „stejarul, câmpia, râul babei“ se regăsește și la noi în numele de localități: *Băbeni* comună rurală în jud. R. Sărat, Vâlcea, Romanați; *Babeni-Români*, *Băbeni-Ungureni*¹. Alte derivate: *Băbana* sat în jud. Argeș; *Băbanul* sau *Măguricea* poiană, în jud. Vâlcea; *Băbănoaia* jud. Teleorman; *Băbeanca* deal care se desface din Dealul Babei în jud. R.-Sărat; *Băbeanul* două trupuri de păduri; *Băboești* com. rur. în jud. Argeș; *Băbiciul*, movilă în jud. Romanați; *Băbicieni*, deal în Romanați (ib.). — *Berkova* derivat din *Berko*, formațiune hipocoristică din *Berislav*. În românește avem *Berca* sat în Buzău, R. Sărat; nume de mânăstire în jud. Buzău; numele unei păduri în jud. Tecu. iu. — *Bistricea* este unul dintre numele de râuri și de localități din cele mai răspândite în România: *Bistra* râu în jud. Neamțu; ramură de munți ce se detașează din grupa Cehlăului. *Bistrețul* com. rur. în Dolj; nume de baltă în Dolj și Romanați, pădure în Dolj; *Bistriceanca* movilă de hotărnicie în Dolj; *Bistriceanul* șihoiu în jud. Muscel; *Bistricioara* com. rur. în Neamțu; nume de gârlă în Bacău, de pârâu în Neamțu etc., etc. — *Boboviște* se întâlnește în numele de loc. românești și supt forma primitivului *bob* în *Bobul* sat în Ialomița, Iași; ca nume de colină în Buzău; nume de deal în Fălciu, Mehedinți și Romanați; nume de munte în Mehedinți; nume de vale în Prahova și Ro-

¹ Pentru numele de localități românești a se vedea *Marele Dicționar Geografic al României*, alcătuit și prelucrat după dicționarele parțiale pe județe de George Ioan Lahovari. București, 1902.

manați; *Bobulești* com. rur. în Botoșani; *Boba* sat în Olt; nume de deal în Olt; *Bobaia* cătun în Gorj; *Bobaița* com. rur. în Mehedinți; *Bobarul* movilă în Prahova; *Bobe* plaiu în Prahova; *Bobeica* deal în Bacău și Iași; *Bobeni* numire ce avea în vechime o parte din satul Doacea în Teleorman; *Bobescu* sat în Fălciu; *Boboci* com. rur. în Dâmbovița și Ilfov; *Bobica* deal cu vii în Mehedinți; *Bobiceanului* (Valea) în Dolj; *Bobicești* com. rur. Romanați. Alte derivate vezi în *Marele Dicț. Geogr.* p. 481 și urm. — *Borovo* (polje) din *bor* „pin“, avem în *Bora* munte în Gorj; *Borănescul* pădure în Prahova; vale în Brăila; *Borănești* com. rur. în Ialomița; *Borăscul* com. rur. în Gorj; deal în Mehedinți; vale în Gorj; *Borăști* com. rur. în Vaslui; *Borățul* izvor în Teleorman; *Borca* com. rur. în Suceava; sat în Vâlcea; pârâu în Suceava. — *Breza* din brăza „mestecân“ în *Breaza* nume de comună (cătun, deal, iaz, râu, pârâu), foarte răspândit în toponimia românească. — *Dobra* derivat din adj. *dobru*: „bun“ *Dobra* sat în Mehedinți, Dâmbovița: ca nume de deal (Mehedinți), pisc (Olt), vârf de munte (Mehedinți), pădure (Vâlcea), pârâu (Mehedinți), vale (ib.); *Dobraia* deal (Muscel); *Dobrana* vale (Bacău); *Dobre* movilă (Tulcea); *Dobrea* vale (Ilfov); *Dobreanul* pârâu, *Dobreasca* pădure (Muscel); *Dobrei* deal (Suceava); *Dobrele* iezor (Brăila); *Dobreni* com. rur. (Neamțu), sat (Ilfov și Tutova); cătun (Teleorman); movilă (Ilfov); *Dobrescu* sat și pisc (Vâlcea); *Dobrești* com. rur. (Argeș, Muscel, Dolj); vale (Prahova); deal (Vâlcea); *Dobrețul* cătun și vale (Romanați); *Dobriana* șiruri de dealuri (Bacău); *Dobrina* siliște și pârâiaș (Bacău); *Dobriașul* pisc (Muscel); *Dobricea* pârâu (Vâlcea); *Dobriceni* com. rur., sat, deal, râu (Romanați, Vâlcea); *Dobrienești* sat, deal (Olt); *Dobriilești* cătun (Buzău); *Dobrin* munte (Lacul lui —); munte (R.-Sărat); *Dobrina* pârâiaș (Neamțu); *Dobrincă* deal (Vaslui); *Dobrinești* sat (Tucui); *Dobrișan* prival (Brăila); *Dobrița* com. rur., sat (Gorj); pârâiaș (Neamțu); *Dobroești* sat (Ilfov); *Dobrota* sat, deal (Prahova); pârâu (Mehedinți); vâlceă (Olt); *Dobroteasa* sat (Olt); *Dobrovățul* com. rur. (Vaslui); pârâu (Iași); *Dobrul* munte pârâiaș, vale (Bacău); *Dobrușa* sat, deal, pârâiaș, vale (Vâlcea); *Dobruțul* în *Piscul Dobruțului* vârf de munte (Bacău). — *Dolnji* adj. din *doljini* „de jos“ îl întâlnim în *Dolina* deal, vale, sat, pârâu (Botoșani); pârâu (Dorohoiu); *Dolniceni* sat (Botoșani). După aceea în unire cu râul Jiu: *Doljul* (< dolni-Jiul) numele unui județ din Oltenia, în opoziție cu *Gorjul* (< gorni-Jiul). — *Grebastica* derivat din *Greben*: *Grebănul* sat, com. rur., munte, pârâu în R.-Sărat; *Grebenele* munte în Suceava; *Grebeni* sat în Argeș; *Grebănoasa* deal în jud. R.-Sărat.

Tot așa se găsesc derivate din: *Lijeska*, *Orah*, *Pasji Rat* (cf. Căineni), *Poljana*, *Popovo* (adj. de la pop. „popă“, *Prěšěka* (cf. Prișeaca, despre care vezi mai larg studiul d-lui Silviu

Dragomir în *Dacoromania* I, p. 147), *Rakita* (cf. Răchitoasa), *Rudina* (cf. sat și pârâu), *Slatina*, *Straža*, *Topl* (cf. Toplița, Topliceni), *Trn* (cf. Târnova, Târnavă), *Vrba* (cf. Vrăbila, sat; Vărbilăul râu) etc., etc.

Numărul numelor de loc. din toponimia românească care derivă din tulpine slave ce se întâlnesc și în Dalmația, pot fi înmulțite aproape încă cu un sfert din numele citate în lucrarea d-lui P. Skok. Noi aici, ne vom mărgini să mai dăm unele, care, ca origine, prezintă un interes mai mare.

Astfel avem *Kolnik* care se întâlnește în documentele sârbești încă din anul 1323 ca termen pentru „via carri“ (drum de car). Același cuvânt îl găsim și în limba română întâiu ca apelativ: *colnic* „breiter Bergpfad“ păstrat cu acest înțeles original în limba veche: *Demicat de barda măcilească ș-au deschis colnic* (= drum) *cătră viața cerească!* Dos-fteiu, *Viețile Sfinților* 203₂ *Danū șarpe fie în cale și aspidă în colnic*. Palia ap. Cipariu, *Chrestomația* p. 57. Regional se întrebuițează și azi cu acest înțeles: *Colnic*: așa se numesc toate drumurile care trec peste vrun deal, și un deal mai mic“. Liuba-Iana, *Măidan*, 47. Astăzi întrebuițarea cea mai deasă o are în înțeles de „deal“. Cu acest înțeles se întâlnește și în toponimia română: *Colnicul* nume de pădure în Buzău, deal în Dorohoiu. *Colnice*'e izvor în Buzău. Originea cuvântului care este obscură pentru Tikin (Dicț. Germ.-Rom.) se clarifică din înțelesul mai vechiu în limba română al cuvântului și din întrebuițarea lui în limba sârbă. Un *kolnik* derivat din *kola* „car“ și suf. *-nik* corespunde perfect formei românești *cărare* din lat. *carraria*, iar acesta un derivat din *carrum*. Dar *colnic* în limba română ar putea veni și din bulgărește. În această limbă avem *kolnik* „kolarski păt, arabadžiski păt, kolovoznitza“ etc., adică „drum de car“ etc. (Gerov).

Forma *Pijavica* pentru care autorul adaogă „rijetko dolazi u imenima lokaliteta“, adică apare rar între numele de localități, întărește oarecum originea numelui *Avdela* (Avdela), comună românească în Pind. În sârbește însemnează «lipitoare», ca și ἀβδέλλα sau βδέλλα din grecește, de unde derivă numele comunei românești. Se înțelege, că, după cum foarte bine susține autorul, la început trebuie să fi însemnat râul sau valea care se putea asemăna cu forma unei lipitoare, după aceea localitatea care se găsește lângă un astfel de râu sau vale. În toponimia dacoromână găsim numai o singură dată *Lipitoarea*, vârf de munte, cu o înălțime de 1964 m., în județul Argeș.

Plas apare ca nume de localitate și în toponimia românească. Avem *Plăsoiul* sat în județul R.-Sărat. După aceea *Plă-sala* munte și deal în Gorj. Întrebuițarea cea mai deasă în limba română este aceea de „Kreis im Flach ande“ în opoziție cu *plaiu* „Hochland“. Tikin (Dicț.-Germ.-Rom.) care se ocupă

cu originea acestui cuvânt, îl amestecă la olaltă cu *plasa* „Netz, Garn“ și cu *plasa* „fel de a fi“. Se înțelege că aici avem trei cuvinte deosebite: în cel dintâiu avem o formă care se continuă în serbocroata și slovena cu înțelesul de „arvum“ și „ravnică na gori“ (Miklosich, EWS); în al doilea o formă bulgară și în al treilea un cuvânt grecesc.

Th. Capidan.

Bindo Chiurlo, *La letteratura ladina del Friuli*. IV ediz. aggiornata. Udine, Libreria Carducci editrice, 1922, în 32°, pp. 110.

Rivista della Società Filologica Friulana „G. I. Ascoli“, directă dal Prof. Bindo Chiurlo, a. III, (1922), nn. 1, 2.

Suflet și glas din Friuli, revenit astăzi la acea unitate care eră „Patria“ sa, de la Isonzo până la Livenza, de la Aquileia, în câmpie, cu Gorizia și Gradisca până la Cividale (Forum Iulii), în „Alpe Carnica“, autorul încep, cu această primă încercare, colecția de „Saggi Friulani“, ieșită din inițiativa sa, alături de alte colecții de „Scrittori Friulani“ și de „Teatro Friulano“. Scopul din programul comun al acestor colecțiuni este acela de a afirma, chiar la granița slavă și nemțească, renașterea viguroasă a spiritului și a studiilor friulane, supt auspiciile tinerei „Societă Fil. Friul.“, întemeiată în 1919 de Chiurlo și de U. Pellis, al cărei organ mult promițător este „Riv. d. S. F. Fr.“, condusă de Chiurlo.

Autorul a schițat un profil istoric al literaturii ladine din Friuli, de la primele documente linguistice (v. și *Frammenti grammaticali ladino-friulani del s. XIV*, și *Esercizi — di versione dal volgare friulano in latino nel sec. XIV, in una scuola notarile cividalesse*, date de A. Schiaffini în *Rivista S. F. F.*), literare și populare, anume *Landario* al confraternității udineze „Battuti“, *natule*, eglogă sacro-pastorală, apoi *villotta* (v. *REW*. 9326 s. *vigilare*), un fel de strofă lirică populară, de patru versuri alternate egale și șchioape („quartina“) cu opt silabe, al căror conținut poetic e legat de o arie muzicală proprie și caracteristică. Înfațșează apoi literatura artistică poetică, de la *Collorodo* la *Zorutti* și cea prozaică de la *Comelli* din Gradisca la contesa *Caterina Percoto*, până la criza care muncește astăzi pe literații friulani în căutarea de mijloace nouă de expresiune din graiul local, în vederea unei îndrumări nouă a literaturii lor.

Autorul, poet și literat de valoare, stăruie cu fină pricepere de exeget în ilustrarea artei lui *Zorutti*, pe care Carducci îl așeză imediat după milanezul *Porta*, și în prinderea secretului din care țâșnește suflul timid și dureros al doinei de dragoste, *villotta*. El descopere motivele și nuanțele acelei melancolii care tremură în vocea friulanei, prima iubită a lui Musset și justifică denumirea „patois mélancolique“ pe care o dă poetul francez graiului ladin, și, ceva mai mult, revelează calitățile și tendințele-

temperamentului artistic al autorului, cu un spirit clar pătrunzător și convingător.

Capitolele IV—IX, care tratează despre dezvoltarea literaturii friulane, sânt precedate cu folos de alte trei asupra unității geografice, etnografice și istorice a Friul-ului, asupra caracterului poporului și al graiurilor friulane — și urmate de o prețioasă notă bibliografică. Lipsește totuși transcrierea ariilor muzicale a „villote”-lor, care însoțea edițiunea II-a (din „*Universelle*”, Roma 1918).

Cât despre *Rivista*, e destul să înșirăm aici ordinea lucrărilor, vastul și organicul program: 1) Unità del Friuli; 2) Commissione per il vocabolario; 3) Commiss. toponomastica; 4) Commiss. per le tradizioni popolari; 5) Commiss. per la bibliografia; 6) Commiss. per il teatro; 7) Commiss. per il canto popolare.

G. D. Serra.

J. Jud. *Mots d'origine gauloise?* Extrait de la Romania, Octobre 1921, pp. 32.

Pornind de la ideea că în terminologia agriculturii franceze se pot găsi urme galice, dacă se studiază sistematic. d. J. încearcă și crede a descoperi câteva necunoscute până acum.

Pentru aceasta ia de bază un grup de cuvinte cu originea mai mult sau mai puțin cunoscută (lang. *anfarado* p. 3; v. prov. *contorn*, p. 4; v.-fr. *forière*, p. 5. etc., la cari se simt sensurile dominante de „limite, frontiere, bord, courbe” (p. 6).

Pornind de la această atmosferă semantică, reduce o serie de forme la două tipuri etimologice *talvéra*. *talvena* (talvenna?) în cari primul element ar fi galicul *talo* „front, fațade, tertre”. Acesta găsește sprijin în irl. și cymr. (p. 7) dar partea a doua a cuvântului e mai puțin clară (v. p. 8). În fr. *taius* vede pe *talutium* (atestat în Ducange) derivat din *talo* (p. 10) iar nu un derivat din lat. *talus* „*ta on*” (v. p. 9).

Același *talo* „front, fațade” etc. îl vede în formele dial. fr. *talapent* „auvent” ș. a., în care partea a doua este un celtic *-penno* „fête de fațade” (p. 11). Intre celelalte variante enumerate aici (p. 12, 13, portug. galiț. *alpendre* cuprinde mai curând un *pendulu* dat de Cornu, v. nota 1, p. 13 iar *al-* ar putea fi lat. *ala*, deci aripa ce atârnă* înaintea casei, rom. „streășină”¹ (comp. span. *alero* „Dachtraufe” etc. în *REW* s. *ala*).

De la un gallorom. **trebare* (dintr'un galic, corespunzând lat. *tribus*) „habiter, demeurer” (cf. irl. *treb* „domicile” etc. explică.

* [Interesantă e etimologia populară românească care a făcut din ung. *csaiorna* „streășină” un *ceatărnă*, simțit ca „ce atârnă”. S. P.]

¹ Aceeași idee de „atârnare” (pendere) o vedem și în piem. *pantallera* „tenda, specie di cortina che si stende alla scoperta fuori dei balconi” p. 13, nota 2.

pe v.-prov. *trevar* „fréquenter, hanter, habiter“. prov. mod. *trevá*, *trebá* etc. „fréquenter, hanter, habiter, . . . rôder“ etc. (p. 15 sqq.).

Formele din Velay *trevá*, din Campestre *trebá* cari au și sensurile de „rôder“, „errer, promener à l'aventure“ etc. fac să ne întrebăm dacă nu e amestecat aici și lat. *trepidare*¹ (rom. *trăpădă*, v. și *REW*. 8881. Cuvântul rom. înseamnă și „a alerga, a ajuta ca aranjatori la o nuntă“, de unde și „trăpădători“, iar în dial. basarab. *trăpădă* înseamnă și „a avea dureri de burtă, diarie“, „a merge des afară“, pentru care comp. *urdină* lat. *ordinare*, *REW* ad. v. și alții.)

Interesantă este apropierea formelor mantov., piac., parin. *lanca* „seno di fiume“ (v. și în nota 2, p. 23, sensul piac.), lomb. *lanca* „ramo morto di un fiume“ etc., de lituan. *lanca* „vallée“. Este desigur același cuvânt cu v.-slav *laka* și cu rom. *luncă* „loc șes, jos, în deosebi de alungul râurilor“, „loc inundabil“ (v. dicționarele rom.). Urmele citate, d. J. le consideră rămase din o limbă indoeuropeană dispărută, vorbită odinioară în Alpi. Prin formele slavo-române (în Berneker, *Etym. Wb.* nu vedem nimic despre sl. *laka*) orizontul problemei se lărgeste.

Dintr'un *ambi-bascia* „charge (?)“ explică, între alte forme, pe prov. mod. *embaisso* „emballage, sacs“ etc. (p. 25 sqq.).

Pe *brogier* „réfléchir“ (p. 31 sqq.), cu diverse variante din dial. franco-prov., îl explică din un *brodicare*, *brodicare*, dintr'un radical *bratu* (cf. irl. *bráth* „jugement“ etc., rămânând să se lămurească mai de aproape trecerea lui *a* la *o* (din prototipul **braticare*). — Ca toate studiile d-lui Jud și acestea sânt pornite dintr'o originalitate ingenioasă ce duce spre perspective nouă.

G. Giuglea.

Max Leopold Wagner, *Das ländliche Leben Sardiniens im Spiegel der Sprache*. Kulturhistorisch-sprachliche Untersuchungen, mit 110 Abbildungen. (*Wörter und Sachen*. Beiheft 4). Heidelberg, 1921; pp. XVI + 206.

Autorul a început cercetările acestea din a. 1904 cu scopul de a da o reprezentare a culturii primitive sarde, pe baze lingvistice. N'a putut însă aduna tot materialul cum își propusese la început, ceea ce, de altfel, este imposibil pentru puterea unui om, mai ales când e vorba să întreprinzi și o culegere de material etnografic într'o țară streină.

Dl W. s'a silit, în tot cursul acestei splendide lucrări, să facă distincție între cultura primitivă care continuă și astăzi în Sardinia și cea nouă din orașe, cum sânt mai ales *Cagliari* și *Sassari*, de unde aceasta a pătruns în târgulețe și apoi la țară.

¹ Pentru acesta să se compare soarta lui *sapidus* în roman. (v. însă *REW* 7587).

De aici s'au răspândit în sardă elemente catalane, italiene, spaniole ș. a.

Urmărirea diverselor părți din viața Sarzilor nu este totdeauna egală. Vânătoarea de ex. a lăsat-o cu totul la o parte, fără voia sa. Pescuitul numai cel de ape dulci e primitiv. Cel de mare, de coastă, nu e național, cum se vede și din terminologia — de origine italiană și catalană — privitoare la „mare“, de care, fapt interesant, Sarzii au teamă (cf. p. VI) ca și păstorii noștri de apele mari, cum e Dunărea. În legătură cu aceasta trebuie judecată și terminologia streină a pescuitului la Români, locuitori și ei mai mult de uscat și de munți.

O reprezentare cartografică, de la sat la sat, n'a avut-o în vedere d. W., ci numai urmărirea tipurilor mai de seamă ale diverselor fapte împreună cu lățirea lor.

La origine materialul lingvistic latin, ajuns pe insulă, a fost mai unitar, pe urmă s'a diferențiat prin influențele venite de pe continent. Chiar logodoreza are diferențieri, iar dicționarul lui Spano are ca izvor mai ales patria autorului său, *Ploăghe*, din nordul Logudorului.

În primul rang sânt puse dialectele centrale nuoreze, fiind socotite de autor ca cele mai caracteristice. Materialul cules l-a completat și confruntat și cu ceea ce s'a publicat de alții (Porru, Spano etc.). Unde nu e sigur de originea unui cuvânt pune totdeauna un „Et. ?“, adăugând totuși de multe ori observațiuni folositoare cari pot evoca altora explicațiuni mai bune.

Cartea se împarte în XIV capitole. Spicuum în primul („Bodenverteilung und Wirtschaftsverteilung“) păstrarea terminilor *bid̄das* (*villae*) ca centre de așezări țărănești, *stazzi* „Meierhöfe“ (corespunzător it. *fattorie*), *vidazzoni* (*habitatio*) etc. *Domus* era un „Feudalbesitz“ al lui *donnu*. Între felurile de „închisori“ (îngrădiri) sânt log. *kunzađu*, campid. *kunḡau* etc. < lat. *cuniatas*, alături de inovația *tanka* < cat. *tanca*. Locurile de pășunat se cheamă (*pauperile* >) nuor. *paverile* etc., *pašale* etc. (< *pastio*) iar pământul „sterp“ — zis și despre animale ca și la noi — *kampu aḡantiu* (= *vacantivus*, p. 4, pentru care comp. și rom. „loc, pământ gol“).

Terminii referitori la construcțiuni agricole sânt numeroși, deși viața Sarzilor e mai mult păstorească, natural mai ales în munți (p. 7).

În cap. II — „Bodenbestellung“, 1, Urbarmachung und Aussaat — întâlnim mijloace de a preface terenurile păduroase în arătoare, ca *rumpere* (> log. *rúpere*), *irrutzare* etc., „ardere“ (cf. și rom. *arșiță*, *arsuri*, în toponimie mai ales; vezi mai departe, la locul său, și explicarea dată de noi sard. *inniđu*), *affokare* (din *foku*), ori *abbružai* (it. *abbruciare*) ș. a.

Focul îl „pun“ păstorii, ca și în munții noștri, pentru a-și crea pășuni mai largi. Expresia este *ponner foku*, identică cu cea rom. „a pune foc“ (unei păduri, case etc.).

În partea intitulată „Pflügen und Jäten“ este o serie de termeni lat. conservați despre arat, „întors“ pământul etc., precum campid. *retrođiri* < **retorcere*, despre udat, brazde, glie etc., etc. Plugul, nuor, *oratra*, păstrează în unele părți și acum forma primitivă ce o avea la Romani, a unui simplu cârlig mare de lemn (v. figura de la p. 15), cu mulți termeni latini (p. 16). Același lucru se vede la jug (p. 20 sqq.), unde reținem pe bitt. *akkukkuratōryu* (din *kūkkuru* „Hinterkopf“) pentru tăietura, scobitura concavă, în formă de semicerc, a jugului, care stă pe ceafa bouului*. În rom. se chiamă identic, în unele părți, *cerbice*¹ (lat. *cervicem*). Alt termen este campid. *kamēđđis* etc., din celt. *cam*(h)- „krumm“ (cf. *carâm* *i*, în această revistă, la pp. 596-599). Pentru mânatul boilor este campid. *strumulu* etc., din același lat. *stimulus* (REW. 8261) ca și rom. *strămurare*, care are la un capăt, un vârf ascuțit *sa spina* pentru „împuns“ boii (același cuvânt lat. e și la Sarzi. Acest instrument are la celălalt capăt o lopățică de fier, triunghiulară, ce servește la sfărâmarea brazdelor și la curățirea roților de noroiu, numită *arrađđatore*, din lat. *rallum* (*radula*, *ralla*) adecă „răzuitor“ (p. 23. Din aceeași bază (v. REW. 7001 *radula* și 7002 *rallum*) trebuie să pornească și rom. *raz*, unealtă identică la formă cu cea sardă (v. fig. de la pag. 23), pentru „răzuit“ diverse lucruri, cum am văzut personal în Muntenia (cf. Tiktin, Damé, etc. *raz*, *răđ zuș*, „răzătoare“ de plugar, dulgher etc.)². Cuvântul rom.³ nu poate fi postverbal din *radere* ci mai curând un **radu* (din **radulu* < *rallum*) refăcut după *raz*, *răzătoare*, căci *răzui* și *răđ zuș* „sapă mică de lemn“ etc. (cf. o. c.) presupun ca bază un *raz*, *-uri*, din mai vechiul **rad*, **razi* (cf. cârnaț, cârnaț, *cârnați*, *lapți* etc.), și este evident același „lucru-cuvânt“ cu cel sard (comp. sensurile date la nota 1).

* [Poate înrudit cu *cucura* plugului nostru. S. P.]

¹ În Basarabia de ex., dar v. și Damé, *Terminologie*, p. 13, unde este și termenul *ceafă* pentru același lucru.

² În Tiktin: *raz*, *-uri* „Brechtstange der Steinbrecher“, „Art Eisen, mit dem die Rinde gefällter Bäume entfernt wird“. Îl derivă din slav. *razŭ*, „Schlag, Hieb“, care nu este de loc necesar și nu explică semantic pe cel rom., mai ales că avem forma *răđ zuș* în Doșofteiu (v. o. c., p. 1316). Sensurile lui *răzuș*, în o. c. sânt: 1. „Schabeisen“, 2. Meissel, Ste nmeisen, 3. Sperrholz des W-bstuhls (=lopățică, deci după formă numit așa), 4. Holz zum Reinigen der Pflugschar (Transilv.), 5. Zugespitztes Holz zum Ausgraben von „Krokus“ etc. În *Chestionarul Hasdeu VII*, 485 (Ialomița): *raz* „sau otic, unealtă de plugărie“; IV (Dâmbovița): „unealtă pentru scootiri mici în pământ la punerea butașilor“ (cf. și III, 118, 19, 33, 378, Covurlui, id.). Este deci general dacorom. Pentru o formă a obiectului v. Damé, *Term.* p. 113 și T. Pamfile, *Agricultura la Rom.*, p. 34, unde e fig. 6 ca la Sarzi, „cu o săpăligă la un capăt. *Cu el se descarcă pământul de pe corman*“, p. 35, iar la p. 37, numit *otic* și *răzuș*, care are la un capăt o „lopățică“ (ca la Sarzi).

³ O legătură cu ung. *részelni* (Cihac, *Dicț.*, p. 523, unde e dat și un *răzălău*), nu e posibilă, cum se poate vedea, din punct de vedere formal.

În partea intitulată „Tenne, Dreschen, Worfeln“ (p. 32 sqq.), relevăm pe log. *appuzonadu* etc. (p. 24) „grâu des“ (sămănat) < *puzone* „Schoss“, „Sprössling“ < **pull-ione* (v. CDDE., s. *pui*, *impuiă* etc. id.).

„Vânturatul“ se chiamă în log. *appalyare*, fiindcă se face cu *pala* (lat. *pala*), iar rom. a *pălui*, din *pală* (lat. *pal(u)la*, v. comunicările mele la sfârșitul revistei), azi numai cu sensul de „cantitate“ „strat“ „cât se ia (fân, paie, pământ) într'o pală“ (cf. orice dicț.).

În cap. III se ocupă de măcinat, de coptul și pregătirea pâinii.

Log. *battile*, campid. *battili* < lat. *coactile* (= kwăctile, p. 44) înseamnă „ibânca, pătura“ (Stoffpolster) ce se pune supt jug, asinului care învârtește „morișca“, sau supt șea ia cal.

Foneticeste s'a dezvoltat cuvântul chiar în lat. vulg. ca și *coagulum* > *quaglum* etc. Di Wagner dă (p. 44, n. 2) formele atestate *coactile* „Pferdedecke aus Filz“ (centunclum equestre *coactile*) iar în Edict. Dioclet. și lat. vulg. *quactile* (cf. de lana facies etiam et unum quactile tenue, Cassius Felix). În legătură cu aceasta putem spune că rom. *pătură* (de pus pe cal, sau de învălit, v. oricare dicț.) trebuie dus la aceeași bază. Forma rom. presupune un **quactula* (cf. lat. *coactum* part. și subst. „couverture forte en feutre“, *coacta* „étoffes non tissées, mais foulées, feutrées“), devenit **pa(p)tură*, cu *p* căzut prin disimilare (cf. *fra(p)sin* < *fraxinus*) și prin formele atone ca (*im*)*pături*, -ă etc. În CDDE 1358 se dau *pătură* „couverture de laine“; *pături* „plier“, *împătură* „plier, faire ses bagages“, *despătură* „déplier“ etc., derivate din **pittula* (din **pitta*, de orig. grecească cu sensul de „smoală“). Dacorom. *pătură* „foaie de plăcintă“ și arom. *pétur* id. au, cred, altă origine (cf. gr. πῆτζλον id.) și s'au confundat în dacorom. cu *pătură* (cuvertură), care și după plur. *pături* (cf. *pănură* < *pannulus*, REW. ad. v.) a devenit *pătură*. *Coactum* (**quactum*) cu sensurile arătate mai sus explică mai bine și pe rom. *pat*, care a trebuit să însemne în chip firesc „așternut de lână, țoale, cuverturi, paie“ etc., „strânse“ (*coactu*) în formă de *pat*, pe care se culcă omul. Această idee stă și la baza altor termini de *pat*, precum germ. *Bett* (cf. Kluge, ad. v., de la ideea de „salteă“), rom. *strat*, lat. *iectus* etc. ¹

Terminul *akarpire* (p. 52) despre „ruperea în porțiuni a aluatului“ < lat. *carpere* este păstrat și în arom. *scărchesc*, -i (v. DR. II, 628). Între felurile de forme de pâine cităm pe log. *kabuđe* (lat. *caput*) „der Name eines Kuchens, den die besseren Familien unter sich austauschen“ (p. 61) care corespunde rom. *capete* „colaci făcuți la parastase, pentru morți ce se împărțesc de pomană“ (cf. și *căpețel* „petite aumône“ în CDDE 237).

¹ V. la Schrader, *Reallexik. d. Indog. Forsch.*, s. *Bett*, felul primitiv de *pat*, în sensul celor spuse de noi. Vom reveni însă mai pe larg altădată asupra acestui lucru. Altă explicare a lui *pat* în CDDE. 1365, din **pattus* < gr. πάτος „pas; chemin bătut“.

În capit. IV „Die ländlichen Geräte“ (p. 66 sqq.) relevă conservarea tipului de car roman (plaustrum) cu două roate ca două discuri mari. Acest soi de car are atașată un fel de sanie ca un coș împletit, numită campid. *trângulu*, log. *trazu* < **tragulu* (p. 72). Rom. *targă*, asemănător ca sens și întrebuintare (V. Damé, *Term.* p. 104, unde e și figura), căruia nu i s'a dat o explicație satisfăcătoare până acum, se clarifică dintr'un *tragula* (1. Dreschstein, 2. Schlitten, 3. Zugnetz, 4. Egge, *REW* 8839; unde sânt și forme romanice, cu sensuri analoge). Desvoltarea formală, având în vedere variantele¹, nu prezintă greutate, ci s'a petrecut prin fazele **trag(u)ră* > **trargă* > *tragă* și *targă* (cf. pentru metateză și disimilare *plimbă* < *primbă* < *perambulare*; *pigritate* > *pregetă*)*. Forma *traglă* (mold.) este dintr'un mai vechiu **tragră* cu disimilarea lui *r*, arhicunoscută în asemenea cazuri și nu prezintă greutatea, pentru care d. Meyer-Lübke, l. c., nu crede să fie direct din lat., pentru că nu e nevoie să pornim, cum arată și multe forme romanice, de la un **tragla*, cu *u* sincopat.

Capit. V „Flachsbau“ (p. 73-75). VI „Weinbau“ (p. 75-sqq.). Aici se vede că Sarzii au împrumutat — nu putem zice că n'au cunoscut-o — cultura viei de la Romani, fiindcă terminologia sardă a acesteia este latină. Faptul se confirmă și prin numeroase urme arheologice. Un strat nou de influență în cultura viței a fost așezat în Sardinia de către Catalani.

Un caz semantic este log. campid. *pisu* (lat. *pisum*) „Kernchen der Weinbeeren“ (p. 79) dar și, în genere, „Obstkern Fruchtkern, Samen“, ca la rom. *bob*, *boabe* (*Dicț. Acad. ad. v.*: I. Fève; fêverole, faba, faba vulgaris; II Grain, goutte; III Baie). *Iskarkyare* (nuor.) campid. *kalkai* etc. „keltern“ corespunde rom. „a călca strugurii, pentru a face must“, obicei care există și azi (în Cato: *calcare uvas*) în unele părți (cf. și *călcător*, -oare, „fouloir de vendange“, *CDDE* 219).

Nour. *bayóne*, log. *bayóne*, *ayóne*, *bağğone* „Korkbottichen“, cors. *baja*, *vaja* „recipiente di legno cerchiato a ferro per le olive“ (p. 80), nu se pot explica ca sens și e greu a fi socotite ca fiind refăcute din *bajula* > **baja*. Fiind vorba de un obiect care circulă împreună cu marfa ce o poartă (struguri, masline) trebuie să fi fost introdus de pe coastele galo-italiene. Ar putea fi astfel pus în legătură cu fr. *baille* „Wassergefäß“ care derivă cu greu din *bajula* (cf. fr. *bail(e)* < *bajulus*, *REW* 888). Având în vedere și formele sarde (Wagner, l. c. nota 2) *abbayonare*

¹ Cihac, *Dicț.* p. 402, dă formele *targă*, *tragă*, *traglă* „civière, bard, brancard de clayonnage, claie, brouette, traîneau“ etc. Formele n.-sl. *traglje*, serb *tralje*, ung. *taraglya*, nu pot explica direct pe cele rom. generale (*traglă* e rar). Expresia rom. *a trage targa pe uscat* arată vechea întrebuintare, ca în lat. și romanică, pe care a avut-o acest obiect și anume aceea de „sanie“, în special.

* [Posibil ar fi ca *targă* să derive direct din **traga*, o formă „reconstruită“ din *tragula* în felul celor citate în acest buletin pp. 602—603 Prin părțile Sibiului, unei săniuțe cu care se aduc lemne din pădure i se zic *cătargă*, în care trebuie să se fi amestecat alt cuvânt, poate *cotarca*. S. P.]

„krümmen“ *abbayonādu* „krumm, gebogen“, fiindcă vasul are o formă rotundă (cf. it. *vaso panciuto*), iar despre oameni și sensul de „buckelig, faul“, cuvântul ne duce la ideea de „foale“, „burduf“, „Schlauch“, it. „otre“ etc., care servesc și ca vase. Fr. *baille* s'ar explica fără greutăți din un **bag(u)la* < *baga*, „Schlauch“, al cărui sens de bază e dat ca un „Schlauch, in dem der Wein durch Maultiere transportiert wurde“, iar în romanică are și sensul de „dicker Bauch“ (REW *baga*). În ce privește sensurile „dicker Bauch“, „faul, buckelig“, avem un caz analog în fr. *lourd* care cred că se explică, dacă nu direct, prin influența lui *lūra* „Schlauch“ de unde fr. *loure* „Dudelsackpteife“ (REW 5174, unde v. și celelalte forme romanice, analoge ca fonetism). Ideea de „om burduhănos, cu pântecul mare, greoiu, leneș“ s'a putut amesteca cu aceea a lui *tūridus* „gelb, leichenblass“ (REW. 5179, cu sensurile romanice „schwerfällig, schwer, langsam“), care se explică când e vorba de om cu „dicker Bauch“, cum am spus mai sus, pentru care comp. și rom. „femeie grea“, „femeie însărcinată“.

VII. „Bienenzucht“ (p. 83 sqq.). Albinăritul, spune d. W. e puțin cultivat ceea ce se vede și din micul număr al terminilor, numai 15—16, pe când cei despre vie sânt de 6—7 ori mai numeroși.

Fagurul se cheamă log. *reya*, campid. *a(r)rega* = **recla* < *retula* (p. 84, cf. și p. 30) și *melarēya* (+mele) și aduce aminte pe rom. **retezà** „a luă mierea din fagur“ (v. aceasta și la comunicări) căci în log. este și *reyare* „das Zunehmen der Waben“ (ibid), iar „das Auswaben“ (Ausschneiden von honiggefüllten Waben, Zeideln) este în campid. *čincinai* < *circinare*. Cuvintele sarde sânt instructive pentru rom. *retezà* care are două sensuri distincte, unul legat de „lucru“ (scoaterea mierii din fagure) în legătură cu lat. *retes*, zis pentru fagure din cauza asemănării cu o rețea, celălalt „a tăia“ în genere. Este însă întrebuințat des în cazuri ca „a retezà capul“, adecă „a face să se rostogolească“ (cf. lat *rotulare* etc.) „a retezà un băț“ (v. dicționarele), adecă a-l „rătuji — rotunji“ la un capăt (la vârf), făcând să cadă acesta jos. Această „rotunjire“, analogă sard. *čincinai*, s'a putut aplica și fagurului. În felul acesta **recediare* < *recedo*, dat de d. Pușcariu (Etym. Wb. d. r. Spr., s. *retezà*), ajuns „normal“ la **recezà*, se explică prin influența lui *rotunzi* în ce privește schimbarea lui *č* > *t*, și prin aceea a lui *retezà* (despre fagur).

VIII. „Viehzeit und Hirtleben“ (p. 85 sqq.), afirmă d. W., este o ocupație intensă la Sarzi. Terminologia acesteia cuprinde 40 pagini, prin urmare limba este și aici „oglină“ faptului. Nu ne putem opri la multe cazuri, deși atâtea te ispitesc prin legăturile ce se pot face cu alți termeni romanici și români. Semnalăm pe *sinnare* < *signare* (p. 90) „a însemnà vitele mari și mici, la urechi“, ca și în rom. Sensul este deci vechiu și W. îl

găsește atestat în Palladius. Se dau la p. 90 și diverse figuri ale felurilor de „semne“.

Dintre acestea, *pertuntas*, gaură mică în ureche, corespunde rom. **preduce** care are același sens de „pătrundere“ a urechii ca și în sardă. La noi se face semnul cu un tubuleț de fier, zis *preducel*¹, deci „perforator“, încât cuvântul rom., după analogia celui sard, se explică, cred, din un **perducticelius*, *ella* < *perductus* (cf. *REW. ductilis* „verschiebbar“, *ductio* > it. *doccia* „Röhre“) devenit **predu(p*-*ceă*,-*el*, cu căderea obicinuită în rom. a lui *p* proton din grupul *-ct-*. Celelalte 12 semne ca nume (sens) și ca formă (furculiță etc.) sânt identice în mare parte cu cele practicate de păstorii noștri, fapt etnografic demn de remarcat.

Între felurile de a împiedeca un cal este și acela de a-i lega piciorul de dinainte cu cel de dindărăt, de pe aceeași latură, adică *trabare*, iar obiectul *trabas* „Fesseln“ (= sp. *trabar*, *traba* < lat. *trabes*, v. *REW* 8823). Pentru acest fapt să se compare ceea ce am spus în această revistă (p. 373) despre mersul *buiestru* (din lat. *boja*, cu același sens ca terminii sarzi, de „Fessel“) care se învață prin împiedecarea identică cu cea pomenită mai sus la Sarzi. Mersul „*buiestru*“ (log. *portante* din it. *portante*) la care calul este „învățat“ („*gewöhnt*“, p. 96), este foarte uzat la Sarzi, cum afirmă d. W. In Tomaseo (*Dizz.* d. 1. it. p. 1123), la v. *portante* se arată că la acest fel de mers se învață calul exact în felul amintit de noi².

Interesante expresii pentru „a se speria“ (despre cal, animal cunoscut ca fricos) sânt nuor. *unbrare* etc. campid., pe lângă verb, *umbrosu* „sperios“ etc.; nuor. *appunpare* și „fricos“ *kaddu appuppadoré*, derivate din *puppa* „bamboccio, fantoccio, folietto, fantasma“, din lat. **puppa*, ca și sic. *puppa* „fantoccio, spauracchio degli uccelli“. Cuvântul corespunzător rom. este *mo-*

¹ V. Damé, *Dicț. Tiktin*, *Dicț. ad. v.*, dând și verbul *preduci*, afirmă că din bulg. nu se poate explica cuvântul rom. Formele bulg. sânt *dupka*, *dupča* și verbul *prèdupčvam* (v. Gherof, *Dicț. la dupka*), cu sensul de „gaură,-i“. Rămâne deci de văzut dacă prin alte exemple se poate dovedi posibilitatea căderii lui *-p-* în cuvinte rom. de origine slavă. Ca sens este apropiere.

² „*Portante* s. m. una particolare andatura del cavallo, la quale diciamo anche *ambio* o *ambiadura*. Passeggiare sul portante... è quando muove il piede e la mano dell'istessa parte“..., de unde „andare di portante“. — „Per far andare un cavallo di portante sogliono alcuni *mettergli le balze ai piedi*, cioè legar una corda dalla mano dritta al piede dritto, e così all'altra parte; e ciò perchè, levando il cavallo la mano, sia forzato levar anche il piede dalla stessa parte“ (cf. *Addenda*, în acest buletin, p. 4 1).

Di Pușcariu susține punctul său de vedere (p. 373 sqq.), adăugând că *-u-* se putea menține și numai în **ambulester*, (> *îmbuiestru*), deși izolat, pe când celelalte forme rom. din baza *ambulare* (*umblă*, *umblat*, *umblător* etc.) și romanice (*REW* 412) au *u* sincopat. Noi credem că s'a zis «*umblat buiestru*», bazați pe faptul real privitor la mijlocul prin care se învață calul să meargă buiestru: legarea picioarelor în «*balze*», *pieđici*, *boja* etc.

mâie, *mămâie* și duce la o origine semantică identică **mammaea*, pentru **mammonea*, cu sens peiorativ, din lat. *mamma* care, alături de *mămila* (REW, 5276), ca și **puppa* (v. REW. ad. v.) înseamnă și „fătă, mamelă“ (v. CUDE 1044 arom. *mămân'i* „goitre“). *Momâia* este un fel de „umflătură, păpușe“ care de departe pare un cap de om și se face uneori din zdrențe în chipul unui copil, alteori este un simplu șomoioag de paie sau de fân, pus în vârful unui par, pentru a speria pasările, sau pentru a însemna un loc care nu trebuie umblat¹, călcat de vite.

Log. *suppare* etc. „schnauben, pusten“ și subst. *suppu* etc. „anelito“, de ce „lautmalend“ (p. 99) și nu *sufflare*+*appuppare*, întrucât, se știe, calul „sforăe“ când se sperie de ceva?

„Ein störrisches Pferd“ se zice în log. campid., (*b)ettyosu*, *abbettyosu*, zis și despre oameni, din (*ab)ettyare*, -ai „störrisch sein, zanken“, din lat. *amphisbeticus* (p. 100 și v. REW. 428). Cred că și rom. **bezmétic**, -tec poate porni de aici, având aproape același sens „zăpăcit, nebun etc.“ (v. Tiktin, ad. v. unde explicația *bez* + *matka*, îmi pare artificială; chiar forma rut. *besmatok* „roiu fără matcă“ din *Dacoromania* I, 214. întâmpina și greutăți formale²). Formal s'ar explică astfel: *impesbetic*, alături de *amefi*, *desmefi* a devenit *bezmétic* și *dezmetíc*, prin confundarea lui *bez-* cu prefixul *des-* (cf. și derivatele *bezmececi dezmeteci* etc. Tiktin ad.v.).

O oaie izolată care n'a făcut nici odată, se chiamă în campid. *singra* < *sing(u)la* (p. 107), pentru care comp. rom. **stinghèr**, etc. (< *sing u)laris*+*stinghe*, v. la comunicări) care se zice mai ales despre vietăți singuratice sau despre vite ce n'au pereche: „bou stinghèr“, „vacă stinghère“.

Dintre adăposturile pentru porci relevăm pe log. *sidarzu* etc., derivat din *sida* „Baumzweige, Reisig“ și campid. *insidai* „pfropfen“ < *insitare*. Tot aici ne duce și rom. **întesă** (= **insitare*) care înseamnă în genere a „îndesă“ (v. dicționarele). S'a zis întâiu a „înfige, înțepeni, îngrămădi, îndesă“ (nuiele, ramuri etc., la altoit sau la împletit)³ și apoi, prin metateză și probabil și prin influența lui *îndesă*, a devenit *întesă*, din mai vechiul **înșeșă* (cf. lat. *insero* „planter, semer, implanter, uniri“; REW 4467 *insitare*; log. *tidardzu* „Haufen Holz oder Zweige“ și 4436 **ininsitare* „propfen, einpflanzen“ > it (*an)nestare*).

¹ V. și Tikt., Damé, Dicț.

² Intrebuițarea din ex. citat acolo „(albinele) umblau bezmetice“ poate fi numai întâmplătoare. Așa se poate spune despre ori ce vietate, nu numai despre albine.

³ Iată două accepțiuni lămuritoare pentru etimologia de mai sus: „[arme] la brâu întesate“ (G. D. Teodorescu, P. pop., 447 și v. același lucru la p. 446); „[în un cerculeț, la construirea unui coș] întesăm capetele a 30, 40, 50 răchii din cele mai lungi“, cu sensul de „a îndesă, înfige“, „implanter“ (F. R. Atila, *Pescuitul*, p. 124).

Un important termin legat de obiceiurile primitive ale păstorilor de a-și crea și întinde locurile de pășunat, este **ișinnidare** „a paște un loc încă neatins” (sverginare un prato) din **innidu** „noch nicht angegriffene Weide”,

Cuvântul a rămas obscur d-lui W.¹ (v. p. 115).

Să ne gândim însă la obiceiul păstorilor în genere și al agricultorilor chiar, cum am văzut și la Sarzi (cf. W., p. 9.) de a întrebuiți focul ca cel mai lesnicios mijloc de a curăți terenul de păduri, pentru a-l face bun de arat și de pășunat (v. și terminii sarzi, din cap. II., *affokare, abružai* și cei rom. *Arșiță, Arsuri, Pârlita* etc. în toponimie², despre locuri goale, fără păduri, evident după arderea acestora).

Originea nu poate fi deci altceva decât un ***ignitu-** > sard. **innidu** adecă „arsură, loc făcut livadă (prato) după distrugerea pădurii prin foc”, după care se știe că crește iarbă bună. *Ișinnidare* își arată astfel și el clar înțelesul de a „pătrunde, a pășuna pentru întâia oară livada cea proaspăt făcută”.

Pentru explicarea accentului de pe prima silabă trebuie să admitem un derivat vechiu sard din lat. *ignis* (verbele lat. sânt *ignesco, ignio*) sau un postverbal, ca atâtea altele date de d. W. în studiul său, din ***ignitare** (cf. adv. lat. *ignitus* „auf dem Wege des Feuers, durch Flammen” din Cassiod., apud Georges.)

O urmă din lat. *ignis* în romanică este și arom. *nița*, v. rom. *miața* etc. „friguri, fierbințeală, din lat. ***ignitia** (dat de Skok, cf. *Dacoromania*, I. p. 424).

Termini pentru „Brachacker (klr. *ú-hor*), „ausgebrannter Ort im Walde” (rus. *gar*) etc., din care familie vine și rom. „ogor”, ne dă Berneker (*Slav. Etym. Wb. s. gorěti* «brennen» p. 333 și s. *garati* cu ideea „entbrennen, völlig verbrennen”, p. 294).

„A fugi nebun” despre animalul urmărit sau mușcat de „streche”, *muska, muskone*, se zice log. *muskare* (cf. sic. *muskyari* „fuxir” etc. p. 116) și corespunde rom. **a strechiă** ce se zice în special despre animale când fug nebune, chiar și când nu e vorba de urmăritul sau mușcatul acestei insecte. Cuvântul rom. vine din **streche** < lat. ***oestriculus**³ (din lat. *oestrus* id.) devenit

¹ D-sa respinge pe *gignitus*, dat de Guarnerio, *Romania XXXII*, 56 și ***agnitus** (Subak) ca imposibile și crede mai potrivit pe ***innitus** pentru *innatus* (Sommer). Dar și acesta, nu numai ca sens dar și formal (cf. *a lung* din *innatus*) nu satisface câtuși de puțin.

² V. Dicț. geografic al României și comp. critica mea despre *Toponomastica* d. v. d. Arno, a lui S. Pieri, în *Dacoromania* I, p. 496.

³ Cihac, Dicț. II p. 373, dă formele *streichie, streche* „oestre, taon, action de courir de toutes ses forces comme piqué par un taon”, *streichiez, -ă, être piqué par un taon, courir de toutes ses forces, comme piqué par un taon*. Din v. slav. *strъkъ, strĕkъ*, am fi avut *struk(ă)*, ori *str(e)akă*, iar *-ch(i)e* și megr. *-clă* nu pot veni din slav. *-kă* ci numai din lat. *-cla*, ca în *urech(i)e, genuche*, arom. *ureacl'e*, megr. *ureacl'ă* etc. (comp. însă rom. *muncă* plur. *munci* < v. bulg. *мъка*, Densusianu *H. d. l. r.* 249; *gâscă* < v. bulg. *гъска* 259, *cârcă* < *къркъ* etc. etc.

**strechiu* și, refăcut ca gen. din plur. *streachi*, prin influența lui „muscă“, a ajuns la sing. *streach*. *Oes-* (*es-*) a devenit *s-* ca și pref. *ex-* din diversele compuse (*schimbă* < *excambiare* etc.).

Cuvântul se găsește și în meglr. *streach'ă*, după cum îmi comunică dl Capidan. Formele sarde și rom. se întăresc etimologicște unele pe altele (v. formațiuni identice ca sens în *REW* 702, s. *asilus* „Bremse“, și 8507 s. *tabanus*).

În capit. X se ocupă de tors și țesut (p. 125 sqq.). Aici vedem termeni lat. păstrați mai ales în apus, ca *filare* (a toarce), *conuc'la* (furcă) etc., dar și *torquere* (în sud. Sard.) pentru „a toarce cu fusul“. Probabil că în lat. vulg. *filare* a însemnat „a face, a trage firul din lână, caier“, iar *torquere* „a-l sucl cu fusul“ și pe urmă s'au confundat ca sens în diverse părți ale României.

O urmă din *filare* avem și în dacorom. *înfiripă* (lat. **inperfilare* > **imp(r,ifiră*, și prin metateză, *infiripă*)¹, păstrat astăzi cu un sens mai depărtat, de ex. „a-și înfiripă o avere“². Sensul ieșit din sfera țesătoriei, de la ideea de „a desprinde și a forma firul“ a ajuns să se aplice la aceea de „a forma, a înfiripă pe încetul un lucru, așa cum se alcătuește un fir prin învârtirea lentă a fusului“ (v. și sensul „a se înfiripă mustățile“ la nota 2).

Între materiile de tors se întrebuintează și „Muschelseide“ (*Byssus*), numit *pilu de nakkara* (it. *nacchera*). Ciorapi și mănuși din acest *Byssus*, de care vorbește Tertullian, se fac și astăzi în sud. Franței și sud. Italiei (v. p. 129). O urmă din această industrie avem în rom. *buș* „ciorap“ (v. ale mele *Cercetări lexic.* și *REW*. ad. v.), iar după cercetări mai recente am aflat că înseamnă, prin Vâlcea și jud. Brașov, și „tureci (jambiere) de lână“.

În capit. XI se vorbește de portul sard (p. 136 sqq.), care e foarte original. Interesanți și pentru noi sânt ȋtarii de in, largi și lungi numai până din sus de glezne (v. figurile la p. 138-9) așa cum îi poartă țaranii Români prin Ardeal și Banat.

Gluga, nuor. *kukutsu* (lat. *cucutium*) etc. formează un întreg cu o pelerină ce se așează pe umeri, (v. fig de la p. 139-140). În Ardeal (Cojocna) țaranii noștri au o pelerină identică, un fel de mantă fără mâneci, la care *gluga* atârnă în spate ca o pungă mare, și formează un întreg cu restul, de care nu se poate desprinde.

Gluga mai cunoscută la noi e un *kukutsu* separat de haină, care se poartă pe spate, iar la nevoie se așază pe cap³.

¹ O metateză analogă avem în *risipi* și *siripi*; chiar *chisirl* < *risichi* am întâlnit în Ialomița.

² Cf. la Tiktin sensurile „(wieder) in guten Stand setzen“, „(wieder) herstellen“ (a înfiripă o gospodărie) și mai ales *a se înfiripă mustățile*.

³ Plecând de la tipul prim, ne întrebăm dacă rom. *glugă* nu e în legătură și cu *gunna*, păstrat în arom. (*REW*. ad. v.), care ar fi însemnat o gună mică?

Referitor la strângerea hainei la piept, relevăm pe *assolappare* „affibbiare, unire, stringere al petto“ (o haină), span. *solapar*, „caer una parte del vestito sobre otra“. În rom. există a **prevești** care are sensul analog cu cel span., adică „a se acoperi, a petrece o margine de haină, sau de stofă peste altă margine, când e vorba de încheiat haina, sau de cusut o materie“¹. Originea cuvântului răsare clară: lat. **pervestire* (v. și *învești*, REW s. *vestire*).

Între alte asemănări cu portul Românilor, despre care nu se poate spune, în faza actuală a etnografiei noastre, dacă sânt întâmplătoare ori aparțin unei epoci vechi, când deosebirile de port între popoarele Europei nu erau mari, cităm și următoarea: Sarzii în unele părți își împletesc părul lung și-l ung cu grăsimi de porc sau cu ulei (v. p. 147) ca păstorii noștri care își ungeau pletele cu măduvă de oaie².

Din punct de vedere lingvistic este importantă constatarea d-lui W. că cei mai mulți termini de port sarzi sânt streini it., span., catalani). Faptul este explicabil, întrucât stofele și hainele circulă cu negustorii și sânt atrase de spiritul de imitație al omului în ce privește podoabele corpului. Alt motiv pentru Sardinia este împrejurarea că cei mai mulți negustori sânt streini.

Din aceste împrejurări se explică că unii termini, ca lat. *linza*, „iie“, sânt foarte restrânși astăzi în Sardinia, ca și la noi.

În cap. XII se ocupă de casă și acareturile ei (p. 149 sqq.). Casa în unele părți e primitivă, cu o singură odaie, fără sobă, numai cu vatră în mijloc, iar fumul se strecoară pe ușă și prin coperiș. Imaginea aceasta nu e streină nici de satele noastre mai sărăcicioase.

Odaia unde se face foc, chiar la casele cu mai multe odăi, se chiamă *sa domo dessu vumu (fumu)*, precum „fumar“ în Transilvania înseamnă „case, gospodării“.

Capit. XIII tratează despre straturile sociale. Despre ceea ce a fost odată vorbesc termini ca *servu*, *culivertu*, *lieru* (cf. rom. *șerb*, *iertă*).

Stăpânul („Besitzer“) se chiamă log. nuor. *su mere*, soția lui *sa mere*, copiii *meriyeddos*, cari au la bază pe lat. *majorem* (nu *major* ca în REW 5247). Reducerea lui *-aj-* la *-e-* o explică foarte bine d. W. (p. 157, nota 2) prin întrebuintarea deasă la vocativ, evident ca termen de adresare către stăpân, căci se zice și azi în sardă *o ssu mere!*

¹ L-am întâlnit cu acest sens în Muntenia Iată și după Tiktin sensurile: *privești* „über etwas hinaus reichen, ragen“: [Dragostea] uscatul tot îl cuprinde și mărire privește, adică „acoperi“ (comp. a *copleși*). În Șez. V, 119, 23 e dat și sensul de „a întoarce tivitura, a o face dublă, spre a fi mai trainică“.

² Cei din Carpații dintre Brașov—Sibișu, după informațiile mele.

Cred că nici rom. *mare* nu poate fi despărțit de această bază, mai ales dacă avem în vedere derivatele *măria ta!*, *măreție*, arom. *măril'e* etc. în care intră ideea de adresare către un superior, ca și în *sir?* și în atâtea derivate ale lui *senior* (v. REW). Prescurtările petrecute în acești termeni se explică prin deasă lor întrebuintare¹.

În sfârșit capit. XIV cuprinde trilogia vieții (naștere, nuntă, moarte), p. 159 sqq.

În concluziune, studiul d-lui Wagner e făcut cu pasiune și cu multă vieță, fiindcă pune alături de haina lingvistică realitatea concretă. Procederea aceasta câștigă tot mai mult teren, încât termenul „Wörter und Sachen“ devine prea strâmt pentru a numi metoda cea nouă de urmat în cercetările viitoare. Căci vieță, realitatea întreagă din jurul nostru de o parte, iar în față oglinda acelora, limba omenească, stau la baza lingvisticeii.

G. Giuglea.

Leo Spitzer, *Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger“ im Italienischen*. — Stilistisch-onomasiologische Studie auf Grund von unveröffentlichtem Zensurmaterial. Halle, 1921. (No. 68 din „Beihefte zur ZRPh.“) Pp. 345.

Cum reiese din prefață, dl Spitzer a fost inspirat pentru acest studiu de considerațiunea că războiul a fost, firește, un puternic experiment sociologic.

Ca lingvist s'a gândit că soldații duși, fie cu armatele de luptă, fie ca prizonieri în diverse părți ale Europei, au suferit și influențe în limba lor, nu numai psihologice și fizice.

Exprimarea prin perifrază a „foamei“ este o temă pusă de războiu. Acesta a dat la iveală, pe toate fronturile, unele creațiuni de limbă speciale, de o valoare mai mult sau mai puțin reală. Chestiunea a atras și pe alții, precum pe Dauzat (cu *L'argot de la guerre*, Paris 1918), pe Șăineanu (*Argot des tranchées*) ș. a.

Întrebarea ce se impune însă lingvistului, deși răspunsul nu-l vor putea da decât urmașii noștri, este să se urmărească cât și unde vor trăi creațiunile de limbă, născute din contactul miilor de indivizi, connaționali, ori de neam deosebit. De sigur cele mai multe vor dispărea odată cu risipirea, „grupurilor sociale“ de pe fronturi și întoarcerea indivizilor pe la vetrele lor, în vechiul lor mediu social-lingvistic.

¹ Un *maiore* aton, la vocativ în fraze ca **mă(i)re* (frăte, Dumitre etc.) putea ajunge ușor la *măre* (comp. *pavimentum* > pământ), care odinioară cred că înseamnă „Domnule!“ În familia acestor termeni trebuie admis și amestecul lat. *magnarius*, care, devenit **mamari* (v. despre *mn* aton > *m* Dacorom. I, p. 424—5), a fost înțeles ca un comparativ *mai-mare*, existent și azi cu sensul de „fruntaș, princeps“ (v. Tikin, ad. v.) iar în arom. înseamnă „câpetenie“ (v. Papahagi, Basmе, la glosar).

Materialul din această lucrare ne dă un „limbăgiu“ al foamei, dar mai mult o serie de „poezii“ lapidare, fără preț artistic, în care se exprimă durerile foamei în figuri ciudate, cu jocuri de cuvinte, adevărate ghicitori uneori, sau în diverse alte chipuri care înlesneau prizonierilor să ascundă de cenzură cuvântul crud „foame“.

Materialul l-a cules autorul fiind șef al unui birou de cenzură (grupul italian) din Viena, între anii 1915-1918, din scrisorile prizonierilor sau din cele venite acestora, dând numele scriitorului precum și al localității de unde era soldatul, sau unde scria. Astfel faptele culese de dl Sp. ar forma, material pentru un fel de atlas lingvistic (cf. pp. 5-7). Transcrierea a căutat s'o facă conform cu originalul (v. p. 7).

Mascările „foamei“ (v. capit. II, „Das Belegmaterial“, 1, p. 12 sqq.) în prescurtări cu *f.*, *ff.*, *fa.* etc. (p. 12) sau în schimbări de sunete-semne ca *Lema* (= *Male*), *Vegra* (= *Grave*), etc. n'au nici o importanță lingvistică. Dl S. caută să deslege totdeauna ghicitorile acestea curioase, ca de ex. pe *Mefangra* = *Mefa* (= *Fame*) + un „Phantasiesuffix“ (p. 15) ori + *negra* (p. 314). Dar de ce nu + germ. *Hunger*, mai ales că același individ scrie și la New-York un *Mefangro* (p. 16) și probabil că cunoștea ceva și din limba germană.

Urmează apoi exemple în cari *appetito* (2, p. 31 sqq.) e întrebuințat ca eufemism pentru „foame“, care e redată și prin diverse personificări (3, p. 40 sqq.) ca „Signora Fame, Lucia“ etc., „la stria di fame“, după care vin și interesanți termeni reali, ori derivați, ca *la gazzarona* (< *gazzera*, „Elster“ v. și p. 315, la îndreptări).

Noțiunile „sănătate“, „higienă“, „cură“ (4, p. 50 sqq.) sânt folosite în jocuri de cuvinte sau ca contraste ale foamei. Astfel: *pulicia interna*, un fel de „mațe goale“, *crepo della salute*, creată după expresia „a crăpă de foame“ etc. „Luft-Wind“ (5) întrebuințat ironic, pentru „hrană“ ori ca motive de foame (comp. „perche qui regna delle grandi arie famadicie“, p. 57). „Boli“ ca „malatia della febbre mangina“ și altele, în care intră termeni reali din diverse părți ale Italiei și cari dau mult de lucru d-lui Sp. pentru a lămurii relațiile posibile de sens cu năpraznica foame, precum *muccare*, despre care se întreabă dacă e un derivat din *mucco* „Rotz“ sau din *mucca*, deci „brüllen wie eine Kuh“? (p. 63). „Körperliche Zustände“ (p. 67 sqq.) cu expresii, pentru „slăbiciune“, ca „il fianco batte“, „si tira la cinghia“, „strenzer la cintura“ etc., cu analogii și în alte limbi (v. p. 77) cum sânt și în rom. „nu mă mai cuprinde, mă strânge cureaua“ (pentru ideea de „sătul) sau „nu mă mai țin pantalonii“ (= cad, din cauza foamei), ori „i calzoni ci vole le tirelle perche la cinta non cia più bucchi“, cum spune un prizonier originar din Reggio Emilia (p. 78) etc., etc.

„Sonstige Typen“ (p. 81 sqq.) cu termenul „lung“, pentru „slăbit“, sau perifraze ca „si tira il collo“ (p. 82). pentru care comp. rom. „tras la față“, „i s'au lungit urechile“ (de foame) etc., apoi comparații ca „slab ca o baionetă, ca o scândură“, sau se exprimă frica de a nu mai putea sta „...in piedi col vento“ (p. 84, Milano), pentru care comp. rom. „il suflă de slab ce-i“.

Expresii ca „...veniva laqua in boca di vederlo“ (un pește), „...batter la bava“ (p. 90) aduc aminte de rom. „i lasă gura apă“, „ii curg balele“ (de poftă).

Pentru milan. *boba* „Überfluss“ și roman. *bobba*, a se vedea și articolul meu despre *imbuibă*, în acest buletin (p. 632 sqq.). Rolul burții și al mațelor în foame îl arată expresiile „le bodelle brontolano“ (comp. rom. „ii chiorăe mațele“, după care vine o serie întreagă de plângeri și vaiete“, o adevărată muzică a nenorocitelor organe (v. și 10, Musik, p. 134 sqq.).

Ghirba (= „Magen, Mund, Körper“?), socotit ca „unklar“ de dl S., dacă luăm în vedere ce spune prizonierul din Corsica, „io sono sempre *capogherba* e suo cugino boccha apandoli“ (p. 104) duce la germ. *Wirbel* (comp. „ahd.“ *wirbil* „Wirbelwind“, „anord.“ *hwirfell* „Kopfwirbel“ etc., din baza *werben*, la Kluge). Ideea este aceea de „crampe, dureri, vârtej, ameteți“ (la burta și la cap)¹.

Imaginația flămânzilor, în capitolele următoare (p. 105 sqq.) ne evocă postul, veghea, pe mucenicii care au suferit foame, animalele lacome (dup, hienă) diverse obiecte ce închipue stomacul (moară, fabrică) etc.

În capit. 19 (p. 234 sqq.) se caută a se distinge forme de limbă, dialectale, introduse sporadic în textul scrisorilor cari de obicei sunt de culoare literară italiană. Capit. 21 cuprinde „Etymologisch unklare und vereinzelte Typen“ (p. 241 sqq.).

(*S*)*lissa* (Siena) și *lissona* (Alessandria), pentru ideea de foame (p. 245) trebuie puse în legătură cu rom. *a leșină* (de foame, în special), *leșinat*, *leșinătură* (om, animal flămând). Acestea se pot explica semantic și formal din lat. *līxa* „klares Wasser“ (v. Walde², p. 437), adică „apă choară“ cum se zice în rom. despre o fiertură slabă, neconsistentă, care te lasă flămând „te leșină“ (deci, pentru rom. un **lixināre* < **līxina* „*măncare sarbădă, slabă“, „leșinată“)².

Din partea III-a („Schlussfolgerungen“, p. 252 sqq.) reținem ceea ce a vrut să urmărească autorul în această lucrare: „... um zu zeigen, welche Mittel in einer gegebenen genau umgrenzten Sprachperiode (dem italienisch von 1915—1918) und in einer

¹ Celelalte apropieri, de alți termini, ca *gherb* „Loch“ (REW, 4690) etc. nu satisfac de loc.

² Din **laesionare* > *laesio* (CDDE, la *leșină*) nu se poate explica semantic cuvântul românesc.

gegebenen Situation (der Kriegsgefangenschaft in Österreich-Ungarn) zur Verfügung standen, um eine gegebene — oder vielmehr verbotene — Vorstellung (den Hunger) auszudrücken“.

Acest scop l-a ajuns dl S. printr'o muncă și cu un aparat științific minunat. Ne întrebăm însă cu groază la ceea ce vor zice urmașii în fața miilor de volume ce ar fi să se scrie în acest chip despre miile de termini dintr'o limbă. În adevăr „se sperie gândul“, cum spune cronicarul nostru Miron Costin.

G. Giuglea.

Adolf Zauner, Altspanisches Elementarbuch, zweite, umgearbeitete Auflage. Heidelberg, 1921, pp. XII+192.

Dr Karl Voretzsch, Altfranzösisches Lesebuch, zur Erläuterung der altfranzösischen Literaturgeschichte. Halle (Saale), 1921, pp. XII+210.

Sânt manuale foarte utile studenților universitari care se dedică studiilor de romanistică. Primul cuprinde și o clară expunere a istoriei limbii spaniole, cu unele explicări de fapte proprii autorului, iar al doilea numai textele caracteristice ale vechei literaturi franceze, cu adnotațiuni. Ambele au la urmă și indispensabilele glosare. La Voretzsch se dă și originea cuvintelor înregistrate în glosar.

G. Giuglea.

Lui Nicolae Iorga. Omagiu, 1871—5/18 — Iunie 1921. Editura „Ramuri“, Craiova. pp. 340. Format în 8°.

Din acest volum omagial, dedicat marelui istoric și bărbat de stat la împlinirea vârstei de cincizeci de ani, relevăm câteva lucrări în legătură cu studiile ce se fac la MLR.

— N. Bănescu, *Daniel (Dimitrie) Philippide*. Pag. 33—42.

După o privire generală, critică asupra știrilor date până acum despre Daniel (Dimitrie) Philippide, unul din „învățații greci care, la începutul veacului al XIX-lea, iau o parte activă la dezvoltarea învățământului, în vestitele școli de carte grecească din țările noastre“. Dl Bănescu adaugă știri nouă, mai ales la biografia acestui cărturar, întregind-o simțitor. Acolo unde știrile precise lipsesc, ori se contrazic, completarea lacunelor se face printr'o argumentare viguros și științific susținută, care a ajutat mai înainte și la respingerea falsurilor și greșelilor publicate aiurea cu privire la viața lui Philippide.

Ni se dă în chipul acesta, o satisfăcătoare biografie, care e de mult interes pentru istoria culturii noastre. În special, prețios e tot ce ni se spune în jurul celor două lucrări ale învățatului grec: *Istoria României și Geografia României*, amândouă scrise în grecește. Ele arată că autorul era un bun cunoscător al lucrurilor de la noi, știute de el prin mijloace proprii.

— G. Bogdan-Duică, *Mihail Anagnosti*. Pag. 45—49.

În câteva pagini numai, scrise într'un stil vioiu, aproape abrupt, caracteristic d-lui Bogdan-Duică, reiese însuflețită figura unui „vechiu democrat român, despre care nimeni nu mai pomenește”: Mihail Anagnosti. El a fost un om de cultură, un idealist, care a adus mult bine neamului, făcându-l cunoscut și simpatizat în occident, mai ales în Franța, prin scrierile sale politice. Acestea cuprind idei nouă pentru atunci (întâia jumătate a secolului al XIX-lea) și informații, care au fost folosite de diplomatul românofil Eduard Thonvenel și chiar de Mihail Kogălniceanu. (E vorba de prima lucrare a lui Anagnosti: „La Valachie et la Moldovie“, apărută în „Revue des deux mondes“, la 1836.)

O altă scriere: „Les idées de la révolution et les affaires d'Orient“ (Paris, 1841) este „singura scriere de origine românească, în care un om de talent specifică ecurile, pe care mișcarea politică și socială apuseană le va trezi în Orient“.

Dl Bogdan-Duică spune la urmă, cu drept cuvânt, că pomenea lui Anagnosti se potrivește cu serbarea democratului N. Iorga.

— V. Bogrea, *Urme bizantine în românește*. Pag. 51—63.

Insemnări filologice, care completează, ca „precizări de amănunt“, studiile d-lui N. Iorga asupra Europei orientale.

1. „iscusate“ are înțelesul de „scut-lnice“ (sate iscusate în literatura poporană) și e mgr. ἐξουσάτος, mlat. „excusatus“.

2. „Unzar“ (tot în literatura poporană) e „hînsar“, haiduc slobod (după I. Bogdan) și corespunde vsl. „hânsarū“ = it. „corsare“ sau mgr. κουρσάρης contaminat poate cu ung. „huszár“.

3. Biz. Βάρανγοι nu s'a păstrat în rom. „barangă“, care e o simplă variantă a lui „balangă“.

4. Αὑτουράτωη e în copie românească, la Ureche, ca „însușitoriu“ sau „singur-țitoriu.“

5. „Primichir, primicheriu“, din mgr. πριμ'μ)ιχίριος == mlat. „primicerius“ (primus in cera), cunoscut de lexicografii noștri ca termin, cărturăresc, de ierarhie bisericească.

6. Expresia „a fi într'o pită“ se regăsește, identică, în gr. „σὺψωμος“ și'n lat. „cum pane“.

Am dat numai rezultatele; la ele, dl Bogrea ajunge prin scrutarea părerilor anterioare, respingerea judicioasă a tot ce e greșit și folosirea promptă a unei vaste informații, care întărește tema susținută.

— P. Cancel, *Când au împrumutat Românii alfabetul chirilic?* Pag. 67—70.

Dl Cancel adoptă, ca „adequată constatărilor sigure“ concluziunea profesorului I. Bogdan (din „Omagiu lui Titu Maiorescu“).

numai în următoarea formulare: „Românii (Muntenii) au avut de la Bulgari, în sec. al 14-lea, sau sfârșitul sec. al 13-lea, scrierea chirilică în ortografia medio-bulgară“.

D-sa face însă rezerve asupra afirmării aceluiași savant că Românii au scris atunci cu chirilică *pentru prima dată*. Se poate ca ea să ne fi fost cunoscută și mai înainte și să fi evoluat la noi ca și la Bulgari, mai ales că eram cu ei în strânse legături. Dl Cancel recunoaște că aceasta e o bănuială, care s'ar confirma doar prin texte anterioare sec. XIV, care nu s'au găsit. Bănuiala, noi o socotim întemeiată.

— Șt. Ciobanu, *Nicolae Iorga și Basarabia*. Pag. 71—78.

Articolul articolului relevă cu recunoștință marele merit, pe care-l are dl Iorga, de-a fi sprijinit Basarabia cu vorba, cu scrișul, cu fapta, chiar atunci când mai toată Românimea pierduse nădejdea într'o ridicare națională a provinciei românești răpite de Ruși.

Dl Ciobanu, ca Basarabean și ca distins om de carte, are și căldura și cunoștințele necesare pentru a scrie cu entuziasm, dar stăruind și într'o temeinică analiză, atât cât îngăduie un articol, despre tot ce privește opera d-lui Iorga pentru Basarabeni: cum i-a susținut să-și menție conștiința națională, trimițându-le cărți, îmbărbătându-i prin ziare, interesând opinia publică din România de soarta lor, vizitându-i, ajutându-i să-și facă studiile mai înalte în țara liberă, însfârșit, scriind cărți întregi despre ei. Pentru toată această trudă biruitoare, Basarabeni îl socotesc pe d. Iorga în fruntea celor care au contribuit cu adevărat la unirea țării lor cu patria-mamă.

— Radu Dragnea, *Creatorul naționalismului*. Pag. 113-120.

În publicistica noastră, a fost o polemică asupra „priorității“ naționalismului în literatura română. „Viața Românească“ și-o revendică pentru sine. Dl Dragnea arată că, în ziarul „Lupta“ de la Iași, dl Iorga a formulat cu mult înainte doctrina naționalistă. Tot în sensul de a fi dat o expresie conștientă și o sistematizare înclinațiunilor societății românești de la începutul sec. al XX-lea, dl Iorga se deosebește — și are un merit în plus — față de conducătorii noștri care, ca Titu Maiorescu, nu au neglijat problemele naționale și au fost tot timpul în serviciul lor.

Articolul d-lui Dragnea, cu expunerea clară și într'un stil viguros prin puterea convingerilor susținute, nu e lipsit nici de largimea de vederi, care poate deschide o discuție mai amplă, dar în același fel pusă, — așa cum ar cere o asemenea chestiune.

— N. Drăganu, *Accentul și formele duble ale câtorva cuvinte*. Pag. 121-126.

Dl Drăganu urmărește, cu toată argumentația necesară, câteva cuvinte, care au luat deosebite forme, după cum erau

accentuate pe tulpină ori pe terminațiune, sau erau accentuate ori neaccentuate în propozițiune.

Astfel: 1. *aiépt* s'a născut din *allécto* cu accentul pe tulpină, iar *alépt* ne-a rămas după analogia formelor accentuate pe terminațiune: *aleptám* < *alléctámus*. etc.

2. Din lat. **febrare* (< *fēbris*, -em) s'au desvoltat normal formele cu -eu- (infieură), când accentul eră pe tulpină, și cele cu -o- (infioră), când accentul eră pe terminațiune.

3. *spre* e din *super* neaccentuat în propozițiune (Meyer-Lübke). În unele ținuturi însă, se mai aude și forma *supre*, rămasă din *super* accentuat în propozițiune.

— Ioan Georgescu, *Domnul N. Iorga și Asociația culturală ardeleană*. Pag. 127-130.

Secretarul „Asociațiunii“ amintește prilejurile, în care dl Iorga a adus sprijinul său vechei instituții culturale cu sediul central în Sibiu și cu ramificații în tot Ardealul. Astfel, la început, în 1905, când s'a inaugurat Muzeul „Asociațiunii“, dl Iorga a scris despre această societate. A participat apoi la adunările ei generale și a vorbit, a provocat o colaborare între ea și „Liga culturală“. Membrii „Asociațiunii“ au creat un „fond cultural N. Iorga“, destinat propagandei culturale.

— Vasile Grecu. *Urme nouă de influență bizantină în literatura românească*. Pag. 131-135.

Se găsesc numeroase manuscrise cu traduceri și bucăți de literatură populară românească, mai ales din sec. XVII și XVIII, care cer să fie mai cu atenție studiate, fiindcă sânt documente prețioase despre cultura românească de-atunci, în care se găsesc multe influențe bizantine.

În afară de Erotocritul lui Cornaro, a cărui pătrundere în literatura românească a fost studiată tot de dl Grecu și publicată în Dacoromania, vol. I, d-sa află că influență au mai avut și „Erofilii“ a lui Gheorghe Chortatzis, cea mai de seamă tragedie cretană. Pasajii întregi din această tragedie sânt redade chiar în Erotocritul românesc și în scrierea populară „Filerot și Antusa“.

Dl Grecu studiază temeinic într'un domeniu, din care se pot culege încă roade însemnate.

— Ion Modrigan, *Înlăturarea lui Gheorghe Șincai din Directoratul școalelor*. Pag. 207—215.

Dl Modrigan istorisește pe larg, după documente, cum Șincai a fost înlăturat din postul de director principal al școalelor românești din marele Principat al Ardealului. Căderea a adus-o — precum se știe — intriga episcopului Bob. Nu-i convenea unui vlădică autoritar firea dărză, independentă, a eruditului cronicar, care, altfel, ca director școlar, eră perfect de bine pregătit și la locul lui, depunând o muncă zeloasă și rodnică.

Toate acestea ne sânt spuse aici cu bogate amănunte. Păcat că forma expunerii păcătuiește. Și nu numai prin prea multe provincialisme, dar și prin neflexibilitatea și nefirescul frazelor.

— C. Onciul, 1908—1921. *Amintiri și impresii din preajma unui om*. Pag. 239—246.

Se face Istoricul tipografiei înființate la 1908 de dl Iorga la Vălenii-de-Munte. Azi e mutată la București.

— Tudor Pamfile, *Două ctitorii nemțene ale lui Vasile Lupu. Mănăstirea de la cetate și Biserica din Neamț*. Pag. 247—253.

Toate știrile pe care Pamfile le-a putut aduna ca să închege corect istoricul lor. Se pomenește și ceea ce a spus Ion Creangă despre aceste două ctitorii.

— Sextil Pușcariu, *Sufixele -tor(-sor) și -oare*. Pag. 257-273.

Articolul acesta, terminat în 1911, face parte dintr'un studiu asupra sufixelor românești, la care dl Pușcariu lucrează de douăzeci și cinci de ani. Indelunga stăruință a îngăduit de sigur o cât mai completă informație, continue corectări și adaosuri, așa că studiul se prezintă cu acea formă sigură, definitivă, care fixează un adevăr științific.

Sufixele -tor(-sor) și -oare sânt urmărite întâiu în latinește, apoi întru cât și cum desvoltarea lor a îngăduit menținerea în românește, și cu ce forme, în ce sensuri. În domeniul limbii române, cercetarea lor e făcută pe larg, cu o deosebită oprire asupra variațiunii înțelesurilor. Multele exemplificări, trimiterile la texte și studii, privite în mod critic, categoriile făcute din juste puncte de vedere comune, nimic nu e neglijat pentru o lămurită explicare, ce te duce la primirea, în chip necesar, a rezultatelor.

— Petre P. Suci u, *Nicolae Iorga ca orator*. Pag. 279-282.

Calitățile de căpetenie ale oratoriei d-lui Iorga sânt: *viața și sinceritatea*, ceea ce constituie de sigur un mai mare merit decât o dialectică oricât de meșteșugită și de artistic construită.

— Aurel Scurtu, *Omul vremii*. Pag. 283—285.

Dl Iorga e „omul vremii sale... al redeșteptării, înnoirii și contopirii sufletului românesc“. Dl Scurtu propune în acest articol înființarea unei *Universități țărănești* la Vălenii-de-Munte.

— Marin Ștefănescu, *Din filozofia istoriei la Români*. Pag. 287—295.

Filozofia istoriei la Români constă dintr'o concepție, care armonizează experiența și rațiunea, naționalismul și umanitarismul, cultura din răsărit și cultura din apus.

Această concepție își are ca reprezentant mai ales pe dl Iorga, după care „popoarele sânt creațiuni necesare, cari, lucrând

unul asupra celuilalt, dăruind și împrumutând, întrețin și înalță viața omenirii“.

— Șt. Berechet, *Un călător sârb necunoscut pe la noi: Ioachim Vuici (1840)*. Pag. 319—346.

După cele două volume publicate de Dl Iorga cu titlul „Istoria Românilor prin călători” (București, 1910 și 1921), articolul de față e o nouă și bogată contribuție în aceeași direcție.

Dl Berechet, după ce arată valoarea documentară a scrierilor, pe care călătorii streini le-au lăsat despre țara noastră, ne dă știri cu privire la Ioachim Vuici și apoi extrage tot ce ne interesează pe noi, Românii, din lucrarea acestuia, neutilizată până acum, aflată într'o bibliotecă populară: „Călătoria lui Ioachim Vuici, literat sloveno-sârb, prin Ungaria, Valahia, Moldova, Basarabia, Herson și Crimeia, scrisă pe scurt cu mână proprie în sfânta mănăstire Hârjauca, cu hramul Înălțarea Domnului, în păzita de Dumnezeu eparhie a Chișinăului și Hotinului din Basarabia, iar tipărită la Belgrad în tipografia principatului sârbesc, 1845“.

Cartea cuprinde numeroase și interesante știri din toate domeniile despre ținuturile românești vizitate.

— Eugen Melik, *Omul de stat*. Pag. 347.

Omagiu d-lui Iorga, socotit ca adevărat om de stat.

— Actul de naștere, publicat aci, pag. 349, al d-lui Iorga poartă data 1871, 6 Iunie, Botoșani, a doua zi după naștere, și numește părinții: Nicu Iorga, avocat și soția sa, Zulnia.

N. Georgescu-Tistu.

Analele Academiei Române. Seria II. — Tonul XLI. (1920—1921). Partea administrativă și desbaterile. București, „Cartea Românească” și Pavel Suru. 1922, Prețul 40 lei.

Academia Română își continuă rodnică ei activitate. Din ultimul volum publicat din Anale recensăm studiile de limbă și literatură românească, întru cât nu s'a vorbit de ele în altă parte a acestui buletin.

— Dimitrie Onciul, *Mihail Kogălniceanu*. Ședințele de la 28 Septembrie, 5 Octombrie, 1917 și 14 (27) Octombrie 1918. Pag. 193—217.

Sânt cuvinte de omagiu spuse cu prilejul împlinirii, la 6/19 Septembrie 1917, a 100 de ani de la nașterea lui Mihail Kogălniceanu.

În stilul sobru al unei documentări bogate și sigure, cunoscute de mult la dl Onciul, se aduce prinosul de recunoștință al Academiei printr'o cercetare metodică și clară de ansamblu asupra „celui mai de frunte om de Stat și celui dintâiu istoric critic, ce a născut neamul românesc !

Acestea sânt și cele două domenii : politica și istoria, asupra cărora insistă dl Onciul indeosebi în studiul său despre Mihail

Kogălniceanu. Se relevă, ca „o scriere clasică și un adevărat monument literar al istoriografiei noastre naționale“, „Cuvântul“ de deschidere a cursului de istorie națională. Omul de stat e precis prins și încadrat în vremea sa. Ba, cum a remarcat și dl Iorga, se introduc și observații nouă, ca aceea care apropie programul revoluționar al lui Kogălniceanu din 1848 cu cel de la Islaz, al lui Eliad.

— N. Iorga, *Despre Mihail Kogălniceanu*, comunicare. Ședința de la 14 (27) Octombrie 1918. Pag. 219—231.

Știri și aprecieri întregitoare asupra unor momente din viața lui Kogălniceanu. Hârtiile „Kogălnicenesti“, care se găsesc în biblioteca Academiei și care formează un „haos de informații“ sânt și de data aceasta magistral folosite și interpretate de dl Iorga. Se află astfel aparente nepotriviri față de data nașterii, 6 Septembrie 1817, lămuriri asupra mediului, în care a copilărit Kogălniceanu, studiile lui în streinătate, primele lucrări istorice (cu câtă trudă le lucră și câte piedeci se puneau la tipărirea lor!), influența atmosferii germane de luptă națională, drumul în Spania, apoi uriașul său rol în viața politică a Românilor.

Știri nouă sânt scoase la iveală, cum e aceea că foaia „Steaua Dunării“ trebuia să se cheme întâiu „Unirea“. O sumară, dar nu mai puțin hotărâtoare analiză a chestiunii originii familiei Kogălniceanu. (Și tatăl și mama lui Mihail erau de origină basarabeană.)

Materialul, atât de bogat, e făcut asimilabil cetitorului prin stilul vioiu și cald, caracteristic d-lui Iorga.

— N. Iorga, *La o sută de ani după moartea lui Petru Maior*, Cuvântare comemorativă. Ședința de la 18 Februarie 1921. Pag. 275—282. Tipărită și în broșură, București, „Cartea Românească“ și Pavel Suru, 1921, format în 8° mare, Lei 3. Pp. 11.

O entuziastă și evocatoare cuvântare ținută la Academie cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la 1-iu Februarie 1821, când a murit, la Buda, censorul cărților românești, Petru Maior.

Nu e un studiu cu o culegere și discuție de date, care ar fi fost, poate, greoiu și nepotrivit pentru o pioasă comemorare; e o aducere aminte, o deșteptare din morți — atât de puternic e verbul d-lui Iorga — a modestului „popă“ ardelean, care a fost un neînfricat apostol, cu scrisul și cu fapta, al susținerii drepturilor poporului nostru la o viață națională, demnă de înalta lui obârșie și de preceptele frățeștei creștinătăți. De-aceea, apropierea, pe care o face dl Iorga cu alt luptător, acesta cu sabia, Tudor Vladimirescu, dar pe același tărâm și cam în aceeași vreme, nu e fortuită, ci firească și bine-venită.

— N. Iorga, *Activitatea politică și literară a lui Ioan C. Brătianu*. Cuvântare. Ședința de la 24 Maiu 1921. Pag. 283—296.

Sânt cuvinte de comemorare, rostite cu prilejul împlinirii a o sută de ani de la nașterea (Iunie, 1821, în Pitești) a lui Ion C. Brătianu, „organizatorul României după războiul de eliberare“. Omagiul, cu care Academia eră datoare față de unul din membrii ei de onoare, dl Iorga a socotit că e bine să-l dea ca „o interpretare prin cultură și ideal a activității“ marelui bărbat de stat.

Se urmărește așadar sufletul acestuia în însușirile lui ereditare și de scoboritor din mica boierime de lângă Olt, în cultura și influențele din țară și streinătate (cu Brătianu datorăm Franței și ideilor ei de libertate un nou tribut), în cărțile scrise de Brătianu „Republica Română“, „Memoriul asupra Imperiului Austriei în chestia Orientului“, „Memoriul asupra situației Moldo-României“, 1857 și, în sfârșit, în vasta operă politică și națională a acestuia.

Dl Iorga subliniază, cu drept cuvânt, importanța literaturii politice a lui Brătianu (în ea intră și articolele din „Românul“ lui Rosetti, diferite manifeste, rapoarte), ca și a altor cugetători politici de atunci, pentru orientarea, chiar și acum, și educația civică a poporului nostru.

— N. Iorga, *Comemorarea lui Dante Alighieri*. Cuvântare. Ședința de la 27 Maiu 1921. Pag. 297—305.

Dl Iorga arată, cu tot aparatul de vastă investigație, cu un ascuțit spirit critic, care scrutează izvoarele și cercetările anterioare și cu o biruitoare putere de sinteză istorică, cum Dante „plecat din mediul epocii sale, s'a inspirat de dânsul, mai mult: l-a încorporat în sine, singurul mijloc, pentru orice vreme, de a-l și întrece“.

Urmează trecerea în revistă a celor șase secole cari s'au scurs de la moartea poetului (1321), cu lămurirea chipului cum l-a privit fiecare, de la ignorarea sau nepriceperea „Divinei Comedii“ până la idolatrizarea creatorului sufletului național italian.

Deosebit de caracteristică e schimbarea centrului „Divinei Comedii“, căci, după dl Iorga, icoana Beatricei „vine să se adauge, numai, de la sine, la o expunere poetică pornind din alt izvor și urmărind altă țintă“. Dante e mai presus de toate un luptător și opera sa de căpetenie e poezia războiului civil din Italia de-atunci.

Dl Iorga ni-l redă și pe Dante omul, fixându-l în cadrul epocii sale. O lumină asupra operii lui Dante aduce și legătura făcută între acesta, ca însuflețitor al naturii, și renovările morale ale curentului „Sfântului Francisc“.

— Ramiro Ortiz, *Comemorarea lui Dante Alighieri*, Cuvântare. Ședința de la 27 Maiu 1919. Pag. 307—326.

Intr'un stil cald, avântat de un entuziasm puternic, care însă nu împiedică cea mai temeinică documentare, dl Ortiz evocă figura chinuită a celui mai mare poet al Italiei.

D-sa urmărește îndeosebi drumul străbătut de spiritul lui Dante de la „Vita nuova“ la „Divina Comedia“. Arată cât de lungă și trudnică fu lupta lui Dante pentru a trece de la concepția mistică („Beatrice“ din „Vita Nuova“), la cea filosofică („Donna geniale“ din „Convivio“) și de aici la concepția teologică a „Comediei“. Renunțarea la „viziunile și fantezmele“ din jurul „Beatricii aeriene“ e ușurată de dragostea Pargoletei și de plăcerile spirituale ale filosofiei; însă renunțarea la „realitatea pământească, deslipirea de chemările Vieții pentru o realitate superioară“ e grea și dureroasă. Dar, cu cât e mai dificil drumul de la „Convivio“ la „Divina Comedie“, cu atât mai presus va fi această din urmă operă.

O comemorare în țară la noi a sescentenarului morții lui Dante (13 Septembrie 1321) nu se putea face — și aici dl Ortiz a avut un bun gând — fără amintirea traducerii lui Coșbuc a „Divinei Comedii“.

— I. B i a n u, *Incepătorii Academiei Române* la 1866 și 1867. Cuvântare. Ședința de la 9 Iunie 1921. Pag. 367—385. Extras în broșură în București. „Cartea Românească“ și Pavel Suru, 1922. Format în 8° mare. Prețul 2 lei.

Cu moartea lui Ioan Caragiani (1921) s'a încheiat seria întemeietorilor Academiei Române. A fost un prilej de a se pomeni — și aceasta a făcut-o dl Bianu — toți primii academicieni ai noștri și împrejurările în cari a luat ființă cea mai înaltă instituție românească de cultură. O rechemare a trecutului eră mai cu seamă necesară acum, când, prin realizarea unității politice a neamului, trebuie pornită o nouă și mai puternică mișcare culturală, pe baza înfăptuirilor bune de până acum.

Limpede și curgător ne fixează dl Bianu „elementele principale ale atmosferei de idei, din care a ieșit, la April 1866, înființarea Academiei Române, mai întâiu sub numele de „Societate literară română“. Ne dă apoi sumare, dar precise portrete ale primilor membrii, 21, după „Regulamentul pentru formarea Societății literare române“, decretat la 1 April 1866. Scopul Academiei fiind, de la început, unitatea națională, prin limbă, a Românilor, cei 21 de academicieni trebuiau să fie în mod proporțional reprezentanți ai tuturor ținuturilor românești. Au fost într'adevăr, 4 din Țara-Românească: Eliade-Rădulescu, C. A. Rosetti, Treb. Laurianu și I. C. Massimu; câte trei din Moldova: C. Negruzzi, V. Alecsandri, V. A. Urechia (la care s'au adăugat Titu Maiorescu și Nicolae Ionescu), din Transilvania: T. Cipariu, Gh. Bariș, Gavril Munteanu, din Basarabia: Alexandru Hajdeu,

C. Stamate înlocuit de Ștefan Gonata, Ioan Străjescu și câte doi din Banat: Andreiu Mocioni și Vincențiu Babeș, din Maramureș: Iosif Hodoș și Alexandru Roman, din Bucovina: Alexandru Hurmuzachi și Dr. Ambrosiu Dimitroviță, înlocuit prin I. Sbiera, în fine, din Macedonia: Ioan Caragiani și Dimitrie Cozacovici. Pentru fiecare, dl Bianu are potrivite cuvinte de elogiu.

N. Georgescu-Tistu.

Dimitrie Dan, consilier consistorial: *Un autor român bucovinean din anul 1826/7*. Extras din revista „Credința”. Cernăuți, 1922. Editura „Glasul Bucovinei”. Broșură în 8°, pp. 30.

O strângere și cercetare minuțioasă a tot ce se poate ști despre lexicograful bucovinean Vasile Cantemir. Dl Dan nu e însă destul de bine informat, când scrie că Vasile Cantemir e pomenit numai de dl Iorga, (care, de altfel, dă numele tatălui aceluia, Ioan de Cantemir). Dl Sextil Pușcariu, în „Istoria literaturii române”, Epoca veche, vol. I, pag. 172 (Sibiu, 1921), amintește de dicționarul lui Cantemir, de locul în care se află (Biblioteca Facultății Teologice din Cernăuți) și adaugă faptul că e scris la începutul veacului al XIX-lea.

Dicționarul lui Cantemir e în manuscris, format quart nr. I, 5111, I. 3667, și cuprinde 11 tomuri. Poartă titlul: „Deutsch-Moldauisch-Französisches Wörterbuch, bearbeitet von Basilius Kantemir K. K. Agentiekanzler zu Iassy, 1827. E compus după alfabetul din limba germană. Început în Februarie, 1826, în Cernăuți, e sfârșit la 10 Decembrie 1827. După moartea autorului, a fost vândut de fiul acestuia, Toma de Cantemir, consistorului episcopesc din Cernăuți, pe prețul de 100 galbeni. Din grija de a se tipări acest dicționar, s'a înjghebat la Cernăuți, în 1846, o Societate literară și culturală.

Știrile aduse de dl Dan în toate aceste chestiuni se pot cu ușurință verifica prin însăși documentele, care i-au servit Domniei-Sale și pe care a avut nemeritul gând de a le tipări la sfârșitul broșurii.

N. Georgescu-Tistu.

N. Drăganu, prof. univ., Cluj, *G. Coșbuc, poetul liceului grănițeresc din Năsăud*. Broșură în 8°, pp. 24.

Lucrarea a fost întâiu publicată în „Transilvania”, pe 1921, pag. 837—860. (An. LII, Nr. 10—12, Oct.—Dec.).

E o cercetare luminoasă a știrilor găsite despre primele manifestări poetice ale lui Coșbuc. Se trec, astfel, în revistă amintirile scrise, pe care ni le-a lăsat însuși Coșbuc despre un epizod din viața lui de la liceul care-i poartă astăzi numele, apoi relatările celor care l-au cunoscut de mic pe poet și'n fine tot

materialul ce ni-l oferă hârtiile rămase de la Societatea de lectură „virtus romana rediviva“ a elevilor liceului din Năsăud.

La această Societate, Coșbuc cetea din poeziile sale. (Făcea versuri bunișoare încă de prin clasa a IV-a.). Lecturile făcute aici de membrii Societății se adunau într'un fel de almanah, numit „Muza someșană“. Coșbuc are poezii în volumele pe 1882/3 și 1883/4. (El eră pe atunci în clasele VII și VIII.). Aceste poezii nu s'au publicat aiurea, conform statutelor Societății. De aceea, bine face dl Drăganu că citează cât mai mult din ele, aproape tot ce e mai bun. Coșbuc scria de toate: traduceri (mai ales din Heine), poezii lirice de dragoste, balade populare (influențate de Alecsandri), povești în versuri, poeme din viața țărănească, preocupări de limbă.

Se ajunge, în chipul acesta, la interesanta concluzie că poetul începuse să lucreze încă de pe atunci aproape în toate direcțiile scrisului său de mai târziu. Broșura de față mai are deosebitul interes că, urmărind pe poet în primele sale poezii, care, în bună parte, nu puteau fi decât reflexul lecturilor făcute, lămurește multe din cele dintâi înrâuriri asupra sufletului tânărului Coșbuc. Prin aceasta, se ajută mult studiile ce se vor face asupra marelui nostru scriitor.

E de remarcant iar, spre laudă, că admirația pentru poet nu întunecă, la dl Drăganu, informația conștiințioasă și motivarea obiectivă, necesare într'un studiu literar științific.

N. Georgescu Tistu.

N. Dunăreanu și Liviu Marian, *Prozatorii noștri*. Crestomație. Chișinău, fără dată. 2 vol. în 8°: I. Secolul XIX, pp. 174; II. Secolul XX, pp. 223. Cu ediție rusească, tot 2 volume.

† Lucrarea aceasta e, înainte de toate, o necesară și meritoasă faptă culturală și națională. Streinul sau Românul din noile provincii, care nu cunoaște încă literatura românească, va avea, după citirea celor două volume, o impresie generală, pe care și-ar putea-o binișor motiva Dacă nu vom înșiră aici felicitări, ci ne vom mărgini să relevăm câteva lipsuri, se va înțelege că nu o facem decât cu gândul de a înlesni o a doua ediție, mai bună. †

Orice crestomație e, prin definiție, superficială. O bucată — două din opera unui autor, câteva notițe de informație despre ce crezi tu, culegătorul, că e mai important și — trebuie să treci mai departe. De-aceea, e nevoie de multă cumpănire în rânduirea unei crestomații. D-nii Dunăreanu și Marian au agravat superficialitatea crestomației, când, duși de laudabila dragoste pentru întreaga noastră literatură, s'au silit să dea cât mai mulți autori. De aici, două rele urmări: 1. s'a dat prea puțin din autorii cei

mari; 2. literatura noastră s'a prezentat noilor cetitori și cu scriitorii ei mai slabi, care nu pot recomanda o literatură. În Basarabia mai ales, unde există tradiția mării literaturi rusești, nu va impune desigur *multul* prezentat de d-nii Dunăreanu și Marian. O asemenea îmbulzeală împiedică ierarhizarea necesară și nu se poate admite să oferi același număr de pagini unui Caragiale, de pildă, ca și lui Teliman.

Apoi, notițele, care întovărășesc cele atât de puține pagini ale fiecărui autor dau numeroase date biografice, dar mai ales bibliografice, însă nici o apreciere a autorilor crestomației sau a vreunui critic asupra operii prozatorilor. Prea puținul care se dă din scrierile frunțașilor literaturii noastre, oricât de bine ar fi ales (alegerea, în genere, e destul de nemerită) nu poate caracteriza pe scriitor. Și eră cu mult mai mare folosul, dacă cetitorul păstră câteva caractere tipice pentru literatura românească, redată din autorii cei mai reprezentativi, decât impresia cenușie a unei galerii încărcate.

În ediția rusească, redusă față de cea românească, s'au suprimat unii prozatori. Desigur că sacrificiul n'a mers până la înșiși autorii crestomației, care figurează ca modele de scriitori în ambele ediții. Traducerea rusească e bună, firească. N'ar fi stricat să fie mai bine îngrijite clișeele. Utilă, introducerea d-lui Marian.]

N. Georgescu-Tîstu.

Lui Ion Bianu. Amintire din partea foștilor și actualilor funcționari ai Academiei Române la împlinirea a șasezeci de ani. 1916. Institutul «Carol Göbl». București. Volum în 8°, pp. 331 + o fotografie și 2 planșe.

Domnului *Ion Bianu*, care de patruzeci de ani și mai bine lucrează neîntrerupt la Academia Română, din a cărei bibliotecă, rânduită și îmbogățită prin dansul, a editat și studiat manuscrise și cărți, colaboratorii săi de la aceeași instituție îi dedică acest volum omagial.

El fusese compus încă din 1916, dar, împiedicat de războiu, n'a apărut decât în 1921.

În cele ce urmează, recensăm numai articolele, care privesc limba și literatura românească, obiectele de preocupare ale „Muzeului limbei române”.

—S. Albin, *Direcția nouă în Ardeal.* Constatări și amintiri. Pag. 3—37.

Nu se putea un mai potrivit omagiu d-lui Bianu decât arătarea legăturilor culturale dintre Ardeal și România veche, legături la care sărbătoritul a adus o prețioasă contribuție.

S. Albin, mort de curând, și-a scris articolul înainte de războiu; de-aici căldura comunicativă, cu care-s învăluite aceste

simple, dar veridice „constatări și amintiri“ ale unui ardelean, care trăia în „țară“, plin de dor și duiosie când i se ’ntorcea gândul la cuibul părintesc de peste munți, supt apăsătoare stăpânire streină.

Albini luase parte la înfăptuirea „direcției nouă“ în Ardeal, are deci toată căderea să ni-o descrie. Această „direcție nouă“ eră în spiritul încetățenit în literatură de „Junimea“ ieșană în frunte cu Titu Maiorescu, împotriva latinizării cu orice preț și, prin urmare, a falsificării limbei și scrisului românesc, ca și împotriva deformării sufletului românesc de către medii și influențe streine. Cu o rânduială obișnuită unui vechiu funcționar de bibliotecă, autorul micului studiu ne arată, rând pe rând, cum școala latinistă, pornită dintr’un frumos îmbold patriotic, a stânjenit la urmă dezvoltarea literaturii, punând un exclusiv preț pe formă, cum tineretul din Ardeal, mai ales cel ortodox, a început, încet-încet, să-și deslipească ochii de pe greoaiele cărți ale ciparianilor și să și-i îndrepte cu plăcere spre operele unui Alecsandri, Bolintineanu, Grigorescu. Fonetismul prindea astfel teren, lăsând să fie apropiat mai ușor de cătră cetitor fondul frumos al unei scrieri.

Supt această înrăurire, la care se adăogă aceea a turneurilor teatrale prin Ardeal ale lui Millo și Pascaly, s’a început o întreagă mișcare. Albini stabilește aici, cu dovezi convingătoare, rolul și meritul pe care le-a avut fiecare: Iosif Vulcan cu revista „Familia“ și „Societatea pentru fondul teatral“, literații de la „Foșoara Telegrafului Român“ din Sibiiu (1876—77), „Albina Carpaților“ (1877—1880), tot la Sibiiu, a lui Visarion Roman și I. Al. Lăpedatu, societatea „România Jună“ a studenților români din Viena, cu Almanahurile ei, și’n sfârșit grupările hotărâtoare de la „Tribuna“ și „Lucafărul“. S’au cimentat astfel legăturile sufletești dintre Români din ambele părți ale Carpaților și s’a pregătit temeinic unitatea politică de azi.

— N. Cartoian, *Pribegia lui M. Kogălniceanu în Bucovina la 1848*. Pag. 59—68. Tipărită și în broșură în 8°, pp. 12.

Dl Cartoian, pe bază de documente inedite, aflate la Academia Română și Arhivele Statului, lămurește un punct obscur din biografia lui Kogălniceanu și anume: rolul lui în Revoluția din 1848.

Lucrarea de față e, de altfel, în dimensiunile-i modeste, numai un început din lămurirea propusă, fiindcă se restrânge asupra unei prime chestiuni, abținerea lui Kogălniceanu de la o „pripită și necumpănită manifestare fațișe“ la acea revoluție. Explicarea ne-o dă faptul că, în preajma revoluției, Kogălniceanu e absorbit de un grav incident. Luând partea Mănăstirii Neamțu, al cărei „vechil“ (advocat) eră, împotriva spolierii ei de către Beizadeaua Grigore, tiul lui Mihail Sturdza, Kogălniceanu e prigonit de domnitor și, ca să nu fie închis, e silit să se

âscundă în țară și apoi să treacă în Bucovina. Acolo, în cercul pribegilor strănși în jurul familiei Hurmuzachi, Kogălniceanu e sufletul unei mișcări naționale și culturale, cu scoaterea „Gazetei Bucovinei” și trimiterea de publicații revoluționare în Moldova.

Toate acestea, dl Cartoian ni le arată limpede și străns documentat, ca în toate studiile sale.

— N. Zaharia, *Entuziasmul războinic al lui Vasile Alecsandri*. Pag. 71—89.

E mai mult o cercetare, simplă și nepretențioasă, de psihologie individuală, decât de literatură.

Plecând de la temperamentul optimist al lui Alecsandri, a cărui viață a fost mult îndulcită și de averea familiei, ca și de dragostea ce-a găsit poetul în sânul ei, dl Zaharia trece în mod firesc la entuziasmul războinic, foarte caracteristic omului și mai ales unei bune părți din opera lui Alecsandri. Entuziasmul acestuia „este de o natură aleasă, căci nu este însuflețit de tendința de cotropire, ci numai de aceea de reînviere, de înaltare a neamului românesc la demnitatea de putere mare, potrivită cu drepturile și calitățile lui”.

Dl Zaharia își sprijinește afirmațiile sale pe citații bine alese din poeziile și din corespondența lui Alecsandri.

— D. Marmeliuc, *Contribuții ardelenesti la cultura românească din Bucovina*. Pag. 171—187.

Un istoric scurt, dar clar și suficient pentru a vădi marea contribuție culturală, pe care Românii din Ardeal, mai numeroși și mai bine înarmați, de veacuri, împotriva asupririi unei stăpâniri streine, au adus-o luptei naționale a Românilor bucovineni cu dominația austriacă, favorabilă conlocuitorilor germani, ruteni, și evrei.

Sânt urmărite distinct și bine caracterizate toate fazele prin care a trecut zbuciumata viață a Bucovenienilor, de la 1774, anul deslipirii de Moldova, până la războiul din anii trecuți. Paralel cu schițarea sumară istorică, dl Marmeliuc se oprește îndeosebi asupra momentelor de legătură mai strănsă între Ardeal și Bucovina, le explică, le comentează, sprijinit de o înțelegătoare folosire a informațiilor și tot odată evidențiază cu recunoștință personalitățile ardeleni, care au sprijinit viața sufletească, națională, a Bucovenienilor. Astfel, e relevat Ioan Budai-Deleanu cu inimosul său raport către „guberniul galțian”, Șaguna, cu sforțările sale de a uni bisericește pe toți ortodocșii români din Austro-Ungaria (dacă nu chiar politicește), deci și pe Bucovenieni, sforțări împiedicate de ambiția și invidia personală a episcopului Eugenie Hacman. Vine rândul apoi lui Aron Pumnul, „Lazăr al Bucovinei”, cu apostolatul său școlar și cu „Lepturariu”. În sfârșit, activitatea rodnică a d-lui Sextil Pușcariu, care îndreaptă tineretul la o muncă conștiințioasă pe terenul culturii naționale.

Câteva pagini sânt ocupate cu rolul pe care l-au avut ziarele și ziariștii ardeleni în activarea vieții românești a Bucovinei. Sânt pomeniți, pe rând, *Pompiliu Pipoș*, dl *G. Bogdan-Duică*, *frații Valeriu și Victor Branisce*, ca și toate gazetele din Ardeal, care se ocupau frățeste în coloanele lor cu evenimentele din Bucovina.

Cercetării d-lui Marmeliuc nu-i lipsesc nici privirile generale istorice (cum e aceea asupra emigrării Transilvănenilor în Bucovina), menite să încadreze și să coordoneze în legăturile lor întâmplările mai mărunte.

De ce însă întrebuițarea unor neologisme și provincialisme ca: ... „în urma *octoării* Constituției din 3 Martie“... (pag. 175)?

— Al. T. Dumitrescu, *Contribuțiuni la istoriografia românească veche*. Despre „Istoria Țării-Românești dintru început“ și autorul ei Daniil Panonianul, fost mitropolit al Ardealului și episcop al Străhăii, precursorul Școalei latiniste (1652—1686). Pag. 227—263.

E vorba de un vechiu manuscris românesc, fără titlu și fără câteva foi de la început, cuprinzând un fragment istoric anonim, descoperit de profesorul Al. Crețescu la o mănăstire din județul Vâlcea și publicat la 1858 de George Ioanid ca „Fragment dintr'o cronică pe scurt a Românilor“.

Dumitrescu trece întâiu în revistă studiile cari s'au făcut asupra acestei cronici. Ea a fost retipărită de Mihail Kogălniceanu. V. A. Ureche a arătat că titlul „dintr'o cronică pe scurt“ nu e potrivit, deoarece în manuscris se scrie, mai pe larg decât aiurea, despre Daci și războaiele lor cu Români, că titlul adevărat (pus și în fruntea acestui studiu al lui Dumitrescu) se află într'o copie din 1781 și că fragmentul cuprinde pentru prima oară începutul istoriei Românilor de pretutindeni, chiar și din Epir, priviți din punctul de vedere al originii romane. Asupra autorului au fost mai multe păreri: B. P. Hașdeu a crezut că e Spătarul N. Milescu, Aron Densușianu l-a socotit pe Mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei, dat mai întâiu de Samuil Clain. În sfârșit dl N. Iorga atribue opera Stolnicului Constantin Cantacuzino.

Dumitrescu se oprește asupra ultimei păreri și, comparând pasagii din scrierile cunoscute ale Stolnicului cu acest manuscris, găsește deosebiri (în treacăt fie zis, nu prea mari) și conchide că autorul e altul. Datând apoi unele evenimente povestite în cronică, socotește că manuscrisul e din 1660—1674. Autorul mărturisind că, pe când se găsea în Moldova, a găsit un letopișet, Dumitrescu caută pe pribeagul cărturar din acea vreme și-i găsește pe *Daniil, fostul Mitropolit al Ardealului*. Dumitrescu zice: acesta e autorul, și dă informații asupra lui. Noi zicem acesta ar putea fi autorul, întru cât o dovadă sigură n'avem.

Deductiile sânt numai logice și nici acestea destul de convingătoare, fiindcă pribegi cărturari în Moldova vor mai fi fost și alții pe acea vreme — iar o cercetare filologică a manuscrisului lipsește.

Studiul lui Dumitrescu, funcționarul Academiei, mort de curând, nu e prin aceasta mai puțin meritos, rămânând o încercare conștiincioasă și curagioasă de a descoperi adevărul într'un domeniu al trecutului, de la care ne-au rămas prea puține date.

— Al. - Sadi Ionescu, *Tovarăși de muncă dispăruți*. Note biografice și bibliografice, Pag. 267—303.

Sânt pioase cuvinte și, de multe ori, prețioase informații despre funcționarii Academiei Române, morți în ultimii ani, a căror muncă, neștiută adesea, a contribuit la cultura noastră.

Trecând mai repede asupra lui Alexandru Pop, Auxențiu Petruțiu, Cezar Colescu-Varatic, Alexandru Dordea, ne oprim la cei care au o însemnătate pentru literatura și limba românească, și anume:

Nerva Hodoș. A redactat „Revista bibliografică“, a colaborat cu dl. Bianu la „Bibliografia românească veche“ și a publicat, cu introduceri și note, documente și scrieri vechi. A scris și articole judicioase de cronică și istorie literară.

Septimiu Sever Secula. A scris nuvele, studii istorice, dări de seamă, articole, mai ales în publicațiile din Ardeal. A redactat „Biserica și Școala“ din Arad.

Ștefan Orășanu. A fost un colaborator asiduu la „Convorbiri Literare“ și „Revista poporului“. A scris studii istorice și literare, articole, poezii, recenziuni.

Ilarie Chendi. Pătrunzător și erudit critic literar. Bun polemist. Unele din articolele sale critice au fost strânse în volume, multe au rămas însă risipite prin numeroasele reviste și ziare la care a colaborat. A contribuit la înființarea revistelor „Curierul literar“, „Sămănătorul“, „Viața literară“ și „Cumpăna“. A scris și tradus literatură. A publicat pe scriitorii noștri clasici.

N. Georgescu-Tistu.

Alex. Lapedatu și Ioan Lupaș, *Anuarul Institutului de istorie națională*. I 1921—1922. Cluj, Institutul de arte grafice „Ardealul“. 1922. Format în 8°. Pp. 434.

Institutul de istorie națională de pe lângă Universitatea din Cluj își publică primul său anuar, o strălucită dovadă a muncii rodnice științifice, care se depune la acest așezământ cultural. Recenziunea noastră asupra acestei valoroase lucrări o restrângem numai la studiile, care intră în sfera de preocupare a „Muzeului limbei române“.

— Alex. Lapedatu, *Petru Maior în cadrul vieții naționale și culturale a epocii sale*, Pag. 79—86.

E o conferință ținută în aula Universității din Cluj, la 2/15 Februarie 1921, cu prilejul centenariului morții lui Petru Maior.

Cel mai potrivit omagiu eră, firește, evidențierea operii lui Maior. E tocmai ceea ce face dl Lapedatu. Procedând metodic, d-sa începe prin a arăta starea de superioară conștiință moral-națională a Românilor ardeleni în vremea lui Maior. Apoi, reamintirea și analiza disputei istorice, în care, la atacurile lui Sulzer, Eder și Engel, răspunde, din partea noastră, numai Maior, fiindcă scrierile lui Clain și Șincai n'au putut fi publicate la timp. Când controversa asupra originii Românilor și continuității lor în Dacia s'a discutat științific, din motive politice, Maior a fost „exponentul cel mai autorizat, mai competent, mai infocat și mai militant al autohtoniei noastre“.

Legând istoricește faptele, dl Lapedatu găsește cuvenita încheiere a inimoasei și lămuritoare sale cuvântări subliniind partea de contribuție, pe care necontestat o are Maior în întărirea unității noastre sufletești, urmată azi în chip firesc de cea politică.

— I. Lupaș, *Scrierile istorice ale lui Petru Maior*. P. 87-108.

Conferință ținută cu același prilej. Maior se vedește de la început dornic de a studia și scrie istoria Românilor. Imprejurările însă nu-l lasă decât spre bătrânețe să se îndeletnicească în bună voie cu ceea ce îi eră așa de drag. Impânzind cuvântarea sa cu propriile vorbe, simple, dar mișcate și expresive, ale lui Maior, dl Lupaș înleznește evocarea chipului trudit al protopopului iubitor fierbinte de nația sa, săritor în ajutorul poporenilor, ca să-i îndrume și să-i lumineze, apoi strângător sârguincios de notițe istorice, ca, la Buda, în preajma bibliotecii, să-și aștearnă pe hârtie cuvântul său cald și luminat de apărare a neamului împotriva bârfitorilor streini.

Cele două scrieri ale lui Maior: «Istoria pentru începutul Românilor în Dacia» (1812) și „Istoria bisericii Românilor“ (1813) sânt pe larg analizate, dovedindu-se, motivat și obiectiv, tot ce e bun, de folosit chiar azi, și tot ce e greșală sau exagerare firească spiritului combativ, în care au fost concepute ambele scrieri. Mai presus de orice, dragostea de neam a însuflețit pe istoricul cu bogată informație și mult simț critic, care a fost Petru Maior.

— Sextil Pușcariu, *Părerile lui Petru Maior despre limba română*. Pag. 109—119.

La început, o succintă privire generală asupra lui Clain, Șincai și Maior ce aveă fiecare deosebitor față de ceilalți. Sânt scurte caracterizări, care găsesc însă fără greș nota ce precizează o figură. Clain e „protagonistul“, Șincai, „un *bohème* științific“, Maior, „apostolul care găsește formula fermecată pentru ca ideile nouă să prindă rădăcină“.

Rămânând numai asupra lui Maior, se arată apoi cu o documentare, care e atât de bine stăpănită, încât se neglijează exact numai neesențialul, care e partea lui Maior la „Lexiconul budan“, apărut în 1825. Tot ce e mai de seamă, mai personal și mai nou în părerile lui Maior despre limba noastră, e subliniat de dl Pușcariu cu o dragoste și admirație justificate obiectiv prin lucrurile bune rămase mult timp, sau pentru totdeauna, de la Maior și prin compararea meritelor lui cu ceea ce se dăduse mai bun în știința filologică de atunci. Aceeași bună procedură o găsim când se analizează, pe rând: „Ortographia romana sive latino-valachica“, tipărită la 1819 și „Dialog între nepot și unchiu pentru începutul limbei române“, lucrare ce cuprinde mai pe larg ideile expuse în „Disertațiile“ adăugate la „Istoria pentru începutul Românilor în Dachia“. Concluzia studiului e că Maior, ca lingvist, a fost „un tăietor de drumuri nouă“, recunoscute „după multe și îndelungate rătăciri“ de romaniști.

Cercetarea de față fiind, înainte de toate, o conferință de comemorare (tot cu prilejul centenariului morții lui Petru Maior), dl Pușcariu termină prin răspunsul nemerit ce dă unei chestiuni de interes general pentru istoria neamului nostru: renașterea literară a poporului românesc s'a născut din scrierile istorice, filologice și de popularizare științifică ale lui Maior și ale tovarășilor săi de muncă din pricina sufletului și a credinței nouă, ce cuprindeau acele scrieri.

— I. Lupaș *Cea mai veche revistă literară românească*. Comunicare citită în ședința publică a Academiei Române la 19 Maiu 1919. Pag. 120—137.

O potrivită introducere face dl Lupaș cu istoricul încercărilor anterioare, neizbutite, de a publica o revistă românească, față de fericita „Biblioteca Românească“, apărută la Buda, în 1821, de Zaharia Karkaleki, aromân de origine, harnic tipograf și răspânditor al cărților noastre.

Revista, întreruptă chiar din același an, fu reluată la 1829, după ce, la 1825, Karkaleki tipărise o „Carte de mână pentru Nația Românească“, în care publicase o „înștiințare pentru Biblioteca Românească către Români din Prințipurile Valachiei și Moldoviei“. Biblioteca trebuia să apară odată pe lună, dar n'au ieșit decât două volume pe an, până la 1834. A publicat un material variat, în care și literatură, dar mai ales istorie română și românească. Avea o directivă de zelos patriotism și de grijă pentru cultivarea tuturor Românilor. Colaboratori mai însemnați ai lui Karkaleki au fost: Damaschin Bojânca, Ioan Triffu-Maiorescu și Emanuil Gojdu.

Știri de acestea, riguros controlate și de o însemnătate deosebită pentru istoria noastră culturală, ne dă dl Lupaș în comunicarea sa la Academie.

— N. Drăganu, *Cea mai veche carte rákóczyană* Pag. 161-278.

În biblioteca lui Iuliu Todorescu se găsește o cârtică veche, de 58 de foi, fără început și fără sfârșit, pe care dl Drăganu o socotește ca pe cea dintâiu carte românească tipărită în tipografia din Alba-Iulia a lui Gheorghe Rákóczy I. Cartea cuprinde mai multe texte slavo-românești, câteva curat românești și 3 slavone. Între altele, un paraclis, molitve, gromovnic, sinaxar, pascălie, trepetnic.

După o extrem de minuțioasă cercetare făcută cu tot aparatul științific necesar, sprijinită pe trimiteri, informații și comparații din numeroase texte vechi și studii asupra or, cernute printr'un riguros spirit critic — și după ce totul a fost coordonat cu o logică strânsă, fără aventurări primejdioase, ci numai cu ipoteze bine motivate, dl Drăganu ajunge la următoarele hotărâtoare concluzii: cele mai multe din textele cuprinse în această carte sânt cele mai vechi texte românești de acest fel, nu numai între tipărituri, ci și între manuscrise.

Cu ajutorul Pascăliei slavonești, aflată în aceeași carte, se ajunge la stabilirea „aproape cu siguranță“, a datei cărții: ea s'a scris la 1638, dar, neavând tipografia caractere cirilice, a rămas netipărită până în jumătatea a doua a anului 1639.

Particularitățile de limbă sânt pe larg studiate; ele se vedesc a fi cele ale limbii românești din jumătatea întâia a secolului al XVII-lea. Textele cele mai vechi din cârtică sânt cele traduse din slavonește (în mod primitiv și slugarnic, Compilațiile sânt „după Paliia de la Orăștie, ori vreun manuscript, în care se păstră și restul netipărit al acesteia, și din tipăriturile lui Coresi“. În limbă e un amestec de muntenisme și ardelenisme Explicarea e în influența cărților lui Coresi în Ardeal sau în îndreptările, pe care „dascălă popa Dobre“, cel care a tipărit cartea și care e „venitū din țara rumănescă“, le va fi introdus în text. Ambele cauze poate s'au completat una pe alta. Autorul, traducătorul și compilerul, e necunoscut.

Studiul d-lui Drăganu e întovărășit și de textele cărții și de glosar și indice; se dau și reușite reproduceri fotografice ale câtorva pagini, așa că ar fi o ideală ediție critică, dacă s'ar reproduce toate paginile (ceea ce ar fi de încercat, firește, numai când studiul s'ar publica aparte și când scumpetea de azi n'ar mai fi...).

Relevarea și studierea, atât de temeinic făcută, a unei cărți românești anterioară Catehismului din 1640, în seria publicațiilor de propagandă calvină din tipografia de la Alba-Iulia a lui Gheorghe Rákóczy, constituie una din cele mai însemnate contribuții, care s'au adus în ultimul timp istoriografiei literare românești.

— **Romul Vui a**, *Legenda lui Dragoș*. Contribuțiuni pentru explicarea originii și formării legendei privitoare la întemeierea Moldovei. Pag. 300-309.

E o lucrare citită în Seminarul de Istorie veche a Românilor, al d-lui Profesor Al. Lapedatu (Universitatea din Cluj). Lucrarea de față constituie miezul unei cercetări viitoare. În ea, se face legătura între legenda descălecatului lui Dragoș-Vodă, aflată în mai toate cronicile noastre, slavonești și românești, și versiunile de la alte popoare cu același motiv legendar; eroul, urmărind un animal misterios (de obicei cerb), este condus pe locuri necunoscute. Cea mai apropiată, ca loc și cuprins, este legenda cronicilor maghiare despre vânatul lui Hunor și Magor și descălecare a lor în mlaștinile din Maeotis.

Se poate ca legenda noastră să fie un împrumut din cronicile maghiare, care-s mai vechi, dar e mai probabil că-i o variantă a aceleiași teme internaționale, cu izvorul în India. Caracterul național al legendei noastre îl dă povestirea vânatului de bouri, îndeletnicire voinicească a voievozilor noștri. Legenda are și un caracter heraldic, întru cât bourul va fi stema Moldovei.

Precum vedem, sânt investigații interesante într'un domeniu prea puțin cercetat. Așteptăm completarea făgăduită prin cercetarea aceluiași motive și la alte popoare vecine, în deosebi la Slavii din Sud.

— **V. Bogrea**, *Pasagii obscure din Miron Costin*. Pag. 310-317.

Di Bogrea lămurește convingător câteva pasagii obscure din Miron Costin, punând la contribuție bogate cunoștințe de filologie orientală (atât de necesare studierii textelor noastre vechi) sau recurgând la alte izvoare, traduceri, informații, toate puse într'o legătură adesea surprinzător de revelatoare asupra adevărului nebănuț înainte.

Aci sânt clarificate 5 pasagii:

1. „... casele cele *cucinii*“ (Miron Costin, Opere complete, I, 558). V. A. Ureche explicase: *cu cinci grădini*; dl A. Philippide: casele cucinii = bucătării; dl Ilie Bărbulescu înlocuise etymonul latin *coquinus* printr'unul sârbesc *kuča* = casă. Dl Bogrea arată că aici sânt 2 cuvinte: *cu cinii*, ultimul e pluralul turcismului *cinie*, care are aici sensul tehnic special de clădiri pentru baie.

2. Pasagiul „area unde merge“ (ed. Ureche, I, 460) este „ori unde merge“, lucru dovedit prin simpla comparare cu textul latin.

3. „... și poate *osânda osândia* pe oamenii“ (Kogălniceanu, I², 347) este „... și poate, când ieai sama, osânda-i spre oameni...“

4. „... și *brant* au fost“ (ed. Ureche, p. 612). În textul latin (Barwinski, p. 150), e *senex* = bătrân.

5. „...mano țigănește...“ (*De neamul Moldovenilor*, p. 38, ed. Giurescu), e *mano* din „romano“, cuvânt în fraza anterioară, cu adnotarea marginală a unui răuvoitor: „țigănește“, sensul lui „romano“ în limba țigănească. (Aceasta în legătură cu controversa asupra originii Românilor). Trunchierea „mano“ împreună cu „țigănește“ au fost intercalate în text de vreun copist.

Dăm a cincea lămurire a d-lui Bogrea și ca exemplu de spirit ingenios, care nu rămâne, prin aceasta, mai puțin critic, în clarificarea textelor.

— I[on] L[upaș], *Corespondența lui Șaguna cu Filaret Scriban*. Pag. 337-342.

Se publică aici o scrisoare a lui Filaret Scriban. Acesta istorisește lui Șaguna împrejurările în care s'a ținut Sinodul de la Iași. Se vede marele rol bisericesc și cultural al Moldoveanului mitropolit la Kiev, Petru Movilă. Sinodul de la Iași a fost prilejuit de cartea lui „Mărturisirea Ortodoxă a Bisericii Apostolești și Catolicești de Răsărit“, scrisă ca scut împotriva propagandei bisericii apusene.

Ca să previe aceeași primejdie, Petru Movilă a ajutat înființarea de „școli duhovnicești“ în Moldova, din care au ieșit, spune Filaret, Cantemirii, Costinii și alți bărbați învățați.

Interesant e și răspunsul lui Șaguna, care cere cartea de mai sus și făgăduiește să trimită și el cartea sa „Istoria bisericii ortodoxe răsăritene...“, ce va apare în același an (1860, Sibiu). Tot atunci sânt datele cele două scrisori, documente ale strânselor legături culturale dintre Ardeal și Principatele române.

— I[on] L[upaș], *Câteva date biografice relative la Doctorul Ioan Molnár Piuariu din Sadu (1749-1815)*. Pag. 342.

Datele strânse sânt de un real serviciu, întru cât s'a studiat prea puțin până acum viața unuia din cei mai îndemnați „scriitori-luptători“ ai Școlii latiniste.

— I[on] L[upaș], *Cum se numea tatăl lui Gheorghe Barițiu?*

Gheorghe Barițiu însuși ne dă numele tatălui său („Transilvania“, 1869, pag. 141.) E *Ioan Popu-Barițiu*. Dl Lupaș a aflat însă într'un document că numele a fost mai înainte, Popovici. Schimbarea nu e încă deplin lămurită.

— I[on] L[upaș], *Un amănunt relativ la Vasile Aron*. (Muștrarea lui de către guvernul ardelean din Cluj) Pag. 401—2.

Vasile Aron e invinovațit că a susținut, ca avocat, în chip prea îndrăzneț cererea unor împričinați și că n'a avut respectul cuvenit autorităților. Ordonanța ministerială, în latinește, e din S. III, 1813.

N. Georgescu-Tistu.

— V. Bogrea, *Intre filologie și istorie* (p. 318-327). „*Dobrișan, fratele Mircii-Vodă*“ (p. 328-332). *Mențiuni humaniste despre noi* (p. 333). *Rencensii* (p. 379-391).

Nimeni nu e mai bine pregătit, ca Bogrea, să explice locurile obscure din hrisoavele și scrisorile așternute pe hârtie cu

condeie neîndemânatică, din copii rău transcrise, din cărțile cu colorit popular în care se introduceau termeni exotici și din însăși poezia noastră populară, care păstrează, adesea supt forme stâlcite prin etimologie populară, cuvinte ne mai înțelese. Un simț fin de limbă îl ajută să prindă înțelesul locului obscur; o memorie neobicinuită îi evocă imediat în minte cûtare fapt explicativ, cetit în vreuna din nenumăratele cărți de tot soiul și scrise în toate limbile Europei pe care această inteligență neliniștită și vecinic setoasă de învățătură le-a cetit; rutina, dusă până la virtuozitate, a filologului clasic în emendarea de texte și descifrarea de locuri corupte îi vine în ajutor.

Iată, bunăoară, *avgarul* a cărui origine a preocupat pe toți scriitorii de dicționare etimologice la noi. În colecțiile de documente consultate el a găsit cuvântul întrebuițat în accepțiuni interesante și în forma originală *advar* (și *argariu*), care nu-i altceva decât titlul cunoscutului opuscul *Abagar*, ce apăsă în sec. XVII în bulgărește cu sprijinul Voievodului muntean Mateiu Basarab. Originea acestui *Abagar* e urmărită, prima lui apariție la noi stabilită, partea „reală”, care explică perfect sensul, studiată. Și deoarece Bogrea are totdeauna atât de multe de spus în legătură cu orice lucru, notele din subsol cresc și de astădată explicând și ceilalți termeni care însemnează „amulet”: e probabil ca și *baierul* care în latinește (*bajulus*) însemnă «porteur», să fi fost la noi un „amulet” legat la gât, întocmai ca arabul *hamalet*, înrudit cu „hamalul” nostru. În aceeași notă se explică cuvintele *uză* (din „de uză” — rus. *nauzū*), *șolovată* și *lecovată pazvantă*, iar mai departe cuvântul *samcă*, (înrudit cu istroromânul *samițe* „femeie”).

Moneta *huriinc*, e, ca și ital. *berlinga*, *Silberlingul* german, precum *șalâii* lui Dabija reproduc, cum recunoscuse N. Iorga, pe *Schilling*, atestat și supt formă intermediară: *șalenghi*. Obscurul „navis *olch*”, numele unui vas întrebuițat pe Mureș, într'un document scris latinește din 1248, e m.-lat. *holca(s)*, *hulcum*, grec. *ὄλκας*, care e la baza germ. *holk*, *hulk* (f. și span, *urca*, și ven. *olcadi*).

Și în al doilea articol, care caută, cu acel uimitor aparat de cunoștințe istorice și de literatură populară, să identifice persoana istorică a „Dobrișanului, fratele Mircii-Vodă”, găsim explicate cuvinte ca *ristob* p. 329 (=hrisov, cf. *rostov*, *hristoagă*, *hristoavă*) și *câlnău* p. 331.

Prin sumedenia de intercalări parentetice și de addenda și corrigenda aduse în note, Bogrea face grea nu numai lectura studiilor sale, ci mai ales sarcina recensentului, care nu poate releva toate lucrurile nouă cuprinse în paginile sale condensate.

Publicarea „mențiunilor humaniste despre noi” sânt totdeauna binevenite. Profit de acest prilej ca să dau o întregire la

o astfel de mențiune cunoscută. Dl Densusianu citează în *Histoire de la langue roumaine* I 214, cuvintele paduanului Andrea Brenta (sec. XV-lea), care „auzise în copilărie de la receptorul său Demetrius Atheniensis, fost ambasador în Scythia Sauromată, că acolo există o cetate foarte puternică și nobilă, în care se vorbește încă ca în Italia și că nu poate exista nimic mai dulce ca acel graiu vorbit după vechiul obicei roman”.

În *Studi glottologici italiani* de supt direcția lui G. de Gregorio (vol. II, Torino, 1891 pag. 96—97), Sabbadini desgro-pând mai întâiu această notiță, arată că receptorul lui Andrea Brenta, se numeă Calcondila și că a fost profesor la Padova între anii 1463—1472. Misiunea sa în Orient s'a întâmplat pe la anul 1455, iar Scythia Sauromată este Țara-românească și „ceta-tea puternică” capitala ei, București.

Sabbadini mai comunică tot acolo o altă notiță despre Români, de la anul 1531, din *Asiae Europaeque descriptio* a lui Enea Silvio Piccolomini (pag. 303): „Sermo adhuc genti Romanus est, quamvis magna ex parte mutatus et homini Italico vix intellegibilis”.

Foarte bogate, în informațiuni nouă și în completări, sânt recenziile lui V. Bogrea. Remarcăm câteva amănunte: pomenirea „Vlahilor schismatici” în legătură cu Bosnia la a. 1373 (p. 381); — explicarea germ. *Wallach* din cumantul *ulah* = equus (p. 383); — compararea numelor *Micle*, *Miclescu* cu ung. *Miklós* (p. 383); — seria întregă de completări la lucrarea lui I. Jordan de la pag. 384—385; — explicarea lui *frij* din franc. *frise* „étouffe de laine à poil frisé” (p. 385); — exemplele pentru numiri locale în *-ar* și când tulpina nu cuprinde un *n* (p. 386); — despărțirea lui *jidovină* de *Jidov* (p. 386); — explicarea lui *Cepeneagul* ca metateză din *Peceneagul* și indicații pentru înțelegerea obscurului *beleuz* (p. 387); — derivarea arom. *Turia* și rom. *turcă* din v.-slav *turŭ* „bour” (p. 388) și a numelui *Romanați* ca pluralul lui *Romanat* (cf. *Vasilați* din *Vasilat* < n.-grec. Βασιλάτος (p. 390).

S. Pușcariu.

REVISTA PERIODICELOR: 1921.

a) Românești¹.

A.

I Istorie literară.

— Gaster M. Dr., *Influența grecească asupra literaturii române*. Profesorul Constantin Mureșan rezumă conferința ținută la Londra de Dr. Gaster la 25 Noembrie 1921: în sec. XVIII, un mare progres înseamnă dispariția influenței slavone și înlocuirea ei prin cultura grecească. Se fac traduceri din grecește, cari înmlădiază limba română și aduc spiritul francez. Astfel se pregătesc sufletește mișcările politice. (C. LIII. de mai târziu 598-9).

-- B. Fundoianu, *Renan în Țara Românească*. Renan a avut la noi doi contemporani detractori: Maiorul D. Papazoglu (broșura „Răspuns orthodox contra ereticului Ernest Renan pentru viața lui Isus“, 1864, 1 Ianuarie) și Tomas A. Paschides (un articol în ziarul „Reforma“, No. 45, 16 Decembrie (același an?), cuprinzând pasagii din ziarele franceze, care combăteau pe Renan. La 1898, în Iași, Protosinghelul Gherasim Miron traduce din rusește broșura „Josef Ernest Renan, zugrăvit de el însăși“. De la 1898, „Viața lui Isus“ a fost tradusă și tipărită în mai multe ediții în românește. (S. L. I, 358-360).

— N. A. Constantinescu, *Un tricentinar al literaturii române*. O scurtă privire generală asupra ultimilor 3 secoli de literatură românească (XVII, XVIII și XIX), cu o mai îndelungată

¹ Din lista de prescurtări ce urmează se vede că nu au fost folosite aici toate revistele românești, care se ocupă cu limba și literatura noastră. „Muzeului limbei Române“ nu i se trimit încă toate revistele. Câteva completări s'au făcut din împrumuturi de la „Institutul de istorie națională“ și de aiurea. *Prescurtări*: A. D. = Analele Dobrogei. — C. T. C. = Cele Trei Crișuri. — C. L. = Convorbiri Literare. — C. C. = Cultura Creștină. — C. R. = Cuvântul Românesc. — Ev. = Evoluția. — Fl. = Flacăra. — G. C. = Gazeta Cărților. — Gn. = Gândirea. — I. E. = Ideea Europeană. — I. C. = Ion Creangă. — J. M. N. = Junimea Moldovei de Nord. — Lm. = Lamura. — L. F. = Lumina Femeii. — Rm. = Ramuri. — R. M. = Renașterea Moldovei. — R. R. = Renașterea Română. — R. I. = Revistă Istorică. — Rv. M. = Revista Moldovei. — Rom. = Roma. — R. V. = România Viitoare. — Sg. = Săgetătorul. — S. L. = Sburătorul Literar. — Tr. = Transilvania. — Ț. S. = Țara de Sus. — V. S. = Vestitorul Satelor. — V. R. = Viața Românească. — V. N. = Vieața Nouă.

oprire asupra Cronografului scris la 1620 de Mihail Moxalie, tipărit de Hasdeu în „Cuvente den Bătrâni“. Oprirea e motivată prin faptul că Moxa întrece pe ceilalți cronicari prin vechime și are un deosebit merit prin stilul său popular. Prima afirmare ar cere o mai insistentă cercetare. (G. C. I, No. 4, 1-2).

— N. Iorga, *Alte știri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea* (Comunicare la Academia Română). D-lui Iorga i s'a dat o carte franțuzească de călătorii, scrisă de abatele Delaport, tradusă în rusește la 1780 și apoi în românește la 1785. Din cele 2 volume ale lucrării, cartea cuprinde numai pe primul. „Traducerea — zice dl Iorga — e foarte interesantă prin noutatea terminilor întrebuiți pentru a da ideile nouă“. Traducătorul pare a fi episcopul de Hotin, *Amfilohie*. (R. I. VII, 112-116).

— Constanța Marino-Moscu, *Amintirile Caterinei Strate*. Interesante prin amănuntele reale despre școlile din Moldova de acum 30 de ani, despre oameni și personalități, cum e Gruber, cari intră în cadrul istoriei literare. (V. R., XIII, vol. XLVII, 366).

— Dr. Leca Morariu, *Din vremea eresilor lingvistice*. E vorba despre „uitatul“ Iracle Porumbescu, rău versificator, dar bun prozator bucovinean. Aron Pumnul, prietenul său, i-a publicat poezii în *Lepturar*. Porumbescu a scris și prețioase amintiri despre Vasile Alecsandri. (C. L. LIII, 774-7).

— Artur Gorovei, *Din alte vremuri* (Amintiri literare: Cercul literar din Iași). Paralel cu cercul „Contemporanului“, mai mult din nemulțumiții lui, se formase la Iași un alt cerc literar, în jurul lui Neculai Beldiceanu, 1887-9. Mari scriitori n'au luat parte, dar au izbutit să aducă între ei pe Creangă, „uitatul de la Țipău“, care a cetit aici o parte inedită din „Amintiri“. (V. R. vol. XIII, XLVI, 350-361).

— Luca Ion Caragiale, „*Junimea*“ și „*Contemporanul*“. Autorul polemizează cu „cinstita firmă Nicanor & Co.“, susținând că numai artiștii puternici crează principii și școli literare cu urmări. Fiindcă fenomenul a fost inversat, *Junimea* și *Contemporanul* s'au stins fără ecou (V. R. XIII, vol. XLV, 115-7).

— Dr. Ioan Urban Jarník, *Iar între Români*. Impresii din călătoria în România, 1920. Se vorbește și despre personalitățile mari culturale românești de azi și de-acum 40 de ani (Cipariu, Kogălniceanu, Xenopol). Scrierea își va urma tipărirea în 1922. (Tr. LII, 162-173, 270-288).

— Emanoil Bucuța, *Intâile timpuri ale Junimei* (Dintr'un document inedit). Printre hârtiile rămase de la A. D. Xenopol, e și o condică, ce cuprinde procesele-verbale ale ședințelor Societății „Junimea“. Primele sânt scrise de T. Maiorescu și de alții, cele mai de pe urmă de Xenopol. (Primele sânt în copii

făcute de Xenopol). Nădăjduim că interesantul document va ajunge în posesia Academiei (I. E., II, No. 62, 3).

— C. N. Mateescu, *Din lucrările dascălului Niculae Duma*. Relevarea unui manuscris, care conține lucrări de-ale dascălului Niculae Duma, de fel din Brașov, trăit la București, dintr'o familie de cărturari și scriitori din sec. 18 și 19. Sânt aci: o prelucrare a Esopiei și alte tălmăciri literare, cu caracter popular, din greaca sec. 17 și 18, scrieri cu conținut mai mult religios și două „stihuri în versuri”: „Istoria Țării Românești de la anul 1769” și „Istoria uciderii lui Iordache Ștavrache bivvel spătar al Țării Românești”. (C. R. II, 43-7, 101-6, 188-194).

— N. Iorga, *O descriere a exilului din 1848*. E vorba despre cărticica lui I. Voinescu, „Arabescuri. O călătorie pe Dunăre în ghimie”. (R. I. VII, 223-6).

— N. Iorga, *Încă un poet (Căpitanul Eliat)*. Dl Iorga a aflat, între hârtiile lui Petru Grădișteanu, un caiet cu încercările lui poetice. Printre ele, sânt și versurile citate de C. D. Aricescu („România sub prințul Bibescu”, 1842-1848), pamflete versificate contra Bibescului. Caietul cuprinde bucăți sentimentale proaste, fabule prozaice și satire triviale, care au meritul însă de a fixa ceva din atmosfera vremii. (R. I. VII, 221-3).

— *Soarta lui Dante în România*. La „Cronică”, a. d. *m. relevă pe *Carlo Tagliavini*, tânărul studios din Bologna, care se ocupă cu stările de la noi. Cunoaște româna. A publicat în „Italia che scrive” un articol asupra soartei lui Dante la noi. (Rom. I, No. 12, 7).

— N. Iorga, *G. Bogdan-Duică*. Dintr'un articol tipărit în „Gazeta Transilvaniei” (2/VII/921, cu prilejul alegerii d-lui G. Bogdan-Duică la Academie, se extrag pasagiile mai însemnate. E un elogiu al istoricului literar. (G. C. I, No. 5, 3).

— Șt. Ciobanu, *Poeziile lui A. Nacco*. A. Nacco, Român din Basarabia, a scris pentru susținerea caracterului slav al provinciei, dar și-a răscumpărat o parte din vină compunând poezii românești, cam pe la 1867 și traducând în românește din poezii rușii. (R. M. II, No 1, 1-5).

— M. Beza, *Din Anglia*. E prefața volumului cu același titlu. Aflăm că Titu Maiorescu a dat îndemn lui P. Cerna și M. Beza de a notă impresiile în streinătate, cum însuși făcuse altădată. Maiorescu arată caietele sale cu însemnări din streinătate și adaugă: „Aproape lipsește acest gen în literatura noastră”. (C. L. LIII, 398-9).

— Aurel Mureșianu publică o scrisoare a lui Constantin Hurmuzache către Iacob Mureșianu, editorul și redactorul „Gazetei Transilvaniei” și al „Foi pentru Minte, Inimă și Literatură” din Brașov. Printre altele, își exprimă durerea că muza lui Andreiu

Mureșianu a amuțit și întreabă când va publica acesta „colecțiunea minunatelor sale poezii“. Dedicăția oferită de poet surorii lui Hurmuzachi e primită cu bucurie, — se spune în aceeași scrisoare. (R. V. I, 14—15).

— La „Cronica mărunță“, fără iscălitură, se amintește că în Ardeal a existat, până în pragul războiului, o excelentă revistă tinerească „Noi“, cuprinzând, printre altele, și articole de filologie și de știință pe înțelesul tuturor. (Gn. I, 136-7).

— La „Știri culturale“, se amintește că s'au împlinit 100 de ani de la apariția celei dintâiu reviste ori ziar românesc, ce-a apărut la Cernăuți în 1820, sub numele „Chrestomaticul Românesc“, 195 de pagini, cu grija lui *Toader Racoccea*, translator la Tribunalul din Lemberg și a lui *Ion Budai Deleanu*. (R. V. I, No 3, 8).

— Cu prilejul unui ospăț ținut în Italia pe timpul Revoluției franceze, s'ar fi făcut (după Niagoe, Calend. Rom. pe a. 1829) un epitalam, „meritând cu aceasta de a fi acest cântec faimos prin zisele versuri în limba germană însemnat“.

Prima strofă: Saltă-mi Române! saltă!
 La jucarea aceea innaltă,
 Jucarea acea românească!
 Fiecine s'o cunoască.
 Așă e? Romulus strigă
 Cu picior în pământ da
 Cu soțiile ce aveă
 Luând cetatea o făcă... .

La ospăț, ar fi jucat 11 feciori români, călușeri. (Tr. LII, 294—5).

Recensii.

Istoria literaturii române, I, de Sextil Pușcariu. (R. I. VII, 150). — N. Iorga. — Idem. (C. L. LIII, 173). — T.

Introducere în studiul literaturii vechi, de Alexe Procopovici. (Tr. LII, 921-4). — Alexandru P. Arbore.

Amintiri din Junimea, de Iacob Negruzzi. (C. T. C. II, 446-7). — Idem. (Gn. I, 153).

Istoria literaturii și limbii române din secolul XVI, de dr. Giorge Pascu. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 137 8). — I. Șiadbei.

Titu Liviu Maiorescu, de G. Bogdan-Duică. (C. L. LIII, 685). — E. I. V.

Din relațiile franco-române, de N. Iorga. (C. L. LIII, 299-300). — S.

Literatura germană în România, de Egon Hajek. (Gn. I, 175). — I. T.

II Manuscrise și tipărituri vechi

— Dr. Iacob Radu. *Comori literare în Bihor*. E prefața unui studiu asupra a 181 manuscrise mai de seamă

din cele 287, care se găsesc în biblioteca Episcopiei greco-cato-lice din Oradea-Mare. Sânt printre ele manuscrise de valoare, încă nepublicate, ale lui Samuil Micu, Gh. Şincai, Gh. Farcaş şi Episcopul Inocenţiu Clain. Parte din ele au fost studiate de Dr. A. Bunea, Dr. Ioan Raţiu, Nic. Densuşianu (Raport Academiei, Buc. 1880, p. 6—14, 103—214). De atunci, s'au pierdut: core-spondenţa episc. Samuil Vulcan cu fabulistul Dimitrie Ţichindeal şi a guvernului român cu Episcopia pentru tipărirea mss. (1853—1865). Academia a primit să tipărească studiul Dr.-ului Radu. (C. T. C. II, 88—91).

— Dr. Gh. Protoereu Ciuhandu, *Vechi urme de cultură românească în Bihor*. Descrierea şi studierea unui manuscris de triod, prezentat de părintele Mihaiu Giurău din Brusturi. Con-cluziile prot. Ciuhandu: „Bihorul aveă un triod românesc, în textele cântărilor, cetirilor biblice şi în notele tipiconiale, încă de mai nainte de primul triod românesc tipărit la Buzău în 1731“. (C. T. C. II, 45-8, 114-7, 152-4).

— Dr. Gh. Ciuhandu, *Un manuscris de Mineiu pre-scurtat*. La 1897, Dr. Ciuhandu a găsit 2 mineie vechi: unul la Gurbeşti, altul la Săliştea, în Bihor, dar numai pe cel de-al treilea, găsit ia Hârşeşti, tot în Bihor, l-a putut trimite Academiei Române. Primele două au fost scrise de Pavel din Muncaciu, unul terminat la Gepiu, altul la Josani, între 1731—1733. Al treilea e copiat de diacul Simion. Limba în care sânt scrise e mai veche decât cea din epoca acestor 2 copişti, fiind a unor copii anterioare. Aceste 3 mineie din Bihor sânt primele mineie complete româneşti. (C. T. C. II, 214-7, 244-7).

— Gavril Popovici, paroh, *Mineiul din Lupoiaia. (Vechi urme de cultură românească în Bihor)*. Manuscrisul a fost găsit în biserica din Lupoiaia. Titlul lui: „Săbornicu ales la praz-nice domneşti la svinţi-mari pre limba românească“. Ms. are 294 foi. Sfârşit n'are. La foaia 327 (sic) e scrisă de aceeaşi mână, dată: ro j) 1713, Mai 25. Se reproduc în revistă textele core-spunzătoare celor reproduse de Dr. Ciuhandu din alte 3 mineie (Cele trei Crişuri, Nr. 8, 1921). Forma „mânule“ e în mai multe locuri. Parimiile nu sânt traduse în româneşte. Probabil că acest mineiu e o copie după altele mai vechi sau e tradus de cel care a tradus şi mineiul din Hârşeşti. (C. T. C. II, 653-5).

— Andreiu Bârseanu, *Catehismul luteran românesc*. E o comunicare făcută Academiei Române la 11 Noemvrie 1921. V. recensia d-lui prof. N. Drăganu, în acest volum pag. 588 ş. u. (Tr. LII, 900-1).

— *Vedenia cuprinzând critica moravurilor din mănăstirea Neam-ţului (1797)*. E un caiet, cu scrisoare de modă veche, dăruit de anti-carul M. Pach, prin dl Iorga, Academiei Române. Titlul: „Istorie pentru vedenia, ce au văzut pentru mănăstirea Neamţului un

părinte anume Theodosie dintru aceeași mănăstire la leat 1796, în luna lui Decembrie, după moartea cuviosului arhimandritului și starețului Paisie, sfintelor mănăstiri Neamțului și Secului. Întâlnirea, în vis, a unui călugăr cu diavolul; convorbirea lor e prilejul criticii moravurilor. Sfârșitul: „Am scris această vedenie la anul 1849, Octomvrie 12, de pe-a părintelui Ghenadie. Și o preascriseiu eu, Mattheiu monahul Munteanul“. (R. I. VII, 171-6).

— Șt. Ciobanu, *La mănăstirea Neamțul-nou*. În bălțile dintre Nistru și Botna, în Basarabia, se află o mănăstire Neamțul-nou, fondată de călugării de la Neamțu și Secu, la 1862, parte din ei plecați când s'au secularizat mănăstirile supt Cuza. Slujba se făcea, supt Ruși, în românește și slavonește. Arhimandritul Andronic, al 2-lea stareț al Neamțului-nou după Teofan, a scris aici până la moarte (1893) o mulțime de volume, cu slovă veche și frumoasă. El continuă seria cronicarilor cu frumoase manuscrise, fără gând de tipar. A scris o autobiografie, o istorie a bisericii moldovenești, o istorie a mănăstirii Neamțul-nou, una a tuturor mănăstirilor din Moldova (are și stihuri) și altele (Lm. III, 27-32).

— D[ariu] P[op], *Din bătrâni*. I. D[ariu] P[op] tipărește niște însemnări pe marginea Bibliei lui Samuil Clain din 1795, exemplar din Unimat (Sălaj).

II. De asemenea, însemnările de pe marginile unor vechi cărți bisericești, găsite la mănăstirea din Bixad. Una din cărți e un „Leiturgiarion“ rusesc din 1691. (Ț. S. I, 52, 116-7).

— La „Cronică“, dl Iorga scrie că la 1774 se tipăreă, la Veneția, Slujba greacă a Sfântului Niconor cu cheltuiala aromânului Dinu Ioan Toliopulo, „cel din regiunea Caliana“. (R. I. VII, 207).

— La „Cronică“, dl Iorga comunică faptul că la biserica dăruită de Eufrosin Poteca, comuna Râncezi, sânt și câteva cărți din veacul al XVIII-lea. (R. I. VII, 208).

— La rubrica „Note“ fără iscălitură, se reproduce expunerea d-lui I. Bianu despre cum au furat Bulgarii manuscrisele slave de la Academie, în timpul ocupației germane. Furtul s'a petrecut în noaptea de 9/22—10/20 Ianuarie 1917. (C. T. C. II, 257-8).

III Istorie culturală.

— Zenovie Pâclișanu, *O veche societate pentru cultivarea limbii române*. În vol. XXX al operei contelui Iosif Kemény, „Collectio minor manuscriptorum historicorum“, care se păstrează în Arhiva Societății muzeului ardelean din Cluj, dl Pâclișanu a găsit manifestul unei vechi și necunoscute societăți românești de la începutul veacului al XIX-lea, și anume al Societății pentru cultivarea limbii române. Traducerea manifestului e reprodusă aici.

Manifestul e în ungurește, tradus la 21 April 1808 de Magyari István, care ne spune că a găsit originalul românesc la un preot român de sat. Manifestul e iscălit C. D., secretarul societății. Dl Pâclișanu bănuiește că e Constantin Diaconovici Loga. (R. I. VII, 128-34).

— Alexandru D. Marcu, *De la Românii istrieni*. La „Cronică“, a. d. m. rezumă o convorbire cu Profesorul Bartoli de la Torino. Acesta dă relații despre starea actuală a Românilor istrieni. (Rom., I, No. 11, 7).

— N. Iorga, *Incă un secretar apusean în vremea Fanariofilor*. E vorba de abatele Maas, secretarul lui Alexandru Moruzi, Domnul Moldovei Moartea lui Maas (1806) e pomenită în memoriile contesei Loulou Thürheim, traducerea germană „Mein Leben, 1788-1819, Erinnerungen aus Oesterreichs grosser Welt“, München, 1913. (R. I. VII, 161-2).

— Dr. Iacob Radu, *Episcopul Samoil Vulcanu și biserica neunită*. Partea III. Sprijinul pe care Samoil Vulcanu l-a dat lui Vasile Moga la alegerea acestuia ca episcop. Și de aici, Episcopul Vulcanu reiese ca înțelegătorul sprijinitor al nației și culturii noastre. (C. C. X, 334-43).

— Dr. Sebastian Bornemisa, *Publicațiile Ardealului înainte de război și situația lor de astăzi*. Înainte de 1914, Ardealul avea 35 de publicații românești cu un tiraj de 92.800 exemplare, afară de „Telegraful Român“ și „Unirea“ cu un tiraj de vreo 56.000. Azi, publicațiile culturale s'au redus simțitor; în schimb sânt mai multe ziare politice, de partid. (G. C. I, No. 5, 1-2).

— C. N. Mateescu, *Scurte însemnări despre școlile publice din R.-Vâlcea de la 1832-1865*. Interesante note, mai ales pentru manualele, care se foloseau pe atunci. Aflăm, printre ele, catechismul lui F. Aaron. La Biblioteca școlii se trimețe tot ce tipăreau Heliade și Eforia. (C. R. II, 72-7).

— C. N. Mateescu, *Întâiul dascăl al seminarului Episcopiei Râmnicului: Protopopul Radu Teampe*. Schițare de monografie. Omul și opera. Știri nouă din Arhiva episcopiei Râmnicului și mărturiile verbale ale Pr. I. Petrescu, fostul director al seminarului și elevul lui Teampe. (C. R. II, 143-8).

— N. Iorga, *Un cetitor român al lui Petrarca*. Dl Iorga publică o scrisoare din 1821, Aug. 30, Cernăuți, a lui Const. Sturza către o vară a sa, în care acesta pomenește un pasagiu din Petrarca. (R. I. VII, 180-1).

— A. A. Mureșianu publică o scrisoare, în care Gh. Sion anunță lui Iacob Mureșianu recunoșterea ca cetățean al Moldovei a bucovineanului Constantin Hurmuzache. (R. V. I. No. 8-9, 15).

— Dl Iorga, scoțând tot ce e mai important din lucrarea lui A. D. Xenopol, „Nicolae Kretzulescu, viața și faptele lui (1812-1900)“, București, relevă și întemeierea, la Paris, a unei societăți studențești române, în 1839. Din ea făceau parte: Mihail Anagnosti, Costachi și Alecu Filipescu, un Brăiloiu, Iorgu Negulici pictorul, Ioan Ghica, doi Golești ai lui Dinicu, doi ai lui Iordachi, viitorul general Florescu, doi Ghica și Dimitrie Brătianu. La ei se adăose, ca prieten, Pomjade, mai târziu consul al Franței la București. Eră și N. Crețulescu. I. Cămpineanu cercetă acest grup național. (R. I. VII, 192-201).

— La rubrica „Pagini de recetit“, se retipărește din „Cuvântul cătră elevii școlii din Hotin“ al lui Alexandru Hajdău, tatăl lui B. P. Hasdeu, rostit la 25 Iulie 1837 (trad. din rusește de Const. Stamati, în 1855). A. Hajdău afirmă că Rusia datorește mult Moldovii în privința culturii. (G. C. I, No. 12, 5-6).

Recensii.

— *După războiu* de G. Ibrăileanu, (C. T. C., II. 476).

IV. Bibliografie.

— La rubrica „Biblioteci“ se pomeneste despre cărțile valoroase ale Bibliotecii centrale din Blaj. (G. C. I, No. 7-8, 5-6).

V. Folklor și Etnografie.

— Ovid Densusianu, *Dinamismul liriceii noastre populare*. E nota de „neliniște, de neastâmpăr al cutreierărilor depărtate...“, a doua notă a doinelor românești, pe lângă aceea statică, de contemplație și jale. Amândouă notele vădesc viața de păstori din trecutul neamului nostru. (V. N. XVII, 41-52).

— D. Caracostea, *Miorița în Oltenia și Muntenia*. III. *Contaminări în epica Munteniei*. Colinde de vânător, venite din Ardeal în Muntenia, conțin motivul cu o „ciută mioară“, care prevestește o nenorocire. Legăturile între epica poporană și Miorița sânt mai puțin numeroase în Muntenia decât în Moldova. (C. L. LIII, 144-9).

— I. U. Soricu, *Poezia populară a războiului*. „Adevărata poezie a vremurilor de azi a creat-o poporul“. Literatura cultă a fost mai pre jos. Pentru întărirea acestor afirmări, se publică aici și extrase din multe poezii populare, care cântă războiul nostru de întregire a neamului. (Rm. XV, 49-54, 91-96, 113-126).

— Leca Morariu, *Cei din urmă lăutari ai Bucovinei*. Despre Niculai Picu Lăutarul și urmașul său Grigori Vindireu avem mărturii de la un contemporan al lor, Leon cav. Goian. Acesta i-a cunoscut la 1851 la Lăpușna. De la Grigori a învățat a cântă Ciprian Porumbescu. (Lm. II, 841-6).

— C. S. Nicolăescu-Plopșor comunică revistei că acel „Cântec al lui Vlaicu“, publicat în An. I, No. 2, e făcut de Radu de la Giubega, jud. Dolj, vătășel la primărie, analfabet, poet popular, mort la 1918, în vârsta de 64 de ani. De la el s'au publicat numai „Lupta de la Mărășești“, de un sergent invalid, supt numele lui, și „Cântecul lui Vlaicu“, ajuns în satul Abdulah, jud. Constanța, de unde a fost trimis „Analelor Dobrogei“. În trecerea lui din Dolj în Constanța, cântecul nu a suferit multe schimbări. (A. D. II, 308-9).

— A. R. Wright, *Cuvântare la adunarea „Asociațiunii“ de la Sighetul Marmației. 28-9 August 1921.* Reprezentantul Societății de Folklor din Anglia îndeamnă pe Români să cul-agă „fidel“ obiceiurile și credințele poporului, fiindcă aici e „cheia pentru o bună parte din istoria europeană“. (Tr. LII, 864-5).

— Al. Popescu-Telega, *Asemănări și analogii în folklorul spaniol și român.* E prefața primului volum, din cele două anunțate cu același titlu. Se remarcă faptul că între cele două popoare latine sânt asemănări surprinzător de apropiate în folklor. În cercetările noastre de folklor, s'a neglijat aproape totdeauna acest paralelism, care ar putea lămuri multe. Comparația s'a făcut mai mult cu alte popoare decât cu cel spaniol și portughez. (Rm. XV, 27-30).

— Tache Papahagi, *Din folklorul romanic și cel latin.* Obiceiuri populare mai răspândite la popoarele romanice în Decembrie și Ianuarie: ghicitul după foc în Ajunul Crăciunului și „calendarul de ceapă“, la Sf. Vasile (la Aromâni în August, „în legătură cu păstoritul?“). Asemănarea obiceiurilor în numeroase regiuni romanice dovedește origina latină. (Articolul V . . . (V. N. XVII, 6 14).

— I. Dumitrescu, *Sărbătorile la Tătari.* Sânt descrise obiceiurile Tătarilor din satul dobrogean Pervelia cu prilejul următoarelor sărbători: Sf. Gheorghe Cădârleț, Sf. Dumitru („Casâm“), „Baeramul“, „Ateș-Baeram“ (sărbătoarea focului) Sf. Foca. Se dă și textul turcesc, cu amestecuri arabe și tătarăști, al cântecului (colindului) obișnuit la o altă sărbătoare a lor: „Nauvrezghiunu“, ținută la venirea primăverii. (A. D. II, 3728).

— Th. D. Speranția, *Dobrogea în folklorul nostru.* Articolul reproduș aici e din volumul „Miorița și Călușarii“, Buc. 1915. În Basarabia, Moldova, Bucovina, Transilvania de nord-est și Maramureș, Românii țin o sărbătoare, Paștele Blajinilor sau Rohmanilor. Obiceiul e că femeile, la Paști, adună cojile de ouă și le dau pe gărlă, pentru ca și Blajinii, care sânt „pe lângă mare și subt stăpânire păgână“ să afle că e Paște. Dl Speranția crede că Blajinii sânt Românii din Dobrogea. (A. D. II, 578-83).

— Brutus Cotov, *Cerchezii* (un neam dispărut din Dobrogea). O scurtă, dar luminoasă monografie asupra Cerchezilor. Sânt capitole speciale și pentru portul, obiceiurile și muzica lor. (A. D., II, 394-416).

— I. Dumitreșcu, *Insemnări despre Tătarii din Pervelia*. Insemnările sânt grupate în: inteligența, din viața lor, sentimentul, concepții despre univers, dansuri și jocuri. (A. D. II, 129).

— M. Gaster, *Folklorul și originea artei*. Până acum 25-30 de ani, folklorul se mărginează la adunarea și studierea basmelor și poveștilor populare. S'au găsit legături între acestea și s'a vădit că toate pornesc din același izvor (India sau altul). De atunci, s'au studiat, ca folklor, și: obiceiurile, credințele, cântecele populare, portul, arta plastică populară, jocurile, olăria. Folklorul, din știința literaturii populare, a devenit știința psihologiei poporului. La baza tuturor acestor manifestări, s'a dovedit că e frica de necunoscut. De-acî s'au născut Magia, Misticismul, Simbolismul. Din acest simbolism mistic, cu semnele exterioare, a ieșit apoi arta modernă, pierzându-se sensul magic al simbolurilor. (C. F. C. II, 421-2).

— Tudor Pamfile, *Bârladul*. Bârladul în unele poezii populare, citații făcute de Tudor Pamfile cu prilejul unei scurte priviri asupra istoriei Bârladului. (V. R. XIII, vol. XLVI, 279-82).

Recensii.

Cântece din Basarabia, culegere de Ion Buzdugan. (Gn. I, 303) — P. Ș.

— *Kalewala* (din folklorul finlandez) de A. Schiefner. (V. R. XIII, vol. XLVI, 474).

— *Asemănarea dintre Siegfried și Gheorghe cel viteaz* publicat de Petru Ispirescu în „Columna lui Traian” (1876), de Friederich Pauzer. (V. R. XIII, vol. XLVII, 311-2).

VI Literatura română în streinătate.

— Vaieriu Ghibaldan, *Un prieten suedez al Românilor*. Prietenul e Dr. *Göran Björkman* din Stockholm. „Năs ut la 1869, s'a distins ca un delicat interpret în limba suedeză al frumuseților literaturilor neolatine”. A învățat românește și, ajutat fiind și de dl. Ghibaldan, a tradus din literatura noastră, pregătind volumul „*Ekou fran Rumäniens Parnass*” (Ecouri din Parnasul român), a cărui apariție a întârziat. Unele din poeziile traduse le-a publicat în gazetele suedeze. Așa „La noi” de O. Goga, în „*Nya Dagligt Allehanda*”, cu o notă asupra autorului și alipirii Transilvaniei la Patria-mamă. De curând, a publicat un studiu: „*Alecsandri și Eminescu, doi prinți ai poeziei române*”, în limba suedeză. (R. V. I, No. 5, 4-5).

— Al. Dem. Marcu, *N. Caix și România*. Caix, filolog⁹ fost profesor la Universitatea din Florența, a făcut o călătorie la București, în iarna anului 1879. Cunoștea bine limba și cultura românească și a început traducerea în italienește a romanului lui Filimon, „Ciocoi vechi și noi”. (Rom. I, No. 9, 4-5).

— Dragoș Protopopescu, *Scriitorii români în Anglia*. Se comentează aprecierile presii engjeze la apariția volumului „Roumanian Stories”, traducere de D-na Lucy Byng. Articolul e datat: Londra, Sept. 1921. (I. E. III, No. 70, 1-2)

— Dragoș Protopopescu, *Literatura românească la Londra*. Colecția de schițe și nuvele românești traduse de Lucy Byng, cu prefață de M. S. Regina României, a fost bine primită la Londra. În deosebi, a plăcut Creangă. (I. E. II, No. 65. 3).

VII Scriitori români.

Alecsandri Vasile.

— G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri și Edouard Grenier*. Poetul francez Grenier, secretarul intim al Domnului Moldovei, Grigore Ghica, a fost prieten cu Alecsandri. Poemul „L'Elcovan”, scris la 1857 de Grenier, e după sfaturile lui Alecsandri. Epilogul poemului dovedește că personagiile cântate au fost reale și anume: Prințesele Natalia și Aglaia, Grigore Ghica Vodă, tatăl lor, și însuși Grenier, despre a cărui idilă cu Natalia vorbeă tot Iașul de-atunci. (C. L. LIII, 438-44).

— G. Bogdan-Duică, *Vasile Alecsandri și Maria Movilă*. La 1864 s'a publicat la Paris „Les sept montagnes. Histoire Moldave. Par Marie Movila”. Autoarea spune în prefață c'a reprodus după Alecsandri povestea aceasta u răzeșii din Vrancea, care se împotrivesc hrăparețului domn Mihaiu Sturdza. Motive din „Les sept montagnes” se regăsesc în opera lui Alecsandri. Maria Movilă a publicat și un „roman național”: „Lupu” (neterminat) în gazeta din București, „Informațiunile”, redactată de V. A. Ureche (Romanul e scris la 1857 și publicat la 1870). Autoarea pare a fi fost o franceză. (C. L. LIII, 728-37).

— G. Bogdan-Duică, *Despre Costache Rolla, cumnatul lui V. Alecsandri*. C. Sion, în „Arhondologia Moldovei”, ediția Ghibănescu, descrie ca pe niște oameni josnici pe Catinca Alecsandri, sora poetului, și pe C. Rolla, bărbatul ei. Se poate însă dovedi, din acte și deducții logice, că Sion nu spune adevărul. Catinca făcuse o căsătorie nepotrivită cu Voinescu, de care se despărți. Edouard Grenier ne spune că eră o femeie gingașă lângă un bărbat sever. C. Rolla a fost un om cu stare, un patriot, un „național”, jucând un însemnat rol politic în generația de la 1840, până a fi ministru supt Cuza. (Tr. LII, 799-813).

— G. Bogdan-Duică, *Un adversar al lui V. Alecsandri: Constantin Jorescu*. Broșura „Locotenentul Constantin Jorescu de

G. Misăilă, amicul răposatului" (Iasii, Typariul Tribunei Române, 1864), atrase atențiunea d-lui Bogdan-Duică asupra unui adversar uitat cu desăvârșire (sau chiar necunoscut?) al lui V. Alecsandri. Biograful lui ne asigură că a fost pe la 1856-8 inima junimei unioniste din Moldova. Acest om fusese la 1855 adversarul literar al lui V. Alecsandri, care tocmai redactă „România literară“. Aici scriau antagoniștii finalei -ciune, contra cărora Jorescu se deosebise prin mai multe polemici limbistice în „Gazeta de Transilvania“ (v. Misăilă, p. 7). Acolo însă articolele nu se găsesc, ci numai o scrisoare semnată C. J., în favorul lui G. Sion. (Gn. I, 246).

— P. Gore, *Alecsandri și Basarabia*. (Cuvânt omagial, rostit la serbarea comemorativă din 5/VI/1921). Interesante date asupra ecoului pe care l-a avut opera lui Alecsandri în Basarabia. (R. M. II, No. 6-8, 1-3).

— Ștefan Ciobanu, *Teatrul românesc în Basarabia*. (Din trecutul cultural al Basarabiei). Un scurt istoric al primelor încercări de teatru românesc în Basarabia. Repertoriul eră mai totdeauna din Alecsandri. (Lm. III, 128-133)

— Carmen Sylva, *Vasile Alecsandri* (fragment). Traducerea d-lui D. Munteanu-Râmnic a unui fragment dintr'un articol omagial scris în franțuzește de Regina Elisabeta și publicat în 1895 în fruntea fasciculei I din vol. II al „Bibliotecii Alianței Științifice Universale“, care a apărut la București supt îngrijirea lui V. A. Ureche. În fragment, se cuprind amintiri și aprecieri personale ale Carmen Sylvei despre Alecsandri. (R. V. I, No 5, 3).

— G. Marinescu, *V. Alecsandri ca poet liric*. Articolul are subtitlul: „Fragment dintr'o serie de studii asupra dezvoltării lirismului românesc.“ Se cercetează pe scurt poeziile lirice ale lui Alecsandri. Expunerea e clară și obiectivă. Concluzia: „Alecsandri perfecționează limba poetică după modelul veșnic viu al poporului și introduce motive noi lirice“. (Sg. I, No. 10, 2).

— Elena Rădulescu-Pogoneanu, *Vasile Alecsandri*. (Pentru comemorarea marelui scriitor, cu prilejul centenarului nașterii sale). E o cuvântare ținută la Școala centrală de fete din București, în ziua de 5 Iunie 1921. Privire generală asupra omului și operii, mai ales în valoarea lor educativă și națională. Rezumat clar al cunoștințelor mai de căpetenie despre Alecsandri. (Lm. II, 343-60).

— „Revista Moldovei“. *In memoria lui Alecsandri*. Mic articol omagial. (Rv. M. I, No. 2, 1)

— C. V. Gerota, *Cu prilejul centenarului lui V. Alecsandri*. O privire sintetică, fără rezultate nouă, asupra operii lui Alecsandri, în strânsă legătură cu omul și cu vremea sa. (C. L. LIII, 493-5).

— M. Strajan, *Vasile Alecsandri*. O privire generală, rezumativă, a ce s'a mai spus asupra omului, dar mai ales asupra operii lui Alecsandri. (C. L. LIII, 336-45).

— Redacția, *La a suta aniversare a nașterii lui Alecsandri*. Opera lui Alecsandri va trăi totdeauna, fiindcă și naționalul e izvor de inspirație. Șirul poezilor noștri naționali: Cârlova-Grigorescu-Alecsandri-Eminescu-Cerna-Voiculescu. (C. L. LIII, 321-32).

— Ramvil, *Comemorarea lui V. Alecsandri*. După ce descrie sărbătorirea în întreaga Basarabie a centenarului nașterii lui Alecsandri, autorul articolului cere să se facă studii asupra *originii basarabene* a lui Alecsandri. Se știe, adăogă D-sa, că bunicul lui V. Alecsandri a fost înainte de 1812 sameș la Bender (Tighina), de unde tatăl poetului a trecut Prutul, pentru a se așeză la Târgul-Ocnei. Familia Alecsandri mai trăește azi în Basarabia, unde se află și sate cu numirea „Alecsandreni“. E păcat că articolul nu ne trimite și la acte doveditoare. (R. M. II, No. 6-8, 26-7).

— D I O r g a relevă, întregind, datele mai însemnate asupra lui Alecsandri și familia sa din lucrarea d-lui Sever Zotta „La centenariul lui Vasile Alecsandri (1821-1921), material mediativitor la familia poetului“, Iași, 1921. (R. I., VII, 201-3).

— Se publică din nou la rubrica „Pagini de recetit“ din opera lui Alecsandri: „*Trei convorbiri cu Napoleon III*“ (Din „Istoria Misiunilor mele politice“). *A doua convorbire*. (G. C. I, No. 7-8, 4-5).

Bălcescu Nicolae.

— A I. I s ă c e a n u, *Mormântul lui Nicolae Bălcescu*.

Într'o scrisoare adresată d-lui N. Iorga, dl Isăceanu anunță că d-sa a găsit adevăratul mormânt al lui Bălcescu. Este în cimitirul Rotoli, fost al săracilor, din Palermo, în groapa Nr. 15 din rândul al 7-lea, în secțiunea a IV-a a vechiului cimitir, nu departe de capela zidită la 1837. E „fossa“, în care au fost îngropați morții săraci din 29 și 30 Noemvrie 1852. Bălcescu a murit sărac și singur, la Locanda Trinacria, str Butera Nr. 31, la orele 7 și jumătate, în seara de 29 Noemvrie 1852. (Așa reiese din actul de deces). (Sg., I, Nr. 6, 1-2).

— P. P. P a n a i t e s c u, *Contribuții la o biografie a lui N. Bălcescu, după corespondența sa inedită cu A. G. Golescu*. Se continuă și nu se termină eminentul studiu început anul trecut. I. Bălcescu în Revoluția de la 1840. — II. Bălcescu la Soc. literară anterioară celei din 1845 și după „Filarmonica“. „Puterea armată“, ideile și suflul moral. — III. „Magazinul istoric pentru Dacia“. Bălcescu față de poezia populară. „Starea socială a muncitorilor plugari“. O scriere de sinteză asupra instituțiilor românești. Bal-

cescu, factor al unității cult. naț. — IV. Prietenia cu Kogălniceanu și Eudoxiu Hurmuzachi. Propaganda politică și culegerea de documente în streinătate. (1846—1848). — V.-VI. Bălcescu în revoluția de la 1848. (C. L. LIII, 14-82, 154-64, 463-80, 665-80, 759-69, 839-51).

Bărnăuțiu Simion.

— Aurel-Horea A. Mureșianu, *Simion Bărnăuțiu în preajma marelui adunări naționale a Românilor din 3/15 Mai 1848 de la Blaj*. Se publică o scrisoare din 7 April 1848 a lui Bărnăuțiu către Iacob Muresianu. Bărnăuțiu anunță că Românii din Sibiu s'au înțeles a cere „să fie și năciunea românească primită ca năciune liberă“ în Ardeal și e bine ca toți Românii să se unească a cere același lucru. Aurel Horea A. Mureșianu amintește, ca un cadru al scrisorii, evenimentele naționale din 1848. (Tr. LII, 244-59).

Brătescu-Voinești, I. Al.

— D. Caracostea, *Problemele critice și poetul I. Al. Brătescu-Voinești*. Dl Caracostea formulează astfel critica după metoda ce urmează: „Pe lângă adevărată căldură estetică, mai multă lumină științifică“. Cercetarea asupra lui Brătescu-Voinești va fi o exemplificare a acestei metode. Se susține apoi că T. Maiorescu, H. Sanielevici și G. Ibrăileanu au analizat greșit (cel puțin în parte) opera lui Brătescu-Voinești. (C. L. LIII, 262-75).

— I. Scărlătescu, „*Sorana*“. I. Scărlătescu publică o scrisoare deschisă „Convorbirilor Literare“, apărând piesa „*Sorana*“, combătută de critică: „Drama lui Brătescu-Voinești, frumoasă, viguroasă, delicată, nobilă, are poezie“ . . . (C. L. LIII, 318-21).

Recensii.

— *Poetul Brătescu-Voinești* de D. Caracostea. (S. L. I, 48-50).
— Mihail Iorgulescu.
Idem. (Sg. I, Nr. 5, p. 3). — Emilian I. Constantinescu.
Idem. (C. L. LIII, 393). — S. S.

Caragiale, I. L.

— C. Săteanu, „*Învoielile*“ editoriale ale lui I. L. Caragiale. P. Nicanor & Co. reproduc la „*Miscellanea*“ însemnările și actele, ce le pune la dispoziție Săteanu. Din ele reiese că I. L. Caragiale și-a vândut prima ediție a operelor scrise până în Octomvrie 1894 cu 800 lei. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 434-9).

— E. Lovinescu, *Luca Ion și Ion Luca*. O paralelă între tată și fiu, ca scriitori. (S. L. I, 57-8).

— Alex. A. Hodoș, *Sarta comediilor de moravuri*. — *Însemnări în jurul „Scrisoarei pierdute“*. Pompiliu Eliade credeă

(în 1902) că „Scrisoarea pierdută“ îmbătrânește, fiindcă vorbește de moravuri, care trec. Sânt 20 de ani de-atunci și lucrul se vâdește ca neadevărat. „Scrisoarea pierdută“ nu se reazimă pe câteva replici spirituale asupra unor moravuri trecătoare, ci cuprinde tălmăcirea caracterelor omenești — și de aceea are trância operilor de artă adevărată. (C. T. C. II, 217-9).

— Se publică în facsimile iscălitura lui I. L. Caragiale pe Istoria Românilor de Aug. Treb. Laurian, când eră în clasa IV-a a liceului din Ploiești. Iscălitura e datată de Caragiale: 1864, Decembrie 7/19, Ploiești. (G. C. I, Nr. 1, 6).

Cerna P.

— V. Al. Jean, *Amintiri despre Cerna*. I. Fără pretenție, dar evocativ redat, Cerna din timpul liceului, pe care l-a făcut la Brăila. — II. Succesele literare, studiile, moartea. V. Al. Jean i-a fost coleg de școală și prieten. (S. L. I, 65-9, 156-61).

— În articolul „Valea Cernei“, G. Coatu pomenește de învățătorul Panait Stanciof, de origină bulgară, din Șumla (Bulgaria). De la acest Stanciof a luat școala în primire primul învățător român, Iftimie Vâlcu, la 1 Aprilie 1879. Nu e familia poetului Cerna? (A. D. II, 566).

Clain Inochentie.

— La „Cronică“ : După „Cultura creștină“, p. 79, osâmintele lui Inochentie Clain se află azi în biserica romană Sf. Sergiu și Bacchus, unde e Colegiul rutean. (R. I. VII, 160).

Conachi Costachi.

— N. Iorga, *Contribuții la Istoria mai nouă a literaturii românești. Ceva despre Costachi Conachi*. I. Reproducerea unei scrisori a lui Conachi, fiul lui Gavril și vărul poetului. Acesta spune că pleacă în Apus să'nvețe. Pe atunci (1802), spiritul nou abia se formă la noi. — II. Reproducerea unor versuri atribuite lui Conachi. — III. O carte a lui Conachi, în posesiunea lui Grecianu, are interesante note marginale, scrise de poet, unele cu privire la viața sa. Are și versuri. — IV. Corespondența lui Zenobie, fost Zamfir, fiul lui Hagi Constantin Pop, negustor din Sibiiu, cu Conachi. — V. O parte din corespondența familiei Negri se află în hârtiile lui Conachi. Invinuirile aduse Zulfiei Negri, fiica, și sprijinirea ei de Conachi. — VI. În hârtiile de la Stânca, la Grecianu, sânt și versuri, care salută un nou domn. Pot fi ale lui Conachi. (R. I. VII, 85-106).

Costân Miron.

— C. C. Giurescu, «Miron Costin», un nou studiu al d-lui Pascu. Giurescu arată diletantismul acestui studiu, care, cu toată pretențiozitatea înfățișării lui, nu aduce nimic nou.

Opera lui Miron Costân rămâne așa cum a fost prezentată de C. Giurescu, tatăl recensentului de față. (C. L. LIII, 867-72).

Coșbuc George.

— N. Drăganu, *G. Coșbuc, poetul liceului grănițeresc din Năsăud*. V. recenziunea, p. 939-40.

— Liviu Marian, *Versuri de Coșbuc, uitate*. Multe din poezii e lui Coșbuc au rămas necunoscute de marele public, fiind risipite și uitate prin foile din Ardeal. Ar fi bine, pentru cunoașterea evoluției poetului, ca să se retipărească. E tocmai ceea ce face dl Marian cu poezia „Ștefan Vodă“, care urmează acestui articol. (R. M. II, Nr. 6-8, 13-5).

— Vasile Munteanu, *Gheorghe Coșbuc*. Spicuire a operii lui Coșbuc și reușită caracterizare. Formula: „Un primitivism etnic încadrat artistic într'o viziune epică, plastică și dinamică și colorat cu sentimente de optimism viguros“. Coșbuc e socotit cu drept cuvânt, „complementul salutar pentru desechilibrul nostru sufleteșc de astăzi“. (Fl. VII, 61-2).

— Ion Foti, *George Coșbuc*. Coșbuc e poetul național contopit cu neamul, alături de Alecsandri, care a rămas mai la suprafață. Întunecând pe epigonii eminesciani, Coșbuc este părintele școlii poporaniste. E cel mai mare versificator al nostru. A creat genul baladelor artistice și al idilelor câmpenești. Însă, restrângându-și câmpul de activitate, a trebuit să se repete. Dl Foti are uneori caracterizări juste, dar generalizările sânt pripite și superficiale. (C. T. C. II, 507-10, 537-41).

Creangă Ion.

— Artur Gorovei, *Ion Creangă*. Sânt amintirile personale ale d-lui Gorovei despre Creangă. Deși cuprind fapte mărunte, sânt însă interesante, fiindcă vorbesc de timpul din preajma morții și de după moartea lui Creangă, timp mai puțin cunoscut, când uitarea se și întinsese peste marele povestitor. Raporturile lui Creangă cu „Junimea“ au fost reci, susține Gorovei. (V. R. XIII, vol. XLVIII, 357-63).

— C. Stan, *Humuleștii. Casa lui Creangă*. Humuleștii au hudiți strămtorate, umbrite de crengi de măr, livezi cu nuci uriași, băltoace în mijlocul drumurilor, porțițe ca la mănăstire. Bărbații sânt mai toți cărași. Casa lui Creangă e mititică. S'au făcut pelerinagii la ea. Se luase inițiativa ca nepoților lui, care o locuiesc, să li se facă o casă aiurea, dar nu li s'a făcut încă. Aici venea Moș Creangă de la Iași, când eră sătul de boierii de la „Junimea“ și de frământările politice de acolo. El petrecea voios aici. Humuleștenii sânt bohemi țărani. Le place să petreacă laolaltă. Sânt însă buni gospodari, harnici, pricepuți și foarte primitivi. (Lm. III, 22 6).

— *31 ani de la moartea lui Ion Creangă.* La rubrica *Note*, se pomenește cu pietate, supt iscălitura *pag.*, de moartea lui Creangă în seara Anului nou 1889. (C. T. C. II, 61).

Crupenschi G.

— G. Bogdan-Duică, *Poetul G. Crupenschi.* Felix Colson în cartea sa (1839) despre țările românești: „De l'état...“ etc, socotește pe Crupenschi „renumit“ prin talentul său poetic. Crupenschi a fost amic cu Costache Negruzzi. M. Kogălniceanu credea că acest Crupenschi ar putea fi întâiul nostru poet, dacă ar scrie. Cine a fost: „un leitnant, care pe la 1840 vinde unei rude moșia Bițăștii; un căpitan, George sau Grigore, de pe la 1830, fostul colonel, a cărui soție era o Joră?“ — Se pare că poet l-a făcut moartea copilului său. A publicat 3 poezii (2 sânt traduceri) și o bucată în proză. Indiferenți față de poeziile lor au mai fost Fonseca (v. *Eliad* și *Râmnic*eanu (v. C. A. Rosetti). (Tr. LII, 74).

Delavrancea Barbu.

— Colonel Ionescu-Dobrogeanu, *Reminisce*țe. E o conferință ținută la șezătorile liceului Mircea-cel-Bătrân din Constanța. Autorul, născut în mahalaua Bucureștilor, a cunoscut, copil fiind, pe Delavrancea, tânăr pe atunci, și el din același loc. Autorul a asistat la o conferință (toamna anului 1898) la Ateneu, unde Delavrancea a recomandat publicului pe noul poet O. Carp (G. Proca). Se amintește apoi atitudinea patriotică a lui Delavrancea în timpul războiului și faptul că ultima lui bucată a fost „Cu gândul pe front“, scrisă pentru „Calendarul Regina Maria“ din 1918. Până aici e numai partea I a „Reminiscețelor“. (A. D. II, 53-9).

Eminescu Mihail.

— Ioan Slavici, *Eminescu la Viena.* La 20 de ani, poetul avea o adâncă cultură și era un caracter format. Ducea o viață cumpătată, dar neordonată. Era un idealist, care se ocupa cu însuflețire de organizarea studenților români. Lui îndeosebi i se datorește înființarea societății „România Jună“. (V. R. XIII, vol. XLVI, 355-61).

— Ioan Slavici, *Clopotnița mănăstirii Putna.* În legătură cu articolul „Fapte și documente din trecut“ al lui Aurel Dumbrăveanu (publicat în „Adevărul literar și artistic“ din 5 Iunie 1921), Slavici lămurește că Eminescu a pus la cale Congresul studențesc din Putna, nu în calitate de bibliotecar al societății „România Jună“, ci ca secretar al Comitetului așa zis central, care aranjase serbarea și'n timpul ei se retrăsese în clopotnița mănăstirii. (V. R. XIII, vol. XLVII, 366-72).

— Constanța de Dunca-Schiau, *Răspuns la parte din răvașul calendarului „Asociațiunei“.* D-na Schiau își amintește

că la vârsta de 6 ani a fost în casa familiei Eminovici chiar în ziua nașterii lui Mihail: 21 Mai 1849, pe care dânsa și cu Muți Balș, copil și el, l au botezat. Tatăl lui Eminescu era administratorul moșiei Dumbrăveni a boierului Balș, recomandat acestuia de tatăl D-nei Schiau, proprietarul domeniului Broscăuți. Eminescu e născut la Dumbrăveni și nu la Ipotești. Princesesa Ghica, născută Balș, a aflat în registrele bisericii din Dumbrăveni numele lui Eminescu, născut la 1849, Mai, 21, st. v. (Tr. LII, 186-90).

— Traian Ichim, *Documente ale familiei lui Eminescu*. Traian Ichim, funcționar la Arhivele Statului din Iași, comunică *documente ale familiei lui Eminescu*: actul de naștere al Ruxandei, soră mai mare a poetului, o jalbă a mamei lui și foaia ei de zestre. Din primul act, care arată că Ruxanda e născută la 5 Mai 1845 și botezată la 10 Mai, se vede că și Mihail, care e botezat la 21 Ianuarie 1850, putea fi născut la 15 Ianuarie, cele 2 date putând fi așa de apropiate, împotriva părerii unora. Foaia de zestre arată o veche gospodărie de boierinași moldoveni. (V. R. XIII, vol. XLV, 123-4).

— Romulus Demetrescu, *Ce trebuie să fie Eminescu pentru noi*. Sânt „considerații dintr'un studiu asupra lui Eminescu, nepublicat încă“. Se cercetează firul gândirii filozofice a lui Eminescu, în credința că numai așa se poate da caracteristica esențială a personalității sale. Eminescu a fost mai presus de orice, un temperament filozofic, înclinat către durere. El a fost însă prea mult filozof și prea puțin om. De-aici, perspectiva ademenitoare a Nirvanei. (C. T. C. II, 32-7, 149-52).

— Rom. Demetrescu, *Afinități literare între Veronica Micle și M. Eminescu*. Articolul e dat ca fragment dintr'un capitol al unui studiu despre Eminescu. Dl Demetrescu încearcă să explice versuri de-ale ambilor poeți la lumina dragostei lor. (L. F. II, 409-12).

N. Șerban, *O influență franceză asupra lui Eminescu*. În „Somnoroase păsărele“ și în „Și dacă ramuri bat în geam“, Eminescu întrebuițează procedeul paralelismului dintre notația naturii și cea a sufletului. Procedeul era de mult întrebuițat într'un fel de poem popular malaez, numit *Pantum*. V. Hugo a tradus unul, în proză, în „Les Orientales“ (1828). Rimări la fel au încercat Charles Asselineau, Th. de Banville, Leconte de Lisle. Nu numai același procedeu, dar și motive poetice identice (le-beda)... au fost luate de Eminescu dintr'o poezie de Th. de Banville, ajuns celebru și peste hotare prin 1884, când Eminescu a scris cele 2 poezii. (C. T. C. II, 554-9).

— Colonel Ionescu-Dobrogeanu, *Reminiscențe*. Autorul știe că „Doina“ lui Eminescu a fost dată „Convorbirilor literare“, inedită încă, după prima nebulie a poetului. (A. D. II, 59-68).

— Dariu Pop, *Cum scria Eminescu*. Răsfoind manuscrisele lui Eminescu, dl Pop descifrează o poezie, pe care o crede inedită (Vol. 2261, pag. 73. (T. S. I, 40-3).

— Drimox, *Cum scria Eminescu*. Se publică două poezii socotite ca inedite. (Vol. 2261, p. 68 și 68 bis, 69 și 66-67. Mss. Acad. Rom. Corecturile din mss. dau indicații asupra felului cum scria Eminescu. (T. S. I, 93-6).

— Documente ale familiei lui Eminescu. Lista obiectelor de zestre ale mamei sale, Ralu Eminovici și o cerere a aceleiași către judecătoria. Actele sânt reproduse după dl Ibrăileanu, din „Viața Românească“. R. I. VII, '48-9).

— La rubrica „Revista Revistelor“: In revista „Junimea“, An. II, No. 1 (Botoșani), Al. Macedonski scrie: „Niciodată nu am adresat nici o epigramă lui Eminescu. Cea cu pricina eră scrisă cu doi ani înainte de nenorocirea ce l-a izbit. Este o infamie, ce mi-a fost pusă în cârcă de oameni interesați, să-și facă un steag și un titlu de glorie din ipocrita și falsa lor milă pentru cel pe care ei singuri l-au împins în prăpastie și care voiau totodată să răstoarne mișcarea sufletească și culturală de la Literatorul“. (C. T. C. II, 289).

— La „Cronica culturală“: ... „In cartea „La Littérature“ de Baldeasperger (Bibliothèque de Philosophie scientifique, Flammarion, 1913) cetim la pag. 150; „le lyrique roumain Eminesco est d'origine serbe...“ (Lm. II, 736).

— Ministerul cultelor și artelor, publică, supt iscălitura D-lor Octavian Goga și Virgil Cioflec, un apel pentru strângerea tondurilor necesare ridicării unei statui lui Eminescu la București. Poetul e astfel apreciat: „El e prin excelență clasicul nostru, unul din marii inspirați ai veacului în care a trăit. Prin el limba românească a câștigat mlădieri necunoscute încă. A dat neamului directiva națională, care a dus la Unire“. (C. T. C. II, 417-8).

— La rubrica „Note“, G. V. Botez din Sătmar critică aspru pe Dariu Pop, fiindcă acesta a publicat în revista sa „Țara de Sus“ câteva poezii de Eminescu, dându-le ca inedite, pe când poeziile se aflau mai de mult timp tipărite în volumul de „Opere complete“ al lui Eminescu, editat de „Librăria Românească“, Iași, 1914. (C. T. C. II, 412-3).

— La rubrica „Memento“ (neiscălită): Dl Dariu Pop răspunzând notei iscălită de dl Botez, intitulată „Necinste literară“, spune că cercetările d-sale nu pot fi un plagiat, de oarece el nu a vrut să redea ceva inedit, ci cum scria Eminescu. (C. T. C. II, 482).

— La „Note“, C. Op. amintește că studiul introductiv la volumul de opere complete, al lui Eminescu editat de Librăria românească Jonescu și Georgescu din Iași, n'a apărut nici azi, după 7 ani de la făgăduiala dată de însuși acela, care urmă să fie autorul: A. C. Cuza. (Rv. M. I, No. 8, 29-30).

Hasdeu Bogdan Petriceicu.

— R. M., *Pentru Hasdeu*. Autorul articolului, cerând o statuă pentru Hasdeu în Chișinău, amintește pe scurt rolul său în cultura românească și susținerea romanității basarabene. (R. M. II, No. 6-8, 28-9).

— La „Cronica mărunță”: Castelul Iulia Hasdeu din Câmpina, închinat de Bogdan P. Hasdeu fiicei sale, a fost devastat de ocupația dușmană din 1916-1918 și ruinat de nepăsarea autorităților și publicului. (Gn. I, 157).

Hasdeu Iulia.

— Nicolae Tistiu, *Iulia Hasdeu*. Cu prilejul împlinirii a 33 de ani de la moartea sa. Privire generală asupra vieții și operei poetei. Se citează și traduceri în românește din poeziile Iuliei Hasdeu. (L. F. II, 374-9).

Heliade-Rădulescu Ioan.

— N. Iorga, „*Ioan Heliade-Rădulescu, începuturile filozofiei și sociologiei române* de G. D. Scraba“. Recensie. Sânt extrase știrile necunoscute sau mai puțin răspândite, care se dau în cartea d-lui Scraba. (R. I. VII, 238-41).

Iorga Nicolae.

— Petre Drăgoiescu, *N. Iorga. Date biografice*. Biografia d-lui N. Iorga. (C. R. II, 128-31).

— Sextil Pușcariu, *Iorga ca istoric literar* (Fragment). Reproducere dintr'un articol publicat la 1911 în Tribuna. — Dl. Iorga a concurat, la 1901, pentru premiul Academiei Române cu subiectul: „Istoria literaturii române de la Cantemir până la 1821“. Majoritatea juriului i-a fost ostilă. Până azi, nu s'a publicat o recensie amănunțită asupra cărților: „Istoria literaturii române în secolul al XVIII-lea“, „Istoria a literaturii religioase a Românilor până la 1688“ și „Istoria literaturii românești în veacul al XIX-lea“. (Excepție face raportul lui Xenopol către Academie pentru acel premiu). Iorga stabilește fapte și arată însemnătatea lor în dezvoltarea literaturii noastre. El are intuiția trecutului și darul de a-l evoca, slujindu-se ades de punerea față în față a două personalități marcante. Stilul său e viu și personal (Tr., LII, 472-7).

— V. Bogrea, *N. Iorga ca istoric al literaturilor române*. Operele premergătoare ale lui Iorga pe acest tărâm: paginile asupra lui Carducei (în „Amintiri din Italia“, 1895), articolele din „Arhiva“, Iași (1889 și urm.), despre „Iubirea în literatura modernă“, „Inceputurile romantismului“, prelegerile asupra literaturii universale (București, acum 2 decenii), traduceri sale („Floarea darurilor“), totul folosit pentru comparație, înțelegere și lămurire în „Istoria literaturii românești“ (1901-9) și „Șchițe

din literatura românească" (1892). Culminarea, în „Istoria literaturilor romanice în dezvoltarea și legăturile lor” (Buc. 1920). Lucrarea rezultă din conferințele inaugurate la Iași, în exil și e „o vastă sinteză, care nu uită nimic, deși înaintează așa de repede. Orizont amplu, puncte noi de vedere, multe adăugiri, îndreptări, admirabile traduceri. (Tr. LII, 424-7).

— Al. Busuioceanu, *N. Iorga*. O paralelă între Voltaire și Iorga. Cel dintâiu nu credeă în nici o altă valoare sufletească, decât în puterea abstractă și mecanică a inteligenței. Celălalt, spirit etic, dușman al speculației abstracte, aproape un profet prin viziunea intuitivă și imediată și prin gestul imperativ, e dimpotrivă un credincios. Dar amândoi, spirite universale și dinamice, inițiatori, reformatori, creatori, agitați, pasionați politici. Filosofia lui Iorga e filosofia luptei. Idealul e în lupta însăși. (Lm. II, 783-9).

— Grigore Procopiu, *Amintiri despre Nicolae Iorga*. Amintiri personale din vremea războiului. (C. R. II, 136-8).

— M. Tortuzac, *Stilul lui Nicolae Iorga*. Iorga scrie pentru cei mulți, care l-ar înțelege, toți dacă ar ști să cetească. Stilul său e al omului de caracter: a avea ce să spui și a spune apoi. (C. R. II, 123-5).

— G. Ionescu-Șișești, *N. Iorga*. Istoric cu spirit de sinteză și cu putere de creațiune. El e reînviitorul sufletului național. Ne-a dat o școală literară, cu obârșia în poporul de la țară. A creat însuși opere literare. A plămădit din nou limba cu elemente din cronici și din graiul popular. Stilul său, ca și omul, e masiv și fin, năvalnic, nou. Orator mare. Predicator al idealismului ca unica forță creatoare. (Lm. II, 790-6).

— Tiberiu Crudu, *Neculai Iorga*. Articol omagial. Sânt citate multe din cugetările d-lui Iorga, caracteristice pentru personalitatea sa. (Rv. M. I, No. 3-4, 1-9).

— „Războiul nostru în note zilnice” de N. Iorga, e socotită ca o lucrare prețioasă nu numai prin materialul ei documentar și sufletesc, ci și prin paginile de înaltă literatură, ce conține. (Gn. I, 35).

Iosif Șt. O.

— C. Ș. Făgețel, *Cei ce nu mai sânt: Șt. O. Iosif*. Iosif socotit ca poet național, tradiționist, dar prin aceasta nu mai puțin nou. Articolul e jurnalistice, polemizând cu inovatorii pretențioși în literatură. (Rm. XV, 1-2).

— La „Cronica mărunță”: „Autorul înflăcăratului îndemn spre fapte vitejești „La Arme!” ajuns în fața Curței Marțiale!... și totuși e adevărat. Manuscrisele lui Iosif, astăzi în posesia noastră, au fost file de dosar”. E vorba de Sonetul postum publicat în acest număr al „Gândirei”, pag. 141 și de două

scrisori către dl Tăslăuanu, căruia în prima îi anunță trimiterea acestui sonet și-i cere 100 lei, fiindcă e „învăluit de mii de griji și supărări“; în schimb, va colabora la frumoasa revistă „Luceafărul“, iar în a doua trimite, corectată, strofa dintâiu a aceluiași sonet. (Gn. I, 156).

— O scrisoare a d-lui O Tăslăuanu, în care se spune că cele 2 scrisori ale prietenului său Iosif, publicate în No. 8, 1921, al revistei, erau adresate d-sale și au trecut pe la Curtea marțială, când i s'a confiscat toată arhiva publicațiilor, pe care le-a condus, „Luceafărul“ și „Transilvania“. Confiscarea s'a făcut de autoritățile maghiare după fuga sa în România, în timpul războiului. (Gn. I, 178).

— Dl Nicolae I. Russu, recensând volumul „Helianta“ de Natalia Negru, vorbește și de poetul Iosif. (Sg. I, No. 10. 2).

Kogălniceanu. Mihail

— Mihail Kogălniceanu, *Introducția la „Dacia Literară“*, revistă apărută în 1840, la Iași. E o retipărire la rubrica „Pagini de recetit“. Cuprinde un scurt istoric al încercărilor înaintașilor de a edita reviste românești și programul „Daciei Literare“. (G. C., I, No. 1, 5—6).

— Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu: Ideile literare*. Fragment dintr'o monografie asupra lui Kogălniceanu. Urmărirea temeinică, documentată a ideilor sale literare. „Kogălniceanu este critic normativ și istoric literar ierarhist“. Sg., I, No. 4 1).

— Radu Dragnea, *Mihail Kogălniceanu și descoperirea poezii populare*. La 1836, Kogălniceanu scrie schița „Romanische oder wallachische Sprache und Literatur“, în care spune: „Dar ceea ce este sâmburile poeziei noastre, sânt *baladele și cântecele populare*. Aceasta se petrece cu 2 ani înainte de a veni Russe în țară. Alecsandri vine mai târziu cu un an. Kogălniceanu e cel dintâiu scriitor român, care consacră poeziei populare importanța și dreptul la un capitol în istoria noastră culturală. (Gn. I. 14).

— O scrisoare a lui Alexandru Hurmuzachi către Iacob Muresianu (publicată de Aurel A. Mureșianu în „Din Istoria relațiilor Românilor din Principate cu cei din Transilvania și Ungaria, acte și scrisori.“) arată indignarea unei mari părți din publicul moldovean la atuurile aduse de Kogălniceanu, prin „România literară“, curentului latinist. (R. V. No. 3, 5-6).

Recensii.

Mihail Kogălniceanu de Radu Dragnea. (Tr. LII, 917-921)
— *Alexandru Arbore*.

Idem (Gn., I, 190-1) — *i. darie*.

Macedonschi Alexandru.

— Alex. Macedonski. *O scrisoare*. E adresată d-lui Iordăchescu, cel care a luat apărarea lui Macedonschi în revista

„Junimea“. Macedonski declară că n'a scris o epigramă la adresa lui Eminescu și că aceea cu pricina e cu doi ani înainte de boala a estuia. Urmează interesante mărturisiri ale lui Macedonski despre sine. (J. M. N. II. 1-3).

— La „Cronica mărunță“: În revista bucureșteană „Muzica“, se amintește teoria lui Combarieu: totul este vibrație. În drum spre Veneția, Macedonschi a cunoscut pe savant în tren. La teoria lui, poetul adăogă: totul este muzică. (Gn. I, 250-1).

Maior Petru.

— Dr. Zenovie Pâclișanu, *Din istoria Dicționarului de Buda*. Maior sfătui pe Corneli, care continuă dicționarul lui Clain, să-l completeze „cu niște cuvinte, pân'acum adevărat numai la cei literați și învățați români cunoscute“. După moartea lui Corneli, Maior continuă dicționarul, pentru 500 fiorini, din cari ia 200, în Decembrie 1820, dar în 14 Februarie 1821, moare. (Tr. LII, 260-9).

Micle Veronica.

— Eugen Neculau, *De sub vălul uitării*. — 32 de ani de la moartea Veronicăi Micle. — La 17 August, se'mplinesc 32 de ani dela moartea Veronicăi Micle. Maica Fevronia de la Vărativ, care a găzduit-o în ultimele momente, a murit și ea, iar casa a ars. Dl Neculau a mai scris despre mormântul Veronicăi Micle în Rampa, 1916. (Rv. M. I, No. 8, 22-6).

Micu Clain Samuil.

— Dr. Zenovie Pâclișanu, *Din istoria Dicționarului de Buda*. Vlădica Petru Pavel Aaron scrie la 1759 lui Gregorie Maior să colaboreze la un lexicon. — G. Șincai spune în prefața Gramaticii din 1780 că va scrie un dicționar daco-român. Ideea unui dicționar l-a preocupat însă mai mult pe Samuil Klein (Micu). El terminase la 10 Martie 1801 un mare dicționar latin-român. La 1803, ca revizor al cărților românești la Buda, completează dicționarul cu vorbe nemțești (colaborator, Halitzki) și ungurești (colaborator Virág Benedek). La 1806, tipografia Universității din Buda, anunță apariția Dicționarului; moartea lui Micu o împiedică. Dicționarul e continuat de V. Coloși, Corneli, P. Maior, I. Teodorovici și A. Teodori. Apare la 1825. (Tr. LII, 260-9).

Momuleanu Barbu Paris.

— Profesor G. Zagoriș, *Poetul Barbu Paris Mămuleanu, bard al anului 1821*. Un rezumat, cu multe citații, al poemului „Plângerea Patriei“, compus „în anul ridicării lui Tudor Vladimirescu“. Dar poemul nu poate fi o adevărată biblie a națiunii noastre, nici Momuleanu așezat lângă vechii profeți biblici. Entuziasmul d-lui Zagoriș depășește simțul critic. (G. C. I, No. 2, 1-2).

Petrino D.

— Dr. Leca Morariu, *G. Sion poet și'n informațiunile sale istorice*. Un articol, cu același titlu, al aceluiași autor, e publicat în „Glasul Bucovinei“, Cernăuți, An. II, 1919, No. 187, 188 și relevă 2 informații greșite ale lui Sion: întâia asupra morții poetului Al. Hrisoverghi, alta asupra venirii lui Aron Pumnul în Bucovina. Acum se vedește că-s false și relatările asupra căsătoriei poetului D. Petrino. Lică Mărăcină scrie în „Junimea literară“, Cernăuți, 1909, No. 5, după „Suvenire despre poetul D. Petrino“ de G. Sion (*Revista nouă*“, An. IV, 1891, pag. 46-54) că Petrino s'a căsătorit în ascuns, în contra voinței părinților săi. Zaharie Voronca răspunde în „Patria“. Cernăuți, An. IV, 1909, No. 5 că a asistat la căsătoria lui Petrino în Cernăuți, în veselia părinților și a tuturor. (Lm. III, 33-6).

Robeanu T.

— Leca Morariu, *Din pragul sinuciderii*. (Cel din urmă cuvânt al poetului bucovinean T. Robeanu. O scrisoare inedită. T. Robeanu e pseudonimul literar al învățatului istoric Dr. George Popovici, apărător al Românilor bucovineni împotriva stăpânirii austriace. Cel ce i-a adunat de prin anii 1885-1888 ai „Convorbirilor Literare“ poezile, a fost poate însuși Șt. O. Iosif. La 12 Iulie 1806, Dr. George Popovici se sinucide cu morfină, într'un hotel din Munkács, lăsând o scrisoare comandantului orașului. Voiă să spele astfel o „rușine“. Iorga îl plânge în „Semănătorul“, An. IV, 1905, No. 3. Robeanu a fost un cântereț cronicar evocativ. (Lm. II, 599-602).

Șincai Gh.

— Prof. Dr. Al. Borza, *Prima istorie naturală românească*. — *Istoria naturei sau a firei de Gh. Șincai*. Manuscrisul a fost descoperit de N. Densușianu în biblioteca Episcopiei române gr.-cat. din Oradea-Mare. Sânt 2 lucrări: a) „Istoria naturei sau a firei. După Helmuth de G. Șincai“, b) „Vocabularium pertinens ad tria regna naturae. Georgiu Șincai“. Lucrările sânt făcute după 1806. N'au fost publicate. În Blaj s'au folosit în școli ca manuscris. La fondul științific, care e a lui Helmuth, Șincai a adăugat date originale, observații proprii, din patrie. Meritul mare e c'a încercat întâia oară să mlădieze limba românească pentru terminologia științelor naturale. (Tr. LII, 825-36).

— A. Mureșianu publică o scrisoare, în care C. Hurmuzachi anunță lui Iacob Mureșianu, între altele, și cumpărarea manuscrisului cronicei lui Șincai de către prințul Ghica, domnitorul Moldovei. Ghica a poruncit Departamentului învățăturilor publice ca să-l tipărească neîntârziat, până la Ianuarie 1852 și a

numit spre acest scop o comisiune, compusă din Kogălniceanu A. Panu și a Donici. (G. C. I, No. 5, 5).

Stamati C.

— Ch. Drouhet, *Cavalerul Stamati* (Cu prilejul unei scrieri recente). Observând lipsurile cărții „Scriitorii basarabeni“ de P. V. Haneș, dl Drouhet insistă asupra ultimului ei capitol: C. Stamati. Sânt cercetate criticeste datele de până acum asupra operii acestuia și se dau completări, susținute de multă erudție. La urmă, o bună caracterizare a lui Stamati, (V. R. XIII, vol. XLVIII, 180—204).

Recensii.

Cavalerul Stamati de Ch. Drouhet. (Gn. I, 303-4). — c.[ezar] p.[etrescu].

Ureche Grigore.

— C. C. Giurescu, „*Gligore Ureache*“ de G. Pascu. Dl Giurescu arată netemeinicia concluziilor, la care a ajuns dl Pascu, pornind de la ediția Popovici a cronicii lui Ureche și neținând seama de ediția Giurescu (C) care dovedise că nu Ureche e autorul cronicii (cum crede încă dl Pascu), ci Simion Dascălul. (C. L. LIII, 222-32. 323-8).

Vlahuță Al.

Al. I. Stoicescu, *Poezia erotică și filosofică a lui Al. Vlahuță*. Iubirea — după Vlahuță — este puterea creatoare. Dragostea pentru natură face pe acest poet să opună setei de liniște eternă — cum zice Eminescu — o ne mai potolită sete de viață. (C. L. LIII, 577—78).

— N. Iepure, *Amintiri despre Vlahuță*. Amintirile unui coleg de școală și prieten. Mai interesante sânt cele care privesc prima tinerețe a poetului, zburdalaic pe atunci, atât de pașnic mai târziu. (C. R. II 69-72).

— Colonel Ionescu-Dobrogeanu, *Reminiscențe*. E o conferință ținută la șezătorile liceului Mircea cel Bătrân din Constanța. În partea II-a, conferențiarul vorbește de Vlahuță, pe care l-a cunoscut de mult, pe când poetul, de 23—24 de ani, locuia în București, într'o chilie de lângă biserica Negustori (prin 1883). L-a văzut apoi în vremea răscoalelor țărănești (1907) la Dragoșloveni, unde l-a auzit și pe poet recitându-i părți din poezia „1907“, compusă acolo. Cu an' în urmă, poetul i-a vorbit de Grigorescu, despre care pregătește cunoscuta monografie. (A. D. II, 59—68).

— V. Voiculescu, *La Bârlad*. În timpul războiului, Al. Vlahuță, refugiat la Bârlad, strânge în jurul său oameni de bine, cu care pune la cale fapte bune (înființări de școli, de publicații) pentru neamul său. Moartea numai i-a zădărnicit pe cele mai multe. La Bârlad Vlahuță povestește d-lui V. Voiculescu crâmpoie din copilăria petrecută acolo, în casa neprietenească a unei mătuși. (Lm. II, 262—7).

VIII. Necroloage.

Pamfile Tudor.

— I. Valerian, *Tudor Pamfile*. La sfârșit, o listă a principalelor sale opere (S. L. I, 265—6).

Apostol Culea, *Tudor Pamfil*. Pamfile e prețuit și ca fo klorist și ca literat. La sfârșitul articolului, se dă o utilă listă a scrierilor. (Sg. I, No 5. 2).

— Pamfile a murit la Chișinău, în Octombrie a. c. în vârstă de 38 de ani. Amintiri despre tinerețea lui (V. S. IX, No 21-2, 5).

Popescu N. D

— Un scriitor popular (N. D. Popescu.) „A murit, uscându-se în casa lui, care eră o arhivă. bătrânul scriitor N. D. Popescu. Un critic de la „Revista Nouă“ a lui Hasdeu îl asemănă pe vremuri cu Ponson de Terrail. Noi, cari l-am cunoscut în osârdua lui de cronicar al vremii, îl pomenim cu respect pentru *Calendarele* celor 40 de ani, cât au putut să apară, cu povestirile sale istorice, cu efemeridele lor, cu ilustrațiile lor frumoase. Îl pomenim, și pentru *Haiducii* copilăriei și încă pentru aceea romantică *Păsoriță a Carpaților*, jucată pe vremuri la Teatrul Național din București. Măncă arhivele. A murit lăsând neterminate două lucrări de fotos: „*storicul căilor ferate*“ și „*Istoricul Postelor*“. A fost un alt Pan, într'o epocă mai înaintată“. (Lm. II. 732-3.)

— La „Cronica mărunță“: „Uitat de mult sau pomenit numai pentru comparații ironice sau răuvoitoare, s'a stins de abia acum povestitorul popular N. D. Popescu. Cu el se duce romanul popular și național, care e pagubă că s'a înlocuit cu cinematograful și senzaționalele romane polițienești“ (Gn. I., 96)

B. Filologie.

I. Etimologii.

— V. Pârvan. *In chestinnea etimologiei „Dunării“*. Numele Dunării e din Δουνα și sufixul indigen ρ:ς. Δουναρ:ς, alături de Νάπαρ ς, și celelalte nume date de Herodot. *Savaris*, dat de Ovidiu, întărește supoziția. Tot așa, numirile scitice de râuri ca Agaros, Oaros și Thessyris (R. I. VII, 248)

— Victor Motogna, *Etimologia „Dunării“ ca dovadă pentru continuitatea poporului român în Dacia Traiană*. Demonstrând neveracitatea celor trei etimologii propuse pentru „Dunăre“ (a lui Hașdeu, Pușchilă și a d-lui Pascu), se propune o nouă etimologie, care ține mai mult în seamă motivele istorice: *don + raa (= rea)*, deci *don -a -rea > Dunărea (-a - e copulă)*. Așa dar, „Dunărea“ e din împreună ea radicalului scitic *Don (= fluviu cu numele sarmatic ρᾱ (= fluviu)*. Dubletul e frecvent, iar Scito - Sarmații au botezat mai toate râurile mari din Europa sud-estică (R. I. VII, 166-171).

— V. Bogrea, *Note de prosopografie dobrogeană*. 1. Se stabilește origina românească a lui Chrysos. Numele e mai probabil cumanic. — 2. Pentru origina numelui Ciolpan: el se găsește în românește nu numai ca nume propriu, ci și ca apelativ. — 3. Numele lui Dobrotici pare a-l arăta slav, dar personagiul eră frate cu Balica, nume probabil de origină cumană, aflător în onomastica românească. Notele sânt întregite printr'o scrisoare publicată în numărul viitor al revistei. (A. D. II, 41-43).

— Profesor A. Scriban, *Etimologii*. Se dau etimologiile (unele numai ca propuneri) la următoarele cuvinte: natima — năpatcă — obrejă — odovăiesc — oglabnic — oljesc — orliște — osfintesc — palici — pogradie — pohonț — poloveac — pranic — prelată — prubafcă — pruşvesc — răstesc — răsleşc — rătălesc — sen c — silnic — soveja — şaşma — şip — şomăc — şular — tarator — tirpan — umănesc — ţapină — ţapoiu — undez — pastea — pâlărie — pâlugă — perciunez — peremet — perjă — pervedea — peş, petiția — piedin — piştesc — pârcioacă — plastă — pleviță — vengher — Vintilă — vintir — vrah — zastavă — zăpsesc — zdrunic, sgâlm. (C. L. LIII, 168-171).

II Semasiologie.

— La „Cronică“: Caracterul rural al începuturilor vieții noastre se poate desluși din semasiologia cuvintelor latine esențiale. A *înșelă*, inellare, vine de la momirea calului sălbatec pentru a-i pune șeaua; a *cumoără* de la *comparare*, vine din datina alăturării lucrurilor în târgul de *troc* fără bani. (R. I. VII, 159).

— La „Cronică“: A *merge*. — Gesta, izvorul principal pentru întâia cruciată, vorbind de fuga și moartea emirului Iaghi-Sim, spune: „fatigati vero erant equi eorum, miseruntque se in quoddam casale et mersi sunt in unam domum“. Sensul lui *mergere* e aici: „a merge“. (R. I. VII, 158).

III Lexicografie.

— N. Iorga, *Alte știri despre literatura românească în secolul al XVIII-lea* (Comunicare la Academia Română). Reproducerea întregii părți românești a unui mic dicționar francez-grec-românesc, găsit de dl Iorga între manuscrisele bibliotecii lui Gh. A. Sturdza din Miclăușani. Dicționarul e din cele mai vechi, datând de pe la 1700 (după scrisoare) Interesul lui e firește, cum observă dl Iorga, în faptul că arată în ce fel se înțelegeau la noi cuvinte din scrisul obișnuit al Apusenilor și ce interpretare li se dădea. (R. I. VII, 106-112)

— „La „Cronică“: „În ultimul fascicol (N-le 4-12) al anului I-ii din „Spi. uitor în ogor vecin“, revista d-lui Ștefan Berechet și a pâr. C. Bobulescu, dl Ciobanu studiază un dicționar slavo-român, păstrat la Moscova, care e prelucrat după a lui Berânda; se respinge ideea că ar putea fi al lui Dosofteiu“. (R. I. VII, 153).

IV Toponimie.

V. Bogrea, *Note de toponimie dobrogeană*. Sânt hotărîtoare însemnări despre următoarele nume dobrogene: 1. Dobrogea; 2. Sf. Gheorghe; 3. Lykostomon Gura lupului (vechea numire a Chiliei); 4. Sulina; 5. Ceatal; 6. Silistra; 7. Balcic; 8. Oblucița; 9. Potur; 10. Hârșova. — Insemnările se termină cu o contribuție la chestiunea identificării numelor de localități dobrogene din descripția raguzanului Paul Georgiċ. (A. D. II, 33-38).

— G. Coatu, *Valea Cerneli*. Insemnări despre localitatea Cerna din județul Tulcea. Afară de numele slav al satului, se susține că celelalte numiri de locuri și oameni de aici sânt de origine turcească și românească. (A. D. II, 562-571).

— I. Iordan, *Nume de localități românești provenite de la nume de popoare*. Citând nume de telul acesta după Marele Dicționar Geografic al României (5 volume, București 1898-1902) și explicând uneori formele, dl Iordan face 2 categorii: a) locurile ctreierate de streini au numele acestora ca atribut pe lângă alt cuvânt, indicator al ei ui localității, poziției ei, etc., b) locurile locuite de streini au numele poporului respectiv, la plural (V. R. a. XIII, vol. XLVIII, p. 421-428). Despre această lucrare, cf. recensia amănunțită a d-lui V. Bogrea în *Anuarul Institutului de Istorie Națională* din Cluj, p. 384-391.

V Limbă veche.

— La „Cronică”: Intre vechile urme de românește s'au uitat cuvintele: „Înțelepciun(ea) au zidit ție casă“ de pe icoana dată Putnei, la 1566, de arhimandritul Spiridon (Rev. p. ist. arh. și filologie, I, p. 296). (R. I. VII, 159).

VI Intre filologie și istorie.

— Ovid Densusianu, *Moșii, originea lor*. Ei sânt Irani, Alani românisați. Dovezi: cuvântul „a văi (= a vedea)“, care are rude în limbile iranice; portul și chipul Moșilor seamănă cu al Oseților, urmași în viață ai Alanilor. Urmele irane sânt mai întinse: Zărând e tot de proveniență iranică. (V. N. XVII, 165-173).

VII Recensii.

— Alexandru P Arbore, *O încercare nouă de caracterizare a romanității limbii noastre*: Sextil Pușcariu: Locul limbii române între limbile romanice (discurs rostit la 11 Iunie 1920 în ședința solemnă a Academiei române, cu răspuns de Ion Bîanu). București 1920. Academia română. Discursuri de recepțiune XLIV.) Arbore rezumă pe larg discursul, care arată cât e de romanică limba noastră și întru cât se deosebește ea de celelalte limbi romanice. (Tr. LI, 90-96).

— M., *Erotocritul lui Cornaro în limba românească de V. Grecu*. La *Recensii*, se socotește monografia lui Grecu ca „un

document de laudă al mișcării universitare de la Cluj". Se subliniază faptul că autorul *dovedește* că Vlahii din Erotocrit sânt din Țara-Românească, epoca lui Mihaiu Viteazul. (C. L. LIII, 172).

— L., „*Despre „rumân“ și despre unele probleme lexicale vechi slavo-române*“ de P. Cancel. Critică elogioasă de un ne-specialist și apropierea d-lui Cancel de Hasdeu. (Gn. I, 173).

— La „Cronică“, se menționează articolul d-lui Dr. Leca Morariu (în „Glasul Bucovinei“, No. 776), care, reproducând prefața lui I. Voinescu la traducerea volumului „Corine“ de M-me de Staël (1856), constată că se mărge prea departe azi cu întrebuițarea graiului poporan și cere o mai largă întrebuițare a neologismelor. Cronicarul crede că dl Morariu exagerează. (C. R. II, 161).

— La „Cronică“, dl Iorga menționează etimologiile date de G. Kisch, în „Korrespondenzblatt“ pe 1921 pentru Deva, Hărina, Dipșa, Crișul, Abrudul, Sărățel. (R. I. VII, 208).

VIII Despre filologi.

— Dr. Leca Morariu, *Din vremea eresiilor lingvistice*. (O scrisoare inedită a lui Aron Pumnul). Se publică scrisoarea, care e adresată lui Iračie Porumbescu. În ea, Pumnul își exprimă încrederea în victoria treptată a ortografiei sale. Dr. Morariu datează scrisoarea între Octomvrie 1848 și 1850, data preoțirii lui Porumbescu, fiindcă scrisoarea e adresată „Domnului Porumbul cu reverința en Seminarium“. (C. L. VIII, 774-777).

— Th. Capidan, *Ioan Carageani și Românii din Suli*. Caragianii, Aromân cu studii făcute în Grecia, a venit în țară în vremea călugărului Averchie, care a adus la școlile din București pe cei dintâiu copii aromâni. Numit profesor universitar de elină la Iași, apoi ales membru al Academiei, Caragianii, cunoscut ca junimist care povestește bine anecdote, a scris „Studii asupra Românilor din Peninsula Balcanică“, în 2 volume, din care a apărut numai primul în „Arhiva pentru Istorie, Arheologie și Filologie“ a lui Gr. Tocilescu. Cercetând origina Suliților, a extras toate numirile lor din autori greci și streini și a strâns toate numirile Aromânilor din registre vechi, material bogat pentru istorici și filologi. (C. T. C. II, 501-506).

— A. Mureșianu publică o scrisoare, în care C. Hurmuzachi anunță lui Iacob Mureșianu sosirea în Moldova a lui Laurianu, „Messia școalelor, fala și ornămentul Românilor...“, numit inspector peste școalele din Moldova. Se vorbește cu mult entuziasm de Laurianu și se dau prețioase amănunte în legătură cu sosirea lui în Moldova. (G. C. I, 5).

b) Streine¹.*Zeitschrift für romanische Philologie* XLI.

— p. 70. E Herzog, rom. -*andru*, separă sufixul -*andru* ca element derivativ în cuvintele care însemnează ființe tinere de celelalte cazuri și-l derivă în acele substantive de la numele *Alexandru* unde, prin întrebuintarea frecventă a formelor scurtate ca *Alexe*, forma plină a primit o nuanță specială de afect.*)

— p. 76. Dl. S. Pușcariu în „genetivul cu *lu* în limba română” încearcă să arate 1) că formulele *casa lu Petru*, *dau lu socru*, nu s’au desvoltat din expresiile *casa lui Petru*, *dau lui socru*, 2) că construcția aceea — spre deosebire de aceasta — a fost la început un genetiv și 3) că genetivul acesta a fost un „oblicus” legat în mod asindetic. Ce privește punctul cel dintâiu, se referă la textele cele mai vechi așa numite husite pentru că dnii Iorga și Pușcariu le consideră ca provenind din mișcarea husită), ce privește punctul al doilea, citează dialectul meglenit, unde acum *lu* este semn al genetivului, nu al dativului, pentru punctul al treilea îl aseamănă cu construcția franc. v. *la feauté l'empereur*.**

Argumentația este făcută cu cât se poate de multă sagacitate; îmi pare însă că rămâne scrupulul că un astfel de nex asindetic, orișicât ar fi el de răspândit prin diferite limbi — rămânând totuși necesitatea de a-l explica istoric în regiunile acestea — nu se poate ivi fără oarecare bază. Cel puțin îmi pare mie mai probabil ca construcția aceasta să aibă punctul de plecare într’un număr restrâns de cazuri latine, în care dativul atributiv (aproximativ așa

¹ Din cauza greutăților din ce în ce mai mari de procurare a revistelor streine, nu putem da nici de astădată o bibliografie mai bogată. Începând cu anul 1922 vom putea vorbi însă de următoarele reviste pe care Muzeul Limbei Române le-a abonat (însemnate cu asterisc) sau le-a primit în schimbul Dacoromăriei:

Butlletí de dialectologia Catalana (Barcelona) — *Časopis za slovenski jezik, književnost in zgodovino* (Ljubliana) — **Germanisch-romanische Monatsschrift* (Heidelberg) — *Južnoslavenski Filolog* (Belgrad) — *Korrespondenzblatt des Vereins für siebenbürgische Landeskunde* (Hermannstadt) — *L'Europa orientale* (Roma) — *Literaturblatt für germanische und romanische Philologie* (Leipzig) — *Neuphilologische Mitteilungen* (Helsingfors) — *Rad jugoslavenske Akademije znanosti i umjetnosti* (Zagreb) — *Revue des langues romanes* (Montpellier) — **Wörter und Sachen* (Heidelberg).

* [Aceeși explicație a sufixului -*andru* se află într’o carte pe care dl Herzog n’avea de unde o cunoaște, adevă în *Exerciții ortografice* de Al. Popescu, Brăila, 1894, pag. 31: „Sufixele -*man* și -*andru* au trebuit să fie deslupite de la nume ca Gherman, Alexandru etc. și au format augmentative ca *hojoman*, *gogoman*, *copilandru*, *flăcăuandru*.” S. P.]

** [Văd acum că explicația care am dat-o genitivului cu *lu* se găsește și la Gartner, care în *Darstellung d. rum. Sprache* p. 48 n. scria: „Statt *lui* wurde einst sehr oft *lu* geschrieben; es kann eine Verkürzung sein..., es kann aber auch *illum* sein (vgl. die altfranzösischen Akkusative in gleicher Verwendung und noch *Hôtel-Dieu*). S. P.]

cum dl Meyer-Lübke consideră lucrul coincide foneticeste cu acuzativul, decât să nu aibă nici un punct de plecare. Construcția poate proveni dintr'o epocă mai veche a limbii latine vulgare, când articolul nu era încă așa de stabil: *filia magistro*, care trebuia să coincidă cu *magistru*, sau dintr'o epocă mai târzie — în acest caz numele proprii ar fi dat punctul de plecare — *filia Antonio* care a coincis cu *Antoniu*. De altfel se poate că și în acea perioadă să fi fost întrebuintată forma dativului *illo* (Neue, Formenlehre³ II 427) *filia illo magistro* care ar fi coincis cu *illu magistru*.

De altminterea dl Pușcariu n'a pus în considerațiune faptul important că în franc. veche de asemenea în provențala veche) *le maître* și *Antoine* pot fi întrebuintate și ca dativ efective, de unde se poate trage concluzia că distribuția în dialectul meglent e ceva secundar.

În tot cazul eu consider paralela aceasta cu franc. vechiu pe care o face Dl. Pușcariu ca foarte prețioasă; și separând construcțiile cele două (cu *lui* și cu *lu* ar putea să aibă dreptate: construcția *casa lui Toadâr* îmi pare și mie o creațiune ulterioară, provenită de la *casa lui* — *Toadâr* (germ.: das Haus von ihm: Theodor, unde *Toadâr* se adaugă cu explicație la *lui*, care avea încă vigoare pronominală, asemenea cum *îu vād pe Toadâr* a provenit din *îl vād* — (anume, *pe Toadâr*).

— p. 117. Dl Fr. Schürr se ocupă în „studiile sale lingvistico-istorice și lingvistico-geografice“ cu perfectul în *-ûi* în limba română și franceză veche. După opiniunea d-sale, *tăcûi* s'a conformat lui *fui*, ceea ce e just fără'ndoială. Dar care a fost „spinta analogică“? După dl. Schürr ar fi fost persoanele întâia și a treia ale pluralului *tacûimus* și *tacûerunt*, singurele persoane unde a existat un *u* accentuat. Aceasta îmi pare inacceptabil, pentru că nu există nici un indiciu că în latina vulgară formele acestea ar fi fost accentuate de fapt așa; tot atât de puțin, cum, pentru formele prezentului, nu există nici un indiciu că verbele tipului *battuere* ar fi avut cândva în lat. vulg. formele *bat'ûimus* și *battüere* — și mai puțin că s'ar fi arătat vreun efect de analogie care ar fi răspândit accentuarea aceasta asupra altor forme, cum dl Schürr presupune pentru perfect.

Eu cred că trebuie să plecăm de la formele accentuate pe terminațiune *tacûisti*, *tacûisset* etc. Precum alături de *audi v'isti audi v'isset* a existat *aud'isti*, *aud'issem*, alături de *ama v'isti ama v'isset* — *am'ăsti*, *am'ăisset*, trebuie să se fi creat alături de *tacûisti tacûisset* formele **tacusti*, **tacusset*. Se poate că în mișcarea aceasta să fi intrat mai întâiu forme ca *constitū(v)isti*, în care *u* a fost la originea lung (cf. Sommer, Handbuch § 371). Din momentul când existau *tacûsti*, *tacûisset*, crearea formelor slabe în persoanele 1, 3, 6 se poate pricepe ușor. Și în alte puncte nu pot fi de acord cu presupunerile dlui Schürr; de pildă nu-mi pare că din

pasagiul din App. Probi *aqua non acqua* se poate conchide la o pronunțare *k w*; ci numai la nașterea unei articulațiuni geminate, cum se arată astăzi în italiana centrală și meridională.

— p. 147. DI P. Skok, „Contribuțiuni la cunoștința elementului romanic în limba serbo-croată”, arată existența câtorva cuvinte latine sau romanice în limba aceasta. Articolul acesta poate fi luat eventual în vedere pentru studiul istoriei următoarelor cuvinte române: *buric*, *gutuie**, *trăgână*, *grânar*, *gutunar*, *hârcă*, *înfățâ întefi*, *curaslă*, *cârcă*, *căpușă*, *miafă*, *pârlog*, *plaiu*, *scurt-crușă* - *zgârc*; așșderea articolul.

— p. 228 DI. N. Jokl „bole albanez ‘șarpe mare’ pentru istoria rom. *balaur*¹.

— p. 254. DI H. Schuchardt, „Ecke, Winkel“ citează și rom. *corn* = nemț. ‘Ecke’² și vorbește despre *înghiui*, *unghiui* arum. *angl’u*.

— p. 420. DI C. Diclescu, „Elemente vechi germanice în limba română” pleacă de la supoziția fără îndoială justificată că elementele care ar fi provenit de la vechea populație germanică trebuie să aibă un caracter estgermanic (getic, gepidic) și caută elemente est- și nordgermanice în limba română. Află cuvintele următoare; *butură* - *butuc*, *boare* (oa se află în contradicție cu ceea ce se spune la pag. 427 despre germ. *u*), *cotângan*, *grind*, *iasmă*, *îmburdă* — *shurdă*, *rofii*, *zgudui*, *smetie*, *stărnut*, *strugure*, *tureci*, *uită* (a se *uită*, *vorbă*; aceasta e însă „numai puțin din ceea ce autorul crede că recunoaște în țesătura limbii române ca urzeală germanică”. Din cele numite par mai ales convingătoare — cel puțin la prima vedere — *butură* - *butuc*, *rofii*, *zgudui* *strugur*. În tot cazul trebuie să se constate că pentru niciuna din vorbele acestea n’a fost dată pân’acuma altă etimologie mulțumitoare.

Ar fi de dorit ca autorul să comunice materialul său în întregime. Nu se poate aștepta ca elementul vechiu-germanic în limba română să arate concordanțe atât de bătătoare la ochi cu elementul germanic al celorlalte limbi romanice, precum le au celelalte limbi romanice întreolaltă, pentru că contactul limbii române cu celelalte limbi romanice a fost întrerupt prea de timpuriu. E adevărat că din momentul când se pot dovedi alte elemente vechi-germanice în limba română, nimenea nu s’ar îndoii de proveniența germană a rom. *nastur*, dar în cazul acesta concordanța cu limba italiană *nastro* etc. (v. Meyer-Lübke REW 5840, 1) ar fi de tot întâmplătoare.

* [Explicația sârb. *mrkătunja* din rom. *mărgutuii* a fost dată și de *Dict. Acad.* De observat că forma *măr*, alături de *mer*, se găsește și la Istroromâni, deci a putut fi întrebuițată și de Vlahii din Serbia. S. P.]

¹ Cf. recensia lui Th. Capidan, pag. 810-811.

² Comp. dial. din Marginea *corn* ‘Scherzel des Brotes’; în *cornuz meșă* ‘am Eckplatz des Tisches, Ehrenplatz’.

— p. 435. Dl. I. Țicēloiu în „Formule române de afurisire“ arată existența a 15 formule de felul acesta, sintactic deosebite întreolaltă. Din constatările interesante ale autorului vom menționa că după sentimentul limbii d-sale *bată-te-Dumnezeu* — spre deosebire de *să te bată D.* — reprezintă un imperativ (și cazuri ca *jie-ți îngerii aproape?*), că *bată-te-ar* e explicat drept contaminație a lui *bate-te-ar* cu *bată-te, fi-te-ar fi lovit* ca amplificarea lui *fi-te-ar lovit*, că pentru *mânca-te-ar fi fost bubă* se presupune ca formă originală *mâncat-te-ar fi fost bubă*, ceea ce ar fi condus, prin analogie fonetică, la *văzu-l-aș fi fost umflat* și prin interpretare greșită, la *vedea-te-aș fi fost umflat*.

— p. 444. Același, „sunetele *i* în românește și scrierea lor“. Aici dl Țicēloiu se îndreaptă împotriva confuziei care a rezultat prin părăsirea semnului *ï* în ortografia română. După d-sa toate dificultățile ar putea fi înlăturate, dacă s'ar scrie: *hoři* ‘Diebe’, *hoři* ‘die Diebe’, *copii* ‘Kinder’, *copii* ‘die Kinder’, *hoři* ‘Diebstähle’ etc. Aceasta ar fi adevărat, dacă, de fapt, pronunțarea *hoři* (= *hótsi*), *stejari* (= *stežári* ‘die Eichen’) ar fi singura uzitată. Mulți Români însă — cu toate că dl Ț. susține contrariul — pronunță *hótsii*, *stežárii* (chiar *kopiïi*) și pronunțarea aceasta e singura în uz în conexul frazelor, de ex. în *hoři au mers*.

— p. 555. Dl Meyer-Lübke în a cincia „Contribuție la fonetica și morfologia romanică“ se ocupă cu soarta lui *n* intersilabic în acele limbi romanice în care a suferit o schimbare (trecerea în altă consonantă nazală, în *r*, sau căderea totală după nazalizarea vocalei precedente . E cunoscut că limba română aparține la aceste limbi, cu toate că *n* a fost restituit în cele mai multe cazuri (abstracție făcând de dialectul istroromân.)

Dl Meyer-Lübke nu se ocupă aici cu tot complexul chestiunilor acestora, mai cu seamă nu cu restituția aceasta foarte enigmatică. D-sa își publicase opinia despre punctele acestea în *Mitt. d. rum. Inst.* p. 40 u., accentuând printr'un ‘vielleicht’ caracterul ipotetic și prealabil al concluziunilor sale. În articolul de acuma tratează numai trei fenomene speciale, pentru care vrea să constate legătura cu rotacismul și căderea lui *n* intervocalic: 1. căderea lui *n* în *grâu*, *frâu*, *brâu*, 2. intercalarea unui *i* în formele *câine*, *pâine*, *mâine*, 3. intercalarea unui *n* în cazuri ca *genunchiu*, *mărunt*. Presupunerea unei astfel de legături e sigur cea mai surprinzătoare la fenomenul al doilea¹. În tot cazul argumentațiunile maestrului aduc iarăși o mulțime de îndrumări frumoase, cu toate că o soluțiune definitivă a tuturor chestiunilor acestora nu-mi pare posibilă decât în legătură cu soluțiunea chestiunilor fundamentale².

¹ Comp. expunerile dlui Pușcariu în DR. vol. I, p. 380 u., 388, 390 u.

² Intr-o notă la pag. 559 dl M.-L. întreabă dacă forma *k'iu* pentru *pin*, dată de Miklosich ca existând în Bucovina, există de fapt. Cred că e o greșală în loc de *k'in*. E interesant că în Marginea *pinus* se zice

— p. 582. Di J. Br ü ch, „Lat. vulg. **anque*“, preferă de-a plecă din forma lat. vulg. **ānique* (*dēnique* + *ā*).

— p. 583. Același, „Lat. vulg. *ōricla*“, presupune forma aceasta (și nu *auricla* și la bază cuvântului român *ureche*).

— p. 586. Di M. L. W a g n e r, „Despre rom. *femeie*“. D. Meyer-Lübke văzuse în trecerea sensului cuvântului din ‘familie’ la ‘soție’ o influență a unei culturi nemonogame (înainte de timpul istorical limbii române). D. Wagner însă stabilește raportul între schimbarea aceasta și referințele vechi turcești și fanariote.

— p. 588. Di Ț i c ă l o i u, derivă pe *aușel* „Goldhähnchen“ nu de la *auș*, ci de la *aucellus**.

— p. 589. Același crede că *înșesă* - *înșesare* ar fi *intensare* (*t > ț* înainte de *e* închis?)*

— p. 590. Același, „*Capestrel* ca uzurpator“. În nord-vestul Munteniei se zice *alba'n capestrelle* în loc de *alba'n capesterie*, pentru că sensul cuvântului *căpesterie* fiind necunoscut, *alba* se consideră ca însemnând ‘*iapă rea*’ în loc de ‘*făină*’.

— p. 597. M e y e r - L ü b k e, asupra cărții lui E. Schopf, „Die konsonantischen Fernwirkungen“ ck. La pag. 598 o notiță asupra desvoltării fonetice a cuvântului rom. *ciur*.

— p. 694. J. Br ü ch, „Despre rom. *crunt*“; *ue > u* ar aparțineă unei perioade preromâne, cum se arată din numele râului *Fronto*. Cernăuți.

E. Herzog.

numai *pk'in*, pe când în celelalte cuvinte de tipul acesta *pk'* și *k'* se găesc alături (*pk'atrâ* și *k'atrâ*), probabil pentru a-l deosebi de *k'in* (=chin). La pag. 560 nu'nțeleg bine sensul frazei „... und ihm kein *cüni* zur Seite steht“.

* [Etimologia aceasta nu-i nici necesară, nici probabilă. Chiar dacă am admite că forma *aușel* redă greșit o rostire dialectală — ceea ce nu este dovedit — lat. *aucellus* nu poate fi considerat ca etimon, deoarece acesta ar fi dat românește **acel*, cu prefacerea lui *au* proton în *a* (cf. *Conv. lit. XLIV* 470, *Dacoromania* I. 411). Nu văd de ce să nu admitem ca această pasăre să fi fost numită „moș mic“. S. P.]

** [Etimologia acestui cuvânt a dat-o acum Giuglea în acest buletin p. 823 S. f.]

CRONICĂ.

Duiliu Zamfirescu.

(1858 — 1922)

Generația veche a scriitorilor noștri se duce. În ultima vreme, la răstimpuri scurte, au murit Caragiale, Delavrancea, Coșbuc, Vlahuță. Vara trecută, s'a stins și Duiliu Zamfirescu. Pe neașteptate. Iși purtă încă, atât de mândru, făptura lui robustă, înaltă, elegantă! Șuvitele cărunte abia domolise și rotunzise puțin gesturile viguroase, uneori prea tăioase. A fost un scriitor izolat De-aceia, mulți l-au ignorat sau l-au bârfit. Născut la Plăginești (R.-Sărat). Intrat de timpuriu în diplomatie, a stat vreme îndelungată în centrele europene, îndeosebi la Roma. Se face cunoscut prin „Literatorul“ lui Macedonski (1880). Poate că ceva din antipatia, de care eră înconjurată revista, s'a revărsat și asupra începătorului nostru.

Primul volum, *Fără titlu* (1883), cuprinde și versuri și proză. Cu tot cadrul strein căutat, părte din poezii poartă pecetea lui Alexandrescu și Eminescu. Lipsește accentul propriu. „Harpista“, mult recitată, nu-și datorește faima decât unor elemente dramatice vioaie. Volumul următor, *Alte orizonturi* (1894), arată calea potrivită lui Zamfirescu: oda, cântecul și pastelul. Acesta din urmă, spre deosebire de al lui Alecsandri, e dinamic și variat. Exemplu: „Culcate-s romanițe“... E încercată, pe alocuri cu succes, apropierea atmosferei și ritmului popular. În *Imnuri păgâne* (1897), o filosofare searbădă strică unitatea încercării unui poem, „Fiica haosului“. Caracteristic, elanul către clasicitatea veche și satirizarea «squalidei realități» de azi („Către Cleobul“). *Poezii noue* (1899) surprind prin gama patriotică, mult evidențiată, însă versul tot nu prinde un suflu puternic, eroic („Buzescu“). Notele energice sânt retorice. De asemenea, în satira lui Zamfirescu, dacă intensitatea crește, tonul depășește repede măsura și versul cade în vulgar („Invectivă“). Model de vers muzical și evocator e în „Don Juan“:

Lunecuş brumat de rouă,
Către care lume nouă
Duce alba ta carare
Peste margine de mare?
Ești tu puntea aruncată
Peste vremi de altădată,
Sau ești drum spre o splendoare
Viitoare?

Mai puțin încheagată decât des citata poezie „Sosesc“, „Palinodie“ e, totuși, mai caracteristică pentru autor prin predominarea elementelor intelectual și cultural¹. *Pe Marea Neagră* (1919) conține poemul eroic „Mirită“, cetit la Academia Română încă din 1910. Poemul reușește în părțile lirice, idilice și în pastelluri, mai ales când se simte influența populară. Acțiunea e neclară, frântă. Tipic pentru concretizarea lesnicioasă a abstractului e „Timpul zboară“². Ca să încheie ciclul versurilor, adaug: poeziile au fost

¹ Recensia în Noua Revistă Română, 1900, 43—5, e nedreaptă, socotind „Poeziile noue“ inferioare celor două volume d'înainte.

² Recensii: E. Lovinescu, *Critice*, V, 44—51, remarcă „forma senină a unei arte pururi tinere“; C. Papadopol, *Dunărea, Adevărul literar*, 1922, Nr. 86, dă catalogări minuțioase. Al. Busuiocanu, *Scriitori și cărți*, 1919, 183—201, socotește pe Zamfirescu un „aristocrat al verbului“.

publicate întâiu în „Literatorul”, „Convorbiri Literare” (cele mai multe), „Literatură și artă rom.” Unele din ele n’au fost republicate în volume. Deci, oarecare simț critic. Dar, încă multe ar fi meritat aceeași soartă. Traduceri în versuri, Zamfirescu n’a prea făcut. Menționez una, mediocră: „Hernani” de V. Hugo¹.

În genere, poeziile lui Zamfirescu au o formă distinsă și armonioasă. Limpezime și contur sobru, roman, un accent adânc original le lipsește. Prea multă cumpănire și modelare, în paguba spontaneității. Adesea, chiar o apăsătoare răceală. Mai mult o manie de a filosofa decât o cugetare personală, caracteristică. În schimb, ce operă sculpturală în versurile cu lirism ușor și grațios!²

Nuvelele din „Fără titlu” nu cuprind o realizare artistică deplină; se găesc însă schițări vii de portrete și un bun dialog. „Jeana” are ceva din curăția Sașei Comănășteanu, despre care vom pomeni mai la vale. În «*Novela*» (1888), rare închegări de sine stătătoare („Subprefectul”); încolo, apăsător subiectivismul cu nuanța pesimismului. În același timp, se găesc, răspândite prin reviste, nuvele nestrânse în volum. În „Un drum greșit”, nuvelă cu proporții mari, apare un Victor Comănășteanu. Numele de familie va reveni în romanele lui Zamfirescu³. Interesantă, nota de alegorizare („Cele două surori”)⁴, care e însă repede trecătoare. În *Novela românească* (1889) e numai un reportaj de fapte — și descrieri. *Furfanțo* (1890) e poate cea mai izbutită nuvelă a lui Zamfirescu. Pesimism și teorii filosofice nu-s; curgere firească și vioiciune în desfășurarea acțiunii. Câteva schițări de caractere bine prinse. Volumul *O muză* (1922) cuprinde, între alte bucăți, seria care reliefează vioua figura unui diplomat american compozitor.

Darul descrierii și ușurința în dialog fac trecerea spre romane. Lipsa de motivare însă și stângăcia în conducerea acțiunii sânt un avertisment. Primul roman al lui Zamfirescu, *În fața vieții* (1884), e o lucrare hibridă. Aspra critică a lui Gherea, minus teoriile sociale, e îndreptățită⁵. Romanul n’are pătrundere psihologică și motivare. Ba, sânt și părți copiate de-a-aiurea.⁶ În *Lume nouă și lume veche* (1891) găsim teză moralistă, descrieri forțate, subiectivism. Autorul nu reușește în zăgrăvi ea josițiilor. Dar, alături de libidinoasă „Miri”, e și figura curată a Henrietei, al doilea modelaj spre Sașa. *Viața la țară* (1894) începe cunoscuta serie a Comănăștenilor. E singura lucrare a lui Zamfirescu, ce s’a impus tuturor. A atins cel mai mare tiraj de carte românească: 47.000 exemplare⁷ și a 5-a ediție a apărut de curând. Multă acțiune și intrigă n’are. La urma urmei, totul se reduce la ideea nedesrădăcinării de pământul strămoșesc. Ideea e chiar teoretizată, dar nu în felul searbăd ca în celelalte scrieri. Coarda sentimentală primează. E aici o galerie de fermecătoare tablouri, un optimism sănătos, pretuitor a orice valoare morală, în orice clasă socială s’ar găsi⁸. Bogată și colorată descriere, ca și lirismul ce încălzește toate paginile, nu-s o piedică pentru obiectivarea unor personaje vii, cum e neuitata Sașa Comănășteanu. Seria e continuată prin *Tănase Scatiu* (1895). Aici e mai puțin viață și distincție decât în romanul anterior, dar e mai multă unitate și crearea unui tip: arendașul parvenit. Și stilul e «mai uscat și mai sec»⁹. În *Războiu* (1897) nu e un tot ci numai scene. Sânt însă câteva caractere «bine fixate și simpatice»¹⁰. E bine, firește, ca romanele să fie cetite în legătura lor¹¹. Cu *In-*

¹ Literatorul, 1882, Nr. 6. Finele semestrului I.

² M. Dragomirescu, Viitorul, 11 Noembrie 1922. Cronică elogioasă.

³ Convorbiri Literare, 1888, XXII, Nr. 8, Noembrie.

⁴ Literatorul, 1880, Nr. 17, 18 Mai.

⁵ *Studii critice*, ediția II, 256—88.

⁶ Din prefața lui Bourdeanu a traducerii sale: Arthur Schopenhauer, Pensées et fragmentis. Paris 1880. Plagiatul e arătat de P. Nicanor & Co., *Viața Românească*, 1909, IV, vol. XIV, 136—8.

⁷ *Adevărul literar*, 1922, 3 Decembrie.

⁸ E. Lovinescu, *Critice*, V, 19—35.

⁹ I. Chendi, *Impresii*, 227.

¹⁰ I. Chendi, *Sămănătorul*, 1903, III, vol. III, 31.

¹¹ G. Bogdan-Duică, *Luceafărul*, 1907, VI, 191—5.

dreptări (1900), puterea de creație coboară și mai mult. Sânt în genere, numai calități de formă, rar de fond, cum e crearea Porței. Viața românească a Ardealului e redată în ce aveă ea mai bun¹. Ultimul roman din serie, *Anna sau Ceeace nu se poate* (1906) e un simplu film al scenelor de dragoste din jurul lui Alexandru Comănășteanu. Cea din urmă ediție a „Vieții la țară“ (Cultura națională, 1922), apărut după moartea lui Zamfirescu, cuprinde o prefață a autorului. Aici e, oarecum, testamentul lui literar. Pentru el, naționalitatea e o condiție esențială în artă. De căpetenie e și grja de limbă corectă, aleasă. Aflăm aici și intenția ce aveă de-a trece pe Comănășteni prin războiul nostru cel mare. Incă un roman: *Lydda* (1898). Deși tema e prea romantică, partea epică e bine înțesă și, uneori, înduioșătoare; întunecă însă mult un bagaj greoiu de sofisticizare.

Dialogul vioiu și găsierea cuvântului potrivit, semnificativ personajului ce vorbește, sânt însușiri de dramaturg. Zamfirescu însă a e prea putine resurse în invenția și înodarea acțiunii, ca și în motivarea ei. Așa va fi teatrul său. *O suferință*², un act și două tablouri, în versuri, e îmbibată de un romantism bolnavicios și fals. *O amică*³, comedie într'un act, e fără intrigă. *Lumină nouă*⁴, comedie în 3 acte, are o atmosferă mistică b ne susținută la început, apoi vulgarizată. Pentru *Poezia depărtării*⁵, drăni în 4 acte, motivarea acțiunii nu reiese nici teoretic din scrisoarea lui Zamfirescu, adresată, cu prilejul reprezentării piesei, Teatrului Național din București. În sfârșit *Voichita*⁶ comedie în 3 acte, cu tot interesul provenind numai din situații, atrăgătoare uneori prin ele înșile, dar exploitate de autor după voința lui, nu după firea personajilor.

În câteva articole de critică literară risipite prin reviste, Zamfirescu se vâdește a fi puțin potrivit și pregătit pentru acest domeniu și, mai ales, puțin obiectiv. El atacă pe de o parte pe scriitorii noi, «simbolisti decadenti» sau «futuraști» (Literatura viitorului, «Unor prieteni tineri»⁷), pe de altă parte pe scriitorii ardeleni, îndeosebi pe Slavici. Tot aci se pot grupă și comunicările făcute Academiei Române, al cărei membru a fost Zamfirescu. Sânt patru: două de știință politică și două de critică literară. Din acestea din urmă, prima a servit ca discurs de recepție: „*Poporanismul în literatură*“, rostit la 16/29 Mai 1909. Discursul a stărnit o vâlva considerabilă. Zamfirescu combăteă cu asprime curentul poporanist, lovind în Coșbuc, Goga, Popovici-Bănățeanu, Slavici, care, după dânsul, prin izvorul restrâns al inspirației și tratarea simplistă, țineau literatura românească în mediocritate. Firește, noul academician n'aveă dreptate, nici în principiu, căci artistul e liber să-și aleagă domeniul inspirației și modul de realizare, nici, mai ales, în aplicare fiindcă cei ironizați cu o superficialitate și o suficiență condamnabile, erau dintre cei mai buni scriitori ai noștri. De altfel, Titu Maiorescu a răspuns și a respins punct cu punct toate afirmațiile greșite⁸. Aprinsa polemică ivită

¹ M. Dragomirescu, *Convorbiri Critice*, 1909, II, 302. Scăderile romanului au fost subliniate de D. Tomescu, *Ramuri*, IV, 444—7 și I. S., *Viața Românească*, 1909, IV, vol. XII, 426—7.

² *Literatorul*, 1882, Semestrul I, Nr. 4. (Indic unde-s tipărite piesele, fiindcă D. Adamescu nu o spune în „Contribuțiune la bibliografia românească“).

³ *Convorbiri Literare*, 1912, Martie.

⁴ *Convorbiri Literare*, 1912, Aprilie.

⁵ *Convorbiri Literare*, 1913, Martie—Iulie. Reprezentată întâiu la București, la 25 Ianuarie 1913. Al. Busuioceanu, *Figuri și cărți*, 162—5, o numește „piesă lirică frumoasă“, adăogând: pentru dramaturg, lirismul e o slăbiciune. — A. de Herz o laudă exagerat. *Convorbiri Literare*, 1915, XLVII, 213—5.

⁶ *Convorbiri Literare*, 1919, Mai—August. E. Lovinescu, *Critice*, V 36—43 prezintă personajile ca nemotivate.

⁷ *Convorbiri Literare*, 1916, Ianuarie, Aprilie.

⁸ Dl. M. Dragomirescu crede că răspunsul n'a fost suficient. (*Convorbiri critice*, 1909, 2; Mai). Polemica nu dus-o, mai cu seamă Nicanor & Co., dar scoborând uneori prea mult nivelul discuției (*Viața Românească*, 1909, IV, vol. XIII, 271—8, vol. XIV, 125—84). Așa de violent nu-l mai atacase pe Zamfirescu de cât Chendi. (*Sămănătorul*, 1903, II, vol. III, 591). Polemică duceă și „Tara noastră“. De asemeni *Ramuri*, IV, 609—15, prin D. Tomescu. Zamfirescu a răspuns cu o extremă violență (*Convorbiri Literare*, 1909, Iunie—Sept.).

cu acest prilej n'a descurajat pe Zamfirescu. In comunicarea sa *Metafizica cuvintelor și estetica literară* (13 Mai 1911), atacă din nou poporanismul, socotindu-l ca o substituție a personalității colective de jos anatomiei individului de sus — și, deci, opus clasicismului. Poeții s'ar împărți n: superiori, abstractivi și inferiori, sensoriali. Dacă aceste grupări sânt arbitrare, în schimb Zamfirescu are dreptate, când se împotrivesște provincialismelor, care strică unitatea limbii literare.

Și iată că, după atâta zbuțum, cel care s'a ridicat în artă la înălțimi remarcabile, iar în cariera-i de diplomat până la ministeriatul externelor, s'a liniștit pentru totdeauna. Dar oamenii rămâri aceiași și în fața unui mormânt. S'a vorbit deci și acum despre el prea puțin sau superficial¹. Se va face totuși dreptate. A și început².

Duiliu Zamfirescu a încercat toate genurile literare și a izbutit de multe ori. Ca om, va fi avut poate vina unei poze aristocractice; ca scriitor însă a îmbrățșat la fel pe oricine și orice găseă de preț, pretutindeni. A descris, cu pietate și dragoste, boierimea cinstită, care cădea, dar n'a uitat și pe iubitul lui Micu, creație de adevărat țaran român. A lovit în poporanști, care erau mai mult ardeleni, dar ne-a înfățșat, înfiorat de adâncă dragoste de neam, Ardealul păstrător al unor prețioase însușiri ale rasei. Versul lui fraged, distins, armonios, ne îndreaptă spre clasicismul roman și ni-l apropie. Opera lui Duiliu Zamfirescu va rămâneă, în partea ei bună, ca un îndemn la înfrățșirea socială, la ascultarea, mișcată și înțelegătoare, a chemării pământului și sângelui străbun, ca un spor de înălțare peste contingentele materiale spre ce ne e suprema datorie: moralul, idealul — și ca un model de aleasă artă a verbului românesc.

N. Georgescu-Tistu.

Ion Scurtu.

(1877—1922).

La 23 Iulie, a murit la București, Dr. Ioan Scurtu. Celor mai mulți le este cunoscut ca îngrijitorul și adnotatorul celei mai bine rânduite și mai răspândite ediții de poezii de Eminescu. Puțini știu însă că, din studierea marelui nostru poet pentru pregătirea unei vaste monografii, Scurtu își făcuse un scop al vieții.

Calde cuvinte de amintire despre el a scris Dl. Alex. Lapedatu. (Broșura „Dr. Ion Scurtu, cuvinte de amintire“, Cluj, Cartea românească, 1922, pp. 23).

Născut în Brașov, a urmat liceul românesc din loc, unde tatăl său era profesor. Dl. Sextil Pușcariu ne-a povestit, în „Cugetul românesc“, 1927, pg. 550-3, frumoase aduceri aminte despre elevul inimos și înflăcăratul orator, care eră Scurtu pe acea vreme. Suflet entuziast, totdeauna străbătut de sfințenia ideii naționale, tânărul care simțea de pe băncile școlii nevoia de a adora și sluji ceva mareț, și-a sacrificat liniștea unor îndelungi și răbdătoare studii literare, pentru care avea o deosebită înclinație, propagandei și luptei naționaliste. Iși intrerupe studiile de la Universitatea din Budapesta, trecând ca redactor intern la „Tribuna“. Colaborează la reviste și scrisul său îndrăgostit împune, dar îi naște și vrăjmași, din pricina cărora pleacă la București. Scurtu intră și el în seria glorioasă a dascălilor ardeleni, care au luminat și înflăcărat Românimea liberă din Sud de Carpați. Profesor pe catedră va fi mai târziu, căci nu stă în mult aci ca ziarist, ci se'ntoarse în Ardeal, ca să-și continue studiile la Universitatea

¹ I. Georgescu, Transilvania, 1922, LIII, 390—1.

² I. B. V. Convorbiri Literare, 1922, LII, 484. Inșiși Nicanor & Co., îi dau partea de merit. (Viața Românească, 1922, XIV, 449—51). T. Arghezi îi ia apărarea (Cugetul Românesc, 1922, I, 443). I. Foti îl slăvește (Cele trei Crișuri, 1922, III, 149). Pamfil Șeicaru îi subliniază merite incontestabile (Gândirea, 1922, II, Nr. 16, 17—8). Petronius cere ca Zamfirescu să fie mai mult citit (Viitorul, 17 Dec. 1922). Ateneul român l-a sărbătorit.

din Cluj. Aici fu stegarul studenției românești. Indrăzni să încoroneze momântul lui Avram Iancu, înfruntă condamnarea la închisoare și trecu din nou Carpații. Plecă însă în curând la Lipsca, unde își trecu doctoratul în litere (902) cu o teză de merit: „Viața și scrierile în proză ale lui Mihail Eminescu“. Lucrarea aceasta eră numai un fragment din monografia concepută de el.

Intors la București, fu un excelent profesor. Timpu liber și-l folosi în publicistică și politică. Tipări un mic studiu despre „Portretele lui Eminescu“ și publică din opera poetului: fragmentul de roman „Geniu pustiu“, un prim volum din „Scrieri politice și literare“ și „Lumină de lună“, poezii. În revista „Sămănătorul“, scrisse numeroase articole de istorie, critică și polemică literară. În special, cele care privesc pe Eminescu și epoca sa sânt de un real serviciu pentru cercetători.

A luat parte la războiul pentru întregirea neamului, ca ofițer voluntar. Dar sănătatea nu i-a îngăduit să facă aici serviciul până la urmă și, întors în 1918 la București, află că i s'a nimicit tot materialul strâns pentru monografia lui Eminescu. A fost, de-sigur, cea mai mare nenorocire din viața lui și o grea pierdere pentru istoriografia literară românească.

Bolnav din ce în ce mai greu, el mai suportă, cu resemnare de altfel, patru ani. N'a cerut nimic, nu s'a plâns nimănui. Eră aproape uitat de lume, când moartea atrase cuvenita atenție asupra agerului și stăruitorului muncitor pe ogorul nostru național și cultural¹.

Di Alex. Lapedatu a luat lăudabila inițiativă de a împlini o scumpă dorință a mortului: crearea unui fond de premii, la Universitatea din Cluj, pentru lucrări originale asupra lui Eminescu.

N. Georgescu-Tistu.

Andrieu B' rseanu.

Despre acest bărbat, care are merite nepieritoare pentru cultura neamului nostru, ar fi trebuit să se scrie la rubrica aceasta abia peste douăzeci de ani, c'ci, deși alții, la vârsta de 64 ani, caută odihnă, el nu pregetă la nimic, cu toată sănătatea sa zduncinată, eră sufletul mișcării culturale pentru luminarea maselor de dincoace de munți, organiză echipe de muncitori intelectuali, îndemnă la muncă, încălzeă inimile, și ori de câte ori i se cereă, da sfaturi înțelepte ieșite dintr'o minte ordonată, dintr'un larg sentiment de umanitate, din dragoste de neam, din cunoașterea adâncă a istoriei acestui neam și dintr'o bogată experiență.

Nascut n' 7 Octomvrie 1858, în același an cu Vlahuță și Zamfirescu, în Dârstele Brașovului, dintr'o familie de preoți, a avut norocul să fie crescut în casa unchiului său, Dr. Ioan Meșotă, al doilea director, în ordine cronologică, al „marelui gimnaziu ortodox“, doctor în filosofie de la Universitatea din Bonn, istoric de seamă și om de o corectitudine exemplară. Influența acestui om integru asupra nepotului sau Andrieu e de netagăduit, atât în privința formării caracterului lui, cât și asupra predilecției lui pentru studiul limbei române și al istoriei. Terminând liceul din Brașov, în anul 1878, își continuă studiile la Universitățile din Viena și München. Înzestrat cu cunoștințe temeinice, s'a întors la Brașov, unde a fost angajat ca profesor la liceu, de unde apoi în anul 1880 a trecut la școala comercială. Eră unul dintre cei mai iubiti și mai respectați profe ori de acolo. Dăruit de la fire cu un tact pedagogic foarte fin și cu deosebit talent de orator, lecțiile lui de istorie și de literatură română erau o adevărată sârbătoare pentru elevi. Colegii se mândreau cu el și tot, fără excepție, îl iubeau și-i ascultau sfatul. Crescut și angajat la muncă într'un mediu atât de idealist, cu o veche tradiție culturală, trăind între harnicii Români care se jertfiseră

¹ Barbu Lăzăreanu a publicat un articol despre Scurtu. (Adevărul literar, 6 Aug. 1922).

pentru întemeierea și menținerea liceului și între cei ieșiți din școala acestora, s'a potențat în el *cultul oamenilor mari și respectul tradițiilor nobile și al „datinilor sfinte, vechi“*.

N'a fost mișcare culturală, la care Andreiu Bârseanu să nu fi luat parte, la început supt conducerea altora, iar mai târziu în frunte, și ori la ce se angajă, se achită în mod strălucit de rolul său.

Ca profesor la Brașov, a scris studiul său amănunțit și bine documentat „*Istoria școalelor centrale române gr. or. din Brașov*“, lucrare premiată de Academia Română, care i-a și deschis porțile, alegându-l, în anul 1908, de membru activ. Ardelenii, apreciindu-i valoarea, i-au încredințat, în a. 1911, conducerea celei mai înalte instituții culturale de dincoace de Carpați, a „*Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român*“. Această alegere l-a determinat să părăsească Brașovul și să se stabilească la Sibiu. Și până atunci, Bârseanu, în urma legăturilor sale cu toți Români de frunte din toate colțurile provinciilor românești, fusese *un adevărat apostol al unității culturale a poporului român*, dar acum, când câmpul de activitate i se lărgise atât de mult, i s'a dat *posibilitatea de a îmbrățișa problema întreagă a cultivării maselor, în toată complexitatea ei*, fără a fi superficial în nici o direcție, chemând la contribuție școala și biserica și conferențieri din toate ramurile, înființând biblioteci populare în toate părțile, îndemnând la augmentarea colecțiilor etnografice, inițiat și sprijinind diferite însoțiri și organizări culturale și economice, etc. În cursul războiului mondial, când a dat dovadă de adâncă resemnare și de mult tact și curaj întru apărarea contra agresiunilor dușmane, a instituțiunii în fruntea căreia se găsea, a căutat să aline durerea și dorul de casă al bieților soldași, prin trimitere de cărți de literatură și de rugăciuni. Nu i-a fost dat să se bucure multă vreme de unirea poporului nostru, care o visase în tinerețe, căci, în 18 August 1922, moartea l-a răpit dintre noi, din plină activitate.

E greu a scoate la iveală, pe o pagină două, toate calitățile și toate meritele acestui om de caracter nobil, și luminat, cu vederi largi, lipsit de ambiții desarte, cu mult bun simț, cu o fire blândă și împăciuitoare, cu multă carte și cu dor de a se cultiva mereu. Se cade totuși să-i aducem și noi prinosul ce-i datorim, amintind la locul acesta de talentul lui de scriitor în versuri și în proză, în care iese, în primul rând, la iveală sentimentul național și *simțul de limbă deosebit de profund*, cum rar îl întâlnim la alți scriitori. Nu există colț de țară în care să nu se cânte „*Imnul Unirii*“ și „*Tricolorul*“, poezii pline de avânt tineresc și de speranțe. Tocmai din această cauză e de regretat că, în urma ocupațiilor sale multiple, n'a putut scrie mai mult. Și cu toate acestea *folklorul român îi datorește una din cele mai frumoase colecții de versuri populare „Doine și strigături din Ardeal“* (făcută împreună cu profesorul universitar cel *Dr. Ioan Urban Jarnik*), precum și cele „*Cincizeci de colinde populare*“ și „*Snoavele și glumele lui Sandu-Pungă-Goala*“, iar în *istoria literaturii noastre vechi, și-a înscris pentru totdeauna numele la capitolul despre catehismele luterane*, aducând lumină nouă în istoria acestor cărți, în urma descoperirii făcute de el a unui volum de mare valoare, în Sighetul Maramurășului!

C. Lacea.

Vasile Ranta Buticescu.

Între scriitorii ardeleni din generația mai veche, care și-au împlinit cu mai puțin talent, dar cu mult zel datoria de a-și lumina neamul în zilele de asuprire, trebuie pomenit cu cinste și V. Ranta Buticescu. A fost fiul prima-

1 Cf. studiul d-lui Drăganu din acest volum pp. 582-592.

rului poreclit Butica din comuna Mierța de pe Valea Almașului. S'a născut în 1841. Studiile secundare și universitare și le-a făcut în Cluj. După terminarea acestora a fost mai întâiu notar la tribunalul din Cluj, apoi jude la acel din Bistrița. Anii din urmă ai vieții și i-a petrecut ca pensionar în Cluj, stingându-se în 8 Octombrie 1922, după ce și-a văzut împlinit visul din tinerețe :

„Să mi ajung' înfloritoare
Țărișoara 'ncântătoare,
Să'nflorească-un simț frățesc
Pe pământul românesc“.

Necunoscut în vechiul regat, eră pe vremuri unul dintre cei mai populari colaboratori ai revistelor ardeleni „Familia“ din Oradea și „Amicul Tinerimii“ din Gherla. La concursurile de nuvele publicate de Iosif Vulcan a câștigat ca premiu un condei de aur împodobit cu pietre scumpe și de mai multe ori mențiune. A publicat în volum: „Poezii“, Gherla, 1881 și „Nuvele“, Gherla, 1902. Poeziile sale sânt produse artistice cu pretenții modeste, rasărite din sufletul unui țărăn cultivat, deci foarte apropiate de felul de a fi al poeziilor populare. Le lipsește inspirația și avântul, iar forma le este străică în imagini poetice. Adeseori găsim în ele reminiscențe din poezii clasici cetăți în școală, mai ales din Horatius. Ținta vieții trebuie să ne fie să fim Români și cetățeni buni. Tinerii să se ferească de ispitele care-i pândesc din toate părți e :

„Dar inima țării cruce și sufletul de pată ;
Respinge patimi negre ce vin și ni se cer . . .“

Mai cetite i-au fost nuvelele, în care schițează subiecte din viața poporului românesc, legende ca „Pietra Dochiei“, ori își transcrie în proză o seamă din lucrurile versificate în tinerețe, cum e „Împăratul pasărilor“ ș. a

N. Drăganu.

Tudor Pamfile.

Prin moartea, în floarea vârstei, la Chisinau, a ofițerului cu trup de uriaș și suflet de copil, folklorul românesc a pierdut pe cel mai harnic și — împreună cu răposatul Marian — cel mai fecund cercetător al său.

De la 1908, când a apărut colecția sa de *Cimlitiuri Românești*, în seria de publicații „Din viața poporului român“ a Academiei Române, până acum câteva luni, când o misterioasă boală l-a doborât pe neașteptate, în toată activității sale culturale din Basabia, Pamfile n'a încetat de a fi albina harnică a folklorului nostru, adunând din florile câmpului și depunând în faguri mierea sufletului popular, fără a se lăsa descurajat nici de indolența de trântor parazit a „publicului rafinat“, nici de înțepăturile veninoase ale câte unei viespi filologice: pentru că iubirea lui de popor și de muncă eră mai tare decât toate obstacolele.

Se cuvine însă, să punem, că, în schimb, sprijinul Academiei Române nu l-a lipsit niciodată.

Mai toate lucrările lui, — afară, bine'nțeles, de revistele „Ion Creangă“ și „Miron Costin“, ori de cutare schiță basarabeană apărută în „Convorbiri literare“ și atâtea alte povești publicate prin „Floarea Darurilor“, — au văzut lumina tiparului în editura acestei înalte instituțiuni de cultură: fie în „Analele“ ei (ca *Jocuri de copii*, 2 vol., completând pe 1-iul, apărut în 1909), fie în colecția de studii și cercetări sus-citată (ca: *Industria casnică la Români*, 1900; — *Sărbătorile de vară la Români*, 1911; — *Boli și leacuri la oameni, vite și păsări*, 1911; — *Cântece de țară*, 1913; — *Povestea lumii de demult*, 1913; — *Sărbători de toamnă și postul Crăciunului*, 1914; — *Crăciunul*, 1914; — *Cromatică poporului român*, 1914; — *Diavolul*, 1914; — *Cerul și podoabele lui*, 1914; — *Agricoltura la Români*, 1915; — *Mitologie populară*, 1, 1916; — *Văzduhu*, 1916). Ba, cutare din ele a fost și „înconronată“.

Intre hârziile rămase de pe urma lui sânt, însă, multe (volume întregi) care aşteaptă să vadă în ele lumina publicităţii. Le-am avut în mâni, parte din ele, şi, fără îndoială, — dacă nu culegerea de „Kryptadia“, — cele mai multe ar merita această favoare.

V. Bogrea.

M. Lupescu.

O pomenire pioasă se cuvine, de sigur, şi vrednicului bătrân, care a murit, la 17 August 1922, într'un spital din Iaşi, după o lungă carieră de luminător al satelor şi desgropător al comorilor populare.

La „Ion Creangă“ şi, acum în urmă, la „Sezătoarea“ reînviată, a fost unul din stâlpii pe care se sprijineau iniţiatorii mai cu încredere.

Regretatul Pamfile l-a asociat la monografia sa despre „Cromatică“ şi, dacă oamenii ca dl Gh. T. Kirileanu sânt gata oricând să-şi dea contribuţia, atât de preţioasă, la publicaţiile de folklore, meritul e şi al dascălului, care a ştiut să împărtăşească ucenicilor ceva din marea, cinstita iubire ce-l însufletea pentru frumuseţile ignorate ale sufletului popular.

Să nu-l uităm!

V. Bogrea.

Ioan A. Scarlatescu.

În preajma vârstei de cincizeci de ani s'a stins, în ziua de 19 Septembrie, la Bucureşti, poetul şi compozitorul Ioan A. Scarlatescu.

Făcea parte din gruparea tinerilor strănsi în jurul lui T. Maiorescu. Introdus de prietenul său I. Al. Brătescu-Voineşti în cercul Convorbirilor literare, el publică întâiele sale versuri la 1893 în revista căreia avea să-i rămână credincios până la sfârşitul vieţii. O formă îngrijită şi o puternică influenţă eminesciană caracterizează versurile sale, care nu izvoreau bogat din sufletul său zbuciumat de probleme filosofice.

Recunoscându-i talentul remarcabil muzic al Maiorescu şi, mai târziu Sp. Haret, îl ajută să plece în streinătate. Cu deosebire îl atrăgea Viena, marele centru muzical, în care a trăit aproape douăzeci de ani, luptând adesea cu greutăţi materiale, pe care căută să le învingă prin darea de lecţii de pian, dar izbutind să-şi agonisească în contact cu marii muzicieni ai timpului — acea solidă cultura muzicală, care se cunoaşte în compoziţiile sale Ca R. Wagner, pentru care avă un deosebit cult, el scria de cele mai multe ori însuşi versurile bucaţilor sale muzicale, une-ori în limba germană.

Fire retrasă şi discretă, cu pronunţate aplecări spre pesimism, el a trecut prin viaţă fără să fie apreciat în de ajuns ca muzician şi aproape necunoscut ca poet.

Un frumos necrolog plin de pietate a scris prietenul său I. A. Rădulescu-Pogoneanu în numărul din Octombrie al „Convorbirilor literare“.

S. P.

Constantin Găluşcă.

În momentul când tipărim ultimele coale ale Dacoromaniei aflăm de moartea lui Constantin Găluşcă. A fost un pasionat filolog, iubitor al lucrărilor de amănunt şi îndrăgitor al notişelor bibliografice. Elev al lui Al. Philppide, a stat ani îndelungaşi la Halle, în oraşul în care îşi făcuse studiile şi maestrul său Aici a publicat, în nemţeste, o ediţie a Psaltirei Voroneţene („Slavich-rumänisches Psalterbuchstück“, Niemeyer, 1913). A colaborat câţva timp şi la Dicţionarul Academiei. După el au rămas în manuscris câteva lucrări mărunte şi o ediţie critică a Evangheliarului de la Petrograd, pe care văduva răposatului le-a trimis Academiei Române spre publicare.

S. P.

H. Morf.

Nu împlinise 67 de ani, când a părăsit, la 23 Ianuar 1921, toate rosturile lumii acesteia, Elvețianul care, în 1909, luă succesiunea glorioșului său compatriot, Adolf Tobler, la catedra de romanistică a Universității din Berlin.

Fiu de profesor, elev al cunoscutului lingvist H. Schweizer-Sidler, la Zürich, și al nu mai puțin cunoscutului romanist Ed. Boehmers, la Strassburg, unde promovă, în 1877, cu o disertație («Die Wortstellung im altfranzösischen Rolandsliede»), despre care Gaston Paris — marea personalitate ce avea să-l influențeze atâta, în cariera sa științifică și didactică — se exprimă elogios; întreprinzând, ani de-a rândul, călătoriile de studiu în ările romănice (Spania, Italia, Franța, România); cercetând mereu, când graiul acestora («Die Untersuchung lebender Mundarten und ihre Bedeutung für den akademischen Unterricht» sau «Die romanische Schweiz und die Mundartenforschung»), când literatură lor («Von Rolandslied zum Orlando furioso» sau «Die französische Literatur im Zeitalter der Renaissance»), când pe amândouă împreună («Aus Dichtung und Sprache der Romanen»); colaborând mai târziu, ca editor, la ve titlul «Arhiv» al lui Herrig, cu importante contribuții din aceași domeniu, — Heinrich Morf adică la Berlin, nu numai o strălucită făgăduială de viitor, ci și un întreg trecut de muncă și un crez științific pe care-l propovăduise fără șovăire (v. „Das Studium der romanischen Philologie“). De aici, marele lui ascendent moral, oar și de la o puternică minte biruind prejudecățile, de la o caldă și nobilă inimă, pe care războiul avea să o ranească de moarte. Căci ceea ce l-a răpus pe Morf n'au fost numai privațiunile de ordin material, care au ajutat vechiului rău ascuns să-l răpună, ci și tragicul naufragiu al unui vis, pe care-l visase pe urmele marelui său maestru, Gaston Paris, și-l proclamase în zgomotul tunurilor, *Marte saeviente*: «Die Civitas Dei der Wissenschaft»...

Ce a făcut Morf la Berlin, — unde am avut norocul să-l ascult, — ca profesor și ca membru al Societății Filologice de acolo a spus-o, mișcat, un elev al său, dl Erhard Lommatzsch, în piosul cuvânt funebru publicat în „Arhiv“ (vol. 142, p. 18-19).

Ca opere științifice, «Zur Sprachgliederung Frankreichs» (pe baza Atlasului lingvistic al dl-ului Gillieron și a rolului dialectologic al diecezelor, semnalat încă din 1891 de a atele Rousselot) se adaugă, impunător, la puternica sinteză asupra literaturilor romănice din «Kultur der Gegenwart» și înnoitoarea prelucrare a „Istoriei literaturii franceze în sec. al XVIII-lea“ de Hettner.

Oricât de bogată însă, opera care a apărut supt însuși numele autorului e mult mai mică decât aceea părută supt numele elevilor săi: ca și C. Jireček, H. Morf scriă, așa - zicând, prin aceștia. Si câte unul, ca Tapolet, o mărturisește duos. El însuși care n'avea superstiția cantitativă a volumelor, avea totuși conștiința enormei munci închise în micul număr de pagini de sinteză ce dădea: „Fie, ca lectorul specialist să nu uite, că acela care tratează un mare domeniu de cercetare într-o expunere succintă fără aparat de note critice, adese-ori e nevoit, ca rezultatul unei laborioase cercetări de detaliu să-l exprime într-o scurtă propoziție, într-o simplă turură, sau ca o serioasă polemică cu o părere contrarie să o cuprindă într'un singur adiectiv» (*Geschichte der neueren franz. Litteratur*, I, Prefața).

V. Bogrea.

Hermann Paul.

Celebrul germanist și «Sprachphilosoph» de la München, decedat la 29 Decembre 1921, după ce oboseala bătrânețelor și suferințele îl orbiseră aproape, e unul din învățații străini care au avut o parte mai însemnată în formarea spiritului filologic din ultimele decenii în țara noastră: nu prin vestitul său „Grundriss der germanischen Philologie“, — demn pendant la al

1 Trebuie să spunem, totuși, că partea privitoare la literatura română abundă în aprecieri eronate și în nemeritate deprecieri globale, ca: „Rumänien gleicht einem Parvenu“ (p. 433), etc.

lui Gröber, — sau prin nu mai puțin renumitul „Deutsches Wörterbuch“ (apărut în a III-a ediție, la 1921), — rivalul „Etimologicului“ lui Kluge, — ci prin acea capodoperă a sa, care e *Prinzipien der Sprachgeschichte* (ed. a V-a, 1920) și care a fost adaptată la limba românească — cu un aport propriu ce nu se poate tăgădui fără nedreptate — de dl A. Philippide (*Prinzipii de istoria limbii*, Iași 1894).

Nicăiri, poate, ca în această carte, nu se găsește o mai magistrală analiză și expunere a resorturilor prin care se desfășură acel complex și pitoresc „fenomen istoric“ care e limba. Și — peste controversesele cu Wundt și alții — atâtea din adevărurile care sânt astăzi de domeniul comun în filologie își au izvorul în mintea puternicului cugetător și analist al limbii, care, moșneag infirm, găseă totuși, în sufletul său, energia trebuitoare ca să dicteze unui tânăr prieten reflecțiile sale «Über Sprachunterricht» (Halle 1921), — înduioșătoare pagini de testament științific, având ceva din melancolia apusurilor, cu lumina scăzută . . .¹

V. Bogrea.

N. G. Politis.

În Februar 1921 a murit, la Atena, cel mai de seamă folklorist al Greciei, profesorul universitar N. G. Politis.

Legende, obiceiurile, credințele, proverbele poporului grec n'aveau nici o taină pentru acest cercetător fără odihnă, care eră socotit în Apus, cu drept cuvânt, ca ultima instanță în materie. Opera sa fundamentală: *Μελέται περὶ τοῦ βίου καὶ τῆς γλώσσης τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ* este, prin spiritul critic și vasta informație a autorului — el întrebuițează și pe Zanne al nostru, iar Șăineanu îl folosește, la rându-i, în «Influența orientală» — un monument care onorează în cel mai înalt grad știința grecească și-i crează un titlu neperitor la recunoștința întregii lumi științifice. Polemica dintre Karl Dieterich și Bernhard Schmidt, relativ la valabilitatea metodei și rezultatelor lui Politis, s'a încheiat așa de victorios în favoarea învățatului grec, încât ultimul cercetător occidental în stil mare al acestui domeniu, John Cuthbert Lawson (*Modern Greek Folklore and ancient Greek Religion, A study in Survivals*, Londra 1910), calcă, hotărât, pe urmele acestui „duca e maestro“.

Fostul președinte al Sylogului „Parnassos“ întemeiase, în 1908, și o Societate de Folklor (*Λαογραφικὴ Ἑταιρεία*), avându-și organul său: *Λαογραφία* (I, 1909).

Sa amintim că, la 1916, când țara noastră s'a aruncat în luptă, Politis a fost acela care a luat inițiativa apelului cărturarilor greci pentru alăturarea la cauza Aliaților.

Gestul patriotului cinstește deopotrivă memoria și țara lui ca și opera savantului.

V. Bogrea.

Asbóth Oszkár.

Deoarece activitatea științifică a slavistului ungar Asbóth Oszkár interesează în mare măsură și pe filologii români, între savanții morți în vremea din urmă îl vom aminti în acest loc și pe el.

Asbóth s'a ascut în anul 1852 în Aradul-nou. Studiile universitare și le-a făcut în Leipzig, Berlin și Göttingen. În 1882 și 1889 a făcut călătorii de studii în Rusia. A fost profesor de slavistică la universitatea din Buda-

¹ Scriseseam aceste rânduri, când am putut vedeă altă broșură a învățatului german *Aufgabe und Methode der Geschichtswissenschaften*, Berlin u. Leipzig 1920. — Prefața spune durerea cea mare a autorului: că în lucrările sale e avizat exclusiv la ochi străini.

pesta. Înălăturat din funcțiune și scos dintre membrii Academiei ungurești pentru că a luat parte activă la mișcarea comunistă, a murit în 1920.

Și a început activitatea științifică cu o lucrare de filologie latină (*Die Umwanlung der Themen im Lateinischen*, Göttingen, 1875) pentru a se specializa în curând în filologia slavă, scriind în 1888 și 1889 (ungurește și nemțește) o gramatică rusească, la care în anul următor adaugă și o Chrestomatie, amândouă foarte bine apreciate de cei competenți, apoi publicând numeroase studii asupra raporturilor slavo-ungurești, pe care le-a urmărit neîntrerupt, purtând polemici aprinse mai întâiu cu Wolf Gyö-gy, apoi cu fostul său elev Melich János, care, aducând puncte de vedere nouă, a zdruncinat o seamă din vederile maestrului său, fără însă a-i întuneca meritul inițiativei și valoarea numeroaselor amănunte foarte prețioase.

Studiile de slavistică ale lui Asbóth au apărut în revistele *Magyar Nyelvőr*, *Nyelvtudományi közlemények*, *Nyelvtudomány*, *Archiv für slavische Philologie* și în colecția *Nyelvtudományi Értekezések*, publicată de Academia ungurească, precum și în extrase separate. Relevăm pe cele mai mari dintre ele: *A hangsúly a szláv nyelvekben* (NyK. XV); *A szláv szók a magyar nyelvben* (Nytud. ért. XVI, 3); *Szlávság a magyar keresztény terminológiában* (NyK. XXVI); *Ó-szlovén és új szlovén* (Nyr. XV) și *Ó-szlovén új-szlovén* (NyK. XXV); *Szláv igék a magyar nyelvben* (Nyr. XXV); *A magyar nyelvbe került szláv szók átvételének helye és kora* (NyK. XXX); *Lengyel és szlovén szók a magyar nyelvben* (NyK. XXVI); *A magyar nyelv árja és kaukázusi elemei* (NyK. XXXIII, XXXIV, XXXV); *Szlávjövövény szavaink I.* Budapest, 1907 (Nytud. ért. XX); *T-gadással kifejezett összehasonlítás* (Nyt. I, fasc. 4); *A nevetlen ujj* (Nyt. II, fasc. 4) ș. a. În vremea din urmă l-au preocupat în special chestiunile de fonologie: *A j'gy változás a hazai szlovének nyelvében és a dunántúli magyar nyelvjárásban*, Budapest, 1908 (Nytud. ért. XX); *A szláv torokhangok változásai. I A k és ő féle változás* (Nyt. I); *A magyar 'göröngy' szó és az ǣ: u hangok változása a szláv nyelvekben* (Nyt. III); mai vechiu e articolul *Megint egy szlávltván hungiörvény* (NyK. XXV) ș. a.

Cum e și firesc, prin faptul că exploră un element comun, tratând chestiunile indicate în titlurile de mai sus, Asbóth a trebuit să atingă numeroase lucruri care privesc și filologia românească.

Foarte bine se pot utiliza pentru clarificarea originii unor elemente slave din limba noastră unele din multele sale etimologii, chiar și când nu se ocupă în ele de corespondentele românești, de care n'avea nevoie pentru scopul urmărit (cf. *A „zsoitár, császár és király” szók meg egy kis helyreigazitás* în Nyr. XV. *Szűszék és hambár* în Nyr. XXIX. *Zomok és szomoga* în Nyr. XXXVII. *Foinagy és Foinegovics* în Nyr. XXV. *Néhány helynévről*, Brassó, Pécs, Pozsony, Rába etc. în Nyr. XXX. *Lapu és vidra* în NyK. XXIV. *Mégegyszer a «vidra» szó* în NyK. XXIV. *Zabola* în NyK. XXXII. *Pászta* în Nyt. I, fasc. I. *Párna* în Nyt. I, fasc. I ș. a.).

Asbóth știă bine românește, vorbind dialectul din ținutul Sibiului, mai ales din Rășinari, unde a crescut. Un oarecare timp a suplinit chiar catedra de limba și literatura română la universitatea din Budapesta. Astfel aveă puțința să discute cu competența cuvenită unele chestiuni privitoare la raporturile slavo-ungaro-române. În *Karácson* (Nyr. XV, pp. 169 ș. u. și 357 ș. u.) polemizează, într'un 'on cam neobișnuit și fără să fie convingător, cu Schuchardt care admite originea românească, nu slavă a ungurescului *karácson* (cf. și Nyr. XV, p. 200 ș. u.). În articolul amintit mai sus *A magyar 'göröngy'* etc. se ocupă și de dr. *grunj* și ar. *grundă* și *grândză*. La lucruri românești se rapoartă și *A horváth plugarina és az oláh plugar* (Nyt. II, fasc. 3) și *Polgár* (Nyt. II, fasc. 1), *Szerencse* (Nyt. II, fasc. 2), *Preszáká*, *Priszáká* (Nyt. I, fasc. I, în colaborare cu Alexics), *Érdélyi szász datul*, ș. a.

A scris numeroase dări de seamă și rapoarte, unele de întindere mai mare, despre lucrări înaintate pentru premii. Ne oprim aici numai asupra aceluia care se rapoartă la chestiuni românești.

În *Az oláh nyelvbé átment magyar szók* (NyK., XXV, pp. 325-341 și 428-448), în legătură cu recenziunea lucrării lor privitoare la elementele ungu-rești ale lui Alexics și Mándrescu, face o serie de observații foarte interesante și dovedite științific, alăturând și numeroase contribuții nouă și dându-ne astfel un adevărat și chiar important studiu asupra elementelor discutate.

În *Nyt.* I, fasc. 2, pp. 151-155 face o dare de seamă despre *Rumänisches Elementarbuch*-ul lui Tiktin, comparându-l cu lucrarea similară a lui Gartner și relevând o seamă de scderi ale cărții. Prețioase sânt mai ales observațiile asupra elementelor slave și ungu-rești.

În *Ö-görög helynevek Erdélyben* (*Nyt.* III, fasc. 2, pp. 104-109) și *Még-egyszer „Ö-görög helynevek Erdélyben“* arată cu multă pătrundere, uneori cam ironic, imposibilitatea derivării din grecește a unor nume proprii ca *Dipșa* < δῖψα, *Teoca* < Θήκη, *Galați* < Γαλάται, *Tempe* < τέμπη, *Herina* < Ἑρίνα, *Livadia* < Λεβιάδα, *Ida* < Ἴδα, derivare admisă de dl G. Kisch.

În *Történetírás és nyelvtudomány* (*Nyt.* IV, pp. 165-177) critică cu multă competență și în același timp cu ironie neîndurată lipsa de pregătire filologică a istoricului ungu-r Karácsonyi János, care, în lucrarea sa *Százeker baj, millió jaj egy tévedés miatt*, vrea să arate că Românii au ajuns în ținuturile locuite astăzi de ei după Unguri, utilizând tocmai argumente lingvistice.

Az oláh nyelv szláv szavainak kora (*Nyt.* II, fasc. 3, pp. 219-221) e o interesantă dare de seamă despre *Kad su počele du ulaze u rumunjski jezik najstarije njezova slavenske riječi* a d-lui Ilie Bărbulescu, pe care o găsește „confuză și din cale afară dogmatică“. Explică pentru ce lui slavon îi corespunde în românește uneori e, altă dată ă ori nimic, arătând că genul cuvintelor slavone a avut mare rol în această privință. Insistă asupra nasalelor ж, și ѡ, apoi a lui ки, и, și a corespondentelor lor în limba română, criticând cele spuse de Bărbulescu, care se contrazice mereu și afirmă că nu sânt exemple pentru fenomene pentru care Asbóth găsește cu sutele, și încheie: „După cele spuse mai sus nu mai sântem curioși de concluziile pe care le scoate autorul din astfel de premise relativ la locul unde au trăit Românii în timpurile mai vechi“. Acum, după moartea lui Asbóth, deci cam tardiv, dl Bărbulescu îi răspunde (*Arhiva*, XXX, No. 1, pp. 22-24) afirmând că această recenzie «pro domo elipsită de obiectivitatea științifică» După cele ce a scris Asbóth despre lucrarea amintită a lui Karácsonyi însă cu greu se poate crede că e vorba de ceva „pro domo“.

Activitatea lui Asbóth ar putea servi de pildă slaviștilor noștri care, în loc să constate că filologia românească n'a înaintat cu nimic de 40 de ani încoace și să bată apa în piuă ori să se ocupe de lucruri care nu intră în știință, ar face mai bine dacă ar urmări raporturile slavo-române cu aceeași perseverență ca și el pe cele slavo-ungare.

N. Drăganu.

RAPORT ANUAL.

I **Ședințele.** De la 1 Oct. 1921 până la 30 Noem. 1922 s'au ținut, Luni seara, între orele 6 și 9, cu totul 30 de ședințe, dintre care cea din 12 Decembrie 1921 a fost împreună cu o agapă colegială, sărbătorindu-se apariția în-aiului volum al *Dacoromaniei*. În afară de membrii menționați în lista comunicărilor ce urmează, au luat parte la ședințe și la discuții, d-nii Y Auger, N. Bănescu, A. Borza, St. Bezdechi, R. Demetrescu, N. Georgescu-Tistu, G. Kisch, Al Lapedatu, E. Panaitescu, V. Stanciu, M. Ștefănescu, Fl. Ștefănescu-Goangă, G. Vâlsan, V. Vârcol, dna M. Giuglea și dșoara Fl. Florescu.

II **Comunicări:** (Cele tipărite spațiat au fost publicate în DR. sau în altă parte):

V. **B o g r e a :** Etimologii, toponimice, notițe lexicografice: băginac, (t. badz-nak), bumar, avgar, Caransebeș, Lăune, fică, beșniță, Ghirgiș (13 XI. 21), balaur (< ital. ballauro), paziia (28. XI. 21), asturcan, burlic (monetă), brânt «gangrenă», navis olch, captar (5. XII. 21), draghiceame, bumbăzel (6. II. 22), bărătu, calefendi, arniciu, beleznă, bobletic, levint, velință, hâns, hânsar (20. II. 22), sălătruc, solar (27. II. 22), așca tunului, marșruf, pistosi rubar, vesaturi, poturi școdralii, Stambul, Giabelca, Deagu(rile), Corgan, Armutlia, Baidac, Peculești, Dor-Mărunt, Chi-purile, Crucelari, Cesmăgura, Cepeneagu, Pălăuzu (20. III. 22), forfoandă, A brud, Alac, nagăț (< turc. angyt) (27. III. 22), zgarbură (< dalm. cf. Cuvente, I, Supl., p. XXXII), jel(e aică (< Zeleica, soția lui Putifar), Sabar (< turc. sabar «pietriș»), ferfen (< turc. ferfeh), gabcă (< turc. gabgab), andilandj (< grec. ἀντήλιος sau turc. anadil „priveghitoare“), poitră (< slav. poiutro), țig. mano (< romano) (3. IV. 22), Mozolea, Tângujei, alțar (< lat. *arciarium din arc(h)ium) (8. V. 22.), arsă (< grec. ἄρση=ἄρσις), motrună (< greci μωτρούνα), coconar (< grec.), iarba-lu-tatin (< slav. tatū „hoț“), vinimer (< lat. vindemiarius), funicare (< lat. fundicale), mete (< m.-lat. meta „ciuhă“), Joi-mari (< soimare), condronu (< grec. χονδρός), Ghecet (< turc. geçit) tutele pe mânte (țig), gagic (țig. < turc. agağik), Nechidu (< turc. nekid), Genea (< geană), Casasovici (< turc. Kasas), Carabatescu (< turc. karabat „rață“), Alion (< turc. Alion), Rasidescu (< turc. Rasid), Rei (< turc. rei). dudă (< rut. duda „plăcintă“), zainog (< slav. za+ino), arvune (< slav. javor «platan»), berbece doi chișel (< doică), calișag, gâf (< germ. gaf < Gabel) (15. V. 22), sâmbea lui sâmbes, voștină hoștină go(r)ștină, tare < lat. tale, sprjinit de sensul „foarte“ în ablativul absolut, bărbățani-mieu și cum-nățani-mieu (în Mold., după tatâne-mieu, cu sufix de origine germană), șteamătă (< lat. stemmata < grec. στέμμα „ghirlanda cu care se încununau morții“) (12. VI. 22), ariciu (boala, din m.-lat. panaricium), bodogănesc (< bogodonesc < slav. bogodan), buchină (< ital. *bocchina „guriță“), dulcent (un neologism < indulgent+ dulce), bacceă (< ital. baccella), fâfălugă (< ital. fanfaluga, farfalugo), cumpălariu (< ung. komp(alár), sușugare (< ung. szükség), cuneală (< n.-grec. kuneli < cuniculus), nefiță (ngr. νοφίτσα), Sarsailă (< turc. sarsar „violent“ +yel „vânt“, cf. caraiel), boriță (din *bouriță < bour+iță, cf. turiță), ar. citură (< ital. citrullo) (6. XI. 22), străin (< *extrarianus), alimăni (mlat. alibanus + liman). Istoria italianescului cicerone (20. XI. 22.).

Th. Capidan: Originea Meglenoromânilor (24. X. 21), Etimologii: megl. zgârpes „iau, răpesc“ (< alb. grep, mai vechiu grap), dipercă (< lat. per quam sau per quod), arom. zie «nenorocire» (< alb.) fae (< alb.), izote (< alb.), păitescu (< alb.) (5. XII. 21), luț, ancunū, cătândie (< alb.) (13. II. 22), rugučar (< sârb. rugač), gurledz (în legătură cu gură?), arepit (< alb.) (20. II. 22), npih'urare, nimală (< alb.) (27. II. 22), zgurnescu, grem (< alb.) gălescu (< sârb.) (27. III. 22.), ascălnat, dismal dismărare (lat. *dis-marrare) (3 IV. 22), mărițăscu, mintșuș mindžus «păduche mic» (în legătură cu lat. minutiosus) (15. V. 22.), ampătur, ampaturlea (din: n patru ca alb. te katre), cālăruș (< alb.), dacor. tărăboiu (< alb. terboñ) (22. V. 22), — Raporturile albano-române: Elemente române în limba albaneză: balige, sklimuris (arom. scl'imur), tșutșuris (arom. tșutșuredzũ), surboñ (rom. sorb), sus (arom. nsus), manar (arom. mănăr), furcul'itse (rom. furculiță), urđe (rom. urdă), gavrε (arom. gavră), skuter (rom. scutar), rusal'ε (rom. rusal'e), orε (arom. dacor. oră pl. ori), pegere (rom. păgân), keřutε (rom. cornută), kukutε (rom. cucută, misurε) (arom. misură), perușane (arom. perușană), kakaris (arom. căcăredzũ), grumul (arom. grumur), fl'ocate (arom. flocată), gușe (rom. gușă), busture (rom. pășură), trup (rom. trup). Schimbări de înțeles: krie, krūe „cap“ și „sfârșit“, după dacor. cap-capăt. Originea română apare probabilă la murk (murg), grumaz (ar. gurmazd), baske (rom. bască), soε (rom. cioară), kesul'ε (caciulă), l'aj (rom. laiu), flóere, flojere (dacor. fluieră, arom. flueară) (1. V. și 23. X. 22).

N. Drăganu: Originea și numele Săcuilor 5. XII. 21) — Prima poezie erotică în limba română (27. II. 22) — Locuțiunile „umbilă'n piezi“ și „Dumnezău o'nvis“ (27. III. 22) — Contaminări: cioablă (= cioată + rablă), cioclonț (= cioc + clonț), tuplică (duplecă + tupilă; Bogrea propune: tupilă + plecă), ciolnav (= ciolac + bolnav), ciolav (= ciolac + chilav, ori numai o rostire dialectală a acestuia din urmă), ciolog (ciolac + olog), cioloboc (= ciolan + labă + suf.-oc), cioloboacă (= știoloboacă = știolnă + hălboacă), cioldoman (șold + suf.-oman), (13 și 20. XI. 22) apă vioară (17. X. 22), ardău Hordou (< ung. erdőóvó), birgă birgoș a se birgoși (< ung. birge, birgés, birgésedni), cleapța (< rut. klepica, horă „lână dură rămasă pe marginea piunilor, pănură dură“ (< ung. hara) (28 XI. 22), + cobârliu «hoț» (< ung. koborló), istoria termenului de modă vigan, vigană, viganău (< ung. vigan, viganó), rectificarea etimologiilor borcut (< ung. borkút) și borcan (< ung. borkanna) (2. I. 22), hereghie (publ. în «Cronica numismatică» III 12—15), lăpuș, derivatele toponimice ale acestuia și ung. lapú (< slav. lapuhŭ-lopuhŭ), badic bádic badoc badoacă bediug, (< ung. bádik, bádok, bágyog și bádig, forme secundare ale lui bádog), badoacă «bolboacă» (< badoacă + hălboacă sau báltoacă), dugleş (< ung. *dögľös < dögös + dögľö, part. lui dögleni), dulau (nume de câne leșeș < ung. dölő, düľő sc. kutyá, eb etc ori düľó) (27. II. 22). Păguior (< lat. *Paguleolus sau < *paguiu (< *paguleus, dim. lui pagus + suf.-ior 6. III. 22), hanț, hanțușcă, hanțui (< ung. hanc), bandor bandur bandură bándurá (< sás. Bandel = germ. Bündel) cu derivatul îmbodori și variantele acestuia, Cărlibaba (are forma mai veche și actuală în graiul țăranilor din Valea Someșului de sus Cărlibav, în care recunoaște pe germ. Bach) (13. III. 22) ferdeteu sferdeteu sferdeteu sferdeceu ferdedeu ferdideu fercheteu ferchedeu (< ung. fergetyű, főrgető fergető), perdideu berdedeu birghidău brighideu brighidău brididău burghidău (< ung. pergetyű, pergető, pörgető) (27. III. 22), morajniță (< germ. Morast + niță, (8. V. 22), deciuorică, cincădi (< ung. csüggedni, csüggedni), ghitrui (< ung. gyötörni) și ghitrului (< ung. gyötrelni), hațcādău (< ung. heckedő < germ. hetzen), cioflănc (< germ. Schibling, sas. Schievlänk), tierc «joc», șezătoare (ips în legătură cu alb. tjer, ttr «torc» < terq; Pușcariu atrage atenția asupra alb. k'ark „cerc“ < lat. circus)

(13. XI. 22) cioplău „furcoiu de aruncat palele“ (< ung. *csapló), ciolpau (< slav. čulp- + suf.-an) (20. XI. 22), genoate gionate gionoate cionoate (< lat. *genuata, din genu) (27. XI. 22).

S. Dragomir: Vlahii din Serbia în sec. XII-XV (12. XII. 21).

G. Giuglea: Etimologii: a mări (10. X. 21); amenință (în legătură cu lat. eminentia); joi (< lat. jubēre) (7. XI. 21); caier (în legătură cu lat. qua(1)lus, quasillus (gr. κάλαθος) „Spinnkörbchen“; Pușcariu arată însă că Istoromâni au căier); cânură (a însemnat mai întâiu „țevă“, apoi „lâna de pe țevă“ deci < lat. cannula) (28. XI. 21); termenul culinar „a îndopă“ (în legătură cu lat. daps, dapem, „ospăt, animal de jertfă“) (5. XII. 21); ciul, ciuli (< grec. κυλλός), (2. I. 22); pătă (< lat. pictare), pată (13. II. 22); vreasă (în legătură cu lat. *virascum) (27. II. 22); usuc „súdoarea oii“ (< lat. *vis suscus; Drăganu atrage atenția asupra formei ursuc); pală (< lat. pal[uj]la) (13. III. 22); răzemă (< lat. *remediare) (27. III. 22), juru (în legătură cu grec. ἐγγύη, γύαλον, ἐγγυαλίζω etc. „a bate palma“ > *giuăr) (3. IV. 22), rapăg (< lat. repigro) (8. V. 22), a picură de somn (< *pincură < lat. pendiculare + pică) (15. V. 22), stinghe (< v. germ. stengil), stinger (< lat. singularis + stinghe, cf. stâneni) (22. V. 22), rețea „a scoate mierea din fagur“ (cf. reticula „fagur“ la Sarzi), aciua (în legătură cu ital. giaciglio < *jacile, deci un *adjacitare) (12. VI. 22); brău (< lat. *burrinum sau burranum „de lână“), lână săină (< lat. lana sagina) (6. XI. 22), imbuibă (20. XI. 22); ha! înhăță (< germ. Hatz-hetzen, hazzen, termini de vânatoare) (27. XI. 22).

P. Grimm: Conjuncția „dacă“, mai vechiu „deaca, deacă“ (ar putea fi imperativul dea + că sau ca) (27. XI. 22).

G. Kisch: Termenii relativi la „mâna stângă“ (13. XI. 22) — șold (< sâs. Scholder = germ. Schulter) (13. XI. 22), Originea moselofrancă a Sașilor (20. XI. 22).

C. Lacea: Etimologii: cocă, cap de bălaur, cucuruz, cucuiu, cuculbău, cocoloș, biștoc (< bécsi tők), ceaplău (< ung. csapló, csapó [szij]), pârâjac (< ung. *párnazsák), ceagla (< ung. csáklya), budunuș (< ung. bodonos), cătreț (< slov. kotrec), ceasovoiu (< rus. časovoi), cebălu des-cebălu (< ung. csabulni), ceacai (< csákó), cepaș (< ung. csapás), cercheboală (< ung. cserkebala), ciuhă (< turc. čoha, prin slav.), țuiac (< ung. cövek), șilitră șireturi (< ung. sörét < germ. Schrot), ghiologaș (< ung. gyalogos), lopitău (< ung. lapító), conder (< ung. kondér), dichiş (< ung. dikics), tig. chisâh (< turc. kise), baht (< turc. baht) (13. III. 22), cuculbău (cf. ung. kokol), ler rel rolă (< germ. Röhre, Rohr), comiher (< germ. komm hierher), sânzău (< ung. szemző) (27. III. 22), ceacaribă ciocaribă ciocarapă (< germ. Steckrübe) (1. V. 22), grumură, timpuri, turtură (12. VI. 22).

G. Oprescu: Molière în românește (20. III. 22).

S. Pușcariu: Despre legile fonologice (3. și 10. X. 21), Principii de lexicografie și lexicologie (Capitole din scrierea „Din perspectiva dicționarului“, Cluj, 1922, publicată de Acad. Rom.) (7. XI. 21), „Inimă îndoiată“ (= îndoiată < lat. *indoliata). Forma istorom. io veda, io mega (despărțită greșit din io ved acmó, io meg acló) (28. XI. 22). Programul și istoricul M. L. R. (12. XII. 22), „măr-gutui u“ la Serbocroați (2. I. 22). Câteva cazuri de contaminare la Istoromâni: âmprinde (= încinde + aprinde), požos (= pozdolu + žos), oblinze (= croat. oblizem + linge), ml'ezgu (= ml'ez + croat. mozga), roižu (= roișu + roža), gl'ermu (= l'ermu + gl'istu) (13. II. 22), „făgăduesc marea cu sarea“ (publ. în Cugetul românesc I 395-397) (20. II. 22), Despre prela acuzativ (6. III. 22), creplă (27. III. 22), Program pentru un Atlas lingvistic, Bibliografie și Onomasticon (1. V. 22), pol (I. V. 22), Cucuibă (8. V. 22), căptuși, căpșună (23. X. 22), zgrăbunță, prunc (6. XI. 22), cârcală (20. XI. 22). Chestionar cu privire la terminologia calului (27. XI. 22).

G. D. Serra: Corespondentul sard al cuvântului „sărac“ (v. sard *taraccu, saraccu* < **therapicus* „Diener“ REW. 8702) (27. VI 22). Etimologii: v.-ital. *bighino* „sorta di monaco volontario senza voti, di vita austera“, fr. *béguine* (< S.-ta Begga), ital. *fandonia* (< grec. *φανδόνια*, REW. 8495 *symphonia*), *bagatella* (< Bagdad), *malandrino* „corsaro“, „predone“ (v. REW. 1431) (< *bylander*: *balandra*), *medaglia* (6. XI 22), *fluture* (susține etimologia din **flutulare*) (13. XI 22), franc. ruse. Raport asupra planului de Atlas lingvistic al Italiei (Bartoli-Bertoni) (20. XI 22).

R. Vuia: Despre călușeri (6. III 22).

Biblioteca Muzeului Limbei Române a avut la sfârșitul anului școlar 1921-1922, 3133 opere în 4836 volume și broșuri, precum și o colecție de manuscrise, tablouri, stampe, obiecte, fotografii și clișee. Sporul față de anul trecut consistă în:

C. (= Calendare)	21	opere în	146	volum.
D. (= Dicționare și Enciclopedii)	44	„	51	„
Fg. (= Filologie generală și lingvistică)	52	„	55	„
Fr. (= Filologie română și Istoria lit. rom.)	178	„	185	„
I. (= Istorie, Etnografie și Geografie)	60	„	64	„
L. (= Literatură română de la 1800 încoace)	180	„	187	„
P. (= Literatură populară și folclor)	23	„	24	„
R. (= Reviste)	7	„	48	„
V. (= Literatură română veche)	42	„	53	„
	607	„	813	„

Toate aceste cărți sânt catalogate într'un *catalog general* după materii și într'un *catalog de fișe*, după alfabet. Necatalogate încă deplin sânt colecțiile de manuscrise, tablouri, stampe, fotografii, clișee și obiecte.

Donațiuni s'au primit în primul rând de la Academia Română (451) și de la dl G. Sion din Târgul-Ocna (14 cărți și multe obiecte de muzeu), precum și de la Casa Școalelor, prin mijlocirea d-lui G. Moisiu (27). S'au mai primit cărți de la Seminarul de limba română și cel de l. maghiară (12), de la d-nii G. Giuglea (1), Leca Morariu (3), I. Popovici (2), M. Friedwagner (1), I. Mateiu (1), Alex. Arbore (2), H. Petra-Petrescu (2), S. Pușcariu (7), V. Stanciu (2), Biblioteca Universității (1), Societatea Dante Alighieri din Roma (1). Schimb cu cărți și publicații de ale Muzeului: 36 de opere

Personalul. Director: Sextil Pușcariu. — Personal remunerat: Secretar: Sever Pop, stud. în litere. Custode și bibliotecar: Dr. C. Lacea, prof. agreg. Ajutoare: Florica Florescu și Pandeli Dima, profesori. Directorul Bibliografiei: N. Georgescu-Tistu, prof. Servitor: Mihail Vonsza.

Publicații și lucrări. S'a continuat publicarea *Dacoromaniei*, care apare acum cu un număr mai mare de pagini și cu un cuprins mai bogat. Dintre lucrările ce aveau să se tipărească în „Biblioteca Dacoromaniei“, din cauza lipsei de fonduri și refuzului primit de la diferite case editoare, nu s'a putut imprima nici una, deși afară de cele trei anunțate în buletinul pe anul trecut (p. 565) mai așteaptă, gata de tipar, o a patra lucrare.

În schimb s'au făcut pregătiri pentru două mari lucrări proiectate încă de la înființarea Muzeului.

Cea dintâiu e «Bibliografia» filologică și de istorie literară. Dl. N. Georgescu-Tistu a luat asupra sa greaua sarcină de a extrage pe fișe tot ce se tipărește la noi și în străinătate cu privire la limba și literatura noastră. Lucrarea s'a început cu revistele din anul 1921 și va fi urmată apoi decursiv și în același timp retrospectiv cu toate revistele românești apărute până acum, întrucât ne vor fi accesibile. Partea din „Revista revistelor“ ce o publicăm în acest an arată cum e conceput planul nostru. Asupra utilității acestei lucrări nu e nevoie să insistăm: cercetătorii viitori vor fi mai fericiți decât noi, găsind informații sigure și ușor utilizabile în orice chestiune.

Pentru „Atlasul lingvistic“ nu avem încă nici fondurile necesare, nici o echipă de cercetători tineri îndeajuns de pregătiți. Totuși am început lucrările pregătitoare, întocmind întâiul chestionar, pe care l-am tipărit în

15.000 de exemplare și l-am trimis în toate regiunile locuite de Români. E o încercare pe care vom s-o continuăm dacă vom obține rezultatele dorite. Un exemplar îl alăturăm acestui volum al Dacoromaniei, voind să arătăm care sânt principiile ce ne călăuzesc.

Fiecare chestionar va trata un singur subiect, de ex. *calul*, cu întrebări care cuprind terminologia relativă la el. Ilustrațiile au de scop să înlesnească răspunsurile. Intre cuvintele pe care vom să le aflăm sânt unele care prezintă nu numai interes lexical, ci și fonologic. În proverbele și locuțiunile de la capitolul P se repetă, în alte forme flexionare și în frază, o parte mare a terminologiei și se cuprind o mulțime de cuvinte de ordin abstract, pe care e greu să le chestionezi în alt chip.

Ne dăm perfect seama de scăderile acestui chestionar. Răspunsurile vor fi neegale, nu todeauna demne de încredere, adesea sugestionate de răspunsurile indicate de noi, vor lipsi din multe părți. etc. Oricum însă, ele vor cuprinde un prețios material lexical și ne vor da o orientare generală, un fel de schiță pregătitoare pentru Atlasul viitor. Sântem convinși că oricât de prevăzători am fi, cu greu am putea alcătui în camera de studiu un chestionar general pentru adunarea materialului la fața locului. Din răspunsurile ce le vom primi la cele 20-30 de chestionare parțiale, pe care avem de gând să le trimitem din timp în timp corespondenților noștri de pretutindeni, vom putea însă alege acele chestiuni care prezintă un interes lingvistic deosebit, vom fi informați asupra regiunilor în care dialectologul va trebui să cerceteze mai multe comune decât în altele și să chestioneze anume cuvinte și vom fi puși mai ușor la adăpostul surprizelor.

Al treilea plan, alcătuirea unui „Onomasticon“, prin extragerea numirilor de localități și de persoane din documente, hărți, condici etc. n'a putut fi încă început.

Gestiunea financiară. Suma de 60.000 L. — de fapt, 54.000 L., după scăderea taxelor reținute — alocată în bugetul anual al M. L. R. neajungând nici pe departe pentru acoperirea cheltuielilor, am cerut sprijin de la diferite personalități cu tragere de inimă pentru cultura românească și de la marile noastre institute financiare și industriale. Apelul nostru a avut un răsunet care dovedește cu câtă dragoste și spirit de jertfă e urmărită în țara noastră munca științifică. Ținem să aducem mulțumitele noastre în deosebi D-lor I. G. Bibicescu și M. Oromolu, Guvernatorii Băncii Naționale, d-lui senator C. Cociasu, d-lui Aristide Blank și Ignatie Mircea pentru încurajarea și sprijinul ce ni l-au dat. De asemenea celor ce, în numele instituțiilor financiare, în fruntea cărora stau, s'au grăbit să răspundă cu atâta mărinimie apelului nostru.

Ne facem o plăcută datorie a publică la acest loc numele donatorilor:

Banca Națională a României, București	100.000 Lei
Banca Românească, București	30.000 „
Dl Aristide Blank, București	10 000 „
Dl Ignatie Mircea, București	5.000 „
Clădirea românească, București	4.000 „
Reconstrucția, București	3.000 „
Banca Agricolă, București	3.000 „
Banca Albina, Sibiu	1.500 „
Banca Generală a Țării Românești, București	1.000 „
Mica, București	1.000 „
Română-americană, București	1.000 „
Creditul tehnic, București	500 „
Crișana, Brad	500 „
Banca Țărănească, București	500 „
Banca Viticolă, București	200 „
Î. P. S. S. Dr. Suciu, Mitropolitul Blajului	200 „
Mureșiana, Reghin	100 „
Coroana, Bistrița	50 „
Arădana, Arad	50 „

161.600 Lei

Din totalul de :	
budgetul anual al M. L. R.	54.000 Lei
donățiuni	161.600 Lei
	<u>215.600 Lei</u>

s'au cheltuit:	
pentru bibliotecă și diverse, potrivit alocației bugetare	18.000 Lei
pentru 16 ex. (à 150 L.) din Dacoromania I, trimise gratuit	2.400 Lei
datoria la tipografia „Ardealul“ pentru vol. I. din Dacoromania	57.000 Lei
pentru tipărituri în anul 1922 (hartă lingvistică a Dacoromaniei, Chestionarul I și o parte din vol II al Dacoromaniei)	<u>138.200 Lei</u>
	total: 215.600 Lei

Rămâne o sumă însemnată neplătită încă pentru tipărirea vol. II din Dacoromania, pe care nădăjduim însă s'o acoperim din contribuțiile ce vom primi în anul viitor și din vânzarea cărții.

Despre toate cheltuielile Muzeului Limbei Române se țin conturi separate la Administrația Universității.

ADDENDA-CORRIGENDA.

- P. 329, fig. 1, să se adauge la stânga sus, litera C, în dreptul liniei cu săgeți, care reprezintă „păretele cu uși (rugă)*. — G. G.
- p. 349. La *strungă*. Pentru formele slave se poate plecă și de la un vechiu *stranga*, corespunzător triest. *stranga*, născut prin contaminarea lui *stanga* + *trabs* ori *transversa*. Un rom. vechiu **strângă* ar fi ajuns în v.-slav. la **straga*, dar în acest caz *u* din alb. *ștrunge* nu poate fi explicat, cum s'a spus la locul său (p. 349), iar din punct de vedere al lucrului nu poate fi despărțit de *ruga*, care explică pe *u* din formele alb. și rom. — G. G.
- p. 355 r. 12 de jos, să se adauge nota 2 după cuv. „influența gr.“ cu următoarele: v. și Diez, *Etym. Wb.*, II, 31. — G. G.
- p. 387. La nota 1 să se adauge și forma *gudoare* „javră“ (com. de dl locot. Tr. Constantinescu, din regim. V. M.) — G. G.
- p. 412, r. 14 de sus, adde: *braică*, „chienne braque“ (Dicț. Academiei), iar n. 6: *burcoș*, „câne mișos“ = ung. *burkos* (v. *ibid.*, unde și *buț*). — B.
- p. 414, r. 2 de sus, adde: cf. alb. *barak*, „schnellfüssig“ = turc. *barak*, pl. arab. *bark*, „Blitz“ (G. Meyer). — B.
- p. 421, r. 15 de jos, adde: cf. mr. *giđea*, „constelațiune [= Iupiter]“ (Dalamestra, 99). — B.
- p. 429, r. 1 de jos, adde: cf. it. *quattrino*, „un sfert dintr'un soldo, bănuț“. — B.
- p. 433, r. 9 de jos, după „arom.“: *veră*, „cercel“ (Papahagi, *Basm. arom.*, glosar) = ngr. βέρα, din ven. *vera*, it. *viera*, „bague“ (G. Meyer, *Ngr. Stud.*, IV, 17), sau sârb. *vera*, „Ring“; cf. rom. *verigă*, „inel de lanț; verighetă“ (și vsl., bulg., sârb.). — B.
- p. 438, n. 2 în loc de: *conțeș*, *cetește*: *binș*. — B.
- p. 444, r. 13 de sus, după *Physignatos*, adde: „Busnatul, Broscoiul s. Bufonul“.
- p. 451. Pentru prefacerea mai nouă a lui f în θ, se mai poate adăoga și *θirman* < *firman* (< turc. *ferman*) *Carte mare cu θirman* Lit. Pop. 977/29. — Th. C.
- p. 461. *Referitor la *baltă* și *gardu* v. și P. Cancel, *Despre „Rumân“ și despre unele probleme lexicale slavo-române*. București 1921, p. 62 și urm. — Th. C.

- p. 492. Pentru *Muzaca*, cf. *Muzachia* = ngr. μουζάκια „opinci“, în *Nicephori Praecepta militaria*, ed. Kulakovskij: σανδάλια, ἴγουν μουζάκια, εἶτε τὰ λεγόμενα ἐν τῇ συνηθείᾳ τῶν βουβουλίων, citat și explicat de W. Lüdtke (*Byzantinisch-neugr. Jahrbücher*, III, p. 90 sq.) din npers. *mōza* „Schuh“. (Sinonimul mr. *șole*, „pingeă, jumătate de talpă“ = alb. *șol'e*, „Fussole, Sandale“, explicat de dl Capidan, p. 549, are și un coresp. dr : *șole*, „opincă“, la Frâncu, *Moșii*, p. 105). — B.
- p. 617, r. 9 (sus) se va întregi : „cf. *șupîr* „îmi bat joc“ pentru *supîr* (dr. *supăr*); și invers, cu s în loc de ș : *șhipoan'e* și *șchipoan'e* ș. a.“ — N. D.
- p. 619. Existența lui *vior*, *vioară* < *vīvulus, -a, -um, de astădată cu înțelesul de „vioiu“, „vesel“, deci „sănătos“ (cf. provincialismul „vigan“ = „sănătos“ < ung. *vigan* „vesel“), o atestă versul :
 Toate oile zăcă
 Numai una viorea
 Sta în loc și se rugă
 La Măicuța Precesta¹,
 unde *viorea* este evident diminutivul lui *vior*, *vioară*. — N. D.
- p. 652, r. 13 de jos, în loc de „apocopă“, cetește : afereză. — B.
- p. 659, r. 17 de sus, adde : cf. și it. *maskarpa*, *maniskarpa*, „ricotta“, din germ. *skarpa*, „saccoccia“, deci litt. : „tasca da formaggio“ (Bertoni, *L'elem. germ. neila l. ital.*, 156). — B.
- p. 661, r. 18 de sus, adde : Alte două exemple, într'o copie din 1817 a unui act din 7190 : „deci eu *neavândurea* cu ce plăți . . . , iar *nefiîndurea* vaca la Sfete Petre . . .“ (Ghibănescu, *Ispisoace și zapise*, IV, 1, p. 58). — B.
- p. 666, r. 2 de sus, adde : Câteși trei învățații aveau, de altfel, un precursor în Carl Wessely (din Viena) : *Genu*, *genus* („Wochenschr. f. kl. Philologie“, 1917, col. 377 sq.). — B.
- p. 666, nota 1 adde : *Devul*, n. de fam., și n. de loc. *Dobrodeava*, în Ghibănescu, *Surete și izvoade*, VI, 255, 256; un topon. *Bihori*, în Hecquard, *Hist. et descr. de la Haute-Albanie*, p. 95. — B.

¹ *Gazeta Transilvaniei*, 1903, 14 Decembrie: reprodus la Ov. Densușianu, *Vieața păstorească în Poesia noastră populară*. I. București, 1922, p. 37.

- p. 767, r. 18 de jos, adde: M. Radin, *The mente adverb in Vergil* („Classical Journal“, 1920, p. 49 sqq.), dar, mai ales: McCartney, *Forerunners of the Romance Adverbial Suffix* („Classical Philology“, 1920, p. 213 sqq.), în care se cuprinde, pe cât știu, cel mai complet studiu asupra abl. modi (cu *pectus, cor, mens, animus, os, vox, lingua, manus, pes, gradus, gressus, passus, modus, exemplum, pacto, genus, opus, opera, ratio, mos, vice, via, vis, futum, mors, clades, funus, fides, iter [lex]*), ca precursor și substitut latin (*adverbia vicaria*, am zice, al adv. romanic în *-ment(e)*). — B.
- p. 768, r. 20 de sus: cf. și O. Jespersen, *Symbolic Value of the vowel I*, în: „*Philologica*“, — *Journal of comparative Philology*“, I (1921), p. 15 sqq. — B.
- p. 769, r. 12 de jos: cf. și Schuchardt, *Romano-baskische Namen des Wiesels*, în „*Zeitschr. f. rom. Philologie*“, 36, p. 160 sqq. — B.
- p. 769, r. 20 de jos: p. lat. *titus* și *turtur*, în sens obscen (Bücheler, *Arch. f. lat. Lex.*, II, 508, adauge pe gr. *τίτις* din Photios), ca și mng. *duve*, propr.: „columba“ (Zimmermann, *Rhein. Mus.*, 50, p. 160), cf. și Walde, s. v. *titulus*; — n. de plante: βληχῶ, οέλινον, ca „Deckname für φωλῆ“, relevă Kretschmer, *Die Nympe Minthe und lat mentula*, în „*Glotta*“, 1922, p. 105 (din *menta, μίνθη*: afrodisiacă!). — B.
- p. 770, r. 8 de sus: cf. ngr. *φορά* și, poate, și mr. *oară-bună*, „bon-voyage“ (T. Papahagi, *Antologia aromânească*, 473). — B.
- p. 773, r. 19 de sus, adde: T. E. Karsten, *Altdeutsche Kulturströmungen im Spiegel des finnischen Lehnworts* („*Indogerm. Forsch.*“, 25, pp. 236-57). — B.
- p. 773, r. 29 de sus: cf. și Fr. Schür, *Sprachwissenschaft und Zeitgeist*, Marburg 1922 (despre care. v. Vossler, în „*Deutsche Literaturzeitung*“, 1922, no. 47): cere „mehr Intuition und Synthese“. — B.
- p. 777, r. 5 de jos: cf. și trad. germ. (cu modificări și întregiri bibliografice), de Dr. Walther Fischer (moderante Streitberg!), Heidelberg 1921. — B.
- p. 784, r. 15 de jos: cf. și fr. *vieux bonhomme*, apoi croat. *dobri ljudi starac, dobri Vlasi v. Hrvatih, stara dobre zakom shraniti* (Mažuranić, *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni Rječnik*, s. v. *dobor*). — B.
- p. 790, r. 16 de sus: cf. *mirez* (Comoara Satelor, I, 7) = lat. *meridiem*. — B.

INDICE

compus de **C. Lacea**

a) de materii

- accent* gramatical 37, semantic 37, raportul dintre accent și cuvânt 766, latinesc 777
- acordul* apozitiei 280-1, între nume și lucru 768, substantivului cu atributul adjectival 281
- adaptarea la mediu*: teoria ei în limbă 60 ș. u.
- adverbe*: înlocuirea „îndată ce” prin „cât”, în arom. 504
- afereză* 272
- analiza și sinteza* 692-3
- analogia* 32 ș. u., 766
- articolul*: enclitic 276, 282-4, la cuvântul „Domnul” 282-3, prepozitiv 284-6, postpunerea lui 662-4, la nume de luni în alb. și arom. 501, la nume de persoane arom. supt influență alb. 500-501
- articulație*: salt de a. 18, 75, 77, substituie de a. 77
- asimilație* 272, *l-r* > *r-r* 380
- asperități sintactice și anacolutii* 287-290
- atribut* la dativ 281
- blesteme* formule în alb. și arom. 509
- bogomilismul* 689 ș. u.
- categorii gramaticale* 41
- cercetarea istorică în studiul limbilor* 692
- Cici* 710
- comparațiunea* adjectivelor 281
- compunere*: cu *do* în arom. 504-505, cu *kișdo* în arom. 504-505
- conjugări*: verbele în *-ire* de origine germanică 392
- conjecțiuni*: 287, întrebuințarea lui *că* în vorbirea directă, ca o particulă introductivă, în arom. 503, înlocuirea lui „pe când” prin „de unde” în arom. 504
- conjectivul*: întrebuințat în locul indicativului în alb. și arom. 501-502
- consonantism*: *b* intercalat între *m* și *l* sau *m* și *r* 599, schimb între *c* și *g* 597-598, long. *-d-* și got. *th* 387, alb. Θ > arom. *t* 496, *f* bilabial > *h* 77, alb. *f* > arom. *h* 495, alb. *g* > arom. *g* 495, *h* > *f* 692, *je* 683, alb. *k'* > arom. *k'*, *c* 495, *l* > *l* în arom. 499, alb, *l'* > arom. *l* 495, > arom. *l'* 496, labiale înainte de *ie* și *i* 1 ș. u., 496, palatalizarea labialelor 1 ș. u. 17, 37, *pt* proton > *t* 361, *r* alveolar și velar 75 ș. u., *r* inițial în arom. 497, *rl*, *rl'* și *rn* > *rr* în arom. 497-499, arom. *rr* 497, *s-* > ș 614 ș. u., germ. *-w-* > *-b-* 380-381, germ. *z* > rom. *ț* 395 ă 609
- contactul și amestecul limbilor* 771
- controlul mediului ambiant* 74
- convergențe în dezvoltarea limbilor* 690 ș. u.

- cuvinte călătoare* 348
Dacii: limba lor 755 ș. u.
decalcări în arom: aclo 506, adun 506, am 506, aruc 506, cadu 506, cătună 507, džocu 507, facu 507, grățu 507, iesu 507, l'au 507, mână 507, mușat 507-8, poartă 508, țșitșor 508
depalatalizare 7
derivațiune și compunere 297-300, dezvoltare de sensuri opuse în derivațiune 696
deslabializare 196 ș. u.
diacronism și sincronism 27
dialecte: geografice și sociale 71, sociale 687 ș. u., pronunțare bucureșteană 747
diferențierea și unificarea în limbă 687 ș. u.
diftongi 271
disimilație 272
dispariția limbilor 771-2
epenteza: lui *r* în arom. 496
etimologie populară 766 ș. u.
evoluție acustică 206
Fărșeroși 488 ș. u.
fonetică 29 ș. u., f. sintactică 8, 276
fonetism cu caracter dialectal 273-4, strein 273
fonologie 29 ș. u.
formantia 802 ș. u.
forme duble 685
formule de afurisenie 885
Gaspey-Otto-Sauer: metoda 746-8
gen: subst. masc. cu terminațiune feminină 697, femininul lui „trei“ în arom.
genitivul cu de 279, cu *lu* 882-3
gen: opoziția genurilor 770
germane: elementele vechi germane în limba română 327 ș. u., 603 ș. u.
gerundiu în -ure 661-662, 906
hiperurbanism 44
imitația 71 ș. u., 688
împrumutul în limbă 688
infinitivul cu a 453
înlocuiri intenționate de sunete 40
înrudirea limbilor 691, 772
instrumente gramaticale 38
intercalarea unui i în formele căine pâine mâine 885
intercalarea unui n în genunchiu, mărunt 885
intuiția la predarea limbilor moderne 743-5
inversiune fonetică 44
Istroromâni 710 ș. u.
jurăminte în alb. și arom. 508
labializarea lui ă 194 ș. u.
lexicologie: nume de cireașe 707, de mere 705-706, de pere 706-707, de prune 707
legi fonologice (fonetice) 19 ș. u. 22, 766, fără excepții 23 ș. u.
legi generale lingvistice 692
limbă păsărească 771
limbile comune 771
literatura populară 749-750
Longobarzii: 353 ș. u. contactul nostru cu ei 371 ș. u.
metoda directă la predarea limbilor moderne 742-4
metateză 645
modificări de rostire 28
monoftongizare 7
morfem 766
mutațiunea consonantică 20
nazalizare 485-6
neologisme 690
n intersilabic 885
nume proprii: terminate în *-a* 697-8, derivate cu *-ea* 698
onomatopee 34, 88 ș. u., 385-6
perfectul în -úi 883-4

prepoziția 287, *pre* la acuzativ 279, 565-581, 901, construcțiunea verbelor cu *pr.* 286

prestigiul în desvoltarea limbilor 771

progresul limbajului 772-773

pronume: repetarea pronumelui obiect, în arom. 504, pron. personal 281, pronumele la nominativ după prepoziții la Arom. 503-504, pron. relativ 282

proteza 272, *pr. lui a* în arom. 494

Retoromani 713 ș. u.

Românii apuseni 709 ș. u.

rotacism 453, 485-6

Rusalii 213 ș. u.

Sași: influența dialectului săsesc asupra limbii românești 381-382

șimbări de rostire 28

școala neogramatică 19 ș. u.

semasiologie: ideea de „călătorie, drum“ ca bază a ideii de „fois“ 770, noțiunea „domn“ 778, termeni privitori la „locuințe“ 638-642, termeni privitori la noțiunea „a mânca“ 635 ș. u.

silabe: în lumină și în umbră 38, s. însemnătoare 37

sincopă 273, 603, *a aton* 361

slav 898

sociologia știință ajutătoare a lingvisticeii 69 ș. u.

stagnarea unei limbi 772

sufixe: latinești: -aceus 696, -aculum 695, -arius 472, -ester 684, -ile 694, -ina 624-625, -inus 694-695, -mente 767, 907, -onem 696, 698-699, -oneus 36, -orium, -oria 695, -ulus 685

românești 785-788, -a adverbial 494, -a 697-698, -adia 786, -andric 786, -andru 698,

788, 882, -ar 601-602 (în arom.) 457, 472, -ârcă 787,

-at(u) 787, -aț 787, -ău 601,

602, -ea 698, -etica 787,

-ică 787, -iceico 787, -ici

787, -icico 787, -ișcu 787,

-in 696, -ină 787, -incu 787,

-inți 787, -ișcan(ă) 787, -ismă

787, -ită 787, -iuc 787, -lean

787, -liu 787, -luiu 787, -man

882, -oaie 389, 699-700, -ociu

787, -oiu 389, -re 661-662,

906, -sor, -tor 695, -un(e)

593-594, -urcă 787, -ză 457

slave: bulg. -u! la nume de

persoane 806

vechi-germane: -o(n) 389

schimb de sufixe: între germ.

-il și lat. -ul 380 389, -îdus

și -ulus 621 ș. u., -oaga și

-ugă 598, -oba în'ocuit prin

-oagă 597, în împrumuturi

din l. albaneză la Aromâni 496-

supinul 453

teoria selecțiunii 60 ș. u.

toharică limba 776-7, 7

topica 290-294

triftongi 747

urări: formule în alb. și arom.

508-509

Uscoci 709

verbul 277-9, a fi 286

viitorul 767

vocalism: alb. *l+a* > arom

ea 493, *ă* aton urmat de *i* > e

395, *á* > istor. *â* 35-36, alb.

a neacc. > arom. *e* 493,

v.-germ. *ai* proton > *a* 395,

lat.-ant- > slav. -u- 350, lat.

an+cons. > slav. *ж* 350,

ane > *âine* 885, *au* > *a*

375, diftongarea lui *ě* și *ī*

37, alb. *ε* neacc. > arom

e 494, alb. *ε* urmat de

ă, *e* > arom. *ea* 494, *e* aton

371, alb. *kr+e* > arom. *ă*

494, *r* (< *rl*, *rn*)+*e* > arom.

ă 494, r (< rl, rn) +e >
 arom. ă și u 498, 499, alb e
 neacc. > arom. i 494, alb.
 e+n > arom. i+n 494, lab.
 +en 1, e+n+cons. 371, e
 neacc. > i 175 ș. u, e tonic
 271, e > u 192, ahd. ei >
 rom. e 395, alb. ε neacc. >
 arom. u 494, pal.+alb. ε >
 arom. e 494, alb ε+r+cons. >
 arom. â 494, r+i 390, i pro-
 ton > e 716, i final 38-39,
 in > en 175 ș. u., iu aton
 > i 380, 767, alb. o > arom.
 o 494, alb. o neacc. > arom.
 u 494, ô+nt, nd lat. vulg.
 350, alb. o > arom. oa 495,
 496, lat. o+n(t) > slav u
 350, u aton amuțește 374,
 u final 38-39, 371, rn+u > i
 in arom. 499, alb. u > i în
 arom. 495, ue > u 886, u+n
 > arom. â+n 456, lat.
 u+n(g) > slav x(r) 350, lat.-
 vulg. u+n+ cons 350
 Wort und Sache 327 ș. u.

b) de nume

Aaron, Petru Pavel 875	Arbines arom. 488	Bally Ch. 27, 177-8
Adicbeh 793	Arbore Al. P. 856	Bănescu N. 830, 899
Agopșa, armen. 427	874, 880, 902	Banville, Th. de 870
Albănași 442-3	Arcoș-Pașa 424-6	Bărbulescu Ilie 565
Albanez 488	Aricescu C. D. 855	ș. u., 668 ș. u., 720
Albe 226	Aristia C. 556	ș. u., 752, 893
Albericus 236 ș. u.	Aron Vasile 800	Barić H 396, 464, 537
Albini S. 841-2	Arpaduș 412	Barițiu Gh. 850
Alecsandrescu Dorna	Arșini, Codrii -lor	Bărnățiu Simion 866
559	421	Bârseanu Andreiu 588
Alecsandri V. 558,	Arvanași 441-3	ș. u., 857, 891-2
562, 773-5, 843,	Arvunași 441-3	Bartoli M. 25, 26, 44,
854, 863-5, 874,	Asachi Gh. 682-3,	58, 344, 859, 902
887, 892	791 2	Beci 419
Alexă 882	Asbóth Oszkár 896-8	Beldiceanu N. 854
Alexandrescu Gr. 887	Aslan Edgard 560	Beligrad. u) 408-9
Alexandrescu V. 560	Aslovăț 418.	Belulovici Alois 35,
Alexandria 782	Asselinean Ch. 870	59
Alexandru 882	Atkinson, 745	Berânda 879
Alexandru-Hoth Ger-	Auger Y. 899	Berberi 416
truda 741-2		Berechet St. 792-3,
Alexi Gh. 602	Băba 410	835, 879
Alexics György 897,	Baba Dochia 425	Bérr H. 765
898	Baba Marta 425-6	Bertoni G. 376, 902
Alimoș Toma 422-3	Babadă 410	Beza M. 740, 855
Amfilohie 854	Bagdat 415	Bezdechi Ștefan 899
Anagnosti Mihail	Bălcescu Nic. 865	Bianu I. 753, 838-9,
831, 860	Balcic 880	841-5, 858
Apilo 421	Baldeasperger 871	Bibicescu I. G. 903
Arbănași 441-3, 488	Balica 879	Bihori 906
Arbanenses 488	Balș 870	Biograd 409

- Bitay Árpád 680-3,
753-761
 Björkman Dr. Göran
862
 Blank Aristide 903
 Bobulescu C. 792-3,
879
 Bod Petru 682
 Boehmers Ed 895
 Bogdan-Duică Gh.
557, 724-7, 729-
733, 773-5, 831,
855, 856, 863-4,
869
 Bogdan I. 207
 Bogos armen. 427
 Bogrea V. 400, 403-
444, 454, 466, 650-
677, 761-800, 831,
849-852, 872-3,
879, 880, 893, 895-6,
899, 900, 905, 906-7
 Boligrad 409
 Bolintineanu D. 741
 Bopp, Franz 20, 21
 Borgia Stefano 681
 Bornemisa Seb. Dr.
859
 Borza Al. 704-7, 876,
899
 Botez G. V. 871
 Brăiloiu 860
 Brătescu-Voinești I.
Al. 866, 894
 Brătianu Dim. 860
 Brătianu Ioan C. 837
 Bréal M. 23, 25, 40,
765
 Bruch Iosif 354 ș. u.,
401, 886
 Brugmann K. 22, 663
 Brüske H. 798
 Bucuța Em. 854-5
 Deleanu Ion Budai 856
 Bugeacu 420
 Bulgaris Evghenie
682
 Burada T.T. 554 ș. u.
 Burchi I. 557
 Burghilea 789
 Busuioceanu Al. 873
 Buzdugan I. 862
 Byhan A. 175, 181,
194, 516
 Byng Lucy 740-1,
863
 Cadrin 420
 Cain 413
 Caix N. 863
 Calcondila 852
 Câmpineanu I. 860
 Cancel P. 474, 806-
810, 831-2, 881,
905
 Candrea, I. A. (Hecht)
4, 10, 11, 565 ș. u.,
638 ș. u.
 Cantemir, Dimitrie
14, 216 ș. u.
 Cantemir Vasilie 839
 Capcaz 419
 Capidan Th. 340,
365, 373, 383, 391,
393, 399, 444-554,
566, 606, 617, 626-
632, 645, 677-9,
801-814, 881, 900,
905, 906
 Capriel armen. 427
 Caracostea D. 860,
866
 Caragiani 465, 492,
881
 Caragiale I. L. 866-7
 Caragiale L. I. 854
 Carmen Sylva 864
 Carp O. 869
 Cartoian N. 753, 842-3
 Cataram-Craiu 429
 Cavallioti Theodor
445
 Cearideal 414
 Cearigrad 405
 Țețel 880
 Țeban S. v. Ciobanu
 Ceobâlcie 418
 Cerdeal 414
 Cerna P. 855, 867
 Cernelea 411
 Chendi Ilarie 845
 Chenigreț 420
 Cherestiesiu Victor
Dr. 742-4
 Cheval Mallet 244
 Chilia 880
 Chircor armen. 427
 Chirculescu D. 559
 Chirică 769
 Chirilă 789
 Chiurlo Bindo 814-5
 Cihac A. 89-90, 107,
515
 Ciobanu Șt. 727-9,
832, 855, 858, 864,
879
 Ciobârcie 418
 Cioflec Virgil 871
 Cipariu T. 261, 582
ș. u., 760, 854
 Ciuciu-Mângiuli s.-
Minciul arom. 789
 Ciuhandu Dr. Gh.
857
 Clain Inocențiu 857,
867
 Clain, Samuil Micu
20, 857, 858, 875
 Coatu G. 880
 Cociașu C. 903
 Cocorâscu A. 560
 Codicele Pătrăuțean
763-5
 Codriiu 408
 Collitz 22
 Coloși V. 875
 Colson Felix 869

- Combarien 875
 Conachi Costachi 867
 Condillac 555
 Constantinescu Emilian I. 866
 Constantinescu N.A. 708 ș. u., 853
 Coresi 261 ș. u., 752, 759
 Cornea Emil 742
 Corneille P. 555
 Corneli 875
 Cornu' aurului 406
 Coșbuc Gh. 337, 839-840, 868, 889
 Costache 789
 Costescu Milt. 559, 562
 Costin Miron 849-850, 867-8
 Costova 419
 Cotov Brutus 862
 Crâm 420
 Crangatia 442
 Creangă I. 854, 868, 869
 Crețu Gr. 266, 270
 Crin 420
 Crudu Tiberiu 873
 Crupenschi G. 869
 Culea Apostol 878
 Curtius G. 37
 Cuza A. C. 871
- Dăianu Dr. Ilie 266
 Dalametra I. 444
 Dălbinași 442
 Dalimoj, Toma 422
 Dalimon, Toma 422
 Dalimoș, Toma 422
 Dalmoschi, Toma 422
 Dan Dimitrie 839
 Dante Alighieri 837*8, 855
 Dazat A. 27
 Delaport 854
- Delavrancea Barbu 869
 Demetrescu Romulus 870, 899
 Densusianu N. 876
 Densusianu O. 1, 2, 11, 15, 16, 17, 176 ș. u., 181, 184 ș. u., 329, 633 ș. u., 685, 724-727, 752, 789-790, 852, 860, 880
 Déri Iuliu 742-4
 Diaconovici Loga Const. 859
 Diamantul 410
 Dianu 409
 Diculescu C. 399, 605, 670, 884
 Dietrich Karl 896
 Diez Fr. 25
 Dii 409
 Diiu 408-410
 Dima Pandeli 902
 Dimitrescu C 560
 Dinsele 218 ș. u
 Dioscorides Pedanius 755
 Dobre Ștefănescu Domnica 1
 Dobrogea 880
 Donici A! 877
 Dontșu arom. 500
 Dorna, A. de 560
 Drăganu N. 254-326, 337, 543, 571, 582-592, 594, 605, 610-623, 626, 635, 642, 666, 718-722, 748-761, 763, 781, 832-3, 839-840, 848, 892-3, 896-8, 900-1, 906
 Dragnea Radu 722-3, 832, 874
 Dosofteiu, Mitropolitul 13, 14, 260, 727-9, 879
 Drăgoiescu Petre 872
- Dragomir S. 361, 708 ș. u., 727-9
 Driiu 408
 Drimox 871
 Drinul 417
 Drouhet Ch. 558, 877
 Duma Nic. 855
 Dumitrescu Al. [T. 844-5
 Dumitrescu I. 861, 862
 Dunăreanu N. 840-841
 Dunca-Schiau, Constanția de 869-870
 Dumbrăveanu Aurel 869
- Elbe germ. 224
 Elfe germ. 224
 Eliade Rădulescu Ioan 55 ș. u., 872
 Eminescu M 869-871, 887, 890, 891
 Eminovici 870, 871
 Erdeli Ladislau 555
 Ettmayer Karl v. 74
- Făcăduță 789
 Făgețel C. Ș. 873
 Farcaș Gh. 857
 Filibiliu 410
 Filipescu Alecu 860
 Filipescu Costachi 860
 Fillodor 413
 Finck F. N. 797
 Finot J. 765
 Fischer Walther 907
 Florescu Em. 556
 Florescu Florica 899, 902
 Fonseca 869
 Foro Miclăuș 267
 Foti Ion 868
 Friedwagner M. 902
 Frumoasele 218 ș. u.
 Fundoianu R. 853

- Gălușcă Const. 894
 Gambrin 417
 Gamillscheg E. 7, 45, 65, 81, 82, 83, 693, ș. u.
 Gartner Th. 882, 898
 Gaster M. 261, 269, 448, 585, 752, 853, 862
 Georgescu Ioan 833
 Georgescu-Tistu N. 742-4, 830-850, 850-881, 887-91, 899, 902
 Georgić Paul 880
 Gerota C. V. 864
 Ghenghelina, Codrii Ghenghelinii 421
 Gherea Dobrogeanu C. 888.
 Ghibaldan Val. 862
 Ghica 491, 501
 Ghica Ion 557, 860
 Ghinghia, Codrii Ghinghii 421
 Gilliérón J. 26-7, 54, 344, 895
 Gioi 421
 Giuglea Gh. 327-402, 451, 516, 542, 599, 605, 632-646, 683, ș. u., 780, 815-830, 886, 902, 905
 Giuglea Maria 899
 Giurescu C. 783-5, 877
 Giurescu C. C. 867-8, 877
 Glavina A. 566
 Goga Oct. 871, 889
 Golescu I. 680
 Gore P. 864
 Gorovei A. 854, 868
 Grădișteanu Gr. fiul 557
 Grădișteanu P. 855
 Grecu Vasile 833, 880-1
 Grenier Edouard 863
 Grenville Murray E. C. 741
 Grigorescu N. 743, 877
 Grimm, J. 20, 21, 248
 Grimm P. 738-742, 899
 Gröber G. 896
 Gura-lupului 880
 Hajdeu, Al. Petr. 13, 860
 Hajek Egon 856
 Halea-Malea 423
 Halitzki 875
 Hanea-Manea 423
 Haneș P. V. 877
 Haneș V. V. 723
 Haret Sp. 894
 Hârșova 880
 Harțaș 419
 Hasdeu Petriceicu Bogdan 85, 265, 448-9, 472, 585, 617 ș. u., 676, 872
 Hasdeu Iulia 872
 Hasnaș V. 560
 Hațopol 793
 Helmuth 876
 Heltai Gáspár 266
 Hercu 413
 Herculean 411
 Herodot 878
 Herzog E. 28, 38., 75, 77, 882-886
 Herrig 895
 Hettner 895
 Hodoș Alex. A. 866-7
 Hodoș Nerva 266, 845
 Hölzel 745
 Honterus 584 ș. u.
 Hrisoverghi Al. 876
 Hriștolu arom. 500
 Hugo Victor 870
 Humboldt, W. v. 68
 Hurmuzachi Al. 874
 Hurmuzachi Const. 855-6, 859, 876-7, 881,
 Iacob Adolf Dr. 746-8
 Iaghi-Sim 879
 Ialpău 418
 Iancu Avram 891
 Ianina 408
 Iarcu D 556 ș. u.
 Ibrăileanu G. 860, 735-6. 871
 Ichim Traian 870
 Idirna 408
 Iederă 408
 Ielele 218 ș. u.
 Iepure N. 877
 Ierbănași 442-3
 India 793
 Indii 415
 Inigea 408
 Ioan din Vinț 759
 Iodriiu 408
 Ionescu, Al.-Sadi 845
 Ionescu-Dobrogeanu Colonel 869, 870, 877
 Ionescu-Sachelarie D 403
 Ionescu-Șișești G 873
 Iordan I. 416-7, 719, 880
 Iordăchescu 814-5
 Iorga N. 489, ș. u., 556, 562, 583, 682, 793-7, 830-835, 836, 837, 854, 855, 856, 858, 859, 860, 865, 867, 872-3, 879, 881, 882
 Iorgulescu 561
 Iosif St. O. 744, 873-4, 876

- İrdime 408
 İrod 416
 İrodeasa 219 ș. u.
 İrșivini, Codrii 421
 Isăceanu Al. 860
 Isopia 763-4
 Istrati N. 753-5
 Ivănuță 789
 Jaberg K. 713-7
 Jăman-Craiu 429
 Jancsó Emeriç 582
 Jarnik Ioan Urban dr.
 854, 892
 Jean V. Al. 867
 Jecman 429
 Jespersen O. 24, 45,
 74, 82, 907
 Jicmon 429
 Jireček C. 895
 Joimarițe 438-9
 Jokl N. 349, 457,
 465, 521, 522,
 810-811, 884
 Jorescu Const. 863-4
 Jud J. 815-6

 Karácsonyi János 898
 Karsten T. E. 907
 Kertbeny K. M. 582
 Kisch G. 881, 898,
 899, 901
 Kocher Frieda 707-8
 Kogăniceanu M.
 742-3, 760, 835-6,
 842-3, 854, 869,
 874, 877
 Kopitar B. 446
 Kretzulescu N. 860

 Lacea, C. 14, 401,
 597, 623-626, 742-
 748, 891-2, 902
 Lapedatu Alex. 845-6,
 890-1, 899
 Lattyák S. 755-7
 Laurianu 881

 Lawson Cuthbert
 John 896
 Lazăr Gh. 555, 681,
 760
 Lăzăreanu Barbu 891
 Leca 501
 Leconte de Lisle 870
 Lecca Haralamb 559
 Lerch E. 48
 Leșia 419
 Leskien, A. 21, 350
 Letšu arom. 500
 Lindsay 632 ș. u.
 Liuba, S. 216 ș. u.
 Loewe R. 398, 399
 Lommatzsch Erhard
 895
 Londru, Codrii Lon-
 drului 421
 Lovera Romeo 746-8
 Lovinescu E. 733-5,
 791-2, 866
 Luceanu 560
 Lumuș, Toma 422
 Lupaș Ioan 845-6,
 850
 Lupescu, M. 1, 894
 Lycostomon 880
 Maas 859
 Macedonschi Al. 871,
 874-5, 887
 Măgdălia, Codrii
 Măgdăliii 421
 Măielant 420
 Maior Petru 836,
 845-7, 875
 Maior Gregorie 875
 Maiorescu, I. 2, 58,
 809
 Maiorescu T. L. 729-
 733, 855, 856, 889,
 894
 Maja span. 234
 Mândrescu S. 898
 Manea 423, — Câm-
 pilor s. Câmpului
 424

 Maniu 423
 Mannhardt 248 ș. u.
 Manoilo Grecul 423
 Mărăcină Lică 876
 Marcopriciu, Dru-
 mul -lui 425
 Marcoș (Pașa) 424-6
 Marcu Al. D. 859,
 863
 Marcu-Viteazul 425-6,
 434
 Marcupriciu 425
 Marian B. 739-740
 Marian S. Fl. 893
 Marinescu G. 864
 Marian Liviu 840-
 841, 868
 Marino-Moscu Con-
 stanța 854
 Marmeliuc D. 843-4
 Marțian I. 255
 Martinovici C. 753-5
 Massa Simon 584-5
 Mateescu C. N. 855,
 859
 Mateju I. 902
 Mauthner Fritz, 69
 ș. u.
 Mavromati Maria 558
 Mayer 78
 Mehedinți S. 740
 Meillet A. 27, 36, 63,
 70, 79, 686-693,
 765 ș. u.
 Melich János 897
 Melik Eugen 835
 Meringer R. 78
 Meșotă Ioan Dr. 891
 Meteș Șt. 708 ș. u.,
 782
 Meyer G. 347, 394,
 449 ș. u.
 Meyer-Lübke W. 1
 ș. u., 45, 47, 382,
 646-650, 693-4,
 700-713, 883, 885,
 886

- Mezăr-Craiu 429
 Micle Veronica 870, 875
 Mihăileanu Șt. 14-5
 Mihaiu-din-coada-iazului 789
 Miklosich Fr. 327, 347, 446 ș. u., 679
 Miletic 573 ș. u.
 Mircea Ignatie 903
 Mistral 425
 Modrigan Ioan 833-4
 Moisil G. 902
 Moldovan Gergely 752
 Moldovan I. M. 267
 Moldovan S. 754
 Molière 554-564
 Molnár Ioan —
 Piuariu 850
 Momuleanu Barbu
 Paris 875
 Morf H. 895
 Morariu Leca 1, 763-5, 854, 860, 876, 881, 902
 Motogna V. 878
 Movilă Maria 863
 Moș, Toma lui (a lu) — 422
 Movilău 419
 Moxa 854
 Müllenhoff K. 235 ș. u.
 Muntaner 782
 Munteanu Vasile 868
 Munteanu - Râmnic D. 864
 Mureș 429-30
 Mureșan C. 853
 Mureșianu A. 855-6, 859, 866, 876-7, 881
 Mureșianu Iacob 855-6, 874, 881
 Mussa Kasedžia 493
 Mussachi Andreiu 491 ș. u.
 Muzacnia 488 ș. u.
 Nacco A. 855
 Nadolie 415
 Neculau Eugen 875
 Negru Natalia 724, 874
 Negruzzi C. 559, 869
 Negruzzi I. 736-7, 856
 Negulici Iorgu 860
 Neraide 224
 Nicodilă 789
 Nicolaescu-Plopșor C. S. 723, 861
 Nicopole 414, 780
 Niculiță 789
 Oblucița 880
 Odriiu 404, 408,
 Ollănescu D. 556
 Oltinu 418
 Onciul C. 834
 Onciul D. 835-6
 Oprescu G. 554-564, 733-738, 901
 Orășanu St. 845
 Or(e)ava 405
 Oromolu M. 903
 Oron 778
 Orosz Endre 623
 Ortiz Ramiro 837-8
 Osthoff 22
 Ovanez Măgărdici Carabed 427
 Ovidiu 878
 Oxendie armen. 427
 Păcală V. 334
 Pach M. 857
 Păclișanu Z. 858-9, 875
 Palade D. T. 752
 Pamfile T. 834, 862, 878, 893-4
 Panaitescu E. 899
 Panaitescu P. P. 865
 Pann A. 877
 Panzer Fr. 862
 Papahagi, P. 3, 231 ș. u., 480, 520, 524, 526, 529, 530, 534, 536, 543, 630, 631, 632, 771, 789
 Papahagi Tache 861
 Papara 728-9
 Paraipan 418
 Paris 413
 Paris Gaston 25, 895
 Pârvan V. 878
 Pascale M. 560
 Pascu G. 382, 517, 534, 583, 668 ș. u., 720 ș. u., 778-789, 856, 867-8, 877
 Passy, Paul 37
 Paul H. 22, 69 ș. u. 895-6
 Pazarghideni 793
 Pearce 745
 Pedersen 460 ș. u.
 Petra Petrescu, Horia 560 ș. u., 902
 Petrescu N. 765
 Petrino D. 876
 Philippide Al. 50, 479, 583, 617, ș. u., 668 ș. u., 894, 896
 Philippide Daniel 830
 Philippus Pictor 583 ș. u.
 Piatra-Iorgovanului 411
 Polah 419
 Politis N. G. 896
 Pomjade 860
 Pop Dariu 858, 871
 Pop S. 337, 605, 626, 902
 Pop Șt. 266
 Popescu Al. 882

- Popescu N. D. 878
 Popescu-Telega Al. 861
 Popescu Virgil 560
 Popovici-Bănăţeanu 889
 Popovici Gavril 857
 Popovici Gh. 338
 Popovici Gh. Dr 876
 Popovici Iosif 10, 11, 566, 902
 Porsche Rudolf Dr. 744-6
 Porumbescu Iracle 854, 881
 Poff, A. 20
 Potur 880
 Proca G. 869
 Procopiu Grigore 873
 Procopovici Al. 174-214, 748-753, 856
 Protopopescu Dragos 740, 863
 Pult G. 772
 Pumnul Aron 876, 881
 Puşcariu S. 2, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 19 ş. u., 85, 175 ş. u., 390, 392, 449, 467, 495, 521, 565-582, 592-610, 623, 683-724, 732-3, 748 ş. u., 761-3, 834, 846-7, 850-2, 856, 872, 880, 890, 882-3, 894 900, 901, 902
 Puşchilă D. 450, 567, 611
 Rabelais 562
 Racine 562
 Racocea T. 856
 Radu, baciul 426
 Radu din Măniceşti 269
 Radu Dr. Iacob 856-7, 859
 Rădulescu-Pogoneanu Elena 864, 894
 Rădulescu-Pogonenu I. A. 894.
 Râm, Dealul Râmului 411
 Ramvil 865
 Ranta Buticescu Vasile 892-3
 Rasti C 556
 Rebreanu I. 733-5
 Renan J. E. 853
 Richter E. 57
 Robeanu T. 876
 Rogobete 793
 Rolla Costache 863
 Roma 807 ş. u.
 Romanski 515
 Romanus 807 ş. u.
 Rosetu I. 557
 Rosmalin 420
 Roşmon-Craiu 429
 Rousselot abatele 27, 895
 Rousso D. 263
 Rozan 426
 Rusalim 420
 Russu Nic. I. 874
 Sabbadini 852
 Săcele 332
 Şaguna Andreiu 850
 Şahac armen. 427
 Şahag armen. 427
 Şăineanu C. 737
 Şăineanu L. 223, 771, 896
 Sălco-leo 411
 Sălii 237 ş. u.
 Sandfeld-Jensen 449, 769
 Sándor Grigoře de Agyagfalva 759
 Sanielevici H. 737-8
 Săteanu C. 866
 Saussure F. 22, 27, 777-8
 Sava Enciu Sabieniciu 437
 Săvai Encea Sabienca 437
 Savaica 437
 Sbiera, I. 50, 585-6
 Scarlatescu Ion A. 866, 894
 Sceopul Iosif 561
 Schedius L. 680
 Schiefner A. 862
 Schleicher A. 20, 21, 772
 Schmidt Bernhardt 896
 Schmidt I. 22
 Schossmeier 242
 Schopf E. 886
 Schrader Otto 775-6
 Schrijnen, Jos. Dr. 776-7
 Schuchardt Hugo 24, 25, 33, 55, 84, 345, 347, 348, 370, 447 ş. u., 702-4, 765, 795-8, 884, 897, 907
 Schück A. 711
 Schullerus Adolf 582 ş. u.
 Schür Fr. 883-4, 907
 Schweizer-Sidler H. 895
 Scraba G. D. 872
 Scream Tara Screamului 410
 Scriban A. 596, 606, 610, 611, 79, 879

- Scribañ Filaret 850
 Scurtu Aurel 834
 Scurtu Ion 890
 Sècheyaye A. 27,
 777-8
 Secica 425-6
 Secula Septimiu Se-
 ver 845
 Şerban N. 870
 Serra G. D. 341, 624,
 636, 646-650, 814-5,
 902
 Sf-tul Gheorghe 880
 Sfranciog 410
 Sfranţ Munţii Sfran-
 ţului 410
 Sfredelul Rusaliilor
 224
 Sievers 32, 77, 80
 Silistra 880
 Simion Dascăţul 877
 Simionescu Eufro-
 sina 718-722
 Simonyi S. 665
 Şincăi Gh. 555, 680-1,
 833-4, 856, 875,
 876-7
 Sion C. 863
 Sion Gh. 554 ş. u.,
 876, 902
 Şkodra 408
 Skok P. 594, 614 ş.
 u., 679, 811-4, 884
 Slavici Ioan 869, 889
 Smil 418
 Smin 418
 Şoimane 439
 Şoricu I. U. 860
 Sovedria 419
 Şovedria 419
 Şoverja, Codrii Şo-
 verjâi 421
 Şovirgia, Codrii Şo-
 virgii 421
 Speranţa, Th. D. 220,
 861
 Spitzer L. 450, 484,
 529, 650, 693 ş. u.,
 702-4, 821-830
 Sremljan 411
 Sremul 410
 Staël M-me de 881
 Stamati Const. 860,
 877
 Stamati Elena 559
 Stambol 405
 Stan C. 868
 Stanciu V. 899, 902
 Stanley Henry 741
 Starkey, Vivian, G.
 1, 14, 176 ş. u.
 State Caterina 854
 Ştefănescu-Goangă
 Fl. 899
 Ştefănescu Marin
 834-5, 899
 Ste(f)ţcu armen. 427
 Steinthal H. 69 ş. u.
 Stinghe St. 565-6
 Stoicescu Al. I. 877
 Stoleariu Ieronim
 764
 Storch A. Dr. 746-8
 Strajan M. 865
 Sturza Const. 859
 Suci P. P. 834
 Sulică N. 763
 Sulina 880
 Sulzer, F. I. 215 ş. u.
 Şupel 415
 Şutu Serghie 85-174
 Şuvelniţi, Codrii —
 421
 Sved, Movila Svezi-
 lor 419
 Tăchiia 408
 Tagliavini Carlo 855
 Ţaligrad 404
 Ţaligrad 405-6
 Ţaligrad 404
 Tanghinea 418
 Tappolet E. 386-7,
 895
 Ţariglat 405
 Ţarigrad'u) 403 ş. u.
 Târnavă 417
 Ţârvie 409
 Tăslăuanu O. 874
 Teampe Radu 859
 Tegnér 22
 Telegradu 405
 Ţeligrad 405
 Temişoară 417
 Teodori A. 875
 Teodorovici I. 875
 Thomas A. 25
 Thomsen 22
 Thunmann Johann 445
 Ticăloiu I. 885, 886
 Ţichindeal Dim. 857
 Tighenia 418
 Tiktin, H. 36, 175,
 898
 Ţiligrad 404
 Tingrele 410
 Ţiplea Al. 1
 Tistu Nicolae 872
 Tobler Adolf 895
 Todirică 789
 Todoran Eugen 744-6
 Togan N. 754
 Tordaşi Pavel 759
 Tortuzac M. 873
 Treimer K. 450, 460,
 464, 466, 468, 471,
 478, 479, 521, 533,
 544-5
 Trombetti 765-6
 Udria 408
 Udrişte 782
 Ureche Grigorie 783,
 877
 Ureche V. A. 782
 Urma-de-Jidov 411

- Văcărescu Iancu 555
 Vadul Negotinului 409
 Valentiny Anton 742, 744
 Valerian I. 878
 Vâlsan Gh. 899
 Valvasor 709
 Vârcol V. 899
 Vardan 428
 Vărgolici S. 560
 Vasâlco-leo 411
 Vasiliu, Al. 1
 Vasmer 349, 551
 Veliciovski Paisie 682
 Vendryès J. 765-73
 Verner, K. 21, 22
 Veress Endre Dr. 267
 Viciu Al. 623, 624, 625
 Vidin 409
 Vie(a)na 413
 Vişheniu 410
 Vile 224
 Virág Benedek 875
 Viski 759
 Vladimirescu Tudor 465, 470-1, 515-6, 793-5
 Vlahuță Al. 877, 891
 Voinescu I. maiorul 557, căpitanul ib., 855, 881
 Voltaire 555, 873
 Voiculescu V. 877
 Voretzsch Karl Dr. 830
 Voronca Zaharie 876
 Vossler K. 25, 33, 61
 Vuia Romul 215-254, 635, 849, 902
 Vuici Ioachim 835
 Vulcan Iosif 893
 Vulcan Sam. 857, 859
 Wagner, M. L. 388, 717-8, 816-827, 886
 Wagner R. 894
 Wędkiewicz St. 349, 351
 Weigand G. 4, 7, 8, 9, 10, 13, 18, 45, 54, 204, 348, 349,
 465, 470-1, 515-6, 519, 524, 533, 542, 597, 746, 798-806
 Wessely Carl 906
 Wilstack Frank J. 738
 Wolf György 897
 Wright A. R. 861
 Wundt W. 25, 68, 249, 250, 896
 Wurmloch Adalbert 583 ș. u.
 Xenopol D. A. 721, 854-5, 860, 872
 Zagoriț G. 875
 Zaharia N. 843
 Zamfirescu D. 733-5, 887-890, 891
 Zanne I. A. 896
 Zauner Ad. 830
 Zărând 880
 Zoba, popa Ioan 261
 Zotta Sever 773-5, 865
 Zotu I. H. 559

c) indice de cuvinte*

albaneze

aravele 534	barθ 519	breθ 521
ate 517	baske 480 1	brenda 521
bag'e 518	bas't) 520	Bucuvală 491
bagel'e 518	bel'bitse 520	buker 805
baige 518	bers̄t 520	bukuval'e 521
bal' 519	bes per bes 508	bular 805, 810
bal'aș 519	besa-bēs 508, 520	burak 491
bal'ege 518	bese 520	bure 491
balige 518	b̄t 510	busture 477
bal'oș 519	bie 510	buze 521-2
bane 519	bir 520-1	cusri(re) 476
barak 905	bol'e 522, 805, 810,	dal 529
barđi 519	884	

*Nu este cuprins în acest indice materialul lexical din studiile lui S. Ţutu „Strigătele animalelor” și lui N. Drăganu „Din cel mai vechiu Molitvenic rom.” iar din Th. Capidan „Raporturile albano-române” partea cuprinsă în „Lexic”, precum și numirile de poame din Recensia de la p. 705-707.

- ðale 484, 529
 ðalte gheg 529
 daš 491, 527
 date 527
 deg 528
 degoñ 527
 dem 528
 deṛ 528
 dere 528
 dermi 527
 dermoj 527
 dial'e 789
 djal' 789
 dose 528
 dot 528
 dū gheg 513
 duañ 513
 dušk 528
 džadžā 491
 džegone gheg 548
 džgone gheg 548
 džufke 609
 θark 552
 θerime 546
 θermoñ 546
 θumbul(ε) 546
 faj 530
 fáteze 530
 fel'itš 548
 feritš 548
 filitš 548
 fjal'e 638
 fl'ake 530
 fl'amε 530
 fl'oere 482
 fl'ojere 482
 fl'okate 475-6
 fl'uter 530
 fl'utur'e) 530
 furkul'itse 470
 gamile 531
 gavre 472
 g'ege 531
 gel'baze 530-1
 g'eie 531
 gel'eps 551
 g'elin 531
 g'elis 531
 gerak'ine 531
 gerese 532
 gešteñe 531
 g'inkale 531
 g'int 531
 g'ize 532
 gl'ep 551
 godis 514
 g'on 531
 goṛitse 533
 gremī 532
 grep 532
 grepθ 532
 grine 543
 grope 532
 grumaz 479
 grumul 475
 grunde 532-3
 g'uaj 509
 g'umes(ε) 528-9
 gune 548
 guše 476
 g'ūsme 529
 guve 534
 g'uzme 529
 harabel' 534
 hije 510
 hurde 470
 hut 534
 hute 534
 jete 529
 kakaris 475
 kala 523
 kalaveš 523
 karkalets 523
 karte 478
 katšaritse gheg 523
 keθeñ 524
 k'elk'(e) 534
 k'eloñ 592-3
 kendoj 510
 k'endre 535
 kepuše 523
 k'ere 535
 k'erbej' 524
 keṛute 474
 kesul'e 481
 kindroj 535
 k'ipre 535
 kodre 481
 koθere 524
 keθmi 522-3
 koθre 524
 koke 524
 kol'e 526
 kopatš 526
 kopil'e 524
 korb 525
 korp-i 477
 kot 526
 krie 477
 kriie 477
 kriij 478
 kua 526
 kuatse 470
 kufome 526
 kuitoj 526
 kuitoñ 526
 kukute 474
 kul'pen(ε) 527
 kul'per 527
 kurpul' 527
 kušeri 527
 lalā 529
 Ieter 478
 lunge 537
 Iare 535
 I'abrik 535
 I'ajt 477
 I'aj 481
 I'al'e 535
 I'angua 536
 I'aperōi 535
 I'el'ek 536
 I'etske 546
 I'evdoñ 477
 I'oc 536
 I'uftε 536
 I'uftoj 537

- t'ul'e 478, 536
 t'umak'e 514
 mađeni 511
 maθ 511
 magul'e 537
 mal 627-8
 manár 469
 maraj 538
 Maruša 803
 mbar(e) 514
 mbaroj 514
 mbrenda 521
 mbül 478
 mbüs 478, 513
 mend 538
 mendoj 538
 merimage 538
 mezdrak 538
 mezi 538
 mil'uar 472
 mire 491
 miremange 538
 misur(e) 474
 mjeleme 520
 mjergule 479
 module 537
 moj 540
 mol'e fak'ese 511-2
 moše 539-540
 μάσχα 480
 mule 515
 muleze gheg. 515
 mulz gheg. 515
 mundoñ 540
 murđžan 541
 murg 540-1
 murge 478-9
 murgu 478-9
 murk 478-9
 müs 478
 muš gheg. 513
 mušk(e) 541
 muškoñe 541
 muškulüer 542
 mutške 541
 muz gheg. 515
 nal't e) 474
 neperke 542-3
 nepertke 542-3
 ngrij 512-3
 ore 473
 pabese 543
 paie 543
 paitoj 544
 pak'toj 544
 pate 544
 pegere 473
 pekul' 473
 pergoñ 473
 perušane 475
 petke 544-5
 piške 545
 pike 545
 pl'age 545
 pl'umb 545
 potš 545
 pramatar 544
 præs 477
 preš 477
 pul'ke 474
 puštoj 546
 r̄a gheg 516
 r̄an 516
 r̄ani gheg 516
 remoñ 509
 rend(es) 515-6
 repite gheg 517
 řetske 546
 rezoj 546
 rezoñ 546
 r̄ok 546
 rose 546
 ršaj 472
 ršaje 472
 r̄uš 523
 rusal'e 472
 rute 475
 šaraj 548
 scl'imuris 469
 šegun 548
 semunde 511
 sepate 552
 šibl'e 548
 šigun 548
 *šil'e 548
 sk'ap 551
 škarpe 547
 škemp 547
 Šk'ipeni gheg 548
 Šk'iperi 548
 škipon'e 549
 skl'epe 551
 škop 547
 škrap 547
 škrep 547
 škrete 547
 škrimp 547
 škurt 548
 škurte 548
 škurteze 547
 skutér 472
 šole 549
 sore 481
 špate 492
 šperl'aj 549
 špl'aj 549
 špun 477
 špūze 549
 štejoñ 550
 šter gheg. 550
 šterpe 550
 šterpoñ 550
 sumbul 546
 sumul 546
 šupl'ake 550
 surboñ 469
 šurđo' 550
 surp 469
 sus 469
 šut 550
 šüta 551
 šute 550
 talagan 551
 tertabik 552
 trakuoj 552

traste 552
 trim 510-1
 trimenī gheg 510
 trimerī 510
 trimnī gheg 510
 trup 477
 tsap gheg 551
 tšap 552
 tsjap 551
 tsopε 552
 tšufke 609
 tšuke 553
 tšutšuras 469
 tšutšuris 469
 tumatše 552

udós 471
 uik 480
 ul'k 480
 urða 470-1
 urðe 470-1
 *urðos 471
 vaht 553
 venēr 513
 verer tosc 513
 vergar 477
 veri 553
 veš 523
 vete 553
 virg'ir 553
 vjerš 553

vjet 477
 Vlahinike 487
 voré 553
 vorgar 477
 voze 553
 vrânoñ gheg. 512
 vreroñ 512

zdrâ 553
 zeze 491
 zi 491, 554
 zōr 554
 zort, me- 554
 zot 491, 534
 zverk 484, 554

alte limbi

hamalet arab 851
 κρουσάνη dacic 756
 κυρίοννηκουμ dacic
 756
 kyrionnek-k(y)rjan-
 nek dacic 756
 μίζηλα, μίζολα, μί-

ζουλα dacic 576-7
 σέβα dacic 756
 tircozila dacic 756
 baht fig. 901
 banuk fig. 441
 chisâh fig. 901
 Βασσάρα trac. 481

galba ilir. 531
 pârach ebraic 650
 pelengero fig. 651
 tuman(e) toharian
 762
 tumen cuman 762
 urud trac 472

germane

*bala (got. balan) 398
 *bardo got. 398
 bauga longob. 372
 beugen 372
 biegen 372
 bito etc. 401
 doppe „nordfries“
 399
 fara longob. 396 ș. u.
 god etc 386 ș. u.
 grand 533
 griuwel mhd. 380
 grōm angls. 480
 Hobby horse engl.
 244
 Kappe 595
 krammjan got. 402

Kraitz got. etc. 394 ș. u.
 Krep sās. 600
 krimman ahd. 402
 krem(m) 402
 Maibaum 244
 Maikönig 234
 marrjan 390 ș. u.
 Maylady engl. 234
 muoja ahd. 402
 muoma ahd. 402
 nastilo got. 383 ș. u.
 Pfingstkönig 234
 rank 604
 Rapp(e) 606
 Reuse 650
 Rosengarten 222
 Rufe 607

Rūma got. 808 ș. u.
 Rūmōneis got. 807
 ș. u.

rūsa ahd 650
 skerran 604
 stanga 342
 stangila v. germ.
 400

Stengel 400

*targa (ahd. zarga) 399
 Tuch 595

Wallach 852
 Warza 381, 395

Zuppfa longobard
 609-610.

grecești

ἀμέργη 478
 βούκκα 522
 γεράκι 531.
 γίδου n.-grec 410
 γκιώνης 531

γκουσα ngr. 477
 γούβα 534
 εὐγλωττος 762
 εὐστομος 762
 θέλω 513

ἤμους 529
 κακκαρίζω 475
 καλμπάτσα 530
 καρσοφίλι 768

κοπέλ(λ)α 524-5
 κούφιος 526
 λαλᾶς 535
 λάνου 481
 λέγω 767
 λιάρου 535
 μαγούλα 537
 μανάρι 469

μηλιόρα 472
 μηλιόρι 472
 μό 540
 μοσε 540
 μούλα 515
 μουργα ngr. 478
 μπάλιος 519

νυκτάλωψ 766
 σβέρκος 554
 σκουτάρι 472
 ταπεινῶς 659-660
 τοπάζιον 656-7
 φλοκκάτα 476
 φουρκουλίτσα 470

latine

aetas 529
 ae(v)itas 529
 ames 343
 amurca 478
 anno 477
 *anque 886
 ardea 519
 atta 518
 aucellus 886
 auriga 766
 *barra 354 §. u.
 boja 373-4, 683 §. u.
 *bola vora(n)s 810
 brīsa 520
 bubia 632-7
 bucca 522
 cavus 534
 coccum 623-4
 cogitare 526
 concubia 600
 cornuta 474
 daīmata 894
 *decibricare 610-611
 deramare 527
 dimidietas 528-9
 *discarnare 629
 dolatoria 629
 dominica de rosa
 222
 excarpo 628

excutare 715-6
 experlavo 549
 fallere 520
 fimbria 2
 *fracta 400
 genu(s) 906
 grandia 533
 gruma 479
 *grumulare 624
 grumus 475, 624
 grumus 479, 632
 gunna 548
 imbuo 635 §. u.
 incensum 630
 incuneo 632
 infīma 451
 juvenis 510
 luteus 629-630
 malitia 627-8
 mūla 515
 nocturnus 762-3
 october equus 246
 orcus 789
 ōricla 886
 pascha rosata 222
 pausare 640 §. u.
 pecunia 770
 *perfibulo 631

*puerunculus 602-3
 quassare 716-7
 *rappil 606-7
 *rappulum 606-7
 *remediare 644-5
 ripa 517
 romanus 487-8
 ruga 340 §. u.
 scamnum 547
 scorpius 547
 scutarius 472
 secretus 547
 spodium 549
 spurius 613-7
 stabulina 624-5
 stabulum 624-5
 stirps 616
 tempora 625
 titus 769, 907
 tonsio 626
 totum 646
 turtur 625, 769, 907
 transversa 343
 uber 767
 ūpūpa 626-7
 versus 553
 viginti 37
 vir 510
 virtus 510

românești

Abrud 666
 acera 592-3
 achiu 653
 adăpost 359
 adecă 296-7
 adesu 781

adiaporisi 794
 advar 851
 Agachi 441
 aghipeți 789
 agudescu arom. 510,
 514

Ajder 788
 Alac 899
 alavdu arom. 477
 Alcalia 799
 alimăni 899
 Alion 899

- altar 899
 aluguciar arom. 231
 alumáke arom. 514
 Amaradia 799
 amări 389 ș. u.
 ambár(u) arom. 514
 ambrior 443
 ampátur arom. 514-5
 ampih'ur arom. 631
 amprior 443
 âmprinde istro-rom.
 901
 amură arom. 515
 amurgu arom. 540
 ancuñare arom. 631-2
 andilandi 899
 andol 793
 angl'u arom. 884
 (a)ngrop arom. 532
 ăniurbă istr. 566
 apăsa 641
 Apostoli arom. 492
 arădățină 471
 arădățină arom. 471
 arădzim arom. 645
 arâm arom. 509
 arândză arom. 515-6
 arap arom. 516-7,
 789
 arâpâdzină arom. 517
 arâpidinos arom. 517
 arâpun(e) arom. 606
 Arcoș 425
 ardău 900
 areapit arom. 517
 arêpit arom. 517
 ariciu 899
 aripidină arom. 517
 aripidinedz arom. 517
 arminden 244
 Armutlia 899
 arniciu 899
 arpun d'a. 442-3
 arpus d'a. 442-3
 arsa 899
 arugă arom. 340
 aruguciar arom. 231
 arupunedz arom.
 606
 arvant 441-3
 arvânt 441-3
 arvon 441-3
 arvun(e) 441-3
 arvune 899
 așca 793
 așca tunului 899
 asidosia 793
 asturcan 650-1
 asupra 580
 ată arom. 517-8
 atlas 782
 aumbră arom. 509-
 510
 aușel 886
 avgar 851, 899
 avin arom. 509
 ayul Sin-Vasile arom.
 499
 Azor 651
 baca 428-9
 bacceă 899
 Bacceă 407
 badic 900
 badoacă 900
 badoc 900
 băgă 362 ș. u.
 băginac 899
 Bagua arom. 492
 Baidac 899
 baier 851
 Balan 804
 Bălan 804
 bălaur 805, 810, 884,
 899
 bálică arom. 518
 báligă arom. 518
 balsam 399
 baltă arom. 518-9
 bal'ŭ arom. 491, 519
 bană arom. 519
 Banciu 804
 bandor 900
 bandur 900
 bandură 900
 bănedz arom. 519
 Banu 804
 bănuî 580
 Barac 413-4
 bărătui 899
 barbă-fir 438
 Barbalon 789
 Barđ arom. 491
 bardă 398, arom. 491
 Bardalexî arom. 491
 bardza megl. 519
 bardzu, -ă arom. 491,
 519
 Bârlad 799
 bărsie arom. 520
 barza 519 520. 679
 Barzu arom. 491
 baste arom 520
 bășteă 407
 bat arom. 510
 băț 401
 bătătură 332-3
 batșu arom. 459, 520
 beaș 4:8
 bediug 900
 bediugu 781
 beleznă 899
 belengher 651
 Bena 804
 berdedeu 900
 bertelie 651-2
 bésa(bes) arom. 520
 beșniță 899
 bezmetic 823
 Bihor 666
 bilbiță arom. 520
 biluș arom. 520
 Bindir 406
 bine 3-4
 birgă 900
 birghidău 900
 birgoș 900
 birgoși 900
 biro arom. 520
 biroaňă arom. 520

- birui 579-580
 biștoc 901
 Blăga 803-4
 Blașa 413
 blestemă 580
 bloj 217
 boare 884
 Bobancu 804
 bobletic 652-3
 Bodea 804
 bodogâni 899
 Bogoe arom. 492
 boldeică 412
 borcut 900
 borcan 900
 boricean 216 ș. u.
 boriță 899
 borița 232 ș. u.
 borț 381, 395
 borțos 38, 395
 Bota 804
 brad 521
 brădic arom. 521
 brădușean 787
 Braica 413, 905
 Brâncovean 804
 brânză 515-6
 Bratu 804
 brâu 885
 brenda arom. 521
 brezaia 217
 bubușar 232
 Bucur 804 5
 buchină 899
 bucuvală arom. 521
 Bude 804
 budunuș 901
 budză arom. 521-2
 Bughea 799
 Bu i)a arom. 492
 buiestru 372 ș. u.,
 401, 683-6, 822
 bul'ar arom. 522
 bumb 384 ș. u.
 bumbur 899
 bumbățel 439-440
 bumbăzel 439-440
- bun, Alexandru-cel-
 783-5
 Bunea 806
 Bura arom. 491
 Buracu arom. 491
 burghidău 900
 buric 884
 burlinc 851
 buș 825
 Busoi 413
 butuc 335, 884
 butură 884
 buză megl. 522
- Cacămeiu 781
 căcăredzū arom. 475
 cacerdisi 794
 căciulă 481
 cad arom. 510
 cadriu 438
 căoă arom. 522-3
 căiruș arom. 523
 căiuți 786
 căjmă 603
 cal 902
 călăruș arom. 523
 călăuz 216
 călăuză 229 ș. u.
 călcă 581, 820
 caldarâm 653
 calefendi 899
 calitaș 899
 calimbară arom. 514
 călucean 216
 căluș 216
 călușel 216
 călușerie 219
 căluț 218
 cămână 656
 cămașă 717-8
 Camen a) 655-6
 cameniță 656
 cântat arom. 510
 cântu arom. și megl.
 510
 cap 477
 cap de bălaur 901
- capăt 478
 căpesterie 886
 capestrel 886
 capete 819
 căpețel 819
 capra-dracului 410
 căpșună 593-4, 901
 captar 899
 căptuh 594-5
 căptuși 594-5, 901
 căpuî 595
 căpușă 523, 593-4,
 884
 căpușună 593-4
 Caraconcea 789
 carâmb 596 ș. u.
 cărâmb 596 ș. u.
 cărâmbă 599
 Caransebeș 666-7,
 899
 cărav 600
 Carabatescu 899
 cărcă 884
 cărcala 595-6
 cărcăleț arom. 523
 cărcăli 595-6
 cărdarmă 653
 caré 794
 cărk'él'ū arom. 523
 Cârlibaba 900
 cărmonă 443
 Cărnă-lemne 413
 cărpălab 420
 Cârpenișa 412
 carte 478
 cărtel arom. 524
 cărtel'ū arom. 524
 cărușean 787
 cășare arom. 359
 Casasovici 899
 cășerie 359
 căstăne arom. 531
 cătândie arom. 900
 cătargă 820
 cățel (de turbă) 414
 Cato 767
 cătreț 901

- ceacaribă 901
 ceagă 901
 ceaplău 901
 ceasovoiu 901
 ceatâră 815
 ceauș 218
 cebălu 901
 cecaiu 901
 cepaș 901
 cerbul 217
 cercheboală 901
 Cerna 798
 cerneală 762
 certă 581
 Cesmăgura 899
 Cherana arom. 803
 Chercea 413
 Cherci 413
 chidinie 434
 chii 653
 Chilimbar, Munții
 Chilimbarului 421
 chimă 654
 Chimița 654
 Chipară 429
 Chipor (craiu) 429-
 434
 Chipurile 899
 Chirana arom. 803
 chiustec 40
 Chrysos 879
 cicio-cicio 388
 cicioacă 388
 cin 782
 cincădi 900
 cinie 849
 cioablă 900
 cioacă 552-3
 cioară 481
 ciocaribă 901
 ciocâră 787
 ciof 608
 cioflânc 900
 cioiu 655
 ciolav 900
 cioclonț 900
 cioldoman 900
 ciolnav 900
 cioloboc 900
 cioloboacă 900
 ciolog 900
 ciolpan 901
 Ciolpan 789
 cionoate 901
 cioplău 901
 Cioplea 788
 ciorâng 330, 335
 (la-) ciorile 789
 ciortan 443
 ciocarapă 901
 ciortu 789
 citură 899
 ciucă 552-3
 ciuf 603-610
 ciufală 607-8
 ciufelnic 607-8
 ciuforniță 608
 ciufui 60
 ciufulete 608
 ciuful(u) 607-8
 ciuh 608-9
 ciuhă 608-9, 901
 ciuhurete 609
 ciuhurez 609
 ciur 886
 ciut 550
 ciută 550
 ciuvaniu 654-5
 clătânog 780
 cleanță 900
 coacă 623-4
 cobârlău 900
 Cobelea 413
 coc(ă) 623-4
 cocă arom. 524, 901
 coconar 899
 codru 431
 cooră arom. 524
 coor arom. 524
 cog 623-4
 cók'il arom. 524-5
 cók'ilă arom. 524
 cók'iluș arom. 525
 cokiu arom. 525
 Colceag-Pașa 425-6
 colnic 813
 comarnic 331 ș. u.
 comiher 901
 comoară 779
 conder 901
 condrońu 899
 condu arom. 789
 conțeșat 438
 convoiă vb. 793
 copac 526
 copâts istr. 526
 copelă arom. 524
 copil 525, 612
 copilandru 882
 corbanțeu arom. 525
 corbu, -ă arom. 525
 Corgan 899
 corlată 333-4
 corn 884
 cornută 474
 corogă 596 ș. u.
 corogi 598-9
 coroji 598-9
 corugă, a se 597
 Cosoba 419
 Cosovăț 419
 cotângan 884
 cotarcă 820
 coteică 412
 coteț 330
 cotu arom. 525-6
 covercă 338
 crăpuștean 787
 crătârș arom. 393
 (în-)creană 789
 (în-)crene 789
 crep 599-600
 creplă 599-600, 901
 creț 393 ș. u.
 crez 660
 Crișu 666
 Crivățul 425-6
 Crucelari 899
 cruce - de pară 407,
 - de voinic 407

- crunt 886
 cruță 834
 cuă arom 526
 Cuchiniș 799
 cucii 232, 252
 cuciu 388
 cucioră, a se 388
 cucoloș 901
 cucuibă 600, 901
 cucuruz 901
 cucuiu 901
 cuculbău 901
 cucută 474
 cufumă arom. 526
 cuhmă arom. 526
 cuhumă arom. 526
 cuituescu arom. 526
 Cujbă-lemne 413
 culucâncu arom. 526
 cumpără 879
 cumpăros 424
 cumpăt 368
 cuneală 899
 Cungrea 799
 cunoștinte 278
 cupatș megl. 526
 cupatșină megl. 526
 cupatșolnic megl. 526
 cupatșu arom. 526
 cupilaș megl. 525
 cuptuv 594-5
 curaslă 884
 curbișan, -ă arom.
 525
 curbisescu arom. 525
 curge 34
 curpan 527
 curpen 527
 cusurin(ă) arom. 476
 cușuri arom. 527
 cuță 412
 Cutava 413
 cutnie 416
 Cuțovlah 488
 cuțu 388
 Cuțuiu 413
- Dabija 804
 dăcuirea arom. 527
 dadă arom. 517
 dăguescu arom. 527
 dală arom. 484, 529
 dalbinos 659-660
 dărâmă 359
 dărma arom. 527
 dărtoari megl. 628-9
 d'arvant 441 3
 darvon 441-3
 daș arom. 527
 Dașculea arom. 491
 dașu arom. 491
 dată arom. 527
 deagă arom. 527
 deayia arom. 494
 Deagurile 899
 deciurică 610-611
 degă arom. 527-8
 demischiu 790
 demuș arom. 528
 der arom. 528
 deră arom. 528
 descebălui 901
 Deva 666
 Devul 906
 dial'ă 789
 Dicea arom. 803
 dician car d. 409
 diminie 793
 dinsul 64
 dipercă megl. 900
 Dipșa 898
 Dirviș 413
 discănedzū arom. 629
 discolie 794
 dismal arom. 900
 dismărare 900
 dobitoc 748
 Dobra 804
 Dobrodeava 906
 Dobrogea 418
 Dobrojița 418
 Dobrotici 879
 doichișel 443
 Dolca 412
- Dolfa 412
 domnil'a ta arom. 505
 dop 399
 Dor-Mărunt 899
 Dorna 799
 dosă arom. 528
 doscă 336
 dotean arom. 528
 dotu arom. 528
 drac istr. 35-6
 drăgăleț 424
 Drăganu 804
 draghicame(a) 655-6
 dudă 899
 dugleș 900
 dulau 900
 dulcent 899
 dumesnic 764
 dumatică 193
 Dunărea 878
 dușcu arom. 528
 dzone arom. 510-1
 dzumeta arom. 528
 dzumifăt arom. 528
 dzumitate arom. 528-9
 dzumitic arom. 528
 dzumitică arom. 528
 dzunatic arom. 510
 dzoneață arom. 510
- el 64
 etă arom. 529
 exoflisis 794
 fae 530
 fâfalugă 899
 fâgăduesc marea cu
 sarea 901
 fagfuri 762
 fară 396 ș. u.
 fârmac arom. 513
 fătază arom. 530
 fâțișel 443
 faurar 763
 fel 637-8
 femeie 886
 fercheteu 900
 ferdedeu 900

- ferdeteu 900
 ferecare 763, 779
 ferfen 899
 feție 336
 fier 6-7
 fierbătoare 332-3
 filaliu 657
 findiș 780
 firav 600
 flăcău 600-2
 flăcăuandru 882
 fiământ 777
 fleacă arom. 530
 fleamă arom. 530
 flecău 601-2
 flencăni 601
 flencău 601-2
 flitur arom. 520
 flitură arom. 530
 fliturac arom. 530
 floc 476
 flocată arom. 476
 floieră 482
 florcă megl. 482
 flori 478
 flor-cica (călușului)
 218 ș. u.
 flucată arom. 476
 flueără arom. 482
 fi'utur arom. 530
 forfoandă 899
 francioc 410
 Frate, Ghin arom.
 491-2
 frâu 885
 friel megl. 482
 frij 852
 fruntar(iu) 333-4
 furlitșu arom. 530, 548
 furnică 2
 furnicare 899
- gabcă 899
 gâf 899
 Gagiul 441
 Gânaț 770
 Gajgura 441
- Galați 898
 gălbază arom. 530
 gălbează 530
 ȧale arom. 534-5
 gălescu arom. 900
 gămilă arom. 531
 gărak'ină arom. 531
 gard (viu) 357 ș. u.
 Garson 413
 găstâne arom. 531
 Geagea arom. 491
 geală 789
 g'egă arom. 531
 g'egan arom. 531
 g'elă arom. 531
 geme 763
 Genea 899
 genoate 901
 genunchiu 664-6
 genuine 780
 Ghecet 899
 ghevol 587
 Giabelca 899
 ghială 789
 ghindosi 443
 Ghinu arom. 492
 ghioș 410
 ghipeș 789
 ghitcu 789
 ghitruil 900
 Ghiusmepingă 488
 g'imtă arom. 531
 g'incălă arom. 531
 g'indă arom. 531
 g'intă arom. 531
 gintu 396-7
 giòea arom. 905
 g'ion arom. 531
 g'irak'ină arom. 532
 g'irg'ână arom. 532
 g'iză arom. 532
 glérmu istr. 901
 glugă 825
 Gogă 487 8
 Gogan 427
 Gogia 441
 Gogioae 441
- gogoman 882
 gogosteă 441
 go(r)știna 899
 gorțu arom. 533
 gosteă 441
 grădină 357
 grădina împărătească
 407
 grănar 884
 grândză arom. 532-3
 897
 grapă 392, 532
 grăptână 532
 grâu 885
 greási arom. 532
 gremă arom. 532
 grepă arom. 532
 greșe istr. 532
 gresie 532
 grind 884
 grip arom. 532
 groapă 532
 grob megl. 532
 gronj 533
 grumaradă arom. 631
 grumur arom. 475,
 624, 631
 grumură 624, 901
 grundă arom. 532-3,
 897
 grunj 533, 897
 grunz 456, 532-3
 gudă 412
 gudoare 905
 gudură 386 ș. u.
 gună arom. 548
 gurgul'at arom. 476
 guriță arom. 533
 gurledz arom. 900
 gurmazdu arom. 479
 gușnes megl. 476
 gută 545
 gutuie 884
 gutunar 884
 guvă arom. 534
 guvică arom. 534
 guvice arom. 534

- guvileaci arom. 534
 guviță arom. 534
 Hacig 427
 hânsar 426
 hanț 900
 hântui 900
 hântușcă 900
 harabél'û arom. 534
 harambașa 711
 harbuzărie 786
 hârcă 884
 hașcadău 900
 hâșiș 333 ș. u.
 heisicol 418
 Herina 898
 hîavrá arom. 511
 hitlean 587 ș. u.
 horă 900
 Hordou 900
 hoștină 899
 hoșoman 882
 hrean 756
 hrisov 657
 Hunyadi Ioan 437
 hut, -ă arom. 534
 hută arom. 534
 huțami arom. 534.
 huțăscu arom. 534
 huțil'ă arom. 534
 Huture 534
 iangân 794
 ianginer 438
 iarvant 441
 iarba-lu-tatin 899
 iasmă 884
 Ida 898
 ielcheme 656
 ierăk'ină arom. 534
 ietă arom. 534
 iie 717-8
 îmblânzi 763
 îmblăti 34
 îmbodori 900
 îmbuibă 632-7, 829,
 901
 îmburdă 884
 împelițat 789
 împinge 780
 împoponă 627
 împopoță 626-7
 împopoțană 626-7
 împopoțonă 626-7
 împopuță 626-7
 împupuță 626-7
 înalt 474
 încări a se 780
 încins 437-8
 incurarea cailor 239
 ș. u.
 înde 780
 înfăță 884
 înfripă 825
 îngroșă 678
 inimă îndoită 901
 înșelă 879
 însemnă 821-2
 întâmpinare 762
 întâmplă 763
 întântălat 790
 întântelat 790
 înțarc 552
 înțesă 823, 886
 înțeți 884
 întuneric 762
 învie 611-2, 780
 învioră 623
 învioșă 623
 Iorgovan 411
 Ițu arom. 803
 izóte arom. 534
 jel(e)aică 899
 jiiioară 443
 jimitati megl. 528
 jioară 443, 617-623
 joimir 426
 jolnir 426
 județ 715
 jumătate 528-9
 juneată megl. 510
 junel 792
 junghiă 433
 jupân 361
 k'elk'ă arom. 534-5
 k'elk'e arom. 534-5
 k'elku arom. 534-5
 k'endrà arom. 535
 k'eră arom. 535
 Kičera 683
 k'icută arom. 545
 k'indră arom. 535-
 k'ipru arom. 535
 k'ipur arom. 535
 K'uș 488
 l'ábricù arom 535
 lafete 793-4
 laiú 481
 Ială arom. 535
 lăpărdie arom. 535
 lăpuș 900
 l'ar,-ă arom. 535
 l'au arom. 511
 Lăune 667
 Iea -Vasálco 411
 Ieana 443
 Ieangă arom. 535-6
 Ieangu arom. 536
 Iegarea (călușarilor).
 219
 Iélec arom. 536
 Iepădatul 789
 Ier 901
 Ieruscú arom. 535
 Ieșină 829
 Ieu 699
 Ievent 426
 Iiléc arom. 536
 Iiliac 411, 536
 Iilitše arom. 536
 Iingarsu arom. 536
 Iioșa arom. 492
 Iiuba 804
 Iiușia arom. 492
 Iivadia 898
 Iivrint 426
 Ioațe 394
 Iocă arom. 536

- logosteă 441
 lopitau 901
 l'ucâncu arom. 536
 lucangu arom. 526
 lucanicu arom. 526
 l'uftă arom. 536
 l'uftu arom 537
 luléc arom. 537
 lumâk'e arom, 537
 lumâkios,-oasă
 arom. 514
 lume 762
 luncă 816
 lungă arom. 537
 luptă 580
 lupul vrâbiilor 410
 luț arom. 6.9-630

 madzâre arom. 537
 Magearu 427
 mângulă arom. 537
 mângulă arom. 537
 mângură 378, 537
 malafrandzâ arom.
 516
 malagean 414
 mâluştean 787
 mana câmpului 424
 mânar arom. 527
 mânător 330
 mânicie 780
 Manuc 427
 mânzârar 328
 mâr-gutuiu 901
 mârâl'u arom. 538
 mârari megl 391.
 mârât 393
 mardeală 441
 mare 827
 măreață arom. 511
 mârîţascu arom.
 627-8
 Maroga 440
 marşrut 899
 marşut 794
 mâşcoiu 540
 matahală 252

 Maurovlah 709 ş. u.
 mavrofor 794
 mazâre 537
 mâzdrac arom. 533
 mbară arom. 514
 mbăreață arom 514
 mbârû arom. 538
 mbogru arom. 789
 medinț 426
 mega (io) istr. 901
 mehedinț 426
 meu 757
 menduescu arom. 538
 mereoară 443
 nierge 879
 merimâgă arom. 538
 merimângă arom. 538
 meri arom. 511-2
 mete 899
 miață 824, 884,
 mied 757
 miel 2
 mierioară 443
 mil'oară arom. 472
 mil'or arom. 472
 Mincol 683
 minde arom. 538
 minduescu arom.
 538
 mindžus arom. 900
 mintşuş arom. 900
 mintuescu arom.
 538
 Mira arom. 491
 miră arom. 520
 miraz 790
 Mircea 804
 Miru arom. 491
 mirioară 443
 mişur(ă) arom. 474
 mişuşole arom. 549
 Mitoc 799
 mizia arom 538
 mlatiş 781
 ml'ezgu istr 34, 901
 moaşă arom. 538-540
 moaşe 539-540

 moi arom. 540
 moltru 538
 Moroacă 440
 mortăcini 357
 morăşniță 900
 moş 539-540
 moşneag 805
 moţ 394
 moţat arom. 476
 motrună 899
 Mozolea 899
 mpih'ur arom. 631
 mulgar 328
 mulgaş 338
 mumă 401-2
 munduescu arom.
 540
 mură arom. 474-5,
 515, 540
 murahazi 794
 murg 478-9, 540-1
 murgu arom. 540-1
 murc megl. 540-1
 Muşat arom. 492-3
 muşcă arom. 541
 muşcoiu 541
 muşcoiu arom. 541
 muscur 542
 mûşcur,-ă arom.
 541-2
 muşică arom. 539
 muţuca 789
 mutul 216 ş. u.
 Muzaca arom. 491-3,
 906

 năbuzos megl. 552
 nacialnic 762
 nadolesc 415
 năoemă arom. 451
 nagâţ 899
 nao arom. 517
 năpârcă 542-3
 năpârtică arom.
 542-3
 năpatcă 879

- napoleon 602
 naş 36
 nastur 382 ş. u. 398-9,
 884
 natima 879
 ncot arom 543
 ndžumitik'edzū arom.
 528
 necă 478
 Nechidu 899
 Nedelcu 804
 nefiță 899
 Neguş 804
 negustor 747-8
 nepreitoriu 789
 nepurtică arom.
 542-3
 neştiinte 278
 nevăstuică 769
 nevrinț 426
 nfărmăcat arom. 513
 ngot arom. 543
 ngrăne arom. 543
 niață arom 779
 nicăzū 480
 Nichit 799
 Nicolita arom. 803
 nimală arom. 900
 nipărtică arom. 543
 niuredzū arom. 512
 nopărcă 542-3
 nopărtică 542-3
 noprotcă megl. 542-3
 nșesū arom. 630
 nută 780
 nutreț 787

 obisteă 441
 oblinže, istr. 901
 obrejă 879
 oară-bună arom.
 907
 ocări 581
 ocol 336
 odovăesc 879
 ogalii 438
 oglabnic 879
 ogradă 357
 Oimac 420
 olejesc 879
 Olendreni 415
 oleo 411
 olt 800
 Oltoiu 800
 Oprea 806
 orca arom. 789
 ori arom. 473
 orliște 879
 osfintesc 879
 pabésū arom. 543

 Păguior 900
 paie arom. 543
 păitescu arom. 543-4
 pală 819
 pâlărie 879
 palici 879
 pălugă 879
 pălui 819
 pânătă 719
 pângăneață arom.
 473
 pângănescu arom.
 473
 pângănitare arom.
 473
 pângări 473
 păpușoiu 697
 părcioacă 879
 părdalnic 788
 parhă 650
 parhal 650
 parhii 426
 pări, a se 780
 pări 571 ş. u.
 pârlog 884
 părmătar arom. 544
 părmăteftu arom. 544
 pârănjac 901
 pârăpali 596
 Pârvan 804
 păsare 638-642, 768-9
 păsar 716-7

 Pascu 803
 pășean 780
 păsoniu 638-642
 pasta 879
 păstură arom. 477
 pat 819
 pată arom. 544
 pătură 819
 Păun(a) 805
 pazarghian 418
 paziia 656-7
 peatic arom. 544-5
 peatică arom 544-5
 Peculești 899
 pedepși 762
 pehlivan 748
 pelingher 651
 perciunez 879
 perdeă 359
 perdideu 900
 peremet 879
 perjă 879
 perușană arom. 804
 pervedeă 879
 peș 879
 peste, mi-e peste
 cap 642
 petec(ă) 544-5
 petița 879
 ph'escă arom. 545
 piatră 4 ş. u.
 piază 611-2
 pică arom. 545
 piedin 879
 piept 2, 10
 pieptene 10
 picior 12
 piezi, în — 611-2,
 763
 pin 13, 885-6
 pirușană arom. 475
 piștesc 879
 pistosî 794, 899
 plagă 545
 pl'agă arom. 545
 plaiu 884
 plastă 879

- pleagă arom. 545
 pléviță 879
 plimbarea călușului
 220
 plirexusiotită 794
 ploz 443
 plugar 897
 plumbă arom. 545
 plumbu arom. 545
 Poartă (înalta) 403
 ș. u.
 póciu arom. 545
 pogrădie 879
 pohărlă 412
 pohonț 879
 poitră 899
 pol 602, 901
 polat 430
 poloveac 879
 popas 641-2
 poposi 641-2
 Portița 404
 poșărlău 412
 Potlogan 412
 potū arom. 512
 poturi școdralii 899
 požos, istr. 901
 pranic 879
 praș arom. 477
 preaș arom. 477
 Preda 804
 preducea 822
 prelată 879
 premătariu 544
 premugere 789
 prepune 580-1
 prevești 826
 Prie 804
 primicer 217
 prisacă 897
 prîstură arom. 477
 Proca 804
 procleți 580
 Prodan 804
 prodosie 794
 propieție 794
 prosforisi 794
 protimisi 794
 provatisi 794
 provaz 418
 prubafcă 879
 piunc 602-3, 901
 prușuvesc 879
 Prut 799-800
 puiandrá 788
 puica 805-6
 pul'că arom 474
 pupă arom. 626-7
 pupăză 626-7
 pupcă megl. 626-7
 pupuică 707
 pușlă 412
 pușlățel 412
 pușlău 412
 puștuescu arom.
 545-6
 Răcătău 799
 Radu 804
 răitar 426
 Raiu-Împărat 440
 Râmlean 411
 râncă 604
 râncaciu 604
 rânsă 516, 546
 rânză 515, 643
 rapăn 603-610
 rapură 603-610
 răpuros 605-6
 răsluesc 879
 răstesc 879
 răsvan 415
 Rasidescu 899
 rața 546
 rătălesc 879
 ratuș 763
 raz 818
 răzimă 643-5, 901
 răzuescu arom. 546
 ră(d)zuș 818
 rel 901
 repezână 517
 reteză 821, 901
 rețscaman arom. 546
 réțšk'i arom. 546
 ridică ocară 581
 rod, legea rodului 416
 rofi 884
 Rogojașca 419
 Rogoianul 419
 rogoș 419
 roižu, istr. 901
 rolă 901
 rosă arom. 546
 rubar 658, 794
 rucuescu arom. 546
 rudă 336
 rufos 607
 rusal'e arom. 472
 ruguçar arom. 900
 rută 475
 Sabar 899
 săciu 338
 Sacol 412
 sadacat 794
 săderiu 790
 safi 657
 saia 359
 Șaitanici 782
 săiz 794
 șalai 851
 sălătruc 899
 salpă arom. 546
 Samarina arom. 803
 sâmbătă 810
 sâmb(e)a 657-8
 sâmbura arom. 546
 sâmbure 546
 sâmburu arom. 546
 Samson 413
 sânzău 901
 șară arom. 548
 sârac, 902
 sârjiță 781
 sârjoacă 781
 șarlă 412
 sârmă arom. 546
 sârmu arom. 546
 Sarsailă 899

- șașma 879
 sat 642
 scâlâmbă 599
 scâmbă arom. 546
 Scara Țaligradului 406
 scârâmbă 599
 scârâmbi 599
 Scaraonț 89
 scâr'escu arom. 628
 scârpă arom. 547
 scaun 330
 schelă 406
 schelea art. 406
 schila 406, 412
 scl'imur arom. 469
 scoate 715-6
 școdral 794
 scolû arom. 512-3
 șcöp arom. 547
 scorogi 596 ș. u.
 scoroji 596 ș. u.
 șcrac arom. 547
 șcrapu arom. 547
 șcrâpuescu arom 547
 screme 402
 șcret, -ă arom. 547
 șcrituescu arom. 547
 scui pă 615
 scrum 547
 scrumedz arom. 547
 scurt 884
 șcurtiță arom. 547
 șcortiză arom 547
 Șcortlu arom. 425-6
 șcortu, -ă arom. 547-8
 scutar(iu) 472
 senic 879
 sfat 763
 sfercioc-gheoș 410
 sfeșnic 438
 sfoară 617
 sfrancioc 410
 sfredeluș arom. 789
 sferdeteu 900
 sfruiăli megl. 482
 (in-)sicreată 789
 sider 790
 șilitră 901
 silnic 879
 silța 764
 simianca 419
 Sin-Vasili arom. 499
 sinrecu 780
 șip 879
 Siret 799-800
 sfârlă 548
 sfârlează 548
 sfârlițșu arom. 548
 sfârloagă 548
 sfurlă arom 548
 sfurlițșu arom. 548
 Sibiu 779
 șigună arom. 548
 șil'e arom. 548
 șireturi 901
 șiruescu arom. 543
 Șk'ipărie arom. 548
 Șk'iperie arom. 548
 șkipoanie arom. 549
 smântână 361
 șmechereasca 771
 smetie 884
 șocodom 637
 șoimare 899
 șole arom. 549
 șold 901
 șomâc 879
 soveja 879
 Spacu 413
 spartul călușului 220
 Spată arom. 492
 spătar 786
 spătăresc 786
 spătări 333, 339
 șperlă 615
 sprună arom. 549
 spruză megl. 549
 șpul'uescu arom. 549
 spură arom. 549
 Spurcăilă 789
 spurii 612-7, 906
 șpuriu 612-7
 spurnă arom. 549
 spuză 549
 Stăligeal 414
 Stan 804
 Stana 804
 stână 358 ș. u.
 stână brânzii 332-3,
 -foilor ib.
 Stanciu 804
 stangă 398
 stăpân 361
 stariț 216
 stărnut 884
 stăuină 624-5
 staul 335 ș. u., 625
 stăuli 625
 stăulica 625
 staur 337, 625, 685
 steamată 899
 steblă 443
 stegar 217
 sterminat 794
 sterp 549-550, 616
 șterpeli 617
 sterpu, -ă arom.
 549-550
 stignes megl. 476
 stinghe 343, 400, 901
 stingher 901
 știră 615-7
 stirigoaie 617
 stirp 616
 Stoian 804
 Stoica 804
 stol 438
 străk'escu arom.
 549-550
 străminare 779
 strămoașe 539-540
 strămurare 818
 strechiă 824-5
 strein 899
 stricățel 439-440
 strigă 581
 strugure 884

- strunciură 780
 strungă 327 ș. u.,
 905
 strungar 330, 336,
 339
 strungăreață 337, 339,
 349
 strunguță 337
 stufos 394
 stur 779
 șturcă 616
 sudui 581
 suger arom. 474-5
 sugrumă 479
 șular 879
 Sum-Ketru arom.
 499
 sumburi arom 546-7
 supără 580, 617
 șupleacă arom. 550
 șurdiescu arom 550
 șuşugare 899
 șut, -ă 550
 șută arom. 550-1
 svercă arom. 554

 tăbălușă 412
 taban 406
 tăfaragă 659
 Tagan 406
 tălăgan arom. 551
 tălhar 760
 țalpă arom. 551
 țânc(ă) 412
 țap 551
 țapină 879
 tapinôs 659-660
 țapoju 879
 tar 780
 țară 718
 tărăboiu 900
 tarator 879
 țarc 551-2
 Tarcău 799
 țarculescu arom. 552
 tare 899
 țargă 399, 820

 târgoviște 763
 tartabic arom. 552
 târtița 385
 țârș 357
 fastru arom. 552
 tău 790
 Teaca 898
 țeațire arom. 789
 tebe 233
 Tempe 898
 tierc 900
 timpuri 625, 901
 Țințar 488
 tirpan 879
 Tocat 415 6
 Tofan 803
 Togan 412
 Tol'a arom. 803
 Toli arom. 803
 Toma Alimoș 422
 tomăni 762
 țopă arom. 552
 tot (-pe) 645-6
 trăgână 884
 traistă 552
 trăpădă 816
 trastu arom. 552
 tresură 779
 troc 879
 Troțuș 799
 tșepă arom. 552
 Tșoban 488
 tșucă arom. 552-3
 tșuțșur arom, 469
 țuiac 901
 Tulușa arom. 492
 tumănesc 879
 tumătșu arom. 552
 țupată arom. 552
 tupilă 786
 tuplică 900
 turca 217, 852
 tureci 884
 turtură 625, 901
 tușină 626
 tușină 626
 tușinătură 626

 Uda 414
 uită 884
 umădeală 786
 umerii obrazului 512
 umplu arom, 513
 undez 879
 unghiu 884
 ureauhe 886
 urmi 779
 uși plur. 443
 Utura 534
 uture 354
 uză 851

 Văgăiu 492
 vâlți arom. 553
 vâi 880
 vâjlă 412
 vandor 333
 vântă 792
 Vântoase 224
 vântrele 656
 vântură 792
 vargă arom. 477
 vârsățel 440
 Vârt 428
 Vartan (oglu) 428
 Vărtan 428
 Vartenciu 428
 Varticăuți 478
 Vartici 426-8
 vârvor 420
 vâslă 412
 vâtaf 216 ș. u.
 veargă arom. 477
 veda (io), istr.
 901
 velenți 426
 velință 899
 venetie 415
 vengher 879
 venin 513
 verghie 660
 verigă 905
 verșă arom. 553
 vesatură 794
 vete arom. 553
 vetrilă 656

Vidra 412
 vigan adj. 900, 903
 vigană 900
 viganău 900
 Vișa 412
 Vijlă 411-2
 vinic 443
 vinimeri 899
 Venițeanul 419
 Vintilă 879
 vintir 879
 vinitic 443
 vioară 443-4, 617-623, 906
 vior 906
 virg'iră arom. 553
 virg'iru arom. 553
 virin arom. 513
 viriu arom. 553
 Vișa 412
 vistijar 779
 Viah 487 ș. u., 709 ș. u.
 Vlaicu 804

Voina 804
 voiu arom. 513
 voivod 216
 vomeră arom. 497
 vorbă 884
 voștină 899
 voză arom. 553
 yirăk'ină 553
 zăbleală 780
 Zadiğ 427
 zainog 899
 zăpsesc 879
 zastavă 879
 zăvadă 359
 zăvor 336
 zbicer 217
 zburdă 884
 zdredit,-ă arom. 553
 zdromatic 879
 Zeze arom. 491
 zgâlm 879
 Zgâmbea 789
 zgarbură 899

zgârc 884
 zgardă 610
 zgâriă 604
 zgrăbunță 603, 901
 zgriburi 379 ș. u.
 zgârpes megl. 900
 zgrum arom., megl. 480
 zgudui 884
 zgurînescu arom. 630-1
 zie arom. 553-4
 ziete arom. 553
 zlob 428
 zlobiu 428
 Znobiu, Miu 428
 Zorca 804
 zore arom. 554
 zorte arom. 554
 Zota 491
 Zoti 491
 Zotu 491
 zugrumă 480
 zvercă arom. 484, 554

romanice

arriver fr. 517
 bagatella ital. 902
 buvons fr. 191 ș. u.
 bégaine fr. 902
 bighino v.-ital. 902
 cage fr. 28
 chambre fr. 34
 choucroute fr. 777
 cicerone ital. 899
 ciofo ital. 608
 ciuffo ital. 607-610
 coc ital. 624
 cocca ital. 624
 contredanse fr. 767
 digruma ital. 480
 digrumare ital. 480

fandonia ital. 902
 fratta ital. 355 ș. u.
 fumier fr. 191 ș. u.
 ghermire ital. 402
 gourmand fr. 474
 gourmet fr. 479
 grommare ital. 624
 grommato ital. 624
 gromet fr. 480
 innidu sard 824
 isinnidare sard. 824
 maille fr. 647 ș. u.
 malandrino ital. 902
 marrar span., cat. 393
 mașă do rosto portg. 512

medaglia ital. 646-650, 902
 métairie fr. 648
 metalia ital. 646-650
 mule v.-fr. 515
 mullette fr. 515
 ore calabr. 473
 pomette fr. 512
 rap friul. 606
 rappa ital. 606
 rappo ital. 606
 reine de mai fr. 234
 ruse fr. 650, 902
 touffe fr. 609-610
 trouver fran. 25

slave

arbanas vsl. 428
 balaga sârb. 518
 balega sârb. 518
 baloga sârb. 518

barjaktar sârb. 233
 barzast bulg., sârb. 520, 679
 bârzav bulg., sârb.

520, 679
 bēlvitsa bulg. 520
 bēlŭ vsl. 519-520
 bistrz 763

- buza bulg. 522
 buzia pol. 522
 čbanū vsl. 654-5
 čiraša bulg. 805
 čoža 594
 dragi-kamyi vsl. 655
 dragi-kamen vsl. 655
 družičalo sârb. 222
 eška bulg. 231
 furkuiitsa bulg. 470
 garda rut. 610
 glavura sârb. 474
 goditi vsl. 514
 golēmština bulg. 511
 grun 533
 grušavina sârb. 471
 gruševina sârb. 471,
 677-8
 guša bulg., sârb. rut.,
 476
 hutka bulg. 534
 jelo sârb. 531
 junāk sârb. 511
 kačur slov. 474
 kaldrma sârb. 653
 kápuš bulg. 523
 kij rus. 653
 kolen sârb. 526
 kolina slov. 526
 konik pol. 245
 kopač rus. 526-7
 kornuta rut., slov.
 474
 kraličari sârb. 233
 kralice sârb. 233
 kralovna ceh 234
 krkala sârb. 596
 krkaliti sârb. 596
 kropky rus. 533
 krpuša sârb. 523
 krupa vsl. 533
 krupica vsl. 533
 kukeri bulg. 252
 kukovi bulg. 252
 kukuta sârb. 474
 kurnota ceh. 474
 lerosvam bulg. 535
 medvědi 36
 misa vsl. 474
 misur bulg. 474
 molotrū vsl. 538
 mura bulg. 515
 perušina bulg. 475
 pomilovati paleosl.
 574 ș. u.
 puika rut. 474
 puika sârb. 474
 pul'ka bulg., rut. 474
 radunica rus. 222
 ružičalo sârb. 222
 pača vsl. 516, 546
 skakulets bulg. 523
 skotarī vsl. 472
 skotū vsl. 472
 spērliti croat 615
 šupla vsl. 550
 svračak sârb.-cr. 410
 tārkalam bulg. 552
 tikvura sârb. 474
 tūma vsl. 762
 tuman bulg., rut. 762
 tvarogz 659
 ura slov. 473
 ut bulg. 534
 utina sârb. 534
 utka bulg. 534
 utva bulg. 534
 verdjija sârb. 660
 vergi sârb. 660
 visja bulg. 412
 vislū vsl. 412

turcești

- bahs 520
 ielken 656
 lejlek 536
 piruze 475
 mizrak 538
 myzrak 538
 safi 657
 vakt 523
 vakyt 553
 zor 554

ungurești

- csúf 607
 csúfol 607-8
 esztrenga 351
 -féle 637-8
 garancs 533
 gorongya 533
 göröngy 533
 hitlen 587
 kapni 595
 karácson 897
 pünkösdi királyné
 234
 szemtől szembe 658

ERRATA.

<i>pag.</i>	<i>rândul</i>	<i>în loc de:</i>	<i>să se cetească:</i>
VI	25 de sus	<i>I. Ibrăileanu</i>	<i>G. Ibrăileanu</i>
1	1 de jos	privirea	privire
3	15 " "	generală	generală
10	5 de sus	ceea	cea
11	8 de jos	numei	numai
13	16-17 " "	Jahresberich	Jahresbericht
14	4 de sus	Dasofteiu	Dosofteiu
22	1 " "	irană	irană
26		a rămas nepaginată	
32	12 de jos	pronunțarea	pronunțare
37	16 de sus	(semnul lungimii) —	—
48	10 de jos	R. Lerch	E. Lerch
49	15 de sus	impetuasă	impetuoasă
54	6 de jos	reflexion	réflexion
55	3-4 de sus	Literaturblat	Literaturblatt
56	6 de jos	(deasupra liniuței) onetică	fonetică
88	9 " "	baună	băună
90	16 " "	gurnește	guruește
105	1 de sus	lătră	lătră
118	5 " "	n. murăe	u. murăe
122	ultim	se va începe cu cuvintele:	Ce-i drept
125	14-15 de jos	cărăală	cărăială
132	17 " "	ce poate	se poate
135	la § 29	Porumbut	Porumbul
139	8 de jos	Amândouă	Amândouă
141	13-14 de sus	văzhul	văzduhul
143	14 de jos	păsări	pasării
145	18 " "	Gangarul	Gangurul
147	6 " "	Români	Români
149	7 de sus	interecțiunile	interjecțiunile
150	10 " "	nazală	nazala
151	5 " "	săgeată 'n	săgeata 'n
"	" " "	N. Alecs.	V. Alecs.
165	la: beește	oaiē	oaiē
"	" " "	borișcăese	borișcăe, se
174	13 de sus	ițae	vițae
176	7 de sus	depărțit	despărțit
177	10 " "	dl	în
179	10-11 de jos	puteriilor	puterilor
186	6 " "	opune	spune
189	19 de sus	<i>câți</i>	<i>câti</i>
198	17 de jos	obișnuite	obișnuit e
203	8 " "	Hiedelberg	Heidelberg
205	20 " "	că	ca
207	1 de sus	șozăiri	șovăiri
"	11 de jos	linita	limita
211	8 de sus	palatele	palatalele
"	5 de jos	a dat	au dat
"	11 " "	flexiunea și derivațiunea	flexiune și derivațiune
219	14 de sus	asfel	astfel
225	12 de jos	o iginea	originea
238	7 de sus	cecetări	cercetări
241	11 de jos	Ooasele	Oasele
250	8 de sus	si	și
257	15 " "	XVIII	XVII

pag.	rândul	în loc de:	să se cetească:
258	3 de jos	de ia	de la
259	16 " "	roagă-[e pe]	rogă-[l pe]
260	12 de sus	1635	1635 ³
"	16 " "	1650	1650 ⁴
"	19 " "	adus	adaus
262	10 " "	16 8	1648
264	5 " "	erutâm	erutâm
265	10 de jos	variana	varianta
275	2 de sus	cuvioşadză	cuvioşadză
"	17 " "	obicein	obiceiu
276	4 de jos	mannus	manus
283	14 de sus	dumnexeu	dumnezeu
"	20 " "	unu	unul
284	16 de jos	taŭ	tău
285	11 de sus	incepătoriu	incepătoriu
"	16 " "	morŭiil	morŭii
"	17 " "	odihneşte-	odihneşte-l
"	20 " "	puŭrezi	putrezi
289	7 " "	sa odihnescă	să odihnescă
"	7 " "	credinŭtă	credinŭtă
"	11 " "	sa luom	să luom
291	15 " "	săvrăşiate	săvrăşiaşte
"	16 " "	aulce	dulce
292	8 " "	mér'ge-rive	mér'ge-veri
"	13 de jos	stropisi-ma	stropişi-mă
"	12 " "	îanlbi-mă-voŭi	înălbi-ma-voŭi
293	9-8 " "	derepŭi-orŭ	derepŭi-lorŭ
294	5 " "	[in]-viverē	[in]-vīvere
295	13 de sus	ὄσσωπον	ὄσσωπον
302	8 " "	^c ΓΑΑ	^c ΓΑ Α
"	12 " "	îanlŭl	îanlŭl
"	9 de jos	În adevărŭ	Adevărŭ
303	7 " "	veselindu-să	veselindu -să
305	9 de sus	moar'té	moar'té
"	2 de jos	dulŭcaŭa	dulŭcaŭă
306	7 de sus	ver'gurilor	ver'guriloru
308	8 " "	după oamenii va urmă:	moar'tŭa şi-i oamenilor
"	16 " "	când	când
309	9 de sus	părintelui	a părintelui
"	20 " "	Cum	Cumu
"	10 de jos	floare	froare (sic, = „floare“)
310	10 de jos	înainte	înainté
311	3 " "	Codicile	Codicele
312	2 de sus	după robitor va urmă:	tăi
313	la cuv. adevărŭ, după 2 v ^o 9 va urmă:		3 r ^o 4
330	10 de jos	mulgători	mulgători
"	4 " "	ciorung	ciorâng
331	7 de jos	face	fac
333	la litera Y	hăŭişul	hăŭişul
334	6 de jos	Caracterile	Caracterele
335	ultim	Schaffstall	Schafsta'l
339	12 de sus	strămta	strămtă
"	22 de jos	ou	oi
"	5 " "	cuvint	cuvânt
"	5 " "	defilé	defilé
341	3 " "	ruŭ	ruŭe

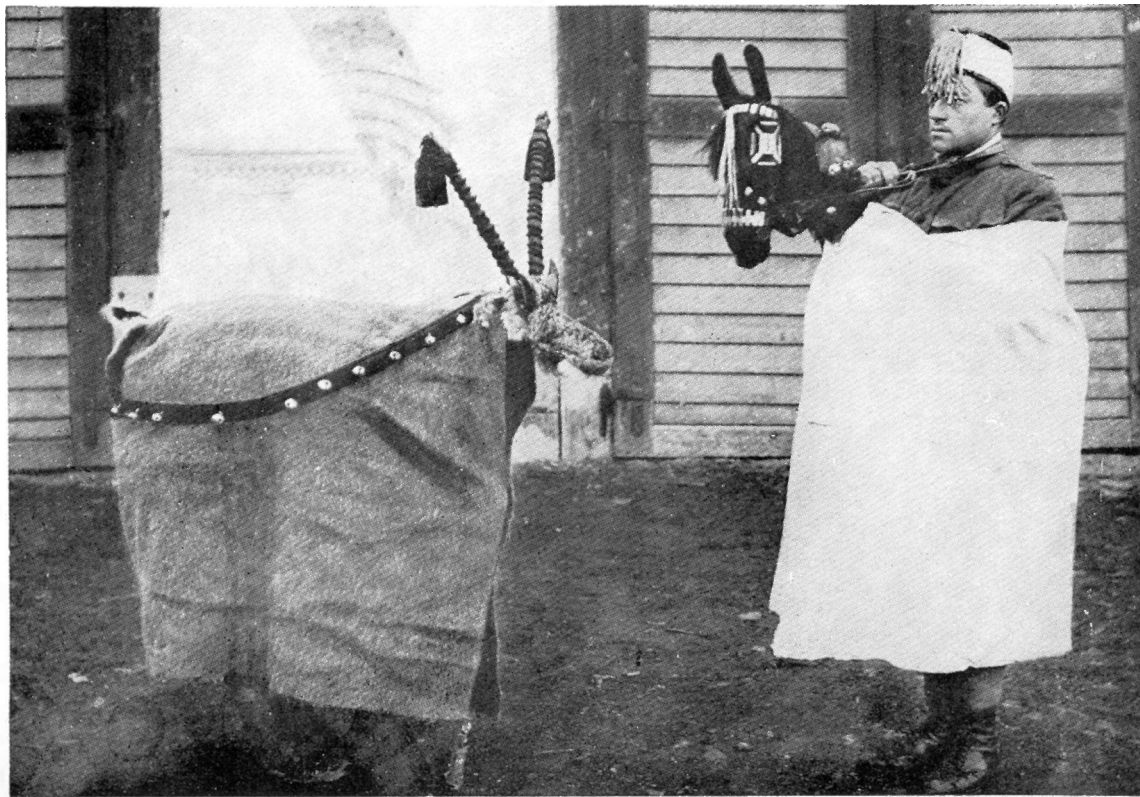
<i>pag.</i>	<i>rândul</i>	<i>în loc de:</i>	<i>să se cetească:</i>
348	17 de jos	s te	este
"	3 " "	298	272
349	2 de sus	preștryga	preștryga
"	2 " "	Suplim.	să se șteargă
"	7 de jos	de-asupra notei după orodije să se adauge	Jokl
353	8 " "	Ρεμεσιανειοζ	Ρεμεσιανειοζ
"	6 " "	Remesiana	Remisiana
355	12 de sus	fratto	fratta
357	7 " "	Bernecker	Berneker
"	3 de jos	orme	forme
370	2 " "	a află't	a află
385	19 " "	Pamfil	Pamfile
395	9 de sus	360	381
399	4 de jos	mi-au	ne-au
401	14 de sus	13	3
402	6 " "	desmierdare	de desmierdare
Înainte de rândul 10 de jos trebuie să urmeze rând alb cu stelută ca pentru pasajiu nou			
413	3 de jos	lepei	iepei
441	10 de sus	Bohémins	Bohémiens
443	18 " "	Keiffer-Bianchi	Kieffer-Bianchi
446	8 de jos	sinataxei	sintaxei
447	14-15 " "	Fortsetzug	Fortsetzung
"	11 " "	Vokalismus	Vokalismus
448	14 " "	albeneză	albaneză
"	10 " "	identitatea	identitatea
450	12 " "	albanzești	albanezești
"	6 " "	dari	dar
455	2 " "	r ^o nzę	rânze
457	19 de sus	-dză	-za
458	12 de jos	sacrum	scrum
465	6 " "	Nicopole	Nijopole
469	18 de sus	tšutšurațiva	tšutšură țiva
471	18 " "	jungsten	jüngsten
472	8 " "	gworfen	geworfen
475	14 de sus	Strinband	Stirnband
479	7 " "	ne-ar de utini	ne-ar da gourmet
480	7 de jos	ibaneză	albaneză
481	4 " "	einen	einem
484	8 de sus	îndeletnicit	îndeletnicit
485	5 de jos	particularitatea	particularitate
490	10 de sus	teritoriului	teritoriului
503	5 de jos	acela	acelea
514	7 " "	drum. cu noroc	drum cu noroc
518	13 " "	n manuscript	în manuscript
520	12 de sus	Wungerde	Dungerde
523	20 de jos	a exista	a existat
524	9 de sus	arată dificultăți	t arată dificultăți
526	10 " "	(trebuie eliminat)	
528	14 de jos	DZUMITĂT	DŽUMITĂT
536	16 de sus	'er'ek	Per'ek
541	8 de jos	MUȘCONU	MUȘCONU
547	10 de jos	scurtița	șcurțița
548	5 " "	ȘK'IPĂRIE	ȘK'IPĂRIE
550	2 " "	ȘŪT,-Ă	ȘŪTĂ
553	8 " "	YIRKĂ'INĂ	YIRAK'INĂ

pag.	rândul	în loc de:	să se cetească:
586	9 de sus	-töl, -töl	-töl, -töl
606	17 " "	ca	că
607	2 " "	arupenedzű	arupunedzű
	16 de jos	de ăzut	decăzut
	7 " "	insemnea ă	însemnează
623	1 de sus	vīvŭla	*vīvŭla
641	10 " "	despariția	dispariția
649	29-30 " "	a. XVI, 1922, Nr. 2, pag. 11 din text și nota 7.	a. XVI, 1922, Nr. 4, pag. 22 din text și nota 71.
663	18 de sus	cărul	cărui
664	11 de jos	mnlui	imnului
	2 " "	Traker	Traker
670	2 " "	de Pascu	d. Pascu
679	9 și 12 de sus	Reječnik	Rječnik
735	22 de sus	I. Ibrăileanu	G. Ibrăileanu
737	8 " "	Săineanu	Șăineanu
740	19 " "	mai ales de alescriitorilor	mai ales ale scriitorilor
747	5 de jos	bixestil	bixestil
757	17 de sus	numir	numiri
792	2 de jos	G aneur	Glaneur
799	7 de sus	Rák o tó	Rák(o)tó
809	12 " "	Rumănische	Romănische
829	2 de jos	*laesionare > laesio	*laesionare < laesio
833	15 " "	au	a
834	2 de sus	Păcat	E regretabil
837	4 " "	a lui	lui
841	15 de jos	dănsul	dănsul
846	22 de sus	lasa	lasă
848	12 de jos	traducătorul	traducător
"	" " "	compilatorul	compilator
853	11 de sus	miscările politice.	mişcările politice de
"	" " "	(C. LIII. de mai târziu	mai târziu. (C. L. LIII,
853	ultimul r. de jos	literature	literatură
854	16 de jos	vol. XIII, XLVI	XIII, vol. XLVI
857	9 de sus	Dr-ului	D-lui
858	19 de jos	Niconor	Nicanor
861	10-11 de jos	«Nănvrezghiunu»	«Nănvrezghiun»
862	17 " "	XLVII	XLVIII
862	14 " "	Pauser	Panzer
864	7 de sus	antagoniștii	antagoniștii
872	6 de jos	Carducei	Carducci
874	17 " "	Russe	Russo
876	21 de sus	coezile	poeziile
877	11 " "	l-a auzit și	l-a și auziț
878	17 " "	sale	lor
880	18 " "	elu ui	felului
881	9 " "	„Corine“	„Corinne“
881	8 de jos	numirile	numele
888	21 de sus	(190)	(1900)
888	Nota 6	Bourdeanu	Bourdean
888	Nota 6	fragmentis	fragments
889	2 de sus	Porlței	Porției
890	23 " "	contingentele	contingențele

Călușar din jurul Orăștiei jud. Hunedoarei.

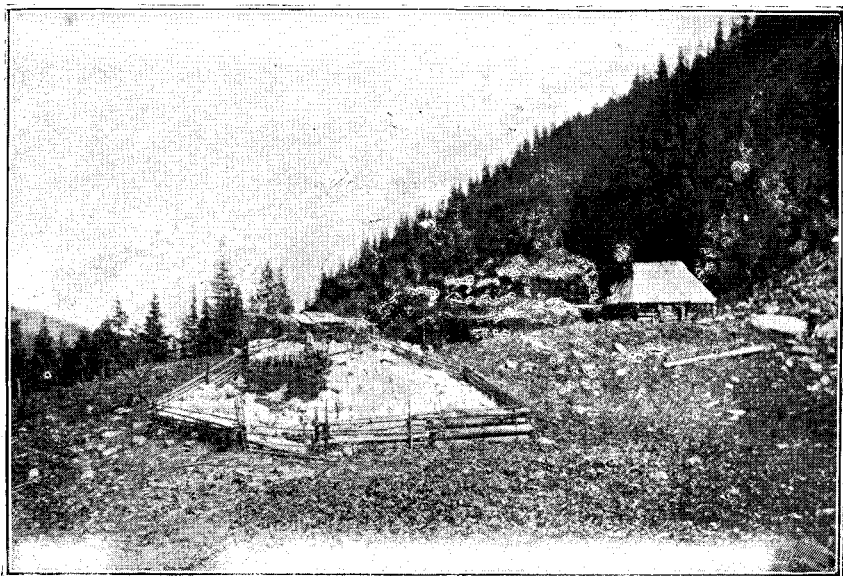

Capra și căluțul din com. Bogdănești, județul Suceava [Moldova].

ДНЪ ФЪРЬ ГРЕШАЛЕ —
 АИЧЕ АГРОПЪСЬ МОРЪТЪ
 РЕЩЕЦИ МЪ ФЪРЪ ТЪ ИСЪ
 ДЛА ШИФЪРЪ СХФЛЕТЬ
 СЫКЪНЬ ПЛЪНЦЕЦИ РЕРЕ
 ПТЬ МИНЕ ФРАЦИ СОЦІИ
 ШИРОФЪРИЛЕ ШИКСНОЦИ
 ЦІИ ПЪНЖЪСЪСЪ ЕРИ КЪ
 ВОИ АМЪГРЪИ ШИФЕНЬ
 ПРАСНЖ РМИ ВЕНИ ФРИКО
 СХЪ ЧАСЬ РЕМОАРТЕ ЧЕ
 ВЕНИЦИ ПОЦИ КАРИИ МА
 ГОБИ РЕМЪСЪРХТАЦИ
 СЪРХТАРЪ ЧЕ РЕАПОИ КЪ РЕ
 ДНЪ

Foaia 27 r° din text.

N. DRĂGANU.

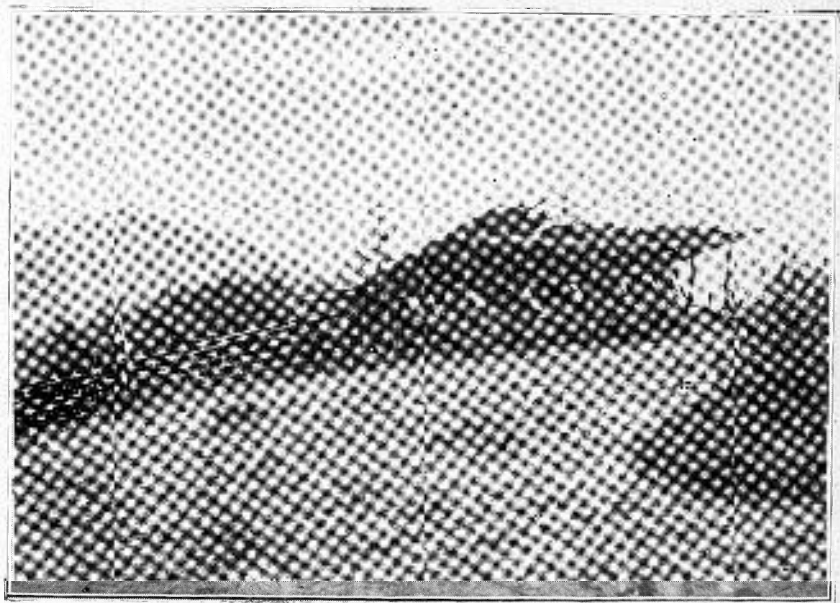

Inchisoarea unei strungi, în care oile așteaptă să fie „date la ușe“ (Țara Hațegului). La dreapta în fund e stâna.

Strungă din Țara Hațegului, în timpul mulsului. Se vede „comarnicul“ deasupra „fruntariului“ (= pârtelele-bariară). La fiecare ușe (numită și „strungă“, arom. „arugă“) se observă mulgătorii și oile ce le trec prin mâni.

Dacoromania Anul II.

Strungă (Țara Hațegului) la care se vede o parte din gardul închisorii, făcut din bare de brad. În dreapta este comarnicul, deasupra păretului cu „ușle” de muls. — Aceste trei fotografii sânt din colecția d-lui Vuia.

Stâna de la strunga fig. 2. pe muntele «Mușița», jud. Prahova. Dacoromania Anul II.

Cuprinsul.

	Pag.
Studii	1-592
<i>W. Meyer-Lübke</i> , Palatalizarea labialelor	1
<i>Sextil Pușcariu</i> , Din perspectiva Dicționarului: III Despre legile fonologice	19
<i>Serghie Șutu</i> , Strigătele animalelor. Studiu lexicografic	85
Introducere	85
Animalele de casă	92
§ 1 Boul, vaca, bivolul, buhaiul (taurul), vițelul — § 2 Calul — § 3 Măgarul — § 4 Oaia — § 5 Capra, țapul, căprioara — § 6 Cânele — § 7 Mâța (pisica) — § 8 Porcul.	
Animalele sălbatice	115
§ 9 Lupul — § 10 Vulpea — § 11 Ursul — § 12 Iepurele — § 13 Bursucul — § 14 Dihorul — § 15 Nevăstuica (helgea) — § 16 Veverița — § 17 Guzganul — § 18 Cârțița — § 19 Soarecele — § 20 Șarpele — § 21 Ariciul — § 22 Broasca — § 23 Peștele.	
Pasărilor de casă	122
§ 24 Găina — § 25 Cucoșul — § 26 Gâsca — § 27 Raja — § 28 Curca — § 29 Porumbul — § 30 Picherea (bibilica) — § 31 Păunul — § 32 Puiul	
Pasărilor sălbatice: Notă introductivă	137
§ 33 Corbul și cioara — § 34 Vrabia — § 35 Rândunica — § 36 Pițigoiful — § 37 Stiglețul — § 38 Scatiul — § 39 Presura — § 40 Ciocărlia — § 41 Cristeiu — § 42 Turturica — § 43 Privighitoarea, mierla, gangurul, sturzul — § 44 Cucul — § 45 Buha — § 46 Cucovica — § 47 Huhurezul — § 48 Pupața — § 49 Prepeleța — § 50 Cocostârcul — § 51 Cucorul — § 52 Liliacul.	
Insectele	148
§ 53 Greierul — § 54 Albina, musca, bondarul, țânțarul, cosașul.	
Lista comunelor în Chestionarul lui Hasdeu	152
Indice	165
<i>Alexie Procopovici</i> , Probleme vechi și nouă (Iarăși <i>mente</i> și <i>mînte</i> — legi fonetice — <i>e</i> neaccentuat > <i>i</i> — <i>frasin</i> , <i>buvons</i> , <i>đumică</i> — <i>-as</i> , <i>-es</i> > <i>-i</i> — evoluții acustice, etc.)	174
<i>Romul Vuia</i> , Originea jocului de Călușari	215

	Pag.
<i>Nicolae Drăganu</i> , Un fragment din cel mai vechiu Molitvenic românesc	254
I Introducere	254
II Descrierea manuscrisului. Când a fost scris?	255
III Manuscrisul e copie de pe un original mai vechiu	258
IV Când s'a scris originalul	260
V Limba textului	270
A. Fonetismul	271
B. Morfologia	276
C. Sintaxa	279
D. Lexicul	294
VI Grafia și Transcrierea	300
Textul	302
Indice și glosar	313
<i>Gheorghe Giuglea</i> , Cuvinte și lucruri. Elemente vechi germane în Orientul romanic	327
I Două inovațiuni de lucruri cu termenii lor: În România de răsărit: Strungă ; în cea de apus Barr —	327
Originea cuvântului „strungă“	340
Istoria răspândirii „strungii“ la popoarele vecine cu noi	347
It. <i>fratta</i> și alte forme romanice	355
Rom. <i>Stână</i>	358
II Rom. <i>a băgă</i> în raport cu lat. <i>mittere, ponere</i> și coresp. lor romanice	361
III <i>Zgribull</i>	379
Addenda	400
<i>Vasile Bogrea</i> , Cercetări de literatură populară	403
I Toponimice sud-orientale în poezia poporană	403
II Prosopographica	421
III Formule călătoare	428
IV Un 'cento' popular	431
V Etimologii populare	437
VI Anexă istorică	444
<i>Theodor Capidan</i> , Raporturile albano-române	444
I 1. Raporturile albano-române în perioada veche	445
2. Asemănări gramaticale	450
3. Elementele albaneze în dialectul aromân	455
4. Elementele române în limba albaneză	467
5. Considerațiuni finale	482
II Raporturile albano-române în perioada nouă	487
1. Influența albaneză asupra dialectului aromân	487
2. Schimbări fonetice	493
3. Influențe gramaticale	496
4. Influențe lexice	509
5. Lexicul	514
<i>Gheorghe Oprescu</i> , Molière în România	554
<i>Sextil Pușcariu</i> , Despre <i>pre</i> la acuzativ	565
<i>Nicolae Drăganu</i> , Catehisme luterane	582
Etimologii	592-660
<i>Sextil Pușcariu</i> : aceră, căpșună, căptuși, căpui, cârcală - cârcălî, carâmb - coroagă - scoroji, creplă, Cucuibă, firav, flăcău, pol, prunc, rapân - rapură - ciuf, zgardă	592

	Pag.
<i>Nicolae Drăganu</i> , deciurică, „în piezi“ cu „Dumnezeu a'nvis“, spuriu, jioară ori vioară	610
<i>Const. Lacea</i> : coc, grumură, stăuină, timpuri, turtură, tușină	623
<i>Theodor Capidan</i> : împopoțână, arom. mărițascu, arom. scâr'escu, megl. dârtoari, arom. discălnedz, arom. luț, arom. nșes, arom. zgur'escu, arom. mpih'ur, arom. ancuhăre	626
<i>Gheorghe Giuglea</i> : lat. <u>bubia</u> -rom. <u>îmbuibă</u> , fel, păsare-păsoniu, peste cap, <u>rânză</u> , răzemă, tot pe	632
<i>G. D. Serra</i> : ital. medaglia, franc. ruse	646
<i>Leo Spitzer</i> : parhă-parhal	650
<i>Vasile Bogrea</i> : asturcan, belengher, bertelie, bobletic, cardarmă, chii, chimă, ciuvaniu, draghice(a), ielcheme, paziia, safi, sâmb(e)a, tăfaragă, tapinòs, verghie	658
Articole mărunte	661-686
<i>Vasile Bogrea</i> , Încă două specimene de gerundiu în -ure: îmlândure și neputândure	661
<i>Vasile Bogrea</i> , În chestia postpunerii articolului	662
<i>Vasile Bogrea</i> , O problemă semantică	664
<i>Vasile Bogrea</i> , Din Toponimia românească: Abrud, Caransebeș, Lăune	666
<i>Vasile Bogrea</i> , Apucături «științifice».	668
<i>Theodor Capidan</i> , Termeni pastorali de origine română în limbile balcanice	677
<i>Dr. Bitay Árpád</i> , O poezie românească a lui Gh. Șincai	680
<i>Dr. Bitay Árpád</i> , Sprijinitorul lui Șincai în Roma, cardinalul de mai târziu Stefano Borgia (1731—1804)	681
<i>Dr. Bitay Árpád</i> , Ceva despre Paisie Velicovschi și Evghenie Bulgaris	682
<i>Dr. Bitay Árpád</i> , De unde și-a luat Gh. Asachi denumirea de «Albina românească»	682
<i>Dr. Bitay Árpád</i> , Kicera și Mincol	683
<i>Sextil Pușcariu</i> , Notă la pag. 373	683
Recensii	686-852
<i>A. Meillet</i> , Linguistique historique et Linguistique générale (S. Pușcariu)	686
<i>W. Meyer-Lübke</i> , Historische Grammatik der französischen Sprache (S. Pușcariu)	693
— <i>E. Gamillscheg</i> und <i>L. Spitzer</i> , Beiträge zur romanischen Wortbildungslehre (S. Pușcariu)	693
— <i>W. Meyer-Lübke</i> , Einführung in das Studium der Romanischen Sprachen (S. Pușcariu)	700
— <i>Leo Spitzer</i> , <i>Hugo Schuchardt-Brevier</i> (S. Pușcariu)	702
<i>M. Borza</i> , Flora grădinilor jărănești române (S. Pușcariu)	704
— <i>Frieda Kocher</i> , Reduplikationsbildungen im Französischen und Italienischen (S. Pușcariu)	707
<i>N. A. Constantinescu</i> , Despre Morlaci (S. Pușcariu)	708
<i>Stefan Meteș</i> , Câteva știri privitoare la Românii din Croația (S. Pușcariu)	708
<i>Silviu Dragomir</i> , Vlahii din Serbia în sec. XII-XV (S. Pușcariu)	708

	Pag.
<i>Karl Jaberg</i> , Das Bündner Romanische in seinem Verhältnis zu den Schweiz. Landessprachen (S. Pușcariu)	713
<i>Karl Jaberg</i> , Kultur und Sprache in Romanisch Bünden (S. Pușcariu)	713
<i>Karl Jaberg</i> , Dreschmethoden und Dreschgeräte in Romanisch Bünden (S. Pușcariu)	713
<i>M. L. Wagner</i> , Die Beziehungen zwischen Wort- und Sachforschung (S. Pușcariu)	717
<i>N. Drăganu</i> , Critica științifică în filologia noastră actuală (S. Pușcariu)	718
<i>Radu Dragnea</i> , Mihail Kogălniceanu (S. P.)	722
<i>V. V. Haneș</i> , Din Țara-Oltului (S. P.)	723
<i>C. S. Nicolaescu-Ploșor</i> , Vorbe olteneste (S. P.)	723
<i>Natalia Negru</i> , Helianta (S. P.)	724
<i>Ovid Densușianu</i> , Literatura română modernă (Gh. Bogdan-Duică)	724
<i>S. N. Čeban</i> , Dosithej, Mitropolit Sočavskij i ego knižnaja deĭatel'nostj (Silviu Dragomir)	727
<i>Ștefan Ciobanu</i> , Dosofteiu Mitropolitul Moldovei (Silviu Dragomir)	727
<i>Ștefan Ciobanu</i> , Contribuțiuni privitoare la originea și moartea Mitropolitului Moldovei Dosofteiu (Silviu Dragomir)	720
<i>G. Bogdan-Duică</i> , Titu Liviu Maiorescu (Marin Ștefănescu)	729
<i>E. Lovinescu</i> , Critice (G. Oprescu)	733
<i>I. Ibrăileanu</i> , Note și impresii (G. Oprescu)	735
<i>Jacob Negruzzi</i> , Amintiri din Junimea, (G. Oprescu)	736
<i>Const. Șăineanu</i> , Dicționar român-francez (G. Oprescu)	737
<i>H. Sanielevici</i> , Noi studii critice (G. Oprescu)	737
<i>Frank J. Wiltstack</i> , A Dictionary of Similes (P. Grimm)	738
<i>B. Marian</i> , Dicționar de citate și locuțiuni străine (P. Grimm)	739
<i>Lucy Byng</i> , Roumanian stories (P. Grimm)	740
<i>Gertruda Alexandru-Hoth</i> , Grundzüge und Haupttypen der rumänischen Literaturgeschichte (P. Grimm)	741
<i>Dr. Victor Chereșteșiu</i> , Iuliu Déri și Georgescu-Tistu, Manual de limba română (C. Lăcea)	742
<i>Anton Valentiny</i> , Dicționar român-maghiar (C. Lăcea)	742
<i>Dr. Rudolf Porsche</i> und <i>Eugen Todoran</i> , Rumänisches Lehrbuch (C. Lăcea)	744
<i>Romeo-Lovera</i> — <i>dr. Adolf Iacob</i> — <i>dr. A. Storch</i> , Rumänische Konversations-Grammatik (C. Lăcea)	746
<i>Alexe Procopovici</i> , Introducere în studiul literaturii vechi (N. Drăganu)	748
<i>I. Bianu</i> și <i>N. Cartoian</i> , Pagini de veche scriere românească (N. Drăganu)	753
<i>C. Martinovici</i> și <i>N. Istrati</i> , Dicționarul Transilvaniei (N. Drăganu)	753
<i>Lattják Sándor</i> , Néhány Dioscorides-féle dák növénynevről (N. Drăganu)	755
<i>Dr. Bitay Árpád</i> A román irodalomtörténet összefoglaló áttekintése (N. Drăganu)	757
<i>Sextil Pușcariu</i> , Din perspectiva Dicționarului (V. Bogrea)	761
<i>Leca Morariu</i> , Un nou manuscris vechiu: „Isopia“ voronețeană (V. Bogrea)	763
<i>Leca Morariu</i> , Codicele Pătrăuțean și asasinarea lui Grigore Ghica (V. Bogrea)	763
<i>Leca Morariu</i> , Ce-a fost odată — din trecutul Bucovinei (V. Bogrea)	764

	Pag.
<i>I. Vendryès, Le Langage, introduction linguistique à l'histoire</i> (V. Bogrea)	765
<i>Sever Zotta, La centenarul lui Vasile Alecsandri</i> (V. Bogrea)	773
<i>G. Bogdan-Duică, Vasile Alecsandri</i> (V. Bogrea)	773
<i>O. Schrader, Reallexikon der indogermanischen Altertumskunde</i> (V. Bogrea)	775
<i>Dr. Jos. Schrijnen, Handleiding bij de Studie der vergelij- kende indogermaansche Taalwetenschap</i> (V. Bogrea)	776
<i>F. de Saussure, Cours de linguistique générale</i> (V. Bogrea)	777
<i>Dr. Gîorge Pascu, Istoria literaturii și limbii române</i> (V. Bogrea)	778
<i>Dr. Gîorge Pascu, Gligorie Ureache</i> (V. Bogrea)	783
<i>Dr. G. Pascu, Sufixele românești</i> (V. Bogrea)	785
<i>G. Pascu, Étude de Sémasiologie roumaine</i> (V. Bogrea)	788
<i>O. Densusianu, Flori alese din cântecele poporului</i> (V. Bogrea)	789
<i>E. Lovinescu, Gheorghe Asachi</i> (V. Bogrea)	791
<i>St. Berechet și C. Bobulescu, Spicuiitor în ogor vecin</i> (V. Bogrea)	792
<i>N. Iorga, Izvoarele contimporane ale mișcării lui Tudor Vladimirescu</i> (V. Bogrea)	793
<i>N. Iorga, Istoria literaturilor romanice</i> (V. Bogrea)	795
<i>Hugo Schuchardt, Possessivisch und Passivisch</i> (V. Bogrea)	796
<i>Prof. Dr. Gustav Weigand, XXIV-XXIX. Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache zu Leipzig</i> (V. Bogrea și Th. Capidan)	798
<i>P. Cancel, Despre „rumân“</i> (Th. Capidan)	806
<i>Norbert Jokl, Vulgärlateinisches im Albanischen</i> (Th. Capidan)	810
<i>P. Skok, Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta (Th. Capidan)</i>	811
<i>Bindo Chiurlo, La letteratura ladina del Friuli</i> (G. D. Serra)	814
<i>Bindo Chiurlo, Rivista della Società Filologica Friulana (G. D. Serra)</i>	814
<i>J. Jud, Mots d'origine gauloise?</i> (G. Giuglea)	815
<i>Max Leopold Wagner, Das ländliche Leben Sardiniens</i> (G. Giuglea)	816
<i>Leo Spitzer, Die Umschreibungen des Begriffes „Hunger“ im Italienischen</i> (G. Giuglea)	827
<i>Adolf Zauner, Altspanisches Elementarbuch</i> (G. Giuglea)	830
<i>Dr Karl Voretzsch, Altfranzösisches Lesebuch</i> (G. Giuglea)	830
<i>Lui Nicolae Iorga, Omagiu</i> (N. Georgescu-Tistu)	830
<i>Analele Academiei Române, N. Georgescu-Tistu)</i>	835
<i>Dimitrie Dan, Un autor român bucovinean din anul 1826/7 (N. Georgescu-Tistu)</i>	839
<i>N. Drăganu, G. Coșbuc, poetul liceului grănițesc din Nă- săud</i> (N. Georgescu-Tistu)	839
<i>N. Dunăreanu și Liviu Martan, Prozatorii noștri</i> (N. Geor- gescu-Tistu)	840
<i>Lui Ion Bianu, Omagiu</i> (N. Georgescu-Tistu)	841
<i>Alex Lapedatu și Ioan Lupaș, Anuarul Institutului de Istorie Națională</i> (N. Georgescu-Tistu și S. Pușcariu)	845

Revista periodicelor: 1921 853-886

a) Românești (N. Georgescu-Tistu) 853-881

A. I Istorie literară	853
II Manuscrise și tipărituri vechi	856
III Istorie culturală	858
IV Bibliografie	860
V Folklor și Etnografie	860
VI Literatura română în streinătate	862

	Pag.
VII Scriitori români	863
VIII Necroloage	878
B. Filologie: I Etimologii	878
II Semasiologie	879
III Lexicografie	879
IV Toponimie	880
V Limbă veche	880
VI Intre filologie și istorie	880
VII Recensii	880
VIII Despre filologi	881
b) Streine (E. Herzog)	882-886
Cronică	887-898
Duliu Zamfirescu (N. Georgescu-Tistu)	887
Ion Scurtu (N. Georgescu-Tistu)	890
Andrei Bârseanu (C. Lacea)	891
Vasile Ranta Buticescu (N. Drăganu)	892
Tudor Pamfile (V. Bogrea)	893
M. Lupeșcu (V. Bogrea)	894
Ioan A. Scarlatescu (S. P.)	894
Constantin Gălușcă (S. P.)	894
H. Morf (V. Bogrea)	895
Hermann Paul (V. Bogrea)	895
N. G. Politis (V. Bogrea)	896
Asbóth Oszkár (N. Drăganu)	896
Raport anual	899-904
Addenda-Corrigenda	905
Indice	908
Errata	937